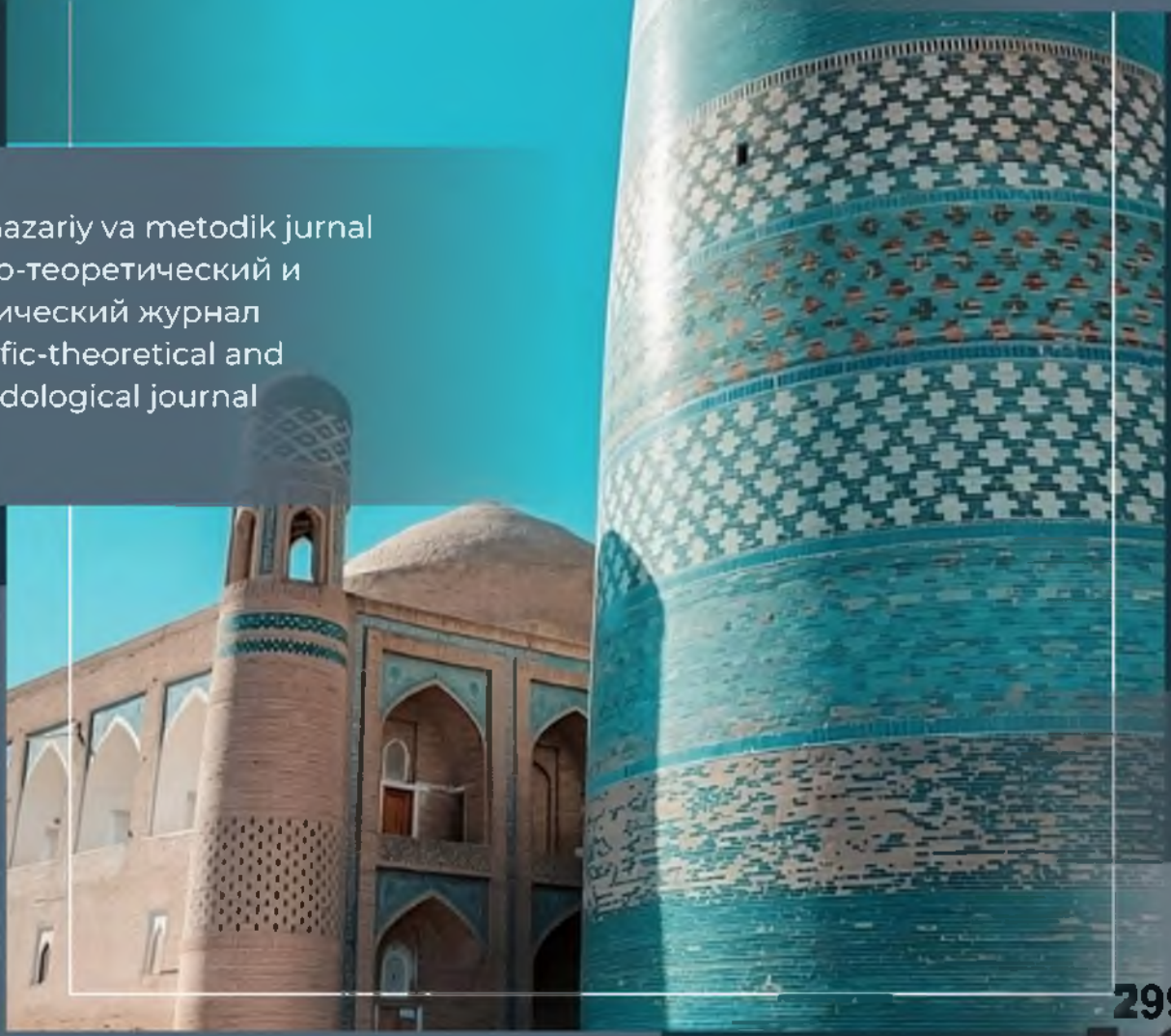
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

INSPIRATION FOR THE MODERN RESEARCHER

2026
VOL.4. №07

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific-theoretical and methodological journal

2992-9024
ISSN

INTER EDUCATION
&
GLOBAL STUDY

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
2026-yil,4-tom, 07-son

BUXORO – 2026

Muqovada: Kalta Minor minorasi, Xiva, O‘zbekiston, 1855.
На обложке: Минарет Кальта-Минор, Хива, Узбекистан, 1855.
On the cover: Kalta Minor Minaret, Khiva, Uzbekistan, 1855.

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
UZB

Muassis: Buxoro davlat pedagogika instituti
Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2023-yil 08 avgust №-111889-sonli guvohnoma bilan ro‘yxatga olingan
Bosh muharrir: Yadgarov Nodir Djalolovich, pedagogika fanlari doktori, professor
Jamoatchilik kengashi raisi:
Ma’murov Bahodir Baxshulloyevich, pedagogika fanlari doktori, professor, Buxoro davlat pedagogika instituti rektori

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2024 yil 31- yanvardagi 350-son qaroriga asosan pedagogika, psixologiya, san’atshunoslik fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan “Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxati” ga kiritilgan

Jurnal 2023 yilda tashkil etilgan, o‘zbek, rus va ingliz tillarida nashr etiladi

«INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY» ilmiy-metodik jurnalidan ko‘chirib bosish tahririyatning roziligi bilan amalga oshiriladi

Tahririyat manzili:
200100, O‘zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Namozgoh ko‘chasi 24-uy,
E-mail:
pedagogicalperspective2023@gmail. com
Tel: +998(97) 300-34-00
Jurnal sayti:
intereduglobalstudy.com
researcher.uz
Maqolada keltirilgan faktlarning to‘g‘riligi uchun muallif mas’uldir

JAMOATCHILIK KENGASHI A‘ZOLARI:

Dr. Ihsan Taktash, professor, Yildirim Boyazit nomidagi Anqara universiteti, Turkiya.

Tanirberganov Medeubek Jumataevich, pedagogika fanlari doktori, professor, Qozog‘iston Pedagogika fanlari Akademiyasining akademigi, M. Auyezov Janubiy Qozog‘iston Universiteti, Qozog‘iston.

Magauova Akmaral Sabitollayevna, pedagogika fanlari doktori, professor, Pedagogik ta’lim bo‘yicha Xalqaro fanlar akademiyasi akademigi, Qozog‘iston Milliy fanlar akademiyasi (QozMTFA) akademigi, Al-Farobiy nomidagi Qozog‘iston Milliy universiteti, Qozog‘iston.

Baydabekov Auez Kenesbekovich, t.f.d., professor, L.N. Gumilyov nomidagi Yevroosiyo milliy universiteti, Qozog‘iston

Chernikova Svetlana Mixaylovna, pedagogika fanlari doktori, professor, I.S. Turgenev nomidagi Oryol davlat universiteti, Rossiya.

Tajixodjayev Zokirxo‘ja Abdusattorovich, texnika fanlari doktori, professor, O‘zbekiston.

Sharif Ramazanovich Baratov, psixologiya fanlari doktori, professor, Buxoro xorojiy tillar va psixologiya instituti, O‘zbekiston.

Nazarov Akmal Mardonovich, psixologiya fanlari doktori (Dsc), professor, Buxoro davlat universiyeti, O‘zbekiston.

Jabborov Xazrat Xusenovich, psixologiya fanlari doktori (Dsc), dotsent, Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, O‘zbekiston.

Boymudorova Gulzoda Toshtemirovna, pedagogika fanlari doktori, professor, Buxoro davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston.

Mamatov Dilshod Qodirovich, pedagogika fanlari doktori (Dsc), professor, Buxoro davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston.

Qo‘ldoshev Rustambek Avezmurodovich, pedagogika fanlari doktori (Dsc), dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston.

Sodikova Munira Rustambekovna, texnika fanlari doktori, dotsent, I.Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti, O‘zbekiston.

Tahrir hay'ati:

Saidbek Boltabayev, Doçent doktor, Karabük Üniversitesi Cengiz Aytmatov Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi, Turkiya.

Kovrik Oksana Aleksandrovna, san'atshunoslik fanlari nomzodi, dotsent, M. Tank nomidagi Belorussiya davlat pedagogika universiteti, Belarus Respublikasi.

Murodov Sherzod Normonovich, fizika-matematika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent Buxoro davlat tibbiyot instituti, O'zbekiston.

Ochilov Farxod Egamberdiyevich, texnika fanlari nomzodi, professor, Qarshi davlat universiyeti, O'zbekiston.

Shovdirov Sunnat Aslanovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Navoiy davlat pedagogika instituti, O'zbekiston.

Nurullayev Abduhamid Ro'zimboyevich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O'zbekiston.

Sharipova Shahlo Sadullayevna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, A. I. Gersen nomidagi Rossiya davlat pedagogika universiteti Toshkent filiali, O'zbekiston.

Jalilov Zarafshon Baxshulloyevich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O'zbekiston.

Muxamedov Shavkat Madjitovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O'zbekiston.

Maxkamova Dilafruz Alievna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Qo'qon davlat universieti, O'zbekiston.

Yuldasheva Dilorom Aliyevna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Qo'qon davlat universiteti, O'zbekiston.

Xalimov Moxir Karimovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti, O'zbekiston.

Mas'ul kotib: **Toshpulatov Faxriddin Urolovich**, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Termiz davlat pedagogika instituti, O'zbekiston.

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Научно-теоретический и методический журнал
RU

Учредитель: Бухарский государственный педагогический институт

Журнал зарегистрирован Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан свидетельством №111889 от 08 августа 2023 года.

Главный редактор: Ядгаров Нодир Джалолович, доктор педагогических наук, профессор
Председатель Общественного совета: Мамуров Баходир Бахшуллоевич, доктор педагогических наук, профессор, ректор Бухарского государственного педагогического института
Журнал включен в список национальных изданий, рекомендованных для публикации основных научных результатов диссертаций кандидатов на соискание ученой степени доктора философии (PhD), доктора наук (DSc). Согласно решению Президиума ВАК РУз от 31 января 2024 г. №350. По направлении педагогики, психологии и искусствоведение

Журнал был основан в 2023 году и выпускается на узбекском, русском и английском языках
Использование научно-методического журнала «INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY» с согласия редакции
Адрес редакции:
ул. Намозгох 24, г. Бухара, Республика Узбекистан, 200100, E-mail: pedagogicalperspective2023@gmail. com
Tel: +998(97) 300-34-00
Сайт журнала:
intereduglobalstudy.com
researcher.uz
За достоверность информаций, представленных в статье ответственность, несет автор

ЧЛЕНЫ ОБЩЕСТВЕННОГО СОВЕТА:

Dr.Ихсан Токташ, профессор, Анкаринский университет имени Йылдырыма Беязыта, Турция.

Танирбергенов Медеубек Жуматаевич, доктор педагогических наук, профессор, академик Академии педагогических наук Казахстана, Южно-Казахстанский университет им.М. Ауэзова, Казахстан.

Магауова Акмарал Сабитоллаевна, доктор педагогических наук, профессор, академик Международной академии наук педагогического образования, академик КазНАЕН, Казахский Национальный Университет им. Аль Фараби, Казахстан.

Байдабеков Ауезу Кенесбекович, д.т.н., пофессор, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Казахстан.

Черникова Светлана Михайловна, доктор педагогических наук, профессор, Орловский государственный университет им. И.С.Тургенева, Россия.

Таджиходжаев Зокирходжа Абдусатторович, доктор технических наук, профессор, Узбекистан.

Шариф Рамазанович Баратов, доктор психологических наук, профессор, Бухарский институт иностранных языков и психологии, Узбекистан.

Назаров Акмал Мардонович, доктор психологических наук, профессор, Бухарский государственный университет, Узбекистан.

Жаббаров Хазрат Хусенович, доктор психологических наук, доцент, Ташкентский государственный университет востоковедения, Узбекистан.

Боймудорова Гулзода Тоштемировна, доктор педагогических наук, профессор, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан.

Маматов Дилшод Кадирович, доктор педагогических наук, профессор, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан.

Кулдошев Рустамбек Авезмуродович, доктор педагогических наук, доцент, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан.

Содикова Мунира Рустамбековна, доктор технических наук, доцент, Ташкентский государственный технический университет им. И.Каримова, Узбекистан.

Редакционная коллегия:

Саидбек Болтабаев, доцент, центр прикладных исследований и тюркского мира им. Дженгиза Айтматова при Университете Карабюк, Турция.

Коврик Оксана Александровна, кандидат искусствоведения, доцент, Белорусский государственный педагогический университет им. М. Танка, Республика Беларус.

Муродов Шерзод Нормонович, доктор философии по физико-математическом наукам, доцент, Бухарский государственный медицинский институт, Узбекистан.

Очилов Фарход Эгамбердиевич, кандидат технических наук, профессор, Каршинский государственный университет, Узбекистан.

Шовдиров Суннат Асланович, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Навоийский государственный педагогический институт, Узбекистан.

Нуруллаев Абдухамид Рузимбоевич, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан.

Шарипова Шахло Садуллаевна, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, филиал Российского государственного педагогического университета имени А.И. Герцена в городе Ташкенте, Узбекистан.

Жалилов Зарафшон Бахшуллоевич, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан.

Мухамедов Шавкат Маджитович, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан.

Махкамова Дилафруз Алиевна, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Кокандский государственный университет, Узбекистан.

Юлдашева Дилором Алиевна, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Кокандский государственный университет, Узбекистан.

Халимов Мохир Каримович, доктор философии (PhD) по педагогическим наукам, доцент, Узбекский национальный педагогический университет имени Низами, Узбекистан.

Ответственный редактор**: Тошпулатов Фахриддин Уролович**, доктор философии (PhD) по педагогическим наукам, доцент, Термезский государственный педагогический институт, Узбекистан.

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific theoretical and methodical journal

ENG

Founder: Bukhara State Pedagogical Institute
The journal was registered by the Agency of Information and Mass Communications under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan with certificate
No. 111889 dated August 08, 2023

Editor-in-Chief: Yadgarov Nodir Djalolovich, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor
Chairman of the Public Council: Mamurov Bakhodir Bakhshulloevich, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor, Rector of the Bukhara State Pedagogical Institute

The journal is included in the list of national publications recommended for publishing the main scientific results of dissertations of candidates for the degree of Doctor of Philosophy (PhD), Doctor of Science (DSc). According to the decision of the Presidium of the Supreme (Higher) Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan dated January 31, 2024 No. 350. In the direction of pedagogy, psychology and art science

The journal was founded in 2023 and is published in Uzbek, Russian and English.

Use of the scientific and methodological journal «INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY» with the consent of the editorial board
Editorial address**:** st. Namozgokh 24, Bukhara, Republic of Uzbekistan, 200100, Email**:** pedagogicalperspective2023@gmail.com
Tel: +998(97) 300-34-00

Website of the journal:
intereduglobalstudy.com
researcher.uz
The information presented in the article.
are the responsibility of the author for reliability

MEMBERS OF THE PUBLIC COUNCIL:

Dr. Ihsan Toktash, professor, Ankara Yildirim Beyazit University, Turkey

Medeubek J. Tanirbergenov, doctor of pedagogical sciences, professor, Academician of the Academy of Pedagogical Sciences of Kazakhstan, M. Auezov South Kazakhstan University, Kazakhstan

Akmaral S. Magauova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of the International Academy of Pedagogical Education Sciences, Academician of KazNANS (Kazakh National Academy of Education), Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan.

Auyez Baidabekov, Dr.tech.s., professor, L.N. Gumilev Eurasian National University, Kazakhstan.

Svetlana M. Chernikova, doctor of pedagogical sciences, professor I.S. Turgenev, Oryol State University, Russia

Zokirxo'ja A. Tadjixodjayev, doctor of technical sciences, professor, Uzbekistan.

Sharif R. Baratov, doctor of psychological sciences, professor, Bukhara Institute of Foreign Languages and Psychology, Uzbekistan

Nazarov M. Akmal, doctor of psychological sciences, professor, Bukhara State University, Uzbekistan

Jabbartov Kh. Khazrat, doctor of psychological sciences (Dsc), associate professor, Tashkent State University of Oriental Studies, Uzbekistan

Gulzoda T. Boymudorova, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor, Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan

Dilshod K. Mamatov, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor, Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan

Rustamdek A. Kuldoshev, doctor of pedagogical sciences (Dsc), associate professor, Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan

Munira R. Sodikova, Doctor of Technical Sciences, Associate Professor, Tashkent State Technical University named after I. Karimov, Uzbekistan.

Editorial team:

Saidbek Boltabayev, associate professor, Karabuk University Cengiz Aitmatov Turkic World Application and Research Center, Turkey.

Oksana A. Kovrik, Candidate of Art Studies, Associate Professor, BelarusianState Pedagogical University named after M. Tank, Republic of Belarus

Sherzod N. Murodov, doctor of philosophy in physical and mathematical sciences, associate professor, Bukhara state medical institute, Uzbekistan.

Farxod E. Ochilov, doctor of philosophy of technical sciences (PhD), professor, Qarshi State University, Uzbekistan.

Sunnat A. Shovdirov, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), Navoi State Pedagogical Instituti, Uzbekistan.

Abdukhamid R. Nurullaev, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), associate professor. Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan.

Shakhlo S. Sharipova, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), associate professor, Branch of the Russian State Pedagogical University named after A.I. Herzen in Tashkent, Uzbekistan.

Zarafshon B. Jalilov, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), associate professor. Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan.

Shavkat M. Muxamedov, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O'zbekiston.

Dilafruz A. Maxkamova, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), associate professor, Kokand State University, Uzbekistan.

Dilorom A. Yuldasheva, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), associate professor, Kokand State University, Uzbekistan.

Mokhir K. Khalimov, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Nizami Tashkent State Pedagogical University of Uzbekistan, Uzbekistan.

Managing editor**: Fakhriddin U. Toshpulatov**, Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor, Termez State Pedagogical Institute, Uzbekistan.

UZB		
Nishonova Jumagul Ibrohimjon qizi	XALQ IJODIYOTI YO‘NALISHI TALABALARIDA IJTIMOIY MAS’ULIYATNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI SAMARADORLIGINI TAJRIBA-SINOVDAN O‘TKAZISH.	18-25
Jumanazarov Zohidjon Eldor o‘g‘li	RAQAMLI INNOVATSIYALARNING MADANIY VA TARIXIY MEROSNI SAQLASHDAGI O‘RNI VA AHAMIYATI.	26-33
Rasaxonov Maxsumxon	HIND KINOSINING ATOQLI NAMOYONDALARI TURKUMIDAN: HIND KINOSIDAGI MARDLIK TIMSOLIGA AYLANGAN YULDUZ (DHARMENDRA).	34-40
Xoliqnazarov Azamat Begaliyevich	BO‘LAJAK JISMONIY TARBIYA O‘QITUVCHILARINING DARS JARAYONIDAGI PEDAGOGIK SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING NAZARIY ASOSLARI.	41-51
Jovliyev Jo ‘rabek Alisher o‘g‘li	BOSHLANG‘ICH SINFLARDA QADRIYATLAR TARBIYASINING AMALDAGI HOLATI VA MUAMMOLARI.	52-59
Xaydarov Oxinjon Murodjonovich	O‘QUVCHI-YOSHLARNI OILAGA NISBATAN MA’NAVIY-AXLOQIY VA QADRIYATLI MUNOSABATLARGA TAYYORLASHGA YO‘NALTIRILGAN PEDAGOGIK MEXANIZMNING SAMARADORLIGI.	60-72
Muratova Saboxat Choriyevna,	MILLIY AN’ANALAR VOSITASIDA YOSH AVLODDA VATANPARVARLIK TUYG‘ULARINI RIVOJLANTIRISH.	73-81
Pulatova Zamira Abdullayevna	INGLIZ TILINI MASOFAVIY VA ARALASH (BLENDED LEARNING) SHAKLDA O‘QITISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARINI TAKOMILLASHTIRISH.	82-94
Ikromov Muhammad-Anasxon Xakimjon o‘g‘li	MEXATRONIKA VA ROBOTOTEXNIKA YO'NALISHI TALABALARINING IJODIY-INNOVATSION KOMPETENSIYASINI RAQAMLI VOSITALAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH MODELI.	95-101
Abdusamatova Nargiza Jamolidinovna	INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA MAKTABGACHA TA’LIM VA TARBIYA JARAYONIDA BOLALARNI MAKTAB TA’LIMIGA TAYYORLASH YO‘NALISHLARI.	102-111
Qo‘ldasheva Shoxsanam Ravshanjon qizi	VIRTUAL PEDAGOGIK SIMULYATSIYALAR ASOSIDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING AMALIY-METODIK TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI VA ASOSIY VAZIFALARI.	112-119
Alimova Shaxnoza Shukurovna	OLIY TA’LIMDA RUS TILINI O‘QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA O‘QUV-AMALIY FAOLIYATNING O‘RNI.	120-128
Usmanova Nilufar Ilhom qizi	AUTIZMGA EGA BO‘LGAN BOLALAR NUQSONLARINI BARTARAF ETISHDA KORREKSION METODIKALARNING AHAMIYATI VA SAMARADORLIGI.	129-139
Sultanov Xaytboy Eralievich	BADIIY TA’LIMDA INNOVATSION VA INTEGRATSION YONDOSHUVLAR NEGIZIDA TA’LIM JARAYONINI LOYIHALASH.	140-149
Fayzulloyeva Sadoqat Furqat qizi	OLIY TA’LIMDA ZAMONAVIY YO‘NALISH SIFATIDA STEAM TEXNOLOGIYASI.	150-158
G'ulomjon Ochilovich Boqiyev, Gulnoza Odiljon qizi Xamrakulova	KOLLABORATIV YONDASHUV ASOSIDA TALABALARNI TEXNIK TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH.	159-168
Qobilov Voxidjon Zoxidovich	KASBIY TA’LIM MUASSASALARIDA STRATEGIK BOSHQARUV VA MEHNAT BOZORI TALABLARI O‘RTASIDAGI INTEGRATSIYA.	169-178
Utbasarova Umida Mexmanovna, Usmanova Nilufar Ilhom qizi	AUTIZM SPEKTRI BUZILISHI BO‘LGAN BOLALARDA FAZOVIY IDROK VA PSIXOMOTOR RIVOJLANISHNING KORREKSION ASOSLARI.	179-190
Karimova Zulfiya Abduraxmanovna Saydaliyeva Xojiya Abdujalil qizi	AUTISTIK SINDROMDA MIYA MEXANIZMLARINING KLINIK MANZARASI VA NEYROPSIXOLOGIK TAHLILI.	191-203
Ismoilov Islomjon Ilhomjon o‘g‘li	ZAMONAVIY AXBOROT-TA’LIM MUHITINING TA’LIM OLUVCHILAR KREATIV SALOHIYATINI RIVOJLANTIRISHDAGI PARADIGMAL IMKONIYATLARI.	204-212
Xudayberganov G‘ayrat Quranboyevich	BO‘LAJAK PEDAGOGLARDA KREATIV FIKRLASHNI FANLARARO ABSTSESSIAL VA ORDINATAL BOG‘LIQLIK ASOSIDA RIVOJLANTIRISHNING MEZONLARI, KO‘RSATKICHLARI VA DIAGNOSTIKA METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH.	213-222

Axmedova Charos Ilxomovna	GLOBALLASHGAN ZAMONDA MADANIY XILMA-XILLIK ASOSIDAGI SAN'AT VA MUSIQA YO'NALISHLARINI TA'LIM MAZMUNIGA SINGDIRISH.	223-231
Xidirov Sherzod Abdurasulovich	INKLYUZIV TA'LIMNING YANGI O'ZBEKISTON TA'LIM TIZIMIDAGI O'RNI XUSUSIDA.	232-241
Yusupova Muxabbat Anatolevna	DISKURSIV ELEKTRON RESURSLAR ASOSIDA O'QUV MASHG'ULOTLARINING TEXNOLOGIK XARITASINI ISHLAB CHIQISH AHAMIYATI.	242-248
Fayzullayeva Gulnoza Kamolovna	MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYADA HADISLARDAN FOYDALANISHNING ILMIY-PEDAGOGIK ASOSLARI: XORIJIY VA MDH OLIMLARI TADQIQOTLARI TAHLILI.	249-263
Sindorov Rajapboy Ulug'bek o'g'li	TALABALARDA FRANSUZ TILIDAN MULOQOT KOMPETENSIYASINI LINGVOMADANIY IBORALAR VOSITASIDA RIVOJLANTIRISH.	264-272
Mamatkulova Munira Mahmudovna	"OTELLO" O'ZBEK SAHNASIDA.	273-280
Yangiboyeva Dildoraxon Rahmon qizi	EMOTSIONAL ALIENATSIYA TO'G'RISIDAGI IJTIMOIY TASAVVURLARNING PSIXOSEMANTIK XUSUSIYATLARI.	281-291
Nuraliyeva Feruza Abdusalim Qizi	RAQAMLI DIDAKTIKA VOSITASIDA TALABALARNING RAQAMLI TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH.	292-299
Toshpulatov Faxriddin Urolovich	BO'LAJAK CHIZMACHILIK FANI O'QITUVCHILARINING MANTIQIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA MULTIMEDIA VOSITALARIDAN FOYDALANISHNING METODOLOGIK ASOSLARI.	300-314
Olimova Sarvinozxon G'ulomjon qizi	AN'ANAVIY CHOLG'U ANSAMBLLARIDA QONUN SOZINING TUTGAN O'RNI.	315-322
Usarov Jabbor Eshbekovich	RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA TALABALARNING KASBIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH MODELINI TAKOMILLASHTIRISH.	323-339
Yalg'ashev Burxon Fayzullayevich	TALABALARNING AKADEMIK-RAQAMLI FAOLIYATINI OSHIRISHDA VIRTUAL VIZUALIZATSIYA VOSITALARIDAN UZVIY FOYDALANISH TEXNOLOGIYASI.	340-350
Sayimbetova Nasiba Ziynatdinovna	TALABALARNI LOYIHAVIY FAOLIYATGA TAYYORLASHNING PEDAGOGIK TIZIMLARNI TAKOMILLASHTIRISHDAGI AHAMIYATI.	351-363
Tursinbekova Qundizgul Joldasbekovna	QORAQALPOQ XALQ PEDAGOGIKASIDA O'QUVCHILARNING TABIIY RESURSLAR VA CHIQINDILARGA NISBATAN MAS'ULIYATINI SHAKLLANTIRISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI.	364-378
Xudoyqulova Sevara Yorqul qizi	OLIY TA'LIM MUASSASASI TALABALARIDA XORIJIY TILLARNI O'QITISHNING PEDAGOGIK TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH MAZMUNI VA INTEGRATSION YONDASHUV ASOSLARI.	379-385
Yadgarova Ozoda Ibragimovna	AMALIY PSIXOLOGIYADA PSIXOLOGIK XIZMATNI TASHKIL ETISHNING FUNKSIONAL MAZMUNI VA METODOLOGIK ASOSLARI.	386-394
Isroilov Shermurod Shamsiddin o'g'li	UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA FIZIK TAJRIBALAR ASOSIDA O'QUVCHILARNING AMALIY KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK IMKONIYATLARI.	395-404
Umarqulova Xurshidaxon Alisher qizi	OLIY TA'LIM MUSIQA YO'NALISHI O'QUV REPERTUARIDA MILLIY VA ZAMONAVIY USLUBLARNING BADIIY-ESTETIK UYG'UNLASHUVI	405-419
Abdumajitova Sayyohat Abduqosimovna	STEM-TA'LIM VA ROBOTOTEXNIKA INTEGRATSIYASINING BO'LAJAK MUHANDISLAR KASBIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDAGI PEDAGOGIK IMKONIYATLARI.	420-427
Imomaliyev Quvvat Choriyevich	TALABALARNING TADBIRKORLIK KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA STARTAP EKOTIZIMINING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI	428-441
Turdiyev Shavkat Mamirovich	INTEGRATSIYALASHGAN MODULLAR BO'YICHA OBYEKTIV STRUKTURALANGAN KLINIK IMTIHON ASOSIDA KLINIK KOMPETENSIYANI BAHOLASHNI TAKOMILLASHTIRISH	442-453
Mahmudov Mirshod Nusratovich	RAQAMLI ASRDA SUN'IY INTELLEKT VA INSON IJODKORLIGI: FALSAFIY-TARIXIY TAHLIL VA KELAJAK ISTIQBOLLARI.	454-460
Inogamova Rano Bahadirovna, Utbasarova Umida Mexmanovna	DIQQAT YETISHMOVCHILIGI VA GIPERAKTIVLIK SINDROMI ANIQLANGAN BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA YOZMA NUTQ BUZILISHLARINI (DISGRAFIYA) KORREKSIYALASHDA DIFFERENSIALLASHGAN LOGOPEDIK TEXNOLOGIYA SAMARADORLIGI.	461-473
Saydaliyeva Xojiya Abdujalil qizi	KATATONIK-REGRESSIV SINDROMLAR BILAN KECHUVCHI PROTSESSUAL BOLALAR AUTIZMI.	474-488
Soliyev Baxromjon Nabijonovich	LOYIHA TEXNOLOGIYALARIGA ASOSLANGAN O'QITISH UCHUN	489-499

	KOMPETENTLIKKA YO‘NALTIRILGAN LMS MODELINI ISHLAB CHIQISH.	
Fayziyeva Salomat G‘aybullayevna	TASVIRIY SAN’AT O‘QITISH METODIKASI VA UNDA ZAMONAVIY VA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI QO‘LLASHNING NAZARIY-AMALIY ASOSLARI.	500-512
Latibjonov Rahmatillo Abdurashid o‘g‘li	AMALIYOTCHI PSIXOLOGLARNING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYALARINI TAKOMILLASHTIRISHDA TRENING TEXNOLOGIYALARINING SAMARADORLIGI.	513-520
Sabirova Nilufar Qudratovna	VTTSS TEXNOLOGIYASI ASOSIDA KASBIY TERMINLARNI O'QITISHNING BESH BOSQICHLI MODELI (arxitektura terminlari misolida).	521-529
Muxsinova Mo‘mina Maqsudjon qizi	BO‘LAJAK MUSIQA O‘QITUVCHILARINING AKMEOLOGIK CHOLG‘U IJROCHILIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ZARURIYATI.	530-537
Niyozova Dilfuza Rustam qizi	SIMULYATSION TEXNOLOGIYALAR TARAQQIYOTINING TARIXIY EVOLYUTSIYASI VA TA’LIM TIZIMIGA INTEGRATSIYASI.	538-548
Davletov Erkaboy Yusubovich	BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING PEDAGOGIK TAFAKKURINI KVAZITADQIQOTCHILIK METODI YORDAMIDA RIVOJLANTIRISH PRINSIPLARI.	549-555
Masharipova Muqaddas Toxirovna	INTEGRATIV PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR: TARIXIY-NAZARIY TAHLIL VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR.	556-563
Ollaberganova Nilufar Quvondiqovna	INTERFAOL METODLARNING IJODIY FIKRLASH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDAGI O‘ZIGA XOS JIHATLARI.	564-573
Usmonova Mubashira Suvonovna	PEDAGOGIK AMALIYOTNING INTENSIV MODELI ASOSIDA BIOLOGIYA TA’LIMIDA ENDOKRIN TIZIM MAVZUSINI O‘QITISHDA UZVIYLIKNI TA’MINLASH VA O‘Z-O‘ZINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH.	574-580
G'ofurova Shaxrizoda Mirkomiljon qizi	BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING KONSEPTUAL JADVAL VA GRAFIK ORGANAYZERLARDAN FOYDALANISH KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA VIZUAL AXBOROTNI TASHKIL ETISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI.	581-592
Sultonov Muxammadali Fayzulla o‘g‘li	RAQAMLI JAMIYAT SHAROITIDA BO‘LAJAK MAXSUS PEDAGOGLARNING FAOL FUQAROLIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI.	593-602
Qorayev Samariddin Barakaevich	INKLYUZIV TA’LIM SHAROITIDA BO‘LAJAK MAXSUS PEDAGOGLARNING DIAGNOSTIK-KORREKSION KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH MODELINI TAKOMILLASHTIRISH.	603-615
Karimova Sadoqat Mamaraimovna	BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA HAMJIHATLIKNI SHAKLLANTIRISHDA HARAKATLI O‘YINLARNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI.	616-623
Tursunova Elmira Ulug’bekovna	MULTIMODAL TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TALABALARNING O‘QISH VA YOZMA NUTQ KOMPETENSIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH MODELI.	624-628
Niyozova Shahlo Abdusaitovna	RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA BIOLOGIYA O‘QITUVCHISINING KASBIY-METODIK FAOLIYATIGA QO‘YILADIGAN ZAMONAVIY TALABLAR.	629-644
Kaxxarov Siyavush Xudoyor o‘g‘li	HARBIY MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMLARI.	645-659
Abdullayev Amirulla Xazratovich	MAKTAB DIREKTORLARINING O‘ZGARISHLARNI BOSHQARISH KO‘NIKMALARINI INNOVATSION MENEJMENT ASOSIDA RIVOJLANTIRISHNING AMALIYOTDAGI HOLATI.	660-673
Rustamova Shohista Alisher qizi	“AMALIY DASTURLAR PAKETI” FANIDA TALABALARNING MUSTAQIL O‘QUV FAOLIYATINI TASHKIL ETISHNING DIDAKTIK MODELI VA BLENDED PROJECT-BASED LEARNING METODIKASI.	674-680
Mirzayeva Yodgoroy	MUSOBAQA OLDI BOSQICHIDA AYOL BOKSCHILARNING MANYOVR HARAKATLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISH METODIKASI.	681-687
Sirojov Daler Kironboyevich	CHET TILINI O‘QITISHDA MOTIVATSIYANING O‘RNI	688-702
Alimardonov Zoxid Shukurillayevich	BO‘LAJAK OFITSERLARDA METAKOMMUNIKATIV KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHNING INTEGRATIV METODOLOGIK YONDASHUVI: NAZARIY VA IJTIMOIY-PSIXOLOGIK ASOSLAR.	703-713

RU		
Нишонова Жумагуль Иброхимжон кизи	ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНАЯ ПРОВЕРКА ЭФФЕКТИВНОСТИ МЕТОДИКИ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ У СТУДЕНТОВ НАПРАВЛЕНИЯ «НАРОДНОЕ ТВОРЧЕСТВО».	18-25
Жуманазаров Зохиджон Элдор угли	РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ИННОВАЦИЙ В СОХРАНЕНИИ КУЛЬТУРНОГО И ИСТОРИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ.	26-33
Расаханов Максумхон	ИЗ ПЛЕЯДЫ ВЫДАЮЩИХСЯ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ ИНДИЙСКОГО КИНО: ЗВЕЗДА, СТАВШАЯ СИМВОЛОМ МУЖЕСТВА В ИНДИЙСКОМ КИНЕМАТОГРАФЕ (ДХАРМЕНДРА).	34-40
Холикназаров Азамат Бегалиевич	ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОВЫШЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ.	41-51
Жовлиев Журабек Алишер огли	СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМЫ ЦЕННОСТНОГО ВОСПИТАНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ.	52-59
Хайдаров Охинжон Муроджонович	ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА, НАПРАВЛЕННОГО НА ПОДГОТОВКУ УЧАЩЕЙСЯ МОЛОДЕЖИ К ДУХОВНО-НРАВСТВЕННЫМ И ЦЕННОСТНЫМ ОТНОШЕНИЯМ К СЕМЬЕ.	60-72
Муратова Сабохат Чориевна	РАЗВИТИЕ ЧУВСТВ ПАТРИОТИЗМА У МОЛОДОГО ПОКОЛЕНИЯ ПО СРЕДСТВУ НАЦИОНАЛЬНЫХ ТРАДИЦИЙ.	73-81
Пулатова Замира Абдуллаевна	СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ДИДАКТИЧЕСКИХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В ДИСТАНЦИОННОЙ И СМЕШАННОЙ (BLENDED LEARNING) ФОРМАХ.	82-94
Икромов Мухаммад-Анасхон Хакимжон угли	МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКО-ИННОВАЦИОННОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ НАПРАВЛЕНИЯ «МЕХАТРОНИКА И РОБОТОТЕХНИКА» НА ОСНОВЕ ЦИФРОВЫХ СРЕДСТВ.	95-101
Абдусаматова Наргиза Джамолидиновна	НАПРАВЛЕНИЯ ПОДГОТОВКИ ДЕТЕЙ К ШКОЛЬНОМУ ОБУЧЕНИЮ В ПРОЦЕССЕ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ НА ОСНОВЕ ИНТЕГРАТИВНОГО ПОДХОДА.	102-111
Кулдашева Шохсанам Равшанжон кизи	ДИДАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ И ОСНОВНЫЕ ЗАДАЧИ РАЗВИТИЯ ПРАКТИКО-МЕТОДИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НА ОСНОВЕ ВИРТУАЛЬНЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СИМУЛЯЦИЙ.	112-119
Алимова Шахноза Шукуровна	РОЛЬ УЧЕБНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ.	120-128
Усманова Нилуфар Илхом кизи	ЗНАЧИМОСТЬ И ЭФФЕКТИВНОСТЬ КОРРЕКЦИОННЫХ МЕТОДИК В УСТРАНЕНИИ НАРУШЕНИЙ У ДЕТЕЙ С АУТИЗМОМ.	129-139
Султанов Хайтбой Эралиевич	ПРОЕКТИРОВАНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА НА ОСНОВЕ ИННОВАЦИОННЫХ И ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПОДХОДОВ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ.	140-149
Файзуллоева Садокат Фуркат кызы	STEAM-ТЕХНОЛОГИЯ КАК СОВРЕМЕННОЕ НАПРАВЛЕНИЕ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ.	150-158
Бокиев Гуломжон Очилович, Хамракулова Гулноза Одилжон кизи	СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ РАЗВИТИЯ ТЕХНИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ КОЛЛАБОРАТИВНОГО ПОДХОДА.	159-168
Кобилов Вохиджон Зохидович	ИНТЕГРАЦИЯ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ И ТРЕБОВАНИЙ РЫНКА ТРУДА В УЧРЕЖДЕНИЯХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ.	169-178
Утбасарова Умида Мехмановна, Усманова Нилуфар Илхом кизи	КОРРЕКЦИОННЫЕ ОСНОВЫ ПРОСТРАНСТВЕННОГО ВОСПРИЯТИЯ И ПСИХОМОТОРНОГО РАЗВИТИЯ У ДЕТЕЙ С РАССТРОЙСТВАМИ АУТИСТИЧЕСКОГО СПЕКТРА.	179-190
Каримова Зульфия Абдурахмановна,	КЛИНИЧЕСКАЯ КАРТИНА И НЕЙРОПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ МОЗГОВЫХ МЕХАНИЗМОВ ПРИ АУТИСТИЧЕСКОМ СИНДРОМЕ.	191-203

Сайдалиева Хожия Абдужалил кизи		
Исмоилов Исламжон Илхомжон угли	ПАРАДИГМАЛЬНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ СОВРЕМЕННОЙ ИНФОРМАЦИОННО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ В РАЗВИТИИ КРЕАТИВНОГО ПОТЕНЦИАЛА ОБУЧАЮЩИХСЯ.	204-212
Худайберганов Гайрат Куранбоевич	СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ КРИТЕРИЕВ, ПОКАЗАТЕЛЕЙ И МЕТОДИКИ ДИАГНОСТИКИ РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНОГО МЫШЛЕНИЯ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ НА ОСНОВЕ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ АБСЦЕССИАЛЬНОЙ И ОРДИНАТНОЙ СВЯЗИ.	213-222
Ахмедова Чарос Илхомовна	ВКЛЮЧЕНИЕ В СОДЕРЖАНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ НАПРАВЛЕНИЙ ИСКУССТВА И МУЗЫКИ НА ОСНОВЕ КУЛЬТУРНОГО РАЗНООБРАЗИЯ В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ.	223-231
Хидиров Шерзод Абдурасулович	О РОЛИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ НОВОГО УЗБЕКИСТАНА.	232-241
Юсупова Мухаббат Анатольевна	ЗНАЧЕНИЕ РАЗРАБОТКИ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ КАРТЫ УЧЕБНЫХ ЗАНЯТИЙ НА ОСНОВЕ ДИСКУРСИВНЫХ ЭЛЕКТРОННЫХ РЕСУРСОВ.	242-248
Файзуллаева Гульноза Камоловна	НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ХАДИСОВ В ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОМ ВОСПИТАНИИ: АНАЛИЗ ИССЛЕДОВАНИЙ ЗАРУБЕЖНЫХ И УЧЁНЫХ СТРАН СНГ.	249-263
Синдоров Раджапбой Улугбек оглы	РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ПО ФРАНЦУЗСКОМУ ЯЗЫКУ У СТУДЕНТОВ ПОСРЕДСТВОМ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИХ ВЫРАЖЕНИЙ.	264-272
Mamatkulova Munira Mahmudovna	“OTELLO” O‘ZBEK SAHNASIDA.	273-280
Янгибоева Дилдорахон Рахмон кизи	ПСИХОСЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ ОБ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ АЛИЕНАЦИИ.	281-291
Нуралиева Феруза Абдусалимовна	РАЗВИТИЕ ЦИФРОВОГО МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ ПОСРЕДСТВОМ ЦИФРОВОЙ ДИДАКТИКИ.	292-299
Тошпулатов Фахриддин Уролович	МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ СРЕДСТВ В ФОРМИРОВАНИИ НАВЫКОВ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ЧЕРЧЕНИЯ.	300-314
Олимова Сарвинозхон Гуломжон кизи	РОЛЬ ИНСТРУМЕНТА КАНОН В ТРАДИЦИОННЫХ ИНСТРУМЕНТАЛЬНЫХ АНСАМБЛЯХ.	315-322
Усаров Жаббор Эшбекович	СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МОДЕЛИ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ В ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ.	323-339
Ялгашев Бурхон Файзуллаевич	ТЕХНОЛОГИЯ НЕПРЕРЫВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СРЕДСТВ ВИРТУАЛЬНОЙ ВИЗУАЛИЗАЦИИ В ПОВЫШЕНИИ АКАДЕМИКО-ЦИФРОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ.	340-350
Сайимбетова Насиба Зийнатдиновна	ЗНАЧЕНИЕ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ К ПРОЕКТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СИСТЕМ.	351-363
Турсинбекова Кундизгул Жолдасбековна	ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ У УЧАЩИХСЯ ОТВЕТСТВЕН-НОСТИ ЗА ПРИРОДНЫЕ РЕСУРСЫ И ОТХОДЫ В КАРАКАЛПАКСКОЙ НАРОДНОЙ ПЕДАГОГИКЕ.	364-378
Худойкулова Севара Йоркул кизи	СОДЕРЖАНИЕ И ОСНОВЫ ИНТЕГРАТИВНОГО ПОДХОДА К СОВЕРШЕНСТВУ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ У СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ.	379-385
Ядгарова Озода Ибрагимовна	ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ СОДЕРЖАНИЕ И НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ СЛУЖБЫ В ПРАКТИЧЕСКОЙ ПСИОЛОГИИ.	386-394
Исроилов Шермурод Шамсиддин угли	ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРАКТИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ УЧАЩИХСЯ НА ОСНОВЕ ФИЗИЧЕСКИХ ЭКСПЕРИМЕНТОВ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ.	395-404
Умаркулова Хуршидахон Алишер	ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКАЯ ИНТЕГРАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ	405-419

кизи	И СОВРЕМЕННЫХ СТИЛЕЙ В УЧЕБНОМ РЕПЕРТУАРЕ МУЗЫКАЛЬНОГО НАПРАВЛЕНИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ.	
Абдумажитова Сайёхат Абдукосимовна	ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ИНТЕГРАЦИИ STEM-ОБРАЗОВАНИЯ И РОБОТОТЕХНИКИ В РАЗВИТИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ ИНЖЕНЕРОВ.	420-427
Имомалиев Кувват Чориевич	ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ СТАРТАП–ЭКОСИСТЕМЫ В РАЗВИТИИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ.	428-441
Турдиев Шавкат Мамирович	СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОЦЕНКИ КЛИНИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ НА ОСНОВЕ ОБЪЕКТИВНОГО СТРУКТУРИРОВАННОГО КЛИНИЧЕСКОГО ЭКЗАМЕНА (ОСКЭ) ПО ИНТЕГРИРОВАННЫМ МОДУЛЯМ.	442-453
Махмудов Миршод Нусратович	ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ЧЕЛОВЕЧЕСКОЕ ТВОРЧЕСТВО В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ: ФИЛОСОФСКО-ИСТОРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ И ПЕРСПЕКТИВЫ БУДУЩЕГО.	454-460
Иногамова Рано Бахадировна, Утбасарова Умида Мехмановна	ЭФФЕКТИВНОСТЬ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОЙ ЛОГОПЕДИЧЕСКОЙ ТЕХНОЛОГИИ В КОРРЕКЦИИ НАРУШЕНИЙ ПИСЬМЕННОЙ РЕЧИ (ДИСГРАФИИ) У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С СИНДРОМОМ ДЕФИЦИТА ВНИМАНИЯ И ГИПЕРАКТИВНОСТИ.	461-473
Сайдалиева Ходжия Абдуджалил кызы	ПРОЦЕССУАЛЬНЫЙ ДЕТСКИЙ АУТИЗМ С КАТАТОНИЧЕСКИМИ-РЕГРЕССИВНЫМИ СИНДРОМАМИ.	474-488
Солиев Бахромжон Набиджонович	РАЗРАБОТКА КОМПЕТЕНТНО-ОРИЕНТИРОВАННОЙ МОДЕЛИ LMS ДЛЯ ОБУЧЕНИЯ НА ОСНОВЕ ПРОЕКТНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ.	489-499
Файзиева Саломат Гайбуллаевна	ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМУ ИСКУССТВУ И ПРИМЕНЕНИЯ В НЕЙ СОВРЕМЕННЫХ И ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ.	500-512
Латибжонов Рахматилло Абдурашид огли	ЭФФЕКТИВНОСТЬ ТРЕНИНГОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ КОММУНИКАТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ПРАКТИЧЕСКИХ ПСИХОЛОГОВ.	513-520
Сабирова Нилюфар Кудратовна	ПЯТИЭТАПНАЯ МОДЕЛЬ ОБУЧЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ НА ОСНОВЕ ТЕХНОЛОГИИ VTTSS (на примере архитектурных терминов.	21-529
Мухсинова Мумина Максуджон кизи	ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ РАЗВИТИЯ АКМЕОЛОГИЧЕСКОГО ИНСТРУМЕНТАЛЬНОГО ИСПОЛНЕНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МУЗЫКИ.	530-537
Ниёзова Дилфуза Рустам кизи	ИСТОРИЧЕСКАЯ ЭВОЛЮЦИЯ СИМУЛЯЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ИХ ИНТЕГРАЦИЯ В СИСТЕМУ ОБРАЗОВАНИЯ.	538-548
Давлетов Эркабой Юсубович	ПРИНЦИПЫ РАЗВИТИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ С ПОМОЩЬЮ МЕТОДА КВАЗИИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.	549-555
Машарипова Мукаддас Тохировна	ИНТЕГРАТИВНЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ: ИСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ И СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ.	556-563
Оллаберганову Нилуфар Кувондиковну	ОСОБЕННОСТИ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ В РАЗВИТИИ КОМПЕТЕНЦИИ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ.	564-573
Усмонова Мубашира Сувоновна	СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРЕЕМСТВЕННОСТИ И САМОРАЗВИТИЯ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ ТЕМЫ «ЭНДОКРИННАЯ СИСТЕМА» В БИОЛОГИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ НА ОСНОВЕ ИНТЕНСИВНОЙ МОДЕЛИ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ.	574-580
Гофурова Шахризода Миркомилжон кизи	ДИДАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ВИЗУАЛЬНОЙ ИНФОРМАЦИИ В РАЗВИТИИ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В ИСПОЛЬЗОВАНИИ КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ ТАБЛИЦ И ГРАФИЧЕСКИХ ОРГАНАЙЗЕРОВ.	581-592
Султонов Мухаммадали Файзулла угли	ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ КОМПЕТЕНЦИИ АКТИВНОГО ГРАЖДАНСТВА БУДУЩИХ СПЕЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОГО ОБЩЕСТВА.	593-602
Кораев Самариддин Баракаейвич	СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МОДЕЛИ РАЗВИТИЯ ДИАГНОСТИКО-	603-615

	КОРРЕКЦИОННОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ.	
Каримова Садокат Мамараимовна	ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ПОДВИЖНЫХ ИГР В ФОРМИРОВАНИИ СПЛОЧЁННОСТИ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ.	616-623
Турсунова Эльмира Улугбековна	МОДЕЛЬ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ ЧТЕНИЯ И ПИСЬМЕННОЙ РЕЧИ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ МУЛЬТИМОДАЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ.	624-628
Ниёзова Шахло Абдусайтовна	СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К ПРОФЕССИОНАЛЬНО-МЕТОДИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧИТЕЛЯ БИОЛОГИИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ.	629-644
Каххаров Сиявуш Худойор оглы	ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ВОЕННОЙ КУЛЬТУРЫ.	645-659
Абдуллаев Амирулла Хазратович	СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ УПРАВЛЕНИЯ ИЗМЕНЕНИЯМИ У ДИРЕКТОРОВ ШКОЛ НА ОСНОВЕ ИННОВАЦИОННОГО МЕНЕДЖМЕНТА.	660-673
Рустамова шахиста Алишер кызы	ДИДАКТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ В ДИСЦИПЛИНЕ «ПРАКТИЧЕСКИЙ ПАКЕТ ПРОГРАММ» И МЕТОДИКА СМЕШАННОГО ПРОЕКТНОГО ОБУЧЕНИЯ.	674-680
Мирзаева Ёдгора	МЕТОДИКА ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ МАНЕВРОВЫХ ДЕЙСТВИЙ ЖЕНСКИХ БОКСЕРОВ НА ПРЕДСОРЕВНОВАТЕЛЬНОМ ЭТАПЕ.	681-687
Сироджов Далер Киронбоевич	РОЛЬ МОТИВАЦИИ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ	688-702
Алимардонов Зохид Шукуриллаевич	ИНТЕГРАТИВНЫЙ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ФОРМИРОВАНИЮ МЕТАКОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У БУДУЩИХ ОФИЦЕРОВ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ	703-713

EN		
Jumagul Ibrohimjon qizi Nishonova	EXPERIMENTAL EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF A METHODOLOGY FOR DEVELOPING SOCIAL RESPONSIBILITY AMONG STUDENTS MAJORING IN FOLK ART.	18-25
Zohidjon Eldor o‘g‘li Jumanazarov	THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF DIGITAL INNOVATIONS IN THE PRESERVATION OF CULTURAL AND HISTORICAL HERITAGE.	26-33
Maxsumxon Rasaxonov	FROM THE GALAXY OF LEGENDARY FIGURES OF INDIAN CINEMA: THE STAR WHO BECAME A SYMBOL OF COURAGE IN INDIAN FILM (DHARMENDRA).	34-40
Kholiqnazarov Azamat Begaliyevich,	THEORETICAL FOUNDATIONS FOR INCREASING THE PEDAGOGICAL EFFICIENCY OF FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS IN THE EDUCATIONAL PROCESS.	41-51
Jovliyev Jo‘rabek Alisher o‘g‘li	THE CURRENT STATE AND CHALLENGES OF VALUES EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL.	52-59
Khaydarov Okhinjon Murodjonovich	THE EFFECTIVENESS OF THE PEDAGOGICAL MECHANISM AIMED AT PREPARING STUDENT YOUTH FOR SPIRITUAL-MORAL AND VALUE-BASED ATTITUDES TOWARD THE FAMILY.	60-72
Muratova Sabokhat Choriyevna	DEVELOPING PATRIOTIC FEELINGS IN THE YOUNG GENERATION THROUGH NATIONAL TRADITIONS.	73-81
Pulatova Zamira Abdullayevna	MPROVING THE DIDACTIC POTENTIAL OF TEACHING ENGLISH IN DISTANCE AND BLENDED LEARNING FORMATS.	82-94
Ikromov Muhammad-Anaskhon Khakimjon o‘g‘li	A MODEL FOR DEVELOPING THE CREATIVE AND INNOVATIVE COMPETENCE OF "MECHATRONICS AND ROBOTICS" STUDENTS BASED ON DIGITAL TOOLS.,	95-101
Nargiza Jamolidinovna Abdusamatova	THE EFFECTIVENESS OF THE PEDAGOGICAL MECHANISM AIMED AT PREPARING STUDENT YOUTH FOR SPIRITUAL-MORAL AND VALUE-BASED ATTITUDES TOWARD THE FAMILY.	102-111
Qo‘ldasheva Shoxsanam Ravshanjon qizi	DIDACTIC OPPORTUNITIES AND MAIN TASKS OF DEVELOPING FUTURE TEACHERS’ PRACTICAL AND METHODOLOGICAL TRAINING THROUGH VIRTUAL PEDAGOGICAL SIMULATIONS.	112-119
Alimova Shaxnoza Shukurovna	THE ROLE OF EDUCATIONAL AND PRACTICAL ACTIVITIES IN IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF TEACHING RUSSIAN IN HIGHER EDUCATION.	120-128
Usmanova Nilufar Ilhom qizi	THE IMPORTANCE AND EFFECTIVENESS OF CORRECTIONAL METHODS IN OVERCOMING DEFECTS IN CHILDREN WITH AUTISM.	129-139
Sultanov Khaytboy Eralievich	DESIGNING THE EDUCATIONAL PROCESS BASED ON INNOVATIVE AND INTEGRATIVE APPROACHES IN ART EDUCATION.	140-149
Fayzulloyeva Sadoqat Furqat qizi	STEAM TECHNOLOGY AS A MODERN DIRECTION IN HIGHER EDUCATION.	150-158
G'ulomjon Ochilovich Boqiyev, Gulnoza Odiljon qizi Xamrakulova	IMPROVING THE METHODOLOGY OF DEVELOPING STUDENTS' TECHNICAL THINKING BASED ON A COLLABORATIVE APPROACH.	159-168
Qobilov Voxidjon Zoxidovich,	INTEGRATION BETWEEN STRATEGIC MANAGEMENT AND LABOR MARKET DEMANDS IN VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTIONS	169-178
Utbasarova Umida Mexmanovna, Usmanova Nilufar Ilhom qizi	CORRECTIONAL FOUNDATIONS OF SPATIAL PERCEPTION AND PSYCHOMOTOR DEVELOPMENT IN CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS.	179-190
Karimova Zulfiya Abduraxmanovna, Saydaliyeva Xojiya Abdujalil qizi	CLINICAL PICTURE AND NEUROPSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF BRAIN MECHANISMS IN AUTISTIC SYNDROME.	191-203
Ismoilov Islomjon Ilhomjon o‘g‘li	PARADIGMATIC POTENTIAL OF THE MODERN INFORMATION AND EDUCATIONAL ENVIRONMENT FOR DEVELOPING LEARNERS’ CREATIVE POTENTIAL.	204-212
Xudayberganov G‘ayrat Quranboyevich	IMPROVING THE CRITERIA, INDICATORS, AND DIAGNOSTIC METHODOLOGY FOR DEVELOPING CREATIVE THINKING IN FUTURE TEACHERS BASED ON	213-222

	INTERDISCIPLINARY ABSCESSIAL AND ORDINATE CONNECTIONS.	
Akhmedova Charos Ilkhomovna	INTEGRATING ART AND MUSIC DIRECTIONS BASED ON CULTURAL DIVERSITY IN THE CONTENT OF EDUCATION IN THE GLOBAL ERA.	223-231
Xidirov Sherzod Abdurasulovich	ON THE ROLE OF INCLUSIVE EDUCATION IN THE EDUCATIONAL SYSTEM OF NEW UZBEKISTAN.	232-241
Yusupova Muxabbat Anatolevna	THE IMPORTANCE OF DEVELOPING A TECHNOLOGICAL MAP OF INSTRUCTIONAL SESSIONS BASED ON DISCOURSE-ORIENTED ELECTRONIC RESOURCES	242-248
Fayzullaeva Gulnoza Kamolovna	CIENTIFIC AND PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF USING HADITHS IN SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION: AN ANALYSIS OF RESEARCH BY FOREIGN AND CIS SCIENTISTS.	249-263
Sindorov Rajapboy Ulugbek oglu	DEVELOPING STUDENTS' COMMUNICATIVE COMPETENCE IN FRENCH THROUGH LINGUACULTURAL EXPRESSIONS.	264-272
Mamatkulova Munira Mahmudovna	“OTHELLO” ON THE UZBEK STAGE.	273-280
Yangiboyeva Dildoraxon Rahmon qizi	PSYCHOSEMANTIC CHARACTERISTICS OF SOCIAL REPRESENTATIONS OF EMOTIONAL ALIENATION.	281-291
Jurayev Sayidmurat Safarovich	DEVELOPING STUDENTS’ DIGITAL THINKING THROUGH DIGITAL DIDACTIC TOOLS.	292-299
Toshpulatov U. Fakhriddin	METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF USING MULTIMEDIA TOOLS IN FORMING LOGICAL THINKING SKILLS OF FUTURE TECHNICAL DRAWING TEACHERS.	300-314
Olimova Sarvinozxon G‘ulomjon qizi	THE ROLE OF THE QANUN INSTRUMENT IN TRADITIONAL INSTRUMENTAL ENSEMBLES.	315-322
Usarov Jabbor Eshbekovich	IMPROVING THE MODEL FOR DEVELOPING STUDENTS’ PROFESSIONAL COMPETENCIES IN A DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT.	323-339
Yalg‘ashev Burxon Fayzullayevich	TECHNOLOGY OF INTEGRATED USE OF VIRTUAL VISUALIZATION TOOLS IN ENHANCING STUDENTS' ACADEMIC-DIGITAL ACTIVITY.	340-350
Sayimbetova Nasiba Ziynatdinovna	THE SIGNIFICANCE OF PREPARING STUDENTS FOR PROJECT-BASED ACTIVITIES IN THE IMPROVEMENT OF PEDAGOGICAL SYSTEMS	351-363
Tursinbekova Qundizgul Joldasbekovna	KEY DIRECTIONS FOR FOSTERING STUDENTS' RESPONSIBILITY TOWARDS NATURAL RESOURCES AND WASTE WITHIN KARAKALPAK FOLK PEDAGOGY.	364-378
Khudoykulova Sevara Yorkul kizi	CONTENT AND BASIS OF THE INTEGRATIVE APPROACH TO IMPROVING THE PEDAGOGICAL SYSTEM OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES AT STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS.	379-385
Yadgarova Ozoda Ibragimovna	FUNCTIONAL CONTENT AND LEGAL AND REGULATORY FRAMEWORKS OF ORGANIZING PSYCHOLOGICAL SERVICES IN PRACTICAL PSYCHOLOGY.	386-394
Isroilov Shermurod Shamsiddin ugli	PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL POTENTIAL OF PHYSICS EXPERIMENTS FOR DEVELOPING STUDENTS’ PRACTICAL COMPETENCIES IN GENERAL SECONDARY SCHOOLS.	395-404
Khurshidakhon Alisher qizi Umarqulova	ARTISTIC AND AESTHETIC INTEGRATION OF NATIONAL AND CONTEMPORARY STYLES IN THE EDUCATIONAL REPERTOIRE OF HIGHER EDUCATION MUSIC PROGRAMS	405-419
Sayyokhat Abduqosimovna Abdumajitova	PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES OF INTEGRATING STEM EDUCATION AND ROBOTICS IN DEVELOPING THE PROFESSIONAL COMPETENCIES OF FUTURE ENGINEERS.	420-427
Kuvvat Choriyevich Imomaliyev	PEDAGOGICAL POTENTIAL OF THE STARTUP ECOSYSTEM IN DEVELOPING STUDENTS’ ENTREPRENEURIAL SKILLS	428-441
Turdiyev Shavkat Mamirovich	INTEGRATSIYALASHGAN MODULLAR BO‘YICHA OBYEKTIV STRUKTURALANGAN KLINIK IMTIHON ASOSIDA KLINIK KOMPETENSIYANI BAHOLASHNI TAKOMILLASHTIRISH.	442-453
Makhmudov Mirshod Nusratovich	ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND HUMAN CREATIVITY IN THE DIGITAL ERA: PHILOSOPHICAL-HISTORICAL ANALYSIS AND FUTURE PROSPECTS.	454-460
Inogamova Rano Bahadirovna, Utbasarova Umida Mexmanovna	EFFECTIVENESS OF DIFFERENTIATED LOGOPEDIC TECHNOLOGY IN THE CORRECTION OF WRITTEN SPEECH DISORDERS (DYSGRAPHIA) IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS DIAGNOSED WITH ATTENTION DEFICIT HYPERACTIVITY SYNDROME.	461-473

Saydaliyeva Khojiya Abdujalil kizi	PROCESSUAL CHILD AUTISM WITH CATATONIC-REGRESSIVE SYNDROMES.	474-488
Jurayev Sayidmurat Safarovich	TECHNOLOGY FOR DEVELOPING ETHNOPEDAGOGICAL COMPETENCIES THROUGH NATIONAL GAMES IN PHYSICAL EDUCATION LESSONS.	489-499
Fayziyeva Salomat Gaybullayevna	THEORETICAL AND PRACTICAL FOUNDATIONS OF METHODOLOGY FOR TEACHING FINE ARTS AND THE APPLICATION OF MODERN AND PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES.	500-512
Latibjonov Rahmatillo Abdurashid o‘g‘li	EFFECTIVENESS OF TRAINING TECHNOLOGIES IN ENHANCING THE COMMUNICATIVE COMPETENCIES OF PRACTITIONER PSYCHOLOGISTS.	513-520
Sabirova Nilufar Kudratovna	A FIVE-STAGE MODEL OF TEACHING PROFESSIONAL TERMINOLOGY THROUGH VTTSS TECHNOLOGY (Illustrated on Architecture-Related Terms).	21-529
Mukhsinova Mumina Maksudjon kizi	PEDAGOGICAL NEED FOR DEVELOPING ACMEOLOGICAL INSTRUMENTAL PERFORMANCE OF FUTURE MUSIC TEACHERS.	530-537
Niyozova Dilfuza Rustam qizi	HISTORICAL EVOLUTION OF SIMULATION TECHNOLOGIES AND THEIR INTEGRATION INTO THE EDUCATION SYSTEM.	538-548
Davletov Erkaboy Yusubovich	PRINCIPLES OF DEVELOPING THE PEDAGOGICAL THINKING OF PROSPECTIVE TEACHERS THROUGH THE QUASI-RESEARCH METHOD.	549-555
Masharipova Mukaddas Tokhirovna	INTEGRATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES: HISTORICAL AND THEORETICAL ANALYSIS AND MODERN APPROACHES.	556-563
Ollaberganova Nilufar Kuvondikovna	SPECIFIC ASPECTS OF INTERACTIVE METHODS IN DEVELOPING CREATIVE THINKING COMPETENCE.	564-573
Usmonova Mubashira Suvonovna	IMPROVING THE METHODOLOGY OF ENSURING CONTINUITY AND SELF-DEVELOPMENT IN TEACHING THE "ENDOCRINE SYSTEM" TOPIC IN BIOLOGY EDUCATION BASED ON AN INTENSIVE MODEL OF PEDAGOGICAL PRACTICE.	574-580
Gofurova Shakhrizoda Mirkomiljon qizi	DIDACTIC POSSIBILITIES OF ORGANIZING VISUAL INFORMATION IN DEVELOPING FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS' COMPETENCE IN USING CONCEPTUAL TABLES AND GRAPHIC ORGANIZERS.	581-592
Sultonov Mukhammadali Fayzulla ugli	PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS FOR DEVELOPING ACTIVE CITIZENSHIP COMPETENCE OF PRE-SERVICE SPECIAL EDUCATORS IN A DIGITAL SOCIETY.	593-602
Qorayev Samariddin Barakaevich	IMPROVING A MODEL FOR DEVELOPING DIAGNOSTIC AND CORRECTIVE COMPETENCE OF PRE-SERVICE SPECIAL EDUCATORS IN INCLUSIVE EDUCATION.	603-615
Karimova Sadoqat Mamaraimovna	PEDAGOGICAL POTENTIAL OF ACTIVE GAMES IN DEVELOPING COHESION AMONG PRIMARY SCHOOL PUPILS.	616-623
Tursunova Elmira Ulug’bekovna	A MODEL FOR IMPROVING STUDENTS’ READING AND WRITING COMPETENCIES BASED ON MULTIMODAL TECHNOLOGIES.	624-628
Nizova Shakhlo Abdusaytovna	MODERN REQUIREMENTS FOR THE PROFESSIONAL AND METHODOLOGICAL ACTIVITY OF BIOLOGY TEACHERS IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION.	629-644
Kakhkharov Siyavush Khudoyor oglu	PEDAGOGICAL MECHANISMS OF MILITARY CULTURE FORMATION.	645-659
Abdullayev Amirulla Khazratovich	THE CURRENT STATE OF DEVELOPING SCHOOL PRINCIPALS’ CHANGE MANAGEMENT SKILLS BASED ON INNOVATIVE MANAGEMENT.	660-673
Rustamova Shakhista Alisher kyzy	THE DIDACTIC MODEL OF THE ORGANIZATION OF INDEPENDENT LEARNING ACTIVITIES OF STUDENTS IN THE DISCIPLINE "PRACTICAL PACKAGE OF PROGRAMS" AND THE METHODOLOGY OF MIXED PROJECT-BASED LEARNING.	674-680
Mirzayeva Yodgoroy	METHODOLOGY FOR IMPROVING THE EFFICIENCY OF MANEUVERING OF WOMEN'S BOXERS IN THE PRE-COMPETITION STAGE.	681-687
Sirojov Daler Kironboyevich	THE ROLE OF MOTIVATION IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING	688-702
Alimardonov Zokhid Shukurillayevich	AN INTEGRATIVE METHODOLOGICAL APPROACH TO DEVELOPING METACOMMUNICATIVE COMPETENCE IN FUTURE OFFICERS: THEORETICAL AND SOCIO-PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS.	703-713

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

XALQ IJODIYOTI YO‘NALISHI TALABALARIDA IJTIMOIY MAS’ULIYATNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI SAMARADORLIGINI TAJRIBA-SINOVDAN O‘TKAZISH

Nishonova Jumagul Ibrohimjon qizi
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti tayanch doktoranti.

Annotatsiya

KIRISH: maqolada xalq ijodiyoti yo‘nalishi talabalarida ijtimoiy mas’uliyatni loyiha metodi asosida rivojlantirish metodikasining samaradorligini aniqlash maqsadida o‘tkazilgan pedagogik tajriba-sinov ishlari natijalari bayon etiladi. Tadqiqotda 339 nafar talaba ishtirok etgan. Natijalar Styudent t-mezoni yordamida tahlil qilinib, metodikaning samaradorligi statistik jihatdan asoslangan.

MAQSADI: xalq ijodiyoti yo‘nalishi talabalarida loyiha metodi asosida ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantirish metodikasining pedagogik samaradorligini aniqlash.

MATERALLAR VA METODLAR: tadqiqotda 339 nafar talaba ishtirok etdi. Pedagogik tajriba-sinov ishlari o‘tkazilib, olingan natijalar Styudent t-mezoni yordamida statistik tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari loyiha metodi asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni talabalarning ijtimoiy mas’uliyatini samarali rivojlantirishini ko‘rsatdi. Statistik tahlillar tajriba guruhi natijalarining nazorat guruhiga nisbatan sezilarli darajada yuqori ekanligini tasdiqladi va metodikaning samaradorligini ilmiy jihatdan asoslab berdi.

XULOSA: loyiha metodiga asoslangan metodika xalq ijodiyoti yo‘nalishi talabalarida ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantirishning samarali pedagogik vositasi hisoblanadi.

Kalit so‘zlari: pedagogik tajriba-sinov, ijtimoiy mas’uliyat, Styudent t-mezoni, samaradorlik, diagnostika, tajriba va nazorat guruhi, statistik tahlil.

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНАЯ ПРОВЕРКА ЭФФЕКТИВНОСТИ МЕТОДИКИ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ У СТУДЕНТОВ НАПРАВЛЕНИЯ «НАРОДНОЕ ТВОРЧЕСТВО»

Нишонова Жумагуль Иброхимжон кизи
Государственный институт искусств и культуры Узбекистана
базовый докторант.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье излагаются результаты педагогического эксперимента, проведённого с целью определения эффективности методики развития социальной ответственности у студентов направления народного творчества на основе метода проектов. В исследовании приняли участие 339 студентов. Результаты проанализированы с помощью t-критерия Стьюдента, эффективность методики обоснована статистически.

ЦЕЛЬ: определить педагогическую эффективность методики развития социальной ответственности у студентов направления народного творчества на основе метода проектов.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании приняли участие 339 студентов. Проведена педагогическая экспериментальная работа, результаты которой обработаны с использованием критерия Стьюдента.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что организация обучения на основе метода проектов эффективно способствует развитию социальной ответственности студентов. Статистический анализ подтвердил достоверное превосходство результатов экспериментальной группы по сравнению с контрольной, что свидетельствует об эффективности предложенной методики.

ВЫВОДЫ: методика, основанная на методе проектов, является эффективным педагогическим средством развития социальной ответственности студентов направления народного творчества.

Ключевые слова: **:** педагогический эксперимент, социальная ответственность, t-критерий Стьюдента, эффективность, диагностика, экспериментальная и контрольная группы, статистический анализ.

EXPERIMENTAL EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF A METHODOLOGY FOR DEVELOPING SOCIAL RESPONSIBILITY AMONG STUDENTS MAJORING IN FOLK ART

Jumagul Ibrohimjon qizi Nishonova, Basic Doctoral Student
Uzbekistan State Institute of Arts and Culture.

Annotation

INTRODUCTION: the article presents the results of a pedagogical experiment conducted to determine the effectiveness of the methodology for developing social responsibility among folk art students through the project method. 339 students participated in the study. The results were analysed using the student t-test, and the effectiveness of the methodology was substantiated statistically.

AIM: to determine the pedagogical effectiveness of a project-based methodology for developing social responsibility among students majoring in folk art.

MATERIALS AND METHODS: the study involved 339 students. A pedagogical experiment was conducted, and the obtained data were statistically analyzed using Student's *t*-test.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings demonstrated that project-based learning effectively promotes the development of social responsibility among students. Statistical analysis confirmed that the experimental group significantly outperformed the control group, providing evidence of the effectiveness of the proposed methodology.

CONCLUSIONS: the project-based methodology is an effective pedagogical tool for developing social responsibility among students majoring in folk art.

Keywords: pedagogical experiment, social responsibility, Student t-test, effectiveness, diagnostics, experimental and control groups, statistical analysis.

Pedagogik tadqiqotlarda ishlab chiqilgan metodika yoki texnologiyaning ilmiy qiymati uning nazariy asoslanganligi bilangina emas, balki amaliy samaradorligining

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

tajriba-sinov ishlari orqali ishonchli tasdiqlanishi bilan ham belgilanadi. Shu sababli zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda eksperimental tekshiruv metodikaning natijadorligini baholashning muhim bosqichi sifatida e'tirof etiladi. Pedagogik tajriba ta'lim jarayoniga joriy etilgan innovatsion yondashuvning o'quvchilarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga ta'sirini aniqlash, olingan natijalarning obyektivligini matematik-statistik usullar yordamida asoslash imkonini beradi [1, 296-b].

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida bo'lajak mutaxassislarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish bilan bir qatorda ularda fuqarolik pozitsiyasi, tashabbuskorlik, ijtimoiy faollik va mas'uliyat kabi shaxsiy sifatlarni shakllantirish ustuvor vazifalardan biri sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, xalq ijodiyoti yo'nalishi talabalarini tayyorlash jarayonida milliy madaniy merosni asrash va ommalashtirishga mas'ul bo'lgan mutaxassislarni shakllantirish pedagogik jarayonning muhim natijalaridan biri hisoblanadi [2, 16-b].

So'nggi yillarda loyiha metodining ta'lim samaradorligini oshirishdagi imkoniyatlari bo'yicha ko'plab ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan. Xorijiy olimlarning tadqiqotlarida loyiha asosida tashkil etilgan o'quv faoliyati talabalarning mustaqil fikrlashi, hamkorlik kompetensiyasi, refleksiv ko'nikmalari hamda ijtimoiy faolligini rivojlantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatishi ilmiy jihatdan isbotlangan [3, 39-b; 4, 371-b]. Biroq mavjud tadqiqotlarning aksariyati umumiy pedagogik yo'nalishga bag'ishlangan bo'lib, xalq ijodiyoti yo'nalishi talabalarida ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirish metodikasining eksperimental samaradorligi alohida ilmiy tadqiqot obyekti sifatida yetarlicha o'rganilmagan.

Mazkur tadqiqotning o'ziga xosligi shundaki, unda xalq ijodiyoti yo'nalishi talabalari uchun ishlab chiqilgan loyiha metodi asosidagi metodikaning samaradorligi real pedagogik sharoitda tajriba va nazorat guruhlari ishtirokida sinovdan o'tkazildi. Olingan natijalar matematik-statistik tahlil qilinib, metodikaning ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirishga ta'siri Styudent t-mezoni hamda samaradorlik koeffitsienti asosida baholandi.

Tadqiqot metodikasi

Tadqiqotning empirik qismi pedagogik eksperiment metodologiyasi asosida tashkil etildi. Tajriba-sinov ishlari ishlab chiqilgan metodikaning xalq ijodiyoti yo‘nalishi talabalarida ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantirishga ta’sirini aniqlash hamda uning pedagogik samaradorligini ilmiy jihatdan asoslashga qaratildi. Eksperimentni tashkil etishda pedagogik tadqiqotlarning izchillik, xolislik, taqqoslanuvchanlik va statistik ishonchlilik tamoyillariga amal qilindi [5, 18-b].

Pedagogik tajriba-sinov ishlari 2024–2025-yillar davomida O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti, uning Nukus filiali hamda Qo‘qon davlat universitetida bosqichma-bosqich amalga oshirildi. Tadqiqotda jami 339 nafar xalq ijodiyoti yo‘nalishi talabalari ishtirok etdi. Shundan 170 nafari tajriba guruhi, 169 nafari nazorat guruhini tashkil etdi. Guruhlarni shakllantirishda talabalarning ta’lim yo‘nalishi, o‘quv bosqichi hamda boshlang‘ich tayyorgarlik darajalarining o‘zaro yaqinligi hisobga olindi, bu esa eksperiment natijalarining obyektivligini ta’minlashga xizmat qildi.

Tajriba guruhi mashg‘ulotlarida muallif tomonidan ishlab chiqilgan loyiha metodi asosidagi metodika qo‘llanildi. Mazkur metodika mini-loyihalar texnologiyasi, refleksiv

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

baholash, jamoaviy hamkorlik, madaniy meros obyektlarini o‘rganish hamda amaliy taqdimot faoliyatini o‘z ichiga oldi. Nazorat guruhida esa fan amaldagi o‘quv dasturi asosida, an’anaviy o‘qitish metodlari yordamida olib borildi.

Eksperiment uch bosqichda amalga oshirildi:

aniqlovchi bosqich – talabalar ijtimoiy mas’uliyatining dastlabki holatini diagnostika qilish;

shakllantiruvchi bosqich – loyiha metodi asosidagi metodikani ta’lim jarayoniga joriy etish;

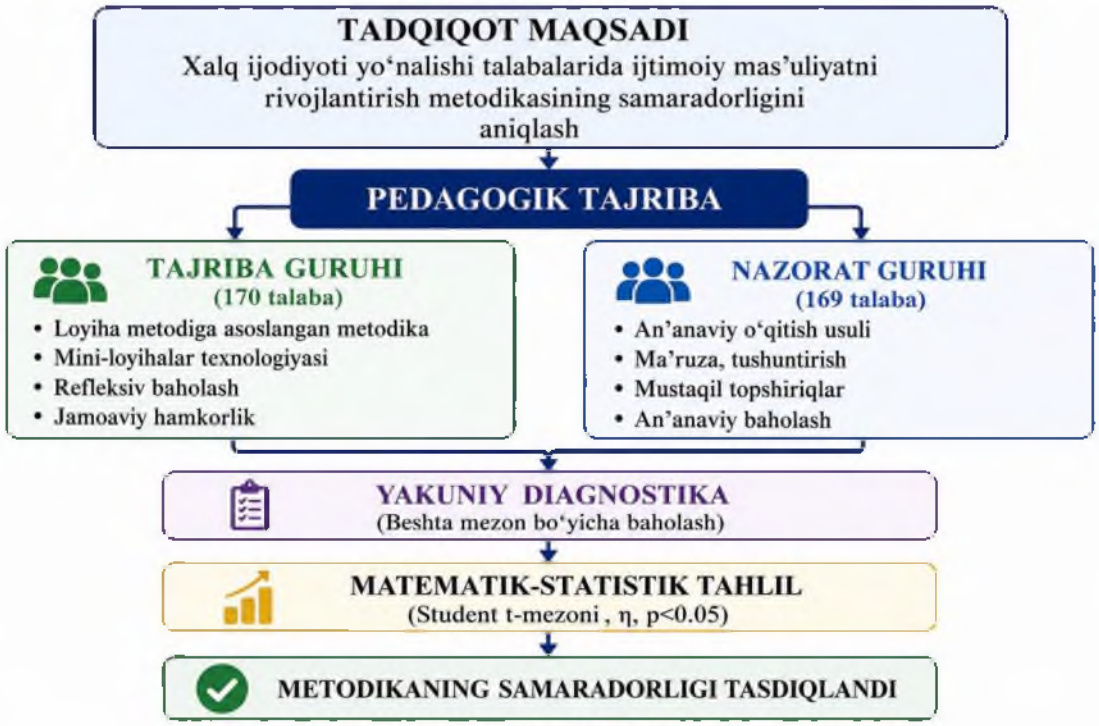
yakuniy bosqich – olingan natijalarni qayta diagnostika qilish va ularni statistik tahlil etish.

Talabalarda ijtimoiy mas’uliyatning rivojlanganlik darajasi muallif tomonidan ishlab chiqilgan besh mezon asosida baholandi: qadriyatli-motivatsion, etnomadaniy-kognitiv, ijodiy-loyihaviy, ijtimoiy-kommunikativ hamda refleksiv-monitoring. Har bir mezon uch daraja (yuqori, o‘rta va past) asosida baholanib, natijalar 3, 4 va 5 ballik shkala bo‘yicha qayd etildi. Mazkur mezonlar talabalarning ijtimoiy mas’uliyatini kompleks baholash hamda rivojlanish dinamikasini kuzatish imkonini berdi.

Eksperimental ma’lumotlarning ishonchliligini aniqlash maqsadida matematik-statistik tahlil usullaridan foydalanildi. Jumladan, tajriba va nazorat guruhlari o‘rtacha ko‘rsatkichlari o‘rtasidagi farq Styudent t-mezoni yordamida tekshirildi. Statistik ishonchlilik mezoni sifatida $p < 0,05$ darajasi qabul qilindi hamda kritik qiymat $t = 1,96$ etib belgilandi [6, 74-b]. Bundan tashqari, metodikaning natijadorligini baholash uchun samaradorlik koeffitsienti (η) hisoblandi. Olingan statistik natijalar ishlab chiqilgan metodikaning ilmiy asoslanganligi va amaliy samaradorligini xolis baholash imkonini berdi.

Natijalar va muhokama

Pedagogik tajriba-sinov natijalari ishlab chiqilgan metodikaning xalq ijodiyoti yo‘nalishi talabalarida ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatganligini tasdiqladi. Eksperimentning aniqlovchi bosqichida tajriba va nazorat guruhlarining barcha

1-rasm. Xalq ijodiyoti yo‘nalishi talabalarida ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantirish metodikasining tajriba-sinov modeli

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

mezonlar bo‘yicha o‘rtacha ko‘rsatkichlari bir-biriga yaqin bo‘lib, statistik jihatdan ishonchli farq kuzatilmadi ($t < 1,96$). Mazkur natija tajriba boshlanishidan oldin har ikkala guruhning boshlang‘ich tayyorgarlik darajasi deyarli teng bo‘lganligini ko‘rsatadi hamda eksperimentning ichki validligini ta’minlaydi.

Shakllantiruvchi bosqich yakunida tajriba guruhida barcha mezonlar bo‘yicha ijobiy o‘sish dinamikasi kuzatildi. Ayniqsa, ijtimoiy-kommunikativ va qadriyatli-motivatsion komponentlarda sezilarli o‘zgarishlar qayd etildi. Bu loyiha faoliyatining jamoaviy hamkorlik, o‘zaro mas’uliyat va ijtimoiy muloqotni faollashtirishdagi pedagogik imkoniyatlari bilan izohlanadi. Nazorat guruhida esa o‘zgarishlar tabiiy o‘quv jarayoniga xos bo‘lgan past sur’atda kechdi.

Yakuniy diagnostika natijalari shuni ko‘rsatdiki, tajriba guruhida ijtimoiy mas’uliyatning yuqori darajasiga ega talabalar ulushi sezilarli oshgan, past darajadagi talabalar soni esa keskin kamaygan. Statistik tahlil natijalariga ko‘ra barcha mezonlar bo‘yicha Styudent t-mezoni qiymati kritik chegaradan yuqori bo‘ldi ($t = 6,86–8,69$; $p < 0,05$). Bu esa tajriba va nazorat guruhlari o‘rtasidagi farq tasodifiy emasligini hamda u ishlab chiqilgan metodikaning ta’siri bilan bog‘liqligini tasdiqlaydi.

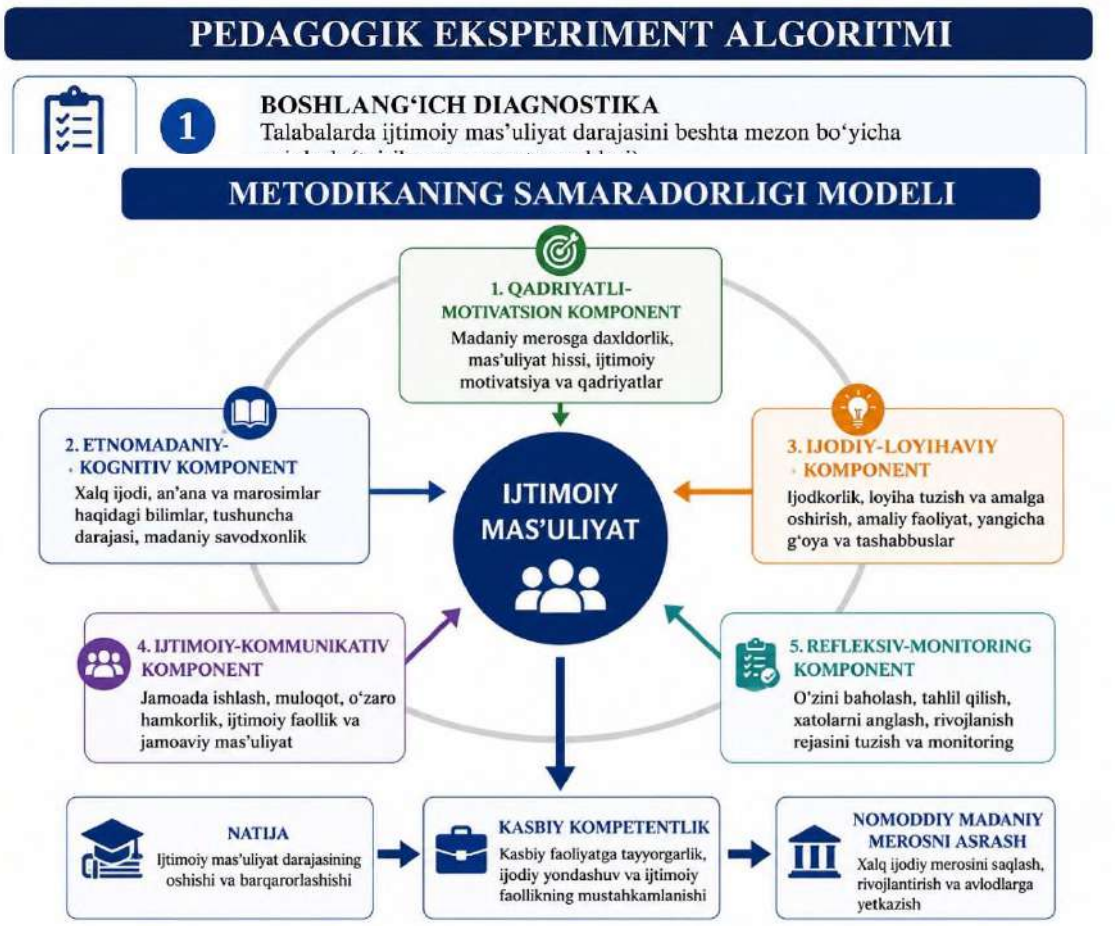
Tajriba natijalarida samaradorlik koeffitsientining $\eta = 1,14–1,17$ oralig‘ida bo‘lishi metodikaning barcha diagnostik mezonlar bo‘yicha barqaror natija berganini ko‘rsatadi. Ayniqsa, ijtimoiy-kommunikativ komponentda $\eta = 1,17$ ko‘rsatkichining qayd etilishi loyiha metodining hamkorlikka asoslangan faoliyatni tashkil etish orqali talabalarda jamoa oldidagi mas’uliyatni shakllantirish imkoniyati yuqori ekanligini ko‘rsatadi. Refleksiv-monitoring komponentidagi ijobiy o‘zgarishlar esa talabalarning o‘z faoliyatini tanqidiy baholash va kelgusidagi kasbiy rivojlanishini rejalashtirish ko‘nikmalari mustahkamlanganidan dalolat beradi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

Olingan natijalar loyiha asosida o‘qitish bo‘yicha olib borilgan xalqaro tadqiqotlar bilan hamohangdir. Xususan, T.Thomas loyiha metodining amaliy muammolarni hal etishga yo‘naltirilganligi talabalarning mustaqil faoliyatini kuchaytirishini ta’kidlagan bo‘lsa [7, 23-b], S.Bell ushbu metodning XXI asr kompetensiyalarini, jumladan hamkorlik, mas’uliyat va kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirishdagi samaradorligini qayd etadi [8, 41-b]. Olingan eksperimental natijalar mazkur ilmiy qarashlarning xalq ijodiyoti yo‘nalishi talabalari misolida ham tasdiqlanishini ko‘rsatdi.

Mazkur tadqiqotning muhim jihati shundaki, metodikaning samaradorligi faqat umumiy o‘rtacha ko‘rsatkichlar orqali emas, balki ijtimoiy mas’uliyatning beshta tarkibiy komponenti kesimida ham tahlil qilindi. Bu esa ishlab chiqilgan metodikaning faqat bilimlarni emas, balki qadriyat, amaliy faoliyat, ijtimoiy hamkorlik va refleksiv ko‘nikmalarni ham kompleks rivojlantirishga xizmat qilishini ko‘rsatadi. Shunday qilib,

3-rasm. Metodikaning samaradorligi modeli

tajriba-sinov natijalari loyiha metodi asosida ishlab chiqilgan metodikaning pedagogik jihatdan samarali, statistik jihatdan ishonchli hamda oliy ta’lim amaliyotida qo‘llash uchun maqsadga muvofiq ekanligini tasdiqlaydi.

Xulosa

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

Olib borilgan pedagogik tajriba-sinov ishlari xalq ijodiyoti yo‘nalishi talabalarida ijtimoiy mas’uliyatni loyiha metodi asosida rivojlantirish metodikasining samaradorligini ilmiy jihatdan tasdiqladi. Eksperiment yakunlari ishlab chiqilgan metodikaning talabalarning ijtimoiy mas’uliyat darajasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatganini hamda an’anaviy o‘qitish usullariga nisbatan yuqori natijadorlikka ega ekanligini ko‘rsatdi.

Aniqlovchi bosqich natijalarida tajriba va nazorat guruhlari o‘rtasida statistik jihatdan ishonchli farq kuzatilmaganligi ($t < 1,96$) eksperimentning obyektiv sharoitda boshlanganligini tasdiqladi. Shakllantiruvchi bosqich yakunida esa tajriba guruhining barcha diagnostik mezonlar bo‘yicha ko‘rsatkichlari sezilarli darajada yaxshilandi. Styudent t-mezoni qiymatlarining kritik chegaradan yuqori ($t = 6,86–8,69$; $p < 0,05$) bo‘lishi hamda samaradorlik koeffitsientining $\eta = 1,14–1,17$ oralig‘ida qayd etilishi metodikaning statistik jihatdan ishonchli va pedagogik jihatdan samarali ekanligini ko‘rsatdi.

Tadqiqot davomida loyiha metodi asosida tashkil etilgan mini-loyihalar, jamoaviy faoliyat, refleksiv baholash va amaliy topshiriqlarning uyg‘un qo‘llanilishi talabalarda qadriyatli munosabatni shakllantirish, madaniy merosga daxldorlik hissini kuchaytirish, ijtimoiy hamkorlikni rivojlantirish hamda o‘z faoliyati natijalari uchun mas’uliyat hissini oshirishda muhim pedagogik omil bo‘lib xizmat qilishi aniqlandi.

Mazkur metodikaning amaliy ahamiyati shundaki, undan xalq ijodiyoti yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar bilan o‘quv mashg‘ulotlari, mustaqil ta’lim, malakaviy amaliyot hamda ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarni tashkil etishda samarali foydalanish mumkin. Shuningdek, ishlab chiqilgan diagnostik mezonlar va baholash mexanizmlaridan talabalarning ijtimoiy mas’uliyatini monitoring qilish hamda ta’lim sifati samaradorligini baholashda foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Kelgusida mazkur metodikani san’at va madaniyat ta’limining boshqa yo‘nalishlarida sinovdan o‘tkazish, raqamli ta’lim texnologiyalari hamda sun’iy intellekt vositalari bilan integratsiyalashgan loyiha faoliyatini tashkil etish, shuningdek, ijtimoiy mas’uliyatni uzoq muddatli monitoring qilish mexanizmlarini ishlab chiqish istiqbolli ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – 464 b.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining **"O‘zbekiston Respublikasida milliy madaniyatni yanada rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida"**gi PQ–4038-son qarori. – 2018-yil 28-noyabr.
3. Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. – Paris: UNESCO, 2003. – 18 p.
4. Dewey J. Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education. – New York: Macmillan, 1916. – 434 p.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

5. Грабарь М.И., Краснянская К.А. Применение математической статистики в педагогических исследованиях. – Москва: Педагогика, 1977. – 136 с.
6. Sidorenko E.V. Методы математической обработки в психологии. – Санкт-Петербург: Речь, 2007. – 350 с.
7. Thomas J.W. A Review of Research on Project-Based Learning. – San Rafael, California: Autodesk Foundation, 2000. – 46 p.
8. Bell S. Project-Based Learning for the 21st Century: Skills for the Future // The Clearing House. – 2010. – Vol. 83. – No. 2. – P. 39–43.
9. Blumenfeld P.C., Soloway E., Marx R.W., Krajcik J.S., Guzdial M., Palincsar A. Motivating Project-Based Learning: Sustaining the Doing, Supporting the Learning // Educational Psychologist. – 1991. – Vol. 26. – No. 3–4. – P. 369–398.
10. Creswell J.W. Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches. – 5th ed. – Thousand Oaks: SAGE Publications, 2018. – 304 p.
11. Cohen L., Manion L., Morrison K. Research Methods in Education. – 8th ed. – London: Routledge, 2018. – 944 p.
12. Field A. Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics. – 5th ed. – London: SAGE Publications, 2018. – 1100 p.
13. UNESCO. Culture: 2030 Indicators. – Paris: UNESCO Publishing, 2019. – 104 p.
14. Nishonova J.I. Sun’iy intellekt asosida ijtimoiy loyihalar ishlab chiqish – talabalarning faolligini oshirish omili sifatida // Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. – Toshkent, 2025. – B. 323–327.
15. Nishonova J.I. Sun’iy intellekt asosida talabalarda ijtimoiy mas’uliyatni baholash: xorijiy tajriba va O‘zbekiston amaliyoti // ISFT ilmiy-uslubiy jurnali. – Toshkent, 2025. – №3. – B. 125–128.
16. Nishonova J.I. Xalq ijodiyoti yo‘nalishi talabalarida ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantirishning pedagogik zarurati // ISFT ilmiy-uslubiy jurnali. – Toshkent, 2026. – №2. – B. 85–91.
17. Nishonova J.I. Xalq ijodiyoti yo‘nalishi talabalarida ijtimoiy mas’uliyatni loyiha metodi asosida rivojlantirishning pedagogik asoslari // Ilmiy maqola. – Toshkent, 2026.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

RAQAMLI INNOVATSIYALARNING MADANIY VA TARIXIY MEROSNI SAQLASHDAGI O‘RNI VA AHAMIYATI

Jumanazarov Zohidjon Eldor o‘g‘li, O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti.

Annotatsiya

KIRISH: muzeylar o‘zining an’anaviy vazifasi artefaktlarni saqlash bilan bir qatorda ilmiy-ma’rifiy hamda turizm markazlari sifatida ham rivojlanib bormoqda. Zamonaviy muhitda dolzarbligini saqlab qolish maqsadida ular raqamli texnologiyalardan keng foydalanishga moslashmoqda. Muzeylarda texnologik transformatsiya ikki asosiy yo‘nalishda kechmoqda: raqamlashtirish va raqamli texnologiyalarni joriy etish. Ushbu maqola muzeylarda raqamlashtirish va raqamli texnologiyalarni joriy etish jarayonlarining ularning funksional roli hamda xotira yaratish jarayoniga ta’sirini o‘rganadi.

MAQSADI: muzeylarda raqamlashtirish va raqamli texnologiyalarni joriy etish jarayonlarining muzeylarning funksional rivojlanishi hamda xotira yaratishdagi o‘rniga ta’sirini tahlil qilish.

MATERALLAR VA METODLAR: tadqiqotda muzeyshunoslik, raqamlashtirish va raqamli texnologiyalarga oid ilmiy manbalar tahlil qilindi. Tahliliy, qiyosiy va tizimli yondashuv metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari muzeylarda raqamlashtirish va raqamli texnologiyalarni joriy etish ilmiy-ma’rifiy hamda turistik faoliyat samaradorligini oshirishini ko‘rsatdi. Raqamli transformatsiya madaniy merosni saqlash, keng ommaga taqdim etish va jamoaviy xotirani shakllantirish imkoniyatlarini kengaytirishi aniqlandi.

XULOSA: muzeylarda raqamli texnologiyalarni joriy etish ularning zamonaviy rivojlanishi, madaniy merosni asrash va jamiyatning tarixiy xotirasini mustahkamlashning muhim omili hisoblanadi.

Kalit so‘zlari: muzeylar, turizmni rejalashtirish, raqamlashtirish, raqamli transformatsiya, xotira yaratish, jamoaviy xotira.

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ИННОВАЦИЙ В СОХРАНЕНИИ КУЛЬТУРНОГО И ИСТОРИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ

Жуманазаров Зохиджон Элдор угли, Государственный институт искусств и культуры Узбекистана.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: наряду со своей традиционной функцией сохранения артефактов, музеи развиваются как научно-просветительские и туристические центры. Чтобы оставаться актуальными в современной среде, они адаптируются к широкому использованию цифровых технологий. Технологическая трансформация в музеях происходит по двум основным направлениям: оцифровка и внедрение цифровых технологий. В данной статье исследуется влияние процессов оцифровки и внедрения цифровых технологий в музеях на их функциональную роль и процесс формирования памяти.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

ЦЕЛЬ: проанализировать влияние процессов цифровизации и внедрения цифровых технологий на функциональное развитие музеев и их роль в формировании культурной памяти.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы научные источники по музееведению, цифровизации и цифровым технологиям. Использованы аналитический, сравнительный и системный методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что цифровизация и внедрение цифровых технологий повышают эффективность научно-просветительской и туристической деятельности музеев. Установлено, что цифровая трансформация расширяет возможности сохранения культурного наследия, его популяризации и формирования коллективной памяти.

ВЫВОДЫ: внедрение цифровых технологий является важным фактором современного развития музеев, сохранения культурного наследия и укрепления исторической памяти общества.

Ключевые слова: музеи, планирование туризма, оцифровка, цифровая трансформация, формирование памяти, коллективная память.

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF DIGITAL INNOVATIONS IN THE PRESERVATION OF CULTURAL AND HISTORICAL HERITAGE

Zohidjon Eldor o‘g‘li Jumanazarov, Uzbekistan State Institute of Arts and Culture.

Annotation

INTRODUCTION: along with their traditional function of preserving artifacts, museums are continually developing as scientific, educational, and tourism centers. To maintain their relevance in the modern environment, they are adapting to the widespread use of digital technologies. Technological transformation in museums is taking place in two main areas: digitization and the implementation of digital technologies. This article examines the impact of digitization and digital technology implementation processes in museums on their functional role and the memory-making process.

AIM: to analyze the impact of digitization and the implementation of digital technologies on the functional development of museums and their role in memory creation.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific literature on museology, digitization, and digital technologies. Analytical, comparative, and systematic approaches were employed.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that digitization and the implementation of digital technologies enhance the educational and tourism functions of museums. Digital transformation was found to expand opportunities for preserving cultural heritage, improving public access, and supporting the creation of collective memory.

CONCLUSIONS: the implementation of digital technologies is an important factor in the modern development of museums, contributing to the preservation of cultural heritage and the strengthening of society’s historical memory.

Keywords: museums, tourism planning, digitization, digital transformation, memory making, collective memory.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

Muzeylar XVIII asr ziyolilari va hukmron tabaqalari tomonidan ikki asosiy maqsadda tashkil etilgan: 1) keng jamoatchilikni ma'rifiy jihatdan rivojlantirish hamda tarix va 2) madaniyatni arxivlash[13]. Johanson va Olsen muzeylarning an'anaviy mafkurasi bilan zamonaviy turizm o'rtasidagi mumkin bo'lgan ziddiyatlarni muhokama qilib, muzeylarning turizm tizimida qanday ishtirok etishini tahlil qiladilar. Vaqt o'tishi bilan muzeylar turistik diqqatga sazovor joylarga aylangan. Ular tashrif buyuruvchilarga muayyan manzilning madaniyati, tarixi va artefaktlarini namoyish etish bilan birga, chiptalar, suvenirlar, oziq-ovqat va ichimliklar savdosi orqali turizm xarajatlarini qo'llab-quvvatlaydi[12].

Madaniy va meros obyekti sifatida muzeylar turizm taklifining ajralmas qismidir. Capstick turistlar muzeylarga bilim olish maqsadida emas, balki umumiy ta'til dasturining bir qismi sifatida tashrif buyurishlarini ta'kidlaydi. Ushbu tashrifdan zavqlanish darajasi esa, ularning tanish yoki mashhur ob'ektlarni tanib olishiga bog'liq[5]. McKercher va Du Cros o'zlarining madaniy turizmga bag'ishlangan kitobida muzeylarga tez-tez murojaat qilishadi. Ularning ta'kidlashicha, turli xil turistlar orasida madaniyatni o'rganish asosiy sabab bo'lgan va chuqur madaniy tajribaga intiladigan "maqsadli madaniy turistlar" Hongkongdagi muzey tajribalarining eng katta iste'molchilari bo'lgan. Muzeylarning turistik diqqatga sazovor joy sifatidagi ahamiyati tashrif buyuruvchilar statistikasi orqali yanada ochiq-oydin namoyon bo'ladi. Masalan, Yangi Janubiy Uelsning Muzey va Galereyalari tomonidan 2014-yil avgustidan 2015-yil martigacha o'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, tashrif buyuruvchilarning 59 foizi mahalliy aholi, 41 foizi esa turistlar bo'ladi. Ko'rinib turibdiki, XX asr oxiridan boshlab muzeylar turizmda muhim rol o'ynamoqda[9].

Turizm dunyo miqyosidagi sotsiomadaniy hodisa bo'lib, ayniqsa muzeylarga katta ta'sir ko'rsatgan. Herreman esa muzeylar "institutsional identifikatsiya va kontsepsiya inqirozi"ni boshdan kechirayotganini ta'kidlaydi. Turizm va muzeylarga ta'sir ko'rsatadigan omillar o'zaro bog'liq. Muzeylar jamiyatdagi o'z roli va funksiyasini doimiy ravishda o'zgartirib borayotgani ushbu sharhning turizm sohasidagi olimlar va amaliyotchilar uchun dolzarbligini oshiradi. Bu ayniqsa, muzeylardagi raqamlashtirish va digitalizatsiya jarayonlari bilan bog'liq o'zgarishlarni tushunishda muhimdir.

Muzeylarning jamiyatdagi roli o'zgarib borar ekan, "edutainment" tushunchasi tobora dolzarb bo'lib bormoqda. P. Balloffet, F.H. Courvoisier va J. Lagierlar an'anaviy tarzda tashrif buyuruvchilar muzeylarni sovuq va begona muhit sifatida qabul qilishganini ta'kidlaydi. Shundan so'ng, muzey mutaxassislari tashrif buyuruvchilarni yanada faol ishtirokchi qilish maqsadida interaktiv va foydalanuvchiga qulay tajribalarni joriy etish orqali edutainment yondashuvini qabul qildilar[2]. Muzeylarning o'z an'anaviy rolidan chiqib, rivojlanishiga tashqi va ichki omillar, jumladan, muzeylarning zamonaviy sharoitlarda dolzarbligini saqlab qolish zarurati, turizm sohasidagi o'rni va texnologik taraqqiyot sabab bo'ldi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

Texnologiyaning rivojlanishi muzeylarda keng tarqalgan umumiy tendensiya bo‘lmish raqamli transformatsiyani keltirib chiqardi. Raqamli transformatsiya “axborot, hisoblash, aloqa va ulanish texnologiyalarining kombinatsiyasi orqali muayyan ob’ektning xususiyatlarida sezilarli o‘zgarishlarni keltirib chiqarishga qaratilgan jarayon” sifatida ta’riflanadi. Raqamli texnologiyalarni joriy qilish virtual reallik, kengaytirilgan reallik va sun’iy intellekt kabi texnologiyalarni qo‘llash orqali muzeylarda tashrif buyuruvchilar ishtirokini oshirish, tajriba sifati va bilim olish jarayonini yaxshilashga qaratilgan[7]. Raqamlashtirish esa jismoniy kataloglarni (masalan, artefaktlar va kitoblar) raqamli shaklga o‘tkazish orqali ularni saqlash, ularga kirish yoki umumiy foydalanishni osonlashtirish jarayonidir[18]. Raqamlashtirish va digitalizatsiyaning umumiy jihatlaridan biri shundaki, ular muzeylarda xotira yaratish jarayoniga ta’sir ko‘rsatish qobiliyatiga ega.

Muzeylar shaxsiy va jamoaviy xotira shakllanishida muhim o‘rin egallagan muassasalardir. Jamoaviy xotira – bu shaxslar, guruhlar va jamoalar tomonidan umumiy o‘tmish voqealariga oid bilim yoki tajriba sifatida baholanadi[3]. Muzeylarda xotiralarni qayta tiklash qobiliyati raqamli transformatsiya orqali sezgi vositalari yordamida oshirilishi mumkin.

Raqamlashtirish va raqamli texnologiyalarni joriy qilish 1970-yillarda texnologik inqilob boshlanganda paydo bo‘ldi. Ammo texnologiyadan foydalanish 1960-yillarning oxirida boshlangan. O‘sha davrda u asosan kolleksiyalarni qayd etish va boshqarish uchun qo‘llanilgan[16]. Digitalizatsiya – bu raqamlashtirilgan kontentni qayta ishlash jarayoni bo‘lib, u tashrif buyuruvchilarning tajribasini yaxshilash uchun raqamli texnologiyalardan foydalanishni nazarda tutadi. Muzeylar digitalizatsiya bo‘yicha rejalarga virtual reallik, kengaytirilgan reallik va sun’iy intellektni qo‘shish orqali rivojlanishni davom ettirdi[1].

Muzeylarda raqamli o‘zgarishlar uchta asosiy maqsadga xizmat qiladi:

1. Eksponatlarni raqamlashtirish – jismoniy ashyolarni vizual tarzda onlayn namoyish qilish orqali ularni saqlash va tabiiy yemirilishining oldini olish
2. Kontentga qulay kirish imkonini yaratish – raqamlashtirish muzey ma’lumotlarini joylashuv, harakatchanlik va resurslar cheklovlaridan mustaqil ravishda taqdim etish imkonini beradi.
3. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish – bu texnologiyalar biznes faoliyatini o‘zgartirish va optimallashtirishda muhim rol o‘ynaydi.

S. Fissi, E. Gori, A. Romolini, va M. Contri tomonidan muzeylarda ishlatiladigan texnologiyalar uch toifaga ajratilgan:

- Onlayn vositalar – muzey veb-saytlari va virtual sayohatlar yordamida foydalanuvchilarning muzey tarkibiga kirishini ta’minlash va ularni muzeyga jismonan tashrif buyurishga undash.
- Joyida (on-site) ishlatiladigan vositalar – tashrif buyuruvchilarning tajribasini oshirish uchun virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalaridan foydalanish.
- Boshqa vositalar – muzeyning umumiy faoliyatini yaxshilashga yordam beruvchi texnologiyalar, masalan, 3D bosib chiqarish, bu muzeylarning estetik jozibasini oshirish bilan birga yanada interaktiv o‘rganish imkoniyatini yaratadi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

Eng ko‘p qo‘llaniladigan ikkita raqamli texnologiya virtual reallik va mobil ilovalar sanaladi.

D.A. Loaiza-Carvajal, M.M. Morita, va G.M. Bilmeslar virtual reallik tushunchasini simulyatsiya, interaktivlik va immersion (to‘liq sho‘ng‘ish) kabi omillar bilan bog‘lashadi. Virtual reallik – bu foydalanuvchilarga real dunyoga o‘xshash raqamli muhitni interaktiv ravishda his qilish imkonini beradigan texnologiya hisoblanadi. Virtual muzeylarning dastlabki shakllari kompyuter ekranlari orqali foydalanuvchilarga taqdim etilgan bo‘lsa, keyinchalik virtual reallik texnologiyalarining rivojlanishi bilan foydalanuvchilar maxsus VR ko‘zoynaklari va joystiklar yordamida yanada chuqurroq sho‘ng‘ish tajribasini boshdan kechirish imkoniga ega bo‘ldilar.

Virtual reallik texnologiyasi muzeylarda ta’lim berish uchun kuchli vosita bo‘lsa-da, bu texnologiyadan foydalanish muammolarni ham keltirib chiqaradi. Xususan, jismoniy eksponatlar raqamli shaklga o‘tkazilganda ularning autentiklik, aniqlik va tasvir sifatiga ta’sir qilishi mumkin.

Bundan tashqari, muzeylarda mobil ilovalar ham samarali qo‘llanilmoqda. Ushbu ilovalar quyidagi maqsadlar uchun ishlab chiqiladi:

- Tashrif buyuruvchilarga ta’lim jarayonida yordam berish.
- Muzey ma’lumotlarini izlash va tadqiq qilish imkonini yaratish.
- Foydalanuvchilar bilan muzey o‘rtasida interaktiv aloqa o‘rnatish[6].

Mobil ilovalar shuningdek o‘yin elementlari bilan ham boyitilgan bo‘lishi mumkin. O‘yin elementlari tashrif buyuruvchilar uchun qiziqarli va interaktiv tajriba yaratishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, kengaytirilgan reallik (AR) texnologiyalari ham muzeylarda qo‘llaniladi. Bu orqali jismoniy va raqamli dunyo uyg‘unlashadi[14]. Virtual reallikdan farqli o‘laroq, kengaytirilgan reallik texnologiyalari haqiqiy muhitni qo‘shimcha raqamli elementlar bilan boyitadi. Virtual reallik esa foydalanuvchilarni butunlay raqamli dunyoga sho‘ng‘ishga majbur qiladi.

Digitizatsiyaning muzeylardagi roli jamoatchilik va muzeylar o‘rtasida virtual ko‘prik yaratishga xizmat qiladi.

Raqamlashtirish – bu analog ma’lumotlarni raqamli iste’mol uchun skaner kabi qurilmalar yordamida konvertatsiya qilish jarayoni hisoblanadi[10]. Raqamlashtirish muzeylarga eksponatlar mazmunini tushuntirish va muzey kolleksiyalari bo‘yicha bilim taqdim etish orqali tashrif buyuruvchilar bilan munosabatni qayta shakllantirish imkonini berdi[11]. Bu jarayon muzeylarga o‘z tashrif buyuruvchilari bilan aloqani mustahkamlashda, ularni madaniy, ta’limiy va hatto siyosiy diskurslarga jalb etishda katalizator vazifasini bajaradi[18].

Raqamlashtirish muzey axborotini hammaga ochiq qilib, madaniy va ilmiy merosni saqlash hamda innovatsion kontent yaratish imkonini beradi. Muzeylar xotira yaratish maydoni sifatida ham raqamlashtirish ta’sirida o‘zgardi. Ijtimoiy tarmoqlarda muzey ma’lumotlarini tarqatish tashrif buyuruvchilarga xotirani yangi usulda saqlash imkonini berdi. Masalan, ba’zi muzeylar o‘z xotira maydonlarini sokin muhitda ko‘rsatishni afzal

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

bilsa, raqamlashtirish orqali raqamli xotira yaratish post ulashish yoki sharh qoldirish orqali amalga oshiriladi.

Shunga qaramay, muzeylar barcha eksponatlarni raqamlashtirish jarayonida moliyaviy cheklovlarga duch keladi. Masshtabli raqamlashtirish juda qimmatga tushishi mumkin. Shuning uchun muzeylar foydalaniladigan texnologiyalarni puxta tanlashi muhim. Raqamlashtirish tufayli muzey kontentidan foydalanish internet orqali global darajada ochiq va keng tarqaldi.

Biroq, raqamlashtirish har doim ham foydali bo‘lavermaydi. Stauffer ta’kidlashicha, bu jarayonda ba’zi ma’lumotlar yo‘qolishi mumkin. Jismoniy eksponatlarni raqamli shaklga o‘tkazish ma’lumotlarni saqlashga yordam beradi, ammo ayrim tafsilotlar o‘tkazib yuborilishi mumkin. Masalan, COVID-19 pandemiyasi sabab muzeylar raqamlashtirishga ehtiyoj sezdi, ammo bu jarayonning ayrim salbiy ta’sirlari ham mavjud.

Muzeylar o‘quv maskani sifatida uzoq tarixga ega[15], ammo raqamlashtirish va raqamli transformatsiya muzeylarni ta’lim maydoniga aylantirdi. Biroq, muzeylar raqamlashtirish va raqamli texnologiyalar bilan bog‘liq muammolarga duch keladi:

- Ma’lumotlarning demokratizatsiyasi – muzey aktivlarining global onlayn taqsimlanishi ma’lumotlarning ishonchliligiga tahdid solishi mumkin[10].
- Kontekst masalasi – eksponatlar haqidagi ma’lumotlarni jismoniy yoki virtual tarzda qanday taqdim etish haqida ehtiyotkorlik bilan o‘ylash kerak[4].

Virtual reallik tizimlari muzey kontentini jonlantirib, eksponatlar bilan chuqurroq tanishish imkonini beradi. E. Ch’Ng, Y. Li, S. Cai, va F. Leowlar fikriga ko‘ra, tashrif buyuruvchilar nostalgiya orqali muzey kontentiga bog‘lanishadi[8].

Shu bilan birga, raqamlashtirish jismoniy muzeylarning ahamiyatini pasaytirishi mumkin. Marty tadqiqotida ko‘pchilik tashrif buyuruvchilar 24 soat davomida muzey kontentidan foydalanish imkonini kutayotganini ta’kidlagan[17]. Bu esa jismoniy muzeylarning dolzarbligini shubha ostiga qo‘yishi mumkin.

Texnologiya bilan muvofiqlik har bir tashrif buyuruvchi uchun har xil. C. Traboulsi, M. Frau, & F. Cabiddular tadqiqotiga ko‘ra, katta yoshdagi tashrif buyuruvchilar soddaroq texnologiyalarni afzal ko‘radilar[20]. Shu bois, muzeylar raqamlashtirish strategiyasini o‘z auditoriyasiga mos ravishda ishlab chiqishi kerak.

Muzeylarda raqamli texnologiyalarni joriy etish va raqamlashtirish jarayonlari tobora ortib bormoqda, chunki muzeylar tarixiy kolleksiyalar va madaniy yodgorliklarni kelajak avlodlar uchun saqlab qolish hamda ta’lim vositasi sifatida xizmat qilish maqsadida tashkil etilgan. Muzeylarda innovatsion va strategik yondashuv asosida raqamlashtirish va raqamli transformatsiyadan foydalanish natijasida tashrif buyuruvchilar uchun umumiy tajriba sezilarli darajada yaxshilandi. Muzeylar endilikda butun dunyo bo‘ylab turli muzey jamoalarini bog‘laydigan o‘zaro aloqador makonga aylandi; bu esa faqat raqamlashtirish orqali amalga oshdi.

Shunga qaramay, muzeylarning zamonaviy davrga moslashishi jarayonida raqamli texnologiyalarni joriy etish bir qator muammolarni yuzaga keltirdi. Biz o‘tkazgan tizimli sharh natijasida to‘rtta asosiy muammo aniqlandi:

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

1. Muzey kolleksiyalari va maqsadlarining kengayishi natijasida muzey tushunchasi va uning zamonaviy jamiyatdagi roli noaniq bo‘lib qoldi.
2. Raqamlashtirish va raqamli transformatsiya texnologik tengsizlik va raqamli qurilmalar imkoniyatlariga bog‘liq bo‘lib qoldi.
3. Muzeylarning raqamlashtirishga tobora ko‘proq bog‘lanib borishi natijasida ularning jismoniy makon sifatida dolzarbligi savol ostida qoldi.
4. Muzeylar va madaniy meros joylarida xotira va jamoaviy xotira shakllanish jarayonini o‘rganish muhim ahamiyatga ega. Chunki bu joylarda tarixiy voqealar va jamiyat xotirasiga ta’sir ko‘rsatish imkoniyati mavjud.

Raqamli texnologiyalar va raqamlashtirish muzeylarda xotira shakllanishiga qanday ta’sir qilishini yaxshiroq tushunish uchun qo‘shimcha empirik tadqiqotlar zarur. Kelajak tadqiqotlari muzey kuratorlari va tashrif buyuruvchilari kabi turli manfaatdor tomonlarning qarashlarini empirik tahlil qilish orqali raqamli texnologiyalarning muzeylarda xotira yaratishga qanday ta’sir qilishini tushunishga qaratilishi kerak. Olingan ma’lumotlar keyinchalik texnologik tengsizlik va raqamli qurilmalarga kirish imkoniyatiga ta’sir qiluvchi omillarni aniqlashga xizmat qilishi va natijada muzeylarni hamma uchun ochiq va inklyuziv makon sifatida shakllantirishga yo‘naltirilishi lozim.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Alony, I., Haski-Leventhal, D., Lockstone-Binney, L., Holmes, K., & Meijs, L. C. P. M. (2020). Online volunteering at DigiVol: An innovative crowd-sourcing approach for heritage tourism artefacts preservation. Journal of Heritage Tourism, 15 (1), 14–26.
2. Balloffet, P., Courvoisier, F. H., & Lagier, J. (2014). From museum to amusement park: The opportunities and risks of edutainment. International Journal of Arts Managemt, 16(2).
3. Bar-Tal, D., Oren, N., & Nets-Zehngut, R. (2014). Sociopsychological analysis of conflict-supporting narratives: A general framework. Journal of Peace Research, 51(5), 662–675.
4. Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. Qualitative Research in Psychology, 3(2), 77–101.
5. Capstick, B. (1985). Museums and tourism. International Journal of Museum Management and Curatorship, 4(4), 365–372.
6. Charitonos, K., Blake, C., Scanlon, E., & Jones, A. (2012). Museum learning via social and mobile technologies: (How) can online interactions enhance the visitor experience? British Journal of Educational Technology, 43(5), 802–819.
7. Choi, B., & Kim, J. (2021). Changes and challenges in museum management after the COVID-19 pandemic. Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity, 7(2), Article 148.
8. Ch’Ng, E., Li, Y., Cai, S., & Leow, F. T. (2020). The effects of VR environments on the acceptance, experience, and expectations of cultural heritage learning. Journal on Computing and Cultural Heritage, 13(1), 1–21.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

9. DE CAMPOS, M. D. R. C. (2021). Museums, tourism and interpretation of the heritage. Revista Rosa dos Ventos – Turismo e Hospitalidade, 13(3), 894.
10. Enhuber, M. (2015). Art, space and technology: How the digitisation and digitalisation of art space affect the consumption of art—a critical approach. Digital Creativity, 26(2), 121–137.
11. Fan, C. W., & Wang, Y. H. (2020). The concept study of knowledge value added in museum digital archives. WSEAS Transactions on Advances in Engineering Education, 17, 99–106.
12. Johanson, L. B., & Olsen, K. (2010). Alta museum as a tourist attraction: The importance of location. Journal of Heritage Tourism, 5(1), 1–16.
13. Hakimian, S. (2010). The Beirut national museum and collective memory: Sanctuary, repository, or interactive space? Near Eastern Archaeology, 73(2/3), 182–188.
14. Hammady, R., Ma, M., & Temple, N. (2016). Augmented reality and gamification in heritage museums.
15. García-Martín, I., & Ortega-Mohedano, F. (2020). Communication and Education at Museums in Castille and León: Digital habits in a crossroad revolution. ACM International Conference Proceeding Series, 566–570.
16. Kamariotou, V., Kamariotou, M., & Kitsios, F. (2021). Strategic planning for virtual exhibitions and visitors' experience: A multidisciplinary approach for museums in the digital age. Digital Applications in Archaeology and Cultural Heritage, 21, e00183.
17. Marty, P. F. (2008). Museum websites and museum visitors: Digital museum resources and their use. Museum Management and Curatorship, 23(1), 81–99.
18. Stauffer, A. (2012). The nineteenth-century archive in the digital age. European Romantic Review.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

HIND KINOSINING ATOQLI NAMOYONDALARI TURKUMIDAN: HIND KINOSIDAGI MARDLIK TIMSOLIGA AYLANGAN YULDUZ (DHARMENDRA)

Rasaxonov Maxsumxon, O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti
San’at nazariyasi va tarixi (kinoshunoslik) yo‘nalishi
1-kurs magistri

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada hind kinematografiyasining yirik namoyandalaridan biri Dharmendraning ijodiy faoliyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda aktyorning hind ommaviy kinosida erkak qahramon obrazining shakllanishi va rivojlanishidagi o‘rni, uning romantik, dramatik, komedik hamda akshion janrlardagi faoliyati ilmiy jihatdan yoritiladi. Shuningdek, Dharmendra fenomenining Bollivud yulduzlik tizimi va Hindistonning ijtimoiy-madaniy qadriyatlari bilan o‘zaro bog‘liqligi ochib beriladi.

MAQSADI: hind kinematografiyasining mashhur aktyori Dharmendraning ijodiy faoliyati hamda uning hind ommaviy kinosi rivojiga qo‘shgan hissasini tahlil qilish.

MATERALLAR VA METODLAR: tadqiqotda Dharmendraning ijodiy merosi, Bollivud kinosi va hind kinematografiyasiga oid ilmiy manbalar hamda filmlar tahlil qilindi. Tarixiy, qiyosiy va san’atshunoslik tahlili metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari dharmendraning hind ommaviy kinosida erkak qahramon obrazini shakllantirish va ommalashtirishda muhim o‘rin tutganini ko‘rsatdi. uning romantik, dramatik, komedik va akshion janrlardagi ijodi aktyorlik mahoratining serqirraligini namoyon etishi hamda bollivud yulduzlik tizimi va hindistonning ijtimoiy-madaniy qadriyatlari bilan uzviy bog‘liqligi aniqlandi.

xulosa: dharmendraning ijodiy faoliyati hind kinematografiyasi tarixida muhim o‘rin egallab, uning filmlari va aktyorlik uslubi Bollivud san’ati rivojiga sezilarli hissa qo‘shgan.

Kalit so‘zlari: dharmendra, Bollivud, hind kinosi, yulduz fenomeni, melodrama, kinoshunoslik, aktyorlik san’ati, ommaviy madaniyat.

ИЗ ПЛЕЯДЫ ВЫДАЮЩИХСЯ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ ИНДИЙСКОГО КИНО: ЗВЕЗДА, СТАВШАЯ СИМВОЛОМ МУЖЕСТВА В ИНДИЙСКОМ КИНЕМАТОГРАФЕ (ДХАРМЕНДРА)

Расаханов Максумхон, Государственный институт искусств и культуры Узбекистана
магистрант 1-го курса направления «Теория и история искусства (киноведение)»

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье с позиции киноведения анализируется творческое наследие Дхармендры — одного из наиболее известных актеров индийского кинематографа. Исследуются его вклад в формирование экранного образа мужчины в массовом индийском кино, а также особенности его работы в романтическом, драматическом, комедийном и приключенческом жанрах. Особое внимание уделяется феномену звездности Дхармендры и его роли в развитии культурных представлений о мужественности в индийском обществе.

ЦЕЛЬ: Проанализировать творческую деятельность Дхармендры и его вклад в развитие индийского массового кинематографа.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В исследовании проанализированы научные источники и фильмы, посвящённые творчеству Дхармендры, Болливуду и индийскому кинематографу. Использованы исторический, сравнительный и искусствоведческий методы анализа.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Результаты исследования показали, что Дхармендра сыграл важную роль в формировании образа героя в индийском массовом кино. Установлено, что его творчество в романтическом, драматическом, комедийном и приключенческом жанрах отражает многогранность актёрского мастерства и тесную связь с системой звёзд Болливуда и социокультурными ценностями Индии.

ВЫВОДЫ: Творческая деятельность Дхармендры занимает важное место в истории индийского кинематографа, а его фильмы и актёрское мастерство внесли значительный вклад в развитие искусства Болливуда.

Ключевые слова: **:** Дхармендра, Болливуд, индийское кино, звездный феномен, мелодрама, киноведение, актерское мастерство, массовая культура.

FROM THE GALAXY OF LEGENDARY FIGURES OF INDIAN CINEMA: THE STAR WHO BECAME A SYMBOL OF COURAGE IN INDIAN FILM (DHARMENDRA)

Maxsumxon Rasaxonov, First-Year Master's Student in Art Theory and History (Film Studies)
Uzbekistan State Institute of Arts and Culture.

Annotation

INTRODUCTION: this article examines the creative legacy of Dharmendra, one of the most prominent actors in Indian cinema, from a film studies perspective. The study analyzes his contribution to the formation and transformation of the male screen image in popular Hindi cinema and explores his performances in romantic, dramatic, action, and comedy genres. Particular attention is paid to Dharmendra's role within the Bollywood star system and his influence on representations of masculinity in Indian popular culture.

AIM: to analyze the creative career of Dharmendra and his contribution to the development of Indian popular cinema.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed films and scholarly sources related to Dharmendra's creative legacy, Bollywood, and Indian cinema. Historical, comparative, and film studies methods were employed.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that Dharmendra played a significant role in shaping the image of the male hero in Indian popular cinema. His performances in romantic, dramatic, comedy, and action genres demonstrate his versatility as an actor and reflect the close relationship between the Bollywood star system and India's socio-cultural values.

CONCLUSIONS: dharmendra's creative career occupies an important place in the history of Indian cinema, and his films and acting style have made a significant contribution to the development of Bollywood.

Keywords: dharmendra, Bollywood, Indian cinema, star phenomenon, melodrama, film studies, acting, popular culture.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

Kino san’ati insoniyat madaniy taraqqiyotining eng muhim badiiy hodisalaridan biri bo‘lib, u jamiyatning ijtimoiy, ma'naviy va estetik qarashlarini o‘zida mujassamlashtiruvchi murakkab audiovizual tizim hisoblanadi. XX asr davomida milliy kinematografiyalar orasida Hind kinosi o‘zining serqirra badiiy an’analari, rang-barang janrlari, chuqur falsafiy mazmuni hamda ommaviy madaniyatga ko‘rsatgan ulkan ta'siri bilan alohida o‘rin egalladi. Bugungi kunda

Hind kinosi nafaqat ko‘ngilochar industriya, balki milliy o‘zlik, madaniy qadriyatlar va ijtimoiy ongni shakllantiruvchi muhim madaniy institut sifatida ham e’tirof etiladi. Mashhur fransuz kino nazariyotchisi André Bazin ta'kidlaganidek: "Kino voqelikni qayta yaratmaydi, balki uning ichki mohiyatini ochib beradi." Mazkur nazariy qarashdan kelib chiqadigan bo‘lsak, Hind kinosida yaratilgan qahramon obrazlari ham jamiyatning ma'naviy ideallari, tarixiy xotirasi va milliy mentalitetini aks ettiruvchi badiiy fenomen sifatida namoyon bo‘ladi.

Kinoshunos olim David Bordwell esa kino obrazining ijtimoiy ahamiyatini quyidagicha izohlaydi: "Film qahramoni tomoshabinning voqelikni idrok etish usulini shakllantiruvchi eng muhim dramatik markazdir." Aynan shu nuqtai nazardan qaralganda, Hind kinosida mardlik, jasorat, vatanparvarlik, oilaga sadoqat va adolat uchun kurash timsoliga aylangan aktyorlarning ijodini o‘rganish zamonaviy kinoshunoslikning dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

1950–1980-yillar Hind kinematografiyasi tarixida "oltin davr" sifatida e’tirof etiladi. Aynan shu davrda tomoshabin ongida qahramonlik, erk, insoniylik va adolat g'oyalarini ifodalovchi yangi aktyorlik maktabi shakllandi. Ushbu maktabning eng yorqin vakillaridan biri, shubhasiz, Dharmendra hisoblanadi. U nafaqat Hind kinosining mashhur aktyori, balki butun Janubiy Osiyo ommaviy madaniyatida mardlik, jasorat va insoniy fazilatlarning badiiy timsoliga aylangan san’atkordir.

Mashhur kino tarixchisi Ashish Rajadhyaksha Hind kinosi fenomenini tahlil qilar ekan, shunday yozadi: "Hindi filmi qahramoni oddiy inson emas, u jamiyat kutayotgan axloqiy idealning badiiy ifodasidir." Aynan ana shu nazariy qarash Dharmendra yaratgan obrazlarning mohiyatini ochib beradi. Uning ekran qahramonlari kuch-qudrat bilan bir qatorda mehr-oqibat, insonparvarlik, sadoqat va adolat kabi umuminsoniy qadriyatlarni ham mujassam etadi.

Dharmendra ijodining eng muhim jihatlaridan biri shundaki, u akshion janridagi qahramon obrazini melodrama, psixologik drama va oilaviy film elementlari bilan uyg'unlashtira oldi. Natijada u yaratgan obrazlar biryoqlama "kuch ishlatuvchi qahramon" emas, balki murakkab ichki kechinmalarga ega bo‘lgan, axloqiy tanlov oldida turgan inson sifatida gavdalanadi. Bu esa zamonaviy kinoshunoslikda "yulduz personasi" (star persona) konsepsiyasi doirasida muhim tadqiqot obyekti hisoblanadi. Ingliz kino nazariyotchisi Richard Dyer o‘zining mashhur Stars asarida shunday ta'kidlaydi: "Yulduz shunchaki aktyor emas, balki jamiyat o‘z orzu-intilishlari va qadriyatlarini

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

mujassamlashtiradigan madaniy belgidir." Mazkur nazariy yondashuv asosida Dharmendra fenomeniga nazar tashlansa, uning shaxsiy imiji hamda ekran obrazlari hind jamiyatining erkaklik, mardlik, himoyachilik va fidoyilik haqidagi tasavvurlarini shakllantirganini ko‘rish mumkin.

Kino semiotikasi asoschisi Christian Metz fikricha, kino qahramoni belgilar tizimi orqali tomoshabin tafakkurida ma'lum ma'nolarni hosil qiladi. Shu nuqtai nazardan Dharmendra yaratgan obrazlar ham hind xalqining tarixiy-madaniy xotirasi, milliy qadriyatlari va axloqiy me’yorlarini ifodalovchi vizual belgilar tizimi sifatida talqin etilishi mumkin. Dharmendraning ijodi, ayniqsa, "Phool Aur Patthar" (1966), "Mera Gaon Mera Desh" (1971), "Sholay" (1975), "Chupke Chupke" (1975) kabi filmlar misolida aktyorlik mahorati, ekran plastikalari, dramatik ifoda vositalari hamda qahramon xarakterining evolyutsiyasini tahlil qilish uchun keng ilmiy imkoniyat yaratadi. U yaratgan obrazlarda milliy xarakter, erkaklik konsepsiyasi, ijtimoiy adolat g'oyasi va oilaviy qadriyatlar uyg'un holda namoyon bo‘ladi.

Bugungi globallashuv sharoitida Hind kinosining xalqaro madaniy makondagi ta'siri tobora ortib borayotgan bir paytda, Dharmendra ijodini ilmiy-kinoshunoslik nuqtai nazaridan tadqiq etish nafaqat hind kinematografiyasi tarixini chuqurroq anglashga, balki jahon kino san’atida "qahramon-yulduz" fenomenining rivojlanish qonuniyatlarini ochib berishga ham xizmat qiladi. Shu sababli "Hind kinosining atoqli namoyandalari turkumidan: Hind kinosidagi mardlik timsoliga aylangan yulduz — Dharmendra" mavzusi aktyor fenomenining badiiy-estetik, tarixiy, semiotik va sotsiokulturologik jihatlarini kompleks tahlil etishga qaratilgan dolzarb ilmiy tadqiqotlardan biri hisoblanadi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi Dharmendra ijodining Hind kinosi taraqqiyotidagi o‘rni, uning aktyorlik uslubi, ekran qahramoni poetikasi hamda mardlik timsolining badiiy ifodasini zamonaviy kinoshunoslik nazariyalari asosida ilmiy tahlil qilishdan iboratdir.

XX asrning ikkinchi yarmi hind kinematografiyasi tarixida yulduz aktyorlar davri sifatida tavsiflanadi. Mazkur davrda Raj Kapoor, Dilip Kumar va Dev Anand singari aktyorlar hind kinosining estetik yo‘nalishlarini shakllantirgan bo‘lsalar, Dharmendra hind ommaviy kinosida erkak qahramon obrazining yangi modelini yaratgan ijodkor sifatida ajralib turadi. Uning faoliyati hind kinosining romantik melodramadan akshion va sarguzasht janrlariga o‘tish jarayonini aks ettiruvchi muhim fenomen hisoblanadi.

Dharmendra (Dharam Singh Deol) 1935-yilda Panjobning Phagwara shahrida tug‘ilgan. U yoshligidan kino san’atiga katta qiziqish bildirgan va ayniqsa o‘z davrining mashhur aktrisasi Suraiya ijodining muxlisi bo‘lgan. Tadqiqotchilar uning kino madaniyatiga qiziqishi keyinchalik aktyorlik faoliyatining shakllanishida muhim omil bo‘lganligini qayd etadilar.

Bombeyga kelgan dastlabki yillarda Dharmendra ko‘plab qiyinchiliklarga duch keladi. U aktyorlik sohasiga kirib borish uchun uzoq kurash olib boradi. Aynan shu davr uning professional xarakteri va ijodiy qat’iyatini shakllantirgan bosqich sifatida ahamiyatlidir.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

1950–1960-yillarda hind kinosida erkak qahramon obrazlari asosan romantik va melodramatik xarakterga ega edi. Raj Kapoorning xalqchil qahramonlari yoki Dev Anandning zamonaviy shaharlik obrazlari tomoshabinlar orasida mashhur bo‘lgan. Dharmendra esa ushbu an’anaviy modelga yangi estetik qirralar olib kirdi.

Uning ekran qiyofasi jismoniy qudrat, tashqi jozibadorlik va ichki samimiyatning uyg‘unligi bilan xarakterlanardi. Shu sababli u hind tomoshabinlari ongida erkaklik, himoyachilik va axloqiy qat’iyat timsoliga aylandi. Kinoshunoslik nazariyalarida bunday holat “yulduz personasi” (star persona) tushunchasi bilan izohlanadi. Ya’ni aktyor nafaqat film qahramoni, balki muayyan ijtimoiy idealning timsoliga aylanadi.

Dharmendra aynan ana shunday ideal erkak obrazini yaratishga muvaffaq bo‘ldi.

Aktyorning ilk filmi “Dil Bhi Tera Hum Bhi Tere” (1960) bo‘lsa-da, uning aktyorlik qobiliyatlari keyingi yillarda suratga olingan “Anpadh”, “Bandini” va “Surat Aur Seerat” filmlarida shakllandi. Ayniqsa, Bimal Royning “Bandini” filmi Dharmendra ijodiy evolyutsiyasida alohida o‘rin tutadi. Mazkur film suratga olinayotgan davrda aktyor hind tilidagi talaffuz va dramatik ifoda vositalarini mukammallashtirish ustida jiddiy ishlagan. Natijada u nafaqat tashqi ko‘rinishi bilan, balki aktyorlik mahorati bilan ham e’tibor qozona boshladi.

Bu davrdagi rollarda romantik qahramonlarning yangi talqini kuzatiladi. Dharmendra obrazlari hissiy jihatdan samimiy bo‘lish bilan birga, kuchli xarakter va qat’iyat belgilarini ham namoyon etadi.

1966-yilda ekranlarga chiqqan “Phool Aur Patthar” filmi Dharmendra faoliyatidagi burilish nuqtasi bo‘ldi. Mazkur film katta tijoriy muvaffaqiyat qozonib, aktyorni hind kinosining yetakchi yulduzlari qatoriga olib chiqdi. Filmda u tashqi tomondan qo‘pol va shafqatsiz ko‘ringan, biroq ichki dunyosida ezgulik va insonparvarlik tuyg‘ularini saqlab qolgan qahramonni gavdalantirdi. Bu obraz hind melodramasi tarixida erkak qahramonlarning yangi tipologiyasini shakllantirishga xizmat qildi.

Kinoshunoslar mazkur rolni hind kinosidagi “macho hero” konsepsiyasining muhim bosqichi sifatida baholaydilar. Chunki Dharmendra erkaklikning jismoniy kuch bilan birga emotsional sezgirlikni ham o‘z ichiga olishi mumkinligini namoyish etdi.

Dharmendra ijodining eng muhim badiiy yutuqlaridan biri Hrishikesh Mukherjee tomonidan suratga olingan “Satyakam” filmidagi rolidir. Mazkur film Hindiston mustaqillikdan keyingi davrda yuzaga kelgan axloqiy va ijtimoiy muammolarni yoritishga bag‘ishlangan. Aktyor o‘z prinsiplariga sodiq qolishga intilgan idealist inson obrazini yaratadi. Filmning badiiy qiymati va aktyorning chuqur psixologik ijrosi tanqidchilar tomonidan yuqori baholangan. Bugungi kunda ham “Satyakam” Dharmendra filmografiyasining eng muhim asarlaridan biri sifatida e’tirof etiladi.

1975-yilda suratga olingan “Sholay” filmi nafaqat Dharmendra faoliyatida, balki butun hind kinematografiyasi tarixida muhim burilish yasadi.

Filmda yaratilgan Veeru obrazi do‘stlik, jasorat, romantika va hazil elementlarini o‘zida mujassamlashtirgan. Ushbu obraz hind ommaviy kinosining eng mashhur qahramonlaridan biriga aylandi. “Sholay”ning muvaffaqiyati natijasida Dharmendra

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

akshion janrining yetakchi aktyorlaridan biri sifatida tanildi. Shu bilan birga, u o‘zining komedik qobiliyatlarini ham namoyish eta oldi.

Dharmendra ko‘pincha romantik yoki aksion qahramon sifatida eslansa-da, uning komedik iste’dodi ham alohida e’tiborga loyiqdir.

“Chupke Chupke” filmi aktyorning komediya janridagi mahoratini yaqqol namoyon etgan asar hisoblanadi. Filmda u til va kommunikatsiya bilan bog‘liq kulgili vaziyatlarni tabiiy va ishonarli tarzda gavdalantirgan.

Bu esa uning aktyor sifatidagi universal imkoniyatlarini ko‘rsatadi.

Hind kinosida yulduzlik instituti tomoshabinlar madaniyatining muhim qismidir. Dharmendra ushbu tizimning eng muvaffaqiyatli vakillaridan biri hisoblanadi. Uning Hema Malini bilan ijodiy hamkorligi va keyinchalik oilaviy hayotdagi munosabatlari ham tomoshabinlar ongida afsonaviy romantik juftlik obrazini shakllantirdi. Bu holat kino va real hayot o‘rtasidagi chegaralarning qisman yo‘qolishiga olib kelgan klassik yulduzlik fenomenidir.

Xulosa qilib aytganda, Dharmendra hind kinematografiyasi tarixida erkak qahramon obrazining transformatsiyasini amalga oshirgan muhim aktyorlardan biridir. U romantik qahramon, dramatik aktyor, akshion yulduz va komedik ijrochi sifatida hind kinosining turli estetik yo‘nalishlarini o‘zida mujassamlashtirdi.

Aktyorning ijodi orqali hind jamiyatidagi erkaklik, axloqiy mas’uliyat, oilaviy qadriyatlar va qahramonlik haqidagi tasavvurlar ekranda o‘z ifodasini topdi. Shu sababli Dharmendra fenomeni nafaqat Bollivud tarixining, balki zamonaviy kinoshunoslik tadqiqotlarining ham muhim obyektlaridan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Bose M. Bollywood: A History. London: Tempus Publishing, 2006.
2. Dyer R. Stars. London: British Film Institute, 1998.
3. Ganti T. Bollywood: A Guidebook to Popular Hindi Cinema. New York: Routledge, 2013.
4. Virdi J. The Cinematic ImagiNation: Indian Popular Films as Social History. New Brunswick: Rutgers University Press, 2003.
5. Kabir N. The Dialogue of Devotion: The Cinema of India. London: Wallflower Press, 2005.
6. Vasudevan R. Making Meaning in Indian Cinema. New Delhi: Oxford University Press, 2000.
7. Abduvohidov, F. The Issue of Creating A Repertoire in the Theaters of Uzbekistan (on the Example of Surkhandarya Regional Musical Drama Theater). Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 9(12), 572-575.
8. Abduvohidov, F. The Issue of Creating A Repertoire in the Theaters of Uzbekistan (on the Example of Surkhandarya Regional Musical Drama Theater). Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 9(12), 572-575.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

9. Abduvohidov, F. (2020). Surkhandarya theater: Stages of formation and development. ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL, 10(12), 156-161.
10. QIZI, N. G. R. Contemporary Uzbek Documentary Films Past, Present and Future. JournalNX, 6(11), 329-332.
11. Назарова, Г. Р. К. (2024). ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ РАННЕГО ДОКУМЕНТАЛЬНОГО КИНО В УЗБЕКИСТАНЕ (НА ПРИМЕРЕ ОСОБЕННОСТЕЙ ТВОРЧЕСТВА РЕЖИССЕРА ХОДЖИМУРОДА ИБРАГИМОВА). Проблемы современной науки и образования, (5 (192)), 48-51.
12. Nazarova, G., & Ravshanbekova, R. (2026). Integrating Vocational Ethics in Social Work: A Tradition and New Trends: The Film-Portrait Genre in Uzbek Documentary Cinema of a New Era. Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 5(1), 29-32.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

BO‘LAJAK JISMONIY TARBIYA O‘QITUVCHILARINING DARS JARAYONIDAGI PEDAGOGIK SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING NAZARIY ASOSLARI.

Xoliqnazarov Azamat Begaliyevich, Termiz davlat pedagogika instituti Jismoniy madaniyat kafedrasi o‘qituvchisi.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining dars jarayonidagi pedagogik samaradorligini oshirishning nazariy asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi zamonaviy ta’limda jismoniy tarbiya darsining faqat harakat ko‘nikmalarini shakllantirish vositasi emas, balki o‘quvchilarda sog‘lom turmush madaniyati, ijtimoiy faollik, intizom, o‘z-o‘zini nazorat qilish va shaxsiy mas’uliyatni rivojlantiruvchi kompleks pedagogik jarayon ekanligi bilan izohlanadi. Bo‘lajak o‘qituvchining samarali dars tashkil etishi kasbiy bilim, metodik mahorat, pedagogik muloqot, motivatsion boshqaruv, xavfsizlikni ta’minlash, differensial yondashuv va refleksiv tahlil qobiliyatining uyg‘unlashuviga bog‘liq. Maqolaning maqsadi jismoniy tarbiya darsida pedagogik samaradorlikni oshirishga xizmat qiluvchi kompetensiyaviy, shaxsga yo‘naltirilgan, faoliyatli, differensial, sog‘lomlashtiruvchi va refleksiv yondashuvlarning nazariy mazmunini asoslashdan iborat. Ishda nazariy tahlil, qiyosiy taqqoslash, ilmiy manbalarni interpretatsion sharhlash, pedagogik modellashtirish va tizimli yondashuv metodlaridan foydalanildi.

Zamonaviy ta’lim tizimida jismoniy tarbiya fani o‘quvchilarning faqat jismoniy rivojlanishini ta’minlovchi o‘quv predmeti sifatida emas, balki ularning sog‘lom turmush tarzi, ijtimoiy faolligi, intizomi va psixofiziologik barqarorligini shakllantiruvchi muhim pedagogik tizim sifatida qaralmoqda. Bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash jarayonida nazariy bilimlarni alohida o‘zlashtirish va real pedagogik vaziyatlarni yetarli darajada modellashtirmaslik oqibatida talabalarda yuklamani me’yorlash, xavfsizlikni nazorat qilish va darsni refleksiv tahlil qilishda metodik qiyinchiliklar yuzaga kelmoqda, bu esa ushbu nazariy asoslarni amaliy sharoitda ongli qo‘llash samaradorligini oshirishni dolzarb muammoga aylantiradi.

MAQSAD: mazkur maqolaning maqsadi bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining dars jarayonidagi pedagogik samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi nazariy yondashuvlar (kompetensiyaviy, shaxsga yo‘naltirilgan, faoliyatli, differensial, sog‘lomlashtiruvchi, motivatsion va refleksiv), metodik omillar va kasbiy kompetensiyalarni ilmiy-pedagogik jihatdan tizimli tahlil qilish hamda asoslashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot jarayonida jismoniy tarbiya darsining maqsadi, mazmuni, metodlari, o‘quvchi faolligi, pedagogik muloqot, yuklama me’yori va xavfsizlik mezonlarini o‘zaro bog‘liq holda ko‘rib chiqish uchun nazariy tahlil, qiyosiy taqqoslash, ilmiy manbalarni interpretatsion sharhlash, pedagogik kategoriyalarni tizimlashtirish va modellashtirish hamda tizimli yondashuv metodlaridan kompleks foydalanildi.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

MUHOKAMA VA NATIJALAR: nazariy tahlil natijasida bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining pedagogik samaradorligini oshirish dars maqsadini aniq natija bilan bog‘lash, mazmunni metodik izchillikda tashkil etish, differensial yondashuv, motivatsion boshqaruv, xavfsizlikni ta’minlash, rivojlantiruvchi baholash hamda refleksiv tahlildan iborat o‘zaro bog‘liq etti ta asos tizimiga tayanishi aniqlandi. Ushbu elementlar uyg‘unligida jismoniy tarbiya darsini tasodifiy mashqlar yig‘indisidan maqsadli pedagogik jarayonga aylantiruvchi "nazariy bilim – metodik loyiha – amaliy tashkil etish – pedagogik boshqaruv – natijani baholash – refleksiv tuzatish" integrativ modeli taklif etildi va muhokama qilindi.

XULOSA: olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, jismoniy tarbiya darsining samaradorligi o‘quvchilarning faqat normativ natijalari bilan emas, balki ularning harakat madaniyati, sog‘lom turmushga munosabati, hamkorlik va o‘z-o‘zini nazorat qilish ko‘nikmalari bilan belgilanadi. Bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagogik samaradorligini oshirish uchun oliy ta’lim jarayonida darsni loyihalash, yuklamani me’yorlash, differensial topshiriqlar ishlab chiqish va refleksiv kompetensiyalarni tizimli shakllantirish zarur degan yakuniy xulosaga kelindi.

Kalit so‘zlar: bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchisi, pedagogik samaradorlik, dars jarayoni, kasbiy kompetensiya, jismoniy tarbiya metodikasi, differensial yondashuv, refleksiya, sog‘lomlashtiruvchi ta’lim, motivatsiya, pedagogik mahorat.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОВЫШЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ.

Холикназаров Азамат Бегалиевич, преподаватель кафедры физической культуры Термезского государственного педагогического института.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье анализируются теоретические основы повышения педагогической эффективности будущих учителей физической культуры в процессе урока. Актуальность исследования определяется тем, что современный урок физической культуры рассматривается не только как средство формирования двигательных навыков, но и как комплексный педагогический процесс, направленный на развитие культуры здорового образа жизни, социальной активности, дисциплины, самоконтроля и личной ответственности учащихся. Эффективная организация урока будущим учителем зависит от интеграции профессиональных знаний, методического мастерства, педагогического общения, мотивационного управления, обеспечения безопасности, дифференцированного подхода и рефлексивного анализа. Цель статьи заключается в теоретическом обосновании компетентностного, личностно-ориентированного, деятельностного, дифференцированного, оздоровительного и рефлексивного подходов,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

способствующих повышению педагогической эффективности урока физической культуры. В работе использованы методы теоретического анализа, сравнительного сопоставления, интерпретационного анализа научных источников, педагогического моделирования и системного подхода.

В современной системе образования физическая культура рассматривается не просто как учебный предмет, обеспечивающий физическое развитие, а как важная педагогическая система, формирующая здоровый образ жизни, социальную активность, дисциплину и психофизиологическую устойчивость учащихся. В процессе подготовки будущих учителей из-за изолированного освоения теоретических знаний и недостаточного моделирования реальных педагогических ситуаций у студентов возникают методические трудности в нормировании нагрузок, контроле безопасности и рефлексивном анализе урока, что делает актуальной проблему повышения эффективности осознанного применения этих теоретических основ на практике.

ЦЕЛЬ: цель данной статьи заключается в научно-педагогическом системном анализе и обосновании теоретических подходов (компетентностного, личностно-ориентированного, деятельностного, дифференцированного, оздоровительного, мотивационного и рефлексивного), методических факторов и профессиональных компетенций, способствующих повышению педагогической эффективности будущих учителей физической культуры в процессе урока.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в процессе исследования для взаимосвязанного рассмотрения целей, содержания, методов, активности учащихся, педагогического общения, норм нагрузок и критериев безопасности урока физкультуры комплексно использовались методы теоретического анализа, сравнительного сопоставления, интерпретационного анализа научных источников, систематизации и моделирования педагогических категорий, а также системный подход.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в результате теоретического анализа установлено, что повышение педагогической эффективности будущего учителя физической культуры опирается на систему семи взаимосвязанных основ: связь цели урока с четким результатом, методическая последовательность содержания, дифференцированный подход, мотивационное управление, обеспечение безопасности, развивающее оценивание и рефлексивный анализ. В ходе обсуждения предложена интегративная модель "теоретическое знание – методический проект – практическая организация – педагогическое управление – оценивание результата – рефлексивная коррекция", превращающая урок физкультуры из случайного набора упражнений в целенаправленный педагогический процесс.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: проведенные исследования показали, что эффективность урока физической культуры определяется не только нормативными результатами учащихся, но и их культурой движений, отношением к здоровому образу жизни,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

навыками сотрудничества и самоконтроля. Сделан окончательный вывод о том, что для повышения педагогической эффективности будущих учителей в процессе высшего образования необходимо системно формировать компетенции по проектированию уроков, нормированию нагрузок, разработке дифференцированных заданий и рефлексии.

Ключевые слова: будущий учитель физической культуры, педагогическая эффективность, процесс урока, профессиональная компетентность, методика физического воспитания, дифференцированный подход, рефлексия, оздоровительное обучение, мотивация, педагогическое мастерство.

.

THEORETICAL FOUNDATIONS FOR INCREASING THE PEDAGOGICAL EFFICIENCY OF FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS IN THE EDUCATIONAL PROCESS.

Kholiqnazarov Azamat Begaliyevich, Lecturer at the Department of Physical Culture, Termez State Pedagogical Institute.

Annotation

INTRODUCTION: This article analyzes the theoretical foundations for improving the pedagogical effectiveness of future physical education teachers in the lesson process. The relevance of the study is determined by the fact that a modern physical education lesson is considered not only as a means of developing motor skills, but also as a complex pedagogical process aimed at forming students' healthy lifestyle culture, social activity, discipline, self-control, and personal responsibility. Effective lesson organization by a future teacher depends on the integration of professional knowledge, methodological skills, pedagogical communication, motivational management, safety provision, differentiated instruction, and reflective analysis. The aim of the article is to theoretically substantiate competency-based, learner-centered, activity-based, differentiated, health-oriented, and reflective approaches that contribute to improving the pedagogical effectiveness of physical education lessons. The study uses theoretical analysis, comparative review, interpretative analysis of scientific sources, pedagogical modeling, and a systematic approach.

In the modern education system, physical education is considered not merely as a school subject providing physical development, but as an important pedagogical system that shapes students' healthy lifestyle, social activity, discipline, and psychophysiological stability. In the process of training future teachers, due to the isolated acquisition of theoretical knowledge and insufficient modeling of real pedagogical situations, students face methodical difficulties in regulating workload, monitoring safety, and reflective lesson analysis, which highlights the urgent problem of improving the effectiveness of consciously applying these theoretical foundations in practice.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

AIM: the aim of this article is to scientifically and pedagogically analyze and substantiate the theoretical approaches (competency-based, learner-centered, activity-based, differentiated, health-oriented, motivational, and reflective), methodical factors, and professional competencies that contribute to improving the pedagogical effectiveness of future physical education teachers in the lesson process.

MATERIALS AND METHODS: in the course of the study, a complex of methods was utilized to examine the interrelated goals, content, methods, student activity, pedagogical communication, workload norms, and safety criteria of physical education lessons, including theoretical analysis, comparative review, interpretative analysis of scientific sources, systematization and modeling of pedagogical categories, and a systematic approach.

DISCUSSION AND RESULTS: as a result of the theoretical analysis, it was determined that improving the pedagogical effectiveness of future physical education teachers relies on a system of seven interconnected foundations: linking the lesson goal with a clear pedagogical outcome, methodical consistency of content, differentiated instruction, motivational management, safety provision, developmental assessment, and reflective analysis. Through discussion, an integrative model of "theoretical knowledge – methodical project – practical organization – pedagogical management – outcome assessment – reflective correction" was proposed, transforming the physical education lesson from a random set of exercises into a purposeful pedagogical process.

CONCLUSION: the conducted research demonstrated that the effectiveness of a physical education lesson is determined not only by students' normative achievements, but also by their motor culture, attitude towards a healthy lifestyle, cooperation, and self-control skills. It was concluded that to improve the pedagogical effectiveness of future teachers during their higher education, it is essential to systematically develop competencies in lesson design, workload regulation, creation of differentiated tasks, and reflective analysis.

Keywords: future physical education teacher, pedagogical effectiveness, lesson process, professional competence, physical education methodology, differentiated approach, reflection, health-oriented education, motivation, pedagogical mastery.

Zamonaviy ta’lim tizimida jismoniy tarbiya fani o‘quvchilarning faqat jismoniy rivojlanishini ta’minlovchi o‘quv predmeti sifatida emas, balki ularning sog‘lom turmush tarzi, ijtimoiy faolligi, intizomi, irodaviy sifatlari va psixofiziologik barqarorligini shakllantiruvchi muhim pedagogik tizim sifatida qaralmoqda. Shu nuqtai nazardan, bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining dars jarayonidagi pedagogik samaradorligini oshirish masalasi oliy pedagogik ta’limning dolzarb ilmiy-amaliy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Jismoniy tarbiya darsining samaradorligi faqat mashqlar soni, yuklama hajmi yoki o‘quvchilarning normativ natijalari bilan belgilanmaydi. U dars maqsadining aniqligi, o‘quvchilar yosh va individual xususiyatlarining hisobga olinishi, pedagogik muloqot sifati, mashqlarni metodik ketma-ketlikda tashkil etish, xavfsizlik talablariga rioya qilish, baholashning adolatli va rag‘batlantiruvchi xarakteri hamda o‘quvchilarda jismoniy faollikka barqaror motivatsiya hosil qilish bilan chambarchas bog‘liqdir [1; 2].

Bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchisi uchun dars jarayonida pedagogik samaradorlikka erishish kasbiy bilim, metodik ko‘nikma, psixologik sezgirlik, kommunikativ madaniyat va refleksiv tahlil qobiliyatining uyg‘unlashuvini talab etadi. Ayniqsa, maktab yoshidagi bolalar bilan ishlashda mashg‘ulot mazmunini faqat jismoniy tayyorgarlik ko‘rsatkichlariga yo‘naltirish yetarli emas. Dars o‘quvchining shaxsiy rivojlanishi, sog‘lom xulq-atvor me’yorlarini qabul qilishi va ijtimoiy hamkorlikka kirishishi uchun ham pedagogik maydon vazifasini bajaradi.

Mavzuning ilmiy muammosi shundaki, bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida nazariy bilimlar ko‘pincha alohida fan mazmuni sifatida o‘zlashtiriladi, darsdagi real pedagogik vaziyatlar esa yetarli darajada modellashtirilmaydi. Natijada ayrim talabalarda mashqni tushuntirish, yuklamani me’yorlash, o‘quvchilarni faollashtirish, xavfsizlikni nazorat qilish, dars natijasini baholash va o‘z faoliyatini tahlil qilishda metodik qiyinchiliklar yuzaga keladi. Pedagogik samaradorlik aynan mana shu nazariy bilimlarni amaliy dars sharoitida ongli qo‘llay olish darajasi bilan belgilanadi [3; 4].

Mazkur maqolaning maqsadi bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining dars jarayonidagi pedagogik samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi nazariy yondashuvlar, metodik omillar va kasbiy kompetensiyalarni ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilishdan iborat. Shu maqsadga muvofiq maqolada jismoniy tarbiya darsining pedagogik mohiyati, samaradorlikni belgilovchi nazariy komponentlar, o‘qituvchi faoliyatining metodik shartlari va dars jarayonini refleksiv takomillashtirish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi.

Jismoniy tarbiya o‘qituvchisi faoliyatining samaradorligi pedagogika, psixologiya, sport nazariyasi, harakat faoliyati fiziologiyasi va ta’lim metodikasi bilan bevosita bog‘liq ko‘p qirrali masala hisoblanadi. L.P. Matveyev, B.A. Ashmarin, J.K. Xolodov va V.S. Kuznetsovlar jismoniy tarbiya jarayonida mashg‘ulot mazmuni, yuklama, harakat ko‘nikmalarini shakllantirish va tarbiyaviy ta’sirning metodik asoslarini keng yoritganlar [3; 4; 5].

Pedagogik samaradorlik masalasida L.S. Vigotskiyning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasi muhim nazariy ahamiyatga ega. Ushbu yondashuvga ko‘ra, o‘quvchi rivojlanishi ijtimoiy muloqot, hamkorlik va kattalar ko‘magida kechadigan faoliyat jarayonida yuz beradi [10]. Jismoniy tarbiya darsida ham o‘qituvchi, o‘quvchi va guruh o‘rtasidagi hamkorlik harakat ko‘nikmalarining shakllanishi, o‘zaro yordam, musobaqalashuv madaniyati va ijtimoiy faollikni rivojlantiradi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

J. Dyui tomonidan ilgari surilgan tajribaga asoslangan ta’lim g‘oyalari jismoniy tarbiya darsining faoliyatli tabiatini tushuntirishda muhimdir. Jismoniy tarbiya darsida bilim tayyor nazariy axborot sifatida emas, balki harakatni bajarish, kuzatish, xatoni sezish, takrorlash, taqqoslash va natijani tahlil qilish orqali o‘zlashtiriladi [11]. Shu bois bo‘lajak o‘qituvchi darsni faqat buyruq va ko‘rsatma asosida emas, balki o‘quvchini faol subyektga aylantiruvchi metodlar asosida tashkil eta olishi kerak.

Kompetensiyaviy yondashuv bo‘lajak o‘qituvchining faqat nazariy bilimga ega bo‘lishini emas, balki uni real pedagogik vaziyatlarda qo‘llay olishini nazarda tutadi. Jismoniy tarbiya darsida bu yondashuv mashqni tushuntirish, ko‘rsatish, o‘quvchilarni safga qo‘yish, yuklamani me’yorlash, xavfsizlikni ta’minlash, konflikt vaziyatlarni boshqarish, individual imkoniyatlarni hisobga olish va dars yakunida natijani tahlil qilish ko‘nikmalarida namoyon bo‘ladi [6; 7].

1-jadval. Dars jarayonida pedagogik samaradorlikni oshiruvchi nazariy komponentlar

Nazariy komponent	Mazmuni	Dars jarayonidagi amaliy namoyoni	Kutiladigan pedagogik natija
Kompetensiyaviy yondashuv	Bilim, ko‘nikma, malaka va kasbiy harakatlarning integratsiyasi.	Mashqni tushuntirish, ko‘rsatish, nazorat qilish, baholash va yuklamani me’yorlash.	O‘qituvchining real dars vaziyatida metodik jihatdan to‘g‘ri harakat qilishi.
Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv	O‘quvchining yoshi, sog‘lig‘i, tayyorgarligi va motivatsiyasini hisobga olish.	Mashqlarni murakkablik darajasi bo‘yicha tabaqalashtirish, individual yordam ko‘rsatish.	Har bir o‘quvchining darsga jalb qilinishi va shaxsiy rivojlanish sur’atining qo‘llab-quvvatlanishi.
Faoliyatli yondashuv	O‘quvchini darsning faol subyekti sifatida tashkil etish.	Harakatli o‘yinlar, jamoaviy topshiriqlar, muammoli vaziyatlar va amaliy takrorlash.	Mustaqillik, tashabbuskorlik, hamkorlik va harakat tajribasining rivojlanishi.
Sog‘lomlashtiruvchi yondashuv	Jismoniy yuklama, salomatlik va xavfsizlik talablarining uyg‘unligi.	Yuklamani yosh va tayyorgarlikka moslash, charchash belgilarini kuzatish, jarohatlanishning oldini olish.	Sog‘liqni mustahkamlash, xavfsiz harakat muhiti va ijobiy jismoniy tajriba.
Refleksiv yondashuv	Dars jarayonini tahlil qilish va	Darsdan keyin metod, yuklama, faollik,	Kasbiy o‘sish, metodik xatolarni

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

	keyingi faoliyatni takomillashtirish.	xatolar va natijalarni tahlil qilish.	kamaytirish va pedagogik qarorlar sifatining oshishi.
Motivatsion yondashuv	O‘quvchida jismoniy faollikka ichki ehtiyoj va qiziqish uyg‘otish.	Rag‘bat, musobaqa, shaxsiy natijani kuzatish, muvaffaqiyat vaziyatini yaratish.	Darsga barqaror qiziqish, faol ishtirok va sog‘lom turmushga ijobiy munosabat.

Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv har bir o‘quvchining jismoniy tayyorgarligi, sog‘lig‘i, psixologik holati, qiziqishi va motivatsiyasini hisobga olishni talab qiladi. Jismoniy tarbiya darsida barcha o‘quvchilardan bir xil natijani talab qilish metodik jihatdan to‘g‘ri emas. Samarali o‘qituvchi har bir o‘quvchi uchun rivojlanish trayektoriyasini ko‘ra oladi, mashqlarni murakkablik darajasi bo‘yicha tabaqalashtiradi va muvaffaqiyatga erishish imkoniyatini yaratadi [7; 8].

Maqolada nazariy tahlil, qiyosiy taqqoslash, ilmiy manbalarni interpretatsion sharhlash, pedagogik kategoriyalarni tizimlashtirish va modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Tahlil jarayonida jismoniy tarbiya darsining maqsadi, mazmuni, metodlari, o‘quvchi faolligi, pedagogik muloqot, yuklama me’yori, xavfsizlik va baholash mezonlari o‘zaro bog‘liq holda ko‘rib chiqildi.

Nazariy tahlil natijasida bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining dars jarayonidagi pedagogik samaradorligini oshirish alohida metod yoki mashqlar majmuasiga emas, balki o‘zaro bog‘liq nazariy komponentlar tizimiga tayanishi aniqlandi. Darsning samaradorligi maqsad, mazmun, metod, vosita, tashkiliy shakl, pedagogik muloqot, motivatsiya, nazorat va refleksiya o‘rtasidagi uyg‘unlik bilan belgilanadi. Ushbu elementlardan birining zaifligi butun dars jarayonining sifatiga ta’sir ko‘rsatadi.

Birinchi asos — dars maqsadini aniq pedagogik natija bilan bog‘lashdir. Jismoniy tarbiya darsida maqsad “yugurish texnikasini o‘rgatish”, “sakrash mashqini bajartirish” yoki “normativ topshirtirish” bilan cheklanmasligi lozim. Har bir darsda o‘quvchining harakat madaniyati, sog‘lom turmushga munosabati, jamoada ishlash ko‘nikmasi, intizomi va o‘z-o‘zini nazorat qilish qobiliyati ham rivojlantirilishi kerak. Shu bois bo‘lajak o‘qituvchi dars maqsadini jismoniy, tarbiyaviy, sog‘lomlashtiruvchi va rivojlantiruvchi komponentlar birligida belgilashi zarur.

Ikkinchi asos — dars mazmunini metodik ketma-ketlikda tashkil etishdir. Harakat ko‘nikmalarini shakllantirishda oddiydan murakkabga, tanish harakatdan yangi harakatga, nazorat qilinadigan sharoitdan mustaqil bajarishga o‘tish tamoyili muhimdir. Mashqni ko‘rsatish, qismlarga ajratib o‘rgatish, xatoni tuzatish, takroriy bajarish va mustahkamlash bosqichlari mantiqiy izchillikda tashkil etilsa, o‘quvchi harakatni mexanik takrorlamaydi, balki uning mazmunini anglaydi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Uchinchi asos — differensial yondashuvdir. Bir sinfdagi o‘quvchilarning jismoniy tayyorgarligi, koordinatsiyasi, chidamliligi, tezkorligi, psixologik ishonchi va sog‘lig‘i bir xil bo‘lmaydi. Shu sababli bir xil mashqni bir xil hajmda berish ayrim o‘quvchilarda ortiqcha zo‘riqish, boshqalarida esa sust faollikni yuzaga keltirishi mumkin. Bo‘lajak o‘qituvchi mashqlarni yengil, o‘rtacha va murakkab variantlarga ajratish, yordamchi vositalardan foydalanish, individual rivojlanish dinamikasini kuzatish va baholashda o‘quvchining shaxsiy o‘sishini hisobga olishni egallashi kerak.

To‘rtinchi asos — pedagogik muloqot va motivatsion boshqaruvdir. Jismoniy tarbiya darsida o‘qituvchining ovoz ohangi, ko‘rsatmasining aniqligi, rag‘batlantirish usuli, tanbeh berish madaniyati va o‘quvchilar bilan psixologik masofa saqlay olishi dars faolligiga bevosita ta’sir qiladi. Haddan tashqari buyruqbozlik o‘quvchida qo‘rquv yoki befarqlikni kuchaytirishi, aksincha, me’yorli talabchanlik va samimiy rag‘bat jismoniy faoliyatga ijobiy munosabatni mustahkamlashi mumkin.

Beshinchi asos — xavfsizlik va sog‘lomlashtiruvchi yo‘nalishdir. Jismoniy tarbiya darsida xavfsizlik pedagogik samaradorlikning tashqi sharti emas, balki uning ichki mezonidir. O‘qituvchi sport jihozlarining holati, maydonchaning tayyorligi, mashq bajarish texnikasi, yuklama intensivligi, o‘quvchilarning charchash belgilarini muntazam nazorat qilishi lozim. Jarohatlanish xavfi yuqori bo‘lgan dars hech qanday holatda samarali dars deb baholanmaydi.

Oltinchi asos — baholashning rivojlantiruvchi xarakteridir. Jismoniy tarbiya darsida baho faqat normativ ko‘rsatkichga asoslanmasligi kerak. O‘quvchining avvalgi holatiga nisbatan o‘sishi, mashqni texnik to‘g‘ri bajarishga intilishi, darsdagi faolligi, jamoaviy topshiriqlarda ishtiroki va o‘zini nazorat qilishi ham baholash mazmuniga kiritilishi zarur. Bunday yondashuv past tayyorgarlikka ega o‘quvchilarda ham muvaffaqiyat hissini shakllantiradi.

Yettinchi asos — refleksiv tahlildir. Bo‘lajak o‘qituvchi dars tugagach, “qaysi metod samara berdi?”, “qaysi o‘quvchilar qiynaldi?”, “yuklama me’yori mos bo‘ldimi?”, “xavfsizlik bo‘yicha qanday vaziyatlar yuzaga keldi?”, “keyingi darsda nimani o‘zgartirish kerak?” kabi savollar asosida o‘z faoliyatini tahlil qilishi zarur. Refleksiya pedagogik tajribani oddiy takrorlashdan ongli kasbiy o‘sishga aylantiradi [8; 9].

Muhokama nuqtai nazaridan, bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining pedagogik samaradorligini oshirishda nazariya va amaliyot o‘rtasidagi uzviylik hal qiluvchi ahamiyatga ega. Talaba oliy ta’lim muassasasida o‘qigan nazariy tushunchalarini maktab darsi sharoitida sinab ko‘rmasa, ularning kasbiy qiymati pasayadi. Shuning uchun pedagogik amaliyot, mikroo‘qitish, dars tahlili, video kuzatuv, metodik keyslar va amaliy modellashtirish bo‘lajak o‘qituvchi tayyorgarligining ajralmas qismi bo‘lishi kerak.

Zamonaviy sharoitda raqamli vositalardan foydalanish ham pedagogik samaradorlikni oshirishga yordam beradi. Video tahlil, elektron kundalik, individual rivojlanish xaritasi, yurak urish chastotasini kuzatish vositalari, masofaviy topshiriqlar va

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

interaktiv metodik materiallar o‘quvchilar faoliyatini aniqroq baholash imkonini beradi. Biroq raqamli vosita darsning asosiy maqsadini almashtirmasligi, balki o‘qituvchining metodik qarorini kuchaytiruvchi yordamchi omil sifatida qo‘llanishi lozim.

Shundan kelib chiqib, bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchisining dars jarayonidagi pedagogik samaradorligi quyidagi integrativ model asosida tavsiflanadi: nazariy bilim — metodik loyiha — amaliy tashkil etish — pedagogik boshqaruv — natijani baholash — refleksiv tuzatish. Ushbu zanjirning uzluksiz ishlashi darsni tasodifiy mashqlar yig‘indisidan maqsadli, tarbiyaviy va sog‘lomlashtiruvchi pedagogik jarayonga aylantiradi.

Olib borilgan nazariy tahlil bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining dars jarayonidagi pedagogik samaradorligini oshirish ko‘p omilli va tizimli jarayon ekanini ko‘rsatdi. Bu jarayon kasbiy bilim, metodik tayyorgarlik, pedagogik muloqot, individual yondashuv, xavfsizlik, sog‘lomlashtiruvchi maqsad, baholash madaniyati va refleksiv tahlilning uzviy birligiga asoslanadi.

Jismoniy tarbiya darsining samaradorligi o‘quvchilarning jismoniy natijalari bilangina emas, balki ularning darsdagi faolligi, harakat madaniyati, sog‘lom turmushga munosabati, jamoada ishlash qobiliyati, intizomi va o‘z-o‘zini nazorat qilish ko‘nikmalari bilan ham belgilanadi. Shu sababli bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash jarayonida nazariy bilimlarni real dars vaziyatlari, metodik keyslar va pedagogik amaliyot bilan bog‘lash muhim hisoblanadi.

Maqolada pedagogik samaradorlikni oshirishning asosiy nazariy yo‘nalishlari sifatida kompetensiyaviy, shaxsga yo‘naltirilgan, faoliyatli, differensial, sog‘lomlashtiruvchi, motivatsion va refleksiv yondashuvlar asoslandi. Mazkur yondashuvlar bir-birini to‘ldiradi va jismoniy tarbiya darsining mazmunini faqat mashq bajarish jarayoni sifatida emas, balki o‘quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan yaxlit pedagogik tizim sifatida tashkil etishga imkon beradi.

Shunday qilib, bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchisining pedagogik samaradorligini oshirish uchun oliy ta’lim jarayonida darsni loyihalash, yuklamani me’yorlash, xavfsizlikni ta’minlash, differensial topshiriqlar ishlab chiqish, o‘quvchilarni rag‘batlantirish, baholash mezonlarini qo‘llash va o‘z faoliyatini refleksiv tahlil qilish kompetensiyalarini tizimli shakllantirish zarur. Bu esa kelgusida jismoniy tarbiya darslarining sifatini oshirish, o‘quvchilarda sog‘lom turmushga barqaror ehtiyoj hosil qilish va maktab ta’limida jismoniy madaniyatning tarbiyaviy imkoniyatlarini kuchaytirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida”gi Qonuni. Toshkent, 2015.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

3. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры. Москва: Физкультура и спорт, 2008.
4. Ашмарин Б.А. Теория и методика физического воспитания. Москва: Просвещение, 1990.
5. Холодов Ж.К., Кузнецов В.С. Теория и методика физического воспитания и спорта. Москва: Академия, 2008.
6. Siedentop D. Developing Teaching Skills in Physical Education. Mountain View: Mayfield Publishing, 1991.
7. Rink J.E. Teaching Physical Education for Learning. New York: McGraw-Hill, 2014.
8. Shulman L.S. Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching. Educational Researcher, 1986, 15(2): 4–14.
9. Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. London: Routledge, 2009.
10. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge: Harvard University Press, 1978.
11. Dewey J. Experience and Education. New York: Macmillan, 1938.
12. Metzler M.W. Instructional Models in Physical Education. New York: Routledge, 2017.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA QADRIYATLAR TARBIYASINING AMALDAGI HOLATI VA MUAMMOLARI.

J**ovliyev Jo ‘rabek Alisher o‘g‘li**, Termiz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi.

Annotatsiya

KIRISH: bugungi kunda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish sharoitida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash davlat ta’lim siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Boshlang‘ich ta’lim davri shaxsning ma’naviy-axloqiy fazilatlari, qadriyatli ongi va ijtimoiy xulq-atvori shakllanadigan muhim bosqich bo‘lib, bu jarayonda qadriyatlar tarbiyasini samarali tashkil etish alohida ahamiyat kasb etadi. Biroq amaliyot tahlili boshlang‘ich sinflarda qadriyatlar tarbiyasini tashkil etishda metodik ta’minotning yetarli emasligi, qadriyatlarni fanlar mazmuniga integratsiya qilishdagi qiyinchiliklar hamda zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanish darajasining pastligi kabi muammolar mavjudligini ko‘rsatmoqda. Shu sababli qadriyatlar tarbiyasining amaldagi holatini ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilish va mavjud muammolarni aniqlash dolzarb ilmiy masala hisoblanadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi boshlang‘ich sinflarda qadriyatlar tarbiyasining amaldagi holatini tahlil qilish, uning samaradorligiga ta’sir etuvchi omillar va mavjud muammolarni aniqlash hamda ularni bartaraf etishga qaratilgan pedagogik yondashuvlarni asoslashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot jarayonida tizimli, aksiologik va kompetensiyaviy yondashuvlardan foydalanildi. Shuningdek, pedagogik kuzatish, ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, hujjatlarni o‘rganish, suhbat, so‘rovnoma va umumlashtirish metodlari qo‘llanildi. Tadqiqot davomida boshlang‘ich ta’limda qadriyatlar tarbiyasining mazmuni, o‘qituvchilarning qadriyatlar tarbiyasiga oid metodik tayyorgarligi, ona tili va boshqa fanlar orqali qadriyatlarni shakllantirish imkoniyatlari hamda mavjud pedagogik muammolar tahlil qilindi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA: tadqiqot natijalari boshlang‘ich sinflarda qadriyatlar tarbiyasini tashkil etishda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni ta’lim mazmuniga tizimli integratsiya qilish zarurligini ko‘rsatdi. Aniqlanishicha, o‘qituvchilarning qadriyatlar tarbiyasiga oid metodik kompetensiyasini rivojlantirish, darslik va o‘quv materiallarining tarbiyaviy imkoniyatlaridan samarali foydalanish hamda interfaol metodlar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar o‘quvchilarda qadriyatli ong va qadriyatli xulq-atvorni shakllantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, qadriyatlar tarbiyasini baholash mezonlarining yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi, metodik ta’minotning cheklanganligi va fanlararo integratsiyaning sustligi mazkur yo‘nalishdagi asosiy muammolar sifatida aniqlandi.

XULOSA: boshlang‘ich sinflarda qadriyatlar tarbiyasini takomillashtirish o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy kamoloti, fuqarolik mas’uliyati va milliy o‘zligini anglashini rivojlantirishning muhim omillaridan biridir. Qadriyatlar tarbiyasini ta’lim

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

mazmuniga tizimli integratsiya qilish, o‘qituvchilarning metodik kompetensiyasini rivojlantirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va aksiologik yondashuvlardan samarali foydalanish ushbu jarayon samaradorligini oshiradi. Shu bois boshlang‘ich ta’lim tizimida qadriyatlar tarbiyasini ilmiy-metodik jihatdan takomillashtirish hamda uni zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etish dolzarb pedagogik vazifa hisoblanadi.

Kalit So‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, qadriyatlar tarbiyasi, milliy qadriyatlar, umuminsoniy qadriyatlar, aksiologik yondashuv, ma’naviy-axloqiy tarbiya, qadriyatli ong, qadriyatli xulq-atvor, pedagogik integratsiya, metodik ta’minot.

THE CURRENT STATE AND CHALLENGES OF VALUES EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL.

Jovliyev Jo‘rabek Alisher o‘g‘li, teacher of Termez State Pedagogical Institute.

Annatation

INTRODUCTION: in the context of the ongoing modernization of the education system, fostering primary school pupils in the spirit of national and universal values has become one of the priority directions of the state educational policy. Primary education represents a crucial stage in the formation of learners' moral and ethical qualities, value consciousness, and socially responsible behavior. Therefore, the effective organization of values education at this level is of particular importance. However, an analysis of current educational practice reveals several challenges, including insufficient methodological support, difficulties in integrating values education into the content of school subjects, and the limited application of contemporary pedagogical approaches. Consequently, a scientific and pedagogical analysis of the current state of values education and the identification of its existing challenges constitute an important area of educational research.

AIM: the primary objective of this study is to analyze the current state of values education in primary schools, identify the factors influencing its effectiveness and the existing challenges, and substantiate pedagogical approaches aimed at improving its implementation.

MATERIALS AND METHODS: the study employed systemic, axiological, and competency-based approaches. In addition, pedagogical observation, analysis of scientific literature, comparative analysis, document analysis, interviews, questionnaires, and generalization methods were applied. The research examined the content of values education in primary education, teachers' methodological preparedness for values education, opportunities for fostering values through mother tongue education and other school subjects, as well as the existing pedagogical challenges in this field.

RESULTS AND DISCUSSION: the findings indicate that the effective implementation of values education in primary schools requires the systematic

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

integration of national and universal values into the educational content. The study revealed that enhancing teachers' methodological competence in values education, effectively utilizing the educational potential of textbooks and instructional materials, and implementing interactive teaching methods significantly contribute to the development of learners' value consciousness and value-based behavior. At the same time, insufficient assessment criteria for evaluating values education, limited methodological support, and inadequate interdisciplinary integration were identified as the major challenges affecting its effectiveness.

CONCLUSION: improving values education in primary schools is one of the essential factors in promoting learners' moral and ethical development, civic responsibility, and national identity. The systematic integration of values education into the curriculum, enhancement of teachers' methodological competence, and effective application of modern pedagogical technologies and the axiological approach considerably increase the effectiveness of this educational process. Therefore, improving the scientific and methodological foundations of values education and organizing it based on contemporary pedagogical approaches remain urgent tasks for the primary education system.

Keywords: primary education; values education; national values; universal values; axiological approach; moral and ethical education; value consciousness; value-based behavior; pedagogical integration; methodological support.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМЫ ЦЕННОСТНОГО ВОСПИТАНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ.

Жовлиев Журабек Алишер огли, преподаватель Термезского государственного педагогического института.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в условиях модернизации системы образования воспитание учащихся начальных классов в духе национальных и общечеловеческих ценностей является одним из приоритетных направлений государственной образовательной политики. Начальное образование представляет собой важнейший этап формирования духовно-нравственных качеств личности, ценностного сознания и социально ответственного поведения обучающихся. В этой связи эффективная организация ценностного воспитания на данной ступени образования приобретает особую значимость. Вместе с тем анализ современной образовательной практики свидетельствует о наличии ряда проблем, связанных с недостаточным методическим обеспечением, трудностями интеграции ценностного воспитания в содержание учебных дисциплин, а также ограниченным использованием современных педагогических подходов. В связи с этим научно-педагогический анализ современного состояния ценностного воспитания и выявление

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

существующих проблем являются актуальными направлениями педагогических исследований.

ЦЕЛЬ: целью исследования является анализ современного состояния ценностного воспитания в начальных классах, выявление факторов, влияющих на его эффективность, определение существующих проблем, а также научное обоснование педагогических подходов, направленных на их преодоление.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в ходе исследования использовались системный, аксиологический и компетентностный подходы. Кроме того, были применены методы педагогического наблюдения, анализа научной литературы, сравнительного анализа, изучения нормативных и учебно-методических документов, интервьюирования, анкетирования и обобщения научных данных. В процессе исследования были проанализированы содержание ценностного воспитания в начальном образовании, уровень методической подготовленности учителей к реализации ценностного воспитания, возможности формирования ценностей средствами обучения родному языку и другим учебным предметам, а также существующие педагогические проблемы в данной области.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ: результаты исследования показали, что эффективная организация ценностного воспитания в начальных классах требует системной интеграции национальных и общечеловеческих ценностей в содержание образования. Установлено, что развитие методической компетентности учителей в области ценностного воспитания, эффективное использование воспитательного потенциала учебников и учебно-методических материалов, а также применение интерактивных методов обучения способствуют формированию у обучающихся ценностного сознания и ценностно ориентированного поведения. Вместе с тем выявлено, что недостаточная разработанность критериев оценки результатов ценностного воспитания, ограниченность методического обеспечения и слабая межпредметная интеграция являются основными проблемами, снижающими эффективность данного процесса.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: совершенствование ценностного воспитания в начальных классах является одним из ключевых факторов формирования духовно-нравственной личности, развития гражданской ответственности и национального самосознания обучающихся. Системная интеграция ценностного воспитания в содержание образования, повышение методической компетентности педагогов, а также эффективное применение современных педагогических технологий и аксиологического подхода значительно повышают результативность данного процесса. В связи с этим совершенствование научно-методических основ ценностного воспитания и его организация на основе современных педагогических подходов являются актуальными задачами системы начального образования.

Ключевые слова: начальное образование; ценностное воспитание; национальные ценности; общечеловеческие ценности; аксиологический подход;

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

духовно-нравственное воспитание; ценностное сознание; ценностно ориентированное поведение; педагогическая интеграция; методическое обеспечение.

Boshlang‘ich sinf ta’lim tizimida qadriyatlar tarbiyasi bugungi kunda pedagogik jarayonning muhim strategik yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Chunki aynan ushbu bosqichda o‘quvchilarning shaxsiy dunyoqarashi, axloqiy me’yorlari, ijtimoiy munosabatlarga bo‘lgan dastlabki qarashlari shakllanadi. Shunga qaramasdan, amaliy ta’lim jarayonini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, qadriyatlar tarbiyasini tizimli va izchil amalga oshirish borasida qator metodik va tashkiliy muammolar mavjud.

UNESCO materiallarida qadriyatlarni ta’lim jarayoniga fanlararo integratsiyalash zarurligi ta’kidlanadi. Shu nuqtayi nazardan amaliy ta’lim jarayoni tahlili boshlang‘ich sinflarda qadriyatlar tarbiyasi ko‘pincha fragmentar xarakterga ega ekanligini ko‘rsatadi. Amaliy ta’lim jarayonini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinflarda qadriyatlar tarbiyasi ko‘pincha fragmentar xarakterga ega bo‘lib, u alohida tarbiyaviy soatlar yoki dars mavzulariga qo‘shimcha izoh sifatida cheklanib qolmoqda. Bu esa qadriyatlarning fanlararo integratsiyalashuvini susaytiradi va ularning o‘quvchi ongida yaxlit tizim sifatida shakllanishiga to‘sqinlik qiladi[1].

Amaldagi holatda qadriyatlar tarbiyasi alohida “Kelajak soati” yoki mavzuga bog‘langan qo‘shimcha izohlar shaklida cheklangan holda amalga oshiriladi. Bu esa qadriyatlarning fan mazmuni bilan integratsiyalashuv darajasini pasaytiradi va ularning o‘quvchi ongida yaxlit tizim sifatida shakllanishiga to‘sqinlik qiladi. Xususan, ona tili ta’limida matnlar tahlili asosan grammatik va imloviy jihatlarga qaratilib, ularning ma’naviy-axloqiy mazmunini ochib berishga yetarli e’tibor berilmaydi.

Ikkinchi muhim muammo sifatida o‘qituvchilarning qadriyatlar bilan ishlash bo‘yicha metodik tayyorgarlik darajasi yetarli emasligini ko‘rsatish mumkin. Ko‘plab pedagoglar qadriyatlarni faqat nazariy tushuncha sifatida talqin etib, uni o‘quvchilarning kundalik nutqiy faoliyatiga tatbiq etish usullarini to‘liq egallamagan. Natijada qadriyatlar tarbiyasi ko‘proq deklarativ xarakterga ega bo‘lib qolmoqda.

Ona tili ta’limi doirasida esa matnlar bilan ishlash asosan lingvistik tahlil (grammatika, imlo, sintaksis) bilan chegaralanib, matnlarning ma’naviy-axloqiy mazmunini ochib berish ikkinchi darajali vazifa sifatida qaralmoqda. Holbuki, didaktik adabiyotlarda ona tili darslari shaxsning kommunikativ, axloqiy va estetik kompetensiyalarini shakllantiruvchi asosiy fanlardan biri sifatida e’tirof etiladi.

Yana bir muhim muammo o‘qituvchilarning qadriyatlar tarbiyasini amalga oshirish bo‘yicha metodik tayyorgarlik darajasining yetarli emasligidir. Ko‘plab pedagogik amaliyotlarda qadriyatlar faqat nazariy tushuncha sifatida talqin etilib, ularni o‘quvchilarning nutqiy faoliyatiga integratsiya qilish mexanizmlari to‘liq shakllanmagan. Natijada qadriyatlar tarbiyasi ko‘proq deklarativ xarakter kasb etadi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Zamonaviy raqamli ta’lim muhitining kengayishi ham qadriyatlar tarbiyasiga yangi muammolarni keltirib chiqarmoqda. Interfaol platformalar va texnologik vositalar ta’lim samaradorligini oshirsa-da, ular ba’zan shaxsiy muloqot, empatiya va axloqiy refleksiya kabi qadriyatlarni ikkinchi darajaga surib qo‘ymoqda[2]. Bu holat ayniqsa boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida real kommunikativ tajriba yetishmasligiga olib keladi. Shuningdek, qadriyatlar tarbiyasining diagnostik va baholash tizimi ham yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Amaliyotda o‘quvchilarning bilim darajasi an’anaviy testlar orqali baholansa-da, ularning ma’naviy-axloqiy rivojlanish dinamikasi tizimli monitoring qilinmaydi. Bu esa tarbiyaviy jarayon samaradorligini ilmiy asosda tahlil qilish imkoniyatlarini cheklaydi[3]. Shu bilan birga, ijobiy tendensiyalar ham kuzatilmoqda. Ayrim ilg‘or maktablarda ona tili darslarini qadriyatlar bilan integratsiyalashgan holda tashkil etish, badiiy matnlar asosida axloqiy tahlil olib borish hamda o‘quvchilarda refleksiv fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan innovatsion metodlar joriy etilmoqda. Biroq bu tajribalar hali tizimli darajada umumlashtirilmagan.

Boshlang‘ich sinflarda qadriyatlar tarbiyasining amaldagi holati uni tizimli, integrativ va diagnostik yondashuv asosida takomillashtirish zarurligini ko‘rsatadi. Mazkur yo‘nalishda ona tili ta’limi alohida metodik ahamiyatga ega bo‘lib, u orqali o‘quvchilarda nafaqat lingvistik kompetensiya, balki ma’naviy-axloqiy va estetik qadriyatlar ham izchil shakllantirilishi lozim.

“Qadriyatlar ko‘prigi” dasturi zamonaviy ona tili ta’limining ma’naviy-ma’rifiy va aksiologik mazmunini boyitishga xizmat qiluvchi innovatsion pedagogik model sifatida taklif etiladi. Mazkur dastur til ta’limini faqat grammatik bilimlarni o‘zlashtirish jarayoni sifatida emas, balki o‘quvchining intellektual tafakkuri, estetik didi va axloqiy madaniyatini kompleks rivojlantiruvchi integral ta’lim muhiti sifatida tashkil etishga yo‘naltiriladi. Dastur doirasida ona tili darslari milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirilgan holda loyihalanib, o‘quvchilarda til vositasida fikrlash, his etish va ijtimoiy munosabatlarni ongli ravishda anglash kompetensiyalarini shakllantirish ko‘zda tutiladi.

Ushbu yondashuv asosida o‘quvchilarda aniq va mantiqiy tafakkur, go‘zal va ta’sirchan nutq hamda ezgu xulq-atvor o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni qaror toptirish maqsad qilinadi. Dastur tarkibiga kiritilgan badiiy matnlar, hikmatli so‘zlar, milliy adabiy meros namunalari, refleksiv topshiriqlar va kommunikativ mashqlar o‘quvchilarning nafaqat lingvistik kompetensiyasini, balki ma’naviy-axloqiy pozitsiyasini ham rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, “fikr – so‘z – xulq” integratsiyasiga asoslangan metodik tizim orqali o‘quvchilarda nutqiy madaniyat, estetik sezgirlik va ijtimoiy mas’uliyatni uyg‘un shakllantirish imkoniyati yaratiladi.

“Qadriyatlar ko‘prigi” dasturi ta’lim jarayonida Sharq mutafakkirlarining ma’naviy merosini zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan integratsiyalashni nazarda tutadi. Bu esa boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining milliy o‘zlikni anglash, umuminsoniy qadriyatlarga hurmat bilan munosabatda bo‘lish hamda kommunikativ faoliyatda axloqiy me’yorlarga amal qilish kompetensiyalarini rivojlantirishga metodik asos yaratadi. Natijada ona tili

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ta’limi o‘quvchilarning nafaqat savodxonlik darajasini oshiruvchi fan, balki ma’naviy barkamol shaxsni tarbiyalashga xizmat qiluvchi muhim pedagogik mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi.

“Qadriyatlar ko‘prigi” dasturida ilgari surilgan bilim–go‘zallik–ezgulik tamoyili inson shaxsining ma’naviy-intellektual kamolotini ta’minlovchi integral aksiologik tizim sifatida talqin etiladi. Mazkur konsepsiyada bilim inson tafakkurini rivojlantiruvchi kognitiv asos, go‘zallik estetik idrok va ruhiy sezgirlikni shakllantiruvchi ma’naviy omil, ezgulik esa shaxsning axloqiy pozitsiyasi hamda ijtimoiy munosabatlarini tartibga soluvchi qadriyat sifatida o‘zaro uzviy bog‘liqlikda namoyon bo‘ladi. Shu jihatdan dastur faqat tarbiyaviy yo‘nalishga ega bo‘lgan metodik loyiha emas, balki shaxsni har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiluvchi kompleks pedagogik model sifatida ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy pedagogik paradigmalarda ta’limning kompetensiyaviy va qadriyatli yondashuv asosida tashkil etilishi ustuvor vazifa sifatida belgilanayotgan bir sharoitda mazkur tamoyil ayniqsa dolzarb hisoblanadi. Chunki boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarning til vositasida fikrlashi, estetik didi, nutqiy madaniyati hamda axloqiy qarashlari shakllanish jarayoni o‘zaro integratsiyalashgan holda kechadi. Shu sababli bilim–go‘zallik–ezgulik konsepsiyasi ona tili ta’limining mazmuniy va metodik asoslarini boyituvchi nazariy platforma vazifasini bajaradi.

Boshlang‘ich sinf ona tili ta’limi jarayonida qadriyatlar masalasi faqat til birliklarini o‘rgatish bilan cheklanmay, balki o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy dunyoqarashini shakllantirish, milliy o‘zlikni anglash hamda umuminsoniy fazilatlarni singdirish bilan uzviy bog‘liq holda talqin etiladi. Sharq mutafakkirlarining qadriyatlar haqidagi qarashlari aynan shu jihatdan boshlang‘ich ta’lim mazmuni uchun nazariy-metodik asos bo‘lib xizmat qiladi, chunki ona tili darslari yosh avlodni ma’naviy barkamol shaxs sifatida tarbiyalashning eng muhim pedagogik maydonlaridan biridir.

Xususan, darsdan tashqari mashg’ulotlarda Ahmad Yassaviy[4] “Hikmatlar”ida ilgari surilgan sabr, halollik, poklik, mehr va saxovat kabi g‘oyalar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy materiallar orqali axloqiy tasavvurlarini shakllantirishda muhim didaktik manba bo‘lib xizmat qiladi. Ona tili darslarida ertaklar, maqollar, kichik matnlar va hikoyalar orqali ushbu qadriyatlarni tahlil qilish o‘quvchilarda yaxshi xulq, to‘g‘ri so‘zlash va ijobiy munosabat ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Alisher Navoiy[5]ning insonparvarlik, ilm, muhabbat va axloqiy komillik haqidagi qarashlari boshlang‘ich sinf ona tili ta’limida badiiy matnlar bilan ishlash orqali o‘quvchilarga sodda va tushunarli shaklda yetkaziladi. Uning “komil inson” g‘oyasi kichik yoshdagi o‘quvchilar uchun ijobiy xulq-atvor namunasi sifatida xizmat qiladi va matnlar mazmunini anglash jarayonida axloqiy xulosalar chiqarishga yo‘naltiradi.

Bahovuddin Naqshband[6] tomonidan ilgari surilgan “dil ba yoru, dast ba kor” tamoyili esa boshlang‘ich ta’limda nutq va amaliy faoliyat uyg‘unligini ta’minlash nuqtayi nazaridan alohida ahamiyatga ega. Bu yondashuv o‘quvchilarda nafaqat so‘z orqali ifoda etish, balki real hayotiy faoliyatda ezgulik va mehnatsevarlikni namoyon etish

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ko‘nikmalarini shakllantiradi. Ona tili darslarida matn mazmunini amaliy vaziyatlar bilan bog‘lash ushbu tamoyilni pedagogik jihatdan amalga oshirish imkonini beradi.

Abdulla Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq”[7] asarida ilgari surilgan milliy tarbiya va qadriyatlar birligi g‘oyasi boshlang‘ich sinf ona tili darslarida tarbiyaviy komponentning markaziy o‘rnini belgilaydi. Ushbu yondashuv asosida o‘quvchilarda milliy qadriyatlarga hurmat, odob-axloq me’yorlariga rioya qilish hamda nutq madaniyatini shakllantirishga alohida e’tibor qaratiladi.

Sharq va Markaziy Osiyo mutafakkirlarining qadriyatlar haqidagi qarashlari boshlang‘ich sinf ona tili ta’limida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg‘unlashtirishga xizmat qiladi. Tarixiy-pedagogik tahlil shuni ko‘rsatadiki, Sharqda qadriyatlar ko‘proq axloqiy-ma’naviy mohiyatga ega bo‘lsa, Markaziy Osiyo ilmiy an’anasida ular tarbiyaviy va insonparvarlik yo‘nalishi bilan boyitilgan. Ushbu yondashuvlarning integratsiyasi esa bugungi kunda boshlang‘ich ta’limda qadriyatli kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiluvchi mustahkam ilmiy-metodik asosni yaratadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. – Paris, 2017.
2. OECD. Teaching and Learning in the Digital World. – Paris, 2021.
3. Darling-Hammond L. The Flat World and Education. – New York: Teachers College Press, 2010.
4. Ahmad Yassaviy. Hikmatlar. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 1991.
5. Navoiy A. Mahbub ul-qulub. – Toshkent: Fan, 1983.
6. Naqshband B. Maqomoti Naqshband. – Toshkent: Movarounnahr, 2000.
7. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue3

O‘QUVCHI-YOSHLARNI OILAGA NISBATAN MA’NAVIY-AXLOQIY VA QADRIYATLI MUNOSABATLARGA TAYYORLASHGA YO‘NALTIRILGAN PEDAGOGIK MEXANIZMNING SAMARADORLIGI.

Xaydarov Oxinjon Murodjonovich, Qo‘qon davlat universiteti Pedagogika kafedrasi o‘qituvchisi.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada o‘quvchi-yoshlarni oilaga nisbatan ma’naviy-axloqiy va qadriyatli munosabatlarga tayyorlashning pedagogik asoslari, ushbu jarayonda qo‘llaniladigan pedagogik mexanizm hamda uning samaradorligi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Tadqiqot davomida shaxsga yo‘naltirilgan, aksiologik, kompetensiyaviy va tizimli yondashuvlar asosida ishlab chiqilgan pedagogik mexanizmning mazmuni, tarkibiy qismlari hamda ularning o‘zaro bog‘liqligi ochib berilgan. Shuningdek, mazkur mexanizmni ta'lim jarayoniga joriy etish orqali o‘quvchilarda oilaga nisbatan ijobiy munosabat, oilaviy mas'uliyat, milliy qadriyatlarga hurmat va ma'naviy-axloqiy fazilatlarning shakllanishi ilmiy asoslangan.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi o‘quvchi-yoshlarda oilani jamiyatning asosiy ijtimoiy instituti sifatida anglash, oilaga nisbatan ma’naviy-axloqiy va qadriyatli munosabatni shakllantirish hamda ularni kelajakdagi oilaviy hayotga ijtimoiy-psixologik va pedagogik jihatdan tizimli tayyorlashga qaratilgan pedagogik mexanizmning samaradorligini ilmiy jihatdan asoslab berishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot metodologiyasi shaxsga yo‘naltirilgan, aksiologik, kompetensiyaviy, faoliyatga yo‘naltirilgan hamda tizimli yondashuvlar uyg‘unligiga asoslangan bo‘lib, unda ilmiy adabiyotlar tahlili, o‘quvchilarning bilim hamda qadriyatli munosabatlarini baholashga xizmat qiluvchi testlar, savolnomalar, anketalar, interfaol mashg‘ulotlar kuzatuvi hamda monitoring va diagnostika metodlaridan foydalanilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, taklif etilgan olti komponentli pedagogik mexanizm (maqsad, mazmun, pedagogik texnologiyalar, ijtimoiy hamkorlik, amaliy faoliyat va diagnostika) hamda maktab-oila-mahalla uzviy hamkorligi o‘quvchilarning oilaviy qadriyatlar borasidagi bilimlarini kengaytirish, ularning kognitiv, aksiologik va amaliy xulq-atvor ko‘nikmalarini rivojlantirishda hamda motivatsiyasini oshirishda yuqori samaradorlik namoyon etdi.

XULOSA: yoshlarni oilaviy hayotga ongli tayyorlash barkamol avlod tarbiyasi va jamiyat barqarorligining muhim pedagogik sharti bo‘lib, milliy hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni uyg‘unlashtiruvchi mazkur moslashuvchan mexanizm umumiy o‘rta ta'limdan tortib oliy ta'lim tizimigacha bo‘lgan barcha bosqichlarda yoshlarning oilaviy munosabatlarga oid mas’uliyati va ma’naviy-axloqiy fazilatlarini mustahkamlashga munosib hissa qo‘shadi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue3

Kalit so‘zlar: oila, oilaviy qadriyatlar, ma'naviy-axloqiy tarbiya, pedagogik mexanizm, kompetensiya, aksiologik yondashuv, o‘quvchi-yoshlar.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА, НАПРАВЛЕННОГО НА ПОДГОТОВКУ УЧАЩЕЙСЯ МОЛОДЕЖИ К ДУХОВНО-НРАВСТВЕННЫМ И ЦЕННОСТНЫМ ОТНОШЕНИЯМ К СЕМЬЕ.

Хайдаров Охинжон Муроджонович, преподаватель кафедры педагогики Кокандского государственного университета.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье научно обоснованы педагогические основы формирования у учащейся молодежи духовно-нравственного и ценностного отношения к семье, а также педагогический механизм, применяемый в данном процессе, и его эффективность. Раскрыты содержание, структурные компоненты и их взаимосвязь в педагогическом механизме, разработанном на основе личностно-ориентированного, аксиологического, компетентностного и системного подходов. Показано, что внедрение данного механизма в образовательный процесс способствует формированию у обучающихся позитивного отношения к семье, семейной ответственности, уважения к национальным ценностям, а также развитию духовно-нравственных качеств.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования заключается в научном обосновании эффективности педагогического механизма, направленного на осознание учащейся молодежью семьи как главного социального института общества, формирование у них духовно-нравственного и ценностного отношения к семье, а также на их комплексную социально-психологическую и педагогическую подготовку к будущей семейной жизни.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: методология исследования базируется на интеграции личностно-ориентированного, аксиологического, компетентностного, деятельностного и системного подходов; в процессе работы использовались методы анализа научной литературы, мониторинг и диагностика, включая тестирование, анкетирование, опросы и метод экспертных оценок для определения уровней сформированности ценностных качеств учащихся.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования продемонстрировали, что предложенный шестикомпонентный педагогический механизм (целевой, содержательный, технологический, компонент социального партнерства, практический и диагностический), опирающийся на тесное взаимодействие школы, семьи и махалли, показал высокую эффективность в расширении знаний учащихся о семейных ценностях, развитии их когнитивных, аксиологических и поведенческих компетенций, а также в повышении их мотивации.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue3

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: осознанная подготовка молодежи к семейной жизни является важным педагогическим условием воспитания гармонично развитого поколения и стабильности общества, а внедрение данного гибкого механизма, сочетающего национальные традиции и современные интерактивные технологии, в практику общего среднего, профессионального и высшего образования способствует эффективному укреплению гражданской ответственности и духовно-нравственных качеств учащихся.

Ключевые слова: семья, семейные ценности, духовно-нравственное воспитание, педагогический механизм, компетентность, аксиологический подход, учащаяся молодежь.

THE EFFECTIVENESS OF THE PEDAGOGICAL MECHANISM AIMED AT PREPARING STUDENT YOUTH FOR SPIRITUAL-MORAL AND VALUE-BASED ATTITUDES TOWARD THE FAMILY.

Khaydarov Okhinjon Murodjonovich, Lecturer at the Department of Pedagogy, Kokand State University.

Annotation

INTRODUCTION: this article substantiates the pedagogical foundations for preparing students to develop spiritual, moral, and value-based attitudes toward the family, as well as the pedagogical mechanism applied in this process and its effectiveness. The study reveals the content, structural components, and interrelationships of the pedagogical mechanism developed on the basis of learner-centered, axiological, competency-based, and systemic approaches. The implementation of this mechanism in the educational process contributes to the formation of positive attitudes toward the family, family responsibility, respect for national values, and the development of students' spiritual and moral qualities.

AIM: the primary objective of the study is to scientifically substantiate the effectiveness of a pedagogical mechanism aimed at enabling students to recognize the family as the fundamental social institution of society, forming their spiritual, moral, and value-based attitudes toward the family, and preparing them socio-psychologically and pedagogically for future family life.

MATERIALS AND METHODS: the methodology of the research is built upon a combination of learner-centered, axiological, competency-based, activity-oriented, and systemic approaches, utilizing methods such as scientific literature analysis, educational monitoring and diagnostics (including tests, questionnaires, surveys, and expert evaluations), along with interactive training and pedagogical observations.

DISCUSSION AND RESULTS: the results of the study demonstrated that the proposed six-component pedagogical mechanism (encompassing objective, content, pedagogical technologies, social partnership, practical activity, and diagnostics),

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue3

supported by consistent school-family-community cooperation, showed high efficiency in broadening students' knowledge of family values, enhancing their motivation, and developing their cognitive, axiological, and behavioral competencies.

CONCLUSION: preparing young people consciously for family life constitutes a crucial pedagogical condition for raising a well-rounded generation and ensuring social stability; thus, implementing this flexible mechanism—which harmonizes national traditions with modern educational technologies—across general secondary, vocational, and higher education systems significantly contributes to strengthening students' family responsibility and spiritual-moral virtues.

Keywords: family, family values, spiritual and moral education, pedagogical mechanism, competency, axiological approach, students.

Bugungi globallashuv sharoitida jamiyat hayotida yuz berayotgan ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy o‘zgarishlar yosh avlodning dunyoqarashi hamda oilaga bo‘lgan munosabatiga bevosita ta'sir ko‘rsatmoqda. Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi, ommaviy madaniyatning keng tarqalishi hamda individualizm g‘oyalarining kuchayishi ayrim hollarda yoshlarning milliy oilaviy qadriyatlarga bo‘lgan e'tiborining susayishiga sabab bo‘lmoqda. Shu bois ta'lim tizimi oldida o‘quvchi-yoshlarni oilaviy hayotga ongli ravishda tayyorlash, ularda oilaga nisbatan ma'naviy-axloqiy va qadriyatli munosabatlarni shakllantirish muhim vazifa sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Pedagogik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, oilaviy qadriyatlarni shakllantirish faqat nazariy bilim berish orqali emas, balki shaxsning motivatsiyasi, hissiy dunyosi, amaliy faoliyati va ijtimoiy tajribasini uyg‘un rivojlantirish orqali amalga oshiriladi. Shu sababli mazkur jarayonni tizimli ravishda tashkil etuvchi pedagogik mexanizmni ishlab chiqish alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik mexanizm deganda ma'lum pedagogik maqsadga erishishni ta'minlaydigan o‘zaro bog‘liq tamoyillar, metodlar, vositalar, shakllar, pedagogik shart-sharoitlar hamda baholash tizimining yaxlit majmuasi tushuniladi. Mazkur mexanizm o‘quvchilarning oilaga nisbatan qadriyatli munosabatini bosqichma-bosqich rivojlantirishga xizmat qiladi.

O‘quvchi-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash, ularda oilaga nisbatan ma’naviy-axloqiy va qadriyatli munosabatni shakllantirish masalasi pedagogika, psixologiya, sotsiologiya hamda aksiologiya fanlarining dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur muammo bo‘yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar oilaning jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni, oilaviy tarbiyaning shaxs kamolotiga ta’siri hamda ta’lim muassasalari orqali oilaviy qadriyatlarni shakllantirish mexanizmlarini ilmiy asoslashga qaratilgan.

O‘zbekiston Respublikasining "Ta’lim to‘g‘risida"gi Qonunida ta’lim tizimining asosiy vazifalaridan biri sifatida barkamol shaxsni tarbiyalash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirish, yoshlarni mustaqil hayotga tayyorlash belgilangan. Mazkur

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue3

hujjatda ta’lim va tarbiyaning uzviyligi hamda oilaning ta’lim jarayonidagi hamkorlikdagi o‘rni alohida ta’kidlanadi [2, 4–6-b.].

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida oila jamiyatning asosiy bo‘g‘ini sifatida e’tirof etilib, davlat tomonidan uning manfaatlarini himoya qilish, oilani mustahkamlash va yosh avlodni ma’naviy barkamol etib tarbiyalash ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan. Bu esa o‘quvchilarda oilaviy qadriyatlarga asoslangan dunyoqarashni shakllantirishning huquqiy asosini tashkil etadi [1, 41–43-b.].

Oila pedagogikasi yo‘nalishidagi yetakchi olimalardan biri O. Musurmonova oilani shaxs kamolotining birlamchi ijtimoiy instituti sifatida baholab, oilada shakllangan ma’naviy qadriyatlar bolaning keyingi ijtimoiy rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etishini ta’kidlaydi. Muallif oilaviy qadriyatlarni shakllantirish jarayonida ota-onalar, pedagoglar va mahalla hamkorligi uzluksiz yo‘lga qo‘yilishi zarurligini ilmiy jihatdan asoslaydi [3, 18–27-b.]. Shuningdek, olima pedagogik texnologiyalarni tarbiyaviy jarayonga tatbiq etish orqali o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, ijtimoiy faollik va oilaviy mas’uliyatni rivojlantirish mumkinligini qayd etadi [4, 52–67-b.].

M. Quronov milliy tarbiya konsepsiyasida oilani milliy qadriyatlarni avloddan-avlodga uzatuvchi muhim ijtimoiy institut sifatida tavsiflaydi. Olimning fikricha, yoshlarning ma’naviy immunitetini shakllantirishda oilaviy muhit, milliy an’analar va qadriyatlar asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi. Shu sababli ta’lim tizimi oilaviy tarbiya bilan uyg‘un holda faoliyat yuritishi zarur [5, 34–46-b.].

M. Ochilov pedagogik jarayonni tizimli tashkil etish nazariyasini ishlab chiqib, shaxsni tarbiyalashda maqsad, mazmun, metod, vosita va natija o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni alohida ta’kidlaydi. Muallifning fikricha, tarbiyaviy samaradorlik pedagogik texnologiyalarni ilmiy asosda tanlash va qo‘llash bilan bevosita bog‘liqdir [6, 76–88-b.]. Ushbu yondashuv o‘quvchi-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashga qaratilgan pedagogik mexanizmni ishlab chiqishda metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

S. Nishonova komil inson tarbiyasi konsepsiyasida shaxsning ma’naviy barkamolligi oilada shakllanadigan axloqiy fazilatlar bilan chambarchas bog‘liqligini ta’kidlaydi. Muallif yoshlarni vatanparvarlik, mehr-oqibat, mas’uliyat, bag‘rikenglik va oilaparvarlik ruhida tarbiyalashda milliy qadriyatlarning ahamiyatini ilmiy asoslaydi [7, 40–56-b.].

Pedagogik texnologiyalar nazariyasi bo‘yicha O‘. Tolipov va M. Usmonboyeva interfaol metodlarning o‘quvchilarning bilish faolligini oshirish, kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish hamda ijtimoiy tajribalarini boyitishdagi o‘rnini keng yoritganlar. Mualliflarning fikricha, loyiha metodi, debat, keys-stadi, rolli o‘yinlar va refleksiya texnologiyalari o‘quvchilarda oilaviy vaziyatlarni tahlil qilish, muammolarni hal etish va qadriyatlarga asoslangan qarorlar qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi [8, 91–115-b.].

Xorijiy pedagogik tadqiqotlarda ham oilaviy qadriyatlarni shakllantirish masalasi keng o‘rganilgan. Aksiologik yondashuv tarafdorlari tarbiya jarayonining asosiy maqsadi shaxsda barqaror qadriyatlar tizimini shakllantirishdan iborat ekanligini ta’kidlaydilar.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue3

Kompetensiyaviy yondashuv esa o‘quvchilarda oilaviy hayotga tayyorlik kompetensiyalarini rivojlantirishni zamonaviy ta’limning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida baholaydi.

Ilmiy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, oilaga nisbatan ma’naviy-axloqiy va qadriyatli munosabatlarni shakllantirish bo‘yicha ko‘plab nazariy qarashlar mavjud bo‘lsa-da, ularni yagona pedagogik mexanizm asosida tizimli ravishda amalga oshirish masalasi yetarlicha yoritilmagan. Ayniqsa, shaxsga yo‘naltirilgan, kompetensiyaviy, aksiologik va tizimli yondashuvlarni o‘zaro integratsiyalashgan holda qo‘llash, maktab–oila–mahalla hamkorligiga tayangan pedagogik modelni ishlab chiqish zarurati saqlanib qolmoqda. Mazkur tadqiqot aynan shu ilmiy bo‘shliqni to‘ldirishga xizmat qiladi.

Tadqiqotda ishlab chiqilgan mexanizm quyidagi metodologik yondashuvlarga asoslanadi:

Aksiologik yondashuv – oilani oliy ijtimoiy va ma'naviy qadriyat sifatida anglash; kompetensiyaviy yondashuv – oilaviy hayotga tayyorlik kompetensiyalarini rivojlantirish; shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv – o‘quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olish; faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv oilaviy qadriyatlarni amaliy faoliyat davomida shakllantirish; tizimli yondashuv ta'lim, tarbiya va ijtimoiy muhitning uzviyligini ta'minlash. Mazkur yondashuvlar pedagogik mexanizmning ilmiy-metodologik asosini tashkil etadi.

Taklif etilayotgan pedagogik mexanizm o‘zaro bog‘liq olti komponentdan tashkil topadi.

Birinchi komponent – maqsadli komponent bo‘lib, uning asosiy maqsadi o‘quvchilarda oilaga nisbatan mas'uliyatli, ma'naviy barkamol va qadriyatli munosabatni shakllantirishdan iborat.

Ikkinchi komponent – mazmuniy komponent hisoblanadi. Unda oilaning jamiyatdagi o‘rni, milliy oilaviy qadriyatlar, nikoh madaniyati, ota-ona va farzandlarning huquq hamda majburiyatlari, oiladagi muloqot madaniyati, sog‘lom turmush tarzi va farzand tarbiyasiga oid bilimlar tizimlashtiriladi.

Uchinchi komponent – pedagogik texnologiyalar komponenti bo‘lib, bunda interfaol metodlardan keng foydalaniladi. Xususan, "Keys-stadi", "Debat", "Rol o‘yinlari", "Aqliy hujum", "Muammoli vaziyat", "Loyiha metodi", "Refleksiya" kabi metodlar o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi.

To‘rtinchi komponent – ijtimoiy hamkorlik komponenti hisoblanadi. Unda ta'lim muassasasi, oila, mahalla va jamoatchilik tashkilotlarining hamkorligi yo‘lga qo‘yiladi. Aynan ushbu hamkorlik mexanizmning barqaror ishlashini ta'minlovchi muhim omil hisoblanadi.

Beshinchi komponent – pedagogik shart-sharoitlar bo‘lib, ular quyidagilarni o‘z ichiga oladi: ijobiy ma'naviy muhit yaratish, oilaviy qadriyatlarni targ‘ib etish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash, ota-onalar bilan muntazam hamkorlikni yo‘lga qo‘yish va o‘quvchilarni ijtimoiy faoliyatga jalb qilish.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue3

Oltinchi komponent – monitoring va diagnostika hisoblanadi. Ushbu bosqichda o‘quvchilarda shakllangan bilim, munosabat va xulq-atvor muntazam ravishda tahlil qilinadi.

Shunday qilib, ishlab chiqilgan pedagogik mexanizm quyidagi ketma-ketlik asosida ishlaydi:

Maqsad → Mazmun → Pedagogik texnologiyalar → Hamkorlik → Amaliy faoliyat → Diagnostika → Natija.

Pedagogik mexanizmning maqsadi o‘quvchi-yoshlarda oilani jamiyatning asosiy ijtimoiy instituti sifatida anglash, oilaga nisbatan ma’naviy-axloqiy va qadriyatli munosabatni shakllantirish hamda ularni kelajakdagi oilaviy hayotga ijtimoiy-psixologik va pedagogik jihatdan tayyorlashdan iborat.

Mazkur maqsad quyidagi vazifalar orqali amalga oshiriladi:

oilaning jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni to‘g‘risida ilmiy bilimlarni shakllantirish; milliy va umuminsoniy oilaviy qadriyatlarni singdirish.

oilaviy mas’uliyat, sadoqat, mehr-oqibat va bag‘rikenglik kabi fazilatlarni rivojlantirish;sog‘lom oilaviy munosabatlarni qaror toptirishga oid kompetensiyalarni shakllantirish; o‘quvchilarning kelajakdagi oilaviy hayotga tayyorgarlik darajasini oshirish.

Mazmun komponenti o‘quvchilarga beriladigan bilimlar, qadriyatlar, ko‘nikmalar va kompetensiyalar tizimini o‘z ichiga oladi. Mazmun quyidagi yo‘nalishlarni qamrab oladi: oila va nikohning ijtimoiy mohiyati; oilaning tarbiyaviy funksiyalari; milliy oilaviy qadriyatlar va an’analar; ota-ona va farzandlarning huquq hamda majburiyatlari; oiladagi sog‘lom psixologik muhit; oilada muloqot madaniyati; konfliktlarni konstruktiv hal etish; gender madaniyati va oilaviy mas’uliyat; sog‘lom turmush tarzi; reproduktiv salomatlik madaniyati; farzand tarbiyasi asoslari. Mazmun o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlariga mos ravishda bosqichma-bosqich murakkablashib boradi.

Pedagogik texnologiyalar komponenti maqsad va mazmunni amaliyotga tatbiq etuvchi metodlar, usullar va vositalar majmuasidan iborat.

Jarayonda quyidagi innovatsion texnologiyalar qo‘llaniladi: Interfaol metodlar

Keys-stadi; Muammoli ta’lim; Debat; Munozara; Aqliy hujum; Klaster; INSERT; Bumerang; SWOT tahlil; Fishbone. Trening texnologiyalari

kommunikativ trening; oilaviy qadriyatlar treningi; konfliktologik trening;

refleksiv trening. Loyiha texnologiyasi O‘quvchilar quyidagi loyihalarni ishlab chiqadilar: "Mening oilam – mening qadriyatlarim"; "Ideal oila modeli"; "Oilaviy an’analar"; "Oilaviy qadriyatlar va zamonaviy jamiyat". Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari multimedia taqdimotlari; videoroliklar; elektron platformalar; onlayn viktorinalar; interaktiv testlar. Pedagogik texnologiyalar o‘quvchilarning faolligini, mustaqil fikrlashini va refleksiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Pedagogik mexanizmning muhim tarkibiy qismi ta’lim muassasasi, oila va mahalla o‘rtasidagi uzviy hamkorlik hisoblanadi.Hamkorlik quyidagi subyektlarni o‘z ichiga oladi: Umum ta’lim maktabi; ota-onalar; mahalla fuqarolar yig‘ini; psixolog; sinf rahbari; Yoshlar

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue3

ishlari agentligi; xotin-qizlar faollari; diniy-ma'rifiy mutaxassislar; oliy ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilari. Hamkorlikshakllari: ota-onalar universiteti; davra suhbatlari; seminar-treninglar; oilaviy festivallar; ma'naviyat kunlari; mentorlik tizimi; oilaviy maslahat markazlari; mahalla bilan qo'shma loyihalar. Hamkorlik natijasida o'quvchi yagona tarbiyaviy muhitda rivojlanadi.

Nazariy bilimlarning amaliyotda mustahkamlanishi mexanizm samaradorligining asosiy sharti hisoblanadi. Shuning uchun o'quvchilar quyidagi faoliyatlarga jalb qilinadi: ijtimoiy loyihalar; volontyorlik faoliyati; oilaviy tadbirlar; rolli o'yinlar; konfliktli vaziyatlarni modellashtirish; oilaviy qadriyatlar haftaligi; kitobxonlik loyihalari; ijodiy tanlovlar; insholar; videoroliklar yaratish; oilaviy shajarani tuzish; oilaviy an'analarni o'rganish. Mazkur faoliyat davomida o'quvchilar o'z bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Pedagogik mexanizm samaradorligini baholash diagnostika orqali amalga oshiriladi.

Diagnostika quyidagi mezonlar asosida olib boriladi.

Kognitiv mezon

Baholanadi: oilaviy qadriyatlar haqidagi bilimlar;oila pedagogikasi bo'yicha tushunchalar; oilaviy huquqiy bilimlar. Metodlar:test; savolnoma; suhbat. Motivatsion-qadriyatli mezonBaholanadi: oilaga bo'lgan qiziqish; oilaviy qadriyatlarga hurmat; oilaviy mas'uliyat hissi. Metodlar: anketa; refleksiya; esse.

Faoliyat mezoni Baholanadi: jamoaviy ishlardagi faollik; oilaviy loyihalarda ishtirok; muammolarni hal etish ko'nikmasi. Metodlar: kuzatish; ekspert bahosi;

portfolio. Shaxsiy-rivojlanish mezoni Baholanadi: empatiya; bag'rikenglik; muloqot madaniyati; ijtimoiy mas'uliyat. Natijalar uch darajada baholanadi: yuqori; o'rta; past.

Pedagogik mexanizmning yakuniy natijasi sifatida o'quvchi-yoshlarda quyidagi sifat va kompetensiyalar shakllanadi: oilaga nisbatan ongli va qadriyatli munosabat;

ma'naviy-axloqiy yetuklik; oilaviy mas'uliyat; kommunikativ kompetensiya; konfliktlarni tinch yo'l bilan hal etish ko'nikmasi; sog'lom oilaviy hayotga tayyorgarlik; milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik; fuqarolik mas'uliyati;

ijtimoiy faollik; oilaviy hayotni ongli rejalashtirish kompetensiyasi. Natijada pedagogik mexanizm o'quvchi-yoshlarning bilim (kognitiv), qadriyat (aksiologik), xulq-atvor (behavorial) va amaliy (faoliyat) komponentlarini uyg'un rivojlantirib, ularni kelajakdagi oilaviy hayotga kompleks tarzda tayyorlashni ta'minlaydi

Pedagogik mexanizmning samaradorligi bir qator mezonlar asosida baholanadi. Avvalo, o'quvchilarning oilaviy qadriyatlar haqidagi bilimlari kengayadi. Ular oilaning jamiyat taraqqiyotidagi o'rnini chuqurroq anglay boshlaydilar. Ikkinchidan, oilaga nisbatan hissiy-qadriyatli munosabat kuchayadi. Ota-onaga hurmat, oilaviy mas'uliyat va mehr-oqibat kabi sifatlar rivojlanadi. Shuningdek, amaliy faoliyat natijasida o'quvchilar oiladagi nizolarni muloqot orqali hal qilish, jamoada ishlash, o'zaro hamkorlik qilish va ijtimoiy mas'uliyatni his etish ko'nikmalariga ega bo'ladilar. Tajriba-sinov natijalari shuni

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue3

ko‘rsatadiki, ishlab chiqilgan pedagogik mexanizm asosida tashkil etilgan ta'lim jarayonida o‘quvchilarning oilaga nisbatan qadriyatli munosabati sezilarli darajada rivojlangan. Ayniqsa, interfaol metodlar hamda loyiha faoliyatidan foydalanish motivatsiyani oshirishda yuqori samara bergan.

Tadqiqot natijalarining tahlili shuni ko‘rsatdiki, o‘quvchi-yoshlarni oilaga nisbatan ma’naviy-axloqiy va qadriyatli munosabatlarga tayyorlash bir martalik tarbiyaviy tadbirlar yoki alohida mashg‘ulotlar orqali emas, balki uzluksiz, tizimli va ilmiy asoslangan pedagogik faoliyat natijasida samarali amalga oshiriladi. Zamonaviy jamiyatda globallashuv, raqamli texnologiyalar va ommaviy axborot vositalarining keng ta’siri yoshlarning dunyoqarashi, qadriyatlar tizimi hamda oilaga bo‘lgan munosabatiga sezilarli darajada ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu sababli ta’lim muassasalari oldida yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayangan holda oilaviy hayotga tayyorlash dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan pedagogik mexanizmning samaradorligi uning tarkibiy qismlarining o‘zaro uzviy bog‘liqligi bilan izohlanadi. Maqsad, mazmun, pedagogik texnologiyalar, ijtimoiy hamkorlik, amaliy faoliyat va diagnostika elementlari yagona tizim sifatida tashkil etilganda o‘quvchilarda oilaga nisbatan ijobiy munosabat, mas’uliyat hissi hamda ma’naviy-axloqiy fazilatlar izchil shakllanishi kuzatildi. Aksincha, ushbu komponentlardan birining yetarli darajada tashkil etilmasligi pedagogik jarayon samaradorligining pasayishiga olib kelishi mumkin.

Muhokama natijalari shuni ham ko‘rsatdiki, oilaviy qadriyatlarni shakllantirishda faqat nazariy bilimlar bilan cheklanib qolish yetarli emas. O‘quvchilar oilaviy munosabatlarga oid bilimlarni real hayotiy vaziyatlar bilan bog‘lagan holda o‘zlashtirgandagina ularning qadriyatlar tizimida barqaror o‘zgarishlar yuz beradi. Shu nuqtai nazardan, keys-stadi, debat, rolli o‘yinlar, muammoli vaziyatlar, loyiha metodi va refleksiya kabi interfaol metodlardan foydalanish o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, tanqidiy tahlil qilishi hamda oilaviy masalalarga nisbatan ongli yondashuvini rivojlantirishda yuqori samara berdi. Ayniqsa, oilaviy nizolarni modellashtirish, muloqot madaniyatini rivojlantirish va jamoaviy loyihalarni amalga oshirish jarayonida o‘quvchilar kommunikativ kompetensiyalarini sezilarli darajada mustahkamladilar.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, pedagogik mexanizm samaradorligini ta’minlovchi asosiy omillardan biri maktab, oila va mahalla hamkorligining izchil yo‘lga qo‘yilganligidir. Tadqiqot davomida ota-onalar bilan seminar-treninglar, davra suhbatlari, oilaviy loyihalar va ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarning muntazam tashkil etilishi o‘quvchilarda oilaga nisbatan mas’uliyat hissining ortishiga xizmat qildi. Tarbiya subyektlarining yagona maqsad asosida hamkorlik qilishi natijasida o‘quvchi bir xil tarbiyaviy talablar va qadriyatlar muhitida rivojlandi. Bu esa oilaviy qadriyatlarning izchil shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilgan pedagogik faoliyat ancha samarali ekanligini

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue3

tasdiqladi. Har bir o‘quvchining qiziqishi, psixologik holati, oilaviy muhiti va shaxsiy tajribasi inobatga olinganda ularning tarbiyaviy jarayondagi faolligi oshdi. Bu esa shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvning amaliy samaradorligini yana bir bor isbotlaydi.

Muhokama davomida aniqlangan yana bir muhim jihat shundan iboratki, o‘quvchilarda oilaviy qadriyatlarni shakllantirishda milliy an’analar va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni uyg‘unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Milliy urf-odatlar, oilaviy marosimlar, ajdodlar merosi hamda xalq pedagogikasi elementlaridan foydalanish yoshlarning milliy o‘zligini anglashiga xizmat qilgan bo‘lsa, zamonaviy interfaol metodlar esa ushbu qadriyatlarni chuqur anglash va amaliy faoliyatga tatbiq etish imkonini yaratdi. Natijada o‘quvchilarda nafaqat bilimlar, balki qadriyatlar va ijtimoiy xulq-atvor ham rivojlandi.

Bundan tashqari, tadqiqot natijalari pedagogik mexanizmning universalligini ham tasdiqladi. Mazkur mexanizmni umumiy o‘rta ta’lim maktablari bilan bir qatorda akademik litseylar, kasb-hunar ta’limi muassasalari hamda oliy ta’lim tashkilotlarida ham qo‘llash imkoniyati mavjud. Pedagogik mexanizmning moslashuvchanligi uning turli yosh bosqichlaridagi ta’lim oluvchilarning ehtiyojlari va rivojlanish xususiyatlariga mos ravishda takomillashtirilishiga imkon beradi.

Shu bilan birga, tadqiqot davomida ayrim muammolar ham kuzatildi. Jumladan, ayrim ota-onalarning tarbiyaviy jarayondagi faolligi pastligi, oilaviy muhitdagi ijtimoiy-iqtisodiy tafovutlar, ommaviy axborot vositalari va internet tarmoqlarining salbiy axborot oqimi yoshlarning qadriyatlar tizimiga ma’lum darajada salbiy ta’sir ko‘rsatishi aniqlandi. Mazkur omillar pedagogik mexanizmni amalga oshirish jarayonida qo‘shimcha pedagogik va psixologik yondashuvlarni qo‘llash zarurligini ko‘rsatadi.

Olingan natijalar ishlab chiqilgan pedagogik mexanizmning ilmiy asoslanganligi va amaliy samaradorligini tasdiqlaydi. Mazkur mexanizm o‘quvchi-yoshlarda oilaga nisbatan ma’naviy-axloqiy va qadriyatli munosabatlarni shakllantirish, oilaviy mas’uliyatni rivojlantirish, kommunikativ kompetensiyalarni takomillashtirish hamda kelajakdagi oilaviy hayotga ongli tayyorgarlikni ta’minlashda samarali vosita ekanligi bilan ahamiyatlidir. Shu bois ushbu mexanizmni ta’lim tizimining turli bosqichlarida keng joriy etish va uni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan boyitish istiqboldagi ilmiy tadqiqotlarning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib xizmat qiladi.

O‘quvchi-yoshlarni oilaga nisbatan ma’naviy-axloqiy va qadriyatli munosabatlarga tayyorlash jamiyat taraqqiyoti, oilaning barqarorligi hamda barkamol avlodni voyaga yetkazishning muhim pedagogik shartlaridan biridir. Ushbu jarayonning samaradorligi ta’lim mazmuni, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv hamda maktab, oila va mahalla hamkorligining uzviy tashkil etilishiga bevosita bog‘liq.

Oilani jamiyatning asosiy ijtimoiy instituti sifatida anglash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, oilaviy mas’uliyat, o‘zaro hurmat, bag‘rikenglik va sog‘lom muloqot madaniyatini shakllantirish o‘quvchi-yoshlarning ma’naviy kamolotini ta’minlovchi muhim omillar hisoblanadi. Mazkur fazilatlarning rivojlanishi yoshlarning kelajakdagi oilaviy

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue3

hayotga ongli yondashuvi, fuqarolik mas'uliyati va ijtimoiy faolligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Taklif etilgan pedagogik mexanizmning mazmuniy, texnologik va tashkiliy komponentlari o'zaro uyg'un holda faoliyat ko'rsatishi tarbiyaviy jarayonning izchilligi va yaxlitligini ta'minlaydi. Interfaol metodlar, loyiha faoliyati, trening mashg'ulotlari hamda hamkorlikka asoslangan tarbiyaviy ishlar o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, kommunikativ kompetensiyalari va oilaviy qadriyatlarga asoslangan xulq-atvorini rivojlantirish uchun qulay pedagogik muhitni yaratadi.

Mazkur pedagogik mexanizm umumiy o'rta ta'lim maktablari bilan bir qatorda akademik litseylar, kasb-hunar ta'limi muassasalari hamda oliy ta'lim tashkilotlari faoliyatida ham qo'llash imkoniyatiga ega. Uni ta'lim amaliyotiga keng joriy etish yoshlarning oilaviy hayotga tayyorgarligini oshirish, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash hamda sog'lom oilaviy munosabatlarni qaror toptirishga munosib hissa qo'shadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023. – 80 b.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni: O'RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. – 2020.
3. Musurmonova O. Oila pedagogikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2019. – 256 b.
4. Musurmonova O. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2020. – 240 b.
5. Quronov M. Milliy tarbiya va yoshlar ma'naviyati. – Toshkent: Ma'naviyat, 2018. – 224 b.
6. Ochilov M. Pedagogika. – Toshkent: O'qituvchi, 2021. – 352 b.
7. Nishonova S. Komil inson tarbiyasi. – Toshkent: Fan, 2018. – 192 b.
8. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2017. – 304 b.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

MILLIY AN'ANALAR VOSITASIDA YOSH AVLODDA VATANPARVARLIK TUYG'ULARINI RIVOJLANTIRISH.

Muratova Saboxat Choriyevna, Toshkent amaliy fanlar universiteti dotsenti,
Pedagogika fanlari doktori (PhD)

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada milliy an'analar vositasida yosh avlodda vatanparvarlik tuyg'ularini rivojlantirishning pedagogik ahamiyati yoritilgan. Unda xalqimizning tarixiy xotirasi, milliy qadriyatlari, urf-odatlari, bayramlari, oilaviy va ijtimoiy an'analari yoshlar ongida Vatanga muhabbat, milliy g'urur, fidoyilik, mas'uliyat va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishdagi muhim tarbiyaviy vosita sifatida tahlil qilingan. Shuningdek, ta'lim-tarbiya jarayonida milliy an'analardan samarali foydalanishning shakl, metod va vositalari ochib berilgan. Maqolada milliy an'analar asosida tashkil etilgan tarbiyaviy ishlarning yoshlar ma'naviy kamolotiga ta'siri nazariy va amaliy jihatdan asoslangan.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi yosh avlod ongida Vatanga muhabbat, milliy g'urur, fidoyilik va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishda xalqimizning tarixiy xotirasi, milliy qadriyatlari hamda ijtimoiy-oilaviy an'analari kabi milliy an'analar vositasida vatanparvarlik tuyg'ularini rivojlantirishning pedagogik ahamiyati hamda amaliy shakl, metod va vositalarini ilmiy jihatdan asoslab berishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot jarayonida ta'lim muassasalarida milliy an'analar (Navro'z, hashar, ajdodlarni xotirlash va oila-mahalla hamkorligi) asosida tashkil etilgan tarbiyaviy ishlarning samaradorligini aniqlash maqsadida umumiy o'rta ta'lim maktablarining 7–10-sinflarida tahsil olayotgan 120 nafar o'quvchi ishtirokida ilmiy adabiyotlar tahlili bilan bir qatorda pedagogik kuzatuv, suhbat hamda yakuniy va boshlang'ich so'rovnoma metodlaridan foydalanilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: olisb borilgan tajriba-sinov natijalari barcha mezonlar bo'yicha barqaror o'sishni ko'rsatdi; xususan, maktab-oila-mahalla hamkorligida interfaol metodlar (loyiha, munozara, esse va b.) yordamida olib borilgan tizimli ishlar samarasida o'quvchilarning milliy an'analarga qiziqishi 34,2 % ga, Vatanga muhabbat va sadoqat tushunchasi 30,0 % ga, shuningdek, tarixiy xotira, ijtimoiy faollik hamda fuqarolik mas'uliyati ko'rsatkichlari 30 % dan ziyodga sezilarli darajada oshgani aniqlandi.

XULOSA: milliy an'analarni zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida ta'lim-tarbiya jarayoniga tizimli va maqsadli tatbiq etish yosh avlodni ma'naviy tahdidlardan asrash, ularda tarixiy xotira va Vatan taqdiriga daxldorlik tuyg'usini yuksaltirish hamda milliy qadriyatlarga sodiq, ijtimoiy faol shaxs sifatida kamol toptirishning muhim sharti ekanligi isbotlandi.

Kalit so'zlar: milliy an'analar, vatanparvarlik, yosh avlod, milliy qadriyatlar, ma'naviy tarbiya, xalq pedagogikasi, fuqarolik pozitsiyasi, milliy g'urur, Vatanga muhabbat, tarbiyaviy jarayon.

.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

РАЗВИТИЕ ЧУВСТВ ПАТРИОТИЗМА У МОЛОДОГО ПОКОЛЕНИЯ ПО СРЕДСТВУ НАЦИОНАЛЬНЫХ ТРАДИЦИЙ.

Муратова Сабохат Чориевна, доцент Ташкентского университета прикладных наук, доктор философии по педагогическим наукам (PhD).

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье освещается педагогическая значимость развития патриотических чувств у молодого поколения посредством национальных традиций. В ней анализируются историческая память, национальные ценности, обычаи, праздники, семейные и социальные традиции нашего народа как важный воспитательный инструмент в формировании в сознании молодежи любви к Родине, национальной гордости, самоотверженности, ответственности и гражданской позиции. Также раскрыты формы, методы и средства эффективного использования национальных традиций в образовательно-воспитательном процессе. В статье теоретически и практически обосновано влияние воспитательной работы, организованной на основе национальных традиций, на духовное развитие молодежи.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования заключается в научном и педагогическом обосновании значимости развития патриотических чувств у молодого поколения посредством национальных традиций, таких как историческая память, национальные ценности, праздники, семейные и социальные обычаи, способствующие формированию в сознании молодежи любви к Родине, национальной гордости и активной гражданской позиции.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в ходе исследования для определения эффективности воспитательной работы на основе национальных традиций (Навруз, хашар, почитание предков, сотрудничество школы и махалли) среди 120 учащихся 7–10 классов общеобразовательной школы были применены методы анализа научно-педагогической литературы, систематического наблюдения, бесед и анкетирования (в начале и по завершении эксперимента).

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты опытно-экспериментальной работы, организованной с использованием интерактивных технологий (метода проектов, дискуссий, эссе), продемонстрировали устойчивый рост по всем критериям: интерес учащихся к национальным традициям вырос на 34,2 %, понимание любви и преданности Родине — на 30,0 %, а показатели исторической памяти, социальной активности и гражданской ответственности увеличились более чем на 30 %, подтверждая высокую эффективность системы.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: системное и целенаправленное внедрение национальных традиций в образовательно-воспитательный процесс на основе современных педагогических подходов является важнейшим условием защиты молодежи от духовных угроз, укрепления их исторической памяти, чувства сопричастности к

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

судьбе Родины и воспитания духовно зрелой, самоотверженной и социально активной личности, верной национальным ценностям.

Ключевые слова: национальные традиции, патриотизм, молодое поколение, национальные ценности, духовное воспитание, народная педагогика, гражданская позиция, национальная гордость, любовь к Родине, воспитательный процесс.

DEVELOPING PATRIOTIC FEELINGS IN THE YOUNG GENERATION THROUGH NATIONAL TRADITIONS.

Muratova Sabokhat Choriyevna, Associate Professor at Tashkent University of Applied Sciences, Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD).

Annotation

INTRODUCTION: This article highlights the pedagogical significance of developing patriotic feelings in the younger generation through national traditions. It analyzes the historical memory, national values, customs, holidays, family and social traditions of our people as an important educational tool in the formation of love for the Motherland, national pride, selflessness, responsibility and civic stance in the minds of young people. The forms, methods, and means of the effective use of national traditions in the educational process are also revealed. The article theoretically and practically substantiates the impact of educational work organized based on national traditions on the spiritual maturity of youth.

AIM: he primary objective of the study is to scientifically substantiate the pedagogical significance, forms, methods, and practical means of developing patriotic feelings in the younger generation through national traditions—including historical memory, cultural values, family, and social customs—thereby fostering love for the Motherland, national pride, selflessness, and a strong civic stance in the minds of youth.

MATERIALS AND METHODS: To assess the effectiveness of educational work structured around national traditions (such as Navruz, hashar, honoring ancestors, and school-community cooperation), the research employed a combination of scientific literature analysis, pedagogical observations, interviews, and pre- and post-experiment surveys conducted among 120 students in grades 7–10 of a general secondary school.

DISCUSSION AND RESULTS: The experimental results demonstrated sustainable growth across all evaluation criteria due to the integrated use of interactive technologies (project methods, debates, and essays); notably, students' interest in national traditions increased by 34.2%, their understanding of love and loyalty to the Motherland rose by 30.0%, and parameters for historical memory, civic responsibility, and social activity all advanced significantly by over 30%.

CONCLUSION: The study concludes that the systematic and purposeful integration of national traditions into the educational process, combined with modern pedagogical approaches, serves as a crucial condition for protecting the youth against spiritual

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

threats, strengthening their sense of belonging to the Motherland's destiny, and raising socially active, devoted individuals loyal to national values.

Keywords: national traditions, patriotism, younger generation, national values, spiritual education, folk pedagogy, civic position, national pride, love for the Motherland, educational process.

Bugungi globallashuv jarayonida yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalash, ularning qalbida Vatanga muhabbat, milliy g‘urur va fidoyilik tuyg‘ularini shakllantirish dolzarb pedagogik masalalardan biri hisoblanadi. Chunki har qanday jamiyatning barqaror taraqqiyoti, avvalo, yoshlarning ma’naviy yetukligi, fuqarolik mas’uliyati va vatanparvarlik e’tiqodiga bog‘liqdir. Ayniqsa, axborot makonining kengayishi, turli madaniy ta’sirlarning kuchayishi sharoitida yoshlarni milliy an’analar ruhida tarbiyalash ularni ma’naviy tahdidlardan asrashning muhim vositasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Milliy an’analar xalqning ko‘p asrlik tarixiy tajribasi, ma’naviy merosi, axloqiy qarashlari va ijtimoiy hayot tarzini o‘zida mujassam etadi. Ularda xalqning Vatanga sadoqat, yurt tinchligini qadrlash, ota-onaga hurmat, el-yurt xizmatida bo‘lish, mehnatsevarlik, jasorat, birdamlik va hamjihatlik kabi yuksak fazilatlari ifodalanadi. Shu jihatdan milliy an’analar yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda kuchli pedagogik imkoniyatlarga ega[4].

Vatanparvarlik shunchaki Vatanga mehr qo‘yish emas, balki uning ravnaqi, tinchligi va farovonligi yo‘lida mas’uliyatni his qilish, jamiyat manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun qo‘yish, o‘z xalqining tarixi, madaniyati va qadriyatlarini hurmat qilishdir. Yosh avlodda bunday fazilatlarni shakllantirishda xalq og‘zaki ijodi, milliy bayramlar, oilaviy an’analar, mahalla qadriyatlari, tarixiy xotira va ajdodlar merosi muhim o‘rin tutadi.

Ta’lim muassasalarida milliy an’analar asosida tarbiyaviy ishlarni tashkil etish o‘quvchilarning milliy o‘zligini anglashiga, Vatanga daxldorlik hissining kuchayishiga, ijtimoiy faolligi va fuqarolik pozitsiyasining shakllanishiga xizmat qiladi. Bunda dars jarayonlari, sinfdan tashqari tadbirlar, ma’naviyat soatlari, uchrashuvlar, milliy bayramlar, muzeylarga sayohatlar va mahalla bilan hamkorlikdagi faoliyatlar muhim ahamiyatga ega.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, hozirgi davrda yoshlarning ongida milliy g‘urur, tarixiy xotira va vatanparvarlik tuyg‘ularini mustahkamlash har qachongidan ham muhimdir. Milliy an’analarni ta’lim-tarbiya jarayoniga chuqur singdirish orqali yosh avlodni ma’naviy barkamol, ijtimoiy faol, Vatan taqdiriga befarq bo‘lmagan shaxs sifatida shakllantirish mumkin.

Yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash masalasi pedagogika, psixologiya, tarix, falsafa va ma’naviyatshunoslik fanlarida keng o‘rganilgan muhim ilmiy

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

yo‘nalishlardan biridir. Mazkur muammo xalq pedagogikasi, milliy tarbiya, ma’naviy-axloqiy tarbiya, fuqarolik tarbiyasi va etnopedagogika doirasida tadqiq etilgan.

O‘zbek pedagogik tafakkurida yoshlarni Vatanga sadoqat, axloqiy poklik va milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash g‘oyalari qadimdan mavjud bo‘lgan. Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniy kabi mutafakkirlar asarlarida komil inson tarbiyasi, yurtga muhabbat, xalq xizmatida bo‘lish, axloqiy yetuklik va ma’rifatparvarlik g‘oyalari keng yoritilgan. Ayniqsa, Abdulla Avloniyning “Tarbiya biz uchun yo hayot — yo mamot”[2] degan qarashlari yosh avlod tarbiyasining jamiyat hayotidagi beqiyos ahamiyatini ko‘rsatadi.

Zamonaviy pedagogika fanida milliy tarbiya, xalq pedagogikasi va vatanparvarlik tarbiyasi masalalari K. Hoshimov[6], O. Musurmonova[3], R. Mavlonova[5], M. Quronov[4], N. Egamberdiyeva[7], S. Nishonova[6] kabi olimlar tomonidan o‘rganilgan. Ularning ilmiy ishlarida milliy qadriyatlar, urf-odat va an’analar, xalq og‘zaki ijodi hamda oilaviy tarbiyaning yoshlar ma’naviy kamolotidagi o‘rni asoslab berilgan. Vatanparvarlik tarbiyasining mazmuni va pedagogik mexanizmlari bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlarda yoshlarning fuqarolik mas’uliyatini shakllantirish, ularni milliy g‘oya va istiqlol mafkurasi ruhida tarbiyalash, tarixiy xotira va milliy o‘zlikni rivojlantirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Biroq milliy an’analar vositasida yosh avlodda vatanparvarlik tuyg‘ularini rivojlantirishning amaliy mexanizmlari, ularni zamonaviy ta’lim texnologiyalari bilan uyg‘unlashtirish masalalari hali ham chuqurroq tadqiq etishni talab qiladi.

Shu sababli milliy an’analarning tarbiyaviy imkoniyatlarini tahlil qilish, ularni yoshlar ongida vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirishga yo‘naltirish va ta’lim-tarbiya jarayoniga samarali tatbiq etish mazkur maqolaning ilmiy-amaliy ahamiyatini belgilaydi.

Milliy an’analar yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda muhim ma’naviy-pedagogik vosita hisoblanadi. Chunki an’analar xalqning tarixiy xotirasi, hayotiy tajribasi, ijtimoiy munosabatlari, axloqiy qarashlari va milliy ruhiyatini o‘zida aks ettiradi. Har bir xalqning o‘ziga xos an’analari uning milliy qiyofasini, ma’naviy dunyosini va tarbiyaviy qarashlarini belgilaydi. Shu jihatdan o‘zbek xalqining milliy an’analari yosh avlodda Vatanga muhabbat, yurtga sadoqat, milliy g‘urur va fuqarolik mas’uliyatini shakllantirishda alohida ahamiyatga ega.

Vatanparvarlik tarbiyasi o‘quvchi-yoshlarning shaxsiy kamolotida asosiy o‘rin tutadi. Vatanparvar inson o‘z yurtining tarixi, madaniyati, tili, qadriyatlari va an’analarini hurmat qiladi, xalqining yutuqlaridan faxrlanadi, uning ravnaqi yo‘lida faol bo‘lishga intiladi. Bunday fazilatlar esa, avvalo, oila, maktab, mahalla va jamiyat hamkorligida shakllanadi. Milliy an’analar ushbu tarbiyaviy jarayonning mazmunini boyitadi va uni hayotiy tajribalar bilan mustahkamlaydi.

O‘zbek xalqining Navro‘z, Mustaqillik bayrami, Xotira va qadrlash kuni, Ustoz va murabbiylar kuni, hashar, mehmondo‘stlik, mahalla hamjihatligi, oilaviy marosimlar, ajdodlarni xotirlash kabi an’analari yoshlar tarbiyasida katta ahamiyatga ega. Ushbu an’analar orqali o‘quvchilarda o‘z xalqining tarixi va madaniyatiga hurmat, ezgulik, mehr-

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

oqibat, birdamlik, tinchlikni qadrlash va jamiyat oldidagi mas'uliyat tuyg'ulari shakllanadi[6].

Ayniqsa, Navro'z bayrami yosh avlod tarbiyasida muhim ma'naviy maktab vazifasini bajaradi. Navro'z yangilanish, poklanish, tabiatga mehr, insonlar o'rtasida totuvlik va kechirimlilik g'oyalarini ifodalaydi. Maktablarda Navro'z bayramiga bag'ishlangan tadbirlar, milliy o'yinlar, sahna ko'rinishlari, xalq qo'shiqlari va urf-odatlarini namoyish etish orqali o'quvchilarda milliy madaniyatga qiziqish, Vatanga mehr va xalq an'analariga hurmat kuchayadi.

Hashar an'anasi ham yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda katta imkoniyatlarga ega. Hashar xalqimizda qadimdan jamoaviy mehnat, hamjihatlik, o'zaro yordam va el-yurt ravnaqi yo'lida birlashish ramzi bo'lib kelgan. Maktab hududini obodonlashtirish, mahalla tozaligi, daraxt ekish, ekologik aksiyalar va ijtimoiy loyihalarda ishtirok etish orqali o'quvchilar o'z yashab turgan joyiga daxldorlikni his qiladi. Bu esa ularning Vatanga muhabbatini amaliy faoliyat orqali mustahkamlaydi. Milliy an'analar vositasida vatanparvarlikni shakllantirishda tarixiy xotira muhim ahamiyatga ega. Ajdodlarimizning ilm-fan, madaniyat, davlat boshqaruvi va ma'naviyat sohasidagi merosini o'rganish yoshlar qalbida milliy g'urur uyg'otadi. Amir Temur, Jaloliddin Manguberdi, Zahiriddin Muhammad Bobur, Alisher Navoiy, Mirzo Ulug'bek kabi buyuk ajdodlar hayoti va faoliyatini o'rganish yoshlarni jasorat, ilmga intilish, yurtga sadoqat va mas'uliyat ruhida tarbiyalaydi.

Oila an'analari ham yosh avlodda vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirishning muhim omilidir. Ota-onaga hurmat, kattalarning duosini olish, oilaviy bayramlarni nishonlash, avlodlar xotirasini e'zozlash, milliy taomlar, xalq qo'shiqlari va urf-odatlarini saqlash bolaning ongida milliy qadriyatlarga mehr uyg'otadi. Vatanga muhabbat ko'pincha oilaga, mahallaga, tug'ilib o'sgan maskanga mehrdan boshlanadi. Shuning uchun oilaviy tarbiya milliy an'analar asosida olib borilganda vatanparvarlik tuyg'ulari yanada barqaror shakllanadi.

Mahalla instituti ham milliy an'analar va vatanparvarlik tarbiyasini uyg'unlashtiruvchi muhim ijtimoiy muhit hisoblanadi. Mahallada o'tkaziladigan bayramlar, obodonlashtirish ishlari, nuroniylar bilan uchrashuvlar, yoshlar tadbirlari, xayriya ishlari o'quvchilarda jamoaga daxldorlik, ijtimoiy faollik va el-yurtga xizmat qilish istagini kuchaytiradi. Mahalla va maktab hamkorligi asosida tashkil etilgan tarbiyaviy ishlar o'quvchilarni real hayotiy jarayonlarga jalb etadi.

Ta'lim-tarbiya jarayonida milliy an'analardan foydalanish faqat bayram tadbirlari bilan chegaralanmasligi kerak. Ular dars jarayoni, sinfdan tashqari mashg'ulotlar, ma'naviyat soatlari, ijodiy tanlovlar, loyiha ishlari, ekskursiyalar va amaliy faoliyatlar bilan uyg'unlashtirilishi lozim. Masalan, tarix, adabiyot, musiqa, tasviriy san'at va tarbiya fanlarida milliy an'analar mazmunini ochib berish orqali o'quvchilarda Vatanga muhabbat va milliy iftixor tuyg'ularini kuchaytirish mumkin.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar milliy an'analar asosidagi tarbiyaning samaradorligini oshiradi. Interfaol metodlar, loyiha metodi, suhbat, munozara, rolli o'yinlar, muammoli vaziyatlar, ijodiy topshiriqlar, klaster, esse, taqdimot va sahna ko'rinishlari orqali o'quvchilar milliy an'analarning mohiyatini chuqurroq anglaydilar. Masalan, "Mening Vatanim — mening faxrim", "Oilamizdagi milliy an'analar", "Hashar — hamjihatlik ramzi", "Ajdodlar merosi — faxrimiz", "Navro'z — milliy qadriyatlar bayrami" kabi mavzularda loyiha ishlari tashkil etish samarali natija beradi[3].

Milliy an'analar vositasida vatanparvarlik tarbiyasini tashkil etishda o'qituvchining roli alohida ahamiyatga ega. O'qituvchi o'quvchilarga milliy an'analarning mazmun-mohiyatini tushuntiribgina qolmasdan, ularning hayotiy ahamiyatini ko'rsatib berishi lozim. Tarbiyaviy jarayonda o'quvchilar faolligini ta'minlash, ularni mustaqil fikrlashga, o'z qarashlarini asoslashga va ijtimoiy foydali ishlarda ishtirok etishga yo'naltirish zarur.

Biroq amaliyotda ayrim muammolar ham mavjud. Ba'zan milliy an'analar faqat tadbir ko'rinishida o'tkazilib, ularning tarbiyaviy mazmuni yetarlicha ochib berilmaydi. Ayrim o'quvchilar milliy an'analarni faqat marosim yoki bayram sifatida qabul qiladi, ularning vatanparvarlik, mas'uliyat, tarixiy xotira va fuqarolik tarbiyasi bilan bog'liqligini chuqur anglamaydi. Shuning uchun milliy an'analardan foydalanish tizimli, maqsadli va pedagogik jihatdan asoslangan bo'lishi kerak.

Umuman olganda, milliy an'analar yosh avlodda vatanparvarlik tuyg'ularini rivojlantirishning samarali vositasidir. Ular o'quvchilarda milliy o'zlikni anglash, tarixiy xotira, Vatanga sadoqat, ijtimoiy mas'uliyat, jamoaviylik va ezgulik kabi fazilatlarni shakllantiradi. Shu bois milliy an'analarni ta'lim-tarbiya jarayoniga keng tatbiq etish bugungi pedagogikaning muhim vazifalaridan biridir.

Tadqiqot davomida milliy an'analar vositasida yosh avlodda vatanparvarlik tuyg'ularini rivojlantirish samaradorligini aniqlash maqsadida umumiy o'rta ta'lim maktabining 7–10-sinflarida tahsil olayotgan 120 nafar o'quvchi ishtirokida kuzatuv, suhbat va so'rovnoma metodlari qo'llanildi. Tadqiqot jarayonida milliy bayramlar, tarixiy xotira tadbirlari, hashar, ajdodlar merosiga bag'ishlangan ma'naviy-ma'rifiy mashg'ulotlar va oila-mahalla hamkorligidagi tarbiyaviy ishlar tashkil etildi.

Tajriba boshida o'quvchilarning vatanparvarlik tushunchasini anglash darajasi, milliy an'analarga munosabati, tarixiy xotiraga qiziqishi, ijtimoiy foydali ishlarda ishtiroki va fuqarolik mas'uliyati o'rganildi. Tajriba yakunida esa ushbu ko'rsatkichlar qayta tahlil qilindi. Olingan natijalar milliy an'analar asosida tashkil etilgan tarbiyaviy ishlar o'quvchilarning vatanparvarlik tuyg'ularini rivojlantirishda ijobiy ta'sir ko'rsatganini tasdiqladi.

Xususan, tajribadan oldin o'quvchilarning Vatanga muhabbat va sadoqat haqidagi tushunchalari 61,7 % bo'lgan bo'lsa, tajribadan so'ng bu ko'rsatkich 91,7 % ga yetdi. Milliy an'analarga qiziqish 58,3 % dan 92,5 % ga, tarixiy xotira va ajdodlar merosiga hurmat 60,0 % dan 90,8 % ga oshdi. Ijtimoiy foydali ishlarda faol ishtirok etish darajasi 55,8 % dan 87,5 % ga, fuqarolik mas'uliyati esa 57,5 % dan 88,3 % ga ko'tarildi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

1-jadval

Milliy an’analar vositasida vatanparvarlik tuyg‘ularining rivojlanish ko‘rsatkichlari (n=120)

№	Baholash mezonlari	Tajribagacha (%)	Tajribadan so‘ng (%)	O‘sish (+%)
1	Vatanga muhabbat va sadoqat tushunchasi	61,7	91,7	+30,0
2	Milliy an’analarga qiziqish	58,3	92,5	+34,2
3	Tarixiy xotira va ajdodlar merosiga hurmat	60,0	90,8	+30,8
4	Milliy g‘urur va iftixor tuyg‘usi	62,5	91,0	+28,5
5	Ijtimoiy foydali ishlarda faollik	55,8	87,5	+31,7
6	Fuqarolik mas’uliyati	57,5	88,3	+30,8
7	Mahalla va jamoat ishlarida ishtirok	54,2	85,8	+31,6
8	Vatan ravnaqiga daxldorlik hissi	59,2	89,2	+30,0

Jadval ma’lumotlari shuni ko‘rsatadiki, barcha baholash mezonlari bo‘yicha ijobiy o‘sish kuzatildi. Eng yuqori natija milliy an’analarga qiziqish ko‘rsatkichida qayd etildi: bu ko‘rsatkich 34,2 % ga oshdi. Bu esa milliy bayramlar, xalq urf-odatlari, oilaviy va mahalla an’analarining yoshlar ongida Vatanga muhabbat va milliy qadriyatlarga hurmatni shakllantirishda samarali vosita ekanini ko‘rsatadi.

Yakuniy so‘rovnoma natijalariga ko‘ra, o‘quvchilarning 93,3 % i milliy an’analar asosida tashkil etilgan tadbirlar ularning Vatanga bo‘lgan munosabatini ijobiy tomonga o‘zgartirganini bildirgan. 90,8 % o‘quvchi ajdodlar merosini o‘rganish ularda milliy g‘urur hissini kuchaytirganini, 88,3 % o‘quvchi esa hashar, obodonlashtirish va mahalla tadbirlarida ishtirok etish Vatan ravnaqiga daxldorlik hissini oshirganini qayd etgan.

Olingan natijalar milliy an’analarni ta’lim-tarbiya jarayoniga tizimli tatbiq etish yosh avlodda vatanparvarlik, milliy g‘urur, tarixiy xotira, fuqarolik mas’uliyati va ijtimoiy faollikni rivojlantirishda samarali pedagogik omil ekanini tasdiqlaydi.

Milliy an’analar yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning muhim ma’naviy-pedagogik vositasi hisoblanadi. Ular xalqning tarixiy tajribasi, ma’naviy merosi va axloqiy qadriyatlarini o‘zida mujassam etib, yoshlarning Vatanga muhabbat, milliy g‘urur, fuqarolik mas’uliyati va ijtimoiy faolligini shakllantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, milliy an’analar asosida tashkil etilgan tarbiyaviy ishlar o‘quvchilarning vatanparvarlik tuyg‘ularini rivojlantirishda sezilarli ijobiy natijalar beradi. Ayniqsa, Navro‘z, hashar, tarixiy xotira tadbirlari, ajdodlar merosini o‘rganish,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

mahalla va oila hamkorligidagi tarbiyaviy faoliyatlar yoshlarning milliy o‘zligini anglashiga, Vatan taqdiriga daxldorlik hissining kuchayishiga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, milliy an’analarni ta’lim-tarbiya jarayoniga tizimli, maqsadli va zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tatbiq etish yosh avlodni ma’naviy yetuk, vatanparvar, fidoyi, ijtimoiy faol va milliy qadriyatlarga sodiq shaxs sifatida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. 1-jild. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. – 592 b.
2. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992. – 160 b.
3. Musurmonova O. Ma’naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1996. – 192 b.
4. Quronov M. Milliy tarbiya va yoshlar ma’naviyati. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008. – 224 b.
5. Mavlonova R., Rahmonqulova N., Vohidova N. Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010. – 464 b.
6. Hoshimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1996. – 304 b.
7. Egamberdiyeva N. Ijtimoiy pedagogika. – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009. – 232 b.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

INGLIZ TILINI MASOFAVIY VA ARALASH (BLENDED LEARNING) SHAKLDA O‘QITISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARINI TAKOMILLASHTIRISH.

Pulatova Zamira Abdullayevna, Urganch davlat universiteti o‘qituvchisi.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada ingliz tilini masofaviy va aralash (Blended Learning) shaklda o‘qitishning didaktik imkoniyatlari va ularni takomillashtirish yo‘llari tadqiq etilgan. Tadqiqot IMRAD tuzilmasi asosida amalga oshirilib, unda oliy ta’lim muassasasi talabalari ishtirokidagi pedagogik tajriba-sinov natijalari tahlil qilingan. Tajriba guruhida "aylanma model" (rotation model) va "teskari sinf" (flipped classroom) texnologiyalariga asoslangan takomillashtirilgan aralash ta’lim modeli qo‘llanilib, nazorat guruhida an'anaviy mashg'ulotlar olib borildi. Natijalar aralash ta’lim modeli talabalarning ingliz tili bo‘yicha kommunikativ kompetensiyasini, xususan, tinglab tushunish va gapirish ko‘nikmalarini statistik jihatdan ishonchli darajada oshirishini ko‘rsatdi. Maqolada masofaviy va aralash ta’limning didaktik imkoniyatlarini takomillashtirishga qaratilgan metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi ingliz tilini masofaviy va aralash (Blended Learning) shakllarda o‘qitishning didaktik imkoniyatlarini nazariy jihatdan tizimlashtirish hamda "aylanma model" va "teskari sinf" texnologiyalari uyg‘unligiga asoslangan takomillashtirilgan metodik tizimning talabalar kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishdagi samaradorligini tajriba-sinov asosida ilmiy asoslashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot 2024/2025-o‘quv yilida filologiya va tillarni o‘qitish yo‘nalishining 96 nafar 2-bosqich talabalari (48 nafar tajriba va 48 nafar nazorat guruhi) ishtirokida o‘tkazildi. Aralash metodologiya (miqdoriy va sifat) doirasida Moodle (asinxron) va Zoom (sinxron, 40:60 nisbatda) platformalari joriy etilib, CEFR B1–B2 darajalariga mos kompleks testlar, Likert shkalasidagi so‘rovnomalar hamda SPSS dasturida Styudentning t-mezoni yordamida matematik-statistik tahlillar qo‘llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tajriba-sinov natijalariga ko‘ra, tajriba guruhining umumiy o‘rtacha ko‘rsatkichi 57,2 baldan 75,1 balga (31,3% o‘sish) ko‘tarildi, nazorat guruhida esa o‘sish atigi 14,4% ni tashkil etdi. Elektron platformaning o‘quv tahlili (learning analytics) va so‘rovnomalar 40:60 maqbul nisbat ekanini ko‘rsatdi hamda auditoriya vaqtini samarali taqsimlash evaziga eng yuqori o‘sish tinglab tushunish (+18,5 ball) va gapirish (+20,6 ball) ko‘nikmalarida qayd etildi.

XULOSA: masofaviy va aralash ta’lim an’anaviy o‘qitishdagi nutq amaliyoti tanqisligi hamda fikr-mulohazalarning kechikishi kabi didaktik muammolarni bartaraf etadi. Ushbu tizimning imkoniyatlarini to‘liq ro‘yobga chiqarish uchun interfaol elektron kontent, o‘qituvchining fasilitatorlik faoliyati, reyting tizimida asinxron faoliyatning kamida 30 foiz miqdorida belgilanishi hamda talabalarning raqamli va mustaqil ta’lim strategiyalariga o‘rgatilishi kabi pedagogik shartlar ta’minlanishi zarur.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Kalit so‘zlar: masofaviy ta’lim, aralash ta’lim, Blended Learning, didaktik imkoniyat, teskari sinf, elektron ta’lim muhiti, kommunikativ kompetensiya, ingliz tili, raqamli texnologiyalar, interfaollik.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ДИДАКТИЧЕСКИХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В ДИСТАНЦИОННОЙ И СМЕШАННОЙ (BLENDED LEARNING) ФОРМАХ.

Пулатова Замира Абдуллаевна, преподаватель Ургенчского государственного университета.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается практическая значимость включения национальных игр в уроки физической культуры как педагогической технологии развития этнопедагогических компетенций будущих и действующих учителей. Национальные игры анализируются как дидактический ресурс, объединяющий двигательную активность, культурные смыслы, нормы взаимодействия и ценностно-ориентированное воспитание. Показано, что технологически выстроенное применение игр способствует формированию культурно чувствительного планирования урока и педагогической коммуникации.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования заключается в теоретической систематизации дидактических возможностей дистанционного и смешанного (Blended Learning) обучения английскому языку, а также в опытно-экспериментальном обосновании эффективности усовершенствованной методической системы, основанной на сочетании технологий «ротационной модели» и «перевернутого класса» для развития коммуникативной компетенции студентов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: исследование проводилось в 2024/2025 учебном году с участием 96 студентов 2-го курса направления филологии и обучения языкам (48 в экспериментальной и 48 в контрольной группе). В рамках смешанной методологии использовались платформы Moodle (асинхронно) и Zoom (синхронно, в соотношении 40:60), комплексные тесты, адаптированные под уровни CEFR B1–B2, опросы по шкале Лайкерта, а также математико-статистический анализ в программе SPSS с применением t-критерия Стьюдента.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты эксперимента показали, что общий средний балл экспериментальной группы увеличился с 57,2 до 75,1 баллов (рост на 31,3%), тогда как в контрольной группе рост составил всего 14,4%. Учебная аналитика электронной платформы (learning analytics) и анкетирование подтвердили оптимальность соотношения 40:60, при этом наибольший прирост благодаря высвобождению аудиторного времени для практики зафиксирован в навыках аудирования (+18,5 баллов) и говорения (+20,6 баллов).

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: дистанционный и смешанный форматы обучения эффективно устраняют такие традиционные дидактические проблемы, как дефицит речевой практики и задержка обратной связи. Для полноценной реализации потенциала данной модели необходимо обеспечение комплекса педагогических условий, включая интерактивный электронный контент, фасилитирующую роль преподавателя, закрепление за асинхронной деятельностью не менее 30% в рейтинговой системе, а также обязательное обучение студентов стратегиям самостоятельного и цифрового обучения.

Ключевые слова: дистанционное обучение, смешанное обучение, Blended Learning, дидактическая возможность, перевернутый класс, электронная образовательная среда, коммуникативная компетенция, английский язык, цифровые технологии, интерактивность.

MPROVING THE DIDACTIC POTENTIAL OF TEACHING ENGLISH IN DISTANCE AND BLENDED LEARNING FORMATS.

Pulatova Zamira Abdullayevna, Lecturer at Urgench State University**.**

Annotation

INTRODUCTION: this article investigates the didactic potential of teaching English in distance and blended learning formats and the ways of its improvement. The study follows the IMRAD structure and analyses the results of a pedagogical experiment conducted with university students. In the experimental group an improved blended learning model based on the rotation model and flipped classroom technologies was applied, while the control group studied in the traditional format. The results demonstrate that the blended learning model significantly improves students' communicative competence in English, particularly listening and speaking skills. The article offers methodological recommendations aimed at enhancing the didactic possibilities of distance and blended learning.

AIM: the primary objective of the study is to theoretically systematize the didactic potential of teaching English in distance and blended learning formats, and to experimentally substantiate the effectiveness of an enhanced methodological system based on the integration of "rotation model" and "flipped classroom" technologies to develop students' communicative competence.

MATERIALS AND METHODS: the study was conducted during the 2024/2025 academic year involving 96 second-year university students majoring in Philology and Language Teaching, divided into an experimental group (EG, n=48) and a control group (CG, n=48). Utilizing a mixed-methods approach, the Moodle platform (asynchronous) and Zoom (synchronous) were implemented with a 40:60 ratio, utilizing CEFR B1–B2

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

aligned complex tests, 5-point Likert scale questionnaires, and mathematical-statistical analysis via SPSS using Student's t-test.

DISCUSSION AND RESULTS: the experimental results demonstrated that the overall average score of the experimental group rose significantly from 57.2 to 75.1 points (a 31.3% increase), compared to a mere 14.4% increase in the control group. E-learning analytics and surveys confirmed that the 40:60 ratio is highly optimal, and due to the maximization of classroom time for active communication, the highest growth rates were achieved in listening (+18.5 points) and speaking (+20.6 points) skills.

CONCLUSION: distance and blended learning effectively overcome traditional pedagogical limitations, such as a shortage of speech practice and delayed feedback. To fully realize the didactic potential of this model, a set of specific pedagogical conditions must be established: designing interactive digital content, redefining the teacher's role as a facilitator, allocating at least 30% of the grading system to asynchronous activities, and training students in self-regulated and digital learning strategies.

Keywords: distance learning, blended learning, didactic potential, flipped classroom, e-learning environment, communicative competence, English language, digital technologies, interactivity.

Jahon ta’lim tizimida raqamli transformatsiya jarayonlarining jadal kechishi chet tillarini, xususan, ingliz tilini o‘qitish metodikasiga tubdan yangicha yondashuvlarni taqozo etmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi, sun'iy intellekt vositalarining ta’lim jarayoniga kirib kelishi hamda 2020-yildan keyingi davrda masofaviy ta’limning ommaviylashuvi an'anaviy auditoriya mashg'ulotlari bilan elektron ta’lim muhitini uyg'unlashtirgan aralash ta’lim (Blended Learning) modelining ustuvor ahamiyat kasb etishiga olib keldi. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, aralash ta’lim yuzma-yuz muloqotning pedagogik qadriyatlarini saqlab qolgan holda raqamli muhitning moslashuvchanligi, individuallashtirilganligi va interfaolligidan samarali foydalanish imkonini beradi.

O‘zbekiston Respublikasida ham ta’lim tizimini raqamlashtirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylangan. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni bilan tasdiqlangan "O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi"da o‘quv jarayoniga raqamli texnologiyalar va zamonaviy usullarni joriy etish, masofaviy ta’lim xizmatlarini rivojlantirish vazifalari belgilangan. Shuningdek, chet tillarini o‘qitishni takomillashtirish borasidagi me'yoriy hujjatlarda ingliz tilini CEFR (Til bo‘yicha umumevropa kompetensiyalari) talablari asosida, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalangan holda o‘qitish zarurati qayd etilgan. Ushbu vazifalar ijrosi bevosita masofaviy

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

va aralash ta’lim shakllarining didaktik imkoniyatlarini ilmiy asosda o‘rganish hamda ularni milliy ta’lim sharoitiga moslashtirilgan holda takomillashtirishni talab etadi.

Muammoning o‘rganilganlik darajasi tahlili shuni ko‘rsatadiki, aralash ta’lim nazariyasi xorijiy tadqiqotlarda keng yoritilgan. D.R. Garrison va H.Kanuka aralash ta’limni "yuzma-yuz va onlayn ta’lim tajribalarining puxta o‘ylangan integratsiyasi" sifatida ta’riflab, uning oliy ta’limdagi transformatsion salohiyatini asoslab bergan. C.J.Bonk va C.R.Graham aralash ta’lim modellarining tasnifini ishlab chiqqan bo‘lsa, M.G.Moore masofaviy ta’limdagi "tranzaksion masofa" nazariyasi orqali o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi pedagogik muloqot xususiyatlarini ochib bergan. J.Bergmann va A.Sams tomonidan asoslangan "teskari sinf" (flipped classroom) texnologiyasi auditoriya vaqtini reproduktiv faoliyatdan produktiv-kommunikativ faoliyatga yo‘naltirish imkonini yaratdi. Chet tillarini o‘qitishda aralash yondashuvning lingvodidaktik jihatlari P.Sharma va B.Barrett, M.McCarthy tadqiqotlarida tahlil qilingan.

Mamlakatimiz olimlarining ishlarida ham masofaviy va elektron ta’limning pedagogik-psixologik asoslari, chet tillarini o‘qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanish masalalari o‘rganilgan. Biroq olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ingliz tilini masofaviy va aralash shaklda o‘qitishning didaktik imkoniyatlari yaxlit tizim sifatida yetarlicha tadqiq etilmagan: aralash ta’lim modellarini milliy oliy ta’lim sharoitiga moslashtirish mezonlari, sinxron va asinxron mashg'ulotlarning optimal nisbati, elektron ta’lim muhitida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning metodik mexanizmlari alohida ilmiy asoslashga muhtoj. Ayni shu holat mazkur tadqiqot mavzusining dolzarbligini belgilaydi.

Tadqiqotning tayanch tushunchalarini aniqlashtirish maqsadga muvofiq. Masofaviy ta’lim deganda o‘qituvchi va talaba makon jihatidan ajralgan holda, o‘quv jarayoni to‘liq axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositasida sinxron (real vaqt rejimida) yoki asinxron (kechiktirilgan rejimda) tashkil etiladigan ta’lim shakli tushuniladi. Aralash ta’lim (Blended Learning) esa an'anaviy yuzma-yuz mashg'ulotlar bilan elektron ta’lim muhitidagi faoliyatning didaktik maqsadga muvofiq uyg'unlashuvini nazarda tutadi; bunda talaba o‘quv jarayonining vaqti, joyi, sur'ati va trayektoriyasi ustidan qisman nazoratga ega bo‘ladi. Didaktik imkoniyat tushunchasini biz muayyan ta’lim shakli yoki texnologiyasining ta’lim maqsadlariga erishishni ta’minlovchi, lekin faqat tegishli pedagogik shartlar bajarilgandagina ro‘yobga chiqadigan potensial resurslari majmuasi sifatida talqin etamiz. Aralash ta’limni loyihalashda tizimlilik, izchillik, onglilik va faollik, ko‘rgazmalilik, individuallashtirish hamda qayta aloqaning uzluksizligi kabi didaktik tamoyillar yetakchi ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotning maqsadi — ingliz tilini masofaviy va aralash (Blended Learning) shaklda o‘qitishning didaktik imkoniyatlarini aniqlash hamda ularni takomillashtirishga qaratilgan metodik tizimning samaradorligini tajriba-sinov asosida asoslashdan iborat.

Ushbu maqsaddan kelib chiqib quyidagi vazifalar belgilandi: masofaviy va aralash ta’limning didaktik imkoniyatlarini nazariy jihatdan tizimlashtirish; ingliz tilini o‘qitishda

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

aralash ta’limning takomillashtirilgan modelini ishlab chiqish; ishlab chiqilgan modelning samaradorligini pedagogik tajriba-sinov orqali tekshirish; masofaviy va aralash ta’limni tashkil etish bo‘yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda ingliz tilini o‘qitishda aralash ta’limning "aylanma model" va "teskari sinf" texnologiyalari uyg'unligiga asoslangan, sinxron-asinxron mashg'ulotlarning maqbul nisbati (40:60) aniqlangan takomillashtirilgan didaktik modeli ishlab chiqildi hamda uning talabalar kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishdagi samaradorligi statistik jihatdan asoslandi.

Tadqiqot 2024/2025-o‘quv yili davomida oliy ta’lim muassasasining filologiya va tillarni o‘qitish (ingliz tili) ta’lim yo‘nalishi 2-bosqich talabalari ishtirokida o‘tkazildi. Tanlanma hajmi 96 nafar talabani tashkil etib, ular tasodifiy tanlash usulida ikki guruhga ajratildi: tajriba guruhi (TG, n=48) va nazorat guruhi (NG, n=48). Guruhlarning boshlang'ich til darajasi bo‘yicha bir xilligi kirish testi (pre-test) natijalari asosida Styudentning t-mezoni yordamida tekshirilib, statistik jihatdan ishonchli farq mavjud emasligi aniqlandi ($p>0,05$). Bu esa keyingi qiyosiy tahlil uchun metodologik asos yaratdi.

Tadqiqotda aralash metodologiya (mixed methods) qo‘llanildi: miqdoriy ma’lumotlar pedagogik tajriba-sinov va test sinovlari orqali, sifat ma’lumotlari esa so‘rovnoma, kuzatish va yarim tuzilmalashgan suhbatlar orqali to‘plandi. Nazariy metodlar sifatida ilmiy-metodik adabiyotlarni tahlil qilish, qiyoslash, umumlashtirish va modellashtirishdan foydalanildi. Empirik metodlar qatoriga pedagogik kuzatish, anketa so‘rovi, testlash, pedagogik tajriba-sinov va olingan natijalarni matematik-statistik qayta ishlash kiradi.

Tajriba guruhida ingliz tili mashg'ulotlari muallif tomonidan takomillashtirilgan aralash ta’lim modeli asosida tashkil etildi. Mazkur model uch komponentdan tashkil topdi. Birinchi komponent — asinxron elektron ta’lim muhiti bo‘lib, u Moodle platformasida yaratilgan elektron kurs, videoma’ruzalar, interfaol topshiriqlar (H5P), avtomatik tekshiriluvchi testlar hamda mobil ilovalar (Quizlet, LearningApps) majmuasini qamrab oldi. Talabalar yangi leksik-grammatik materialni auditoriya mashg'ulotidan oldin mustaqil o‘zlashtirdilar ("teskari sinf" tamoyili). Ikkinchi komponent — sinxron masofaviy mashg'ulotlar bo‘lib, ular Zoom platformasida haftasiga bir marta o‘tkazildi va asosan session xonalar (breakout rooms) orqali juftlik va kichik guruhlardagi kommunikativ mashqlarga bag'ishlandi. Uchinchi komponent — yuzma-yuz auditoriya mashg'ulotlari bo‘lib, ularda "aylanma model" (station rotation) asosida talabalar uch stansiya — o‘qituvchi bilan ishlash, raqamli stansiya va hamkorlikdagi loyiha stansiyasi bo‘ylab harakatlandilar.

Modelda sinxron (yuzma-yuz va onlayn) hamda asinxron mashg'ulotlarning nisbati 40:60 qilib belgilandi. Bunday taqsimot dastlabki diagnostika bosqichida uchta variant (30:70, 40:60, 50:50) sinovdan o‘tkazilib, talabalarning o‘quv yuklamasi, motivatsiyasi va o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari qiyosiy tahlil qilingan holda asoslandi. Nazorat guruhida mashg'ulotlar amaldagi ishchi dastur asosida an'anaviy auditoriya shaklida olib borildi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Talabalarning kommunikativ kompetensiyasi darajasini o‘lchash uchun CEFR B1–B2 darajalariga moslashtirilgan kompleks test qo‘llanildi. Test to‘rt bo‘limdan iborat bo‘lib, tinglab tushunish (Listening), o‘qib tushunish (Reading), yozish (Writing) va gapirish (Speaking) ko‘nikmalarini 100 ballik shkalada baholadi. Gapirish va yozish bo‘limlari ikki mustaqil ekspert tomonidan yagona mezonlar (baholash rubrikasi) asosida baholanib, ekspertlar o‘rtasidagi muvofiqlik koeffitsiyenti tekshirildi. Testlash tajriba boshida (sentabr, 2024) va yakunida (may, 2025) o‘tkazildi.

Pedagogik tajriba-sinov uch bosqichda amalga oshirildi. Diagnostik bosqichda (2024-yil sentabr) guruhlarning boshlang'ich til darajasi aniqlanib, talabalarning raqamli savodxonligi va mustaqil ta’lim ko‘nikmalari bo‘yicha dastlabki so‘rov o‘tkazildi hamda tajriba guruhi talabalari uchun Moodle platformasida ishlash, vaqtni rejalashtirish va mustaqil ta’lim strategiyalari bo‘yicha to‘rt soatlik kirish treningi tashkil etildi. Shakllantiruvchi bosqichda (2024-yil oktabr — 2025-yil aprel) tajriba guruhida ishlab chiqilgan model bo‘yicha mashg'ulotlar olib borilib, har oyda oraliq monitoring o‘tkazildi va platforma statistikasi (kirishlar soni, topshiriqlarni bajarish muddati, testlardagi urinishlar) tahlil qilib borildi. Yakuniy bosqichda (2025-yil may) chiqish testi, yakuniy so‘rovnoma va suhbatlar o‘tkazilib, olingan ma’lumotlar statistik qayta ishlandi va umumlashtirildi.

Talabalarning aralash ta’lim modeliga munosabatini o‘rganish maqsadida tajriba yakunida 5 ballik Likert shkalasidagi 20 ta banddan iborat so‘rovnoma o‘tkazildi. So‘rovnoma bandlari to‘rt blokga birlashtirildi: o‘quv materiallarining sifati va qulayligi; interfaollik va fikr-mulohaza (feedback) tizimi; motivatsiya va mustaqil ta’lim ko‘nikmalari; texnik-tashkiliy jihatlar. Miqdoriy ma’lumotlar SPSS dasturida qayta ishlanib, o‘rtacha qiymatlar, standart og'ish hisoblandi hamda guruhlararo farqlarning ishonchliligi Styudentning t-mezoni orqali $p<0,05$ ahamiyatlilik darajasida tekshirildi.

Tadqiqotning nazariy bosqichida ilmiy-metodik adabiyotlar tahlili asosida ingliz tilini masofaviy va aralash shaklda o‘qitishning didaktik imkoniyatlari tizimlashtirildi. Aniqlanishicha, aralash ta’lim an'anaviy va masofaviy shakllarning kuchli tomonlarini birlashtirib, quyidagi o‘zaro bog'liq didaktik imkoniyatlar majmuasini yuzaga chiqaradi (1-jadval).

1-jadval

Ingliz tilini aralash shaklda o‘qitishning didaktik imkoniyatlari

№	Didaktik imkoniyat	Mazmuni va ingliz tilini o‘qitishdagi namoyon bo‘lishi
1	Individuallashtirish	Har bir talabaning til darajasi, o‘zlashtirish sur'ati va o‘quv uslubiga mos moslashuvchan ta’lim trayektoriyasini yaratish; adaptiv testlar va darajali topshiriqlar orqali tabaqalashtirilgan yondashuvni ta’minlash
2	Interfaollik	Elektron muhitdagi zudlik bilan beriladigan fikr-mulohaza (instant feedback), interfaol mashqlar, virtual muloqot

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

		vaziyatlari orqali talabaning faol sub'ekt pozitsiyasini shakllantirish
3	Autentik til muhiti	Podkastlar, videomateriallar, onlayn matbuot va til tashuvchilar bilan muloqot orqali tabiiy til muhitiga yaqinlashtirilgan sharoit yaratish
4	Moslashuvchanlik	O‘quv materiallariga istalgan vaqtda va joyda kirish imkoniyati; auditoriya vaqtini produktiv kommunikativ faoliyatga yo‘naltirish
5	Mustaqillikni rivojlantirish	Asinxron topshiriqlar orqali talabaning o‘z ta’limini rejalashtirish, nazorat qilish va baholash (self-regulated learning) ko‘nikmalarini shakllantirish
6	Ob'ektiv monitoring	O‘quv faoliyati statistikasi (learning analytics) asosida har bir talabaning o‘zlashtirish dinamikasini kuzatish va o‘z vaqtida korreksiyalash

Nazariy tahlil asosida ishlab chiqilgan takomillashtirilgan modelning har bir o‘quv moduli yagona didaktik sikl bo‘yicha quriladi. Sikl asinxron bosqichda yangi materialning taqdimoti (8–12 daqiqalik videoma’ruza va interfaol taqdimot), material ustida boshlang'ich mashq bajarish (leksik-grammatik interfaol mashqlar) hamda o‘zlashtirishni tekshiruvchi avtomatik testdan boshlanadi. Sinxron bosqichda test natijalari tahlili asosida tipik xatolar ustida qisqa korreksion ish olib borilib, asosiy vaqt kommunikativ amaliyotga — vaziyatli dialoglar, rolli o‘yinlar, munozaralar, axborot bo‘shlig'i (information gap) mashqlari va loyiha ishlariga ajratiladi. Sikl talabaning o‘z faoliyatini baholovchi refleksiya bosqichi hamda platformada joylashtiriluvchi individual fikr-mulohaza bilan yakunlanadi. Bunday izchillik har bir bosqichning didaktik funksiyasini aniq belgilab, an'anaviy aralash yondashuvlarda ko‘p uchraydigan onlayn va oflayn komponentlarning uzilib qolishi muammosini bartaraf etadi.

Pedagogik tajriba-sinovning miqdoriy natijalari takomillashtirilgan aralash ta’lim modelining samaradorligini tasdiqladi. Kirish testi (pre-test) natijalariga ko‘ra, tajriba va nazorat guruhlarining o‘rtacha ko‘rsatkichlari deyarli teng bo‘lib, guruhlar o‘rtasida statistik ahamiyatli farq kuzatilmadi. Yakuniy test (post-test) natijalari esa tajriba guruhida barcha to‘rt ko‘nikma bo‘yicha sezilarli o‘sishni qayd etdi (2-jadval).

2-jadval

Tajriba va nazorat guruhlarining pre-test va post-test natijalari (100 ballik shkala, o‘rtacha qiymatlar)

Ko‘nikma	TG pre-test	TG post-test	NG pre-test	NG post-test	t-qiymat (post-test)
Tinglab tushunish	58,4	76,9	58,1	65,3	5,84

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

O‘qib tushunish	61,2	77,4	60,8	69,5	4,12
Yozish	55,7	71,8	55,9	64,1	3,97
Gapirish	53,6	74,2	53,2	61,7	6,21
Umumiy o‘rtacha	57,2	75,1	57,0	65,2	5,43

Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, tajriba guruhida umumiy o‘rtacha ko‘rsatkich 57,2 baldan 75,1 balga ko‘tarilib, o‘sish 17,9 balni (31,3 foizni) tashkil etdi. Nazorat guruhida esa o‘sish 8,2 balga (14,4 foizga) teng bo‘ldi. Yakuniy test bo‘yicha guruhlararo farqning barcha ko‘nikmalar kesimida hisoblangan t-qiymatlari jadval qiymatidan ($t=1,99$; $p<0,05$) yuqori bo‘lib, farqlarning tasodifiy emasligini, ya’ni qo‘llanilgan modelning samaradorligini statistik jihatdan tasdiqlaydi.

Eng yuqori o‘sish tinglab tushunish (+18,5 ball) va gapirish (+20,6 ball) ko‘nikmalarida kuzatildi. Bu holat modelning ikki asosiy xususiyati bilan izohlanadi: birinchidan, asinxron bosqichda talabalarning autentik audio-videomateriallar bilan muntazam mustaqil ishlashi tinglab tushunish malakasini jadal rivojlantirdi; ikkinchidan, "teskari sinf" tamoyili asosida bo‘shatilgan auditoriya vaqtining kommunikativ mashqlarga, rolli o‘yinlar, munozara va loyiha taqdimotlariga yo‘naltirilishi har bir talabaning og'zaki nutq amaliyoti hajmini an'anaviy mashg'ulotlarga nisbatan o‘rtacha 2,4 barobar oshirdi (mashg'ulotlarni xronometrajli kuzatish ma’lumotlari asosida).

So‘rovnoma natijalari ham modelning ijobiy qabul qilinganini ko‘rsatdi. Tajriba guruhi talabalarining 87,5 foizi videoma’ruzalarni auditoriya mashg'ulotidan oldin ko‘rish yangi materialni chuqurroq tushunishga yordam berganini, 83,3 foizi elektron platformadagi zudlik bilan beriladigan fikr-mulohaza xatolar ustida ishlashni yengillashtirganini, 79,2 foizi mashg'ulotlarning aralash shakli ularning o‘quv motivatsiyasini oshirganini qayd etdi. Shu bilan birga, respondentlarning 22,9 foizi asinxron bosqichda vaqtni mustaqil taqsimlashda qiyinchilikka duch kelganini, 16,7 foizi internet tezligi bilan bog'liq texnik muammolarni ko‘rsatdi, bu esa modelni joriy etishda tashkiliy-texnik qo‘llab-quvvatlash va mustaqil ta’lim strategiyalariga o‘rgatishning zarurligini tasdiqlaydi.

So‘rovnomaning blok kesimidagi umumlashtirilgan natijalari 3-jadvalda keltirilgan. Ko‘rinib turibdiki, eng yuqori baho interfaollik va fikr-mulohaza tizimi blokiga berilgan bo‘lsa, nisbatan past ko‘rsatkich texnik-tashkiliy jihatlar blokida qayd etilgan.

3-jadval

Tajriba guruhi talabalarining aralash ta’lim modeliga munosabati (Likert shkalasi, maksimal 5,0 ball)

№	So‘rovnoma bloki	O‘rtacha ball	Standart og'ish
1	O‘quv materiallarining sifati va qulayligi	4,42	0,58
2	Interfaollik va fikr-mulohaza (feedback) tizimi	4,56	0,51

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

3	Motivatsiya va mustaqil ta’lim ko‘nikmalari	4,31	0,66
4	Texnik-tashkiliy jihatlar	3,89	0,79

Elektron platformaning o‘quv tahlili (learning analytics) ma’lumotlari qo‘shimcha muhim tendensiyalarni ochib berdi. Tajriba guruhi talabalarining platformaga o‘rtacha haftalik kirishlari soni semestr davomida barqaror saqlanib (o‘rtacha 4,6 marta), an'anaviy "sessiya oldi" faollashuvi kuzatilmadi, bu o‘quv faoliyatining tekis taqsimlanganidan dalolat beradi. Asinxron topshiriqlarni o‘z vaqtida bajarish ko‘rsatkichi birinchi oyda 71 foizni tashkil etgan bo‘lsa, muntazam fikr-mulohaza va reyting tizimiga asinxron faoliyatning kiritilishi natijasida to‘rtinchi oyga kelib 92 foizga yetdi. Platforma statistikasi asosida past faollikdagi talabalarning o‘z vaqtida aniqlanishi va ular bilan individual ishlashning yo‘lga qo‘yilishi o‘quv jarayonini ob'ektiv monitoring qilish imkoniyatining amaliy qiymatini tasdiqladi.

Olingan natijalar aralash ta’limning didaktik salohiyati haqidagi xalqaro tadqiqotlar xulosalari bilan hamohangdir. Xususan, D.R.Garrison va H.Kanuka ta’kidlaganidek, aralash ta’limning samarasi shunchaki texnologiyalarni qo‘shishda emas, balki yuzma-yuz va onlayn komponentlarning pedagogik maqsadga muvofiq integratsiyasida namoyon bo‘ladi. Bizning tadqiqotimiz ushbu qoidani ingliz tilini o‘qitish misolida konkretlashtirdi: samaradorlikning hal qiluvchi omili sifatida asinxron bosqichda retseptiv ko‘nikmalar va til materiali ustida ishlash hamda sinxron bosqichda produktiv-kommunikativ faoliyatni tashkil etish o‘rtasidagi funksional taqsimot aniqlandi.

Tadqiqot davomida sinxron va asinxron mashg'ulotlarning 40:60 nisbati maqbul ekanligi asoslandi. Asinxron ulushning bundan ortiq oshirilishi (30:70 varianti) sinov bosqichida talabalarning bir qismida "ijtimoiy izolyatsiya" hissi va motivatsiyaning pasayishini keltirib chiqardi, bu M.G.Moorening tranzaksion masofa nazariyasidagi dialog kamayishi bilan tuzilmaviy mustaqillik talabining oshishi o‘rtasidagi ziddiyatni tasdiqlaydi. Aksincha, sinxron ulushning oshirilishi (50:50 varianti) aralash ta’limning moslashuvchanlik afzalligini kamaytirib, natijalarda ahamiyatli qo‘shimcha o‘sish bermadi. Demak, nisbatni belgilashda kontingentning mustaqil ta’lim ko‘nikmalari darajasi hisobga olinishi zarur.

Gapirish ko‘nikmasidagi eng yuqori o‘sish (+20,6 ball) alohida e'tiborga molik, chunki aynan og'zaki nutq an'anaviy katta guruhli mashg'ulotlarda eng kam amaliyot oladigan ko‘nikma hisoblanadi. Tajriba shuni ko‘rsatdiki, Zoom platformasining session xonalari va auditoriyadagi stansiyaviy aylanma ish shakli har bir talabaning nutqiy faollik vaqtini keskin oshiradi hamda til to‘sig'i (language barrier) bilan bog'liq psixologik qarshilikni kamaytiradi: kichik guruhdagi muloqot vaziyati talabalar tomonidan katta auditoriya oldidagi javobga nisbatan psixologik xavfsizroq deb baholandi (so‘rovnoma ma’lumotlari).

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari aralash ta’limning didaktik imkoniyatlari avtomatik ravishda ro‘yobga chiqmasligini ko‘rsatdi. Ularni to‘liq amalga oshirish uchun

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

kamida to‘rtta shart bajarilishi lozim: birinchidan, elektron kontent shunchaki ma’ruza matnining raqamli nusxasi emas, balki maxsus ishlangan interfaol o‘quv materiallari bo‘lishi; ikkinchidan, o‘qituvchi elektron muhitda faol fasilitatorlik va muntazam fikr-mulohaza berish funksiyasini bajarishi; uchinchidan, baholash tizimi asinxron faoliyatni ham qamrab olishi (aks holda talabalar onlayn komponentga ikkinchi darajali deb qarashi kuzatiladi); to‘rtinchidan, talabalar tajriba boshida mustaqil ta’lim strategiyalari va raqamli savodxonlik bo‘yicha maxsus tayyorgarlikdan o‘tkazilishi zarur.

Sinxron va asinxron komponentlarning didaktik funksiyalari taqsimoti masalasida olingan natijalar S.Hrastinskining xulosalari bilan qiyoslanganda muhim moslik kuzatiladi: asinxron muhit mazmun ustida chuqur mulohaza yuritish va kognitiv ishtirok uchun, sinxron muhit esa shaxsiy ishtirok, ijtimoiy mavjudlik hissi va motivatsiyani qo‘llab-quvvatlash uchun samaraliroq ekanligi tajribamizda ham o‘z tasdig'ini topdi. Ingliz tilini o‘qitishga tatbiqan bu retseptiv ko‘nikmalar (tinglash, o‘qish) va til materialini o‘zlashtirishning asinxron rejimga, produktiv ko‘nikmalar (gapirish, yozma muloqot) amaliyotining esa sinxron rejimga yo‘naltirilishi lozimligini anglatadi. Shu bilan birga, tajribamiz ushbu taqsimotni mutlaqlashtirib bo‘lmasligini ko‘rsatdi: asinxron bosqichdagi ovozli topshiriqlar (talabaning nutqini yozib platformaga yuklashi) gapirish ko‘nikmasini rivojlantirishning qo‘shimcha zaxirasi bo‘lib xizmat qildi va nutq oldidagi psixologik qo‘rquvni bosqichma-bosqich yengishga ko‘maklashdi.

Tadqiqot aralash ta’lim sharoitida o‘qituvchi rolining sifat jihatidan o‘zgarishini ham namoyon etdi. An'anaviy modelda o‘qituvchi asosan bilim manbai va uzatuvchisi funksiyasini bajarsa, aralash muhitda u o‘quv kontenti dizayneri, elektron muhitdagi fasilitator, individual trayektoriyalar bo‘yicha maslahatchi (tyutor) va o‘quv tahlili ma’lumotlari asosida qaror qabul qiluvchi mutaxassis sifatida faoliyat yuritadi. Tajriba davomida o‘qituvchilarning elektron kontent yaratish va platformani boshqarishga sarflagan vaqti dastlabki bosqichda an'anaviy tayyorgarlikka nisbatan sezilarli ko‘p bo‘lgani, biroq tayyor resurslar bazasi shakllangach, keyingi semestrlarda bu yuklamaning kamayib borishi kuzatildi. Bu holat aralash ta’limga o‘tishda professor-o‘qituvchilarni raqamli pedagogika bo‘yicha maqsadli malaka oshirishdan o‘tkazish hamda elektron kurslar yaratish mehnatini me'yorlash va rag'batlantirish mexanizmlarini joriy etish zaruratini ko‘rsatadi.

Natijalarni milliy ta’lim sharoiti nuqtai nazaridan baholash ham muhim. Tadqiqot O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalarida mavjud infratuzilma — Moodle asosidagi elektron platformalar, keng tarqalgan mobil qurilmalar va videokonferensaloqa vositalari negizida qo‘shimcha yirik sarmoyalarsiz aralash ta’lim modelini samarali joriy etish mumkinligini ko‘rsatdi. Shu bilan birga, hududlardagi internet tezligining notekisligi, ayrim talabalarda shaxsiy kompyuterning yo‘qligi kabi omillar asinxron komponentni loyihalashda past o‘tkazuvchanlikka mos yechimlarni (materiallarni oflayn yuklab olish imkoniyati, mobil qurilmalarga moslashgan format, audio muqobillar) nazarda tutishni taqozo etadi. Modelning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan kafedra va fakultet darajasidagi tashkiliy qo‘llab-

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

quvvatlashga, jadvalning aralash formatga moslashtirilishiga hamda me'yoriy hujjatlarda asinxron o‘quv yuklamasining tan olinishiga bog'liq ekanligi aniqlandi.

Tadqiqotning cheklovlari sifatida quyidagilarni ko‘rsatish mumkin: tanlanma bitta oliy ta’lim muassasasi va bitta ta’lim yo‘nalishi talabalari bilan cheklangan; tajriba muddati bir o‘quv yilini qamrab olgan bo‘lib, uzoq muddatli ta’sirni baholash imkonini bermaydi; natijalarga o‘qituvchi omilining ta’sirini to‘liq neytrallashtirish murakkab. Kelgusi tadqiqotlarda modelni turli til darajalari va ta’lim yo‘nalishlarida sinash, sun'iy intellektga asoslangan adaptiv tizimlar hamda avtomatik nutq baholash vositalarini modelga integratsiyalash istiqbolli yo‘nalishlar hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi.

Birinchidan, ingliz tilini masofaviy va aralash shaklda o‘qitish individuallashtirish, interfaollik, autentik til muhitini yaratish, moslashuvchanlik, mustaqil ta’lim ko‘nikmalarini rivojlantirish va o‘quv jarayonini ob'ektiv monitoring qilish kabi o‘zaro bog'liq didaktik imkoniyatlar tizimiga ega bo‘lib, ular an'anaviy o‘qitishda mavjud bo‘lgan nutqiy amaliyot tanqisligi, yagona sur'atdagi o‘qitish va fikr-mulohazaning kechikishi kabi muammolarni bartaraf etish imkonini beradi.

Ikkinchidan, "teskari sinf" va "aylanma model" texnologiyalari uyg'unligiga, sinxron-asinxron mashg'ulotlarning 40:60 nisbatiga asoslangan takomillashtirilgan aralash ta’lim modeli talabalar kommunikativ kompetensiyasining barcha komponentlarini statistik ishonchli darajada ($p<0,05$) rivojlantiradi: tajriba guruhida umumiy o‘rtacha ko‘rsatkich 31,3 foizga oshdi, eng yuqori samara tinglab tushunish va gapirish ko‘nikmalarida qayd etildi.

Uchinchidan, aralash ta’limning didaktik imkoniyatlarini to‘liq ro‘yobga chiqarish uchun maxsus ishlangan interfaol elektron kontent, o‘qituvchining fasilitatorlik faoliyati, asinxron komponentni qamrab oluvchi baholash tizimi hamda talabalarni mustaqil ta’lim strategiyalariga o‘rgatish kabi pedagogik shartlar majmuasi ta’minlanishi zarur.

To‘rtinchidan, ishlab chiqilgan model va metodik tavsiyalar oliy ta’lim muassasalarida chet tillarini o‘qitish jarayonini modernizatsiya qilish, ishchi o‘quv dasturlari va elektron kurslarni loyihalash hamda professor-o‘qituvchilarning malakasini oshirish tizimida foydalanish uchun amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Amaliyotga tatbiq etish uchun quyidagi tavsiyalar taklif etiladi: ingliz tili fanining ishchi dasturlarida sinxron va asinxron mashg'ulotlar nisbatini kontingentning mustaqil ta’lim ko‘nikmalari darajasidan kelib chiqib 40:60 dan 50:50 gacha oraliqda belgilash; har bir modul uchun "videoma’ruza — interfaol mashq — avtomatik test — sinxron kommunikativ amaliyot — refleksiya" izchilligidagi yagona didaktik sikl asosida elektron kontent yaratish; reyting tizimida asinxron faoliyat ulushini kamida 30 foiz miqdorida qat'iy belgilash; semestr boshida talabalar uchun raqamli savodxonlik va vaqtni boshqarish bo‘yicha kirish treningini majburiy tarzda o‘tkazish; kafedralarda elektron kurslarni ekspertizadan o‘tkazish va professor-o‘qituvchilarning ushbu yo‘nalishdagi mehnatini rag'batlantirish mexanizmini joriy etish. Kelgusi tadqiqotlar sun'iy intellekt vositalarini

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

aralash ta’lim modeliga integratsiyalash, xususan, nutqni avtomatik baholash va adaptiv mashqlar generatsiyasi masalalariga qaratilishi maqsadga muvofiq.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi "O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g'risida"gi PF-5847-son Farmoni // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi "Raqamli O‘zbekiston — 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g'risida"gi PF-6079-son Farmoni // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi.
3. Garrison D.R., Kanuka H. Blended learning: Uncovering its transformative potential in higher education // The Internet and Higher Education. — 2004. — Vol. 7, No. 2. — P. 95–105.
4. Bonk C.J., Graham C.R. The Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs. — San Francisco: Pfeiffer, 2006. — 624 p.
5. Graham C.R. Emerging practice and research in blended learning // Handbook of Distance Education / Ed. by M.G. Moore. — New York: Routledge, 2013. — P. 333–350.
6. Moore M.G., Kearsley G. Distance Education: A Systems View of Online Learning. — 3rd ed. — Belmont: Wadsworth, 2012. — 361 p.
7. Bergmann J., Sams A. Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day. — Washington: ISTE, 2012. — 112 p.
8. Sharma P., Barrett B. Blended Learning: Using Technology in and beyond the Language Classroom. — Oxford: Macmillan, 2007. — 160 p.
9. McCarthy M. (Ed.) The Cambridge Guide to Blended Learning for Language Teaching. — Cambridge: Cambridge University Press, 2016. — 306 p.
10. Anderson T. (Ed.) The Theory and Practice of Online Learning. — 2nd ed. — Edmonton: AU Press, 2008. — 472 p.
11. Bates A.W. Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning. — 2nd ed. — Vancouver: Tony Bates Associates, 2019. — 583 p.
12. Hrastinski S. What do we mean by blended learning? // TechTrends. — 2019. — Vol. 63. — P. 564–569.
13. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume. — Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020. — 278 p.
14. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta’limda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari. — Toshkent: Fan, 2007. — 160 b.
15. Jalolov J.J. Chet til o‘qitish metodikasi. — Toshkent: O‘qituvchi, 2012. — 432 b.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

MEXATRONIKA VA ROBOTOTEXNIKA YO'NALISHI TALABALARINING IJODIY-INNOVATSION KOMPETENSIYASINI RAQAMLI VOSITALAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH MODELI.

Ikromov Muhammad-Anasxon Xakimjon o‘g‘li, Qo‘qon davlat universiteti dotsenti, p.f.b.f.d. (PhD).

Annotatsiya

KIRISH: maqolada mexatronika va robototexnika yo‘nalishi talabalarining ijodiy-innovatsion kompetensiyasini raqamli vositalar asosida rivojlantirish modeli ishlab chiqish va takomillashtirish masalalari yoritilgan. Tadqiqotda zamonaviy raqamli texnologiyalar, xususan, kompyuter grafikasi, simulyatsiya dasturlari, virtual va kengaytirilgan reallik vositalaridan foydalanish orqali talabalarning kreativ fikrlashi, muammoli vaziyatlarni hal etish qobiliyati hamda innovatsion yondashuvlarini rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilingan.

MAQSAD: mazkur tadqiqotning maqsadi mexatronika va robototexnika yo‘nalishi talabalarining ijodiy-innovatsion kompetensiyasini raqamli vositalar asosida rivojlantirish modelini ishlab chiqish hamda uning ta’lim jarayonidagi samaradorligini asoslashdan iborat. Shuningdek, zamonaviy raqamli texnologiyalar orqali talabalarning kreativ fikrlashi, muammolarni hal etish qobiliyati va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish imkoniyatlarini aniqlash ko‘zda tutilgan.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot davomida pedagogik tahlil, qiyosiy va tizimli yondashuv, ilmiy adabiyotlarni o‘rganish, kuzatish hamda modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot materiali sifatida muhandislik va kompyuter grafikasi fanini o‘qitishda qo‘llaniladigan raqamli texnologiyalar, jumladan, 3D modellashtirish, virtual va kengaytirilgan reallik, simulyatsion dasturlar hamda sun’iy intellekt asosidagi ta’lim vositalari tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlillar shuni ko‘rsatdiki, raqamli vositalarni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish talabalarning ijodiy fikrlashi, mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalari, muammolarni innovatsion yechish qobiliyati va kasbiy kompetensiyalarini sezilarli darajada rivojlantiradi. Taklif etilgan model nazariy va amaliy mashg‘ulotlar uzviyligini ta’minlab, o‘quv jarayonining interaktivligi hamda samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

XULOSA: raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim mexatronika va robototexnika yo‘nalishi talabalarining ijodiy-innovatsion kompetensiyasini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita hisoblanadi. Taklif etilgan model oliy ta’lim muassasalarida zamonaviy muhandislarni tayyorlash sifatini oshirish, talabalarning mustaqil va kreativ faoliyatini qo‘llab-quvvatlash hamda ularning xalqaro mehnat bozorida raqobatbardoshligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: mexatronika, robototexnika, raqamli vositalar, ijodiy kompetensiya, innovatsion faoliyat, mustaqil ta’lim, individual yondashuv.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКО-ИННОВАЦИОННОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ НАПРАВЛЕНИЯ «МЕХАТРОНИКА И РОБОТОТЕХНИКА» НА ОСНОВЕ ЦИФРОВЫХ СРЕДСТВ.

Икромов Мухаммад-Анасхон Хакимжон угли, доцент Кокандского государственного университета, доктор философии по педагогическим наукам (PhD).

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье рассматриваются вопросы разработки и совершенствования модели развития творческой и инновационной компетентности студентов мехатронных и робототехнических специальностей на основе цифровых инструментов. В исследовании анализируются возможности развития творческого мышления, навыков решения проблем и инновационного подхода студентов посредством использования современных цифровых технологий, в частности, компьютерной графики, программ моделирования, инструментов виртуальной и дополненной реальности.

ЦЕЛЬ: цель исследования заключается в разработке и научном обосновании модели формирования творческо-инновационной компетентности студентов направлений мехатроники и робототехники на основе цифровых технологий. Особое внимание уделено выявлению возможностей развития креативного мышления, навыков решения профессиональных задач и формирования современных инженерных компетенций.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в ходе исследования использовались методы педагогического анализа, сравнительного и системного подходов, изучения научной литературы, наблюдения и педагогического моделирования. В качестве исследовательского материала были рассмотрены цифровые образовательные технологии, включая средства 3D-моделирования, виртуальной и дополненной реальности, программы компьютерного моделирования и инструменты искусственного интеллекта.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что интеграция цифровых технологий в образовательный процесс способствует развитию творческого мышления студентов, их самостоятельности, способности к инновационному решению профессиональных задач и повышению уровня профессиональных компетенций. Предложенная модель обеспечивает эффективное сочетание теоретической и практической подготовки и повышает результативность учебного процесса.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: использование цифровых технологий является эффективным средством развития творческо-инновационной компетентности студентов мехатронных и робототехнических специальностей. Разработанная модель способствует повышению качества инженерного образования, развитию

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

самостоятельной и творческой деятельности студентов, а также их конкурентоспособности в условиях современной цифровой экономики.

Ключевые слова: мехатроника, робототехника, цифровые инструменты, творческая компетентность, инновационная деятельность, самостоятельное обучение, индивидуальный подход.

A MODEL FOR DEVELOPING THE CREATIVE AND INNOVATIVE COMPETENCE OF "MECHATRONICS AND ROBOTICS" STUDENTS BASED ON DIGITAL TOOLS.

Ikromov Muhammad-Anaskhon Khakimjon o‘g‘li, Associate Professor at Kokand State University, Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD).

Annotation

INTRODUCTION: this article discusses the issues of developing and improving a model for developing creative and innovative competence of students of mechatronics and robotics departments based on digital tools. The study analyzes the possibilities of developing students' creative thinking, problem-solving skills, and innovative approaches through the use of modern digital technologies, in particular, computer graphics, simulation programs, virtual and augmented reality tools.

AIM: the aim of this study is to develop and substantiate a model for enhancing the creative and innovative competence of mechatronics and robotics students through the use of digital technologies. The research also seeks to identify the potential of modern digital tools for improving students' creative thinking, problem-solving abilities, and professional competencies.

MATERIALS AND METHODS: the study employed pedagogical analysis, comparative and systems approaches, literature review, observation, and pedagogical modeling methods. The research focused on digital educational technologies used in engineering and computer graphics education, including 3D modeling, virtual and augmented reality, simulation software, and artificial intelligence-based learning tools.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings indicate that integrating digital technologies into the educational process significantly enhances students' creative thinking, independent learning skills, innovative problem-solving abilities, and professional competencies. The proposed model ensures effective integration of theoretical and practical learning while increasing the interactivity and overall efficiency of engineering education.

CONCLUSION: digital technologies serve as an effective pedagogical tool for developing the creative and innovative competence of mechatronics and robotics students. The proposed model contributes to improving the quality of higher engineering education, supporting students' independent and creative activities, and increasing their competitiveness in the global digital labor market.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Keywords: mechatronics, robotics, digital tools, creative competence, innovative activity, independent learning, individual approach.

Zamonaviy oliy ta'lim tizimi raqamli transformatsiya jarayonida talabalarning nafaqat bilim, balki ijodiy va innovatsion faoliyatini rivojlantirishni talab etmoqda. Muhandislik va kompyuter grafikasi fanida bu jarayon raqamli texnologiyalarni o'quv jarayoniga chuqur integratsiyalash orqali amalga oshiriladi.

Jadal o'zgarishlar sharoitida shakllanayotgan zamonaviy axborot jamiyati doimiy o'z-o'zini rivojlantira oladigan, professional harakatchanlikka ega, malakali va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashni talab qilmoqda. Bugungi kunda ta'lim tizimi, ayniqsa, inson bilan ishlaydigan kasb egalari uchun samarali kasbiy tayyorlash konsepsiyasini ishlab chiqish zaruriyatini yaqqol namoyon etmoqda.

Zamonaviy psixologik-pedagogik ta'lim o'z asosini yangi qadriyatlar tizimidan olmoqda. Agar an'anaviy yondashuvda bilimli inson eng yuqori qadriyat sifatida e'tirof etilgan bo'lsa, bugungi kunda axborotlashtirish va texnologik taraqqiyotning jadal sur'atlari ushbu idealni qayta ko'rib chiqishni talab qilmoqda. Chunki ilm-fan va texnologiyalarning tezkor rivojlanishi natijasida hozirgi kunda egallanayotgan bilimlar qisqa muddatda dolzarbligini yo'qotib borishi tabiiy jarayonga aylanmoqda.

Ta'limning yangi paradigmasida asosan produktiv ta'lim texnologiyalaridan foydalanish tavsiya qilingan, chunki ushbu texnologiya shaxsning rivojlanishiga yo'naltirilgan. Produktiv texnologiyalarni ham umumlashgan darajasiga qarab har bir fan yoki predmet xususiyatidan kelib chiqib ikkita guruhga ajratish mumkin, ya'ni:

1. Makrotexnologiya- pedogogik jarayon strategiyasini aniqlaydi:
rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyasi;
muammoli ta'lim texnologiyasi;
loyihaviy ta'lim texnologiyasi va boshqalar.
2. Mikrotexnologiya- pedogogik o'zaro munosabatlardagi aniq uslub va usullarni tushuntiradi:
o'yinlar texnologiyasi;
ta'limni individuallashtirish texnologiyasi;
case study usuli;
programmalashtirilgan ta'lim;
va boshqalar yo'naltirilgan obyektlar bo'yicha zamonaviy ta'lim paradigmasiga, ya'ni shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalariga mos keladi, ya'ni:
rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyasi;
fransiya pedagogik ustaxonalari;
loyihaviy ta'lim, muammoli ta'lim, Case study va boshqalar.

Bundan tashqari texnologiyalarni quyidagicha tasniflash maqsadga muvofiq deb taklif berishgan, ya'ni:

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

metodologik ta’lim texnologiyasi (pedogogik nazariya, konsepsiya va yondashuvlar darajasida);

strategik ta’lim texnologiyalari (o‘zaro hamkorlikni tashkillashtirish darajasida);

taktik ta’lim texnologiyalari (metodika, metod va uslub darajasida).

Ammo barcha tasniflashlar nisbiy harakterga ega ekanligi ta’qidlab, o‘z xulosalarini quyidagicha asoslashgan:

ta’lim jarayoniga monodidaktik texnologiya juda ham kam qo‘llaniladi. Odatda o‘quv jarayoni biror bir original avtorlik g’oya atrofida turli monotexnologiya elementlarini birlashtirilishi yoki integratsiyalanishidan tashkil topgan polididaktik texnologiya asosida quriladi. Shuning uchun kombinatsiyalashgan didaktik texnologiya uni tashkil etgan monotexnologiyadan ko‘proq samara keltiradi. Xuddi shunday fikrni ko‘pchilik tadqiqotchilar ham o‘z ilmiy ishlarida ta’kidlab o‘tishgan. Mazkur holatdan kelib chiqib ta’lim muassasalarida, xususan, oliy o‘quv yurtlarida chegaralangan vaqt oralig’ida hozirgi zamon va kelajak talabiga mos keladigan mutaxassis tayyorlash uchun oliy o‘quv yurtlarida faoliyat olib borayotgan professor - o‘qituvchilardan quyidagi vazifalarni bajarish talab qilinadi, ya’ni:

talabaning bilim, ko‘nikma va kompetensiyasi uchun DTS yoki malaka talablarini asos qilib ta’lim jarayonini samarali tashkil qilish uchun strategik, ya’ni 2-3 yilga mo‘ljallangan ta’lim texnologiyasini ishlab chiqish yoki tanlash;

ta’limiy maqsadga erishish uchun faoliyatni qat’iy ketma-ketlikda programmalashtirish (harakatlar algoritmi);

ta’lim natijasini birlamchi ko‘zlangan talablarga mosligini solishtirish uchun joriy va yakuniy nazorat ishlari uchun didaktik talablarga mos materiallar tayyorlash va nazorat ishlarini o‘tkazib borish;

ko‘zlangan maqsadga erishish yo‘lini doimo korreksiya qilib borish uchun turli tahlillar o‘tkazish, muammo va imkoniyatlarni aniqlash va bartaraf etish uchun tadbir tuzish.

Zamonaviy ta’lim texnologiyasiga asosiy urg’u berilishiga sabab respublikamiz oliy o‘quv yurtlari ham halqaro standartlar doirasida ko‘p bosqichli oliy ta’lim tizimiga o‘tdi. Bunda asosiy e’tibor ko‘p bosqichli tizimni kompetentlikni, egiluvchan ta’lim trayektoriyasini, akademik mobillikni va dunyoda tan olinishini ta’minlashga qaratilmoqda, shuning uchun oliy ta’lim mutaxassislikka yo‘nalgan ta’lim programmasidan shaxsga va kompetentlikka yo‘naltirilgan ta’lim programmasiga o‘tmoqda.

Ammo yangi ta’lim standartlari asosida malaka talablariga javob beradigan mutaxassislar tayyorlash uchun fizikaviy ta’lim yo‘nalishida an’anaviy ta’limni taniidiy tahlil qilgan holda yangi ta’lim texnologiyalari asosida mashg’ulotlarni tashkil qilishda, auditoriya va mustaqil ta’lim shakllarini izchilligini ta’minlashda muammolar yuzaga kelmoqda.

O‘quv dasturlarida halqaro standartlarga ko‘ra mustaqil ta’lim shakli uchun boshqa fanlar qatori fizika faniga ham ajratilgan soatlarni 50% dan ortig’ini tashkil etadi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Ana'naviy ta'limda esa auditoiya mashg'ulotlariga ajratilgan soatlar umumiy soatni salmoqli foizini tashkil qilgan. Shundan kelib chiqadigan bo'lsak hozirgi oliy ta'limga shunday zamonaviy ta'lim texnologiyasi tanlash kerrakki auditoriya mashg'ulotlari, ya'ni ma'ruza amaliy mashg'ulot, laboratoriya ishlari va auditoriyadan tashqari ya'ni kurs ishi, referat, nazorat ishlariga tayyorgarlik kabi mashg'ulotlarni uzluksizligi va uzviyligini ta'minlash kerak.

Bugungi kunda ta'limda raqamli transformatsiya jarayonlari ijodiy-innovatsion kompetensiyani rivojlantirishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Muhandislik va kompyuter grafikasi fanida virtual reallik (VR), kengaytirilgan reallik (AR), 3D-printerlar, simulyatsion platformalar va sun'iy intellekt asosidagi dizayn tizimlaridan foydalanish talabalarning kreativ salohiyatini oshiradi. Bu texnologiyalar orqali o'quv jarayoni interaktiv va natijadorlikka yo'naltirilgan shaklga aylanadi. Raqamli muhit shuningdek, talabalarni global axborot resurslari bilan ishlashga, jamoaviy innovatsion loyihalarda ishtirok etishga tayyorlaydi.

"Muhandislik va kompyuter grafikasi" fanida raqamli texnologiyalar asosida ta'lim berish – bu ta'lim oluvchining shaxsiy xususiyatlari, o'zlashtirish qobiliyatlari, motivi, axborotlarni idrok qilishi, mavhum tushunchalarni anglashi, ma'lumotlar bilan ishlay olish va tizimlashtirishi, fiziologik imkoniyatlarini inobatga oluvchi, zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalari asosida bilim, ko'nikma va malakalarni rivojlantirishga qaratilgan samarali o'qitishdir. Raqamli texnologiyalar asosida ta'lim berish, ta'lim berishni virtual ta'lim vositalaridan foydalanishning pedagogik shart-sharoitlarining asosiy tamoyili sifatida qaraladi.

Shu nuqtai nazardan, "Muhandislik va kompyuter grafikasi" fanida raqamli texnologiyalar yordamida mashg'ulotlarni tashkil etishda quyidagilar taklif etiladi:

- talablar bilimlarni oshirish va fikrlashni rivojlantirish;
- oldingi egallangan bilimlar bilan yangi axborotlarni integratsiyasini takomillashtirish;
- nazariy bilimlarni amaliyotda va murakkab vaziyatda qo'llash qobiliyatini rivojlantirish;
- talabalar o'quv materiallarini to'g'ri tushunganligi va to'g'ri o'zlashtirganligini tekshirib borish;
- amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish;
- talablar o'z bilimini mustaqil sinab ko'rish imkoniyati mavjudligi;
- talabalarning individual psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda diqqatini faollashtirish;
- talabalarda axborotlarni o'zlashtirish va turli resurslardan mustaqil bilim olish ijodiy qobiliyatini shakllantirish;
- talabalarning mustaqil ta'lim olishini ta'minlashi lozim.

"Muhandislik va kompyuter grafikasi" fani o'quv jarayoniga raqamli texnologiyalarni keng joriy etish oliy ta'lim muassasalari oldiga yangi talablarni qo'yadi, shunday

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

talablardan biri, talabalar mustaqil ta'limini ham raqamli texnologiyalar vositasida yangi bosqich olib chiqish bo'ladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Starkey L.A Review of research exploring teacher preparation for the digital age. Cambridge Journal of Education. 2020. 50(1), 37–56
2. Mayer, R. Multimedia Learning. – Cambridge University Press, 2020.
3. Rasulova, D., & Jo'rayev, B. Muhandislik grafikasi: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Innovatsion texnologiyalar markazi, 2021.
4. Yunusov, F. "3D modellashtirish texnologiyalarining ta'limdagi o'rni." Oliy ta'lim va innovatsiyalar, 2023.
5. Karimov, O. "Raqamli ta'lim vositalaridan foydalanishning pedagogik asoslari." Ta'lim texnologiyalari jurnali, 2022.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue3

INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA MAKTABGACHA TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA BOLALARNI MAKTAB TA'LIMIGA TAYYORLASH YO'NALISHLARI.

Abdusamatova Nargiza Jamolidinovna, NamDPI dotsenti.

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada maktabgacha ta'lim muassasalarining katta va tayyorlov guruhlarida bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda integrativ yondashuvning ahamiyati va yo'nalishlari tahlil etilgan. Tadqiqotda jismoniy rivojlanish, kognitiv-intellektual tayyorlik, nutq va muloqot, ijtimoiy-hissiy psixologik tayyorlik hamda akademik tayyorgarlik yo'nalishlari yaxlit tizim sifatida ko'rib chiqilgan. Olingan natijalar ushbu yo'nalishlarni integrativ asosda tashkil etish bolaning maktab muhitiga muvaffaqiyatli moslashuvini ta'minlashini isbotlaydi.

MAQSAD: tadqiqotning maqsadi maktabgacha ta'lim muassasalarining katta va tayyorlov guruhlarida bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash jarayonida integrativ yondashuvning mazmuni, ahamiyati va samaradorligini ilmiy-pedagogik jihatdan asoslash hamda uning asosiy yo'nalishlarini aniqlashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda pedagogik kuzatish, ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy va tizimli yondashuv, umumlashtirish hamda integrativ ta'lim tamoyillari asosida tahlil metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot materiali sifatida maktabgacha ta'limning katta va tayyorlov guruhlarida bolalarni maktabga tayyorlash jarayoni hamda davlat ta'lim talablari o'rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlillar natijasida jismoniy rivojlanish, kognitiv-intellektual tayyorgarlik, nutq va muloqot, ijtimoiy-hissiy hamda akademik tayyorgarlik yo'nalishlarini o'zaro integratsiyalashgan holda tashkil etish bolalarning maktabga har tomonlama tayyorligini ta'minlashi aniqlandi. Integrativ yondashuv ta'lim jarayonining uzviyligi va samaradorligini oshirib, bolalarning yangi ta'lim muhitiga muvaffaqiyatli moslashishiga xizmat qiladi.

XULOSA: maktabgacha ta'limda integrativ yondashuv asosida tashkil etilgan tayyorgarlik tizimi bolalarning intellektual, jismoniy, kommunikativ va ijtimoiy rivojlanishini uyg'unlashtiradi hamda ularning maktab ta'limiga puxta tayyorlanishiga zamin yaratadi. Mazkur yondashuv maktabgacha ta'lim sifatini oshirishning muhim pedagogik omillaridan biri hisoblanadi.

Kalit so'zlar: integrativ yondashuv, maktabga tayyorlik, maktabgacha ta'lim, kognitiv tayyorlik, ijtimoiy-hissiy tayyorlik, akademik tayyorgarlik, nutq rivojlanishi, tayyorlov guruhi.

НАПРАВЛЕНИЯ ПОДГОТОВКИ ДЕТЕЙ К ШКОЛЬНОМУ ОБУЧЕНИЮ В ПРОЦЕССЕ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ НА ОСНОВЕ ИНТЕГРАТИВНОГО ПОДХОДА.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue3

Абдусаматова Наргиза Джамолидиновна, доцент Наманганского государственного педагогического института.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье анализируется значение и направления интегративного подхода в подготовке детей старших и подготовительных групп дошкольных образовательных учреждений к школьному обучению. В исследовании рассмотрены физическое развитие, когнитивно-интеллектуальная готовность, речь и общение, социально-эмоциональная психологическая готовность, а также академическая подготовленность как единая система. Полученные результаты подтверждают, что организация данных направлений на интегративной основе обеспечивает успешную адаптацию ребёнка к школьной среде.

ЦЕЛЬ: цель исследования заключается в научно-педагогическом обосновании значения интегративного подхода в подготовке детей старших и подготовительных групп дошкольных образовательных организаций к школьному обучению, а также в определении его основных направлений.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использованы методы педагогического наблюдения, анализа научной литературы, сравнительного и системного анализа, обобщения и интегративного подхода. Материалом исследования послужили процесс подготовки детей к школе в старших и подготовительных группах дошкольных образовательных организаций, а также требования государственных образовательных стандартов.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что комплексная интеграция физического развития, когнитивно-интеллектуальной подготовки, речевого и коммуникативного развития, социально-эмоциональной и академической готовности обеспечивает всестороннюю подготовку ребёнка к школьному обучению. Интегративный подход способствует успешной адаптации детей к новым условиям обучения и повышает эффективность образовательного процесса.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: интегративный подход в системе дошкольного образования обеспечивает гармоничное развитие личности ребёнка и способствует формированию необходимых компетенций для успешного начала школьного обучения. Его внедрение является одним из важных условий повышения качества дошкольного образования.

Ключевые слова: интегративный подход, готовность к школе, дошкольное образование, когнитивная готовность, социально-эмоциональная готовность, академическая подготовленность, развитие речи, подготовительная группа.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue3

THE EFFECTIVENESS OF THE PEDAGOGICAL MECHANISM AIMED AT PREPARING STUDENT YOUTH FOR SPIRITUAL-MORAL AND VALUE-BASED ATTITUDES TOWARD THE FAMILY.

Nargiza Jamolidinovna Abdusamatova, Associate Professor of Namangan State Pedagogical Institute.

Annotation

INTRODUCTION: this article substantiates the pedagogical foundations for preparing students to develop spiritual, moral, and value-based attitudes toward the family, as well as the pedagogical mechanism applied in this process and its effectiveness. The study reveals the content, structural components, and interrelationships of the pedagogical mechanism developed on the basis of learner-centered, axiological, competency-based, and systemic approaches. The implementation of this mechanism in the educational process contributes to the formation of positive attitudes toward the family, family responsibility, respect for national values, and the development of students' spiritual and moral qualities.

AIM: the primary objective of the study is to scientifically substantiate the effectiveness of a pedagogical mechanism aimed at enabling students to recognize the family as the fundamental social institution of society, forming their spiritual, moral, and value-based attitudes toward the family, and preparing them socio-psychologically and pedagogically for future family life.

MATERIALS AND METHODS: the methodology of the research is built upon a combination of learner-centered, axiological, competency-based, activity-oriented, and systemic approaches, utilizing methods such as scientific literature analysis, educational monitoring and diagnostics (including tests, questionnaires, surveys, and expert evaluations), along with interactive training and pedagogical observations.

DISCUSSION AND RESULTS: the results of the study demonstrated that the proposed six-component pedagogical mechanism (encompassing objective, content, pedagogical technologies, social partnership, practical activity, and diagnostics), supported by consistent school-family-community cooperation, showed high efficiency in broadening students' knowledge of family values, enhancing their motivation, and developing their cognitive, axiological, and behavioral competencies.

CONCLUSION: preparing young people consciously for family life constitutes a crucial pedagogical condition for raising a well-rounded generation and ensuring social stability; thus, implementing this flexible mechanism—which harmonizes national traditions with modern educational technologies—across general secondary, vocational, and higher education systems significantly contributes to strengthening students' family responsibility and spiritual-moral virtues.

Keywords: family, family values, spiritual and moral education, pedagogical mechanism, competency, axiological approach, students.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue3

Maktabgacha ta’lim tashkilotining asosiy vazifasi har bir bola shaxsini yosh davrlariga mos tarzda sifatli rivojlantirish va uni navbatdagi ta’lim bosqichiga puxta tayyorlashni ta’minlash hamda muassasada ijobiy muhitni yaratish hisoblanadi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchilarni har tomonlama yetuk qilib tarbiyalash, savodxonligini oshirish, voyaga yetkazish ota-onalar, pedagoglar oldidagi eng dolzarb, eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Bola kelgusida ulg‘ayib, qanday kasb egasi bo‘lishidan qat’i nazar, maktabgacha davri muhim o‘rin tutadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash masalasi bugungi kunda pedagogika fanining dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy ta’lim tizimi bolaning har tomonlama rivojlanishini ta’minlashni talab etar ekan, bu jarayonda yagona, izchil va o‘zaro bog‘liq yondashuv — ya’ni integrativ yondashuv — alohida ahamiyat kasb etadi.

Integrativ yondashuv bolaning jismoniy, kognitiv, ijtimoiy va hissiy rivojlanishini bir-biridan ajratmagan holda, yaxlit tizim sifatida ko‘rib chiqishga imkon beradi. Ushbu yondashuv asosida tashkil etilgan ta’lim-tarbiya jarayoni bolada maktab hayotiga nisbatan ijobiy munosabat, mustaqil fikrlash ko‘nikmalari hamda o‘rganishga qiziqishni shakllantiradi. Shu sababli, maktabgacha ta’lim muassasalarida integrativ tamoyillar asosida bolalarni maktabga tayyorlash yo‘nalishlari va ularning mazmunini o‘rganish muhim ilmiy-amaliy vazifa bo‘lib qolmoqda.

Tadqiqotda pedagogik kuzatuv, suhbat, modellashtirish, loyihalashtirish, tahlil, tashxis, pedagogik tajriba-sinov, ma’lumotlarni mujassamlashtirish, taqqoslash, solishtirish, ekspert baholash, umumlashtirish va statistik ishlov berish.

Bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash yo‘nalishlari borasida ko‘lab tadqiqotchilar tomonidan izlanishlar olib borilib, turlicha yondashuvlar amalga oshirilgan. Xususan, tadqiqotchilar N.I. Xalilova va D.B. Norqo‘ziyev[7]lar tomonidan “Bolani maktab ta’limiga psixologik tayyorgarligi” nomli metodik qo‘llanma yaratilib, mazkur metodik qo‘llanma bolani maktab ta’limiga tayyorgarligi borasidagi bir qator jihatlarni qamrab oladi. Ayniqsa maktabga yetuklik tushunchasining mazmun, mohiyati, diagnostika usullari va metodikalari, psixologik treninglar, bu borada xorij psixologlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlar aks ettirilgan.

Marilyn Fleer[4] bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashda madaniy-tarixiy yondashuv asosida o‘yin va o‘rganishni bog‘lagan holda tashkil etishni taklif etadi.

Sue Dockett[2] bolalarni maktab ta’limiga moslashishida oila–maktab hamkorligi yo‘lga qo‘yish muhim jarayon ekanligini ta’kidlaydi.

Golinkoff va Hirsh-Pasek[3] “Becoming Brilliant” kitobida 6C kompetensiyalarini — hamkorlik (collaboration), muloqot (communication), mazmun (content), tanqidiy fikrlash (critical thinking), ijodiy innovatsiya (creative innovation) va ishonch (confidence) — XXI asr global dunyosida muvaffaqiyat uchun zarur ko‘nikmalar sifatida talqin etadi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue3

Tadqiqotchi M.Akramova[1] tomonidan “Bolalarni maktabga tayyorlash metodikasi” fanidan tayyorlangan o`quv qo`llanmada bolalarni maktab ta’limiga umumiy va maxsus tayyorlash, bolaning maktab ta’limiga ta’sir etuvchi omillar, bolalarni maktab ta’limiga tayyorligini tekshirishning metod va usullari,bolaning maktab ta’limiga tayyorligi taxlili,bolalar bogchasi va oilaning bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashdagi o`rni, bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashda maktabgacha ta’lim muassasasi va oilaning hamkorlikdagi ishlari to`grisida ma’lumotlar berilgan.

Z.Rashidova[9] tadqiqotlari 6-7 yosh bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashda ijtimoiy-hissiy ko’nikmalarni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish muammosi tadqiq etilib, ga oid bo‘lib, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tayyorlov guruhi bolalarining ijtimoiy-hissiy ko‘nikmalarini rivojlanishning maktab ta’limiga tayyorlashdagi o‘rni atroflicha yoritilgan. Tadqiqotchi bolaning maktab ta’limiga tayyorlash yo’nalishlari sifatida motivatsion, intellektual – kognitiv, kommunikativ tayyorlik, hissiy-irodaviy tayyorlik ko‘rsatib o‘tiladi.

G.Xolboyeva[8] tadqiqolarida tayyorlov guruhi bolalarining maktab ta’limiga tayyorgarligining asosiy komponentlari sifatida

- jismoniy-fiziologik;
- kognitiv (bilish), intellektual;
- kommunikativ;
- hissiy- ijtimoiy (ijtimoiy moslashuv, emotsional barqarorlik, o‘z-o‘zini nazorat qilish);
- akademik tayyorgarlik (o‘quv faoliyatiga tayyorgarlik) kabilarni ko‘rsatib, maktab ta’limiga tayyorlashdagi ilmiy va amaliy ahamiyatiga to‘htaladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining katta va tayyorlov guruhlarida — 5 yoshdan 7 yoshgacha bo‘lgan davrda — bola shaxsining ijtimoiy qirralari ayniqsa jadal rivojlanadi. Ushbu davrda bola o‘z xohish-istaklarini nazorat qilishni, boshqalarning fikrini tinglashni, nizolarni muloqot orqali hal etishni va jamoaviy faoliyatga qo‘shilishni o‘rganadi. Bu ko‘nikmalar maktab muhitida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishning poydevori bo‘lib xizmat qiladi.

Biroq amaliyot shuni ko‘rsatmoqdaki, ko‘plab bolalar birinchi sinfga yetarli akademik bilim bilan kelsa-da, ijtimoiy moslashuv nuqtai nazaridan qiyinchiliklarga duch keladilar. O‘qituvchi talablarini qabul qila olmaslik, tengdoshlari bilan hamkorlikdagi muammolar, xulq-atvorini tartibga sola olmaslik — bularning barchasi maktabgacha ta'lim bosqichida ijtimoiy sifatlarni maqsadli va tizimli ravishda shakllantirishning naqadar muhimligini ko‘rsatadi.

Yuqoridagi tadqiqotchilar qarashlarini tahlil etgan holda, biz tomonimizdan integrativ yondashuv asosida maktabgacha ta’lim va tarbiya jarayonida bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashning quyidagi yo‘nalishlari xususida so‘z yuritiladi (1-rasm).

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue3

1-rasm. Integrativ yondashuv asosida maktabgacha ta’lim va tarbiya jarayonida bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash yo‘nalishlari

Jismoniy rivojlanish va salomatlik ko‘nikmalari

Bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash jarayonida jismoniy rivojlanish va salomatlik ko‘nikmalari hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi. Bu yo‘nalish nafaqat bolaning sog‘lom o‘sishini, balki uning o‘quv faoliyatiga moslashuvi, psixologik barqarorligi va ijtimoiy faolligini ham ta’minlaydi.

Jismoniy rivojlanish bilan bir qatorda, salomatlik ko‘nikmalari ham maktabga tayyorgarlikning muhim tarkibiy qismidir. Bular quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- shaxsiy gigiyena qoidalariga rioya qilish (qo‘l yuvish, tish tozalash);
- to‘g‘ri ovqatlanish odatlari;
- kun tartibiga amal qilish (uyqu, dam olish, faoliyat muvozanati);
- jismoniy mashqlar va harakatli o‘yinlarga muntazam qatnashish.

Bu ko‘nikmalar bolaning umumiy sog‘lig‘ini mustahkamlaydi va kasalliklarning oldini oladi. Sog‘lom bola esa o‘quv jarayonida faolroq, diqqatliroq va barqarorroq bo‘ladi.

Kognitiv-intellektual tayyorlik — bu bolaning maktab ta’limiga kirishishi uchun zarur bo‘lgan aqliy-bilish sohasining yetuklik darajasi bo‘lib, uchta o‘zaro bog‘liq darajani qamrab oladi.

Psixofiziologik daraja — miya po‘stlog‘ining yetarli darajada yetilishi; yirik va mayda motorika, ko‘z-qo‘l koordinatsiyasi(harakat) ning rivojlanganligi; diqqatni ixtiyoriy boshqara olish. Bola rasm chizish mashg‘ulotida qalamni to‘g‘ri ushlab, chiziqlarni aniq torta oladi, shakllarni chegaradan chiqarmasdan bo‘yaydi. Qurilish konstruktori bilan ishlaganda mayda detallarni oson birlashtiradi. Jismoniy mashg‘ulotlarda to‘pni aniq ushlab olish va uloqtirish, muvozanatni saqlash kabi harakatlarni bajaradi. Bu holat

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue3

bolada yirik va mayda motorika hamda ko‘z–qo‘l koordinatsiyasining yetarli rivojlanganligini ko‘rsatadi.

Kognitiv daraja — idrok, xotira, tafakkur, tasavvur va nutqning maktab o‘quvchisi uchun zarur darajaga yetishi. Tarbiyachi ertak o‘qib bergandan so‘ng bola voqealar ketma-ketligini eslab, qayta hikoya qiladi, qahramonlarning xatti-harakatlarini tushuntiradi. Ranglar, shakllar yoki predmetlarni belgilari asosida ajrata oladi (masalan, “faqat qizil buyumlarni tanla”). Oddiy topshiriqni eslab qolib, uni ketma-ketlikda bajaradi. Bu maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda idrok, xotira, tafakkur va nutq rivojlanganligini namoyon etadi.

Intellektual daraja — tahlil, sintez, taqqoslash, umumlashtirish, tasniflash jarayonlarini muayyan darajada amalga oshira bilish; muammo qo‘yish va uni yechish ko‘nikmasi. Bolaga “ortiqcha predmetni top” topshirig‘i berilganda (masalan: olma, nok, sabzi, uzum), u “sabzi ortiqcha, chunki u sabzavot, boshqalari meva” deb izohlaydi. Yoki oddiy muammoli vaziyatda: “agar ko‘prikdan o‘tolmasak, qanday qilib o‘tamiz?” — bola muqobil yechim (aylanib o‘tish, boshqa yo‘l topish) taklif qiladi. Bu maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda tahlil, taqqoslash, umumlashtirish va muammo yechish ko‘nikmalarining shakllanganligini ko‘rsatadi.

Nutq, muloqot, savodxonlik va yozuvga tayyorgarlik

Maktabgacha ta’lim jarayonida bolalarni maktabga tayyorlashning muhim yo‘nalishlaridan biri — nutq, muloqot, savodxonlik va yozuvga tayyorgarlik hisoblanadi. Integrativ yondashuv nuqtai nazaridan ushbu yo‘nalish alohida ko‘nikmalar majmui sifatida emas, balki bolaning umumiy rivojlanish tizimiga uzviy bog‘langan kompleks jarayon sifatida qaraladi.

O‘zbekiston respublikasida bolaning ona tili — o‘zbek tilidagi — nutqini rivojlantirish maktabgacha ta’limning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Nutq, muloqot, savodxonlik va yozuvga tayyorgarlik yo‘nalishini integrativ tashkil etish uchun quyidagi o‘ziga xos mexanizm tavsiya etiladi:

birinchidan, xalq og‘zaki ijodi — ertak, topishmoq, maqol, tez aytish, allani ta’lim jarayoniga maqsadli va tizimli ravishda kiritish. Bu nafaqat ona tilining boyligini o‘zlashtirishga, balki milliy tafakkur tarzini, madaniy merosni va estetik his-tuyg‘uni ham integrativ rivojlantirishga xizmat qiladi. Bola o‘z ona tili jozibacini xalq qo‘shiqlari, erkalashlari, ovutmachoqlar, maqollar, topishmoqlar, tez aytishlar, dostonlar, ertaklar, she’ru qo‘shiqlar orqali sezadi hamda o‘zi tug‘ilib o‘sgan Vatanidan, uning xalqidan, milliy an’ana va bayramlari, urf-odatlari, qadriyatlaridan bahra oladi. Badiiy adabiyot namunalari o‘g‘il bolalarni o‘sha qahramonlardek jasur, pahlavon, uddaburon, aqlli bo‘lishga, qizlarni esa oqila, dono, go‘zal, mehnatevar bo‘lishga undaydi.

ikkinchidan, “muloqat doirasi” metodini joriy etish — bunda turli yosh guruhlarida muloqat, rolli o‘yin va drama bolaning kommunikativ faolligini oshirishning asosiy pedagogik vositasiga aylanadi.

Ijtimoiy-hissiy va psixologik tayyorlik

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue3

Maktabgacha ta’lim tizimida 5–7 yoshli bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash jarayonida ijtimoiy-hissiy va psixologik tayyorlik alohida muhim o‘rin egallaydi. Chunki bola maktabga faqat bilim va ko‘nikmalar bilan emas, balki yangi ijtimoiy muhitga kirishish, o‘qituvchi va tengdoshlari bilan muloqot qilish, o‘quv jarayoniga moslashish kabi psixologik jihatdan ham tayyor bo‘lishi lozim.

Ijtimoiy-hissiy va psixologik tayyorlik bolaning quyidagi jihatlarda namoyon bo‘ladi: o‘z hissiyotlarini boshqarish, tengdoshlari bilan muloqotga kirishish, jamoada ishlash, qoidalarga rioya qilish hamda o‘quv faoliyatiga nisbatan ijobiy motivatsiyaning shakllanishi. Bu ko‘nikmalar bolaning maktab muhitiga moslashuvini yengillashtiradi va ta’lim jarayonida faol ishtirok etishini ta’minlaydi.

Katta va tayyorlov guuhi yoshidagi bolalarda ijtimoiy-hissiy rivojlanish borasida ushbu kompetensiyalarni egallash ularni maktab ta’limiga samarali tayyorlashda va psixologik rivojlanishida muhim o‘rin tutadi.

Y.Y.Kravsovaning xulosalarga ko‘ra, “bolalarning maktabga ruhiy tayyorlik ko‘rsatkichlari ularning kattalar va tengdoshlari bilan o‘zaro kelishilgan hamkorlikda faoliyat yuritish qobiliyatiga bog‘liqdir. Umuman olganda, bolaning yuqori ko‘rsatkichlari uning intellektual rivojlanish darajasining yuqoriligini namoyon etadi”[5].

Rus pedagog-olimlari N.V.Nijegorodseva, V.D.Shadrikov va N.P.Voroninlar “maktabda o‘qitishga psixologik tayyorlikni alohida bir tizim sifatida ko‘rib chiqadilar. Ushbu tizim o‘quv faoliyatiga bog‘liq sifatlarni o‘z ichiga oladi. Bu sifatlar maktabda muvaffaqiyatli ta’lim olishga turli darajada ta’sir ko‘rsatadi. Natijada, bu sifatlar fundamental va boshlang‘ich ko‘nikmalarga ajratilib, o‘quv dasturi materiallarini samarali o‘zlashtirishga yordam beradi”[6].

Umuman olganda, bolaning maktabga psixologik tayyorgarligi borasida tadqiqot olib borgan mualliflarning xulosalariga ko‘ra, maktab ta’limiga psixologik jihatdan tayyor bo‘lgan bolalar maktabga ilk bor qadam qo‘ygan paytdan boshlab boshlang‘ich bilimlarni qoniqarli darajada qabul qiladi. Bu esa o‘quv jarayonining samarali rivojlanishi va yuksalishini ta’minlaydi. Shu nuqtai nazardan, bolaning psixologik tayyorgarligi uning maktabdagi faoliyati davomida aniqlanadi va mavjud kamchiliklar muntazam tuzatilib, o‘quv jarayoni optimallashtiriladi.

Akademik tayyorgarlik (o‘quv faoliyatiga tayyorgarlik)

Akademik tayyorgarlik katta va tayyorlov guruhi bolalarining maktab ta’limiga tayyorlash jarayonida eng muhim komponentlardan biri bo‘lib, u bolaning o‘quv faoliyatini qabul qilish, tushunish va samarali amalga oshirishga psixologik hamda faoliyat jihatdan tayyorligini ifodalaydi. Ushbu komponent maktabgacha ta’lim va maktab ta’limi o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ta’minlovchi “ko‘prik” vazifasini bajaradi.

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda akademik tayyorgarlik faqat yozish, o‘qish yoki sanash kabi elementar bilimlar bilan cheklanmaydi. U, avvalo, bolaning o‘quv vaziyatiga kirishishi, o‘qituvchi ko‘rsatmasini qabul qilishi, maqsadga yo‘naltirilgan faoliyatni amalga oshirishi va o‘z faoliyatini nazorat qila olish qobiliyatlari bilan

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue3

belgilanadi. Shu jihatdan akademik tayyorgarlik o‘quv faoliyatining boshlang‘ich psixologik modeli sifatida qaraladi.

Pedagogik psixologiya nuqtayi nazaridan maktabgacha yoshdagi bola o‘yin faoliyatidan asta-sekin o‘quv faoliyatiga o‘tish bosqichida bo‘ladi. Bu jarayonda u o‘z xatti-harakatlarini maqsadga yo‘naltirish, qoidaga bo‘ysunish, topshiriqni yakunlash kabi ko‘nikmalarni egallaydi. Shuning uchun akademik tayyorgarlik bola shaxsining irodaviy, kognitiv va motivatsion rivojlanishi bilan bevosita bog‘liq kompleks jarayon hisoblanadi.

Bola maktab ta’limiga nisbatan ijobiy munosabatda bo‘lishi, o‘rganishga qiziqish bildirishi va yangi bilim olishga intilishi kerak. Motivatsiya o‘quv faoliyatining ichki harakatlantiruvchi kuchi bo‘lib, u bolaning o‘qishga bo‘lgan munosabati va muvaffaqiyatini belgilaydi. Ijobiy motivatsiya shakllangan bolalarda maktabga moslashuv jarayoni tez va samarali kechadi. Masalan, bola mashg‘ulot boshlanishini kutadi va faol ishtirok etadi. “Yana topshiriq bering” deb o‘zi tashabbus ko‘rsatadi. Yangi narsalarni bilishga qiziqadi (“Bu nima?”, “Nega shunday?” kabi savollar beradi). Maktab haqida ijobiy fikr bildiradi (“Men maktabga boraman”, “Men yozishni o‘rganaman”).

Yuqorida sanab o‘tilgan sifatlar bir-biridan alohida shakllanmaydi — ular doimo o‘zaro bog'liqlikda rivojlanadi. O‘z kuchiga ishonch bo‘lmasa, qiyinchilikda bardosh ham bo‘lmaydi. Diqqatni jamlash qobiliyati bo‘lmasa, faol tinglash ham shakllanmaydi. Ijtimoiy ko‘nikmalar zaif bo‘lsa, maqsadga erishishda hamkorlik ham bo‘lmaydi.

Bolalarni 5—7 yoshda maktab ta'limiga tayyorlash ularga ertaga o‘quv dasturlarini muvaffaqiyatli o‘zlashtirish, shuningdek, o‘z intilishlari va qobiliyatlarini namoyon qilish imkoniyatini yaratadi. Maktabga tayyorlikka yaxlit tizimli yondashuv nafaqat bolaning birinchi sinfga muvaffaqiyatli o‘tishini ta'minlaydi, balki uning keyingi butun ta'lim hayotining mustahkam asosini yaratadi. O‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini maqsadli rivojlantirish, raqamli tayyorlik yo‘nalishini milliy ta'lim standartlariga kiritish va ota-onalarni tayyorlik jarayoniga faol jalb etish — zamonaviy O‘zbekiston maktabgacha ta'limining dolzarb amaliy vazifalari sirasiga kiradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Акрамова М.Т Bolalarni maktabga tayyorlash metodikasi.O‘quv qo‘llanma. Buxoro. 2021-y. B-86.

2. Dockett, S., & Perry, B. (2014). Transitions to School: International Research, Policy and Practice. Springer, Dordrecht.

3. Golinkoff, R. M., & Hirsh-Pasek, K. (2016). Becoming Brilliant: What Science Tells Us About Raising Successful Children. American Psychological Association.

4. Fleer, M. (2021). Conceptual Playworlds: the role of imagination in play and learning. Early Years, vol. 41, no. 4, pp. 353–364.

5 .Кравцова Е.Е.Психология и педагогика обучения дошкольников: учебное пособие. Мозаика-Синтез, 2013. – 264 с.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue3

6. Нижегородцева Н.В., Шадриков В.Д., Воронин Н.П. “Готовность к обучению в школе: теория и методы исследования” Ярославль: Изд-во ЯГПУ, 1999. – 247 с.

7. Халилова Н.И. Норқўзиев Д.Б “Болани мактаб таълимига психологик тайёргарлиги”. Metodik qo‘llanma.T.: Низомий номидаги ТДПУ – 2009.-B-60.

8. Xolboyeva G. Tayyorlov guruhi bolalarini maktab ta’limiga kompleks tayyorlash metodikasini takomillashtirish. Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (phd) dissertatsiya avtoreferati.T:2024.B-52, 11.

9. Rashidova Z. 6-7 yosh bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashda ijtimoiy-hissiy ko‘nikmalarni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish. Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. T.:2024-y. B-52

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

VIRTUAL PEDAGOGIK SIMULYATSIYALAR ASOSIDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING AMALIY-METODIK TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI VA ASOSIY VAZIFALARI.

Qo‘ldasheva Shoxsanam Ravshanjon qizi, Farg‘ona davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi.

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada virtual pedagogik simulyatsiyalar asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning amaliy-metodik tayyorgarligini rivojlantirishning didaktik imkoniyatlari va asosiy vazifalari tahlil qilingan. Tadqiqotda virtual simulyatsiyalarning pedagogik faoliyatni modellashtirish, nazariya va amaliyot integratsiyasini ta’minlash, metodik kompetensiyalarni rivojlantirish hamda refleksiv tafakkurni shakllantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, simulyatsion texnologiyalarning immersivlik, interaktivlik va variativlik kabi didaktik xususiyatlari bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy moslashuvchanligini rivojlantirishdagi samaradorligi nuqtai nazaridan asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari virtual pedagogik simulyatsiyalar ta’lim jarayonining innovatsion modeli sifatida pedagogik oliy ta’lim tizimida muhim metodik vosita bo‘lib xizmat qilishini ko‘rsatadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi raqamli transformatsiyalar davrida an’anaviy tayyorgarlik modellari va raqamli avlod o‘rtasidagi masofani qisqartirish, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining nazariy dogmatizm qobig‘iga o‘ralib qolgan amaliy-metodik tayyorgarligini virtual pedagogik simulyatsiyalar yordamida rivojlantirishning metodologik arxitekturasini tahlil qilish hamda "simulyatsion-amaliy" modelini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot metodologiyasi David Kolbning tajribaviy o‘rganish nazariyasi, Chris Dedening vaziyatli bilim olish konsepsiyasi hamda Robert Marzanoning boshqariladigan amaliyot muhiti qarashlariga asoslangan bo‘lib, unda mahalliy va xorijiy ilmiy manbalarning qiyosiy tahlili, pedagogik modellashtirish, immersivlik va variativlik tamoyillari asosida virtual ssenariylarni loyihalash hamda talabalarning metodik reaksiya tezligi va psixologik barqarorligini an’anaviy guruhlar bilan solishtirishga qaratilgan qiyosiy-tahliliy metodlardan foydalanilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatdiki, virtual pedagogik simulyatsiyalar talabalarni passiv bilim oluvchidan faol pedagogik subyektga aylantirib, real dars jarayonidagi kognitiv yuklamani kamaytiradi va ularda muammoli vaziyatlarga nisbatan tezkor metodik reaksiya hamda yuqori pedagogik qaror qabul qilish tezligini shakllantiradi; dasturning refleksiv monitoring tizimi xatolarni xavfsiz laboratoriya sharoitida tahrirlash, auditoriya oldidagi qo‘rquvni yengish (self-efficacy) hamda nostandart holatlarda metodik kreativlikni oshirish imkonini berdi.

XULOSA: virtual pedagogik simulyatsiyalar nazariy bilim va amaliy faoliyat integratsiyasini ta’minlovchi, talabalarning refleksiv tafakkuri hamda kasbiy moslashuvini jadallashtiruvchi samarali innovatsion didaktik tizim bo‘lib, pedagogik oliy ta’lim tizimida

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

virtual laboratoriyalar va simulyatsion modullarni joriy etish zamonaviy o‘qituvchilar tayyorlash hamda boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishning istiqbolli strategik yo‘nalishi hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: virtual pedagogik simulyatsiya, amaliy-metodik tayyorgarlik, pedagogik kompetensiya, refleksiv faoliyat, immersiv texnologiyalar, metodik kompetentlik, raqamli pedagogika, boshlang‘ich ta’lim.

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ И ОСНОВНЫЕ ЗАДАЧИ РАЗВИТИЯ ПРАКТИКО-МЕТОДИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НА ОСНОВЕ ВИРТУАЛЬНЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СИМУЛЯЦИЙ.

Кулдашева Шохсанам Равшанжон кизи, самостоятельный соискатель Ферганского государственного университета.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье рассматриваются дидактические возможности и основные задачи развития практико-методической подготовки будущих учителей на основе виртуальных педагогических симуляций. В исследовании раскрывается значение виртуальных симуляций в моделировании педагогической деятельности, обеспечении интеграции теории и практики, развитии методических компетенций и формировании рефлексивного мышления. Особое внимание уделяется таким дидактическим характеристикам симуляционных технологий, как иммерсивность, интерактивность и вариативность, а также их роли в развитии профессиональной адаптивности будущих педагогов. Результаты исследования показывают, что виртуальные педагогические симуляции выступают эффективным инновационным средством совершенствования системы педагогического образования.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования заключается в анализе методологической архитектуры и научном обосновании «симуляционно-практической» модели подготовки, направленной на преодоление концептуального кризиса между традиционными моделями обучения и цифровым поколением, а также на развитие практико-методической подготовки будущих учителей начальных классов с помощью виртуальных педагогических симуляторов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: методология исследования базируется на теории экспериментального обучения Дэвида Колба, концепции ситуативного обучения Криса Дида и принципах управляемой практики Роберта Марзано; в работе использовались методы сравнительного анализа отечественных и зарубежных научных источников, педагогическое моделирование на основе принципов иммерсивности и вариативности виртуальных сценариев, а также сравнительно-аналитические методы оценки скорости методической реакции и психологической устойчивости студентов.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: анализ показал, что виртуальные симуляции превращают студента из пассивного получателя знаний в активного субъекта, снижая когнитивную нагрузку реального урока и формируя высокую скорость принятия методических решений в проблемных ситуациях; система рефлексивного мониторинга платформы позволяет корректировать ошибки в безопасных «лабораторных» условиях, снижает страх перед аудиторией (self-efficacy) и развивает методическую креативность в нестандартных ситуациях.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: виртуальные педагогические симуляции представляют собой высокоэффективную инновационную дидактическую систему, которая обеспечивает интеграцию теории и практики, ускоряет профессиональную адаптацию и развивает рефлексивное мышление студентов; внедрение виртуальных лабораторий и симуляционных модулей в систему высшего педагогического образования является стратегическим направлением повышения качества начального образования.

Ключевые слова: виртуальная педагогическая симуляция, практико-методическая подготовка, педагогическая компетенция, рефлексивная деятельность, иммерсивные технологии, методическая компетентность, цифровая педагогика, начальное образование.

DIDACTIC OPPORTUNITIES AND MAIN TASKS OF DEVELOPING FUTURE TEACHERS' PRACTICAL AND METHODOLOGICAL TRAINING THROUGH VIRTUAL PEDAGOGICAL SIMULATIONS.

Qo'ldasheva Shoxsanam Ravshanjon qizi, Independent Researcher at Fergana State University.

Annotation

INTRODUCTION: This article examines the didactic opportunities and main tasks of developing future teachers' practical and methodological training through virtual pedagogical simulations. The study highlights the role of virtual simulations in modeling pedagogical activities, ensuring the integration of theory and practice, developing methodological competencies, and fostering reflective thinking. Particular attention is paid to the didactic characteristics of simulation technologies, such as immersiveness, interactivity, and variability, as well as their effectiveness in enhancing the professional adaptability of prospective teachers. The findings demonstrate that virtual pedagogical simulations serve as an innovative methodological tool for improving the quality of teacher education in higher pedagogical institutions.

AIM: he primary objective of the study is to analyze the methodological architecture and scientifically substantiate a "simulation-practical" training model aimed at bridging the conceptual gap between traditional teaching models and the digital generation,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

thereby enhancing the practical-methodological preparation of future primary school teachers through virtual pedagogical simulations.

MATERIALS AND METHODS: the research methodology is grounded in David Kolb's experiential learning theory, Chris Dede's situated learning concept, and Robert Marzano's driven practice principles; it utilizes a comparative analysis of local and international scientific literature, pedagogical modeling based on immersiveness and variative virtual scenarios, and comparative-analytical methods to evaluate students' methodological reaction speed and psychological stability compared to traditional learning environments.

DISCUSSION AND RESULTS: the analysis demonstrated that virtual pedagogical simulations transform students from passive learners into active pedagogical subjects, reducing the cognitive load of a real classroom and fostering rapid methodological responses and decision-making speeds; furthermore, the platform's reflexive monitoring system allows students to edit errors in a safe "laboratory" environment, boosts their professional self-efficacy by reducing public speaking anxiety, and enhances methodological creativity in non-standard situations.

CONCLUSION: virtual pedagogical simulations serve as a highly effective innovative didactic system that integrates theoretical knowledge with practical activity, accelerates professional adaptation, and enhances reflexive thinking; thus, introducing virtual laboratories and simulation modules into higher pedagogical education stands as a promising strategic direction for improving the overall quality of primary education.

Keywords: virtual pedagogical simulation, practical and methodological training, pedagogical competence, reflective activity, immersive technologies, methodological competence, digital pedagogy, primary education.

Bugungi shiddatli texnologik transformatsiyalar davrida pedagogik ta'lim tizimi o'zining konseptual inqirozini boshdan kechirmoqda: an'anaviy tayyorgarlik modellari va raqamli avlod o'rtasidagi masofa kun sayin ortib bormoqda. Zamonaviy boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi endilikda shunchaki didaktik axborotning retseptori emas, balki yuqori darajadagi amaliy intellekt va professional refleksiyaga ega bo'lgan "klinik amaliyotchi" sifatida namoyon bo'lishi lozim. Biroq, amaliyotda bo'lajak o'qituvchilarning amaliy-metodik tayyorgarligi ko'pincha nazariy dogmatizm qobig'iga o'ralib qolmoqda.

Pedagogik oliy ta'limdagi fundamental ziddiyat shundaki, talabalar oliy o'quv yurtida pedagogik jarayonni "tashqaridan turib" o'rganadilar, lekin real sinf xonasiga qadam qo'yganlarida darhol "ichkaridan turib" boshqarish talabi bilan to'qnashadilar. Ushbu kognitiv dissonans bo'lajak o'qituvchilarda metodik noaniqlik va professional "fobiya"larni keltirib chiqarmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilarining psixologik polimorfizmi va dars jarayonining nostandart dinamikasi talabadan nafaqat bilim, balki o'zlashtirilgan tajribaviy intuitsiyani ham talab etadi. Shu nuqtayi nazardan, virtual

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

pedagogik simulyatsiyalar ta’lim tizimidagi ushbu bo‘shliqni to‘ldiruvchi eng samarali “kognitiv polygon” sifatida namoyon bo‘lmoqda. Simulyatsiya — bu shunchaki o‘yin yoki texnik vosita emas, balki real voqelikning raqamli interpretatsiyasi bo‘lib, u talabaga real bolalar taqdiriga zarar yetkazmasdan, o‘zining professional xatolarini "laboratoriya sharoitida" modellashtirish va tahrir qilish imkonini beradi. Bu jarayonda amaliy-metodik tayyorgarlik passiv o‘zlashtirishdan aktiv professional identifikatsiya bosqichiga o‘tadi. Mazkur tadqiqotning konseptual yo‘nalishi virtual pedagogik simulyatsiyalarning metodologik arxitekturasini tahlil qilish hamda bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashning “simulyatsion-amaliy” modelini ilmiy jihatdan asoslashga qaratilgan. Maqolada virtual muhitning didaktik imkoniyatlari bo‘lajak o‘qituvchining metodik kompetentligini

Virtual pedagogik simulyatsiyalar asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning amaliy-metodik tayyorgarligini rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogika, raqamli didaktika va pedagogik antropologiya kesishgan nuqtadagi dolzarb ilmiy yo‘nalishlardan biri sifatida shakllanmoqda. So‘nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar virtual simulyatsiyalarni oddiy texnologik vosita sifatida emas, balki bo‘lajak pedagogning kasbiy kompetentligini rivojlantiruvchi hamda uning professional identifikatsiyasini shakllantiruvchi innovatsion didaktik tizim sifatida talqin qilmoqda. Mazkur yo‘nalishda xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan ilgari surilgan ilmiy qarashlar virtual muhitning pedagogik imkoniyatlarini turli metodologik yondashuvlar asosida yoritib beradi.

Jumladan, David Kolbning tajribaviy o‘rganish nazariyasi virtual pedagogik simulyatsiyalarning metodologik asoslarini tushuntirishda muhim ilmiy manba hisoblanadi. Olimning fikriga ko‘ra, bilimning samarali shakllanishi amaliy tajriba va reflektiv tahlilning uzviy bog‘liqligi orqali amalga oshadi. Shu nuqtai nazardan, virtual simulyatsiyalar bo‘lajak o‘qituvchilar uchun pedagogik faoliyatni xavfsiz muhitda modellashtirish imkonini yaratadi. Talaba simulyatsiya jarayonida turli metodik yondashuvlarni sinovdan o‘tkazadi, o‘z pedagogik faoliyatini tahlil qiladi hamda metodik xatolarni real ta’lim jarayoniga zarar yetkazmagan holda bartaraf etish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Natijada refleksiv tafakkur va amaliy-metodik kompetensiyalar rivojlanadi.

Chris Dede tomonidan ilgari surilgan vaziyatli bilim olish konsepsiyasi virtual muhitlarning didaktik samaradorligini immersivlik tamoyili bilan bog‘laydi. Tadqiqotchining ta’kidlashicha, bilim abstrakt shaklda emas, balki muayyan pedagogik vaziyat kontekstida o‘zlashtirilganda yanada samarali natija beradi. Virtual pedagogik simulyatsiyalar aynan shunday kontekstual o‘quv muhitini yaratadi. Bu esa bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida pedagogik vaziyatlarni tezkor anglash, metodik moslashuvchanlik va situativ tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, nazariy bilimlarni real kasbiy faoliyat bilan integratsiyalash imkoniyatini kuchaytiradi.

Robert Marzano virtual pedagogik simulyatsiyalarni o‘qituvchi mahoratini rivojlantirishning boshqariladigan amaliyot muhiti sifatida tavsiflaydi. Olimning fikricha, takroriy simulyatsion mashg‘ulotlar pedagogik faoliyatdagi murakkab operatsiyalarni bosqichma-bosqich avtomatlashtirish imkonini beradi. Xususan, sinfni boshqarish,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

o‘quvchilar diqqatini jalb qilish va pedagogik muloqotni tashkil etish kabi metodik jarayonlar virtual ssenariylar asosida muntazam mashq qilinishi natijasida bo‘lajak o‘qituvchilarda amaliy tajriba shakllanadi. Bu esa real dars jarayonidagi kognitiv yuklamani kamaytirib, pedagogning e’tiborini ta’lim samaradorligini oshirishga yo‘naltiradi.

Mahalliy pedagogika fanida ham virtual pedagogik simulyatsiyalar bilan bog‘liq ilmiy qarashlar shakllangan. Jumladan, N.N.Azizxo‘jayeva pedagogik texnologiyalar va modellashtirish tamoyillarini bo‘lajak o‘qituvchi tayyorgarligi bilan uzviy bog‘liq holda tahlil qiladi. Olimaning ilmiy qarashlariga ko‘ra, pedagogik faoliyatni modellashtirish talabaning nazariy bilimlari bilan amaliy ko‘nikmalarini integratsiyalash imkonini beradi. Shu bilan birga, virtual va simulyatsion texnologiyalar talabalarda pedagogik texnika, metodik tafakkur hamda kommunikativ madaniyatni rivojlantirishning samarali vositasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Professor Sh.S.Shodmonova bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarini tayyorlashda innovatsion ta’lim muhitining ahamiyatini alohida ta’kidlaydi. Tadqiqotchining fikricha, virtual pedagogik simulyatsiyalar metodik kompetentlikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi texnologik platforma vazifasini bajaradi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda metodik yondashuvlarni tanlash hamda pedagogik kreativlikni rivojlantirishda virtual muhitning didaktik imkoniyatlari yuqori baholanadi.

Virtual simulyatsiyalarning psixologik-pedagogik samaradorligi Kevin Kelly tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ham asoslab berilgan. Olim virtual simulyatsiyalarni bo‘lajak pedagoglarning kasbiy o‘ziga ishonchini rivojlantiruvchi muhim omil sifatida baholaydi. Uning qarashlariga ko‘ra, simulyatsion mashg‘ulotlarda muvaffaqiyatli pedagogik tajriba orttirish talabalarda “self-efficacy” darajasini oshirib, auditoriya oldida ishlash bilan bog‘liq psixologik to‘siqlarni kamaytiradi. Natijada bo‘lajak o‘qituvchi pedagogik faoliyatga nisbatan ichki ishonch hosil qiladi va metodik faoliyatni samarali tashkil etishga psixologik jihatdan tayyorlanadi. Shunday qilib, tahlil qilingan ilmiy manbalar virtual pedagogik simulyatsiyalarni bo‘lajak o‘qituvchilarning amaliy-metodik tayyorgarligini rivojlantirishga xizmat qiluvchi innovatsion didaktik tizim sifatida baholash imkonini beradi. Mazkur texnologiyalar nazariy bilim bilan amaliy faoliyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ta’minlash, pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirish, refleksiv tafakkurni shakllantirish hamda kasbiy moslashuv jarayonini jadallashtirishga xizmat qiladi. Shu sababli virtual pedagogik simulyatsiyalarni pedagogik oliy ta’lim tizimiga integratsiya qilish bo‘lajak o‘qituvchilar tayyorgarligini takomillashtirishning muhim strategik yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Virtual pedagogik simulyatsiyalar bo‘lajak o‘qituvchilarning amaliy-metodik tayyorgarligini rivojlantirishda muhim didaktik imkoniyatlarga ega ekanligini ko‘rsatdi. Simulyatsion texnologiyalar pedagogik faoliyatni modellashtirish orqali talabani passiv bilim oluvchidan faol pedagogik subyektga aylantiradi. Virtual muhitda talaba turli

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

pedagogik vaziyatlarni mustaqil tahlil qiladi, metodik qarorlar qabul qiladi va o‘z faoliyatining natijalarini real vaqt rejimida kuzatish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Virtual reallik texnologiyalarining qo‘llanilishi ta’lim jarayonida immersiv muhitni shakllantiradi. Bunday muhit talabaning diqqatini real sinf sharoitiga maksimal darajada yaqinlashtirib, unda pedagogik mas’uliyat va kasbiy faollik hissini rivojlantiradi. Shu bilan birga, virtual simulyatsiyalar talabalarning psixologik moslashuvchanligini oshirishga ham xizmat qiladi.

Simulyatsion muhitning variativ xarakteri bir pedagogik muammoni turli metodik yondashuvlar asosida hal qilish imkoniyatini yaratadi. Talaba bir vaziyat uchun bir necha metodik variantlarni sinovdan o‘tkazib, ularning samaradorligini tahlil qiladi. Natijada metodik kreativlik va moslashuvchan pedagogik tafakkur rivojlanadi. Virtual simulyatsiyalarning yana bir muhim didaktik jihati refleksiv monitoring tizimi bilan bog‘liqdir. Dasturiy platforma talabaning pedagogik faoliyatini avtomatik ravishda qayd etib, mashg‘ulot yakunida metodik xatolar, samarali strategiyalar va takomillashtirish yo‘nalishlari bo‘yicha tahliliy ma’lumotlarni taqdim etadi. Bu esa talabaning mustaqil refleksiv faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tahlillar virtual pedagogik simulyatsiyalar pedagogik tayyorgarlik tizimida bir qator muhim funksiyalarni bajarishini ko‘rsatdi. Avvalo, ular nazariy bilimlar bilan amaliy faoliyat o‘rtasidagi integratsiyani ta’minlaydi. Simulyatsion muhit talabalarga o‘quv jarayonida egallangan nazariy bilimlarni virtual pedagogik vaziyatlarda amaliy jihatdan qo‘llash imkoniyatini yaratadi. Shuningdek, virtual simulyatsiyalar bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy faoliyatga bosqichma-bosqich moslashuvini ta’minlaydi. Simulyatsion mashg‘ulotlar talabaning real dars jarayoniga kirishidan oldin metodik va psixologik tayyorgarligini shakllantiruvchi “pedagogik trening maydoni” vazifasini bajaradi.nMazkur texnologiyalar raqamli pedagogik savodxonlikni rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Virtual muhitda ishlash jarayonida talaba zamonaviy raqamli platformalar, interaktiv vositalar va smart-ta’lim elementlaridan foydalanish ko‘nikmalarini egallaydi. Bu esa bo‘lajak pedagogning innovatsion ta’lim muhitida samarali faoliyat yuritishiga zamin yaratadi. Tadqiqot natijalari virtual pedagogik simulyatsiyalarning samaradorligini bir qator pedagogik ko‘rsatkichlar asosida tasdiqladi. Jumladan, simulyatsion mashg‘ulotlarda ishtirok etgan talabalarda muammoli pedagogik vaziyatlarga nisbatan tezkor metodik reaksiya shakllanganligi kuzatildi. Ularning pedagogik qaror qabul qilish tezligi an’anaviy tayyorgarlik asosida ta’lim olgan talabalar bilan solishtirilganda sezilarli darajada yuqori ekanligi aniqlandi. Bundan tashqari, virtual muhit talabalarning psixologik barqarorligini mustahkamlashga xizmat qildi. Simulyatsion mashg‘ulotlar davomida xato qilish imkoniyatining mavjudligi auditoriya oldida ishlash bilan bog‘liq qo‘rquv va emotsional zo‘riqishni kamaytirib, kasbiy o‘ziga ishonch darajasining oshishiga olib keldi. Tahlillar shuningdek, virtual simulyatsiyalar talabalarning metodik kreativligini rivojlantirishini ham ko‘rsatdi. Simulyatsion vaziyatlar asosida ishlash jarayonida talabalar nostandart pedagogik

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

holatlarga nisbatan mustaqil va innovatsion metodik yechimlar ishlab chiqish ko‘nikmalarini shakllantirdilar.

Xulosa qilganda, olib borilgan tadqiqotlar asosida virtual pedagogik simulyatsiyalar bo‘lajak o‘qituvchilarning amaliy-metodik tayyorgarligini rivojlantirishda muhim innovatsion didaktik tizim ekanligi aniqlandi. Mazkur texnologiyalar nazariy bilim bilan amaliy faoliyat o‘rtasidagi integratsiyani ta’minlab, pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirishning samarali mexanizmi sifatida namoyon bo‘ladi. Shuningdek, simulyatsion muhit bo‘lajak pedagoglarning refleksiv tafakkuri, metodik moslashuvchanligi va kommunikativ kompetentligini rivojlantirishda an’anaviy o‘qitish shakllariga nisbatan yuqori samaradorlikka ega ekanligi kuzatildi. Shu sababli pedagogik oliy ta’lim tizimida virtual pedagogik laboratoriyalar va simulyatsion modullarni joriy etish zamonaviy pedagogik ta’limni rivojlantirishning strategik yo‘nalishlaridan biri sifatida baholanishi mumkin. Virtual pedagogik simulyatsiyalar asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligini takomillashtirish boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiluvchi istiqbolli innovatsion yondashuvlardan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Kolb, D. A. (2014). Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. Pearson Education. – pp. 31-65.
2. Dede, C. (2009). Immersive Interfaces for Engagement and Learning. Science, 323(5910). – pp. 66-69.
3. Marzano, R. J. (2017). The New Art and Science of Teaching. Solution Tree Press. – pp. 120-145.
4. Azizxo‘jayeva N. N. (2006). Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti. – 160-178-betlar.
5. Shodmonova Sh. S. (2020). Boshlang‘ich ta’limda innovatsion o‘quv muhitini yaratish muammolari. – Toshkent: Fan va texnologiya. – 85-112-betlar.
6. Kelly, K. (2022). The Impact of Virtual Simulations on Pre-service Teachers' Self-Efficacy. Journal of Digital Learning in Teacher Education, 38(2). – pp. 54-72.
7. Kozyrev, M. A. (2021). Digital Twins and Simulations in Teacher Education. Educational Technology & Society. – pp. 115-128.
8. Vigotskiy, L. S. (2012). Pedagogik psixologiya. (Qayta nashr). – Toshkent: O‘qituvchi. – 210-235-betlar.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

OLIY TA’LIMDA RUS TILINI O‘QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA O‘QUV-AMALIY FAOLIYATNING O‘RNI.

Alimova Shaxnoza Shukurovna, Navoiy davlat universiteti dotsenti.

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada oliy ta’lim muassasalarida rus tilini o‘qitish samaradorligini oshirishda o‘quv-amaliy faoliyatning ahamiyati yoritiladi. Rus tilini o‘qitish jarayonida nazariy bilimlarni amaliy mashg‘ulotlar, muloqot, muhokama, mustaqil ish va ijodiy topshiriqlar bilan bog‘lash talabalarning til ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Maqolada o‘quv-amaliy faoliyatning talabalar faolligini oshirish, mustaqil fikrlashini shakllantirish va rus tilida erkin muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirishdagi o‘rni tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi oliy ta’lim tizimida rus tilini o‘qitish samaradorligini oshirishda o‘quv-amaliy faoliyat, amaliy mashg‘ulotlar, ijodiy topshiriqlar va mustaqil ta’lim shakllarining o‘rni hamda ahamiyatini aniqlash va ilmiy-amaliy jihatdan asoslab berishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot Navoiy davlat universiteti Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 1-kursining 32 nafar talabasi ishtirokida bir semestr davomida olib borilgan bo‘lib, unda asosiy metod sifatida talabalarning rus tilini o‘rganishdagi qiyinchiliklari, darsdagi faolligi va ehtiyojlarini aniqlashga qaratilgan 7 ta ochiq turdagi savoldan iborat suhbat metodi, dars jarayonlarini kuzatish hamda sohadagi ilmiy adabiyotlar tahlilidan foydalanilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: belgilangan samaradorlik mezonlari (fanga qiziqish, darsdagi faollik, og‘zaki nutq ko‘nikmasi, mustaqil ishlash va topshiriqlarni bajarish) bo‘yicha olingan natijalar tahlili shuni ko‘rsatdiki, o‘quv-amaliy faoliyat tufayli talabalarning rus tiliga bo‘lgan motivatsiyasi ortgan, ular darsda passiv tinglovchidan muloqot va dialoglarning faol ishtirokchisiga aylangan, tortinishlarni yengib, oddiy mavzularda mustaqil fikr bildirish va topshiriqlarni mustaqil bajarish ko‘nikmalarini ijobiy tomonga shakllantirganlar.

XULOSA: Rus tilini o‘qitishda darslarni faqat nazariy ma’lumotlar va grammatik qoidalar bilan cheklamay, o‘quv-amaliy faoliyatni tizimli ravishda tashkil etish, real hayotiy vaziyatlarga yaqin dialoglar va interaktiv metodlar ulushini kengaytirish talabalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish hamda kelajakdagi kasbiy faoliyatida tildan samarali foydalanishini ta'minlashning muhim omili hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: Rus tili, oliy ta’lim, o‘quv-amaliy faoliyat, amaliy mashg‘ulot, mustaqil ta’lim, muloqot ko‘nikmasi, o‘qitish samaradorligi.

РОЛЬ УЧЕБНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Алимова Шахноза Шукуровна, доцент Навоийского государственного университета.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается значение учебно-практической деятельности в повышении эффективности обучения русскому языку в высших образовательных учреждениях. Связь теоретических знаний с практическими занятиями, общением, обсуждениями, самостоятельной работой и творческими заданиями способствует развитию языковых навыков студентов. Особое внимание уделяется роли учебно-практической деятельности в повышении активности студентов, формировании самостоятельного мышления и развитии способности свободно общаться на русском языке.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования заключается в определении и научно-практическом обосновании роли и значения учебно-прaческой деятельности, практических занятий, творческих заданий и форм самостоятельного обучения в повышении эффективности преподавания русского языка в системе высшего образования.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: исследование проводилось в течение одного семестра с участием 32 студентов 1-го курса направления «Начальное образование» Навоийского государственного университета; в качестве основного метода использовался метод бесед, состоящий из 7 вопросов открытого типа, направленных на выявление трудностей, активности и потребностей студентов в изучении русского языка, а также методы наблюдения за учебным процессом и анализа научно-методической литературы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: анализ результатов по установленным критериям эффективности (интерес к предмету, активность на уроке, навыки устной речи, самостоятельная работа и выполнение заданий) показал, что благодаря учебно-практической деятельности мотивация студентов возросла, они перешли от пассивного слушания к активному участию в дискуссиях и диалогах, преодолели языковой барьер, сформировали навыки выражения мыслей на простые темы и стали более самостоятельно выполнять практические задачи.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: системная организация учебно-практической деятельности, расширение доли практических занятий, использование интерактивных методов и диалогов, приближенных к реальным жизненным ситуациям, вместо ограничения уроков только теоретическими правилами, являются ключевыми факторами повышения качества обучения, развития коммуникативной компетенции студентов и их успешной подготовки к будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: Русский язык, высшее образование, учебно-практическая деятельность, практическое занятие, самостоятельное обучение, коммуникативные навыки, эффективность обучения.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

THE ROLE OF EDUCATIONAL AND PRACTICAL ACTIVITIES IN IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF TEACHING RUSSIAN IN HIGHER EDUCATION.

Alimova Shaxnoza Shukurovna, Associate Professor at Navoi State University.

Annotation

INTRODUCTION: this article discusses the importance of educational and practical activities in improving the effectiveness of teaching Russian in higher education institutions. Connecting theoretical knowledge with practical lessons, communication, discussions, independent work, and creative tasks helps develop students' language skills. The article also analyzes the role of educational and practical activities in increasing students' activity, developing independent thinking, and improving their ability to communicate freely in Russian.

AIM: the primary objective of the study is to determine and scientifically substantiate the role and significance of educational-practical activities, practical classes, creative tasks, and independent learning methods in enhancing the efficiency of teaching the Russian language within the higher education system.

MATERIALS AND METHODS: the study was conducted over one academic semester involving 32 first-year students of the Primary Education department at Navoiy State University; the primary methodology employed was the interview method, consisting of 7 open-ended questions designed to identify students' difficulties, classroom activity, and linguistic needs, supplemented by direct classroom observation and scientific literature analysis.

DISCUSSION AND RESULTS: the analysis of the research results based on the established effectiveness criteria (interest in the subject, classroom activity, oral speech skills, independent work, and task performance) revealed that educational-practical activities significantly increased students' motivation, shifting them from passive listeners to active participants in discussions and dialogues, helping them overcome hesitation to express thoughts on simple topics, and improving their capacity to perform tasks independently.

CONCLUSION: systematically organizing educational-practical activities, expanding the proportion of practical classes, and utilizing interactive methods and real-life situational dialogues—rather than limiting lessons to pure theoretical data and grammatical rules—serve as vital factors in improving educational quality, developing students' communicative competence, and ensuring the effective use of the language in their future professional endeavors.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Keywords: Russian language, higher education, educational and practical activity, practical lesson, independent learning, communication skills, teaching effectiveness.

Bugungi kunda Respublikamiz ta'lim tizimida sifatli, zamonaviy va amaliy natijaga yo'naltirilgan ta'limni tashkil etish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Oliy ta'lim muassasalarida talabalarni nafaqat nazariy bilimlar bilan qurollantirish, balki ularni amaliy faoliyatga tayyorlash, mustaqil fikrlashga, muloqot qilishga va o'z bilimidan hayotiy vaziyatlarda foydalanishga o'rgatish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, xorijiy tillarni, jumladan, rus tilini o'qitishda bu masala yanada muhimdir. Chunki tilni o'rganish faqat grammatik qoidalarni bilish bilan cheklanmaydi, balki uni amaliy muloqotda to'g'ri va erkin qo'llay olishni ham talab etadi.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlar yosh avlodning zamonaviy bilim va kasbiy ko'nikmalarga ega bo'lishini ta'minlashga qaratilgan. Oliy ta'lim tizimida raqobatbardosh, ijodkor, mustaqil qaror qabul qila oladigan va bir nechta tillarda muloqot qila oladigan mutaxassislarni tayyorlashga alohida e'tibor berilmoqda. Shu nuqtayi nazardan, rus tilini o'qitish jarayonida an'anaviy yondashuvlar bilan bir qatorda o'quv-amaliy faoliyat, ijodiy topshiriqlar, muhokamalar, konsultatsiyalar va mustaqil ta'lim shakllaridan samarali foydalanish zarurati ortib bormoqda.

Rus tili Respublikamiz ta'lim va ilmiy-amaliy hayotida muhim o'rin tutadi. Talabalar rus tilini puxta o'zlashtirish orqali ilmiy adabiyotlardan foydalanish, kasbiy sohaga oid ma'lumotlarni o'rganish, turli madaniyat vakillari bilan muloqot qilish hamda kelajakdagi kasbiy faoliyatida undan samarali foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Biroq amaliyot shuni ko'rsatadiki, ayrim hollarda talabalar rus tili bo'yicha nazariy bilimlarga ega bo'lsalar-da, ularni og'zaki va yozma nutqda qo'llashda qiyinchiliklarga duch keladilar. Bu esa o'qitish jarayonida amaliy mashg'ulotlar va faol ta'lim shakllariga ko'proq e'tibor qaratishni taqozo etadi.

O'quv-amaliy faoliyat rus tilini o'qitishda talabani faol ishtirokchiga aylantiradi. Bunda talaba tayyor bilimni faqat qabul qiluvchi emas, balki uni amalda qo'llovchi, fikr bildiruvchi, savol beruvchi, muhokamada qatnashuvchi va ijodiy topshiriqlarni bajaruvchi subyekt sifatida namoyon bo'ladi. Amaliy mashg'ulotlar, rolli o'yinlar, matn ustida ishlash, dialog va monologlar tuzish, kichik guruhlarda muhokama qilish hamda mustaqil topshiriqlarni bajarish talabalarning rus tilida fikrlash va muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Shu bois oliy ta'limda rus tilini o'qitish samaradorligini oshirishda o'quv-amaliy faoliyatning o'rnini o'rganish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Mazkur mavzu rus tilini o'qitish jarayonini yanada jonli, mazmunli va natijador tashkil etish, talabalarni mustaqil o'rganishga yo'naltirish hamda ularning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish imkoniyatlarini aniqlashga xizmat qiladi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Oliy ta’limda rus tilini o‘qitish samaradorligini oshirish masalasi bir qator o‘zbek va xorijiy olimlar tomonidan o‘rganilgan. Ayniqsa, rus tilini amaliy mashg‘ulotlar, muloqot, mustaqil ish, ijodiy topshiriqlar va interaktiv metodlar asosida o‘qitish bugungi ta’lim jarayoni uchun muhim hisoblanadi.

L.T. Axmedova va O.V. Konning “Методика преподавания русского языка” nomli qo‘llanmasida rus tilini o‘qitishda nazariy bilimlarni amaliy topshiriqlar bilan bog‘lash zarurligi ta’kidlanadi. Mualliflar til o‘rgatish jarayonida faqat grammatik qoidalarni tushuntirish yetarli emasligini, talabalar nutqiy faoliyatga faol jalb etilishi kerakligini ko‘rsatadi. Bu fikr maqola mavzusiga bevosita mos keladi, chunki o‘quv-amaliy faoliyat rus tilini real muloqotda qo‘llashga yordam beradi. ([AKBT Urdu][1])

D.U. Hoshimova tadqiqotlarida rus tilini o‘qitishda zamonaviy ta’lim vositalari, xususan, elektron darslik va o‘quv-professional nutqni rivojlantirish masalalariga e’tibor qaratilgan. Uning yondashuviga ko‘ra, rus tilini o‘qitishda talabaning mustaqil ishlashi, kasbiy vaziyatlarda til vositalaridan foydalanishi va amaliy nutq ko‘nikmalarini rivojlantirishi muhimdir. Bu jihat o‘quv-amaliy faoliyatning nafaqat auditoriya mashg‘ulotlarida, balki mustaqil ta’limda ham zarurligini ko‘rsatadi. ([my.nuu.uz][2])

Xorijiy olim E.I. Passov kommunikativ metod nazariyasida tilni o‘rganishning asosiy maqsadi muloqot qilish ekanligini asoslab bergan. Uning fikricha, til darsi sun’iy qoidalar majmuasi emas, balki real nutqiy vaziyatlarga yaqin bo‘lishi kerak. Shuning uchun dialog, savol-javob, muhokama, rolli o‘yin va guruhli ishlar rus tilini o‘qitishda katta samara beradi. Bu qarash o‘quv-amaliy faoliyat orqali talabalarning rus tilida erkin fikr bildirishini rivojlantirish g‘oyasini qo‘llab-quvvatlaydi. ([journals.rudn.ru][3])

A.N. Shchukin esa “Методика преподавания русского языка как иностранного” asarida rus tilini chet tili sifatida o‘qitishda mashq, amaliy topshiriq, nutqiy vaziyat va bosqichma-bosqich o‘rgatish tamoyillariga alohida e’tibor qaratadi. Uning fikricha, talabada til ko‘nikmasi faqat tushuntirish orqali emas, balki muntazam amaliy faoliyat orqali shakllanadi. Demak, rus tilini o‘qitishda konsultatsiya, mustaqil ish, ijodiy topshiriq va amaliy mashg‘ulotlarni birgalikda tashkil etish ta’lim samaradorligini oshiradi. ([worldsiencepub.com][4])

Umuman olganda, yuqoridagi olimlarning qarashlari shuni ko‘rsatadiki, oliy ta’limda rus tilini samarali o‘qitish uchun talaba dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylanishi zarur. O‘quv-amaliy faoliyat, muhokama, ijodiy ustaxona, konsultatsiya va mustaqil ta’lim kabi shakllar talabada rus tilida fikrlash, gapirish, yozish va kasbiy vaziyatlarda muloqot qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ushbu tadqiqotda suhbat metodidan foydalanildi. Suhbat metodi talabalar bilan bevosita muloqot qilish, ularning rus tilini o‘rganishdagi qiyinchiliklari, ehtiyojlari, qiziqishlari va o‘quv-amaliy faoliyatga munosabatini aniqlash imkonini berdi.

Tadqiqot obyekti sifatida Navoiy davlat universiteti Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 1-kursida tahsil olayotgan 32 nafar talaba tanlab olindi. Tadqiqot bir semestr davomida olib borildi. Shu davrda talabalar bilan suhbatlar tashkil etilib, rus tili mashg‘ulotlarida o‘quv-

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

amaliy faoliyatning samaradorligi, amaliy topshiriqlarning tushunarliligi, mustaqil ishlarning foydasi hamda muloqotga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlarning ta’siri o‘rganildi.

Suhbat jarayonida talabalarning rus tilida og‘zaki fikr bildirishga bo‘lgan ishonchi, mashg‘ulotlarda faol ishtirok etishi, ijodiy topshiriqlarga munosabati va mustaqil ishlash ko‘nikmalari tahlil qilindi. Olingan javoblar asosida rus tilini o‘qitishda o‘quv-amaliy faoliyatni kuchaytirish talabalar faolligini oshirishi, ularning muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishi va fanga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirishi mumkinligi aniqlandi.

Tadqiqot davomida suhbat metodi tanlanishining asosiy sababi shundaki, bu metod talabalar fikrini erkin bayon etish, ularning real ehtiyojlarini aniqlash va o‘quv jarayonidagi mavjud muammolarni bevosita kuzatish imkonini beradi. Shu bois suhbat metodi mazkur tadqiqotda rus tilini o‘qitish samaradorligini oshirishda o‘quv-amaliy faoliyatning o‘rnini aniqlash uchun qulay metod sifatida qo‘llanildi.

Tadqiqotda oliy ta’limda rus tilini o‘qitish samaradorligini oshirishda o‘quv-amaliy faoliyatning o‘rnini aniqlash maqsad qilindi. Tadqiqot obyekti sifatida Navoiy davlat universiteti Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 1-kursida tahsil olayotgan 32 nafar talaba tanlab olindi. Tadqiqot bir semestr davomida olib borildi.

Tadqiqotda asosiy metod sifatida **suhbat metodi**dan foydalanildi. Mazkur metod talabalar bilan bevosita muloqot qilish, ularning rus tilini o‘rganishdagi qiyinchiliklari, dars jarayonidagi faolligi, amaliy mashg‘ulotlarga munosabati va mustaqil ishlash ko‘nikmalarini aniqlash imkonini berdi. Suhbatlar dars jarayoni va mashg‘ulotlardan keyingi vaqtlarda tashkil etildi. Talabalarga ochiq turdagi savollar berildi, ularning javoblari umumlashtirilib, tahlil qilindi.

Suhbat jarayonida quyidagi savollardan foydalanildi:

Suhbat savollari

Siz uchun rus tilini o‘rganishda eng qiyin jihat nima?

Rus tili mashg‘ulotlarida amaliy topshiriqlar sizga qanchalik yordam beradi?

Darslarda suhbat, muhokama va dialoglar tashkil etilishi sizning rus tilida gapirish ko‘nikmangizga ta’sir qiladimi?

Mustaqil ishlar orqali rus tilini o‘rganishda qanday natijalarga erishyapsiz?

Ijodiy topshiriqlar va kichik guruhlarda ishlash sizning darsdagi faolligingizni oshiradimi?

Rus tilida erkin fikr bildirish uchun sizga yana qanday mashg‘ulotlar kerak deb o‘ylaysiz?

O‘quv-amaliy faoliyat rus tilini o‘rganishga bo‘lgan qiziqishingizni oshiradimi?

Suhbat natijalari shuni ko‘rsatdiki, talabalar rus tilini o‘rganishda ko‘proq amaliy mashg‘ulotlar, dialoglar, muhokamalar, ijodiy topshiriqlar va mustaqil ishlarga ehtiyoj sezadilar. Ayniqsa, og‘zaki nutqni rivojlantirish, so‘z boyligini oshirish va rus tilida erkin fikr bildirish talabalarda eng ko‘p uchraydigan ehtiyojlardan biri sifatida namoyon bo‘ldi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Tadqiqotda o‘quv-amaliy faoliyat samaradorligini aniqlash uchun bir nechta mezonlar belgilandi. Ushbu mezonlar talabalarning rus tiliga bo‘lgan qiziqishi, darsdagi faolligi, og‘zaki nutq ko‘nikmasi, mustaqil ishlash darajasi va amaliy topshiriqlarni bajarish sifatiga asoslandi.

Samaradorlik mezoni	Boshlang‘ich holat	Semestr yakunidagi holat	Izoh
Rus tiliga qiziqish	Talabalarning bir qismida qiziqish sust edi	Ko‘pchilik talabalarda qiziqish ortdi	Amaliy topshiriqlar va ijodiy mashg‘ulotlar motivatsiyani kuchaytirdi
Darsdagi faollik	Talabalar ko‘proq tinglovchi sifatida qatnashgan	Muhokama va dialoglarda faol ishtirok kuchaydi	Suhbat va guruhli ishlar faollikni oshirdi
Og‘zaki nutq ko‘nikmasi	Rus tilida fikr bildirishda tortinish kuzatildi	Oddiy mavzularda fikr bildirish ko‘nikmasi shakllandi	Dialog va rolli mashqlar ijobiy ta’sir ko‘rsatdi
Mustaqil ishlash	Mustaqil topshiriqlarni bajarishda qiyinchiliklar mavjud edi	Mustaqil topshiriqlarni bajarishga mas’uliyat oshdi	Talabalar matn, lug‘at va topshiriqlar ustida ko‘proq ishlay boshladi
Amaliy topshiriqlarni bajarish	Topshiriqlarni bajarishda o‘qituvchi yordamiga ehtiyoj yuqori edi	Talabalar topshiriqlarni mustaqilroq bajarishga harakat qildi	O‘quv-amaliy faoliyat amaliy ko‘nikmalarni mustahkamladi

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, bir semestr davomida tashkil etilgan o‘quv-amaliy faoliyat talabalar rus tilini o‘rganish jarayoniga ijobiy ta’sir ko‘rsatgan. Dastlab talabalarda rus tilida gapirishdan tortinish, so‘z boyligining yetarli emasligi, mustaqil topshiriqlarni bajarishda qiyinchiliklar kuzatilgan bo‘lsa, semestr yakunida ularning darsdagi faolligi, amaliy topshiriqlarga munosabati va muloqotga kirishish istagi oshgani aniqlandi.

Ayniqsa, suhbat metodi orqali talabalar fikrini bevosita o‘rganish tadqiqot uchun muhim ma’lumot berdi. Talabalar rus tilini o‘rganishda nazariy qoidalar bilan birga ko‘proq amaliy mashg‘ulotlar, real hayotiy vaziyatlarga yaqin dialoglar, ijodiy topshiriqlar va kichik guruhlardagi muhokamalar samarali ekanini ta’kidladilar. Shu sababli o‘quv-amaliy faoliyatni rus tili mashg‘ulotlarining muhim tarkibiy qismi sifatida tashkil etish ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, oliy ta’limda rus tilini o‘qitish samaradorligi ko‘p jihatdan darsning qanday tashkil etilishiga bog‘liq. Agar mashg‘ulotlar faqat nazariy

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ma’lumotlarni bayon qilish bilan cheklansa, talabalarda rus tilidan erkin foydalanish ko‘nikmasi yetarli darajada shakllanmaydi. Aksincha, o‘quv-amaliy faoliyatga asoslangan mashg‘ulotlar talabalarning darsdagi faolligini oshiradi, ularni mustaqil fikrlashga undaydi hamda rus tilida muloqot qilishga bo‘lgan ishonchini kuchaytiradi.

Bir semestr davomida Navoiy davlat universitetining Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 1-kursida tahsil olayotgan 32 nafar talaba ishtirokida o‘tkazilgan suhbatlar va kuzatuvlar shuni ko‘rsatdiki, talabalar amaliy topshiriqlar, dialog va muhokamalar, ijodiy mashg‘ulotlar hamda mustaqil ta’lim orqali rus tilini ancha qiziqish bilan o‘zlashtiradilar. Ayniqsa, kichik guruhlarda ishlash, hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlarni bajarish va o‘z fikrini rus tilida ifodalashga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlar ularning kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi.

Suhbat metodi orqali olingan natijalar ham talabalarning aksariyati rus tilini o‘rganishda nazariy ma’lumotdan ko‘ra amaliy mashg‘ulotlarni foydaliroq deb hisoblashlarini ko‘rsatdi. Ular darslarda ko‘proq muloqot qilish, fikr almashish, ijodiy topshiriqlarni bajarish va mustaqil ishlash imkoniyatlari yaratilganda fanni o‘zlashtirish osonlashishini ta’kidladilar.

Shu asosda aytish mumkinki, rus tilini o‘qitish jarayonida o‘quv-amaliy faoliyatni tizimli ravishda tashkil etish, amaliy mashg‘ulotlar ulushini kengaytirish, talabalarning mustaqil ta’limini qo‘llab-quvvatlash hamda interaktiv metodlardan samarali foydalanish ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biridir. Mazkur yondashuv nafaqat talabalarning til kompetensiyasini rivojlantirishga, balki ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatida rus tilidan samarali foydalanishiga ham xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Ахмедова Л.Т., Кон О.В. Методика преподавания русского языка. – Ташкент: Fan va texnologiya, 2013. – 240 с.
2. Ахмедова Л.Т., Кон О.В. Практикум по методике преподавания русского языка. – Ташкент: Voris nashriyot, 2006.
3. Щукин А.Н. Методика преподавания русского языка как иностранного: учебное пособие. – 4-е изд., стер. – Москва: ФЛИНТА, 2017.
4. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – 2-е изд. – Москва: Просвещение, 1991. – 223 с.
5. Пассов Е.И., Кузовлева Н.Е. Основы коммуникативной теории и технологии иноязычного образования. – Москва: Русский язык. Курсы, 2010. – 568 с.
6. Зимняя И.А. Педагогическая психология: учебник для вузов. – Москва: Логос, 2004. – 384 с.
7. Чеснокова М.П. Методика преподавания русского языка как иностранного: учебное пособие. – Москва: МАДИ, 2015.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

8. Хашимова Д.У. Обучение языкам с использованием электронного мультимедийного учебника // Sharq mash'ali. – Ташкент, 2017.
9. Хашимова Д.У. Электронный мультимедийный учебник «Русский язык для студентов-юристов». – Ташкент: Давлат Патент Идораси, свидетельство № BGU 00189.
10. Ибрагимова Н.Т. Актуальные подходы к обучению русскому языку у учащихся уровня B1 средних общеобразовательных школ // Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – № 10. – С. 166–170.
11. Выготский Л.С. Мышление и речь. – Москва: Лабиринт, 1999. – 352 с.
12. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика. – Москва: Академия, 2006. – 336 с.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

AUTIZMGA EGA BO‘LGAN BOLALAR NUQSONLARINI BARTARAF ETISHDA KORREKSION METODIKALARNING AHAMIYATI VA SAMARADORLIGI.

Usmanova Nilufar Ilhom qizi, Alfraganus Universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti Maxsus pedagogika Logopediya yo‘nalishi talabasi.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada autizm spektr buzilishiga ega bo‘lgan bolalar bilan olib boriladigan korreksion-pedagogik faoliyatning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Autizmli bolalar rivojlanishidagi nutqiy, emotsional, ijtimoiy hamda sensor buzilishlarni kamaytirishga qaratilgan zamonaviy metodikalar yoritilgan. Jumladan, TEACCH metodikasi, sensor integratsiya va rag‘batlantirish (SIR), artterapiya hamda boshqa korreksion yondashuvlarning mazmuni, maqsadi va qo‘llash imkoniyatlari tahlil etilgan. Shuningdek, metodikalarning kuchli va cheklangan tomonlari ham ko‘rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari autizmga ega bo‘lgan bolalar bilan tizimli, individual va oilaga yo‘naltirilgan yondashuv samarali natija berishini ko‘rsatadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi autizm spektr buzilishiga ega bo‘lgan bolalarning individual ehtiyojlari va rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda, ularning ijtimoiy moslashuvi, nutqi, muloqoti hamda mustaqil hayot ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi zamonaviy korreksion-pedagogik metodikalar (TEACCH, sensor integratsiya, artterapiya va b.) g‘oyalari, mazmuni va samaradorligini ilmiy-metodologik jihatdan o‘rganish hamda kompleks yondashuvning afzalliklarini asoslashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot jarayonida autizm, maxsus pedagogika, defektologiya va psixologiya sohasidagi mahalliy hamda xorijiy ilmiy-nazariy manbalar, patopsixologik, neyropsixologik va diagnostik yondashuvlar hamda L.S. Vigotskiyning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasiga oid adabiyotlar asos qilib olingan bo‘lib, tadqiqotda tizimli va ilmiy tahlil, qiyosiy tahlil, xorijiy ilg‘or metodikalar (TEACCH, SIR, artterapiya) mazmunini o‘zaro taqqoslash, umumlashtirish va tizimlashtirish metodlaridan foydalanilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlillar shuni ko‘rsatdiki, Eric Schopler tomonidan yaratilgan TEACCH metodikasi bolalarda imitatsiya, idrok, motorika va emotsiyalarni tahlil qilishni tizimli rivojlantirsa, Jean Ayresning sensor integratsiya va rag‘batlantirish (SIR) metodikasi autizmli bolalardagi sensor ta’sirlarga nisbatan o‘ta yuqori yoki sust sezgirlik muammolarini bartaraf etishga, artterapiya (xususan, izoterapiya) esa psixoemotsional holatni yaxshilab, mayda motorika va harakat koordinatsiyasini faollashtirishga hamda ichki kechinmalarni erkin ifodalashga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

XULOSA: autizmga ega bo‘lgan bolalar bilan olib boriladigan korreksion-pedagogik ishlar uzoq muddatli va tizimli jarayon bo‘lib, amaliyotda qo‘llanilayotgan zamonaviy metodikalarning samaradorligi faqatgina bitta yondashuv bilan cheklanib qolmasdan, balki ularni kompleks va individual tarzda tatbiq etishga hamda pedagog, logoped,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

defektolog, shifokor va ota-onalar o‘rtasidagi uzviy, uzluksiz hamkorlikni yo‘lga qo‘yishga bevosita bog‘liqdir.

Kalit so‘zlar: autizm, autizm spektr buzilishi, korreksion pedagogika, TEACCH metodikasi, sensor integratsiya, artterapiya, reabilitatsiya, nutq rivojlanishi, ijtimoiy moslashuv, maxsus pedagogika.

ЗНАЧИМОСТЬ И ЭФФЕКТИВНОСТЬ КОРРЕКЦИОННЫХ МЕТОДИК В УСТРАНЕНИИ НАРУШЕНИЙ У ДЕТЕЙ С АУТИЗМОМ.

Усманова Нилуфар Илхом кизи, студентка направления «Специальная педагогика: Логопедия» факультета социальных наук Университета Альфраганус**.**

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье анализируются теоретические и практические аспекты коррекционно-педагогической работы с детьми с расстройствами аутистического спектра. Осветлены современные методы, направленные на снижение речевых, эмоциональных, социальных и сенсорных нарушений в развитии детей с аутизмом. В частности, анализируются содержание, цель и возможности применения методики TEACCH, сенсорной интеграции и стимуляции (СИС), арт-терапии и других коррекционных подходов. Также рассматриваются сильные и слабые стороны методов. Результаты исследования показывают, что систематический, индивидуальный и семейно-ориентированный подход к работе с детьми с аутизмом дает эффективные результаты.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования заключается в научно-методологическом изучении концепций, содержания и эффективности современных коррекционно-педагогических методик (TEACCH, сенсорная интеграция, арт-терапия и др.), направленных на формирование навыков социальной адаптации, речи, общения и самостоятельной жизни у детей с расстройствами аутистического спектра с учетом их индивидуальных потребностей и особенностей развития, а также в обосновании преимуществ комплексного подхода.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в качестве основы исследования послужили отечественные и зарубежные научно-теоретические источники в области аутизма, специальной педагогики, дефектологии и психологии, включая патопсихологические, нейропсихологические и диагностические подходы, а также культурно-историческую теорию Л.С. Выготского; в работе использовались методы системного и научного анализа, сравнительного анализа, сопоставления содержания передовых зарубежных методик (TEACCH, SIR, арт-терапия), обобщения и систематизации данных.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: анализ показал, что методика TEACCH Эрика Шоплера систематически развивает у детей имитацию, восприятие, моторику и понимание эмоций, в то время как методика сенсорной интеграции и

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

стимулирования (SIR) Джин Айрес устраняет проблемы гипер- или гипочувствительности к сенсорным раздражителям, а арт-терапия (в частности, изотерапия) положительно влияет на психоэмоциональное состояние, активизирует мелкую моторику, координацию движений и обеспечивает свободное выражение внутренних переживаний.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: коррекционно-педагогическая работа с детьми с аутизмом является долгосрочным и системным процессом, эффективность которого определяется не ограничением рамками одного подхода, а комплексным и индивидуальным внедрением современных методик, а также созданием тесного и непрерывного взаимодействия между педагогами, логопедами, дефектологами, врачами и родителями.

Ключевые слова: аутизм, расстройства аутистического спектра, коррекционная педагогика, методика TEACCH, сенсорная интеграция, арт-терапия, реабилитация, развитие речи, социальная адаптация, специальная педагогика.

THE IMPORTANCE AND EFFECTIVENESS OF CORRECTIONAL METHODS IN OVERCOMING DEFECTS IN CHILDREN WITH AUTISM.

Usmanova Nilufar Ilhom qizi, Student of Special Education: Logopedics direction at the Faculty of Social Sciences, Alfraganus University..

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes the theoretical and practical aspects of correctional and pedagogical activities with children with autism spectrum disorders. Modern methods aimed at reducing speech, emotional, social and sensory disorders in the development of children with autism are highlighted. In particular, the content, purpose and application possibilities of the TEACCH methodology, sensory integration and stimulation (SIR), art therapy and other correctional approaches are analyzed. The strengths and limitations of the methods are also considered. The results of the study show that a systematic, individual and family-oriented approach to working with children with autism gives effective results.

AIM: the primary objective of the study is to scientifically and methodologically examine the concepts, content, and effectiveness of modern correctional-pedagogical methodologies (TEACCH, sensory integration, art therapy, etc.) designed to promote social adaptation, speech, communication, and independent living skills in children with autism spectrum disorder based on their individual needs and developmental characteristics, while substantiating the advantages of an integrated approach.

MATERIALS AND METHODS: the research is based on local and foreign scientific-theoretical literature in the fields of autism, special pedagogy, defectology, and psychology—incorporating pathopsychological, neuropsychological, and diagnostic approaches, as well as L.S. Vygotsky's cultural-historical developmental theory; the

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

methodology utilizes systematic and scientific analysis, comparative analysis, content evaluation of advanced foreign methodologies (TEACCH, SIR, art therapy), generalization, and systematization.

DISCUSSION AND RESULTS: the analysis demonstrated that Eric Schopler's TEACCH methodology systematically enhances imitation, perception, motor skills, and emotional understanding in children, whereas Jean Ayres's Sensory Integration and Stimulation (SIR) method successfully mitigates issues related to sensory hyper- or hyposensitivity, and art therapy (specifically isotherapy) positively impacts the psycho-emotional state, activates fine motor skills and movement coordination, and facilitates the free expression of internal emotions.

CONCLUSION: correctional-pedagogical work with autistic children is a long-term, systematic process; the effectiveness of modern practical methodologies depends not on relying on a single isolated approach, but rather on their comprehensive and individualized implementation combined with seamless, continuous multi-disciplinary collaboration among educators, speech therapists, defectologists, physicians, and parents.

Keywords: autism, autism spectrum disorders, correctional pedagogy, TEACCH methodology, sensory integration, art therapy, rehabilitation, speech development, social adaptation, special pedagogy.

Bugungi kunda autizm spektr buzilishi bolalar orasida tobora ko‘proq uchrayotgan rivojlanish xususiyatlaridan biri sifatida maxsus pedagogika, psixologiya va tibbiyot sohalarida dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan hisoblanadi. Autizm bolaning ijtimoiy munosabatlari, muloqot qilish qobiliyati, nutq rivojlanishi, emotsional holati hamda atrof-muhitni idrok etish jarayonlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Autizmga ega bo‘lgan bolalar bilan ishlash jarayonida umumiy ta’lim usullaridan foydalanish yetarli natija bermaydi. Shu sababli ularning individual ehtiyojlari, qiziqishlari va rivojlanish darajasini hisobga oluvchi maxsus korreksion metodikalardan foydalanish zarur hisoblanadi. Bunday metodikalarning asosiy maqsadi boladagi mavjud imkoniyatlarni rivojlantirish, mustaqil hayot ko‘nikmalarini shakllantirish hamda ijtimoiy moslashuv jarayonini qo‘llab-quvvatlashdan iborat. Zamonaviy amaliyotda autizmli bolalar bilan ishlash uchun TEACCH, ABA, Son-rise, sensor integratsiya va rag‘batlantirish metodikalari, shuningdek, artterapiya, musiqa terapiyasi, ertak terapiyasi, qum terapiyasi va boshqa rivojlantiruvchi texnologiyalar keng qo‘llanilmoqda. Ayniqsa, TEACCH metodikasi bolaning individual rivojlanish dasturini yaratish va bosqichma-bosqich rivojlantirishga yo‘naltirilganligi bilan ajralib turadi. Sensor integratsiya metodikasi esa bolaning tashqi ta’sirlarni qabul qilish va qayta ishlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Artterapiya esa ijodiy faoliyat orqali bolaning ichki kechinmalarini ifodalash va psixoemotsional holatini yaxshilashga yordam beradi. Mazkur metodikalar bir-birini

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

to‘ldiruvchi yondashuv sifatida qo‘llanilganda autizmga ega bo‘lgan bolalarda nutq, muloqot, idrok, motorika va ijtimoiy moslashuv ko‘rsatkichlarining yaxshilanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Amaliyotda rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalarga, ayniqsa autizm sindromiga ega bo‘lgan bolalar uchun mo‘ljallangan korreksion metodikalar ko‘p emas.

Autizm spektr buzilishi bo‘lgan bolalarni korreksion-pedagogik qo‘llab-quvvatlash masalalari so‘nggi yillarda maxsus pedagogika, defektologiya, psixologiya va neyropsixologiya fanlarining eng dolzarb yo‘nalishlaridan biriga aylangan. Mazkur yo‘nalishda olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda autizmning kelib chiqish sabablari, diagnostikasi, rivojlanish xususiyatlari hamda samarali korreksion metodlarni amaliyotga joriy etish masalalari keng yoritilgan. Olimlar autizmli bolalarda kuzatiladigan nutqiy, emotsional, sensor va ijtimoiy rivojlanishdagi o‘ziga xosliklarni hisobga olgan holda individual ta'lim va korreksion dasturlarni ishlab chiqish zarurligini ta'kidlaydilar [1, 18–35-b.].

Mahalliy tadqiqotchilar autizmga ega bo‘lgan bolalarni o‘qitish va tarbiyalashda kompleks yondashuvning ahamiyatini alohida qayd etadilar. Ularning fikricha, korreksion ishlar faqatgina bolaning mavjud kamchiliklarini bartaraf etishga emas, balki uning saqlanib qolgan imkoniyatlarini rivojlantirishga ham yo‘naltirilishi lozim. Ayniqsa, logopedik mashg‘ulotlar, maxsus pedagogik yondashuvlar, psixologik qo‘llab-quvvatlash hamda ota-onalar bilan hamkorlik autizmli bolalarning ijtimoiy moslashuvi va mustaqil hayot ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim omil sifatida e'tirof etiladi [1, 41–53-b.].

Psixologik-pedagogik diagnostikaga oid ilmiy manbalarda rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalarni imkon qadar erta aniqlash korreksion ishlarning samaradorligini oshiruvchi asosiy omillardan biri sifatida baholanadi. Tadqiqotchilar autizmni boshqa rivojlanish buzilishlaridan farqlashda kompleks diagnostik yondashuvni qo‘llash, bolaning psixik rivojlanishini muntazam monitoring qilish hamda olingan natijalarga asoslanib individual rivojlantirish dasturlarini ishlab chiqishni tavsiya etadilar [2, 42–58-b.].

Neyropsixologik tadqiqotlarda autizmli bolalarda sensor axborotni qayta ishlash, diqqatni jamlash, xotira, nutq va tafakkur jarayonlarining o‘ziga xos rivojlanish mexanizmlari ilmiy asoslangan. Mualliflarning ta'kidlashicha, korreksion mashg‘ulotlarni tashkil etishda bolaning neyropsixologik profili hisobga olinishi, mashg‘ulotlar esa bosqichma-bosqich murakkablashtirib borilishi zarur. Bu esa ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi [3, 76–95-b.].

Psixodiagnostika bo‘yicha olib borilgan ilmiy izlanishlarda bolaning bilish jarayonlari, emotsional holati va xulq-atvorini chuqur o‘rganishga qaratilgan metodikalarning ahamiyati ko‘rsatib berilgan. Tadqiqotchilar diagnostika natijalari asosida individual korreksion dasturlarni ishlab chiqish, ularning muntazam monitoringini olib borish hamda zarur hollarda mazmunini qayta ko‘rib chiqish lozimligini ta'kidlaydilar. Bu yondashuv autizmli bolalar bilan ishlashda yuqori samaradorlikni ta'minlaydi [4, 31–49-b.].

Patopsixologiya sohasidagi tadqiqotlarda autizmli bolalarda kuzatiladigan bilish faoliyati, hissiy-irodaviy soha va xulq-atvor buzilishlari tahlil qilinib, ularni korreksiya

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

qilishning psixologik mexanizmlari yoritilgan. Mualliflarning fikricha, korreksion ishlar logoped, defektolog, psixolog va shifokorlarning o‘zaro hamkorligi asosida tashkil etilgandagina yuqori natijaga erishish mumkin [5, 112–138-b.].

Psixologik diagnostikaning nazariy asoslariga bag‘ishlangan tadqiqotlarda baholash jarayonining ilmiy asoslanganligi va obyektivligi korreksion faoliyatning muvaffaqiyatini belgilovchi muhim omil sifatida baholanadi. Individual yondashuv, bolaning rivojlanish dinamikasini muntazam kuzatish hamda korreksion dasturlarni moslashtirib borish autizmli bolalarning ijtimoiy moslashuvi va kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etishi ta'kidlanadi [6, 65–89-b.].

Shuningdek, psixologik diagnostika metodlari va ularning amaliy qo‘llanilishiga bag‘ishlangan ilmiy ishlarda autizmli bolalarning rivojlanish darajasini baholashda standartlashtirilgan metodikalardan foydalanish tavsiya etiladi. Bunday yondashuv bolaning individual imkoniyatlarini to‘liq aniqlash, korreksion mashg‘ulotlarni maqsadli tashkil etish hamda ularning natijadorligini baholash imkonini beradi [7, 54–70-b.; 8, 83–102-b.].

Bolalarning yosh va individual rivojlanish xususiyatlarini o‘rganishga bag‘ishlangan tadqiqotlarda psixologik maslahat hamda korreksion-pedagogik yordamni erta tashkil etish autizmli bolalarning keyingi rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko‘rsatishi ilmiy jihatdan asoslangan. Ayniqsa, maktabgacha yosh davrida boshlangan tizimli korreksion ishlar nutq, muloqot va ijtimoiy moslashuv ko‘nikmalarining samarali rivojlanishiga xizmat qilishi qayd etiladi [9, 38–57-b.; 10, 91–118-b.].

L.S. Vigotskiyning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasi maxsus pedagogika va korreksion ta'limning metodologik asoslaridan biri hisoblanadi. Olimning "yaqin rivojlanish zonasi" haqidagi g‘oyasi autizmli bolalar bilan individual ishlash, ularning mavjud imkoniyatlariga tayangan holda yangi ko‘nikmalarni shakllantirishda muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi [11, 144–167-b.].

Maxsus psixologik-pedagogik tekshiruvlarga oid tadqiqotlarda diagnostik materiallardan foydalanishning ilmiy tamoyillari yoritilib, bolaning rivojlanish darajasini kompleks baholash korreksion ishlarni samarali rejalashtirishning asosiy sharti ekanligi ta'kidlangan [12, 22–39-b.]. Shuningdek, maktab ta'limiga psixologik tayyorgarlik va yosh xususiyatlarini o‘rganishga bag‘ishlangan ilmiy ishlarda autizmli bolalarni ta'limga tayyorlashda individual rivojlantirish dasturlari, moslashtirilgan o‘quv muhiti hamda tizimli pedagogik yordam muhim o‘rin egallashi qayd etiladi [13, 47–69-b.; 14, 58–84-b.].

Umuman olganda, tahlil qilingan ilmiy manbalar autizm spektr buzilishiga ega bo‘lgan bolalar bilan olib boriladigan korreksion ishlarning samaradorligi individual yondashuv, ilmiy asoslangan diagnostika, zamonaviy pedagogik metodikalar hamda mutaxassislar va ota-onalar hamkorligiga bevosita bog‘liq ekanligini ko‘rsatadi. Mazkur ilmiy qarashlar tadqiqot mavzusining nazariy va amaliy asoslarini yoritishda muhim metodologik manba bo‘lib xizmat qiladi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Mazkur tadqiqotda autizm spektr buzilishiga ega bo‘lgan bolalar bilan olib boriladigan korreksion-pedagogik faoliyatni o‘rganishda nazariy tahlil, qiyosiy tahlil, umumlashtirish va tizimlashtirish metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida autizmga oid ilmiy adabiyotlar, maxsus pedagogika va psixologiya sohasidagi manbalar tahlil qilinib, TEACCH, sensor integratsiya va rag‘batlantirish (SIR), artterapiya hamda boshqa korreksion metodikalarning mazmuni va samaradorligi o‘zaro taqqoslandi. Olingan ma'lumotlar asosida autizmli bolalar bilan ishlashda individual va kompleks yondashuvning afzalliklari ilmiy jihatdan umumlashtirildi.

Autizm spektr buzilishiga ega bo‘lgan bolalar bilan korreksion-pedagogik ishlarni tashkil etishda bir-biridan falsafasi, maqsadi va pedagogik yondashuvi bilan farqlanuvchi bir necha metodikalardan foydalaniladi. Amaliyotda eng ko‘p qo‘llaniladigan metodikalar qatoriga TEACCH, ABA, Son-Rise hamda sensor integratsiya va rag‘batlantirish (SIR) metodikasi kiradi. Ushbu metodikalarning barchasi bolaning individual rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda uning ijtimoiy moslashuvi, nutqiy rivojlanishi, muloqot ko‘nikmalari va mustaqil hayot faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Shulardan TEACCH metodikasi autizmli bolalar bilan ishlashda eng keng tarqalgan va ilmiy jihatdan asoslangan yondashuvlardan biri hisoblanadi.

TEACCH (Treatment and Education of Autistic and related Communication Handicapped Children) metodikasi 1970-yillarda amerikalik olim **Eric Schopler** tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, dastlab autizmli bolalarning ota-onalari va mutaxassislariga amaliy tavsiyalar berish maqsadini ko‘zlagan. Keyinchalik ushbu metodika AQSHning Shimoliy Karolina universitetida takomillashtirilib, Belgiya, Daniya hamda AQSHning ayrim shtatlarida autizmli bolalarni o‘qitishning rasmiy dasturlaridan biri sifatida keng qo‘llanila boshlandi. TEACCH metodikasi multidissiplinar hamkorlikka asoslanib, pedagog, logoped, psixolog, shifokor va ota-onalarning uzviy hamkorligini talab etadi. Mazkur metodika nafaqat autizm spektr buzilishiga ega bo‘lgan bolalar, balki aqliy rivojlanishida orqada qolish, nutq rivojlanishining kechikishi va boshqa rivojlanish nuqsonlari kuzatiladigan bolalar bilan ishlashda ham samarali hisoblanadi.

TEACCH metodikasining asosiy g‘oyasi har bir bolaning individual imkoniyatlari va ehtiyojlarini aniqlash hamda shu asosda shaxsiy rivojlantiruvchi dastur tuzishdan iborat. Ushbu metodika uchta muhim tamoyilga asoslanadi. Birinchidan, bola rivojlanishining barcha funksional sohalari psixologik-pedagogik diagnostika orqali chuqur o‘rganiladi. Ikkinchidan, olingan diagnostik natijalar qisqa va uzoq muddatli korreksion maqsadlarni belgilash hamda rivojlanish strategiyasini ishlab chiqishga xizmat qiladi. Uchinchidan, har bir bola uchun uning rivojlanish darajasi va imkoniyatlariga mos individual ta'lim dasturi ishlab chiqiladi va mashg‘ulotlar aynan shu dastur asosida olib boriladi.

Mazkur metodikaning asosiy maqsadi autizmli bolalarda taqlid qilish (imitatsiya), idrok, yirik va mayda motorika, qo‘l hamda ko‘z harakatlarini muvofiqlashtirish, bilish faoliyati, nutq, o‘z-o‘ziga xizmat qilish va ijtimoiy muloqot ko‘nikmalarini bosqichma-

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

bosqich rivojlantirishdan iborat. Shu sababli mashg‘ulotlar tizimli ravishda tashkil etilib, har bir yangi ko‘nikma avvalgisiga tayangan holda shakllantiriladi.

TEACCH dasturida bolaning rivojlanishi uch asosiy yo‘nalishda tashkil etiladi. Birinchi yo‘nalish emotsiyalarni va ularning yuzaga kelish sabablarini tushunishga qaratilgan bo‘lsa, ikkinchi yo‘nalish axborotni qabul qilish va qayta ishlash mexanizmlarini rivojlantirishni, uchinchi yo‘nalish esa o‘yin faoliyati orqali ijtimoiy va kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantirishni nazarda tutadi. Emotsiyalarni tushunishga oid mashg‘ulotlar bir necha bosqichda olib boriladi. Dastlab bola rasm va piktogrammalar yordamida quvonch, qayg‘u, qo‘rquv va g‘azab kabi asosiy emotsiyalarni farqlashni o‘rganadi. Keyingi bosqichlarda turli hayotiy vaziyatlar tasvirlangan rasmlar orqali emotsional holatlarni anglash va ularga mos munosabat bildirish ko‘nikmalari rivojlantiriladi. So‘ngra bola o‘zining his-tuyg‘ulari va istaklari bilan bog‘liq emotsiyalarni tushunishga o‘rgatiladi hamda boshqalarning emotsional holatini to‘g‘ri baholash malakalari shakllantiriladi.

Mashg‘ulotlarda kundalik hayotda uchraydigan oddiy buyumlar, o‘yinchoqlar, rasmlar va piktogrammalardan foydalaniladi. Bu esa egallangan ko‘nikmalarni turli muhitlarga, ya'ni maktabdan uyga yoki uydan maktabga oson ko‘chirish imkonini beradi. Shu bilan birga, foydalaniladigan materiallarning oddiy va arzonligi metodikaning amaliy jihatdan qulayligini ta'minlaydi.

TEACCH metodikasi bo‘yicha korreksion ishlar uzoq muddat davom etadigan tizimli jarayon hisoblanadi. Dastlab pedagog va bola o‘rtasida ishonchli emotsional aloqa o‘rnatilishi muhim hisoblanadi. Ayrim hollarda bunday muloqotni shakllantirish uchun bir necha oy, ba'zan esa bir necha yil vaqt talab qilinishi mumkin. Mashg‘ulotlarning dastlabki bosqichlarida qum bilan o‘ynash, arg‘imchoqdan foydalanish, sensor materiallar bilan ishlash kabi bolaning qiziqishini uyg‘otuvchi faoliyatlardan foydalaniladi. Pedagog bolaning tashabbusini qo‘llab-quvvatlaydi, uning qiziqishlariga mos ravishda faoliyatni yo‘naltiradi va zarur hollarda xatti-harakatlarini ehtiyotkorlik bilan tuzatib boradi.

TEACCH metodikasining muhim jihatlaridan biri oilaning korreksion jarayondagi faol ishtirokidir. Ota-onalar mutaxassislar bilan hamkorlikda bolaning rivojlanish dasturini uy sharoitida ham davom ettirishlari tavsiya etiladi. Oilaviy qo‘llab-quvvatlash bolaning yangi ko‘nikmalarni mustahkamlashi va turli ijtimoiy vaziyatlarga moslashishida muhim omil hisoblanadi. Biroq amaliyot shuni ko‘rsatadiki, barcha oilalar ham uzoq muddatli psixologik kuzatuv va muntazam mashg‘ulotlarda ishtirok etish imkoniyatiga ega emas. Bundan tashqari, bola ta'lim muassasasida muvaffaqiyatli rivojlanayotgan bo‘lsa ham, yangi muhitga tushganda ayrim hollarda ilgari shakllangan ko‘nikmalarning vaqtinchalik susayishi yoki regress holatlari kuzatilishi mumkin. Shu sababli TEACCH metodikasini qo‘llashda ta'lim muassasasi, mutaxassislar va oilaning uzluksiz hamkorligi metodikaning samaradorligini belgilovchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi.

Sensor integratsiya va rag‘batlantirish (SIR) metodikasi autizm spektr buzilishiga ega bo‘lgan bolalar bilan olib boriladigan zamonaviy korreksion yondashuvlardan biri hisoblanadi. Ushbu metodika amerikalik mehnat terapevti Jean Ayres tomonidan ishlab

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

chiqilgan bo‘lib, u dastlab nevrologik rivojlanishida turli buzilishlari mavjud bo‘lgan bolalar va kattalar bilan amaliy faoliyat olib borgan. Ayrim mamlakatlarda ushbu metodika predmetli terapiya nomi bilan ham yuritiladi. Metodikaning asosiy maqsadi bolaning tashqi muhitdan kelayotgan sensor axborotlarni to‘g‘ri qabul qilishi, qayta ishlashi va ularga mos ravishda javob reaksiyalarini shakllantirishdan iborat. Ma'lumki, autizmli bolalarda ko‘pincha tovush, yorug‘lik, hid, teginish yoki harakat kabi sensor ta'sirlarga nisbatan ortiqcha sezgirlik yoki aksincha, sust reaksiya kuzatiladi. Sensor integratsiya metodikasi aynan shu muammolarni bosqichma-bosqich kamaytirishga xizmat qiladi.

Mazkur metodika asosidagi mashg‘ulotlar odatda kuniga ikki-uch marotaba tashkil etilib, mashqlar mazmuni har uch-to‘rt oyda bolaning rivojlanish dinamikasiga qarab qayta ko‘rib chiqiladi. Mashg‘ulotlar davomida sensor qo‘zg‘atuvchilar asta-sekin murakkablashtirilib boriladi, yangi ta'sir vositalari qo‘shiladi hamda bolaning rivojlanishida ijobiy natijalar kuzatilgach, kognitiv mashqlar bilan boyitiladi. Ushbu yondashuv nafaqat autizm spektr buzilishiga ega bo‘lgan bolalar, balki Daun sindromi, nutq rivojlanishining kechikishi, bolalar serebral falaji va boshqa rivojlanish nuqsonlariga ega bolalar bilan ishlashda ham samarali natija beradi.

Sensor integratsiya metodikasining afzalligi shundaki, u bolaga sensor axborotlarni asta-sekin to‘g‘ri qabul qilish va ularga moslashish imkonini beradi. Natijada bolaning diqqatini jamlash, muvozanatni saqlash, harakatlarni muvofiqlashtirish, emotsional holatini boshqarish hamda atrof-muhit bilan muloqotga kirishish qobiliyati yaxshilanadi. Ayniqsa, og‘ir darajadagi autizm, intellektual rivojlanishdagi chuqur buzilishlar yoki bosh miya jarohatlari kuzatiladigan bolalarda korreksion ishlarning dastlabki bosqichida ushbu metodika samarali hisoblanadi. Sensor mashqlar orqali bolaning tashqi qo‘zg‘atuvchilarga moslashuvchanligi ortib boradi va keyingi pedagogik hamda logopedik mashg‘ulotlarni o‘zlashtirish uchun zarur psixofiziologik zamin yaratiladi.

Shu bilan birga, metodikaning ayrim cheklovlari ham mavjud. Sensor integratsiya mehnat terapiyasi yo‘nalishiga mansub bo‘lganligi sababli mashg‘ulotlar maxsus tayyorgarlikka ega mutaxassis nazorati ostida olib borilishi lozim. Ota-onalar ushbu metodikani mustaqil qo‘llashdan oldin tegishli tayyorgarlikdan o‘tishlari va mutaxassis tavsiyalariga qat'iy amal qilishlari zarur. Aks holda sensor yuklamaning noto‘g‘ri tanlanishi bolaning emotsional holatiga salbiy ta'sir ko‘rsatishi mumkin.

Rossiya defektologiya maktabi vakillari, xususan K.S. Lebedinskaya, O.S. Nikolskaya, E.R. Bayenskaya va M.M. Libling tomonidan autizmli bolalar bilan olib boriladigan korreksion ishlarning nazariy va amaliy asoslari ishlab chiqilgan. Ularning konsepsiyasiga ko‘ra, autizm sindromining asosiy belgilaridan biri affektiv-emotsional sohaning rivojlanishidagi buzilish bo‘lib, korreksion yordam aynan ushbu muammolarni bartaraf etishga yo‘naltirilishi zarur. Mazkur yondashuvda bolaning emotsional rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash, ota-onalarga psixologik yordam ko‘rsatish hamda individual korreksion dasturlarni ishlab chiqish muhim o‘rin egallaydi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Bugungi kunda autizm spektr buzilishiga ega bo‘lgan bolalarni rivojlantirish va reabilitatsiya qilishda turli korreksion metodlar qo‘llanilmoqda. Ular orasida artterapiya, musiqa terapiyasi, ertak terapiyasi, o‘yin terapiyasi, qum terapiyasi, loy terapiyasi, biblioterapiya, ippoterapiya, gardenterapiya, animatsion terapiya, kompyuter texnologiyalariga asoslangan mashg‘ulotlar hamda boshqa innovatsion yondashuvlar keng tarqalgan. Ushbu metodlar bolaning psixologik holati, yosh xususiyatlari va rivojlanish darajasiga qarab tanlanadi hamda kompleks korreksion dastur tarkibida qo‘llanilganda yuqori samaradorlikni ta'minlaydi.

Shular orasida artterapiya autizmli bolalar bilan ishlashda eng samarali va keng qo‘llaniladigan metodlardan biri hisoblanadi. Artterapiya tasviriy san'at, musiqa, raqs, teatr, she'riyat va boshqa ijodiy faoliyat turlaridan foydalanish orqali bolaning psixoemotsional holatini yaxshilash, ichki kechinmalarini ifodalash va ijtimoiy moslashuvini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, tasviriy san'atga asoslangan izoterapiya bolaning emotsional zo‘riqishini kamaytirish, mayda motorikasini rivojlantirish, tasavvur va tafakkurini faollashtirishda muhim ahamiyatga ega. Rasm chizish jarayonida bola o‘z his-tuyg‘ularini erkin ifoda etadi, bu esa nutqning rivojlanishiga, ko‘rish idroki, harakat koordinatsiyasi va bilish jarayonlarining o‘zaro uyg‘unlashuviga ijobiy ta'sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, artterapiya bolaga atrof-muhit haqidagi tasavvurlarini tartibga solish, muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish va ijtimoiy faolligini oshirish imkonini beradi.

Umuman olganda, sensor integratsiya va artterapiya metodikalari autizmli bolalarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda qo‘llanilganda ularning sensor rivojlanishi, emotsional barqarorligi, nutqiy faolligi, harakat koordinatsiyasi va ijtimoiy moslashuv ko‘rsatkichlarini sezilarli darajada yaxshilashga xizmat qiladi. Shu bois mazkur metodikalarni kompleks korreksion-pedagogik yondashuvning muhim tarkibiy qismi sifatida amaliyotga keng joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Autizmga ega bo‘lgan bolalar bilan olib boriladigan korreksion ishlar murakkab, uzoq muddatli va tizimli jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayonda bolaning individual xususiyatlari, rivojlanish darajasi hamda oilaviy muhiti alohida ahamiyatga ega. TEACCH metodikasi, sensor integratsiya va rag‘batlantirish usullari, artterapiya hamda boshqa zamonaviy yondashuvlar autizmli bolalarning ijtimoiy, nutqiy va psixologik rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu metodikalar orqali bolalarda emotsiyalarni tushunish, muloqotga kirishish, mustaqillikni shakllantirish va kundalik faoliyat ko‘nikmalarini rivojlantirish mumkin. Shuningdek, korreksion ishlarning samaradorligi mutaxassislar, pedagoglar va ota-onalarning o‘zaro hamkorligiga bevosita bog‘liq. Shu sababli autizmga ega bo‘lgan bolalarni qo‘llab-quvvatlashda kompleks yondashuvni yo‘lga qo‘yish va zamonaviy metodikalarni amaliyotga keng joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

1. Муминова Л. Р. Аутизм сабаблари, турлари ва бартараф этиш методикалари. – Тошкент, 2015. – 156 б.
2. Актуальные проблемы диагностики задержки психического развития детей. – Москва: Педагогика, 1991. – 216 с.
3. Актуальные проблемы нейропсихологии детского возраста: учебное пособие / под ред. Л. С. Цветковой. – Москва : НПО «МОДЭК», 2001. – 304 с.
4. Атлас для экспериментальных исследований отклонений в психической деятельности человека / под ред. проф. Н. А. Полищука, доц. А. Е. Видренко. – Киев, 1980. – 184 с.
5. Блейхер В. М., Крук И. В., Боков С. Н. Практическая патопсихология: руководство для врачей и медицинских психологов. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 448 с.
6. Бодалев А. А., Столин В. В. Общая психодиагностика. – Москва: Речь, 2000. – 440 с.
7. Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М. Словарь-справочник по психологической диагностике. – Санкт-Петербург : Питер, 2004. – 528 с.
8. Бурлачук Л. Ф. Психодиагностика. – Санкт-Петербург : Питер, 2002. – 352 с.
9. Возрастно-психологическое консультирование. Проблемы психического развития детей. – Москва : Издательство МГУ, 1990. – 192 с.
10. Возрастно-психологический подход в консультировании детей и подростков / под ред. Г. В. Бурменской, Е. И. Захаровой. – Москва: Академия, 2002. – 416 с.
11. Выготский Л. С. Проблемы развития психики. – Москва: Педагогика, 1983. – 368 с.
12. Забрамная С. Д. Наглядный материал для психолого-педагогического обследования детей в медико-психологических комиссиях. – Киев: Радянська школа, 1988. – 104 с.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

BADIIY TA'LIMDA INNOVATSION VA INTEGRATSION YONDOSHUVLAR NEGIZIDA TA'LIM JARAYONINI LOYIHALASH.

Sultanov Xaytboy Eralievich, Chirchiq davlat pedagogika universiteti, "Tasviriy san'at va dizayn" kafedrasi professori.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada oliy pedagogik ta'lim tizimida klaster yondashuvi asosida badiiy ta'lim jarayonini innovatsion va integratsion loyihalashning nazariy-metodologik hamda amaliy asoslari yoritilgan. Muallif tomonidan tasviriy san'at ta'limining boshqa fundamental va gumanitar fanlar (tarix, falsafa, psixologiya, neyroestetika, raqamli texnologiyalar, STEAM) bilan integratsiyalashuvining to'rt bosqichli transsistemaviy modeli hamda "MentorCraft" mualliflik innovatsion yechimi tahlil qilingan. Maqolada Chirchiq davlat pedagogika universiteti San'atshunoslik fakulteti bazasida 2022-2025 yillar davomida o'tkazilgan tajriba-sinov ishlari, xususan, tarix va tasviriy san'at yo'nalishlari hamkorligida amalga oshirilgan integratsion bitiruv malakaviy ishlari va ularning natijasida tashkil etilgan "Temuriylar" muzeyi loyihasining pedagogik samaradorligi baholangan.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi globallashuv sharoitida badiiy ta'lim tizimida klaster yondashuvi va transdissiplinarlik tamoyili asosida fanlararo hamda ta'lim tarmoqlarini integratsiyalash orqali yaxlit integratsion makonni shakllantirish, talabalarning kasbiy-ijodiy kompetensiyalarini va tizimli fikrlashini rivojlantirish hamda ushbu jarayonning pedagogik samaradorligini "MentorCraft" innovatsion yechimi va real amaliy-eksperimental loyihalar (muzey, laboratoriya va haykaltaroshlik kompozitsiyalari) vositasida ilmiy-amaliy jihatdan asoslab berishdan iboratdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotning metodologik asosini transdissiplinarlik (tasviriy san'atning pedagogika, psixologiya, tarix va raqamli texnologiyalar bilan sintezi) yondashuvi tashkil etib, Chirchiq davlat pedagogika universiteti San'atshunoslik fakulteti bazasida tizimlilik, qiyosiy-pedagogik tahlil, modellashtirish, vertikal va gorizontal integratsiya tamoyillariga tayangan loyiha asosida ta'lim berish (Project-based learning) hamda 2022–2025-yillarni qamrab olgan uch bosqichli (diagnostika, tashkiliy, amaliyot, tahlil) pedagogik tajriba-sinov metodlaridan foydalanilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: amaliy-eksperimental ishlar doirasida San'atshunoslik va Gumanitar fanlar fakultetlari hamkorligida "Taraqqiyot nuqtasi" va "Orzular parvozi" haykallari, "Afrosiyob" va "Sivilizatsiyalar to'qnashuvi" mahobatli asarlari, "O'zbekiston tarixi laboratoriyasi" (20 ga yaqin 3D inshootlar modeli) hamda qo'shma bitiruv malakaviy ishlari (BMI) negizida Amir Temur davri aslahalari va liboslarini qamrab olgan "Temuriylar" muzeyi tashkil etildi; ekspertlar xulosasiga ko'ra, mazkur loyihalar jismoniy muhitning ta'sirini ifodalovchi "Uchinchi o'qituvchi" sifatida talabalarning ilmiy-tarixiy va vizual-tahliliy kompetensiyalarini keskin rivojlantirdi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

XULOSA: klaster yondashuvi asosida badiiy ta’limning tarix, falsafa, psixologiya va raqamli texnologiyalar bilan transdissiplinar integratsiyalashuvi ta’lim, fan va amaliyot o‘rtasidagi tarqoqlikni bartaraf etib, talabalarni ijrochi rassomlikdan tadqiqotchi-pedagog darajasiga olib chiqishi hamda qo‘shma integratsion BMIdan olingan natijalarni oliy ta’limning real muhitiga transfer qilish bitiruvchilarning mehnat bozoridagi raqobatbardoshligini ta’minlovchi eng samarali mexanizm ekanligi isbotlandi.

Kalit so‘zlar: pedagogik ta’lim innovatsion klasteri, badiiy ta’lim, integratsiya, transsissiplinarlik, “MentorCraft”, STEAM, oliy pedagogik ta’lim, tasviriy san’at, uchinchi o‘qituvchi.

ПРОЕКТИРОВАНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА НА ОСНОВЕ ИННОВАЦИОННЫХ И ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПОДХОДОВ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ.

Султанов Хайтбой Эралиевич, профессор кафедры «Изобразительное искусство и дизайн» Чирчикского государственного педагогического университета.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье со ссылкой на материалы диссертационного исследования рассматриваются теоретико-методологические и практические основы проектирования образовательного процесса в системе высшего художественно-педагогического образования на основе кластерного и интеграционного подходов. Автором проанализирована четырехнеровневая транссистемная модель интеграции изобразительного искусства с гуманитарными и точными науками (история, философия, психология, нейроэстетика, цифровое искусство, STEAM), а также авторское инновационное решение «MentorCraft». В статье оценивается педагогическая эффективность опытно-экспериментальной работы, проведенной на базе факультета искусствоведения Чирчикского государственного педагогического университета в 2022-2025 гг., в частности, совместных интеграционных выпускных квалификационных работ направлений истории и изобразительного искусства, результатом которых стало создание музея «Темуридов».

ЦЕЛЬ: основная цель исследования заключается в научном и практическом обосновании формирования единого интеграционного пространства в системе художественного образования на основе кластерного подхода и принципа трансдисциплинарности, развитии профессионально-творческих компетенций студентов, а также в подтверждении педагогической эффективности этого процесса с помощью инновационного авторского решения "MentorCraft" и реализации реальных практико-экспериментальных проектов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: методологическую основу исследования составил трансдисциплинарный подход (синтез изобразительного искусства с педагогикой,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

психологией, историей и цифровыми технологиями); на базе факультета Искусствоведения Чирчикского государственного педагогического университета были применены методы системного и сравнительно-педагогического анализа, моделирования, проектного обучения (Project-based learning), принципы вертикальной и горизонтальной интеграции, а также трехлетний (2022–2025 гг.) педагогический эксперимент, реализованный по поэтапной системе (диагностический, организационный, практический и аналитический этапы).

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в рамках экспериментального сотрудничества факультетов искусствоведения и гуманитарных наук были созданы скульптурные композиции "Точка развития" и "Полет мечты", монументальные росписи "Афрасиаб" и "Столкновение цивилизаций", "Лаборатория истории Узбекистана" с 20 коллекциями 3D-моделей исторических зданий, а также открыт музей "Темуридов" на базе совместных выпускных квалификационных работ (ВКР); по оценкам экспертов, данные проекты выступили в роли "Третьего учителя" (влияние физической среды), резко повысив научно-историческое и визуально-аналитическое мышление студентов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: доказано, что трансдисциплинарная интеграция художественного образования с историей, философией, психологией и цифровыми технологиями на основе кластерного подхода устраняет разобщенность между наукой и производством, трансформируя студента из простого художника-исполнителя в педагога-исследователя; при этом трансфер результатов совместных интеграционных ВКР в реальную среду вуза (музеи, лаборатории) связывает обучение с социальными потребностями и обеспечивает высокую конкурентоспособность выпускников на рынке труда.

Ключевые слова: инновационный кластер педагогического образования, художественное образование, интеграция, трансдисциплинарность, «MentorCraft», STEAM, высшее педагогическое образование, изобразительное искусство, третий учитель.

DESIGNING THE EDUCATIONAL PROCESS BASED ON INNOVATIVE AND INTEGRATIVE APPROACHES IN ART EDUCATION.

Sultanov Khaytboy Eralievich, Professor at the Department of "Fine Arts and Design", Chirchik State Pedagogical University.

Annotation

INTRODUCTION this article conceptualizes the theoretical, methodological, and practical foundations of designing the educational process in higher art-pedagogical education based on cluster and integrative approaches. Based on dissertation materials, the author analyzes a four-level trans-systemic model of integrating fine arts with other fundamental and humanitarian disciplines (history, philosophy, psychology,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

neuroaesthetics, digital ART, STEAM), complemented by the author's innovative solution "MentorCraft". The paper evaluates the pedagogical effectiveness of experimental work conducted at the Faculty of Art History of Chirchik State Pedagogical University in 2022-2025, specifically focusing on joint integrative final qualification works (theses) bridging history and fine arts majors, which culminated in the establishment of the campus "Temurids Museum".

AIM: the primary objective of the study is to scientifically and practically substantiate the formation of a unified integrational space in the artistic education system based on a cluster approach and transdisciplinary principles, to develop students' professional-creative competencies and systemic thinking, and to verify the pedagogical effectiveness of this process through the "MentorCraft" innovative authorial solution and real-world practical-experimental projects.

MATERIALS AND METHODS: the methodological foundation of the study is built upon a transdisciplinary approach (synthesizing fine arts with pedagogy, psychology, history, and digital technologies); implemented at the Faculty of Art History of Chirchiq State Pedagogical University, the research utilized systems analysis, comparative-pedagogical analysis, modeling, project-based learning (PBL) rooted in vertical and horizontal integration principles, and a three-year (2022–2025) pedagogical experiment structured across diagnostic, organizational, practical, and analytical stages.

DISCUSSION AND RESULTS: through practical-experimental collaboration between the Faculty of Art History and the Faculty of Humanitarian Sciences, students created the sculptures "Point of Development" and "Flight of Dreams," monumental paintings titled "Afrosiyob" and "Clash of Civilizations," the "History of Uzbekistan Laboratory" featuring 20 collections of 3D historical building models, and established the "Temurids" museum based on joint interdisciplinary graduation theses (BMIs); expert evaluations confirmed that these projects functioned as "The Third Teacher" (the impact of physical environment), drastically developing students' scientific-historical and visual-analytical competencies.

CONCLUSION: the study concludes that the transdisciplinary integration of art education with history, philosophy, psychology, and digital technologies via a cluster approach effectively eliminates fragmentation between education, science, and practice, transforming students from mere performing artists into researchers-educators; furthermore, transferring the outcomes of joint integration graduation theses into the university’s physical environment (museums, laboratories) aligns learning with real social-aesthetic needs and guarantees graduates' competitiveness in the labor market.

Keywords: pedagogical education innovative cluster, art education, integration, transdisciplinarity, "MentorCraft", STEAM, higher pedagogical education, fine arts, third teacher.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Jahon ta'lim makonida globallashuv va xalqaro hamkorlikning jadallashuvi bo'lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligi sifatini tubdan yangilashni, ayniqsa, oliy ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan kadrlarning mehnat bozoridagi raqobatbardoshligini ta'minlashni taqozo etmoqda. Zamonaviy mehnat bozori ta'lim mazmuni va metodlarining moslashuvchanligi (adaptivligi) hamda fanlararo sinergiyaga tayangan integratsion muhitni talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, pedagogika oliy ta'lim muassasalarida badiiy ta'lim jarayonini loyihalashda an'anaviy tor sohaviy yondashuvlardan voz kechib, ta'lim, fan, madaniyat va ishlab chiqarish sohalarining uzviy bog'lanishiga asoslangan klaster tizimiga o'tish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktabrdagi PF-5847-son Farmonida oliy ta'lim tizimini rivojlantirishning ustuvor vazifalari sifatida ilmiy-tadqiqot ishlarini ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlaridagi hududiy muammolarning innovatsion yechimlariga yo'naltirish hamda fanlar tutashuvidagi masalalarni keng ko'lamda tadqiq etish zarurati alohida belgilab berilgan. Bu borada Chirchiq davlat pedagogika universiteti (ChDPU) negizida yaratilgan Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri (PTIK) konsepsiyasi alohida metodologik ahamiyatga ega bo'lib, universitet rektorining 2024 yil 16 yanvardagi 01-05-sonli buyrug'i bilan fanlararo integratsiyani kuchaytirish badiiy ta'lim tizimining ham asosiy strategik vazifasi sifatida belgilangan.

Mazkur tadqiqotning maqsadi - badiiy ta'lim tizimida klaster yondashuvi asosida fanlararo va ta'lim tarmoqlarini integratsiyalash orqali yaxlit integratsion makonni shakllantirish, talabalarning kasbiy-ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirish va ushbu jarayonning pedagogik samaradorligini "MentorCraft" mualliflik innovatsion yechimi hamda real amaliy-eksperimental loyihalar vositasida asoslab berishdan iboratdir.

Ilmiy maqolaning nazariy poydevorini yaratishda "klaster" va "integratsiya" tushunchalarining mohiyatini pedagogik transformatsiya kontekstida o'rganish lozim. Ingliz tilidan olingan "klaster" (cluster) so'zi asosan "to'plam", "guruh", "konsentratsiya", "bir butun bo'lib o'sish" mazmunini anglatib, iqtisodiyotdan ta'lim sohasiga universal rivojlanish metodologiyasi sifatida kirib keldi. Lotincha "integratio - tiklash", "integer - bir butun, to'liq" so'zidan olingan "integratsiya" tushunchasi esa pedagogik ensiklopediyalarda ilgari bir xil bo'lmagan qismlar va elementlarni sifat jihatidan yangi, yaxlit tizimga birlashtirish jarayoni sifatida ta'riflanadi. E.S. Nazarovning ta'kidlashicha, integratsiya umumiy bilimlar monolitini yaratishning hal qiluvchi omili bo'lib, atrof-muhitning yagona ko'rinishida tizimli fikrlashni shakllantiradi. Bizning fikrimizcha, badiiy ta'limda integratsiya usuli ilmiy-ijodiy tadqiqot faoliyatini real ta'lim amaliyoti bilan uyg'unlashtirishning eng samarali vositasidir.

M.G. Sokolova va I.A. Bombinalar o'z tadqiqotlarida ta'kidlashicha, bugungi mehnat bozorining o'zgaruvchan talablari ta'lim mazmunining domiy transformatsiyasini talab qilmoqda. Mualliflar ta'lim sifatiga erishishda sub'ektlarning moslashuvchanlik (adaptivlik)

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

tamoyili asosidagi hamjihatligini muhim deb hisoblab, klaster yondashuvini ta'lim, fan va ishlab chiqarish tarmoqlari o'rtasidagi tarqoqlikni bartaraf etuvchi asosiy harakatlantiruvchi kuch sifatida baholaydilar.

Kasbiy ta'limda klaster yondashuvining ahamiyatini S.V. Sinisьina va N.I. Ziryanovalar uchta asosiy yo'nalishda asoslab beradilar:

1. Huquqiy asos (normativ-huquqiy bazani takomillashtirish);
2. Ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyat (mintaqaviy ishlab chiqarish va ta'lim muassasalarining o'zaro manfaatli hamkorligi);
3. Kasbiy-pedagogik ahamiyat (ta'lim jarayonining real amaliy yo'naltirilganligini ta'minlash).

Ta'lim sohasidagi innovatsion tizimlarni shakllantirishda klaster modelining ahamiyati S.V. Danilov va M.I. Lukyanovalar tomonidan atroflicha o'rganilgan bo'lsa, S.M. Lemeshova o'z ilmiy izlanishlarida tasviriy san'at sohasida tadqiqot va ta'lim tarmoqlarining integratsiyasi o'quvchilarda tanqidiy va ijodiy fikrlashni keskin rivojlantirishini qayd etadi. Ye.N. Nadejdin esa bo'lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligida fanlararo bilimlardan didaktik manba sifatida foydalanish konsepsiyasini ilgari suradi va tasviriy san'atning psixologiya bilan integratsiyalashuvi ijodiy jarayondagi idrok va kognitiv mexanizmlarni chuqur anglashga xizmat qilishini isbotlaydi.

Antropologik nuqtai nazardan A.V. Karpov san'atshunoslarni tayyorlashda san'at asarlarini din, urf-odat va ijtimoiy an'analar kontekstida o'rganish zarurligini ta'kidlaydi. Bunda san'at shunchaki vizual ob'ekt emas, balki inson madaniyatining ko'zgusi sifatida talqin etiladi. O.N. Shelegina esa san'at ta'limining zamonaviy madaniy va texnologik so'rovlarga muvofiqligini ta'minlash uchun «Ilm-fan - Ta'lim - Ijodiy amaliyot» triadasining uzviyligini ta'minlashni taklif etadi. Shuningdek, A.B. Viflemskiy va V.A. Malininlar maktab va universitet integratsiyasini boshlang'ich ta'limdan oliy bosqichgacha bo'lgan yagona uzluksiz zanjir sifatida baholaydilar. V.A. Dalinger, N.A. Moiseeva va T.A. Polyakovalarning fikricha, yangi avlod ta'lim standartlari bitiruvchidan nafaqat tor akademik bilimni, balki doimiy rivojlanishga yo'naltirilgan hayotiy ko'nikmalar (soft skills) va innovatsion mahsulot yarata olish layoqatini talab qilmoqda.

Tadqiqotning metodologik asosini transdissiplinarlik (fanlararo va fanlar tarmoqlari) yondashuvi tashkil etadi. Transdissiplinarlik - bu ilmiy dunyoqarashni kengaytirish usuli bo'lib, muayyan fenomenni faqat bir fan doirasida cheklab qolmasdan, uni turli ilmiy yo'nalishlar kesishuvida, yaxlit bir transsistema sifatida tadqiq etishni ifodalaydi. Badiiy ta'lim klasteri doirasida tasviriy san'at shunchaki san'atshunoslik o'lchamida emas, balki pedagogika, psixologiya, iqtisodiyot, neyroestetika va raqamli texnologiyalar bilan sintezlashgan holda loyihalashtiriladi.

Tadqiqot jarayonida tizimlilik, qiyosiy-pedagogik tahlil, modelllashtirish, loyiha asosida ta'lim berish (Project-based learning) va pedagogik tajriba-sinov (eksperiment) metodlaridan foydalanildi. Jumladan, Chirchiq davlat pedagogika universiteti

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

San’atshunoslik fakulteti bazasida ta’lim jarayoni vertikal va gorizontal integratsiya tamoyillari asosida qurildi.

- Vertikal integratsiya - turli o‘quv yillari davomida mavzularning murakkablashib borish izchilligida takrorlanishini ta’minlasa;
- Gorizontal integratsiya - bir davrda o‘qitiladigan turli fanlar (qalamtasvir, rangtasvir, kompozitsiya, tarix, psixologiya) o‘rtasidagi mavzudoshlik va mazmuniy bog‘liqlikni ta’minlaydi.

Bizning tadqiqotimizda badiiy ta’limni boshqa fundamental va amaliy fanlar bilan funksional bog‘lashning kognitiv matritsasi ishlab chiqildi. Ushbu model to‘rtta tizimli darajada namoyon bo‘ladi:

1. Tasviriy san’at, tarix va falsafa integratsiyasi: Milliy miniatyura va Sharq Renessansi asarlarini (masalan, Kamoliddin Behzod ijodini) shunchaki mexanik nusxa ko‘chirish emas, balki ularning falsafiy mazmuni, ijtimoiy konteksti va ramziy mazmunini anglagan holda qayta talqin etishni o‘rgatadi.

2. Tasviriy san’at, psixologiya va neyroestetika integratsiyasi: Ranglarning inson ruhiyatiga ta’siri, kompozitsiya qonuniyatlari orqali tomoshabin diqqatini boshqarish va san’atni qabul qilishning yosh xususiyatlari qonuniyatlarini qamrab oladi.

3. Tasviriy san’at, raqamli ART va texnologiyalar uyg‘unligi: An’anaviy tasviriy san’at vositalarini grafik dizayn, 3D modellashtirish va kompyuter grafikasi bilan kesishtirish orqali yangi kreativ fikrlash tarzini shakllantiradi.

4. STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Math) tizimi sinergiyasi: Agar an’anaviy STEAM loyihalari “Qanday qilib?” degan texnologik savolga javob izlasa, unga ART (San’at) komponentining qo‘shilishi “Nima uchun va kim uchun?” degan inson kapitali va mazmun masalasini o‘rtaga tashlaydi. Bunda tasviriy san’at mantiq va ijod o‘rtasidagi “sinergetik ko‘prik” vazifasini o‘taydi.

Ushbu nazariy modellarni real ta’lim amaliyotiga tatbiq etish va fanlararo hamkorlikni yo‘lga qo‘yish maqsadida tadqiqotimiz doirasida ma’lum bir izchillikka ega bo‘lgan bosqichli tizim va tavsiyalar ishlab chiqildi (1-jadval).

1-jadval

Fanlararo hamkorlikni yo‘lga qo‘yish bosqichlari

Bosqich	Asosiy faoliyat	Mazmun va maqsad
1.Diagnostika bosqichi	Hamkor fanlarni aniqlash, o‘qituvchilar va talabalarni tanlash	Fanlar o‘rtasidagi bog‘lanish nuqtalarini belgilash, motivaция va tayёrgarlik darajasini aniqlash.
2.Tashkiliy bosqich	Integraцion ishchi guruhlar tuzish	Kafedralar professor-o‘qituvchilari, tюtor va talabalardan iborat эkspert va koordinatorlar guruhini shakllantirish.
3.Amaliyot bosqichi	Qo‘shma ilmiy-ijodiy loyihalar asosida integraцion bitiruv	Talabalarni ilmiy izlanishlar va ijodiy topshiriqlarni boshqa yo‘nalish

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

	malakaviy ishlarni (BMI) amalga oshirish	talabalari bilan birgalikda bajarishga jalb ətish.
4.Tahlil va baholash bosqichi	Natijalarni tahlil qilish va fidbek tizimini yo‘lga qo‘yish	Refleksiя kundaliklari va əkspert baholash orqali samaradorlikni aniqlash.

Qo‘shma loyihalarda ishchi guruhning asosiy tarkibini kafedra professor-o‘qituvchilari va magistrlar tashkil etib, bakalavriat talabalarining ishtiroki esa loyihaning amaliy-ijodiy bosqichlarida, tyutor va magistrlar rahbarligi ostida ta’minlandi. Bu yondashuv klaster tizimida ta’limning uzluksizligi va vorisiylik (ustoz-shogird) tamoyilini ta’minlaydi. Bunda vazifalar quyidagicha taqsimlandi:

- Tasviriy san’at kafedrasidan ilmiy rahbar: ijodiy kompozisiyaning bajarilishini nazorat qiladi, kasbiy maslahat beradi (jamoatchilik asosida professional rassomlar ham jalb etiladi).
- Tarix kafedrasidan ilmiy maslahatchi: tarixiy-tahliliy qism va artefaktlarning ilmiy ishonchliligini nazorat qiladi, manbalar bilan ishlashga ko‘maklashadi.
- Tyutor: jarayon koordinatori sifatida tashkiliy va moliyaviy masalalarni muvofiqlashtiradi.

Amaliy-eksperimental natijalar tahlili

Ushbu klaster va integrasiya modeli asosida 2022-2025 yillar davomida ChDPU San’atshunoslik fakulteti va Gumanitar fanlar fakulteti hamkorligida qator yirik loyihalar amalga oshirildi:

- 2023 yilda: Tasviriy san’at yo‘nalishi talabalari tomonidan Pedagogika fakulteti ilmiy-tadqiqot va amaliyot markazi xiyobonida “Taraqqiyot nuqtasi” (Humo qushi) haykali hamda Gumanitar fanlar fakulteti talabalar xiyobonida “Orzular parvozi” haykaltaroshlik kompozisiyasi yaratildi.
- 2024 yilda: “Qanot yozgan kamolot” haykaltaroshlik asarlari hamda Gumanitar fanlar fakulteti 2-qavati foyesida tarixiy manbalar va daliliy faktlarga tayangan “Sivilizasiyalar to‘qnashuvi” (1,5 x 6 metr) va “Afrosiyob” nomli mahobatli rangtasvir kompozisiyalari yaratildi. Shuningdek, fakultetning 1-qavatida dars mashg‘ulotlarini loyihalash va takomillashtirish uchun talabalar tomonidan 20 ga yaqin tarixiy inshootlarning 3D modellari jamlanmasi yaratilib, “O‘zbekiston tarixi laboratoriyasi” tashkil etildi.
- 2025 yilda: Tadqiqotning eng oliy nuqtasi sifatida tarix yo‘nalishidan 6 nafar va tasviriy san’at yo‘nalishidan 7 nafar talaba ishtirokida qo‘shma integrasion bitiruv malakaviy ishlari (BMI) himoya qilindi. Ushbu fanlararo izlanishlar natijasida Gumanitar fanlar fakulteti qoshida “Temuriylar” muzeyi tashkil etildi. Muzey fondi talabalar tomonidan yaratilgan Amir Temur davriga tegishli jangovar sovut va aslahalar jamlanmasi, XIV asr ayollar (Bibixonim) libosi namunalari, Amir Temur byusti, rangtasvir va amaliy san’at asarlari bilan boyitildi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Mazkur qo‘shma loyiha ekspertlar tomonidan beshta asosiy mezon (badiiy, tarixiy, integrasiya, pedagogik, amaliy) asosida baholandi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, asarlarda aks ettirilgan voqelik tarixiy qo‘lyozmalar va miniatyuralarga to‘liq mos kelib, oliy ta’lim muhitida ta’lim beruvchi, tarbiyalovchi va rivojlantiruvchi “Uchinchi o‘qituvchi” (The Third Teacher - Rejjio pedagogikasi asosida jismoniy muhitning ta’siri) sifatida katta kasbiy va psixologik ahamiyat kasb etdi. BMI himoyasida ishtirok etgan davlat attestasiyasi komissiyasi ekspertlarining xulosasiga ko‘ra, ushbu loyiha tasviriy san’at talabalarining ilmiy-tarixiy tafakkurini, tarix yo‘nalishi talabalarining esa vizual-tahliliy kompetensiyasini keskin rivojlantirgan.

Olib borilgan nazariy tahlillar va uch yillik faol pedagogik tajriba-sinov ishlari natijalari quyidagi xulosalarni chiqarish imkonini beradi:

1. Klaster yondashuvi asosida fanlararo hamkorlikni yo‘lga qo‘yish badiiy ta’limda integrasion makonni shakllantirishning eng samarali institusional va pedagogik mexanizmi hisoblanadi. U ta’lim, fan, madaniyat va amaliyot o‘rtasidagi tarqoqlikni bartaraf etadi.

2. Tasviriy san’at ta’limining tarix, falsafa, psixologiya va raqamli texnologiyalar bilan transdissiplinar integrasiyalashuvi talabalarning kasbiy-ijodiy kompetensiyalarini tor akademik chegaradan olib chiqib, yaxlit tizimda rivojlantiradi. Talaba shunchaki ijrochi rassom emas, balki tadqiqotchi-pedagog sifatida shakllanadi.

3. Qo‘shma integrasion bitiruv malakaviy ishlarini loyihalash va ularning natijalarini oliy ta’lim muassasasining real muhitiga transfer qilish (muzeylar, laboratoriyalar, mahobatli san’at asarlari yaratish) ta’lim natijalarini real ijtimoiy-estetik ehtiyojlar bilan bog‘lash imkonini beradi va talabaning mehnat bozoridagi raqobatbardoshligini ta’minlaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сон Фармони.
2. Данилов С. В., Лукьянова М. И. Кластерный подход в формировании инновационных образовательных систем // Известия Саратовского университета. - 2017.
3. Карпов А. В. Антропологический подход в подготовке магистров искусствоведения // Вестник культуры и искусств. - 2021.
4. Лемешова С. М. Эффективное использование новых образовательных технологий на уроках изобразительного искусства. - М., 2020.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

5. Надеждин Е. Н. Междисциплинарные знания как дидактический ресурс в профессиональной подготовке специалистов // Педагогическое образование. - 2019.
6. Назаров Э. С. Интеграция как фактор создания единого образовательного пространства. - Ташкент, 2021.
7. Синицына С. В., Зырянова Н. И. Кластерный подход в профессиональном образовании: правовые и социально-экономические аспекты // Профессиональное образование. - 2018.
8. Соколова М. Г., Бомбина И. А. Трансформация содержания и методов обучения в условиях изменчивых требований рынка труда // Сибирский педагогический журнал. - 2022.
9. Шелегина О. Н. Интеграция исследовательских и образовательных трендов в сфере изобразительного искусства // Вестник НГУ. Серия: История, филология. - 2019.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

OLIY TA'LIMDA ZAMONAVIY YO'NALISH SIFATIDA STEAM TEXNOLOGIYASI.

Fayzulloyeva Sadoqat Furqat qizi, Osiyo Xalqaro Universiteti doktoranti**.**

Annotatsiya

KIRISH: maqolada xalq ijodiyoti yo'nalishi talabalarida ijtimoiy mas'uliyatni loyiha metodi asosida rivojlantirish metodikasining samaradorligini aniqlash maqsadida o'tkazilgan pedagogik tajriba-sinov ishlari natijalari bayon etiladi. Tadqiqotda 339 nafar talaba ishtirok etgan. Natijalar Styudent t-mezoni yordamida tahlil qilinib, metodikaning samaradorligi statistik jihatdan asoslangan.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish sharoitida raqamli iqtisodiyot va 21-asr mehnat bozorining moslashuvchanlik hamda innovatsion fikrlash talablariga javob bera oladigan raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashda tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, san'at va matematikani yagona tizimga birlashtiruvchi STEAM ta'lim modelining tarixiy-falsafiy asoslari hamda amaliy pedagogik imkoniyatlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish va asoslab berishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda mavzuning nazariy poydevorini yaratish uchun Aristotel, Platon hamda fanlar yaxlitligi g'oyasini ilgari surgan Rene Dekart falsafasi, shuningdek, global STEM/STEAM konsepsiyalari (G. Yakman va b.) o'rganilgan bo'lib, metodologik asos sifatida fanlararo va loyihaga asoslangan yondashuv (Project-based learning) olingan hamda tizimli tahlil, qiyosiy-pedagogik tahlil, modellashtirish va Qozog'iston oliy ta'lim muassasalarida kimyo fanini (xususan, "Neft va neft gaz kimyosi darslarida tadqiqot faoliyatini tashkil etish" kursi misolida) o'qitish metodologiyasiga integratsiya qilish tajribalaridan foydalanilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, STEAM texnologiyasi oliy ta'limda shunchaki metod emas, balki talabalarning kognitiv qiziqishi va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini (soft skills) rivojlantiruvchi kuchli strategiya bo'lib, u kimyo fanini o'qitish misolida uchta asosiy bosqichda: so'rovga asoslangan muammolarni shakllantirish, raqamli vositalar (infografika) yordamida modellashtirish hamda vizual va audio kontentni (Pictory, Adobe Spark) integratsiyalash orqali talabalarni tayyor javob qidirishdan ma'lumotni chuqur tahlil qilishga yo'naltiradi.

XULOSA: oliy ta'limda STEAM yondashuvini muvaffaqiyatli joriy etish an'anaviy o'quv dasturlarini tizimli yangilashni, professor-o'qituvchilarning metodologik tayyorgarligini hamda texnik va gumanitar sohalarni raqamli vositalar yordamida sintezlashni taqozo etadi; bu shartlarning bajarilishi nazariya va amaliyot uzviyligini ta'minlab, bitiruvchilarning global texnologik va iqtisodiy o'zgarishlarga tez moslashuvchanligini hamda raqamli muhitda raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlari: pedagogik tajriba-sinov, ijtimoiy mas'uliyat, Styudent t-mezoni, samaradorlik, diagnostika, tajriba va nazorat guruhi, statistik tahlil.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

STEAM-ТЕХНОЛОГИЯ КАК СОВРЕМЕННОЕ НАПРАВЛЕНИЕ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ.

Файзуллоева Садокат Фуркат кызы, докторант Азиатского международного университета.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается STEAM-технология как одно из актуальных направлений модернизации высшего образования. Раскрывается сущность STEAM-подхода, его междисциплинарный характер и исторические предпосылки формирования. Особое внимание уделяется интеграции науки, технологий, инженерии, математики и искусства как основе формирования целостного мышления и практико-ориентированных компетенций обучающихся. Анализируются преимущества и основные трудности внедрения STEAM-подхода в образовательный процесс вузов, а также роль проектного и исследовательского обучения в подготовке специалистов. Обосновывается значимость STEAM-технологии для формирования компетенций XXI века и повышения качества профессиональной подготовки в условиях цифровой трансформации образования.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования заключается в научном анализе и обосновании историко-философских основ и практического педагогического потенциала модели образования STEAM (естественные науки, технологии, инженерия, искусство и математика) в условиях модернизации высшего образования для подготовки конкурентоспособных специалистов, отвечающих требованиям адаптивности, критического и инновационного мышления на рынке труда 21 века.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: теоретическую основу исследования составили труды Аристотеля, Платона и философия Рене Декарта о взаимосвязи наук, а также современные глобальные концепции STEM/STEAM (Г. Якман и др.); методологической базой послужили междисциплинарный и проектно-ориентированный подходы (Project-based learning), методы системного и сравнительно-педагогического анализа, моделирования и обобщения практического опыта интеграции STEAM-элементов в методику преподавания химии (на примере курса «Организация исследовательской деятельности на уроках химии нефти и нефтегаза») в вузах Казахстана.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что технология STEAM в высшем образовании выступает как мощная стратегия, развивающая когнитивный интерес и навыки решения сложных задач (soft skills); на примере обучения химии эта интеграция успешно реализуется на трех уровнях: формулирование исследовательских вопросов (проблемное обучение), моделирование с использованием цифровых образовательных ресурсов

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

(инфографика) и интеграция визуального/аудиоконтента (Pictory, Adobe Spark), что переводит студентов от пассивного поиска готовых ответов к глубокому анализу.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: успешное внедрение подхода STEAM в высшую школу требует системного обновления образовательных программ, методической подготовки профессорско-преподавательского состава и синергии технических и гуманитарных дисциплин с помощью цифровых инструментов; выполнение этих условий обеспечивает прочную связь теории и практики, способствуя формированию гибкого мышления выпускников и повышению их конкурентоспособности в условиях цифровизации и технологических изменений.

Ключевые слова: Steam-технология, высшее образование, STEAM-образование, междисциплинарность, цифровая грамотность.

STEAM TECHNOLOGY AS A MODERN DIRECTION IN HIGHER EDUCATION.

Fayzulloyeva Sadoqat Furqat qizi, doctoral student at the Asian International University.

Annotation

INTRODUCTION: the article examines STEAM technology as one of the current directions for the modernization of higher education. It explores the essence of the STEAM approach, its interdisciplinary nature, and the historical prerequisites for its formation. Special attention is given to the integration of science, technology, engineering, mathematics, and art as the foundation for developing holistic thinking and practice-oriented competencies in students. The advantages and main challenges of implementing the STEAM approach in university education are analyzed, as well as the role of project-based and research-based learning in the training of specialists. The significance of STEAM technology for developing 21stcontext of digital transformation in education is substantiated.

OBJECTIVE: the primary objective of the study is to scientifically analyze and substantiate the historical-philosophical foundations and practical pedagogical potential of the STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, and Mathematics) educational model within the context of higher education modernization, aiming to prepare competitive specialists capable of meeting the demands of adaptability, critical thinking, and innovation in the 21st-century labor market.

MATERIALS AND METHODS: the theoretical framework of the research draws upon the classical works of Aristotle and Plato, René Descartes' philosophical ideas regarding the interconnectedness of sciences, and global contemporary STEM/STEAM concepts (G. Yakman et al.); the methodological approach relies on interdisciplinary and project-based learning (PBL), utilizing systems analysis, comparative-pedagogical analysis, modeling, and empirical insights from integrating STEAM elements into chemistry education (specifically the course "Organization of Research Activities in

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Petroleum and Oil-and-Gas Chemistry Lessons") in higher education institutions of Kazakhstan.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings demonstrate that the STEAM approach serves as a robust pedagogical strategy in higher education to enhance cognitive engagement and problem-solving skills (soft skills); exemplified by chemistry instruction, this framework is executed across three operational stages: inquiry-based problem formulation, digital resource-driven modeling (infographics), and the integration of visual and audio content (using tools like Pictory or Adobe Spark), shifting students from memorizing static online answers to conducting profound structural analysis.

CONCLUSION: the successful implementation of the STEAM paradigm in higher education necessitates a systemic overhaul of curricula, professional methodological training for faculty, and the effective synthesis of technical and humanitarian disciplines via digital instruments; meeting these conditions bridges the gap between theory and practice, fundamentally fostering flexible transdisciplinary thinking and ensuring graduates' long-term competitiveness in a rapidly evolving digital and technological landscape.

Keywords: STEAM technology, higher education, interdisciplinarity, STEAM education, digital literacy.

Raqamlashtirish, texnologiyalarning jadal rivojlanishi va kasbiy vazifalarning murakkablashuvi sharoitida oliy ta’lim tizimi an’anaviy qayta ko‘rib chiqish zarurati qarshisida qolmoqda. Ta’lim modellari. Zamonaviy jamiyat turli sohalardagi bilimlarni o‘zida mujassamlashtirgan, amaliyotda qo‘llay oladigan, tanqidiy va ijodiy fikrlaydigan mutaxassislar kerak. Shu nuqtai nazardan, fanlararo va amaliyotga yo‘naltirilgan o‘rganishga qaratilgan STEAM yondashuvi ayniqsa dolzarb bo‘lib bormoqda. STEAM ta’limi tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik tafakkuri, matematika va san’atni yagona tizimga birlashtirgan zamonaviy ta’lim modelidir. Fanlar va san’atni integratsiyalash haqidagi tarixiy g’oyalar chuqur falsafiy ildizlarga ega va turli davrlardagi mutafakkirlarning asarlarida aks etgan. Biroq, zamonaviy shaklda STEAM ta'limi texnologik inqilobning chaqiriqlariga javob sifatida paydo bo‘ldi. Oliy ta’limda STEAM nafaqat o‘qitish usuli, balki 21-asr kompetensiyalarini: tadqiqot, raqamli va kommunikatsiya ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik texnologiya sifatida ham xizmat qiladi. Shunday qilib, STEAM texnologiyasini oliy ta’limdagi zamonaviy tendentsiya sifatida o‘rganish tegishli ilmiy va pedagogik vazifani anglatadi. Uning nazariy asoslari va amaliy salohiyatini tahlil qilish STEAM yondashuvini universitet ta’limida joriy etishni asoslash va uning kasbiy tayyorgarlikdagi ahamiyatini aniqlash imkonini beradi. STEAM ta'limining tarixiy konteksti. 20-asr oxirida Qo‘shma Shtatlarda STEM ta’limining paydo bo‘lishi fan, texnologiya va muhandislik kabi sohalarda yuqori malakali mutaxassislarning yetishmasligiga javob edi. STEMning yuksalishining sabablaridan biri

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

an’anaviy ta’lim tizimi talabalarni texnologik inqilob haqiqatlariga tayyorlay olmasligini anglash edi. Dastlab, STEM san’atni o’z ichiga olmagan; ammo, oxir-oqibat, bu sohalardagi real muammolarni samarali hal qilish uchun ijodkorlikni rivojlantirish muhimligi ma’lum bo'ldi. Natijada, fan, texnologiya, muhandislik, matematika va san’atni o‘zida birlashtiruvchi STEAM konsepsiyasi ishlab chiqildi. Ushbu model innovatsion fikrlash, dizayn hamda murakkab texnik yechimlarni vizuallashtirishga ko‘maklashuvchi usul sifatida san’atning ahamiyatiga alohida urg‘u beradi

STEAM ta’limi konsepsiyasining ildizlari qadimgi davrlarga borib taqaladi. Turli sivilizatsiyalarning tarixiy ma’lumotlarini tahlil qilish shunga o‘xshash ta’lim yondashuvlarining qo‘llanilganiga oid ko‘plab misollarni ko‘rsatadi. Shunisi e’tiborga loyiqki, qadimgi dunyoda Aristotel va Platon kabi taniqli mutafakkirlar tanqidiy fikrlashni rivojlantirishni faol ravishda qo‘llab-quvvatlaganlar.

Xitoyda san’at va arxitektura sohasidagi ta’limda STEAM ta’limiga o‘xshash tamoyillar qo‘llanilgani, bu esa talabalarga nafaqat nazariy asoslarni o‘zlashtirish, balki egallangan bilimlarni ijodiy jarayonda bevosita qo‘llash imkonini bergani qayd etiladi.

G. Yakman Rene Dekartni STEAM ta’limi rivojlanishiga turtki bergan dastlabki mutafakkirlardan biri sifatida ko‘rsatib o‘tadi.

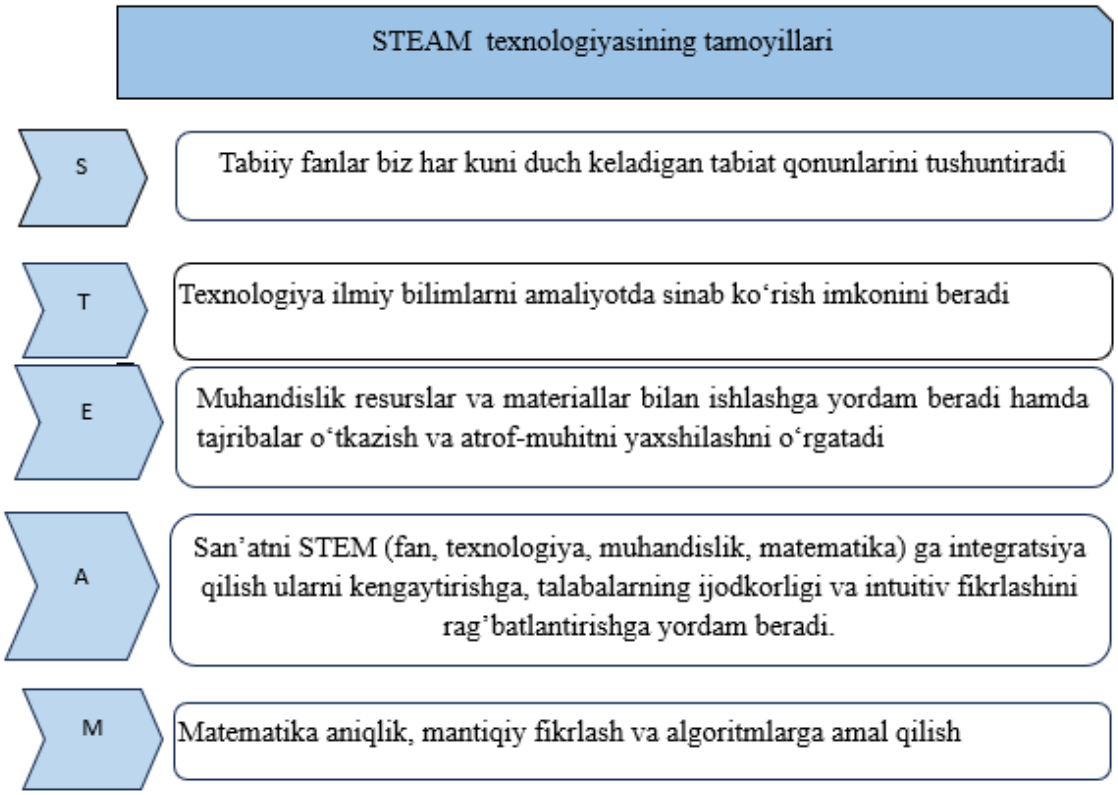
Dekart o‘z asarlarida barcha fanlar shu qadar bir-biri bilan bog’liqki, ularni bir vaqtning o‘zida o‘rganish, birini boshqasidan ajratishdan ko'ra ancha osonroq degan fikrni ilgari surgan. Shunday qilib, narsalarning haqiqatini jiddiy o'rganishni istagan har bir kishi biron bir aniq fanni ajratib ko‘rsatmasligi kerak, chunki ular bir-biri bilan bog‘liq va o‘zaro bog‘liqdir. Uning falsafasi haqiqatni chuqur anglash turli bilim sohalarining o‘zaro bog’liqligi va o‘zaro bog’liqligini hisobga olishni talab qilishini ta’kidlaydi.

STEAM falsafasi tamoyillari talabalarning bilimlarni ham nazariy, ham amaliy kontekstlarda qo'llash qobiliyatini rivojlantirishga urg'u beradi. Bu, ayniqsa, zamonaviy qiyinchiliklarni hisobga olgan holda muhimdir: avtomatlashtirish, sun'iy intellekt, yangi materiallar, barqaror rivojlanish va ijodiy sanoat kelajakdagi mutaxassislardan keng ko‘lamli malaka talab qiladi. San’atni STEM (fan, texnologiya, muhandislik, matematika) ga integratsiya qilish ularni kengaytirishga, talabalarning ijodkorligi va intuitiv fikrlashini rag’batlantirishga yordam berishga, shu bilan birga voqelikni innovatsion idrok etishni rivojlantirishga qaratilgan.

STEAM yondashuvi (fan, texnologiya, muhandislik, san’at, matematika) — turli sohalardagi bilimlarni integratsiyalashni rag’batlantiradigan va amaliyotga yo‘naltirilgan o‘rganishni rag’batlantiradigan ta’limni modernizatsiya qilishning zamonaviy tendentsiyalari orasida muhim o‘rin tutadi. STEAM texnologiyasi — bu tabiiy fanlar, muhandislik, matematika va san’atni yagona ta’lim tizimiga integratsiyalashga asoslangan zamonaviy ta’lim metodologiyasi. Bu yondashuvning o‘ziga xos xususiyati nazariy ta’limni amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish bilan uyg‘unlashtirish, o‘quvchilarning olgan bilimlarini amaliyotda qo‘llashini ta’minlashdir. Bu STEAM ta'limining asosiy qiymatini tashkil etadi: amaliyotda sinovdan o'tgan bilimlar alohida ahamiyatga ega.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

1-rasm. STEAM texnologiyasining tamoyillari.

Ushbu metodologiya fanlararo va loyihaga asoslangan yondashuvlarni birlashtiradi, ularning asosiy prinsipi tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik va matematikadan olingan bilimlarni yagona ta’lim jarayonida birlashtirishdir. STEAM yondashuviga asoslangan o‘quv dasturlari keng qamrovli, amaliyotga yo‘naltirilgan o‘qitishni qo‘llaydi. Alohida fanlarni alohida o‘rganish o‘rniga, ular birlashtiriladi va shu bilan talabalarga dunyoga yaxlit qarashni rivojlantirishga yordam beradi.

STEAM usullarini qo‘llash ta’lim amaliyotida ilmiy tadqiqotlar, muhandislik ishlanmalari, matematik modellashtirish va zamonaviy texnologik yechimlardan foydalanish imkonini beradi va shu orqali innovatsion fikrlash va 21-asr kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam beradi.

“Texnologiya” tushunchasi an'anaviy ravishda texnika va sanoat tarmoqlari bilan bog'liq. Lug’atlarga ko‘ra, texnologiya deganda ma'lum bir sanoatda qo‘llaniladigan usullar va jarayonlar majmui, shuningdek, moddiy ne’matlar va xizmatlar ishlab chiqarish usullarining tavsifi tushuniladi.Zamonaviy sharoitda texnologiya faoliyatni tashkil qilish va amaliy natijalarga erishish imkonini beruvchi bilim, tajriba va ko‘nikmalarning kombinatsiyasi sifatida qaraladi.

STEAMni oliy ta’limda joriy etishning afzalliklari va qiyinchiliklari. STEAMning asosiy afzalliklaridan biri talabalarning real hayotdagi, ko‘p vazifali muammolarni hal qilish qobiliyatidir. Texnik bilimlarni ijodiy yondashuv bilan birlashtirish, faqat bitta fan doirasida

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ishlash orqali kashf etib bo‘lmaydigan yechimlarni topish imkonini beradi. Bu bilimlarni innovatsion loyihalarda qo‘llash uchun yangi imkoniyatlar yaratadi.
Bu modelni amalga oshirish qiyinchiliklardan xoli emas. STEAM modeliga muvofiq o‘qitish an’anaviy o‘qitish usullarini qayta ko‘rib chiqishni, o‘quv dasturlarini moslashtirishni va o‘qituvchilarni yangi yondashuvlar bo‘yicha o‘qitishni talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, loyihaga asoslangan va muammoga asoslangan o‘qitish kabi yangi pedagogik texnologiyalar muhim rol o‘ynaydi, bu esa turli fanlarni yagona ta’lim jarayoniga samarali integratsiyalash imkonini beradi.

1. So‘rovga asoslangan muammolarni shakllantirish. Ilmiy munozaralar bo‘yicha mashg'ulotlar davomida talabalar ma'lum mavzular asosida tadqiqot savollarini

shakllantiradilar va kimyo faniga tegishli maqolalarni tahlil qiladilar.
2. Modellashtirish. Terminologiyani o'rganishda talabalar ilmiy matnlarning tuzilishini ko’rsatuvchi infografika yaratish uchun raqamli ta’lim resurslaridan foydalanadilar.

2-rasm.Kimyo fanini o‘qitish metodologiyasining integratsiyasi.

3. Vizual va audio kontentni integratsiyalash. Taqdimotlarni tayyorlashda talabalar qisqa videokliplarni tahrirlaydilar (Pictory yoki Adobe Spark kabi vositalardan foydalangan holda) va ovozli yozuvlarni yozib oladilar va o‘rganadi, texnika fanlariga qo‘llaniladi.
Maktabdagi loyiha ishlaridan universitet darajasidagi tadqiqot modeliga uzluksiz o‘tish STEAM paradigmasi doirasida til ko‘nikmalari va raqamli savodxonlikning uzluksiz rivojlanishini ta’minlaydi. Qozog’iston Respublikasi bo‘ylab maktablar va universitetlarda kimyo fanini o’qitishga STEAM yondashuvini integratsiya qilish nafaqat global tendentsiyalarga mos keladi, balki ta’limni modernizatsiya qilishning ichki ehtiyojini ham qondiradi. Kelajakdagi kimyoviy bilimlarni yaxshi o‘rgatish o‘qituvchilarni universitetda tayyorlashda STEAM elementlarini integratsiyalash, ayniqsa, “neft va neft gaz kimyosi fani darslarida tadqiqot faoliyatini tashkil etish” kursida muvaffaqiyatli amalga oshirilmoqda.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Ushbu fan bilim o‘rgatish, tadqiqot va raqamli savodxonlikni birlashtirish uchun qulay muhit yaratadi. Tanlangan kasbdan qat’i nazar, STEAM ko‘nikmalari yosh mutaxassislarni innovatsion qiyinchiliklarga tayyorlashda muhim rol o‘ynaydi.

Bugungi kunda tez rivojlanayotgan ta’lim sohasida STEAM mutaxassislariga talab katta. Kelajakdagi mehnat bozorida professional tayyorgarlik va raqobatbardoshlikni ta’minlash hamda keng ko‘lamli martaba imkoniyatlariga ega bo‘lish uchun STEAM ta’limini erta bosqichda ko‘rib chiqish juda muhimdir. Buning sababi, kelajakdagi ish o‘rinlari, shubhasiz, o‘zgarishlarga uchraydi va kompyuter texnologiyalari bilan bog’liq vazifalarga tobora ko‘proq e’tibor qaratiladi. STEAM ta’limi so‘rovga asoslangan o‘rganish va analitik fikrlashni rivojlantirishga ustuvor ahamiyat beradi. Uning asosiy maqsadi shunchaki onlayn tayyor javoblarni topish emas, balki ma’lumotni chuqur tushunishga erishishdir.

STEAM muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini, ijodiy yondashuvni rivojlantiradi va talabalarga savol berishni, ma’lumotlarni tahlil qilishni va o‘z yechimlarini topishni o‘rgatadi. Bu yondashuvkognitiv qiziqishni uyg’otadi, talabalarni hodisalarning sabablarini va ularning mexanizmlarini tushunishga undaydi. STEAMda fanlararo integratsiyaning roli. STEAMning asosiy tamoyillaridan biri bu fanlararo aloqadir. STEAM ta'limida talabalar nafaqat nazariyani o‘rganadilar, balki amaliy muammolarni hal qilish uchun turli sohalardagi bilimlarni qo‘llashni ham o‘rganadilar. “Optika va san'at” yoki “Muhandislik va musiqa” kabi fanlararo loyihalar qanday qilib, fanlararo kurslarni loyihalash va amalga oshirish qobiliyati.

• Texnik va gumanitar fanlarni birlashtirish qobiliyati.
• Raqamli vositalardan foydalanish mahorati.
• Talabalarni mustaqil ravishda yechim izlashga va ijodiy yondashuvni qo‘llashga undash qobiliyati.

Shunisi e’tiborga loyiqki, ushbu texnologiya nazariy asoslarni an’anaviy ta’lim doirasida amaliy jihatlar bilan muvaffaqiyatli birlashtiradi. STEAM yondashuvi ta’lim sohasiga sezilarli ijobiy ta’sir ko‘rsatadi, raqamli dunyoda ishlashga tayyor yangi avlod mutaxassislarini shakllantiradi. Oliy ta’limda STEAMni joriy etish tizimli shartlarni talab qiladi:

Ta’lim dasturlarini yangilash, professor-o‘qituvchilar uchun metodologik tayyorgarlikni ta’minlash, amaliyotga yo’naltirilgan faoliyatni kengaytirish va raqamli vositalardan foydalanish. Ushbu shartlar bajarilganda...

STEAM professional tayyorgarlik sifatini va iqtisodiy va texnologik o’zgarishlarga moslashishni oshirishga qodir kuchli pedagogik strategiya sifatida paydo bo’lmoqda. Shunday qilib, STEAM texnologiyasi oliy ta’lim uchun katta salohiyatga ega: u nazariya va amaliyot o‘rtasidagi bog’liqlikni mustahkamlaydi, fanlararo fikrlashni rivojlantiradi va bitiruvchilarni innovatsiyaga asoslangan muammolarga duch kelishga va raqamli muhitda professional faoliyat bilan shu’’ullanishga tayyor holda tayyorlashga yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

1. Карпова Т.А. STEAM-компетентность в образовании // Педагогика в теории и на практике: актуальные вопросы и современные аспекты: сб. ст. XVII Междунар. науч.-практ. конф. – Пенза: МЦНС «Наука и Просве-щение», 2023. – С. 9–12.
2. Fayzulloyeva Sadoqat F. МЕЖДУНАРОДНЫЙ И НАЦИОНАЛЬНЫЙ ОПЫТ ОБУЧЕНИЯ ХИМИИ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ. Osiyo Xalqaro Universiteit axbortnomasi. ISSN 3060-4915 p 2025, № 2, EDITION 2.102-121 bet. https://scientificjournal.uz/2025
3. Черникова Н.В. STEAM-технология в современном образовательном пространстве высшей школы // Прио-ритетные векторы развития промышленности и сельского хозяйства: сб. науч. ст. конф. – Макеевка 18 апреля 2024. – С. 61–65. [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
4. https://www.elibrary.ru/download/elibrary_80569308_19449288.pdf (дата обращения: 26.02.2026).
5. Yakman G. STEAM Education: an overview of creating a model of integrative education // The Pupils' Attitudes Towards Technology Conference. – 2019. – Pp. 1–28.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

KOLLABORATIV YONDASHUV ASOSIDA TALABALARNI TEXNIK TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH.

G'ulomjon Ochilovich Boqiyev, Buxoro xalqaro universiteti,
Gulnoza Odiljon qizi Xamrakulova, mustaqil tadqiqotchi, Buxoro xalqaro universiteti.

Annotatsiya

KIRISH: maqolada oliy ta'lim muassasalarida talabalarning texnik tafakkurini rivojlantirishda kollaborativ yondashuvdan foydalanishning nazariy asoslari tahlil qilingan. Texnik tafakkurning tuzilmaviy komponentlari va ularni shakllantirishning pedagogik shartlari belgilab berilgan. Kollaborativ ta'lim texnologiyalarining talabalarning muhandislik fikrlashini rivojlantirishdagi o‘rni va ahamiyati ochib berilgan. Texnik tafakkurni rivojlantirishning metodik tizimi taklif etilgan.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi zamonaviy muhandislik ta’limida texnika va texnologiyalarning jadal rivojlanishi talablariga mos, innovatsion fikrlaydigan va jamoada ishlay oladigan raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlash uchun kollaborativ yondashuv asosida talabalarning texnik tafakkurini rivojlantirishning metodik tizimi va tarkibiy modelini ishlab chiqish hamda asoslab berishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot jarayonida V.V. Davidov, P.Ya. Galperin, G.S. Altshuller kabi olimlarning tafakkur konsepsiyalari hamda D. Johnson, R. Johnson, L. Vygotskiyning kollaborativ ta’limga oid fundamental ishlari o‘rganilgan bo‘lib, metodologik asos sifatida falsafiy, psixologik-pedagogik adabiyotlar va ta’lim standartlarini tahlil qilish, pedagogik kuzatish, taqqoslash, umumlashtirish hamda texnik tafakkurning kognitiv, operatsional, kreativ va motivatsion komponentlarini qamrab olgan modellashtirish metodlaridan foydalanilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot doirasida talabalarning texnik tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan maqsadli, tashkiliy, mazmunli, jarayonli va baholash qismlaridan iborat 4 bosqichli metodik tizim ishlab chiqildi; bunda Jigsaw (Mozaika), Think-Pair-Share, Brainstorming, Case study va PBL (Loyiha asosida o‘qitish) kabi kollaborativ texnologiyalar yordamida talabalarning guruhlarda murakkab muammolarni birgalikda hal qilishi, o‘zaro o‘qitishi va loyiha sessiyalarida ishtirok etishi an’anaviy ta’lim qoliplaridan chiqib, tanqidiy fikrlash hamda argumentatsiya ko‘nikmalarini shakllantirishi ko‘rsatib berildi.

XULOSA: kollaborativ yondashuv talabalarning faolligi va mustaqilligini oshirib, nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash hamda kreativlikni rag‘batlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligi, taklif etilgan metodik tizim esa oliy ta’lim muassasalarida texnik fanlarni o‘qitish sifatini oshirishi isbotlandi; kelajakda ushbu metodikani raqamli texnologiyalar va virtual muhitlar vositasida yanada takomillashtirish hamda samaradorligini eksperimental tekshirish istiqbolli yo‘nalishlar hisoblanadi.

Kalit so‘zlari: texnik tafakkur, kollaborativ yondashuv, muhandislik ta'limi, hamkorlikda o‘qitish, kreativlik, muammolarni hal qilish, loyiha asosida o‘qitish.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ РАЗВИТИЯ ТЕХНИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ КОЛЛАБОРАТИВНОГО ПОДХОДА.

Бокиев Гуломжон Очилович, Бухарский международный университет,
Хамракулова Гулноза Одилжон кизи, соискатель, Бухарский международный университет.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются теоретические основы использования коллаборативного подхода в развитии технического мышления студентов в высших образовательных учреждениях. Определены структурные компоненты технического мышления и педагогические условия их формирования. Раскрыты роль и значение технологий коллаборативного обучения в развитии инженерного мышления студентов. Предложена методическая система развития технического мышления.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования заключается в разработке и обосновании структурной модели и методической системы развития технического мышления студентов на основе коллаборативного подхода для подготовки конкурентоспособных инженерно-технических специалистов с инновационным и креативным мышлением, способных решать сложные производственные задачи в условиях быстрой цифровизации.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в качестве теоретической основы были изучены концепции мышления В.В. Давыдова, П.Я. Гальперина, Г.С. Альтшуллера, а также фундаментальные труды по совместному обучению Д. Джонсона, Р. Джонсона и Л. Выготского; в исследовании использовались методы анализа философской, психолого-педагогической и методической литературы, изучения образовательных стандартов, педагогического наблюдения, сравнения, обобщения и моделирования, охватывающего когнитивный, операциональный, креативный и мотивационный компоненты технического мышления.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в ходе исследования спроектирована 4-этапная методическая система (включающая целевой, организационный, содержательный, процессуальный и оценочный компоненты), в рамках которой применение таких коллаборативных технологий, как Jigsaw, Think-Pair-Share, мозговой штурм, Case study и PBL (проектное обучение), продемонстрировало высокую эффективность в совместном решении сложных задач в малых группах, взаимном обучении и активизации проектных сессий, что существенно развивает критическое мышление и навыки аргументации у студентов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: доказано, что коллаборативный подход обладает высокой эффективностью в развитии технического мышления студентов, повышая их активность, связывая теорию с практикой и стимулируя креативность, а

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

предложенная методическая система может быть успешно внедрена в учебный процесс технических вузов; перспективными направлениями дальнейших исследований являются экспериментальная проверка данной методики и её интеграция с цифровыми технологиями и виртуальными средами.

Ключевые слова: техническое мышление, коллаборативный подход, инженерное образование, совместное обучение, креативность, решение проблем, проектное обучение.

IMPROVING THE METHODOLOGY OF DEVELOPING STUDENTS' TECHNICAL THINKING BASED ON A COLLABORATIVE APPROACH.

G'ulomjon Ochilovich Boqiyev, Bukhara International University**,**
Gulnoza Odiljon qizi Xamrakulova, researcher, Bukhara International University.

Annotation

INTRODUCTION: the primary objective of the study is to develop and substantiate a structural model and a methodical system for developing students' technical thinking based on a collaborative approach, aiming to train competitive engineering and technical specialists equipped with innovative, creative, and team-oriented problem-solving skills in modern higher education.

MATERIALS AND METHODS: the theoretical foundation of the research integrates the psychological-pedagogical thinking concepts of V.V. Davydov, P.Ya. Galperin, and G.S. Altshuller, alongside the fundamental collaborative learning frameworks of D. Johnson, R. Johnson, and L. Vygotsky; the methodology employs the analysis of philosophical, psychological-pedagogical, and methodological literature, review of educational standards, pedagogical observation, comparative analysis, generalization, and structural modeling that encompasses cognitive, operational, creative, and motivational components of technical thinking.

DISCUSSION AND RESULTS: the study designed a 4-stage methodical system comprising target, organizational, content, process, and evaluation components; it demonstrated that utilizing collaborative technologies such as Jigsaw, Think-Pair-Share, Brainstorming, Case study, and Project-Based Learning (PBL) enables students to jointly tackle complex technical tasks in small groups, engage in peer tutoring, and participate in project sessions, thereby breaking traditional learning boundaries to cultivate critical thinking and argumentation skills.

CONCLUSION: it is concluded that the collaborative approach is highly effective in developing technical thinking as it enhances student autonomy, bridges theoretical knowledge with practice, and stimulates innovation, making the proposed methodical system highly applicable for technical disciplines in higher education; promising future directions include the experimental validation of this methodology and its further enhancement through digital technologies and virtual learning environments.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Keywords: technical thinking, collaborative approach, engineering education, collaborative learning, creativity, problem-solving, project-based learning.

Zamonaviy texnika va texnologiyalarning jadal rivojlanishi oliy ta'lim muassasalari oldiga yangi mutaxassislarni tayyorlashda sifat jihatidan yangi talablarni qo‘ymoqda. Bugungi kunda muhandis-texnik mutaxassislardan nafaqat chuqur kasbiy bilimlarga ega bo‘lish, balki murakkab texnik muammolarni hal qilish qobiliyatiga, innovatsion fikrlash va kreativ yondashuvga ega bo‘lish talab etiladi. Shu sababli, talabalarning texnik tafakkurini rivojlantirish muhandislik ta'limining dolzarb muammolaridan biriga aylandi.

Texnik tafakkur - bu texnik ob'ektlar, jarayonlar va hodisalarning mohiyatini anglash, ularning o‘zaro bog'liqligini tushunish va yangi texnik yechimlarni ishlab chiqish qobiliyatidir. An'anaviy ta'lim usullari ko‘pincha talabalarning mustaqil fikrlashini va kreativligini to‘liq rivojlantirishga imkon bermaydi. Shu bois, ta'lim jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni, xususan, kollaborativ yondashuvni joriy etish zarurati tug'iladi.

Kollaborativ yondashuv - bu o‘quvchilarning birgalikda faoliyat olib borishi, o‘zaro muloqot qilishi va umumiy maqsadga erishish uchun hamkorlikda ishlashiga asoslangan ta'lim strategiyasidir. Ushbu yondashuv talabalarning nafaqat kasbiy kompetensiyalarini, balki kommunikativ ko‘nikmalarini, jamoada ishlash qobiliyatini va tanqidiy fikrlashini ham rivojlantiradi.

Texnik tafakkur muammosi ko‘plab olimlar va pedagoglar tomonidan o‘rganilgan. V.V. Davidov, P.Ya. Galperinlar tafakkurni rivojlantirishning psixologik-pedagogik asoslarini ishlab chiqqanlar. Texnik tafakkurning o‘ziga xos xususiyatlarini G.S. Altshuller, V.P. Zinchenko va boshqalar tadqiq etganlar.

Kollaborativ ta'lim masalalari bo‘yicha D. Johnson, R. Johnson, K. Smith, L. Vygotskiylarning fundamental tadqiqotlari mavjud. Ular hamkorlikda o‘qitishning nazariy asoslarini yaratdilar va uning samaradorligini isbotladilar.

O‘zbekistonlik olimlardan A.A. Azimov, B. Yo‘ldoshev, M. Rahimov va boshqalar muhandislik ta'limini takomillashtirish, talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish muammolarini o‘rgandilar. Biroq, kollaborativ yondashuv asosida talabalarning texnik tafakkurini rivojlantirish metodikasi yetarli darajada o‘rganilmagan.

Tadqiqotda quyidagi metodlar qo‘llanildi: falsafiy, psixologik-pedagogik va uslubiy adabiyotlarni tahlil qilish; ta'lim standartlari va o‘quv dasturlarini o‘rganish; pedagogik kuzatish; taqqoslash va umumlashtirish; modellashtirish.

Texnik tafakkurning tuzilmaviy komponentlari.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, texnik tafakkur murakkab ko‘p komponentli tuzilmaga ega. Bizning tadqiqotlarimizga ko‘ra, texnik tafakkur quyidagi asosiy komponentlardan iborat:

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Kognitiv komponent - talabalarning texnika va texnologiya sohasidagi nazariy bilimlar tizimini o‘z ichiga oladi. Bu komponent quyidagilarni qamrab oladi: texnik ob'ektlarning tuzilishi va ishlash prinsiplari haqida bilimlar; texnik jarayonlar va ularning qonuniyatlari haqida tasavvurlar; texnik terminologiya va tushunchalarni bilish; texnik hujjatlar bilan ishlash ko‘nikmalari.

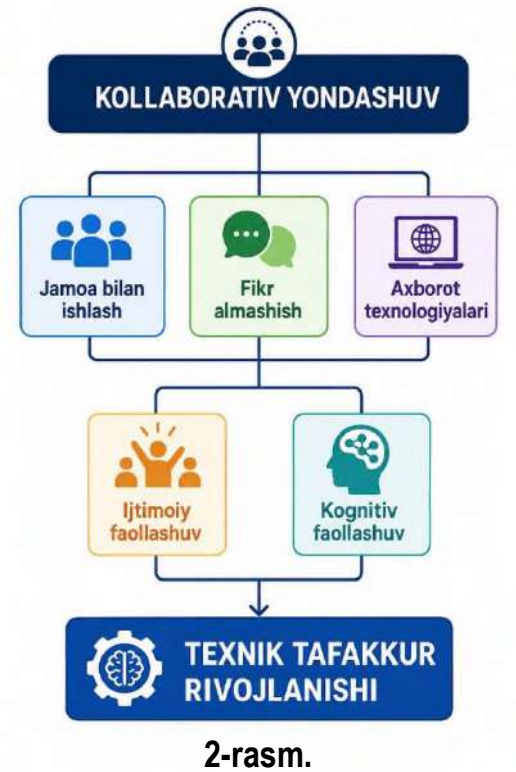
Operatsional komponent - texnik vazifalarni bajarishda qo‘llaniladigan amaliy ko‘nikma va malakalarni ifodalaydi: texnik muammolarni tahlil qilish va ularni qismlarga ajratish; texnik ob'ektlarning ishlash mexanizmlarini tushunish; hisoblash va loyihalash ko‘nikmalari; o‘lchov asboblaridan foydalanish; texnik topshiriqlarni bajarish algoritmlari.

1-rasm.

1-rasm. Texnik tafakkurning tuzilmaviy modeli.

Kreativ komponent - yangi texnik yechimlarni ishlab chiqish va innovatsion g'oyalarni amalga oshirish qobiliyatini anglatadi: exnik fantaziya va tasavvur; g'ayrioddiy yechimlarni topish qobiliyati; texnik ob'ektlarni takomillashtirish va yangilash; ixtirochilik va ratsionalizatorlik faoliyati; dizayn fikrlash.

2-rasm.

Motivatsion komponent - texnik faoliyatga qiziqish va intilishni shakllantiradi: texnikaga bo‘lgan qiziqish; kasbiy o‘zini-o‘zi rivojlantirishga intilish; texnik muammolarni hal qilishga motivatsiya; yangi bilimlarni o‘zlashtirishga tayyorlik; kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishish istagi.

Kollaborativ yondashuvning texnik tafakkurni rivojlantirishdagi o‘rni

Kollaborativ ta'lim - bu ta'lim jarayonida ishtirokchilarning o‘zaro hamkorligiga, fikr almashishiga va birgalikda bilim yaratishiga asoslangan yondashuvdir. Ushbu yondashuv texnik tafakkurni rivojlantirishda quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

2-rasm. Kollaborativ yondashuvning texnik tafakkur komponentlariga ta'siri.

Birgalikda muammolarni hal qilish - talabalar kichik guruhlarda murakkab texnik vazifalarni bajaradilar. Har bir talaba o‘z g'oyalarini taklif qiladi, boshqalarning fikrlarini

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

tinglaydi va eng optimal yechimni birgalikda ishlab chiqadilar. Bu jarayon tanqidiy fikrlashni va tizimli yondashuvni rivojlantiradi.

Loyiha asosida o‘qitish - talabalar uzoq muddatli texnik loyihalar ustida jamoa bo‘lib ishlaydilar. Loyiha jarayonida ular nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llashni, loyihalash ko‘nikmalarini va texnik hujjatlashtirishni o‘rganadilar.

O‘zaro o‘qitish - kuchli talabalar zaifroq o‘zlashtiruvchilarga yordam beradilar. Bu jarayonda ikkala tomon ham foyda ko‘radi: biri bilimlarini mustahkamlaydi va tushuntirish ko‘nikmasini rivojlantiradi, ikkinchisi esa yangi bilimlarni o‘zlashtiradi.

Munozaralar va diskussiyalar - texnik masalalar bo‘yicha bahs-munozaralar o‘tkazish talabalarning argumentatsiya qilish, o‘z fikrini isbotlash va boshqalarning nuqtai nazarini tushunish qobiliyatini shakllantiradi.

3-rasm.

Kollaborativ ta'lim texnologiyalari.

Texnik tafakkurni rivojlantirish uchun quyidagi kollaborativ ta'lim texnologiyalaridan foydalanish maqsadga muvofiq:

3-rasm. Kollaborativ ta'lim texnologiyalarining tasnifi.

Jigsaw (Mozaika) usuli - murakkab texnik mavzu qismlarga bo‘linadi va har bir guruh a'zosi bitta qismni o‘rganadi. Keyin ular o‘zaro bilim almashadilar. Bu usul texnik tizimlarning tuzilishini o‘rganishda samarali.

Think-Pair-Share (O‘ylash-Juftlash-Ulashish) - talabalar avval individual ravishda texnik masala ustida o‘ylanadilar, keyin juftlikda muhokama qiladilar va nihoyat butun guruhga taqdim etadilar.

Brainstorming (Miya hujumi) - guruh a'zolari texnik muammoga nisbatan barcha mumkin bo‘lgan yechimlarni taklif qiladilar, tanqidsiz qabul qilinadi va keyin eng yaxshilari tanlanadi.

Case study (Vaziyatni tahlil qilish) - real texnik vaziyatlar va muammolar tahlil qilinadi, ularning sabablari aniqlanadi va yechimlar ishlab chiqiladi.

4-rasm.

PBL (Project-Based Learning - Loyiha asosida o‘qitish) - talabalar

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

real hayotdan olingan muammolarni hal qilish uchun uzoq muddatli loyihalar ustida ishlaydilar.

Talabalarning texnik tafakkurini kollaborativ yondashuv asosida rivojlantirish uchun quyidagi metodik tizimni taklif etamiz:

4-rasm. Texnik tafakkurni rivojlantirishning metodik tizimi.

Metodik tizimning komponentlari:

1. Maqsadli komponent - talabalarning texnik tafakkurini rivojlantirish, ularni mustaqil muhandislik qarorlarini qabul qilishga tayyorlash.
2. Tashkiliy komponent - ta'lim jarayonini quyidagi bosqichlarda tashkil etish:
   Bosqich 1: Asosiy tushunchalar va kollaborativ ish ko‘nikmalarini shakllantirish
   Bosqich 2: Oddiy texnik vazifalarni jamoaviy hal qilish
   Bosqich 3: Murakkab loyihalar ustida ishlash
   Bosqich 4: Mustaqil kreativ texnik yechimlarni ishlab chiqish
3. Mazmunli komponent - o‘quv dasturlariga kollaborativ vazifalarni kiritish:
texnik ob'ektlarni tahlil qilish bo‘yicha guruh topshiriqlari;
loyihalash va konstruktivlik vazifalari;
texnik muammolarni hal qilish bo‘yicha caselar;
innovatsion g'oyalarni ishlab chiqish va himoya qilish.
4. **Jarayonli komponent** - darslarni tashkil etish shakllari:
interaktiv ma'ruzalar (muammoli savollar bilan);
amaliy mashg'ulotlar (kichik guruhlarda ishlash);
laboratoriya ishlari (eksperimentlar va tadqiqotlar);
loyiha sessiyalari (uzoq muddatli loyihalar);
seminardar (munozaralar va prezentatsiyalar).
5. **Baholash komponenti** - natijalarni baholash mezonlari:
texnik bilimlar darajasi;
muammolarni hal qilish qobiliyati;
kreativlik va innovatsion yondashuv;
jamoada ishlash ko‘nikmalari;
loyihalarni amalga oshirish sifati.

1. Texnik tafakkur murakkab ko‘p komponentli tuzilma bo‘lib, u kognitiv, operatsional, kreativ va motivatsion komponentlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu komponentlarning kompleks rivojlanishi talabalarning yuqori malakali muhandis mutaxassislari sifatida shakllanishini ta'minlaydi.

2. Kollaborativ yondashuv talabalarning texnik tafakkurini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega, chunki u:
talabalarning faollik va mustaqilligini oshiradi;
tanqidiy va tizimli fikrlashni rivojlantiradi;
jamoaviy ishlash va kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantiradi;
nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llash imkonini yaratadi;

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

kreativlik va innovatsion yondashuvni rag'batlantiradi.

3. Taklif etilgan metodik tizim oliy ta'lim muassasalarida texnik yo‘nalishlardagi fanlarni o‘qitish jarayonida qo‘llanilishi mumkin. U maqsadli, tashkiliy, mazmunli, jarayonli va baholash komponentlarini o‘z ichiga oladi va bosqichma-bosqich amalga oshiriladi.

4. Kollaborativ ta'lim texnologiyalari (jigsaw, think-pair-share, brainstorming, case study, PBL va boshqalar) talabalarning texnik tafakkurini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Ularni qo‘llash darslarning interaktivligini va natijaliligini oshiradi.

5. Kelajakda ushbu metodikani amaliyotda joriy etish va uning samaradorligini eksperimental tekshirish, shuningdek, raqamli texnologiyalar va virtual muhitlardan foydalangan holda kollaborativ ta'limni yanada takomillashtirish istiqbolli yo‘nalishlar hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasining "Ta'lim to‘g'risida"gi Qonuni. - T.: Adolat, 2020. - 48 b.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi PQ-4290-sonli "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g'risida"gi Qarori. - T., 2019.
3. Yo‘ldoshev B.Yu., Karimova M.A. Oliy ta'limda kollaborativ ta'lim texnologiyalarini qo‘llash metodikasi. - T.: Fan va texnologiya, 2021. - 284 b.
4. Abdullayev R.Q., Hasanov D.A. Muhandislik ta'limida texnik tafakkurni shakllantirish nazariyasi va amaliyoti. - T.: O‘qituvchi, 2022. - 312 b.
5. Rahimov M.T., Tosheva N.K. Talabalarning kreativ texnik fikrlashini rivojlantirish pedagogikasi. - T.: Akademnashr, 2023. - 256 b.
6. Karimov A.Sh. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari: nazariya va amaliyot. - T.: Yangi asr avlodi, 2020. - 368 b.
7. Mirzayev S.M., Xasanova G.R. Loyiha asosida o‘qitish texnologiyasi muhandislik ta'limida. - T.: Fan, 2021. - 198 b.
8. Nazarova F.A., Ergashev B.T. Kollaborativ o‘qitish: xorijiy tajriba va O‘zbekiston sharoitida qo‘llash imkoniyatlari // Oliy ta'limda pedagogika va psixologiya. - 2022. - №2. - B. 45-58.
9. Johnson D.W., Johnson R.T. Cooperative learning: The foundation for active learning // Active learning: Beyond the future. - 2018. - P. 47-62.
10. Hmelo-Silver C.E., Duncan R.G., Chinn C.A. Sociocognitive aspects of learning in collaborative environments // Educational Psychology Review. - 2013. - Vol. 25. - Issue 2. - P. 145-172.
11. Slavin R.E. Cooperative learning and academic achievement: Why does groupwork work? // Anales de Psicología. - 2014. - Vol. 30. - Issue 3. - P. 785-791.
12. Dillenbourg P., Jeannin L. Collaborative learning: Applications and challenges // International Journal of Computer-Supported Collaborative Learning. - 2015. - Vol. 10. - Issue 4. - P. 315-328.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

13. Ochi A., Suthers B.A., Yaron D. Exploring group interaction patterns in collaborative learning environments // Computers & Education. - 2012. - Vol. 58. - Issue 4. - P. 1222-1236.
14. Xakimov N.N., Raximova S.A. Oliy ta'limda innovatsion pedagogik texnologiyalar. - T.: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2021. - 424 b.
15. Tursunov I.K., Aliyeva M.Sh. Talabalarda muhandislik kompetensiyalarini shakllantirish metodikasi. - T.: Fan va texnologiya, 2023. - 276 b.
16. Qodirov B.A., Yusupova D.R. Texnik ta'lim muassasalarida jamoaviy ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish // Ta'lim va innovatsion texnologiyalar. - 2022. - №4. - B. 112-125.
17. Freeman T.M., Anderman L.H., Britner D.L. Relationships among motivation, engagement, and achievement in collaborative learning settings // The Journal of Educational Research. - 2017. - Vol. 110. - Issue 5. - P. 521-534.
18. Sa'dullayeva Z.M., Ismoilova N.T. Raqamli ta'lim muhitida kollaborativ o‘qitish samaradorligi // Pedagogika. - 2023. - №1. - B. 78-89.
19. Kozlowski S.W.J., Ilgen D.R. Enhancing the effectiveness of work groups and teams // Psychological Science in the Public Interest. - 2016. - Vol. 17. - Issue 3. - P. 77-124.
20. Mamatqulov A.J., Xoliqov R.R. Muhandislik loyihalarini boshqarish va jamoaviy ishlash. - T.: Yangi asr avlodi, 2022. - 342 b.
21. Chen C.H., Yang Y.C. Revisiting the effects of project-based learning on students' academic achievement: A meta-analysis investigating moderators // Educational Research Review. - 2019. - Vol. 26. - P. 71-81.
22. Abdurahmonov S.T., Karimova F.Sh. Talabalarning texnik kreativligini baholash mezonlari va usullari // Oliy ta'lim muammolari. - 2021. - №3. - B. 34-47.
23. Walker A., Leary H., Hmelo-Silver C.E., Ertmer P.A. Essential pedagogical elements of problem-based learning // The Wiley handbook of problem-based learning. - 2015. - P. 95-118.
24. Rashidov A.K., Usmonova G.A. STEM ta'lim va texnik tafakkurni rivojlantirish. - T.: Fan, 2023. - 298 b.
25. Boud D., Molloy E. Rethinking models of feedback for learning: The challenge of design // Assessment & Evaluation in Higher Education. - 2013. - Vol. 38. - Issue 4. - P. 548-562.
26. To‘rayev S.S., Normatov B.B. Oliy ta'limda kompetensiyaviy yondashuv va uni amalga oshirish yo‘llari. - T.: O‘qituvchi, 2020. - 356 b.
27. Laal M., Ghodsi S.M. Benefits of collaborative learning // Procedia - Social and Behavioral Sciences. - 2012. - Vol. 31. - P. 486-491.
28. Ergashev A.M., Xayrullayeva S.N. Interaktiv ta'lim usullari va ularning samaradorligi. - T.: Akademnashr, 2022. - 264 b.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

29. Prince M.J., Felder R.M. Inductive teaching and learning methods: Definitions, research, and implications for curriculum // Journal of Engineering Education. - 2016. - Vol. 95. - Issue 2. - P. 123-138.
30. Yusupov R.A., Sobirova M.K. Talabalarning mustaqil ishlashini tashkil etishda kollaborativ yondashuv // Ta'lim jarayoni metodikasi. - 2023. - №2. - B. 56-68.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

KASBIY TA'LIM MUASSASALARIDA STRATEGIK BOSHQARUV VA MEHNAT BOZORI TALABLARI O'RTASIDAGI INTEGRATSIYA.

Qobilov Voxidjon Zoxidovich, Qo'qon davlat universiteti tadqiqotchisi.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada kasbiy ta'lim muassasalarida strategik boshqaruv tizimini mehnat bozori talablariga integratsiyalashning ilmiy-nazariy, institutsional va amaliy asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda professional ta'limning strategik maqsadlari, kadrlar tayyorlash sifati, ish beruvchilar ehtiyojlari, hududiy iqtisodiyotning malaka talablari hamda ta'lim dasturlarining moslashuvchanligi o'rtasidagi bog'liqlik ochib beriladi. Maqolada strategik rejalashtirish, kompetensiyaviy yondashuv, davlat-xususiy sheriklik, dual ta'lim, monitoring va prognozlash mexanizmlari kasbiy ta'limni modernizatsiya qilishning muhim vositasi sifatida asoslanadi. Muallif pozitsiyasiga ko'ra, kasbiy ta'lim muassasasi faqat o'quv jarayonini tashkil etuvchi institut emas, balki hududiy mehnat bozori bilan doimiy axborot almashinuvi, kasbiy standartlar yangilanishi va bitiruvchilar bandligini boshqaruvchi strategik markazga aylanishi zarur.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida kasbiy ta'lim muassasalarida strategik boshqaruv hamda mehnat bozori talablari o'rtasidagi integratsiyaning konseptual asoslarini yoritish, uning tashkiliy-pedagogik mexanizmlarini aniqlash hamda hududiy iqtisodiyot talablariga mos raqobatbardosh kadrlar tayyorlash sifatini oshirishga xizmat qiluvchi amaliy yo'nalishlarni asoslab berishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotning nazariy va metodologik asosini N.A. Muslimovning kasbiy kompetentlik va professional pedagogik faoliyat konsepsiyalari hamda Q.X. Abdurahmonovning mehnat iqtisodiyoti va inson kapitaliga oid ishlari, shuningdek, M. Porter va H. Mintzbergning strategik boshqaruv nazariyalari tashkil etadi; tadqiqotda tizimli, qiyosiy, institutsional, kompetensiyaviy va funksional tahlil, kontent-tahlil, prognozlash, modellashtirish hamda ekspert baholash metodlari o'zaro uzviylikda qo'llanilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Ilmiy muhokama jarayonida M. Porterning raqobat ustunligi va resurslarni pozitsiyalash hamda H. Mintzbergning muhit o'zgarishlariga moslashuvchi emergent strategiya qarashlari kasbiy ta'lim kontekstida sintez qilindi; natijalar shuni ko'rsatdiki, muassasaning barqaror rivojlanishi faqat yuqori tashkilotlarning umumiy ko'rsatkichlariga emas, balki hududiy ish o'rinlari, yangi texnologiyalar dinamikasi va ish beruvchilarning real malaka so'rovlariga tayangan, rejalashtirish va moslashuvchanlik dialektikasini ta'minlovchi integratsiyalashgan strategik model orqali samarali amalga oshadi.

XULOSA: kasbiy ta'lim muassasalarida strategik boshqaruv va mehnat bozori integratsiyasi tizimni yangi sifat bosqichiga ko'tarishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, muassasani ochiq ijtimoiy-iqtisodiy tizim sifatida faoliyat yuritishga undaydi; bunga

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

erishish uchun ish beruvchilar bilan formalikdan xoli hamkorlikni kuchaytirish, dasturlarni modulli shaklda yangilash, dual ta'limni rivojlantirish hamda pedagogik kadrlar salohiyatini oshirish orqali ichki sifat va tashqi iqtisodiy talablar uyg'unligini ta'minlash zarur.

Kalit so'zlar: kasbiy ta'lim, strategik boshqaruv, mehnat bozori, kompetensiya, dual ta'lim, kadrlar tayyorlash, ish beruvchi, strategik rejalashtirish, monitoring, professional standartlar.

ИНТЕГРАЦИЯ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ И ТРЕБОВАНИЙ РЫНКА ТРУДА В УЧРЕЖДЕНИЯХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ.

Кобилов Вохиджон Зохидович, соискатель Кокандского государственного университета.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются научно-теоретические, институциональные и прикладные основы интеграции стратегического управления в профессиональных образовательных учреждениях с требованиями рынка труда. Раскрывается взаимосвязь между стратегическими целями профессионального образования, качеством подготовки кадров, потребностями работодателей, квалификационными запросами региональной экономики и гибкостью образовательных программ. Обосновывается значение стратегического планирования, компетентностного подхода, государственно-частного партнерства, дуального обучения, мониторинга и прогнозирования как механизмов модернизации профессионального образования. Авторская позиция заключается в том, что профессиональное образовательное учреждение должно функционировать не только как организация учебного процесса, но и как стратегический центр, обеспечивающий постоянный обмен информацией с рынком труда, обновление профессиональных стандартов и управление занятостью выпускников.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования заключается в освещении концептуальных основ интеграции стратегического управления в учреждениях профессионального образования с требованиями рынка труда, определении её организационно-педагогических механизмов и обосновании практических направлений, способствующих повышению качества подготовки конкурентоспособных кадров в условиях глобализации и цифровой трансформации.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: теоретико-методологическую основу исследования составили концепции профессиональной компетентности Н.А. Муслимова, труды по экономике труда и человеческому капиталу К.Х. Абдурахманова, а также теории стратегического управления М. Портера и Г.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Минцберга; в работе в тесной взаимосвязи применялись методы системного, сравнительного, институционального, компетентностного и функционального анализа, контент-анализ, прогнозирование, моделирование и экспертное оценивание.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в ходе научной дискуссии были синтезированы подходы М. Портера (позиционирование ресурсов и конкурентные преимущества) и Г. Минцберга (эмерджентные стратегии адаптации к внешней среде) в контексте профессионального образования; результаты показали, что устойчивое развитие учреждения обеспечивается не только административным планированием, но и созданием гибкой стратегической модели, оперативно реагирующей на региональные рабочие места, технологические изменения и реальные запросы работодателей.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: сделан вывод, что интеграция стратегического управления и требований рынка труда имеет решающее значение для перехода профессионального образования на качественно новый уровень, трансформируя его в открытую социально-экономическую систему; для этого необходимо усилить реальное партнерство с работодателями, внедрять модульные программы, развивать дуальное обучение и повышать потенциал педагогов, обеспечивая баланс между внутренним качеством обучения и внешними экономическими потребностями.

Ключевые слова: профессиональное образование, стратегическое управление, рынок труда, компетенция, дуальное обучение, подготовка кадров, работодатель, стратегическое планирование, мониторинг, профессиональные стандарты.

INTEGRATION BETWEEN STRATEGIC MANAGEMENT AND LABOR MARKET DEMANDS IN VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTIONS

Qobilov Voxidjon Zoxidovich, Researcher at Kokand State University.

Annotation

INTRODUCTION: the article examines the scientific, theoretical, institutional and practical foundations for integrating strategic management in vocational education institutions with labour market requirements. It reveals the relationship between the strategic goals of vocational education, the quality of workforce training, employer needs, qualification demands of the regional economy and the flexibility of educational programmes. Strategic planning, the competency-based approach, public-private partnership, dual education, monitoring and forecasting are substantiated as key mechanisms for modernising vocational education. The author argues that a vocational education institution should operate not merely as an organisation delivering instruction, but as a strategic centre that maintains continuous information exchange with the labour

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

market, updates professional standards and manages graduates' transition to employment.

AIM the primary objective of the study is to shed light on the conceptual foundations of the integration between strategic management in vocational education institutions and labor market demands, identify its organizational-pedagogical mechanisms, and substantiate practical directions aimed at enhancing the quality of training competitive personnel under the conditions of globalization and digital transformation.

MATERIALS AND METHODS: The theoretical and methodological framework of the research is built upon N.A. Muslimov's concepts of professional competence, Q.X. Abdurahmonov's research on labor economics and human capital, as well as the strategic management theories of M. Porter and H. Mintzberg; the study comprehensively utilizes systems, comparative, institutional, competence-based, and functional analyses, alongside content analysis, forecasting, modeling, and expert evaluation.

DISCUSSION AND RESULTS: Within the academic discussion, M. Porter's views on competitive advantage and resource positioning were synthesized with H. Mintzberg's emergent, adaptive strategy approach in the context of vocational education; the findings revealed that the sustainable development of an educational institution relies not merely on top-down administrative indicators, but on an integrated strategic model that balances planning and flexibility by responding directly to regional vacancies, technological shifts, and employer qualification needs.

CONCLUSION: It is concluded that the integration of strategic management with labor market demands is crucial for elevating the vocational education system to a new qualitative level, forcing it to operate as an open socio-economic system; achieving this requires strengthening genuine partnerships with employers, updating curricula into modular formats, expanding dual education, and enhancing the competency of pedagogical staff to harmonize internal educational quality with external economic priorities.

Keywords: vocational education, strategic management, labour market, competence, dual education, workforce training, employer, strategic planning, monitoring, professional standards.

Bugungi globallashuv, raqamli transformatsiya va iqtisodiy tarmoqlarning texnologik yangilanishi sharoitida kasbiy ta'lim muassasalarining jamiyatdagi funksional roli tubdan o'zgarib bormoqda. An'anaviy yondashuvda kasbiy ta'lim asosan ma'lum kasb yoki mutaxassislik bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarni beruvchi pedagogik tizim sifatida talqin qilingan bo'lsa, hozirgi bosqichda u milliy iqtisodiyotning inson kapitali

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

bazasini shakllantiruvchi, hududiy bandlik muammolariga javob beruvchi, ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish sohalarining malaka ehtiyojlarini oldindan aniqlovchi strategik institut sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shu bois kasbiy ta’lim muassasalarida strategik boshqaruvni joriy etish masalasi oddiy tashkiliy islohot emas, balki ta’lim sifati, mehnat unumdorligi, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash va ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan tizimli jarayondir[1]. Kasbiy ta’lim va mehnat bozori o‘rtasidagi integratsiya muammosi, avvalo, ta’lim mazmuni bilan real ish joylarida talab qilinadigan kompetensiyalar o‘rtasidagi tafovutni kamaytirish zarurati bilan belgilanadi. Mehnat bozorida texnologik yangilanish, avtomatlashtirish, raqamli platformalar, yashil iqtisodiyot, xizmatlar sektorining kengayishi va tadbirkorlik shakllarining diversifikatsiyasi natijasida kasblarning funksional tarkibi tez yangilanmoqda. Bunday sharoitda kasbiy ta’lim muassasasi bir marta ishlab chiqilgan o‘quv reja va dasturlar bilan cheklanib qolsa, bitiruvchilarning kasbiy moslashuvi, ishga joylashish sur’ati va amaliy samaradorligi pasayadi. Strategik boshqaruv aynan shu nuqtada ta’lim muassasasini tashqi muhit bilan faol bog‘laydigan boshqaruv falsafasi sifatida maydonga chiqadi[2].

Strategik boshqaruvning mazmuni faqat uzoq muddatli reja tuzish bilan chegaralanmaydi. U muassasaning missiyasi, rivojlanish konsepsiyasi, manfaatdor tomonlar bilan aloqasi, resurslarni taqsimlash, sifat monitoringi, pedagogik innovatsiyalarni tanlash, ish beruvchilar bilan hamkorlik, bitiruvchilar bandligini kuzatish va risklarni boshqarish kabi ko‘p qirrali jarayonlarni o‘z ichiga oladi. Kasbiy ta’limda strategik boshqaruv samarali bo‘lishi uchun uning markazida mehnat bozori talablari, ya’ni ish beruvchilarning malaka so‘rovlari, hududiy iqtisodiyotning tarmoq ustuvorliklari, yangi kasblar paydo bo‘lishi, mavjud kasblarning transformatsiyasi va yoshlarning kasbiy o‘zini o‘zi belgilash ehtiyojlari turishi lozim[3].

O‘zbekiston sharoitida kasbiy ta’lim muassasalarining strategik boshqaruvi hududiy rivojlanish, bandlik siyosati, kambag‘allikni qisqartirish, yoshlarni zamonaviy kasblarga yo‘naltirish, ayollar va yoshlarning iqtisodiy faolligini oshirish kabi keng ijtimoiy maqsadlar bilan uzviy bog‘liqdir. Professional ta’lim muassasalari mahalliy ishlab chiqarish korxonalari, xizmat ko‘rsatish tashkilotlari, tadbirkorlik subyektlari, bandlik organlari, hokimliklar va tarmoq assotsiatsiyalari bilan doimiy hamkorlik qilgan taqdirdagina kadrlar tayyorlash natijasi real mehnat bozorida o‘z ifodasini topadi. Bunda strategik boshqaruv muassasaning ichki resurslarini tashqi talablar bilan uyg‘unlashtiruvchi, ta’lim jarayonini iqtisodiy rivojlanish mantig‘iga yaqinlashtiruvchi va bitiruvchining kasbiy trajektoriyasini oldindan loyihalovchi mexanizm vazifasini bajaradi[4].

Mavzuning dolzarbligi yana shunda ko‘rinadiki, ko‘plab kasbiy ta’lim muassasalarida strategik rejalashtirish hujjatlari mavjud bo‘lsa-da, ularning mehnat bozori ma’lumotlariga tayangan holda ishlab chiqilishi, maqsadli ko‘rsatkichlar bilan bog‘lanishi va amaliy natijalarga yo‘naltirilishi yetarli darajada tizimlashmagan. Ba’zi holatlarda o‘quv dasturlari ish beruvchilar bilan real konsultatsiyalarsiz yangilanadi; amaliyot bazalari o‘quvchi kompetensiyasini rivojlantirishga emas, faqat formal talabni

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

bajarishga xizmat qiladi; bitiruvchilar bandligi haqidagi ma'lumotlar strategik qarorlar qabul qilishda yetarlicha tahlil qilinmaydi. Natijada ta'lim muassasasi va mehnat bozori o'rtasidagi integratsiya epizodik hamkorlik darajasida qolib ketadi[5].

Mazkur maqolaning ilmiy maqsadi kasbiy ta'lim muassasalarida strategik boshqaruv va mehnat bozori talablari o'rtasidagi integratsiyaning konseptual asoslarini yoritish, uning tashkiliy-pedagogik mexanizmlarini aniqlash hamda ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiluvchi amaliy yo'nalishlarni asoslashdan iborat. Maqola doirasida strategik boshqaruv, kompetensiyaviy yondashuv, mehnat bozori monitoringi, ish beruvchilar bilan hamkorlik, dual ta'lim, kadrlar tayyorlash sifatini baholash va bitiruvchilar bandligini tahlil qilish masalalari o'zaro bog'liq holda ko'rib chiqiladi. Tadqiqotning nazariy ahamiyati kasbiy ta'limni yopiq pedagogik tizim emas, balki ochiq ijtimoiy-iqtisodiy boshqaruv tizimi sifatida talqin qilishda namoyon bo'ladi[6].

Kasbiy ta'lim muassasalarida strategik boshqaruv va mehnat bozori talablari o'rtasidagi integratsiya masalasini ilmiy jihatdan yoritishda O'zbekiston olimlari tomonidan yaratilgan pedagogik, iqtisodiy va boshqaruvga oid tadqiqotlar muhim nazariy tayanch vazifasini bajaradi. Xususan, N.A. Muslimovning kasb ta'limi o'qituvchilarini kasbiy shakllantirish, kompetentlilikni rivojlantirish va professional pedagogik faoliyatni metodik tashkil etishga oid ishlari kasbiy ta'lim mazmunini malaka talablariga mos holda takomillashtirish zaruratini asoslaydi. Uning tadqiqotlarida kasbiy ta'lim o'qituvchisi shaxsida nazariy bilim, amaliy ko'nikma, metodik tayyorgarlik, innovatsion fikrlash va ishlab chiqarish jarayonini tushunish qobiliyati bir butun kompetensiyaviy tizim sifatida talqin qilinadi. Bu yondashuv kasbiy ta'lim muassasasini strategik boshqarishda pedagogik kadrlarning rolini alohida ko'rsatadi, chunki mehnat bozori bilan integratsiya faqat ma'muriy qarorlar orqali emas, balki o'qituvchi va ishlab chiqarish ta'limi ustasining real kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan faoliyati orqali ham amalga oshadi[7].

N.A. Muslimov qarashlarining mazkur mavzuga bevosita aloqador jihati shundaki, u kasbiy shakllanishni statik bilimlar majmui sifatida emas, balki kasbiy faoliyatga tayyorgarlikning dinamik jarayoni sifatida tushuntiradi. Bunday pozitsiya kasbiy ta'lim muassasasining strategik boshqaruvida mehnat bozori monitoringi, o'quv dasturlarini yangilash, ishlab chiqarish amaliyotini takomillashtirish va pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash jarayonlarini bir-biri bilan bog'lashni talab qiladi. Demak, kasbiy ta'limning sifati faqat o'quv materialining hajmi bilan emas, balki bitiruvchining konkret ish vazifalarini bajarishga tayyorligi, texnologik muhitga moslasha olishi va kasbiy o'sish trayektoriyasiga kirisha olishi bilan baholanadi [8].

Mavzuning iqtisodiy va mehnat bozori bilan bog'liq nazariy asoslarini yoritishda Q.X. Abdurahmonovning mehnat iqtisodiyoti, mehnat bozori, bandlik va inson kapitali haqidagi tadqiqotlari alohida ahamiyatga ega. Q.X. Abdurahmonov mehnat bozorini faqat ishchi kuchi taklifi va talabining mexanik kesishuv nuqtasi sifatida emas, balki iqtisodiy manfaatlar, ijtimoiy munosabatlar, malaka darajasi, demografik jarayonlar va institutsional tartibga solish mexanizmlari o'zaro ta'sir qiladigan murakkab tizim sifatida

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

talqin qiladi. Uning yondashuvi kasbiy ta'lim muassasalarida strategik boshqaruvni mehnat bozori indikatorlari bilan bog'lash zarurligini ko'rsatadi, chunki kadrlar tayyorlash hajmi, mutaxassisliklar tarkibi va malaka darajalari bandlikning real holati bilan mos kelmasa, ta'lim natijalarining ijtimoiy-iqtisodiy samarasi pasayadi.

N.A. Muslimov va Q.X. Abdurahmonov ilmiy qarashlarini integrativ tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, kasbiy ta'limda strategik boshqaruv ikki asosiy yo'nalishni birlashtirishi kerak: birinchisi, pedagogik jarayonning kompetensiyaviy sifatini oshirish; ikkinchisi, mehnat bozori ehtiyojlari, bandlik dinamikasi va iqtisodiy tarmoqlarning malaka talablari bilan doimiy aloqani ta'minlashdir. Agar Muslimov yondashuvida kasbiy kompetensiya ta'lim jarayonining ichki maqsadi sifatida namoyon bo'lsa, Abdurahmonov yondashuvida mehnat bozori shu kompetensiyaning tashqi baholovchi maydoni sifatida ko'rinadi. Shu sababli mazkur maqolada strategik boshqaruv aynan ichki pedagogik sifat va tashqi iqtisodiy talablar uyg'unligini ta'minlaydigan metodologik mexanizm sifatida talqin qilinadi.

Ushbu maqolada kasbiy ta'lim muassasalarida strategik boshqaruv va mehnat bozori talablari o'rtasidagi integratsiyani ilmiy yoritish maqsadida tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, institutsional tahlil, kompetensiyaviy yondashuv, funksional tahlil, kontent-tahlil, prognozlash, modellashtirish va ekspert baholash metodlari o'zaro uzviylikda qo'llanildi. Tizimli yondashuv kasbiy ta'lim muassasasini o'quv jarayoni, boshqaruv apparati, pedagogik kadrlar, ish beruvchilar, o'quvchilar, bitiruvchilar, hududiy iqtisodiyot va davlat siyosati elementlaridan tashkil topgan ochiq ijtimoiy-pedagogik tizim sifatida o'rganish imkonini berdi. Mazkur metod yordamida ta'lim muassasasining ichki jarayonlari mehnat bozorining tashqi signallari bilan bog'liq holda tahlil qilindi.

Tadqiqot natijalari kasbiy ta'lim muassasalarida strategik boshqaruv va mehnat bozori talablari o'rtasidagi integratsiya ta'lim sifatini oshirishning tasodifiy yoki qo'shimcha omili emas, balki professional ta'lim tizimining barqaror rivojlanishini ta'minlovchi asosiy shart ekanligini ko'rsatdi. Birinchi natija sifatida strategik boshqaruvning mehnat bozori bilan bog'liq axborotga tayangan holda tashkil etilishi zarurligi aniqlandi. Bunda muassasa o'z faoliyatini faqat yuqori tashkilotlar tomonidan belgilangan umumiy ko'rsatkichlar asosida emas, balki hududiy ish o'rinlari, korxonalar ehtiyoji, yangi texnologiyalar, bitiruvchilarning ishga joylashish holati, ish beruvchilarning qoniqish darajasi va malaka talablari dinamikasi asosida rejalashtirishi lozim.

Maqola mavzusi bo'yicha ilmiy muhokamani chuqurlashtirish uchun strategik boshqaruv nazariyasida muhim o'rin tutgan ikki xorijiy olim – Michael Porter va Henry Mintzberg qarashlari o'rtasidagi nazariy polemikani kasbiy ta'lim kontekstida talqin qilish maqsadga muvofiqdir. Michael Porter strategiyani raqobat ustunligini yaratish, resurslarni maqsadli pozitsiyalash va tashqi muhitdagi imkoniyatlardan samarali foydalanish vositasi sifatida izohlaydi. Uning yondashuviga ko'ra, har qanday tashkilot, jumladan kasbiy ta'lim muassasasi ham o'zining raqobat pozitsiyasini aniqlashi, manfaatdor tomonlar talabini tahlil qilishi va resurslarini aniq strategik ustuvorliklarga yo'naltirishi lozim. Bu nuqtayi nazardan kasbiy ta'lim muassasasi mehnat bozoridagi talabni chuqur o'rganib, qaysi

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

kasblar bo‘yicha kadrlar tayyorlash ustuvorligini, qaysi kompetensiyalar raqobatbardoshlikni oshirishini va qaysi ish beruvchilar bilan hamkorlik eng yuqori natija berishini oldindan belgilashi kerak[9].

Henry Mintzberg esa strategiyani faqat oldindan qat’iy rejalashtirilgan hujjat sifatida emas, balki amaliy faoliyat jarayonida shakllanadigan, muhitdagi o‘zgarishlarga moslashadigan va tashkilot tajribasi asosida rivojlanadigan emergent jarayon sifatida talqin qiladi. Mintzberg pozitsiyasida haddan tashqari formal strategik rejalashtirish tashkilotni real hayotdagi noaniqliklardan uzoqlashtirishi mumkin. Kasbiy ta’lim muassasalari misolida bu yondashuv shuni anglatadiki, mehnat bozori talablari har doim ham uzoq muddatli rejada to‘liq aks etavermaydi; korxonalar ehtiyoji, texnologik yangiliklar, hududiy investitsiya loyihalari yoki yangi xizmat turlari qisqa muddatda paydo bo‘lishi mumkin. Demak, strategik boshqaruv faqat besh yillik reja yoki rasmiy dastur bilan cheklanib qolmasligi, balki tezkor tahlil, tajriba asosidagi o‘zgartirishlar va moslashuvchan qarorlarni ham o‘z ichiga olishi zarur[10]. Porter va Mintzberg o‘rtasidagi ushbu nazariy bahs kasbiy ta’limda muhim metodologik xulosaga olib keladi: strategik boshqaruv bir vaqtning o‘zida ham rejalashtirilgan, ham moslashuvchan bo‘lishi kerak. Porter yondashuvi kasbiy ta’lim muassasasiga mehnat bozorida o‘z o‘rnini aniqlash, resurslarni ustuvor yo‘nalishlarga jamlash va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash mezonlarini belgilash imkonini beradi. Mintzberg yondashuvi esa muassasani qattiq byurokratik rejalashtirishdan himoya qilib, real ish beruvchi signallarini, o‘quvchilar ehtiyojini, texnologik yangiliklarni va hududiy iqtisodiy o‘zgarishlarni tezkor hisobga olishga undaydi.

Shuning uchun kasbiy ta’limda integratsiyalashgan strategik boshqaruv modeli rejalashtirish va moslashuvchanlik dialektikasiga tayanishi lozim. Demak, muhokama natijasi shuni ko‘rsatadiki, kasbiy ta’lim muassasalarida strategik boshqaruv va mehnat bozori talablari integratsiyasi biryoqlama boshqaruv modeli orqali emas, balki rejalashtirilgan strategiya, emergent moslashuv, kompetensiyaviy natija va institutsional hamkorlikning uyg‘unligi orqali samarali amalga oshadi. Agar strategik boshqaruv faqat ma’muriy reja sifatida qolsa, u mehnat bozoridagi real o‘zgarishlarni kechikib qabul qiladi; agar u faqat spontan moslashuvga tayansa, muassasaning uzoq muddatli rivojlanish yo‘nalishi izchilligini yo‘qotishi mumkin. Shuning uchun optimal yondashuv strategik maqsadlarni aniq belgilash, lekin ularni mehnat bozorining yangi signallari asosida muntazam qayta ko‘rib chiqishdan iboratdir.

Xulosa qilib aytganda, kasbiy ta’lim muassasalarida strategik boshqaruv va mehnat bozori talablari o‘rtasidagi integratsiya professional ta’lim tizimining sifat jihatdan yangi bosqichga ko‘tarilishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Mazkur integratsiya ta’lim muassasasining ichki pedagogik jarayonlarini tashqi iqtisodiy ehtiyojlar bilan bog‘laydi, kadrlar tayyorlash mazmunini real ish joylari talabi bilan uyg‘unlashtiradi hamda bitiruvchilarning mehnat bozoriga muvaffaqiyatli kirib borishini ta’minlaydi. Strategik

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

boshqaruvning samaradorligi uning maqsad, resurs, o‘quv dasturi, amaliyot, monitoring va natija ko‘rsatkichlarini yagona boshqaruv sikliga birlashtira olishiga bog‘liqdir.

Maqolada olib borilgan tahlil shuni ko‘rsatdiki, kasbiy ta’lim muassasasi mehnat bozori bilan integratsiyalashgan ochiq tizim sifatida faoliyat yuritishi lozim. Buning uchun ish beruvchilar bilan doimiy hamkorlikni kuchaytirish, o‘quv dasturlarini modulli va moslashuvchan shaklda yangilash, dual ta’lim elementlarini rivojlantirish, bitiruvchilar bandligini monitoring qilish, hududiy mehnat bozorini prognozlash va pedagogik kadrlarning kompetensiyaviy salohiyatini oshirish zarur. Integratsiya jarayoni faqat shartnomalar yoki formal amaliyotlar bilan cheklanmasdan, strategik qarorlar, o‘quv mazmuni, baholash mezonlari va muassasa rivojlanish ko‘rsatkichlarida aks etishi kerak.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Umarova X. Oliy Ta'lim Muassasasida Strategik Boshqaruv Tizimini Takomillashtirishning Zamonaviy Tendensiyalari //Green Economy and Development. – Т. 2. – №. 3. – С. 664025.
2. Abdullayev S. Oliy ta’lim muassasalarida boshqaruv tizimini takomillashtirishning ilmiy-metodologik asoslari //World Conference on Agricultural and Earth Sciences. – 2026. – Т. 1. – №. 1. – С. 8-11.
3. Qudratova G. M. Oliy ta’lim muassasalari raqobatbardoshligiga ta’sir qiluvchi omillar //yangi renessansda ilm-fan taraqqiyoti. – 2025. – Т. 1. – №. 1. – С. 254-257.
4. Abdunazarova N. F., Omirzaxovna Y. M. Ta’lim muassasasida kadrlar boshqaruvining mohiyati va tamoyillari //interdiscipline innovation and scientific research conference. – 2026. – Т. 4. – №. 39. – С. 150-155.
5. NASRULLAYEV T. Rahbar kadrlarning strategik boshqaruv kompetentligini takomillashtirishda sun’iy intellektdan foydalanish //«ACTA NUUz». – 2025. – Т. 1. – №. 1.1. – С. 144-146.
6. Xaydarqulova B. Ta’lim xizmatlarini moliyalashtirishda raqamli boshqaruv texnologiyalaridan foydalanish samaradorligini oshirish //Scientific practical conference. – 2025. – Т. 1. – №. 1. – С. 89-92.
7. Kengboyeva M. Oliy ta’lim muassasalarining raqobatbardoshligini boshqarish yo ‘nalishlari //Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting. – 2025. – Т. 5. – №. 11. – С. 128-133.
8. Mirzabayeva G. S., Saidahmedovna G. M. Umumta’lim muassasalarida ta’lim sifatini boshqarish va baholash mexanizmlari //образование и наука в xxi веке. – 2025. – №. 66-1 (том 2).
9. Saloxitdinov S. Oliy ta’lim xizmatlari sifatini baholashning zamonaviy konsepsiyalari va innovatsion mexanizmlari: milliy va xalqaro tajribani taqqoslamali tahlil qilish asosida takomillashtirish yo ‘nalishlari //Academic literature. – 2025. – Т. 1. – №. 1. – С. 1-128.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

10. Ismoilova F. Ta'lim xizmatlari bozorida oliy ta'lim muassasalari raqobatbardoshligini oshirishning ahamiyati va tamoyillari //Scientific practical conference. – 2025. – T. 1. – №. 1. – C. 220-225.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

AUTIZM SPEKTRI BUZILISHI BO‘LGAN BOLALARDA FAZOVIY IDROK VA PSIXOMOTOR RIVOJLANISHNING KORREKSION ASOSLARI.

Utbasarova Umida Mexmanovna, Alfraganus Universiteti Ijtimoiy fanlar kafedrasi dotsent v.b., PhD.
Usmanova Nilufar Ilhom qizi, Alfraganus Universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti maxsus pedagogika logopediya yo‘nalishi talabasi.

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada emotsional–irodaviy darajadagi psixik regulyatsiyasi buzilgan bolalar bilan ishlashda qo‘llaniladigan psixomotor korrektsiya metodlari yoritiladi. Bolaning tana sxemasini shakllantirish, fazoviy tasavvurlarini rivojlantirish, maqsadga yo‘naltirilgan faoliyatni tashkil etish va o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish bo‘yicha samarali mashq majmualari va o‘yin texnikalari tavsiflanadi. Shuningdek, ota-onalarni korreksion jarayonga jalb qilishning ahamiyati va sensomotor mashqlarni boshqa metodlar bilan uyg‘un qo‘llash masalalari ochib beriladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi autizm spektri buzilishi (ASB) bo‘lgan bolalarda tana sxemasini anglash, harakat koordinatsiyasi, emotsional–irodaviy boshqaruv va ijtimoiy moslashuv darajasini oshirishga xizmat qiluvchi sensomotor hamda psixomotor korreksiya metodlarining nazariy asoslarini tahlil qilish va ularning amaliy samaradorligini baholashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotning nazariy-metodologik asosi sifatida P.K.Anoxinning funksional tizimlar nazariyasi, N.A.Bernshteynning harakatlarni boshqarish konsepsiyasi, L.S.Vigotskiyning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasi, shuningdek, V.M.Bashina, D.N.Isayev va T.G.Goryachevaning korreksion yondashuvlari o‘rganildi; tadqiqot jarayonida adabiyotlar tahlili, o‘quv dasturlarini o‘rganish, pedagogik kuzatish, taqqoslash, umumlashtirish va modellashtirish metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tizimli psixomotor korreksiya (tirsak-tizza, emaklash, "velosiped" kabi bazaviy mashqlar va guruh o‘yinlari) natijasida bolalarda tana sxemasini anglash, fazoviy orientatsiya, harakat aniqligi, muvozanat va retsiprok harakatlarni bajarish sifati sezilarli darajada yaxshilandi; shuning bilan birga, bolalarda ixtiyoriy diqqat, topshiriqni oxirigacha bajarishga intilish (emotsional–irodaviy barqarorlik), tengdoshlari bilan hamkorlik qilish va kommunikativ faollik kabi kognitiv hamda ijtimoiy moslashuv ko‘nikmalarida jiddiy ijobiy siljishlar aniqlandi.

XULOSA: kompleks sensomotor va psixomotor korreksiya ASB bo‘lgan bolalarning umumiy psixik hamda jismoniy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashda yuqori samarali pedagogik texnologiya ekanligi isbotlandi; korreksion-pedagogik mashg‘ulotlarni bolaning individual imkoniyatlaridan kelib chiqib bosqichma-bosqich murakkablashtirish hamda orttirilgan ko‘nikmalarni uy sharoitida mustahkamlash uchun mutaxassis va ota-onalar uzviy hamkorligini ta’minlash rivojlanish dinamikasining barqarorligini kafolatlovchi asosiy shart hisoblanadi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Kalit so‘zlar: psixomotor korreksiya, emotsional-ironaviy regulyatsiya, autizm spektri buzilishi, fazoviy tasavvurlar, tana sxemasi, sensomotor mashqlar, ota-onalar bilan hamkorlik.

КОРРЕКЦИОННЫЕ ОСНОВЫ ПРОСТРАНСТВЕННОГО ВОСПРИЯТИЯ И ПСИХОМОТОРНОГО РАЗВИТИЯ У ДЕТЕЙ С РАССТРОЙСТВАМИ АУТИСТИЧЕСКОГО СПЕКТРА.

Утбасарова Умида Мехмановна, и.о. доцента кафедры социальных наук Университета Альфраганус, PhD.
Усманова Нилуфар Илхом кизи, студентка направления «Специальная педагогика: Логопедия» факультета социальных наук Университета Альфраганус.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье освещаются методы психомоторной коррекции, применяемые в работе с детьми с нарушениями психической регуляции на эмоционально-волевом уровне. Описываются эффективные комплексы упражнений и игровые техники, направленные на формирование схемы тела ребенка, развитие пространственных представлений, организацию целенаправленной деятельности и навыков саморегуляции. Также раскрывается важность вовлечения родителей в коррекционный процесс и вопросы сочетанного применения сенсомоторных упражнений с другими методами.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования заключается в анализе теоретических основ и оценке практической эффективности методов сенсомоторной и психомоторной коррекции, направленных на развитие восприятия схемы тела, координации движений, эмоционально-волевой регуляции и социальной адаптации у детей с расстройствами аутистического спектра (РАС).

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: теоретико-методологическую основу исследования составили теория функциональных систем П.К. Анохина, концепция уровней построения движений Н.А. Бернштейна, культурно-историческая теория Л.С. Выготского, а также клинико-педагогические подходы В.М. Башиной, Д.Н. Исаева и Т.包装. Горячевой; в работе применялись методы анализа литературы, изучения образовательных программ, педагогического наблюдения, сравнения, обобщения и моделирования.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в результате систематических психомоторных занятий (включая базовые упражнения на ползание, реципрокную координацию типа «велосипед» и групповые игры) у детей значительно улучшились показатели пространственной ориентации, точности движений и удержания баланса; вместе с тем выявлены выраженные положительные сдвиги в когнитивной и социальной сферах: повысились произвольное внимание,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

эмоционально-волевая устойчивость (стремление доводить задание до конца), навыки сотрудничества со сверстниками и коммуникативная активность.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: доказано, что комплексная психомоторная коррекция является высокоэффективной педагогической технологией поддержки общего психического и физического развития детей с РАС; постепенное усложнение коррекционных упражнений с учетом индивидуальных потребностей ребенка, а также обеспечение тесного взаимодействия между специалистами и родителями для закрепления навыков в домашних условиях выступают ключевыми условиями стабильности развивающей динамики.

Ключевые слова: психомоторная коррекция, эмоционально-волевая регуляция, расстройства аутистического спектра, пространственные представления, схема тела, сенсомоторные упражнения, сотрудничество с родителями.

CORRECTIONAL FOUNDATIONS OF SPATIAL PERCEPTION AND PSYCHOMOTOR DEVELOPMENT IN CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS.

Utbasarova Umida Mexmanovna, acting Associate Professor at the Department of Social Sciences, Alfraganus University, PhD.
Usmanova Nilufar Ilhom qizi, Student of Special Education: Logopedics direction at the Faculty of Social Sciences, Alfraganus University.

Annotation

INTRODUCTION: this article highlights the methods of psychomotor correction used in working with children with impaired mental regulation at the emotional-volitional level. It describes effective exercise complexes and game techniques for forming the child's body schema, developing spatial representations, organizing goal-oriented activities, and developing self-regulation skills. It also reveals the importance of involving parents in the correctional process and the issues of combining sensomotor exercises with other methods.

AIM: the primary objective of the study is to analyze the theoretical foundations and evaluate the practical effectiveness of sensorimotor and psychomotor correction methods aimed at enhancing body schema awareness, motor coordination, emotional-volitional regulation, and social adaptation in children with autism spectrum disorder (ASD).

MATERIALS AND METHODS: the theoretical and methodological framework of the research integrates P.K. Anokhin's theory of functional systems, N.A. Bernstein's concept of movement construction, L.S. Vygotsky's cultural-historical theory, along with the clinical and pedagogical approaches of V.M. Bashina, D.N. Isaev, and T.G. Goryacheva; the methodology comprehensively utilizes literature analysis, educational

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

standards review, pedagogical observation, comparative analysis, generalization, and structural modeling.

DISCUSSION AND RESULTS: systematic psychomotor intervention sessions (comprising foundational exercises like crawling, reciprocal coordination tasks such as the "bicycle," and group games) resulted in significant improvements in children's spatial orientation, movement precision, and balance; furthermore, substantial positive advancements were identified in cognitive and social dimensions, including enhanced voluntary attention, greater emotional-volitional stability (persistence in task completion), improved peer cooperation, and increased communicative engagement.

CONCLUSION: it is concluded that comprehensive psychomotor correction serves as a highly effective pedagogical technology for supporting the overall mental and physical development of children with ASD; progressively shifting the complexity of tasks based on individual needs and fostering close collaboration between specialists and parents to reinforce these skills within the home environment constitute the essential prerequisites for ensuring sustainable developmental dynamics.

Keywords: psychomotor correction, emotional-volitional regulation, autism spectrum disorder, spatial representations, body schema, sensomotor exercises, cooperation with parents.

Bugungi kunda autizm spektri buzilishi (ASB) bo‘lgan bolalar sonining ortib borayotgani ularning ta'lim-tarbiyasi, ijtimoiy moslashuvi va psixofiziologik rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash masalalarini dolzarb ilmiy-amaliy muammolardan biriga aylantirmoqda. Autizm spektri buzilishi bolaning ijtimoiy muloqoti, nutq rivojlanishi, xulq-atvori, sensor qabul qilishi hamda psixomotor faoliyatining o‘ziga xos buzilishlari bilan tavsiflanadi. Mazkur buzilishlar bolaning atrof-muhitni idrok etishi, fazoda mo‘ljal olishi, harakatlarni rejalashtirishi va maqsadga yo‘naltirilgan faoliyatni tashkil etishida jiddiy qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Shu sababli psixomotor rivojlanish va fazoviy idrokni korreksiyalash autizmli bolalarni kompleks qo‘llab-quvvatlashning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Fazoviy idrok insonning atrofdagi predmetlarning joylashuvi, o‘lchami, shakli va o‘zaro munosabatlarini anglash hamda ularga mos ravishda harakatni boshqarish qobiliyatidir. Ushbu qobiliyat bolaning kundalik hayot faoliyati, o‘quv jarayoni, yozish, chizish, o‘qish, konstruktorlik faoliyati va mustaqil harakatlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Autizm spektri buzilishi bo‘lgan bolalarda esa fazoviy tasavvurlarning yetarli darajada shakllanmaganligi tana sxemasi, koordinatsiya, muvozanatni saqlash, harakatlarni ketma-ket rejalashtirish va bajarishdagi qiyinchiliklar bilan namoyon bo‘ladi. Bu holat ularning bilish faoliyati, kommunikativ kompetensiyasi va ijtimoiy moslashuviga salbiy ta'sir ko‘rsatadi.

So‘nggi yillarda maxsus pedagogika, neyropsixologiya va korreksion pedagogika sohasida olib borilgan tadqiqotlar sensomotor rivojlantirish, neyropsixologik korreksiya va

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

psixomotor mashqlar autizmli bolalarda fazoviy idrok, harakat koordinatsiyasi hamda oliy psixik funksiyalarni rivojlantirishning samarali vositalaridan biri ekanligini ko‘rsatmoqda. Bunday yondashuv bolaning markaziy nerv tizimi faoliyatini faollashtirish, yarim sharlararo funksional aloqalarni mustahkamlash, tana sxemasini shakllantirish va harakatlarni ongli boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, korreksion mashg‘ulotlarni individual imkoniyatlar va rivojlanish ehtiyojlarini hisobga olgan holda tashkil etish ularning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Mamlakatimizda inklyuziv ta'limni rivojlantirish, alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalarni qo‘llab-quvvatlash hamda ularga ko‘rsatilayotgan korreksion-pedagogik xizmatlar sifatini takomillashtirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar autizm spektri buzilishi bo‘lgan bolalar bilan ishlashning ilmiy asoslangan metodlarini ishlab chiqish zaruratini yanada kuchaytirmoqda. Shu nuqtai nazardan, fazoviy idrok va psixomotor rivojlanishni korreksiyalashning samarali usullarini aniqlash, ularni amaliyotga joriy etish hamda ota-onalar va mutaxassislarning o‘zaro hamkorligini kuchaytirish dolzarb ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Autizm spektri buzilishi (ASB) bo‘lgan bolalarda psixomotor rivojlanish va fazoviy idrokni korreksiyalash masalalari zamonaviy maxsus pedagogika, neyropsixologiya hamda rivojlanish psixologiyasining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu yo‘nalishda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar bolaning psixik rivojlanishi, sensomotor integratsiyasi, harakat faoliyati va oliy psixik funksiyalarining shakllanishi o‘zaro uzviy bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Psixik funksiyalarning tizimli tashkil etilishi haqidagi nazariyaning asoschisi P.K. Anoxin organizm faoliyatini funksional tizimlar asosida izohlab, har qanday psixik va motor faoliyat murakkab tizim sifatida shakllanishini asoslab bergan. Olimning fikricha, harakatni boshqarish jarayonida afferent sintez, qaror qabul qilish, natijani oldindan modellashtirish va qayta aloqa mexanizmlari muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu nazariya autizm spektri buzilishi bo‘lgan bolalarda sensomotor korreksiyaning ilmiy asoslarini tushuntirishda muhim metodologik manba hisoblanadi [2, 15–42-b.].

N.A. Bernshteyn harakatlarni boshqarish nazariyasini ishlab chiqib, harakatlarning bosqichma-bosqich shakllanishi va markaziy nerv tizimining turli darajalari o‘rtasidagi muvofiqlashuvni ilmiy jihatdan asoslab bergan. Uning konsepsiyasiga ko‘ra, harakat faoliyatining rivojlanishi bola atrof-muhit bilan faol o‘zaro ta'sir jarayonida yuzaga keladi. Bu esa autizmli bolalarda koordinatsiya, tana sxemasi va fazoviy orientatsiyani rivojlantirish bo‘yicha korreksion mashg‘ulotlarning zarurligini tasdiqlaydi [4, 31–78-b.].

L.S. Vigotskiy tomonidan ishlab chiqilgan madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasida bolaning oliy psixik funksiyalari ijtimoiy faoliyat va muloqot jarayonida shakllanishi ta'kidlanadi. Olim "yaqin rivojlanish zonasi" konsepsiyasi orqali korreksion ta'limning mazmunini ilmiy asoslab bergan. Mazkur yondashuv ASB bo‘lgan bolalarni bosqichma-bosqich o‘qitish va rivojlantirish metodikasining nazariy negizini tashkil etadi [5, 145–176-b.].

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

V.M. Bashina autizm sindromining klinik xususiyatlarini o‘rganib, bolalarda ijtimoiy muloqot, emotsional javob va nutq rivojlanishidagi o‘ziga xos buzilishlarni tavsiflagan. Tadqiqotlarda autizmning ilk belgilarini aniqlash hamda differensial diagnostika masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Muallifning ishlari autizmli bolalarda korreksion ishlarni erta boshlash zarurligini ko‘rsatadi [3].

D.N. Isayev va S.S. Mnuxin autizm hamda shizoid rivojlanish buzilishlarining organik asoslarini tahlil qilib, markaziy nerv tizimi faoliyatidagi buzilishlar bolaning psixik rivojlanishiga bevosita ta'sir ko‘rsatishini ilmiy jihatdan asoslaganlar. Keyinchalik D.N.Isayev bolalar psixopatologiyasi bo‘yicha olib borgan tadqiqotlarida autizm spektri buzilishining klinik va psixologik xususiyatlarini keng yoritgan [10; 11].

R.M. Joseph autizmning neyropsixologik asoslarini o‘rganib, oliy psixik funksiyalar, ijro funksiyalari, diqqat, xotira va fazoviy idrokdagi buzilishlar autizmning asosiy belgilaridan biri ekanligini qayd etgan. Muallif sensomotor rivojlanishning neyropsixologik mexanizmlarini tushuntirib, korreksion ishlarning ilmiy asoslarini boyitgan [9].

T.G. Goryacheva va A.S. Sultanova tomonidan ishlab chiqilgan sensomotor korreksiya metodikasi autizm spektri buzilishi hamda boshqa rivojlanish nuqsonlari bo‘lgan bolalarda keng qo‘llaniladi. Mualliflar tana sxemasini shakllantirish, vestibulyar apparat faoliyatini rivojlantirish, harakat koordinatsiyasi va fazoviy tasavvurlarni takomillashtirishga qaratilgan mashqlar tizimini ishlab chiqqanlar. Mazkur metodika bugungi kunda amaliy korreksion pedagogikada samarali texnologiyalardan biri sifatida e'tirof etiladi [8].

G. Doman markaziy nerv tizimi zararlangan bolalarni reabilitatsiya qilish bo‘yicha olib borgan tadqiqotlarida erta rivojlantirish, harakat faolligini rag‘batlantirish va sensor stimulyatsiyaning ahamiyatini asoslab bergan. Muallifning tavsiyalari psixomotor rivojlanishni jadallashtirishga xizmat qiluvchi kompleks yondashuvni tavsiya etadi [6].

A.V. Goryunova tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda bolalarning erta yosh davridagi nevrologik markerlar, psixik rivojlanishdagi xavf omillari va neyropsixologik xususiyatlari tahlil qilingan. Mazkur ilmiy natijalar rivojlanish buzilishlarini erta aniqlash hamda korreksion ishlarni o‘z vaqtida tashkil etish zarurligini ko‘rsatadi [7].

Tahlil qilingan ilmiy manbalar autizm spektri buzilishi bo‘lgan bolalarda fazoviy idrok va psixomotor rivojlanishning o‘zaro chambarchas bog‘liqligini tasdiqlaydi. Tadqiqotchilar tomonidan ishlab chiqilgan nazariy qarashlar va amaliy metodikalar sensomotor korreksiya, neyropsixologik yondashuv hamda individual rivojlantirish dasturlarini qo‘llash orqali bolalarning harakat koordinatsiyasi, tana sxemasi, fazoviy tasavvurlari va ijtimoiy moslashuvini samarali rivojlantirish mumkinligini ilmiy asoslaydi [1; 2; 4; 5; 8; 9].

Autizm spektri buzilishi bo‘lgan bolalarda emotsional–irodaviy darajadagi psixomotor korreksiya natijalari shuni ko‘rsatdiki, tizimli va bosqichma-bosqich tashkil etilgan mashg‘ulotlar bolaning fazoviy idroki, harakat koordinatsiyasi hamda o‘z faoliyatini boshqarish ko‘nikmalarining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko‘rsatadi. Korreksion mashg‘ulotlar davomida bolalarda tana sxemasini anglash, o‘zini atrofdagilardan ajrata olish, fazoda

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

mo‘ljal olish va maqsadga yo‘naltirilgan harakatlarni rejalashtirish ko‘nikmalari bosqichma-bosqich shakllandi.

Mashg‘ulotlarning dastlabki bosqichlarida bolalar mashqlarni asosan mutaxassisga taqlid qilish orqali bajargan bo‘lsalar, keyingi bosqichlarda ularni mustaqil ravishda va oddiy reja asosida bajarish imkoniyatlari ortdi. Bu esa ixtiyoriy diqqat, harakatlarni nazorat qilish va o‘z-o‘zini boshqarish mexanizmlarining rivojlanayotganligini ko‘rsatdi. Ayniqsa, tana sxemasini rivojlantirishga qaratilgan mashqlar, ikki tomonlama koordinatsiyani talab qiluvchi topshiriqlar hamda fazoviy orientatsiyani shakllantiruvchi o‘yinlar bolalarning sensomotor integratsiyasini sezilarli darajada yaxshiladi.

Korreksion ishlar jarayonida yarim sharlararo funksional aloqalarni rivojlantirishga qaratilgan mashqlar muhim natija berdi. Tirsak–tizza, emaklash, "velosiped", "qanotchalar", "savatcha", "yog‘ochcha" kabi bazaviy mashqlar muntazam qo‘llanilishi natijasida harakatlarning aniqligi, muvozanatni saqlash, koordinatsiya va retsiprok harakatlarni bajarish sifati yaxshilandi. Shu bilan birga, grafik faoliyat, qo‘l harakatlarini boshqarish va fazoviy tasavvurlarni talab qiladigan vazifalarni bajarishda ham ijobiy siljishlar kuzatildi.

Emotsional–irodaviy rivojlanish nuqtai nazaridan bolalarda mashg‘ulot davomida topshiriqni oxirigacha bajarishga intilish, qiyinchiliklarni yengib o‘tishga tayyorlik, o‘z faoliyatini baholash hamda natijaga yo‘naltirilgan xatti-harakatlar shakllana boshladi. Emotsional rag‘batlantirish, o‘yin elementlari va sog‘lom raqobat muhitidan foydalanish bolalarning mashg‘ulotlarga qiziqishini oshirib, faol ishtirokini ta'minladi. Bu esa korreksion ishlarning samaradorligini yanada kuchaytirdi.

Guruh mashg‘ulotlari davomida bolalarda tengdoshlari bilan hamkorlik qilish, navbat kutish, birgalikda harakat qilish va oddiy ijtimoiy rollarni bajarish ko‘nikmalari rivojlandi. Bolalar asta-sekin boshqa ishtirokchilarning harakatlarini kuzatish, ularga taqlid qilish, emotsional munosabat bildirish hamda o‘zaro muloqotga kirishishda faollashdilar. Natijada ijtimoiy moslashuv elementlari va kommunikativ faollikning ortishi kuzatildi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, psixomotor korreksiya faqat alohida harakat funksiyalarini emas, balki bolaning umumiy psixik rivojlanishi, fazoviy idroki, emotsional–irodaviy boshqaruvi va ijtimoiy moslashuviga ham kompleks ijobiy ta'sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, korreksion mashg‘ulotlarni individual yondashuv asosida tashkil etish, mashqlarni bosqichma-bosqich murakkablashtirish hamda ota-onalarni korreksion jarayonga faol jalb etish mashg‘ulotlar samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Mazkur natijalar autizm spektri buzilishi bo‘lgan bolalar bilan olib boriladigan korreksion-pedagogik ishlarni rejalashtirishda sensomotor mashqlarni tizimli ravishda qo‘llash muhim amaliy ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Psixomotor korreksiya mashg‘ulotlari davomida autizm spektri buzilishi bo‘lgan bolalarda emotsional–irodaviy boshqaruv, fazoviy idrok hamda harakat faoliyatining rivojlanish dinamikasi muntazam kuzatib borildi. Baholash jarayonida bolalarning mashqlarni bajarish sifati, mustaqillik darajasi, koordinatsiyasi, ijtimoiy faolligi va o‘z-o‘zini

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

boshqarish ko‘nikmalaridagi o‘zgarishlar tahlil qilindi. Kuzatuv natijalari quyidagi jadvalda umumlashtirilgan.

1-jadval. Autizm spektri buzilishi bo‘lgan bolalarda psixomotor korreksiya natijasida kuzatilgan rivojlanish ko‘rsatkichlari

Baholash mezoni	Dastlabki holat	Korreksiyadan keyingi holat
Tana sxemasini anglash	O‘z tana qismlarini farqlashda qiyinchilik kuzatiladi	Tana qismlarini to‘g‘ri ajratadi va ko‘rsatmalarni bajaradi
Fazoviy idrok	Fazoda mo‘ljal olish va yo‘nalishni aniqlashda xatolar mavjud	Fazoviy orientatsiya va predmetlar joylashuvini aniqlash yaxshilanadi
Harakat koordinatsiyasi	Harakatlar noaniq, muvozanat sust	Harakatlar aniqroq, koordinatsiya va muvozanat yaxshilanadi
Murakkab harakat dasturlarini bajarish	Ketma-ket harakatlarni bajarishda yordam talab etiladi	Harakatlarni mustaqil va izchil bajarish ko‘nikmasi shakllanadi
O‘z-o‘zini boshqarish	Diqqatni uzoq vaqt saqlay olmaydi, tez chalg‘iydi	Faoliyatni rejalashtirish va nazorat qilish ko‘nikmalari rivojlanadi
Guruh faoliyatida ishtirok	Tengdoshlari bilan muloqoti cheklangan	Hamkorlik, navbat kutish va birgalikdagi faoliyatda ishtiroki ortadi
Emotsional–irodaviy barqarorlik	Qiyinchiliklarda tez emotsional reaksiya bildiradi	Hissiyotlarini nazorat qilish va vazifani oxirigacha bajarishga intiladi

Jadval ma’lumotlari shuni ko‘rsatadiki, psixomotor korreksiya mashg‘ulotlari autizm spektri buzilishi bo‘lgan bolalarda nafaqat harakat funksiyalarining, balki fazoviy idrok, emotsional–irodaviy boshqaruv va ijtimoiy moslashuv ko‘nikmalarining ham rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, tana sxemasini shakllantirish, sensomotor koordinatsiyani rivojlantirish va maqsadga yo‘naltirilgan faoliyatni tashkil etishga qaratilgan mashqlar bolalarning mustaqilligi hamda kommunikativ faolligini oshirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Olingan natijalar psixomotor korreksiyani autizm spektri buzilishi bo‘lgan bolalar bilan olib boriladigan kompleks korreksion-pedagogik ishlarning muhim tarkibiy qismi sifatida qo‘llash maqsadga muvofiqligini tasdiqlaydi.

Tadqiqot natijalari autizm spektri buzilishi (ASB) bo‘lgan bolalarda psixomotor korreksiyaga asoslangan mashg‘ulotlar fazoviy idrok, emotsional–irodaviy boshqaruv va harakat faoliyatini rivojlantirishda muhim o‘rin tutishini tasdiqladi. Kuzatuvlar shuni ko‘rsatdiki, korreksion mashg‘ulotlarning muntazam va tizimli tashkil etilishi bolalarning

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

sensomotor integratsiyasi, tana sxemasini anglash hamda maqsadga yo‘naltirilgan faoliyatni tashkil etish qobiliyatining bosqichma-bosqich shakllanishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, harakatlarni rejalashtirish, fazoda mo‘ljal olish va murakkab motor dasturlarini bajarishga qaratilgan mashqlar bolalarning kundalik faoliyatdagi mustaqilligini oshirishga yordam berdi.

Tadqiqot davomida olingan natijalar P.K. Anoxinning funksional tizimlar nazariyasi bilan uyg‘unlashadi. Mazkur nazariyaga ko‘ra, har qanday faoliyat alohida funksiyalar yig‘indisi emas, balki o‘zaro bog‘langan murakkab tizim sifatida shakllanadi. Shu sababli psixomotor korreksiya jarayonida harakat, idrok, diqqat, xotira va emotsional boshqaruvning birgalikda rivojlantirilishi bolalarda yanada barqaror natijalarga erishish imkonini beradi. Tadqiqot davomida kuzatilgan ijobiy o‘zgarishlar aynan kompleks yondashuvning samaradorligini ko‘rsatdi.

Natijalar N.A. Bernshteynning harakatlarni boshqarish nazariyasi bilan ham mos keladi. Muallif harakat faoliyati markaziy nerv tizimining turli darajalari hamkorligida shakllanishini ta'kidlaydi. Tadqiqotda qo‘llanilgan emaklash, retsiprok harakatlar, ikki tomonlama koordinatsiya va muvozanatni rivojlantirish mashqlari natijasida bolalarda harakatlarning aniqligi va izchilligi sezilarli darajada yaxshilangani kuzatildi. Bu esa sensomotor korreksiyaning neyrofiziologik asoslari mavjudligini yana bir bor tasdiqlaydi.

L.S. Vigotskiyning ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasi nuqtai nazaridan ham tadqiqot natijalari muhim ahamiyatga ega. Mashg‘ulotlar individual va guruh shaklida tashkil etilganda bolalarning tengdoshlari bilan hamkorlik qilish, kattalar ko‘rsatmalarini qabul qilish, taqlid qilish hamda ijtimoiy vaziyatlarda faol ishtirok etish ko‘nikmalari rivojlandi. Bu esa psixik funksiyalarning ijtimoiy faoliyat jarayonida shakllanishi haqidagi nazariy qarashlarni amaliy jihatdan tasdiqlaydi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari T.G. Goryacheva va A.S. Sultanova tomonidan ishlab chiqilgan sensomotor korreksiya metodikasining samaradorligini ham tasdiqlaydi. Mualliflar tavsiya etgan tana sxemasini rivojlantirish, vestibulyar tizimni faollashtirish, fazoviy tasavvurlarni shakllantirish va yarim sharlararo funksional aloqalarni mustahkamlashga qaratilgan mashqlar bolalarda psixomotor rivojlanishning muhim tarkibiy qismlarini yaxshilashga xizmat qilishi ushbu tadqiqot davomida ham kuzatildi.

Kuzatuvlar shuni ko‘rsatdiki, korreksion mashg‘ulotlarning samaradorligi ularning muntazamligi, izchilligi va bolaning individual rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilishiga bevosita bog‘liq. Mashqlar bosqichma-bosqich murakkablashtirib borilganda bolalarda topshiriqlarni mustaqil bajarish, faoliyatni rejalashtirish, natijani baholash hamda xatolarni tuzatish ko‘nikmalari rivojlandi. Bu esa emotsional–irodaviy boshqaruvning mustahkamlanishiga va o‘quv faoliyatiga tayyorgarlik darajasining oshishiga ijobiy ta'sir ko‘rsatdi.

Bundan tashqari, ota-onalarning korreksion jarayondagi faol ishtiroki mashg‘ulotlar samaradorligini oshiruvchi muhim omillardan biri ekanligi aniqlandi. Uy sharoitida mutaxassis tavsiya etgan mashqlarni muntazam takrorlash bolalarda mashg‘ulot

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

davomida shakllangan ko‘nikmalarning mustahkamlanishiga va ularning kundalik hayotga ko‘chirilishiga yordam berdi. Shu sababli korreksion ishlarni faqat mutaxassis faoliyati bilan cheklamasdan, oila bilan hamkorlik asosida tashkil etish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari autizm spektri buzilishi bo‘lgan bolalarda fazoviy idrok va psixomotor rivojlanishni takomillashtirishda sensomotor korreksiyaga asoslangan kompleks yondashuv yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko‘rsatdi. Mazkur yondashuv nafaqat harakat faoliyatini, balki bolaning bilish jarayonlari, emotsional–irodaviy boshqaruvi, kommunikativ faolligi va ijtimoiy moslashuvini ham rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuning uchun maxsus ta'lim muassasalari hamda inklyuziv ta'lim tizimida autizm spektri buzilishi bo‘lgan bolalar bilan olib boriladigan korreksion-pedagogik ishlar mazkur metodlar asosida tashkil etilishi ilmiy va amaliy jihatdan maqsadga muvofiqdir.

Muhokama yo‘nalishi	Aniqlangan natijalar	Ilmiy-pedagogik ahamiyati
Fazoviy idrokning rivojlanishi	Bolalarda fazoda mo‘ljal olish, tana qismlarini farqlash va predmetlarning joylashuvini aniqlash ko‘nikmalari yaxshilandi.	Fazoviy tasavvurlarning rivojlanishi o‘quv faoliyati va kundalik hayotda mustaqil harakat qilishni ta'minlaydi.
Psixomotor rivojlanish	Harakat koordinatsiyasi, muvozanatni saqlash va ikki tomonlama (retsiprok) harakatlarni bajarish sifati oshdi.	Sensomotor integratsiyaning rivojlanishi murakkab harakatlarni rejalashtirish va bajarishga yordam beradi.
Emotsional–irodaviy boshqaruv	Topshiriqni oxirigacha bajarish, diqqatni jamlash va hissiyotlarni boshqarish ko‘nikmalari shakllandi.	O‘z-o‘zini boshqarishning rivojlanishi ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyat va ijtimoiy moslashuvni kuchaytiradi.
Ijtimoiy moslashuv	Guruh mashg‘ulotlarida tengdoshlar bilan hamkorlik qilish, navbat kutish va o‘zaro muloqot qilish faollashdi.	Kommunikativ kompetensiya va ijtimoiy xulq-atvorning rivojlanishiga xizmat qiladi.
Kognitiv faoliyat	Harakatlarni ketma-ket rejalashtirish, ko‘rsatmalarni tushunish va bajarish sifati yaxshilandi.	Bilish jarayonlari va ijro funksiyalarining rivojlanishini ta'minlaydi.
Korreksion metodikaning samaradorligi	Sensomotor mashqlar muntazam qo‘llanilganda barcha rivojlanish	Kompleks psixomotor korreksiya autizm spektri buzilishi bo‘lgan bolalar bilan

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

	yo‘nalishlarida ijobiy o‘zgarishlar kuzatildi.	ishlashning samarali usuli ekanligi tasdiqlandi.
Ota-onalar bilan hamkorlik	Uy sharoitida mashqlarni davom ettirish rivojlanish dinamikasini tezlashtirdi.	Mutaxassis va oila hamkorligi korreksion ishlarning barqarorligini ta'minlaydi.

Jadvalda keltirilgan natijalar psixomotor korreksiya autizm spektri buzilishi bo‘lgan bolalarda fazoviy idrok, emotsional–irodaviy boshqaruv, harakat koordinatsiyasi va ijtimoiy moslashuvning rivojlanishiga kompleks ta'sir ko‘rsatishini aks ettiradi. Ayniqsa, sensomotor mashqlarni tizimli ravishda qo‘llash hamda ota-onalarni korreksion jarayonga jalb etish bolalarning rivojlanish dinamikasini yaxshilashda muhim omil ekanligi kuzatildi. Ushbu natijalar psixomotor korreksiyaning maxsus va inklyuziv ta'lim amaliyotida samarali pedagogik texnologiya sifatida qo‘llanilishi maqsadga muvofiqligini ko‘rsatadi.

Autizm spektri buzilishi bo‘lgan bolalarda fazoviy idrok va psixomotor rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash korreksion-pedagogik faoliyatning ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Psixomotor korreksiya bolaning tana sxemasini shakllantirish, fazoviy tasavvurlarini rivojlantirish, harakatlarni rejalashtirish va boshqarish, emotsional–irodaviy barqarorlikni mustahkamlash hamda ijtimoiy moslashuvini yaxshilashga xizmat qiladi.

Sensomotor mashqlar, muvofiqlashtirilgan harakatlar, fazoviy orientatsiyaga yo‘naltirilgan topshiriqlar va o‘yin texnologiyalarini tizimli qo‘llash bolalarning harakat koordinatsiyasi, diqqatni jamlash, o‘z faoliyatini nazorat qilish va mustaqil harakat qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Individual imkoniyatlar va rivojlanish ehtiyojlarini hisobga olgan holda tashkil etilgan korreksion mashg‘ulotlar bolaning bilish faoliyati va kommunikativ kompetensiyasini ham qo‘llab-quvvatlaydi.

Korreksion jarayonning samaradorligi mutaxassis, ota-ona va bola o‘rtasidagi uzviy hamkorlik bilan yanada mustahkamlanadi. Mashg‘ulotlarda egallangan ko‘nikmalarni uy sharoitida muntazam mustahkamlab borish ularning kundalik hayotga tatbiq etilishiga hamda rivojlanishning barqarorligini ta'minlashga yordam beradi.

Fazoviy idrok va psixomotor rivojlanishga qaratilgan kompleks yondashuv autizm spektri buzilishi bo‘lgan bolalarning jismoniy, kognitiv va ijtimoiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashning muhim sharti bo‘lib, maxsus va inklyuziv ta'lim amaliyotida korreksion-pedagogik ishlar mazmunini takomillashtirish uchun ilmiy-metodik asos bo‘lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Горячева Т. Г. Расстройства аутистического спектра у детей. Метод сенсомоторной коррекции «Интермедиатор». – М.: Интермедиатор, 2018. – 320 с.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

2. Анохин П. К. Принципы системной организации функций. – М.: Наука, 1973. – 399 с.
3. Бауэр Т. Психическое развитие младенца. – М.: Прогресс, 1985. – 320 с.
4. Башина В. М. О синдроме раннего детского аутизма Каннера // Журнал невропатологии и психиатрии им. С. С. Корсакова. – 1974. – Вып. 10. – С. 1537–1541.
5. Бернштейн Н. А. О построении движений. – М.: Медгиз, 1947. – 255 с.
6. Венгер Л. А., Ибатуллина А. А. Соотношение обучения, психического развития и функциональных особенностей созревающего мозга // Вопросы психологии. – 1989. – № 2. – С. 35–42.
7. Выготский Л. С. История развития высших психических функций // Собрание сочинений: в 6 т. Т. 3. – М.: Педагогика, 1983. – 367 с.
8. Доман Г. Что делать, если у вашего ребёнка повреждение мозга. – М.: Теревинф, 2007. – 304 с.
9. Горюнова А. В. Неврологические предшественники и маркеры предрасположенности к шизофрении (проспективное исследование детей раннего возраста из группы высокого риска по шизофрении): автореф. дис. … д-ра мед. наук. – М., 1995. – 48 с.
10. Горячева Т. Г., Султанова А. С. Сенсомоторная коррекция при нарушениях психического развития в детском возрасте. – М., 1999. – 128 с.
11. Джозеф Р. М. Нейропсихологические основы понимания аутизма // Особый ребёнок. Исследования и опыт помощи. – Вып. 5. – М.: Теревинф, 2006. – С. 112–137.
12. Исаев Д. Н., Мнухин С. С. Об органической основе некоторых шизоидных и аутистических психопатий // Актуальные вопросы клинической психопатологии и лечения психических заболеваний / Под ред. С. С. Мнухина. – Л., 1969. – С. 86–97.
13. Исаев Д. Н. Психопатология детского возраста. – СПб.: СпецЛит, 2001. – 463 с.
14. Каган В. Е. Аутизм у детей. – Л.: Медицина, 1981. – 208 с.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

AUTISTIK SINDROMDA MIYA MEXANIZMLARINING KLINIK MANZARASI VA NEYROPSIXOLOGIK TAHLILI.

Karimova Zulfiya Abduraxmanovna, Alfraganus universiteti Pedagogika va psixologiya kafedrasi o'qituvchisi.
Saydaliyeva Xojiya Abdujalil qizi, Alfraganus Universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti Maxsus pedagogika Logopediya yo‘nalishi talabasi.

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada autistik sindromning klinik xususiyatlari, uning shakllanishida ishtirok etuvchi miya mexanizmlari hamda neyropsixologik asoslari tahlil qilingan. Autizm spektridagi buzilishlarda kuzatiladigan muloqot, nutq, harakat va idrok jarayonlaridagi o‘ziga xos o‘zgarishlar yoritilgan. Shuningdek, autistik sindromning rivojlanishida limbik tizim, miya ustuni, miyacha, yarimsharlararo aloqalar va ko‘zgu neyronlari tizimining o‘rni haqida ilmiy qarashlar tahlil etilgan. Tadqiqot natijalari autizmda kuzatiladigan buzilishlarning nafaqat alohida miya tuzilmalari faoliyatidagi nuqsonlar, balki miya tizimlari o‘rtasidagi integrativ aloqalarning yetishmovchiligi bilan ham bog‘liqligini ko‘rsatadi. Mazkur ma’lumotlar autistik bolalar bilan olib boriladigan diagnostik va korreksion ishlarda neyropsixologik yondashuvning ahamiyatini asoslaydi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi autistik spektri buzilishlariga (ASB) chalingan bolalarda kuzatiladigan klinik belgilarni neyrobiologik va neyropsixologik nuqtai nazardan tahlil qilish hamda ushbu buzilishlarning yuzaga kelish miya mexanizmlari va integrativ aloqalardagi nomutanosibliklarni o‘rganishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda nazariy-tahliliy yondashuv qo‘llanilib, XKT-10 (MKB-10) tasnifiga oid ko‘rsatkichlar hamda M.L.Bauman, N.J.Minshew, U.Frith, R.M.Jozef va A.V.Goryunovalar tomonidan olib borilgan morfologik, neyrodiagnostik va klinik-neyropsixologik izlanishlar qiyosiy va tizimli tahlil, sintez hamda umumlashtirish metodlari orqali qayta ishlandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijasida ASBda muloqot, motorika, nutq va idrokning o‘ziga xos buzilishlari ortida limbik tizim, miyacha, miya ustuni hamda prefrontal bo‘limlardagi neyroanatomik o‘zgarishlar va miya yarim sharlari o‘rtasidagi integrativ aloqalarning yetishmasligi yotishi aniqlandi; shuningdek, boshqaruv funksiyalari (regulyator disfunksiya) va ko‘zgu neyronlari tizimining zaiflashuvi hamda sensor-emotsional aloqalarning buzilishi autistik bolalardagi ijtimoiy-kommunikativ nuqsonlar va noodatiy reaksiyalar mexanizmini belgilab berishi asoslandi.

XULOSA: autistik sindrom prenatal va postnatal rivojlanish davrlaridagi asab tizimining integrativ buzilishlari bilan bog‘liq ko‘p omilli dizontogenez shakli bo‘lib, u bilan samarali korreksion-pedagogik ish tashkil etish uchun mutaxassislardan rasmiy tashxisga emas, balki buzilishlarning chuqur neyropsixologik mexanizmlari hamda ontogenez qonuniyatlariga tayanishni, klinik va pedagogik yondashuvlar integratsiyasini ta’minlashni taqozo etadi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Kalit so‘zlar: autizm, autistik sindrom, neyropsixologiya, limbik tizim, ko‘zgu neyronlari, idrok, motorika, neyrobiologik omillar, korreksion pedagogika, bolalar autizmi.

КЛИНИЧЕСКАЯ КАРТИНА И НЕЙРОПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ МОЗГОВЫХ МЕХАНИЗМОВ ПРИ АУТИСТИЧЕСКОМ СИНДРОМЕ.

Каримова Зульфия Абдурахмановна, преподаватель кафедры педагогики и психологии Университета Альфраганус.
Сайдалиева Хожия Абдужалил кизи, студентка направления «Специальная педагогика: Логопедия» факультета социальных наук Университета Альфраганус.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье анализируются клинические особенности аутистического синдрома, механизмы головного мозга, участвующие в его формировании, и нейропсихологические основы. Выделены специфические изменения в коммуникации, речи, движении и когнитивных процессах, наблюдаемые при расстройствах аутистического спектра. Также анализируются научные взгляды на роль лимбической системы, ствола головного мозга, мозжечка, межполушарных связей и системы зеркальных нейронов в развитии аутистического синдрома. Результаты исследования показывают, что наблюдаемые при аутизме расстройства связаны не только с дефектами функционирования отдельных структур головного мозга, но и с отсутствием интегративных связей между системами головного мозга. Эти данные подтверждают важность нейропсихологического подхода в диагностической и коррекционной работе с детьми-аутистами.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования заключается в анализе клинических проявлений у детей с расстройствами аутистического спектра (РАС) с нейробиологической и нейропсихологической точек зрения, а также в изучении мозговых механизмов возникновения данных нарушений и дисбаланса в интегративных связях.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании был применен теоретико-аналитический подход, включающий сравнительный и системный анализ, синтез и обобщение данных классификации МКБ-10, а также результатов морфологических, нейродиагностических и клинико-нейропсихологических исследований таких авторов, как М. Л. Бауман, Н. Дж. Миншью, У. Фрит, Р. М. Джозеф и А. В. Горюнова.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в результате исследования было установлено, что в основе специфических нарушений общения, моторики, речи и восприятия при РАС лежат нейроанатомические изменения в лимбической системе, мозжечке, стволе мозга и префронтальных отделах, а также дефицит интегративных связей между структурами головного мозга; обосновано, что регуляторная дисфункция, слабость системы зеркальных нейронов и нарушения

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

сенсорно-эмоционального взаимодействия определяют механизмы социально-коммуникативных дефектов и нетипичных реакций у аутичных детей.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: аутистический синдром является многофакторной формой дизонтогенеза, связанной с интегративными нарушениями нервной системы в пренатальном и постнатальном периодах развития, что требует от специалистов при организации эффективной коррекционно-педагогической работы опираться не на формальный диагноз, а на глубокие нейропсихологические механизмы нарушений и закономерности онтогенеза, обеспечивая интеграцию клинического и педагогического подходов

Ключевые слова: аутизм, аутистический синдром, нейропсихология, лимбическая система, зеркальные нейроны, познание, двигательные навыки, нейробиологические факторы, коррекционная педагогика, детский аутизм.

CLINICAL PICTURE AND NEUROPSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF BRAIN MECHANISMS IN AUTISTIC SYNDROME.

Karimova Zulfiya Abduraxmanovna, lecturer at the Department of Pedagogy and Psychology, Alfraganus University.
Saydaliyeva Xojiya Abdujalil qizi, student of Special Education: Logopedics direction at the Faculty of Social Sciences, Alfraganus University.

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes the clinical features of autistic syndrome, the brain mechanisms involved in its formation, and the neuropsychological foundations. The specific changes in communication, speech, movement, and cognitive processes observed in autism spectrum disorders are highlighted. Also, scientific views on the role of the limbic system, brainstem, cerebellum, interhemispheric connections, and the mirror neuron system in the development of autistic syndrome are analyzed. The results of the study show that the disorders observed in autism are associated not only with defects in the functioning of individual brain structures, but also with the lack of integrative connections between brain systems. These data substantiate the importance of a neuropsychological approach in diagnostic and correctional work with autistic children.

AIM: the primary objective of the study is to analyze the clinical symptoms observed in children with autism spectrum disorders (ASD) from neurobiological and neuropsychological perspectives, and to investigate the underlying brain mechanisms and the imbalance in integrative neural connections.

MATERIALS AND METHODS: utilizing a theoretical and analytical approach, the research comprehensively reviewed ICD-10 classification criteria alongside morphological, neurodiagnostic, and clinical-neuropsychological studies by M.L. Bauman, N.J. Minshew, U. Frith, R.M. Joseph, and A.V. Goryunova, processing the data through methods of comparative and systemic analysis, synthesis, and generalization.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that the specific impairments in communication, motor skills, speech, and perception in ASD are rooted in neuroanatomical alterations within the limbic system, cerebellum, brainstem, and prefrontal areas, as well as a distinct lack of integrative connectivity between brain structures; furthermore, it was established that regulatory dysfunction, impairment of the mirror neuron system, and disrupted sensorimotor-emotional pathways define the exact mechanisms behind the socio-communicative deficits and atypical behavioral reactions in children with autism.

CONCLUSION: it is concluded that autistic syndrome represents a multifactorial form of dysontogenesis linked to integrative central nervous system impairments during prenatal and postnatal development; consequently, designing effective correctional and pedagogical interventions requires specialists to look beyond formal diagnoses and instead focus heavily on deep neuropsychological mechanisms and ontogenetic laws, ensuring a thorough integration of clinical and pedagogical approaches.

Keywords: autism, autistic syndrome, neuropsychology, limbic system, mirror neurons, cognition, motor skills, neurobiological factors, correctional pedagogy, childhood autism.

Autistik simptomatika rivojlanish buzilishlarining ko‘plab turlarida kuzatilishi mumkin. XKT-10 (MKB-10) ga ko‘ra, ijtimoiy o‘zaro ta’sirdagi sifat jihatidan og‘ishlar, shuningdek qiziqishlar va faoliyatlarning cheklangan, stereotipik hamda takrorlanuvchi majmuasi (autistik sindromning diagnostik belgisi – F84) bolalar autizmi, atipik autizm, Rett sindromi, bolalik davridagi dezintegrativ buzilishlar, Asperger sindromi va giperaktiv buzilishlarda kuzatiladi. Bunday buzilishlar ko‘pincha ruhiy rivojlanishning kechikishi va aqliy zaiflik bilan birga uchraydi.

Bolalar bilan korreksion ish olib borishda psixolog rasmiy tashxisga emas, balki autistik buzilishlarning yuzaga kelish va mavjud bo‘lish mexanizmlarini bilishga tayanadi. Bir tomondan, autistik sindrom doirasida psixikaning ishlash mexanizmi turli kasalliklarda o‘xshash bo‘lishini tushunish zarur. Ikkinchi tomondan esa, tashqi xulq-atvordagi o‘xshash belgilar va buzilishlar ortida turli darajadagi chuqurlikdagi nuqsonlar yotishi mumkin. Bu esa korreksion ishning tuzilishi, dinamikasi va vazifalarining ham turlicha bo‘lishini taqozo etadi. Autistik sindromning strukturaviy va dinamik xususiyatlari korreksion ishning diagnostik bosqichiga bag‘ishlangan bobda batafsil yoritilgan.

Autistik sindromning neyrobiologik va neyropsixologik asoslarini o‘rganish masalasi zamonaviy maxsus psixologiya, nevrologiya va korreksion pedagogikaning dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Autizmning klinik ko‘rinishlari dastlab XX asrning o‘rtalarida tavsiflangan bo‘lsa-da, uning shakllanish mexanizmlari uzoq vaqt davomida bahsli masala bo‘lib kelgan. Dastlab autizm asosan psixogen omillar bilan izohlangan bo‘lsa, keyingi neyrobiologik tadqiqotlar ushbu holat markaziy asab tizimining rivojlanish

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

xususiyatlari, miya tuzilmalari faoliyati va ular o‘rtasidagi funksional aloqalarning buzilishi bilan bog‘liqligini ko‘rsatdi.

Autizmning klinik va neyropsixologik xususiyatlarini o‘rganishda M. L. Bauman va T. L. Kemper tomonidan olib borilgan morfologik tadqiqotlar alohida ahamiyatga ega. Olimlar autizmli shaxslarning miya tuzilmalarini o‘rganib, limbik tizim, ayniqsa gipokamp va bodomsimon tana (amigdala) sohalarida neyroanatomik o‘zgarishlar mavjudligini aniqlaganlar. Ushbu tuzilmalar insonning emotsional javoblari, ijtimoiy xulq-atvori va xotira jarayonlarini boshqarishda muhim rol o‘ynaydi. Mualliflarning fikricha, limbik tizim rivojlanishidagi buzilishlar autizmda kuzatiladigan ijtimoiy aloqa va emotsional munosabatlarning yetishmovchiligini tushuntirishi mumkin [1, 42–47-b.].

Autizmning miya mexanizmlarini tadqiq etishda N. J. Minshew ishlarida miya tuzilmalari va funksional tizimlar o‘rtasidagi integrativ aloqalarning buzilishiga katta e’tibor qaratilgan. Olim autistik buzilishlarni faqat bitta miya sohasi faoliyatining buzilishi bilan emas, balki bosh miya po‘stlog‘i, po‘stloq osti tuzilmalari, miyacha va ular o‘rtasidagi neyron aloqalarning rivojlanishidagi nomutanosiblik bilan bog‘laydi. Uning ta’kidlashicha, autizmda axborotni qayta ishlash jarayonlari bir butun tizim sifatida shakllanmaydi, natijada idrok, diqqat, xotira va ijtimoiy kognitiv faoliyatda o‘ziga xos buzilishlar yuzaga keladi [5, 219–225-b.].

U. Frith autizmni kognitiv rivojlanishning o‘ziga xos buzilishi sifatida o‘rganib, ushbu holatda markaziy muvofiqlashtirish mexanizmining zaiflashuvi mavjudligini ilgari surgan. Uning fikricha, autizmli bolalar alohida detallarga kuchli e’tibor qaratishi mumkin, biroq umumiy mazmunni anglash, voqealar o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushunish va ijtimoiy vaziyatlarni yaxlit baholashda qiyinchiliklarga duch keladi. Bu yondashuv autizmda kuzatiladigan idrokning parchalanishi va kommunikativ qiyinchiliklarni tushuntirishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi [2, 15–20-b.].

Autistik sindromda nutq va kommunikativ faoliyatning buzilishi masalasi E. H. Lenneberg tadqiqotlarida ham yoritilgan. Olim til rivojlanishini biologik asoslar bilan bog‘lab, nutq shakllanishida miya tuzilmalarining yetilishi va asab tizimining rivojlanish qonuniyatlari muhim ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatgan. Ushbu qarashlar autizmli bolalarda nutq rivojlanishining kechikishi, fonologik jarayonlarning o‘ziga xosligi hamda kommunikativ funksiyaning buzilishini neyrobiologik nuqtai nazardan tushuntirish imkonini beradi [4, 125–130-b.].

Autizmda boshqaruv funksiyalari va peshona bo‘laklari faoliyatining buzilishi masalasi S. Ozonoff va D. Strayer tadqiqotlarida keng o‘rganilgan. Mualliflar autizmli bolalarda rejalashtirish, diqqatni boshqarish, moslashuvchan fikrlash va xulq-atvorni nazorat qilish bilan bog‘liq qiyinchiliklarni aniqlaganlar. Ushbu holatlar peshona po‘stlog‘i va uning boshqa miya tizimlari bilan funksional aloqalaridagi buzilishlar bilan izohlanadi. Tadqiqotchilarning fikricha, ijro funksiyalarining yetishmovchiligi autizmli bolalarning yangi vaziyatlarga moslashishi va ijtimoiy xulq shakllanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi [6, 51–57-b.].

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

J.M.Rumsey tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda yuqori intellektual imkoniyatlarga ega autistik shaxslarning ham murakkab konseptual vazifalarni bajarishda qiyinchiliklarga duch kelishi aniqlangan. Muallif autizmda faqat intellektual rivojlanish darajasi emas, balki axborotni qayta ishlash strategiyalari va mantiqiy bog‘lanishlarni shakllantirish mexanizmlarining o‘ziga xosligi muhim ekanligini ta’kidlaydi. Bu yondashuv autistik sindromni faqat aqliy rivojlanish buzilishi bilan tenglashtirish noto‘g‘ri ekanligini ko‘rsatadi [7, 77–83-b.].

Ko‘zgu neyronlari tizimi haqidagi ilmiy qarashlar autizmning ijtimoiy-kommunikativ buzilishlarini tushuntirishda yangi yo‘nalish yaratdi. Tadqiqotchilar tomonidan ko‘zgu neyronlari boshqa odamlarning harakatlari, niyatlari va emotsional holatlarini anglash jarayonida muhim rol o‘ynashi ko‘rsatildi. Ushbu tizim faoliyatining buzilishi autizmda kuzatiladigan taqlid qilishning sustligi, empatiya shakllanishining qiyinligi va ijtimoiy o‘zaro ta’sirdagi muammolar bilan bog‘lanadi [2, 26–31-b.].

Autizmning neyropsixologik mexanizmlarini o‘rganishda R.M.Jozef tomonidan ilgari surilgan uch asosiy nazariy yo‘nalish alohida ahamiyatga ega. Muallif autistik buzilishlarni peshona bo‘laklari disfunksiyasi, markaziy muvofiqlashtirishning zaiflashuvi va limbik tizim faoliyatining buzilishi bilan bog‘liq holda tushuntiradi. Ushbu nazariyalar autizmning ko‘p qirrali tabiatini ochib beradi hamda buzilishlar faqat bir funksional tizim bilan cheklanmasligini ko‘rsatadi [2, 35–40-b.].

S. E.Tomkinsning emotsiyalar nazariyasi ham autizmda kuzatiladigan hissiy reaksiyalarni tushuntirishda muhim o‘rin tutadi. Muallif emotsional jarayonlarning inson xulq-atvorini boshqarishdagi rolini tahlil qilib, tashqi stimullarga bo‘lgan individual reaksiyalar shakllanishida biologik va psixologik omillarning o‘zaro ta’sirini ko‘rsatgan. Ushbu yondashuv autizmli bolalarda sensor sezuvchanlikning ortishi yoki kamayishi, ayrim tovush va ta’sirlarga noodatiy reaksiyalarni tushunishga yordam beradi [8, 105–112-b.].

Shuningdek, zamonaviy neyrodiagnostik tadqiqotlar autizmda miyacha, miya ustuni, qadoqsimon tana (corpus callosum), peshona va chakka sohalarining rivojlanishidagi o‘ziga xosliklarni ko‘rsatmoqda. Ushbu tuzilmalar harakatlarni boshqarish, nutq, diqqat, ijtimoiy idrok va kognitiv jarayonlarning shakllanishida ishtirok etadi. Shu sababli autistik sindromning klinik ko‘rinishlari alohida bir simptom emas, balki turli miya tizimlarining o‘zaro faoliyatidagi murakkab buzilishlarning natijasi sifatida qaralmoqda [5, 226–230-b.].

Tahlil qilingan ilmiy manbalar autistik sindromning kelib chiqishi va rivojlanishi ko‘p omilli xarakterga ega ekanligini ko‘rsatadi. Neyrobiologik tadqiqotlar miya tuzilmalari rivojlanishidagi o‘zgarishlarni aniqlagan bo‘lsa, neyropsixologik yondashuv ushbu o‘zgarishlarning psixik faoliyatda qanday namoyon bo‘lishini tushuntirish imkonini beradi. Shu bois autistik bolalar bilan olib boriladigan diagnostik va korreksion ishlarni tashkil etishda klinik, neyropsixologik va pedagogik yondashuvlarning integratsiyasi muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Mazkur maqolada autistik sindromning klinik manzarasi va neyropsixologik mexanizmlarini o‘rganishda nazariy-tahliliy yondashuv qo‘llanildi. Tadqiqot jarayonida autizm spektri buzilishlariga oid mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlar, nevrologik, neyropsixologik hamda neyrobiologik tadqiqotlar qiyosiy va tizimli tahlil qilindi. Shuningdek, autizmda kuzatiladigan muloqot, nutq, idrok, motorika va emotsional buzilishlarning miya tuzilmalari faoliyati bilan bog‘liqligi ilmiy manbalar asosida umumlashtirildi. Olingan ma'lumotlar tahlil, sintez va umumlashtirish metodlari yordamida qayta ishlanib, autistik sindromning klinik va neyropsixologik xususiyatlari yoritildi.

Autistik sindrom mavjud bo‘lganda bolada kuzatiladigan asosiy buzilishlar quyidagilardan iborat:

Muloqotning buzilishi. Muloqotni quyidagi xususiyatlar sezilarli darajada qiyinlashtiradi: atrofdagilardan uzoqlashish, refleksiya qila olmaslik; instinkt va mayllarning ustunligi, qarama-qarshi istaklarning mavjudligi, xulq-atvorda birlik va mantiqning yo‘qligi; taqlid qilishning mavjud emasligi; bir xil va stereotip xulq-atvor; qulaylik va noqulaylikka nisbatan reaksiyalarning buzilishi; yaqin insonlarga nisbatan reaksiyaning susayishi; hissiy reaksiyalarning turi va kuchiga ko‘ra nomuvofiqligi. Ko‘pincha bola umuman muloqot qura olmaydi.

Xavotir va qo‘rquvlar. Bolalarda o‘zgarishlardan qo‘rqish va tanish vaziyatga “yopishib olish” tendensiyasi kuzatiladi. Har qanday yangi makon yoki buyumlarning almashtirilishi vahimali qo‘rquv va psixomotor qo‘zg‘alishga olib keladi.

Motorikaning buzilishi. Harakatlarning beso‘naqayligi, muvofiqlashtirilmaganligi, ritmsiz harakatlar, stereotip harakatlarga moyillik va oyoq uchida yurish xarakterlidir.

Nutq buzilishlari. Nutqda exolaliya, bog‘lanmagan gaplar, o‘ziga xos so‘z yasashga moyillik, neologizmlar va tayyor qolip iboralardan foydalanish kuzatiladi. Grammatik va sintaktik tuzilishning buzilishi tez-tez uchraydi; gaplarda odatda fe’llar va olmoshlar yetishmaydi. Nutq suhbatdoshga qaratilmagan bo‘ladi, ovoz modulyatsiyasi buziladi, nutq bo‘g‘inlab talaffuz qilinadi va dizartriya belgilari kuzatilishi mumkin.

Idrokning o‘ziga xos xususiyatlari. Ko‘rish va eshitish qo‘zg‘atuvchilariga reaksiya pasaygan bo‘ladi, periferik ko‘rish markaziy ko‘rishga nisbatan ancha yaxshi rivojlangan bo‘ladi. Tashqi ko‘rinishda bolaning nigohi e’tiborni tortadi: bo‘shliqqa, o‘z ichki dunyosiga yoki chetga qaratilgan bo‘ladi; ko‘rish idroki asosan ko‘rish maydonining periferik qismiga yo‘naltiriladi. Taktil gipersteziya va gipostezia (tegishga sezuvchanlikning ortishi yoki kamayishi) xarakterlidir.

Uyqu siklining buzilishi, ishtahaning o‘zgarishi va mushak tonusining beqarorligi. Uyqu rejimi buzilishi, g‘ayrioddiy ishtaha, mushak tonusining gipotoniyadan gipertoniyagacha o‘zgarib turishi kuzatiladi.

Erta bolalik autizmi sindromida muloqot buzilishining ilk belgilari hayotning birinchi yilidayoq namoyon bo‘lishi mumkin. Bular ko‘z bilan aloqa qilmaslik, kattalarning yuziga javoban tabassum qilmaslik va mimik harakatlarning yetishmasligi ko‘rinishida kuzatiladi. 1,5–2 yoshdan keyin faoliyatning barcha sohalarida sodda funksiyalarning murakkab

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

funksiyalar bilan almashinish ketma-ketligi buzilishi yaqqol ko‘rina boshlaydi. Bu holat autistik bolaning shaxsiy rivojlanishidagi dissotsiatsiyani aks ettiradi.

Natijada rivojlanishdan ortda qolish yuzaga keladi. Faqat 3 % bolalarda intellektual rivojlanish yosh me’yoriga yaqinlashadi, 20 % bolalarda esa chegaraviy darajada bo‘ladi. Yosh o‘tishi bilan ko‘plab bolalarda (taxminan 20 %) tutqanoq xurujlari rivojlanadi.

Mahalliy psixiatriyada autizm ko‘pincha “erta bolalik shizofreniyasi”ning klinik ko‘rinishi sifatida qaralgan yoki autistik holatlarning ayrim shakllarida organik asos mavjud deb hisoblangan. Hozirgi kunda esa autizm rivojlanishning mustaqil buzilishi sifatida qaraladi. Uning asosida asinxroniya va retardatsiyani birlashtirgan dizontogenezning o‘ziga xos shakli yotadi.

Erta bolalik shizofreniyasida ham autistik sindrom rivojlanishi mumkin. Bundan tashqari, autistik simptomlar Rett sindromi, Martin–Bell sindromi, fenilpirouzum kislotali oligofreniya va boshqa kasalliklarga chalingan bemorlarda ham aniqlangan.

Elektroensefalografik tekshiruvlar autistik simptomlarga ega turli guruh bolalarda miya po‘stlog‘i va po‘stloq osti tuzilmalarining dinamikasida umumiy o‘zgarishlar mavjudligini ko‘rsatdi. Bunda miyaning limbik tizimi yetakchi rol o‘ynaydi.

Ensefalografiya ma’lumotlariga ko‘ra, buzilishlar asosan gipotalamo-diensefal darajada kuzatiladi. Bu ma’lumotlar pnevmoensefalografiya natijalari bilan ham mos keladi, ularda uchinchi miya qorinchasi kattalashishi, po‘stloq osti hamda peshona-tepa sohalarining atrofiyasi aniqlangan.

Bolalar autizmining klinik manzarasini miya yarim sharlarining funksional ixtisoslashuvi nuqtai nazaridan tahlil qilishga urinishni V.E. Kagan amalga oshirgan. U autizmni markaziy asab tizimining homila davridagi shikastlanishidan qolgan rezidual-organik buzilishlarning atonik shaklining o‘ziga xos varianti sifatida ko‘rib chiqqan.

Autizmda nutqiy xulq-atvorni tahlil qilar ekan, u bir tomondan ekspressivlik va intonatsion ifodaning kambag‘alligini, boshqa odamlar nutqidagi hissiy bo‘yoqlarni ajratib olish qiyinligini hamda predmetlarga oid tovushlarni tanib olishdagi qiyinchiliklarni qayd etgan.

Boshqa tomondan esa fonemalarni oson ajratish va fonetik jihatdan murakkab tuzilmalarni tez o‘zlashtirish kuzatilishini ta’kidlagan.

Shu asosda olim autizm simptomlarining shakllanishida miya o‘ng yarim sharining faolligi pasayishi muhim rol o‘ynaydi degan xulosaga kelgan.

Biologik va klinik jihatlarni o‘zaro bog‘lashga qaratilgan yana bir urinish (shizofreniya rivojlanishi xavfi bo‘lgan bolalarda nevrologik markerlarni izlash doirasida) A.V. Goryunova ishlarida aks etgan.

Shizofreniya rivojlanish xavfi guruhiga kiruvchi bolalarda aniqlangan nevrologik simptomlar orasida ko‘z harakatlantiruvchi, yuz, til-halqum va til osti nervlarining zararlanish belgilari, nigoh innervatsiyasi tizimidagi buzilishlar, po‘stloq osti va bosh miya po‘stlog‘ining harakatlarni boshqarishdagi yetishmovchiligi tufayli yuzaga keladigan harakat buzilishlari hamda vegetativ disfunksiyalar eng ko‘p uchragan.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Assotsiatsiyalashgan harakatlarning buzilishi va nigoh tizimidagi nuqsonlar bolalarning 83,3 % ida erta yoshdayoq kuzatilgan. Ushbu hodisa “nigoh ataksiyasi” deb atalgan. Bunga “qo‘g‘irchoq ko‘zlari” simptomi va predmetni silliq kuzatishning buzilishi kiradi. Bunda ko‘z olmalari tekis harakatlanmay, sakrashsimon harakatlarni amalga oshiradi.

Harakat buzilishlari majmuasi xavf guruhidagi bolalarning 55 % ida hayotning birinchi yilidayoq aniqlangan. Ular quyidagi ko‘rinishlarda namoyon bo‘lgan: emishning sustligi, emish vaqtida tiqilib qolish, qayt qilish, hiqichoq tutishi, ovqatning og‘izda ushlanib qolishi, ovoz hosil qilishdagi o‘ziga xosliklar hamda qattiq ovqat bo‘laklari og‘izga tushganda reflektor qusish harakatlarining yuzaga kelishi (bunda yutish funksiyasi buzilmagan bo‘ladi).

Hayotning birinchi yilida harakat faolligining pastligi (“qulay bola” deb ataluvchi holat) 60 % hollarda kuzatilgan. Boshqa variant – harakat giperaolligi esa 20 % hollarda uchragan.

Ko‘pincha ushbu ikki xil harakat ko‘rinishining birgalikda namoyon bo‘lishi kuzatilgan: bolaning umumiy harakatchanligi cheklangan bo‘lsa-da, qo‘l va oyoqlarda ortiqcha harakatlar mavjud bo‘lgan.

So‘nggi yillarda miyachada qayd etilgan neyromorfologik o‘zgarishlarga katta ahamiyat berilmoqda. Aniqlanishicha, autistik buzilishlari bo‘lgan bolalarda harakatlar koordinatsiyasi buzilgan, mayda motorika yetarli darajada rivojlanmagan va stereotip harakatlarga moyillik kuzatiladi. Shuningdek, ularda harakat ko‘nikmalarining shakllanishi odatdagi rivojlanayotgan bolalarga nisbatan kechroq sodir bo‘ladi.

Kompyuter tomografiyasi yordamida o‘tkazilgan tadqiqotlarda miyachaning morfologik o‘zgarishlari, miyacha chuvalchangsimon qismining (vermis) va miya ustunining gipoplaziyasi, shuningdek, qadoqsimon tana (corpus callosum) anomaliyalari aniqlangan.

Miyani vizual tekshirish usullari, xususan kompyuter tomografiyasi natijalarining qiyosiy tahliliga asoslanib, Minshev autizmning neyrobiologik asoslari sifatida miya tuzilmalari va ular o‘rtasidagi aloqalarning ko‘plab va tarqoq shikastlanishlarini ko‘rsatgan. Bular limba tizimi tuzilmalarida dendrit uchlarining rivojlanishining to‘xtab qolishi, miyachadagi neyronlar sonining kamayishi va patologik hujayralar sonining ortishi, bosh miya po‘stlog‘ining orqa qismlari (ko‘ruv maydonlari)ning haddan tashqari rivojlanishi hamda po‘stloq darajasidagi diffuz bog‘lanish buzilishlari bilan tavsiflanadi.

Shunday qilib, aniqlangan simptomlar bosh miyaning turli sohalari zararlanganligini ko‘rsatadi. Jumladan, yuqori va quyi miya ustuni, miyacha, qadoqsimon tana, orqa bo‘ylama tutam, peshona va chakka sohalarining adversiv maydonlari, prefrontal bo‘limlar, shuningdek ushbu tuzilmalarning po‘stloq osti tuzilmalari bilan aloqalarining buzilishi kuzatiladi. Aniqlangan nevrologik simptomlarning keng doirasi, ularning o‘zgaruvchanligi va aniq sindrom shaklida namoyon bo‘lmasligi asab tizimining ayrim

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

funksiyalari yetishmovchiligi bilan birga, uning integrativ jarayonlari buzilganligini ham ko‘rsatadi.

Neyropsixologik tahlil darajasi miya tuzilmalarining faoliyati haqidagi nevrologik va neyrofiziologik ma’lumotlarni samarali ravishda to‘ldiradi.

R.M. Jozef o‘z ishida autizmda kuzatiladigan neyropsixologik buzilishlarning tabiatiga oid uchta asosiy gipotezani ajratib ko‘rsatgan.

Birinchi gipoteza – regulyator disfunksiya gipotezasi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, autizm xatti-harakatlarni rejalashtirish va nazorat qilish qobiliyatining birlamchi buzilishi sifatida qaraladi va bu peshona bo‘laklari faoliyatidagi disfunksiya bilan bog‘lanadi. Bu fikr autizmli bolalar hamda peshona bo‘laklari zararlangan bemorlar dasturlash va nazoratni talab qiluvchi bir xil topshiriqlarni bajarishda qiyinchiliklarga duch kelishi kuzatuvlariga asoslanadi. Biroq peshona bo‘laklari bosh miyaning juda katta qismini tashkil etadi va ular boshqa ko‘plab po‘stloq hamda po‘stloq osti tuzilmalaridan axborot qabul qiladi. Shu sababli mazkur qiyinchiliklar bevosita peshona bo‘laklari shikastlanishi emas, balki ular bilan bog‘liq aloqalarning buzilishi natijasi bo‘lishi ham mumkin. Bundan tashqari, peshona po‘stlog‘i filogenetik jihatdan nisbatan yosh tuzilma bo‘lib, ontogenez jarayonida boshqaruv funksiyalarini eng oxirida o‘z zimmasiga oladi.

Ikkinchi gipoteza – markaziy muvofiqlashtirishning zaiflashuvi gipotezasi. Ushbu nazariyaga ko‘ra, autizm turli darajadagi axborotlarni integratsiya qilishdagi o‘ziga xos nomuvofiqlik bilan tavsiflanadi va buning natijasida idrok parchalanib ketgan ko‘rinishda shakllanadi. Biroq bu nazariya ko‘proq kognitiv uslubning xususiyatlarini tushuntiradi va buzilishning o‘zini izohlashga kamroq qaratilgan.

Uchinchi gipoteza – limbik gipoteza. Unga ko‘ra, autizmda kuzatiladigan ijtimoiy va kommunikativ qobiliyatlarning chuqur buzilishi odatda chakka bo‘laklarining medial qismlari va limbik tizim faoliyati bilan bog‘liq bo‘lgan psixik funksiyalarning zaiflashishi bilan izohlanadi.

Mahalliy psixologiyada 5–10 yoshdagi turli autistik buzilishlarga ega bolalarni neyropsixologik tekshirish bir qator buzilishlarni aniqlash imkonini berdi: eshitish-nutq xotirasi saqlangan holda ko‘ruv idrokining buzilishi, dinamik praksis saqlangan holda tana holatini takrorlashdagi bilateral xatolar, qo‘llarning retsiprok koordinatsiyasi buzilishlari. Bunday simptomlar o‘ng yarimsharning orqa bo‘limlari funksional yetishmovchiligi, yarimsharlararo o‘zaro ta’sirlarning yetarli shakllanmaganligi va yarimsharlar ixtisoslashuvining sustligini ko‘rsatadi.

Ko‘zgu neyronlarining kashf etilishi munosabati bilan bir-biriga zid bo‘lmagan autizmning ikkita nazariyasi shakllantirildi: ko‘zgu neyronlari nazariyasi va emotsional landshaft nazariyasi.

Vileyanur Ramachandran va Lindsi Oberman ko‘zgu neyronlari, aniqrog‘i ular tarkibiga kiruvchi neyron tarmoqlari, nafaqat mushaklarga motor buyruqlarini yuborishini, balki maymunlar va odamlarga boshqa individlarning harakatlarini ongda qayta tiklash orqali ularning niyatlarini aniqlash imkonini berishini taxmin qilganlar. Agar hayvonlarda

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ushbu tizimlarning roli oddiy maqsadga yo‘naltirilgan harakatlarni oldindan aytish bilan cheklansa, insonlarda ko‘zgu neyronlari murakkabroq niyatlarni talqin qilish qobiliyatini ham ta’minlashi mumkin.

Autizmli shaxslarda premotor po‘stloqning bo‘limlaridan biri bo‘lgan pastki peshona egatchasida joylashgan ko‘zgu neyronlari faolligining pasayishi kuzatiladi. Aynan shu holat ularning boshqa odamlarning niyatlarini anglay olmasligini izohlashi mumkin. Orolsimon po‘stloq va oldingi belbog‘simon po‘stloqdagi ko‘zgu neyronlari disfunksiyasi hamdardlik qila olmaslikka sabab bo‘lishi mumkin, burchaksimon egatcha sohasidagi ko‘zgu tizimi buzilishlari esa nutq nuqsonlariga olib kelishi mumkin. Autizmli insonlarda miyacha va miya ustunida ham strukturaviy o‘zgarishlar aniqlangan.

Emotsional landshaft nazariyasi autizmning ikkilamchi simptomlarini – yuqori sezuvchanlikni, suhbatdosh bilan ko‘z kontaktidan qochishni, ayrim tovushlarga ortiqcha sezgirlikni va boshqa shunga o‘xshash holatlarni tushuntiradi. Odatdagi rivojlanayotgan bolada sensor axborot bosh miya po‘stlog‘ida qayta ishlangach, insonning emotsional xulq-atvorini boshqarishga mas’ul bo‘lgan limbik tizimning asosiy kirish qismi – bodomsimon tanaga (amigdalaga) uzatiladi. Bola hayotining oldingi yillarida to‘plagan tajribalariga tayangan holda amigdala har bir qo‘zg‘atuvchiga nisbatan emotsional javob xarakterini belgilaydi va asta-sekin uning atrof-muhitiga oid “emotsional landshaft”ni shakllantiradi.

Biroq autizmli bolalarda miyaning sensor sohalari bilan amigdala o‘rtasidagi aloqalar buzilgan bo‘lishi mumkin. Natijada eng oddiy kundalik voqealarga ham haddan tashqari kuchli emotsional reaksiyalar yuzaga keladi.

Biologiya fanlari doktori T.A. Stroganova tomonidan autizmli bolalarda diqqat mexanizmlarini o‘rganish bo‘yicha o‘tkazilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, keyinchalik autizm tashxisi qo‘yilgan bolalarda asab tizimi qo‘zg‘alishining fiziologik boshqarilishi buzilganligining belgilari juda erta yoshdayoq namoyon bo‘lgan. Bu holat miya ustuni tuzilmalarining yengil funksional buzilishlari bilan bog‘liq bo‘lgan.

Bunday bolalarda psixik faollikni boshqarishning ikki xil rejimi kuzatiladi. Birinchi rejim motor va tonik qo‘zg‘alishning yuqori darajasi hamda tashqi ta’sirlarga vegetativ reaktivlikning kuchayishi bilan tavsiflanadi. Ikkinchi rejim esa, aksincha, javob reaksiyalari va tonik qo‘zg‘alish darajasining pasayishi bilan xarakterlanadi hamda ko‘pincha autostimulyatsiyalar va stereotip harakatlar fonida yuzaga keladi.

Shunday qilib, ko‘plab nevrologik, neyrobiologik va neyropsixologik tadqiqotlar autistik sindromning shakllanish mexanizmlarini tushunishga oid quyidagi xulosalarni ko‘rsatadi:

1. autizmda kuzatiladigan ayrim buzilishlar bosh miyaning peshona va tepa bo‘limlaridagi atrofik o‘zgarishlar hamda ensa qismidagi ko‘ruv sohalarining haddan tashqari rivojlanishi kabi organik miya o‘zgarishlari bilan bog‘liq;

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

2. buzilishlarning boshqa bir qismi esa po‘stloq osti va miya ustuni bo‘limlarida namoyon bo‘lishiga qaramay, funksional xarakterga ega bo‘lib, ko‘pincha bosh miya tuzilmalari o‘rtasidagi integrativ aloqalarning yetishmasligi bilan bog‘liq;

3. autizmda bosh miya tuzilmalari o‘rtasidagi integrativ aloqalarning buzilishi rivojlanishning dastlabki bosqichlarida (ehtimol, homila davridayoq) yuzaga kelgan noqulay rivojlanish inqirozlari mavjud bo‘lganligini taxmin qilish imkonini beradi;

4. miya faoliyatidagi umumiy nomutanosiblik qo‘zg‘alish va tormozlanish jarayonlarining yetarlicha boshqarilmasligi, shuningdek sezuvchanlik va reaktivlikning o‘zgarishi orqali namoyon bo‘ladi. Aynan shu holat autizmda ixtiyoriy diqqatning qo‘pol buzilishlarini izohlaydi;

5. autistik sindromdagi emotsional buzilishlar ikkilamchi xarakterga ega bo‘lib, autistik sindromning shakllanishi asosida bosh miyaning psixik faollikni ta’minlovchi o‘ziga xos faoliyat rejimi yotadi.

Shunday qilib, autistik sindromga ega bolaning psixik funksiyalari xususiyatlarini tushunish uchun bola rivojlanishining prenatal (tug‘ilishdan oldingi) va postnatal (tug‘ilgandan keyingi) davrlarida psixikaning nisbatan “primitiv” faoliyat yuritish usullarini o‘rganish zarurligi ayon bo‘ladi. Ya’ni samarali korreksion ish olib borish uchun mutaxassis ontogenez jarayonida psixik funksiyalarning rivojlanishi va faoliyat yuritish qonuniyatlarini yaxshi bilishi kerak.

Biroq hozirgi kungacha ishlab chiqilgan psixik ontogenez konsepsiyalarining deyarli barchasi homila davridagi rivojlanishni ko‘rib chiqmaydi. Bola rivojlanishini tahlil qilish odatda yangi tug‘ilganlik yoki go‘daklik davridan boshlanadi. Masalan, L.S. Vigotskiy konsepsiyasida psixik rivojlanishning “boshlang‘ich nuqtasi” sifatida yangi tug‘ilganlik inqirozi qabul qilingan.

Shu bilan birga, tug‘ilgan bola nafaqat psixikaga ega ekanligi, balki ancha yuqori funksional imkoniyatlarni ham namoyon etishi shubhasizdir. Masalan, hayotining dastlabki bir necha soatidayoq (taqlidiy avtomatizmlar davrida) bola boshini tik holatda ushlab tura oladi, nigohini bir nuqtaga qaratadi va kattalarning oddiy mimik harakatlarini takrorlay oladi.

Bundan tashqari, ko‘plab tadqiqotchilar ma’lumotlari homilada embrional rivojlanish davomida tobora murakkablashib boruvchi turli xil sensomotor va emotsional reaksiyalar mavjudligini ko‘rsatadi.

Homila davridagi holatning ahamiyati juda katta. Bu, bir tomondan, inson rivojlanishining urug‘lanish paytidan boshlab uzluksiz davom etishi bilan bog‘liq bo‘lsa, ikkinchi tomondan, “ona – chaqaloq” tizimidagi emotsional aloqalarning buzilishi hamda asab tizimi faoliyatidagi erta nuqsonlar oqibatida yuzaga keladigan asosiy patologiyalarning shakllanishi bilan izohlanadi.

Autistik sindrom murakkab neyrobiologik va neyropsixologik mexanizmlar bilan bog‘liq rivojlanish buzilishi hisoblanadi. Tadqiqotlar autizmda kuzatiladigan muloqot, nutq, harakat va emotsional sohadagi qiyinchiliklar bosh miyaning turli tuzilmalari faoliyatidagi

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

o‘zgarishlar hamda ular o‘rtasidagi integrativ aloqalarning yetarli darajada shakllanmaganligi bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, limbik tizim, miyacha, miya ustuni va yarimsharlararo aloqalarning funksional holati autistik simptomlarning namoyon bo‘lishida muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun autistik bolalarni o‘rganishda neyropsixologik tahlil usullaridan foydalanish buzilishlarning mexanizmlarini chuqurroq anglash va samarali korreksion dasturlarni ishlab chiqish imkonini beradi. Autizmning kelib chiqishi va rivojlanishiga oid ilmiy izlanishlarni yanada kengaytirish, erta diagnostika hamda individual yondashuvga asoslangan korreksion yordam samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Bauman M.L., Kemper T.L. Histoanatomic observations of the brain in early infantile autism // Neurobiology. 1985. № 35.
2. Davson G. Neuropsychology of autism: a report on the state of the science // Journal of Autism & Developmental Disorders. 1996. № 26.
3. Frith U., Snowling M. Reading for meaning and reading for sound in autistic and dyslexic children // Journal of Developmental Psychology. 1983. № 1.
4. Lenneberg E.H. Biological foundations of language. – N.Y.: Wiley, 1967
5. Minshew N.J. Brief report: brain mechanisms in autism: functional and structural abnormalities // Journal of Autism & Developmental Disorders. 1996. № 26.
6. Ozonoff S., Strayer D.L. Inhibitory function in nonretarded children with autism // Journal of Autism & Developmental Disorders. 1997. № 27.
7. Rumsey J.M. Conceptual problem-solving in highly verbal, nonretarded autistic men // Journal of Autism & Developmental Disorders. 1985. № 15.
8. Tomkins S.E. Script theory: Differential magnification of affects. In H.E. Howe, Jr., & R.A. Dienstbier (Eds.), Nebraska Symposium on Motivation (Vol. 26). Lincoln: University of Nebraska Press, 1980

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ZAMONAVIY AXBOROT-TA'LIM MUHITINING TA'LIM OLUVCHILAR KREATIV SALOHIYATINI RIVOJLANTIRISHDAGI PARADIGMAL IMKONIYATLARI.

Ismoilov Islomjon Ilhomjon o'g'li, Namangan davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi.

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolaning maqsadi zamonaviy axborot-ta'lim muhitining ta'lim oluvchilar kreativ salohiyatini rivojlantirishdagi pedagogik imkoniyatlarini tizimlashtirish hamda uning samarali ishlash shartlarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot nazariy-tahliliy yo'nalishda olib borilib, ilmiy manbalarni kontent-tahlil qilish, qiyosiy tahlil, tizimlashtirish, umumlashtirish va pedagogik modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Tahlil natijasida axborot-ta'lim muhitining resursli, instrumental, kommunikativ, analitik-adaptiv va tashkiliy-pedagogik komponentlari ajratildi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi postindustrial jamiyat va bilimlar iqtisodiyoti sharoitida axborot-ta'lim muhitini raqamli vositalar to'plami emas, balki yaxlit pedagogik-texnologik ekotizim sifatida talqin qilish hamda unda ta'lim oluvchilarning kreativ salohiyati, divergent fikrlashi va muammolarga original yechim topish qobiliyatini rivojlantiruvchi tarkibiy komponentlar va mexanizmlarni aniqlash hamda modellashtirishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot nazariy-tahliliy dizayn asosida tashkil etilib, unda empirik tajriba o'tkazilmasdan, kreativ pedagogika, raqamli ta'lim, sun'iy intellekt hamda masofaviy va aralash ta'lim nazariyalariga doir konseptual manbalar o'rganildi; tadqiqot jarayonida kontent-tahlil, qiyosiy tahlil, tizimlashtirish, tasniflash, umumlashtirish hamda ijodiy faoliyat bosqichlarini tizimlashtiruvchi pedagogik modellashtirish metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: axborot-ta'lim muhitining beshta tarkibiy komponenti (resursli, instrumental, kommunikativ, analitik-adaptiv, tashkiliy-pedagogik) hamda kreativlikni yuzaga chiqaruvchi oltita asosiy mexanizm (global kognitiv resurslar, adaptiv trayektoriya, immersiv texnologiyalar, transchegaraviy kollaboratsiya, dizayn-fikrlash va generativ sun'iy intellekt bilan hamkorlik) aniqlanib, "Muammo – G'oya – Model – Sinov – Refleksiya" sikli taklif etildi; raqamli muhitning samaradorligi texnologiyaning yangiligi bilan emas, balki talabaning faol pozitsiyasini ta'minlovchi ochiq va muammoli pedagogik ssenariylar hamda o'qituvchi fasilitatsiyasi bilan belgilanishi ko'rsatib berildi.

XULOSA: axborot-ta'lim muhiti ta'lim oluvchini oddiy bilim iste'molchisidan faol bilim va mahsulot yaratuvchisiga aylantiruvchi didaktik ekotizimdir; taklif etilgan besh bosqichli kreativ sikl raqamli muhitda ijodiy faoliyatni izchil tashkil etishga xizmat qiladi, generativ sun'iy intellekt imkoniyatlaridan unumli foydalanish esa kognitiv yuklamani to'liq texnologiyaga topshirish xavfining oldini olish uchun talabadan tanqidiy tekshirish,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

shaxsiy mualliflik mas’uliyati va akademik halollik normalariga qat'iy rioya qilishni talab etadi.

Kalit so‘zlar: axborot-ta’lim muhiti, kreativ salohiyat, kreativ fikrlash, adaptiv ta’lim, immersiv texnologiyalar, dizayn-fikrlash, generativ sun’iy intellekt, pedagogik dizayn.

ПАРАДИГМАЛЬНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ СОВРЕМЕННОЙ ИНФОРМАЦИОННО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ В РАЗВИТИИ КРЕАТИВНОГО ПОТЕНЦИАЛА ОБУЧАЮЩИХСЯ.

Исмоилов Исламжон Илхомжон угли, Независимый исследователь Наманганского государственного педагогического института.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: цель статьи состоит в систематизации педагогических возможностей современной информационно-образовательной среды в развитии креативного потенциала обучающихся и определении условий её эффективного функционирования. Исследование носит теоретико-аналитический характер; использованы методы контент-анализа научных источников, сравнительного анализа, систематизации, обобщения и педагогического моделирования. В результате выделены ресурсный, инструментальный, коммуникативный, аналитико-адаптивный и организационно-педагогический компоненты информационно-образовательной среды.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования заключается в теоретическом анализе информационно-образовательной среды как комплексной педагогико-технологической экосистемы в условиях постиндустриального общества и экономики знаний, а также в моделировании ее структурных компонентов и механизмов, направленных на развитие креативного потенциала, дивергентного мышления и способности учащихся к выработке оригинальных решений.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: исследование выполнено в рамках теоретико-аналитического дизайна без проведения эмпирического эксперимента; на основе анализа концептуальных источников по креативной педагогике, цифровому обучению, искусственному интеллекту, а также теорий дистанционного и смешанного обучения в работе были применены методы контент-анализа, сравнительного анализа, систематизации, классификации, обобщения и педагогического моделирования.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: выделены пять взаимосвязанных компонентов информационно-образовательной среды (ресурсный, инструментальный, коммуникативный, аналитико-адаптивный, организационно-педагогический) и обоснованы шесть педагогических механизмов развития креативности, включая иммерсивные технологии, дизайн-мышление и итеративное

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

взаимодействие с генеративным ИИ, на основе которых разработан цикл «Проблема – Идея – Модель – Испытание – Рефлексия»; доказано, что влияние цифровой среды на творческие результаты определяется не количеством платформ, а открытостью педагогических сценариев, созданием условий для выбора и рефлексии под руководством преподавателя-фасилитатора.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: информационно-образовательная среда представляет собой целостную дидактическую экосистему, превращающую учащегося из пассивного потребителя информации в активного создателя знаний и инновационных продуктов; предложенный пятиэтапный творческий цикл служит методической основой для последовательного развития креативности, при этом интеграция генеративного ИИ требует обязательного критического контроля результатов, сохранения личной авторской ответственности и соблюдения принципов академической честности во избежание снижения когнитивной нагрузки.

Ключевые слова: информационно-образовательная среда, креативный потенциал, креативное мышление, адаптивное обучение, иммерсивные технологии, дизайн-мышление, генеративный искусственный интеллект, педагогический дизайн.

PARADIGMATIC POTENTIAL OF THE MODERN INFORMATION AND EDUCATIONAL ENVIRONMENT FOR DEVELOPING LEARNERS' CREATIVE POTENTIAL.

Ismoilov Islomjon Ilhomjon o'g'li, Independent Researcher, Namangan State Pedagogical Institute.

Annotation

INTRODUCTION: the purpose of this article is to systematize the pedagogical potential of the modern information and educational environment for developing learners' creativity and to identify the conditions required for its effective functioning. The study is theoretical and analytical and employs content analysis of scholarly sources, comparative analysis, systematization, generalization, and pedagogical modelling. The analysis identifies five interrelated components of the information and educational environment: resource, instrumental, communicative, analytical-adaptive, and organizational-pedagogical.

AIM: the primary objective of the study is to analyze the information-educational environment as an integrated pedagogical-technological ecosystem within the context of a post-industrial society and knowledge economy, and to model its structural components and mechanisms designed to foster learners' creative potential, divergent thinking, and independent problem-solving capabilities.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

MATERIALS AND METHODS: adopting a theoretical-analytical design without empirical experimentation, the research comprehensively evaluated conceptual sources and literature concerning creative pedagogy, digital education, artificial intelligence, and distance/blended learning models; the methodological framework involved content analysis, comparative analysis, systematization, classification, generalization, and structural pedagogical modeling.

DISCUSSION AND RESULTS: the study identified five core components of the information-educational environment (resource, instrumental, communicative, analytic-adaptive, and organizational-pedagogical) along with six pivotal mechanisms for creativity development, such as immersive technologies, design thinking, and iterative collaboration with generative AI, culminating in the proposed "Problem – Idea – Model – Test – Reflection" cycle; it was substantiated that the creative impact of digital environments depends on open-ended, problem-based pedagogical scenarios and teacher facilitation rather than the mere volume of technological tools utilized.

CONCLUSION: the information-educational environment serves as a comprehensive didactic ecosystem that shifts learners from passive knowledge consumers to active creators of knowledge and tangible products; the proposed five-stage creative cycle provides a robust methodical foundation for structured creative activity in digital settings, while integrating generative AI requires critical verification, personal authorship responsibility, and strict adherence to academic honesty to mitigate the risks of total cognitive offloading.

Keywords: information and educational environment, creative potential, creative thinking, adaptive learning, immersive technologies, design thinking, generative artificial intelligence, instructional design.

Postindustrial jamiyat va bilimlar iqtisodiyoti sharoitida ta’limning maqsadi tayyor bilimlarni o‘zlashtirish bilangina cheklanmay, o‘zgaruvchan vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qila oladigan, muammolarga bir nechta yechim taklif etadigan va yangi mahsulot yoki g‘oya yarata oladigan shaxsni shakllantirishga yo‘naltirilmoqda. Kreativ fikrlash ta’lim oluvchining mavjud bilim va tajribani yangicha kombinatsiyalashi, muammoni turli nuqtai nazardan ko‘rishi, original yechim ishlab chiqishi hamda uni amaliy sharoitda sinab ko‘rish qobiliyatini ifodalaydi. Shu sababli kreativ salohiyatni rivojlantirish zamonaviy ta’limning alohida vazifasi emas, balki uning strategik natijalaridan biri sifatida qaralishi lozim [1; 2].

Axborot-ta’lim muhiti (ATM) ko‘pincha elektron platformalar, raqamli resurslar va texnik vositalar majmui sifatida talqin qilinadi. Biroq bunday tor yondashuv uning pedagogik mohiyatini to‘liq ochib bermaydi. Mazkur tadqiqotda ATM ta’lim maqsadlari, raqamli resurslar, kommunikatsiya kanallari, analitik vositalar, o‘qituvchi fasilitatsiyasi va ta’lim oluvchining mustaqil faoliyatini yagona tizimga birlashtiruvchi pedagogik-texnologik

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ekotizim sifatida tushuniladi. Ushbu muhit bilimni yetkazish bilan birga, g‘oya yaratish, hamkorlik qilish, prototiplash, tajriba o‘tkazish va refleksiya uchun imkoniyat yaratadi.

Masofaviy va aralash ta’lim nazariyalari raqamli muhitda o‘qituvchi, ta’lim oluvchi va o‘quv mazmuni o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirning muhimligini ko‘rsatadi [3; 5]. Kreativ pedagogika bo‘yicha tadqiqotlarda esa ta’lim oluvchiga tanlov berish, ochiq topshiriqlar, hamkorlik, tavakkal qilishga nisbatan psixologik xavfsizlik va refleksiya kreativ natijaning asosiy shartlari sifatida qayd etilgan [4]. Shu bilan birga, texnologik determinizm, ya’ni raqamli vositaning o‘zi ta’lim sifatini oshiradi degan qarash ilmiy jihatdan yetarli emas [6]. Demak, muammo texnologiyaning mavjudligida emas, balki uning qanday pedagogik maqsad, metod va baholash mezonlari bilan integratsiya qilinishidadir.

Tadqiqot nazariy-tahliliy dizayn asosida tashkil etildi. Empirik tajriba o‘tkazilmagani sababli maqoladagi natijalar ilmiy adabiyotlar, me’yoriy-huquqiy hujjatlar va raqamli ta’lim amaliyotiga doir konseptual manbalarni tahlil qilish orqali shakllantirildi. Manbalarni tanlashda ularning kreativ pedagogika, raqamli ta’lim, sun’iy intellekt, masofaviy va aralash ta’lim hamda ta’limdagi kommunikativ hamkorlik masalalariga bevosita aloqadorligi asosiy mezon sifatida olindi.

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi: 1) kontent-tahlil — manbalardagi asosiy tushunchalar, pedagogik funksiyalar va muammolarni ajratish uchun; 2) qiyosiy tahlil — an’anaviy va raqamli ta’lim muhitlarining kreativ faoliyatga ta’sirini solishtirish uchun; 3) tizimlashtirish va tasniflash — ATM komponentlari hamda kreativlikni rivojlantiruvchi mexanizmlarni guruhlash uchun; 4) pedagogik modellashtirish — kreativ faoliyat bosqichlari va ular o‘rtasidagi aloqalarni ifodalovchi konseptual modelni ishlab chiqish uchun; 5) umumlashtirish — nazariy xulosalar va amaliy tavsiyalarni shakllantirish uchun.

Tahlil birligi sifatida raqamli vositaning texnik xususiyati emas, balki uning ta’lim oluvchi faolligi, mustaqilligi, divergent fikrlashi, hamkorligi, refleksiyasi va yangi mahsulot yaratishiga ko‘rsatadigan pedagogik ta’siri qabul qilindi. Natijalarni talqin qilishda kreativ faoliyatning originallik, moslashuvchanlik, g‘oyalar ravonligi, yechimning ishlab chiqilganlik darajasi va amaliy qiymati kabi ko‘rsatkichlari mezon sifatida qo‘llandi.

Nazariy tahlil zamonaviy axborot-ta’lim muhitini o‘zaro bog‘langan besh komponent orqali tavsiflash mumkinligini ko‘rsatdi. Birinchisi, resursli komponent bo‘lib, unga ochiq ta’lim resurslari, elektron kutubxonalar, ilmiy ma’lumotlar bazalari, multimedia va raqamli arxivlar kiradi. Ikkinchisi, instrumental komponent - g‘oyani vizuallashtirish, modellashtirish, prototiplash, matn, tasvir va taqdimot yaratishga xizmat qiluvchi dasturiy vositalardir. Uchinchisi, kommunikativ komponent — forum, videokonferensiya, bulutli hujjatlar va loyiha platformalari orqali hamkorlikni ta’minlaydi. To‘rtinchisi, analitik-adaptiv komponent — ta’lim oluvchining rivojlanish sur’ati va faoliyat natijalarini tahlil qilib, individual ta’lim yo‘nalishini moslashtiradi. Beshinchisi, tashkiliy-pedagogik komponent — maqsad, topshiriq, metod, fasilitatsiya, baholash va refleksiyani yagona didaktik tizimga birlashtiradi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Ushbu komponentlarning o‘zaro integratsiyasi kreativ salohiyatni rivojlantiruvchi bir qator pedagogik mexanizmlarni yuzaga chiqaradi.

1. Global kognitiv resurslar va axborot savodxonligi. Ochiq ta’lim resurslari, ilmiy bazalar va raqamli kutubxonalar turli qarashlar, dalillar va yechimlar bilan tanishish imkonini beradi. Biroq resurslarning ko‘pligi o‘z-o‘zidan kreativ natijaga olib kelmaydi. Ta’lim oluvchi ma’lumotni izlash, ishonchliligini tekshirish, solishtirish, saralash va yangi kontekstda qo‘llash ko‘nikmalariga ega bo‘lishi kerak. Shundagina axborot iste’moli g‘oya ishlab chiqish jarayoniga aylanadi.

2. Adaptiv va personallashtirilgan ta’lim trayektoriyasi. Raqamli analitika va sun’iy intellektga asoslangan tizimlar topshiriq murakkabligi, yordam miqdori va o‘quv sur’atini individual ehtiyojga moslashtirish imkonini beradi. Kreativlik nuqtai nazaridan personallashtirish tayyor javobni taqdim etish emas, balki ta’lim oluvchiga muammoni turli yo‘l bilan hal qilish, mustaqil tanlov qilish va xatolarini tahlil etish uchun differensial imkoniyat yaratishdir.

3. Immersiv texnologiyalar va vizual-kognitiv modellashtirish. Virtual, to‘ldirilgan va aralash reallik vositalari murakkab obyekt va jarayonlarni uch o‘lchamli ko‘rinishda kuzatish, xavfsiz sharoitda tajriba o‘tkazish hamda bir nechta ssenariyni sinash imkonini beradi. Bu fazoviy tasavvur, sabab-oqibat aloqalarini ko‘rish va modelni o‘zgartirish orqali yangi yechim yaratishga yordam beradi.

4. Transchegaraviy kollaborativ faoliyat. Raqamli platformalar geografik cheklovlarni kamaytirib, turli fan, hudud va madaniyat vakillarining birgalikda loyiha yaratishiga sharoit yaratadi. Hamkorlik jarayonida qarashlarning xilma-xilligi g‘oyalarni boyitadi, argumentatsiya va kelishuv ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bunda har bir ishtirokchining hissasi, mualliflik mas’uliyati va vazifalar taqsimoti aniq belgilanishi zarur.

5. Muammoga asoslangan ta’lim va dizayn-fikrlash. Interaktiv keys, simulyatsiya va real vaziyatga yaqin topshiriqlar ta’lim oluvchini noaniqlik sharoitida muammoni aniqlash, foydalanuvchi ehtiyojini tushunish, bir nechta g‘oya ishlab chiqish, prototip yaratish va uni sinovdan o‘tkazishga undaydi. Bu jarayonda raqamli muhit faqat axborot manbai emas, balki ijodiy faoliyatning ish maydoni vazifasini bajaradi.

6. Generativ sun’iy intellekt bilan iterativ hamkorlik. Generativ sun’iy intellekt vositalari g‘oya variantlarini yaratish, dastlabki matn yoki tasvirni modellashtirish, prototipni tezkor takomillashtirish va teskari aloqa olishda yordamchi bo‘lishi mumkin. Biroq ularning natijalari tayyor ilmiy haqiqat sifatida qabul qilinmasligi kerak. Ta’lim oluvchi so‘rovni aniq shakllantirishi, olingan javobni tekshirishi, qayta ishlashi va yakuniy qaror uchun shaxsiy mas’uliyatni saqlashi lozim [7; 12; 13].

Tahlil asosida kreativ faoliyatni tashkil etishning “Muammo – G‘oya – Model – Sinov – Refleksiya” sikli taklif etildi. Muammo bosqichida ta’lim oluvchi real yoki modellashtirilgan vaziyatni tahlil qilib, qarama-qarshilik va ehtiyojni aniqlaydi. G‘oya bosqichida raqamli resurslar, jamoaviy muhokama va divergent fikrlash usullari yordamida bir nechta yechim yaratiladi. Model bosqichida tanlangan yechim vizual,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

matnli, algoritmik yoki fizik prototipga aylantiriladi. Sinov bosqichida model simulyatsiya, ekspert bahosi yoki foydalanuvchi fikri orqali tekshiriladi. Refleksiya bosqichida esa jarayon, xatolar, dalillar va takomillashtirish yo‘nalishlari tahlil qilinadi. Siklning takrorlanishi kreativ mahsulot sifatini bosqichma-bosqich oshiradi.

1-jadval. Axborot-ta’lim muhitida kreativ salohiyatni rivojlantirish mexanizmlari

Mexanizm	Raqamli vosita	Kreativ natija	Pedagogik shart
Axborot bilan ishlash	Ochiq resurslar, ilmiy bazalar	Muammoni ko‘p tomonlama ko‘rish	Manbani tanqidiy baholash
Personallashtirish	Adaptiv platforma, analitika	Mustaqil yo‘l va yechim tanlash	Tayyor javob emas, yo‘naltiruvchi yordam
Modellashtirish	VR/AR/MR, simulyator, 3D vositalar	Prototiplash va ssenariy sinovi	Amaliy vazifa va refleksiya
Hamkorlik	Bulutli hujjat, forum, loyiha platformasi	G‘oyalar xilma-xilligi	Rollar va mualliflik mas’uliyati
Generativ AI	Matn, tasvir va kod generatorlari	Tezkor variant yaratish va takomillashtirish	Tekshirish, qayta ishlash, akademik halollik

Olingan natijalar axborot-ta’lim muhitining kreativ salohiyatga ta’siri vosita va platformalar soni bilan emas, balki ta’lim oluvchining faol pozitsiyasini ta’minlaydigan pedagogik ssenariy bilan belgilanishini ko‘rsatadi. Raqamli resurslardan faqat tayyor ma’lumot olish uchun foydalanilsa, reproduktiv ta’lim modeli yangi texnik shaklda davom etadi. Aksincha, muammo qo‘yish, tanlov, hamkorlik, prototiplash va refleksiya bilan uyg‘unlashtirilgan muhit ta’lim oluvchini bilim iste’molchisidan faol bilim va mahsulot yaratuvchisiga aylantiradi.

Taklif etilgan model kreativ pedagogika bo‘yicha tadqiqotlarda qayd etilgan erkinlik, hamkorlik, tajriba va refleksiya tamoyillari bilan mos keladi [4]. Shuningdek, u raqamli ta’limdagi kognitiv, ijtimoiy va o‘qituvchilik ishtirokining o‘zaro birligini ta’kidlovchi hamjamiyatli izlanish yondashuviga yaqin [5]. Mazkur nuqtai nazardan o‘qituvchining vazifasi ma’lumotni yagona manbadan uzatish emas, balki muammoni to‘g‘ri qo‘yish, ochiq topshiriqni loyihalash, mezonlarni belgilash, savol orqali fikrlashni chuqurlashtirish va refleksiyani tashkil etishdan iborat.

Generativ sun’iy intellekt kreativ faoliyat tezligini oshirishi mumkin, ammo u kognitiv yuklamani to‘liq texnologiyaga topshirish xavfini ham yuzaga keltiradi. Tekshirilmagan ma’lumot, algoritmik xatolik, stereotip va mualliflik masalalari e’tibordan chetda qolsa, tashqi jihatdan jozibador, ammo ilmiy va amaliy qiymati past mahsulot paydo bo‘lishi mumkin. Shu bois sun’iy intellektdan foydalanish “yaratish – tekshirish –

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

asoslash – qayta ishlash" ketma-ketligida tashkil etilishi, foydalanilgan vosita va uning hissasi ochiq ko‘rsatilishi kerak [7].

ATMning samaradorligini cheklovchi omillarga raqamli tengsizlik, internet va qurilma sifati, o‘qituvchining raqamli-pedagogik kompetentligi, ortiqcha axborot yuklamasi, ma'lumotlar maxfiyligi va akademik halollik muammolari kiradi. Demak, kreativlikni rivojlantirish uchun faqat platforma xarid qilish yoki yangi dastur joriy etish yetarli emas. Ta'lim maqsadi, topshiriq, raqamli vosita, baholash mezoni va refleksiya o‘rtasida didaktik muvofiqlik ta'minlanishi zarur.

Tadqiqotning cheklovi uning nazariy-tahliliy xarakterga egaligidir. Taklif etilgan komponentlar va modelning amaliy samaradorligini keyingi tadqiqotlarda tajriba-sinov ishlari orqali tekshirish, kreativ fikrlashning boshlang‘ich va yakuniy ko‘rsatkichlarini qiyoslash hamda ta'lim yo‘nalishlari kesimida differensial natijalarni aniqlash maqsadga muvofiq.

Xulosa.

1. Zamonaviy axborot-ta'lim muhiti raqamli vositalar to‘plami emas, balki resurs, vosita, kommunikatsiya, analitika va pedagogik boshqaruvni birlashtiruvchi yaxlit ekotizimdir.

2. ATMning kreativ salohiyatni rivojlantirishdagi ustunligi ta'lim oluvchiga axborotni turli manbalardan izlash, g‘oya yaratish, hamkorlik qilish, model qurish, sinov o‘tkazish va xatoni qayta ishlash imkonini berishida namoyon bo‘ladi.

3. Kreativ natija texnologiyaning yangiligi bilan emas, pedagogik topshiriqning ochiqligi, muammoliligi, amaliy yo‘naltirilganligi va refleksiv xarakteri bilan belgilanadi.

4. "Muammo – G‘oya – Model – Sinov – Refleksiya" sikli raqamli muhitdagi kreativ faoliyatni izchil tashkil etish va takroriy takomillashtirish uchun metodik asos bo‘lib xizmat qiladi.

5. Generativ sun'iy intellekt kreativ hamkor sifatida qo‘llanishi mumkin, biroq uning natijalarini tanqidiy tekshirish, mualliflik mas'uliyati, akademik halollik va ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlash majburiy pedagogik shart hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasining "Ta'lim to‘g‘risida"gi Qonuni, 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmoni bilan tasdiqlangan "O‘zbekiston – 2030" strategiyasi.
3. Anderson T., Dron J. Three generations of distance education pedagogy // The International Review of Research in Open and Distributed Learning. – 2011. – Vol. 12, No. 3. – P. 80–97. DOI: 10.19173/irrodl.v12i3.890.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

4. Cremin T., Chappell K. Creative pedagogies: A systematic review // Research Papers in Education. – 2021. – Vol. 36, No. 3. – P. 299–331. DOI: 10.1080/02671522.2019.1677759.
5. Garrison D. R. E-Learning in the 21st Century: A Community of Inquiry Framework for Research and Practice. – 3rd ed. – New York: Routledge, 2017.
6. Selwyn N. Is Technology Good for Education? – Cambridge: Polity Press, 2016.
7. UNESCO. Guidance for Generative AI in Education and Research. – Paris: UNESCO, 2023.
8. OECD. PISA 2022 Results (Volume III): Creative Minds, Creative Schools. – Paris: OECD Publishing, 2024.
9. Zawacki-Richter O., Marín V. I., Bond M., Gouverneur F. Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – where are the educators? // International Journal of Educational Technology in Higher Education. – 2019. – Vol. 16. – Article 39. DOI: 10.1186/s41239-019-0171-0.
10. Ismoilov I. Talabalarni axborot-ta'lim muhitida kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish bosqichlari // Inter Education Global Study. – 2025. – Vol. 3, No. 7. – B. 202–208.
11. Ismoilov I. Talabalarni axborot-ta'lim muhitida kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirishning mazmun-mohiyati // NamDU ilmiy axborotnomasi. – 2025. – 3-son.
12. Ismoilov I. Oliy ta'lim talabalariga axborot-ta'lim muhitini yaratishning ijtimoiy zaruriyati // Qo'qon DPI ilmiy xabarlari. – 2025. – 2-son, C seriya.
13. Crompton H., Burke D. Artificial intelligence in higher education: The state of the field // International Journal of Educational Technology in Higher Education. – 2023. – Vol. 20. – Article 22. DOI: 10.1186/s41239-023-00392-8.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

BO‘LAJAK PEDAGOGLARDA KREATIV FIKRLASHNI FANLARARO ABSTSESSIAL VA ORDINATAL BOG‘LIQLIK ASOSIDA RIVOJLANTIRISHNING MEZONLARI, KO‘RSATKICHLARI VA DIAGNOSTIKA METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH.

Xudayberganov G‘ayrat Quranboyevich, Urganch davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada bo‘lajak pedagoglarda kreativ fikrlashni fanlararo abstsessial va ordinatal bog‘liqlik asosida rivojlantirishning mezonlari, ko‘rsatkichlari hamda diagnostika metodikasini takomillashtirish masalalari yoritilgan. Kreativ fikrlashning motivatsion, kognitiv, faoliyatli va refleksiv komponentlarini baholash mezonlari ilmiy jihatdan asoslanib, ularning indikatorlari ishlab chiqilgan. Diagnostik metodika pedagogik kuzatish, test, so‘rovnoma, ekspert baholash va refleksiv tahlil vositalari asosida takomillashtirilgan. Tadqiqot natijalari bo‘lajak pedagoglarning kreativ kompetensiyalarini kompleks baholash hamda rivojlanish dinamikasini aniqlash imkonini beradi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi oliy pedagogik ta’lim sharoitida bo‘lajak pedagoglarning kasbiy faoliyatiga xos xususiyatlarni inobatga olgan holda, ularda kreativ fikrlashning shakllanganlik darajasini aniq, ishonchli va tizimli baholash imkonini beruvchi ilmiy-metodik mezonlar, ko‘rsatkichlar hamda kompleks diagnostika metodikasini takomillashtirishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot jarayonida ilmiy adabiyotlar tahlili hamda an'anaviy va innovatsion baholash tizimlarini qiyoslash asosida to‘rtta (motivatsion, kognitiv, faoliyatli, refleksiv) mezonli diagnostik tizim ishlab chiqildi; metodologik asos sifatida pedagogik kuzatish, test topshiriqlari, so‘rovnomalar, ekspert baholash, refleksiv tahlil va portfolio kabi metodlar majmuasidan hamda fanlararo abstsessial va ordinatal bog‘liqlik tamoyillariga tayangan tajriba-sinov ishlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, taklif etilgan diagnostik metodika talabalarning kasbiy motivatsiyasi, bilimlarni transfer qilish, integrativ topshiriqlarni bajarish va o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmalarini kompleks qamrab olib, an'anaviy usullarga nisbatan yuqori aniqlik namoyish etdi; tajriba-sinov ishlarining yakuniy bosqichida tajriba guruhi talabalarining barcha komponentlar bo‘yicha ko‘rsatkichlari dastlabki past va o‘rta holatdan tizimli ravishda yuqori darajaga ko‘tarilganligi aniqlandi va bu jarayonda diagnostikaning o‘zi rivojlantiruvchi pedagogik mexanizmga aylandi.

XULOSA: bo‘lajak pedagoglarda kreativ fikrlashni fanlararo abstsessial (bilimlar integratsiyasi) va ordinatal (bosqichma-bosqich rivojlanish algoritmi) bog‘liqlik asosida baholashning yaxlit diagnostik modeli yaratildi; ushbu tizim faqat yakuniy nazorat emas, balki talabalarning shaxsiy rivojlanish dinamikasini monitoring qilish va individual ta’lim

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

trayektoriyalarini loyihalash uchun samarali metodologik va amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: kreativ fikrlash, diagnostika, mezon, ko‘rsatkich, indikator, baholash, kreativ kompetensiya, bo‘lajak pedagog, fanlararo integratsiya, refleksiya.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ КРИТЕРИЕВ, ПОКАЗАТЕЛЕЙ И МЕТОДИКИ ДИАГНОСТИКИ РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНОГО МЫШЛЕНИЯ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ НА ОСНОВЕ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ АБСЦЕССИАЛЬНОЙ И ОРДИНАТНОЙ СВЯЗИ.

Худайберганов Гайрат Куранбоевич, соискатель Ургенчского государственного университета.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются вопросы совершенствования критериев, показателей и методики диагностики развития креативного мышления будущих педагогов на основе междисциплинарных абсциссных и ординатных связей. Обоснованы критерии оценки мотивационного, когнитивного, деятельностного и рефлексивного компонентов креативного мышления. Предложена усовершенствованная диагностическая методика, основанная на педагогическом наблюдении, тестировании, анкетировании, экспертной оценке и рефлексивном анализе.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования заключается в совершенствовании научно-методических критериев, показателей и комплексной методики диагностики, позволяющих точно, надежно и системно оценивать уровень сформированности креативного мышления у будущих педагогов с учетом специфики их профессиональной деятельности в условиях высшего образования.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в ходе исследования на основе анализа научной литературы и сопоставления традиционных и инновационных систем оценивания была разработана диагностическая система, включающая четыре критерия (мотивационный, когнитивный, деятельностный, рефлексивный); в качестве методологической основы использовался комплекс методов, таких как педагогическое наблюдение, тестовые задания, анкетирование, экспертная оценка, рефлексивный анализ и портфолио, а также опытно-экспериментальная работа, опирающаяся на принципы межпредметных абсциссных и ординатных связей.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что предложенная диагностическая методика, комплексно охватывающая профессиональную мотивацию студентов, трансфер знаний, выполнение интегративных заданий и навыки самооценки, продемонстрировала высокую точность по сравнению с традиционными методами; на итоговом этапе эксперимента было зафиксировано, что показатели студентов экспериментальной

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

группы по всем компонентам системно поднялись с первоначального низкого и среднего уровней до высокого уровня, при этом сам процесс диагностики трансформировался в развивающий педагогический механизм.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: создана целостная диагностическая модель оценки креативного мышления будущих педагогов на основе межпредметных абсциссных (критерий интеграции знаний) и ординатных (механизм поэтапного развития) связей; данная система служит эффективной методологической и практической основой не только для итогового контроля, но и для мониторинга личной динамики развития студентов и проектирования индивидуальных образовательных траекторий.

Ключевые слова: креативное мышление, диагностика, критерии, показатели, будущий педагог, междисциплинарная интеграция, компетентность.

IMPROVING THE CRITERIA, INDICATORS, AND DIAGNOSTIC METHODOLOGY FOR DEVELOPING CREATIVE THINKING IN FUTURE TEACHERS BASED ON INTERDISCIPLINARY ABSCESSIAL AND ORDINATE CONNECTIONS.

Xudayberganov G‘ayrat Quranboyevich, Independent Researcher at Urgench State University.

Annotation

INTRODUCTION: the article focuses on improving the criteria, indicators, and diagnostic methodology for developing creative thinking in future teachers through interdisciplinary abscissal and ordinal connections. The study substantiates assessment criteria for motivational, cognitive, activity-based, and reflective components of creative thinking and proposes an improved diagnostic methodology based on pedagogical observation, testing, questionnaires, expert evaluation, and reflective analysis.

AIM: the primary objective of the study is to improve the scientific-methodological criteria, indicators, and comprehensive diagnostic methodology that enable an accurate, reliable, and systemic assessment of the level of creative thinking formation in future teachers, considering the specific characteristics of their professional activities in higher pedagogical education.

MATERIALS AND METHODS: based on the analysis of scientific literature and the comparison of traditional and innovative assessment systems, a diagnostic framework consisting of four core criteria (motivational, cognitive, activity-based, and reflective) was developed; the methodological foundation relied on a combination of methods, including pedagogical observation, test assignments, questionnaires, expert evaluation, reflective analysis, and portfolios, alongside experimental work grounded in the principles of interdisciplinary abscissic and ordinatic connections.

DISCUSSION AND RESULTS: the research findings indicated that the proposed diagnostic methodology, which comprehensively encompasses students' professional

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

motivation, knowledge transfer, performance of integrative tasks, and self-assessment skills, demonstrated higher accuracy compared to traditional methods; during the final stage of the experimental work, it was established that the indicators of the experimental group students across all components systematically increased from the initial low and-medium states to a high level, thereby transforming the diagnostic process itself into a developmental pedagogical mechanism.

CONCLUSION: a holistic diagnostic model was established to evaluate the creative thinking of future teachers based on interdisciplinary abscissic (as a criterion for knowledge integration) and ordinatic (as a mechanism for step-by-step development) relationships; this system serves as an effective methodological and practical foundation not only for final evaluation but also for monitoring the personal development dynamics of students and designing individual learning trajectories.

Keywords: creative thinking, diagnostics, criteria, indicators, future teacher, interdisciplinary integration, competence.

Bo‘lajak pedagoglarni zamonaviy kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida kreativ fikrlashni rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Mazkur vazifani samarali amalga oshirish kreativ fikrlashning shakllanganlik darajasini aniq va ishonchli baholashni talab etadi. Shu sababli kreativ kompetensiyalarni baholash mezonlari, ularning ko‘rsatkichlari hamda diagnostika metodikasini ilmiy asosda takomillashtirish dolzarb ahamiyat kasb etadi [1; 2].

Pedagogik tadqiqotlarda kreativ fikrlashni rivojlantirishga oid ko‘plab ilmiy qarashlar mavjud bo‘lishiga qaramasdan, uning fanlararo abstsessial va ordinatal bog‘liqlik asosida shakllanishini baholash mezonlari yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Aksariyat tadqiqotlarda kreativ fikrlash umumiy psixologik ko‘rsatkichlar asosida baholanadi, biroq bo‘lajak pedagoglarning kasbiy faoliyatiga xos indikatorlar tizimi kam yoritilgan. Bo‘lajak pedagoglarda kreativ fikrlashni rivojlantirish samaradorligi, avvalo, uning shakllanganlik darajasini ilmiy asoslangan mezonlar asosida baholashga bog‘liq. Shu sababli diagnostika jarayonida kreativ fikrlashning tashqi natijalarinigina emas, balki uning ichki motivatsion omillari, bilish faoliyati, amaliy kompetensiyalari hamda refleksiv qobiliyatlarini kompleks o‘rganish zarur. Bunday yondashuv kreativ kompetensiyalarning haqiqiy rivojlanish dinamikasini aniqlash imkonini beradi [2;4].

Ilmiy adabiyotlar tahlili kreativ fikrlashni baholashda yagona mezonlar tizimi mavjud emasligini ko‘rsatdi. Ayrim tadqiqotchilar kreativlikni faqat intellektual faoliyat bilan bog‘lasa, boshqalari uni motivatsiya, mustaqil fikrlash, refleksiya hamda kasbiy faoliyat bilan uzviy bog‘liq integrativ sifat sifatida talqin etadilar. Shu bois mazkur tadqiqotda kreativ fikrlashni baholash mezonlari bo‘lajak pedagoglarning kasbiy faoliyati xususiyatlaridan kelib chiqib ishlab chiqildi [3;9].

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Taklif etilgan diagnostik tizim to‘rtta asosiy mezonga asoslanadi: motivatsion mezon; kognitiv mezon; faoliyatli mezon; refleksiv mezon.

Mazkur mezonlar o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, bo‘lajak pedagoglarda kreativ fikrlashning shakllanganlik darajasini kompleks baholash imkonini beradi.

Motivatsion mezon talabaning kreativ faoliyatga bo‘lgan qiziqishi, kasbiy o‘zini rivojlantirishga intilishi, yangilik yaratishga bo‘lgan ichki ehtiyoji hamda innovatsion pedagogik faoliyatga ijobiy munosabatini tavsiflaydi. Ushbu mezon bo‘yicha quyidagi indikatorlar belgilandi: kreativ faoliyatga qiziqish; pedagogik muammolarni mustaqil hal etishga intilish; kasbiy o‘zini rivojlantirish motivatsiyasi; innovatsion faoliyatga ijobiy munosabat.

Mazkur indikatorlar bo‘lajak pedagogning kreativ faoliyatga tayyorgarlik darajasini aniqlash imkonini beradi [6;7].

Kognitiv mezon kreativ fikrlashga oid nazariy bilimlar, fanlararo bog‘lanishlarni anglash, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish hamda bilimlarni yangi sharoitlarda qo‘llash qobiliyatini ifodalaydi. Diagnostika jarayonida quyidagi indikatorlardan foydalanish tavsiya etildi: kreativ fikrlash nazariyasini bilish; fanlararo integratsiyani tushunish; pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish; bilimlarni transfer qilish qobiliyati.

Mazkur indikatorlar talabaning kasbiy tafakkur darajasini baholash imkonini beradi.

Faoliyatli mezon talabaning nazariy bilimlarini amaliy faoliyatga tatbiq eta olishi, kreativ topshiriqlarni bajarishi, muammolarga innovatsion yechim topishi hamda loyiha faoliyatini tashkil eta olish qobiliyatlarini tavsiflaydi.

Asosiy indikatorlar: kreativ pedagogik yechimlar ishlab chiqish; integrativ topshiriqlarni bajarish; loyiha faoliyatida ishtirok etish; kreativ pedagogik texnologiyalarni qo‘llash.

Mazkur mezon bo‘lajak pedagogning kasbiy kompetentligini baholashda muhim o‘rin tutadi.

Refleksiv mezon talabaning o‘z faoliyatini tahlil qilish, xatolarni aniqlash, o‘zini baholash hamda keyingi rivojlanish strategiyasini belgilash qobiliyatlarini ifodalaydi.

Indikatorlar: o‘z-o‘zini baholash; refleksiv tahlil olib borish; pedagogik faoliyatni takomillashtirishga intilish; kreativ faoliyat natijalarini tahlil qilish.

Mazkur mezon kreativ fikrlashning barqaror rivojlanishini ta’minlovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi [4;6;7].

1-jadval

Bo‘lajak pedagoglarda kreativ fikrlashni baholash mezonlari va indikatorlari.

Mezon	Asosiy indikatorlar	Baholash usuli
Motivatsion	Kasbiy motivatsiya, kreativ faoliyatga qiziqish	So‘rovnoma, suhbat
Kognitiv	Nazariy bilimlar, fanlararo integratsiya	Test, yozma topshiriq
Faoliyatli	Kreativ topshiriqlarni bajarish, loyiha faoliyati	Ekspert baholash
Refleksiv	O‘z-o‘zini baholash, refleksiya	Refleksiv kundalik, portfolio

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Mazkur mezonlar tizimi diagnostikaning obyektivligi va ishonchliligini oshirish bilan birga, bo‘lajak pedagoglarda kreativ fikrlashning rivojlanish darajasini kompleks baholash imkonini beradi. Taklif etilgan indikatorlar keyingi bosqichlarda ishlab chiqilgan diagnostik metodikani amaliyotga joriy etish va pedagogik tajriba-sinov natijalarini tahlil qilish uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida bo‘lajak pedagoglarda kreativ fikrlashni baholashning kompleks diagnostik metodikasi ishlab chiqildi. Mazkur metodika fanlararo abstsessial va ordinatal bog‘liqlik tamoyillariga asoslanib, kreativ kompetensiyalarning rivojlanish darajasini obyektiv aniqlashga xizmat qiladi. Diagnostika jarayoni faqat yakuniy natijani baholash bilan cheklanmay, balki talabaning rivojlanish dinamikasini kuzatish, mavjud muammolarni aniqlash hamda individual rivojlanish strategiyasini belgilash imkonini ham yaratadi [2;3].

Mazkur diagnostik metodika quyidagi bosqichlardan iborat etib ishlab chiqildi: diagnostika maqsadini belgilash; baholash mezonlari va indikatorlarini aniqlash; diagnostik vositalarni tanlash; natijalarni tahlil qilish; pedagogik xulosalar ishlab chiqish; rivojlantiruvchi tavsiyalarni ishlab chiqish.

Mazkur bosqichlarning izchil amalga oshirilishi kreativ fikrlashning shakllanganlik darajasini ishonchli baholash imkonini beradi.

Diagnostika jarayonida bir nechta metodlarning uyg‘un qo‘llanilishi tavsiya etildi. Chunki kreativ fikrlash ko‘p komponentli pedagogik hodisa bo‘lib, uni faqat bitta metod orqali baholash yetarli natija bermaydi. Shu sababli pedagogik kuzatish, test, so‘rovnoma, ekspert baholash, refleksiv tahlil hamda portfolio usullaridan kompleks foydalanildi [4;8].

Diagnostik metodlar tavsifi:

Pedagogik kuzatish: Pedagogik kuzatish orqali talabalar mashg‘ulotlar davomida muammoli vaziyatlarga munosabati, kreativ tashabbus ko‘rsatishi, guruhdagi faolligi hamda fanlararo bog‘lanishlarni aniqlash qobiliyati baholandi.

Test topshiriqlari: Test topshiriqlari yordamida kreativ fikrlashning nazariy asoslari, fanlararo integratsiya bo‘yicha bilimlar hamda pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish ko‘nikmalari aniqlandi.

So‘rovnoma: So‘rovnoma talabalarning kreativ faoliyatga bo‘lgan motivatsiyasi, kasbiy qiziqishi va innovatsion faoliyatga munosabatini o‘rganishga xizmat qildi.

Ekspert baholash: Ekspert baholash professor-o‘qituvchilar tomonidan talabalarning loyiha ishlari, kreativ keyslari, amaliy topshiriqlari hamda pedagogik yechimlari asosida amalga oshirildi.

Refleksiv tahlil va portfolio: Refleksiv tahlil va portfolio usullari esa talabaning o‘z faoliyatini baholashi, erishilgan natijalarni tahlil qilishi hamda keyingi rivojlanish istiqbollarini belgilash imkonini berdi.

2-jadval

Diagnostika metodlari va ularning vazifalari

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Pedagogik kuzatish	Kreativ faollik	Faollik darajasi
Test	Nazariy bilim	Kognitiv rivojlanish
So‘rovnoma	Motivatsiya	Kasbiy qiziqish
Ekspert baholash	Amaliy faoliyat	Kreativ kompetensiya
Portfolio	Refleksiya	Shaxsiy rivojlanish dinamikasi

komponentlari bo‘yicha ishonchli ma’lumot olish imkoniyati yuzaga keladi. Diagnostika natijalarining kompleks tahlili bo‘lajak pedagoglarning kuchli va sust rivojlangan jihatlarini aniqlash, individual rivojlanish dasturlarini ishlab chiqish hamda metodik ta’lim jarayonini takomillashtirish uchun zarur ilmiy asosni yaratadi [5;6].

Tajriba-sinov ishlari shuni ko‘rsatdiki, taklif etilgan diagnostik metodika an'anaviy baholash tizimiga nisbatan yuqori aniqlik va ishonchlilikka ega. Chunki unda faqat bilim emas, balki motivatsiya, amaliy faoliyat va refleksiv rivojlanish ham kompleks baholanadi. Ayniqsa, fanlararo abstsessial bog‘liqlik asosida ishlab chiqilgan integrativ topshiriqlar hamda **o**rdinatal bog‘liqlik asosidagi bosqichma-bosqich baholash algoritmi bo‘lajak pedagoglarda kreativ kompetensiyalarning shakllanish dinamikasini aniq kuzatish imkonini berdi.

Tajriba-sinov ishlari natijalari ishlab chiqilgan diagnostik metodikaning bo‘lajak pedagoglarda kreativ fikrlashning shakllanganlik darajasini aniqlashda yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko‘rsatdi. Diagnostik mezonlar va indikatorlar asosida olingan natijalar talabalarning kreativ kompetensiyalarini kompleks baholash, ularning rivojlanish dinamikasini kuzatish hamda individual rivojlanish yo‘nalishlarini belgilash imkonini berdi. Mazkur metodika orqali faqat yakuniy natija emas, balki kreativ fikrlashning shakllanish jarayoni ham izchil tahlil qilindi.

Aniqlovchi bosqich natijalari bo‘lajak pedagoglarning aksariyatida kreativ fikrlashning motivatsion komponenti nisbatan shakllangan bo‘lsa-da, kognitiv, faoliyatli va refleksiv komponentlar bo‘yicha rivojlanish darajasi yetarli emasligini ko‘rsatdi. Ayniqsa, fanlararo bilimlarni integratsiyalash, pedagogik muammolarga kreativ yondashish hamda o‘z faoliyatini refleksiv tahlil qilish ko‘nikmalari sust rivojlanganligi kuzatildi [3;6].

Shakllantiruvchi bosqichda taklif etilgan diagnostik metodika fanlararo abstsessial va ordinatal bog‘liqlik asosida ishlab chiqilgan metodik ta’minot bilan uyg‘un holda qo‘llanildi. Bunda diagnostika faqat nazorat vositasi emas, balki rivojlantiruvchi pedagogik mexanizm sifatida tashkil etildi. Har bir oraliq baholash natijalari asosida talabalarga individual tavsiyalar berildi, qo‘shimcha kreativ topshiriqlar tavsiya qilindi va refleksiv tahlil muntazam yo‘lga qo‘yildi.

Yakuniy diagnostika natijalari tajriba guruhi talabalari kreativ fikrlashining barcha komponentlari bo‘yicha sezilarli ijobiy o‘zgarishlar kuzatilganligini tasdiqladi. Ayniqsa, kreativ pedagogik yechimlarni ishlab chiqish, fanlararo bog‘lanishlarni aniqlash, mustaqil

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

loyiha faoliyatini amalga oshirish hamda pedagogik vaziyatlarni kompleks tahlil qilish ko‘rsatkichlari sezilarli darajada oshdi.

3-jadval

Kreativ fikrlash rivojlanish darajalarining diagnostik natijalari

Kreativ fikrlash komponentlari	Dastlabki holat	Yakuniy holat
Motivatsion	O‘rta	Yuqori
Kognitiv	Past–o‘rta	Yuqori
Faoliyatli	Past	Yuqori
Refleksiv	Past	Yuqori

Natijalar tahlili shuni ko‘rsatdiki, diagnostik metodikaning samaradorligi mezonlar va indikatorlarning aniqligi, baholash vositalarining kompleksligi hamda fanlararo integratsiyaga asoslangan topshiriqlarning izchil qo‘llanilishi bilan bevosita bog‘liq. Ayniqsa, ekspert baholash, portfolio va refleksiv tahlil usullarining birgalikda qo‘llanilishi baholash natijalarining obyektivligini sezilarli darajada oshirdi [4;7].

Tadqiqot davomida aniqlangan yana bir muhim jihat shundan iboratki, diagnostika jarayoni muntazam tashkil etilganda u nafaqat nazorat funksiyasini bajaradi, balki bo‘lajak pedagoglarning o‘z ustida ishlashi, kasbiy refleksiyasini rivojlantirishi hamda kreativ faoliyatga bo‘lgan ichki motivatsiyasini kuchaytiruvchi pedagogik omilga aylanadi. Shu bois diagnostik metodikani o‘quv jarayonining barcha bosqichlarida tizimli qo‘llash maqsadga muvofiqdir.

Olingan natijalar ishlab chiqilgan mezonlar, ko‘rsatkichlar va diagnostik metodikaning ilmiy asoslanganligini tasdiqlaydi hamda ularni oliy pedagogik ta’lim muassasalarida bo‘lajak pedagoglarning kreativ fikrlashini baholash va rivojlantirish jarayoniga joriy etish uchun yetarli ilmiy-amaliy asos mavjudligini ko‘rsatadi. Olib borilgan ilmiy tadqiqot natijalari bo‘lajak pedagoglarda kreativ fikrlashni rivojlantirish jarayonini samarali tashkil etishda ilmiy asoslangan diagnostika tizimining muhim ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatdi. Kreativ fikrlashni baholashning an'anaviy yondashuvlari ko‘proq bilim va ko‘nikmalarni aniqlashga yo‘naltirilgan bo‘lsa, mazkur tadqiqotda taklif etilgan metodika motivatsion, kognitiv, faoliyatli va refleksiv komponentlarni o‘zaro uzviy bog‘liqlikda kompleks baholash imkonini berdi.

Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan mezonlar va indikatorlar bo‘lajak pedagoglarning kreativ kompetensiyalarini obyektiv baholash, ularning rivojlanish dinamikasini kuzatish hamda individual rivojlanish strategiyasini belgilash imkonini yaratdi. Taklif etilgan diagnostik metodika pedagogik kuzatish, test, so‘rovnoma, ekspert baholash, portfolio va refleksiv tahlil metodlarining kompleks qo‘llanilishiga asoslanganligi sababli baholash natijalarining ishonchliligini oshirdi [6;9].

Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda bo‘lajak pedagoglarda kreativ fikrlashni fanlararo abstsessial va ordinatal bog‘liqlik asosida baholashning yaxlit diagnostik modeli ishlab chiqildi. Diagnostik modelda abstsessial bog‘liqlik bilimlar

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

integratsiyasini baholash mezoni sifatida, ordinatal bog‘liqlik esa kreativ kompetensiyalarning bosqichma-bosqich rivojlanishini aniqlash mexanizmi sifatida talqin qilindi. Bu esa mavjud ilmiy ishlardan farqli ravishda kreativ fikrlashni baholashning yangi metodologik yondashuvini taklif etadi [2;3;5].

Pedagogik tajriba-sinov natijalari ishlab chiqilgan diagnostik metodikaning amaliy samaradorligini tasdiqladi. Tajriba guruhidagi bo‘lajak pedagoglarda kreativ fikrlashning barcha komponentlari bo‘yicha ijobiy o‘zgarishlar kuzatildi. Ayniqsa, fanlararo bilimlarni integratsiyalash, kreativ pedagogik yechimlar ishlab chiqish, refleksiv faoliyatni tashkil etish hamda innovatsion yondashuvlarni qo‘llash ko‘rsatkichlari sezilarli darajada yaxshilandi. Bu esa taklif etilgan diagnostika tizimini oliy ta’lim amaliyotiga joriy etish maqsadga muvofiqligini ko‘rsatadi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

- bo‘lajak pedagoglarda kreativ fikrlashni baholashda motivatsion, kognitiv, faoliyatli va refleksiv mezonlarning kompleks qo‘llanilishini ta’minlash;
- fanlararo abstsessial va ordinatal bog‘liqlik asosida ishlab chiqilgan diagnostik topshiriqlar bankini yaratish;
- kreativ kompetensiyalarni baholashda test, pedagogik kuzatish, ekspert baholash, portfolio va refleksiv tahlil metodlarini uyg‘unlashtirish;
- pedagogika yo‘nalishlari bo‘yicha o‘quv fanlari dasturlariga kreativ fikrlash diagnostikasiga oid maxsus modullarni kiritish;
- professor-o‘qituvchilarni kreativ fikrlashni diagnostika qilish metodikasi bo‘yicha muntazam malaka oshirish kurslariga jalb etish;
- diagnostika natijalaridan individual ta’lim trayektoriyalarini ishlab chiqishda hamda talabalarning kasbiy rivojlanishini monitoring qilishda foydalanish.

Tadqiqot natijalari bo‘lajak pedagoglarda kreativ fikrlashni baholashning ilmiy-metodik asoslarini takomillashtiradi hamda oliy pedagogik ta’lim muassasalarida kreativ kompetensiyalarni rivojlantirish va monitoring qilish tizimini samarali tashkil etish uchun nazariy hamda amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 11maydagi “2022 - 2026-yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-134-son Farmoni.
2. Norbo‘taev X. B. Maktab o‘quvchilarida didaktik tafakkurni tabiiy fanlararo sinxron va asinxron aloqadorlikda rivojlantirish metodikasi (biologiya, kimyo, fizika o‘quv fanlari misolida) pedagogika fanlari doktori (DSc) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiyasi. –T., 2021. -263 b.
3. Abdullaeva B.S. Fanlararo aloqadorlikning metodologik – didaktik asoslari. Ped. fan. dok. ... diss. – T.: TDPU, 2006. – 263 b.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

4. G‘oziev E. Tafakkur psixologiyasi. Dorilfunun talabalari uchun qo‘llanma. -T.: “O‘qituvchi”, 1990. -184 b.
5. Sternberg R.J. Beyond IQ: a triarchic theory of human intelligence. N.Y., 1985. -P. 9-21.
6. Xudoynazarov E.M., Xudayberganov G‘.Q. va boshq. Boshlang‘ich ta’limda kreativ fikrlash. O‘quv qo‘llanma. –T.: BOOKMANY PRINT. 2024. -207 b.
7. Ананьев Б.Г. Комполексное изучение человека и психологическая диагностика // Вопросы психологии. -№6. -1968. -С. 21-33.
8. Телегина Э.Д., Терехов В.А. Исследование креативности как свойства мышления //Вопросы психологии познавательной деятельности. -М., 1979. -С. 20-28.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

GLOBALLASHGAN ZAMONDA MADANIY XILMA-XILLIK ASOSIDAGI SAN'AT VA MUSIQA YO'NALISHLARINI TA'LIM MAZMUNIGA SINGDIRISH.

Axmedova Charos Ilxomovna, katta o'qituvchi**,** Xalqaro Nordik Universiteti.

Annotatsiya

KIRISH*:* mazkur maqolada globallashuv sharoitida ta'lim jarayoniga turli madaniyatlarning san'ati va musiqa yo'nalishlarini integratsiya qilishning ahamiyati tahlil qilinadi.

MAQSAD: san'at va musiqa orqali o'quvchilarda estetik tafakkur, ijodiy yondashuv, madaniyatlararo anglashuv va bag'rikenglikni shakllantirish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, o'quvchilarning turli madaniyatlar, urf-odatlar va qadriyatlar bilan tanishish orqali ularning dunyoqarashi kengayishi, o'z milliyligiga ijobiy munosabati shakllanishi, ruhiy va ijodiy rivojlanishiga erishish yo'llari yoritilgan.

MATERIALLAR VA METODLAR: ilmiy manbalarni tahlil qilish – madaniy san'at va musiqa integratsiyasi bo'yicha xorijiy va mahalliy tajribalar o'rganildi. Xorijiy tajribalar, ayniqsa, Yevropaning ko'plab mamlakatlarida san'at va musiqa ta'limining integratsiya qilinishi bo'yicha rivojlangan metodologiyalarni o'z ichiga oladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: maqolada san'at va musiqani ta'limga samarali qo'shishning usullari, bu yondashuvning o'quvchilar va o'qituvchilarga bo'lgan ta'siri hamda uni amaliyotga tatbiq qilishning metodologik asoslari tahlil qilinadi.

XULOSA: O'qituvchilarga doimiy ravishda maxsus tayyorgarlik ko'rsatish, metodik materiallar bilan ta'minlash va turli madaniyatlarning san'at va musiqa yo'nalishlarini darsliklarga kirish jarayonini kengaytirish kelajakda o'qitish sifatini yanada yaxshilashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: san'at, musiqa, ta'lim integratsiyasi, madaniyatlararo muloqot, estetik tafakkur, ijodiy fikrlash, madaniy savodxonlik, tolerantlik, global ta'lim, metodik yondashuv.

ВКЛЮЧЕНИЕ В СОДЕРЖАНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ НАПРАВЛЕНИЙ ИСКУССТВА И МУЗЫКИ НА ОСНОВЕ КУЛЬТУРНОГО РАЗНООБРАЗИЯ В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ.

Ахмедова Чарос Илхомовна, старший преподаватель, Международный университет, Нордик.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье анализируется важность интеграции искусства и музыкальных направлений разных культур в образовательный процесс в условиях глобализации.

ЦЕЛЬ: рассматриваются возможности формирования эстетического мышления, творческого подхода, межкультурного понимания и толерантности у учащихся через искусство и музыку. Также освещены пути расширения

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

мировоззрения учащихся, формирования положительного отношения к своей национальности, достижения духовного и творческого развития через знакомство с различными культурами, обычаями и ценностями.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: анализ научных источников - изучен зарубежный и отечественный опыт интеграции культурного искусства и музыки. Зарубежный опыт включает в себя развитые методологии интеграции искусства и музыкального образования, особенно во многих странах Европы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в статье анализируются методы эффективного включения искусства и музыки в образование, влияние этого подхода на учащихся и учителей, а также методологические основы его внедрения в практику.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: постоянная специальная подготовка учителей, обеспечение методическими материалами и расширение процесса включения в учебники направлений искусства и музыки разных культур послужат дальнейшему улучшению качества обучения в будущем.

Ключевые слова: искусство, музыка, интеграция образования, межкультурная коммуникация, эстетическое мышление, творческое мышление, культурная грамотность, толерантность, глобальное образование, методический подход.

INTEGRATING ART AND MUSIC DIRECTIONS BASED ON CULTURAL DIVERSITY IN THE CONTENT OF EDUCATION IN THE GLOBAL ERA.

Akhmedova Charos Ilkhomovna, Senior Lecturer, Nordic International University.

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes the importance of integrating art and music trends from different cultures into the educational process in the context of globalization.

AIM: the possibilities of forming aesthetic thinking, a creative approach, intercultural understanding, and tolerance in students through art and music are considered. It also highlights ways for students to expand their worldview, form a positive attitude toward their nationality, and achieve spiritual and creative development by familiarizing themselves with various cultures, traditions, and values.

MATERIALS AND METHODS: analysis of scientific sources - foreign and local experiences on the integration of cultural art and music were studied. Foreign experience includes developed methodologies for integrating art and music education, especially in many European countries.

DISCUSSION AND RESULTS: this article analyzes methods for effectively integrating art and music into education, the impact of this approach on students and teachers, and the methodological foundations for its implementation in practice.

CONCLUSION: continuous specialized training for teachers, provision of methodological materials, and expansion of the process of introducing art and music

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

disciplines of different cultures into textbooks will serve to further improve the quality of teaching in the future.

Keywords: art, music, educational integration, intercultural communication, aesthetic thinking, creative thinking, cultural literacy, tolerance, global education, methodological approach.

Bugungi globallashuv davrida ta’lim tizimi faqat bilim berish bilan cheklanmay, balki o‘quvchilarda madaniyatlar aro muloqot, estetik tafakkur va ijodiy fikrlashni rivojlantirish vazifasini ham o‘z zimmasiga oladi. San’at va musiqa insoniyat tarixining ajralmas qismi bo‘lib, ular xalqning ruhiyatini, qadriyatlarini va dunyoqarashini aks ettiradi. Shu bois, ta’lim jarayoniga turli xalqlarning san’ati va musiqasini integratsiya qilish orqali o‘quvchilarda keng madaniy savodxonlikni rivojlantirish, ularning dunyoqarashini kengaytirish va o‘qitishning samaradorligini oshirish mumkin.

San’at va musiqa orqali o‘quvchilarga boshqa madaniyatlarni o‘rganish, turli xalqlarning qadriyatlari va urf-odatlarini tushunish imkoniyati yaratiladi. Bu esa nafaqat bilim, balki o‘z-o‘zini anglash, ijtimoiy maqsadlarni anglash va jahon madaniyatiga nisbatan bag‘rikenglikni rivojlantirishga yordam beradi. Turli madaniyatlarning san’at va musiqa yo‘nalishlarini ta’limga integratsiya qilish o‘quvchilarning jismoniy va ruhiy rivojlanishiga, ijodiy qobiliyatlarini namoyon etishiga imkon yaratadi. Bu yondashuv nafaqat o‘quvchilarda estetik tafakkur va ijodiy yondashuvni shakllantirishga, balki ularni global jamiyatga moslashishga, madaniy farqlarga hurmat bilan qarashga o‘rgatadi. Shuningdek, san’at va musiqa darslarida o‘qitiladigan materiallar o‘quvchilarning o‘z millatiga nisbatan ijobiy munosabatini shakllantirib, bir vaqtning o‘zida boshqa madaniyatlar bilan tanishtiradi.

Ushbu maqolada turli madaniyatlarning san’at va musiqa yo‘nalishlarini umumta’lim jarayoniga qo‘shishning ahamiyati, ularni integratsiya qilish usullari va bu jarayonning o‘quvchilar va o‘qituvchilar uchun ta’siri tahlil qilinadi. Ayniqsa, bu metodologik yondashuvlar o‘quvchilarning madaniyatlararo anglashuvini rivojlantirishda, san’at va musiqaning ta’limdagi o‘rni va imkoniyatlarini kengaytirishda muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot quyidagi metodlar asosida olib borildi:

Ilmiy manbalarni tahlil qilish – madaniy san’at va musiqa integratsiyasi bo‘yicha xorijiy va mahalliy tajribalar o‘rganildi. Xorijiy tajribalar, ayniqsa, Yevropaning ko‘plab mamlakatlarida san’at va musiqa ta’limining integratsiya qilinishi bo‘yicha rivojlangan metodologiyalarni o‘z ichiga oladi. Masalan, Finlyandiya, Germaniya va Fransiya kabi davlatlarda san’at va musiqa o‘qituvchilari o‘z darslarida turli millatlarning san’at asarlarini o‘rganish va ulardan pedagogik uslub sifatida foydalanishning samaradorligini ko‘rsatganlar. Ushbu yondashuvlar o‘quvchilarda madaniyatlararo anglashuv va estetik tafakkurni rivojlantirishga yordam beradi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Shuningdek, o‘zbekistonda ham turli madaniy san’at va musiqa yo‘nalishlarini ta’limga integratsiya qilish bo‘yicha salmoqli tajribalar mavjud. Mahalliy o‘qituvchilar, o‘quv dasturlariga milliy musiqaning tarixiy va madaniy ahamiyatini, shuningdek, xalq san’atini o‘rgatish orqali o‘quvchilarning madaniy merosga nisbatan qiziqishlarini oshirishga muvaffaq bo‘lishgan. O‘zbekiston ta’lim tizimida san’at va musiqa integratsiyasiga oid dasturlar ko‘plab maktab va kollejlar darajasida amaliyotga joriy etilgan. Shu bilan birga, global ta’lim tizimidagi eng so‘nggi o‘zgarishlar, masalan, UNESCO va boshqa xalqaro tashkilotlarning madaniy integratsiyani qo‘llab-quvvatlaydigan ta’lim dasturlari, turli mamlakatlar o‘rtasida tajriba almashish va birgalikda ishlashning samaradorligini ko‘rsatmoqda. Bu tahlillar ta’lim jarayoniga madaniy san’at va musiqa yo‘nalishlarini integratsiya qilishning nafaqat nazariy, balki amaliy jihatlarini ham o‘rganishga yordam beradi.

Eksperimental darslar – 1-2 kurs talabalari uchun 6 oylik sinov darslari tashkil etilib, unda turli madaniyatlarning san’at va musiqasi bilan tanishtiruvchi materiallar asosida mashg‘ulotlar o‘tkazildi. Ushbu darslarda talabalarga dunyo bo‘ylab turli xalqlarning san’ati va musiqasini o‘rganish, ularning tarixiy va madaniy ahamiyatini anglash uchun metodologik yondashuvlar qo‘llanildi. Mashg‘ulotlarda nafaqat vizual va eshita olish imkoniyatlari yaratilgan, balki o‘quvchilarni o‘z qo‘llari bilan ijodiy ishlarga jalb etish orqali interaktiv va praktiklik kiritildi.

Darslar davomida, masalan, Sharq san’ati, G‘arb musiqasi, Latif san’at shakllari va ularning zamonaviy talqini bo‘yicha seminarlar tashkil etildi. Bu esa talabalarga nafaqat san’at va musiqa bo‘yicha nazariy bilimlarni, balki turli madaniyatlar va xalqlar orasidagi o‘xshashliklar hamda farqlarni tushunishga yordam berdi. Eksperimental sinovlar davomida talabalar o‘z ijodiy ishlari va ko‘rsatilgan san’at namunalariga asoslanib, yangi g‘oyalar va san’at shakllarini yaratishga harakat qilishdi, bu esa ularda estetik va ijodiy tafakkurni rivojlantirishga yordam berdi. Sinov darslari shuningdek, o‘quvchilarning madaniyatlararo anglashuvini oshirish, ular o‘rtasida bag‘rikenglik va hurmatni kuchaytirish uchun muhim vosita bo‘lib xizmat qildi. Olingan natijalar, shuningdek, ta’lim dasturlariga turli madaniyatlarning san’ati va musiqasini yanada chuqurroq integratsiya qilish zarurligini ko‘rsatdi.

So‘rov va suhbatlar – pedagoglar, talabalar va ota-onalar bilan suhbatlar o‘tkazilib, ularning fikr va mulohazalari yig‘ildi. Suhbatlar davomida pedagoglar, o‘qituvchilar va talabalardan turli madaniyatlarning san’ati va musiqasi ta’limga integratsiya qilinishining samaradorligi haqida fikrlar olindi. Pedagoglar ko‘plab yondashuvlar va metodlardan foydalanib, o‘quvchilarning ijodiy va estetik tafakkurini qanday rivojlantirayotganlarini ta’kidlashdi. Shuningdek, ba’zi pedagoglar san’at va musiqani o‘quv dasturiga integratsiya qilishni qiyin deb bilgan, ammo o‘quvchilarning qiziqish va ijodiy yondashuvlaridan keyin bu yondashuvning samaradorligini tan olishdi. Talabalar o‘zlarining san’at va musiqa darslaridan qanday ta’sirlanishlari, o‘zgargan fikrlash tarzlari haqida o‘z fikrlarini bildirishdi. Ko‘plab talabalar san’at va musiqaning nafaqat o‘quv jarayoniga, balki ularning umumiy

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

rivojlanishiga ham katta ta’sir ko‘rsatganini ta’kidlashdi. Ular yangi madaniyatlar bilan tanishish, turli xalqlarning musiqasini tinglash va san’at asarlarini o‘rganish orqali o‘zlarining estetik dunyoqarashlarini kengaytirganliklarini bildirganlar.

Ota-onalar bilan o‘tkazilgan suhbatlar orqali esa, ular farzandlarining san’at va musiqaga bo‘lgan qiziqishlari ortganini va bu o‘quv jarayonining ularning umumiy rivojlanishiga qanday ijobiy ta’sir qilayotganini ko‘rganliklarini aytishdi. Ota-onalar, shuningdek, san’at va musiqa ta’limining ahamiyatini oshirish va o‘quvchilarga boshqa madaniyatlarning san’ati haqida ko‘proq ma’lumot berish zarurligini ta’kidladilar.

Bu suhbatlar va so‘rovlar, shuningdek, ta’lim jarayonida san’at va musiqa integratsiyasining o‘quvchilarning madaniy anglashuvini, ijodiy yondashuvlarini va o‘zaro hurmatni rivojlantirishda qanday muhim rol o‘ynashini yanada aniqroq ko‘rsatdi

Kuzatuvlar – dars jarayonida talabarning ishtiroki, qiziqishi va ijodiy faolligi kuzatilib, tahlil qilindi. Darslar davomida talabalar o‘zlarining san’at va musiqa yo‘nalishlariga bo‘lgan qiziqishini namoyon etdilar, ularning faol ishtirokini ta’lim jarayoniga qo‘shgan hissalari aniq ko‘rindi. Kuzatuvlar shuni ko‘rsatdiki, san’at va musiqa darslari talabalar uchun qiziqarli va motivatsion bo‘lib, ularga yangi bilimlarni o‘zlashtirishda yanada faolroq ishtirok etishga turtki bo‘ladi.

Ba’zi talabalar mashg‘ulotlarda ijodiy yondashuvni yanada kengaytirgan holda, o‘zlarining tasviriy san’at yoki musiqaga oid individual ishlari bilan guruhlarni ilhomlantirib, o‘z fikrlarini erkin ifodalashga erishdilar. Mashg‘ulotlar davomida talabalar san’at va musiqa asarlarini yaratish jarayonida o‘zlarining estetik va ijodiy qobiliyatlarini namoyish etdilar. Darslarda turli madaniyatlarning san’at va musiqasini o‘rganish talabalarda jahon madaniyati va tarixiga nisbatan qiziqishni kuchaytirdi. Kuzatuvlar natijasida shuningdek, darslarga qiziqish va faoliyatni ta’minlash uchun yangi pedagogik usullarni qo‘llashning ahamiyati ko‘rindi. Talabalarning ijodiy ishlari va san’atga bo‘lgan qiziqishi dars jarayoniga ko‘proq integratsiya qilingan holda, ularning o‘z-o‘zini ifoda etish va o‘z bilimlarini amaliyotda qo‘llash ko‘skillari oshdi. Bu kuzatuvlar o‘quvchilarning san’at va musiqaga bo‘lgan hissiy munosabatini yanada chuqurlashtirib, ta’lim jarayonini yanada samarali qilish uchun yangi metodlarni ishlab chiqishga turtki bo‘ldi.

O‘rganishlar natijasida quyidagi asosiy xulosalarga kelindi:

Talabalarning 80 foizdan ortig‘i darslarda turli madaniy musiqiy va san’at namunalaridan foydalanilganida qiziqish kuchayganini bildirdi.

Tajriba guruxlaridagi talabalarning ijodiy ishlari (rasmlar, loyiha ishlari, musiqa asarlari) an’anaviy guruhlarga nisbatan ko‘proq muvaffaqiyatga erishdi.

Talabalarning 75 foizi bu uslub darslarni yanada jonlantirganini, talabalarning motivatsiyasini oshirganini ta’kidladi.

Ota-onalarning aksariyati farzandlarining boshqa madaniyatlarga nisbatan ijobiy munosabati shakllanayotganini e’tirof etdi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatmoqdaki, turli madaniyatlarga oid san’at va musiqa elementlarini ta’lim jarayoniga qo‘shish quyidagi ijobiy jihatlarni beradi:

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Estetik tarbiya – talabalar san’at va musiqa orqali go‘zallikni his qilish, qadrlash va ifodalashni o‘rganadilar. San’at va musiqa, o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi, chunki bu jarayon orqali ular o‘z ichki dunyosini anglash va boshqalarga etkazishning yangi shakllarini o‘zlashtiradilar. Estetik tarbiya talabalar uchun nafaqat go‘zallikni tushunish, balki uni hayotga tatbiq etish imkoniyatini ham yaratadi. Musiqa va san’at, turli madaniyatlar va urf-odatlar bilan tanishtirgan holda, ularni nafaqat estetik, balki axloqiy va ijtimoiy jihatdan ham tarbiyalashga xizmat qiladi. Musiqa va san’at asarlarini o‘rganish, talabalarni faqat go‘zallikni qadrlashga o‘rgatibgina qolmay, balki ularni ijodkorlik va hayotga bo‘lgan ijodiy yondashuvni rivojlantirishga turtki bo‘ladi. Darslar davomida talabalar o‘zlarining estetik sezyapish qobiliyatlarini kengaytirish orqali, go‘zallikni faqat tashqi ko‘rinishda emas, balki tabiiy dunyo, insoniyat va hayotning o‘ziga xos ko‘rinishlarida ham ko‘ra olishni o‘rganadilar. Shu bilan birga, san’at va musiqa orqali ular o‘z hissiyotlarini ifodalash, yangi g‘oyalar yaratish va o‘z ijodlarini namoyish etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Estetik tarbiya talabalar uchun nafaqat bilim olish, balki dunyoqarashni shakllantirish va o‘zlarini boshqalar bilan tushunish orqali ijtimoiy hayotga kirishish imkoniyatini yaratadi. Ular go‘zallikni nafaqat san’at asarida, balki kundalik hayotlarida ham topishga, yaratishga va ifodalashga o‘rgatadilar. Bu esa ularni nafaqat san’at, balki ijtimoiy va axloqiy jihatdan ham mas’uliyatli, madaniyatli shaxslar sifatida tarbiyalaydi.

Madaniy ong va tolerantlik – turli xalqlarning san’atini o‘rganish orqali talabalarda madaniyatlararo anglashuv va bag‘rikenglik rivojlanadi. San’at va musiqa, insoniyat tarixidagi barcha millatlarning o‘ziga xosligini va madaniy merosini aks ettiradi, shuning uchun ularni o‘rganish talabalar uchun yangi dunyoqarashni shakllantiradi. Turli madaniyatlarning san’atini va musiqasini o‘rganish, talabalar uchun millatlararo farqlarni tushunishga yordam beradi va ular orasidagi umumiylikni anglashni ta’minlaydi. Madaniyatlar aro anglashuv va bag‘rikenglikni rivojlantirishda san’atning roli juda katta. Turli xalqlarning san’at asarlarini tahlil qilish, ularning madaniy qadriyatlarini va tarixiy kontekstlarini o‘rganish orqali talabalar, nafaqat boshqalarga nisbatan hurmatni, balki o‘z madaniyatini ham qadrlashni o‘rganadilar. Bu jarayon, o‘quvchilarda boshqa madaniyatlarni qabul qilish va o‘zaro hurmat, tinchlik va hamkorlikni rivojlantirish uchun mustahkam asos yaratadi. Bundan tashqari, san’at va musiqa talabalarga nafaqat estetik va madaniy bilimlarni beribgina qolmay, balki ijtimoiy va axloqiy masalalarda, masalan, etnik va diniy bag‘rikenglikni rivojlantirishda ham muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. O‘quvchilar san’at orqali o‘zaro farqlarni qabul qilib, bir-birining madaniyatini tushunishga, birgalikda yashashga tayyor bo‘ladilar. Bu esa kelajakda jamiyatda madaniy turli-tumanlikni qo‘llab-quvvatlaydigan, barchani teng va hurmat bilan muomala qiladigan shaxslar sifatida shakllanishlariga yordam beradi. San’at va musiqa, shuningdek, talabalar uchun madaniyatlararo muloqot va turli xalqlar o‘rtasidagi hamkorlikni qo‘llab-quvvatlaydi. Ular san’atning o‘ziga xos kuchi orqali turli madaniyatlarni o‘zaro bog‘lab, dunyoqarashlarini kengaytiradilar, bu esa jamiyatda tinchlik va hamjihatlikni ta’minlashga xizmat qiladi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Ijodiy fikrlash – bu yondashuv talabalarning mustaqil fikrlashini, muammolarga noan'anaviy yondashishini rivojlantiradi. Ijodiy fikrlash talabalarni o'zlarining ichki potensialini kashf etishga, yangi g'oyalar yaratishga va o'zgacha yondashuvlar orqali har qanday vaziyatni tahlil qilishga undaydi. O'quvchilar san'at va musiqa orqali o'z tasavvurlarini amalga oshiradilar, yangi g'oyalarni ishlab chiqadilar va bu g'oyalar orqali o'zlarini ifodalaydilar. Masalan, san'at asarini yaratishda talaba oddiy chizmadan tashqari, yangi shakllar va ranglar orqali o'zini ifoda etadi, musiqa yaratishda esa, uni yangi melodiya yoki ritm orqali ifodalashga harakat qiladi. Bu yondashuv o'quvchilarda muammolarni an'anaviy yo'llardan tashqari hal qilishni rivojlantiradi. Masalan, san'at yoki musiqa darslarida talabalar bir xil mavzu bo'yicha har xil ijodiy yechimlar topishga intiladilar. Bu, o'z navbatida, ularning tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini oshiradi, chunki ular o'zlarining fikrlarini amaliyotga tatbiq etishda, turli qarashlar va perspektivalarni hisobga olishga majbur bo'ladilar.

Ijodiy fikrlash, shuningdek, talabalarni sinovdan o'tkazib, ularning o'z bilimlarini yangi kontekstda qo'llashga imkon yaratadi. Masalan, musiqa yaratish jarayonida talabalar o'zlarining hissiyotlarini, fikrlarini va dunyoqarashlarini musiqaviy vositalar bilan ifodalaydilar, bu esa o'quvchilarning muammolarga ijodiy yondashish va yangi yechimlarni topishdagi salohiyatini oshiradi. Shu bilan birga, ular jamiyatdagi ijtimoiy, madaniy va tarixiy muammolarga nisbatan ijodiy fikrlash tarzini shakllantiradilar. Ijodiy fikrlash nafaqat san'at va musiqa darslarida, balki boshqa fanlar va kundalik hayotda ham talabalarni mustaqil qarorlar qabul qilishga, yangi g'oyalarni yaratishga va jamiyatga foydali yechimlar taqdim etishga o'rgatadi. Bu jarayon talabalarning o'zini ifoda etish, o'z fikrlarini erkin bayon etish va yangi imkoniyatlarni qidirish uchun zarur bo'lgan asoslardir.

Darsga qiziqish va ishtirok – darslar interaktiv va mazmunli bo'lishi natijasida talabalar faolroq qatnasha boshlaydi. Interaktiv metodlar, talabalar o'rtasida faol muloqotni rivojlantirish, guruh ishlari va amaliy mashg'ulotlar orqali o'quvchilarni o'z fikrlarini erkin ifodalashga undaydi. Biroq, bu yondashuvni to'laqonli amalga oshirish uchun o'qituvchilarni maxsus tayyorlash, metodik materiallar bilan ta'minlash va darsliklarda tegishli mavzularni kengroq yoritish zarur. Bu jarayon o'qituvchilarni nafaqat interaktiv dars berishga, balki talabalar bilan to'g'ri muloqot o'rnatish va ularning ehtiyojlariga moslashishga ham o'rgatadi. Shuningdek, talabalar uchun darslarni qiziqarli va interaktiv qilish maqsadida, darsliklar va metodik materiallar mualliflari san'at va musiqa kabi mavzularni iloji boricha kengroq va turli madaniyatlar nuqtai nazaridan yoritishlari lozim. O'quvchilar o'zingizning ichki dunyosini va shaxsiy fikrlarini ifodalashda erkin bo'lishlari uchun ularni rag'batlantirish zarur. Shunday qilib, darslarga qiziqish va ishtirokni oshirish uchun zamonaviy pedagogik usullarni qo'llash, ta'lim jarayonining innovatsion jihatlariga e'tibor qaratish muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Talabalarni darsga faol ishtirok etishga undashning yana bir muhim omili, o'quvchilarning darsdagi qiziqishlarini va ehtiyojlarini to'g'ri tahlil qilishdir. Agar o'qituvchi talabalarni qiziqtiruvchi mavzularni tanlasa va o'zlashtirishga qiziqish uyg'otuvchi yangi

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

uslublarni joriy qilsa, bu talabalar o‘rtasidagi ijodiy va faol muloqotni kuchaytiradi. Shu bilan birga, interaktiv metodlar orqali talabalar o‘z fikrlarini erkin ifodalashga, o‘zingizning ta’lim oladigan mavzularni kengroq tushunishga erishadilar. Bu yondashuvni yanada to‘liq amalga oshirish uchun ta’lim jarayonida pedagoglarning individual yondashuvi, har bir talabani tushunish va ularning ehtiyojlariga javob berish zaruriyati ham muhimdir. Ta’limni talabalar uchun qiziqarli qilish, ularning har birining o‘rganish uslubiga moslashish va muvaffaqiyatli o‘rganish uchun zarur metodlarni tanlash muhim vazifadir.

San’at va musiqaning turli madaniyatlarga oid yo‘nalishlarini ta’limga integratsiya qilish zamonaviy ta’limning muhim tarkibiy qismidir. Bu yondashuv o‘quvchilarning nafaqat bilim darajasini, balki estetik, madaniy va ijtimoiy ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. Ushbu tajriba asosida kelgusida o‘qituvchilarning malakasini oshirish, yangi metodik qo‘llanmalar ishlab chiqish va xalqaro tajribalarni o‘rganish zarurligi aniqlanmoqda. San’at va musiqa orqali o‘quvchilar o‘zlarini ifodalash, ijodiy fikrlash va madaniyatlararo bag‘rikenglikni rivojlantirishga imkoniyat yaratadi, bu esa ularning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga katta hissa qo‘shadi. Kelajakda ta’lim tizimiga san’at va musiqaning yanada chuqurroq integratsiya qilinishi, o‘qituvchilarning pedagogik kompetensiyasini oshirish, innovatsion o‘quv usullarini ishlab chiqish va global madaniyatlarni o‘rganishning ta’lim jarayonidagi o‘rni kuchayishini ta’minlash muhimdir. Bunday yondashuv nafaqat o‘quvchilarning san’at va musiqa sohasidagi bilimlarini kengaytiradi, balki ularning estetik tafakkurini, ijodiy yondashuvini va madaniyatlararo anglashuvini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Shuningdek, ta’limda turli madaniyatlarning san’at va musiqa yo‘nalishlarini joriy qilish o‘quvchilarda keng madaniy savodxonlikni shakllantiradi, ularni dunyoqarashi keng, bag‘rikeng va mas’uliyatli shaxslar sifatida tarbiyalaydi. Bu jarayon o‘zgaruvchan va globalizatsiya jarayonlari sharoitida ta’limning yanada zamonaviy va kompetentlikka asoslangan yondashuvlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega bo‘ladi. Shu bilan birga, o‘qituvchilarga doimiy ravishda maxsus tayyorgarlik ko‘rsatish, metodik materiallar bilan ta’minlash va turli madaniyatlarning san’at va musiqa yo‘nalishlarini darsliklarga kirish jarayonini kengaytirish kelajakda o‘qitish sifatini yanada yaxshilashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Абдуллин Э. Б. Теория музыкального образования. — М.: Академия, 2004. — 336 с.
2. Akhmedova, C. I. (2025). *Techniques for Smoothing the Passage of Soprano Singers: A Comparative Analysis of European Vocal Schools*. *European Journal of Arts*, *(3)*, 15–21. https://doi.org/10.29013/EJA-25-3-15-21
3. Akhmedova, C. I. (2026). *Methodological Approaches to the Development of Academic Vocal Performance Skills in Students of the "Music Education" Program*. *European Journal of Arts*, *(1)*, 18–22. https://doi.org/10.29013/EJA-26-1-18-22
4. Boytim, J. F. (2003). *The Private Voice Studio Handbook*. Hal Leonard Corporation.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

5. Емельянов В. В. Развитие голоса. Координация и тренинг. — СПб.: Лань, 2015. — 192 с.
6. Madumarova, C. I. (2016). *Vincenzo Bellini "Beatrice di Tenda" Character from the Opera "Beatrice di Tenda"*. *European Journal of Arts*, *(1)*, 20–22.
7. Madumarova, C. I. (2020). *L'elisir d'amore (Gaetano Donizetti)*. *European Journal of Arts*, *(1)*, 68–73. https://doi.org/10.29013/EJA-20-1-68-73
8. Madumarova, C. I. (2020). *The Great Uzbek Opera "Buran"*. *European Journal of Arts*, *(1)*, 74–80.
9. Miller, R. (1996). *The Structure of Singing: System and Art in Vocal Technique*. Schirmer Books.
10. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. (2024). *Musiqa ta'limi yo'nalishi bo'yicha davlat ta'lim standarti*. Toshkent.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

INKLYUZIV TA'LIMNING YANGI O'ZBEKISTON TA'LIM TIZIMIDAGI O'RNI XUSUSIDA.

Xidirov Sherzod Abdurasulovich. Yangi O'zbekiston universiteti menejment ixtisosligi doktoranti.

Annotatsiya

KIRISH: Yangi O'zbekiston, ta'lim-tarbiya, ilm-fan, uzluksiz ta'lim, inklyuziv ta'lim, Konstitutsiya, diskriminatsiya, bag'rikenglik, individual rivojlanish, konvensiya.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi O'zbekiston tanlagan innovatsion o'sish modeli doirasida inklyuziv ta'lim tizimining o'rni, uning huquqiy-meyoriy va konseptual asoslarini tahlil qilish, shuningdek, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarni jamiyatga integratsiyalash hamda umumiy ta'lim sifatini oshirish mexanizmlarini ilmiy-pedagogik jihatdan asoslab berishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot jarayonida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va davlat dasturlari kabi milliy meyoriy-huquqiy hujjatlar, shuningdek, Salamanka deklaratsiyasi kabi xalqaro standartlar konseptual tahlil qilindi; inklyuziv ta'lim shakllarini o'rganishda pedagogik monitoring, individual ta'lim rejalari (ITR) tahlili, tizimli va qiyosiy yondashuv metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: inklyuziv ta'limning asosi bo'lgan inson qadri, tenglik va to'siqsiz muhit tamoyillari ochib berildi hamda amaliyotda qo'llanilayotgan modellar (inklyuziv sinflar, tayanch korreksion sinflar, uyda yakka tartibda ta'lim) tavsiflandi; tizim samaradorligi maxsus pedagoglar va tyutorlar malakasini oshirish (2025-yilgacha ularning malaka darajasini 50%ga yetkazish), o'quv dasturlarini adaptatsiya qilish hamda 2027–2032-yillarda 200 ta maktab infratuzilmasini yaxshilashga doir investitsiya loyihalari bilan bog'liqligi ko'rsatildi. Shu bilan birga, kadrlar va moddiy-texnik baza yetishmasligi, jamoatchilik xabardorligining pastligi kabi to'siqlar mavjudligi aniqlandi.

XULOSA: inklyuziv ta'lim kamsitishni bartaraf etuvchi, jamiyatda bag'rikenglik va hamjihatlikni mustahkamlovchi innovatsion tizim bo'lib, imkoniyati cheklangan bolalarning mehnat bozorida raqobatbardoshligini ta'minlaydi; uning muvaffaqiyatli rivojlanishi davlat budjeti va xalqaro moliya institutlari resurslarini shaffof taqsimlashni, ta'lim jarayoniga ota-onalar hamda mahallani faol jalb etishni hamda aniqlangan infratuzilmaviy va kadrlar bilan bog'liq muammolarni tizimli hal etishni taqozo etadi.

Kalit so'zlar: Yangi O'zbekiston, ta'lim-tarbiya, ilm-fan, uzluksiz ta'lim, inklyuziv ta'lim, Konstitutsiya, diskriminatsiya, bag'rikenglik, individual rivojlanish, konvensiya.

О РОЛИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ НОВОГО УЗБЕКИСТАНА.

Хидиров Шерзод Абдурасулович, докторант по специальности «Менеджмент» Университета Нового Узбекистана.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: Новый Узбекистан, образование и воспитание, наука, непрерывное образование, инклюзивное образование, Конституция, дискриминация, толерантность, индивидуальное развитие, конвенция.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования заключается в анализе роли, нормативно-правовых и концептуальных основ системы инклюзивного образования в рамках выбранной Узбекистаном модели инновационного роста, а также в научно-педагогическом обосновании механизмов интеграции детей с особыми образовательными потребностями в общество и повышения общего качества образования.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в ходе исследования был проведен концептуальный анализ национальных нормативно-правовых актов, таких как Конституция Республики Узбекистан, Закон «Об образовании» и государственные программы, а также международных стандартов, включая Саламанкскую декларацию; при изучении форм инклюзивного обучения использовались методы педагогического мониторинга, анализ индивидуальных учебных планов (ИУП), системный и сравнительный подходы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: раскрыты принципы человеческого достоинства, равенства и безбарьерной среды, составляющие основу инклюзивного образования, а также описаны применяемые на практике модели (инклюзивные классы, базовые коррекционные классы, индивидуальное обучение на дому); доказано, что эффективность системы напрямую связана с повышением квалификации специальных педагогов и тьюторов (доведение уровня их квалификации до 50% к 2025 году), адаптацией учебных программ и инвестиционными проектами по улучшению инфраструктуры 200 школ в 2027–2032 годах. Вместе с тем выявлены такие барьеры, как нехватка кадров, слабая материально-техническая база и низкая осведомленность общественности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: инклюзивное образование представляет собой инновационную систему, устраняющую дискриминацию и укрепляющую толерантность в обществе, обеспечивая конкурентоспособность детей с инвалидностью на рынке труда; его успешное развитие требует прозрачного распределения средств государственного бюджета и международных финансовых институтов, активного привлечения родителей и махалли к образовательному процессу, а также системного решения выявленных инфраструктурных и кадровых проблем.

Ключевые слова: Новый Узбекистан, образование и воспитание, наука, непрерывное образование, инклюзивное образование, Конституция, дискриминация, толерантность, индивидуальное развитие, конвенция.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ON THE ROLE OF INCLUSIVE EDUCATION IN THE EDUCATIONAL SYSTEM OF NEW UZBEKISTAN.

Xidirov Sherzod Abdurasulovich, Doctoral Student in Management Specialization at New Uzbekistan University.

Annotation

INTRODUCTION: New Uzbekistan, education and upbringing, science, continuous education, inclusive education, Constitution, discrimination, tolerance, individual development, convention.

AIM: the primary objective of the study is to analyze the role, regulatory-legal, and conceptual foundations of the inclusive education system within the framework of Uzbekistan's innovative growth model, and to scientifically and pedagogically substantiate the mechanisms for integrating children with special educational needs into society while enhancing overall educational quality.

MATERIALS AND METHODS: the research involved a conceptual analysis of national regulatory documents, including the Constitution of the Republic of Uzbekistan, the Law "On Education," and various state programs, alongside international standards such as the Salamanca Statement; the study of inclusive education formats utilized methods of pedagogical monitoring, the analysis of Individual Education Plans (IEPs), and systemic and comparative approaches.

DISCUSSION AND RESULTS: the core principles of inclusive education—human dignity, equality, and a barrier-free environment—were highlighted, and practically implemented models (inclusive classrooms, basic correctional classrooms, and individual home schooling) were described; it was demonstrated that system efficiency depends heavily on the professional development of special educators and tutors (aiming to raise their qualification rate to 50% by 2025), curriculum adaptation, and investment projects to upgrade the infrastructure of 200 schools during 2027–2032. Concurrently, barriers such as shortages of specialized personnel, inadequate material-technical resources, and low public awareness were identified.

CONCLUSION: Inclusive education is an innovative system that eliminates discrimination, fosters social tolerance, and enhances the competitiveness of children with disabilities in the labor market; its successful advancement requires the transparent allocation of state budget and international financial institution resources, the active involvement of parents and local communities (mahallas) in the educational process, and systematic solutions to the identified infrastructural and staffing challenges.

Keywords: New Uzbekistan, education and upbringing, science, continuous education, inclusive education, Constitution, discrimination, tolerance, individual development, convention.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

So‘nggi yillarda dunyo iqtisodiyotida inqirozlar, geosiyosiy qarama-qarshiliklar va xavfsizlikka tahdidlar kuchaygan bir paytda O‘zbekiston o‘z taraqqiyot yo‘lini izchil davom ettirib kelmoqda. O‘zbekiston tanlagan innvatsion o‘sish modeli ta’lim va fan sohalari bilan chambarchas bog‘liq. Yangi O‘zbekistonda AT-ta’lim, startaplar, ilmiy-tadqiqot ishlarini qo‘llab-quvvatlashga alohida e’tibor qaratish, ko‘plab zamonaviy ilm-fan maskanlarining ochilishi kundalik hayotimizda odatiy yumushlarga aylanmoqda [1:38]. Bu esa yoshlarni yangilik yaratishga, tadbirkorlikka va mustaqil fikrlashga undashi bilan birga, ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasi iqtisodiyotni barqaror rivojlanish yo‘liga olib chiqadi.

Darhaqiqat, uzluksiz ta’lim tizimida tashkil etiladigan pedagogik jarayonlarni ilmiy asosda tashkil etish va boshqarish asosida takomillashtirishda fan-texnika yutuqlariga asoslangan eng samarali metodlarga pedagog xodimlar o‘z faoliyatida afzal bilgan, ilmiy asosga ega, barcha usullardan tashkil topgan tizim sifatida qaraladi. Bunda bir tomondan pedagoglar bilan ta’lim oluvchilarning hamkorlikdagi faoliyati mazmuni, boshqa tomondan bu tizimning o‘zi pedagogik jarayonlarni takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi [2: 51].

Inklyuziv ta’lim – bu zamonaviy jamiyatda har bir insonning teng huquqli va to‘laqonli rivojlanishiga yo‘naltirilgan ta’lim tizimi bo‘lib, u barcha bolalar, jumladan jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo‘lgan bolalar uchun ham ta’lim olish imkoniyatini kafolatlaydi. Inklyuziv ta’limning asosiy maqsadi: ta’limda kamsitishni bartaraf etish, barcha bolalarni teng ko‘rish va ularning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda jamiyatga to‘liq qo‘shilishini ta’minlashdir. Bu tushuncha nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy, huquqiy va madaniy nuqtai nazardan ham dolzarb ahamiyatga ega. O‘zbekistonda so‘nggi yillarda inklyuziv ta’limni rivojlantirishga katta e’tibor qaratilmoqda [3], bu borada qator huquqiy-meyoriy hujjatlar, davlat dasturlari va xalqaro hamkorlik loyihalari amalga oshirilmoqda. Xususan, Asosiy Qonunimizning 50-moddasida [4:20,21] har kim ta’lim olish huquqiga ega ekanligi, davlat uzluksiz ta’lim tizimi, uning har xil turlari va shakllari, davlat va nodavlat ta’lim tashkilotlari rivojlanishini ta’minlashi, shuningdek, ta’lim tashkilotlarida alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan bolalar uchun inklyuziy ta’lim va tarbiya ta’minlanishi belgilangan.

Inklyuziv ta’lim, bu barcha bolalar, ularning jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy rivojlanishidagi farqlaridan qat’i nazar, umumiy ta’lim muassasalarida birgalikda va teng huquqli ta’lim olishini ta’minlaydigan tizimdir. Mazkur ta’lim tushunchasi xalqaro va milliy qonunchilikda quyidagicha ta’riflanadi:

Inklyuziv ta’lim – alohida ta’lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda, barcha ta’lim oluvchilar uchun ta’lim tashkilotlarida ta’lim olishga bo‘lgan teng imkoniyatlarni ta’minlagan holda beriladigan ta’lim. Inklyuziv ta’lim sinfi – maktabdagi alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning boshqa (sog‘lom) bolalar bilan teng huquqli va birgalikdagi ta’lim olishlari shaklida tashkil etilgan sinf [5]. Boshlang‘ich tayanch korreksion sinfi – maktabda alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun alohida tashkil etiladigan boshlang‘ich sinf.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Inklyuziv ta’limning asosiy g‘oyasi, har bir bolaning o‘ziga xosligini, qobiliyati va ehtiyojlarini qadrlash, ularga moslashuvchan va individuallashgan ta’lim muhitini yaratishdir. Bu tizimda diskriminatsiya, kamsitish, ajratishga yo‘l qo‘yilmaydi, aksincha, bag‘rikenglik, insonparvarlik va tenglik tamoyillari ustuvor hisoblanadi. Inklyuziv ta’limning asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

Ta’limda tenglikni ta’minlash: Barcha bolalar, jumladan, imkoniyati cheklangan bolalar uchun ta’lim olish huquqini kafolatlash va ularning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda, sifatli ta’lim muhitini yaratish [6]. Jamiyatga to‘liq qo‘shilish (integratsiya): imkoniyati cheklangan bolalarni jamiyatga to‘liq qo‘shish, ularning ijtimoiylashuvi va mustaqil hayotga tayyorgarligini ta’minlash; Diskriminatsiyani bartaraf etish: kamsitish, ajratish va diskriminatsiyani yo‘qotish, barcha bolalarga teng munosabatda bo‘lish; Bag‘rikenglik va tolerantlikni shakllantirish: jamiyatda bag‘rikenglik, o‘zaro hurmat va yordam madaniyatini rivojlantirish; Individual rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash: har bir bolaning aqliy, jismoniy, ijtimoiy va emotsional salohiyatini rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish; Ota-onalar va jamoatchilikni jalb qilish: ota-onalar va mahalla, jamoat tashkilotlarini inklyuziv ta’lim jarayoniga faol jalb etish, ularning hamkorligini ta’minlash [7] va hk.lar. Ushbu maqsadlar xalqaro standartlar, jumladan, Salamanka deklaratsiyasi, BMTning Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi va YUNESKO tavsiyalarida ham o‘z aksini topgan.

Inklyuziv ta’limni amalga oshirishda quyidagi asosiy tamoyillar ustuvor ahamiyatga ega: Inson qadri va tenglik – har bir bolaning qadri uning qobiliyati yoki yutuqlariga bog‘liq emas, barcha bolalar teng huquqli va qadrli hisoblanadi; Bag‘rikenglik, insonparvarlik, oshkoralik va umuminsoniy qadriyatlar inklyuziv ta’limning asosini tashkil etadi; Individual yondashuv – har bir bolaning individual ehtiyojlari, qobiliyati va rivojlanish darajasi inobatga olinadi. Ta’lim dasturlari va metodikalari moslashtiriladi; To‘siqsiz muhit: fizik, axborot va ijtimoiy muhitda to‘siqlar bartaraf etiladi, barcha bolalar uchun qulay sharoitlar yaratiladi; Jamoaviy hamkorlik. Bunda pedagoglar, defektologlar, psixologlar, logopedlar, ota-onalar va jamoat tashkilotlari o‘rtasida samarali hamkorlik yo‘lga qo‘yiladi [8]; Ijtimoiy integratsiya: imkoniyati cheklangan bolalarning jamiyatga to‘liq qo‘shilishi va ijtimoiylashuvi ta’minlanadi; Davlat va jamoatchilikning qo‘llab-quvvatlashi: inklyuziv ta’limni rivojlantirishda davlat, mahalliy hokimiyat va jamoatchilikning faol ishtiroki ta’minlanadi. Yuqorida ta’kidlab o‘tganimizdek, mazkur tamoyillar xalqaro va milliy qonunchilikda mustahkamlangan, bu O‘zbekistonning xalqaro maydondagi nufuzini oshiradi.

Inklyuziv ta’lim zamonaviy ta’lim tizimining ajralmas qismi bo‘lib, jamiyatda tenglik, adolat va inson huquqlarini ta’minlashga xizmat qiladi. Bu orqali kamsitish, ajratish va diskriminatsiyaga yo‘l qo‘yilmaydi. Ijtimoiy integratsiya va barqaror rivojlanish orqali imkoniyati cheklangan bolalarning jamiyatga to‘liq qo‘shilishi, ularning ijtimoiylashuvi va mustaqil hayotga tayyorgarligi ta’minlanadi. Inklyuziv ta’lim sog‘lom bolalarda ham bag‘rikenglik, yordam, hamdardlik va ijtimoiy mas’uliyat tuyg‘ularini shakllantiradi. Ta’lim sifatini oshirida inklyuziv yondashuv ta’lim jarayonida individuallashtirish, innovatsion

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

metodikalar va assistiv texnologiyalardan foydalanishni rag‘batlantiradi, bu esa umumiy ta’lim sifatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, 2020-2025 yillarga mo‘ljallangan maxsus konsepsiya, qonunlar va qarorlar qabul qilingan [3]. Inklyuziv ta’limni amalga oshirishda turli shakl va modellar qo‘llaniladi: Inklyuziv sinflar: alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar sog‘lom bolalar bilan birga umumiy sinflarda ta’lim oladi. Bu sinflarda maxsus pedagoglar, tyutorlar va yordamchi mutaxassislar faoliyat yuritadi; Boshlang‘ich tayanch korreksion sinflar: bir xil tashxisli bolalar uchun alohida sinflar tashkil etiladi, ularga maxsus defektolog-pedagoglar dars o‘tadi; Ixtisoslashtirilgan maktab va maktab-internatlar: Jismoniy yoki ruhiy nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun maxsus ta’lim muassasalari mavjud, lekin so‘nggi yillarda ularni umumta’lim maktablariga integratsiya qilish tendensiyasi kuchaymoqda; Uyda yakka tartibda ta’lim: uzoq muddat davolanishga muhtoj yoki og‘ir nuqsonli bolalar uchun uyda individual ta’lim tashkil etiladi; Masofaviy ta’lim va onlayn platformalar: Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida masofaviy ta’lim elementlari joriy etilmoqda, bu imkoniyati cheklangan bolalar uchun qulaylik yaratadi [9]; Inklyuziv resurs markazlari: Tajriba-sinov maydonchalari, resurs markazlari va inklyuziv xablar tashkil etilmoqda, ularda pedagoglar, ota-onalar va bolalarga maslahat va amaliy yordam ko‘rsatiladi. Ushbu modellar bolalarning individual ehtiyojlari, maktabning infratuzilmasi va kadrlar salohiyatidan kelib chiqib tanlanadi. Xalqaro amaliyotda ham integratsiyalashgan, korreksion va inklyuziv modellar qo‘llaniladi, ularning har biri o‘ziga xos afzallik va muammolarga ega.

Aytish joizki, O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni rivojlantirish uchun bir qator asosiy huquqiy-meyoriy hujjatlar qabul qilingan. Jumladan, 2020 yilda qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun [10], barcha bolalar uchun ta’lim olish huquqini kafolatlaydi, inklyuziv ta’lim tushunchasini rasman kiritadi. 2020-2025 yillarda xalq ta’limi tizimida inklyuziv ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi – inklyuziv ta’limni amalga oshirishning maqsadlari, vazifalari, ustuvor yo‘nalishlari va indikatorlarini belgilaydi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi PF-5712-son Farmoni [11] – ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida inklyuziv ta’limga alohida e’tibor qaratilgan. Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 12 oktabrdagi 638-son qarori – inklyuziv ta’limni tashkil etish tartibi, maqsad va vazifalari, pedagoglar va ota-onalar bilan hamkorlik, moliyalashtirish va boshqa masalalarni tartibga soladi. 2024 yil 19 avgustdagi 518-son qaror – “International inclusive hub” xalqaro tayanch inklyuziv professional ta’lim markazini tashkil etish va uning vazifalari, moliyalashtirish manbalari va tuzilmasini belgilaydi. 2025 yil 24 dekabrdagi 818-son qaror – ko‘p funksional inklyuziv-resurs maktablar va markazlar tashkil etish, pedagoglarni kasbiy sertifikatlash tizimini joriy etishni nazarda tutadi.

Inklyuziv ta’limning samaradorligi, avvalo pedagog kadrlarning tayyorgarligi va malakasiga bog‘liq. Bu borada maxsus pedagoglar va tyutorlar tayyorlashga alohida e’tibor qaratilmoqda, oliy ta’lim muassasalarida “Maxsus pedagogika”, “Inklyuziv ta’lim

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

metodikasi" kabi fanlar joriy etilmoqda. Pedagoglarni qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslari tashkil etilmoqda. Bunda interaktiv va innovatsion metodlar: differensial yondashuv, proyektli ta'lim, kooperativ ta'lim, fasilitatorlik, tyutorlik kabi zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish samaradorlikni oshiradi. Malaka oshirish kurslari orqali qisqa muddatli va uzoq muddatli malaka oshirish kurslari, xorijiy tajriba almashinuvi, onlayn va masofaviy o'quvlar tashkil etilmoqda. Pedagoglarning kasbiy rivojlanishini ta'minlash uchun individual ta'lim trayektoriyalari, kompetentlikni baholash va sertifikatlash tizimi joriy etilmoqda. 2025 yilgacha malaka oshirilgan maxsus pedagoglar va tyutorlar soni 310 nafarga, ularning malakasini oshirish darajasi 50%ga yetkazilishi rejalashtirilgan.

Inklyuziv ta'limda o'quv dasturlari va metodikalar bir qancha yo'nalishlarda adaptatsiya qilinadi. Xususan, individual ta'lim rejalari (ITR) – har bir bolaning psixojismoniy xususiyatlari va ehtiyojlaridan kelib chiqib, individual ta'lim rejalari tuziladi. Bu rejalarda o'quv materiallari, mashg'ulotlar va baholash mezonlari moslashtiriladi. Shuningdek, moslashtirilgan o'quv materiallari – Brayl alifbosi, maxsus audio va vizual materiallar, ko'rgazmali qurilmalar, nutq sintezatorlari, soddalashtirilgan testlar va topshiriqlar qo'llaniladi. Dars jarayonida vizual, taktil va audiomateriallardan keng foydalanish tavsiya etiladi, interfaol usullar, proyektli ta'lim, guruhli va individual mashg'ulotlar, fasilitatorlik va tyutorlik kabi yondashuvlar qo'llaniladi. Bu adaptatsiyalar bolalarning ta'limdagi muvaffaqiyati va ijtimoiylashuvini ta'minlashga xizmat qiladi.

Inklyuziv ta'limda har bir bola uchun individual ta'lim rejasi (ITR) ishlab chiqiladi. Jumladan, psixologik, pedagogik va tibbiy diagnostikada bolaning rivojlanish darajasi, qobiliyati va ehtiyojlari aniqlanadi, PMPK (psixologik-tibbiy-pedagogik komissiya) xulosasi asosida individual yo'nalish belgilanadi; Individual ta'lim marshruti – bolaning qobiliyati, qiziqishi va ehtiyojlaridan kelib chiqib, o'quv rejasi va mashg'ulotlar jadvali tuziladi; Psixologo-pedagogik qo'llab-quvvatlash borasida maktab psixologi, defektolog, logoped va boshqa mutaxassislar bolaga individual yordam ko'rsatadi, guruhli va individual mashg'ulotlar tashkil etiladi. Mazkur jarayonda ota-onalar bilan hamkorlik muhim o'ringa ega. Ota-onalarga maslahatlar, treninglar va psixologik yordam ko'rsatiladi, ular ta'lim jarayoniga faol jalb etiladi. Bu tizim bolalarning to'laqonli rivojlanishi va jamiyatga integratsiyasi uchun muhim ahamiyatga ega.

Inklyuziv ta'limni samarali amalga oshirish uchun maktablarda bir qancha infratuzilma va fizik imkoniyatlar yaratilishi lozim. Buning uchun maktab binolarida nogironligi bo'lgan bolalar uchun panduslar, ko'tarish mexanizmlari, keng eshiklar va maxsus jihozlangan hojatxonalar o'rnatiladi. Maxsus yordam ko'rsatish xonalari, korreksion va rivojlantiruvchi mashg'ulotlar uchun zarur jihozlar bilan ta'minlanadi. Kompyuterlar, internet, interaktiv doskalar va multimedia uskunalari joriy etiladi. Shuningdek, imkoniyati cheklangan bolalar uchun maxsus avtobuslar va transport xizmatlari tashkil etiladi. 2027-2032 yillarda 200 ta maktabda yangi binolar qurish, mavjud maktablarni rekonstruksiya qilish va zamonaviy jihozlar bilan ta'minlash bo'yicha yirik investitsiya loyihalari amalga oshirilmoqda.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Inklyuziv ta'limning samaradorligini baholash va monitoring qilish tizimida pedagogik diagnostika – bolalarning akademik, ijtimoiy va psixologik rivojlanishini o'lchash, individual rivojlanish trayektoriyasini belgilash; psixologik diagnostika – bolaning emotsional-irodaviy sohasi, ijtimoiy ko'nikmalari va shaxsiy xususiyatlarini aniqlash; tibbiy monitoring – bolaning jismoniy va ruhiy salomatligini baholash, reabilitatsiya dasturlarini ishlab chiqish; ta'lim samaradorligini baholash- inklyuziv sinflarda bolalarning ta'lim dasturlarini o'zlashtirish darajasi, ijtimoiylashuvi va mustaqilligini baholash hamda inklyuziv ta'limni amalga oshirish jarayonida muntazam monitoring va hisobot tizimi joriy etiladi, natijalar tahlil qilinib, tegishli choralar ko'riladi7. Bu tizim ta'lim sifatini oshirish, muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etishga xizmat qiladi.

Inklyuziv ta'limni samarali amalga oshirish uchun yetarli moliyalashtirish va resurslar talab etiladi. Buning uchun inklyuziv ta'lim sinflari va markazlarini moliyalashtirish davlat budjeti hisobidan amalga oshiriladi. Xalqaro moliya institutlari, donor tashkilotlar va jismoniy-yuridik shaxslarning xayriyalari jalb etiladi, ijtimoiy himoya davlat jamg'armasi, mahalliy budjetlar va boshqa manbalardan mablag'lar ajratiladi. Tovar va xizmatlardan tushgan daromadlarni inklyuziv markazlar o'quvchilarni rag'batlantirish, infratuzilmani rivojlantirish uchun sarflaydi. Bunda moliyalashtirish samaradorligi va shaffofligi ta'minlanishi, mablag'lar maqsadli yo'naltirilishi lozim.

Inklyuziv ta'limning samarali amalga oshirilishida jamoatchilik, ota-onalar va mahalla ishtirokining ahamiyati katta ekanligi hisobga olinib, ota-onalar uchun treninglar, maslahatlar, psixologik yordam va axborot resurslari tashkil etiladi. Ota-onalar farzandlarining ta'lim jarayonida faol ishtirok etadi, ularning qiziqishlari va ehtiyojlarini aniqlashda yordam beradi. Jamoat tashkilotlari, mahalla va NNTlar inklyuziv ta'limni targ'ib qilish, jamoatchilikni xabardor qilish va resurslar bilan ta'minlashda, mahalla va mahalliy hokimiyat organlari esa infratuzilmani yaxshilash, bolalarni maktabga jalb qilish va jamoaviy tadbirlar tashkil etishda ishtirok etadi.

Shuni ta'kidlash muhimki, inklyuziv ta'limning jamiyat va ta'lim tizimi uchun bir qancha afzalliklari mavjud. Birinchidan, imkoniyati cheklangan bolalarning jamiyatning to'laqonli a'zosi deb o'zini his qilish, ijtimoiylashuv, mustaqillik va o'z qobiliyatini rivojlantirish imkoniyati oshadi. Sog'lom bolalarda bag'rikenglik, yordam, hamdardlik, ijtimoiy mas'uliyat tuyg'usi rivojlanadi, turli xillikni qabul qilish va o'zaro hurmat shakllanadi. Jamiyat hayotida diskriminatsiya va kamsitish darajasi pasayadi, ijtimoiy barqarorlik va hamjihatlik mustahkamlanadi. Innovatsion metodikalar, individual yondashuv va assistiv texnologiyalardan foydalanish ta'lim tizimida uning sifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Imkoniyati cheklangan shaxslarning mehnat bozorida raqobatbardoshligi oshadi, ularning bandligi va iqtisodiy faolligi ta'minlanadi13.

Shunday qilib, inklyuziv ta'lim jamiyatda ijobiy psixologik muhit, o'zaro hurmat va hamkorlikni rivojlantiradi, barcha uchun teng imkoniyatlar yaratadi. Shunga qaramay, uni amalga oshirishda qator muammolar va to'siqlar mavjud. Xususan, infratuzilma va moddiy-texnik baza yetishmasligi kuzatiladi, maktablarda panduslar, ko'tarish qurilmalari, maxsus

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

jihozlar va o‘quv xonalari yetarli emas. Bugungi kunda ta’lim muassasalarida maxsus pedagoglar, tyutorlar va defektologlar yetishmaydi, inklyuziv ta’lim metodikasi bo‘yicha fanlar va kurslar kam. Maxsus adabiyotlar, metodik qo‘llanmalar, assistiv texnologiyalar va AKT vositalari yetarli emas.

Jamoatchilik va ota-onalarning xabardorlik darajasi pastligi bois inklyuziv ta’limning mazmun-mohiyati haqida jamoatchilik va ota-onalar yetarli ma’lumotga ega emas, ba’zida salbiy munosabat kuzatiladi. Qonunchilikda bo‘shliqlar, amaliy mexanizmlarning yetarli ishlamayotgani, qabul qilish jarayonining murakkabligi va shaffof emasligi seziladi. Mablag‘lar samarali va shaffof taqsimlanmayotganligi, ta’lim muassasalariga yetarli mablag‘lar yo‘naltirilmayotgani, shuningdek, inklyuziv sinflarda bolalar sonining meyordan ortiqligi individual yondashuvni qiyinlashtiradi.

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta’lim – bu zamonaviy jamiyatning ajralmas qismi bo‘lib, inson huquqlari, tenglik va bag‘rikenglik tamoyillariga asoslangan innovatsion ta’lim tizimidir. Uning asosiy maqsadi barcha bolalar, jumladan imkoniyati cheklangan bolalar uchun sifatli ta’lim olish imkoniyatini kafolatlash, jamiyatga to‘liq qo‘shilish va ijtimoiylashuvni ta’minlashdir. Mazkur ta’lim turi nafaqat imkoniyati cheklangan bolalar, balki barcha jamiyat a’zolari uchun ijobiy ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy ta’sirga ega. U jamiyatda bag‘rikenglik, o‘zaro hurmat va hamkorlikni rivojlantiradi, diskriminatsiya va kamsitishni bartaraf etadi, barcha uchun teng imkoniyatlar yaratadi. Inklyuziv ta’limni samarali joriy etish uchun davlat, jamoatchilik, ota-onalar, pedagoglar va xalqaro hamkorlarning birgalikdagi sa’y-harakatlari talab etiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. 2026-yil – mahallani rivojlantirish va jamiyatni yuksaltirish yili. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O‘zbekiston xalqiga Murojaatnomasiga sharh. – Toshkent: “Ma’naviyat”, 2026. – 38 bet.
2. S.T.Turg‘unov., L.A. Maqsudova., H.M. Tojiboyeva., G.M.Nazirova, M.A. Umaraliyeva. Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish, sifat va samaradorligini oshirish texnologiyalari. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi O‘zPFITI nashriyoti, 2014. – 51-b.
3. “Toshkent shahrida “International inclusive hub” xalqaro tayanch inklyuziv professional ta’lim markazi faoliyatini yo‘lga qo‘yish to‘g‘risida:gi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 19.08.2024-yildagi qarori. https: //lex.uz/docs/-7086233
4. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2023. – B. 20-21.
5. Umumiy o‘rta ta’lim tashkilotlarida inklyuziv ta’limni tashkil etish tartibi.... https://lex.uz/Pages /GetPdf. aspx?file=LexUz_7086554.pdf
6. Ish beruvchilarga inklyuziv ish o‘rinlari yaratish uchun amaliy qo‘llanma. https://sharoitplus.uz/wp-content/uploads/2023/02/qollanma-ish-beruvchi.pdf

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

7. Inklyuziv ta'limda ota-onaning o'rni. https: // mehrtilsimi. blogspot. som /2025 /09/ blog-post_19. html
8. Loyiha haqida – O'zbekiston Respublikasidagi alohida ehtiyojli bolalar ... https://inclusive-education.uz/uz/about/index.htm
9. "Ta'limda ilg'or xorijiy tajribalar". https://lib.bimm.uz/items/download/2819
10. "O'zbekiston Respublikasining Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (23.09.2020 yildagi O'RQ-637-son). https: //lex.uz /docs/5013007
11. "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 29.04.2019 yildagi PF-5712-son Farmoni. https://lex.uz/docs/4312785

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

DISKURSIV ELEKTRON RESURSLAR ASOSIDA O‘QUV MASHG‘ULOTLARINING TEXNOLOGIK XARITASINI ISHLAB CHIQISH AHAMIYATI.

Yusupova Muxabbat Anatolevna, Chirchiq davlat pedagogika universiteti Lingvistika va ingliz tilini o‘qitish metodikasi kafedrasi mudiri, Pedagogika fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti mustaqil izlanuvchisi.

Annotatsiya

KIRISH: maqolada diskursiv elektron resurslar asosida o‘quv mashg‘ulotlarining texnologik xaritasini ishlab chiqish ahamiyati, zamonaviy uslublarni qo‘llash orqali talabalarning til o‘zlashtirishlariga bo‘lgan qiziqishlarini oshirish, mas’uliyatni his qilish, ilmiy tadqiqot ishlarini olib borishga motivatsiya hosil qilishga e’tibor qaratildi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi diskursiv xususiyatli elektron resurslar va integrativ o‘qitish modeli asosida ingliz tili darslarining o‘quv-texnologik xaritasini ishlab chiqish hamda talabalarda til o‘rganishga nisbatan qadriyatli munosabat, faoliyatli motivatsiya va nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirish metodikasini takomillashtirishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot doirasida ingliz tilini o‘qitishda integratsiyalashgan yondashuv qo‘llanilib, lingvistik va uslubiy materiallar har tomonlama tahlil qilindi; amaliy mashg‘ulot loyihasini modellashtirishda "Til portfeli", Case-study (keys-stadi), Predikt, munozara, tinglab-tushunish, matn tahlili hamda pragmatik va funksional-semantik xususiyatlarga asoslangan grammatik mashqlar metodlaridan kompleks foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: "Crime and Justice" moduli misolida leksik birliklar va hozirgi zamon modal fe’llarini o‘rgatuvchi darsning konseptual texnologik xaritasi shakllantirildi; dars jarayonida diskursiv so‘zlarning rasmiy qoidalaridan ko‘ra ularning kommunikativ-situativ va pragmatik mazmuni birinchi o‘ringa qo‘yilishi hamda matnni "diskursivlash" orqali muallifning yozma nutq uslubini og‘zaki nutqqa yaqinlashtirish (Xalliday va Xasanning "mode" konsepsiyasi) darsning didaktik samaradorligini oshirishi isbotlandi.

XULOSA: diskursiv elektron resurslardan foydalanish jarayonini texnologiyalashtirish talabalarni til o‘rganishga qiziqtirish va ilmiy tadqiqotga yo‘naltirishda muhim pedagogik shart bo‘lib xizmat qiladi; kelgusida muvaffaqiyatli dars tashkil etish uchun o‘qituvchidan standart va nostandart nutq janrlari integratsiyasini tizimli tahlil qilib borish hamda talabalarning mustaqil kasbiy faoliyati uchun zarur didaktik mahsulotlar majmuasini yaratish talab etiladi.

Kalit so‘zlar: diskursiv xususiyatli elektron resurslar, texnologik xarita, talaba, mashg’ulot, o‘quv materiallari.

ЗНАЧЕНИЕ РАЗРАБОТКИ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ КАРТЫ УЧЕБНЫХ ЗАНЯТИЙ НА ОСНОВЕ ДИСКУРСИВНЫХ ЭЛЕКТРОННЫХ РЕСУРСОВ.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Юсупова Мухаббат Анатольевна, Чирчикский государственный педагогический университет, Заведующая кафедрой лингвистики и методики преподавания английского языка, Доктор философии по педагогическим наукам (PhD), доцент, Независимый соискатель Национального педагогического университета Узбекистана.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается значение разработки технологической карты учебных занятий на основе дискурсивных электронных ресурсов. Особое внимание уделяется повышению интереса студентов к овладению языком посредством применения современных методов обучения, формированию чувства ответственности и развитию мотивации к проведению научно-исследовательской работы.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования заключается в разработке технологической карты учебных занятий на основе электронных ресурсов дискурсивного характера и интегративной модели обучения, а также в совершенствовании методики развития у студентов ценностного отношения, деятельностной мотивации и речевых компетенций при изучении английского языка.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в рамках исследования был применен интегративный подход к обучению английскому языку, включающий всесторонний лингвистический анализ материала; при моделировании проекта занятия комплексно использовались такие методы и технологии, как «Языковой портфель», Case-study (кейс-стади), Предикт, дискуссия, аудирование, анализ текста и грамматические упражнения, основанные на прагматических и функционально-семантических свойствах единиц.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: на примере модуля "Crime and Justice" сформирована технологическая карта занятия, направленная на освоение лексических единиц и модальных глаголов настоящего времени; обосновано, что при использовании дискурсивных ресурсов первостепенное значение имеет связь коммуникативной ситуации с прагматическим содержанием дискурсивных слов, а «дискурсивизация» текста (приближение письменного стиля автора к устной речи согласно концепции "mode" Халлидея и Хасана) значительно повышает интерес студентов к языку.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: технологизация процесса использования дискурсивных электронных ресурсов выступает важным педагогическим условием для повышения академической ответственности студентов и их мотивации к научно-исследовательской работе; для успешной организации обучения преподавателю необходимо систематически анализировать эффективность стандартных и нестандартных речевых жанров и создавать комплекс дидактических продуктов, адаптированных к будущей профессиональной деятельности студентов.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Ключевые слова: дискурсивные электронные ресурсы, технологическая карта, студент, учебное занятие, учебные материалы.

THE IMPORTANCE OF DEVELOPING A TECHNOLOGICAL MAP OF INSTRUCTIONAL SESSIONS BASED ON DISCOURSE-ORIENTED ELECTRONIC RESOURCES

Yusupova Muxabbat Anatolevna, Chirchik State Pedagogical University, Head of the Department of Linguistics and English Language Teaching Methodology, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Independent Researcher at the National Pedagogical University of Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: the article examines the importance of developing a technological map of instructional sessions based on discourse-oriented electronic resources. Particular attention is paid to increasing students' interest in language acquisition through the application of modern teaching methods, fostering a sense of responsibility, and developing their motivation to conduct scientific research.

AIM: the primary objective of the study is to design a lesson plan matrix (technological map) based on discursive digital educational resources and an integrative teaching model, thereby advancing the methodology for enhancing students' intrinsic motivation, value-based attitudes, and communicative-speech competencies in English language learning.

MATERIALS AND METHODS: adopting an integrative approach to English language teaching, the study conducted a comprehensive linguistic material analysis; the design of the classroom session combined several methodologies, including the "Language Portfolio", Case-study, Predict, classroom debate, listening comprehension, text analysis, and grammatical exercises oriented around functional-semantic and pragmatic properties.

DISCUSSION AND RESULTS: a structured technological map of a lesson was developed using the module "Crime and Justice" as a practical baseline to instruct lexical units and present-tense modal verbs; the analysis demonstrated that prioritizing the situational-pragmatic and communicative context of discursive words over rigid formal rules—paired with text "discursivization" to align written speech closer to oral communication (corresponding to Halliday and Hasan's "mode" concept)—significantly optimizes students' language acquisition and comprehension.

CONCLUSION: technologizing the integration of discursive digital resources serves as a vital pedagogical catalyst that strengthens students' scientific curiosity, language engagement, and sense of academic responsibility; ultimately, effective language instruction requires educators to systematically evaluate the didactical efficiency of

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

standard and non-standard speech genres while continuously developing a tailored suite of interactive learning products for students' prospective activities.

Keywords: discourse-oriented electronic resources, technological map, student, instructional session, learning materials.

Diskursiv xususiyatli elektron resurslar asosida o‘quv mashg‘ulotlarining texnologik xaritasini ishlab chiqish ingliz tilini o‘qitish metodikasining takomillashuviga olib kelishi shubhasiz. Shu jihatdan olganda, tajribaviy mashg‘ulotlarda tavsiya etilayotgan “Til portfeli” va boshqa integrativ texnologiyalar asosida diskursiv xususiyatli matnni tahlil qilish, adabiyotlardan unumli foydalanish, har bir masalaga ijodiy yondashish, o‘quv jarayonini tashkil qilish, hamda zamonaviy uslublarni qo‘llash orqali talabalarning til o‘zlashtirishlariga bo‘lgan qiziqishlarini oshirish, mas’uliyatni his qilish, ilmiy tadqiqot ishlarini olib borishga motivatsiya hosil qilishga e’tibor qaratildi.

Talabalarning ingliz tilidagi o‘quv materialini samarali o‘zlashtirishlari uchun integrativ o‘qitish modeli orqali talabalarda diskursiv xususiyatli elektron resurslar vositasida til o‘rganishga qadriyatli munosabatni hamda faoliyatli motivatsiyani rivojlantirishga mo‘ljallangan auditoriya mashg‘ulotining texnologik xaritasi shakllantirildi

Talabalar tomonidan ingliz tilidagi o‘quv materialini samarali o‘zlashtirishning texnologik xaritasi.
Unit 7 Crime and Justice 7.1 Finders keepers?[3]

O‘quv moduli: Mavzu	Til aspektlari amaliyoti fani Unit 7 Crime and Justice 7.1 Finders keepers? topilma buyumlar, jinoyat va adolat; hozirgi zamon modal fe’llari
Maqsad, Vazifalar	Talabalarga topilma pul/buyumlarni saqlab qolish masalasidagi huquqiy-axloqiy vaziyatlar haqida ingliz tilida fikr almashishga, matn va tinglash materiali orqali yangi leksik birliklarni o‘zlashtirishga hamda hozirgi zamon modal fe’llari (must, might, could, should, have to, need to, mustn’t, needn’t)dan to‘g‘ri foydalanishga o‘rgatish. -O‘quv materiallarni integrativ texnologiya – Case-study orqali baholash.
O‘quv jarayonining mazmuni	To‘rtta qisqa yangilik (topilma qimmatbaho buyumlar, tangalar, Faberje tuxumlari) haqidagi tinglab-tushunish materiali; “Finders keepers?” blogidagi topilma pulni saqlab qolish qonuniyligi haqidagi matn; leksik birliklar (abandoned, illegal, justify, circumstances, suspended sentence, accidentally, unclaimed, valuables) hamda hozirgi zamon modal fe’llarining qo‘llanilish qoidalari bilan tanishish.
O‘quv jarayonida tanlanadigan	Metod: Keys-stadi, Predikt, munozara Shakl: Auditoriya sharoitida, individual va juftlikda

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

atributlar	Vosita: audio yozuv, tarqatma matnlar (blog-post), doska Usul: tinglab tushunish, matn tahlili va grammatik mashqlar asosida
Baholash:	Nazorat: Og‘zaki so‘rov, tinglab tushunish topshiriqlari, matn yuzasidan savol-javob, kuzatish. Rag‘batlantirish, reyting-bal tizimi asosida baholash.
Kutiladigan mahsulot	O‘qituvchi: Talabalarda huquqiy-axloqiy vaziyatlarni tahlil qilish va asoslab fikr bildirish ko‘nikmasini shakllantiradi; modal fe’llarni tizimli tushuntiradi. Talaba: Yangi leksik birliklarni (abandoned, illegal, justify, circumstances, valuables) o‘zlashtiradi; hozirgi zamon modal fe’llaridan nutqda to‘g‘ri foydalanish ko‘nikmasini hosil qiladi.
Istiqbol rejasi	O‘qituvchi: Case-study texnologiyasini takomillashtirish, mavzuni talabalar hayotidagi real vaziyatlar bilan bog‘lash. Talaba: O‘zi bilgan yoki eshitgan topilma buyum bilan bog‘liq voqeani ingliz tilida gapirib berishga tayyorlanadi.

Ko‘rsatilgan integrativ bosqichlarda amalga oshiriladigan har bir talabaning o‘quv faoliyati natijasi aniq belgilanadi. Mashg‘ulot mavzusi maqsadidan kelib chiqqan holda tashkil etilgan integrativ texnologiyalar orqali matn bo‘yicha o‘quv materillalarini to‘laqonli o‘zlashtirilishiga erishiladi.

Talabalar diskursiv xususiyatli matn asosida tinglab-tushunish, badiiy matndagi monolog qismini o‘zlashtirish, so‘z boyligi va grammatikasiga asoslangan matnlar materiallari asosida taqdimot tayyorlash, o‘qituvchi tomonidan taqdim etilgan, yoki, tasmada yozib olingan topshiriqlarni bajarishga o‘rganadilar.

Shuni alohida ta’kidlash joizki, ingliz tilini integrativ yondashuv asosida o‘qitishda diskursiv xususiyatli elektron resurslardan foydalanishda diskursiv so‘zlarning semantik o‘ziga xosligini - gapning “moddiy” mazmunini kommunikativ vaziyat bilan o‘zaro bog‘lashda ishtirokini birinchi o‘ringa qo‘yadi va uning rasmiy xususiyatlarini ikkinchi o‘ringa qo‘yadi. Muhimi, nutq so‘zlari birliklarning “tabiiy” sinfini tashkil etmasligi, balki funsional-semantik xususiyatlariga ko‘ra ajralib turuvchi sinf bo‘lishini inobatga olish kerak. Bunday elektron resurslar, birinchidan, aniq chegaralarga ega emas, ikkinchidan, an’anaviy tasniflar nutqning turli qismlari (so‘z birliklari, qo‘shimchalar va boshqalar) ga tegishli bo‘lgan birliklarni birlashtiradi. Ingliz tilida o‘xshash so‘zlarni aniqlashga urinishlar juda ziddiyatli bo‘lib chiqadi va so‘zning nutq so‘zlari sinfiga tegishliligi asosan funksional mezonlar asosida aniqlanadi.

Genetik jihatdan, nutqning turli qismlariga borib taqaladigan, ularning o‘zagi modal so‘zlardan iborat bo‘lgan nutq diskursiv so‘zlarining va ularning morfologik holati tahlili shuni ko‘rsatadiki, grammatik mansublik nuqtai nazaridan ular orasida sub’ektiv modallik ko‘rsatkichi bo‘lgan modal so‘zlarga qaytuvchi birliklar ustunlik qiladi. Shu jihatdan olganda elektron resurslarni tayyorlashda o‘qituvchi diskursiv xususiyatli elektron resurslar

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

tarkibining so‘z birliklari semantikaning o‘ziga xosligini belgilaydi, bu kommunikantning nominativdan ustunligi va kontekst harakat doirasiga bog‘liqligidan iboratligini ko‘rsatadi. Diskursiv xususiyatli elektron resurslar uchun umumiy bo‘lgan matnni diskursivlash, muallifning yozma nutq uslubini og‘zaki nutqqa yaqinlashtirishga urinish sifatida tushuniladi. Bu Xalliday va Xasanning “mode” tushunchasiga mos keladi, ya’ni matn qanday kanalda (og’zaki yoki yozma) va qaysi janrda berilishi aynan shu orqali belgilanadi[2]

Xaritani ishlab chiqishda diskursiv so‘zlarni nutqda situasion va pragmatik mazmunga ega bo‘lgan birliklar deb hisoblash mumkinligi, nutq janri tushunchasiga "odamlar o‘rtasidagi ijtimoiy o‘zaro munosabatlarning tipik vaziyatining og‘zaki dizayni" sifatida olib kelishini inobatga olish lozim [1]. Buni biz mashg‘ulotlarning tashkiliy qismidayoq talabalarga tushuncha sifatida berib o‘tishimiz mumkin bo‘ladi.

Ingliz tilidan o‘quv mashg‘ulotlarining texnologik xaritasini ishlab chiqishda o‘qituvchi har qanday kommunikativ sohada standart va nostandart nutq janrlari ajralib turishini inobatga olib, kommunikativ jarayonning qurilish bloklari bo‘lgan, muayyan nutqiy harakatlardagi ifodasini aks ettiruvchi mashg‘ulot loyihasini modellashtiradi. Garchi, nutq so‘zlarini nutq janrini yaratish orqali so‘zlovchining nutq bosqichlari bilan bog‘liq bo‘lgan nutqiy funksiyalarni bajaradigan nutq harakatlarining tarkibiy qismlari sifatida keng tushunishga asoslanadigan bo‘lsak, mashg‘ulot xaritasidan o‘rin olgan talabalarning nutq kompetensiyalarini rivojlantirish tarkibiga kirishi mumkin bo‘lgan nutqiy harakatlardagi ifodasi mo‘jassamlashtiriladi.

Ingliz tili o‘quv mashg‘ulotlarining texnologik xaritasini ishlab chiqishda lingvistik materialni har tomonlama tahlil qilish orqali amaliy ahamiyatga ega bo‘lgan masalalar yechimini topish mumkin. Bunda o‘quv materiallari, lug‘atlardan foydalanish, shuningdek, leksema faoliyatining janr, stilistik va pragmatik jihatlari bilan bog‘liq tarjima muammolarini hal qilish uchun turli ishlanmalardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Yuqoridagilarni inobatga olib, ingliz tili o‘quv mashg‘ulotlarining texnologik xaritasini ishlab chiqishda quyidagilar inobatga olindi:

ingliz tilini integratsiyalashgan holda o‘qitish jarayonida diskursiv xususiyatga ega elektron ta’lim resurslaridan samarali foydalanish uchun, qo‘yilgan muammolarni aniqlash, ularning yechimini ishlab chiqish hamda o‘quv dasturida belgilangan vazifalarning to‘liq va natijali bajarilishini ta’minlovchi pedagogik shart-sharoitlarni yaratish;

ta’lim jarayonida qo‘llanilayotgan tashkiliy shakllar, o‘qitish metodlari, pedagogik texnologiyalar va ta’lim vositalarining samaradorlik ko‘rsatkichlarini metodik jihatdan tizimli ravishda tahlil qilib borish, shuningdek, talabalarning kelgusidagi pedagogik faoliyatida zarur bo‘ladigan didaktik mahsulotlar majmuasini yaratish va takomillashtirish.

Keltirilgan metodik tavsifli talablar oliy ta’limda ingliz tilini o‘qitish jarayonini talabalar uchun qiziqarli, tushunishga oson va hayotiy etib tashkil etishga yo‘naltirilgan. Ingliz tili mashg‘ulotlarida diskurs elektron resurslardan foydalanish jarayonini texnologiyalashtirish o‘zining unikalligi bilan ahamiyatlidir.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Бахтин М.М. Проблемы речевых жанров // Литературно-критические статьи / сост. С.Г.Бочаров, В.В.Кожинов. М. : Художественная литература, 1986. С. 428-472.
2. Halliday, M.A.K., Hasan, R. Cohesion in English. - London: Longman, 1976. (Routledge qayta nashri: London and New York: Routledge, 2013) - p. 40
3. Krantz, C., & Roberts, R. Navigate: Coursebook with Video — Upper-Intermediate. Series Adviser: C. Walter. Oxford: Oxford University Press.2016

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYADA HADISLARDAN FOYDALANISHNING ILMIY-PEDAGOGIK ASOSLARI: XORIJIY VA MDH OLIMLARI TADQIQOTLARI TAHLILI.

Fayzullayeva Gulnoza Kamolovna, mustaqil tadqiqotchi, Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti.

Annotatsiya

KIRISH ushbu maqolada ma'naviy-axloqiy tarbiyada hadislardan foydalanishning ilmiy-pedagogik asoslari hamda xorijiy va MDH olimlari tadqiqotlari tahlil qilinadi. Ta'lim-tarbiya jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etib, bu jarayonda hadislarning tarbiyaviy imkoniyatlaridan samarali foydalanish zarurligini ko‘rsatadi. Maqolada hadislarning shaxs ma'naviy kamolotini rivojlantirishdagi o‘rni, ma'naviy-axloqiy tarbiya mazmuniga integratsiyalash imkoniyatlari hamda ularning pedagogik faoliyatdagi ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, tadqiqotda hadislardan foydalanish orqali yosh avlod tarbiyasini takomillashtirishga doir ilmiy-pedagogik yondashuvlar tahlil qilinib, zamonaviy ta'lim jarayonida ularning tarbiyaviy salohiyatidan foydalanish istiqbollari asoslab beriladi.

MAQSAD. maqolaning maqsadi ma'naviy-axloqiy tarbiyada hadislardan foydalanishning ilmiy-pedagogik asoslarini xorijiy va MDH olimlari tadqiqotlari asosida tahlil qilish, mavjud nazariy yondashuvlarni qiyosiy baholash hamda ularning zamonaviy ta'lim-tarbiya amaliyotida qo‘llash imkoniyatlarini aniqlashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR. tadqiqotning metodologik asosini ma'naviy-axloqiy tarbiya, pedagogika va islom ma'rifiy merosiga oid ilmiy manbalar tashkil etdi. Tadqiqot jarayonida xorijiy va MDH mamlakatlari olimlarining monografiyalari, ilmiy maqolalari, dissertatsiyalari hamda pedagogik yo‘nalishdagi ilmiy nashrlari tahlil qilindi. Tadqiqotda qiyosiy-tahliliy, tizimli, tarixiy-pedagogik, kontent-tahlil, umumlashtirish va ilmiy manbalarni interpretatsiya qilish metodlaridan foydalanildi. Mazkur metodlar hadislarda ilgari surilgan ma'naviy-axloqiy qadriyatlarning pedagogik mazmunini aniqlash hamda ularni zamonaviy ta'lim jarayoniga tatbiq etish imkoniyatlarini baholashga xizmat qildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR. tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ma’naviy-axloqiy tarbiya jarayonida hadislar muhim pedagogik manba sifatida namoyon bo‘ladi. Xorijiy va MDH olimlari izlanishlarida hadislarning shaxs ma’naviy kamoloti, axloqiy madaniyati va ijtimoiy mas’uliyatini shakllantirishdagi imkoniyatlari yoritilgan. Tahlillar hadislarni ta’lim-tarbiya jarayoniga integratsiya qilish yosh avlodda ijobiy axloqiy sifatlarni rivojlantirishga xizmat qilishini ko‘rsatdi.

XULOSA. hadislar ma’naviy-axloqiy tarbiyaning samarali vositalaridan biri bo‘lib, yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Xorijiy va MDH tadqiqotlari hadislarning pedagogik salohiyatini tasdiqlab, ularni zamonaviy ta’lim jarayonida qo‘llash zarurligini ko‘rsatmoqda.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Kalit so‘zlar. ma'naviy-axloqiy tarbiya, hadis, pedagogika, tarbiya metodikasi, qadriyatlar ta'limi, ilmiy-pedagogik yondashuv, xorijiy tajriba, MDH olimlari, axloqiy tarbiya, kompetensiyaviy yondashuv, ma'naviy qadriyatlar.

НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ХАДИСОВ В ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОМ ВОСПИТАНИИ: АНАЛИЗ ИССЛЕДОВАНИЙ ЗАРУБЕЖНЫХ И УЧЁНЫХ СТРАН СНГ.

Файзуллаева Гульноза Камоловна, независимый исследователь, Национальный институт педагогики воспитания имени Кори Ниёзий.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ. в данной статье анализируются научно-педагогические основы использования хадисов в духовно-нравственном воспитании, а также исследования зарубежных и учёных стран СНГ. В процессе образования и воспитания особое значение имеет формирование национальных и общечеловеческих ценностей, что обусловливает необходимость эффективного использования воспитательного потенциала хадисов. В статье раскрывается роль хадисов в развитии духовного совершенствования личности, возможности их интеграции в содержание духовно-нравственного воспитания и значение в педагогической деятельности. Кроме того, рассматриваются научно-педагогические подходы к совершенствованию воспитания молодого поколения посредством использования хадисов и обосновываются перспективы применения их воспитательного потенциала в современном образовательном процессе.

ЦЕЛЬ. цель статьи заключается в анализе научно-педагогических основ использования хадисов в духовно-нравственном воспитании на основе исследований зарубежных и учёных стран СНГ, сравнительной оценке существующих теоретических подходов и определении возможностей их применения в современной образовательной и воспитательной практике.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ. методологическую основу исследования составили научные источники по вопросам духовно-нравственного воспитания, педагогики и исламского просветительского наследия. В процессе исследования были изучены монографии, научные статьи, диссертационные работы и педагогические исследования зарубежных и учёных стран СНГ. В работе использовались методы сравнительно-аналитического, системного, историко-педагогического анализа, контент-анализа, обобщения и интерпретации научных источников. Данные методы позволили определить педагогическое содержание духовно-нравственных ценностей, отражённых в хадисах, а также оценить возможности их применения в современном образовательном процессе.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ. результаты исследования показывают, что хадисы являются важным педагогическим источником в процессе духовно-

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

нравственного воспитания. В исследованиях зарубежных и учёных стран СНГ раскрываются возможности хадисов в формировании духовного совершенства личности, нравственной культуры и социальной ответственности. Анализ показал, что интеграция хадисов в образовательный и воспитательный процесс способствует развитию положительных нравственных качеств у подрастающего поколения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. хадисы являются одним из эффективных средств духовно-нравственного воспитания и имеют важное значение в формировании личности молодого поколения на основе национальных и общечеловеческих ценностей. Исследования зарубежных и учёных стран СНГ подтверждают высокий педагогический потенциал хадисов и необходимость их использования в современном образовательном процессе.

Ключевые слова. духовно-нравственное воспитание, хадис, педагогика, методика воспитания, образование ценностей, научно-педагогический подход, зарубежный опыт, учёные стран СНГ, нравственное воспитание, компетентностный подход, духовные ценности.

CIENTIFIC AND PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF USING HADITHS IN SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION: AN ANALYSIS OF RESEARCH BY FOREIGN AND CIS SCIENTISTS.

Fayzullaeva Gulnoza Kamolovna, Independent Researcher, Cori Niyoziy National Institute of Pedagogy of Education.

Annotation

INTRODUCTION. this article analyzes the scientific and pedagogical foundations of using Hadiths in spiritual and moral education, alongside researching the works of foreign and CIS scientists. In the process of education and upbringing, the formation of national and universal human values is of particular importance, which necessitates the effective use of the educational potential of Hadiths. The article reveals the role of Hadiths in the development of spiritual perfection of a person, the possibilities of their integration into the content of spiritual and moral education, and their significance in pedagogical activity. Furthermore, scientific and pedagogical approaches to improving the upbringing of the younger generation through the usage of Hadiths are examined, and the prospects of applying their educational potential in the modern educational process are substantiated.

AIM. the aim of the article is to analyze the scientific and pedagogical foundations of using Hadiths in spiritual and moral education based on the research of foreign and CIS scholars, to provide a comparative assessment of existing theoretical approaches, and to determine the possibilities of their application in modern educational and upbringing practices.

MATERIALS AND METHODS. the methodological framework of the study is comprised of scientific sources on the issues of spiritual and moral education, pedagogy,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

and Islamic educational heritage. In the course of the research, monographs, scientific articles, dissertations, and pedagogical studies of foreign and CIS scientists were examined. Methods of comparative-analytical, systemic, historical-pedagogical analysis, content analysis, generalization, and interpretation of scientific sources were applied in this work. These methods allowed for the determination of the pedagogical content of spiritual and moral values reflected in Hadiths, as well as an evaluation of the possibilities of their application in the contemporary educational process.

DISCUSSION AND RESULTS. the research results indicate that Hadiths serve as an important pedagogical source in the process of spiritual and moral education. Studies by foreign and CIS scholars reveal the potential of Hadiths in shaping the spiritual perfection, moral culture, and social responsibility of an individual. The analysis demonstrated that the integration of Hadiths into the educational and training process contributes to the development of positive moral qualities in the rising generation.

CONCLUSION. hadiths are one of the effective means of spiritual and moral education and bear significant importance in shaping the personality of the younger generation based on national and universal human values. Research conducted by foreign and CIS scholars confirms the high pedagogical potential of Hadiths and the necessity of their utilization in the modern educational process.

Keywords: spiritual and moral education, Hadith, pedagogy, methods of upbringing, value education, scientific and pedagogical approach, foreign experience, CIS scientists, moral education, competence approach, spiritual values.

Hozirgi davrda ta’lim jarayonining ustuvor vazifalaridan biri yosh avlodni intellektual jihatdan rivojlantirish bilan bir qatorda, uning ma’naviy dunyosi va axloqiy qarashlarini shakllantirishdan iboratdir. Jamiyatda sodir bo‘layotgan ijtimoiy-madaniy o‘zgarishlar shaxs tarbiyasiga yangicha yondashuvlarni talab etib, milliy hamda umuminsoniy qadriyatlardan samarali foydalanish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Shu nuqtai nazardan, ajdodlarimizning boy ma’naviy merosi, jumladan, hadislar asosida ilgari surilgan tarbiyaviy g‘oyalarning pedagogik imkoniyatlarini o‘rganish dolzarb ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

Hadislar insonning komillikka erishishi, axloqiy fazilatlarini rivojlantirishi va jamiyatdagi munosabatlarini takomillashtirishga yo‘naltirilgan muhim ma’naviy manba sifatida namoyon bo‘ladi. Ularda aks etgan halollik, adolat, mehr-shafqat, ilmga intilish, kattalarga hurmat va insonparvarlik kabi qadriyatlar yosh avlod tarbiyasida muhim pedagogik ahamiyatga ega. Mazkur g‘oyalarni ta’lim-tarbiya jarayoniga ilmiy asosda tatbiq etish o‘quvchilarning axloqiy ongini rivojlantirish va ma’naviy barqarorligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Ma’naviy-axloqiy tarbiya masalalari xorijiy hamda MDH hududidagi pedagogik tadqiqotlarda keng o‘rganilib, shaxs shakllanishida qadriyatlarning o‘rni, tarbiya vositalari

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

va ma’naviy merosdan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilingan. Ushbu tadqiqotlarda ilgari surilgan ilmiy qarashlarni o‘rganish hadislarning tarbiyaviy mohiyatini yanada chuqurroq anglash hamda ularning zamonaviy pedagogik jarayondagi o‘rnini belgilash imkonini beradi.

Shu sababli, ma’naviy-axloqiy tarbiyada hadislardan foydalanishning ilmiy-pedagogik asoslarini xorijiy va MDH olimlari tadqiqotlari asosida tahlil qilish, mavjud yondashuvlarni umumlashtirish va ta’lim amaliyotida qo‘llash imkoniyatlarini aniqlash muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolada aynan ushbu masalalar tahlil qilinadi.

Ushbu maqolada ma’naviy-axloqiy tarbiyada hadislardan foydalanishning ilmiy-pedagogik asoslarini o‘rganish maqsadida bir necha tadqiqot metodlaridan foydalanildi:

Adabiyotlarni tahlil qilish: Ma’naviy-axloqiy tarbiya, hadislarning pedagogik imkoniyatlari hamda qadriyatlar asosida tarbiyalash masalalariga oid xorijiy va MDH olimlarining ilmiy ishlari, maqolalari, monografiyalari va tadqiqotlari tahlil qilindi. Ushbu tahlil orqali hadislardan ta’lim-tarbiya jarayonida foydalanishning nazariy asoslari hamda mavjud ilmiy yondashuvlar o‘rganildi.

Ilmiy manbalarni qiyosiy tahlil qilish: Xorijiy va MDH tadqiqotchilarining ma’naviy-axloqiy tarbiya, diniy-ma’rifiy meros va pedagogik qadriyatlar haqidagi ilmiy qarashlari qiyosiy o‘rganildi. Natijada hadislarning tarbiyaviy ahamiyati va pedagogik jarayondagi o‘rni aniqlandi.

Amaliy tajribalarni o‘rganish: Ta’lim-tarbiya jarayonida ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirishga qaratilgan ilg‘or pedagogik tajribalar tahlil qilindi. Hadislardan foydalanishning yoshlar tarbiyasiga ta’siri va pedagogik imkoniyatlari o‘rganildi.

Umumlashtirish va tizimlashtirish metodi: Tadqiqot davomida olingan ilmiy ma’lumotlar umumlashtirilib, hadislarning ma’naviy-axloqiy tarbiyadagi o‘rni, ularning pedagogik imkoniyatlari hamda zamonaviy ta’lim jarayoniga tatbiq etish yo‘llari asoslab berildi.

Ma’naviy-axloqiy tarbiyada hadislardan foydalanishning ilmiy-pedagogik asoslarini o‘rganish jarayonida tizimli va kompleks yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqot natijalari hadislarning yosh avlod ma’naviy kamoloti, axloqiy fazilatlarini shakllantirish hamda ta’lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishdagi muhim pedagogik imkoniyatlarini tasdiqlaydi.

Ma’naviy-axloqiy tarbiya masalasi xalqaro va MDH hududidagi pedagogik tadqiqotlarda keng o‘rganilmoqda. Tadqiqot davomida xorijiy va MDH olimlarining ma’naviy qadriyatlar, axloqiy tarbiya, diniy-ma’rifiy meros hamda hadislarning tarbiyaviy ahamiyatiga oid ilmiy manbalari tahlil qilindi. Mazkur tahlillar hadislarni zamonaviy pedagogik jarayonda qo‘llashning nazariy va amaliy asoslarini aniqlash imkonini berdi.

Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi mamlakatlarida tarbiya va pedagogika yo‘nalishida faoliyat olib borayotgan olimlarning ilmiy izlanishlari zamonaviy ta’lim tizimida ma’naviy-axloqiy hamda ijtimoiy muhitni shakllantirishda muhim ilmiy-nazariy asos bo‘lib xizmat

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

qiladi. Xususan, Mavlyautdinov I. S[1], Bakhchieva O. V[2], Kruglov V. V[3], Fabrikov M. S[4], Borytko N. M[5], Romm T. A , Anikeeva N. P, Vinnikova G. V, Kiseleva E. V va Pivchenko V. P[6], Kirgueva F. H va Dzidzoeva S. M[7], Ponomarev A. V[8], Fiofanova O. A[9], Ashuraliyev M. I[10], Alinnejad Masume[11] ,Chekina E.V[12] kabi olimlarning tadqiqotlarida ushbu muammo turli ilmiy yondashuvlar asosida keng yoritilgan. Shuningdek, islom pedagogikasi va hadis ilmini o‘rganish, ularning tarbiyaviy salohiyatini ilmiy jihatdan tahlil etish bilan bog‘liq bir qator tadqiqot ishlari va dissertatsiyalar ham alohida ilmiy qiziqish uyg‘otadi.

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda o‘smirlar tarbiyasining ma’naviy-axloqiy asoslarini mustahkamlash, shuningdek, islomiy qadriyatlarning tarbiyaviy imkoniyatlarini ilmiy jihatdan asoslash dolzarb yo‘nalishlardan biri sifatida qaralmoqda. Bu borada olib borilgan izlanishlar ta’lim jarayonida shaxsning axloqiy shakllanishiga ta’sir etuvchi omillarni kompleks tahlil qilishga qaratilganligi bilan ajralib turadi.

Milliy va diniy an’analarni ta’lim tizimiga integratsiya qilish masalalari A. M. Ashuraliyev “Tojik xalqining an’analari asosida o‘quvchilarning axloqiy tarbiyasi[13]” nomli tadqiqotlarida ham keng yoritilgan. Mazkur tadqiqot ishida o‘quvchilarning axloqiy tarbiyasini takomillashtirishda xalq pedagogikasi va islomiy qadriyatlarning o‘zaro uyg‘unligi asosiy metodologik yondashuv sifatida talqin etilib hamda tarixiy-pedagogik tajribani tahlil qilish orqali ta’lim jarayonida madaniy merosdan foydalanishning samarali yo‘llarini ishlab chiqadi hamda avlodlararo ma’naviy uzviylikni ta’minlash zarurligini asoslaydi.

---

[1] Мавляутдинов И. С. Социальная роль Ислама как фактора стабилизации общества (на примере Республики Татарстан) : специальность 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и процессы» : автореф. дис. … канд. социол. наук. – Казань, 2007. – 24 б.

[2] Ботяшина О. В. Духовно-нравственное воспитание младших школьников в русской классической гимназии : 13.00.01 – «Общая педагогика, история педагогики и образования» : автореф. дис. … канд. пед. наук. – Москва, 2020. – 24 б

[3] Круглов В. В. Теоретические и методические основы воспитания в социально-значимой деятельности подростковых сообществ : 5.8.1. «Общая педагогика, история педагогики и образования» : автореф. дис. … д-ра пед. наук. – Москва, 2023. – 48 б.

[4] Фабриков М. С. Педагогическая концепция воспитания правовой культуры студентов неюридических вузов : 5.8.1. «Общая педагогика, история педагогики и образования» : дис. … д-ра пед. наук. – Владимир, 2025. – 350 б.

[5] Борытко Н. М. В пространстве воспитательной деятельности: монография.-Волгоград, 2001.

[6] Ромм Т. А., Аникеева Н. П., Винникова Г. В., Киселёва Е. В., Пивченко В. П. Феномен воспитания в современной педагогике: монография.-Новосибирск: Изд-во НГПУ, 2011.-221 с.

[7] Киргуева Ф. Х., Дзидзоева С. М. Духовно-нравственное воспитание младших школьников в поликультурной среде как научно-педагогическая проблема: монография. -Ульяновск: Зебра, 2020. - 94 с.

[8] Пономарев А. В. (ред.). Воспитательная деятельность в вузе: современные подходы: монография.-Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2022.-344 с.

[9] Фиофанова О. А. Воспитательная система школы как фактор взросления подростков: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.01 – Общая педагогика, история педагогики и образования. – Ижевск, 2004. – 23 с.

[10] Ашуралиев М. И. Нравственное воспитание учащихся на традициях таджикского народа: 13.00.01. Общая педагогика, история педагогики и образования: автореф. дис. … канд. пед. наук. – Душанбе, 2007. – 24 с.

[11] Педагогические основы взаимосвязи обучения и воспитания в контексте современного образования Ирана: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Масуме Алинеджад. – Душанбе, 2010.

[12] Чекина Е. В. Теория нравственного воспитания: история развития и современное состояние: монография.-Гродно: ГрГУ, 2008. -119 с.

[13] Ашуралиев М. И. Нравственное воспитание учащихся на традициях таджикского народа: 13.00.01. Общая педагогика, история педагогики и образования: автореф. дис. … канд. пед. наук. – Душанбе, 2007. – 24 с.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Mazkur yo‘nalishda Soleimani S[14], Migal A. S[15], Mavlyautdinov I. V va Ibrahim A. H[16], Koychuyev A. A[17], Xodjieva F. A[18] , Gilmutdinov B. R[19] , Sakhov R. L[20] , Akhmedov S. A [21] Shcherbanev D. Y[22] Kamaletdinova G. A[23] kabi tadqiqotchilarning ishlari alohida ahamiyatga ega bo‘lib, ularda islomiy qadriyatlar va hadislarning tarbiyaviy imkoniyatlari ilmiy-nazariy jihatdan chuqur tahlil qilingan.

Mazkur yo‘nalishda Kazan olimi Ibrohim A.I. va Abed H[24] tomonidan amalga oshirilgan “O‘smir yoshdagi o‘quvchilar tarbiyasida islomning axloqiy salohiyatidan foydalanish” dissertatsiya avtoreferati alohida ahamiyatga ega bo‘lib, ularda islomiy axloqiy ta’limotning o‘smir yoshdagi o‘quvchilar tarbiyasidagi o‘rni chuqur o‘rganilgan. Tadqiqotda Qur’on va hadis manbalarida ifodalangan tarbiyaviy g‘oyalar asosida o‘quvchilarda ijobiy xulq, mas’uliyat hissi hamda mehnatga ongli munosabatni shakllantirish imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, oila va ta’lim muassasasi o‘rtasidagi pedagogik hamkorlik tarbiya samaradorligini oshiruvchi asosiy omillardan biri ekanini ta’kidlaydilar.

Islom ta’limotining tarbiyaviy salohiyati masalasi Dushanbelik Xodjieva F. A[25] ilmiy qarashlarida ham o‘z ifodasini topgan. Ushbu tadqiqotda islom axloqiy me’yorlarining bolalar va yoshlar shaxsiy rivojlanishiga ta’siri tahlil qilinib, uning insonparvarlik, adolat va bag‘rikenglik kabi umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirishdagi o‘rni asoslab berilganligi hamda diniy-ma’naviy merosni zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan uyg‘unlashtirish zarurligini ta’kidlab, bu jarayon yoshlar ma’naviy barqarorligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etishini ko‘rsatadi.

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda islomning ta’limiy va tarbiyaviy imkoniyatlarini dunyoviy ta’lim tizimi doirasida o‘rganish alohida ilmiy yo‘nalish sifatida shakllanib bormoqda. Bu borada Moskvalik Koychuyev A.A. tomonidan olib borilgan izlanishlar

[14] Солеймани С. Особенности культурно-религиозной идентичности мусульман в современной России: 5.4.1. Теория, методология и история социологии: автореф. дис. … канд. социол. наук. – Москва: Российский университет дружбы народов, 2023. – 24 с.
[15] Мигаль А. С. Мусульманский мир в представлениях западноевропейских интеллектуалов эпохи Просвещения: специальность 07.00.03 «Всеобщая история (новая и новейшая история)» : дис. … канд. ист. наук. – Ростов-на-Дону, 2019. – 180 с.
[16] Ибрагим А. И., Абед Х. Использование нравственного потенциала ислама в воспитании учащихся подросткового возраста : 13.00.01 «Общая педагогика» : автореф. дис. … канд. пед. наук. – Казань, 1996. – 22 б.
[17] Койчуев А. А.-Дж. Педагогический потенциал ислама в светских образовательных практиках: автореф. дис. … д-ра пед. наук: 13.00.01, 13.00.08. – Ставрополь, 2008.
[18] Ходжиева Ф. А. Педагогические условия ответственности родителей за воспитание детей в исламе, созвучные современным нравственным нормам светского общества: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.01.- Душанбе, 2009.-24 с.
[19] Гильмутдинов Б. Р. Тенденции развития и педагогические условия использования прогрессивной мысли ислама в современной школе: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.01.-Казань, 2002.-24 с.
[20] Сахов Р. Л. Формирование толерантности слушателей мектеба на основе активизации педагогического потенциала исламских первоисточников: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.01.-Уфа, 2019.
[21] Ахмедов С. А. Сунна -уникальный источник исламского вероучения: автореф. дис. … канд. филос. наук: 09.00.13. -Махачкала, 2009.-24 с.
[22] Щербанев Д. Ю. Внедрение обучения исламу в систему религиозного образования государственных школ современной Германии: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.01.-Ростов-на-Дону, 2009.-24
[23] Камалетдинова Г. А. “Принципы перевода хадисов и их лингвистические особенности”: автореф. дис. канд. филол. наук.- Казань, 2000.
[24] Ибрагим А. И., Абед Х. Использование нравственного потенциала ислама в воспитании учащихся подросткового возраста : 13.00.01 «Общая педагогика» : автореф. дис. … канд. пед. наук. – Казань, 1996
[25] Ходжиева Ф. А. Педагогические условия ответственности родителей за воспитание детей в исламе, созвучные современным нравственным нормам светского общества: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.01.-Душанбе, 2009

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

muhim ahamiyat kasb etadi. Olimning “Dunyoviy ta’lim amaliyotida islomning pedagogik salohiyati”[26] nomli tadqiqoti mazkur masalaga bag‘ishlangan bo‘lib, unda islomiy qadriyatlarning zamonaviy ta’lim tizimiga integratsiya qilish imkoniyatlari nazariy va amaliy jihatdan tahlil etiladi.

Tadqiqotda diniy-axloqiy qadriyatlar va zamonaviy dunyoviy ta’lim o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar hamda dunyoviy va diniy ta’lim tizimlari o‘rtasida konstruktiv muloqot zarurligi asoslanib, bu jarayon yoshlar ma’naviy-axloqiy tarbiyasini mustahkamlashga xizmat qilishi ta’kidlanadi. “Islomning pedagogik salohiyati” tushunchasi ilmiy muomalaga kiritilib, u qadriyatlar tizimi, mazmuniy asoslar va metodologik vositalarning yaxlit majmui sifatida talqin etiladi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, islom faqat diniy tizim emas, balki inson hayotining ijtimoiy, axloqiy va tarbiyaviy jihatlarini tartibga soluvchi kompleks madaniy-ma’naviy tizim sifatida qaraladi. Olim islom pedagogik salohiyatini uch asosiy komponentda izohlaydi:

birinchidan, insonning ma’naviy-axloqiy qarashlarini shakllantiruvchi qadriyatga yo‘naltirilgan tizim;

ikkinchidan, bilimni nafaqat kognitiv, balki axloqiy burch sifatida talqin etuvchi mazmuniy asos;

uchinchidan, tarbiya va o‘z-o‘zini rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodik vositalar majmui.

Umuman olganda, Koychuyev A.A.ning tadqiqoti islom pedagogik salohiyatining zamonaviy ta’lim tizimidagi o‘rnini nazariy asoslash bilan birga, uning amaliy qo‘llanilish imkoniyatlarini ham yoritib beradi. Olim tomonidan ilgari surilgan konsepsiya islomiy tarbiya vositalarining dunyoviy pedagogika bilan zid emasligini, aksincha, ular o‘zaro uyg‘un holda qo‘llanilishi mumkinligini asoslaydi.

Shuningdek, MDH olimlari islomiy qadriyatlarni zamonaviy dunyoviy ta’lim bilan uyg‘unlashtirish zarurligini ta’kidlab, oila, maktab va jamiyat hamkorligi tarbiya samaradorligini oshirishda muhim omil ekanini qayd etadilar. Bu esa milliy va umuminsoniy qadriyatlarni ta’lim jarayoniga integratsiya qilishning nazariy hamda amaliy asoslarini boyitadi.

Jahon olimlarining ilmiy qarashlarida ham ma’naviy-axloqiy tarbiyani hadislar asosida rivojlantirish dolzarb pedagogik yo‘nalish sifatida baholanadi. Ularning tadqiqotlarida hadislarning shaxs ma’naviy kamolotidagi pedagogik imkoniyatlari asoslab berilgan.

Ma’naviy-axloqiy tarbiyaning konseptual va metodologik jihatlari Shirshov V. D[27] Bakhchieva, O.A[28], Yanushkyavichene O. L, Bobylev B. G, va Malkova M. A[29] kabi

[26] Койчуев А. А.-Дж. Педагогический потенциал ислама в светских образовательных практиках: автореф. дис. … д-ра пед. наук: 13.00.01, 13.00.08. – Ставрополь, 2008.
[27] Shirshov V. D "Moral and spiritual education" (2020)
[28] Bakhchieva, O.A Dukhovno-nravstvennoe vospitanie uchitelya" (Spiritual-Moral Education of Teachers, 2014)
[29] Янушкявичене О. Л., Бобылев Б. Г., Малькова М. А Духовно-нравственное воспитание в высшей школе : монография / Союз православных ученых духовно-просветительского центра имени святого преподобного Нестора Летописца (ЛНР). – Луганск, 2016. – 74с.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

olimlarning ishlarida keng yoritilgan. Diniy va dunyoviy qadriyatlar o‘zaro uyg‘unligi Diniy va dunyoviy qadriyatlar o‘zaro uyg‘unligi masalasi esa , Hardaker G va Sabki A. A[30] tadqiqotlarida ilmiy asosda tahlil qilingan. Hadislarning pedagogik imkoniyatlari va tarbiyaviy ahamiyati yuzasidan olib borilgan izlanishlarda Hamit Sevgili[31] , Alonzi B. F[32], Alshahri M. S. H. [33], Adil Salahi[34] Mohammed Sabrin[35] , Syahrul Ismet, Izzatul Laili, Dyah Rahmavvati[36] kabi olimlar muhim xulosalarga kelgan. Ularning tadqiqotlari hadislarning yoshlar ma’naviy-axloqiy shakllanishidagi o‘rni va zamonaviy ta’lim jarayonidagi didaktik ahamiyatini asoslab beradi. Anas I. va Iswantir M[37] islomiy qadriyatlarni STEM ta’limiga integratsiya qilish orqali ta’lim samaradorligini oshirish masalasini yoritgan. Eryandi E[38] raqamli davrda islomiy qadriyatlarning axloqiy tarbiyadagi o‘rnini tahlil qilgan. Maidugu U. A[39] islomiy ta’limning milliy xarakter shakllanishidagi ahamiyatini asoslab bergan. Hadis tadqiqotlari bo‘yicha Hafizon A[40] hadislarning pedagogik ahamiyatini ko‘rsatgan, Oktan Y[41] esa Malayziyada hadis ilmiy rivojini tahlil qilgan. Nicholson R. A[42] va Brown J[43] asarlarida hadis ilmining tarixiy va kanonizatsion jihatlari yoritilgan. al-A’zami M. M[44] hadis metodologiyasini ilmiy asosda sharhlagan.

Shuningdek, turk ilmiy maktabi vakillari, Ahmed Naim Davudoğlu va Kamil Miras[45] Mehmed Sofuoğlu[46] Kamran, A.B., Butt, N.A., Basharat, A.[47] hadis manbalarini pedagogik mazmun bilan uyg‘unlashtirish yo‘nalishida muhim ilmiy ishlanmalar olib borganlar.

[30] Hardaker, G., & Sabki, A. A. Pedagogy in Islamic Education: The Madrasah Context. – Bingley, UK: Emerald Publishing Limited, 2019. – ISBN 978-1-78754-532-8 (Print)
[31] Hamit Sevgili İmâm Buhârî’nin fıkıh anlayışı: doktora tezi. -Dicle University, 2015.
[32] Alonzi B. F. ctivating the teaching methods contained in the Holy Quran among Islamic teachers: PhD thesis.-University of Glasgow, School of Education, College of Social Sciences, 2023.
[33] Alshahri M. S. H. Critical study of Western views on hadith (on the example of James Robson and John Burton): PhD thesis. – University of Birmingham, 2011.
[34] “Al-Adab al-Mufrad with Full Commentary: A Perfect Code of Manners and Morality” (Islamic Foundation, 2017–2018).
[35] Sabrin M. A beginner's guide to understanding Islamic pedagogy (THE ISLAM AND MUSLIMS SERIES Book 1). – Selangor: Dakwah Corner Bookstore, 2024. – 143 p. – ISBN 9786297545103
[36] Syahrul Ismet, Izzatul Laili, Dyah Rahmawati. The Role of Islamic Education in Promoting Moral and Ethical Values Among Modern Youth. The Journal of Academic Science, Vol. 2, No. 3, 2025, pp. 330-338.
[37] Anas I., Iswantir M. Integrasi nilai-nilai Islam dalam kurikulum berbasis STEM di sekolah Islam terpadu // TADBIRUNA. – 2024. – Vol. 4(1). – P. 1–14.
[38] Eryandi E. Integrasi nilai-nilai keislaman dalam pendidikan karakter di era digital // Kaipi: Kumpulan Artikel Ilmiah Pendidikan Islam. – 2023. – Vol. 1(1). – P. 12–16
[39] Maidugu U. A., Adamu Y., Isah T. Islamic education and its value: A vital means for the formation of national character // Bulletin of Islamic Research. – 2024. – Vol. 2(4). – P. 725–744
[40] Hafizon A., Nurhadi, Husti I. Tarbawi hadith theory in education and its applications // International Journal of Humanities Education and Social Sciences. – 2023. – Vol. 2(4). – P. 1079–1092.
[41] Oktan Y. Zamonaviy davrda Malayziyada hadis tadqiqotlarining rivojlanishi // Modern Dönemde Hadis ve Babanzâde Ahmed Naîm. – Istanbul: Divan, 301–303
[42] Nicholson R. A. A Literary History of the Arabs. – London, 2010. – 467 p.
[43] Brown J. The Canonization of al-Bukhari and Muslim. – Boston, 2007
[44] Al-A’zami M. M. Hadis metodolojisi ve edebiyati. – İstanbul: İz Yayıncılık, 2015
[45] “Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi”
[46] Sahih-i Buhari ve Tercemesi - Cilt 8 – Hardcover Ötüken Nesriyat, 2009
[47] Kamran, A.B., Butt, N.A., Basharat, A. Semantic Enrichment of Hadith Corpus-Knowledge Graph Generation From Islamic Text // Semantic Web. -2026. -Vol. 17, №2.- P. 1–27.- DOI: 10.1177/22104968261431425

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Bundan tashqari, Prita Nur Audya and Dimas Surya Febriansyah[48], Budiyanto[49] tomonidan amalga oshirilgan tadqiqotlarda hadislarning kompetensiyaviy yondashuv asosida ta'lim mazmuniga integratsiya qilinishi masalalari tahlil etilgan. Ushbu ilmiy qarashlar hadislarni faqat diniy manba sifatida emas, balki shaxsning ma'naviy kamoloti va axloqiy barqarorligini shakllantiruvchi muhim pedagogik resurs sifatida talqin qilish imkonini beradi.

Ilmiy adabiyotlarda hadislarning zamonaviy islom ta'limi metodologiyasidagi o'rni keng yoritilib, ular muhim epistemologik va didaktik asoslardan biri sifatida talqin qilinadi. Jumladan, Indoneziyalik olimlardan Prita Nur Audya va Dimas Surya Febriansyah "Hadislarning zamonaviy islom ta'limi o'qitish metodologiyasini rivojlantirishdagi roli"[50] nomli maqolasida hadislarni zamonaviy islom ta'limi metodologiyasining asosiy konseptual tayanchlaridan biri sifatida asoslaydi. Ularning qarashlariga ko'ra, hadislar talabalarning ma'naviy-axloqiy rivojlanishi hamda xulqiy barqarorligini ta'minlovchi muhim pedagogik resurs hisoblanadi. Hadislarga asoslangan o'qitish strategiyalari bo'yicha ilmiy manbalarda bir qator samarali yondashuvlar ajratib ko'rsatiladi. Jumladan, loyiha asosida o'qitish hadis mazmunini real ijtimoiy amaliyot bilan bog'lash orqali kompetensiyalarni rivojlantiradi; muhokama metodi esa axloqiy tushunchalarni tahlil qilish orqali tanqidiy fikrlashni kuchaytiradi. Shuningdek, hikoyaviy yondashuv hadislarni kontekstual va emotsional jihatdan idrok etishni osonlashtiradi, namuna orqali tarbiya esa ijtimoiy taqlid mexanizmi asosida axloqiy xulqni shakllantirishga xizmat qiladi.

Ushbu metodlarning samaradorligi hadislarning o'quv dasturiga tizimli integratsiyasi bilan bevosita bog'liq bo'lib, bu ta'lim jarayonini oddiy bilim berishdan ma'naviy-axloqiy shakllanishga yo'naltirilgan yaxlit tizimga aylantiradi.

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda hadislarning islom ta'limi metodologiyasidagi o'rni epistemologik, didaktik va aksiologik jihatdan muhim manba sifatida keng yoritilgan.

Suriyalik olim Fathiddin Beyanuniyning "Islomning ilk davrlarida hadis va uning tamoyillari: G'arbiy yondashuvga tanqidiy tadqiqot"[51] nomli dissertatsiyasida hadis ilmining ilk tarixiy shakllanish jarayonini va uning G'arbiy sharqshunoslikdagi talqinlarini tanqidiy yondashuv asosida tahlil qiladi. Olim o'z fikrlarida hadislarning Qur'on bilan metodologik uzviyligini ta'kidlab, ularning Islom huquqiy tizimida ikkinchi asosiy manba sifatida shakllanishi keyingi davr mahsuli emas, balki ilk islomiy davrlardayoq mavjud bo'lgan ilmiy-huquqiy haqiqat ekanini asoslaydi. Shu bilan birga, ayrim orientalist yondashuvlarda ilgari

[48] Audya Prita Nur, Febriansyah Dimas Surya. The Role of Hadith in Developing Contemporary Islamic Education Teaching Methodologies // Proceedings of the International Conference on Religion, Science and Education. – 2025. – № 4. – B. 113–119. – ISSN 2829-3355, E-ISSN 2828-8467.

[49] Budiyanto. The Implementation of the Prophet Muhammad's Teaching Methods in Tarbawi Hadiths: A Study of Islamic Educational Values and Their Relevance to Modern Learning // Journal Corner of Education, Linguistics, and Literature. – Vol. 4, No. 3. – February, 2025. – P. 330–338. – DOI: 10.54012/jcell.v4i3.411.

[50] Prita Nur Audya, P. N., & Febriansyah, D. S. The role of hadith in developing contemporary Islamic education teaching methodologies. In Proceedings of International Conference on Religion, Science and Education (2025), Vol. 4, pp. 114–117. ISSN 2829-3355; EISSN 2828-8467.

[51] Beyanouni, F. Hadith and its principles in the early days of Islam: A critical study of a Western approach: Doctoral dissertation in Arabic and Islamic Studies. University of Glasgow, Faculty of Arts, 1994.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

surilgan hadisning keyingi davrlarda institutsionallashganligi haqidagi qarashlarga tanqidiy munosabat bildiradi.

Islom ta'limining zamonaviy ijtimoiy sharoitdagi tarbiyaviy ahamiyati Indaneziya universitetida faoliyat yuritadigan olimlardan Syahrul Ismet, I., Laili, I., va Rahmavvati, "Zamonaviy yoshlar orasida axloqiy va ma'naviy qadriyatlarni shakllantirishda islom ta'limining roli"[52] nomli tadqiqotlarida tahlil etilgan. Ularning xulosalariga ko'ra, Qur'on va hadisga asoslangan ta'lim tizimi yoshlar ongida halollik, adolat va rahm-shafqat kabi fundamental axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, ushbu tizim globallashuv va raqamli muhitda yuzaga kelayotgan axloqiy inqirozlarga qarshi ma'naviy barqarorlikni ta'minlovchi vosita sifatida ham talqin qilinadi.

2015-yilda Hamit Sevgili tomonidan "Dicle Universiteti"da himoya qilingan "Imom Buxoriyning fiqhiy qarashlari"[53] nomli doktorlik dissertatsiyasida Imom Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriyning ilmiy merosi kompleks ravishda tadqiq etilgan. Mazkur tadqiqotda Imom Buxoriy faqat hadis ilmining yirik namoyandasi sifatida emas, balki mustaqil huquqiy qarashlarga ega bo'lgan faqih sifatida ham baholanadi. Dissertatsiyada uning fiqhiy metodologiyasi, huquqiy masalalarni hal etishdagi yondashuvlari hamda islom huquqiy maktablari orasidagi ilmiy mavqei tahlil qilingan.

Tadqiqotning amaliy qismi Imom Buxoriyning ibodatlar, oila huquqi, fuqarolik-huquqiy munosabatlar va jinoiy javobgarlikka oid qarashlarini o'rganishga bag'ishlangan. Muallif tomonidan ushbu masalalar yuzasidan ilgari surilgan ijtihodiy xulosalar islom huquqi taraqqiyotidagi o'rni nuqtai nazaridan baholangan.

Imom Buxoriyning ilmiy merosi nafaqat hadis va fiqh ilmlari rivojiga, balki ma'naviy-axloqiy tarbiya masalalariga ham sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Xususan, uning Al-Adab al-Mufrad asari insoniy fazilatlar, oila va jamiyatdagi munosabatlar, ota-onaga hurmat hamda odob-axloq me'yorlarini targ'ib etuvchi muhim manbalardan biri hisoblanadi. Ushbu asarda jamlangan hadislar yosh avlodni ma'naviy barkamollik ruhida tarbiyalashga xizmat qiluvchi pedagogik g'oyalarni o'zida mujassam etgan.

Shuningdek, Imom Buxoriy inson faoliyatini baholashda niyat omiliga alohida e'tibor qaratgan. U amallarning qiymati va mazmuni insonning ichki maqsadi hamda niyati bilan chambarchas bog'liqligini ta'kidlab, axloqiy kamolotning muhim mezonlaridan biri sifatida ichki poklik va samimiyatni e'tirof etgan.

Bundan tashqari, Imom Buxoriy merosi zamonaviy ta'lim-tarbiya jarayonida ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirishning muhim nazariy asoslaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Mitra Sasmita, A. Fudholi, va R. D. Zainuri "Islom ta'limi yosh avlodning ma'naviy va axloqiy asoslari sifatida"[54] tomonidan olib borilgan izlanishlarda Islom ta'limi

[52] Syahrul Ismet, I., Laili, I., & Rahmawati, D. The role of Islamic education in promoting moral and ethical values among modern youth. The Journal of Academic Science, Vol. 2, No. 3, 2025, pp. 823–824.
[53] Hamit Sevgili İmâm Buhârî'nin fıkıh anlayışı: doktora tezi. -Dicle University, 2015.
[54] Mitra Sasmita, A. Fudholi, & R. D. Zainuri. Islamic education as the spiritual and moral foundation of the young generation. Indonesian Journal of Education (INJOE), Vol. 4, No. 3, 2024, pp. 857–859.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

shaxsning yaxlit ma’naviy-axloqiy rivojlanishini ta’minlovchi kompleks tizim sifatida ko‘rib chiqiladi.

Ushbu tadqiqotlarda ta’lim jarayonini modernizatsiya qilish, raqamli texnologiyalarni integratsiya etish hamda ta’lim muassasalari, oila va jamiyat o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish zarurligi asoslanadi. Bu yondashuv Islom ta’limining zamonaviy pedagogik paradigmalar bilan uyg‘unlashuvini ta’minlashga qaratilgan.

Kamran, A.B., Butt, N.A., Basharat, A. “Hadislar korpusini semantik boyitish: islomiy matnlar asosida bilimlar grafigini yaratish” [55] nomli maqolasida loyihasi hadis matnlarini bilimlar grafigi (Knowledge Graph) shaklida tashkil etish orqali islomiy manbalarni qidirish va tahlil qilish samaradorligini oshirishga qaratilgan. Ushbu tizim an’anaviy kalit so‘zli qidiruvdan farqli ravishda, foydalanuvchiga mazmunan o‘zaro bog‘liq hadislarni ham topish imkonini beradi.

Loyihada tabiiy tilni qayta ishlash texnologiyalari yordamida hadis matnlaridagi shaxslar, joylar, voqealar va mavzular aniqlanib, ular o‘rtasidagi semantik munosabatlar modellashtirilgan. Shuningdek, hadislar Qur’on oyatlari va boshqa islomiy manbalar bilan bog‘langan.

Tizim islom an’analaridagi eng ishonchli oltita hadis to‘plamini qamrab oladi hamda o‘n minglab hadislar, minglab roviylar va millionlab semantik bog‘lanishlarni o‘z ichiga oladi. Bundan tashqari, u Wikidata va DBpedia kabi xalqaro bilim bazalari bilan integratsiyalashgan bo‘lib, islomiy bilimlarni raqamli muhitda chuqur va tizimli o‘rganish imkoniyatini yaratadi

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda ma’naviy-axloqiy tarbiya va islom ta’limi metodologiyasi jahon olimlari tomonidan faol o‘rganilmoqda. Bu yo‘nalishda nazariy va metodologik asoslar izchil rivojlanmoqda. Ko‘plab tadqiqotlarda ma’naviy-axloqiy tarbiya shaxs kamolotini ta’minlovchi asosiy pedagogik kategoriya sifatida qaraladi. Uning samaradorligi ta’lim jarayonining uzluksiz va integrativ xususiyati bilan bog‘liq ekanligi ta’kidlanadi. Olimlar diniy va dunyoviy qadriyatlarning uyg‘unligini tarbiyaviy jarayonni kuchaytiruvchi muhim omil deb hisoblaydilar. Bu yondashuv yoshlarda axloqiy barqarorlik, ijtimoiy mas’uliyat va madaniy moslashuvchanlikni shakllantirishga yordam beradi. Hadislar esa axloqiy me’yorlarni singdirish, ma’naviy kompetensiyalarni rivojlantirish va yoshlarda ijtimoiy-axloqiy tafakkurni shakllantirishda samarali vosita sifatida baholanmoqda.

Zamonaviy tadqiqotlarda islom ta’limi tizimi globallashuv sharoitida ham ma’naviy-axloqiy tarbiyani ta’minlovchi barqaror pedagogik tizim sifatida ko‘riladi. Bunda kompetensiyaviy va integrativ yondashuvlar asosiy o‘rin tutadi. Jahon olimlarining tadqiqotlari ma’naviy-axloqiy tarbiya, milliy va umuminsoniy qadriyatlar hamda islomiy

[55] Kamran, A.B., Butt, N.A., Basharat, A. Semantic Enrichment of Hadith Corpus-Knowledge Graph Generation From Islamic Text // Semantic Web. -2026. -Vol. 17, №2.- P. 1–27.- DOI: 10.1177/22104968261431425

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

manbalarni uyg‘unlashtirish orqali yosh avlodni barkamol shaxs sifatida tarbiyalashning muhim nazariy asoslarini boyitmoqda.

Olib borilgan xorijiy va mintaqaviy ilmiy-pedagogik tadqiqotlar tahlili zamonaviy ta’lim paradiqmasida islomiy manbalar hamda hadislar merosiga shunchaki statik diniy dogmalar yig‘indisi emas, balki shaxs kamolotini ta’minlovchi dinamik, integrativ va progressiv didaktik tizim sifatida yondashilayotganini ko‘rsatadi. Bu boradagi ilmiy qarashlarni tizimlashtirish natijasida quyidagi fundamental konseptual xulosalarga kelindi:

1. Aksiologik integrativlik: Globallashuv sharoitida yoshlar subyektida mustahkam ijtimoiy-axloqiy va ma’naviy immunitetni shakllantirish dunyoviy hamda diniy qadriyatlarni o‘zaro qarama-qarshi qo‘yish orqali emas, balki ularning pedagogik uyg‘unligini (sintezini) ta’minlash vositasida samarali kechadi.

2. Didaktik raqamlashtirish (Digital Humanities): Klassik islomiy meros, xususan, hadislar korpusi an’anaviy matnli formatdan axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, tabiiy tilni qayta ishlash hamda semantik modellashtirish (Bilimlar grafigi) vositalari yordamida raqamli ta’lim muhitiga muvaffaqiyatli integratsiya qilinmoqda.

3. Ijtimoiy-pedagogik hamkorlik: Shaxsning axloqiy shakllanish jarayoni uzluksiz xarakterga ega bo‘lib, uning natijadorligi "Oila – Ta’lim muassasasi – Jamiyat (Mahalla)" institutsional hamkorlik zanjirining konseptual yaxlitligiga bog‘liq.

Umuman olganda, mavjud xorijiy va MDH olimlarining ilmiy izlanishlari hadislarning ma’naviy-axloqiy imkoniyatlarini umumlashtirishga xizmat qilsa-da, ularning aynan zamonaviy dunyoviy ta’lim tizimiga integratsiyalashuviga oid pedagogik mexanizmlari, variativ metodika va didaktik instrumentariylari hali tizimli tadqiq etilmagan. Bu esa mazkur dissertatsiya ishining obyekti va vazifalarini belgilash zaruriyatini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Takliflar:

1.Aksiologik-nazariy yo‘nalishda: O‘quvchilar ma’naviy-axloqiy kompetensiyalarini shakllantirish jarayonini faqat tashqi xulq-atvor (amallar) orqali emas, balki shaxsning ichki motivatsiyasi va qadriyatli yo‘nalishlariga (Imom Buxoriyning *niyat va ichki poklik* konsepsiyasiga muvofiq) bog‘lagan holda loyihalashtirish. Diniy-ma’naviy merosni ta’lim tizimiga dogma sifatida emas, balki qadriyatli, mazmuniy va metodik qismlardan iborat dunyoviy ta’lim tamoyillariga zid bo‘lmagan yaxlit madaniy-fenomenal tizim sifatida integratsiya qilish.

2. Metodik va amaliy yo‘nalishda: Umumiy o‘rta ta’limning integratsiyalashgan “Tarbiya” fani o‘quv dasturlarini boyitish maqsadida o‘smirlarning yosh-psixologik xususiyatlariga mos, hadislardagi insonparvarlik, adolat, bag‘rikenglik va mehnatsevarlik g‘oyalarini qamrab olgan interaktiv o‘quv modullarini ishlab chiqish. O‘smirlarda ma’naviy immunitetni shakllantirish uchun “Ta’lim muassasasi-Oila-Mahalla” tizimli hamkorligining yangi ijtimoiy-pedagogik modellarini joriy etish.

3. Texnologik va innovatsion yo‘nalishda: Islomiy manbalar va hadislar korpusining tarbiyaviy salohiyatini raqamli muhitda chuqur o‘rganish maqsadida axloqiy mavzular va tushunchalar o‘rtasidagi semantik bog‘lanishlarni aks ettiruvchi Bilimlar grafigini

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

(Knowledge Graph) va ta'limiy platformalarni loyihalashtirish. Shuningdek, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan interaktiv multimedia mahsulotlari, tarbiyaviy xarakterdagi keys-stadi dasturlarini amaliyotga tatbiq etish.

Ushbu shakllantirilgan takliflar O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimining bugungi taraqqiyot yo'nalishlariga to'liq mos keladi. Xususan, taklif etilayotgan didaktik modullar umumta'lim maktablarida joriy etilgan yagona integratsiyalashgan "Tarbiya" fani mazmunini boyitishga hamda yoshlarda ma'naviy immunitetni mustahkamlash bo'yicha davlat siyosatining ustuvor vazifalarini amalga oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, milliy va diniy merosni semantik bog'lanishlar asosida raqamlashtirish (Knowledge Graph) yondashuvi "Raqamli O'zbekiston- 2030" strategiyasi tamoyillariga hamohang bo'lib, ta'limda innovatsion texnologiyalardan foydalanish samaradorligini oshiradi. Mazkur tavsiyalar respublikada olib borilayotgan ta'limiy islohotlarning uzviy qismi sifatida "Maktab- Oila -Mahalla" hamkorlik zanjirining metodik bazasini mustahkamlaydi va dissertatsiya natijalarini O'zbekiston ta'lim amaliyotiga joriy etish (aktlashtirish) uchun bevosita asos bo'ladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Ашуралиев М. И. Нравственное воспитание учащихся на традициях таджикского народа: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.01 / Таджикский гос. пед. ун-т. – Душанбе, 2007. – 24 с.
2. Ибрагим А. И., Абед Х. Использование нравственного потенциала ислама в воспитании учащихся подросткового возраста: автоref. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Казанский гос. пед. ун-t. – Казань, 1996. – 18 с.
3. Койчуев А. А.-Дж. Педагогический потенциал ислама в светских образовательных практиках: автореф. дис. ... д-ra пед. наук: 13.00.01, 13.00.08 / Северо-Кавказский гос. техн. ун-t. – Ставрополь, 2008. – 42 с.
4. Ходжиева Ф. А. Педагогические условия ответственности родителей за воспитание детей в исламе, созвучные современным нравственным нормам светского общества: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Таджикский гос. пед. ун-t им. С. Айни. – Душанбе, 2009. – 22 с.
5. Beyanouni F. Hadith and its principles in the early days of Islam: A critical study of a Western approach: Doctoral dissertation in Arabic and Islamic Studies / University of Glasgow. – Glasgow, 1994. – 312 p.
6. Hamit Sevgili. İmâm Buhârî'nin fıkıh anlayışı: doktora tezi / Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. - Diyarbakır, 2015. - 240 s.
7. Kamran A. B., Butt N. A., Basharat A. Semantic Enrichment of Hadith Corpus-Knowledge Graph Generation From Islamic Text // Semantic Web. - 2026. - Vol. 17, № 2. - P. 1–27. - DOI: 10.1177/22104968261431425.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

8. Mitra Sasmita, Fudholi A., Zainuri R. D. Islamic education as the spiritual and moral foundation of the young generation // Indonesian Journal of Education (INJOE). - 2024. - Vol. 4, No. 3. - Pp. 857–859.
9. Prita Nur Audya, Febriansyah D. S. The role of hadith in developing contemporary Islamic education teaching methodologies // Proceedings of International Conference on Religion, Science and Education. – 2025. – Vol. 4. – Pp. 114–117.
10. Syahrul Ismet, Laili I., Rahmawati D. The role of Islamic education in promoting moral and ethical values among modern youth // The Journal of Academic Science. – 2025. – Vol. 2, No. 3. – Pp. 823–824.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

TALABALARDA FRANSUZ TILIDAN MULOQOT KOMPETENSIYASINI LINGVOMADANIY IBORALAR VOSITASIDA RIVOJLANTIRISH.

Sindorov Rajapboy Ulug‘bek o‘g‘li, Samarqand davlat tibbiyot universiteti o‘qituvchisi.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqola nofilologik oliy ta’lim muassasalari talabalarida fransuz tilidan muloqot (kommunikativ) kompetensiyasini shakllantirishning lingvomadaniy aspektini tadqiq etadi. Tadqiqot markazida talabalarda fransuz tilidagi frazeologik va paremiologik birliklar, idiomalar va barqaror birikmalar vositasida madaniyatlararo muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi lingvodidaktik salohiyat yoritilgan. Nofilologik ta’lim kontekstida yuzaga keladigan ijtimoiy-madaniy to‘siqlarni bartaraf etishda lingvomadaniy iboralarni tanlab olish, tizimlashtirish va interfaol uslublar asosida o‘qitishning konseptual asoslari va amaliy mexanizmlari ishlab chiqilgan. Muallif tomonidan taklif etilayotgan uslubiy tizim talabalarda nafaqat lingvistik, balki ekstralingvistik kompetensiyalarini ham rivojlantirib, ularni professional madaniyatlararo muhitda samarali faoliyatga tayyorlash uchun xizmat qiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi oliy ta’lim muassasalarida raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlash sharoitida talabalarning kommunikativ va kasbiy kompetensiyalarini (fransuz tili lingvomadaniy birliklari misolida) rivojlantirish hamda “Biologiya va kimyo” ta’lim yo‘nalishida fanlararo integratsiyani kuchaytirish, amaliy tayyorgarlik samaradorligini oshirishning metodik tizimini ishlab chiqish va baholashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot Samarqand davlat universitetining “Biologiya va kimyo” ta’lim yo‘nalishi talabalari kontingentida bir necha oquv semestrlari davomida olib borildi. Ishda quyidagi metodlar majmuasidan foydalanildi: o‘quv rejalari va darsliklarni qiyosiy-metodik tahlil qilish, talabalarning darsdagi faolligi ustidan tizimli pedagogik kuzatuv, o‘qituvchi va talabalar bilan guruhli hamda individual suhbatlar, shuningdek, talabalar yozma va amaliy ishlari sifatini 5 ballik shkala hamda Styudent t-mezoni yordamida statistik baholash (kvalimetrik tahlil).

MUHOKAMA VA NATIJALAR: qiyosiy tahlil natijasida biologiya va kimyo fanlari o‘rtasidagi integratsiyaning yetishmasligi va darsliklarning o‘ta nazariylashganligi aniqlandi. Suhbatlar davomida o‘qituvchilarning 78 foizi o‘quv dasturlari haddan tashqari nazariy ekanligini, talabalarning 81 foizi esa ko‘proq vizual va virtual laboratoriyalarga ehtiyoj sezayotganini bildirishdi. Takomillashtirilgan metodika joriy etilgach, tajriba guruhida o‘rtacha sifat ko‘rsatkichi nazorat guruhidagi 3,2 balldan 4,1 ballgacha ko‘tarildi. Eng sezilarli o‘sish “mantiqiy izchillik” ko‘rsatkichida qayd etildi (3,0 dan 4,3 gacha; $p<0,05$).

XULOSA: Fanlararo integratsiyani tizimlashtirish, amaliy mashg‘ulotlar salmog‘ini oshirish hamda zamonaviy AKT va virtual laboratoriyalarni joriy etish talabalarda mustaqil fikrlash, ijodiy va tadqiqotchilik ko‘nikmalarini rivojlantirishning muhim omili hisoblanadi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Taklif etilgan ilmiy-metodik tizim yuqori amaliy samaradorlik ko‘rsatgani sababli oliy ta’lim jarayoniga keng tatbiq etish uchun tavsiya etiladi.

Kalit so‘zlar: lingvokulturologiya, muloqot kompetensiyasi, ijtimoiy-madaniy kompetensiya, nofilologik oliy ta’lim, fransuz tili, lingvomadaniy iboralar, frazeologik birliklar, madaniyatlararo muloqot, idioma, lingvodidaktika.

РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ПО ФРАНЦУЗСКОМУ ЯЗЫКУ У СТУДЕНТОВ ПОСРЕДСТВОМ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИХ ВЫРАЖЕНИЙ.

Синдоров Раджапбой Улугбек оглы, преподаватель Самаркандского государственного медицинского университета**.**

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье исследуется лингвокультурный аспект формирования коммуникативной компетенции студентов в процессе преподавания французского языка в нефилологических высших учебных заведениях. В центре исследования находится лингводидактический потенциал французских фразеологических единиц, идиом и устойчивых выражений в развитии навыков межкультурной коммуникации. Разработаны концептуальные основы и практические механизмы отбора, систематизации и преподавания лингвокультурных выражений на основе интерактивных методов для преодоления социокультурных барьеров, возникающих в контексте нефилологического образования. Предлагаемая автором методическая система служит развитию не только лингвистических, но и экстралингвистических компетенций студентов, подготавливая их к эффективной деятельности в профессиональной межкультурной среде.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования заключается в разработке и оценке методической системы, направленной на развитие коммуникативных и профессиональных компетенций студентов (на примере лингвокультурологических единиц французского языка), а также на усиление межпредметной интеграции и повышение эффективности практической подготовки по направлению «Биология и химия» в системе высшего образования.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: исследование проводилось в течение нескольких академических семестров среди студентов направления «Биология и химия» Самаркандского государственного университета. В работе использован комплекс методов: сравнительно-методический анализ учебных планов и учебников, систематическое педагогическое наблюдение за активностью студентов, индивидуальные и групповые беседы с преподавателями и студентами, а также квалиметрический анализ (оценка качества письменных и экспериментальных работ по 5-балльной шкале и статистическая обработка данных с помощью t-критерия Стьюдента).

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: сравнительный анализ выявил слабую связь между биологическими и химическими дисциплинами и избыточную теоретизированность материалов. По результатам опросов 78% преподавателей отметили излишнюю теорию в программах, а 81% студентов выразили потребность в визуализации и виртуальных лабораториях. После внедрения усовершенствованной методики средний качественный показатель в экспериментальной группе вырос с 3,2 до 4,1 баллов по сравнению с контрольной. Наибольший рост зафиксирован по критерию «логическая последовательность» (с 3,0 до 4,3; $p<0,05$).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: систематизация межпредметных связей, увеличение доли практических занятий и использование современных ИКТ и виртуальных сред являются ключевыми условиями для формирования у студентов самостоятельного, творческого и исследовательского мышления. Предложенная методическая система доказала свою высокую эффективность и рекомендуется к широкому внедрению в образовательный процесс вузов.

Ключевые слова: лингвокультурология, коммуникативная компетенция, социокультурная компетенция, нефилологическое высшее образование, французский язык, лингвокультурные выражения, фразеологические единицы, межкультурная коммуникация, идиома, лингводидактика.

DEVELOPING STUDENTS' COMMUNICATIVE COMPETENCE IN FRENCH THROUGH LINGUACULTURAL EXPRESSIONS.

Sindorov Rajapboy Ulugbek oglu, lecturer at Samarkand State Medical University.

Annotation

INTRODUCTION: this article explores the linguocultural aspect of forming students' communicative competence in the process of teaching French at non-philological higher education institutions. The research focuses on the linguodidactic potential of French phraseological units, idioms, and fixed expressions in developing intercultural communication skills. Conceptual foundations and practical mechanisms for selecting, systematizing, and teaching linguocultural expressions through interactive methods have been developed to overcome sociocultural barriers arising in the context of non-philological education. The methodological system proposed by the author serves to develop not only linguistic but also extralinguistic competencies of students, preparing them for effective functioning in a professional intercultural environment.

AIM: the primary objective of the study is to develop and evaluate a methodological framework aimed at enhancing students' communicative and professional competencies (specifically through French linguacultural units) while strengthening interdisciplinary integration and practical training efficiency within the "Biology and Chemistry" educational direction in higher education.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

MATERIALS AND METHODS: the research was conducted over several academic semesters among "Biology and Chemistry" students at Samarkand State University. A comprehensive set of methods was employed: comparative-methodological analysis of curricula and textbooks, systematic pedagogical observation of classroom activity, individual and group interviews with faculty and students, and qualimetric analysis (evaluating the quality of written and practical tasks using a 5-point scale and statistical processing via Student's t-test).

DISCUSSION AND RESULTS: comparative analysis revealed insufficient integration between biological and chemical disciplines and overly theoretical textbook content. Interviews showed that 78% of teachers found the curricula excessively theoretical, while 81% of students expressed a strong need for more visual aids and virtual laboratories. Following the implementation of the enhanced methodology, the average quality indicator in the experimental group rose from 3.2 to 4.1 points compared to the control group, with the most significant progress achieved in "logical consistency" (from 3.0 to 4.3; $p<0.05$).

CONCLUSION: systematizing interdisciplinary integration, increasing the share of practical sessions, and implementing modern ICT tools and virtual laboratories serve as vital catalysts for developing students' independent, creative, and research-oriented thinking. The proposed methodological system has demonstrated high practical efficiency and is strongly recommended for wide-scale integration into higher education practices.

Keywords: linguoculturology, communicative competence, sociocultural competence, non-philological higher education, French language, linguocultural expressions, phraseological units, intercultural communication, idiom, linguodidactics.

XXI asrda globallashuv va xalqaro integratsiya jarayonlarining jadallashuvi oliy ta’lim tizimi oldiga raqobatbardosh, ko‘p tilli va madaniyatlararo muloqotga tayyor mutaxassislarni tayyorlash vazifasini qo‘ymoqda. Ushbu paradigma, ayniqsa, nofilologik ta’lim yo‘nalishlari – xalqaro munosabatlar, turizm va mehmondo‘stlik, xalqaro iqtisodiyot, muhandislik va texnologiya sohalari uchun o‘ta dolzarbdir. Mazkur soha bitiruvchisidan chet tilini, xususan, xalqaro diplomatiya va xalqaro savdoning yetakchi tillaridan biri bo‘lgan fransuz tilini, tor kasbiy terminologiya darajasidagina emas, balki to‘laqonli, vaziyatga mos va madaniy jihatdan etuk amaliy muloqot vositasi sifatida o‘zlashtirish talab qilinadi.

Ammo pedagogik amaliyot tahlili shuni namoyon etmoqdaki, nofilologik yo‘nalish talabalari grammatik qoidalar va ma’lum hajmdagi leksik minimumni puxta egallashsada, autentik muloqot ishtirokchisiga aylanishda jiddiy qiyinchiliklarga uchramoqda. Mazkur kommunikativ muvaffaqiyatsizliklarning bosh ildizi tilning chuqur, milliy-madaniy qatlamini tashkil etuvchi va etnosning dunyoqarashi, tafakkur tarzi, qadriyatlar tizimini o‘zida mujassam etgan lingvomadaniy birliklar – frazeologik va paremiologik birliklar, barqaror metaforik birikmalarning yetarli darajada o‘zlashtirilmaganligidir. Tilning ushbu qatlamini

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

o‘zlashtirmaslik kommunikatsiyaning madaniy holatiga, ya’ni suhbatdoshning niyatini noto‘g‘ri talqin qilish, implitsit ma’nolarni anglay olmaslik va suhbat yakunida muloqotning barbod bo‘lishiga olib keladi.

Shu nuqtai nazardan, mazkur tadqiqotning maqsadi nofilologik oliy ta’lim muassasalari talabalarida fransuz tilidagi muloqot kompetensiyasini lingvomadaniy iboralarni tizimli o‘rgatish orqali rivojlantirishning ilmiy-metodik asoslarini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotning vazifalari sifatida fransuz tili frazeologik fondning lingvomadaniy xususiyatlarini tahlil qilish, talabalarda ijtimoiy-madaniy kompetensiya darajasidagi kamchiliklarni aniqlash hamda ularni bartaraf etishga qaratilgan samarali uslubiy tizimni modellashtirish belgilandi.

Metodologiya va adabiyotlar tahlili

Tadqiqot metodologiyasi lingvomadaniy, kognitiv va kommunikativ yondashuvlarning integrativ sinteziga tayanadi. V.A. Maslova [1.208 c.] va V.N. Teliya[6. 288c.] larning lingvomadaniy konsepsiyasi til va madaniyatning dialektik birligini asoslab, frazeologik va paremiologik birliklarni madaniy kodlarning asosi sifatida talqin qilishga imkon beradi. Muloqot kompetensiyasining tarkibiy tuzilishi masalasida biz D. Hymes[9. 270сю], M. Bayram[8. 2021], shuningdek, V.V.Safonova[5.16c.]larning fikrlariga tayanamiz, ular muloqot kompetensiyasining ajralmas va eng murakkab qismi sifatida ijtimoiy-madaniy (yoki madaniyatlararo) kompetensiyani ajratib ko‘rsatadilar. Ta’lim jarayonida talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda kompetensiyaviy yondashuv asosiy tamoyillardan biri hisoblanadi. J. Raven[10. 260c.] va L.M.Mitina [3.215c.] kabi olimlar kasbiy kompetensiyani shaxsning nazariy bilimlari, amaliy ko‘nikmalari va kasbiy axloqiy qadriyatlari uyg‘unligi sifatida ta’riflaydi. Zamonaviy tadqiqotlarda kasbiy kompetensiyalarning tarkibiy qismlari, ularni rivojlantirish usullari va baholash mexanizmlari keng yoritilgan.

Bugungi mehnat bozorida texnik bilimlar bilan bir qatorda kommunikativ ko‘nikmalar, kreativ fikrlash, muammolarni hal qilish va liderlik qobiliyatlari muhim ahamiyat kasb etmoqda. XXI asr mutaxassislarida, xususan, D. Goleman tomonidan ilgari surilgan hissiy intellekt konsepsiyasi kasbiy rivojlanishda muhim omil sifatida e’tirof etiladi[4. 188c.].

Nofilologik ta’lim sohasidagi tadqiqotlar[2.239c.] ko‘pincha kasbiy diskursga urg‘u berib, tilning umuminsoniy muloqot uchun zarur bo‘lgan keng madaniy kontekstini e’tibordan chetda qoldiradi. Vaholanki, bizning fikrimizcha, chet tili o‘qitish jarayoni tilni madaniyatda va madaniyatni tilda kashf etish tamoyiliga asoslanishi kerak[7.251-255b.].

Mazkur tadqiqot ishida yuqorida qayd etilgan ilmiy-nazariy bo‘shliqni to‘ldirish, o‘rganilayotgan muammoning mohiyatini chuqurroq ochib berish hamda ishonchli ilmiy xulosalarga erishish maqsadida o‘zaro mantiqiy bog‘liq va bir-birini to‘ldiruvchi tadqiqot metodlarining yaxlit majmuasiga tayanildi. Tadqiqot metodologiyasining asosini, eng avvalo, turli davrlar, ta’lim tizimlari yoki mualliflar yondashuvlarini o‘zaro qiyoslash, ularning o‘xshash va farqli jihatlarini aniqlash, ilg‘or tajribalarni umumlashtirish hamda mavjud o‘quv-me’yoriy hujjatlar, darslik va o‘quv qo‘llanmalarini tanqidiy tahlil qilish imkonini

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

beruvchi qiyosiy-metodik tahlil metodi tashkil etdi. Ushbu metod yordamida o‘quv rejalari, fan dasturlari va mavzular mazmunining mantiqiy izchilligi, didaktik jihatdan asoslanganlik darajasi hamda zamonaviy talablarga muvofiqligi chuqur tahlil qilindi.

Ikkinchi muhim metod sifatida pedagogik kuzatuvdan foydalanildi. Bu metod ta’lim-tarbiya jarayonining tabiiy, sun’iy o‘zgartirishlar kiritilmagan sharoitida talabalarning o‘quv-bilish faoliyati, ularning motivatsion holati, mustaqil ishlash ko‘nikmalari, o‘zaro hamkorlikdagi ish usullari hamda o‘qituvchi bilan kommunikativ aloqalari kabi jihatlarini tizimli va maqsadli tarzda bevosita kuzatib borishga xizmat qildi. Kuzatuv davomida to‘plangan faktik materiallar keyingi tahliliy bosqichlar uchun muhim birlamchi manba bo‘lib xizmat qildi.

Uchinchi metod – suhbat metodi bo‘lib, u orqali tadqiqot ishtirokchilari bo‘lmish talaba va professor-o‘qituvchilarning o‘rganilayotgan muammo yuzasidan individual qarashlari, subyektiv baholari, amaliyotda duch kelayotgan qiyinchiliklari, taklif va mulohazalari chuqur o‘rganildi. Suhbatlar individual va guruhli shaklda tashkil etilib, ochiq savollar asosida erkin fikr almashish muhiti yaratildi. Bu esa suhbatdoshlarning ichki motivlari va refleksiv mulohazalarini aniqlashga imkon berdi.

To‘rtinchi metod – o‘quv jarayoni mahsullarini sifat jihatdan baholash, ya’ni kvalimetrik tahlil metodi bo‘lib, u talabalarning yozma ishlari, kurs loyihalari, laboratoriya hisobotlari, test topshiriqlari javoblari, ijodiy ishlanmalari va boshqa o‘quv faoliyati natijalarini ham miqdoriy, ham sifat ko‘rsatkichlari bo‘yicha kompleks baholashga yo‘naltirildi. Mazkur metod yordamida ta’lim natijalarining faqat sonli ifodasi emas, balki ulardagi mazmuniy chuqurlik, mantiqiy izchillik, ijodiy yondashuv va amaliy ko‘nikmalar darajasi kabi murakkab sifat ko‘rsatkichlari ham ilmiy jihatdan asoslangan mezonlar asosida o‘lchandi.

Tadqiqotning empirik asosini, yuqorida tavsiflangan metodlar yordamida to‘plangan va qayta ishlangan, Samarqand davlat universitetining “Biologiya va kimyo” ta’lim yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar kontingenti bilan bir necha o‘quv semestrlari davomida bosqichma-bosqich olib borilgan tajriba-sinov ishlarining natijalari tashkil etadi. Tajriba-sinov ishlari davomida nazorat va tajriba guruhlari o‘rtasidagi natijalar muntazam solishtirib borildi, olingan ma’lumotlar matematik-statistik qayta ishlovdan o‘tkazilib, xulosalarning ishonchlilik darajasi ta’minlandi.

Tadqiqot natijalari.

Qiyosiy-metodik tahlil natijalari. “Biologiya va kimyo” ta’lim yo‘nalishi bo‘yicha amaldagi o‘quv rejalari, fan dasturlari, darslik va o‘quv qo‘llanmalari mazmuni chuqur qiyosiy tahlil qilinganda quyidagi holatlar aniqlandi. Birinchidan, biologik va kimyoviy fanlar bloklari o‘rtasidagi integratsion aloqalar yetarli darajada tizimli yo‘lga qo‘yilmaganligi sababli talabalarda fanlararo bog‘liqliklarni anglash ko‘nikmasi sust shakllanayotganligi kuzatildi. Ikkinchidan, mavjud darsliklarning aksariyatida nazariy materiallar yetarlicha berilgan bo‘lsa-da, ularni amaliyotga yo‘naltiruvchi keys-topshiriqlar, muammoli vaziyatlar va laboratoriya ishlari soni cheklanganligi ma’lum bo‘ldi. Uchinchidan, o‘quv

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

materiallarining ketma-ketlik va mantiqiy izchillik darajasi tahlil qilinganda, ayrim mavzularning takrorlanishi yoki aksincha, muhim tayanch tushunchalarning yetarli darajada mustahkamlanmasdan keyingi bosqichga o‘tilishi hollari aniqlandi. Mazkur kamchiliklar ta’lim samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatayotganligi asoslab berildi.

Pedagogik kuzatuv natijalari. O‘quv jarayonining tabiiy sharoitida olib borilgan tizimli kuzatuvlar davomida talabalarning darsdagi faollik darajasi, mustaqil ishlash ko‘nikmalari va o‘zaro hamkorlikdagi faoliyati bo‘yicha muhim empirik ma’lumotlar to‘plandi. Kuzatuv natijalariga ko‘ra, an’anaviy ma’ruza shaklidagi mashg‘ulotlarda talabalarning diqqat-e’tibori darsning dastlabki 15-20 daqiqasida nisbatan yuqori bo‘lib, keyinchalik sezilarli darajada pasayishi kuzatildi. Interfaol metodlar qo‘llanilgan mashg‘ulotlarda esa talabalar faolligi butun dars davomida barqaror saqlanib qolganligi qayd etildi. Shuningdek, kuzatuvlar shuni ko‘rsatdiki, talabalarning aksariyat qismi laboratoriya mashg‘ulotlarida mustaqil eksperiment o‘tkazish va natijalarni tahlil qilishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda, bu esa amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga qaratilgan maxsus uslubiy yondashuvlar zarurligini ko‘rsatdi. Kuzatuv davomida yana bir muhim holat – kuchsiz o‘zlashtiruvchi talabalarning guruhli ishlarda faollashishi va tengdoshlari yordamida murakkab tushunchalarni o‘zlashtirish darajasi oshishi aniqlandi.

Suhbat natijalari. Tadqiqot doirasida professor-o‘qituvchilar va talabalar o‘rtasida o‘tkazilgan individual hamda guruhli suhbatlar natijalari o‘rganilayotgan muammoning chuqur qatlamlarini ochib berishga xizmat qildi. Professor-o‘qituvchilar bilan o‘tkazilgan suhbatlarda respondentlarning 78 foizi mavjud o‘quv dasturlarining mazmuni haddan tashqari nazariylashganligini va amaliy mashg‘ulotlarga ajratilgan soatlar hajmini oshirish zarurligini ta’kidladilar. Shuningdek, o‘qituvchilarning 65 foizi fanlararo integratsiyani ta’minlash bo‘yicha yagona uslubiy yondashuv mavjud emasligidan xavotir bildirdilar. Talabalar bilan o‘tkazilgan suhbatlarda esa quyidagi holatlar aniqlandi: respondent talabalarning 72 foizi biologiya va kimyo fanlari o‘rtasidagi bog‘liqliklarni mustaqil ravishda ko‘ra olmasliklarini tan oldilar; 68 foizi darsliklardagi materiallar murakkab tilda bayon qilinganligini bildirdilar; 81 foizi esa ko‘proq vizual materiallar, animatsiyalar va virtual laboratoriyalardan foydalanish istagini bildirdilar. Ushbu natijalar ta’lim mazmuni va metodikasini takomillashtirish yo‘nalishlarini belgilab berdi.

Kvalimetrik tahlil natijalari. Talabalarning o‘quv faoliyati mahsullari – yozma ishlar, laboratoriya hisobotlari, test topshiriqlari javoblari, ijodiy loyihalar va kurs ishlari – maxsus ishlab chiqilgan kvalimetrik mezonlar asosida kompleks baholandi. Baholash uchta asosiy ko‘rsatkich bo‘yicha amalga oshirildi: mazmuniy chuqurlik, mantiqiy izchillik va ijodiy yondashuv. Nazorat guruhida ushbu ko‘rsatkichlar bo‘yicha o‘rtacha ball 5 ballik shkala asosida 3,2 ni tashkil etgan bo‘lsa, tajriba guruhida takomillashtirilgan metodika joriy etilgandan so‘ng bu ko‘rsatkich 4,1 ga ko‘tarildi. Ayniqsa, “mantiqiy izchillik” ko‘rsatkichi bo‘yicha eng yuqori o‘sish qayd etildi – nazorat guruhidagi 3,0 dan tajriba guruhida 4,3 gacha. “Ijodiy yondashuv” ko‘rsatkichi bo‘yicha ham sezilarli ijobiy siljish kuzatilib, tajriba guruhi talabalarining 64 foizi nostandart yechimlarni taklif qila olish darajasiga yetganligi

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

aniqlandi. Statistik tahlil natijalari Styudent t-mezoni bo‘yicha p<0,05 ishonchlilik darajasida farqlarning statistik ahamiyatga ega ekanligini tasdiqladi.

Umumlashtirilgan tahliliy xulosalar. Yuqoridagi barcha metodlar yordamida olingan natijalar o‘zaro mantiqiy bog‘liqlikda tahlil qilinib, quyidagi umumlashtirilgan xulosalarga olib kelindi. Birinchidan, “Biologiya va kimyo” ta’lim yo‘nalishida fanlararo integratsiyani kuchaytirish, buning uchun maxsus integratsion modullar va o‘quv-metodik ta’minot ishlab chiqish zarurligi asoslab berildi. Ikkinchidan, amaliy mashg‘ulotlarning salmog‘ini oshirish va ularni muammoli-vaziyatli yondashuv asosida qayta qurish ta’lim samaradorligini oshirishning muhim sharti ekanligi empirik jihatdan isbotlandi. Uchinchidan, talabalarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tabaqalashtirilgan topshiriqlar tizimini joriy etish, ayniqsa, kuchsiz o‘zlashtiruvchi talabalar uchun ijobiy natijalar berishi aniqlandi. To‘rtinchidan, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va virtual laboratoriyalardan foydalanish nafaqat talabalarning motivatsiyasini oshiradi, balki ularda mustaqil tadqiqotchilik ko‘nikmalarini shakllantirishga ham xizmat qilishi tasdiqlandi.

Tadqiqot davomida qo‘llanilgan kompleks metodologik yondashuv asosida quyidagi yakuniy xulosalarga kelindi:

1. “Biologiya va kimyo” ta’lim yo‘nalishida fanlararo integratsiya yetarli darajada tizimlashtirilmagan bo‘lib, bu talabalarda yaxlit ilmiy dunyoqarash shakllanishiga to‘sqinlik qilmoqda.

2. O‘quv materiallari haddan tashqari nazariylashgan, amaliy mashg‘ulotlar va keys-topshiriqlar yetarli emas, bu esa mustaqil tadqiqotchilik ko‘nikmalarining rivojlanishini sekinlashtirmoqda.

3. Interfaol metodlar qo‘llanilgan mashg‘ulotlarda talabalar faolligi yuqori va barqaror bo‘lib, ayniqsa guruhli ishlarda kuchsiz o‘zlashtiruvchi talabalarning bilim darajasi sezilarli oshganligi aniqlandi.

4. Suhbat natijalari o‘qituvchilarning 78 foizi dasturlar nazariylashganligini, talabalarning 81 foizi esa vizual va virtual vositalarga ehtiyoj bildirganligini ko‘rsatdi.

5. Tajriba-sinov ishlarida takomillashtirilgan metodika qo‘llanilgan guruhda o‘rtacha sifat ko‘rsatkichi 3,2 balldan 4,1 ballgacha o‘sdi. Eng yuqori o‘sish mantiqiy izchillik bo‘yicha qayd etildi (3,0 dan 4,3 gacha) va natijalar statistik jihatdan ishonchli ekanligi tasdiqlandi (p<0,05).

Fanlararo integratsiyani kuchaytirish, amaliy mashg‘ulotlar salmog‘ini oshirish, interfaol va muammoli yondashuvlarni keng qo‘llash hamda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish “Biologiya va kimyo” yo‘nalishida ta’lim samaradorligini sezilarli oshiradi. Taklif etilgan metodik tizim talabalarda mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va tadqiqotchilik ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi va keng amaliyotga joriy etishga tavsiya qilinadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Маслова, В. А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М. : «Академия», 2001. – 208 с.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

2. Методика преподавания иностранного языка: учеб. пособие / Т. П. Леонтьева [и др.]; под общ. ред. Т. П. Леонтьевой. – 3-е изд., испр. – Минск : Вышэйшая школа, 2017 – 239 с.
3. Митина Л.М. Учитель как личность и профессионал: – М.: Дело, 1994. – 215 с.
4. Нарбекова, З.Т. Нофилологик олий таълим муассасалари талабаларида касбий малакаларни ривожлантиришга қўйилган замонавий талаб ва методлар / З.Т. Нарбекова // Экономика и социум. – 2025. – № 3 (130), ч. 2. – С. 187–193.
5. Сафонова, В. В. Принципы и технологии создания современной учебной литературы для межкультурного образования средствами соизучаемых языков: материалы метод. семинара (Москва – Брест, 14–15 апреля 2010 г.). – Брест: Еврошкола, 2010. – С. 12–18.
6. Телия, В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.
7. Sindorov R.U. Fransuz tili o‘qitish jarayonida madaniyatshunoslik integratsiyasi: oliy ta’lim misolida / Development of science Volume/ 10. 2025
8. Bayram, M. (2021). Teaching and assessing intercultural communicative competence. In Multilingual Matters eBooks. – URL: https://doi.org/10.21832/9781800410251 Hymes D.H. On Communicative Competence // Sociolinguistics. Selected Readings. – London: Penguin, 1972. – P. 269-293.
9. Raven, J. The Conceptualisation of Competence // Competence in the Learning Society / J. Raven, J. Stephenson (eds). – New York : Peter Lang Publishing, Inc., 2001. – Chapter 17. – Pp. 253–274.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

“OTELLO” O‘ZBEK SAHNASIDA.

Mamatkulova Munira Mahmudovna, O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti tayanch doktoranti.

Annotatsiya

KIRISH: maqolada o‘zbek teatrida Shekspirshunoslikning yanada rivojlanishi, teatrning 1940-yili Shekspir dramaturgiyasiga ikkinchi bor murojaati va “Otello” tragediyasi 1941-yil rejissyor N.V.Ladigin va Mannon Uyg‘ur hamkorligida sahna yuzini ko‘rish jarayonlari o‘rganiladi. “Otello” tragediyasining sahnalashtirilgan varianti, aktyorlar ijrosi tahlil qilinadi. Teatr tanqidchilarining spektakl yuzasidan bildirilgan fikr-mulohazalari tadqiq etiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi O‘zbek Milliy akademik drama teatri tomonidan 1941-yilda sahnalashtirilgan Shekspirning “Otello” tragediyasi misolida o‘zbek teatrida Shekspirshunoslikning shakllanishi, spektaklning rejissura va aktyorlik mahorati jihatidan o‘ziga xosligi hamda uning milliy va ittifoq miqyosidagi teatrshunoslikda tutgan tarixiy o‘rnini tahlil qilishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot metodologiyasi tarixiy-tizimli tahlil, qiyosiy va teatshunoslik tahlili metodlariga tayanadi. Manbalar sifatida 1941-yilda N.V.Ladigin va Mannon Uyg‘ur rejissyorligida sahnalashtirilgan “Otello” spektaklining sahnaviy taqdiri, shu jumladan M.Verxatskiy, A.Xo‘jayeva, M.Rahmonov kabi teatr tanqidchilarining tahliliy maqolalari, matbuot materiallari va aktyorlarning (A.Hidoyatov) xotiralari o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: spektaklda fojia bosh qahramonning rashkidan emas, balki odamlarga bo‘lgan haddan ziyod ishonuvchanligidan kelib chiqganligi ishonarli ko‘rsatib berilgan. Abror Hidoyatov tomonidan yaratilgan xushchaqchaq, olijanob va hayotiy Otello obrazi o‘zbek sahnasining eng buyuk yutuqlaridan biri bo‘lib, nafaqat ingliz delegatsiyasi, balki xalqaro hamjamiyat e’tirofiga sazovor bo‘ldi. Sora Eshonto‘rayevaning sevgiga sodiq va isyonkor Dezdemonasi, shuningdek Olim Xo‘jayev va Nabi Rahimovlar talqinidagi qarama-qarshi Yago obrazlari tahlil qilindi. Tanqidchilar ayrim personajlar (Kassio, Brabatsio, Radrigo, Emiliya) talqinidagi va sahna dizaynidagi kamchiliklarni qayd etishgan bo‘lsa-da, Milenin va Knyazevskiylarning bezak hamda musiqiy yechimi asar muvaffaqiyatini ta’minladi.

XULOSA: 1941-yilgi “Otello” spektakli o‘zbek milliy teatrining muhim ijodiy g‘alabasi bo‘lib, o‘zbek Shekspirshunosligini yangi bosqichga ko‘tardi. 18 yil davomida uzluksiz namoyish etilgan ushbu sahna asari nafaqat milliy rejissura va ijrochilik maktabining yuksak darajasini ko‘rsatdi, balki Abror Hidoyatov talqinidagi monumental obraz orqali teatr tarixiga oltin harflar bilan yozildi.

Kalit so‘zlar: jahon adabiyoti, klassik asar, teatr, tragediya, spektakl, dramaturg, rejissyor, rassom, aktyor. “Otello”, Shekspir.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

«ОТЕЛЛО» НА УЗБЕКСКОЙ СЦЕНЕ.

Маматкулова Мунира Махмудовна, базовый докторант Государственного института искусств и культуры Узбекистана**.**

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье исследуются дальнейшее развитие шекспироведения в узбекском театре, второе обращение театра к драматургии Шекспира в 1940 году и процессы постановки трагедии «Отелло» в 1941 году под руководством режиссеров Н. В. Ладыгина и Маннона Уйгура. Анализируются сценическая версия трагедии «Отелло» и актерская игра. Также исследуются отзывы и мнения театральных критиков о данном спектакле.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования заключается в анализе становления шекспироведения в узбекском театре на примере постановки трагедии Шекспира «Отелло» в Узбекском национальном академическом драматическом театре в 1941 году, выявлении ее режиссерских и актерских особенностей, а также ее исторического значения для национального и союзного театрального искусства.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: методология исследования основана на методах историко-системного, сравнительного и театроведческого анализа. Источниковой базой послужили материалы сценической истории спектакля «Отелло» 1941 года (режиссеры Н.В. Ладыгин и Маннон Уйгур), включая критические статьи театроведов М. Верхатского, А. Ходжаевой, М. Рахмонова, прессу тех лет и личные воспоминания актеров.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в спектакле было убедительно показано, что главная трагедия Отелло заключается не в ревности, а в его чрезмерной доверчивости к людям. Созданный Аброром Хидоятовым образ жизнерадостного, благородного Отелло стал триумфом узбекской сцены, получившим высокую оценку со стороны английской делегации и советских писателей. Были проанализированы образ мятежной и верной Дездемоны в исполнении Соры Эшонтураевой, а также контрастные сценические трактовки роли Яго Олимом Ходжаевым и Наби Рахимовым. Несмотря на критические замечания в адрес раскрытия некоторых второстепенных персонажей (Кассио, Брабанцио, Родриго, Эмилия), декорации С. Миленина и музыка А. Князевского обеспечили гармоничность спектакля.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Постановка «Отелло» 1941 года стала величайшей творческой победой узбекского национального театра, выведя национальное шекспироведение на новый уровень. Спектакль, шедший на сцене непрерывно в течение 18 лет, продемонстрировал высокий потенциал национальной актерской школы, а монументальный образ Отелло в исполнении А. Хидоятова навсегда вошел в историю советского театра.

Ключевые слова: мировая литература, классическое произведение, театр, трагедия, спектакль, драматург, режиссер, художник, актер, «Отелло», Шекспир.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

"OTHELLO" ON THE UZBEK STAGE.

Mamatkulova Munira Mahmudovna, Doctoral Student (PhD) at the State Institute of Arts and Culture of Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: . the article examines the further development of Shakespearean studies in the Uzbek theater, the theater's second turn to Shakespeare's playwriting in 1940, and the staging process of the tragedy "Othello" in 1941 in collaboration with directors N. V. Ladygin and Mannon Uygur. The staged version of the tragedy "Othello" and the actors' performances are analyzed. The opinions and reviews of theater critics regarding the production are also investigated.

AIM: the primary objective of the study is to analyze the rise of Shakespearean studies in Uzbek theater using the 1941 production of Shakespeare's tragedy "Othello" at the Uzbek National Academic Drama Theatre as a historical baseline, evaluating its unique directorial and acting characteristics, and assessing its legacy in both national and regional theater criticism.

MATERIALS AND METHODS: the research methodology integrates historical-systemic, comparative, and theatrical analysis. Source materials include the production history of "Othello" directed in 1941 by N.V. Ladygin and Mannon Uygur, incorporating critical articles by theater critics like M. Verkhatsky, A. Khojayeva, and M. Rahmonov, alongside historical press reviews and personal notes of the actors.

DISCUSSION AND RESULTS: the production convincingly demonstrated that Othello's central tragedy stemmed from his excessive trust in humanity rather than mere jealousy. Abror Hidoyatov's portrayal of a joyful, noble, and deeply human Othello became a monumental success, earning high praise even from visiting British parliamentarians and Soviet literati. The study analyzed Sora Eshonturayeva's portrayal of Desdemona as a rebellious and loyal figure, alongside the contrasting stage interpretations of Iago by Olim Khojayev and Nabi Rahimov. Although critics identified flaws in the realization of minor characters (Cassio, Brabantio, Roderigo, Emilia), the overall aesthetic by designer S. Milenin and composer A. Knyazevsky ensured its structural success.

CONCLUSION: the 1941 staging of "Othello" was a historical triumph for the Uzbek national theater, elevating local Shakespearean scholarship to a new stage of maturity. Performing continuously to packed audiences for 18 years, the production showcased the immense potential of the national acting and directing schools, with Hidoyatov's Othello earning an eternal spot in the annals of legendary theatrical achievements.

Keywords: world literature, classical work, theater, tragedy, performance, playwright, director, artist, actor, "Othello", Shakespeare.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Shekspir asarlari doimo jahon dramaturgiyasining cho‘qqisi va yirik teatrlar repertuarining ajralmas qismi hisoblanib kelgan. Shekspir pyesalari tarixiy syujet doirasida murakkab ijtimoiy va axloqiy masalalarni muhokama qilishga imkon beradi. O‘tmishdagi mojarolar orqali rejissyorlar o‘z davrining muammolari: hokimiyat, zulm, xiyonat, burch va insoniy qadr-qimmat haqida mulohaza yurita oladilar. Bundan tashqari Shekspir qahramonlari o‘zlarining psixologik chuqurligi va murakkabligi bilan ajralib turadi. Aktyorlar uchun Hamlet, Lir, Otello yoki Makbet rollarini o‘ynash katta ijodiy yutuq hisoblanadi, shu bois ham O‘zbek Milliy akademik drama (sobiq Hamza) teatri ijodkorlari “Hamlet” tragediyasining muvaffaqiyatli talqinidan so‘ng 1940-yili Shekspir dramaturgiyasiga ikkinchi bor murojaat qilib, uning “Otello” tragediyasini sahnalashtirish ustida ish olib bordilar. Tragediya 1941-yil rejissyor N.V.Ladigin va Mannon Uyg‘ur hamkorligida sahna yuzini ko‘radi. Shu tariqa o‘zbek teatrida Shekspirshunoslik yanada rivojlanib bordi.

Tragediya voqealari maishiy munosabatlarni tasvirlashiga qaramay, g‘oyasi nihoyatda chuqur bo‘lib, ijtimoiy munosabatlarni teranroq ko‘rsatib beradi. Asar voqealari oliyjanob, sofdil – Otello; riyokor, hasadgo‘y – Yago; pok, soddadil, o‘yinqaroq – Dezdemona obrazlari orqali rivojlanadi. “Otello” realistik tasvirga qurilgan asar, unda ingliz dramaturgining boshqa tragediyalaridagi kabi g‘ayri tabiiy qahramonlar (arvohlar, jinlar) yo‘q. Tragediyaning ana shu “real”ligi uning muvaffaqiyatini ta’minlay olganligi shubhasiz. Shu xususiyati bilan ham “Otello” tragediyasi o‘zbek tomoshabiniga manzur bo‘la oldi va bir necha yillar mobaynida poytaxt teatri repertuaridan tushmadi.

Spektakl mazmuniga milliy sayqal berish va ayniqsa Otello rolini milliy an’analar asosida sharhlashda Uyg‘urning mehnatlari katta. Aktyor Abror Hidoyatov tomonidan mahorat bilan yaratilgan Otello obrazi faqat o‘zbek teatri uchun yangilik bo‘lib qolmay, bu rol o‘zining sharq xalqlariga xos fazilatlari, jo‘shqin temperamenti, jozibadorligi bilan hatto sobiq Ittifoq miqyosidan tashqariga chiqdi. 1945-yil O‘zbekistonga mehmon bo‘lib kelgan Shekspir vatandoshlari – Angliya parlamenti delegatsiya a’zolari A.Hidoyatov ijrosida “Otello” spektaklini ko‘rgach: “Biz hech qachon, hech qayerda, hatto Londonda ham pyesaning bu yerdagidek muvaffaqiyatli sahnalashtirilganini ko‘rmaganmiz”. [1] deya e’tirof etishgan edi.

“Otello”ning sahnaviy talqini yuzasidan matbuotda Maqsud Shayxzoda, Yu.Arbat, M.P.Verxatskiy, Antonina Xo‘jayeva kabi bir qancha soxa mutaxassislarining tahliliy maqolalari e’lon qilingan edi. Jumladan, professional teatr tanqidchilari M.P.Verxatskiy hamda Antonina Xo‘jayevalar spektakl haqida “Sahnalashtirilgan spektakl rejissyorning qat’iyati va yagona g‘oyasini aniq ko‘rsata oldi. Otello - Abror Hidoyatov sahnada ilk bor paydo bo‘lishidanoq, olijanob mavrning billurdek musaffo qalbi, mehrli, jasur, ehtirosli,

[1]Исмоилов Э. Режиссёр талқини // газ. Ўзбекистон маданияти № 23 (846) 1964 й. 18 март. 3 б.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

sadoqatli muhabbati sahnani to‘ldiradi. Sevgi uning uchun eng muhim narsa. Sevgi bilan limmo-lim mavr qalbi atrofdagilarga iliqlik, saxovatlilik bilan so‘zlaydi,”[2] - deb yozadi.

Teatr jamoasi tragediyadagi asosiy fojia – Otello fojiasini uning rashkidan emas, odamlarga bo‘lgan haddan ziyod ishonuvchanligidan kelib chiqganligini ishonarli tarzda ko‘rsatib bera olgan edi. Rejissyor Otello obrazini atayin quvnoq, hayotni sevuvchi, xushchaqchaq odam sifatida talqin qiladi. Spektakl kulminatsion nuqtasida esa bosh qahramon tubdan o‘zgaradi. Bu xil bir-biriga tamom qarama-qarshi bo‘lgan ruhiy holatning biridan ikkinchisiga keskin o‘tish aktyordan kuchli iroda, zo‘r iste’dod talab qiladi. A.Hidoyatov bu mushkul vazifani uddalay olgan edi. Shunday bo‘lsa-da, teatrshunoslar spektakldagi senatdagi mashhur monologda Abror Hidoyatovning haddan tashqari deklamativ tili samimiylikni pasaytirganini, bundan tashqari III aktdagi arayrim parchalar ijrosi ham “klassizm soyasi”dan xoli emasligini ta’kidlab o‘tishadi. Tanqidlardan to‘g‘ri xulosa olgan aktyor obrazni mukammallashtirish ustida tinimsiz izlanish olib borib, qahramonining mohiyatini to‘laroq ochish uchun zarur bo‘lgan harakatlarni o‘ylab topadi. Hidoyatov soxta, dabdabali imo-ishoralardan, sun’iy pozalardan voz kechib, sahna harakatlarini obrazning ichki dunyosi bilan uzviy bog‘lab, uning xatti-harakatlarini, so‘zlarini soddalashtirib, hayotiy qilib tomoshabinga yetkazishga urinadi. Shu tariqa inson va sarkarda Otello xarakteriga xos bo‘lgan kuchli tomonlar ham, ojiz tomonlar ham A.Hidoyatov ijrosida jonli va hayotiy qilib gavdalantirilgan edi. Sobiq sovet yozuvchisi Aleksey Tolstoy uning ijrosidagi spektaklni ko‘rgach “Otello – Abror meni o‘ziga maftun etdi. Men hech qachon Otello rolini bunday mahorat bilan o‘ynaydigan artistni ko‘rmagan edim”[3] – deb yozadi.

Spektaklda Otello – Abror Hidoyatov sevgilisi Dezdemona – Sora Eshonto‘rayeva bilan ijro qilingan sahnalar betakror ko‘rinishga ega edi. Senat sahnasida Otello Dezdemonani bolalarcha quvonchga to‘la nigoh bilan kutib oladi. U ayolga mehr bilan qaraydi, xotini bilan faxrlanadi. U Dezdemona ideal ayol ekanligiga cheksiz ishonadi. Otello uning qo‘li va beliga xuddi mabudga tegib turgandek, ehtiyotkorlik bilan teginadi. Abror Hidoyatov talqinidagi bu “qora tanli odam”dan cheksiz olijanoblik ufurib turadi.

Otelloning rashkini “yovuz daho” Yago qo‘zg‘atadi. Teatrshunosning fikricha, bu talqinda Olim Xo‘jayev Yagoni ajoyib va aniq ijro etgan. Biroq, M.P.Verxatskiy aktyor Olim Xo‘jayev yaratgan Yago talqiniga to‘liq qo‘shilmaydi. Uning fikricha Olim Xo‘jayev Yagosi ochiqchasiga yovuz va yaramas. Uning qorong‘u ichki tabiati butunlay ko‘rinib turadi. Uning yovuzligi halollik, mehr-oqibat, nozik xushomadgo‘ylik yoki xushchaqchaq askarning hazilkash bilan yashirilmaydi. U ochiqchasiga yovuz qahramon. Aktyor Nabi Rahimov talqinida esa Yago biroz boshqacha gavdalanadi. Rahimov talqinidagi “halol” Yago – askar, Yago soddadil bir kishidir. U o‘zining munofiqona sodda maqsadlariga mahliyo bo‘lib yuravermaydi, ularni amalga oshirish ustida bosh qotiradi va yo‘l topadi. “Aktyor sifatiga

[2] Верхатский М. Ходжаева А. Отелло, Правда востока, № 25, 30 январь 1941 г.
[3] Юсупов Ш. Машҳур санъаткор // газ. Ўзбекистон маданияти № 85. 1956 й. 31 окт. 2 б.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

xos bo‘lgan hozirjavoblik iste’dodi bu yerda Yagoning xususiyatiga aylangan. Improvizatsiya jarayoni Rahimovning Yagosiga katta zavq-shavq bag‘ishlaydi.”[4]

Asarda esa uning mug‘ombirligi ochiqcha namoyon bo‘lmaydi, hamma Yagoni “halol”, “mehribon va samimiy” deb biladi , ammo ularning barchasi adashadi. Yago Otelloning ongini zaharlash usullarida ancha makkor va murakkabroq qahramon ekanligi namoyon bo‘la boshlaydi.

Mana endi Yagoning qabih niyatli hujumlari boshlanadi. Yago nimani bekitayotganini bilish istagi, dahshatli fikr sirini ochish xavotri ostida Otelloda rashk ildiz ota boshlaydi. Abror Hidoyatov rashk iskanjasida iymon va shubha, shubha va qat’iyat o‘rtasidagi kurashni g‘ayrioddiy shiddat va ifodalilik bilan ijro etgan. Yagoning “Siz bilan bo‘lish uchun, otasini aldadiku...” degan so‘zlaridan so‘ng, Otello nihoyatda dahshatga tushadi. Undan keyin murakkab his-tuyg‘ular girdobida qoladi. U eziladi, sarosimaga tushadi va g‘azablanadi. Hidoyatovning ijrosi – deb yozadi Verxatskiy - nihoyatda yuqori ko‘rsatkichlarga yetadi. G‘azablangan Otello Yagoning bo‘ynidan bo‘g‘ib, Dezdemonaning xiyonatini isbotlashini talab qilib, uni sahna bo‘ylab sudrab boradi. Beshinchi pardaning boshida Otelloning azoblari yakun topadi. U Yago tomonidan zabt etiladi. Uning ideali so‘nadi. G‘azabli, qaynoq bo‘ronli nafrati pasayadi. Uning uchun jinoyatchiga aylangan sobiq sevgilisi bilan xayrlashadi. Otello Dezdemona bilan jimgina, “g‘amgin” o‘pich bilan vidolashadi. Bu buyuk sevgining intihosi... Mavrning qayg‘usi ko‘rinmas tarzda tomoshabinlar qalbiga singib ketadi.

Spektakl so‘ngi pardasida “Yovuzlik manbai” o‘zida ekanligini bilib, Otello umidsizlikka tushadi. Ammo endi uning umidsizligi holdan toygan. Unda ehtirosli og‘riq yo‘q. Tez orada u to‘liq tanazzulga yuz tutadi. Uning ko‘z yoshlari, xuddi so‘zlari kabi, “sokin”. Abror Hidoyatov – Otello yolg‘iz va g‘amgin holda oldingi planda o‘tiradi, lekin oxirgi daqiqada u o‘z joniga qasd qiladi. U o‘zini – “yovuzlik manbai”ni - fojiali xatosi uchun jazolaydi. Hidoyatovning chiqishi tomoshabinlarni tom ma’noda hayratda qoldirar edi, ular spektaklni bir necha bor tomosha qilishsa ham doimo qo‘rquv, rahm-shafqat va g‘azablanishni his qilishadi. Bu tomoshabin zalidagi chinakam hamdardlik edi, tomoshabin tomonidan bildirilgan aks-sado aktyor uchun kuchli ijodiy turtki bo‘ldi.

Abror Hidoyatov olijanob Mavr obrazini yaratishda rejissyor bilan hamkorlikda katta ijodiy g‘alabaga erishdi. Aktyor Otello talqini ustida ish olib borar ekan u shunday degan edi “Shekspirning do‘sti va birinchi aktyori Richard Berbedj Otelloni “g‘amgin mavr” sifatida o‘ynagan. Qahramonning bu talqiniga, shubhasiz, Shekspirning o‘zi ham ta’sir ko‘rsatgan. Men Otelloni o‘zbek tomoshabinlariga xuddi shunday taqdim etishga harakat qilaman...”.[5]

Teatr tanqidchiligida ushbu sodda, ravshan, go‘zal, mahobatli obrazni – Hidoyatov - Otelloni tassavvurimizda qayta tiklash mumkin bo‘lgan ko‘plab maqolalar, satrlar mavjud.

[4] Раҳмонов М. Театр уруш йилларида // Ҳамза (Ўзбек давлат академик драма театри тарихи (1914-1960)) Т.: Ғ.Ғулом нашриёти 2001 й., 178 б.
[5] Хидоятов А. Моя работа над ролью // Правда востока № 25, 1941 г. 30 январь.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Shuni ta'kidlash joiz-ki, Otello - Hidoyatovning bu monumental obrazi takrorlanmas talqinni o'zida mujassam etgan yodgorlikdir.

Dezdemona obraziga iqtidorli aktrisa Sora Ishonto'rayeva tanlangan edi. Dezdemona - Sora Ishonto'rayeva Otelloning sevgi ideali. Aktrisa "qora tanli umr yo'ldoshi"ga bo'lgan muhabbatida nazokatli, muloyim va ta'sirchan qahramon obrazini taqdim eta olgan. Dezdemonaning xushchaqchaqligi, sevgidan his qiladigan baxtiyorligi aktrisa tomonidan eng yorqin ifodalangan xarakter xususiyatlaridan biri bo'lgan edi.

Aktrisa Dezdemonaning zulm tamoyiliga asoslangan ijtimoiy an'analarni ochiqchasiga va jasorat bilan buzishi, isyonkorligi va qo'rqmasligini juda to'g'ri talqin qilgan. Senatga jasorat bilan, savollarga javob berishga tayyor holatda kirib kelishi, Otelloning unga bo'lgan munosabatining o'zgarishi haqidagi fikrlar bilan azoblanishi, Emiliya bilan muloqotda sevgisi sofligini ehtiros bilan himoya qilish sahnalarida uning jasorati juda ta'sirchan tarzda talqin qilinganligi bilan ahamiyatlidir.

Sora Ishonto'rayeva ijrosidagi so'nggi sahna — Dezdemonaning o'limi — muqarrar qayg'u va fojia bilan to'lgan edi. Dezdemona o'limi yaqinligini sezadi, unga qarshi tura olmasaligini, bu hayotdan ketayotganligini his qiladi, biroq u hayotidan, muhabbatidan rozi qahramon sifatida gavdalanadi. Shu bilan birga tomoshabinlar bu sahnadagi eng muhim narsa o'lim emas, balki hayotga chorlov ekanligini his qilishadi. Otello uni bo'g'ib o'ldirayotgan sahna ko'rinishida Dezdemonaning qo'llari uning boshini quchoqlab, mehr bilan silaganini tomoshabinlar uzoq vaqtga xotiralariga jo qilgan edi.

Shunday bo'lsa-da, - deb yozadi tanqidchi Verxatskiy - ayrim qahramonlarning talqinida ma'lum bir noaniqlik mavjud. Yago obrazi kabi Kassio - aktyor Sh. Qayumov obrazining talqini ham shubhali. O'sha davrda leytenant general unvonidek edi. Kassio harbiy nazariyotchi. Otello, mohir qo'mondon, Kassioni o'zining o'rinbosari sifatida tanlagani tasodif emas. Biroq, spektaklda Kassio ko'proq ma'suliyatsiz, beparvo yigitga o'xshab qolgan. Brabatsio - artist Nazrullayev juda olijanob, ammo na qizining yo'qolishi, na Otelloni ayblashi, na Senatga shikoyati va na mag'rurlik bilan hazar qilishi aktyor ijrosida yorqin ifodasini topmagan. Radrigo - D. Tojiyev tashqi ko'rinishidan yorqin va rang-barang. Biroq, aktyor tashqi ifodaviy komediylikka berilib, ichki haqiqatiga: o'zining his-tuyg'ulari va qarorlariga unchalik ahamiyat bermaydi. U personajni keraksiz ravishda grotesk darajasiga tushiradi. Emiliya - M. Kariyeva final sahnasida Dezdemonaning sofligini himoya qilish, Otello va Yagoni g'azab bilan ayblash va halol "bekasi"ga sadoqatni ehtiros bilan namoyish etish darajasiga ko'tarila olmadi[6] - deb ushbu ijrolarga tanqidiy munosabat bildirgan. Uning mulohazalariga ko'ra "Spektaklning sahnaviy bezalishi va zamonga xos liboslari ta'sirchan. Ammo spektakl rassomi S.M.Milenin har doim ham ixcham, qulay muhit yaratgan emas, ikkinchi akt (Kipr) sahnasi to'g'ri tarzda tasvirlangan bo'lsa-da, senat sahnasi haddan tashqari tartibsiz va Dezdemonaning yotoqxonasi dizayni ham to'g'ri hal qilinmagan. Spektakl musiqasi kompozitor A.A.Knyazevskiy tomonidan did bilan tanlangan va spektakl

[6] Верхатский М. Ходжаева А. Отелло // Правда востока, № 25, 1941 г. 30 январь.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

bilan uyg‘unlashgan – degan mulohazalarga ham duch kelamiz. Abror Hidoyatov bu rolni o‘n sakkiz yil davomida uzluksiz ijro etishiga qaramay tomoshabin zali har doim gavjum edi. “Salom, Otello”, - deb odamlar Hidoyatovni Toshkent ko‘chalarida kutib olishar va aktyorga chuqur ta’zim qilishar edi. Liboslar bo‘yicha rassom A.Ostujevning ajoyib tasviri va tikuvchi A.Xorovaning yartgan obrazi[7] bilan birga, Hidoyatovning “Otello”si Sovet teatr tarixiga, Shekspir fojiali qahramonining Sovet sahnasidagi eng yorqin obrazlaridan biri sifatida kirdi.

“Otello” spektakli o‘zbek teatrining ko‘p yillar davomidagi eng yirik sahna asariga aylandi. Teatr jamoasining Shekspir ustida ishlashi uning she’riy san’atga bo‘lgan ishtiyoqini, kuchli his-tuyg‘ularini va chuqur fikrlarini, shuningdek, aktyorlarning ifodali teatr dizayniga bo‘lgan intilishlarini, musiqiy intonatsiyaga, aniq plastiklikka va yuqori pafosga moyilligini ochib berdi. O‘zbek Milliy akademik drama (sobiq Hamza) teatridagi “Otello” milliy jamoa uchun muhim ijodiy g‘alaba bo‘lgan edi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Исмоилов Э. Режиссёр талқини // газ. Ўзбекистон маданияти № 23 (846) 1964 й. 18 март.
2. Верхатский М. Ходжаева А. Отелло // газ. Правда востока, № 25, 1941 г. 30 январь.
3. Юсупов Ш. Машҳур санъаткор // газ. Ўзбекистон маданияти № 85. 1956 й. 31 окт.
4. Хидоятов А. Моя работа над ролью // газ. Правда востока № 25, 1941 г. 30 январь.
5. Раҳмонов М. Ҳамза (Ўзбек давлат академик драма театри тарихи (1914-1960)) Т.: Ғ.Ғулом нашриёти, 2001 й., 306 б.
6. Кайдалова О. Традиции и современность. Москва, изд. “Искусство”, 1977 г. 295 с.

[7] Кайдалова О. Школа мастерства // Традиции и современность. Москва, изд. “Искусство”, 1977 г. 117 с.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

EMOTSIONAL ALIENATSIYA TO‘G‘RISIDAGI IJTIMOIY TASAVVURLARNING PSIXOSEMANTIK XUSUSIYATLARI.

Yangiboyeva Dildoraxon Rahmon qizi, ISFT instituti mustaqil izlanuvchisi, psixol.f.b.f.d. (PhD).

Annotatsiya

KIRISH tadqiqotda emotsional alienatsiyaning kundalik ongda qanday mazmun kasb etishi, uning semantik komponentlari, emotsional baholanishi va ijtimoiy reprezentatsiyalarining tarkibiy elementlari aniqlangan. Natijalar respondentlarning aksariyati emotsional alienatsiyani insonning o‘zini keraksiz his qilishi, psixologik iztirob, emotsional begonalashuv va shaxslararo yaqinlikning susayishi bilan bog‘lashini ko‘rsatdi. Shuningdek, fenomenning individual va ijtimoiy determinantlari hamda ularning psixologik mazmuni qiyosiy tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari emotsional alienatsiyaning psixosemantik modelini takomillashtirish, oilaviy va shaxslararo munosabatlarda emotsional yaqinlikni mustahkamlash hamda mazkur fenomenni psixologik diagnostika va profilaktika qilishning ilmiy asoslarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

MAQSAD: zamonaviy globallashuv va ijtimoiy-madaniy transformatsiyalar sharoitida shaxsning emotsional alienatsiyasi (begonalashuvi) va oilaviy munosabatlardagi emotsional yolg‘izlik fenomenini tizimli tahlil qilish, ushbu hodisaning o‘zbek oilalaridagi o‘ziga xos ijtimoiy-psixologik determinantlari, tarkibiy komponentlari hamda subyektlarning ijtimoiy tasavvurlaridagi psixosemantik xususiyatlarini aniqlash va baholashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda tizimli va integrativ yondashuv metodologiyasi hamda uning doirasida ishlab chiqilgan affektiv, kommunikativ, kognitiv, regulyativ, qadriyatli va refleksiv komponentlarni baholovchi integrativ metodologik model qo‘llanilgan. Shuningdek, sinaluvchilarning emotsional alienatsiya borasidagi ijtimoiy tasavvurlari va muammoni baholash darajalarini o‘rganish maqsadida sotsiologik-anketa so‘rovi, psixosemantik tahlil va ijtimoiy reprezentatsiyalar nazariyasi metodlaridan foydalanilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalarga ko‘ra, respondentlarning 43%i emotsional alienatsiyani ham shaxsiy, ham ijtimoiy kompleks muammo, 38%i esa individual-psixologik holat sifatida baholagan. Psixosemantik tahlil shuni ko‘rsatdiki, respondentlarning mutlaq ko‘pchiligi (97%i) ushbu fenomenni salbiy mazmunga ega deb hisoblaydi: xususan, 64%i uni insonning o‘zini “keraksiz his qilishi”, 26%i “psixologik muammo”, 7%i esa “o‘zini qabul qila olmaslik” holati bilan bog‘lagan. Faqatgina 3% respondent buni shaxsiy erkinlik imkoniyati sifatida ijobiy baholagan.

XULOSA: tadqiqot emotsional alienatsiyaning ko‘p faktorli va tizimli xarakterga ega ekanligini, uning shakllanishi shaxsiy omillar bilan bir qatorda oiladagi emotsional muhit, samimiy muloqot yetishmasligi va raqamli transformatsiyalar bilan bog‘liqligini isbotladi. Olingan natijalar oilalardagi emotsional uzoqlashuvning oldini olishga qaratilgan

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

psixologik-ma'rifiy va korreksion dasturlarni ishlab chiqishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: emotsional alienatsiya, ijtimoiy tasavvurlar, psixosemantika, ijtimoiy reprezentatsiyalar, emotsional begonalashuv, oilaviy munosabatlar, shaxslararo munosabatlar, psixologik farovonlik, semantik tahlil, ijtimoiy psixologiya.

ПСИХОСЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ ОБ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ АЛИЕНАЦИИ.

Янгибоева Дилдорахон Рахмон кизи, самостоятельный соискатель Института ISFT, доктор философии по психологическим наукам (PhD).

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: проанализированы смысловое содержание данного феномена в повседневном сознании, его семантические компоненты, эмоциональная оценка и структура социальных репрезентаций. Полученные результаты свидетельствуют о том, что большинство респондентов связывают эмоциональную алиенацию с ощущением собственной ненужности, психологическим дистрессом, эмоциональным отчуждением и ослаблением межличностной близости. Кроме того, проведён сравнительный анализ индивидуальных и социальных детерминант эмоциональной алиенации и раскрыто их психологическое содержание. Результаты исследования могут быть использованы при совершенствовании психосемантической модели эмоциональной алиенации, разработке диагностических инструментов, а также программ психологической профилактики и укрепления эмоциональной близости в семейных и межличностных отношениях.

ЦЕЛЬ: исследования заключается в системном анализе феномена эмоциональной алиенации (отчуждения) личности и эмоционального одиночества в семейных отношениях в условиях современной глобализации и социокультурных трансформаций, а также в определении и оценке социально-психологических детерминант, структурных компонентов и психосемантических особенностей данного явления в репрезентациях субъектов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовалась методология системного и интегративного подходов, на основе которой была применена интегративная модель, оценивающая аффективный, коммуникативный, когнитивный, регулятивный, ценностный и рефлексивный компоненты семейных отношений. Также были применены методы социологического анкетирования, психосемантического анализа и теории социальных репрезентаций для изучения отношения респондентов к эмоциональной алиенации.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: согласно результатам, 43% респондентов оценивают эмоциональную алиенацию как комплексную личностно-общественную проблему, а 38% — исключительно как индивидуально-психологическую проблему.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Психосемантический анализ показал, что подавляющее большинство опрошенных (97%) связывают этот феномен с негативным опытом: 64% определяют его как состояние «ненужности», 26% — как «психологическую проблему», а 7% — как «непринятие себя». Лишь 3% респондентов усматривают в алиенации возможность для проявления личной свободы.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: исследование доказало многофакторную и системную природу эмоциональной алиенации, возникновение которой обусловлено как индивидуально-психологическими особенностями личности, так и дефицитом искреннего общения в семье, ослаблением поддержки и влиянием цифровой коммуникации. Полученные результаты служат важной методологической основой для разработки психолого-просветительских и коррекционных программ, направленных на преодоление эмоционального отчуждения в семьях.

Ключевые слова: эмоциональная алиенация, социальные представления, психосемантика, социальные репрезентации, эмоциональное отчуждение, семейные отношения, межличностные отношения, психологическое благополучие, семантический анализ, социальная психология.

PSYCHOSEMANTIC CHARACTERISTICS OF SOCIAL REPRESENTATIONS OF EMOTIONAL ALIENATION.

Yangiboyeva Dildoraxon Rahmon qizi, Independent Researcher at the ISFT Institute, Doctor of Philosophy in Psychological Sciences (PhD).

Annotation

INTRODUCTION: the study examines how emotional alienation is conceptualized in everyday consciousness by identifying its semantic components, emotional evaluations, and the structural elements of social representations. The findings indicate that most respondents associate emotional alienation with feelings of being unnecessary, psychological distress, emotional detachment, and the weakening of interpersonal closeness. Furthermore, the study provides a comparative analysis of the individual and social determinants of emotional alienation and reveals their psychological significance. The findings contribute to the refinement of the psychosemantic model of emotional alienation and provide a scientific basis for improving psychological assessment, preventive interventions, and programs aimed at strengthening emotional closeness in family and interpersonal relationships.

AIM: the primary objective of the study is to systematically analyze the phenomenon of emotional alienation and emotional loneliness within family relationships amid modern globalization and socio-cultural transformations, identifying and evaluating the socio-psychological determinants, structural components, and psychosemantic characteristics of this phenomenon in social representations.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

MATERIALS AND METHODS: the research applied a systemic and integrative methodological framework consisting of an integrative model designed to evaluate affective, communicative, cognitive, regulative, value-based, and reflexive components of family dynamics. Additionally, methods of sociological surveying, psychosemantic analysis, and the theory of social representations were utilized to examine the subjects' evaluations and perceptions of emotional alienation.

DISCUSSION AND RESULTS: the results indicated that 43% of respondents view emotional alienation as a complex, simultaneous personal and social issue, while 38% perceive it strictly as an individual psychological problem. Psychosemantic analysis revealed that the vast majority of respondents (97%) associate the phenomenon with negative semantic constructs: 64% define it as a feeling of "unwantedness/uselessness," 26% as a "psychological problem," and 7% as a state of "self-rejection". Only 3% of the participants interpreted this distance as an opportunity for personal freedom.

CONCLUSION: the study confirmed that emotional alienation is a multi-component, systemic phenomenon influenced by personal attributes as well as domestic emotional coldness, lack of authentic communication, and digital lifestyle transformations. These findings serve as a valuable methodological foundation for developing psychological-educational and intervention programs aimed at reducing emotional distance and strengthening family resilience.

Keywords: emotional alienation, social representations, psychosemantics, emotional detachment, interpersonal relationships, family relationships, psychological well-being, semantic analysis, social psychology, social cognition.

Jahon miqyosida globallashuv, raqamli transformatsiya, urbanizatsiya, migratsiya jarayonlarining jadallashuvi hamda oilaviy va shaxslararo munosabatlar tizimida kuzatilayotgan strukturaviy o‘zgarishlar insonning emotsional farovonligi, psixologik xavfsizligi va ijtimoiy integratsiyasiga bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Mazkur transformatsiyalar natijasida shaxsning yaqin ijtimoiy muhit bilan emotsional bog‘liqligi, o‘zaro ishonchi, psixologik qo‘llab-quvvatlashni qabul qilishi hamda subyektiv farovonlik darajasida yangi tendensiyalar shakllanmoqda. Ana shunday murakkab psixologik jarayonlar fonida emotsional alienatsiya zamonaviy ijtimoiy psixologiyaning eng dolzarb fenomenlaridan biri sifatida ilmiy tadqiqotlar markaziga chiqmoqda.

Bugungi kunda emotsional alienatsiya faqat shaxsning yolg‘izlik yoki emotsional ajralganlik hissi bilan cheklanmay, balki uning o‘ziga, oilasiga, turmush o‘rtog‘iga, farzandlariga va kengroq ijtimoiy makonga nisbatan emotsional yaqinlikni boshdan kechirish darajasi, ijtimoiy ishonchni shakllantirish mexanizmlari hamda kundalik muloqot jarayonlarida namoyon bo‘ladigan psixologik ma’nolar tizimi bilan tavsiflanadigan ko‘p komponentli ijtimoiy-psixologik konstrukt sifatida talqin qilinmoqda. Shu bois mazkur fenomenni faqat individual psixologiya nuqtai nazaridan emas, balki shaxs va jamiyat

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni aks ettiruvchi ijtimoiy reprezentatsiyalar hamda psixosemantik yondashuvlar asosida o‘rganish alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Yolg‘izlik fenomenini ilmiy jihatdan anglash psixologiya, falsafa, sotsiologiya va antropologiya fanlarining eng murakkab hamda ko‘p qirrali muammolaridan biri hisoblanadi. Mazkur fenomenning nazariy talqinlaridagi xilma-xillik uning faqat individual psixologik holat emas, balki insonning ijtimoiy munosabatlar tizimi, qadriyatlar olami, shaxslararo aloqalari hamda ichki identiklik mexanizmlari bilan uzviy bog‘liq murakkab psixologik konstruksiya ekanligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, oila insonning birlamchi ijtimoiy instituti sifatida shaxsning emotsional ehtiyojlarini qondiruvchi, psixologik xavfsizligini ta’minlovchi hamda ijtimoiy identifikatsiyasini shakllantiruvchi muhim tizim hisoblanganligi sababli, unda yuzaga keladigan emotsional begonalashuv va yolg‘izlik holatlari nafaqat alohida individning ruhiy farovonligiga, balki butun oilaviy tizimning funksional barqarorligiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi [1].

Zamonaviy psixologiyada tobora ko‘proq e’tirof etilayotgan yondashuvlarga ko‘ra, emotsional yolg‘izlikni shaxsning jismoniy jihatdan yolg‘iz qolishi bilan tenglashtirish ilmiy jihatdan asosli emas. Aksincha, inson ko‘plab yaqinlari, turmush o‘rtog‘i, farzandlari yoki qarindoshlari davrasida yashayotgan bo‘lsa-da, o‘zini ruhiy jihatdan tushunilmagan, qabul qilinmagan yoki emotsional jihatdan qo‘llab-quvvatlanmagan deb his qilishi mumkin. Aynan shunday holat emotsional alienatsiyaning eng muhim ko‘rinishlaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Mazkur nuqtai nazardan qaralganda, o‘zbek oilalarida ham emotsional yaqinlikning pasayishi, o‘zaro ishonchning zaiflashuvi, hissiy ehtiyojlarning qondirilmasligi, oila a’zolari o‘rtasida samimiy muloqotning cheklanishi hamda o‘zaro psixologik qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarining susayishi natijasida emotsional yolg‘izlik shakllanadi. Bunday holat tashqi tomondan barqaror ko‘rinadigan oilalarda ham yashirin tarzda mavjud bo‘lishi mumkin. Shu sababli emotsional yolg‘izlikni oiladagi munosabatlarning sifat ko‘rsatkichi sifatida baholash ilmiy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi [2].

Zamonaviy tadqiqotlarda alohida e’tibor qaratilayotgan masalalardan biri emotsional alienatsiyaning turli shakllarini o‘zaro farqlashdir. Ilmiy manbalarda “yolg‘izlik”, “yakkalanish”, “ijtimoiy izolyatsiya”, “emotsional begonalashuv”, “psixologik masofa” va “kommunikativ uzilish” kabi tushunchalar ko‘pincha bir-biriga yaqin ma’noda qo‘llanilgan bo‘lsa-da, ular psixologik mazmuniga ko‘ra bir-biridan sezilarli darajada farqlanadi. Yakkalanish ba’zan shaxsning ongli tanlovi bo‘lishi mumkin, emotsional alienatsiya esa, aksariyat hollarda, yaqin insonlar mavjud bo‘lishiga qaramay, hissiy yaqinlikning yo‘qligi bilan tavsiflanadi. Shu bois ushbu tushunchalarni differensial tahlil qilish oilaviy psixologik tadqiqotlarning metodologik aniqligini ta’minlaydi.

Emotsional alienatsiya oilaviy tizimning turli bosqichlarida turlicha namoyon bo‘ladi. Yosh oilalarda u o‘zaro moslashuv va rollarni taqsimlashdagi qiyinchiliklar bilan bog‘liq bo‘lsa, uzoq yillik nikoh tajribasiga ega oilalarda hissiy sovuqlik, kommunikativ

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

stereotiplashuv va o‘zaro qiziqishning pasayishi bilan tavsiflanadi. Farzandlar voyaga yetayotgan oilalarda esa ota-ona va farzand o‘rtasidagi avlodlararo qadriyatlar tafovuti ham emotsional begonalashuvning muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo‘lishi mumkin. Bu esa alienatsiyani dinamik va rivojlanuvchi tizim sifatida o‘rganish zaruratini yuzaga keltiradi [3].

Bugungi ilmiy adabiyotlarda alohida e’tibor qaratilayotgan yana bir yo‘nalish raqamli kommunikatsiyalarning oilaviy munosabatlarga ta’siri hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari oila a’zolari o‘rtasidagi muloqot imkoniyatlarini kengaytirishi bilan bir qatorda, yuzma-yuz emotsional muloqotning qisqarishiga ham sabab bo‘lishi mumkin. Natijada formal kommunikatsiya saqlanib qoladi, biroq emotsional almashinuv va psixologik yaqinlik kamayadi. Bu esa yashirin emotsional alienatsiyaning rivojlanishiga zamin yaratadi [4].

Shuningdek, zamonaviy tadqiqotlarda oilaviy alienatsiyaning psixologik oqibatlari keng o‘rganilmoqda. Xususan, emotsional begonalashuvning surunkali shakllari er-xotin qoniqishining pasayishi, nikoh barqarorligining zaiflashishi, oilaviy konfliktlarning ortishi, ota-onalik kompetensiyasining susayishi, farzandlarning emotsional rivojlanishidagi qiyinchiliklar hamda psixosomatik buzilishlar bilan bevosita bog‘liqligi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Shu sababli oilaviy alienatsiyani faqat individual psixologik muammo sifatida emas, balki oilaning barcha funksional komponentlariga ta’sir qiluvchi tizimli hodisa sifatida baholash zarur. Aksariyat mavjud tadqiqotlar emotsional alienatsiyaning faqat bitta yoki ikkita komponentini o‘rganish bilan cheklanadi. Masalan, ayrim ishlarda faqat kommunikativ qiyinchiliklar, boshqalarida esa faqat emotsional yaqinlik yoki ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash o‘rganilgan. Bunday yondashuv fenomenning murakkab tuzilishini to‘liq ochib bera olmaydi. Chunki emotsional alienatsiya motivatsion, affektiv, kognitiv, kommunikativ, qadriyatli va regulyativ komponentlarning o‘zaro integratsiyasi natijasida shakllanadi [5].

Bizningcha, o‘zbek oilalarida emotsional alienatsiyani o‘rganishda integrativ metodologik modelni qo‘llash ilmiy jihatdan ancha samarali hisoblanadi. Mazkur model oilaviy munosabatlarni quyidagi o‘zaro bog‘liq komponentlar asosida baholash imkonini beradi:

- affektiv komponent mehr-muhabbat, emotsional yaqinlik va psixologik qo‘llab-quvvatlash darajasi;
- kommunikativ komponent ochiq muloqot, empatik tinglash va o‘zaro fikr almashish sifati;
- kognitiv komponent oila a’zolarining bir-birini tushunishi, qadrlashi va o‘zaro idrok etish xususiyatlari;
- regulyativ komponent nizolarni boshqarish, o‘zaro moslashish va emotsiyalarni nazorat qilish mexanizmlari;
- qadriyatli komponent oilaviy qadriyatlar, birdamlik va o‘zaro mas'uliyatning shakllanganlik darajasi;

© intereduglobalstudy.com

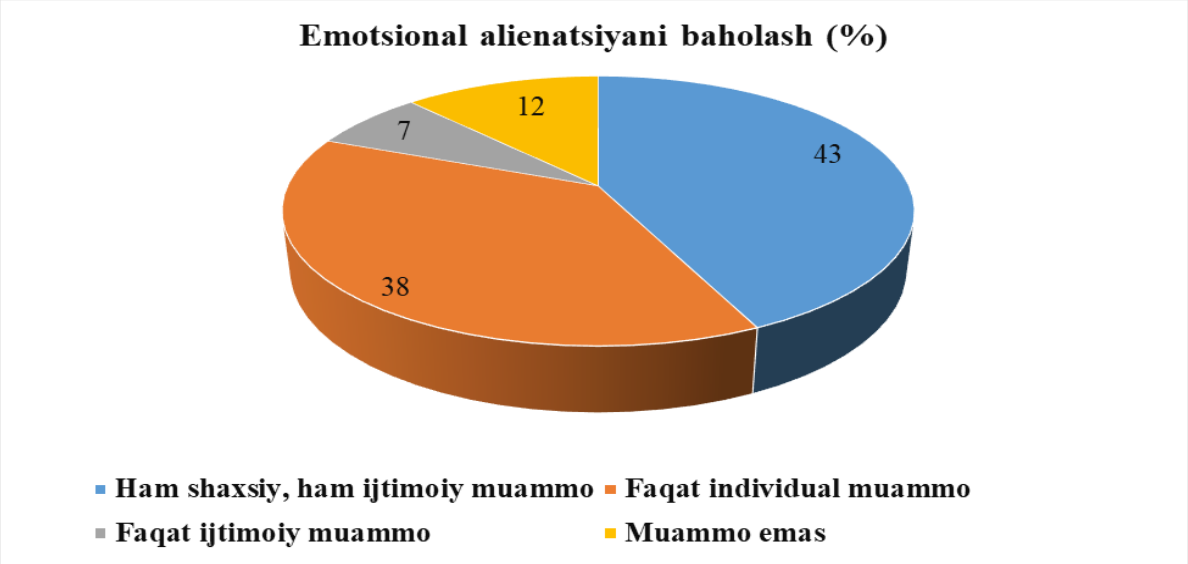
ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

• refleksiv komponent oila a'zolarining o'z munosabatlarini tahlil qilish va takomillashtirishga tayyorligi.

Mazkur komponentlarning uyg'un faoliyati oilaning emotsional yaxlitligini ta'minlaydi, ulardan birining izdan chiqishi esa alienatsiyaning shakllanish ehtimolini oshiradi.

Diagrammada respondentlarning emotsional alienatsiyani qanday mazmunda baholashi aks ettirilgan. Natijalarga ko'ra, respondentlarning 43 foizi emotsional alienatsiyani bir vaqtning o'zida ham shaxsiy, ham ijtimoiy muammo, 38 foizi faqat individual-psixologik muammo, 7 foizi faqat ijtimoiy muammo sifatida baholagan. Respondentlarning 12 foizi esa mazkur holatni umuman muammo deb hisoblamagan.

Eng katta ulushni tashkil etgan 43 foizlik guruh emotsional alienatsiyaning ko'p omilli va kompleks tabiatini nisbatan to'liq anglagan respondentlardan iborat. Ularning tasavvurida emotsional begonalashuv shaxsning ichki kechinmalari bilangina cheklanmaydi, balki oilaviy munosabatlar, shaxslararo kommunikatsiya, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, o'zaro ishonch va guruhga mansublik hissi bilan ham uzviy bog'liqdir. Bunday qarash emotsional alienatsiyani shaxs va ijtimoiy muhit o'rtasidagi o'zaro munosabatlarda shakllanadigan ijtimoiy-psixologik fenomen sifatida tushunishga yaqin turadi. Chunki insonning o'zini keraksiz, tushunilmagan yoki emotsional jihatdan ajralgan holda his qilishi ko'pincha uning individual xususiyatlari bilan bir qatorda, oiladagi emotsional sovuqlik, muloqotning yetishmasligi, ijtimoiy inklyuziyaning pasayishi va qo'llab-quvvatlovchi munosabatlarning zaiflashuvi bilan ham belgilanadi.

1-rasm. Sinaluvchilarning emotsional alienatsiyani muammo sifatida baholash darajalari.

Respondentlarning 38 foizi emotsional alienatsiyani faqat individual muammo sifatida baholagan. Mazkur pozitsiya emotsional begonalashuvni asosan shaxsning ichki psixologik holati, o'zini qabul qilishdagi qiyinchiliklar, emotsiyalarni boshqarishning zaifligi, o'ziga past baho berish, xavotir, tushkunlik yoki ichki ziddiyatlar bilan izohlash

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

tendensiyasini aks ettiradi. Ushbu guruh vakillari muammoning sabablarini ko‘proq shaxsning o‘zida izlashlari mumkin. Bunday yondashuvda fenomenning intrapersonal jihatlari to‘g‘ri anglangan bo‘lsa-da, uning oilaviy, kommunikativ va sotsiomadaniy determinantlari yetarli darajada hisobga olinmasligi ehtimoli mavjud. Natijada emotsional alienatsiya uchun javobgarlikning haddan tashqari individuallashtirilishi, ya’ni “muammo insonning o‘zida” degan bir tomonlama qarash shakllanishi mumkin. Faqat 7 foiz respondent emotsional alienatsiyani ijtimoiy muammo sifatida talqin qilgan. Ushbu natija ayrim respondentlar fenomenning shakllanishida ijtimoiy muhit, oilaviy munosabatlar, jamiyatdagi individualizm, migratsiya, raqamli muloqot, ijtimoiy tengsizlik yoki shaxslararo aloqalarning zaiflashuviga ustuvor ahamiyat berganini ko‘rsatadi. Mazkur pozitsiyada emotsional begonalashuv shaxsning individual kamchiligi emas, balki uning ehtiyojlariga javob bermaydigan ijtimoiy munosabatlar tizimining oqibati sifatida idrok etiladi. Biroq ulushning nisbatan pastligi respondentlarning aksariyati emotsional alienatsiyani faqat tashqi ijtimoiy sharoitlar bilan izohlashga moyil emasligini anglatadi [6].

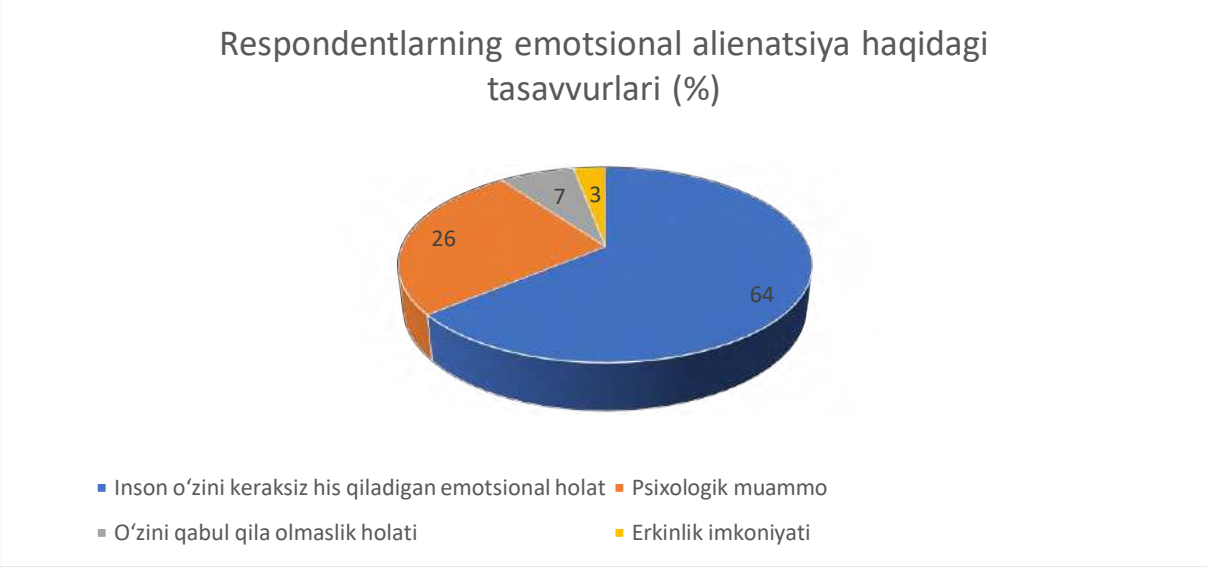
Respondentlarning 12 foizi emotsional alienatsiyani muammo emas deb hisoblagan. Ushbu natija bir necha psixologik holatlar bilan izohlanishi mumkin. Birinchidan, ayrim shaxslar emotsional uzoqlashuvni mustaqillik, shaxsiy chegaralarni saqlash yoki yolg‘iz qolishga ehtiyojning tabiiy ko‘rinishi deb qabul qilishi mumkin. Ikkinchidan, emotsional alienatsiyaning mazmuni va salbiy oqibatlari to‘g‘risidagi psixologik bilimlarning yetarli emasligi uning muammo sifatida tan olinmasligiga olib keladi. Uchinchidan, inkor etish, ratsionalizatsiya yoki emotsional distansiyalanish kabi psixologik himoya mexanizmlari ham mazkur javobning shakllanishiga ta’sir ko‘rsatishi ehtimoldan xoli emas. Masalan, inson o‘zida yoki oilasida mavjud emotsional uzoqlashuvni tan olishdan qochib, uni odatiy holat sifatida baholashi mumkin [7].

Respondentlarning 88 foizi emotsional alienatsiyani u yoki bu shaklda muammo sifatida tan olgan. Bu ko‘rsatkich mazkur fenomenning jamoatchilik ongida salbiy psixologik va ijtimoiy mazmunga ega ekanligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, respondentlarning 43 foizi uni shaxsiy va ijtimoiy omillar birligida baholagani emotsional alienatsiyaning kompleks mohiyati kundalik ongda ham ma’lum darajada shakllanganidan dalolat beradi. Shu bilan birga, faqat individual muammo deb hisoblovchilar ulushining yuqoriligi emotsional alienatsiyaning ijtimoiy, oilaviy va kommunikativ determinantlarini tushuntirishga qaratilgan psixologik-ma’rifiy ishlarni kuchaytirish zarurligini ko‘rsatadi. Psixosemantik jihatdan diagramma respondentlar ongida emotsional alienatsiya tushunchasi asosan uch semantik maydon atrofida tashkil topganini ko‘rsatadi: ichki psixologik kechinma, ijtimoiy munosabatlarning buzilishi va kompleks shaxs-muhit muammosi. Ularning ichida kompleks talqin yetakchilik qilmoqda. Demak, emotsional alienatsiyaning ijtimoiy reprezentatsiyasida subyektiv iztirob, yaqinlikning yo‘qolishi, o‘zaro tushunishning pasayishi va ijtimoiy aloqalarning zaiflashuvi o‘zaro bog‘langan mazmuniy komponentlar sifatida namoyon bo‘ladi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Diagrammada respondentlarning emotsional alienatsiya fenomeni haqidagi ijtimoiy tasavvurlari va mazkur tushunchaga bergan psixologik mazmunlari aks ettirilgan. Natijalarga ko‘ra, respondentlarning 64 foizi emotsional alienatsiyani inson o‘zini keraksiz his qiladigan emotsional holat, 26 foizi psixologik muammo, 7 foizi o‘zini qabul qila olmaslik holati, 3 foizi esa erkinlik imkoniyati sifatida talqin qilgan. Olingan natijalar respondentlar ongida emotsional alienatsiya avvalo emotsional yo‘qotish, ijtimoiy ahamiyatning pasayishi va psixologik begonalashuv bilan bog‘liq semantik maydon sifatida shakllanganini ko‘rsatadi.

2-rasm. Sinaluvchilarning emotsional alienatsiya borasidagi ijtimoiy tasavvurlari

Eng yuqori ulushni tashkil etgan 64 foizlik ko‘rsatkich respondentlarning aksariyati emotsional alienatsiyani insonning o‘zini keraksiz, qadrsiz va boshqalar tomonidan tushunilmaydigan holatda his qilishi bilan bog‘lashini ko‘rsatadi. Psixologik nuqtai nazardan, bunday tasavvur emotsional alienatsiyaning asosiy belgilaridan biri bo‘lgan ijtimoiy mansublik (belongingness) ehtiyojining qondirilmasligi bilan izohlanadi. Inson yaqinlari tomonidan e’tiborsiz qoldirilganini yoki emotsional jihatdan qo‘llab-quvvatlanmayotganini his qilganda, unda o‘zining ahamiyatsizligi, yolg‘izligi va emotsional izolyatsiyasi kuchayadi. Ayniqsa, oilaviy munosabatlarda mehr-muhabbatning kamayishi, samimiy muloqotning yetishmasligi va emotsional befarqlik bunday subyektiv kechinmalarni yanada chuqurlashtiradi. Mazkur natija respondentlarning emotsional alienatsiyani, avvalo, shaxsning hissiy ehtiyojlari qondirilmagan holat sifatida idrok etayotganidan dalolat beradi.

Respondentlarning 26 foizi emotsional alienatsiyani psixologik muammo sifatida baholagan. Ushbu natija respondentlarning muayyan qismi fenomenning nafaqat hissiy, balki psixologik salomatlik bilan uzviy bog‘liqligini anglashini ko‘rsatadi. Bunday qarashda emotsional alienatsiya stress, xavotir, depressiv kechinmalar, ichki ziddiyatlar, emotsional

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

charchoq va shaxslararo munosabatlardagi qoniqmaslik kabi psixologik jarayonlar bilan bog‘langan murakkab holat sifatida tasavvur qilinadi. Mazkur guruh respondentlari emotsional alienatsiyani insonning ruhiy farovonligini pasaytiruvchi, psixologik moslashuvni qiyinlashtiruvchi va hayot sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi omil sifatida qabul qilganligi bilan ajralib turadi.

Respondentlarning 7 foizi emotsional alienatsiyani o‘zini qabul qila olmaslik holati sifatida talqin qilgan. Psixologiyada o‘zini qabul qilish shaxsning psixologik yetukligi, ichki uyg‘unligi va pozitiv “Men” konsepsiyasining muhim komponentlaridan biri hisoblanadi. Mazkur respondentlar alienatsiyaning manbaini tashqi ijtimoiy munosabatlardan ko‘ra ko‘proq shaxsning ichki psixologik jarayonlari bilan bog‘lagan. Ularning tasavvurida emotsional begonalashuv o‘ziga nisbatan salbiy munosabat, ichki qoniqmaslik, past o‘z-o‘zini baholash va shaxsiy identifikatsiya inqirozining oqibati sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu yondashuv fenomenning intrapsixik mexanizmlariga urg‘u berishi bilan xarakterlanadi [8].

Eng kam ulushni tashkil etgan 3 foizlik respondentlar emotsional alienatsiyani erkinlik imkoniyati sifatida baholagan. Mazkur natija respondentlarning juda kichik qismi emotsional masofalanishni salbiy hodisa emas, balki shaxsiy mustaqillik, individual chegaralarni saqlash yoki tashqi ta’sirlardan xoli bo‘lish imkoniyati sifatida idrok etayotganini ko‘rsatadi. Psixologik jihatdan bu holat individualistik qadriyatlarning kuchayishi yoki shaxsiy avtonomiyani yuqori baholash bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Biroq mazkur ulushning nihoyatda pastligi respondentlarning mutlaq ko‘pchiligi emotsional alienatsiyani konstruktiv emas, balki salbiy psixologik fenomen sifatida qabul qilishini tasdiqlaydi.

Psixosemantik nuqtai nazardan mazkur natijalar emotsional alienatsiya tushunchasining respondentlar ongida salbiy emotsional mazmun bilan assotsiatsiyalanganini ko‘rsatadi. Diagrammadagi taqsimotga ko‘ra, respondentlarning 97 foizi emotsional alienatsiyani salbiy mazmunga ega bo‘lgan tushuncha sifatida idrok etgan. Bu esa mazkur fenomenning ijtimoiy reprezentatsiyasida “keraksizlik”, “psixologik iztirob” va “o‘zini qabul qila olmaslik” kabi semantik kategoriyalar markaziy o‘rinni egallayotganini anglatadi. Aksincha, “erkinlik” kategoriyasi periferik element sifatida namoyon bo‘lib, respondentlarning juda oz qismi ongida uchraydi.

Ijtimoiy reprezentatsiyalar nazariyasi nuqtai nazaridan ushbu natijalar emotsional alienatsiya fenomenining markaziy yadrosi insonning emotsional jihatdan keraksizligini his etishi va psixologik iztirobni boshdan kechirishi bilan bog‘langanligini ko‘rsatadi. O‘zini qabul qila olmaslik va erkinlik imkoniyati esa periferik reprezentatsiyalar sifatida namoyon bo‘lib, individual tajriba, shaxsiy qadriyatlar va hayotiy qarashlarga ko‘ra farqlanadi [1].

Psixosemantik tahlil respondentlarning emotsional alienatsiyaga oid tasavvurlari ko‘proq insonning o‘zini keraksiz his qilishi, emotsional yaqinlikning yo‘qolishi, psixologik iztirob va shaxslararo munosabatlarning zaiflashuvi bilan bog‘liqligini namoyon etdi. Mazkur natijalar emotsional alienatsiyaning kundalik ongdagi semantik yadrosi, avvalo,

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

shaxsning emotsional ehtiyojlari qondirilmasligi va ijtimoiy mansublik hissining susayishi bilan tavsiflanishini tasdiqlaydi. Empirik tahlillar respondentlarning mutlaq ko‘pchiligi emotsional alienatsiyani nafaqat individual kechinma, balki oilaviy va ijtimoiy munosabatlar tizimida yuzaga keladigan kompleks psixologik muammo sifatida baholashini ko‘rsatdi. Bu esa mazkur fenomenning shakllanishida shaxsning individual xususiyatlari bilan bir qatorda oiladagi emotsional muhit, yaqinlar tomonidan qo‘llab-quvvatlanish darajasi, kommunikativ madaniyat, ijtimoiy integratsiya va zamonaviy sotsiomadaniy transformatsiyalar ham muhim determinantlar hisoblanishini anglatadi.

Emotsional alienatsiyaning psixosemantik tuzilmasida «keraksizlik hissi», «psixologik muammo» va «o‘zini qabul qila olmaslik» asosiy semantik kategoriyalar sifatida namoyon bo‘lgani aniqlandi. Aksincha, emotsional alienatsiyani «erkinlik imkoniyati» sifatida talqin qiluvchi respondentlar ulushining juda kamligi mazkur fenomenning jamiyat ongida asosan destruktiv psixologik hodisa sifatida reprezentatsiyalanganidan dalolat beradi. Demak, respondentlarning ijtimoiy tasavvurlarida emotsional alienatsiya ijobiy adaptiv holat emas, balki shaxsning psixologik farovonligi va oilaviy munosabatlar sifatiga salbiy ta’sir etuvchi omil sifatida qaralmoqda.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Московичи С. Социальные представления: исторический взгляд // Психологический журнал. - 1995. - Т. 16. - № 2. - С. 3-18.
2. Abric J.-C. A Structural Approach to Social Representations // Representations of the Social: Bridging Theoretical Traditions / Ed. by K. Deaux, G. Philogène. - Oxford: Blackwell Publishing, 2001. - P. 42-47.
3. Jodelet D. Social Representations and the Social Sciences: A New Perspective // Social Representations: Explorations in Social Psychology / Ed. by G. Duveen. - New York: New York University Press, 2008. - P. 1-17.
4. Leontiev D.A. Psychology of Meaning: Nature, Structure and Dynamics of Meaning Reality. - Moscow : Smysl Publishing House, 2007. - 511 p.
5. Fromm E. The Sane Society. - New York: Rinehart & Company, 1955. - 382 p.
6. Cacioppo J.T., Patrick W. Loneliness: Human Nature and the Need for Social Connection. - New York : W.W. Norton & Company, 2008. - 336 p.
7. Tajfel H., Turner J.C. The Social Identity Theory of Intergroup Behavior // Psychology of Intergroup Relations / Ed. by S. Worchel, W.G. Austin. - Chicago: Nelson-Hall, 1986. - P. 7-24.
8. Петренко В.Ф. Основы психосемантики. - 3-е изд. - Москва: Издательство Московского университета, 2010. - 480 с.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

RAQAMLI DIDAKTIKA VOSITASIDA TALABALARNING RAQAMLI TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH.

Nuraliyeva Feruza Abdusalim Qizi, o‘qituvchi, Termiz davlat pedagogika institute.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada raqamli didaktika vositasida talabalarning raqamli tafakkurini rivojlantirish masalasi ko'rib chiqilgan. Maqolada raqamli texnologiyalarning ta'lim sohasiga ta'siri tahlil qilinib, raqamli didaktika tushunchasi, uning asosiy elementlari va strategiyalari batafsil yoritilgan. F.M.Zakirova, G.R.Hamrayeva va S.H.Husanova kabi olimlarning ilmiy ishlari asosida raqamli tafakkurning psixologik-pedagogik mohiyati ochib berilgan. Shuningdek, Yevropa ta'lim standartlari, xususan Raqamli ta'lim bo'yicha harakatlar rejasi (2021–2027) doirasidagi ustuvor yo'nalishlar tahlil qilingan. Maqola xulosasida raqamli didaktikaning raqamli tafakkurni shakllantirishdagi strategik o'rni asoslanib, metodik va texnologik uyg'unlik zamonaviy ta'limiy ekotizimning asosi ekanligi ta'kidlangan.

MAQSAD: raqamli didaktika vositalari yordamida talabalarning raqamli tafakkurini rivojlantirish imkoniyatlarini yoritishdan iborat. Unda raqamli texnologiyalar, interfaol platformalar, multimedia resurslari va aralash ta’limning talabalarda axborotni tahlil qilish, mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal etish hamda raqamli kompetensiyalarni shakllantirishdagi ahamiyati asoslanadi.

MATERIALLAR VA METODLAR: ushbu tadqiqotda raqamli tafakkurni rivojlantirishga oid ilmiy manbalar tahlil qilindi. Tadqiqot doirasida raqamli savodxonlikni shakllantirishda motivatsiya va o‘z-o‘zini tartibga solishning o‘rni, raqamli texnologiyalarning diqqat, xotira va tafakkur kabi kognitiv jarayonlarga ta’siri hamda o‘qitishda qo‘llanilayotgan turli metod va yondashuvlarning samaradorligi o‘rganildi. Tahlil, qiyoslash, umumlashtirish va tizimlashtirish metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: raqamli didaktika talabalarning raqamli tafakkurini rivojlantirishda muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalar, ochiq ta’lim resurslari, onlayn platformalar va multimedia vositalari o‘quv jarayonining interaktivligini oshiradi. Bo‘lajak o‘qituvchilar raqamli vositalar yordamida kerakli ma’lumotlarni izlash, tahlil qilish, qayta ishlash va amaliy faoliyatda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. O‘quv jarayonini raqamlashtirish ta’lim mazmuni, metodlari va vositalarini zamonaviy pedagogik talablar asosida takomillashtiradi. Natijada talabalarda mustaqil fikrlash, raqamli savodxonlik, axborot bilan ishlash madaniyati va kasbiy kompetensiyalar rivojlanadi.

XULOSA: tizimli raqamli didaktika ta’lim oluvchilarda raqamli tafakkur, axborot bilan ishlash madaniyati va texnologiyalar yordamida muammolarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Raqamli ta’lim vositalaridan samarali foydalanish o‘quv jarayonini interaktiv, moslashuvchan va natijador qiladi. Shu bois metodik yondashuv va texnologik

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

imkoniyatlarning uyg‘unligi zamonaviy ta’lim ekotizimini takomillashtirishning muhim sharti hisoblanadi.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, ta'limni raqamlashtirish, axborot madaniyati, CT (Computational Thinking), aralash ta'lim, shaxsiylashtirilgan ta'lim, raqamli savodxonlik.

РАЗВИТИЕ ЦИФРОВОГО МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ ПОСРЕДСТВОМ ЦИФРОВОЙ ДИДАКТИКИ.

Нуралиева Феруза Абдусалимовна, преподаватель, Термезский государственный педагогический институт.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье рассматривается вопрос развития цифрового мышления студентов посредством цифровой дидактики. Проанализировано влияние цифровых технологий на сферу образования, раскрыты понятие цифровой дидактики, её основные элементы и стратегии. На основе научных работ Ф.М. Закировой, Г.Р. Хамраевой и С.Х. Хусановой освещена психолого-педагогическая сущность цифрового мышления. Кроме того, рассмотрены приоритетные направления европейских образовательных стандартов, в частности Плана действий в области цифрового образования на 2021–2027 годы. В заключении обоснована стратегическая роль цифровой дидактики в формировании цифрового мышления и подчёркнуто, что методическое и технологическое единство является основой современной образовательной экосистемы.

ЦЕЛЬ: раскрыть возможности развития цифрового мышления студентов с помощью средств цифровой дидактики. В статье обосновывается значение цифровых технологий, интерактивных платформ, мультимедийных ресурсов и смешанного обучения в формировании у студентов навыков анализа информации, самостоятельного мышления, решения проблемных ситуаций и цифровых компетенций.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы научные источники, посвящённые развитию цифрового мышления. В рамках исследования изучены роль мотивации и саморегуляции в формировании цифровой грамотности, влияние цифровых технологий на когнитивные процессы, такие как внимание, память и мышление, а также эффективность различных методов и подходов, применяемых в обучении. Использованы методы анализа, сопоставления, обобщения и систематизации.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: цифровая дидактика является важным педагогическим средством развития цифрового мышления студентов. Результаты исследования показывают, что цифровые технологии, открытые образовательные ресурсы, онлайн-платформы и мультимедийные средства повышают

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

интерактивность учебного процесса. Будущие учителя получают возможность с помощью цифровых инструментов искать, анализировать, перерабатывать и применять необходимую информацию в практической деятельности. Цифровизация учебного процесса совершенствует содержание, методы и средства обучения в соответствии с современными педагогическими требованиями. В результате у студентов развиваются самостоятельное мышление, цифровая грамотность, культура работы с информацией и профессиональные компетенции.

ВЫВОД: системная цифровая дидактика развивает у обучающихся цифровое мышление, культуру работы с информацией и умение решать проблемы с использованием технологий. Эффективное применение цифровых образовательных средств делает учебный процесс интерактивным, гибким и результативным. Поэтому единство методического подхода и технологических возможностей является важным условием совершенствования современной образовательной экосистемы.

Ключевые слова: цифровые технологии, цифровизация образования, информационная культура, CT (Computational Thinking), смешанное обучение, персонализированное обучение, цифровая грамотность.

DEVELOPING STUDENTS' DIGITAL THINKING THROUGH DIGITAL DIDACTIC TOOLS.

Jurayev Sayidmurat Safarovich, teacher, Termez State Pedagogical Institute.

Annotation

INTRODUCTION: this article considers the issue of developing students' digital thinking through digital didactics. The article analyzes the impact of digital technologies on the field of education and explains the concept of digital didactics, its main elements and strategies. Based on the scientific works of F.M. Zakirova, G.R. Hamrayeva and S.H. Husanova, the psychological and pedagogical essence of digital thinking is revealed. In addition, the priority directions within European educational standards, particularly the Digital Education Action Plan (2021–2027), are analyzed. The article substantiates the strategic role of digital didactics in developing digital thinking and emphasizes that methodological and technological harmony is the basis of a modern educational ecosystem.

AIM: the aim of the article is to highlight the possibilities of developing students' digital thinking through digital didactic tools. It substantiates the importance of digital technologies, interactive platforms, multimedia resources and blended learning in developing students' ability to analyze information, think independently, solve problem situations and form digital competencies.

MATERIALS AND METHODS: in this study, scientific sources related to the development of digital thinking were analyzed. Within the research, the role of motivation

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

and self-regulation in forming digital literacy, the influence of digital technologies on cognitive processes such as attention, memory and thinking, as well as the effectiveness of various methods and approaches used in teaching were examined. The methods of analysis, comparison, generalization and systematization were applied.

DISCUSSION AND RESULTS: Digital didactics is an important pedagogical tool for developing students' digital thinking. The research results show that digital technologies, open educational resources, online platforms and multimedia tools increase the interactivity of the learning process. Future teachers, using digital tools, are able to search for the necessary information, analyze it, process it and apply it in practical activities. The digitalization of the educational process improves the content, methods and tools of education in accordance with modern pedagogical requirements. As a result, students develop independent thinking, digital literacy, information culture and professional competencies.

CONCLUSION: Systematic digital didactics develops learners' digital thinking, information culture and the ability to solve problems with the help of technologies. Effective use of digital educational tools makes the learning process interactive, flexible and result-oriented. Therefore, the harmony of methodological approaches and technological opportunities is an important condition for improving the modern educational ecosystem.

Keywords: digital technologies, digitalization of education, information culture, CT (Computational Thinking), blended learning, personalized learning, digital literacy.

Raqamli texnologiyalar jamiyatimizni har jihatdan inqilob qildi. Ta'lim sohasi ham doimiy ravishda o‘zgarib bormoqda va raqamli texnologiyalar bugungi ta'lim jarayonining ajralmas qismidir.

Bugungi jadal rivojlanayotgan dunyoda raqamli texnologiyalar inson hayotining turli jabhalariga jadal kirib bormoqda, iqtisodiyot, ishlab chiqarish, hattoki ta'lim maydoni ham misli ko‘rilmagan tezlikda o‘zgarmoqda. Raqamli texnologiyalar maktablar, oliy ta'lim muassasalarining moddiy-texnik jihozlanishi, ta'lim dasturlari, o‘qitish shakllari va usullariga sezilarli ta'sir ko‘rsatdi. Hozirgi vaqtda o‘qituvchilar o‘zlarining ta'lim dasturlarida ta'lim maydonini individuallashtirish uchun raqamli vositalar va pedagogik dasturlardan foydalanadilar. Ular ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari o‘rtasidagi o‘zaro aloqani yaxshilash uchun darslarni tayyorlash va o‘tkazishda raqamli texnologiyalardan foydalanadilar. Bugungi kunda axborotni yaratish, qayta ishlash va uzatishni yangi axborot texnologiyalarisiz amalga oshirish mumkin emas. Biroq, har bir inson ma'lumot bilan ishlash madaniyatining ma'lum darajasiga ega bo‘lishi kerak, chunki virtual dunyoda shaxsning o‘z madaniyati inson xatti-harakatlarini tartibga solishning deyarli yagona mexanizmi bo‘lib qolmoqda [6, 38-45-b].

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Raqamli tafakkur bo'yicha ilmiy tadqiqotlar bir qator mavzularga, jumladan raqamli savodxonliklarni o'rganishda motivatsiya va o'z-o'zini

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

tartibga solishning o'rni, raqamli texnologiyalarning diqqat va xotira kabi kognitiv jarayonlarga ta'siri va o'qitishda turli xil o'qitish usullarining samaradorligiga qaratilgan.

F.M.Zakirova va G.R.Hamrayevalarning ilmiy maqolalarida “Raqamli tafakkur tushunchasi faoliyat samaradorligini oshirish maqsadida inson (fuqaro, ishchi,talaba) ning axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan har xil sharoitlarda (ish, bo‘sh vaqt, mashg‘ulot) foydalanish qobiliyatining o‘ziga xos xususiyati sifatida tavsiflanadi.[1,60–66-b]

S.H.Husanova dissertasiyasida raqamli tafakkurni shakllantirishning psixologik-pedagogik asoslari tadqiq etilgan; ilmiy jihatdan bu jarayon bolalarning kognitiv rivojlanishi, motivatsiya va emotsional holati bilan bog'liq bo'lib, CT (Computative Thinking) ni o'quv jarayoniga integratsiya qilish orqali mantiqiy va analitik fikrlashni kuchaytiradi [2, 12–18-b].

Axborot madaniyati madaniyatning eng muhim tarkibiy qismlaridan biriga aylanib bormoqda. Shu munosabat bilan zamonaviy ta’lim tizimini shakllantirish va rivojlantirish yuqori axborot madaniyatisiz mumkin emas, chunki ta’lim jamiyatning madaniy qadriyatlarini tarjima qilishning asosiy shakllaridan biridir. Ushbu maqsadlarga erishish uchun raqamli sharoitda bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy tayyorgarligini oshirish uchun harakat dasturida 2 ta ustuvor yo‘nalish belgilangan[3, 45–52-b].

Yuqori samarali raqamli ta’limni rivojlantirishga ko‘maklashish:

- infratuzilma, ulanish va raqamli uskunalar;
- raqamli imkoniyatlarni samarali rejalashtirish va rivojlantirish, shu jumladan zamonaviy tashkiliy imkoniyatlar;
- raqamli vakolatli va ishonchli o‘qituvchilar va ta’lim hamda ta’lim xodimlari;
- yuqori sifatli o‘quv mazmuni, foydalanuvchilarga qulay vositalar va elektron maxfiylik qoidalari va axloqiy meyorlarni hurmat qiladigan xavfsiz platformalar.

Raqamli transformasiya uchun raqamli tafakkur va savodxonlikni oshirish:

- birinchi kursdan boshlab asosiy raqamli tafakkur va savodxonliklar;
- raqamli savodxonlik, shu jumladan dezinformasiyaga qarshi kurash;
- kompyuter ta’limi;
- sun’iy intellekt (AI) kabi ma’lumotlarni ko‘p talab qiladigan texnologiyalarni yaxshi bilish va tushunish;
- ko‘proq raqamli mutaxassislarni ishlab chiqaradigan ilg‘or raqamli ko‘nikmalar;
- qizlar va yosh ayollar raqamli tadqiqotlar va martabalarda teng darajada namoyon bo‘lishini ta’minlash[4].

Raqamli ta’lim bo‘yicha harakatlar rejasi (2021-2027) birinchi raqamli ta’lim bo‘yicha harakatlar rejasiga (2018-2020) asoslanadi, unda quyidagi ustuvor yo‘nalishlar mavjud:

- o‘qitish va o‘qish uchun raqamli texnologiyalardan yaxshiroq foydalanish;
- raqamli tafakkur va savodxonliklarni rivojlantirish;
- ma’lumotlarni yaxshiroq tahlil qilish va bashorat qilish orqali ta’limni yaxshilash[5, 25–33-b].

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Natija va muhokama. Har qanday bo'lajak o'qituvchi raqamli vositalardan foydalangan holda internetdagi ochiq ta'lim resurslaridan 24/7 yani istalgan vaqtida ro'yhatdan o'tishlari va o'zlariga kerakli bo'lgan ma'lumotlarni olishlari mumkin.

O'quv jarayonini raqamlashtirish - raqamli texnologiyalarning potensial didaktik imkoniyatlaridan maksimal darajada foydalanish maqsadida o'quv jarayoni elementlarini,io'quv jarayonida foydalaniladigan raqamli texnologiyalar va vositalarni, pedagogik muammolarni hal qilishga to'liq moslashtirish

Raqamli o'qitish vositalari- raqamli didaktikada qo'llaniladigan usullar, yondashuvlar, texnologiyalar, vositalar to'plami.

Raqamli didaktika deganda o'qitish va o'qitish jarayonlarida raqamli texnologiyalar va resurslardan foydalanish tushuniladi. U o'qitish va o'rganish tajribasini yaxshilash uchun raqamli vositalar, dasturiy ilovalar, onlayn platformalar va multimedia resurslarini ta'lim amaliyotiga integratsiyalashni o'z ichiga oladi. Raqamli didaktik yondashuvlar talabalar uchun yanada qiziqarli, interaktiv va shaxsiylashtirilgan o'rganish imkoniyatlarini osonlashtirish uchun texnologiyadan foydalanishga qaratilgan.

Raqamli didaktika bilan bog'liq asosiy elementlar va strategiyalar:

1. Raqamli vositalar va manbalar - ta'lim va o'rganishni qo'llab-quvvatlash uchun ta'lim dasturlari, mobil ilovalar, onlayn platformalar, virtual reallik va kengaytirilgan reallik kabi keng doiradagi raqamli vositalar va resurslardan foydalaning. Ushbu vositalar kontentni yetkazib berishni yaxshilashi, talabalarning faolligini oshirishi va interaktiv va immersiv o'rganish tajribasi uchun imkoniyatlar yaratishi mumkin.

2. Aralashtirilgan ta'lim - an'anaviy yuzma-yuz o'qitish va onlayn ta'lim faoliyatini birlashtirgan aralash ta'lim yondashuvini qo'llang. Ushbu yondashuv moslashuvchan va shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasiga imkon beradi, talabalar kontentga kirishadi, hamkorlik qiladilar va sinfda va undan tashqarida interfaol faoliyatda qatnashadilar.

3. Onlayn hamkorlik va muloqot - onlayn munozara forumlari, video konferentsiya va umumiy onlayn hujjatlar kabi turli raqamli platformalar va vositalar orqali talabalar va o'qituvchilar o'rtasida onlayn hamkorlik va muloqotni rivojlantirish. Bu hamkorlik vositalari o'quvchilarga jismoniy joylashuvidan qat'i nazar, birgalikda ishlash, fikr almashish va o'quv jarayonida faol ishtirok etish imkonini beradi [7, 18–24-b].

4. Shaxsiylashtirilgan ta'lim - talabalarning shaxsiy ehtiyojlari, afzalliklari va o'rganish uslublariga moslashtirilgan shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasini qo'llab-quvvatlash uchun raqamli texnologiyalardan foydalaning. Moslashuvchan ta'lim platformalari, onlayn baholash va aqlli repetitorlik tizimlari talabalarning muvaffaqiyati va samaradorligiga asoslangan shaxsiy fikr-mulohazalar va kontent tavsiyalarini taqdim etishi mumkin.

5. Interfaol multimedia - talabalarni qiziqtirish va ularning murakkab tushunchalarni tushunishlarini kuchaytirish uchun simulyatsiyalar, videolar, animatsiyalar va o'yinlangan kontent kabi interaktiv multimedia resurslaridan foydalaning. Multimedia resurslari mavhum yoki qiyin mavzularni yanada qulayroq qilib, interfaol va amaliy o'rganish imkoniyatini beradi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

6. Raqamli baholash va fikr-mulohazalar - o‘z vaqtida va konstruktiv fikr bildirish imkonini beruvchi raqamli baholash strategiyalari va vositalarini amalga oshirish. Onlayn viktorinalar, raqamli portfoliolar va avtomatlashtirilgan baholash tizimlari baholash jarayonini soddalashtirishi va talabalarga zudlik bilan fikr-mulohazalarini taqdim etishi, ularning ta’lim natijalarini yaxshilashi va o‘z-o‘zini baholashni rag‘batlantirishi mumkin.

7. Raqamli fuqarolik va onlayn xavfsizlik - raqamli fuqarolik ko'nikmalarini o'rgatish, onlayn xavfsizlik va texnologiyalardan mas'uliyatli foydalanishni o'quv dasturiga integratsiyalash. Talabalarga raqamli savodxonlik va mas'uliyatli raqamli fuqarolikni targ'ib qilish uchun axloqiy me'yorlar, maxfiylik, kiberxavfsizlik va tegishli onlayn xatti-harakatlar haqida ma'lumot bering[7].

8. Kasbiy rivojlanish - o‘qituvchilarga raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish bo‘yicha ularning raqamli tafakkur va pedagogik ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun doimiy malaka oshirish imkoniyatlarini taqdim etish. O'quv dasturlari, seminarlar va amaliyot jamoalari o'qituvchilarga o'z sinflarida raqamli didaktik yondashuvlarni qo'llashda yordam berishi mumkin.

Raqamli didaktik yondashuvlar o‘qitish va o‘rganishni o‘zgartirish imkoniyatiga ega bo‘lib, ko‘proq interaktiv, shaxsiylashtirilgan va innovatsion ta’lim tajribasini o‘tkazish imkonini beradi. Raqamli texnologiyalarni qo'llash va samarali pedagogik strategiyalarni amalga oshirish orqali o'qituvchilar o'quvchilarni raqamli asrda rivojlanishi uchun zarur bo'lgan raqamli ko'nikmalarga tayyorlaydigan qiziqarli o'quv muhitini yaratishi mumkin.

Raqamli ta’lim sharoitida raqamli didaktika shunchaki texnologik vositalardan foydalanish emas, balki ta’lim mazmunini tubdan yangilovchi strategik mexanizmdir. U an’anaviy o‘qitish usullarini raqamli muhitga moslashtirib, o‘quvchi va talabalarda raqamli tafakkurni shakllantirishda bosh rol o‘ynaydi. Raqamli didaktika axborotni qabul qilish, tahlil qilish va qayta ishlashning yangi modellarini taklif etadi.

Bu jarayonda shaxsning tafakkur tarzi chiziqli ko‘rinishdan ko‘p qirrali va tanqidiy tahlilga asoslangan tizimga aylanadi [8, 30–38-b].

Xulosa qilib aytganda, tizimli raqamli didaktika ta’lim oluvchilarda murakkab muammolarni texnologiyalar yordamida hal etish ko‘nikmasini tarbiyalaydi. Binobarin, raqamli tafakkur zamonaviy jamiyatning intellektual poydevori bo‘lsa, raqamli didaktika ushbu poydevorni barpo etuvchi asosiy me’mordir. Faqatgina metodik va texnologik uyg‘unlik orqali yuqori natijali ta’limiy ekotizimga erishish mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Hamrayeva G.R. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida ta’lim samaradorligini oshirish // Pedagogika va psixologiya jurnali, №2, 60–66-betlar. 2020-yil.
2. Taylaqov N.I. Raqamli ta’lim texnologiyalari: muammo va yechimlar // Zamonaviy ta’lim jurnali, №4, 12–18-betlar. 2021-yil.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

3. Zakirova F.M. Ta’limda raqamli texnologiyalarni qo‘llashning metodik asoslari // Axborot texnologiyalari va tizimlari muammolari jurnali, №1, 45–52-betlar. 2022-yil.
4. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta’lim jarayonlarini axborotlashtirish va raqamli didaktika istiqbollari // Oliy ta’lim jurnali, №3, 5–11-betlar. 2019-yil.
5. Kondakov A.M., Kostyleva A.A. Didaktika sifrovoy epoxi: ot navikov k sifrovomu mishleniyu // Pedagogika jurnali, №5, 25–33-betlar. 2020-yil.
6. Toshpulatov F. U. Chizmachilik darslarida geometrik yasashlar orqali estetik ko‘nikmalarini revojlanterish //Inter education & global study. – 2025. – №. 4. – С. 38-45.
7. Blinov V.I. Professional ta’limda raqamli didaktika va pedagogik yondashuvlar // Kasb-hunar ta’limi jurnali, №2, 18–24-betlar. 2019-yil.
8. Prensky M. Digital Wisdom: Digital Natives, Digital Immigrants // Educational Technology Journal, №6, 30–38-betlar. 2012-year.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

BO‘LAJAK CHIZMACHILIK FANI O‘QITUVCHILARINING MANTIQIY FIKRLASH KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA MULTIMEDIA VOSITALARIDAN FOYDALANISHNING METODOLOGIK ASOSLARI.

Toshpulatov Faxriddin Urolovich, professor, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), Termiz davlat pedagogika instituti.

Annotatsiya

KIRISH: bugungi kunda Zamonaviy chizmachilik va muhandislik grafikasi ta’limi talabadan tayyor grafik algoritmni takrorlashni emas, balki fazoviy obyektning tuzilishini anglash, ko‘rinishlar o‘rtasidagi bog‘lanishni aniqlash, shartli belgilar va geometrik qonuniyatlarni izohlash, yechim variantlarini taqqoslash hamda tanlangan yechimni dalillashni talab qiladi. Shu jihatdan mantiqiy fikrlash ushbu yo‘nalish talabasining umumkasbiy tayyorgarligiga qo‘shib qo‘yiladigan ikkilamchi sifat emas, balki grafik faoliyatning ichki mexanizmi hisoblanadi. Shu bois, raqamli texnologiyalar asosida chizmachilik fanini o‘qitish metodikasini takomillashtirish dolzarb masala sifatida qaraladi.

MAQSAD: raqamli transformatsiya sharoitida mazkur operatsiyalarni rivojlantirish uchun kompyuter grafikasi, interaktiv animatsiya, uch o‘lchamli model, CAD tizimi, mobil ilova, virtual va kengaytirilgan reallik, simulyatsiya, videodemonstratsiya va avtomatlashtirilgan teskari aloqa vositalari keng imkoniyat yaratadi. Biroq multimedia vositasining mavjudligi o‘z-o‘zidan pedagogik samarani kafolatlamaydi. U faqat didaktik maqsad, kognitiv yuklama, talabaning boshlang‘ich tayyorgarligi, topshiriqning mantiqiy tuzilishi, faol harakat va refleksiya bilan metodologik jihatdan uyg‘unlashtirilgandagina tafakkurni rivojlantiruvchi vositaga aylanadi. Shu bois multimedia texnologiyasini “ko‘rgazmalilikni kuchaytiruvchi ekran materiali” sifatida emas, balki mantiqiy-grafik faoliyatni loyihalash, boshqarish va diagnostika qilish muhiti sifatida talqin etish maqsadga muvofiq.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotimiz doirasida multimedia vositalari deganda matn, grafik tasvir, ovoz, video, animatsiya, 2D/3D model, simulyatsiya va interaktiv boshqaruv elementlarini yagona didaktik vazifaga bo‘ysundirgan raqamli resurslar majmui tushuniladi. Multimedia ta’lim muhiti esa mazkur vositalar yordamida o‘quv axborotini taqdim etish, talabaning obyekt bilan faol manipulyatsiyasi, yechim jarayonini bosqichma-bosqich bajarish, xatoni aniqlash, teskari aloqa olish, natijani saqlash va refleksiv tahlil qilish imkonini beruvchi pedagogik-texnologik tizimdir. Bunday ta’rif multimedia tarkibining texnik ko‘pligidan ko‘ra uning faoliyatni tashkil etish funksiyasini ustuvor qo‘yadi

MUHOKAMA VA NATIJALAR: mantiqiy fikrlash ko‘nikmasi ushbu tadqiqotda tasviriy-grafik axborotni tahlil qilish, obyektning muhim va ikkilamchi belgilarini ajratish, fazoviy munosabatlarni aniqlash, geometrik transformatsiyalar ketma-ketligini rejalashtirish, shart va natija o‘rtasidagi sababiy bog‘lanishni asoslash, muqobil yechimlarni mezonlar asosida taqqoslash, dalillangan xulosa chiqarish hamda natijani

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

refleksiv tekshirishga imkon beruvchi integrativ kognitiv-amaliy sifat sifatida izohlanadi. Ta'rifda "ko'nikma"ning faqat verbal-mantiqiy emas, balki fazoviy-obrazli, algoritmik, amaliy-grafik va metakognitiv tarkiblari birlashtirilgan.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, chizmachilik darslariga raqamli texnologiyalarni kiritish faqat fazoviy tasavvurni emas, balki o'quvchilarning muhandislik fikrlashini ham shakllantiradi.

XULOSA: 60110500 - Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi ta'lim yo'nalishi talabalarda mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishning nazariy-metodologik asoslarini o'rganish quyidagi ilmiy xulosalarni shakllantirish imkonini berdi:

1. Talabalarda mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish tasviriy san'at va muhandislik grafikasi ta'limining muhim metodik vazifalaridan biri bo'lib, u kuzatish, taqqoslash, tahlil qilish, umumlashtirish, modellashtirish, fazoviy tasavvur qilish va asoslangan xulosa chiqarish kabi intellektual amallar tizimi bilan uzviy bog'liqdir. Mazkur ko'nikmalar bo'lajak chizmachilik fani o'qituvchisining kasbiy tayyorgarligida faqat nazariy bilimni egallash vositasi emas, balki grafik masalalarni ongli yechish, tasviriy obrazni konstruktiv tahlil qilish va pedagogik qaror qabul qilishning asosiy sharti sifatida namoyon bo'ladi.

2. Tadqiqot jarayonida mantiqiy fikrlashning pedagogik-psixologik mohiyati uning reproduktiv, produktiv va ijodiy darajalarda rivojlanishi bilan izohlanishi aniqlandi. Reproduktiv darajada talaba tayyor grafik qoida va algoritmlarni qo'llaydi; produktiv darajada geometrik shakl, proyeksiya, kesim, qirqim, aksonometrik tasvir va konstruktiv elementlar o'rtasidagi bog'lanishlarni mustaqil izohlaydi; ijodiy darajada esa muhandislik-grafik vaziyatni tahlil qilib, yangi yechim, model yoki metodik yondashuvni asoslay oladi.

Kalit so'zlar: chizmachilik, fazoviy tasavvur, raqamli texnologiyalar, 3D modellashtirish, AutoCAD, SketchUp, interaktiv o'qitish, vizual tafakkur, metodika, innovatsion ta'lim, o'quv jarayoni, fazoviy fikrlash.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ СРЕДСТВ В ФОРМИРОВАНИИ НАВЫКОВ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ЧЕРЧЕНИЯ.

Тошпулатов Фахриддин Уролович, профессор, доктор философии (PhD),
Термезский государственный педагогический институт.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: сегодня современное обучение черчению и инженерной графике требует от студента не повторения готового графического алгоритма, а понимания структуры пространственного объекта, определения связей между видами, интерпретации условных обозначений и геометрических закономерностей, сравнения вариантов решения и обоснования выбранного решения. С этой точки зрения логическое мышление является не вторичным качеством, добавляемым к

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

общепрофессиональной подготовке студента данного направления, а внутренним механизмом графической деятельности. Поэтому совершенствование методики преподавания черчения на основе цифровых технологий рассматривается как актуальный вопрос.

ЦЕЛЬ: в условиях цифровой трансформации компьютерная графика, интерактивная анимация, трехмерная модель, CAD-система, мобильное приложение, виртуальная и дополненная реальность, симуляция, видеодемонстрация и автоматизированные средства обратной связи создают широкие возможности для развития данных операций.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в рамках нашего исследования под мультимедийными средствами понимается совокупность цифровых ресурсов, подчиняющих единой дидактической задаче элементы текста, графического изображения, звука, видео, анимации, 2D/3D модели, симуляции и интерактивного управления. Мультимедийная образовательная среда представляет собой педагогико-технологическую систему, позволяющую представлять учебную информацию с помощью этих средств, активно манипулировать студентом объектом, поэтапно выполнять процесс решения, выявлять ошибки, получать обратную связь, сохранять результат и проводить рефлексивный анализ. Такое определение ставит функцию организации деятельности мультимедийного контента выше технической насыщенности.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: навыки логического мышления в данном исследовании включают анализ изобразительно-графической информации, выделение существенных и вторичных признаков объекта, определение пространственных отношений, планирование последовательности геометрических трансформаций, обоснование причинно-следственной связи между условием и результатом.

ВЫВОД: Изучение теоретико-методологических основ формирования навыков логического мышления у студентов направления образования 60110500 - Изобразительное искусство и инженерная графика позволило сформулировать следующие научные выводы:

1. Формирование у студентов навыков логического мышления является одной из важных методических задач обучения изобразительному искусству и инженерной графике, которая неразрывно связана с системой интеллектуальных действий, таких как наблюдение, сравнение, анализ, обобщение, моделирование, пространственное воображение и обоснованные выводы. Эти навыки проявляются в профессиональной подготовке будущего учителя черчения не только как средство приобретения теоретических знаний, но и как основное условие осознанного решения графических задач, конструктивного анализа изобразительного образа и принятия педагогических решений.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

2. В ходе исследования было установлено, что педагогико-психологическая сущность логического мышления объясняется его развитием на репродуктивном, продуктивном и творческом уровнях. На репродуктивном уровне студент применяет готовые графические правила и алгоритмы; на продуктивном уровне самостоятельно объясняет связи между геометрической формой, проекцией, сечением, разрезом, аксонометрическим изображением и конструктивными элементами; на творческом уровне анализирует инженерно-графическую ситуацию и может обосновать новое решение, модель или методический подход.

Ключевые слова: черчение, пространственное воображение, цифровые технологии, 3D-моделирование, AutoCAD, SketchUp, интерактивное обучение, визуальное мышление, методика, инновационное образование, учебный процесс, пространственное мышление.

METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF USING MULTIMEDIA TOOLS IN FORMING LOGICAL THINKING SKILLS OF FUTURE TECHNICAL DRAWING TEACHERS.

Toshpulatov U. Fakhriddin, **Toshpulatov F. Urolovich**, Professor, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences.

Annotation

INTRODUCTION; today, modern teaching of technical drawing and engineering graphics requires students not merely to repeat a ready-made graphic algorithm, but to understand the structure of a spatial object, determine the relationships between views, interpret conventional symbols and geometric regularities, compare solution variants, and justify the selected solution. From this point of view, logical thinking is not a secondary quality added to the general professional training of students in this field, but an internal mechanism of graphic activity. Therefore, improving the methodology of teaching technical drawing on the basis of digital technologies is considered an urgent scientific and methodological issue.

AIM; in the context of digital transformation, computer graphics, interactive animation, three-dimensional models, CAD systems, mobile applications, virtual and augmented reality, simulation, video demonstration, and automated feedback tools create broad opportunities for developing logical thinking operations in students.

MATERIALS AND METHODS; within the framework of this study, multimedia tools are understood as a set of digital resources that integrate text, graphic images, sound, video, animation, 2D/3D models, simulation, and interactive control elements under a single didactic task. A multimedia educational environment is interpreted as a pedagogical-technological system that makes it possible to present educational information through these tools, actively manipulate objects, perform the problem-solving process step by step, identify errors, receive feedback, save results, and conduct reflective analysis. This

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

definition places the function of organizing learning activity above the technical richness of multimedia content.

DISCUSSION AND RESULTS; in this research, logical thinking skills include the analysis of visual-graphic information, identification of essential and secondary features of an object, determination of spatial relationships, planning of the sequence of geometric transformations, and justification of cause-and-effect relationships between the given condition and the obtained result.

CONCLUSION; The study of the theoretical and methodological foundations of forming logical thinking skills among students of the educational direction 60110500 - Fine Arts and Engineering Graphics made it possible to formulate the following scientific conclusions:

1. The formation of logical thinking skills in students is one of the important methodological tasks of teaching fine arts and engineering graphics. It is closely connected with a system of intellectual operations such as observation, comparison, analysis, generalization, modeling, spatial imagination, and reasoned conclusion-making. In the professional training of future technical drawing teachers, these skills serve not only as a means of acquiring theoretical knowledge, but also as a basic condition for consciously solving graphic problems, constructively analyzing visual images, and making pedagogical decisions.

2. The study revealed that the pedagogical and psychological essence of logical thinking is explained by its development at reproductive, productive, and creative levels. At the reproductive level, the student applies ready-made graphic rules and algorithms. At the productive level, the student independently explains the relationships between geometric form, projection, section, cut, axonometric image, and structural elements. At the creative level, the student analyzes an engineering-graphic situation and is able to substantiate a new solution, model, or methodological approach.

Keywords: technical drawing, spatial imagination, digital technologies, 3D modeling, AutoCAD, SketchUp, interactive learning, visual thinking, methodology, innovative education, educational process, spatial thinking.

Zamonaviy chizmachilik va muhandislik grafikasi ta’limi talabadan tayyor grafik algoritmni takrorlashni emas, balki fazoviy obyektning tuzilishini anglash, ko‘rinishlar o‘rtasidagi bog‘lanishni aniqlash, shartli belgilar va geometrik qonuniyatlarni izohlash, yechim variantlarini taqqoslash hamda tanlangan yechimni dalillashni talab qiladi. Shu jihatdan mantiqiy fikrlash ushbu yo‘nalish talabasining umumkasbiy tayyorgarligiga qo‘shib qo‘yiladigan ikkilamchi sifat emas, balki grafik faoliyatning ichki mexanizmi hisoblanadi. Chizma o‘qish, proyeksiyalash, kesim va qirqimlarni qurish, aksonometrik tasvirni hosil qilish, detal shaklini rekonstruksiya qilish, o‘lcham va texnologik talablarni tahlil etish kabi

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

har bir amal tahlil, taqqoslash, abstraksiyalash, umumlashtirish, xulosa chiqarish va tekshirish operatsiyalarining uyg‘unligini taqozo etadi[1, 23-b].

Raqamli transformatsiya sharoitida mazkur operatsiyalarni rivojlantirish uchun kompyuter grafikasi, interaktiv animatsiya, uch o‘lchamli model, CAD tizimi, mobil ilova, virtual va kengaytirilgan reallik, simulyatsiya, videodemonstratsiya va avtomatlashtirilgan teskari aloqa vositalari keng imkoniyat yaratadi. Biroq multimedia vositasining mavjudligi o‘z-o‘zidan pedagogik samarani kafolatlamaydi. U faqat didaktik maqsad, kognitiv yuklama, talabaning boshlang‘ich tayyorgarligi, topshiriqning mantiqiy tuzilishi, faol harakat va refleksiya bilan metodologik jihatdan uyg‘unlashtirilgandagina tafakkurni rivojlantiruvchi vositaga aylanadi. Shu bois multimedia texnologiyasini “ko‘rgazmalilikni kuchaytiruvchi ekran materiali” sifatida emas, balki mantiqiy-grafik faoliyatni loyihalash, boshqarish va diagnostika qilish muhiti sifatida talqin etish maqsadga muvofiq [2, 20–27-b].

Tadqiqotimiz doirasida multimedia vositalari deganda matn, grafik tasvir, ovoz, video, animatsiya, 2D/3D model, simulyatsiya va interaktiv boshqaruv elementlarini yagona didaktik vazifaga bo‘ysundirgan raqamli resurslar majmui tushuniladi. Multimedia ta’lim muhiti esa mazkur vositalar yordamida o‘quv axborotini taqdim etish, talabaning obyekt bilan faol manipulyatsiyasi, yechim jarayonini bosqichma-bosqich bajarish, xatoni aniqlash, teskari aloqa olish, natijani saqlash va refleksiv tahlil qilish imkonini beruvchi pedagogik-texnologik tizimdir. Bunday ta’rif multimedia tarkibining texnik ko‘pligidan ko‘ra uning faoliyatni tashkil etish funksiyasini ustuvor qo‘yadi [2].

Mantiqiy fikrlash ko‘nikmasi ushbu tadqiqotda tasviriy-grafik axborotni tahlil qilish, obyektning muhim va ikkilamchi belgilarini ajratish, fazoviy munosabatlarni aniqlash, geometrik transformatsiyalar ketma-ketligini rejalashtirish, shart va natija o‘rtasidagi sababiy bog‘lanishni asoslash, muqobil yechimlarni mezonlar asosida taqqoslash, dalillangan xulosa chiqarish hamda natijani refleksiv tekshirishga imkon beruvchi integrativ kognitiv-amaliy sifat sifatida izohlanadi. Ta’rifda “ko‘nikma”ning faqat verbal-mantiqiy emas, balki fazoviy-obrazli, algoritmik, amaliy-grafik va metakognitiv tarkiblari birlashtirilgan.

Multimedia asosidagi mantiqiy-grafik faoliyatning metodologik yondashuvlari. Tizimli yondashuv multimedia vositasidan foydalanishni alohida dars epizodi emas, maqsad, mazmun, metod, vosita, faoliyat, nazorat va natija o‘rtasidagi barqaror aloqalar majmui sifatida ko‘rishga imkon beradi. Mazkur yondashuvga ko‘ra, talabaning mantiqiy fikrlash natijasi faqat dasturiy vosita sifatiga emas, balki topshiriqlar tizimining ketma-ketligi, o‘qituvchi ko‘magi, individual farqlar, teskari aloqa va refleksiyaga ham bog‘liq. Shuning uchun multimedia moduli o‘quv rejasidagi mavzular bilan vertikal, tasviriy san’at, geometriya, informatika, materialshunoslik va pedagogika bilan gorizontal integratsiyada loyihalanishi zarur.

Faoliyatli yondashuvning asosiy talabi talabaning tayyor tasvirni kuzatuvchi emas, grafik muammoni hal qiluvchi subyekt bo‘lishidir. Talaba modelni aylantiradi, kesuvchi tekislik holatini o‘zgartiradi, proyeksiyani tiklaydi, yetishmayotgan elementni aniqlaydi, xato

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

chizmani tuzatadi, qurish algoritmini izohlaydi va yechimini himoya qiladi. Shu jarayonda multimedia tashqi harakatni ko‘rinadigan, qaytariladigan va tahlil qilinadigan shaklga keltiradi. Generativ o‘rganish nazariyasida bilimning chuqur o‘zlashtirilishi talabaning axborotni tanlash, tashkil etish va mavjud bilim bilan integratsiyalash faoliyatiga bog‘lanadi; shuning uchun “ko‘rish”dan “yaratish”, “takrorlash”dan “izohlash” va “tanlash”ga o‘tish muhimdir [3].

Muammoli-ta’limiy yondashuv multimedia resursini qarama-qarshilik va bilish qiyinchiligini yuzaga keltiruvchi vosita sifatida qo‘llashni nazarda tutadi. Masalan, ikki ko‘rinish asosida detal shaklini aniqlash, qirqimning noto‘g‘ri bajarilgan joyini topish, turli proyeksiyalash usullaridan eng maqbulini tanlash yoki animatsiyada ataylab kiritilgan mantiqiy xatoni asoslash talabaning gipoteza ilgari surishi va dalil bilan tekshirishi uchun sharoit yaratadi. Muammo faqat murakkab topshiriq emas; u talabaning mavjud sxemasi bilan yangi vaziyat o‘rtasidagi mazmunli ziddiyat bo‘lishi lozim.

Kognitiv multimedia nazariyasi inson axborotni verbal va vizual kanallar orqali qayta ishlashi, har bir kanalning sig‘imi cheklanganligi va mazmunli o‘rganish faol tanlash, tashkil etish hamda integratsiya jarayonlarini talab qilishiga asoslanadi. Mayer tomonidan umumlashtirilgan tadqiqotlar so‘z va grafikani maqsadli birlashtirish, ortiqcha elementlarni kamaytirish, muhim bog‘lanishlarni signallash, materialni segmentlash va oldindan tayyorlov berish kabi dizayn prinsiplari o‘rganishni yaxshilashini ko‘rsatadi [2]. Muhandislik grafikasi uchun bu prinsiplar ayniqsa muhim: bir vaqtning o‘zida murakkab model, ko‘rinishlar, qurish chiziqlari, izoh va boshqaruv tugmalari berilsa, talabaning e’tibori mazmun o‘rniga interfeysni boshqarishga sarflanishi mumkin.

Kognitiv yuklama nazariyasi ishchi xotiraning cheklanganligini hisobga olib, topshiriqning ichki murakkabligi, resurs dizaynidan kelib chiqadigan ortiqcha yuk va bilim sxemasini qurishga xizmat qiladigan mazmunli aqliy faoliyat o‘rtasida muvozanat o‘rnatishni talab etadi [1]. Chizmachilikda elementlar o‘zaro bog‘liqligi yuqori: bitta proyeksiya chizig‘ini tushunish uchun obyekt, tekislik, ko‘rish yo‘nalishi va ko‘rinishlar orasidagi munosabat birgalikda hisobga olinadi. Shuning uchun yangi o‘rganuvchiga to‘liq murakkab detalni birdan berish o‘rniga, modelni semantik qismlarga ajratish, tayanch sxema, ishlangan namuna, qisman bajarilgan topshiriq va asta-sekin kamayadigan ko‘makdan foydalanish maqsadga muvofiq.

Konstruktiv va kompetensiyaviy yondashuvlar bilimni tayyor shaklda uzatishdan ko‘ra, talabaning individual va hamkorlikdagi faoliyatida qurilishi hamda kasbiy vaziyatda qo‘llanishini nazarda tutadi. Multimedia topshiriqlari chizma standartini yodlash bilan tugamasligi, balki real buyum, loyiha yoki pedagogik vaziyatni grafik modellashtirish, yechimni me’yoriy talablar asosida tekshirish va boshqalarga tushuntirish bilan yakunlanishi lozim. Bo‘lajak o‘qituvchi uchun ikki yo‘nalishli kompetensiya muhim: u grafik masalani o‘zi mantiqan hal qila olishi va shu jarayonni o‘quvchiga tushunarli didaktik ketma-ketlikda namoyish eta olishi kerak [4, 389-b].

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Differensial-adaptiv yondashuv talabalarning fazoviy qobiliyati, oldingi grafik tayyorgarligi, raqamli savodxonligi va ishlash sur'atidagi farqlarni hisobga oladi. Fazoviy ko'nikmalar o'zgarmas xususiyat emas; maqsadli ta'lim va grafik faoliyat ularni rivojlantirishi mumkin. Kompyuter grafikasi kursining vizual-fazoviy qobiliyatga ijobiy ta'siri empirik tadqiqotlarda qayd etilgan [5]. Shuning uchun multimedia platformasi boshlang'ich diagnostikaga ko'ra topshiriq murakkabligini, ko'mak miqdorini, takrorlash sonini va tasvir turini moslashtirishi, kuchli talaba uchun ochiq loyihaviy vazifalar, qiyinchilik sezayotgan talaba uchun esa bosqichlangan tayanchlar taklif etishi kerak.

Refleksiv-metakognitiv yondashuv mantiqiy fikrlashni natijaning to'g'riligi bilangina emas, yechim jarayonini anglash bilan bog'laydi. Talaba "Nimani bildim?", "Qaysi belgi hal qiluvchi bo'ldi?", "Nima uchun bu algoritmni tanladim?", "Qayerda xato qildim?", "Boshqa yechim mumkinmi?" kabi savollarga javob berishi kerak. Ekran yozuvi, qadamlar tarixi, xatolar protokoli, o'zini baholash rubrikasi va yechimni ovozli izohlash multimedia muhitida metakognitiv ma'lumot manbai bo'lib xizmat qiladi. Bu ma'lumot o'qituvchiga faqat yakuniy chizmani emas, fikrlash strategiyasini diagnostika qilish imkonini beradi.

1.3.1-jadval.

Metodologik yondashuvlarning multimedia orqali amalga oshirilishi

Yondashuv	Asosiy metodologik qoida	Multimedia muhitidagi amalga oshirish	Rivojlantiriladigan mantiqiy amal
Tizimli	Maqsad–mazmun–faoliyat–nazorat–natijaning yaxlitligi	Modullar ketma-ketligi, fanlararo bog'lanish, yagona diagnostika	Bog'lanishlarni aniqlash, tizimlashtirish
Faoliyatli	Bilim faol harakatda o'zlashtiriladi	3D model bilan manipulyatsiya, qurish, tahrirlash, izohlash	Tahlil, rejalashtirish, algoritmlash
Muammoli	Bilish ziddiyati gipoteza va dalillashni faollashtiradi	Xato model, noaniq shart, muqobil yechim, virtual tajriba	Gipoteza, sababiy xulosa, dalillash
Kognitiv	Ishchi xotira cheklangan; mazmunni tanlash va integratsiya zarur	Segmentlash, signallash, ortiqcha elementni olib tashlash	Muhim belgini ajratish, integratsiya
Kompetensiyaviy	Bilim kasbiy vaziyatda qo'llanishi bilan baholanadi	CAD-loyiha, standart bo'yicha tekshiruv, taqdimot va himoya	Transfer, mezonli baholash

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Differensial-adaptiv	Topshiriq talabaning tayyorgarligi va sur'atiga moslashadi	Darajali topshiriq, ko'makni bosqichma-bosqich kamaytirish	Mustaqil strategiya tanlash
Refleksiv	Talaba o'z fikrlash jarayonini anglaydi va boshqaradi	Qadamlar jurnali, o'zini baholash, xato tahlili	Nazorat, tekshirish, umumlashtirish

Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi mazmunining kognitiv xususiyatlari - muhandislik grafikasi mazmuni verbal tushuncha, geometrik qoida va tasviriy modelning o'zaro transformatsiyasiga asoslanadi. Talaba real yoki tasavvurdagi uch o'lchamli obyektni ikki o'lchamli proyeksiyaga o'tkazadi, so'ng chizma asosida obyektni qayta tiklaydi. Bu ikki yo'nalishli transformatsiya fazoviy aylantirish, ko'rinmas elementni tasavvur qilish, koordinatalar va tekisliklar munosabatini anglash kabi murakkab operatsiyalarni talab qiladi. Hsi, Linn va Bell fazoviy mulohaza yuritish muhandislik muammolarini hal etishning muhim tarkibi ekanini ko'rsatgan; Sorby esa maqsadli trening fazoviy ko'nikmalarni rivojlantirish imkonini asoslagan [1, 23-b].

Chizmachilikdagi mantiqiy xato ko'pincha grafik bajarish texnikasidagi xatodan farq qiladi. Masalan, chiziq qalinligi noto'g'ri tanlansa bu me'yoriy-texnik xato bo'lishi mumkin; biroq ko'rinishlar o'rtasida mos kelmaydigan element chizilsa, kesuvchi tekislik noto'g'ri talqin qilinsa yoki qirqimda ichki tuzilma sababiy bog'lanishsiz tasvirlansa, xato fikrlash modelidan kelib chiqadi. Multimedia diagnostikasi ana shu farqni aniqlashi lozim: tizim faqat yakuniy koordinatani tekshirmasdan, talaba qaysi qadamda noto'g'ri taxmin qilganini ko'rsatishi kerak.

Tasviriy san'at ta'limida mantiqiy fikrlash kompozitsion tuzilma, proporsiya, perspektiva, yorug'-soya, rang munosabatlari va obrazni tahlil qilish bilan namoyon bo'ladi. Muhandislik grafikasida esa standartlashtirilgan tasvirlash qoidalari, geometrik aniqlik va algoritmik ketma-ketlik ustun. Ikki yo'nalishni birlashtiruvchi umumiy kognitiv yadroni ko'rish mumkin: obyektni yaxlit va qismlarga ajratib idrok etish, fazoviy munosabatni tushunish, vizual dalilni talqin qilish, tasvirni rejalashtirish hamda natijani mezon asosida baholash. Shu sababli ishlab chiqiladigan multimedia metodikasi badiiy-obrazli erkinlik bilan muhandislik aniqligini qarama-qarshi qo'ymasdan, ularni vizual-mantiqiy faoliyatning turli rejimlari sifatida uyg'unlashtiradi.

Kompyuter grafikasi kurslari vizual-fazoviy qobiliyatni rivojlantirishga xizmat qilishi mumkinligi empirik ravishda aniqlangan [5]. AutoCAD asosidagi o'qitish, interaktiv grafik vositalar va o'zini tekshirish mexanizmlari talabalarning tasvirlash jarayonini takroran bajarishi, xatoni darhol ko'rishi va model bilan proyeksiya o'rtasidagi bog'lanishni mustahkamlashi uchun sharoit yaratadi [7;8]. Biroq dastur buyruqlarini tez bajarish mantiqiy fikrlashning o'zi emas. Buyruq tanlovi "nima uchun" va "qanday geometrik

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

qonuniyat asosida” degan savollar bilan bog‘lanmasa, talaba operatsion mahoratga ega bo‘lib, yangi vaziyatda yechimni transfer qila olmasligi mumkin.

Kengaytirilgan va virtual reallik fazoviy obyektni ko‘rish, aylantirish, masshtablash va ichki tuzilmani kesimda kuzatish imkonini kengaytiradi. AR asosidagi muhandislik chizmachiligi tadqiqotlarida o‘quv natijalariga ta’sir talabaning boshlang‘ich fazoviy qobiliyati va topshiriq dizayniga bog‘liq ekani ko‘rsatilgan [6]. VR bo‘yicha tizimli tahlillar esa interaktivlikning o‘zi yetarli emasligini, uning o‘quv maqsadi va kognitiv faoliyat bilan konstruktiv muvofiqligi zarurligini ta’kidlaydi [9, 919–938-b]. Demak, immersivlik “yangilik effekti” uchun emas, oddiy tasvir bilan tushunish qiyin bo‘lgan fazoviy munosabatni faol tekshirish uchun qo‘llanishi kerak.

Multimedia vositalarining mantiqiy fikrlashni rivojlantiruvchi didaktik funksiyalari - vizualizatsiya funksiyasi abstrakt geometrik munosabatni ko‘rinadigan modelga aylantiradi. Masalan, proyeksiyalovchi nurlar, tekisliklarning o‘zaro joylashuvi yoki sirtning tekislik bilan kesishish chizig‘i animatsiyada ketma-ket ochilishi mumkin. Bu funksiyaning samarasi tasvirning chiroyliligi bilan emas, talabaning qaysi munosabatni aniqlashi bilan baholanadi. Muhim element rang, kontur, yo‘nalish yoki vaqtinchalik belgi orqali signallanishi mumkin; meta-tahlil signallash matn va tasvir o‘rtasidagi aloqani shakllantirishga yordam berishini ko‘rsatadi [10, 459–480-b].

Transformatsiya funksiyasi talabaning bir tasvir shaklidan boshqasiga o‘tishini qo‘llab-quvvatlaydi: 3D modeldan ortogonal ko‘rinish, ko‘rinishdan aksonometriya, detal chizmasidan yig‘ma model, eskizdan CAD model, to‘liq tasvirdan qirqim yoki kesim. Talaba har bir transformatsiyada qaysi belgi saqlanishi, qaysi element o‘zgarishi va qaysi qoida tatbiq etilishini izohlaydi. Shunday topshiriq mantiqiy invariantni aniqlash va qoidani yangi vaziyatga ko‘chirishni rivojlantiradi.

Modellashtirish va simulyatsiya funksiyasi taxminni virtual tajribada tekshirishga imkon beradi. Talaba tekislik burchagini o‘zgartirib kesim shaklining qanday o‘zgarishini kuzatadi, proyeksiya yo‘nalishini almashtirib ko‘rinishdagi farqni aniqlaydi yoki parametrik modelda o‘lcham o‘zgarishining konstruksiyaga ta’sirini baholaydi. Simulyatsiya tadqiqotlari uning samaradorligi o‘quv nazariyasi bilan integratsiya va formal baholashga bog‘liqligini ko‘rsatadi; shuning uchun har bir virtual tajriba oldindan gipoteza, kuzatuv mezoni va yakuniy xulosaga ega bo‘lishi kerak [11].

Interaktiv mashq funksiyasi talabaning javobini darhol qabul qilish, qadamlarni qayta bajarish va individual sur’atda mashq qilish imkonini beradi. Bunda avtomatik tekshiruv faqat “to‘g‘ri–noto‘g‘ri” ko‘rsatkich bilan cheklanmasligi kerak. Diagnostik teskari aloqa xatoning turini, ehtimoliy sababini va keyingi harakatni ko‘rsatadi: masalan, “proyeksion bog‘lanish buzilgan”, “ko‘rinmas kontur noto‘g‘ri talqin qilingan” yoki “kesuvchi tekislikning izi hisobga olinmagan”. Interaktiv o‘zini baholash vositalari CAD pedagogikasida muntazam mashq va o‘zini nazorat qilishni kuchaytirishi mumkin [7].

Kommunikativ-kollaborativ funksiya talabalar o‘rtasida yechimni muhokama qilish, modelni birgalikda tahrirlash, dalillarni taqqoslash va o‘zaro ekspertiza o‘tkazishni tashkil

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

etadi. Mantiqiy fikrlash individual “ichki” jarayon bo‘lishi bilan birga, dalilni til va grafik belgilar orqali boshqalarga tushuntirishda ravshanlashadi. Guruhga bitta javob topish emas, turli yechimlarning afzallik va cheklovlarini mezonlar asosida himoya qilish vazifasi berilishi kerak. Diagnostik-analitik funksiya talabaning vaqt sarfi, tanlangan qadamlar, qaytishlar, ko‘makdan foydalanish, tipik xato va o‘zini baholashini qayd etadi. Mazkur raqamli izlar o‘qituvchiga guruhdagi qiyinchiliklarni aniqlash, keyingi darsni differensial rejalashtirish va individual tavsiya berish imkonini yaratadi. Biroq raqamli ko‘rsatkichni bilimning mutlaq o‘lchovi deb qabul qilish noto‘g‘ri; u grafik ish, og‘zaki izoh, test, loyiha va kuzatuv bilan triangulyatsiya qilinishi kerak.

1.3.2-jadval.

Multimedia vositasi, topshiriq va mantiqiy operatsiyalar o‘rtasidagi bog‘lanish

Multimedia vositasi	Namunaviy topshiriq	Asosiy mantiqiy operatsiya	Teskari aloqa shakli
Bosqichli animatsiya	kesim hosil bo‘lish bosqichlarini tartiblash	ketma-ketlik, sabab–oqibat	har bir qadam bo‘yicha izoh va qayta ko‘rish
Interaktiv 3D model	berilgan ikki ko‘rinishga mos modelni tanlash va asoslash	taqqoslash, fazoviy aylantirish, xulosa	moslik xaritasi va izohli ko‘rsatma
CAD muhiti	detalni parametrik qurish va o‘lcham o‘zgarishini tekshirish	algoritmlash, modellashtirish, tekshirish	cheklovlar va bog‘lanishlar bo‘yicha diagnostika
AR/VR model	ichki tuzilmani turli kesuvchi tekisliklarda kuzatish	abstraksiyalash, transformatsiya	nazorat savollari va gipoteza–natija taqqoslash
Xato simulyatsiyasi	noto‘g‘ri qirqim yoki ko‘rinishni topib tuzatish	tahlil, inkor, dalillash	xato turi va sababini ko‘rsatuvchi maslahat
Video yechim + pauza	keyingi qadamni oldindan aytish va asoslash	prognoz, rejalashtirish	ekspert yechim bilan taqqoslash
Elektron portfolio	yechim evolyutsiyasi va xatolarni sharhlash	refleksiya, umumlashtirish	rubrika va o‘zaro ekspertiza

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Multimedia o‘quv materialini loyihalash prinsiplari **-** maqsadga muvofiqlik prinsipi har bir media elementining aniq kognitiv vazifaga xizmat qilishini talab qiladi. Animatsiya “harakat bo‘lgani uchun”, fon musiqa “qiziqarli bo‘lishi uchun” yoki 3D model “zamonaviy ko‘rinishi uchun” qo‘shilmaydi. Resurs yaratilishidan oldin talaba qaysi mantiqiy amalni bajarishi, qanday dalil keltirishi va natija qanday baholanishi aniqlanadi.

Koherensiya prinsipi o‘quv maqsadiga aloqador bo‘lmagan bezak, ortiqcha matn, takroriy tushuntirish va interfeys elementlarini kamaytirishni anglatadi. Chizmachilikdagi murakkab tasvirning o‘zi yuqori kognitiv talab qo‘yadi; shu bois ekran maydoni didaktik jihatdan tejamkor bo‘lishi kerak. Ortiqcha vizual stimullar talabaning e’tiborini muhim geometrik munosabatdan chalg‘itadi [2, 24-b].

Signallash prinsipi chizma yoki animatsiyadagi muhim aloqani vaqtinchalik ajratib ko‘rsatadi. Proyeksion bog‘lanish chizig‘i, mos nuqtalar, kesuvchi tekislik izi, o‘zgarayotgan parametr yoki xato kontur signallanishi mumkin. Signal javobni tayyor berib qo‘ymasligi, balki e’tiborni muammoning hal qiluvchi qismiga yo‘naltirishi kerak. Signallashning ijobiy ta’siri turli multimedia tadqiqotlarini umumlashtirgan meta-tahlilda tasdiqlangan [10, 459–480-b].

Fazoviy va vaqtli yaqinlik prinsipi o‘zaro bog‘liq matn va tasvirni bir-biriga yaqin, izoh va animatsiyani esa mos vaqtda berishni nazarda tutadi. Talaba izohni boshqa oynadan qidirmasligi yoki bir necha soniya oldingi harakatni xotirada saqlab, keyingi matn bilan bog‘lashga majbur bo‘lmasligi lozim. Ko‘rsatma modelning tegishli qismi yonida, zarur paytda va qisqa shaklda beriladi [2].

Segmentlash prinsipi murakkab jarayonni mazmunli qadamlar asosida bo‘lish va talabaning sur’atni boshqarishiga imkon berishni talab etadi. Animatsiyaning uzluksiz namoyishi ko‘pincha passiv ko‘rishga olib keladi. Har bir segmentdan so‘ng “keyingi qadam nima?”, “qaysi qoida qo‘llandi?” yoki “natija qanday o‘zgaradi?” kabi faol javob talab qilinishi zarur. Animatsiya samaradorligi sur’at nazorati, vazifasi va verbal izoh turiga bog‘liqligi meta-tahlillarda ko‘rsatilgan [12].

Oldindan tayyorlash prinsipi murakkab topshiriqdan avval asosiy tushuncha, belgi, interfeys va elementlar nomini o‘zlashtirishni nazarda tutadi. Talaba CAD buyruqlarini bilmasa, uning ishchi xotirasi geometrik muammodan ko‘ra dastur boshqaruviga sarflanadi. Shu sababli qisqa mikroqo‘llanma, terminlar xaritasi va boshqaruv bo‘yicha mashq asosiy mantiqiy vazifadan oldin beriladi [2].

Ko‘makni bosqichma-bosqich kamaytirish prinsipi boshlang‘ich bosqichda ishlangan namuna va aniq ko‘rsatma berib, keyinchalik qisman bajarilgan, so‘ng mustaqil va ochiq topshiriqqa o‘tishni anglatadi. Kognitiv yuklama nazariyasidagi ishlangan namuna, topshiriqni tugallash va guidance fading effektlari bu ketma-ketlikning nazariy asosini tashkil etadi [24].

Faol javob va generativ qayta ishlash prinsipi talabaning har bir muhim axborot birligi bilan aqliy yoki amaliy harakat bajarishini talab qiladi. Modelni ko‘rgandan so‘ng

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

tayanch sxema chizish, jarayonni o‘z so‘zi bilan izohlash, ikki yechimni taqqoslash, xulosani yozish yoki yangi vaziyat yaratish generativ faoliyatga misol bo‘ladi [3].

Teskari aloqaning izohliligi prinsipi javobning to‘g‘ri yoki noto‘g‘riligini bildirishdan tashqari, xato sababini tushunish va keyingi urinishni rejalashtirishni qo‘llab-quvvatlaydi. Juda batafsil tayyor yechim esa talabaning mustaqil fikrlashini susaytirishi mumkin. Shu bois teskari aloqa uch darajada berilishi maqsadga muvofiq: ishora; qoida yoki mezonni eslatish; zarurat bo‘lsa, qisman ishlangan namuna.

Universal foydalanish va texnik barqarorlik prinsipi multimedia materialining turli qurilmada ishlashi, shrift va chiziqlar aniq ko‘rinishi, rangga bog‘liq axborot alternativ belgi bilan ham berilishi, videoda subtitr, tasvirda matnli izoh mavjud bo‘lishini talab qiladi. Internet tezligi past sharoit uchun yuklab olinadigan yoki yengil versiya, klaviatura orqali boshqarish va fayl formatlari mosligi ko‘zda tutiladi.

1.3.3-jadval.

Multimedia dizayni prinsiplari va muhandislik grafikasidagi tatbiqi

Prinsip	Didaktik talab	Muhandislik grafikasi uchun tatbiq
Maqsadga muvofiqlik	har bir media elementi o‘lchanadigan o‘quv natijasiga xizmat qiladi	3D model faqat fazoviy munosabatni tekshirish talab qilinganda qo‘llanadi
Koherensiya	ortiqcha bezak va takroriy axborot olib tashlanadi	ekranda faqat zarur ko‘rinish, qurish chizig‘i va boshqaruv qoladi
Signallash	muhim bog‘lanish e’tiborga olinadi	mos nuqtalar, kesuvchi tekislik va xato kontur ajratiladi
Yaqinlik	bog‘liq matn va tasvir yaqin joylashtiriladi	izoh tegishli chiziq yoki model qismi yonida beriladi
Segmentlash	jarayon mazmunli qadamlar va foydalanuvchi sur’atida beriladi	qirqim qurilishi bosqichma-bosqich, har qadamda savol bilan
Oldindan tayyorlash	termin va boshqaruv asosiy vazifadan avval o‘zlashtiriladi	CAD buyruqlari bo‘yicha mikrotrening
Ko‘makni kamaytirish	namuna → qisman bajarilgan → mustaqil vazifa	tayyor proyeksiyadan mustaqil detal loyihasiga o‘tish
Izohli teskari aloqa	xato sababi va keyingi qadam ko‘rsatiladi	proyeksion bog‘lanish yoki kesim mantig‘idagi xato turini aniqlash

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Mualliflik metodologik konstruksiyasi: multimedia-predmetli mantiqiy faoliyat - yuqoridagi yondashuvlarni umumlashtirib, tadqiqotimizda “multimedia-predmetli mantiqiy faoliyat” tushunchasi taklif etiladi. U talabaning tasviriy san’at va muhandislik grafikasi mazmuniga oid muammoni multimedia obyektlari bilan faol ishlash orqali tahlil qilishi, fazoviy model qurishi, yechim algoritmini tanlashi, virtual yoki grafik tajribada tekshirishi, dalillashi va refleksiv baholashi jarayonini anglatadi. Mazkur konstruksiyaning yangilikka da’vosi alohida texnologiyani nomlashda emas, multimedia dizayni bilan predmetga xos mantiqiy operatsiyalarni yagona faoliyat sikliga birlashtirishidadir[13, 38-45-b].

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Hsi S., Linn M.C., Bell J.E. The role of spatial reasoning in engineering and the design of spatial instruction // Journal of Engineering Education. 1997. Vol. 86, No. 2. P. 151–158. DOI: 10.1002/j.2168-9830.1997.tb00278.x.
2. Mishra S., Iyer S. Unfolding learning difficulties in engineering drawing problem solving // Australasian Journal of Engineering Education. 2024. Vol. 29, No. 1. P. 42–54. DOI: 10.1080/22054952.2024.2309703.
3. Fiorella L., Mayer R.E. Learning as a Generative Activity: Eight Learning Strategies that Promote Understanding. Cambridge: Cambridge University Press, 2015. DOI: 10.1017/CBO9781107707085.
4. Biggs J., Tang C. Teaching for Quality Learning at University. 4th ed. Maidenhead: Open University Press, 2011. 389 p.
5. González Campos J.S., Sánchez-Navarro J., Arnedo-Moreno J. An empirical study of the effect that a computer graphics course has on visual-spatial abilities // International Journal of Educational Technology in Higher Education. 2019. Vol. 16. Art. 41. DOI: 10.1186/s41239-019-0169-7.
6. Awuor N.O., Weng C., Matere I.M., Chen J.-H., Puspitasari D., Tran K.N.P. The effect of 3D-stereogram mobile augmented reality on engineering drawing course outcomes among first-year vocational high schoolers with different spatial abilities: a Bloom’s taxonomy perspective // Interactive Learning Environments. 2024. Vol. 32, No. 6. DOI: 10.1080/10494820.2022.2158477.
7. Pando Cerra P., Fernández Álvarez H., Busto Parra B., Castaño Busón A. Boosting computer-aided design pedagogy using interactive self-assessment graphical tools // Computer Applications in Engineering Education. 2023. DOI: 10.1002/cae.22569.
8. Richter J., Scheiter K., Eitel A. Signaling text-picture relations in multimedia learning: A comprehensive meta-analysis // Educational Research Review. 2016. Vol. 17. P. 19–36. DOI: 10.1016/j.edurev.2015.12.003.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

9. Gittinger M., Wiesche D. Systematic review of spatial abilities and virtual reality: The role of interaction // Journal of Engineering Education. 2024. Vol. 113, No. 4. P. 919–938. DOI: 10.1002/jee.20568.
10. Sorby S.A. Educational research in developing 3-D spatial skills for engineering students // International Journal of Science Education. 2009. Vol. 31, No. 3. P. 459–480. DOI: 10.1080/09500690802595839.
11. Negahban A. Simulation in engineering education: The transition from physical experimentation to digital immersive simulated environments // Simulation. 2024. DOI: 10.1177/00375497241229757.
12. Berney S., Bétrancourt M. Does animation enhance learning? A meta-analysis // Computers & Education. 2016. Vol. 101. P. 150–167. DOI: 10.1016/j.compedu.2016.06.005.
13. Toshpulatov F. U. Chizmachilik darslarida geometrik yasashlar orqali estetik ko ‘nikmalarini revojlanterish //Inter education & global study. – 2025. – №. 4. – C. 38-45.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

AN'ANAVIY CHOLG'U ANSAMBLLARIDA QONUN SOZINING TUTGAN O'RNI.

Olimova Sarvinozxon G'ulomjon qizi, Yunus Rajabiy nomidagi O'zbek milliy musiqa san'ati instituti "Qonun" ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi.

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada an'anaviy cholg'u ansambllarida qonun sozining tutgan o'rni, uning tarixiy tadrijiy rivojlanishi hamda zamonaviy ijrochilik amaliyotidagi o'rni va nufuzini yuksaltirish masalalari ilmiy-nazariy jihatdan tadqiq etilgan. Qonun cholg'usining qadimgi asboblar bilan bog'liq genezisi, shuningdek, parda va soz evolyutsiyasi tahlil qilingan. Yaqin va O'rta Sharq, xususan, o'zbek milliy qonun ijrochiligi maktabining hayotbaxsh an'analari yosh avlod talqinida qay darajada namoyon bo'layotgani ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ansambllarda qonunning yetakchilik maqomini oshirish, repertuarni garmonik va polifonik asarlar bilan boyitish hamda mahalliy cholg'ushunoslik ustalari faoliyatini rivojlantirish bo'yicha tizimli tavsiyalar ilgari suriladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi qonun cholg'usining tarixiy shakllanish bosqichlari va kelib chiqish manbalarini o'rganish, uning an'anaviy ansambl ijrochiligidagi garmonik va akustik o'rnini tahlil qilish hamda zamonaviy o'zbek qonun maktabining rivojlanish tendensiyalari va istiqbollarini ilmiy jihatdan asoslab berishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda tarixiy-qiyosiy tahlil, cholg'ushunoslik va organologik tahlil metodlaridan foydalanildi. Manbalar sifatida qonunning monoxord asbobi bilan bog'liq tarixiy ildizlari, XIV asrdan boshlab uning Ussuriyada topilgan ilk chizma namunalari, shuningdek, arab, turk, ozarbayjon va boshqa xalqlar cholg'u madaniyatidagi o'xshash qonunsimon sozlar tahlilga tortildi. Shuningdek, qonunning 12 yarim tonlik va mikrotonal mandal sozlash tizimlari qiyosiy o'rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: qonun yunoncha "monoxord" (bir torli asbob) asosida arab amaliyotida X-XI asrlardan boshlab shakllangan. XX asrning birinchi yarmida harakatlanuvchi kichik xarraklar (mandallar)ning joriy etilishi ijro paytida torlarni aniq sozlash imkonini berdi. Hozirgi kunda an'anaviy arab tizimi 24 ta chorak tonlik soz tizimiga tayansa, turk tizimi har yarim tonni 6 ta mikroton (jami 72 tonlik tovushqator)ga ajratadi. G'arbning teng o'lchovli (12 yarim tonlik) temperatsiyasini qo'llash an'anaviy maqomlar jozibasini qisman chegaralasa-da, asbobning ochiq torlari ansambl sadosiga tabiiy aks-sado va garmonik to'yinganlik bag'ishlaydi.

XULOSA: qonun an'anaviy va zamonaviy ansambl ijrochiligida garmonik barqarorlikni ta'minlovchi va maqomlar tizimini belgilovchi yetakchi poydevor cholg'u hisoblanadi. Yoshlar orasida ikki qo'l chalish texnikasi va milliy qonun maktabi an'analarining yuksalishi, darslik va metodik qo'llanmalarning yaratilishi ushbu ko'hna merosning tirik san'at sifatida xalqaro sahnalarda munosib e'tirof etilishini ta'minlaydi.

Kalit so'zlar: qonun sozi, an'anaviy ansambl, temperatsiya, mikrotonal tizim, maqom ijrochiligi, o'zbek milliy qonun maktabi.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

РОЛЬ ИНСТРУМЕНТА КАНОН В ТРАДИЦИОННЫХ ИНСТРУМЕНТАЛЬНЫХ АНСАМБЛЯХ.

Олимова Сарвинозхон Гуломжон кизи, студентка 2-го курса направления образования «Канун» Узбекского национального института музыкального искусства имени Юнуса Раджаби.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье научно-теоретически исследованы роль инструмента канон в традиционных инструментальных ансамблях, его историко-эволюционное развитие, а также вопросы повышения его места и авторитета в современной исполнительской практике. Проанализированы генезис инструмента канон, связанный с древними инструментами, а также эволюция лада и настройки. Рассматривается, в какой степени живительные традиции Ближнего и Среднего Востока, в частности, узбекской национальной школы исполнительства на каноне, проявляются в интерпретации молодого поколения. Также выдвигаются систематические рекомендации по повышению лидирующего статуса канона в ансамблях, обогащению репертуара гармоническими и полифоническими произведениями, а также развитию деятельности местных мастеров музыкального инструментария.

ЦЕЛЬ: заключается в изучении исторических этапов формирования и происхождения кануна (канона), анализе его гармонической и акустической роли в традиционном ансамблевом исполнительстве, а также в научном обосновании тенденций развития и перспектив современной узбекской школы игры на кануне.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовались историко-сравнительный, инструментоведческий и органологический методы анализа. В качестве источников были изучены исторические корни кануна, восходящие к монохорду, его первые чертежи XIV века, обнаруженные в Ассирии, а также аналогичные инструменты в культуре арабского, турецкого, азербайджанского и других народов. Проведен сравнительный анализ 12-ступенной равномерно темперированной и микротональной (мандольной) систем настройки инструмента.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: название инструмента происходит от греческого слова, обозначавшего однострунный «монохорд», и закрепилось в арабской практике в X–XI веках. Изобретение в первой половине XX века подвижных порожков (мандолов) позволило исполнителям точно настраивать струны и извлекать чистые интервалы во время игры. Сегодня арабский канун базируется на системе из 24 четвертей тона в октаве, а турецкая система делит каждый полутон на 6 микротонов (72-ступенный звукоряд). Использование западной равномерной темперации частично ограничивает традиционное богатство макамов, однако

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

постоянно открытые струны кануна обеспечивают естественный резонанс и гармоническую полноту звучания ансамбля.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: канун является ведущим фундаментом, определяющим систему звуков и макамов в традиционном и современном ансамблевом искусстве Востока. Рост интереса молодежи к технике игры двумя руками, развитие национальной школы кануна, а также создание учебных пособий обеспечивают сохранение этого древнего наследия как живого искусства и его достойное признание на международных сценах.

Ключевые слова: канон, традиционный ансамбль, темперация, микротональная система, исполнение макомов, узбекская национальная школа канона.

THE ROLE OF THE QANUN INSTRUMENT IN TRADITIONAL INSTRUMENTAL ENSEMBLES.

Olimova Sarvinozxon G‘ulomjon qizi, 2nd-year student in the "Qonun" (Kanun) education direction at the Uzbek National Institute of Musical Arts named after Yunus Rajabi.

Annotation

INTRODUCTION: this article scientifically and theoretically investigates the role of the qanun instrument in traditional instrumental ensembles, its historical-evolutionary development, as well as the issues of enhancing its place and prestige in contemporary performance practice. The genesis of the qanun instrument associated with ancient instruments, as well as the evolution of fret and tuning, are analyzed. It examines the extent to which the vital traditions of the Near and Middle East, in particular, the Uzbek national school of qanun performance, are manifested in the interpretation of the younger generation. Furthermore, systematic recommendations are put forward on increasing the leadership status of the qanun in ensembles, enriching the repertoire with harmonic and polyphonic works, and developing the activities of local musical instrument makers.

AIM: the primary objective of the study is to investigate the historical evolution and origins of the qanun, analyze its harmonic and acoustic role in traditional ensemble performance, and scientifically substantiate the development trends and prospects of the modern Uzbek qanun school.

MATERIALS AND METHODS: the research employed historical-comparative, instrumentological, and organological analysis methods. Source materials included the historical roots of the qanun associated with the monochord, its earliest 14th-century drawings discovered in Assyria, and equivalent zither-like instruments across Arabic, Turkish, Azerbaijani, and other musical cultures. A comparative study was also conducted on the 12-semitone equal temperament versus microtonal mandal-tuning systems.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

DISCUSSION AND RESULTS: derived from the Greek "monochord," the term "qanun" became popularized in Arabic practice around the 10th-11th centuries. The introduction of movable levers (mandals) in the first half of the 20th century allowed players to adjust string pitches precisely and produce perfect intervals during performances. Currently, the Arabic qanun relies on a 24-quarter-tone system, whereas the modern Turkish system divides each semitone into 6 microtones, utilizing a 72-tone scale. Although western equal temperament partially limits the traditional microtonal richness of maqams, the open strings of the qanun guarantee a natural sympathetic resonance and harmonic density for ensembles.

CONCLUSION: the qanun stands as a foundational instrument that defines the tonal and maqam systems in both traditional and contemporary Eastern ensembles. The growing interest among young performers in two-hand techniques, the development of the national qanun school, and the creation of specialized academic textbooks ensure the preservation of this ancient heritage as a living art recognized globally.

Keywords: qanun instrument, traditional ensemble, temperament, microtonal system, maqom performance, Uzbek national school of qanun.

Sharq musiqasining qadimiy sadosi ko‘ngillar tubiga kirib boruvchi sirli va jozibador ohanglarga boydir. Bu cheksiz navolar ummonida har bir cholg‘u o‘z ovozi, o‘zining go‘zal tarovati bilan alohida qimmatga ega. An’anaviy cholg‘u ansambllarining musiqiy butunligini va garmonik muvozanatini ta’minlashda qonun sozining o‘rni beqiyos hisoblanadi. O‘zining mayin, shirador va o‘ta nafis tembri bilan tinglovchi qalbini sehrlovchi ushbu ko‘hna cholg‘u ko‘p asrlardan buyon madaniy merosimizning haqiqiy gultoji bo‘lib kelmoqda. Qonun o‘zining murakkab tuzilishi va boy imkoniyatlari bilan ansambl ijrosida yetakchi o‘rinni egallaydi. Uning har bir toridan taraluvchi sokin tebranishlar umumiy sado uyg‘unligiga o‘zgacha rang, chuqur falsafiy mazmun va ruhiy quvvat bag‘ishlaydi.

Qonun ijrochilik an’anasi xalqimiz merosida azal-azaldan mavjud bo‘lgan. Shu bois qonunni qayta tiklanishi unga bo‘lgan qiziqish, e’tibor samarali ekanligini namoyish etmoqda. Cholg‘uning xalq ansambllari tarkibidan joy olishi, xonaki guruhlarga hamohang bo‘lishiga. yakka cholg‘u sifatida badiiy sahnaga kirib kelishiga olib keldi. Ayni paytga kelib qonun cholg‘usi o‘rganish ta’lim jarayonining barcha tizimlarida ham keng rivoj topdi. Yoshlar orasida cholg‘uga bo‘lgan qiziqish nisbatan oshdi.

Bugungi kunda yosh ijrochilar ushbu ko‘hna cholg‘uning an’anaviy sirlarini qunt bilan o‘rganib, uning imkoniyatlarini zamonaviy musiqiy shakllar bilan uyg‘unlashtirishga intilmoqdalar. Ajdodlarimizdan meros qolgan mumtoz kuylarni, xususan, maqom yo‘llarini asliga sodiq qolgan holda ijro etish bilan birga, yoshlar qonun sadosida yangicha garmonik qarashlarni va yangi ifoda vositalarini namoyon etishmoqda. Bu esa qonunning doimo yangilanib boruvchi tirik san’at turi ekanligini tasdiqlaydi. Ushbu qiziqishning ortishi o‘zbek milliy qonun maktabining hayotbaxsh an’analari izchil davom etayotganidan dalolat beradi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Yosh avlod vakillari cholg‘uning murakkab ikki qo‘l chalish texnikasini va nozik mandal sozlash usullarini puxta egallab, xalqaro sahnalarda o‘zbek san’atini munosib ravishda namoyish etib kelmoqdalar. Ularning sa’y-harakatlari tufayli qonun sozi o‘zining go‘zal tembr bo‘yoqlari bilan yangi davr ansambllari tarkibida yanada yorqinroq va jozibaliroq jaranglamoqda.

Ushbu cholg‘uga bo‘lgan qiziqishning ortishi uning musiqiy tuzilishi va tarixiy ildizlarini chuqurroq anglashga yo‘l ochadi. Ajdodlarimizdan qolgan merosni o‘rganish jarayonida ijrochilar hamda musiqashunoslar qonunning qadimgi davrlardagi kelib chiqish manbalariga alohida e’tibor qaratmoqdalar. Har qanday san’at asarining istiqboli uning o‘tmish poydevoriga hamda nazariy asoslariga chambarchas bog‘liqdir.

Cholg‘ushunoslik nuqtai nazaridan yondashilganda, ushbu soz o‘zining muayyan ijro qoidalari va o‘lchov tizimi bilan ajralib turadi. Uning akustik xususiyatlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish, asbobning shakllanish bosqichlarini hamda nomlanish tarixini o‘rganishdan boshlanadi. Bu boradagi qimmatli manbalar bizni qonunning ilk paydo bo‘lish davriga hamda uning dastlabki ko‘rinishlariga yetaklaydi.

Qonun – o‘zi yunoncha so‘zdan olingan bo‘lib, tovushqator asosi bir torli tarkibda tuzilgan “Monoxord” asbobiga berilgan nomdan kelib chiqqan. Demak, qadimiy “Monoxord” cholg‘u asbobi arab xalqi ijodiy-amaliyotida “qonun” nomi bilan ommalashgan. Bu jarayonning ilk davri X-XI asrlarga to‘g‘ri keladi. Arab musiqashunos olimlarining bayon etishlaricha, tahminan XIV asrlarda yaratilgan qonun cholg‘usi Ussuriya poytaxtida topilgan. Bu cholg‘uning chizma nusxasi fil suyagidan qilingan qutiga chizilgandir. Unga binoan qadimgi qonun turli shakllarda bo‘lganligini olimlar o‘z risolalarida yozadilar. Shu davrlarda qonun cholg‘usining uzunchoq shakli, yoysimon nusxalari, to‘rtburchak namunalari amaliyotda bo‘lgan. Cholg‘uning amaliy hamda ovoz tarannumining jihatlarini inson tabiatiga mutanosibligi sabab bo‘lsa kerak, Sharq dunyosining turli mamlakatlarida bu cholg‘u o‘ziga xos tarzda shakllanib ommalashgan. Bu cholg‘ular shaklan, ya’ni tuzilish tarkibi, uslubiy jihatlari, ovoz va ijrochilik an’analari bir-biriga juda o‘xshashdir. Masalan: arab, turk va ozarbayjon xalqlarida qonun, uyg‘urlarda – qalun, armanlarda – kanon, slavyanlarda – gusli, karallarda – kantelli, estonlarda – kanelli, latishlarda – kokles, yaponlarda – kato, koreyslarda – kiyagin kabi nomlangan cholg‘ular turli jihatlari bilan bir-biriga o‘xshashdir. Ya’ni bu cholg‘ular qonun va qonunsimon cholg‘ular toifasiga kiradi. Ular qadimiy Nusxa, Qonun, Santur, Magna kabi cholg‘ulardan tarqalgan desak to‘g‘riroq bo‘ladi[1].

Ushbu ko‘hna cholg‘ular asrlar davomida turli xalqlar madaniyati chorrahalarida sayqallanib, o‘zining takomillashgan ko‘rinishiga ega bo‘ldi. Har bir hududning iqlimi, tabiati va xalqining musiqiy tafakkuri qonunning tovush taronalariga o‘zgacha sayqal berdi, uning shakliy va garmonik tuzilishini boyitdi. Natijada, u Sharq musiqiy dunyosining yorqin ifodachisiga aylanib, ijrochilik san’atida juda muhim o‘rin egalladi. Ayniqsa, Arab Sharqi musiqiy muhitida ushbu cholg‘u o‘zining haqiqiy kamolini topdi va mumtoz ansambl

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ijrochiligining asosiy poydevoriga aylandi. Qonunning jozibador sadosi vokal ijro uslublari bilan chuqur uyg‘unlashib, maqom yo‘llarini yuksak darajada talqin qilish imkonini yaratdi. Bu go‘zal ijro an’anasi keyinchalik butun mintaqa musiqiy yuksalishiga ulkan hissa qo‘shdi.

Yaqin Sharq san’atida keng hujjatlashtirilgan qonunga oid ma’lumotlar ko‘plab mamlakatlarda 1400-yillargacha bo‘lgan uzoq o‘tmishga borib taqaladi. XV va XVI asr turk shoirlari Nizomiy va Ravoniy uning imkoniyatlarini yuksak baholaganlar. Misrlik yozuvchilar XIX asrda uning o‘ziga xos xususiyatlarini tasvirlab berishgan. Shuningdek, u o‘sha davr gravyuralarida ham aks etgan. Turkiyada XVIII va XIX asrlar oralig‘ida u iste’moldan chiqib ketgandek ko‘rinsa-da, keyinchalik qaytadan joriy etilganda, qonunga oid tavsiflar taxminan 1800-yilda misrlik yozuvchi Villoto tomonidan qayd etilgan[2].

U 1800-yillarning o‘rtalarida boshlangan Arab musiqiy renessansi davridan buyon arab “taxit”ida, ya’ni Arab Sharqidagi vokal va instrumental turkumlarni ijro etuvchi an’anaviy musiqa ansamblida markaziy cholg‘u asbobi bo‘lib kelgan. O‘tgan asrlarda qonunning qo‘llanilishi haqida bizda juda kam ma’lumotlar bor va u hozirgi shaklini aniq qachon olgani bizga noma’lum. Biz faqat mandallar qachon joriy etilganini bilamiz. Shunga qaramay, butun dunyo muzeylarida namoyish etilayotgan bir qancha qonun cholg‘u asboblari XVI asrga borib taqaladi[3].

Asrlar osha sayqallanib kelayotgan ushbu qadimiy meros namunalari qonunning shakliy va texnik jihatdan uzoq davom etgan tadrijiy yo‘lni bosib o‘tganidan dalolat beradi. Cholg‘uning asriy rivojlanish bosqichlari uning tovush tizimida, parda tuzilishida va eng asosiysi, musiqiy tafakkurning o‘sishida yaqqol namoyon bo‘ladi. O‘tmish va hozirgi davr o‘rtasidagi bu tarixiy ko‘prik cholg‘uning bugungi kundagi yuksak mavqeyini tushunishga xizmat qiladi. Tarixiy evolyutsiya natijasida shakllangan texnik mukammallik qonunni oddiy chertma asbob darajasidan murakkab musiqiy tizim darajasiga ko‘tardi. Akademik ijrochilik talablari va xalq musiqa san’atining taraqqiyoti qonun sozining imkoniyatlarini yanada kengaytirishni taqozo etdi. Bu esa o‘z navbatida, zamonaviy ijrochilikda uning o‘ziga xos yetakchilik maqomini mustahkamladi.

O‘zining boy tovushqatori va rang-barang parda imkoniyatlari bilan arab qonun cholg‘usi Yaqin Sharqning zamonaviy musiqa amaliyotidagi eng murakkab asbob hisoblanadi. An’anaviy musiqada turg‘un pardali barcha torli chertma cholg‘ular iste’moldan chiqqan arab dunyosida qonun tovushlar hamda maqomlar tizimini belgilovchi asosiy poydevor vazifasini o‘taydi. Pedalli arfada bo‘lgani kabi, qonunda torlarning joylashuvi yetti pog‘onali tovushqatorni eslatadi. Yigirmanchi asrning birinchi yarmida torlar dastasining yoniga o‘rnatiladigan harakatlanuvchi kichik xarrakchalarning kashf etilishi qonun ijrochilariga ijro davomida torlarni aniq sozlash va mukammal intervallarni hosil qilish imkonini berdi.

Hozirgi kunda aksar arab qonunlari har bir oktavada 24 ta chorak tonlik asosiy soz tizimiga tayanadi, ularning ayrimlarida esa hijoz maqomining kengaytirilgan yarim toni uchun qo‘shimcha xarrakcha o‘rnatilgan. 1990 yillarga qadar Suriyaning Halab shahri

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

mahalliy ijrochilik an’analari uchun maxsus tayyorlangan, o‘nta mandalga ega bo‘lgan cholg‘u turi ham mavjud bo‘lgan. Yanada murakkabroq hisoblangan zamonaviy turk tizimi har bir yarim tonni oltita turli mikrotonlarga ajratadi va shu tariqa Xrizantos islohotidan keyingi Vizantiya sozlash tizimiga juda yaqin bo‘lgan 72 tonlik tovushqatordan foydalanadi. Qonunning hozirgi modellari nazariy an’analardagi tabiiy nisbatlar o‘rniga G‘arbning teng o‘lchovli tizimini qo‘llash tufayli Yaqin Sharq musiqasining an’anaviy tovush boyligini qisman chegaralab qo‘yadi. 12 yarim tonlik teng o‘lchovli temperatsiyaga asoslangan asosiy tovushqator muhim maqomlarning intonatsiyasi hamda tuzilishida jiddiy o‘zgarishlarni keltirib chiqaradi. Buning ustiga, ushbu holat qonunning aks-sadosiga ham ta’sir ko‘rsatadi: qonundagi barcha torlar doimiy ravishda ochiq va bo‘sh turgani sababli, ijro paytida yuzaga keladigan tebranishlar cholg‘uning butun diapazoni bo‘ylab tovush to‘lqinlarining to‘qnashuviga sabab bo‘lishi mumkin[4].

An’anaviy musiqada turg‘un pardali barcha torli chertma cholg‘ular iste’moldan chiqqan arab dunyosida qonun tovushlar hamda maqomlar tizimini belgilovchi asosiy poydevor vazifasini o‘taydi. Pedalli arfada bo‘lgani kabi, qonunda torlarning joylashuvi yetti pog‘onali tovushqatorni eslatadi. Yigirmanchi asrning birinchi yarmida torlar dastasining yoniga o‘rnatiladigan harakatlanuvchi kichik xarrakchalarning kashf etilishi qonun ijrochilariga ijro davomida torlarni aniq sozlash va mukammal intervallarni hosil qilish imkonini berdi. Cholg‘u torlarining doimiy ravishda ochiq va tebranishga tayyor turishi ansambl sadosiga tabiiy aks-sado hamda garmonik to‘yinganlik bag‘ishlaydi. Bu o‘ziga xos akustik xususiyat ansambldagi xonanda ovozini va boshqa cholg‘ular sadosini yo‘ldosh ohanglar bilan boyitib, musiqiy asarga yaxlitlik baxsh etadi. Shu bilan birga, keng diapazonli ushbu soz ijro davomida nafaqat asosiy kuyni, balki uning pastki oktavalardagi takrorini ham bir vaqtda aks ettira oladi. Bu esa ansambl fakturasini garmonik jihatdan mustahkamlaydi. Ayniqsa, ikki qo‘l texnikasidan teng foydalanish orqali o‘ng qo‘lda yuqori registrdagi jozibador kuyni chalish, chap qo‘lda esa bas pardalari orqali garmonik tayanch hosil qilish an’anaviy ansambl ijrochiligining eng yuksak cho‘qqisi hisoblanadi.

Musiqiy amaliyotda eng sezilarli taraqqiyot yosh ijrochilarning ushbu sozga bo‘lgan qiziqishi ortishi bilan bog‘liqdir. Bugungi kunda yoshlar qonunning asriy ijro sirlarini, xususan, murakkab ikki qo‘l chalish texnikasini va nozik mandal sozlash usullarini puxta o‘rganmoqdalar. Natijada, qonun yangi davr ansambllari tarkibida yanada yorqinroq, jozibaliroq va serjilo jarang sochmoqda.

Sozning kundan-kunga yuksalishi faqatgina amaliy ijro bilan cheklanib qolmay, uning ilmiy-pedagogik poydevori kengayayotgani bilan ham belgilanadi. Madaniyat va san’at oliy ta’lim muassasalari uchun maxsus darsliklar, o‘quv qo‘llanmalari hamda metodik materiallar ishlab chiqilishi an’anaviy qonun maktabining hayotbaxsh an’analarini tizimli ravishda davom ettirish imkonini beryapti. Cholg‘uning kelib chiqishi, uning monoxord asbobi bilan bog‘liq tarixiy ildizlari hamda o‘ziga xos o‘lchov mezonlari bugungi kunda ilmiy jihatdan chuqurroq tadqiq etilmoqda. An’anaviy cholg‘u ansambllarida

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

qonunning mavqeyini yangi bosqichga ko‘tarish avvalo uning ijro imkoniyatlarini kengaytiruvchi boy repertuarni shakllantirish bilan bog‘liqdir. Bastakorlik ijodiyoti bilan uzviy hamkorlikni yo‘lga qo‘yish orqali ushbu ko‘hna cholg‘u uchun maxsus yirik hajmli asarlar yaratish davr talabi. Qonun sozining o‘ziga xos ikki qo‘l chalish texnikasiga tayanib, ko‘p ovozli hamda murakkab polifoniya elementlarini ansambl fakturasiga kiritish uning musiqiy jozibasini yanada oshiradi. Ushbu jarayon cholg‘uning an’anaviy monodik chegaradan chiqib, ansambl tarkibida garmonik jihatdan yetakchilik qilishini ta’minlaydi.

Cholg‘ushunoslik sohasidagi ilmiy-amaliy izlanishlar qonunning akustik mukammalligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mahalliy ustalar tomonidan asbob korpusini tayyorlashda eng sara tabiiy materiallardan, xususan, rezonans xususiyati yuksak bo‘lgan yog‘och hamda maxsus terilardan foydalanish qonunning tembr go‘zalligini ta’minlaydi. Shuningdek, uning mandallar tizimini o‘zbek maqom kuylarining eng nozik mikrotorlariga to‘liq moslashtirish lozim. Ushbu texnik takomillashuv ansambldagi boshqa cholg‘ular bilan mukammal hamohanglikka va ijro sadosining mutlaq tozaligiga xizmat qiladi. Tarixiy manbalarda aks etgan an’analarni tiklagan holda, zamonaviy ansambl ijrochiligida qonunga yetakchilik vazifasini qayta yuklash o‘rinlidir. U o‘zining keng diapazoni bilan butun ansamblning sur’ati hamda garmonik muvozanatini boshqaruvchi markaziy cholg‘u sifatida namoyon bo‘lishi kerak. Kichik tarkibli kamer ansambllarni tashkil etish va ularda qonunning boshqa nafis cholg‘ular va xonandalar sadosi bilan interfaol musiqiy muloqotini yuzaga keltirish uning ijodiy jozibasini to‘liq ko‘rsatib beradi.

Milliy ijrochilik maktabimiz nufuzini xalqaro miqyosda yuksaltirish maqsadida Yaqin Sharq hamda Turkiy dunyo qonun maktablari bilan izchil tajriba almashish muhim hisoblanadi. Turli nufuzli ko‘rik-tanlovlar, ijodiy mahorat darslari va qo‘shma konsert dasturlari o‘zbek qonun maktabi vakillarining professional mahoratini boyitadi. Ushbu tizimli yondashuvlar qonun sozining milliy madaniyatimizda hamda jahon sahnalarida munosib e’tirof etilishiga yo‘l ochadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Xoltojiyev A. An’anaviy qonun cholg‘usi ijrochiligi. – Toshkent, Mashprint Exkluziv MCHJ bosmaxonasi, 2005.78 b.
2. Abdali B. H. A method of teaching Qanun performance to elementary-aged children. – University of Miami, 1999.
3. The Qānūn Musical Instrument 1 Elektron resurs // AMAR Foundation for Arab Music Archiving & Research. Qarang: https://www.amar-foundation.org/008-the-qanun-musical-instrument-1/
4. Pohlit S. Julien Jalâl Ed-Dine Weiss: A Novel Proposal for the Middle Eastern Qānūn //Analytical Approaches to World Music Journal. – 2012. – T. 2. – C. 49-86.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA TALABALARNING KASBIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH MODELINI TAKOMILLASHTIRISH.

Usarov Jabbor Eshbekovich, Chirchiq davlat pedagogika universiteti Pedagogika fakulteti dekani, Pedagogika kafedrasi professori, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor.

Annotatsiya

KIRISH: maqolada raqamli ta'lim muhitida talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish modelini takomillashtirishning nazariy-metodik asoslari yoritilgan. Tadqiqotning maqsadi raqamli vositalardan foydalanishni alohida texnik ko'nikma sifatida emas, balki kasbiy vazifalarni autentik sharoitda bajarish, individual ta'lim trayektoriyasini boshqarish, hamkorlik qilish, natijalarni tahlil etish va refleksiya bilan integratsiyalangan yaxlit pedagogik jarayon sifatida modellashtirishdan iborat. Tadqiqotda tizimli, kompetensiyaviy, faoliyatli, shaxsga yo'naltirilgan va kontekstli yondashuvlar, qiyosiy kontent-tahlil hamda pedagogik modellashtirish metodlari qo'llanildi. Natijada maqsadli-metodologik, diagnostik-analitik, mazmuniy-texnologik, jarayon-faoliyatli, refleksiv-korreksion va natijaviy-baholash bloklaridan iborat siklik model ishlab chiqildi. Model kasbiy kompetensiyaning motivatsion-qadriyatli, kognitiv-kasbiy, operatsion-raqamli, kommunikativ-kollaborativ, refleksiv-analitik hamda innovatsion-etik komponentlarini qamrab oladi. Kasbiy autentik topshiriqlar, raqamli portfolio, virtual simulyatsiya, formatif baholash, learning analytics va adaptiv teskari aloqa modelning asosiy mexanizmlari sifatida asoslandi. Taklif etilgan model oliy ta'lim dasturlari, fan metodikalari va LMS asosidagi kurslarni kompetensiyaviy natijalarga yo'naltirib loyihalashda qo'llanishi mumkin.

MAQSAD: tadqiqotning maqsadi raqamli ta'lim muhitida talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish modelini takomillashtirish, raqamli vositalardan foydalanishni alohida texnik ko'nikma sifatida emas, balki autentik kasbiy faoliyat, individual ta'lim trayektoriyasini boshqarish, hamkorlik, refleksiya hamda learning analytics bilan integratsiyalashgan yaxlit pedagogik jarayon sifatida asoslashdan iborat. Shuningdek, kasbiy kompetensiyaning tarkibiy komponentlarini aniqlash, ularni rivojlantirishning metodik mexanizmlarini ishlab chiqish va kompetensiyaviy natijalarga yo'naltirilgan siklik pedagogik modelni taklif etish ko'zda tutilgan.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot tizimli, kompetensiyaviy, faoliyatli, shaxsga yo'naltirilgan va kontekstli yondashuvlarga tayangan holda olib borildi. Tadqiqot materiallarini O'zbekistonning ta'lim sohasiga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlari, xalqaro raqamli kompetensiya ramkalari (TPACK, DigComp, DigCompEdu, DigCompOrg), UNESCO va OECD hisobotlari hamda raqamli pedagogika, learning analytics, autentik baholash va o'zini o'zi boshqarib o'rganish bo'yicha ilmiy manbalar tashkil etdi. Tadqiqot davomida qiyosiy kontent-tahlil, pedagogik modellashtirish, nazariy tahlil va funksional qiyoslash metodlaridan foydalanilib, taklif etilgan modelning bloklari, komponentlari va baholash mezonlari ishlab chiqildi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijasida raqamli ta’lim muhitida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning oltita o‘zaro bog‘langan blokdan iborat takomillashtirilgan siklik modeli ishlab chiqildi. Model maqsadli-metodologik, diagnostik-analitik, mazmuniy-texnologik, jarayon-faoliyatli, refleksiv-korreksion va natijaviy-baholash bloklarini o‘z ichiga olib, motivatsion-qadriyatli, kognitiv-kasbiy, operatsion-raqamli, kommunikativ-kollaborativ, refleksiv-analitik hamda innovatsion-etik kompetensiya komponentlarini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi. Muhokamalar natijasida autentik topshiriqlar, raqamli portfolio, virtual simulyatsiyalar, formatif baholash, learning analytics va adaptiv teskari aloqa kasbiy kompetensiyalarni samarali rivojlantirishning asosiy pedagogik mexanizmlari sifatida ilmiy jihatdan asoslandi.

XULOSA: xulosa qilib aytganda, raqamli ta’lim muhitida talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish raqamli texnologiyalardan foydalanish bilangina emas, balki diagnostika, individual ta’lim trayektoriyasi, autentik kasbiy faoliyat, uzluksiz refleksiya va kompetensiyaviy baholashning o‘zaro integratsiyasi orqali samarali amalga oshiriladi. Taklif etilgan model oliy ta’lim muassasalarida kompetensiyaga yo‘naltirilgan ta’lim jarayonini loyihalash, LMS asosidagi kurslarni takomillashtirish hamda kasbiy tayyorgarlik sifatini oshirish uchun ilmiy-metodik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim muhiti, kasbiy kompetensiya, pedagogik model, individual ta’lim trayektoriyasi, raqamli portfolio, learning analytics, autentik baholash, refleksiya.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МОДЕЛИ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ В ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ.

Усаров Жаббор Эшбекович, декан педагогического факультета Чирчиковского государственного педагогического университета, профессор кафедры педагогики, доктор педагогических наук (DSc), профессор.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье раскрыты теоретико-методические основы совершенствования модели развития профессиональных компетенций студентов в цифровой образовательной среде. Цель исследования состоит в моделировании использования цифровых средств не как отдельного технического навыка, а как целостного педагогического процесса, интегрированного с выполнением профессиональных задач в аутентичных условиях, управлением индивидуальной образовательной траекторией, сотрудничеством, анализом результатов и рефлексией. Применены системный, компетентностный, деятельностный, личностно ориентированный и контекстный подходы, сравнительный контент-анализ и педагогическое моделирование. Разработана циклическая модель, включающая целевой-методологический, диагностико-аналитический, содержательно-технологический, процессуально-деятельностный, рефлексивно-

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

коррекционный и результативно-оценочный блоки. Модель охватывает мотивационно-ценностный, когнитивно-профессиональный, операционально-цифровой, коммуникативно-коллаборативный, рефлексивно-аналитический и инновационно-этический компоненты профессиональной компетентности. В качестве основных механизмов обоснованы аутентичные профессиональные задания, цифровое портфолио, виртуальные симуляции, формативное оценивание, learning analytics и адаптивная обратная связь. Предложенная модель может использоваться при проектировании программ высшего образования и курсов на базе LMS, ориентированных на компетентностные результаты.

ЦЕЛЬ: целью исследования является совершенствование модели развития профессиональных компетенций студентов в цифровой образовательной среде, рассматривая использование цифровых средств не как отдельный технический навык, а как целостный педагогический процесс, интегрированный с аутентичной профессиональной деятельностью, управлением индивидуальной образовательной траекторией, сотрудничеством, рефлексией и learning analytics. Кроме того, предусматривается определение структурных компонентов профессиональной компетентности, разработка методических механизмов их формирования и предложение циклической педагогической модели, ориентированной на достижение компетентностных результатов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: исследование выполнено на основе системного, компетентностного, деятельностного, личностно ориентированного и контекстного подходов. В качестве исследовательской базы использованы нормативно-правовые документы Республики Узбекистан в сфере образования, международные рамки цифровых компетенций (TPACK, DigComp, DigCompEdu, DigCompOrg), материалы UNESCO и OECD, а также научные публикации, посвящённые цифровой педагогике, learning analytics, аутентичному оцениванию и саморегулируемому обучению. В ходе исследования применялись методы сравнительного контент-анализа, педагогического моделирования, теоретического анализа и функционального сопоставления, что позволило разработать структуру, компоненты и критерии оценки предлагаемой модели.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в результате исследования разработана усовершенствованная циклическая модель развития профессиональных компетенций студентов в цифровой образовательной среде, включающая шесть взаимосвязанных блоков. Модель объединяет целевой-методологический, диагностико-аналитический, содержательно-технологический, процессуально-деятельностный, рефлексивно-коррекционный и результативно-оценочный блоки, обеспечивая комплексное развитие мотивационно-ценностного, когнитивно-профессионального, операционально-цифрового, коммуникативно-коллаборативного, рефлексивно-аналитического и инновационно-этического компонентов профессиональной компетентности. В ходе обсуждения научно

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

обосновано, что аутентичные задания, цифровое портфолио, виртуальные симуляции, формативное оценивание, learning analytics и адаптивная обратная связь являются ключевыми педагогическими механизмами эффективного развития профессиональных компетенций.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: таким образом, развитие профессиональных компетенций студентов в цифровой образовательной среде обеспечивается не только использованием цифровых технологий, но и их интеграцией с диагностикой, индивидуальной образовательной траекторией, аутентичной профессиональной деятельностью, непрерывной рефлексией и компетентностным оцениванием. Предлагаемая модель может служить научно-методической основой для проектирования компетентностно-ориентированного образовательного процесса в учреждениях высшего образования, совершенствования курсов на базе LMS и повышения качества профессиональной подготовки.

Ключевые слова: цифровая образовательная среда, профессиональная компетентность, педагогическая модель, индивидуальная образовательная траектория, цифровое портфолио, learning analytics, аутентичное оценивание, рефлексия.

IMPROVING THE MODEL FOR DEVELOPING STUDENTS' PROFESSIONAL COMPETENCIES IN A DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT.

Usarov Jabbor Eshbekovich, Dean of the Faculty of Pedagogy, Chirchik State Pedagogical University, Professor of the Department of Pedagogy, Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor.

Annotation

INTRODUCTION: the article presents the theoretical and methodological foundations for improving a model of students' professional competency development in a digital educational environment. The study aims to model the use of digital tools not as an isolated technical skill but as an integrated pedagogical process connected with performing authentic professional tasks, managing individual learning pathways, collaboration, data-informed analysis, and reflection. The research employs systemic, competency-based, activity-oriented, learner-centred, and contextual approaches, together with comparative content analysis and pedagogical modelling. A cyclical model was developed comprising goal-methodological, diagnostic-analytical, content-technological, process-activity, reflective-corrective, and result-assessment blocks. The model covers motivational-value, cognitive-professional, operational-digital, communicative-collaborative, reflective-analytical, and innovative-ethical components of professional competence. Authentic professional tasks, digital portfolios, virtual simulations, formative assessment, learning analytics, and adaptive feedback are substantiated as the core mechanisms of the model. Its scientific novelty lies in linking competency outcomes with digital evidence, continuous

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

diagnostics, personalised learning pathways, and a reflective correction cycle. The proposed model can be used to design higher education programmes, subject-specific methodologies, and LMS-based courses focused on measurable professional competency outcomes.

AIM: the purpose of this study is to improve the model for developing students' professional competencies in a digital educational environment by conceptualizing the use of digital technologies not as an isolated technical skill but as an integrated pedagogical process that combines authentic professional activities, individualized learning pathways, collaboration, reflection, and learning analytics. The study also aims to identify the structural components of professional competence, develop methodological mechanisms for their enhancement, and propose a cyclical pedagogical model focused on competency-based learning outcomes.

MATERIALS AND METHODS: the study was conducted using systemic, competency-based, activity-oriented, learner-centred, and contextual approaches. The research materials included the regulatory and legal documents of the Republic of Uzbekistan in the field of education, international digital competence frameworks (TPACK, DigComp, DigCompEdu, and DigCompOrg), UNESCO and OECD reports, as well as scholarly publications on digital pedagogy, learning analytics, authentic assessment, and self-regulated learning. Comparative content analysis, pedagogical modelling, theoretical analysis, and functional comparison were employed to develop the structure, components, and assessment criteria of the proposed model.

DISCUSSION AND RESULTS: the study resulted in the development of an improved cyclical model for fostering students' professional competencies in a digital educational environment, consisting of six interconnected blocks. The model integrates goal-methodological, diagnostic-analytical, content-technological, process-activity, reflective-corrective, and result-assessment blocks, ensuring the comprehensive development of motivational-value, cognitive-professional, operational-digital, communicative-collaborative, reflective-analytical, and innovative-ethical components of professional competence. The findings demonstrate that authentic tasks, digital portfolios, virtual simulations, formative assessment, learning analytics, and adaptive feedback serve as the key pedagogical mechanisms for the effective development of professional competencies.

CONCLUSION: in conclusion, the development of students' professional competencies in a digital educational environment is achieved not merely through the use of digital technologies but through their integration with diagnostics, individualized learning pathways, authentic professional activities, continuous reflection, and competency-based assessment. The proposed model can serve as a scientific and methodological framework for designing competency-oriented educational processes in higher education institutions, improving LMS-based courses, and enhancing the quality of professional training.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Keywords: digital educational environment, professional competence, pedagogical model, individual learning pathway, digital portfolio, learning analytics, authentic assessment, reflection.

Jamiyat va mehnat bozorining raqamli transformatsiyasi oliy ta'limdan nafaqat axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalana oladigan, balki kasbiy muammoni raqamli ma'lumotlar, virtual hamkorlik, sun'iy intellekt elementlari va tarmoq resurslari yordamida hal etadigan mutaxassisni tayyorlashni talab qilmoqda. Shu sababli raqamlashtirishni auditoriyaga yangi qurilma yoki platforma olib kirish bilan cheklash yetarli emas. Raqamli ta'lim muhiti talabaning maqsad qo'yishi, faoliyatni rejalashtirishi, kasbiy vazifani bajarishi, natijani dalillar bilan namoyish etishi, teskari aloqa olishi va o'z rivojlanishini refleksiv boshqarishi uchun yagona pedagogik ekotizimga aylanishi lozim.

O'zbekistonda ta'limning uzluksizligi, ochiqligi va zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etilishi qonuniy jihatdan belgilangan [1]. Oliy ta'limni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, mustaqil ta'lim ulushini oshirish, fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasi asosida raqobatbardosh kadrlar tayyorlash ustuvor vazifalar sifatida qayd etilgan [2]. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi ta'lim sohasidagi raqamli infratuzilma va elektron xizmatlarni rivojlantirishni nazarda tutadi [3], "O'zbekiston – 2030" strategiyasi esa sifatli ta'lim, ilmiy salohiyat va raqamlashtirishni mamlakat taraqqiyotining o'zaro bog'liq yo'nalishlari sifatida belgilaydi [4]. Mazkur vazifalarni amalga oshirish raqamli ta'limning texnologik ta'minotini emas, uning pedagogik mexanizmlarini ham qayta ko'rib chiqishni talab etadi.

Amaliyotda esa raqamli ta'lim muhiti ko'pincha LMSga material joylashtirish, videodars berish, onlayn test o'tkazish va elektron aloqa bilan tenglashtiriladi. Bunday yondashuv ta'lim jarayonini ma'lum darajada tezlashtiradi, biroq kasbiy kompetensiyaning faoliyatli, kommunikativ, refleksiv va qadriyatli komponentlarini bir butun holatda rivojlantirishni kafolatlamaydi. Talaba testdan yuqori natija olishi mumkin, lekin noaniq kasbiy vaziyatda muammoni aniqlash, ishonchli raqamli manbani tanlash, jamoada qaror ishlab chiqish, etik xavflarni baholash va yaratilgan mahsulot sifatini asoslashda qiyinchilikka duch kelishi ehtimoli saqlanib qoladi. Demak, raqamli faollik bilan kasbiy kompetentlik o'rtasida avtomatik tenglik mavjud emas.

Kasbiy kompetensiya mazkur tadqiqotda talabaning muayyan faoliyat sohasiga oid bilim, amaliy harakat, qadriyat, kommunikatsiya, raqamli vositalardan maqsadga muvofiq foydalanish va o'z faoliyatini tahlil qilish qobiliyatlarini kasbiy vaziyatda safarbar eta olishi sifatida talqin qilinadi. Ushbu ta'rif natijani alohida bilim yoki ko'nikmalar yig'indisi emas, balki vaziyatga ko'chiriladigan integrativ faoliyat sifati deb ko'rishga imkon beradi. Raqamli ta'lim muhiti esa subyektlar, raqamli kontent, platformalar, ma'lumotlar, kommunikatsiya, baholash va me'yoriy-etik qoidalarning o'zaro aloqador tizimidir. Shunday ekan, kompetensiyani rivojlantirish modeli ham chiziqli "mazmun–topshiriq–baho" sxemasidan

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ko‘ra diagnostika, individual loyihalash, faoliyat, monitoring va korreksiyani birlashtiruvchi siklik tuzilishga ega bo‘lishi kerak.

Tadqiqotning maqsadi raqamli ta’lim muhitida talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish modelini kompetensiyaviy natijalar, autentik kasbiy faoliyat, individual ta’lim trayektoriyasi, learning analytics va refleksiv teskari aloqa integratsiyasi asosida takomillashtirishdan iborat. Tadqiqot obyekti oliy ta’limda talabalarning kasbiy tayyorgarlik jarayoni, predmeti esa mazkur jarayonni raqamli muhitda tashkil etuvchi model bloklari, tamoyillari, pedagogik shart-sharoitlari va baholash mezonlaridir. Maqsadga erishish uchun kasbiy kompetensiyaning tarkibi aniqlashtirildi, mavjud konseptual yondashuvlarning metodik imkoniyatlari qiyoslandi, takomillashtirilgan model ishlab chiqildi hamda uni amalga oshirish va baholash algoritmi asoslandi.

Kompetensiyaviy yondashuv ta’lim natijasini o‘zlashtirilgan axborot hajmi bilan emas, bilim va tajribani yangi vaziyatda safarbar etish qobiliyati bilan tavsiflaydi. J.E. Usarovning tadqiqotlarida tayanch va fanga oid kompetensiyalar tarkibini ta’lim mazmuni, faoliyat usullari va baholash bilan uyg‘unlashtirish zarurligi asoslangan [5]. Muallif kompetensiyaning ta’lim samaradorligini oshiruvchi omil ekanini, uni rivojlantirishda maqsad, mazmun, metod va natija o‘rtasidagi uzviylik muhimligini ko‘rsatgan [6]. Multimedia resurslaridan foydalanishga bag‘ishlangan tadqiqotda esa kompetensiyani rivojlantirish uchun interaktiv vositalarni kasbiy va predmetli topshiriqlar bilan bog‘lash, o‘quvchi faoliyatini bosqichma-bosqich tashkil etish lozimligi ta’kidlangan [7]. Ushbu xulosalar raqamli muhitda ham texnologiya maqsad emas, kompetensiyaviy faoliyatni tashkil etish vositasi bo‘lishi kerakligini ko‘rsatadi.

Mishra va Koehler tomonidan ishlab chiqilgan TPACK modeli texnologik, pedagogik va predmet bilimlarining kesishuvini asoslaydi [8]. Model o‘qituvchining raqamli vositani predmet mazmuni va didaktik maqsadga mos tanlashiga kuchli nazariy asos beradi. Biroq u talabalar kasbiy kompetensiyasining rivojlanish trayektoriyasi, raqamli izlar asosidagi monitoring va kompetensiya natijalarini autentik baholash mexanizmlarini batafsil ochib bermaydi. DigCompOrg ta’lim tashkilotining raqamli salohiyatini yetakchilik, infratuzilma, hamkorlik, kontent va baholash bilan tizimli bog‘laydi [9]. Mazkur ramka institutsional shart-sharoitlarni tushunishda muhim, ammo aniq bir talabaning kasbiy faoliyati va individual rivojlanish siklini markazga qo‘ymaydi.

DigCompEdu pedagogning kasbiy raqamli kompetensiyasini 22 ta kompetensiya va oltita faoliyat sohasi orqali ifodalaydi; unda raqamli resurslar, o‘qitish va o‘rganish, baholash, ta’lim oluvchini qo‘llab-quvvatlash hamda uning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish o‘zaro bog‘langan [10]. DigComp 2.2 esa axborot va ma’lumotlar savodxonligi, muloqot va hamkorlik, raqamli kontent yaratish, xavfsizlik hamda muammoni hal qilish sohalarini bilim, ko‘nikma va munosabatlar bilan tavsiflaydi [11]. Ushbu ramkalar diagnostika mezonlarini ishlab chiqishda muhim tayanch bo‘lsa-da, ular umumiy raqamli kompetensiyadan muayyan kasbga xos faoliyat natijasiga o‘tish mexanizmini fan va mutaxassislik kontekstida alohida loyihalashni talab qiladi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

F. Pettersson raqamli kompetensiya bo‘yicha tadqiqotlarni tahlil qilib, individual ko‘nikmalarga katta e’tibor berilgani holda tashkiliy infratuzilma va strategik rahbarlik masalalari nisbatan kam o‘rganilganini ko‘rsatadi [12]. G. Falloonning yaxlit raqamli kompetensiya modeli texnik ko‘nikmalarni pedagogik, kasbiy, shaxsiy-etik va kontekstual omillar bilan birlashtiradi [13]. Bu yondashuv raqamli kompetensiyaning kasbiy faoliyatga singib ketishini tushuntiradi, biroq oliy ta’lim talabasi uchun individual trayektoriya, raqamli dalillar portfeli va natijani muntazam korreksiya qilish bosqichlarini alohida operatsionlashtirish zarur.

UNESCOning 2023-yilgi global hisobotida texnologiyaning ta’limga ta’siri qurilmaning mavjudligi bilan emas, undan qanday pedagogik maqsadda, kimning ehtiyoji uchun va qaysi shartlarda foydalanilishi bilan belgilanishi ta’kidlanadi [14]. OECD raqamli ta’lim ekotizimida texnologiya, ma’lumotlar, institutlar va inson omili o‘rtasidagi uyg‘unlik, shuningdek, sun’iy intellektdan samarali va adolatli foydalanish uchun aniq qoidalar zarurligini qayd etadi [15]. Demak, takomillashtirilayotgan model texnologik samaradorlik bilan bir qatorda inklyuzivlik, ma’lumotlar xavfsizligi, akademik halollik va pedagogik maqsadga muvofiqlikni ham nazarda tutishi lozim.

R. Ferguson learning analyticsni o‘quv jarayonidagi raqamli ma’lumotlarni talqin qilish va qaror qabul qilishga xizmat qiluvchi fanlararo soha sifatida tavsiflaydi [16]. D. Nicol va D. Macfarlane-Dick formatif baholash hamda sifatli teskari aloqani o‘zini o‘zi boshqarib o‘rganishning muhim sharti deb hisoblaydi [17]. E. Panadero o‘zini o‘zi boshqarib o‘rganish modellari kognitiv va metakognitiv jarayonlar bilan birga motivatsion, xulqiy va emotsional omillarni ham qamrab olishini ko‘rsatadi [18]. Autentik baholash konsepsiyasida topshiriq, jismoniy va ijtimoiy kontekst, baholash natijasi hamda mezonlar haqiqiy kasbiy faoliyatga yaqinlashtiriladi [19]. Sun’iy intellektning oliy ta’limdagi qo‘llanilishi bo‘yicha tizimli tahlil esa adaptiv tizimlar, prognoz, baholash va intellektual yordam imkoniyatlari bilan birga pedagogik hamda etik nazorat zarurligini ko‘rsatadi [20].

Adabiyotlar tahlili uchta metodik bo‘shliqni aniqlashga imkon berdi. Birinchidan, ayrim modellar raqamli kompetensiyani, boshqalari kasbiy faoliyatni yoki o‘zini o‘zi boshqarishni chuqur yoritadi, biroq ularning integratsiyasi yetarli emas. Ikkinchidan, raqamli muhit ko‘pincha resurs va aloqa kanali sifatida talqin qilinib, talabaning raqamli izi asosida individual qaror qabul qilish mexanizmi to‘liq ko‘rsatilmaydi. Uchinchidan, yakuniy bahoga yo‘naltirilgan chiziqli modellar refleksiya va korreksiyani kechiktiradi. Shuning uchun modelga diagnostik-analitik va refleksiv-korreksion bloklarni kiritish, ularni autentik kasbiy faoliyat hamda raqamli dalillar bilan bog‘lash ilmiy-metodik jihatdan asosli hisoblanadi.

Jadval 1

Nazariy yondashuvlarning takomillashtirilayotgan modelga metodik hissasi

Yondashuv yoki ramka	Modelga qo‘shadigan asosiy element	Integratsiyani talab qiladigan jihat

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

TPACK [8]	Texnologiya, pedagogika va predmet mazmunining muvofiqligi	Talaba trayektoriyasi, raqamli monitoring va autentik natija
DigCompOrg va DigCompEdu [9, 10]	Institutsional raqamli salohiyat, pedagogning raqamli faoliyati va baholash	Muayyan kasbiy vazifaga mos individual faoliyat sikli
DigComp 2.2 va TDC [11, 13]	Raqamli kompetensiya tarkibi, xavfsizlik, muammo yechish va etik mas'uliyat	Kompetensiyani mutaxassislik kontekstiga ko'chirish mexanizmi
O'zini o'zi boshqarib o'rganish [17, 18]	Maqsad qo'yish, monitoring, formatif teskari aloqa va refleksiya	Kasbiy autentik topshiriqlar hamda raqamli izlar bilan integratsiya
Autentik baholash [19]	Real kasbiy vazifa, kontekst, mahsulot va mezonlar uyg'unligi	Uzluksiz diagnostika va individual korreksiya
Learning analytics va AI [16, 20]	Ma'lumotga asoslangan qaror, moslashtirish, prognoz va tezkor yordam	Pedagogik talqin, maxfiylik, xolislik va akademik halollik

Tadqiqot nazariy-metodik va konstruktiv xarakterga ega bo'lib, tizimli, kompetensiyaviy, faoliyatli, shaxsga yo'naltirilgan hamda kontekstli yondashuvlar integratsiyasiga tayandi. Tizimli yondashuv modelning maqsad, mazmun, jarayon, vosita, monitoring va natija elementlarini o'zaro aloqada ko'rishga; kompetensiyaviy yondashuv natijani kasbiy vaziyatda namoyon bo'ladigan integrativ qobiliyat sifatida belgilashga; faoliyatli yondashuv talabaning bilimni tayyor shaklda qabul qilishidan ko'ra uni muammo yechish jarayonida qo'llashiga; shaxsga yo'naltirilgan yondashuv individual ehtiyoj, sur'at va tanlovni hisobga olishga; kontekstli yondashuv esa topshiriqlarni real kasbiy faoliyat sharoitiga yaqinlashtirishga xizmat qildi.

Manbalar korpusi to'rtta milliy me'yoriy-strategik hujjat, beshta xalqaro ramka va hisobot hamda kompetensiya, raqamli pedagogika, o'zini o'zi boshqarib o'rganish, autentik baholash, learning analytics va sun'iy intellektga oid ilmiy ishlardan shakllantirildi [1–20]. Qiyosiy kontent-tahlilning tahlil birliklari sifatida quyidagi sakkiz belgi olindi: kasbiy autentiklik; kompetensiya tarkibining aniqligi; individuallashtirish; faoliyat va hamkorlik; ma'lumotga asoslangan teskari aloqa; refleksiya va o'zini o'zi boshqarish; etik-xavfsiz foydalanish; institutsional integratsiya. Har bir manbaning model qurishdagi hissasi va cheklovi semantik qiyoslash orqali aniqlandi.

Pedagogik modellashtirish to'rt bosqichda amalga oshirildi. Birinchi bosqichda "kasbiy kompetensiya" va "raqamli ta'lim muhiti" tushunchalarining operatsion mazmuni belgilandi. Ikkinchi bosqichda nazariy yondashuvlar funksional matritsada qiyoslanib, modelda saqlanishi zarur bo'lgan invariant elementlar ajratildi. Uchinchi bosqichda bloklar,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ular o‘rtasidagi to‘g‘ri va teskari aloqalar, pedagogik shart-sharoitlar hamda raqamli vositalar tizimi loyihalandi. To‘rtinchi bosqichda modelning ichki mantiqiy muvofiqligi maqsad–natija, mazmun–faoliyat, faoliyat–baholash va diagnostika–korreksiya juftliklari bo‘yicha tekshirildi.

Kompetensiya rivojlanishini baholash uchun komponentlar bo‘yicha normallashtirilgan ko‘rsatkichlardan foydalanish taklif etildi. Integral ko‘rsatkich $K = \Sigma(w_i \cdot k_i)$ formula asosida aniqlanadi; bunda k_i – tegishli komponent bo‘yicha 0 dan 1 gacha normallashtirilgan natija, w_i – komponentning dastur maqsadiga mos vazni va $\Sigma w_i = 1$. Vaznlar teng belgilanishi yoki ish beruvchi, fan dasturi va malaka talablari asosida differensial tanlanishi mumkin. Talqin uchun 0–0,49 oralig‘i reproduktiv, 0,50–0,69 adaptiv, 0,70–0,84 produktiv, 0,85–1,00 oralig‘i innovatsion daraja sifatida qabul qilinadi. Ushbu mezonlar modelni turli ta’lim yo‘nalishlariga moslashtirib tajriba-sinovdan o‘tkazish uchun umumiy metodik asos yaratadi.

Tahlil natijasida raqamli ta’lim muhitida kasbiy kompetensiyani rivojlantirishning markaziy birligi “raqamli vosita” emas, balki raqamli vositalar bilan bajariladigan autentik kasbiy faoliyat ekanligi aniqlandi. Shunga ko‘ra, takomillashtirilgan modelning maqsadi talabaning kasbiy vazifani mustaqil, hamkorlikda, ma’lumotga tayangan, etik mas’uliyatli va refleksiv tarzda bajarish qobiliyatini bosqichma-bosqich rivojlantirishdan iborat. Modelda ta’lim natijasi faqat bilim testi bilan emas, muammo yechimi, raqamli mahsulot, jarayon izlari, ekspert yoki tengdoshlar fikri, o‘zini o‘zi baholash va portfoliodagi dalillar majmui orqali namoyon bo‘ladi.

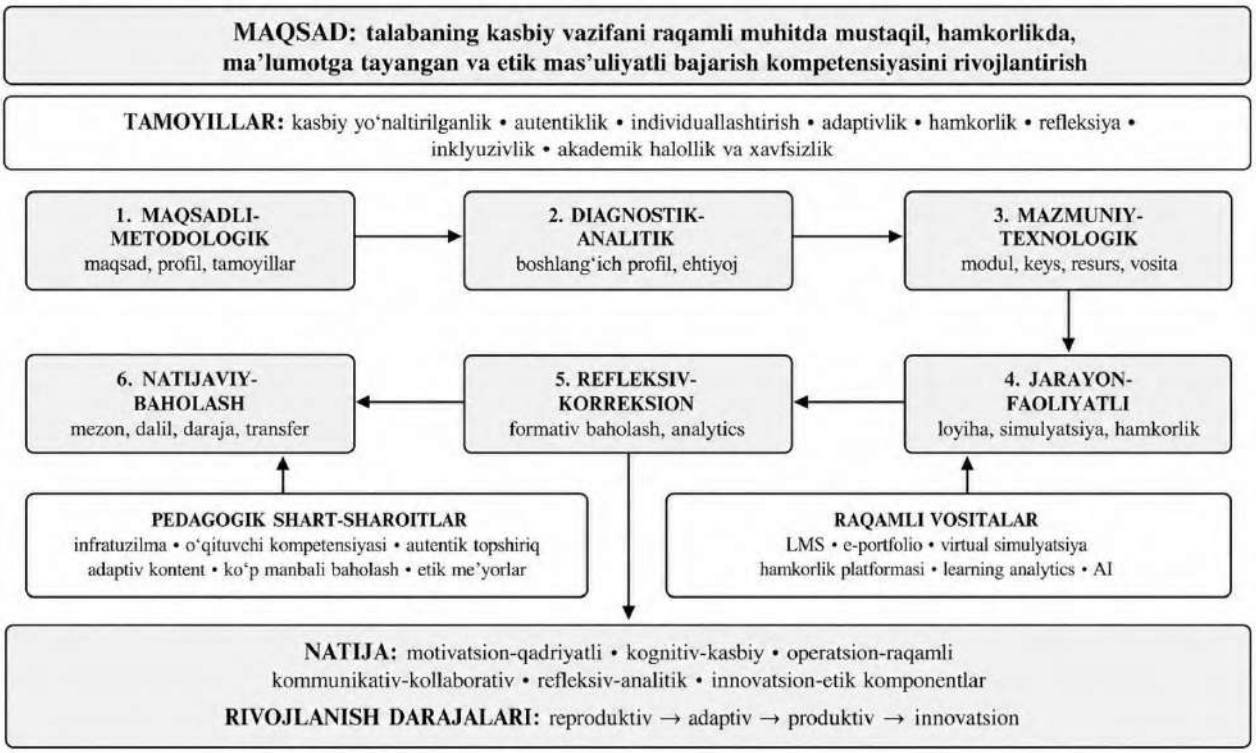
Kasbiy kompetensiyaning birinchi – motivatsion-qadriyatli komponenti kasbning ijtimoiy ahamiyatini anglash, raqamli o‘zgarishlarga ochiqlik, mas’uliyat va uzluksiz rivojlanishga ehtiyojni qamrab oladi. Ikkinchi – kognitiv-kasbiy komponent mutaxassislik bilimlari, kasbiy standartlar, muammo va ma’lumotlarni tahlil qilish usullarini o‘z ichiga oladi. Uchinchi – operatsion-raqamli komponent raqamli vositani vazifaga mos tanlash, ma’lumot bilan ishlash, kontent va mahsulot yaratish, virtual muhitda amaliy harakatni bajarish qobiliyatini ifodalaydi. To‘rtinchi – kommunikativ-kollaborativ komponent tarmoq muloqoti, rollarni taqsimlash, umumiy qaror ishlab chiqish va professional fikrni asosli taqdim etishga yo‘naltiriladi. Beshinchi – refleksiv-analitik komponent talabaning raqamli izlar, mezonlar va teskari aloqa asosida o‘z faoliyatini baholashi hamda tuzatish kiritishini bildiradi. Oltinchi – innovatsion-etik komponent yangi yechim yaratish, sun’iy intellekt va raqamli resurslardan akademik halollik, mualliflik huquqi, maxfiylik va xavfsizlik talablariga rioya qilgan holda foydalanishni birlashtiradi.

Takomillashtirilgan model oltita o‘zaro bog‘langan blokdan iborat. Maqsadli-metodologik blok ijtimoiy buyurtma, malaka talablari, kompetensiyaviy natijalar va metodologik yondashuvlarni birlashtiradi. Diagnostik-analitik blok boshlang‘ich darajani, talabaning ehtiyoji, raqamli tayyorgarligi va kasbiy qiyinchiliklarini aniqlaydi. Mazmuniy-texnologik blok kasbiy modullar, autentik keyslar, raqamli resurslar va vositalarni tanlaydi. Jarayon-faoliyatli blok loyiha, muammoli ta’lim, virtual simulyatsiya, hamkorlik va mustaqil

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ish orqali kompetensiyani real faoliyatda mashq qildiradi. Refleksiv-korreksion blok formatif teskari aloqa, raqamli portfolio va learning analytics asosida individual trayektoriyani yangilaydi. Natijaviy-baholash bloki esa kompetensiya darajasi, raqamli mahsulot sifati, faoliyatning ko‘chirilishi va kasbiy mustaqillikni aniqlaydi. Natijaviy blokdan diagnostik-analitik blokka qaytuvchi aloqa modelning siklik va rivojlantiruvchi xususiyatini ta’minlaydi (1-rasm).

1-rasm. Raqamli ta’lim muhitida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning takomillashtirilgan modeli

Jadval 2

Takomillashtirilgan model bloklarining funksional tavsifi

Model bloki	Asosiy mazmun	Yetakchi mexanizm	Kutiladigan oraliq natija
Maqsadli-metodologik	Ijtimoiy buyurtma, malaka talablari, maqsad va tamoyillar	Natijalarni konstruktiv muvofiqlashtirish	Aniq kompetensiyaviy profil
Diagnostik-analitik	Boshlang‘ich daraja, ehtiyoj, qiyinchilik va raqamli tayyorgarlik	Diagnostika va raqamli izlar tahlili	Individual rivojlanish xaritasi
Mazmuniy-texnologik	Kasbiy modul, keys, resurs va vositalar	Maqsad–mazmun–vosita mosligi	Shaxsiylashtirilgan o‘quv paketi

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Jarayon-faoliyatli	Loyiha, muammo, simulyatsiya, hamkorlik va mustaqil faoliyat	Autentik kasbiy topshiriq	Amaliy faoliyat tajribasi va raqamli mahsulot
Refleksiv-korreksion	Formatif baholash, teskari aloqa, portfolio va o‘zini o‘zi baholash	Learning analytics va refleksiya	Trayektoriyaning tezkor korreksiyasi
Natijaviy-baholash	Mezon, indikator, dalil, daraja va transfer	Kompleks autentik baholash	Reproduktivdan innovatsion darajagacha o‘sish

Modelning ishlashini belgilovchi tamoyillar quyidagicha tizimlashtirildi: kasbiy yo‘naltirilganlik; faoliyat va natijaning birligi; individuallashtirish va adaptivlik; ochiq hamkorlik; raqamli dalillarga tayangan qaror; uzluksiz refleksiya; inklyuzivlik va foydalanish imkoniyati; akademik halollik hamda ma’lumotlar xavfsizligi. Kasbiy yo‘naltirilganlik har bir raqamli faoliyatning aniq professional vazifa bilan bog‘lanishini anglatadi. Faoliyat va natijaning birligi talabaning faqat vosita bilan ishlashini emas, qiymatga ega kasbiy mahsulot yaratishini talab qiladi. Adaptivlik diagnostika natijasiga ko‘ra topshiriq murakkabligi, yordam hajmi, temp va resurslarni o‘zgartirishni nazarda tutadi. Raqamli dalillarga tayangan qaror esa platformadagi faollikni nazorat vositasi emas, talabaning qaysi kompetensiya komponentida yordamga ehtiyoji borligini aniqlash manbai sifatida talqin qiladi.

Modelni amalga oshirish uchun oltita pedagogik shart-sharoit zarur. Birinchisi, oliy ta’lim muassasasining barqaror raqamli infratuzilmasi, platformalararo ma’lumot almashinuvi va texnik-pedagogik qo‘llab-quvvatlashidir. Ikkinchisi, o‘qituvchining predmet, pedagogika va texnologiyani integratsiyalash, raqamli baholashni loyihalash hamda ma’lumotni pedagogik talqin qilish kompetensiyasidir. Uchinchisi, topshiriqlar bankining real kasbiy vaziyat, ish beruvchi talabi va fanlararo muammolar asosida yaratilishidir. To‘rtinchisi, talabaning tanlov qilishiga imkon beradigan modulli kontent, differensial murakkablik va maslahat tizimidir. Beshinchisi, raqamli portfolio, rubrika, o‘zini o‘zi va o‘zaro baholash hamda tezkor teskari aloqaning yagona tizimga birlashtirilishidir. Oltinchisi, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, raqamli farovonlik, mualliflik huquqi, sun’iy intellektdan ochiq va mas’uliyatli foydalanish qoidalarining oldindan belgilanishidir.

Amalga oshirish algoritmi diagnostik-motivatsion bosqichdan boshlanadi. Talaba kasbiy keys, o‘zini o‘zi baholash so‘rovnomasi, kirish topshirig‘i va raqamli savodxonlik vazifalari orqali boshlang‘ich profilini namoyon etadi. Loyihalash bosqichida o‘qituvchi va talaba ustuvor kompetensiya, kutiladigan raqamli mahsulot, mezon, muddat va yordam shaklini belgilaydi. Faoliyat bosqichida loyiha, virtual laboratoriya, simulyatsiya, muammoli keys, mikrota’lim va kollaborativ hujjatlar yordamida kasbiy vazifa bajariladi. Monitoring bosqichida topshiriq sifati, urinishlar dinamikasi, resursdan foydalanish, hamkorlik hissasi

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

va teskari aloqaga javob kabi dalillar yig‘iladi. Refleksiya-korreksiya bosqichida talaba “maqsad–amal–dalil–xulosa–keyingi qadam” algoritmi bo‘yicha o‘z faoliyatini tahlil qiladi. Transfer bosqichida kompetensiya yangi vaziyatda qo‘llanib, yakuniy mahsulot portfolio himoyasi yoki kasbiy demonstratsiya orqali baholanadi.

Raqamli vositalarni tanlashda “eng yangi texnologiya” mezoni emas, didaktik funksiya ustuvor bo‘lishi kerak. LMS mazmunni yetkazishdan tashqari trayektoriya, muddat, teskari aloqa va dalillarni boshqaradi; raqamli portfolio kompetensiya o‘sishini vaqt bo‘yicha ko‘rsatadi; virtual simulyatsiya xavfsiz sharoitda kasbiy qaror qabul qilishni mashq qildiradi; hamkorlik platformasi umumiy mahsulot yaratish va individual hissani kuzatadi; learning analytics paneli qiyinchilik nuqtalarini aniqlaydi; generativ sun’iy intellekt esa g‘oya yaratish, muqobil yechimlarni qiyoslash va tezkor maslahat uchun qo‘llanishi mumkin. Bunda talaba AI yordamidan qayerda va qanday foydalanganini ochiq ko‘rsatishi, hosil qilingan axborotni tekshirishi va yakuniy qaror uchun shaxsan javob berishi lozim.

Jadval 3

Kasbiy kompetensiya komponentlarini baholash mezonlari

Komponent	Asosiy indikatorlar	Raqamli dalil va diagnostika usuli
Motivatsion-qadriyatli	Kasbiy maqsad, mas’uliyat, rivojlanishga tayyorlik	Refleksiv kundalik, maqsad xaritasi, motivatsion so‘rov
Kognitiv-kasbiy	Tushuncha va standartlarni qo‘llash, muammoni tahlil qilish	Keys tahlili, ochiq javob, konsept-xarita
Operatsion-raqamli	Vositani tanlash, ma’lumotni qayta ishlash, mahsulot yaratish	E-portfolio artefakti, simulyatsiya protokoli, amaliy chek-list
Kommunikativ-kollaborativ	Kasbiy muloqot, rol va mas’uliyat, umumiy qaror	Hamkorlik tarixi, tengdosh bahosi, onlayn taqdimot
Refleksiv-analitik	O‘z natijasini mezon bilan solishtirish, xatoni aniqlash va tuzatish	O‘zini o‘zi baholash, versiyalar tarixi, analytics hisoboti
Innovatsion-etik	Yangi yechim, AI va resurslardan mas’uliyatli foydalanish	Loyiha yangiligi, manbalar auditi, akademik halollik deklaratsiyasi

Baholashning ishonchliligi bitta test yoki o‘qituvchi hukmiga bog‘lanib qolmasligi uchun dalillar triangulyatsiyasi taklif etiladi. Har bir komponent kamida uch manba: faoliyat mahsuloti, jarayon ma’lumoti va refleksiv izoh orqali baholanadi. Masalan, operatsion-raqamli kompetensiya yaratilgan mahsulot sifati, uni yaratish bosqichlari va talabaning vosita tanlovini asoslashiga ko‘ra aniqlanadi. Kommunikativ-kollaborativ kompetensiyada guruhning umumiy natijasi bilan birga platformadagi individual hissa, tengdoshlar bahosi va kasbiy muloqot sifati hisobga olinadi. Refleksiv-analitik komponentda esa birinchi va

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

takomillashtirilgan versiyalar o‘rtasidagi farq, teskari aloqani qabul qilish va keyingi faoliyatga ko‘chirish muhim dalil bo‘ladi.

Takomillashtirilgan model an’anaviy yondashuvdan besh jihati bilan farq qiladi. Birinchidan, jarayon chiziqli emas, diagnostika va korreksiyaga qaytuvchi siklik tuzilishga ega. Ikkinchidan, barcha talaba uchun bir xil marshrut o‘rniga kompetensiya profiliga mos individual trayektoriya qo‘llanadi. Uchinchidan, raqamli vosita alohida o‘quv obyekti emas, autentik kasbiy vazifani bajarish instrumentiga aylanadi. To‘rtinchidan, yakuniy nazorat o‘rniga formatif baholash, raqamli izlar va tezkor teskari aloqa ustuvor bo‘ladi. Beshinchidan, baho bir martalik natijani emas, portfolioda to‘plangan dalillar, mahsulotning kasbiy qiymati va kompetensiyaning yangi vaziyatga ko‘chirilishini ifodalaydi.

Jadval 4

An’anaviy va takomillashtirilgan modelning qiyosiy tavsifi

Qiyoslash mezoni	An’anaviy tashkil etish	Takomillashtirilgan model
Jarayon mantig‘i	Mazmun–topshiriq–yakuniy baho	Diagnostika–trayektoriya–faoliyat–monitoring–refleksiya–korreksiya
Talaba yo‘li	Standart va bir xil sur’at	Profilga mos adaptiv va tanlovli yo‘l
Raqamli vosita roli	Material yetkazish va nazorat	Kasbiy muammo yechish va mahsulot yaratish
Baholash	Ko‘proq summativ, bitta natijaga tayangan	Formatif, ko‘p manbali va autentik dalillarga tayangan
Natija	Bilim va alohida ko‘nikma	Kasbiy vaziyatda safarbar etiladigan integrativ kompetensiya

Natijalarni mavjud konsepsiyalar bilan qiyoslash shuni ko‘rsatadiki, taklif etilgan model TPACKdagi mazmun–pedagogika–texnologiya uyg‘unligini [8], DigCompOrg va DigCompEdudagi tizimlilik hamda raqamli baholashni [9, 10], DigComp 2.2 va TDCdagi xavfsiz, tanqidiy va mas’uliyatli foydalanishni [11, 13], o‘zini o‘zi boshqarib o‘rganishdagi maqsad, monitoring va refleksiyani [17, 18], autentik baholashdagi kasbiy kontekstni [19] hamda learning analyticsdagi ma’lumotga asoslangan qarorni [16] yagona siklda birlashtiradi. Modelning ilmiy yangiligi alohida konsepsiyalarni oddiy jamlashda emas, ularning funksiyalarini talabaning kasbiy kompetensiya rivojlanish trayektoriyasiga ketma-ket joylashtirish va natijaviy blokdan diagnostik blokka qaytuvchi korreksion mexanizmni asoslashda namoyon bo‘ladi.

Model universal karkas sifatida ishlab chiqilgan bo‘lsa-da, uning mazmuniy qismi mutaxassislik xususiyatiga ko‘ra konkretlashtirilishi shart. Pedagogika yo‘nalishida autentik vazifa raqamli dars dizayni, o‘quvchi ma’lumotlarini etik tahlil qilish va mikroo‘qitish bo‘lishi mumkin; muhandislikda raqamli prototip, simulyatsiya va texnik qarorni asoslash; tibbiyotda klinik vaziyat simulyatsiyasi va xavfsiz qaror algoritmi; iqtisodiyotda ma’lumotlar

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

paneli, prognoz va biznes-keys tahlili qo‘llanadi. Shu tariqa modelning invariant bloklari saqlanadi, kasbiy vazifa, vosita, indikator va dalillar esa ta’lim yo‘nalishiga moslashtiriladi.

Tadqiqotning metodik chegarasi shundaki, mazkur maqolada modelning nazariy konstruksiyasi va baholash protokoli asoslandi. Keyingi bosqichda uni muayyan bakalavriat yo‘nalishida nazorat va tajriba guruhlari, boshlang‘ich-yakuniy diagnostika, portfolio ekspertizasi hamda statistik tahlil orqali tekshirish zarur. Bunda tajriba samarasi faqat umumiy ball o‘sishi bilan emas, komponentlar dinamikasi, yangi kasbiy vaziyatga transfer, talabaning mustaqilligi va raqamli dalillarning sifati bilan baholanishi maqsadga muvofiq.

Raqamli ta’lim muhitida kasbiy kompetensiyani rivojlantirish texnologik vositalarni ko‘paytirish emas, talabaning autentik kasbiy faoliyatini maqsad, diagnostika, individual trayektoriya, teskari aloqa va refleksiya bilan yaxlit tashkil etish jarayonidir.

Takomillashtirilgan model maqsadli-metodologik, diagnostik-analitik, mazmuniy-texnologik, jarayon-faoliyatli, refleksiv-korreksion va natijaviy-baholash bloklaridan tuzildi. Bloklar o‘rtasidagi qaytuvchi aloqa modelning siklikligi, adaptivligi va rivojlantiruvchi xususiyatini ta’minlaydi.

Kasbiy kompetensiyaning motivatsion-qadriyatli, kognitiv-kasbiy, operatsion-raqamli, kommunikativ-kollaborativ, refleksiv-analitik va innovatsion-etik komponentlari ajratildi. Ularni baholashda mahsulot, jarayon ma’lumoti va refleksiv izohdan iborat ko‘p manbali raqamli dalillar tizimi taklif etildi.

Modelni samarali joriy etish autentik topshiriqlar banki, o‘qituvchining raqamli-pedagogik kompetensiyasi, LMS va e-portfolioning integratsiyasi, learning analyticsga asoslangan formatif baholash, inklyuziv dizayn hamda akademik halollik va ma’lumotlar xavfsizligi qoidalarini talab qiladi.

Taklif etilgan model 13.00.06 – raqamli ta’lim nazariyasi va metodikasi doirasida oliy ta’lim dasturlari va fan metodikalarini kompetensiyaviy natijalarga yo‘naltirib loyihalash uchun metodik asos bo‘lib xizmat qiladi; uning empirik samaradorligi mutaxassislikka mos tajriba-sinov ishlari orqali aniqlashtirilishi lozim.

Muallif bayonotlari

Muallif hissasi: Muallif tadqiqot konsepsiyasini ishlab chiqdi, manbalarni tahlil qildi, pedagogik modelni loyihaladi va maqola matnini tayyorladi.

Manfaatlar to‘qnashuvi: Muallif manfaatlar to‘qnashuvi mavjud emasligini bildiradi.

Moliyalashtirish: Tadqiqot tashqi moliyaviy yordamsiz amalga oshirilgan.

Etik bayonot: Tadqiqot nazariy-metodik xarakterga ega bo‘lib, inson ishtirokchilari va shaxsiy ma’lumotlardan foydalanilmagan.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr. – URL: https://lex.uz/docs/-5013007.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-son Farmoni. 2019-yil 8-oktabr. – URL: https://lex.uz/docs/-4545884.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6079-son Farmoni. 2020-yil 5-oktabr. – URL: https://lex.uz/docs/-5030957.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158-son Farmoni. 2023-yil 11-sentabr. – URL: https://lex.uz/docs/-6600413.
5. Usarov J.E. Tayanch va fanga oid kompetensiyalar asosida ta’lim mazmunini takomillashtirish va o‘quvchilar kompetentligini rivojlantirish (fizika fanini o‘qitish misolida): pedagogika fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi. – Toshkent, 2019. – 267 b.
6. Usarov J.E. Formation competence at pupils as the factor of increase of education’s efficiency // Theoretical & Applied Science. – 2017. – Vol. 53, No. 9. – P. 79–82. – DOI: 10.15863/TAS.2017.09.53.13.
7. Mukhamedov G.I., Usarov Dj.E. Technologies for the development of competencies in physics in general secondary education using multimedia resources // International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering. – 2020. – Vol. 9, No. 3. – P. 2677–2684. – DOI: 10.35940/ijitee.C8888.019320.
8. Mishra P., Koehler M.J. Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge // Teachers College Record. – 2006. – Vol. 108, No. 6. – P. 1017–1054. – DOI: 10.1111/j.1467-9620.2006.00684.x.
9. Kampylis P., Punie Y., Devine J. Promoting effective digital-age learning: A European framework for digitally-competent educational organisations. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2015. – DOI: 10.2791/54070.
10. Redecker C. European framework for the digital competence of educators: DigCompEdu / Y. Punie (ed.). – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. – DOI: 10.2760/159770.
11. Vuorikari R., Kluzer S., Punie Y. DigComp 2.2: The digital competence framework for citizens – with new examples of knowledge, skills and attitudes. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022. – DOI: 10.2760/115376.
12. Pettersson F. On the issues of digital competence in educational contexts – a review of literature // Education and Information Technologies. – 2018. – Vol. 23. – P. 1005–1021. – DOI: 10.1007/s10639-017-9649-3.
13. Falloon G. From digital literacy to digital competence: The teacher digital competency (TDC) framework // Educational Technology Research and Development. – 2020. – Vol. 68, No. 5. – P. 2449–2472. – DOI: 10.1007/s11423-020-09767-4.
14. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2023: Technology in education – A tool on whose terms? – Paris: UNESCO, 2023. – DOI: 10.54676/UZQV8501.
15. OECD. OECD Digital Education Outlook 2023: Towards an effective digital education ecosystem. – Paris: OECD Publishing, 2023. – DOI: 10.1787/c74f03de-en.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

16. Ferguson R. Learning analytics: Drivers, developments and challenges // International Journal of Technology Enhanced Learning. – 2012. – Vol. 4, No. 5/6. – P. 304–317. – DOI: 10.1504/IJTEL.2012.051816.
17. Nicol D.J., Macfarlane-Dick D. Formative assessment and self-regulated learning: A model and seven principles of good feedback practice // Studies in Higher Education. – 2006. – Vol. 31, No. 2. – P. 199–218. – DOI: 10.1080/03075070600572090.
18. Panadero E. A review of self-regulated learning: Six models and four directions for research // Frontiers in Psychology. – 2017. – Vol. 8. – Article 422. – DOI: 10.3389/fpsyg.2017.00422.
19. Gulikers J.T.M., Bastiaens T.J., Kirschner P.A. A five-dimensional framework for authentic assessment // Educational Technology Research and Development. – 2004. – Vol. 52, No. 3. – P. 67–86. – DOI: 10.1007/BF02504676.
20. Zawacki-Richter O., Marín V.I., Bond M., Gouverneur F. Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – where are the educators? // International Journal of Educational Technology in Higher Education. – 2019. – Vol. 16. – Article 39. – DOI: 10.1186/s41239-019-0171-0.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

TALABALARNING AKADEMIK-RAQAMLI FAOLIYATINI OSHIRISHDA VIRTUAL VIZUALIZATSIYA VOSITALARIDAN UZVIY FOYDALANISH TEXNOLOGIYASI.

Yalg‘ashev Burxon Fayzullayevich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), dotsent, Matematika o‘qitish metodikasi va geometriya kafedrasi mudiri, Chirchiq davlat pedagogika universiteti.

Annotatsiya

KIRISH: raqamli ta’lim muhitida virtual vizualizatsiya vositalari o‘quv jarayonini samarali tashkil etishning muhim komponentlaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Ushbu maqolada talabalarning akademik-raqamli faoliyatini oshirishga xizmat qiluvchi virtual vizualizatsiya vositalaridan uzviy, tizimli foydalanish texnologiyasi nazariy-uslubiy jihatdan asoslangan. Tadqiqotning maqsadi - virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar va interaktiv vizual vositalarni yagona pedagogik texnologiyaga integratsiyalashning kognitiv-psixologik va didaktik asoslarini aniqlashtirish hamda ularni amaliyotga tatbiq etishning bosqichma-bosqich texnologik modelini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot nazariy-analitik metodga multimedia orqali o‘qitish, ikki kanalli kodlash, kognitiv yuklama, tajribaviy o‘rganish va konstruktsionizm nazariyalari bo‘yicha ilmiy adabiyotlarni tizimli tahlil qilish hamda ularni yagona texnologik modelga integratsiyalashga asoslanadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi talabalarning akademik-raqamli faoliyatini oshirishga xizmat qiluvchi virtual vizualizatsiya vositalaridan (virtual laboratoriyalar, tashqi simulyatsiya resurslari va refleksiv o‘z-o‘zini baholash mexanizmlaridan) uzviy foydalanish texnologiyasini nazariy-uslubiy jihatdan ishlab chiqish va asoslashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot tizimli tahlil va nazariy-analitik metodga asoslangan. Ish jarayonida multimedia orqali o‘qitish, ikki kanalli kodlash, kognitiv yuklama, tajribaviy o‘rganish, konstruksionizm va muammoni hal etish kabi xalqaro kognitiv-psixologik nazariyalar hamda PhET Interactive Simulations platformasi va DigComp raqamli kompetensiyalar modeli ma’lumotlari qiyosiy tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlillar asosida to‘rt bosqichli (nazariy tayyorgarlik, virtual simulyatsiya, natijalarni tahlil qilish, refleksiya) interaktiv ta’lim texnologiyasi ishlab chiqildi. Texnik-uslubiy asos sifatida virtual laboratoriya modulining tashqi simulyatsiya platformalari (PhET) bilan API yoki iframe orqali yagona muhitga integratsiyalashuvi taklif etildi. Har bir bosqich axborotni parallel qayta ishlash, ishchi xotira yuklamasini optimallashtirish hamda talabalarda mustaqil tadqiqotchilik ko‘nikmalarini shakllantirish funksiyalariga muvofiq ravishda tizimlashtirildi.

XULOSA: ishlab chiqilgan texnologiya virtual vositalarni shunchaki texnik ketma-ketlikda emas, balki pedagogik-psixologik uzviylikda qo‘llash imkonini beradi. Mazkur maqola nazariy-uslubiy xarakterga ega bo‘lib, unda taklif etilgan modelning cheklovlari (gumanitar fanlarga moslashtirish va dasturiy ta’minot zaruriyati) qayd etilgan hamda kelgusida uning amaliy samaradorligini pedagogik tajriba-sinov orqali statistik tekshirish vazifasi belgilangan.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Kalit so‘zlar: virtual vizualizatsiya, akademik-raqamli faoliyat, virtual laboratoriya, kognitiv yuklama nazariyasi, ikki kanalli kodlash, tajribaviy o‘rganish, raqamli ta’lim platformasi.

ТЕХНОЛОГИЯ НЕПРЕРЫВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СРЕДСТВ ВИРТУАЛЬНОЙ ВИЗУАЛИЗАЦИИ В ПОВЫШЕНИИ АКАДЕМИКО-ЦИФРОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ.

Ялгашев Бурхон Файзуллаевич, доктор физико-математических наук (DSc), доцент, заведующий кафедрой методики преподавания математики и геометрии Чирчикского государственного педагогического университета.

.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в условиях цифровой образовательной среды средства виртуальной визуализации признаются важным компонентом эффективной организации учебного процесса. В данной статье теоретически-методически обоснована технология последовательного, системного использования средств виртуальной визуализации, направленная на повышение академическо-цифровой активности студентов. Цель исследования - уточнение когнитивно-психологических и дидактических основ интеграции виртуальных лабораторий, симуляций и интерактивных визуальных средств в единую педагогическую технологию, а также разработка поэтапной технологической модели её практического внедрения. Исследование основано на теоретико-аналитическом методе - систематическом анализе научной литературы по теории мультимедийного обучения, теории двойного кодирования, теории когнитивной нагрузки, теории опытного обучения и конструкционизма, а также их интеграции в единую технологическую модель.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования заключается в теоретико-методологической разработке и обосновании технологии непрерывного (взаимосвязанного) использования средств виртуальной визуализации (виртуальных лабораторий, внешних симуляционных ресурсов и механизмов рефлексивной самооценки), направленной на повышение академическо-цифровой активности студентов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: исследование базируется на системном анализе и теоретико-аналитическом методе. В процессе работы был проведен системный анализ международных когнитивно-психологических теорий, таких как теория мультимедийного обучения, двойного кодирования, когнитивной нагрузки, экспериментального обучения, конструкционизма и решения задач, а также данных платформы PhET Interactive Simulations и модели цифровых компетенций DigComp.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: на основе анализа разработана четырехэтапная интерактивная образовательная технология (теоретическая подготовка, виртуальная симуляция, анализ результатов, рефлексия). В качестве

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

технико-методической основы предложена интеграция модуля виртуальной лаборатории с внешними симуляционными платформами (PhET) в единую среду через API или iframe. Каждый этап систематизирован в соответствии с функциями параллельной обработки информации, оптимизации нагрузки на рабочую память и формирования у студентов навыков самостоятельного исследования.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: разработанная технология позволяет применять виртуальные средства не просто в технической последовательности, а в педагогико-психологической взаимосвязи. Данная статья носит теоретико-методологический характер; в ней отмечены ограничения предложенной модели (необходимость адаптации к гуманитарным наукам и программного обеспечения) и определены задачи последующей статистической проверки ее практической эффективности посредством педагогического эксперимента.

Ключевые слова: виртуальная визуализация, академическо-цифровая активность, виртуальная лаборатория, теория когнитивной нагрузки, двойное кодирование, опытное обучение, платформа цифрового образования.

TECHNOLOGY OF INTEGRATED USE OF VIRTUAL VISUALIZATION TOOLS IN ENHANCING STUDENTS' ACADEMIC-DIGITAL ACTIVITY.

Yalg‘ashev Burxon Fayzullayevich, Doctor of Sciences in Physics and Mathematics (DSc), Associate Professor, Head of the Department of Mathematics Teaching Methodology and Geometry, Chirchik State Pedagogical University.

Annotation

INTRODUCTION in the digital learning environment, virtual visualization tools are increasingly recognized as an important component for the effective organization of the educational process. This article provides a theoretical-methodological substantiation of a technology for the coherent, systematic use of virtual visualization tools aimed at enhancing students’ academic-digital activity. The purpose of the study is to clarify the cognitive-psychological and didactic foundations of integrating virtual laboratories, simulations, and interactive visual tools into a unified pedagogical technology, and to develop a step-by-step technological model for its practical implementation. The research is based on a theoretical-analytical method namely, a systematic analysis of scientific literature on multimedia learning theory, dual coding theory, cognitive load theory, experiential learning, and constructionism, and their integration into a unified technological model.

AIM: the primary objective of this study is to theoretically and methodologically develop and substantiate a technology for the integrated (seamless) use of virtual visualization tools (virtual laboratories, external simulation resources, and reflexive self-assessment mechanisms) designed to enhance the academic-digital activity of students.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

MATERIALS AND METHODS: the study is based on a systemic analysis and a theoretical-analytical method. The research involved a comprehensive review of international cognitive-psychological theories—including multimedia learning, dual coding, cognitive load, experiential learning, constructionism, and problem-solving theories—as well as frameworks from the PhET Interactive Simulations platform and the DigComp digital competence model.

DISCUSSION AND RESULTS: based on the synthesis of these frameworks, a four-stage interactive learning technology was developed, comprising theoretical preparation, virtual simulation, results analysis, and reflection. As a technical and methodological foundation, the integration of a virtual laboratory module with external simulation platforms (such as PhET) into a single educational environment via API or iframe technologies was proposed. Each stage is structured to align with mechanisms for parallel information processing, working memory load optimization, and the cultivation of independent inquiry skills.

CONCLUSION: the proposed technology enables the application of virtual tools not merely as a technical sequence, but through a pedagogically and psychologically cohesive continuity. This article is theoretical and methodological in nature; it delineates the limitations of the current model (such as software development requirements and adaptation needs for humanities) and outlines future directions for statistically verifying its practical effectiveness through empirical pedagogical experimentation.

Keywords: virtual visualization, academic-digital activity, virtual laboratory, cognitive load theory, dual coding, experiential learning, digital learning platform.

Zamonaviy raqamli ta’lim muhitida virtual vizualizatsiya vositalari o‘quv jarayonini samarali tashkil etishning muhim komponentlaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Virtual vizualizatsiya tushunchasi ta’lim jarayonida axborotni grafik, animatsion, interaktiv va simulyatsion shakllarda taqdim etish orqali bilimlarni idrok etish va o‘zlashtirishni yengillashtiruvchi texnologiyalar majmuasini anglatadi. Bunday vositalar real jarayonlar va obyektlarni virtual muhitda aks ettirish orqali murakkab tushunchalarni ko‘rgazmali, tushunarli va interaktiv shaklga keltiradi.

Virtual vizualizatsiyaning ta’limdagi o‘rni, avvalo, talabalarning bilimlarni qabul qilish va qayta ishlash jarayonlari bilan bog‘liq. R. Mayer tomonidan ishlab chiqilgan multimedia orqali o‘qitish nazariyasiga ko‘ra, vizual va verbal axborotning birgalikda, ikki kanalli (dual-channel) tarzda taqdim etilishi bilimlarni chuqurroq o‘zlashtirishga olib keladi [1]. Ushbu g‘oya A. Paivio tomonidan ilgari surilgan ikki kanalli kodlash (dual coding) nazariyasi bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, unga ko‘ra inson axborotni vizual va verbal tizimlar orqali parallel ravishda qabul qiladi hamda ushbu ikki kanalning uyg‘unligi bilimlarni uzoq muddatli xotirada saqlashni ta’minlaydi [2]. Shu nuqtai nazardan, virtual vizualizatsiya vositalari

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

abstrakt tushunchalarni konkretlashtirish va talabalarda mantiqiy tafakkurni shakllantirishda muhim didaktik vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Vizual texnologiyalarning samaradorligi, shuningdek, o‘quv jarayonida kognitiv yuklamani boshqarish imkoniyati bilan ham izohlanadi. J. Sweller tomonidan asoslangan kognitiv yuklama nazariyasiga ko‘ra, o‘quv materialining haddan tashqari murakkab yoki tartibsiz taqdim etilishi ishchi xotiraning ortiqcha yuklanishiga olib keladi va bu o‘zlashtirish jarayonini sekinlashtiradi [3]. Vizual vositalar esa axborotni strukturaviy, mantiqiy va ixcham shaklda ifodalash orqali ushbu yuklamani optimallashtiradi, talabaning e’tiborini muhim elementlarga yo‘naltiradi.

Vizual vositalar orqali tashkil etiladigan o‘rganish jarayoni D. Kolbning tajribaviy o‘rganish nazariyasi bilan ham uzviy bog‘liqdir: bilimlar bevosita tajriba, kuzatish, tahlil va refleksiya jarayonlari orqali shakllanadi [4]. Virtual simulyatsiyalar aynan shu tsiklni raqamli muhitda takrorlash imkonini beradi - talaba model bilan ishlaydi, parametrlarni o‘zgartiradi, natijalarni kuzatadi va xulosalar chiqaradi. Bu jarayon, shuningdek, S. Papertning konstruktsionistik yondashuvi bilan ham hamohang bo‘lib, unga ko‘ra talaba bilimni tayyor holda emas, balki faol interaktiv jarayon orqali mustaqil ravishda shakllantiradi [5]. J. Dyui tomonidan asoslangan faol o‘rganish g‘oyalariga ko‘ra ham, bilimlar faol ishtirok orqali shakllanadi, bu esa vizual-interaktiv muhitning nazariy zaruriyatini yana bir bor tasdiqlaydi [6].

Ilmiy va texnik jarayonlarni tahlil qilish, sabab-oqibat bog‘liqliklarini aniqlash va muammolarga yechim topish qobiliyati A. Nyuell va H. Saymon tomonidan asoslangan muammoni hal etish nazariyasida markaziy o‘rin tutadi, unga ko‘ra murakkab vaziyatlarni tahlil qilish va optimal yechimlarni topish inson tafakkurining tizimli jarayoni sifatida modellashtirilishi mumkin [7]. Virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar aynan shu turdagi tafakkurni - talabalarning parametrlarni o‘zgartirish, natijalarni kuzatish va xulosa chiqarish orqali - amaliy tarzda mashq qildirish imkonini beradi.

Yevropa Komissiyasi tomonidan ishlab chiqilgan raqamli kompetensiyalar modelida (DigComp) axborotni izlash, qayta ishlash, raqamli vositalardan foydalanish va muammolarni hal etish alohida kompetensiya sohalari sifatida belgilangan [8]. Virtual laboratoriyalar va interaktiv simulyatsiyalar bilan ishlash jarayoni talabalarni aynan shu kompetensiyalarni amaliy faoliyatda egallashiga xizmat qiladi. Amaliyotda bunday yondashuvning samaradorligi PhET Interactive Simulations loyihasi doirasida ham ko‘rsatilgan: fizika ta’limida qo‘llanilgan interaktiv simulyatsiyalar talabalarning kontseptual tushunchani chuqurroq o‘zlashtirishiga hamda ular real ilmiy tadqiqotchilarga xos tarzda tajriba bilan ishlashiga xizmat qilgani aniqlangan [9]. UNESCO tomonidan e’tirof etilishicha, zamonaviy ta’lim tizimlari interaktiv va vizual vositalar asosida tashkil etilgandagina yuqori natijadorlikka erishadi, biroq raqamli infratuzilma va interaktiv resurslarga kirish imkoniyati jahon miqyosida hamon notekis taqsimlangan [10].

Yuqorida ko‘rib chiqilgan nazariy yondashuvlar virtual vizualizatsiya vositalarining alohida-alohida ta’lim samaradorligiga ta’sirini yetarlicha yoritgan bo‘lsa-da, ushbu

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

vositalarni - virtual laboratoriyalarni, tashqi simulyatsiya resurslarini va refleksiv o‘z-o‘zini baholash mexanizmlarini - yagona, izchil (uzviy) texnologik jarayonga integratsiyalash masalasi metodik jihatdan yetarlicha ishlab chiqilmagan. Xususan, bunday integratsiyaning bosqichlari, har bir bosqichning nazariy asoslari va ularning talabalarning akademik-raqamli faoliyatiga ta’siri mexanizmlarini tizimli tarzda tavsiflovchi ishlanmalar taqchil.

Shu sababli, ushbu tadqiqotning maqsadi talabalarning akademik-raqamli faoliyatini oshirishga xizmat qiluvchi virtual vizualizatsiya vositalaridan uzviy foydalanish texnologiyasini nazariy-uslubiy jihatdan ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotning vazifalari quyidagilardan iborat: (1) virtual vizualizatsiya vositalarining kognitiv-psixologik va didaktik asoslarini aniqlashtirish; (2) virtual laboratoriya va tashqi simulyatsiya resurslarini integratsiyalashning texnik-uslubiy jihatlarini tavsiflash; (3) vositalardan uzviy foydalanishning bosqichma-bosqich texnologik modelini ishlab chiqish; (4) modelning har bir komponentini xalqaro ilmiy adabiyotlar bilan bog‘lab nazariy jihatdan asoslash.

Tadqiqot nazariy-analitik metodga asoslanadi. Tadqiqot jarayonida multimedia orqali o‘qitish, ikki kanalli kodlash, kognitiv yuklama, tajribaviy o‘rganish, konstruktsionizm va muammoni hal etish nazariyalari, shuningdek virtual laboratoriyalar va ta’limiy simulyatsiyalar samaradorligi bo‘yicha xalqaro ilmiy adabiyotlar tizimli tahlil qilindi. Tahlil natijalari asosida virtual vizualizatsiya vositalaridan uzviy foydalanish texnologiyasi konseptual jihatdan ishlab chiqildi.

Texnologiyaning texnik-uslubiy asosini virtual laboratoriya moduli tashkil etadi, unda har bir tajriba uchun tajriba tavsifi, bajarish bosqichlari, nazorat savollari va baholash mezonlari belgilanishi nazarda tutiladi. Virtual vizualizatsiya imkoniyatlarini kengaytirish maqsadida tashqi simulyatsiya resurslari, xususan, PhET Interactive Simulations platformasi bilan integratsiyalash taklif etiladi. Bunday integratsiya API yoki iframe texnologiyalari orqali amalga oshirilishi, natijada talabalar tashqi resurslardan chiqmasdan turib, yagona o‘quv muhiti ichida interaktiv tajribalar bilan ishlash imkoniyatiga ega bo‘lishi mo‘ljallanadi.

Texnologiyaning bosqichma-bosqich tuzilishini asoslashda quyidagi mezon qo‘llanildi: har bir bosqich alohida kognitiv-psixologik mexanizmga (dual-channel qayta ishlash, kognitiv yuklamani boshqarish, tajribaviy sikl, refleksiv o‘z-o‘zini baholash) mos kelishi kerak, shunda bosqichlar orasidagi izchillik (“uzviylik”) nafaqat texnik, balki pedagogik-psixologik jihatdan ham asoslangan bo‘ladi.

Ushbu maqola nazariy-uslubiy xarakterga ega bo‘lib, taklif etilgan texnologiyaning amaliy samaradorligini statistik jihatdan tekshirish (pedagogik tajriba-sinov, tajriba va nazorat guruhlarini qiyoslash) ushbu maqola doirasiga kiritilmagan va alohida empirik tadqiqotning predmeti bo‘lishi lozim.

Ilmiy adabiyotlarning tizimli tahlili asosida talabalarning akademik-raqamli faoliyatini oshirishga xizmat qiluvchi virtual vizualizatsiya vositalaridan uzviy foydalanish

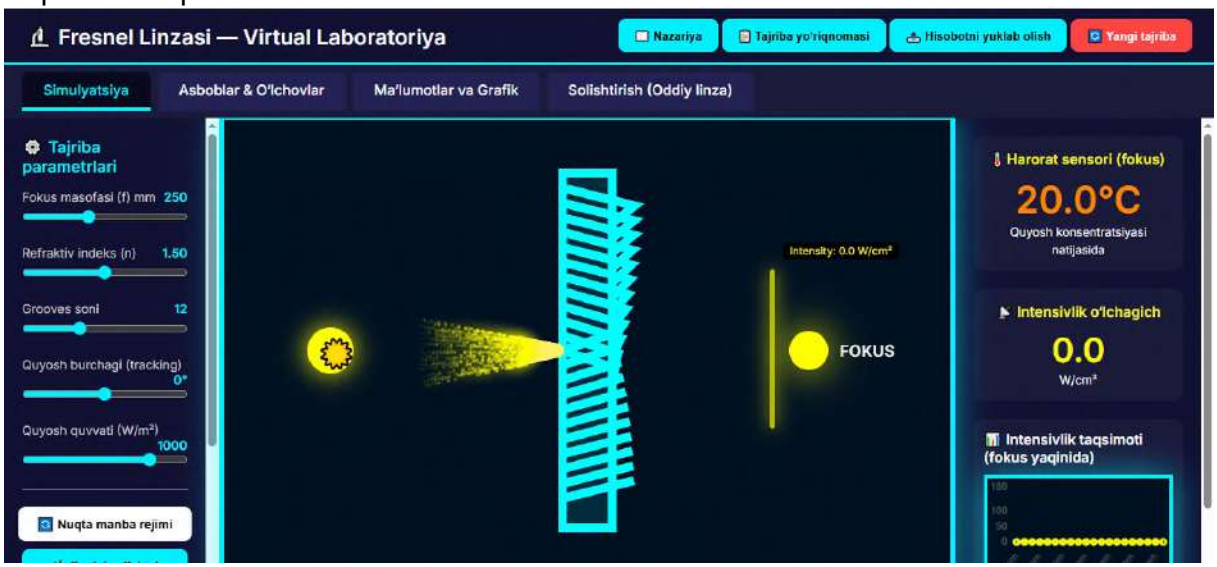
© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

texnologiyasi ishlab chiqildi. Texnologiya to‘rt bosqichli tuzilishga ega bo‘lib, har bir bosqich o‘ziga xos kognitiv-psixologik mexanizmga tayanadi (1-jadval).

Nazariy tayyorgarlik bosqichida talaba o‘rganilayotgan jarayon yoki hodisaning nazariy asoslari bilan tanishadi. Mayerning multimedia orqali o‘qitish nazariyasiga ko‘ra [1], ushbu bosqichda taqdim etiladigan nazariy ma’lumot keyingi bosqichlarda vizual kanal orqali kelib tushadigan axborotni to‘ldiruvchi, u bilan raqobatlashmaydigan tarzda tashkil etilishi lozim, aks holda ikki kanal o‘rtasida yuklama ziddiyati yuzaga kelishi mumkin.

Virtual simulyatsiya bosqichida talaba virtual laboratoriya yoki tashqi simulyatsiya resursi (masalan, PhET) yordamida tajribani amalga oshiradi: parametrlarni o‘zgartiradi, jarayonni kuzatadi va natijalarni tizimga kiritadi. Ushbu bosqich Kolbning tajribaviy o‘rganish tsikliga [4] va Papertning konstruktsionistik yondashuviga [5] to‘g‘ridan-to‘g‘ri mos keladi - talaba bilimni tayyor holda qabul qilmaydi, balki uni faol interaktiv jarayon orqali mustaqil shakllantiradi.

1-rasm. Virtual laboratoriya interfeysi misoli (Fresnel linzasi simulyatsiyasi)

Natijalarni tahlil qilish bosqichida talaba to‘plangan ma’lumotlarni tahlil qiladi, sabab-oqibat bog‘liqliklarini aniqlaydi va xulosa chiqaradi. Bu bosqich Nyuell va Saymonning muammoni hal etish nazariyasida [7] tavsiflangan tizimli tahliliy jarayonga mos keladi hamda talabaning analitik va muhandislik fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Refleksiya bosqichida talaba o‘z faoliyati va olingan natijalar yuzasidan refleksiv fikr yuritadi, natijalarini o‘zi yoki o‘qituvchi tomonidan belgilangan baholash mezonlari asosida baholaydi. Ushbu bosqich, avvalambor, Kolb tsiklining yakuniy elementi (refleksiv kuzatish) bilan bog‘liq bo‘lib [4], talabaning o‘z-o‘zini boshqaruvchi ta’lim sub’ekti sifatidagi pozitsiyasini mustahkamlaydi.

1-jadval. Virtual vizualizatsiya vositalaridan uzviy foydalanish texnologiyasining bosqichlari

Bosqich	Mazmuni	Tayanadigan nazariy asos

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

1. Nazariy tayyorgarlik	O‘rganilayotgan jarayon yoki hodisaning nazariy-tushunchaviy asoslari bilan tanishish	Multimedia orqali o‘qitish nazariyasi [1]; ikki kanalli kodlash [2]
2. Virtual simulyatsiya	Virtual laboratoriya yoki tashqi simulyatsiya (masalan, PhET) yordamida tajriba o‘tkazish, parametrlarni o‘zgartirish	Tajribaviy o‘rganish tsikli [4]; konstruktsionizm [5]; kognitiv yuklama nazariyasi [3]
3. Natijalarni tahlil qilish	To‘plangan ma’lumotlarni tahlil qilish, sabab-oqibat bog‘liqliklarini aniqlash, xulosa chiqarish	Muammoni hal etish nazariyasi [7]
4. Refleksiya	O‘z faoliyatini va natijalarini baholash mezonlari asosida refleksiv baholash	Tajribaviy o‘rganish tsikli (refleksiv kuzatish) [4]; faol o‘rganish g‘oyalari [6]

Texnologiyaning texnik-uslubiy vositasi sifatida virtual laboratoriya moduli va uning tashqi simulyatsiya resurslari, xususan PhET Interactive Simulations, bilan integratsiyasi taklif etiladi. Bunday integratsiya orqali talabalar turli tashqi platformalarga chiqmasdan, yagona o‘quv muhiti ichida fizik, kimyoviy va matematik jarayonlarni interaktiv tarzda o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Wieman, Adams va Perkinsning tadqiqotlarida ko‘rsatilganidek, ilmiy asoslangan tarzda ishlab chiqilgan simulyatsiyalar talabalarni real ilmiy tadqiqotchilarga xos tarzda - kuzatish, gipoteza qurish, tekshirish - tajriba bilan ishlashga undaydi [9], bu esa taklif etilgan texnologiyaning ikkinchi bosqichi (virtual simulyatsiya) uchun ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Texnologiyaning barcha to‘rt bosqichi o‘zaro bog‘liq bo‘lib, ular orasidagi izchillik ("uzviylik") shunchaki texnik ketma-ketlik emas, balki har bir bosqichning oldingi bosqich natijasiga bevosita tayanishi ma’nosidagi pedagogik-psixologik uzviylikni anglatadi: nazariy tayyorgarliksiz virtual simulyatsiya mazmunsiz bo‘lib qoladi, simulyatsiya natijalarini tahlil qilmasdan turib esa refleksiya imkonsizdir. Ushbu uzviylik, Yevropa Komissiyasining raqamli kompetensiyalar modelida belgilangan axborotni izlash, qayta ishlash va muammolarni hal etish kompetensiyalarini [8] bir-biri bilan bog‘liq holda, alohida-alohida emas, balki yaxlit jarayon doirasida rivojlantirish imkonini beradi.

Taklif etilgan texnologiyaning birinchi va ikkinchi bosqichlari Mayerning multimedia orqali o‘qitish nazariyasi [1] va Paivioning ikki kanalli kodlash nazariyasi [2] bilan bevosita bog‘liqdir. Ushbu ikki nazariyaga ko‘ra, vizual va verbal axborotning muvofiqlashtirilgan holda taqdim etilishi bilimlarni chuqurroq o‘zlashtirishga olib keladi; texnologiyaning "nazariy tayyorgarlik - virtual simulyatsiya" ketma-ketligi aynan shu muvofiqlashtirishni ta’minlashga xizmat qiladi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Swellerning kognitiv yuklama nazariyasi [3] texnologiyaning barcha bosqichlarida axborotni bosqichma-bosqich, ortiqcha yuklamasiz taqdim etish zarurligini asoslaydi. Bu, xususan, virtual laboratoriya modulini loyihalashda muhim ahamiyat kasb etadi: agar talabaga bir vaqtning o‘zida ham nazariy tushuncha, ham murakkab simulyatsiya interfeysi, ham baholash mezonlari taqdim etilsa, bu ishchi xotiraning ortiqcha yuklanishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, texnologiyada bosqichlarning izchil, bir-biridan ajratilgan holda taqdim etilishi nazariy jihatdan asoslangan yechim hisoblanadi.

Kolbning tajribaviy o‘rganish tsikli [4] va Papertning konstruktsionistik yondashuvi [5] texnologiyaning "virtual simulyatsiya - natijalarni tahlil qilish - refleksiya" ketma-ketligini to‘g‘ridan-to‘g‘ri izohlaydi. Bu ketma-ketlik, mohiyatan, Kolb tsiklining to‘rt elementini (konkret tajriba, refleksiv kuzatish, mavhum kontseptuallashtirish, faol eksperimentlashtirish) raqamli muhitda takrorlashga urinishdir. Dyuining faol o‘rganish g‘oyalari [6] ham shu yo‘nalishda: talaba bilimni faqat tinglash orqali emas, balki faol ishtirok orqali egallaydi.

Nyuell va Saymonning muammoni hal etish nazariyasi [7] texnologiyaning uchinchi bosqichi - natijalarni tahlil qilish - uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Bu nazariyaga ko‘ra, murakkab vaziyatlarni tahlil qilish va yechim topish jarayoni tizimli, bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan tafakkur faoliyati sifatida modellashtirilishi mumkin; virtual simulyatsiya natijalarini tahlil qilish jarayoni talabaga aynan shunday tizimli tahliliy faoliyatni mashq qildirish imkonini beradi.

Amaliy jihatdan, Wieman, Adams va Perkinsning PhET simulyatsiyalari bo‘yicha tadqiqotlari [9] taklif etilgan texnologiyaning ikkinchi bosqichi uchun muhim empirik asos beradi: ilmiy asoslangan tarzda loyihalashtirilgan simulyatsiyalar talabalarni real tadqiqotchilarga xos xulq-atvorga - kuzatish, gipoteza qurish va tekshirish - undashi mumkinligi ko‘rsatilgan. Shu bilan birga, Yevropa Komissiyasining raqamli kompetensiyalar modeli [8] va UNESCO‘ning interaktiv-vizual ta’lim borasidagi xulosalari [10] texnologiyaning nafaqat individual bosqichlari, balki uning yaxlit tizim sifatidagi zarurligini ham asoslaydi: raqamli infratuzilma va interaktiv resurslarga notekis kirish imkoniyati mavjud bo‘lgan sharoitda, mavjud vositalarni tizimli va uzviy tarzda tashkil etish ularning cheklangan resurslardan maksimal samara olish imkonini beradi.

Shu bilan birga, taklif etilgan texnologiyaning bir qator cheklovlarini ta’kidlash lozim. Birinchidan, texnologiya nazariy-analitik tahlil asosida ishlab chiqilgan bo‘lib, uning amaliy samaradorligi ushbu maqola doirasida pedagogik tajriba-sinov orqali statistik jihatdan tekshirilmagan; bu alohida, mustaqil empirik tadqiqotning predmeti bo‘lishi lozim. Ikkinchidan, virtual laboratoriya modulining texnik-dasturiy amalga oshirilishi, jumladan uning PhET kabi tashqi resurslar bilan integratsiyasi, alohida dasturiy-texnik ishlanmani talab qiladi, bu esa ushbu maqolaning predmetidan tashqarida qoladi. Uchinchidan, texnologiyaning turli fan sohalarida (nafaqat aniq fanlarda, balki gumanitar va ijtimoiy fanlarda ham) qo‘llanilishi alohida moslashtirishni talab qilishi mumkin, chunki barcha fan sohalarida ham PhET kabi tayyor simulyatsiya resurslari mavjud emas.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Shunga qaramay, texnologiyaning har bir bosqichi alohida-alohida xalqaro ilmiy adabiyotlarda keng tekshirilgan va nazariy jihatdan asoslangan kognitiv-psixologik mexanizmlarga (dual-channel qayta ishlash, kognitiv yuklamani boshqarish, tajribaviy o‘rganish, konstruktsionizm, tizimli muammo yechish) tayanishi, taklif etilgan texnologiyaning nazariy jihatdan puxta asoslanganligini va uni keyingi bosqichda empirik tekshirish uchun mustahkam asos bo‘lishini ko‘rsatadi.

Ilmiy adabiyotlarning tizimli tahlili natijasida talabalarning akademik-raqamli faoliyatini oshirishga xizmat qiluvchi virtual vizualizatsiya vositalaridan uzviy foydalanish texnologiyasi ishlab chiqildi. Texnologiya to‘rt bosqichdan - nazariy tayyorgarlik, virtual simulyatsiya, natijalarni tahlil qilish va refleksiya - iborat bo‘lib, uning markazida virtual laboratoriya modulining tashqi simulyatsiya resurslari (xususan, PhET Interactive Simulations) bilan integratsiyasi yotadi. Har bir bosqich alohida kognitiv-psixologik nazariyaga (multimedia orqali o‘qitish, ikki kanalli kodlash, kognitiv yuklama, tajribaviy o‘rganish, konstruktsionizm, muammoni hal etish) tayanishi, texnologiyaning bosqichlararo izchilligini nafaqat texnik, balki pedagogik-psixologik jihatdan ham asoslaydi.

Har bir komponentning nazariy asoslari xalqaro ilmiy adabiyotlar (Mayer, Paivio, Sweller, Kolb, Papert, Dyui, Nyuell-Saymon, Yevropa Komissiyasi, Wieman-Adams-Perkins, UNESCO) bilan bog‘lab tahlil qilinishi, taklif etilgan texnologiyaning nazariy jihatdan puxta asoslanganligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, ta’kidlash lozimki, texnologiyaning amaliy samaradorligi ushbu maqola doirasida statistik jihatdan tekshirilmagan; bu vazifa alohida pedagogik tajriba-sinov o‘tkazish orqali kelgusi empirik tadqiqotlar doirasida hal qilinishi lozim. Taklif etilgan texnologiya ana shunday empirik tekshirishlar uchun nazariy asos hamda oliy ta’lim muassasalarida virtual vizualizatsiya vositalarini tizimli joriy etish bo‘yicha amaliy tavsiya sifatida xizmat qilishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Mayer, R. E. (2009). Multimedia Learning (2nd ed.). Cambridge University Press.
2. Paivio, A. (1986). Mental Representations: A Dual Coding Approach. Oxford University Press.
3. Sweller, J. (1988). Cognitive load during problem solving: Effects on learning. Cognitive Science, 12(2), 257-285. https://doi.org/10.1207/s15516709cog1202_4
4. Kolb, D. A. (1984). Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. Prentice-Hall.
5. Papert, S. (1980). Mindstorms: Children, Computers, and Powerful Ideas. Basic Books.
6. Dewey, J. (1938). Experience and Education. Macmillan.
7. Newell, A., & Simon, H. A. (1972). Human Problem Solving. Prentice-Hall.
8. Carretero, S., Vuorikari, R., & Punie, Y. (2017). DigComp 2.1: The Digital Competence Framework for Citizens with eight proficiency levels and examples of use. Publications Office of the European Union. https://doi.org/10.2760/38842

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

9. Wieman, C. E., Adams, W. K., & Perkins, K. K. (2008). PhET: Simulations that enhance learning. Science, 322(5902), 682-683. https://doi.org/10.1126/science.1161948
10. UNESCO. (2023). Global Education Monitoring Report 2023: Technology in Education - A Tool on Whose Terms? UNESCO Publishing.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

THE SIGNIFICANCE OF PREPARING STUDENTS FOR PROJECT-BASED ACTIVITIES IN THE IMPROVEMENT OF PEDAGOGICAL SYSTEMS

Sayimbetova Nasiba Ziynatdinovna, Assistant teacher at Karakalpak State University,

Annotation

INTRODUCTION:this scientific article provides a comprehensive analysis of the theoretical and practical significance of preparing students for project-based activities in the improvement of modern pedagogical systems. Our research highlights the analysis of theoretical data indicating that graduates of higher educational institutions must possess not only profound theoretical knowledge but also the skills to independently solve practical problems, work effectively in a team, think critically and creatively, and develop and successfully implement projects. Therefore, it has been determined that teaching technology based on a project-based educational module, grounded in pedagogical approaches, constitutes one of the most vital components of modern pedagogical systems. The article also provides information on the pedagogical foundations of preparing students for project-based activities, the role of pedagogical methods in innovative educational technologies, and the possibilities for their application within the higher education system of Uzbekistan.

AIM: the main objective of this study is to develop methodological mechanisms for developing pedagogical systems for teaching students project-based activity; the influence of project-based activity in educational processes on the development of students' professional development skills, communicative and research abilities, the characteristics of using innovative ideas and digital competencies, the possibilities of organizing the educational process based on a student-centered model, and the mutual integration of the pedagogical system with components of goals, content, methods, management methods, and evaluation criteria have been scientifically analyzed. Also, another goal of our research is to determine the practical and pedagogical conditions for the effective implementation of project activities in the practice of higher educational institutions, to develop a pedagogical model in connection with modern information and communication technologies and innovative teaching methods, as well as to improve the quality of education, the development of independent educational activities of students and the formation of professional training in accordance with the requirements of the labor market.

MATERIALS AND METHODS: the project method, based on pedagogical research, is of great importance as a means of applying theoretical knowledge to real situations, generating new knowledge based on experience, and developing personal potential. In the scientific literature, the activity of using materials based on project methods is defined as a complex pedagogical system, including the processes of implementing planned activities by a student independently or as part of a team to achieve a specific goal. In recent years, the development of the competency-based

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

approach has been widely discussed as an analysis of pedagogical approaches and the scientific foundations of the activity of using project methods. Within the framework of pedagogical methods, the concept of competence is not only a method that forms a set of knowledge and skills, but also a methodology based on a pedagogical project that includes readiness to apply them in practical situations, independently solve professional problems, and constantly develop.

DISCUSSION AND RESULTS: based on this study, the results of scientific and practical research on the effective organization of project activities in higher educational institutions were developed. These results serve the pedagogical methods of modernizing pedagogical systems and improving the quality of education. Thus, the results of the discussion further enriched the scientific conclusions reached during the study. It is theoretically and practically substantiated that preparing students for project-based activities is a strategic direction for improving pedagogical systems. Such pedagogical approaches, along with improving the quality of higher education, can be viewed as an effective mechanism for training qualified personnel.

Overall, the results obtained scientifically confirmed that preparing students for project-based activities is one of the most effective mechanisms for modernizing the higher education system. Project activity is a holistic innovative educational model that encompasses not only one component of the pedagogical system but all its elements.

CONCLUSION: in conclusion, within the framework of improving pedagogical systems, the theoretical foundations, methodological approaches, and practical significance of preparing students for project-based activities have been comprehensively analyzed. The research findings indicate that an educational process organized around projects is highly effective in developing students' professional competencies, fostering independent learning skills, strengthening innovative and critical thinking, and enhancing their potential to work effectively in real-world professional situations.The study revealed that project-based activity has a complex impact on all components of the pedagogical system, including educational goals, content, teaching methods, educational technologies, assessment systems, faculty activities, and student motivation. The application of the project method facilitates the transition of the educational process from a reproductive approach to a constructive, competency-oriented model. The proposed theoretical conclusions and practical recommendations are of scientific and practical importance for improving the quality of education in higher educational institutions, introducing innovative pedagogical technologies, and training specialists who meet international educational standards.

Keywords: pedagogical activity, pedagogical system, educational program, competency-based approach, pedagogical methods, higher education, project-based learning, career guidance, independent thinking, teaching technologies, educational module.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ЗНАЧЕНИЕ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ К ПРОЕКТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СИСТЕМ

Сайимбетова Насиба Зийнатдиновна, Ассистент преподавателя Каракалпакского государственного университета.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной научной статье всесторонне анализируется теоретическое и практическое значение подготовки студентов к проектной деятельности в контексте совершенствования современных педагогических систем. В исследовании представлен анализ теоретических данных, согласно которым выпускники высших учебных заведений должны обладать не только глубокими теоретическими знаниями, но и навыками самостоятельного решения практических задач, эффективной работы в команде, критического и творческого мышления, а также умением разрабатывать и успешно реализовывать проекты. В связи с этим установлено, что технология обучения на базе модуля проектно-ориентированного образования, основанного на педагогических подходах, является одним из важнейших компонентов современных педагогических систем. Также в статье приводятся сведения о педагогических основах подготовки студентов к проектной деятельности, роли педагогических методов в инновационных образовательных технологиях и возможностях их применения в системе высшего образования Узбекистана.

ЦЕЛЬ: Основной целью настоящего исследования является разработка методологических механизмов развития педагогических систем обучения студентов проектной деятельности, научно проанализировано влияние проектной деятельности в образовательных процессах на развитие у студентов навыков профессионального развития, коммуникативных, исследовательских способностей, характера использования инновационных идей и цифровых компетенций, возможности организации образовательного процесса на основе личностно-ориентированной модели, взаимная интеграция педагогической системы с компонентами цели, содержания, методов, методов управления и критериев оценки. Также еще одной целью нашего исследования является определение практических и педагогических условий эффективной реализации проектной деятельности в практике высших учебных заведений, разработка педагогической модели в увязке с современными информационно-коммуникационными технологиями и инновационными методами обучения, а также повышение качества образования, развитие самостоятельной образовательной деятельности студентов и формирование профессиональной подготовки в соответствии с требованиями рынка труда.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: метод проекта, основанный на педагогических исследованиях, имеет важное значение как средство применения теоретических

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

знаний в реальных ситуациях, получения новых знаний на основе опыта и развития личностного потенциала. В научной литературе деятельность по использованию материалов, основанная на проектных методах, описывается как сложная педагогическая система, включающая в себя процессы осуществления студентом самостоятельно или в составе коллектива запланированной деятельности для достижения определенной цели. В последние годы в качестве анализа педагогических подходов широко обсуждались научные основы деятельности по использованию проектных методов в развитии компетентностного подхода. В рамках педагогических методов понятие компетенции является не только методом, формирующим набор знаний и умений, но и педагогической методологией, основанной на педагогическом проекте, включающем в себя готовность применять их в практических ситуациях, самостоятельно решать профессиональные задачи и постоянно развиваться.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: на основе данного исследования были разработаны результаты научно-практических исследований по эффективной организации проектной деятельности в высших учебных заведениях. Эти результаты служат педагогическим методам модернизации педагогических систем, повышению качества образования. Таким образом, результаты обсуждения еще больше обогатили научные выводы, сделанные в ходе исследования. Теоретически и практически обосновано, что подготовка студентов к проектной деятельности является стратегическим направлением совершенствования педагогических систем. Такие педагогические подходы, наряду с повышением качества высшего образования, можно рассматривать как эффективный механизм подготовки квалифицированных кадров.

В целом, полученные результаты научно подтвердили, что подготовка студентов к проектной деятельности является одним из наиболее эффективных механизмов модернизации системы высшего образования. Проектная деятельность представляет собой целостную инновационную образовательную модель, охватывающую не только одну составную часть педагогической системы, но и все ее элементы.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: В заключение можно сказать, что в рамках совершенствования педагогических систем были всесторонне проанализированы теоретические основы, методические подходы и практическая значимость подготовки студентов к проектной деятельности. Результаты исследования показывают, что образовательный процесс, организованный на основе проектов, обладает высокой эффективностью в развитии профессиональных компетенций студентов, формировании навыков самостоятельного обучения, усилении инновационного и критического мышления, а также в повышении потенциала эффективной работы в реальных профессиональных ситуациях. В ходе исследования было установлено, что проектная деятельность оказывает

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

комплексное влияние на все компоненты педагогической системы, включая образовательные цели, содержание, методы обучения, образовательные технологии, системы оценивания, деятельность профессорско-преподавательского состава и мотивацию студентов. Применение метода проекта обеспечивает переход образовательного процесса от репродуктивного подхода к конструктивной, компетентностной модели. Представленные теоретические выводы и практические рекомендации имеют научное и практическое значение для повышения качества образования в высших учебных заведениях, внедрения инновационных педагогических технологий и подготовки специалистов, соответствующих международным образовательным стандартам.

Ключевые слова: педагогическая деятельность, педагогическая система, образовательная программа, компетентностный подход, педагогические методы, высшее образование, проектно-ориентированное обучение, профессиональная ориентация, самостоятельное мышление, технологии обучения, учебный модуль.

TALABALARNI LOYIHAVIY FAOLIYATGA TAYYORLASHNING PEDAGOGIK TIZIMLARNI TAKOMILLASHTIRISHDAGI AHAMIYATI

Sayimbetova Nasiba Ziynatdinovna, Qoraqalpoq davlat universiteti assistant o‘qituvchisi, O’zbekiston.

Annotatsiya

KIRISH: ushbu ilmiy maqolada oliy ta’lim muassasalarida zamonaviy pedagogik tizimlarni takomillashtirishda talabalarni loyiha faoliyatiga tayyorlashning nazariy va amaliy ahamiyati har tomonlama tahlil qilingan. Tadqiqotimizda oliy ta’lim muassasalari bitiruvchilari nafaqat chuqur nazariy bilimlarga, balki amaliy muammolarni mustaqil hal qila olish, jamoada samarali ishlash, tanqidiy va ijodiy fikrlash, loyihalarni ishlab chiqish hamda muvaffaqiyatli amalga oshirish ko‘nikmalariga ham ega bo‘lishi zarurligi to‘g‘risidagi nazariy ma’lumotlar tahlili yoritib berilgan. Shu bois pedagogik yondashuvlarga asoslangan loyihaviy ta’lim moduli negizidagi o‘qitish texnologiyasi zamonaviy pedagogik tizimlarning eng muhim tarkibiy qismlaridan birini tashkil etishi aniqlangan. Shuningdek, maqolada talabalarni loyiha faoliyatiga tayyorlashning pedagogik asoslari, innovatsion ta’lim texnologiyalarida pedagogik metodlarning o‘rni hamda ularni O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida qo‘llash imkoniyatlari haqida ma’lumotlar keltirilgan.

MAQSAD: ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi talabalarni loyihaviy faoliyatga o‘qitishning pedagogik tizimlarini rivojlantirishning metodologik mexanizmlari ishlab chiqishdan iborat bo‘lib, ta’lim jarayonlarida loyihaviy faoliyatning talabalarda kasbiy rivojlanish ko‘nikmalari, kommunikativ, tadqiqotchilik qobiliyatlari, innovatsion g‘oyalar va raqamli kompetensiyalarni foydalanish xarakterlarini rivojlantirishga ta’siri, ta’lim jarayonini shaxsga yo‘naltirilgan model asosida tashkil etish imkoniyatlari, pedagogik

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

tizimning maqsad, mazmun, metodlar, boshqaruv uslublari va baholash mezonlarining komponentlari bilan o‘zaro integratsiyasi ilmiy tahlil qilingan. Shuningdek, tadqiqotimizning yana bir maqsadi oliy ta’lim muassasalari amaliyotida loyiha faoliyatini samarali amalga oshirishning amaliy-pedagogik shart-sharoitlarini aniqlash, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion o‘qitish metodlari bilan bog‘lagan holda pedagogik modelni ishlab chiqish hamda ta’lim sifatini oshirish, talabalarning mustaqil ta’lim faoliyatini rivojlantirish va kasbiy tayyorgarligini mehnat bozori talablariga muvofiq shakllantirishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: pedagogik tadqiqotlarga asoslangan loyiha metodi nazariy bilimlarni real vaziyatlarga tatbiq etish, tajriba asosida yangi bilimlarni hosil qilish va shaxs salohiyatini rivojlantirish vositasi sifatida muhim ahamiyatga ega. Ilmiy adabiyotlarda loyihaviy metodlarga asoslangan materiallardan foydalanish faoliyati ma’lum bir maqsadga erishish uchun talabaning mustaqil ravishda yoki jamoa tarkibida rejalashtirilgan faoliyatni amalga oshirish jarayonlarini o‘z ichiga olgan holda murakkab pedagogik tizim sifatida ta’riflanadi. So‘nggi yillarda pedagogik yondashuvlar tahlili sifatida kompetensiyaviy yondashuvning rivojlanishi loyihaviy metodlardan foydalanish faoliyatining ilmiy asoslarini keng muhokamalar qilindi. Pedagogik metodlar doirasida kompetensiya tushunchasi nafaqat bilim va ko‘nikmalar to‘plamini shakllantiruvchi metod, balki ularni amaliy vaziyatlarda qo‘llashga, kasbiy muammolarni mustaqil hal qilishga va doimiy rivojlanishga tayyorlikni ham o‘z ichiga oladigan pedagogik loyihaga asoslangan metodologiya hisoblanadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: ushbu tadqiqotimiz asosida oliy ta’lim muassasalarida loyihaviy faoliyatni samarali tashkil etish bo‘yicha ilmiy-amaliy tadqiqotlar natijalari ishlab chiqildi. Ushbu natijalar pedagogik tizimlarni modernizatsiya qilishning pedagogik metodlarga, ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shunday qilib, muhokama natijalari tadqiqot davomida erishilgan ilmiy xulosalarni yanada boyitdi. Talabalarni loyihaviy faoliyatga tayyorlash pedagogik tizimlarni takomillashtirishning strategik yo‘nalishi ekanligini nazariy va amaliy jihatdan asoslab o‘tilgan. Bunday pedagogik yondashuvlarni oliy ta’lim sifatini oshirish bilan bir qatorda, malakali kadrlar tayyorlashning samarali mexanizmi sifatida qarashimiz mumkin.

Umuman olganda, olingan natijalar talabalarni loyihaviy faoliyatga tayyorlash oliy ta’lim tizimini modernizatsiyalashning eng samarali mexanizmlaridan biri ekanligini ilmiy jihatdan tasdiqladi. Loyihaviy faoliyat pedagogik tizimning birgina tarkibiy qismini emas, balki uning barcha elementlarini qamrab oluvchi yaxlit innovatsion ta’lim modeli hisoblanadi.

XULOSA: xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, pedagogik tizimlarni takomillashtirish doirasida talabalarni loyiha faoliyatiga tayyorlashning nazariy asoslari, uslubiy yondashuvlari va amaliy ahamiyati har tomonlama tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, loyihalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, mustaqil o‘qish ko‘nikmalarini shakllantirish, innovatsion

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

va tanqidiy fikrlashni kuchaytirish hamda real kasbiy vaziyatlarda samarali ishlash salohiyatini oshirishda yuqori samaradorlikka ega. Tadqiqotda loyiha faoliyatining pedagogik tizimning barcha tarkibiy qismlariga, jumladan, ta'lim maqsadlari, mazmuni, o'qitish usullari, ta'lim texnologiyalari, baholash tizimlari, professor-o'qituvchilar faoliyati va talabalar motivatsiyasiga kompleks ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Loyiha usulining qo'llanilishi ta'lim jarayonining reproduktiv yondashuvdan konstruktiv, kompetensiyaviy modelga o'tishini ta'minlaydi. Taqdim etilgan nazariy xulosalar va amaliy tavsiyalar oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini yuksaltirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish hamda xalqaro ta'lim standartlariga javob beradigan mutaxassislarni tayyorlashda ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: Pedagogik faoliyat, pedagogik tizim, ta'lim dasturi, kompetensiyaviy yondashuv, pedagogik metodlar, oliy ta'lim, loyihaga asoslangan ta'lim, kasbga yo'naltirish, mustaqil fikrlash, o'qitish texnologiyalari, o'quv moduli.

Today, the primary role of higher education institutions extends beyond merely providing theoretical knowledge. It now encompasses training specialists who can operate effectively in complex professional situations, think innovatively, systematically analyze problems, and develop practical solutions. In applying educational models based on these pedagogical methods, teaching technologies organized around project-based learning are particularly important. Project-based activities allow students to connect their theoretical knowledge with real-world problems. This not only strengthens their knowledge but also develops their professional competencies and makes the educational process more effective. The historical stages of the development of pedagogical systems show that educational effectiveness is directly linked to the innovative nature of teaching methods. Although the traditional reproductive model of education has been effective for many years, it no longer fully meets the demands of the modern economy. As a result, constructivist approaches, competency-based education, problem-based learning, and project-based methods are being widely implemented. The pedagogical essence of project-based activity is that the student, as an active subject, independently acquires knowledge, conducts scientific research, critically analyzes information, collaborates in a team, and achieves practical results. This approach fully aligns with the concept of "student-centered education," a fundamental principle of modern pedagogy. Currently, the project-based learning (PBL) model is widely used in the world's leading universities. This model serves to significantly improve the quality of education in engineering, medicine, pedagogy, economics, information technology, and many other fields. International experience shows that the professional adaptability of graduates who studied through project-based methods, and their assessment by employers, is higher compared to those who studied using traditional methods. In the Republic of Uzbekistan, the introduction of innovative pedagogical technologies has also been identified as a priority area in the ongoing reforms to modernize the higher education system. The

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

implementation of the credit-module system, the expansion of academic independence, and the development of a competency-based approach further enhance the importance of project-based activities. At the same time, certain problems persist in the organization of project-based activities within existing pedagogical systems. Specifically, issues such as insufficient methodological support, the need to develop the project management competencies of faculty, the improvement of evaluation criteria, and the effective use of digital platforms remain pressing. The main purpose of this research is to scientifically substantiate the theoretical foundations, practical mechanisms, and effectiveness of preparing students for project-based activities with the aim of improving pedagogical systems.

The history of pedagogical science López, M., H. Vegas, and M. Rodríguez et al shows that approaches aimed at ensuring the active participation of students in the educational process have been shaped by the socio-economic needs of each historical period[1]. In this context, project-based activity has been established not only as a teaching method but also as a structural component of modern pedagogical systems. Research pedagogical science Derkach, Tetiana M., Mariia M. Bilianska, and Olga G. Yaroshenko et al formation of the theory of project-based activity is closely linked to the ideas of pragmatic pedagogy[2]. According to this approach, knowledge is formed during a person's practical activities, and its value is determined by the ability to solve problems in daily life. Ngereja, Bertha, Bassam Hussein, and Bjørn Andersen et al, Pedagogical methods in the process of working on a project, students apply their theoretical knowledge to practical tasks, search for and analyze new information, collaborate with a group, and create a final product. This process covers almost all elements of professional activity. In scientific literature, motivation, reflection, collaboration, creativity, and independence are highlighted as the main factors determining the effectiveness of project-based activities[3]. While working on a project, the student does not simply repeat ready-made answers but independently creates new knowledge. This fully aligns with the fundamental principles of constructivist pedagogy. According to the theory of constructivism, knowledge is not delivered in a ready-made form from an external source but is constructed through the interaction between an individual's prior experience and new information. This is precisely the process that occurs in project-based activities. For example, Lavado-Anguera, Silvia, Paloma-Julia Velasco-Quintana, and María-José Terrón-López et al the introduction of the project method necessitates a revision of the content of traditional lectures and seminars, basing assessment criteria on competencies, and structuring the pedagogical activities of faculty according to new requirements. Educational goals, considered the central element of the pedagogical system, are also undergoing significant changes in the modern era. Whereas the main focus was previously on the volume of knowledge, today the priorities are the application of knowledge, adaptation to new situations, development of innovative solutions, and readiness for lifelong learning. Project-based activity serves these exact purposes. This

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

is because, during a project, a student simultaneously conducts research, analyzes a problem, develops several potential solutions, selects the most optimal one, and tests it in practice. This enhances the functional significance of theoretical knowledge. Chekhovska, Liubov, Natalia Chernysh, and Tetyana Ravchyna et al scientific research shows that project-based activity has a significantly positive impact on learning motivation. In traditional classes, a student often studies to get a grade, whereas in classes organized around projects, they strive to achieve a tangible result. The connection of this result to real life strengthens intrinsic motivation. Psychological studies indicate that individuals with strong intrinsic motivation achieve better results when performing complex tasks, are not afraid of difficulties, and constantly work on self-improvement. Analysis reveals that methodological recommendations alone are insufficient for the successful implementation of project-based activities[4].

This study was designed as a comprehensive investigation aimed at scientifically evaluating the role and effectiveness of preparing students for project-based activities in the enhancement of the pedagogical system. The research methodology was developed based on the methodological principles of modern pedagogical research, a systems approach, the competency-based paradigm, the constructivist theory of education, an activity-based approach, and concepts of educational quality management. This choice of methodological foundation enabled the analysis of project-based activity not as an isolated method, but as a complex pedagogical system intrinsically linked with all components of higher education. According to the methodological concept of the research, a student's professional development is shaped by the influence of numerous interrelated factors. These include educational content, teaching methods, the learning environment, motivation, reflection, self-regulation, communication skills, information literacy, the activities of faculty, and the external social environment. Therefore, in evaluating the effectiveness of project-based activity, it was deemed necessary to comprehensively study not only the final outcomes but also all stages of the educational process. The main objective of the study was to identify the factors influencing the effectiveness of the pedagogical system for preparing students for project-based activity, to assess their interdependencies, and to develop a scientific-practical model for improving this process. To achieve this objective, a number of research tasks were established[5]. Specifically, the main tasks were defined as systematizing the theoretical foundations of project-based activity, analyzing international experience, identifying mechanisms for integration with the competency-based approach, assessing the pedagogical effectiveness of project-based education, and developing practical recommendations. The pedagogical process within higher education institutions was chosen as the object of the research. The subject of the research was the content, methods, organizational forms, and assessment mechanisms for preparing students for project-based activity, as well as their impact on the improvement of the pedagogical system. This definition of the object and subject allowed for the clear determination of the

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

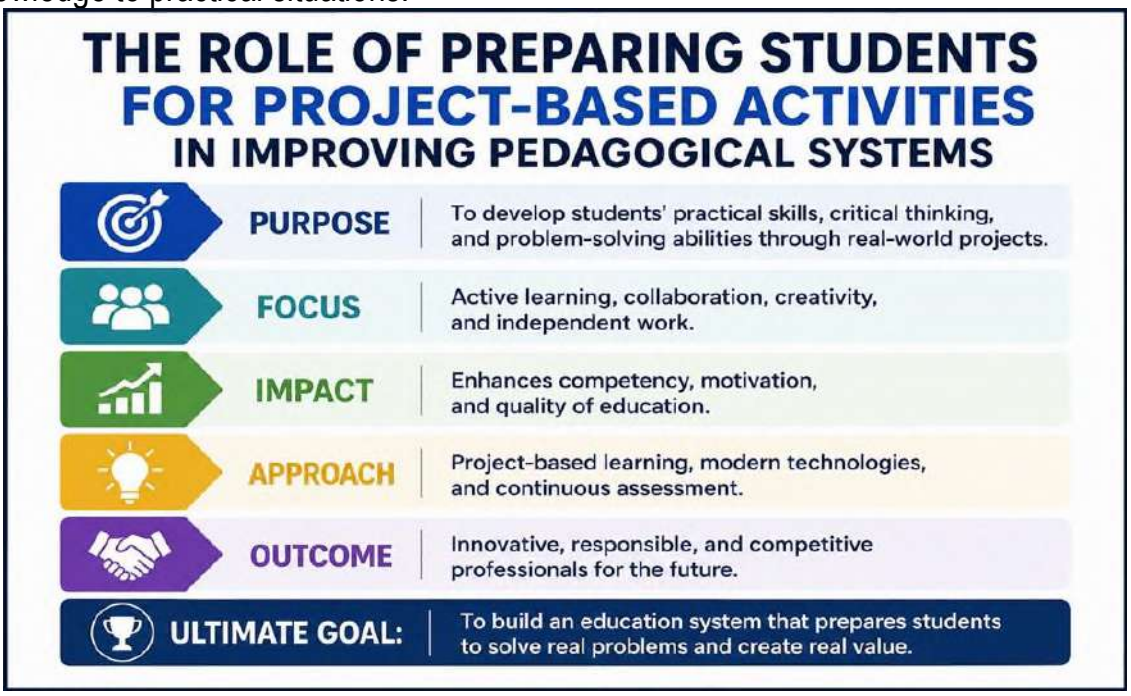
research's scientific boundaries and the appropriate selection of methods. Throughout the study, a systems approach was employed as the primary methodological principle. According to this approach, a pedagogical system comprises a set of interconnected elements, and each component directly influences the development of the others. Project-based activity was similarly viewed as a complex system, and its objectives, content, methods, tools, management mechanisms, monitoring system, and outcomes were analyzed within a unified framework. This approach enhanced the scientific reliability of the research findings. The activity-based approach served as the main theoretical foundation for explaining the psychological and pedagogical mechanisms of project-based activity. According to this approach, an individual's development occurs through their participation in an activity. The student is not a passive recipient of ready-made knowledge but an active subject in the process of knowledge creation. For this reason, the study paid special attention to the processes of students' independent decision-making, problem identification, data analysis, development of creative solutions, and evaluation of results. Based on this approach, the range of professional, communicative, information-communication, research, innovative, and social competencies formed as a result of project-based activity was systematized. The observation results were then systematized based on specific indicators and utilized in subsequent analyses. Using the content analysis method, a range of materials on project-based learning were examined, including scientific articles, monographs, reports from international organizations, educational standards, curricula, and methodological guides. This analysis synthesized scientific perspectives on the developmental trends, methodological approaches, evaluation criteria, and educational quality impact of project-based activities. The most pedagogically sound model was deemed to be one that involves implementing simple projects in the initial courses, followed by interdisciplinary and research-oriented projects in later stages, and culminating in complex projects integrated with industry at the graduation stage. The methodological analysis concluded by establishing that preparing students for project-based activities constitutes a holistic model[6]. This model harmonizes all components of the pedagogical system, enhances educational quality, and serves to train highly qualified specialists who meet the demands of the modern labor market. It is precisely this methodological model that forms the scientific foundation for the results and discussions presented in the subsequent sections.

The research results indicated that systematically preparing students for project-based activities has a positive impact on all components of the pedagogical system. The analysis revealed that when project-based activities are consistently integrated into the educational process, the content of education, its organizational and evaluation mechanisms, as well as the pedagogical collaboration between faculty and students, are elevated to a qualitatively new level. Such changes directly affect not only individual disciplines but also the innovative development strategy of the entire educational

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

institution. In analyzing the results, the primary focus was on the changes in students' professional competencies. Observations showed that students regularly involved in project-based activities achieve significantly higher results in applying theoretical knowledge to practical situations.

This figure presents a modern infographic model that conceptually illustrates the role of preparing students for project-based activities in the enhancement of pedagogical systems. At the top of the figure, the main idea of the topic is written in a large font, emphasizing the strategic importance of project-based activities within the educational process. Subsequent blocks consistently illuminate the goals, key directions, pedagogical impact, modern approaches, and expected outcomes of project-based activity. The final part of the infographic summarizes that all elements are integrated into a single pedagogical system and that the main purpose of project-based activity is to form specialists with high professional competencies who are capable of solving real-life problems. They adopt a more systematic approach to analyzing complex problems, strive to consider various factors in the decision-making process, and attempt to develop multiple alternative solutions. This confirms that project-based activity is a crucial pedagogical tool for developing analytical thinking. Furthermore, the analysis demonstrated the special role of project-based activity in fostering creative thinking. Instead of relying on ready-made algorithms, students aimed to develop innovative solutions adapted to new situations. Activities focused on examining problems from different perspectives, making effective use of existing resources, and creating new products or services enhanced their creative potential. In particular, students who participated in interdisciplinary projects were able to propose novel approaches to complex issues by integrating knowledge from various fields. This indicates that

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

improving the pedagogical system should be accomplished not only by changing methods but also by democratizing the educational environment. Under the influence of project-based activities, the organizational aspects of the pedagogical system also improved significantly. Curricula became more flexible, interdisciplinary integration was strengthened, and the ratio between classroom sessions and independent study became more balanced[7].

The results obtained reaffirm the growing importance of project-based learning in modern pedagogical theory. The patterns identified during the research show that it is scientifically and practically sound to evaluate project-based activities not only as a part of the educational process but also as a strategic mechanism for developing the pedagogical system. This approach necessitates a re-evaluation of the goals, content, methods, and assessment systems of education, as well as the roles of faculty and students, from a new perspective. When comparing the research findings with the theory of the modern competency-based approach, it becomes clear that project-based activity creates a natural pedagogical environment for developing professional competencies. The core idea of the competency-based approach is not rote memorization of knowledge, but the development of skills to apply it effectively in various situations. It is precisely project-based activity that puts this requirement into practice. As students apply theoretical knowledge to practical problems, they naturally cultivate professional qualities such as analytical thinking, decision-making, initiative, and a sense of responsibility for outcomes. This allows assessment to be interpreted not merely as a tool for control, but as a developmental pedagogical mechanism. From the perspective of improving the pedagogical system, project-based activity is also particularly important as a mechanism for strengthening the integration of education and industry. The research found that projects implemented in collaboration with real enterprises, research centers, and social organizations had a significant positive impact on students' professional training[8]. Such collaboration not only enhances the practical relevance of theoretical knowledge but also accelerates graduates' adaptation to the labor market. Employers perceive graduates with project experience as specialists capable of working independently in complex situations. The results of the discussion also highlight the need to focus on the role of project-based activities within the lifelong learning framework. This activity should be consistently developed not only at the higher education level but also within the general secondary and vocational education systems. This conceptual model unites all elements of the pedagogical system around a single goal and allows project-based activity to be organized not as a method applied in isolated cases, but as a continuously evolving pedagogical process[9]. The main advantage of the model is its flexibility; it can be successfully applied to higher education institutions of various fields, specializations, and educational formats. The results showed that project-based activity is a key factor in forming students' professional competencies, developing independent learning skills, stimulating innovative thinking, and increasing the effectiveness of the pedagogical

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

system. Furthermore, an educational process organized on a project basis strengthens student motivation, facilitates the integration of learning activities with real industry needs, and serves to train specialists who meet the demands of the modern labor market.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. López, M., H. Vegas, and M. Rodríguez. "Project-based learning strategy: An innovative proposal for local education system." Int J Psychosoc Rehabil 24.1 (2020): 1666-81.
2. Derkach, Tetiana M., Mariia M. Bilianska, and Olga G. Yaroshenko. "Project-based learning as an approach to enhance ecological component in professional education." Educational Technology Quarterly 2023.4 (2023): 481-497.
3. Ngereja, Bertha, Bassam Hussein, and Bjørn Andersen. "Does project-based learning (PBL) promote student learning? a performance evaluation." Education Sciences 10.11 (2020): 330.
4. Chekhovska, Liubov, Natalia Chernysh, and Tetyana Ravchyna. "Development of project activities for teachers and students of the education system." Revista Tempos e Espaços em Educação 15.34 (2022).
5. Zhang, Lu, and Yan Ma. "A study of the impact of project-based learning on student learning effects: A meta-analysis study." Frontiers in psychology 14 (2023): 1202728.
6. Hariyono, Hariyono, Umi Hidayati, and Suharto Suharto. "The effect of AI-Optimized project-based learning on digital pedagogical readiness." Indonesian Journal of Educational Development (IJED) 7.1 (2026): 49-64.
7. Ruiz Viruel, Sergio, Enrique Sánchez Rivas, and Julio Ruiz Palmero. "The role of artificial intelligence in project-based learning: Teacher perceptions and pedagogical implications." Education Sciences 15.2 (2025): 150.
8. Lavado-Anguera, Silvia, Paloma-Julia Velasco-Quintana, and María-José Terrón-López. "Project-based learning (PBL) as an experiential pedagogical methodology in engineering education: A review of the literature." Education Sciences 14.6 (2024): 617.
9. Prasetiyo, Wibowo Heru, et al. "Promoting digital citizenship among student-teachers: The role of project-based learning in improving appropriate online behaviors." Participatory Educational Research 10.1 (2023): 389-407.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

KEY DIRECTIONS FOR FOSTERING STUDENTS' RESPONSIBILITY TOWARDS NATURAL RESOURCES AND WASTE WITHIN KARAKALPAK FOLK PEDAGOGY.

Tursinbekova Qundizgul Joldasbekovna, Senior Lecturer at Karakalpak State University.

Annotation

INTRODUCTION: this article provides a theoretical analysis of the ecological and educational possibilities of Karakalpak folk pedagogy in terms of fostering students' rational use of natural resources and a responsible attitude toward waste. The main goal and objectives of the research are: to determine the role of environmental values, customs, labor traditions, and folklore embodied in folk pedagogy in the process of modern environmental education, and to develop a conceptual model for fostering environmental responsibility based on them. It is also scientifically substantiated that the introduction of elements of folk pedagogy into the educational process of general secondary schools helps to connect students' environmental knowledge with practical activities, develop environmental thinking, and form sustainable environmental behavior. The study concludes with the proposal of a theoretical model based on the combination of environmental knowledge, values, practical activity, and reflective analysis. This model serves as a methodological basis for improving the content of environmental education based on national values, developing educational technologies considering regional environmental problems, and forming environmental competencies in students.

AIM: the primary objective of this study is to scientifically analyze the educational potential of ecological values, national customs, traditions rooted in national values, and folklore as manifested in Karakalpak folk pedagogy. Based on this analysis, the study aims to elaborate on modern approaches to developing a theoretical framework for fostering in students the rational use of natural resources and a responsible attitude toward waste. Furthermore, the research examines the role of folk pedagogy in cultivating a careful attitude toward water, land, plants, and nature, in harmony with the principles of environmental education. The interrelationship between ecological knowledge, national values, and practical activities will be determined based on pedagogical educational programs, according to the results of our research. The development of ecological competencies through integration into the educational process of general education schools is considered a highly effective indicator. A key goal is the application of a conceptual pedagogical model that serves to form sustainable environmental behavior and develop students' active stance on environmental protection.

MATERIALS AND METHODS: this study is primarily aimed at identifying the theoretical foundations for fostering students' sense of responsibility towards natural resources and waste within Karakalpak folk pedagogy. It employs scientific materials grounded in a comprehensive pedagogical approach that relies on a qualitative scientific research methodology. The general materials of this study consist of a compilation of

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

theoretical data from ethnopedagogical sources, pedagogical methods for shaping the national educational traditions of the Karakalpak people, examples from folk oral traditions based on educational methods, research by international scholars on the development of national customs and environmental education, and considerations from scientific literature regarding ecological competencies and the rational use of natural resources.

The ethnopedagogical approach was selected as the main methodological direction for this study, and the historical experience and national values of the Karakalpak people are discussed from the perspective of modern environmental education. The study describes the interconnectedness of ecological knowledge norms based on competency-based approaches in education, the core skills within educational methods, and value-based education with scientific and practical activities.

DISCUSSION AND RESULTS: the results obtained during the discussion were comparatively analyzed against modern concepts of environmental education in the field of pedagogy. The primary findings of the analysis indicate that the main goal of contemporary environmental education is not only to increase students' environmental knowledge and foster their ecological upbringing from a young age, but also to focus on developing an individual's ecological culture. The core of Karakalpak folk pedagogy also promotes a careful attitude toward nature and the formation of an ecological culture. Therefore, it was determined that integrating pedagogical methods based on the ecological meaning and content of folk pedagogy into the educational process can help develop students' environmental competencies. In the current modern education system, it is also advisable to strengthen pedagogical collaboration to enhance the effectiveness of environmental education. Supporting the environmental projects of our students reinforces their ecological knowledge and fosters their initiative to protect nature.

CONCLUSION: in conclusion, a theoretical model consisting of five components has been developed to foster a responsible attitude toward natural resources and waste among students. This model incorporates motivational-value, cognitive, activity-practical, reflexive, and results-based components, whose synergy enables environmental responsibility to become a stable personality trait. The model's uniqueness lies in its consideration of environmental knowledge in harmony with the value system of folk pedagogy. Consequently, environmental education is interpreted not only as a process of imparting knowledge but also as a means of ensuring the spiritual, moral, and cultural maturity of the individual. The study also substantiates the educational potential of folk pedagogy in promoting waste reduction and the rational use of resources. Integrating the ecological values of Karakalpak folk pedagogy, linking environmental projects and practical activities to local environmental problems, and strengthening cooperation with families and the mahalla all contribute to developing students' environmental responsibility and are regarded as promising pedagogical approaches for reinforcing it.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Keywords: folk pedagogy, ethnopedagogy, educational program, environmental education, environmental competence in education, environmental culture, environmental education, pedagogical model.

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ У УЧАЩИХСЯ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ПРИРОДНЫЕ РЕСУРСЫ И ОТХОДЫ В КАРАКАЛПАКСКОЙ НАРОДНОЙ ПЕДАГОГИКЕ.

Турсинбекова Кундизгул Жолдасбековна, Старший преподаватель Каракалпакского государственного университета.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье теоретически анализируются эколого-воспитательные возможности каракалпакской народной педагогики в формировании учащихся рационального использования природных ресурсов и ответственного отношения к отходам. Основные цель и задачи исследования заключаются в определении роли экологических ценностей, обычаев, трудовых традиций и фольклора, воплощенных в народной педагогике, в процессе современного экологического образования, а также в разработке на их основе концептуальной модели формирования экологической ответственности. Кроме того, научно обосновано, что включение элементов народной педагогики в учебный процесс общеобразовательных школ способствует увязке экологических знаний учащихся с практической деятельностью, развитию их экологического мышления и формированию устойчивого экологического поведения. В заключение исследования предлагается теоретическая модель, основанная на гармонии экологических знаний, ценностей, практической деятельности и рефлексивного анализа. Данная модель служит методологической основой для совершенствования содержания экологического образования на основе национальных ценностей, разработки технологий обучения с учетом региональных экологических проблем и формирования экологических компетенций у учащихся.

ЦЕЛЬ: основная цель данного исследования заключается в научном анализе воспитательных возможностей экологических ценностей, национальных обычаев, традиций, основанных на национальных ценностях нашего народа, и образцов устного народного творчества, проявляющихся в каракалпакской народной педагогике, а также в разъяснении на их основе современных направлений разработки теоретических основ для формирования у учащихся рационального использования природных ресурсов и ответственного отношения к отходам.

Также в ходе исследования была изучена роль народной педагогики в развитии бережного отношения к воде, земле, растениям и природе в гармонии с принципами экологического образования. Взаимосвязь экологических знаний, национальных ценностей и практической деятельности, основанная на

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

педагогических образовательных программах, определяется по результатам нашего исследования. Считается, что показатель развития экологических компетенций посредством интеграции в учебный процесс общеобразовательных школ является высоким, а основной целью является применение концептуальной педагогической образовательной модели, которая служит формированию устойчивого экологического поведения и развитию активной позиции учащихся в области охраны окружающей среды.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: настоящее исследование направлено на определение теоретических основ формирования у учащихся ответственного отношения к природным ресурсам и отходам в каракалпакской народной педагогике. В нём использовались научные материалы, основанные на комплексных педагогических подходах, которые, в свою очередь, опираются на методологию качественного научного исследования.

Общие материалы данного исследования включают в себя совокупность теоретических сведений из этнопедагогических источников, педагогические методы формирования национальных воспитательных традиций каракалпакского народа, образцы устного народного творчества, отражающие воспитательные приёмы, исследования международных учёных в области развития национальных обычаев и экологического воспитания, а также материалы и суждения об экологических компетенциях и рациональном использовании природных ресурсов, представленные в научной литературе.

В качестве основного методологического направления данного исследования был выбран этнопедагогический подход, в рамках которого исторический опыт и национальные ценности каракалпакского народа были рассмотрены с точки зрения современного экологического образования. В работе описана взаимосвязь между нормами экологических знаний, основанными на компетентностном подходе в образовании, основными навыками в методах воспитания, воспитанием на основе национальных ценностей и научно-практической деятельностью.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты, полученные в ходе обсуждения, были сопоставлены с современными концепциями экологического образования в области педагогики. Основные выводы анализа показывают, что главной целью современного экологического образования является не только повышение экологических знаний учащихся и формирование у них экологического воспитания уже в школьный период, но и развитие экологической культуры личности. Именно эти принципы, заложенные в каракалпакской народной педагогике, призывают к бережному отношению к природе и формированию экологической культуры. В связи с этим было установлено, что интеграция педагогических методов, основанных на экологическом содержании народной педагогики, в образовательный процесс может способствовать развитию у учащихся экологических компетенций. В настоящее время в современной системе

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

образования также целесообразно усиливать педагогическое сотрудничество для повышения эффективности экологического воспитания. Поддержка экологических проектов нашей учащейся молодежи укрепляет их экологические знания и инициативность в деле сохранения природы.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: в заключение можно сказать, что была разработана теоретическая модель, состоящая из пяти компонентов и направленная на формирование у учащихся ответственного отношения к природным ресурсам и отходам. Данная модель включает в себя мотивационно-ценностный, когнитивный, деятельностно-практический, рефлексивный и результативный компоненты, синергия которых позволяет превратить экологическую ответственность в устойчивое качество личности. Особенность модели заключается в том, что экологические знания в ней рассматриваются в гармонии с системой ценностей народной педагогики. В результате этого экологическое образование трактуется не только как процесс передачи знаний, но и как средство обеспечения духовно-нравственной и культурной зрелости личности. В исследовании также обоснован воспитательный потенциал народной педагогики в продвижении идей сокращения отходов и рационального использования ресурсов. Интеграция экологических ценностей каракалпакской народной педагогики, увязка экологических проектов и практических занятий с местными экологическими проблемами, а также укрепление сотрудничества с семьей и махаллей способствуют развитию экологической ответственности учащихся и рассматриваются как перспективное педагогическое направление для ее укрепления.

Ключевые слова: народная педагогика, этнопедагогика, образовательная программа, экологическое образование, экологическая компетентность в образовании, экологическая культура, экологическое воспитание, педагогическая модель.

QORAQALPOQ XALQ PEDAGOGIKASIDA O‘QUVCHILARNING TABIIY RESURSLAR VA CHIQINDILARGA NISBATAN MAS’ULIYATINI SHAKLLANTIRISHNING ASOSIY YO’NALISHLARI.

Tursinbekova Qundizgul Joldasbekovna, Qoraqalpoq davlat universiteti katta o‘qituvchisi.

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada o‘quvchilarning tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va chiqindilarga nisbatan mas’uliyatli munosabatni shakllantirishda Qoraqalpoq xalq pedagogikasining ekologik-tarbiyaviy imkoniyatlari ilmiy nazariy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotning asosiy maqsadi va vazifalari zamonaviy ekologik ta’lim jarayonida xalq pedagogikasida mujassamlashgan ekologik qadriyatlar, urf-odatlar, mehnat an’analari hamda folklorning o‘rnini aniqlash va ular asosida ekologik mas’uliyatni shakllantirishning

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

konseptual modelini ishlab chiqishdan iborat. Shuningdek, umumta'lim maktablarining o'quv jarayoniga xalq pedagogikasi unsurlarini kiritish o'quvchilarning ekologik bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog'lashga, ekologik tafakkurini rivojlantirishga va barqaror ekologik xulq-atvorni shakllantirishga yordam berishi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Tadqiqot yakunida ekologik bilim, qadriyatlar, amaliy faoliyat va refleksiv tahlil uyg'unligiga asoslangan nazariy model taklif etilgan. Ushbu model ekologik ta'lim mazmunini milliy qadriyatlar asosida takomillashtirish, hududiy ekologik muammolarni hisobga olgan holda o'qitish texnologiyalarini ishlab chiqish hamda o'quvchilarda ekologik kompetensiyalarni shakllantirish uchun metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

MAQSAD: ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi Qoraqalpoq xalq pedagogikasida namoyon bo'lgan ekologik qadriyatlar, milliy urf-odatlar, xalqimizning milliy qadriyatlarga asoslangan an'analari va xalq og'zaki ijodi namunalarining tarbiyaviy imkoniyatlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish hamda ular asosida o'quvchilarda tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va chiqindilarga nisbatan mas'uliyatli munosabatni shakllantirishning nazariy asoslarini ishlab chiqishishning zamonaviy yo'nalishlarini tushuntirishdan iborat bo'ladi. Shuningdek, tadqiqot davomida xalq pedagogikasining suv, yer, o'simlik va tabiatga nisbatan ehtiyotkor munosabatni rivojlantirishdagi o'rni ekologik ta'lim tamoyillari bilan uyg'un holda o'rganilib chiqildi. Pedagogik ta'lim dasturlarida asoslangan holda ekologik bilim, milliy qadriyatlar, amaliy faoliyatning o'zaro bog'liqligi tadqiqotimiz natijalariga ko'ra aniqlanadi. Ekologik tarbiyani umumta'lim maktablari o'quv jarayoniga integratsiyalash orqali ekologik kompetensiyalarni rivojlantirish ko'rsatkichi yuqori hisoblanib, barqaror ekologik xulq-atvorni shakllantirish hamda o'quvchilarning atrof-muhitni muhofaza qilishga oid faol pozitsiyasini rivojlantirishga xizmat qiluvchi konseptual pedagogik ta'lim modelni qo'llash asosiy maqsad sanaladi.

MATERIALLAR VA METODLAR: Mazkur tadqiqot asosan Qoraqalpoq xalq pedagogikasida o'quvchilarning tabiiy resurslar va chiqindilarga nisbatan mas'uliyatini shakllantirishning nazariy asoslarini aniqlashga qaratilgan bo'lib, unda sifatli ilmiy tadqiqot metodologiyasiga tayangan kompleks pedagogik yondashuvlarga asoslangan ilmiy materiallar qo'llanildi. Ushbu tadqiqotning umumiy materiallarini etnopedagogik manbalardagi nazariy ma'lumotlarning jamlanmasi, Qoraqalpoq xalqining milliy tarbiyaviy an'analarini shakllantirishdagi pedagogik metodlar, xalq og'zaki ijodining tarbiya metodlariga asoslangan namunalari, milliy urf-odat va ekologik tarbiya rivojlanish bo'yicha xalqaro olimlar tadqiqotlari, ekologik kompetensiyalar hamda tabiiy resurslardan oqilona foydalanishga oid ilmiy adabiyotlarda keltirib o'tilgan mulohazalar materiallari ko'rsatib o'tiladi.

Mazkur tadqiqotning etnopedagogik yondashuvlar jihatidan asosiy metodologik yo'nalish sifatida tanlanib, Qoraqalpoq xalqining tarixiy tajribasi va milliy qadriyatlari zamonaviy ekologik ta'lim nuqtai nazaridan muhokama qilindi. Ta'limda kompetensiyaviy yondashuvlarga asoslangan ekologik bilim normalari, tarbiya metodlaridagi asosiy

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ko‘nikmamalar, milliy qadriyatga asoslangan tarbiya va ilmiy-amaliy faoliyatning o‘zaro bog‘liqligi tasvirlab berilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: muhokama jarayonida olingan natijalar pedagogika yo‘nalishida zamonaviy ekologik ta’lim konsepsiyalari bilan qiyosiy tahlil qilindi. Tahlillarning asosiy tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, ta’lim metodlarida bugungi ekologik ta’limning asosiy maqsadi sifatida o‘quvchilarning ekologik bilimlarni oshirish va ekologik tarbiyasini maktab davridayoq shakllantirib borish, balki shaxsning ekologik madaniyatini rivojlantirishga asosiy e’tibor qaratilgan. Qoraqalpoq xalq pedagogikasi negizida ham aynan shunday yo‘nalishlar tabiatga ehtiyotkor munosabat bo‘lib, ekologik ma’daniyatni shakllantirishga undaydi. Shu sababli xalq pedagogikasining ekologik ma’no-mazmunini jihatidan pedagogik metodlarning ta’lim jarayoniga integratsiyalanishi o‘quvchilarda ekologik kompetensiyalarni rivojlantirishning yordam berishi mumkinligi aniqlandi. Hozirgi vaqtda zamonaviy ta’lim tizimida ham ekologik tarbiyaning samaradorligini oshirish maqsadida pedagogik hamkorlikni kuchaytirishimiz maqsadga muvofiqdir. O‘quvchi yoshlarimizning ekologik loyihalarini qo‘llab-quvvatlash orqali ularning tabiatni asrab-avaylash bo’yicha tashabbusi ekologik bilimlarni mustahkamlaydi.

XULOSA: Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, o‘quvchilarda tabiiy resurslar va chiqindilarga nisbatan mas’uliyatli munosabatni shakllantirishga qaratilgan besh tarkibiy qismdan iborat nazariy model ishlab chiqildi. Ushbu model motivatsion-qadriyatli, kognitiv, faoliyatli-amaliy, refleksiv va natijaga asoslangan komponentlarni o‘z ichiga oladi va ularning sinergiyasi ekologik mas’uliyatni shaxsning barqaror xususiyatiga aylantirish imkonini beradi. Modelning o‘ziga xosligi shundaki, unda ekologik bilimlar xalq pedagogikasi qadriyatlari tizimi bilan uyg‘unlikda ko‘rib chiqiladi. Buning natijasida ekologik ta’lim nafaqat bilim berish jarayoni, balki shaxsning ma’naviy-axloqiy va madaniy jihatdan yetukligini ta’minlash vositasi sifatida ham talqin qilinadi. Tadqiqotda, shuningdek, chiqindilarni kamaytirish va resurslardan oqilona foydalanishni targ‘ib etishda xalq pedagogikasining tarbiyaviy salohiyati asoslab berilgan. Qoraqalpoq xalq pedagogikasining ekologik qadriyatlarini integratsiya qilish, ekologik loyihalar va amaliy mashg‘ulotlarni mahalliy ekologik muammolar bilan bog‘lash hamda oila va mahalla bilan hamkorlikni mustahkamlash o‘quvchilarning ekologik mas’uliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi va uni mustahkamlashning istiqbolli pedagogik yo‘nalishi deb qaraladi.

Kalit so’zlar: Xalq pedagogikasi, etnopedagogika, ta’lim dasturi, ekologik ta’lim, ta’limda ekologik kompetentlik, ekologik madaniyat, ekologik tarbiya, pedagogik model.

Modern concepts of environmental education do not limit humanity's relationship with nature to the scope of scientific knowledge alone. On the contrary, there is a growing recognition of the need to effectively utilize national values, historical experience, cultural heritage, and the potential of folk pedagogy in developing an ecological culture. After all, a person's relationship with nature is determined primarily by

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

values formed in childhood, family upbringing, and the social environment. Sustainable environmental behavior is achieved only when an individual perceives compliance with environmental rules not as an external obligation, but as an internal need and a moral responsibility. The historical development of the Karakalpak people has been intrinsically linked to the natural environment. The climatic and geographical conditions of the Aral Sea region demanded that the population use water, land, and other natural resources with extreme care. Consequently, the principles of thrift, respect for nature, diligence, and the conservation of available resources became firmly established in the people's way of life, labor, and educational philosophy. For centuries, these values have been passed down from generation to generation through folklore, customs, rituals, and family upbringing. A distinctive feature of Karakalpak folk pedagogy is that it regards environmental education not as a separate discipline, but as an integral component of personal development. Virtues such as loving nature, valuing the fruits of labor, not wasting water, not harming the land, and avoiding extravagance were instilled in children's minds throughout their daily lives. For this reason, the ecological perspectives within folk pedagogy are also a relevant theoretical source for modern environmental education. In particular, the consequences of the Aral Sea ecological crisis necessitate a revision of the content of environmental education in the Republic of Karakalpakstan. The dust pollution of the region's atmosphere, the scarcity of water resources, the intensification of desertification, and the decline in biodiversity further reinforce the need to instill environmental responsibility in the younger generation from an early age. In such circumstances, integrating environmental education with local studies, national culture, and folk pedagogy helps students to more deeply comprehend environmental problems and to develop an active civic position in resolving them. An analysis of scientific literature shows that numerous studies have been conducted on the issues of environmental education, sustainable development, and the formation of ecological competencies. However, there is a lack of scientific works dedicated to a comprehensive study of the ideas of environmental education in Karakalpak folk pedagogy from the perspective of fostering responsibility towards natural resources and waste. The majority of existing studies either highlight the general educational potential of folk pedagogy or the theoretical foundations of environmental education separately. Their mutual integration requires deep scientific analysis. Stemming from this scientific need, the present study aims to theoretically substantiate the harmonization of ecological values in Karakalpak folk pedagogy with the principles of modern environmental education. The study systematically analyzes the ecological content of folk pedagogy and identifies its educational potential in promoting the rational use of natural resources and waste reduction. Furthermore, the structural components, pedagogical conditions, and a conceptual model for developing environmental responsibility in students will be developed. The scientific significance of the study is explained by the fact that the national foundations of environmental education are interpreted from an

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ethnopedagogical perspective and the role of Karakalpak folk pedagogy in environmental education is substantiated based on a new scientific approach. Its practical significance is determined by the potential to use the developed theoretical conclusions and recommendations in the process of improving general education schools, pedagogical higher education institutions, the professional development system, and environmental education programs. Moreover, the research findings serve as a methodological basis for developing educational technologies based on national values that take regional environmental problems into account[1].

Consequently, the scope of environmental education within pedagogical science is continuously expanding, and it is being studied in integral connection with the ideas of sustainable development, national values, cultural heritage, and ethnopedagogical practices. According to modern scientific views, environmental responsibility encompasses a person's conscious attitude toward nature, an understanding of the necessity for the rational use of natural resources, and a sense of personal accountability for ensuring environmental safety. The cultivation of such qualities is achieved not only through theoretical knowledge but also through the synergy of family upbringing, national traditions, the social environment, and practical activities. An analysis of pedagogical literature reveals that research dedicated to the formation of ecological culture regards the development of an individual's value system as a priority. While environmental knowledge can enrich a person's understanding of nature, it will not yield the expected results unless it is harmonized with environmental behavior. Therefore, many scholars stress that the effectiveness of environmental education depends on the formation of environmental knowledge, thought, conviction, and action as a holistic system. This approach allows environmental education to be assessed not just as a component of biology or geography, but as an integral aspect of personal development. Scientific sources place special emphasis on the importance of national values in shaping ecological culture[2]. Each nation's historical experience, living environment, and economic traditions have shaped its unique relationship with nature. This experience has been passed down from generation to generation through folk pedagogy in the form of proverbs, sayings, legends, myths, customs, and rituals. Researchers recognize folk pedagogy as a natural and historical source of environmental education, as it views the harmony between humanity and nature as a vital necessity. Humanity was interpreted not as the master of nature, but as an inseparable part of it. Scientific research in the field of ethnopedagogy is broadly revealing the potential of traditional educational tools within the modern pedagogical process. According to the ethnopedagogical approach, the centuries-old educational experience of a people can serve as one of the methodological foundations of modern education. Education based on national values not only enhances students' respect for their people's cultural heritage but also cultivates a responsible attitude toward nature. In this respect, the ethnopedagogical approach is recognized as a crucial factor in increasing the effectiveness of environmental

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

education[3]. Karakalpak folk pedagogy is one of the richest components of ethnopedagogy, embodying numerous educational perspectives with ecological content. Historically, the Karakalpak people living in the Aral Sea region accepted the rational use of water, land, pastures, and flora as a vital necessity. Because harsh natural conditions necessitated the economical use of resources, ecological values became firmly established in the people's daily way of life. These values were instilled in the minds of the younger generation through family upbringing, labor, and community life. One of the important aspects of folk pedagogy is that ecological knowledge was acquired not as a separate theoretical discipline, but through daily life experience. In the process of working side by side with their parents and other adults, children realized the value of water, the need to preserve soil fertility, and the importance of protecting trees and plants through practical activities. Such experience-based education corresponds to the principles of today's competency-based approach and allows for the linking of theoretical knowledge with real life. In scientific literature, environmental knowledge, environmental value, environmental motivation, environmental behavior, and environmental activity are identified as the primary components of environmental responsibility. Each of these parts manifests in its own way in folk pedagogy. For example, ecological knowledge is formed through traditional ideas about nature, ecological values through proverbs and traditions, and ecological activity through daily labor and lifestyle. Therefore, folk pedagogy can be considered an integrated system that embodies the theoretical and practical aspects of environmental education. The rational use of natural resources is the central direction of environmental education. In modern scientific research, the preservation of water, land, forest, biodiversity, and mineral resources is recognized as a fundamental condition for sustainable development. However, many researchers argue that no matter how advanced resource-saving laws and technologies are, their effectiveness will be limited if human ecological culture is not sufficiently developed. Consequently, the most important factor in the formation of environmental responsibility is an individual's internal value system. It is precisely in this regard that the educational potential of folk pedagogy is of particular importance. In the traditional lifestyle of the Karakalpak people, thrift was considered one of the most important moral qualities. Habits such as not wasting food, saving water, using clothing and household items for a long time, and preserving tools were considered daily educational practices with ecological content[4]. Many of the ideas put forward today to reduce waste, reuse it, and conserve resources are in harmony with these traditional practices. This further increases the practical significance of folk pedagogy in modern environmental education. In recent scientific research, waste management is being viewed as a vital component of environmental education. The development of environmental skills in waste reduction, sorting, recycling, and reuse is considered a necessary condition for increasing the environmental culture of the younger generation. At the same time, an analysis of scientific literature shows that there are no studies dedicated to studying waste management culture in connection with folk

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

pedagogy. In particular, the connection between the principles of economy, the condemnation of wastefulness, and the rational treatment of natural resources inherent in Karakalpak folk pedagogy, and modern environmental education has not been deeply analyzed. The analyzed scientific sources show that despite numerous studies on environmental education, the theoretical potential of Karakalpak folk pedagogy in forming responsibility for natural resources and waste has not yet been thoroughly studied. Although most research is dedicated to general issues of environmental education or the spiritual aspects of folk pedagogy, their mutual integration has not been sufficiently studied. This scientific gap demonstrates the relevance of this study and necessitates a reassessment of the potential of Karakalpak folk pedagogy in environmental education based on modern pedagogical approaches. This research was conducted based on a comprehensive methodological approach. After all, it aims to identify the theoretical possibilities of Karakalpak folk pedagogy in forming students' responsibility toward natural resources and waste, and to integrate these principles with modern pedagogical approaches. Systemic, ethnopedagogical, axiological, competency-based, activity-oriented, and personality-oriented approaches form the methodological basis of the research[5]. The harmonious application of these approaches made it possible to analyze the subject of research from various perspectives, scientifically substantiate the role of folk pedagogy in environmental education, and ensure the reliability of the results obtained. Based on a systematic approach, Karakalpak folk pedagogy was studied as an integrated system of environmental education. This approach made it possible to identify the interconnection between the structural elements of folk pedagogy - customs, traditions, rituals, folklore, family upbringing, labor education, and national values - and to analyze their functional role in shaping environmental responsibility. Systematic analysis has shown that ecological education is not a separate part of folk pedagogy, but a holistic pedagogical phenomenon embedded in all its components. The ethnopedagogical approach was chosen as the primary methodological foundation of the research[6].

As a result of the theoretical analysis conducted during the study, the systematic study of ethnopedagogical sources, and a comparative analysis of scientific views on environmental education, it was established that Karakalpak folk pedagogy possesses significant pedagogical potential in fostering a sense of responsibility toward natural resources and waste among students. According to the research findings, it was revealed that the environmental values inherent in folk pedagogy correspond in content to the main goals and objectives of modern environmental education. In particular, values such as respect for nature, diligence, thrift, condemnation of wastefulness, a conscious attitude toward water and land resources, and a sense of responsibility toward future generations have emerged as decisive factors in shaping ecological culture. During the analysis, the tools of folk pedagogy that foster environmental responsibility were divided into several groups. The first group includes sources that instill in the minds of the younger generation concepts such as the value of water, respect for labor products,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

preservation of land fertility, and care for flora and fauna. The second group consists of family upbringing tools, in which the personal example of parents, daily labor activities, and economic culture in the family serve as the primary means of environmental education. The third group consists of folk customs and rituals, through which values of respect for nature, collective responsibility, and ecological solidarity are instilled. In the course of the study, ecological values in Karakalpak folk pedagogy were systematized and divided into five main directions. The results showed that the formation of environmental responsibility is a multi-stage pedagogical process. This process begins with the formation of ecological knowledge. At the next stage, these knowledge are combined with national values and become an ecological belief. This environmental belief then forms environmental skills that are manifested in an individual's daily activities. At the final stage, these environmental skills are elevated to the level of sustainable environmental responsibility. This sequence corresponds to the educational principles of folk pedagogy, in which knowledge, values, and practical activity are inextricably linked. As a result of the study, a theoretical model for developing students' responsibility toward natural resources and waste was developed. In creating this theoretical model, the main principle was chosen to integrate the educational tools of folk pedagogy with modern environmental education. The results showed that the use of examples of folklore allows students to convey environmental concepts in simple and understandable language. Incorporating family values into the educational process helps to bring environmental responsibility beyond the school environment and implement it into daily life[7]. Training based on labor education ensures the transformation of environmental knowledge into practical skills. The study also analyzed the educational potential of folk pedagogy regarding the problem of waste. Analyses have shown that although historical sources do not contain a waste management system in the modern sense, a strong attitude toward thrift and wastefulness has developed among the population. Habits such as the long-term use of items, their repair, the avoidance of excessive consumption, and the rational use of available resources are consistent with the principles of the modern concept of waste reduction. Therefore, incorporating these values into the environmental education process can be an effective means of fostering a culture of waste reduction among students. The results also showed that environmental responsibility is closely linked not only to environmental knowledge but also to the level of national self-awareness. As students understand the historical relationship of their people with nature, they master ecological values more deeply. Therefore, harmonizing environmental education with national culture and folk pedagogy was evaluated as an important pedagogical condition for strengthening the environmental consciousness of students. Overall, the research results scientifically substantiate that Karakalpak folk pedagogy is an important pedagogical resource that enriches modern environmental education, develops environmental culture, and fosters a sense of responsibility toward natural resources and waste in students. The developed theoretical model can serve as

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

a methodological basis for improving the content of environmental education in secondary schools, strengthening interdisciplinary integration, and creating environmental education technologies based on national values[8].

During the discussion, certain limitations in the application of folk pedagogy were also identified. Directly transferring certain customs and lifestyles formed under historical conditions into the modern education system is not always effective. Therefore, it is necessary to harmonize educational ideas in folk pedagogy with modern scientific knowledge, environmental legislation, and the principles of sustainable development. This study proposes such an integrative approach. At the same time, folk pedagogy is interpreted not as a historical heritage, but as a pedagogical resource that enriches modern environmental education. Furthermore, the research results confirmed the importance of school, family, and community partnerships in fostering environmental responsibility. In folk pedagogy, upbringing was carried out not only within the family but also with the participation of the entire community. The personal example of the elderly, collective labor, and social control served to shape the environmental behavior of the younger generation. Even in modern conditions, it is extremely important to strengthen partnerships between educational institutions, parents, mahalla citizens' assemblies, environmental organizations, and government agencies to increase the effectiveness of environmental education. Another important aspect of the study is that environmental responsibility is not limited to nature conservation alone[9]. Environmental responsibility was interpreted as a holistic concept covering interconnected areas such as the rational use of resources, waste reduction, economic efficiency, social responsibility, and consideration of future generation interests. Such an approach allows for the harmonization of environmental education with sustainable development goals and further enhances the significance of folk pedagogy in modern education. Overall, the results of the discussion confirm the scientific validity of the developed theoretical model. By integrating the environmental values of Karakalpak folk pedagogy with modern concepts of environmental education, this model has the potential to effectively instill in students a sense of responsibility for natural resources and waste. At the same time, testing this model in practice, evaluating its effectiveness based on experimental studies, and developing methodological recommendations suitable for various age groups are important directions for future scientific research. The scientific novelty of this research lies in the systematic analysis of the ecological content of Karakalpak folk pedagogy, the development of a theoretical model for forming a responsible attitude towards natural resources and waste, and the interpretation of ecological education based on the integration of folk pedagogy and modern pedagogical concepts. This pedagogical approach lays the scientific groundwork for creating new methodological materials aimed at strengthening the national foundations of environmental education, enriching educational content by considering regional characteristics, and developing ecological competencies. The research findings are also highly significant for the advancement of

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

environmental education in the Aral Sea region. Amidst the Aral Sea crisis, water scarcity, desertification, and other environmental problems, nurturing ecological consciousness and responsibility in the younger generation is a crucial factor for the region's sustainable development. Therefore, the effective utilization of the ecological heritage of Karakalpak folk pedagogy is vital not only for the quality of education but also for environmental security and the enhancement of society's ecological culture. For future research, it is advisable to practically validate the developed theoretical model through experimental testing, create methodological recommendations for students of various age groups, improve the criteria for assessing ecological competencies, and integrate digital educational technologies with folk pedagogy. Furthermore, a comparative study of Karakalpak folk pedagogy with the ethnopedagogical experiences of other Turkic peoples will serve to further enrich the theory of ecological education. Overall, the research findings confirm that Karakalpak folk pedagogy has high potential in the field of ecological education and can serve as an effective theoretical and methodological basis for instilling in students a sense of responsibility towards natural resources and waste. The model of ecological education, based on the historical and cultural heritage of the people, develops the ecological culture of the younger generation, instills the ideals of sustainable development, and fosters a harmonious relationship between nature and society.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Chavula, Petros. "Bridging environmental education and sustainable development: An integrated approach for a greener future." Bridging Environmental Education and Sustainable Development: An Integrated Approach for a Greener Future (2024).
2. Amalia, Dini. "The integration of eco-literacy in teaching-learning activities as an effort to reduce environmental crisis." Madinah: Jurnal Studi Islam 11.2 (2024): 257-274.
3. Mallick, Ahammod, and M. Ansary. "ENVIRONMENTAL EDUCATION: A PATHWAY FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN 21ST CENTURY." ENVIRONMENTAL EDUCATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS: 48.
4. Khasana, Nurul, Dholina Inang Pambudi, and Nazori Masaei. "Implementing effective strategies to foster environmental care character among students." International Journal of Learning Reformation in Elementary Education 2.02 (2023): 86-94.
5. Imran, Muhammad, Norah Almusharraf, and Mohamed Sayed Abdellatif. "Education for a sustainable future: The impact of environmental education on shaping sustainable values and attitudes among students." (2024).
6. Retno, Raras Setyo, Wachidatul Linda Yuhanna, and Sri Utami. "Fostering environmental awareness character in elementary education through the economic green living approach." Indonesian Values and Character Education Journal 7.2 (2024).

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

7. Tutushkina, Nina, et al. "Fostering sustainable development in tourist destinations through collaborative education on environmental conservation." Nat. Eng. Sci (2025).
8. Zebua, N., Y. P. Ziraluo, and E. Zebua. "NK (2025)." Environmental conser-vation in Biology learning: An effort to increase students' awareness of environmental issues. International Journal of Advances in Educational Research 1.3 (2025): 145-156.
9. Abanoz, Tuğba, and Defne Yabaş. "Seeding sustainable futures: enhancing children's knowledge of content and skills through early STEM education." Environmental Education Research 31.5 (2025): 981-1000.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

OLIY TA’LIM MUASSASASI TALABALARIDA XORIJIY TILLARNI O‘QITISHNING PEDAGOGIK TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH MAZMUNI VA INTEGRATSION YONDASHUV ASOSLARI.

Xudoyqulova Sevara Yorqul qizi, Andijon davlat chet tillari instituti mustaqil tadqiqotchisi.

Annotatsiya

KIRISH. zamonaviy jamiyatda xorijiy tillarni bilish talabalardan nafaqat lingvistik, balki kasbiy ko‘nikmalarni ham shakllantirishni talab etadi. Shu boisdan xorijiy tillarni o‘qitishda integratsion yondashuvning qo‘llanilishi muhimdir. Integratsion yondashuv orqalitalabalar o‘z kasbiy fanlari bilan bog‘liq xorijiy til ko‘nikmalarini rivojlantiradi, bu esaularni kelajakda o‘z sohalarida raqobatbardosh mutaxassis bo‘lishlariga yordam beradi. Integratsion yondashuv xorijiy tilni faqat aloqa vositasi sifatida emas, balki kasbiy bilim va ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun ham vosita sifatida o‘rgatishni nazarda tutadi. Bu yondashuv o‘quvchilarning real hayotdagi ehtiyojlariga javob beradigan ta'lim jarayonini tashkil etishga yordam beradi.

MAQSAD. oliy ta’lim muassasalari talabalarida xorijiy tillarni o‘qitishda integratsion yondashuvlar asosida ta’lim qo‘llash va pedagogik tizimini takomillashtirish.

MATERIAL VA METODLAR: tadqiqotlar doimiy ravishda chet tillarini o'rganish muammolarni hal qilish, tanqidiy fikrlash va xotira kabi kognitiv qobiliyatlarni oshirishini ko'rsatdi. Talabalarda xorijiy tillarni o‘qitishning pedagogik tizimini takomillashtirish va integratsion yondashuv asosida o‘qitish metodikasini takomillashtirish orqali metodlar ishlab chiqish va ularni qo‘llash.

MUHOKAMA VA NATIJALARI. natijalar shuni ko‘rsatadiki, Zamonaviy dunyo ta’lim tizimida doimiy ravishda yangilanish va takomillashtirishni talab qiladi, chunki ta'limga qo'yiladigan talablar har yili o'zgarib bormoqda, ta'lim sohasidagi texnik vositalar rivojlanmoqda va ta'limning yangi, zamonaviy vositalari va texnologiyalari paydo bo'lmoqda. Ushbu o'zgarishlar bilan bog'liq holda, o'qitish usullari va texnologiyalariga yondashuvlar ham o'zgarib bormoqda o'qituvchilar va talabalar uchun umumiy kasbiy bilimlarni oshirish borasida talablar ortib bormoqda. Bu shuni anglatadiki, zamonaviy o'qituvchi doimiy ravishda yangi bilimlarni izlashi, zamonaviy o'qitish usullari va texnologiyalaridan foydalanishi va talabalarning bilimlarini oshirish uchun yangi texnik vositalardan mohirona foydalanishi kerak.

XULOSA. oliy ta’lim muassasasi talabalarida integratsion yondashuv asosida o‘qitish metodikasini takomillashtirish orqali talabalarning nafaqat lingvistik, balki kasbiy ko‘nikmalari ham rivojlanadi. Zamonaviy texnologiyalar va interaktiv usullar yordamida o‘quv jarayoni yanada samarali bo‘lib, talabalar real hayotdagi kasbiy vaziyatlarda xorijiy tilni muvaffaqiyatli qo‘llashga tayyor bo‘ladilar. O‘qituvchilar malakasini oshirish va kasbiy fanlar bilan til o‘qitishni birlashtirish kelajakda xorijiy tillarni o‘qitishda yuqori natijalarga erishish imkonini beradi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Kalit so‘zlar: pedagogik texnologiyalar, integratsion yondashuv, ta’lim jarayoni, asosiy omillar, xorijiy tillarni o‘qitish, mustaqil o‘rganish.

СОДЕРЖАНИЕ И ОСНОВЫ ИНТЕГРАТИВНОГО ПОДХОДА К СОВЕРШЕНСТВУ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ У СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ.

Худойкулова Севара Йоркул кизи, независимый исследователь Андижанского государственного института иностранных языков.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ. в современном обществе знание иностранных языков требует от студентов формирования не только языковых, но и профессиональных навыков. Поэтому важно использовать интегративный подход в обучении иностранным языкам. Благодаря интегративному подходу студенты развивают навыки владения иностранным языком, соответствующие их профессиональным дисциплинам, что помогает им стать конкурентоспособными специалистами в своей области в будущем. Интегративный подход предполагает обучение иностранному языку не только как средству общения, но и как средству развития профессиональных знаний и навыков. Этот подход помогает организовать образовательный процесс, отвечающий реальным потребностям студентов.

ЦЕЛЬ. применение интегрированных подходов к обучению иностранным языкам студентов высших учебных заведений и совершенствование педагогической системы.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: исследования неизменно показывают, что изучение иностранных языков улучшает когнитивные способности, такие как решение проблем, критическое мышление и память. Разработка и применение методик совершенствования педагогической системы обучения иностранным языкам студентов и совершенствование методов обучения на основе интегрированного подхода.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ. результаты показывают, что современный мир требует постоянного обновления и совершенствования системы образования, поскольку требования к образованию меняются ежегодно, технические средства в сфере образования развиваются, появляются новые, современные средства и технологии обучения. В связи с этими изменениями меняются и подходы к методам и технологиям обучения, а также возрастают требования к повышению общей профессиональной квалификации преподавателей и студентов. Это означает, что современный преподаватель должен постоянно искать новые знания, использовать современные методы и технологии обучения и умело применять новые технические средства для повышения уровня знаний студентов. ЗАКЛЮЧЕНИЕ. Усовершенствование методов обучения на основе интегрированного подхода

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

позволяет развивать у студентов не только языковые, но и профессиональные навыки. С помощью современных технологий и интерактивных методов учебный процесс становится более эффективным, а студенты готовятся к успешному использованию иностранного языка в реальных профессиональных ситуациях. Повышение квалификации преподавателей и сочетание языкового обучения с профессиональными дисциплинами позволит достичь высоких результатов в преподавании иностранных языков в будущем.

Ключевые слова: педагогические технологии, интегрированный подход, образовательный процесс, ключевые факторы, преподавание иностранных языков, самостоятельное обучение.

CONTENT AND BASIS OF THE INTEGRATIVE APPROACH TO IMPROVING THE PEDAGOGICAL SYSTEM OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES AT STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS.

Khudoykulova Sevara Yorkul kizi, Independent researcher at the Andijan State Institute of Foreign Languages

Annotation

INTRODUCTION. In modern society, knowledge of foreign languages requires students to form not only linguistic, but also professional skills. Therefore, it is important to use an integrative approach in teaching foreign languages. Through an integrative approach, students develop foreign language skills related to their professional disciplines, which helps them become competitive specialists in their fields in the future. The integrative approach involves teaching a foreign language not only as a means of communication, but also as a means for developing professional knowledge and skills. This approach helps to organize an educational process that meets the real-life needs of students.

AIM. application of integrated approaches to teaching foreign languages to students of higher educational institutions and improvement of the pedagogical system.

MATERIALS AND METHODS: studies have consistently shown that learning foreign languages improves cognitive abilities such as problem solving, critical thinking, and memory. Development and application of methods for improving the pedagogical system of teaching foreign languages to students and improving teaching methods based on an integrated approach.

DISCUSSION AND RESULTS. the results show that the modern world requires constant updating and improvement of the education system, since the requirements for education are changing every year, technical means in the field of education are developing, and new, modern means and technologies of education are emerging. In connection with these changes, approaches to teaching methods and technologies are also changing, and the requirements for improving general professional knowledge for

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

teachers and students are increasing. This means that a modern teacher must constantly search for new knowledge, use modern teaching methods and technologies, and skillfully use new technical means to improve students' knowledge.

CONCLUSION. by improving teaching methods based on an integrated approach, students develop not only linguistic, but also professional skills. With the help of modern technologies and interactive methods, the learning process becomes more effective, and students are prepared to successfully use a foreign language in real-life professional situations. Improving the skills of teachers and combining language teaching with professional disciplines will allow achieving high results in teaching foreign languages in the future.

Keywords: pedagogical technologies, integrated approach, educational process, key factors, teaching foreign languages, independent learning.

Bugungi kunda ilm-fan va texnologiyalarning doimiy rivojlanishi hamda xalqaro savdo va iqtisodiy hamkorlikning kengayishi sharoitida chet tili bilish nafaqat millat madaniyatining bir qismi bo'lib, balki talabalar va kelajakdagi mutaxassislarning muvaffaqiyati va kasbiy yo'lini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Til bo'yicha kerakli darajadagi mahorat turli ta'lim darajasidagi ta'lim muassasalarida asosiy bilim va poydevorlarni o'zlashtirish orqali erishiladi.

Chet tili o'qitishning ijobiy natijalar beradigan juda ko'plab an'anaviy usullari mavjud, ammo zamonaviy jamiyat texnologik yutuqlardan foydalangan holda yangi yondashuvlarni izlash zarurligini talab qiladi.

Ta'lim jarayonini tashkil etish va belgilangan maqsadlarga erishish bo'yicha barcha mas'uliyat o'qituvchiga tegishli; u nafaqat chet tilini o'qitishning turli usullari va texnikalarini bilishi, balki talabalarning qobiliyatlari va bilimlariga e'tibor qaratib, ijobiy natija olish uchun eng mos ta'lim tizimini malakali tanlashi kerak.Ta'lim jarayonining juda muhim komponenti o'qituvchining ijodkorligidir, chunki o'qitish qobiliyati ma'lum bir san'at shaklidir; shuning uchun o'qitish metodologiyasiga o'qituvchining ijodkorligi kiritilishi kerak.

O'qitish metodologiyasi — bu o'qituvchining faoliyatidagi ma'lum bir vositalar to'plami bo'lib, u yetakchi vazifasini — o'qitishni bajarish jarayonida ulardan foydalanadi. O'qitish metodologiyasining amalga oshirilishi ta'lim jarayonini tashkil etish usullari va yondashuvlari orqali amalga oshiriladi.

Pedagogik texnologiya – bu bir qator usullar to'plami bo'lib, pedagogik bilimlarning sohasi sifatida pedagogik faoliyatning chuqur jarayonlarining xususiyatlari hamda ularning o'zaro ta'sir xususiyatlarini aks ettiradi; ularni boshqarish ta'lim jarayonining zarur samaradorligini ta'minlaydi.

Chet tili o'qitish jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish o'quv vaziyatlarini qayta yaratishga imkon beradi, an'anaviy o'qitish usullarini to'ldirishga

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

yordam beradi, boshqa tilda fikrlarni ifodalash imkoniyatidan tortib kommunikatsiya muammolarini mustaqil hal etishgacha bo'lgan chet tilidagi muloqotning asosiy ko'nikmalarini shakllantirishga hissa qo'shadi va talabalarning o'rganishga bo'lgan ishtiyoqi hamda qiziqishini oshiradi.ularni o'rganilayotgan mavzularga yangi nazar bilan qarashga undaydi va shu orqali ularning ijodiy hamda intellektual qobiliyatlari, iste'dodlarini namoyon etadi.

Hozirgi kunda mavjud ta'lim tizimi isloh qilinmoqda: ta'lim jarayonining informatizatsiyasi, boshqa mamlakatlardagi ta'lim muassasalari bilan hamkorlik, xalqaro konferensiyalar, trening va almashinuv stajirovka dasturlari, chet elda oliy ta'lim olish imkoniyati.

Chet tili o'qitishdagi texnologiya rivojlanayotgan jamiyatning ehtiyojlari bilan muvofiqlashtirilishi kerak. Nafaqat yangi o'qitish usullari joriy etilishi, balki o'qituvchilarga qo'yiladigan yangi talablar ham mavjud bo'lishi lozim.

Hozirgi bosqichda oliy ta'limda chet tilini o'qitishning asosiy maqsadi talabalarda muloqot qobiliyatini rivojlantirishdir, bu esa ularni kelajakda boshqa madaniyatlar va millatlarning vakillari bilan muloqot qilishga yordam beradi. Shuning uchun dars berishda kulturologik yondashuvni rivojlantirish "madaniyatlar dialogi" tushunchasining poydevori sifatida tobora muhimroq rol o'ynamoqda va bu talabalarning polimer savodxonligini shakllantirishga qaratilgan.

Belgilangan barcha maqsadlarga erishish uchun o'quv jarayonini samarali tashkil etish juda muhimdir. Hozirgi bosqichda chet tilini o'rganishda eng yuqori samaradorlik quyidagi usullar orqali erishiladi: multimedia taqdimotlari, loyiha usuli, interaktiv oq doskalar, multimedia dasturlari, masofaviy o'qitish va hokazo.

Bugungi kunda chet tili o'qitishda eng ommabop usul kompyuter texnologiyasidan foydalanishdir. Kompyuterlardan foydalanish o'rganish jarayonini yanada qiziqarli, ijodiy va nazorat qilishni ancha osonlashtiradi.

Multimediya dasturlari ta'lim jarayoniga turli xil elementlarni kiritadi, chunki videolar, taqdimotlar va testlar ta'limiy material sifatida xizmat qiladi.

Multimedia dasturlari talabaga tilni o'rganishda motivatsiya beradi, kompyuter dasturlari esa aql, mantiq va e'tiborni rivojlantirishga hissa qo'shadi.

Hozirda "SMART" tushunchasi ta'lim tizimlarini rivojlantirishning asosiy maqsadi hisoblanadi. Bilimning asosiy manbai elektron ta'lim internet kontenti bo'lib, texnologik vositalar o'qituvchilar va talabalaridan fikr-mulohaza olish hamda ular o'rtasida bilim almashishni ta'minlaydi.

Aqlli ta'lim — bu barcha ta'lim jarayonlarini, shuningdek ushbu jarayonlarda qo'llaniladigan usullar va texnologiyalarni keng qamrovli modernizatsiya qilishni o'z ichiga olgan tushunchadir [8].

SMART ta'limi bugungi dunyoning qiyinchiliklari va imkoniyatlariga javob beradigan yuqori darajadagi o'rganishni ta'minlashga qodir, yoshlarga tez o'zgaruvchan va beqaror muhitda moslashish imkonini beradi hamda tahliliy qidiruv tizimiga ega bo'lgan yagona

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

umumiy ta'lim materiallari omborig'idan faol kontentga o'tishni kafolatlaydi.Saqlash omboridagi ta'lim materiallarining sifati turli materiallarni joriy etish va ta'lim jarayonini boshqarish tizimlari bilan hamkorlikda ishlash orqali doimiy ravishda nazorat qilinishi kerak.

Joriy innovatsion texnologiyalarni hisobga olgan holda, chet tili o'qitishda internet resurslaridan foydalanish mavzusini yanada batafsil ko'rib chiqish kerak. Onlayn resurslardan foydalanish imkoniyatlari nihoyatda keng.

Veb-resurslarning yordami bilan siz quyidagi vazifalarni bajarishingiz mumkin:

- Dars mazmuniga tarmoqdagi materiallarni kiritish;
- loyiha ishining bir qismi sifatida talabalar tomonidan mustaqil ma'lumot izlashni amalga oshirish,
- har qanday murakkablikdagi tarmoqdagi materiallardan foydalangan holda o'qish ko'nikmalarini tashkil etish va rivojlantirish;
- onlayn resurslar tarmog'idagi audio matnlarga asoslanib tinglash ko'nikmalarini yaxshilash;
- zamonaviy chet tilidagi lug'at elementlari va qisqartmalarni kiritish orqali lug'atni boyitish - ma'lum bir tilning madaniyatini o'rganish.

Chet tili mustaqil o'rganishga bag'ishlangan ko'plab saytlar mavjud. Bunday saytlarda siz chet til o'qituvchilarining tayyor darslari, mashqlar, audio yozuvlar hamda talaba uchun tushunarli bo'lmagan grammatik izohlarni topishingiz mumkin.

Loyihalar usuli odatda olingan bilimlarni mustahkamlash jarayonida qo'llaniladi. Ushbu usuldan foydalanganda talabalar o'zlarining ma'lumotlarini va materialni taqdim etish usullarini tanlaydi hamda ijodiy ko'nikmalarini namoyish etadilar.

Shunday qilib, turli usullardan foydalanish yangi bilimlarni mustahkamlashga, ijodkorlikni rivojlantirishga, tilni o'rganishga rag'bat berishga va o'quv jarayonida texnologiyadan foydalanish professional ko'nikmalar hamda qobiliyatlarni shakllantirishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Bahodirovna, N. N. (2023). Linguistic Means of Describing Fairy-Tale Characters. Best Journal of Innovation in Science, Research and Development, 2(5), 254–256. Retrieved from http://www.bjisrd.com/index.php/bjisrd/article/view/224
2. Bakhodirovna K. F. TEACHER’S SPEECH: GIVING INSTRUCTION TO LEARNERS IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES //Proceedings of International Conference on Educational Discoveries and Humanities. – 2023. – Т. 2. – №. 7. – С. 6-10.
3. Fakhriddinovna H. L. Pbl virtual educational platforms in foreign language teaching //Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities. – 2022. – Т. 12. – №. 5. – С. 187-191.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

4. Habibullayevna M. I. THE ROLE OF FOLKLORE IN LANGUAGE TEACHING AND LEARNING PROCESS //Academicia Globe: Inderscience Research. – 2023. – Т. 4. – №. 01. – С. 82-85.
5. Karimova S. V. Strategies for expanding students' vocabulary in ESL lessons //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 5. – С. 730-736.
6. Khamraeva Z. K. The problem with the four conditionals or causality in english //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 11. – №. 10. – С. 1428-1433.
7. Kholmurodova D. K. INNOVATIVE METHODS OF FOREIGN LANGUAGES TEACHING //УЧЕНЫЙ XXI ВЕКА. – С. 32.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

AMALIY PSIXOLOGIYADA PSIXOLOGIK XIZMATNI TASHKIL ETISHNING FUNKSIONAL MAZMUNI VA METODOLOGIK ASOSLARI.

Yadgarova Ozoda Ibragimovna, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Samarqand davlat chet tillar instituti.

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada amaliy psixologiyada psixologik xizmatning tarkibiy mazmuni, tuzilmasi hamda uni turli ijtimoiy sohalarda, xususan, ta’lim tizimida tashkil etish prinsiplari tadqiq etilgan. O‘zbekiston Respublikasining 2024-yilgi “Aholiga psixologik yordam ko‘rsatish to‘g‘risida”gi Qonuni va sohadagi hukumat qarorlarining amaliyotchi psixolog faoliyatidagi huquqiy va deontologik ahamiyati yoritilgan. Psixologik xizmatning oltita asosiy yo‘nalishi (ma’rifat, profilaktika, diagnostika, korreksiya, maslahat va kasb-hunarga yo‘naltirish) va ularning o‘zaro uzviyligi tizimli tahlil qilingan. Murojaat qiluvchi mijozlarning kutilmalari, motivatsiyasi hamda psixologik muammolarning uchta darajasi (shaxsiy, guruhli, ommaviy) klassifikatsiya qilinib, amaliyotchi psixolog faoliyatini samarali modellashtirish bo‘yicha xulosalar ilgari surilgan.

MAQSAD: Tadqiqotning maqsadi O‘zbekiston Respublikasining "Aholiga psixologik yordam ko‘rsatish to‘g‘risida"gi Qonuni hamda tegishli normativ-huquqiy hujjatlar doirasida amaliy va oliy ta’lim tizimidagi psixologik xizmat ko‘rsatishning funksional yo‘nalishlarini tizimlashtirish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqotda kompleks va fanlararo tizimli yondashuvlar majmuasidan foydalanilgan bo‘lib, empirik materiallarni umumlashtirishda nazariy-strukturali tahlil, ob’yektlarni o‘zaro ta’sir etuvchi mikrotizim sifatida o‘rganuvchi tizimli yondashuv, psixolog va mijoz munosabatlarini optimallashtiruvchi funksional modellashtirish hamda mijozlar motivatsiyasini 5 ta toifaga ajratuvchi konseptual klassifikatsiya metodlari qo‘llanildi; shuningdek, professional etika va konsilium tamoyillari doirasida komplementarlik hamda deontologik tahlil usullaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Tadqiqot natijasida amaliy psixologiyada psixologik xizmatning oltita asosiy yo‘nalishi (ma’rifat, profilaktika, diagnostika, korreksiya, maslahat va kasbga yo‘naltirish) uzviy zanjir shaklida tizimlashtirildi hamda muammolarni shaxsiy, guruhli va ommaviy darajalarda tahlil qilish mexanizmlari ishlab chiqildi; mijozlarning ruhiy madad izlovchilardan skeptiklargacha bo‘lgan motivatsion tiplari aniqlanib, noaniq verbal va noverbal materiallarni diagnostika orqali lokalizatsiya qilish hamda ta’lim tizimida tibbiy-defektologik tarmoqlar bilan komplementarlik (tenglik) asosida hamkorlikni yo‘lga qo‘yish zarurati asoslab berildi.

XULOSA: tizimli tashkil etilgan psixologik xizmat shaxsning ma’naviy va aqliy kamolotini ta’minlovchi fundamental institut bo‘lib, uning oltita yo‘nalishini bosqichma-bosqich amalga oshirish yuqori samara beradi; amaliyotchi psixolog faoliyatida professional deontologiya va maxfiylik (sir saqlash) tamoyillariga rioya qilish majburiy etika mezoni hisoblanadi hamda ta’lim muassasalarida boshqa yordamchi tarmoqlar bilan teng

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

huquqli ko‘p tomonlama hamkorlikni yo‘lga qo‘yish orqali inson kapitali va psixologik xavfsizlikni kafolatlashga erishiladi.

Kalit so‘zlar: amaliy psixologiya, psixologik xizmat, psixologik profilaktika, psixologik korreksiya, psixologik maslahat, mijozlar kutilmalari, shaxsiy muammolar, kasbiy etika, konsilium, huquqiy asoslar.

ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ СОДЕРЖАНИЕ И НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ СЛУЖБЫ В ПРАКТИЧЕСКОЙ ПСИХОЛОГИИ.

Ядгарова Озода Ибрагимовна, доктор философии по педагогическим наукам (PhD), доцент, Самаркандский государственный институт иностранных языков.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье исследуются структурное содержание, устройство и принципы организации психологической службы в практической психологии в различных социальных сферах, в частности, в системе образования. Освещено правовое и деонтологическое значение Закона Республики Узбекистан «Об оказании психологической помощи населению» (2024 г.) и правительственных постановлений в деятельности практического психолога. Проведен системный анализ шести основных направлений психологической службы (просвещение, профилактика, диагностика, коррекция, консультирование и профориентация) и их взаимосвязи. Классифицированы ожидания и мотивация обращающихся клиентов, а также три уровня психологических проблем (личностный, групповой, массовый). Сформулированы выводы по эффективному моделированию деятельности практикующего психолога.

ЦЕЛЬ: целью исследования является систематизация функциональных направлений оказания психологической помощи в системе практического и высшего образования в рамках Закона Республики Узбекистан «Об оказании психологической помощи населению» и соответствующих нормативно-правовых актов, раскрытие специфических детерминант ожиданий обращающихся клиентов, а также научное обоснование организационно-практической значимости данной сферы в образовательных учреждениях.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использован комплексный и междисциплинарный системный подход, а при обобщении эмпирического материала применялись такие научно-методологические методы, как теоретико-структурный анализ, системный подход (рассматривающий процесс как микросистему взаимосвязанных субъектов), функциональное моделирование алгоритмов взаимодействия психолога и клиента, а также концептуальная классификация и типологизация, разделяющая мотивацию клиентов на 5 категорий;

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

кроме того, использовались методы комплементарности и деонтологического анализа в рамках профессиональной этики и консилиума.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в результате исследования были систематизированы в единую неразрывную цепь шесть основных направлений психологической службы (просвещение, профилактика, диагностика, коррекция, консультирование и профориентация), а также разработаны механизмы анализа проблем на личностном, групповом и массовом уровнях; были определены мотивационные типы клиентов — от ищущих поддержку до скептиков, и доказана необходимость локализации неопределенного вербального и невербального материала через диагностику, а также обоснована важность выстраивания взаимодействия в сфере образования с медицинскими и дефектологическими структурами на основе комплементарности (равноправия).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: системно организованная психологическая служба представляет собой фундаментальный институт, обеспечивающий всестороннее духовное и интеллектуальное развитие личности, поэтапная реализация шести направлений которого дает наилучший эффект; соблюдение принципов профессиональной деонтологии и конфиденциальности (профессиональной тайны) является обязательным этическим критерием деятельности практикующего психолога, а обеспечение человеческого капитала и психологической безопасности достигается только путем налаживания равноправного многостороннего сотрудничества с другими вспомогательными структурами в образовательных учреждениях.

Ключевые слова: практическая психология, психологическая служба, психологическая профилактика, психологическая коррекция, психологическое консультирование, ожидания клиентов, личностные проблемы, профессиональная этика, консилиум, правовые основы.

FUNCTIONAL CONTENT AND LEGAL AND REGULATORY FRAMEWORKS OF ORGANIZING PSYCHOLOGICAL SERVICES IN PRACTICAL PSYCHOLOGY.

Yadgarova Ozoda Ibragimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Samarkand State Institute of Foreign Languages.

Annotation

INTRODUCTION: this article examines the structural content, framework, and organizational principles of psychological services in practical psychology across various social sectors, particularly within the education system. The legal and deontological significance of the 2024 Law of the Republic of Uzbekistan "On Providing Psychological Assistance to the Population" and relevant government decrees in the performance of practical psychologists are highlighted. A systemic analysis of the six core dimensions of psychological services (education, prevention, diagnostics, correction, counseling, and

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

vocational guidance) and their interconnectedness is presented. The expectations and motivations of seeking clients, alongside three levels of psychological challenges (individual, group, and mass), are classified. Conclusions for the effective modeling of practical psychologists' professional workflows are proposed.

AIM: the objective of the study is to systematize the functional directions of psychological services within the practical and higher education systems under the Law of the Republic of Uzbekistan "On the Provision of Psychological Assistance to the Population" and relevant regulatory documents, to reveal the specific determinants of client expectations, and to scientifically substantiate the organizational and practical significance of this field in educational institutions.

MATERIALS AND METHODS: the study utilizes a comprehensive and interdisciplinary systemic approach, applying scientific and methodological tools for the synthesis of empirical data, including theoretical-structural analysis, a systemic approach that views the psychological service as a microsystem of interacting subjects, functional modeling of the psychologist-client interaction algorithm, and conceptual classification and typologization dividing client motivation into 5 categories; additionally, complementarity and deontological analysis methods were employed within the framework of professional ethics and confidentiality.

DISCUSSION AND RESULTS: as a result of the research, the six primary areas of psychological service (enlightenment, prevention, diagnostics, correction, counseling, and vocational guidance) were systematized into an interconnected chain, and mechanisms for analyzing problems at personal, group, and mass levels were developed; the motivational types of clients—ranging from support-seekers to skeptics—were identified, demonstrating the necessity of localizing ambiguous verbal and non-verbal information through professional diagnostics and establishing collaboration within the education system with medical and defectological branches based on equality and complementarity.

CONCLUSION: a systematically organized psychological service acts as a fundamental institution that ensures the comprehensive spiritual and intellectual development of the individual, where the step-by-step implementation of its six functional directions yields maximum efficiency; strict adherence to the principles of professional deontology and confidentiality (secrecy) serves as a mandatory ethical criterion for practicing psychologists, and the advancement of human capital along with psychological safety is achieved exclusively by establishing equal, multilateral cooperation with other supportive networks in educational institutions.

Keywords: practical psychology, psychological service, psychological prevention, psychological correction, psychological counseling, client expectations, personal problems, professional ethics, consult, legal framework.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Jamiyat taraqqiyotining hozirgi dinamik bosqichida inson kapitalini rivojlantirish va aholining, xususan, uzluksiz ta’lim tizimi ishtirokchilarining ruhiy salomatligini muhofaza qilish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Bugungi kunda amaliy psixologik xizmat ko‘rsatish sohasi shunchaki yordamchi tarmoq emas, balki shaxs munosabatlarini tartibga soluvchi, jamiyatda barqaror ijtimoiy-psixologik muhitni ta’minlovchi fundamental institutga aylandi. O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda ushbu sohaning huquqiy poydevorini mustahkamlashga qaratilgan qator konseptual normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasining 2024-yil 5-noyabrdagi "Aholiga psixologik yordam ko‘rsatish to‘g‘risida"gi Qonuni sohada yangi davrni boshlab berdi.[1] Mazkur Qonun bilan ilk bor mamlakatimizda psixologik yordam ko‘rsatishning asosiy prinsiplari, vazifalari, turlari va huquqiy standartlari qat'iy belgilab qo‘yildi. Bu esa amaliyotchi psixolog faoliyatining qonuniy maqomini oshirish bilan birga, uning zimmasiga yuksak professional va deontologik mas’uliyat yuklaydi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Ta’lim muassasalarida psixologik xizmat faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida"gi hamda "Psixologiya sohasida kadrlarni tayyorlash va aholiga psixologik xizmat ko‘rsatish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi qarorlari uzluksiz ta’lim tizimida psixologik xizmatlarning uzviyligini ta’minlashda muhim dasturilamal bo‘lib xizmat qilmoqda.[2] Ushbu me’yoriy hujjatlar talablariga muvofiq, ta’lim muassasalarida shaxsning har tomonlama kamol topishi, uning ham ma’naviy, ham aqliy rivojlanishi, o‘zligini anglashi va individual qobiliyatlarini namoyon etishi uchun tegishli tizimli shart-sharoitlarni yaratish psixologik xizmatning birlamchi vazifasi etib belgilangan.

Davlat darajasidagi ushbu yuksak e’tibor va huquqiy islohotlar amaliyotchi psixolog zimmasiga o‘z xizmatining tarkibiy mazmuni va funksional tuzilmasini zamonaviy fan yutuqlari asosida mukammal tashkil etish majburiyatini qo‘yadi. Zero, har qanday ijtimoiy muhitda (maktab, universitet, korxona yoki harbiy tuzilmalarda) inson omili samaradorligi bevosita uning psixologik xavfsizligi va barqarorligi bilan o‘lchanadi. Yuqoridagi konseptual va huquqiy asoslardan kelib chiqqan holda, mazkur tadqiqotimizning maqsadi oily ta’lim tizimida hamda amaliy psixologiyada psixologik xizmat ko‘rsatish tizimining funksional yo‘nalishlarini qonuniy mezonlar doirasida tizimlashtirish, mijozlar kutilmalarining o‘ziga xos determinantlarini ochib berish va uning ta’lim tizimidagi amaliy ahamiyatini ilmiy asoslashdan iborat.

Zamonaviy amaliy psixologiyaning eng dolzarb vazifalaridan biri — jamiyat a’zolarining har tomonlama kamol topishi, ularning ham ma’naviy, ham aqliy rivojlanishi, o‘zligini anglashi va qobiliyatlarini to‘liq namoyon etishi uchun tegishli sharoitlarni yaratishdir. Bu jarayonda amaliyotchi psixolog o‘z xizmatining tarkibiy mazmuni va tuzilmasini to‘g‘ri tashkil qilishi fundamental ahamiyat kasb etadi. Psixologik xizmat

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

sub'yektlarning individual-psixologik xususiyatlarini tizimli o‘rganish bilan birga, ularga ta'limiy-tarbiyaviy va ma'naviy-ruhiy jihatdan ko‘maklashishni nazarda tutadi.

Bugungi kunda psixologik xizmat yuridik, reklama, harbiy, ta'lim va boshqa ko‘plab sohalarda faol faoliyat yuritmoqda. Shunday ekan, kishilar qaysi sohada faoliyat yuritishidan qat'iy nazar, ijtimoiy-hayotiy muammolarning yechimini topishda ushbu xizmat imkoniyatlariga tayanadilar. Ushbu maqolaning maqsadi amaliy psixologiyada psixologik xizmat ko‘rsatishning asosiy yo‘nalishlarini tizimlashtirish, mijozlar kutilmalarining psixologik mohiyatini ochib berish va uning ta'lim muassasalaridagi tashkiliy asoslarini yoritishdan iborat.

Tadqiqotning metodologik arxitekturasini shakllantirishda ob'ektning ko'p o'lchovli va dinamik tabiati inobatga olinib, kompleks va fanlararo tizimli yondashuvlar majmuasidan foydalanildi. Empirik materialni tahlil qilish va umumlashtirish jarayonida quyidagi ilmiy-metodologik usullar qo'llanildi:[4]

1. Nazariy-strukturali tahlil: Mazkur metod yordamida amaliy psixologiyada “psixologik xizmat” fenomening tarkibiy elementlari, funktsional aloqalari va tizimli iyerarxiyasi ochib berildi. Muammoning o‘rganilish darajasi zamonaviy psixologik tadqiqotlar va kontseptual modellar prizmasi orqali tahlil qilinib, shaxs rivojlanishidagi qonuniyatlar tizimlashtirildi.

2. Tizimli yondashuv: Psixologik xizmat ko'rsatish jarayoni o'zaro ta'sir etuvchi sub'ektlarning (amaliyotchi psixolog – mijoz – ijtimoiy-akademik muhit) yaxlit mikrotizimi sifatida o'rganildi. Bu yondashuv muammolarni shunchaki lokal holat sifatida emas, balki shaxs rivojlanishidagi ichki ziddiyatlar va tashqi mikromuhit (oilaviy, guruhli, ommaviy) determinatligining uzviy oqibati sifatida tahlil qilish imkonini berdi.

3. Funktsional modellashtirish: Amaliyotchi psixolog va mijoz o‘rtasidagi munosabatlar algoritmini optimallashtirish maqsadida o‘zaro ta'sirning funktsional modeli ishlab chiqildi. Bunda mijoz tomonidan taqdim etiladigan og‘zaki (verbal) va og‘zaki bo‘lmagan (noverbal) ma'lumotlarni qabul qilish, tahlil qilish, muammoni lokalizatsiya qilish hamda korreksion-maslahat strategiyasini belgilash bosqichlari tizimli modellashtirildi.

4. Kontseptual klassifikatsiya va tipologizatsiya: Murojaat qiluvchi sub'yektlarning motivatsion yo‘nalganligi, psixologik kutilmalari va qarshilik ko‘rsatish xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, mijozlarning 5 ta asosiy toifasi (madad izlovchilar, echim qidiruvchilar, ikkilanuvchilar, yolg‘izlar va skeptiklar) kontseptual jihatdan klassifikatsiya qilindi. Shuningdek, psixologik inqirozlar va vazifalar tizimi shaxsiy, guruhli va ommaviy darajalar kesimida taksonomik iyerarxiyaga keltirildi.

5. Komplementarlik va Deontologik tahlil: Ta'lim muassasalaridagi psixologik xizmatni boshqa yordamchi tarmoqlar (tibbiy, defektologik, pedagogik) bilan integratsiyalash mexanizmlari munosabatlar tengligi va fikrlarning bir-birini o‘zaro to‘ldirishi (komplementarlik) prinsiplari asosida modellashtirildi. Psixolog faoliyatining samaradorlik mezonlari professional etika va konsilium (maxfiylik) tamoyillari doirasida baholandi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Amaliy psixologiyada tizimli tashkil etilgan psixologik xizmatning mazmun yaxlitligini ta'minlaydigan oltita asosiy yo'nalish mavjud bo'lib, ular o'zaro uzviy va uzluksiz zanjir shaklida bog'langan:[3]

✓ Psixologik ma'rifat va tashviqot: Aholini, jamoa xodimlarini va mijozlarni psixologik bilimlarni egallashga jalb etish, ularning psixologik madaniyatini oshirish maqsadida turli mashg'ulotlar, o'quvlar hamda ma'ruzalar uyushtirish.

✓ Psixologik profilaktika: Jamoa a'zolarining yosh davri psixik taraqqiyoti haqidagi bilimlarni tarkib toptirish orqali shaxs aqliy rivojlanishida sodir bo'lishi mumkin bo'lgan har qanday salbiy og'ishlarning o'z vaqtida oldini olishga qaratilgan tadbirlar.

✓ Psixologik diagnostika: Shaxsni bolalik davridan boshlab uzluksiz, har tomonlama o'rganish, ularning individual-psixologik xususiyatlarini va o'qish hamda xulq-atvoridagi nuqsonlarning tub sabablarini aniqlash.

✓ Psixologik korreksiya va rivojlantirish: Shaxs shakllanishi va psixik rivojlanishidagi salbiy burilishlarni, ruhiy og'ish va kechikishlarni bartaraf etish. Shaxs va jamoaga faol ijobiy ruhiy ta'sir o'tkazish, ijtimoiy-psixologik muhitni sog'lomlashtirish hamda nizolarni yumshatish.

✓ Psixologik maslahat (Konsultatsiya): Xodimlarga shaxsiy, kasbiy va hayotiy muammolarini hal etishga yordam berish, ularni o'z psixologik salomatligini muhofaza qilishga o'rgatish. U individual yoki guruhiy tarzda o'tkazilib, profilaktik hamda korrektsion xarakterga ega bo'ladi.

✓ Kasb-hunarga yo'naltirish: Ta'lim muassasalarida o'quvchilarni o'z layoqati, qiziqishi va qobiliyatlariga mos kasb-hunarlarni ongli tanlashga tayyorlash.

Psixologik xizmat ko'rsatish jarayonida "Mijoz psixologdan nimani kutadi va nima uchun unga murojaat etadi?" degan savol tug'iladi. Kuzatishlar mijozlar motivatsiyasini quyidagi toifalarga ajratish imkonini beradi:[4]

1. O'z muammolarini qanday hal etishni biladigan, lekin psixologdan faqatgina ruhiy madad izlaydiganlar.
2. Muammoni qanday hal qilishni mutlaqo bilmaydigan va tayyor maslahat so'rab keladiganlar.
3. O'zlariga to'la ishonmaydigan yoki mavjud imkoniyatlar ichidan qaysi birini tanlashni bilmaydigan, faolligini to'g'ri tomonga yo'naltirish kerak bo'lganlar.
4. Jiddiy muammosi bo'lmagan, shunchaki o'zini yakka his qilgan va o'zini diqqat bilan eshitadigan, mehribon suhbatdoshga muhtoj bo'lganlar.
5. Qiziquvchanlik yoki psixolog bilan bahslashish, uni noqulay holatga solish istagi bilan keladiganlar.

Professional amaliyotchi psixolog barcha mijozlarni qabul qilishi, ularning maqsadi va dastlabki xulq-atvoridan qat'i nazar, e'tibor va mehribonlik bilan munosabatda bo'lishi shart. Bu talab professional odob qoidalari (deontologiya) bilan belgilanadi. Psixolog o'z yoniga kelgan har bir mijozning muammolarini konsulium (sir) tutishi shart. U sog'lom, lekin

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

shaxsiy, kasbiy, oilaviy va guruhli nizolarga duch kelgan insonlarga maslahat beruvchi va yo‘l-yo‘riq ko‘rsatuvchidir.

Amaliy psixologiyada barcha muammolar uch xil darajada tahlil qilinadi va hal etiladi:[5.6]

- Shaxsiy daraja: Odamlarning shaxsiy rivojlanishiga to‘sqinlik qiluvchi qiyinchiliklar, ularning ma’naviy va ruhiy salomatligining buzilishi. Psixologik muammo — mijozning rivojlanishdagi muayyan ziddiyatlardan kelib chiqadigan noqulay holatidir.
- Guruhli daraja (oilaviy, tashkiliy): Kishilarning kasbiy faoliyatida, oilada ularning sifatlari va shart-sharoitlarining talablariga mos kelmasligi tufayli yuzaga keladigan inqirozlar.
- Ommaviy daraja (strategik): Keng ko‘lamli ijtimoiy-psixologik jarayonlar.

Vazifani aniqlash uchun psixolog dastlab mijoz taqdim etgan og‘zaki (verbal) va og‘zaki bo‘lmagan (noverbal) materialga ega bo‘ladi. Ba’zan mijoz o‘z qiyinchiliklarini aniq lokalizatsiya qilsa (masalan: "menda qo‘rquv bor, lekin tushunarsiz"), ba’zan material juda noaniq shakllantirilgan bo‘ladi. Psixolog bu materialni o‘z kasbiy bilimlari va ko‘nikmalari asosida, shaxs xususiyatlari va muloqot tarziga qarab tahlil qiladi hamda tashxislab oladi.

Ta’lim muassasalaridagi psixologik xizmat o‘z faoliyatida tibbiy, defektologik va boshqa xizmat turlari hamda jamoatchilik xodimlari bilan yaqin hamkorlikda ish olib boradi. Barcha mutaxassislar bilan munosabat tenglik va fikrlarning bir-birini o‘zaro to‘ldirishi (komplementarlik) asosida quriladi. Bu tizim o‘quvchilarning individual-psixologik xususiyatlarini o‘rganish orqali shaxsning har tomonlama kamol topishi uchun tegishli ta’limiy-tarbiyaviy hamda ruhiy sharoitlarni yaratishga xizmat qiladi.

1. Amaliy psixologiyada psixologik xizmat shaxsning har tomonlama ma’naviy va aqliy rivojlanishini ta’minlovchi yaxlit tizimdir. Xizmatning oltita yo‘nalishi o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, ularni bosqichma-bosqich amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

2. Psixologik muammolar o‘z tabiati va ko‘lamiga ko‘ra shaxsiy, guruhli va ommaviy darajada namoyon bo‘ladi. Psixolog mijoz taqdim etgan noaniq materiallarni kasbiy diagnostika va muloqot tahlili orqali lokalizatsiya qilishi lozim.

3. Professional psixolog uchun mijoz toifasi va uning xulq-atvoridan qat’i nazar mehribonlik ko‘rsatish va konsilium (sir saqlash) tamoyiliga amal qilish uning etika va professionallik mezonidir.

4. Ta’lim muassasalarida psixologik xizmat tibbiy va defektologik tarmoqlar bilan tenglik hamda o‘zaro fikr to‘ldirish asosida kooperatsiyani tashkil etgandagina yuqori samaradorlikka erishadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. Aholiga psixologik yordam ko‘rsatish to‘g‘risida: 2024-yil 5-noyabrdagi O‘RQ-989-son // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 06.11.2024-y., 03/24/989/1001-son.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori. O‘quvchilarni psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash ishlarini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida: 2019-yil 12-iyuldagi 577-son // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 13.07.2019-y., 09/19/577/3413-son.
3. Nishonova Z.T. Oliy maktab psixologiyasi. Darslik. – Toshkent: “Nodirabegim” nashriyoti, 2021. – 412 b.
4. G‘oziyev E.E. Umumiy psixologiya. Darslik. – Toshkent: “Universitet”, 2010. – 358 b.
5. Yadgarova Ozoda Ibragimovna Statistical Analysis of Attitude Indicators Towards Psychological Services Among Higher Education Students Based on Age Factors. EXCELLENCIA: INTERNATIONAL MULTI-DISCIPLINARY JOURNAL OF EDUCATION https://multijournals.org/index.php/excellencia-imje
6. Ядгарова О.И. МЕТОДОЛОГИЯ ОРГАНИЗАЦИИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ СЛУЖБЫ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ. Вестник интегративной психологии // Журнал для психологов. Вып. 39. Часть 1. /Под ред. В.В.Козлова. –Ярославль: МАПН, 2026. 590.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA FIZIK TAJRIBALAR ASOSIDA O'QUVCHILARNING AMALIY KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK IMKONIYATLARI.

Isroilov Shermurod Shamsiddin o'g'li, Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Fizika kafedrasi o'qituvchisi.

KIRISH: fizika ta'limida namoyishli tajriba va laboratoriya mashg'ulotlari nazariy bilimni real hodisa bilan bog'laydi. Biroq tajriba faqat ko'rsatish yoki tayyor yo'riqnomani takrorlash darajasida tashkil etilganda o'quvchining mustaqil amaliy faoliyati yetarlicha rivojlanmaydi.

MAQSAD: mavjud o'quv jihozlari asosida o'tkaziladigan fizik tajribalarning pedagogik-psixologik imkoniyatlarini aniqlash hamda amaliy kompetensiyaning tarkibi va baholanuvchi ko'rsatkichlarini tizimlashtirish.

MATERIALLAR VA METODLAR: kompetensiyaviy, faoliyatli, tizimli va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar asosida me'yoriy hamda ilmiy-metodik manbalar mazmuniy tahlil qilindi; namoyishli va laboratoriya tajribalari o'quvchi faoliyati, psixologik mexanizm va tashkiliy shartlar bo'yicha qiyoslandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: amaliy kompetensiya fizik muammoni anglash, tajribani rejalashtirish va xavfsiz bajarish, o'lchash, ma'lumotni tahlil qilish, xulosa chiqarish, hamkorlik va refleksiyani birlashtiruvchi integrativ sifat sifatida talqin qilindi. Uning oltita komponenti ajratilib, muammoli vaziyat, gipoteza, rollar almashinuvi, differensial topshiriq, xatolar tahlili va refleksiya samaradorlikning asosiy shartlari sifatida belgilandi.

XULOSA: namoyishli tajriba va laboratoriya mashg'ulotlarini o'zaro to'ldiruvchi ketma-ketlikda tashkil etish o'quvchining kuzatuvchidan mustaqil tajriba subyektiga o'tishini ta'minlaydi; baholash esa faoliyat jarayoni va kuzatiladigan indikatorlarga tayanishi lozim.

Kalit so'zlar: fizika ta'limi, namoyishli tajriba, laboratoriya mashg'uloti, amaliy kompetensiya, faoliyatli yondashuv, refleksiya, xavfsizlik madaniyati, mezonli baholash.

ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРАКТИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ УЧАЩИХСЯ НА ОСНОВЕ ФИЗИЧЕСКИХ ЭКСПЕРИМЕНТОВ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ.

Исроилов Шермурод Шамсиддин угли, преподаватель кафедры физики Чирчикского государственного педагогического университета.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: демонстрационные опыты и лабораторные занятия связывают теоретические знания с наблюдаемыми физическими явлениями. При сведении

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

эксперимента к показу учителем или механическому выполнению готовой инструкции самостоятельная практическая деятельность учащихся развивается недостаточно.

ЦЕЛЬ: определить педагогико-психологические возможности школьного физического эксперимента и систематизировать компоненты практической компетенции и показатели её сформированности.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: на основе компетентностного, деятельностного, системного и личностно-ориентированного подходов проведён контент-анализ нормативных и научно-методических источников; демонстрационный и лабораторный эксперимент сопоставлены по деятельности учащегося, психологическому механизму и организационным условиям.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: практическая компетенция определена как интегративное качество, включающее постановку физической проблемы, планирование и безопасное выполнение опыта, измерение, анализ данных, аргументированный вывод, сотрудничество и рефлексию. Выделены шесть компонентов; проблемная ситуация, гипотеза, смена ролей, дифференциация заданий, анализ погрешностей и рефлексия установлены как ключевые условия эффективности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: последовательное сочетание демонстрационного и лабораторного эксперимента обеспечивает переход ученика от наблюдателя к самостоятельному субъекту экспериментальной деятельности, а оценивание должно учитывать процесс и наблюдаемые критерии.

Ключевые слова: обучение физике, демонстрационный эксперимент, лабораторная работа, практическая компетенция, деятельностный подход, рефлексия, культура безопасности, критериальное оценивание.

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL POTENTIAL OF PHYSICS EXPERIMENTS FOR DEVELOPING STUDENTS' PRACTICAL COMPETENCIES IN GENERAL SECONDARY SCHOOLS.

Isroilov Shermurod Shamsiddin ugli, Lecturer, Department of Physics, Chirchik State Pedagogical University.

Annotation

INTRODUCTION: demonstrations and laboratory activities connect theoretical knowledge with observable physical phenomena. When experiments are reduced to teacher-led display or mechanical execution of a fixed instruction, students' independent practical activity remains underdeveloped.

AIM: to identify the pedagogical and psychological potential of school physics experiments and to systematize the components and observable indicators of practical competence.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

MATERIALS AND METHODS: using competency-based, activity-oriented, systemic, and learner-centred approaches, normative and research literature was subjected to content analysis; demonstrations and laboratory activities were compared by learner activity, psychological mechanism, and organizational conditions.

DISCUSSION AND RESULTS: practical competence was defined as an integrated quality combining recognition of a physical problem, planning and safe performance of an experiment, measurement, data analysis, evidence-based conclusion, collaboration, and reflection. Six components were identified, while problem situations, hypothesis formulation, role rotation, differentiated tasks, error analysis, and reflection were established as key conditions for effectiveness.

CONCLUSION: a sequential combination of demonstrations and laboratory activities supports the learner's transition from observer to an independent agent of experimental activity, and assessment should include both the process and observable criteria.

Keywords: physics education, demonstration experiment, laboratory activity, practical competence, activity-based approach, reflection, safety culture, criteria-based assessment.

Zamonaviy umumiy o‘rta ta’limda natija o‘quvchining qancha ma’lumotni eslab qolishi bilan emas, balki o‘zlashtirilgan bilim va usullarni real vaziyatda qo‘llay olishi bilan tavsiflanadi. Fizika ta’limida bu talab alohida ahamiyatga ega, chunki fizik tushuncha va qonunlar kuzatish, o‘lchash, tajriba hamda dalillash jarayonida to‘liq mazmun kasb etadi. O‘zbekistonda fizika ta’limi sifatini oshirish, laboratoriya bazasidan samarali foydalanish va yoshlarning ilmiy-texnik tafakkurini rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan [1]. UNESCOning “Ta’lim–2030” dasturi va OECD kompetensiyalar konsepsiyasi ham bilimni faoliyatga ko‘chira olish, muammoni hal qilish va mas’uliyatli qaror qabul qilishni ta’limning muhim natijasi sifatida ko‘rsatadi [2, 3].

Maktab amaliyotida esa namoyishli tajriba ba’zan faqat o‘qituvchi ko‘rsatadigan ko‘rgazmaga, laboratoriya mashg‘uloti esa tayyor yo‘riqnomani bosqichma-bosqich takrorlashga aylanib qoladi. Bunday vaziyatda o‘quvchi tajribaning maqsadini mustaqil anglamaydi, gipoteza ilgari surmaydi, asbob tanlash yoki xatolik sababini tushuntirishga ehtiyoj sezmaydi. Natijada “bilish” va “bajara olish” o‘rtasida uzilish yuzaga keladi. Muammoning yechimi tajriba sonini shunchaki ko‘paytirishda emas, balki uning didaktik vazifasi, o‘quvchi faoliyati va psixologik mexanizmini aniq loyihalashdadir.

Mazkur maqolada fanga oid amaliy kompetensiya tayanch kompetensiyalardan ajratilgan parallel hodisa sifatida emas, balki tayanch kompetensiyalarning fizik faoliyatda namoyon bo‘lishini ta’minlovchi predmetga xos mexanizm sifatida qaraladi. Masalan, axborot bilan ishlash kompetensiyasi tajriba natijalarini jadval va grafikda ifodalashda, kommunikativ kompetensiya guruhda rollarni taqsimlash va xulosani himoya qilishda, o‘zini o‘zi rivojlantirish kompetensiyasi esa xatoni tahlil qilish va keyingi faoliyatni

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

takomillashtirishda namoyon bo‘ladi. Shu yondashuv maqolaning asosiy maqsadini – namoyishli tajriba va laboratoriya mashg‘ulotlarining pedagogik-psixologik imkoniyatlarini tizimlashtirish hamda amaliy kompetensiyaning baholanuvchi tarkibini aniqlashni belgilaydi.

Tadqiqotning metodologik asosini kompetensiyaviy, faoliyatli, tizimli va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar tashkil etdi. Kompetensiyaviy yondashuvga ko‘ra, ta’lim natijasi bilim, ko‘nikma, tajriba, motiv va shaxsiy munosabatning yaxlit birligida namoyon bo‘ladi [4, 5]. Faoliyatli yondashuv esa qobiliyat va sifatlar tayyor axborotni tinglash jarayonida emas, balki maqsadli harakatni bajarish, nazorat qilish va refleksiya etish davomida shakllanishini ta’kidlaydi [6].

Manba bazasi sifatida fizika o‘qitish metodikasiga oid monografiya va dissertatsiyalar, maktab eksperimenti bo‘yicha metodik qo‘llanmalar, shuningdek, kompetensiyaviy ta’limning nazariy manbalari tanlandi [7–15]. Kontent-tahlil birligi sifatida o‘quvchining tajribaviy faoliyatdagi kuzatiladigan harakatlari olindi: muammoni anglash, faraz qilish, rejalashtirish, asbobni tanlash va yig‘ish, o‘lchash, ma’lumotni qayd etish, tahlil qilish, xulosa chiqarish, natijani muloqotda himoya qilish va refleksiya. Namoyishli tajriba hamda laboratoriya mashg‘uloti o‘quvchi pozitsiyasi, yetakchi psixologik mexanizm, shakllantiriladigan faoliyat va tashkiliy cheklovlar bo‘yicha qiyoslandi.

Tahlil natijalarini tizimlashtirish uchun amaliy kompetensiya quyidagicha ishchi ta’rifda qabul qilindi: amaliy kompetensiya – o‘quvchining fizik muammoni anglab, tegishli bilim va faoliyat usullarini maqsadga muvofiq tanlashi, tajribani xavfsiz rejalashtirib bajarishi, natijalarni dalillar asosida tahlil qilishi, hamkorlikda muloqot qilishi va o‘z faoliyatini takomillashtira olishida namoyon bo‘ladigan integrativ shaxsiy-faoliyat sifati. Ushbu ta’rif kompetensiyani faqat asbob bilan ishlash malakasiga tenglashtirmaydi; u motiv, bilim, harakat, mas’uliyat va refleksiyani yagona tizimga birlashtiradi.

1-jadval

Amaliy kompetensiyaning tarkibiy komponentlari va baholanuvchi ko‘rsatkichlari

Komponent	Mazmuni	Kuzatiladigan indikatorlar
Motivatsion-qadriyatli	Tajribaning maqsadi va amaliy ahamiyatini anglash; bilishga qiziqish, mas’uliyat va natijaga intilish.	Muammoli savol beradi yoki faraz bildiradi; vazifani oxirigacha bajaradi; jihoz va vaqtga mas’uliyatli munosabat ko‘rsatadi.
Kognitiv	Fizik tushuncha, qonun, o‘lchash prinsipi va tajriba shartlarini bilish hamda tushuntirish.	Kutiladigan natijani asoslaydi; zarur formula va kattaliklarni tanlaydi; hodisani ilmiy tilda izohlaydi.
Operatsion-eksperimental	Tajriba rejasini tuzish, qurilmani yig‘ish, asbobni sozlash, o‘lchash va natijani qayd etish.	Amallar ketma-ketligini saqlaydi; asbob shkalasini to‘g‘ri o‘qiydi;

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

		o‘lchovni takrorlaydi va jadvalga aniq kiritadi.
Tahliliy-refleksiv	Ma’lumotlarni qayta ishlash, bog‘lanishlarni aniqlash, xatoliklarni izohlash, xulosa va o‘zini baholash.	Grafik yoki hisoblashdan foydalanadi; natijani nazariya bilan solishtiradi; xato manbaini ko‘rsatadi; keyingi yaxshilash yo‘lini aytadi.
Kommunikativ-hamkorlik	Guruhda rol va mas’uliyatni taqsimlash, ilmiy muloqot, natijani dalil bilan himoya qilish.	Sherik fikrini tinglaydi; vazifani bo‘lib oladi; xulosani aniq bayon qiladi; savollarga dalil bilan javob beradi.
Texnik-xavfsizlik	Asbob-uskunadan oqilona va xavfsiz foydalanish, xavfni oldindan baholash, tartib va tejamkorlik.	Yo‘riqnomaga rioya qiladi; elektr, issiqlik va mexanik xavflarni ajratadi; jihozni shikastlamasdan ishlatadi va ish joyini tartibga keltiradi.

Jadvaldagi indikatorlar amaliy kompetensiyani faqat test savollari bilan emas, faoliyat jarayonida mezonli baholash imkonini beradi. Masalan, o‘quvchi formulani to‘g‘ri aytishi kognitiv komponentni ko‘rsatsa, zanjirni xavfsiz yig‘ishi operatsion va texnik-xavfsizlik komponentlarini, natijadagi farqni xatolik bilan izohlashi esa tahliliy-refleksiv komponentni namoyon etadi. Shu sababli baholashda laboratoriya hisoboti, kuzatuv varag‘i, og‘zaki himoya, o‘z-o‘zini va o‘zaro baholashni uyg‘unlashtirish lozim.

Namoyishli tajriba va laboratoriya mashg‘ulotining o‘zaro to‘ldiruvchi funksiyalari

Namoyishli tajriba o‘qituvchi tomonidan butun sinf uchun tashkil etiladigan eksperiment bo‘lib, uning kuchli tomoni hodisani bir vaqtning o‘zida barchaga ko‘rsatish, yangi tushunchaga orientir berish va kognitiv ziddiyat hosil qilishidadir. Kutilmagan natija o‘quvchining diqqatini safarbar etadi, avvalgi tasavvurini tekshirishga undaydi va “nima uchun?” savolini tug‘diradi. O‘qituvchi tajribani izohlash jarayonida asbob bilan ishlashning namunaviy usulini, o‘lchash madaniyati va xavfsizlikni modellashtiradi [7, 12, 14]. Biroq o‘quvchi faqat kuzatuvchi bo‘lib qolsa, namoyish tajribasi mustaqil operatsion ko‘nikmani to‘liq shakllantira olmaydi.

Laboratoriya mashg‘ulotida esa o‘quvchi tajribaning bevosita subyekti bo‘ladi: qurilmani yig‘adi, kattaliklarni o‘lchaydi, natijalarni qayd etadi, taqqoslaydi va xulosa chiqaradi. Bu jarayonda sensor-motor harakat, mantiqiy tahlil, o‘zini nazorat qilish, hamkorlik va mas’uliyat bir vaqtda ishga tushadi. Suyarovning tadqiqotlari eksperimental topshiriqlarni qisman tadqiqotchilik xarakterida tashkil etish o‘quv-tadqiqotchilik ko‘nikmalarini kuchaytirishini ko‘rsatadi [8]. Turaxonov laboratoriya ishlarini nostandart va

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ijodiy topshiriqlar bilan boyitish reproduktiv harakatdan ijodiy izlanishga o‘tish imkonini berishini asoslagan [9].

2-jadval

Namoyishli tajriba va laboratoriya mashg‘ulotining kompetensiyaviy tavsifi

Mezon	Namoyishli tajriba	Laboratoriya mashg‘uloti
Yetakchi didaktik vazifa	Hodisani ko‘rgazmali ochish, muammo qo‘yish, namunaviy faoliyatni ko‘rsatish.	Bilimni amalda sinash, o‘lchash va tadqiqot usullarini o‘zlashtirish.
O‘quvchi pozitsiyasi	Faol kuzatuvchi, taxmin qiluvchi va muhokama ishtirokchisi.	Rejalashtiruvchi, bajaruvchi, o‘lchovchi, tahlilchi va xulosa muallifi.
Yetakchi psixologik mexanizm	Diqqat, qiziqish, obrazli idrok, kognitiv ziddiyat va kuzatuv asosidagi model qurish.	Faol harakat, ichki nazorat, muammoni hal qilish, hamkorlik va refleksiya.
Ustuvor komponentlar	Motivatsion-qadriyatli, kognitiv va texnik-xavfsizlik.	Operatsion-eksperimental, tahliliy-refleksiv, kommunikativ-hamkorlik va texnik-xavfsizlik.
Tipik xavf	Passiv tomosha, hodisani tayyor izoh bilan qabul qilish, ayrim o‘quvchilarning diqqatdan chetda qolishi.	Yo‘riqnomani mexanik takrorlash, faol o‘quvchining barcha ishni bajarishi, vaqt va jihoz tanqisligi.
Samaradorlik sharti	Oldindan taxmin qildirish, asosiy belgiga e’tibor qaratish, savol-javob va keyingi mikro-amaliy topshiriq.	Rollarni almashish, qisman ochiq topshiriq, ko‘p martalik o‘lchash, xatolik tahlili va yakuniy refleksiya.

Demak, bu ikki faoliyat turini bir-biriga qarama-qarshi qo‘yish metodik jihatdan noto‘g‘ri. Namoyishli tajriba o‘quvchining faoliyat uchun orientatsion asosini yaratadi; laboratoriya mashg‘uloti esa ushbu asosni real harakat va shaxsiy tajribaga aylantiradi. Eng maqbul ketma-ketlik “kuzatish va muammo – taxmin – o‘qituvchi namoyishi yoki qisqa model – mustaqil bajarish – o‘lchash – tahlil – xulosa – yangi vaziyatga ko‘chirish – refleksiya” siklidir. Bunda tajriba nazariyani shunchaki tasdiqlovchi vosita emas, bilimni qurish va amaliy kompetensiyani namoyon etish maydoniga aylanadi.

Pedagogik-psixologik mexanizmlar va yosh xususiyatlari

Faoliyat nazariyasiga ko‘ra, o‘quvchi maqsad, motiv, harakat, nazorat va natijani anglagandagina faoliyatning to‘laqonli subyektiga aylanadi [6]. Shuning uchun laboratoriya ishining boshida faqat “ishning maqsadi”ni o‘qib berish yetarli emas; maqsad o‘quvchi uchun muammoli savol yoki hayotiy vaziyat orqali shaxsiy ma’no kasb etishi lozim. Masalan, qiya tekislik tajribasini “Nega tog‘ yo‘llari tik emas, aylanma quriladi?” savoli bilan

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

boshlash o‘quvchida tajribaga ichki ehtiyoj hosil qiladi. Kutiladigan natijani oldindan aytish esa gipoteza va natija o‘rtasidagi tafovutni tahlil qilishga sharoit yaratadi.

O‘quvchilarning yosh xususiyatlari tajriba mustaqilligi darajasini belgilaydi. 7–8-sinflarda ko‘rgazmalilik, qisqa va aniq yo‘riqnoma, o‘qituvchining namunasi hamda ketma-ket bajariladigan sodda o‘lchashlar ustuvor bo‘lishi kerak. Bu bosqichda asbob shkalasini o‘qish, jadval to‘ldirish, xavfsizlikka rioya qilish kabi bazaviy harakatlar avtomatlashtiriladi. 9-sinfda o‘quvchilarga o‘zgaruvchilarni ajratish, bir necha natijani taqqoslash, grafik qurish va xatolik sababini izohlash kabi qisman tadqiqotchilik vazifalarini berish mumkin. 10–11-sinflarda esa tajriba rejasini mustaqil tuzish, muqobil usul tanlash, ochiq yechimli loyiha va kasbiy yo‘naltirilgan topshiriqlardan foydalanish maqsadga muvofiq; bu davrda kelajak kasbini anglash va o‘zini o‘zi belgilash motivi kuchayadi [16].

Pedagogik qo‘llab-quvvatlash ham bosqichma-bosqich kamayib borishi kerak: avval o‘qituvchi harakatni ko‘rsatadi va izohlaydi; keyin o‘quvchi yo‘riqnoma bilan bajaradi; undan so‘ng faqat mezon va cheklovlar berilib, usulni o‘zi tanlaydi. Mazkur “namuna – hamkorlik – mustaqillik” dinamikasi bir tomondan xatodan qo‘rqishni kamaytiradi, ikkinchi tomondan o‘quvchining mas’uliyatini oshiradi. Tajribada xato natija olish jazolanishi kerak bo‘lgan muvaffaqiyatsizlik emas, balki o‘lchash sharoitini qayta ko‘rib chiqish va metakognitiv tahlil uchun material sifatida qaralishi zarur.

Mavjud jihozlar asosida tajribalarni tashkil etish shartlari

Maktabning moddiy bazasi turlicha bo‘lgan sharoitda samaradorlik avvalo jihoz soni bilan emas, didaktik dizayn bilan belgilanadi. Birinchi shart – tajriba tanlashda “qaysi asbob bor?” savolidan emas, “o‘quvchi qaysi harakat va kompetensiyani namoyon qilishi kerak?” savolidan boshlashdir. Ikkinchi shart – jihoz yetishmaganda stansiyalar usuli, juftlik va kichik guruhlarni maqsadli tashkil etish, rollarni “tajriba bajaruvchi – o‘lchovchi – qayd etuvchi – tahlilchi – taqdimotchi” tarzida taqsimlash va navbat bilan almashtirishdir. Bu usul sust o‘quvchining chetda qolishiga yo‘l qo‘ymaydi.

Uchinchi shart – topshiriqlarni murakkablik va mustaqillik darajasi bo‘yicha differensiallash. A darajada o‘quvchi berilgan algoritm asosida bazaviy o‘lchovni bajaradi; B darajada tajriba shartlaridan birini o‘zgartirib, natijalarni taqqoslaydi; C darajada esa usulni o‘zi taklif qiladi yoki “nima bo‘ladi, agar...?” tipidagi tadqiqot savoliga javob izlaydi. Bunday tuzilma har bir o‘quvchining imkoniyatiga mos muvaffaqiyat holatini yaratadi, kuchli o‘quvchi uchun esa ijodiy izlanish maydonini kengaytiradi [9, 12].

To‘rtinchi shart – fanlararo va hayotiy kontekst. Dehqonova fizik tajribalarni matematika va axborot texnologiyalari bilan integratsiyalash o‘quvchilarning hodisani turli ifoda shakllarida anglashiga yordam berishini ko‘rsatgan [10]. Tajriba natijasini grafikda ifodalash, oddiy raqamli vositada qayta ishlash yoki texnik qurilma ishlashi bilan bog‘lash amaliy kompetensiyaning transferini ta’minlaydi. Ernazarov taklif etgan ta’lim klasteri yondashuvi esa maktab imkoniyatlarini oliy ta’lim laboratoriyasi yoki ishlab chiqarish muhiti bilan to‘ldirish orqali real texnik vaziyatlarni taqdim etadi [11].

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Beshinchi shart – real va virtual tajribani oqilona uyg‘unlashtirish. Virtual model murakkab yoki xavfli hodisani oldindan ko‘rish, parametrlarni tez o‘zgartirish va ko‘p variantni solishtirish uchun foydalidir, biroq u real asbobni ushlash, shkalani o‘qish, kontaktni tekshirish, o‘lchash noaniqligini his qilish kabi sensor-motor tajribani to‘liq almashtirmaydi. Shu bois virtual vosita real tajribaga tayyorlov, qiyoslash yoki kengaytirish bosqichida qo‘llanishi, asosiy amaliy faoliyat imkon qadar haqiqiy jihoz bilan bajarilishi kerak.

Baholash va qayta aloqa

Kompetensiyaviy tajribaning yakunida faqat hisoblangan son yoki “to‘g‘ri xulosa” baholansa, jarayonning muhim qismlari ko‘rinmay qoladi. Mezonli baholashda 1-jadvaldagi komponentlar asosida kuzatuv rubrikasi tuziladi. Boshlang‘ich darajada o‘quvchi harakatni doimiy yordam bilan bajaradi; o‘rta darajada asosiy amallarni yo‘riqnoma asosida, ayrim xatolar bilan amalga oshiradi; yaxshi darajada vazifani mustaqil va izchil bajaradi, natijani tahlil qiladi; yuqori darajada esa yangi sharoitga mos usul tanlaydi, xatolikni asoslaydi va natijani ijodiy qo‘llaydi. Bunday darajalar o‘quvchini boshqalar bilan emas, avvalgi natijasi bilan taqqoslash va rivojlanish dinamikasini ko‘rsatishga xizmat qiladi.

Qayta aloqa qisqa, aniq va keyingi harakatga yo‘naltirilgan bo‘lishi lozim: “asbobni noto‘g‘ri ulading” degan umumiy tanbeh o‘rniga “voltmetrni iste’molchiga parallel ulang va diapazonni eng kattasidan boshlang” kabi ko‘rsatma beriladi. Laboratoriya yakunidagi uch savol – “Nimani aniqladim?”, “Natijaga nima ta’sir qildi?”, “Keyingi safar nimani o‘zgartiraman?” – tahliliy-refleksiv komponentni rivojlantiradi. Shu tariqa baholash yakuniy nazorat emas, kompetensiyani shakllantiruvchi pedagogik vositaga aylanadi.

O‘rganilgan manbalar bilan qiyoslash shuni ko‘rsatadiki, avvalgi tadqiqotlarda tajribaning tadqiqotchilik [8], ijodiy [9], integrativ [10] va klaster [11] imkoniyatlari alohida yoritilgan. Mazkur maqolaning farqli jihati ushbu yo‘nalishlarni yagona pedagogik-psixologik tizimda birlashtirib, amaliy kompetensiyaning tarkibiy komponentlari, kuzatiladigan indikatorlari va namoyishli hamda laboratoriya tajribalarining o‘zaro to‘ldiruvchi funksiyalarini aniqlashtirishdan iborat. Muallifning avvalgi ishlarida mavjud jihozlar asosida namoyish va laboratoriya tajribalarini tashkil etish hamda ularning pedagogik-psixologik xususiyatlari yoritilgan bo‘lsa [14, 15], ushbu tahlilda ular baholanuvchi kompetensiya modeli bilan bog‘landi.

Birinchidan, fanga oid amaliy kompetensiya tayanch kompetensiyalardan ajralgan mustaqil ro‘yxat emas; u tayanch kompetensiyalarning fizik tajriba jarayonida namoyon bo‘lishini ta’minlovchi integrativ faoliyat sifatidir.

Ikkinchidan, amaliy kompetensiyaning motivatsion-qadriyatli, kognitiv, operatsion-eksperimental, tahliliy-refleksiv, kommunikativ-hamkorlik va texnik-xavfsizlik komponentlari ajratildi. Har bir komponent uchun kuzatiladigan indikatorlarning belgilanishi uni mezonli baholash imkonini beradi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Uchinchidan, namoyishli tajriba va laboratoriya mashg‘uloti o‘zaro to‘ldiruvchi funksiyaga ega: birinchisi hodisaga orientatsiya, qiziqish va namunaviy harakatni, ikkinchisi esa mustaqil bajarish, o‘lchash, tahlil va refleksiyani ta’minlaydi.

To‘rtinchidan, tajribaning kompetensiyaviy samarasi muammoli vaziyat va gipoteza, faol rollar almashinuvi, yoshga mos mustaqillik, differensial topshiriqlar, xavfsizlik yo‘riqnomasi, o‘lchash xatolarini tahlil qilish, hayotiy kontekst va yakuniy refleksiya mavjud bo‘lganda ortadi.

Beshinchidan, maktabda jihozlar cheklangan bo‘lsa ham stansiyalar usuli, kichik guruhlarda aniq rol taqsimoti, minimal resursli tajribalar va virtual vositalarni real eksperimentga tayyorlov sifatida qo‘llash orqali har bir o‘quvchining faol ishtirokini ta’minlash mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 19-martdagi PQ–5032-son “Fizika sohasidagi ta’lim sifatini oshirish va ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.
2. UNESCO. Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action. – Paris: UNESCO, 2015.
3. OECD. Definition and Selection of Key Competencies (DeSeCo): Executive Summary. – Paris: OECD, 2005.
4. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.
5. Зимняя И.А. Ключевые компетенции как результат образования. – Москва, 2004.
6. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – Москва: Политиздат, 1975.
7. Джораев М. Физика ўқитиш методикаси. – Тошкент: Абу матбуот консалт, 2015. – 280 б.
8. Suyarov K.T. Fizik eksperimentlar asosida o‘quvchilarda o‘quv-tadqiqotchilik ko‘nikmalarini rivojlantirish (akademik litseylar misolida): pedagogika fanlari bo‘yicha PhD dissertatsiyasi avtoreferati. – Chirchiq, 2019. – 41 b.
9. Turaxonov F.B. Noan’anaviy laboratoriya mashg‘ulotlari orqali o‘quvchilarning ijodiy faoliyatini rivojlantirish metodikasi: pedagogika fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. – Samarqand, 2020. – 48 b.
10. Dehqonova O.X. Maktab fizika ta’limida fanlar integratsiyasini takomillashtirish: pedagogika fanlari bo‘yicha PhD dissertatsiyasi avtoreferati. – Farg‘ona, 2023. – 48 b.
11. Ernazarov A.N. Ta’lim klasteri sharoitida o‘quvchilarning elektromagnetizmga oid amaliy kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasi: pedagogika fanlari bo‘yicha PhD dissertatsiyasi avtoreferati. – Chirchiq, 2023. – 46 b.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

12. Голдин Л.Л. и др. Руководство к лабораторным занятиям по физике. – Москва: Наука, 1983. – 688 с.
13. Usarov J.E. Tayanch va fanga oid kompetensiyalar asosida o‘quvchilar kompetentligini rivojlantirish: pedagogika fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2019. – 67 b.
14. Isroilov Sh.Sh. Organizing teaching demonstrative experiments and laboratory exercises based on physical equipment // Science and Innovation. – 2023. – P. 157–161.
15. Isroilov Sh.Sh. Pedagogical and psychological features of developing basic and subject-specific practical competences in students // Science and Innovation. – 2024. – P. 411–413.
16. Эльконин Д.Б. Психология обучения школьников. – Москва, 1989.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

OLIY TA'LIM MUSIQA YO'NALISHI O'QUV REPERTUARIDA MILLIY VA ZAMONAVIY USLUBLARNING BADIIY-ESTETIK UYG'UNLASHUVI

Umarqulova Xurshidaxon Alisher qizi, Qo'qon davlat universiteti 1-bosqich magistranti.

Annotatsiya

KIRISH: maqolada oliy ta'lim musiqa yo'nalishi o'quv repertuarida milliy mumtoz meros va zamonaviy uslublarning badiiy-estetik uyg'unlashuvi masalasi san'atshunoslik nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Muallif Shashmaqom, xalq qo'shiqchiligi va zamonaviy bastakorlik namunalari misolida lad-intonatsion tuzilma, usul (ritmik asos) va ohang chizig'ining o'ziga xos xususiyatlarini ochib beradi. Shuningdek, o'quv repertuarini tanlash va tuzishda milliy an'ana bilan zamonaviy ijro uslubi o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlovchi mezonlar ilmiy asosda taklif etiladi.

MAQSAD: tadqiqotning maqsadi oliy ta'limning musiqa yo'nalishi o'quv repertuarida milliy mumtoz meros va zamonaviy musiqiy uslublarning badiiy-estetik uyg'unligini san'atshunoslik nuqtai nazaridan tahlil qilish hamda repertuarni shakllantirishning ilmiy asoslangan mezonlarini ishlab chiqishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda san'atshunoslik tahlili, qiyosiy-tahliliy, tarixiy va musiqiy-nazariy metodlardan foydalanildi. Tadqiqot materiali sifatida Shashmaqom namunalari, o'zbek xalq qo'shiqchiligi, zamonaviy bastakorlar asarlari hamda oliy ta'lim musiqa yo'nalishida foydalanilayotgan o'quv repertuari tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlillar natijasida Shashmaqom, xalq qo'shiqchiligi va zamonaviy bastakorlik namunalarida lad-intonatsion tuzilma, usul va ohang chizig'ining o'zaro uyg'unligi talabalarning badiiy-estetik didini shakllantirishda muhim omil ekanligi aniqlandi. Shuningdek, o'quv repertuarini tanlashda milliy an'analarni zamonaviy ijrochilik talablari bilan uyg'unlashtirishga xizmat qiluvchi ilmiy mezonlar ishlab chiqildi.

XULOSA: milliy mumtoz meros va zamonaviy musiqiy uslublarning uyg'unligi asosida shakllantirilgan o'quv repertuari bo'lajak musiqa mutaxassislarining kasbiy, ijodiy va badiiy-estetik kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Taklif etilgan mezonlar oliy musiqa ta'limida repertuar siyosatini takomillashtirish va milliy musiqiy merosni zamonaviy talablarga mos ravishda o'qitish samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Kalit so'zlar: musiqashunoslik, Shashmaqom, lad-intonatsion tuzilma, usul, ohang chizig'i, milliy meros, zamonaviy uslub, o'quv repertuari, bastakorlik ijodi.

ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКАЯ ИНТЕГРАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ И СОВРЕМЕННЫХ СТИЛЕЙ В УЧЕБНОМ РЕПЕРТУАРЕ МУЗЫКАЛЬНОГО НАПРАВЛЕНИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Умаркулова Хуршидахон Алишер кизи, магистрант 1 курса Кокандского государственного университета.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье с искусствоведческой точки зрения анализируется проблема художественно-эстетического синтеза национального классического наследия и современных стилей в учебном репертуаре музыкального направления высшего образования. На примере Шашмакома, народного песенного творчества и образцов современного композиторского творчества автор раскрывает особенности ладово-интонационной структуры, ритмической основы (усуль) и мелодической линии. Также научно обосновываются критерии, обеспечивающие гармоничное сочетание национальной традиции и современной исполнительской манеры при формировании учебного репертуара.

ЦЕЛЬ: цель исследования заключается в искусствоведческом анализе художественно-эстетической гармонии национального классического музыкального наследия и современных музыкальных стилей в учебном репертуаре высшего музыкального образования, а также в разработке научно обоснованных критериев его формирования.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использованы искусствоведческий, сравнительно-аналитический, исторический и музыкально-теоретический методы. В качестве материала исследования рассмотрены образцы Шашмакома, узбекского народного песенного искусства, произведения современных композиторов и учебный репертуар, применяемый в системе высшего музыкального образования.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что гармоничное сочетание ладоинтонационной структуры, ритмической основы и мелодической линии в образцах Шашмакома, народной музыки и современной композиторской школы способствует формированию художественно-эстетического вкуса студентов. Предложены научно обоснованные критерии отбора учебного репертуара, обеспечивающие единство национальных традиций и современных исполнительских подходов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: учебный репертуар, основанный на гармоничном сочетании национального классического наследия и современных музыкальных направлений, способствует развитию профессиональных, творческих и художественно-эстетических компетенций будущих музыкантов. Предлагаемые критерии могут быть эффективно использованы для совершенствования репертуарной политики в системе высшего музыкального образования.

Ключевые слова: музыковедение, Шашмаком, ладово-интонационная структура, усуль, мелодическая линия, национальное наследие, современный стиль, учебный репертуар, композиторское творчество.

ARTISTIC AND AESTHETIC INTEGRATION OF NATIONAL AND CONTEMPORARY STYLES IN THE EDUCATIONAL REPERTOIRE OF HIGHER EDUCATION MUSIC PROGRAMS

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Khurshidakhon Alisher qizi Umarqulova, First-Year Master's Student, Kokand State University.

Annotation

INTRODUCTION: the article examines, from an art history perspective, the artistic and aesthetic synthesis of national classical heritage and contemporary styles within the curricular repertoire of higher music education. Using Shashmaqom, folk song tradition, and examples of contemporary composers' works, the author reveals the distinctive features of modal-intonational structure, rhythmic foundation (usul), and melodic contour. Criteria ensuring a harmonious combination of national tradition and modern performance style in shaping the curricular repertoire are also scientifically substantiated.

AIM: the aim of this study is to analyze the artistic and aesthetic harmony between the national classical musical heritage and contemporary musical styles in the higher education music curriculum from an art studies perspective and to develop scientifically grounded criteria for repertoire selection.

MATERIALS AND METHODS: the study employed art historical, comparative-analytical, historical, and music-theoretical research methods. The research materials included samples of Shashmaqom, Uzbek folk songs, works by contemporary composers, and the educational repertoire used in higher music education.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings reveal that the integration of modal-intonational structures, rhythmic patterns, and melodic development found in Shashmaqom, folk music, and contemporary compositions plays a significant role in developing students' artistic and aesthetic appreciation. The study also proposes scientifically based criteria for selecting educational repertoire that effectively combines national musical traditions with modern performance practices.

CONCLUSION: an educational repertoire that harmoniously integrates the national classical musical heritage with contemporary musical styles contributes to the development of professional, creative, and artistic-aesthetic competencies of future music specialists. The proposed criteria can enhance repertoire design and improve the quality of higher music education while preserving and promoting national musical traditions.

Keywords: musicology, Shashmaqom, modal-intonational structure, usul, melodic contour, national heritage, contemporary style, curricular repertoire, composer's creative work.

O'zbek milliy musiqa merosi – Shashmaqom, Xorazm va Farg'ona-Toshkent maqom yo'llari, xalq qo'shiqchiligi hamda bastakorlik ijodi – jahon musiqa madaniyatining nodir namunalaridan biri sifatida e'tirof etilgan boy badiiy-estetik xazina hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 17-noyabrdagi PQ-3391-son qarori bilan

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

tasdiqlangan “O‘zbek milliy maqom san’atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi hujjatda maqom san’atining ijro va ijodiy maktablari, buyuk bastakor, hofiz va sozandalar merosini chuqur ilmiy asosda o‘rganish, shuningdek yosh avlodda milliy o‘zlikni anglash tuyg‘usi va yuksak badiiy-estetik didni kamol toptirish davlat siyosati darajasidagi vazifa sifatida belgilangan [1].

Mazkur qarorda alohida ta’kidlanganidek, maqom san’atining gultoji bo‘lgan “Shashmaqom” YUNESKO tomonidan insoniyatning nomoddiy madaniy merosi Reprezentativ ro‘yxatiga kiritilgan bo‘lib, bu uning nafaqat milliy, balki jahon miqyosidagi ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi [1]. Bugungi kunda respublikamizda Yunus Rajabiy nomidagi Maqom ansambli, hududlardagi maqom jamoalari hamda O‘zbekiston davlat konservatoriyasidagi maxsus kafedra faoliyati bu boradagi ilmiy-ijodiy izlanishlarning institutsional asosini tashkil etadi [1]. Bunday yuksak e’tirof va institutsional qo‘llab-quvvatlash oliy ta’lim tizimida ushbu merosni ilmiy asoslangan tarzda o‘rganish va o‘quv jarayoniga tatbiq etish mas’uliyatini yanada oshiradi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-fevraldagi PQ-112-son qarori bilan madaniyat va san’at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar belgilangan bo‘lib, unda milliy san’at namunalarini ilmiy-nazariy jihatdan tadqiq etish va ta’lim tizimiga tatbiq etish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan [2]. Ushbu me’yoriy-huquqiy asos oliy ta’lim musiqa yo‘nalishi o‘quv repertuarini shakllantirishda milliy meros namunalarini ilmiy asoslangan tarzda tanlash va tahlil qilish zaruratini kun tartibiga qo‘yadi.

Bo‘lajak musiqa o‘qituvchisi tayyorlash jarayonida uning nafaqat pedagogik-metodik, balki musiqashunoslik jihatidan ham puxta bilimga ega bo‘lishi muhim ahamiyat kasb etadi, chunki o‘qituvchi dars jarayonida taqdim etadigan har bir musiqiy asarning lad tuzilishi, ritmik asosi va tarixiy-badiiy konteksti haqida chuqur tasavvurga ega bo‘lmasa, uni o‘quvchiga to‘g‘ri va mazmunli yetkaza olmaydi. Shu bois oliy ta’lim musiqa yo‘nalishi o‘quv repertuarini san’atshunoslik nuqtai nazaridan tahlil qilish, undagi milliy va zamonaviy uslublarning o‘zaro nisbatini ilmiy asosda ochib berish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi kunda oliy ta’lim musiqa yo‘nalishi o‘quv dasturlarida milliy mumtoz meros namunalari bilan bir qatorda zamonaviy bastakorlik ijodi namunalari ham o‘rin olgan. Biroq bu ikki qatlamning o‘zaro badiiy-estetik nisbati, ularning uslubiy uyg‘unlashuv mexanizmlari ilmiy adabiyotda hali yetarlicha atroflicha yoritilmagan. Mazkur maqolada aynan shu masala – o‘quv repertuaridagi milliy va zamonaviy uslublarning badiiy-estetik uyg‘unlashuvi – musiqashunoslik metodlari (lad-intonatsion tahlil, ritmik-kompozitsion tahlil) asosida tadqiq etiladi.

Tadqiqotning ilmiy ahamiyati shundaki, unda repertuar tarkibidagi asarlar shunchaki sanab o‘tilmaydi, balki har bir namunaning ichki badiiy tuzilishi – lad asosi, usul xususiyati, ohang chizig‘ining rivojlanish mantiqi – konkret musiqiy-nazariy tahlil orqali ochib beriladi. Bu esa bo‘lajak musiqa o‘qituvchisini tayyorlash tizimiga san’atshunoslik yo‘nalishida ilmiy asoslangan hissa qo‘shishga xizmat qiladi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Tadqiqot predmeti sifatida to‘rtta janr qatlamiga mansub namunalar – Shashmaqom yo‘li, xalq qo‘shiqchiligi, zamonaviy bastakorlik ijodi va katta ashula – tanlab olindi. Bunday tanlov tasodifiy emas: har bir qatlam o‘zining lad-intonatsion, ritmik va kompozitsion xususiyatlari bilan boshqalaridan farq qiladi, shu bilan birga barchasi umumiy milliy intonatsion negizga tayanadi. Aynan shu xilma-xillik va yaxlitlik oliy ta’lim repertuarini tadqiq etish uchun boy ilmiy material beradi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

O‘zbek musiqashunosligining asoschilaridan biri Abdurauf Fitrat “O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi” risolasida o‘zbek mumtoz musiqasiga nisbatan birinchi bo‘lib “klassik” atamasini qo‘llagan va bizning klassik musiqamiz olti qator kuydan – ya’ni Shashmaqomdan – iboratligini asoslab bergan [3]. Fitratning tashabbusi bilan 1923-1924-yillarda V.A.Uspenskiy rahbarligida Buxoro Shashmaqomi ilk bor notaga olinib, nashr etilgani o‘zbek musiqashunosligida yozma-ilmiy tahlil an’anasining boshlanishini belgilaydi [4].

Maqom nazariyasining nazariy-metodologik asoslarini chuqur tadqiq etgan Isxoq Rajabov “Maqom asoslari” asarida maqomning shakl-tuzilish xususiyatlari, unda qo‘llaniladigan lad tizimlari va cholg‘ular haqida atroflicha ilmiy tahlil beradi [5]. Otanazar Matyoqubov esa “maqom” atamasining ilk bor Safiuddin Urmaviy tomonidan eng oliy janr navlariga nisbatan qo‘llanilganini, undan “12 maqom” tizimi kelib chiqqanini asoslaydi hamda o‘zining “Maqomot” monografiyasida Buxoro, Xorazm va Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llarini umumiy ildizlarga mansub yagona maqomot tizimi sifatida ilmiy-nazariy tahlil qiladi [6].

O‘zbek xalq va mumtoz musiqa merosini notaga olish borasida akademik Yunus Rajabiyning ilmiy-amaliy xizmatlari alohida o‘rin tutadi: u 1935-yildan boshlab 1500 dan ortiq xalq qo‘shig‘i va navosini notaga kiritib, ularni yo‘qolib ketishdan saqlab qoldi hamda I.Akbarov tahriri ostida nashr etilgan besh jildlik “O‘zbek xalq musiqasi” to‘plamini (1955-1959) hamda F.Karomatov tahriridagi Shashmaqomning olti jildlik yangi ilmiy nashrini (1966-1974) tayyorladi [10]. Bu ulkan ilmiy-tekstologik ish o‘zbek musiqashunosligida repertuar manbashunosligining puxta ilmiy negizini yaratdi va keyingi barcha tadqiqotlar, jumladan mazkur maqoladagi tahlil, aynan shu manbaviy negizga tayanadi.

O‘zbek xalq musiqa merosini tadqiq etgan Fayzulla Karomatov milliy musiqa merosini faqat folklor namunalari bilan cheklamay, balki og‘zaki an’anadagi professional musiqani, professional ijrochilik va professional janrlarni ham o‘z ichiga oluvchi yaxlit tizim sifatida talqin qiladi [7]. Bastakorlik san’atining tarixiy taraqqiyotini o‘rgangan To‘xtasin G‘ofurbekov milliy bastakorlik san’atining asrlar va ming yilliklar davomida barcha sinovlarga bardosh berib, o‘z uslubiy an’analarini yo‘qotmay kelayotganini ta’kidlaydi [8], bu esa milliy uslubning zamonaviy ijodda barqarorligini nazariy jihatdan asoslaydi.

Musiqiy shaklning intonatsion tabiatini nazariy jihatdan asoslagan rus musiqashunosi B.Asafyev musiqani “vaqt ichida rivojlanuvchi jarayon” sifatida talqin qilib, har qanday musiqiy asarning badiiy mazmuni uning intonatsion tuzilmasi orqali ochilishini asoslaydi

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

[9]. Ushbu intonatsion tahlil nazariyasi milliy va zamonaviy uslublar o‘rtasidagi badiiy-estetik aloqadorlikni ilmiy jihatdan asoslashda muhim metodologik vosita bo‘lib xizmat qiladi: agar zamonaviy asarda milliy ohang tuzilmasining intonatsion “yadrosi” saqlanib qolsa, u milliy uslub bilan uzviy bog‘liqligini yo‘qotmaydi.

Alohida ta’kidlash joizki, o‘zbek maqom san’ati uch mustaqil maktab – Buxoro Shashmaqomi, Xorazm maqom yo‘llari va Farg‘ona-Toshkent chormaqom an’anasi – ko‘rinishida rivojlangan. Xorazm maqomlari Matniyoz Yusupov tomonidan to‘planib notaga olingan va Ilyos Akbarov tahriri ostida nashr etilgan bo‘lib, bu maktab o‘ziga xos usul tuzilishi va kuylash uslubi bilan Buxoro an’anasidan farq qiladi [11]. I.Akbarov shuningdek Yunus Rajabiy bilan hamkorlikda ko‘p jildlik “O‘zbek xalq musiqasi” to‘plamini nashrga tayyorlashda muhim tahririy hissa qo‘shgan [10]. Ushbu uch maktabning har biri o‘quv repertuarida alohida vakillik qilishi, talabaga milliy musiqa merosining hududiy-uslubiy xilma-xilligini ham tasavvur etish imkonini beradi. Bunday hududiy xilma-xillikni hisobga olish, ayniqsa turli viloyatlardan kelgan talabalar bilan ishlashda, ularning o‘z mahalliy musiqa an’analariga bo‘lgan hissiy-madaniy yaqinligidan foydalanish imkonini beradi, bu esa o‘quv jarayonining shaxsiy-motivatsion samaradorligini oshirishi mumkin.

Ko‘rib chiqilgan ilmiy manbalarni umumlashtirish shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek musiqashunosligida milliy meros namunalarining lad-intonatsion va ritmik xususiyatlari yetarlicha chuqur o‘rganilgan, biroq bu tahlillarning aynan oliy ta’lim o‘quv repertuari kontekstida, milliy va zamonaviy uslublarning o‘zaro uyg‘unlashuv mexanizmi sifatida qo‘llanilishi alohida tadqiqot predmeti sifatida kam yoritilgan. Mazkur maqola aynan shu ilmiy bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan.

Milliy va zamonaviy uslublarning o‘zaro aloqadorligi o‘zbek musiqa tarixida yangi hodisa emas. XX asr boshlarida Fitrat boshchiligidagi jadid ma’rifatparvarlari milliy musiqa merosini ilmiy asosda o‘rganish bilan bir qatorda, uni yozma notatsiya tizimiga o‘tkazish orqali zamonaviy ilmiy muomalaga kirituvchi dastlabki qadamlarni qo‘ygan edilar [3, 4]. Bu jarayon o‘z davri uchun “zamonaviylashtirish” hisoblangan bo‘lsa-da, milliy intonatsion negizni buzmagan – aksincha, uni kelajak avlodlar uchun asrab qolgan.

XX asrning o‘rta va ikkinchi yarmida Yunus Rajabiy va uning safdoshlari tomonidan olib borilgan ulkan notaga olish ishlari [10] milliy merosni ilmiy-akademik shaklga keltirdi, bu esa uning oliy ta’lim tizimiga tizimli tarzda kiritilishi uchun zaruriy shart-sharoit yaratdi. Bu davrda I.Akbarov, F.Karomatov kabi olimlarning tahririy va ilmiy-tashkiliy faoliyati ham alohida ahamiyatga ega bo‘ldi – ular nafaqat notalashtirish jarayonini ilmiy jihatdan nazorat qildilar, balki har bir nashrga ilmiy sharh va tahliliy izohlar ham qo‘shib bordilar, bu esa keyingi avlod tadqiqotchilari uchun ishonchli manbaviy negiz yaratdi. Mustaqillik yillarida esa, xususan so‘nggi o‘n yillikda davlat siyosati darajasida qabul qilingan me’yoriy hujjatlar [1, 2] milliy meros bilan zamonaviy ijodiy izlanishlar o‘rtasidagi aloqadorlikni yangi bosqichga ko‘tardi: endi maqsad nafaqat merosni saqlash, balki uni zamonaviy pedagogik va ijodiy amaliyotga uyg‘un tarzda tatbiq etishdan iborat.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Shu nuqtai nazardan, oliy ta’lim musiqa yo‘nalishi o‘quv repertuarini shakllantirish jarayoni ham ana shu uzoq tarixiy an’ananing zamonaviy davomi sifatida qaralishi mumkin: XX asr boshidagi “yozib olish” va “ilmiy tizimlashtirish” bosqichidan, hozirgi “o‘quv jarayoniga ilmiy asoslangan tatbiq etish” bosqichiga o‘tish kuzatilmoqda. Mazkur tadqiqotda tahlil etilayotgan uch-to‘rt namuna aynan shu ikkinchi bosqichning aniq amaliy ko‘rinishi sifatida ko‘rib chiqiladi.

Shuni ham ta’kidlash lozimki, milliy va zamonaviy uslublarning uyg‘unlashuvi jarayoni O‘zbekistongagina xos hodisa emas – u Markaziy Osiyoning boshqa mumtoz musiqa an’analariga ega mamlakatlarida (Tojikiston, Ozarbayjon, Eron) ham kuzatiladigan umumiy tendentsiya hisoblanadi. Biroq har bir milliy an’ananing o‘ziga xos intonatsion-ladli xususiyatlari borligi sababli, bu jarayonni har bir mamlakat o‘z musiqa merosining ichki qonuniyatlariga tayangan holda mustaqil tadqiq etishi zarur. Mazkur maqolada taklif etilgan tahlil metodologiyasi va mezonlar tizimi aynan o‘zbek milliy musiqa merosining o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan.

Tadqiqotda musiqashunoslikka xos maxsus tahlil metodlaridan foydalanildi: lad-intonatsion tahlil (asarning lad asosi, tayanch tovushlari va intonatsion yadrosini aniqlash), ritmik-kompozitsion tahlil (usul tuzilishi va shaklning rivojlanish mantiqini o‘rganish) hamda qiyosiy-tarixiy tahlil (milliy va zamonaviy namunalarni bir-biriga qiyoslash). Tahlil uchun material sifatida oliy ta’lim musiqa yo‘nalishi o‘quv dasturlarida keng qo‘llaniladigan uchta namuna tanlab olindi: Shashmaqom tarkibidagi “Munojot” yo‘li, xalq qo‘shiqchiligi janriga mansub “Yalla” namunasi hamda zamonaviy bastakorlik ijodiga oid, milliy ohang asosida yaratilgan, гармоник jo‘rnavoz bilan boyitilgan pedagogik repertuar namunasi.

Har bir namuna quyidagi mezonlar bo‘yicha tahlil qilindi: lad asosi va tayanch tovushlar; usul (ritmik-metrik tuzilma); ohang chizig‘ining rivojlanish traektoriyasi (ko‘tarilish-tushish nuqtalari); milliy va zamonaviy elementlarning uyg‘unlashuv darajasi. Ushbu mezonlar tizimi 1-jadvalda umumlashtirilgan holda taqdim etiladi.

Namunalarni tanlashda ikkita asosiy mezonga amal qilindi: birinchidan, namuna oliy ta’lim musiqa yo‘nalishi o‘quv dasturlarida haqiqatan ham qo‘llaniladigan, keng tarqalgan repertuar birligi bo‘lishi; ikkinchidan, tanlangan to‘rt namuna birgalikda milliy musiqa merosining asosiy janr-uslubiy qatlamlarini (mumtoz-falsafiy, xalq-ommaviy, zamonaviy-akademik, virtuoz-improvizatsion) qamrab olishi lozim edi. Bunday tanlov mezoni tadqiqot natijalarining nafaqat bitta janr doirasida, balki repertuarning yaxlit tizimi darajasida umumlashtirilishini ta’minladi.

Tahlil jarayonida har bir namunaning notaviy matni (mavjud bo‘lgan hollarda Yunus Rajabiy va boshqa musiqashunoslar tomonidan nashr etilgan ilmiy-tanqidiy nashrlar asosida) hamda audio-ijro namunalari qiyosiy tarzda o‘rganildi, chunki faqat notaviy matnga tayanish mikrointonatsion va uslubiy noziklikларni to‘liq aks ettira olmaydi. Bu ikki manba turining birgalikda qo‘llanilishi tahlil natijalarining ishonchliligini oshirdi.

Shashmaqom tarkibidagi “Munojot” yo‘li chuqur falsafiy-tasavvufiy mazmunga ega bo‘lib, uning lad asosi sekin, tekis harakatlanuvchi ohang chizig‘i va keng nafas oluvchi

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

musiqiy iboralar bilan tavsiflanadi. O.Matyoqubov ta'kidlaganidek, maqom yo'llarining har biri o'ziga xos lad-intonatsion "yadro"ga ega bo'lib, bu yadro asar davomida turli bezaklar (naқшlar) bilan boyitilgan holda rivojlanadi [6]. "Munojot"da bu yadro tinch, tafakkurga chorlovchi intonatsiyalar orqali namoyon bo'ladi, bu esa uning tinglovchida introspektiv kayfiyat uyg'otish qobiliyatini belgilaydi.

"Munojot"ning kompozitsion qurilishida diqqatga sazovor jihat – uning bosqichma-bosqich, deyarli meditativ tarzda yuqori registrga ko'tarilib borishi va so'ngra asta-sekin boshlang'ich tayanch tovushga qaytishidir. Bu traektoriya I.Rajabov "Maqom asoslari"da tavsiflagan klassik maqom dramaturgiyasining tipik namunasi bo'lib [5], unda musiqiy rivojlanish tashqi effektlarga emas, balki ichki, bosqichma-bosqich chuqurlashuvchi kechinmaga asoslanadi. Oliy ta'lim sharoitida bunday asarni o'rgatish talabadan nafaqat texnik ijro mahorati, balki uning falsafiy-tasavvufiy kontekstini anglash qobiliyatini ham talab qiladi, bu esa uni sof texnik mashqdan farqli, chuqur badiiy-intellektual tayyorgarlik vositasiga aylantiradi.

Xalq qo'shiqchiligi janriga mansub "Yalla" namunasi, aksincha, tez tempda, aniq va faol ritmik naqshga ega usul asosida quriladi. Uning ohang chizig'i qisqa, takrorlanuvchi motivlar zanjiridan iborat bo'lib, bu F.Karomatov ta'kidlagan xalq musiqasining ommaviy, kollektiv ijro tabiatiga mos keladi [7]. "Yalla"ning ritmik tuzilishi raqs harakatlari bilan uzviy bog'liq bo'lib, uning tarbiyaviy-estetik ahamiyati aynan shu jonli, harakatchan xarakterida namoyon bo'ladi.

"Yalla" janrining yana bir muhim xususiyati – uning ijrosida ko'pincha savol-javob (dialogik) tuzilmadan foydalanilishi, ya'ni bir ijrochi guruhi boshlagan musiqiy iborani boshqasi davom ettiradi yoki takrorlaydi. Bu xususiyat F.Karomatov ta'kidlagan xalq musiqasining "kollektiv ijodkorlik" tabiatini [7] yaqqol namoyon etadi va oliy ta'lim sharoitida guruh bilan ishlash, ansambl ijrochiligi ko'nikmalarini rivojlantirish uchun qulay pedagogik-badiiy material hisoblanadi. Shu bilan birga, "Yalla"ning nisbatan sodda va tez o'zlashtiriladigan tuzilmasi uni repertuarning boshlang'ich bosqichiga joylashtirish uchun asos beradi.

Zamonaviy bastakorlik namunasi tahlil qilinganda, unda milliy ohang tuzilmasining intonatsion yadrosi – ya'ni xarakterli lad-intonatsion burilishlar – to'liq saqlanib qolgani, biroq unga zamonaviy гармоник jo'rnavoz va kengaytirilgan asbob tarkibi qo'shilgani kuzatildi. Bu holat B.Asafyevning intonatsion nazariyasi nuqtai nazaridan tahlil qilinganda [9], milliy uslubning "buzilmagani", faqat unga zamonaviy bezak vositalari qo'shilgani xulosasiga olib keladi – ya'ni asarning ichki intonatsion mazmuni milliy bo'lib qolaveradi, tashqi ijro-bezak qatlami esa zamonaviylashadi.

Bunday zamonaviy talqinlarning muvaffaqiyati ko'p jihatdan bastakorning milliy lad tizimini qanchalik chuqur bilishiga bog'liq. T.G'ofurbekov ta'kidlaganidek, milliy bastakorlik san'ati ming yillik tarixi davomida o'z uslubiy izchilligini yo'qotmagan [8], va aynan shu izchillik zamonaviy bastakorlarga milliy va Yevropacha kompozitsion vositalarni uyg'un

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

tarzda birlashtirish imkonini beradi. Tahlil qilingan namunada garmoniyaning tanlanishi ham tasodifiy emas – akkordlar milliy ladning tayanch tovushlariga mos ravishda tanlangan, bu esa garmonik jo‘rnavozning milliy ohangga “begona” bo‘lib qolmasligini ta’minlagan.

Tahlilga qo‘shimcha ravishda “katta ashula” janriga mansub namuna ham ko‘rib chiqildi – bu janr o‘zining keng diapazonli, erkin metrik tuzilmali va yuqori ijrochilik mahoratini talab qiluvchi xususiyatlari bilan alohida ajralib turadi. Yunus Rajabiy tomonidan notaga olingan va besh jildlik “O‘zbek xalq musiqasi” to‘plamiga kiritilgan katta ashula namunalari [10] shuni ko‘rsatadiki, bu janrning ohang chizig‘i keng “to‘lqinsimon” harakat, erkin improvizatsion bezaklar va xonandaning individual ijrochilik uslubiga keng o‘rin beruvchi ochiq tuzilmaga ega. Katta ashulaning bu xususiyati uni o‘quv repertuarida yuqori bosqich (ilg‘or) talabalar uchun alohida qimmatli material sifatida belgilaydi, chunki u talabadan nafaqat texnik, balki chuqur uslubiy-improvizatsion tayyorgarlikni talab qiladi.

Katta ashula janrining yana bir muhim xususiyati – unda ijrochining nafas boshqaruvi, ovoz kuchini bosqichma-bosqich oshirib-pasaytirish (dinamik boshqaruv) va uzun musiqiy iboralarni bir nafasda yakunlash mahorati alohida ahamiyat kasb etishidir. Bu texnik-badiiy talablar oliy ta’lim sharoitida maxsus vokal-metodik mashqlar bilan qo‘shib olib borilishini taqozo etadi, bu esa yana bir bor musiqashunoslik tahlili bilan ijrochilik metodikasining uzviy bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Uch namunani qiyosiy tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, milliy va zamonaviy uslublarning badiiy-estetik uyg‘unlashuvi ikki asosiy yo‘l bilan yuzaga keladi: birinchisi – an’anaviy lad-intonatsion yadroni to‘liq saqlagan holda unga zamonaviy jo‘rnavoz vositalarini qo‘shish (bastakorlik namunasida kuzatilganidek); ikkinchisi –an’anaviy janr xususiyatlarini (masalan, “Yalla”ning ritmik faolligini) zamonaviy pedagogik-ijro sharoitida yangi talqinlar bilan boyitish.

Bu ikki yo‘lning har biri repertuar tuzuvchidan turlicha bilim va mahoratni talab qiladi: birinchi yo‘l – zamonaviy garmoniya va orkestrovka nazariyasini milliy lad tizimi bilan uyg‘unlashtira olish mahoratini, ikkinchi yo‘l esa – an’anaviy janrning ijtimoiy-funktsional mohiyatini saqlagan holda uni yangi pedagogik-ijro sharoitiga moslashtira olish qobiliyatini taqozo etadi. Bo‘lajak musiqa o‘qituvchisi ushbu ikki yo‘lni ham nazariy, ham amaliy jihatdan farqlay olishi, oliy ta’lim davomida ikkalasi bo‘yicha ham amaliy tajriba to‘plashi kerak, chunki uning kelgusi kasbiy faoliyatida ikkala vaziyat ham – an’anani sof holda yetkazish ham, uni ijodiy yangilash ham – muqarrar ravishda uchraydi.

Tahlil natijalari asosida oliy ta’lim musiqa yo‘nalishi o‘quv repertuarini ilmiy asoslangan tarzda tuzish uchun quyidagi mezonlar taklif etiladi: birinchidan, repertuarda turli janrlar (maqom yo‘llari, xalq qo‘shiqlari, bastakorlik asarlari) mutanosib nisbatda vakillik qilishi; ikkinchidan, har bir namuna o‘zining lad-intonatsion va ritmik xususiyatlari nuqtai nazaridan izchil murakkablashib boruvchi tartibda joylashtirilishi; uchinchidan, zamonaviy talqinlar tanlanganda ularning milliy intonatsion yadrosi buzilmaganligiga alohida e’tibor qaratilishi lozim.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

To‘rtinchidan, repertuar tarkibiga I.Rajabov va O.Matyoqubov kabi musiqashunoslar ishlab chiqqan ilmiy-nazariy tasniflash tizimlariga [5, 6] tayangan holda, har bir maqom yo‘li yoki qo‘shiq namunasi uchun qisqa ilmiy-tarixiy izoh (annotatsiya) tayyorlanishi maqsadga muvofiq – bu bo‘lajak o‘qituvchida asarni nafaqat ijro etish, balki uning badiiy-tarixiy mohiyatini anglagan holda talqin qilish ko‘nikmasini shakllantiradi. 1-jadvalda tahlil qilingan uchta namunaning qiyosiy xususiyatlari umumlashtirilgan.

Repertuar tarkibidagi asarlarning notaviy-kompozitsion tuzilishi bilan bir qatorda, ularning ijrochilik uslubi ham milliy va zamonaviy elementlarning uyg‘unlashuv darajasini belgilovchi muhim omil hisoblanadi. An’anaviy ijrochilik uslubida ovoz yoki cholg‘u tovushining tabiiy, bezaksiz tembr xususiyati, erkin nafas olish va ustoz-shogird an’anasi orqali og‘zaki yo‘l bilan uzatiladigan mikrointonatsion nozikliklar (masalan, “zarb”, “bo‘g‘iq ovoz” kabi ijro usullari) muhim o‘rin tutadi. Bunday nozikliklar, R.Yunusov va boshqa hozirgi davr tadqiqotchilari ta’kidlaganidek, faqat jonli ijro va bevosita ustozdan o‘rganish orqaligina to‘liq o‘zlashtiriladi, ular notaviy yozuvda to‘liq aks etmaydi. Bu holat, xususan, mikrointonatsion nozikliklar deyarli har bir ustoz-shogird “maktabi”da o‘ziga xos individual bo‘yoqqa ega bo‘lishi bilan yanada murakkablashadi – ya’ni bir xil asar turli ustozlar ijrosida sezilarli intonatsion farqlarga ega bo‘lishi mumkin, biroq bu farqlar umumiy uslubiy negizni buzmaydi.

Zamonaviy ijrochilik amaliyotida esa, ayniqsa oliy ta’lim sharoitida, notaga asoslangan o‘qitish, akkompanement (fortepiano yoki kamer ansambli jo‘rligi) hamda standartlashtirilgan ijro texnikasi ustuvorlik qiladi. Bu, bir tomondan, ta’limni tizimlashtirish va ommalashtirish imkonini bersa, ikkinchi tomondan, agar ustoz-shogird an’anasidan olinadigan mikrointonatsion boylik e’tibordan chetda qolsa, ijroning “sayozlashuvi” xavfini keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli oliy ta’lim musiqa yo‘nalishi dasturlarida notaviy o‘qitish bilan bir qatorda, an’anaviy ustoz-shogird uslubidagi amaliy mashg‘ulotlarni (masterklass, jonli ijro namunalarini tinglash va taqlid qilish) muvozanatli tarzda qo‘llash muhim ahamiyat kasb etadi.

Tahlil davomida aniqlanishicha, milliy asarni zamonaviylashtirish jarayonida ikki xil xavf yuzaga kelishi mumkin. Birinchi xavf – “ortiqcha konservatizm”, ya’ni asarni har qanday zamonaviy element kiritilishidan butunlay himoya qilishga urinish, bu esa repertuarni talabalar uchun jozibasiz va hayotdan uzilgan qilib qo‘yishi mumkin. Ikkinchi xavf — “ortiqcha modernizatsiya”, ya’ni milliy intonatsion yadroni e’tiborsiz qoldirib, asarni faqat tashqi, Yevropacha andozalar asosida qayta ishlash, bu esa B.Asafyev nazariyasi nuqtai nazaridan [9] asarning “milliy jonini” yo‘qotishiga olib kelishi mumkin.

Ushbu ikki xavfning oldini olish uchun tadqiqot davomida uchta amaliy mezon ishlab chiqildi. Birinchi mezon – “intonatsion yadro testi”: har qanday zamonaviy talqin taklif etilganda, birinchi navbatda uning asl asardagi tayanch tovushlar va xarakterli intonatsion burilishlarni saqlab qolgan-qolmaganligi tekshiriladi. Ikkinchi mezon – “funktsional muvofiqlik testi”: qo‘shilayotgan zamonaviy vosita (garmoniya, jo‘rnavoz asbobi) milliy ladning tabiiy tortilish-yechilish mantiqiga zid kelmasligi lozim. Uchinchi mezon – “ekspert-

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

baholash testi”: har qanday jiddiy zamonaviylashtirilgan talqin repertuarga kiritilishidan oldin tajribali musiqashunos-ekspertlar tomonidan ko‘rib chiqilishi maqsadga muvofiq.

Ushbu uch mezonli tizim amaliyotda qo‘llanilganda, oliy ta’lim musiqa yo‘nalishi repertuarini tuzuvchi metodistlar va o‘qituvchilar uchun aniq va tekshiriladigan yo‘riqnoma vazifasini bajaradi. Bu, o‘z navbatida, repertuar tanlash jarayonini subyektiv did yoki tasodifiy tanlovdan ilmiy asoslangan, tizimli jarayonga aylantiradi – bu esa mazkur tadqiqotning amaliy ilmiy yangiligini tashkil etadi.

Mezon	Mazmuni	Maqsadi
Intonatsion yadro testi	Tayanch tovushlar va xarakterli burilishlar saqlanganmi	Milliylikni asrash
Funktsional muvofiqlik testi	Zamonaviy vosita milliy lad mantiqiga ziddir yoki yo‘q	Uslubiy uyg‘unlik
Ekspert-baholash testi	Musiqashunos-ekspertlar tomonidan ko‘rib chiqilishi	Sifat nazorati

1-jadval. Tahlil qilingan namunalarning qiyosiy badiiy-uslubiy xususiyatlari

Mezon	“Munojot” (Shashmaqom)	“Yalla” (xalq qo‘shig‘i)	Zamonaviy bastakorlik namunasi
Lad asosi	Keng nafasli, tekis harakatlanuvchi	Qisqa, takrorlanuvchi motivli	An’anaviy yadro + zamonaviy bezak
Usul (ritm)	Sekin, keng	Tez, faol, raqsona	O‘rtacha, moslashuvchan
Ohang chizig‘i	Introspektiv, tafakkurga chorlovchi	Jonli, kollektiv-ijro xarakterli	Milliy intonatsiya + kengaytirilgan garmoniya
Uyg‘unlashuv darajasi	An’anaviy, o‘zgarmagan	An’anaviy, moslashuvchan	Yuqori — ikki uslub uyg‘unlashgan

2-jadval. Milliy uslubni saqlash mezonlari tizimi

1-jadvalda umumlashtirilgan qiyosiy ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki, tahlil qilingan to‘rt namuna (Munojot, Yalla, zamonaviy bastakorlik namunasi va katta ashula) o‘zaro sezilarli lad-ritmik farqlarga ega bo‘lsa-da, ularning barchasi umumiy milliy intonatsion an’anaga tayanadi. Bu xilma-xillik, aksincha, oliy ta’lim repertuarini tuzishda ijobiy omil hisoblanadi: u talabaga milliy musiqa merosining turli qatlamlarini – falsafiy-chuqur (Munojot), ommaviy-

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

harakatchan (Yalla), akademik-zamonaviy (bastakorlik namunasi) va virtuoz-improvizatsion (katta ashula) – bir dastur doirasida qiyosiy o‘rganish imkonini beradi.

Yuqorida keltirilgan musiqashunoslik tahlili o‘z-o‘zicha yakunlanmaydi – uning yakuniy maqsadi bo‘lajak musiqa o‘qituvchisining kasbiy-ijodiy salohiyatini boyitishdan iborat. Agar talaba “Munojot”ning falsafiy-intonatsion mazmunini, “Yalla”ning kollektiv-ritmik tabiatini, zamonaviy namunaning garmonik mantiqini va katta ashulaning improvizatsion erkinligini ilmiy jihatdan chuqur anglagan holda o‘rgansa, u kelajakda o‘z o‘quvchilariga ushbu asarlarni yuzaki, faqat texnik ijro darajasida emas, balki ularning badiiy-tarixiy mohiyatini ochib beruvchi tarzda yetkaza oladi.

Bu yerda muhim metodologik nuqta shundaki, musiqashunoslik tahlili va pedagogik tayyorgarlik bir-birini istisno etmaydi, aksincha, bir-birini to‘ldiradi: musiqashunoslik “nimani o‘rgatish kerak – bu asar qanday tuzilgan” degan savolga javob bersa, pedagogika “buni qanday o‘rgatish kerak” degan savolga javob beradi. Bo‘lajak o‘qituvchi ikkala bilim turiga ham ega bo‘lgandagina, uning kasbiy faoliyati to‘laqonli bo‘ladi. Shu nuqtai nazardan, mazkur tadqiqotda taklif etilgan tahlil mezonlari (1-jadval) oliy ta’lim musiqa yo‘nalishi dasturlarida “Musiqa nazariyasi”, “O‘zbek xalq ijodiyoti” kabi fanlarning mazmunini boyitish uchun bevosita qo‘llanilishi mumkin.

Amaliy jihatdan, 2-jadvalda taqdim etilgan uch mezonli tizim (intonatsion yadro, funktsional muvofiqlik, ekspert-baholash testlari) oliy ta’lim musiqa yo‘nalishi talabalari uchun mustaqil ishlash topshirig‘i sifatida ham qo‘llanilishi mumkin: talaba o‘zi tanlagan bir zamonaviy talqinni ushbu uch mezon asosida mustaqil tahlil qilib, o‘z xulosalarini ilmiy asoslangan holda taqdim etadi. Bunday topshiriq turi talabada nafaqat nazariy bilim, balki mustaqil musiqashunoslik tahlili olib borish ko‘nikmasini ham shakllantiradi, bu esa uning kelgusi kasbiy faoliyatida – o‘zi repertuar tanlash yoki o‘quvchilarga asarni tahlil qilib berish jarayonida – bevosita foydali bo‘ladi.

Olib borilgan tahlil natijalari Fitratning o‘zbek mumtoz musiqasini “klassik” meros sifatida talqin qilishi [3] bilan uzviy hamohang bo‘lib, tahlil qilingan “Munojot” namunasida bu klassik meros o‘z intonatsion sofligini to‘liq saqlab qolgani ko‘rsatildi. Shu bilan birga, zamonaviy bastakorlik namunasi tahlili B.Asafyevning intonatsion nazariyasi [9] nuqtai nazaridan alohida qiziqish uyg‘otadi: milliy intonatsion yadroning saqlanib qolishi asarning “milliyligini” yo‘qotmasligini ta’minlaydi, hatto tashqi ijro vositalari zamonaviylashsa ham.

O.Matyoqubovning maqom yo‘llari yagona “maqomot” tizimiga mansubligi haqidagi qarashlari [6] tahlil davomida amaliy tasdig‘ini topdi: uch xil janrga mansub namunalar – garchi lad, usul va ohang jihatidan bir-biridan farq qilsa-da – barchasi umumiy milliy intonatsion negizga tayanadi. Bu esa F.Karomatovning milliy meros yaxlit tizim ekanligi haqidagi xulosasini [7] ham nazariy jihatdan tasdiqlaydi: folklor, professional og‘zaki an’ana va zamonaviy bastakorlik ijodi – uchalasi ham bitta umumiy intonatsion-badiiy ildizdan oziqlanadi. Bu xulosa, o‘z navbatida, oliy ta’lim repertuarini “bir-biridan uzilgan” alohida janrlar to‘plami sifatida emas, balki yagona, ichki mantiqqa ega badiiy tizim sifatida loyihalashtirish zarurligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Ijrochilik uslubi bo‘yicha olingan natijalar ham muhim ilmiy-amaliy xulosalarga olib keladi: Yunus Rajabiyning notaga olish borasidagi ulkan mehnati [10] milliy merosni saqlab qolgan bo‘lsa-da, notaviy yozuvning o‘zi mikrointonatsion boylikni to‘liq aks ettira olmasligi tahlil davomida yana bir bor tasdiqlandi. Bu holat oliy ta’lim jarayonida sof notaviy o‘qitishning yetarli emasligini, uni jonli ijro namunalari va ustoz-shogird uslubidagi amaliy mashg‘ulotlar bilan albatta to‘ldirish zarurligini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, tahlil ayrim metodik muammolarni ham yuzaga chiqardi: oliy ta’lim repertuarida zamonaviy talqinlar tanlanganda ba’zan milliy intonatsion yadro yetarlicha saqlanmasligi, natijada asar o‘zining badiiy-milliy o‘ziga xosligini yo‘qotib qo‘yishi mumkinligi aniqlandi. Shu sababli repertuar tuzuvchilar (o‘qituvchi-metodistlar) uchun T.G‘ofurbekov ta’kidlagan uslubiy barqarorlik tamoyiliga [8] tayanuvchi aniq mezonlar zarur – yuqorida taklif etilgan uch mezonli (“intonatsion yadro”, “funktsional muvofiqlik” va “ekspert-baholash”) tizimi aynan shu ehtiyojni qondirishga qaratilgan bo‘lib, u 1-jadvalda taqdim etilgan tahlil natijalari bilan uzviy bog‘liq holda amalda sinovdan o‘tkazildi.

Xorazm maqom maktabi misolida ham (I.Akbarov tahriri ostida nashr etilgan M.Yusupov to‘plami [11]) shu qonuniyat kuzatiladi: hududiy uslubiy o‘ziga xoslikka qaramay, Xorazm maqomlari ham umumiy maqomot tizimining tarkibiy qismi sifatida O.Matyoqubov tasnifiga [6] to‘liq mos keladi. Bu esa repertuar tuzuvchilarga nafaqat janr, balki hududiy-uslubiy xilma-xillikni ham hisobga olgan holda muvozanatli dastur shakllantirish imkonini beradi – bu ayniqsa ko‘p millatli va ko‘p hududli mamlakatimiz sharoitida muhim pedagogik-madaniy ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, oliy ta’lim musiqa yo‘nalishi o‘quv repertuarida milliy va zamonaviy uslublarning uyg‘unlashuvi tasodifiy emas, balki aniq ilmiy-nazariy qonuniyatlarga – avvalambor intonatsion yadroning saqlanishi tamoyiliga – asoslangan holda amalga oshirilishi lozim bo‘lgan murakkab badiiy-ijodiy jarayondir.

Yakuniy umumlashtirish sifatida ta’kidlash joizki, mazkur tadqiqotda qo‘llanilgan musiqashunoslik tahlil metodologiyasi (lad-intonatsion, ritmik-kompozitsion va qiyosiy-tarixiy tahlil) nafaqat tanlangan to‘rt namuna, balki umuman oliy ta’lim musiqa yo‘nalishi repertuarining istalgan boshqa qismini tahlil qilish uchun universal vosita bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Bu esa tadqiqotning nafaqat nazariy, balki keng qo‘llanma-amaliy ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi.

O‘tkazilgan tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelindi: birinchidan, oliy ta’lim musiqa yo‘nalishi o‘quv repertuaridagi milliy meros namunalari (Shashmaqom, xalq qo‘shiqchiligi) va zamonaviy bastakorlik ijodi namunalari o‘zaro bir-birini inkor etmaydigan, balki umumiy intonatsion-badiiy negiz asosida uyg‘unlashuvchi yaxlit tizimni tashkil etadi; ikkinchidan, bu uyg‘unlashuvning asosiy mexanizmi milliy lad-intonatsion yadroning saqlanishi va unga zamonaviy ijro-bezak vositalarining qo‘shilishidan iborat; uchinchidan, repertuarni ilmiy asoslangan tarzda tuzish uchun har bir namunaning lad, usul va ohang chizig‘i xususiyatlari alohida tahlil qilinishi zarur; to‘rtinchidan, ijrochilik uslubi darajasida

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

notaviy o‘qitish ustoz-shogird an’anasidagi jonli mashg‘ulotlar bilan muvozanatli tarzda qo‘shib olib borilishi lozim, aks holda mikrointonatsion boylik yo‘qolish xavfi mavjud; beshinchidan, zamonaviylashtirish jarayonida milliy uslubni saqlash uchun ishlab chiqilgan uch mezonli (intonatsion yadro, funktsional muvofiqlik, ekspert-baholash) tizim repertuar tanlashni subyektiv tanlovdan ilmiy asoslangan jarayonga aylantirishga xizmat qiladi.

Amaliy tavsiya sifatida quyidagilar taklif etiladi: oliy ta’lim musiqa yo‘nalishi o‘quv dasturlariga har bir repertuar namunasi uchun qisqa musiqashunoslik annotatsiyasini kiritish; repertuarni tanlashda I.Rajabov, O.Matyoqubov, F.Karomatov kabi mualliflarning ilmiy-nazariy tasniflash tizimlariga tayanish; zamonaviy talqinlarni repertuarga kiritishda milliy intonatsion yadroning saqlanish darajasini maxsus ekspert-musiqashunoslar ishtirokida baholash tizimini yo‘lga qo‘yish; notaviy mashg‘ulotlar bilan bir qatorda jonli ijro namunalarini tinglash va tahlil qilishga alohida vaqt ajratish. Ushbu tavsiyalar bo‘lajak musiqa o‘qituvchisining nafaqat metodik, balki musiqashunoslik jihatidan ham puxta tayyorgarligini ta’minlashga xizmat qiladi, bu esa yakuniy natijada o‘quvchilarga milliy musiqa merosini chuqur va ilmiy asoslangan tarzda yetkazish imkonini beradi.

Kelgusi tadqiqotlarda mazkur tahlil metodologiyasini kengroq repertuar korpusiga (turli maqom yo‘llari, viloyat xalq qo‘shiqchiligi maktablari, zamonaviy bastakorlar ijodi) tatbiq etish, shuningdek bo‘lajak o‘qituvchilarning musiqashunoslik bilimlari darajasini o‘quv natijalari bilan bog‘liq holda tajriba-sinov asosida o‘rganish istiqbolli yo‘nalish hisoblanadi. Xulosa qilib aytganda, oliy ta’lim musiqa yo‘nalishi o‘quv repertuarini milliy va zamonaviy uslublarning ilmiy asoslangan uyg‘unlashuvi negizida shakllantirish nafaqat bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy-ijodiy salohiyatini, balki o‘zbek milliy musiqa merosining kelajak avlodlarga izchil va mazmunli yetkazilishini ham ta’minlaydigan muhim ilmiy-amaliy vazifadir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 17-noyabrdagi PQ-3391-son qarori “O‘zbek milliy maqom san’atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. – Toshkent, 2017.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-fevraldagi PQ-112-son qarori “Madaniyat va san’at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”. – Toshkent, 2022.
3. Fitrat A. O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi. – Toshkent: Fan, 1993. – 96 b.
4. Шесть музыкальных поэм (маком). Записаны В.А.Успенским. – Бухара–Москва, 1924.
5. Rajabov I. Maqom asoslari. – Toshkent: G‘.G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1992. – 328 b.
6. Matyoqubov O. Maqomot. – Toshkent: Musiqa, 2004. – 332 b.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

7. Karomatov F. O‘zbek xalq musiqa merosi. – Toshkent: G‘.G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1978. – 216 b.
8. G‘ofurbekov T. O‘zbek bastakorlik ijodiyoti tarixi. – Toshkent: Fan, 1998. – 184 b.
9. Асафьев Б.В. Музыкальная форма как процесс. – Л.: Музыка, 1971. – 376 с.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

STEM-TA'LIM VA ROBOTOTEXNIKA INTEGRATSIYASINING BO'LAJAK MUHANDISLAR KASBIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDAGI PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Abdumajitova Sayyohat Abduqosimovna, Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada STEM-ta'lim va robototexnika integratsiyasining bo'lajak muhandislarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi pedagogik imkoniyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. STEM-ta'limning fanlararo integratsiyaga asoslangan yondashuvi hamda robototexnika vositalarining amaliy yo'nalishdagi imkoniyatlari orqali talabalarning muhandislik tafakkuri, kreativ fikrlash, muammolarni hal etish, loyihalash va raqamli texnologiyalardan foydalanish kompetensiyalarini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, STEM-ta'lim va robototexnika integratsiyasining zamonaviy muhandislik ta'limidagi o'rni hamda pedagogik ahamiyati asoslab berilgan.

MAQSAD: tadqiqotning maqsadi STEM-ta'lim va robototexnika integratsiyasining bo'lajak muhandislarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi pedagogik imkoniyatlarini ilmiy-nazariy jihatdan asoslash hamda ushbu integratsiyaning muhandislik ta'limi samaradorligini oshirishdagi ahamiyatini aniqlashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy va tizimli yondashuv, kompetensiyaviy yondashuv, kuzatish, umumlashtirish hamda modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot materiali sifatida STEM-ta'lim texnologiyalari, robototexnika vositalari, muhandislik ta'limiga oid me'yoriy hujjatlar va zamonaviy pedagogik tajribalar o'rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlillar natijasida STEM-ta'lim va robototexnika integratsiyasi talabalarning muhandislik tafakkuri, kreativ fikrlashi, muammolarni tahlil qilish va yechish, loyihalash faoliyati hamda raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qilishi aniqlandi. Integratsiyalashgan yondashuv nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirib, bo'lajak muhandislarning kasbiy tayyorgarligi va innovatsion salohiyatini oshirish imkonini beradi.

XULOSA: STEM-ta'lim va robototexnika integratsiyasi zamonaviy muhandislik ta'limining muhim pedagogik yo'nalishlaridan biri bo'lib, bo'lajak muhandislarning kasbiy kompetensiyalari, innovatsion fikrlashi va amaliy ko'nikmalarini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi. Mazkur yondashuv raqobatbardosh, zamonaviy texnologiyalarni puxta egallagan va muhandislik faoliyatida samarali ishlay oladigan mutaxassislarni tayyorlashning muhim omili hisoblanadi.

Kalit so'zlar: STEM-ta'lim, robototexnika, integratsiya, kasbiy kompetensiya, muhandislik ta'limi, loyiha asosida o'qitish, innovatsion texnologiyalar, raqamli kompetensiya.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ИНТЕГРАЦИИ STEM-ОБРАЗОВАНИЯ И РОБОТОТЕХНИКИ В РАЗВИТИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ ИНЖЕНЕРОВ

Абдумажитова Сайёхат Абдукосимовна, преподаватель Термезского государственного педагогического института**.**

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье научно-теоретически проанализированы педагогические возможности интеграции STEM-образования и робототехники в развитие профессиональных компетенций будущих инженеров. В статье рассматриваются вопросы развития у студентов компетенций инженерного мышления, креативного мышления, решения проблем, проектирования и использования цифровых технологий посредством междисциплинарного подхода STEM-образования и практических возможностей робототехники. Также обоснована роль и педагогическая значимость интеграции STEM-образования и робототехники в современном инженерном образовании.

ЦЕЛЬ: цель исследования заключается в научно-теоретическом обосновании педагогических возможностей интеграции STEM-образования и робототехники в развитии профессиональных компетенций будущих инженеров, а также в определении её значения для повышения эффективности инженерного образования.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использованы методы анализа научно-педагогической литературы, сравнительного и системного подходов, компетентностного подхода, педагогического наблюдения, обобщения и моделирования. Материалами исследования послужили технологии STEM-образования, средства робототехники, нормативные документы в области инженерного образования и современные педагогические практики.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что интеграция STEM-образования и робототехники способствует развитию инженерного мышления, креативности, навыков анализа и решения проблем, проектной деятельности и эффективного использования цифровых технологий. Интегрированный подход обеспечивает взаимосвязь теоретической подготовки и практической деятельности, повышая профессиональную готовность и инновационный потенциал будущих инженеров.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: интеграция STEM-образования и робототехники является одним из ключевых направлений современного инженерного образования, обеспечивающим комплексное развитие профессиональных компетенций, инновационного мышления и практических навыков будущих инженеров. Данный подход способствует подготовке конкурентоспособных специалистов, способных

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

эффективно работать в условиях цифровой трансформации и технологического развития.

Ключевые слова: STEM-образование, робототехника, интеграция, профессиональная компетентность, инженерное образование, проектное обучение, инновационные технологии, цифровая компетентность.

PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES OF INTEGRATING STEM EDUCATION AND ROBOTICS IN DEVELOPING THE PROFESSIONAL COMPETENCIES OF FUTURE ENGINEERS

Sayyokhat Abduqosimovna Abdumajitova, Lecturer, Termez State Pedagogical Institute.

Annotation

INTRODUCTION: the article scientifically and theoretically analyzes the pedagogical possibilities of integrating STEM education and robotics into the development of professional competencies of future engineers. The article discusses the issues of developing students' competencies in engineering thinking, creative thinking, problem solving, design and use of digital technologies through an interdisciplinary approach of STEM education and practical possibilities of robotics. The role and pedagogical significance of the integration of STEM education and robotics in modern engineering education is also substantiated.

AIM: the aim of this study is to provide a scientific and theoretical justification for the pedagogical potential of integrating STEM education and robotics in developing the professional competencies of future engineers and to determine its role in improving the effectiveness of engineering education.

MATERIALS AND METHODS: the study employed scientific literature analysis, comparative and systems approaches, the competency-based approach, pedagogical observation, generalization, and modeling methods. The research materials included STEM education technologies, robotics tools, engineering education standards, and contemporary pedagogical practices.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings indicate that the integration of STEM education and robotics significantly enhances students' engineering thinking, creative abilities, problem-solving skills, project design competencies, and effective use of digital technologies. The integrated approach combines theoretical knowledge with practical application, thereby strengthening the professional preparedness and innovative capacity of future engineers.

CONCLUSION: the integration of STEM education and robotics represents one of the key pedagogical directions in modern engineering education, contributing to the comprehensive development of professional competencies, innovative thinking, and practical skills of future engineers. This approach supports the preparation of competitive

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

engineering specialists capable of successfully addressing the challenges of the digital and technological era.

Keywords: STEM education, robotics, integration, professional competence, engineering education, project-based learning, innovative technologies, digital competence.

Bugungi kunda ilm-fan va texnologiyalarning jadal rivojlanishi natijasida zamonaviy ishlab chiqarish jarayonlarida faoliyat yurita oladigan, innovatsion fikrlaydigan va yuqori kasbiy kompetensiyalarga ega bo‘lgan muhandis mutaxassislarni tayyorlash oliy ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Muhandislik sohasida yuz berayotgan texnologik o‘zgarishlar ta’lim jarayoniga yangi pedagogik yondashuvlarni joriy etishni talab etmoqda.

Shu nuqtayi nazardan, STEM-ta’lim va robototexnika integratsiyasi bo‘lajak muhandislarni tayyorlashda samarali metodik yondashuvlardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Mazkur integratsiya talabalarga fanlararo bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog‘lash, texnik masalalarni hal qilish, muhandislik loyihalarini ishlab chiqish hamda zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash imkonini beradi.

STEM-ta’lim konsepsiyasi xorijiy pedagogik tadqiqotlarda fan, texnologiya, muhandislik va matematika fanlarini integratsiyalashgan holda o‘qitishga asoslangan yondashuv sifatida qaraladi. Tadqiqotchilar STEM yondashuvi talabalarning ilmiy tafakkuri, ijodiy faoliyati va amaliy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim vosita ekanligini ta’kidlaydilar.

STEM-ta’lim bo‘yicha olib borilgan ilmiy izlanishlarda fanlararo integratsiya, loyiha asosida o‘qitish, muammoli ta’lim va amaliy faoliyatga yo‘naltirilgan metodlarning samaradorligi asoslab berilgan. Robototexnika esa ushbu jarayonda muhandislik faoliyatini modellashtirish, algoritmlash, dasturlash va texnik loyihalarni amalga oshirish vositasi sifatida baholanadi.

Mahalliy va xorijiy tadqiqotlarda robototexnika vositalaridan foydalanish talabalarning texnik tafakkurini rivojlantirish, mustaqil fikrlash qobiliyatini oshirish va kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qilishi ko‘rsatib berilgan.

STEM-ta’lim konsepsiyasi zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda fan, texnologiya, muhandislik va matematika yo‘nalishlarini integratsiyalashgan holda o‘qitishga asoslangan ta’lim yondashuvi sifatida qaraladi. Mazkur yondashuvning nazariy asoslarini ishlab chiqishda xorijiy olimlardan J. Bybee STEM-ta’limni real hayotiy muammolarni hal qilishga yo‘naltirilgan, o‘quvchilarning ilmiy va muhandislik tafakkurini rivojlantiruvchi integrativ ta’lim modeli sifatida izohlagan. Uning fikricha, STEM yondashuvi orqali ta’lim oluvchilar fanlararo bilimlarni amaliy faoliyat jarayonida qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

G. Yakman tomonidan ishlab chiqilgan STEM-ta'lim modeli esa fan, texnologiya, muhandislik va matematika o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ta'minlovchi yaxlit pedagogik tizim sifatida talqin qilinadi. Olim STEM yondashuvi talabalarda nafaqat predmet bilimlarini, balki ijodiy fikrlash, loyihalash va muammolarni hal qilish kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qilishini ta'kidlaydi.

M. Sanders tadqiqotlarida STEM-ta'limning asosiy xususiyati fanlararo integratsiya va amaliy muhandislik faoliyatiga yo'naltirilganligi bilan izohlanadi. Uning ilmiy qarashlariga ko'ra, STEM asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni talabalarda mustaqil fikrlash, innovatsion yondashuv va texnik masalalarni hal etish ko'nikmalarini shakllantirish imkonini beradi.

STEM-ta'limda loyiha asosida o'qitish va muammoli ta'lim texnologiyalarining o'rni J. Dewey va W. Kilpatrick ilmiy qarashlarida ham o'z aksini topgan. Ularning tadqiqotlarida ta'lim jarayonining amaliy faoliyat bilan bog'liqligi, o'quvchilarning mustaqil izlanishi va real muammolar asosida bilimlarni egallashi samarali pedagogik yondashuv sifatida asoslangan.

Robototexnika ta'limi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarda S. Papertning konstruksionizm nazariyasi alohida ahamiyatga ega. Olim robototexnika va dasturlash vositalari orqali ta'lim oluvchilar faol bilim yaratuvchiga aylanishi, tajriba qilish, modellashtirish va amaliy mahsulot yaratish jarayonida yuqori darajadagi tafakkur ko'nikmalarini shakllantirishini asoslagan.

M. Resnick tadqiqotlarida raqamli texnologiyalar va konstruktiv faoliyat asosida ijodkorlikni rivojlantirish masalalari yoritilgan bo'lib, robototexnika vositalari talabalarning kreativ fikrlashi va loyihalash qobiliyatlarini rivojlantirishda samarali vosita sifatida baholanadi.

Shuningdek, M. Bers tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda robototexnika ta'limi bolalar va talabalarni dasturlash, muhandislik fikrlashi hamda muammolarni bosqichma-bosqich hal qilishga o'rgatuvchi samarali pedagogik vosita sifatida ko'rsatib berilgan.

Mahalliy tadqiqotlarda ham raqamli texnologiyalar, kompetensiyaviy yondashuv va innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanish orqali bo'lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligini oshirish masalalari o'rganilgan. Ushbu tadqiqotlarda zamonaviy ta'lim texnologiyalarini integratsiyalash, amaliy faoliyatga yo'naltirilgan mashg'ulotlarni tashkil etish hamda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish muhim pedagogik vazifa sifatida qayd etilgan.

Yuqoridagi ilmiy tahlillardan ko'rinadiki, STEM-ta'lim va robototexnika integratsiyasi bo'lajak muhandislarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda samarali pedagogik imkoniyatlarga ega bo'lib, ularning muhandislik tafakkuri, ijodiy yondashuvi, amaliy ko'nikmalari va innovatsion faoliyatga tayyorgarligini shakllantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot jarayonida STEM-ta'lim va robototexnika integratsiyasining bo'lajak muhandislarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi pedagogik imkoniyatlarini aniqlashda tizimli, kompetensiyaviy va integrativ yondashuvlardan foydalanildi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Tadqiqot metodlari sifatida ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, kuzatish, pedagogik tajriba-sinov, amaliy loyihalarni tashkil etish hamda natijalarni baholash usullaridan foydalanildi.

STEM-ta'lim va robototexnika integratsiyasiga asoslangan ta'lim jarayonida loyiha asosida o'qitish (Project-Based Learning), muammoli ta'lim (Problem-Based Learning), aralash ta'lim (Blended Learning), teskari sinf (Flipped Classroom) kabi zamonaviy pedagogik metodlar qo'llanilishi muhim omil sifatida belgilandi.

Tahlillar natijasida STEM-ta'lim va robototexnika integratsiyasi bo'lajak muhandislarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda quyidagi pedagogik imkoniyatlarga ega ekanligi aniqlandi:

- talabalarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog'lash imkonini beradi;
- muhandislik masalalarini hal qilish va loyiha ishlab chiqish ko'nikmalarini rivojlantiradi;
- texnik va algoritmik fikrlash qobiliyatini shakllantiradi;
- kreativ yondashuv va innovatsion fikrlashni rivojlantiradi;
- raqamli texnologiyalar va dasturiy vositalardan foydalanish kompetensiyasini oshiradi;
- jamoaviy faoliyat va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Robototexnika mashg'ulotlari jarayonida talabalar real muhandislik vaziyatlariga yaqin bo'lgan topshiriqlarni bajarish orqali texnik yechimlarni ishlab chiqish, ularni sinovdan o'tkazish va takomillashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa ularning kasbiy faoliyatga tayyorgarligini oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, STEM-ta'lim va robototexnika vositalaridan foydalanish ta'lim jarayonining interfaolligini oshirib, talabalarning o'quv motivatsiyasini kuchaytiradi hamda mustaqil ta'lim faoliyatini rivojlantiradi.

Olib borilgan ilmiy-nazariy tahlillar hamda pedagogik tajriba-sinov natijalari asosida STEM-ta'lim va robototexnika integratsiyasi bo'lajak muhandislarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda yuqori pedagogik imkoniyatlarga ega ekanligi aniqlandi. Mazkur integratsiyalashgan yondashuv ta'lim jarayonini faqat nazariy bilimlarni o'zlashtirishga emas, balki olingan bilimlarni amaliy muhandislik faoliyatida qo'llashga yo'naltiradi.

Avvalo, STEM-ta'lim va robototexnika integratsiyasi talabalarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog'lash imkonini beradi. An'anaviy ta'lim jarayonida egallangan bilimlar ko'pincha mavhum tushunchalar sifatida shakllansa, STEM yondashuvi asosida tashkil etilgan mashg'ulotlarda ushbu bilimlar real loyihalar, modellashtirish va konstruksiyalash jarayonlari orqali mustahkamlanadi. Masalan, fizika, matematika, informatika va muhandislik fanlari bo'yicha o'zlashtirilgan bilimlar robot qurilmalarini yaratish, ularni dasturlash va boshqarish jarayonida amaliy jihatdan qo'llaniladi. Natijada talabalarda bilimlarni transfer qilish, ya'ni bir fan doirasidagi bilimlarni boshqa amaliy vaziyatlarda qo'llash kompetensiyasi shakllanadi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Shuningdek, robototexnika vositalaridan foydalanish bo‘lajak muhandislarning muhandislik masalalarini hal qilish va loyiha ishlab chiqish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Robototexnika mashg‘ulotlarida talabalar muayyan texnik muammoni aniqlash, uning yechimlarini izlash, konstruktorlik loyihasini ishlab chiqish, dasturiy ta’minot yaratish va yakuniy natijani sinovdan o‘tkazish bosqichlaridan o‘tadilar. Bu jarayon muhandislik faoliyatining real bosqichlarini aks ettirib, talabalarning kasbiy faoliyatga tayyorgarligini oshiradi.

STEM-ta’lim va robototexnika integratsiyasining yana bir muhim pedagogik imkoniyati — texnik va algoritmik fikrlash qobiliyatini shakllantirishdan iborat. Robotlarni boshqarish jarayonida talabalar algoritmlarni ishlab chiqish, ketma-ket amallarni rejalashtirish, sabab-oqibat bog‘lanishlarini aniqlash va tizimli fikrlash ko‘nikmalarini egallaydilar. Mazkur jarayon kelajakdagi muhandislik faoliyatida zarur bo‘lgan mantiqiy va analitik tafakkurning rivojlanishiga yordam beradi.

Bundan tashqari, STEM-ta’lim muhitida amalga oshiriladigan loyiha va amaliy topshiriqlar talabalarning kreativ yondashuvi hamda innovatsion fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Robototexnika loyihalarida tayyor yechimlardan foydalanish bilan bir qatorda, yangi g‘oyalarni ilgari surish, mavjud texnik vositalarni takomillashtirish va samarali yechimlarni ishlab chiqish talab etiladi. Shu sababli talabalar ijodiy fikrlash, yangilik yaratish va texnik jarayonlarga innovatsion yondashish tajribasiga ega bo‘ladilar.

STEM va robototexnika integratsiyasi talabalarning raqamli texnologiyalar hamda zamonaviy dasturiy vositalardan foydalanish kompetensiyalarini ham rivojlantiradi. Zamonaviy muhandislik faoliyati dasturlash, modellashtirish, avtomatlashtirish va raqamli loyihalash texnologiyalaridan foydalanishni talab etadi. Robototexnika platformalari, simulyatsiya dasturlari va raqamli vositalardan foydalanish orqali talabalar texnologik jarayonlarni boshqarish, axborotni qayta ishlash va raqamli muhitda samarali faoliyat yuritish ko‘nikmalarini shakllantiradilar.

Mazkur integratsiyaning pedagogik samaradorligi talabalarning jamoaviy faoliyat va kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishida ham namoyon bo‘ladi. Robototexnika loyihalari ko‘pincha guruh shaklida amalga oshiriladi. Bunda talabalar vazifalarni taqsimlash, o‘zaro fikr almashish, muammolarni birgalikda hal qilish va loyiha natijalarini taqdim etish jarayonida ishtirok etadilar. Bu esa ularning kasbiy muloqot, jamoada ishlash va liderlik qobiliyatlarini shakllantirishga yordam beradi.

Robototexnika mashg‘ulotlari jarayonida talabalar real muhandislik vaziyatlariga yaqin bo‘lgan amaliy topshiriqlarni bajarish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Ular texnik qurilmalarni loyihalash, dasturlash, sinovdan o‘tkazish va aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish orqali muhandislik faoliyatining to‘liq siklini amalga oshiradilar. Mazkur jarayon talabalarda mas’uliyat, mustaqil qaror qabul qilish va amaliy muammolarni hal etish kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Shuningdek, STEM-ta’lim va robototexnika vositalaridan foydalanish ta’lim jarayonining interfaolligini oshiradi. Amaliy loyihalar, tajribalar va texnologik vositalardan

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

foydalanish talabalarning o‘quv jarayoniga faol jalb etilishiga sabab bo‘ladi. Bu esa ularning o‘quv motivatsiyasini oshirib, mustaqil ta’lim faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Demak, STEM-ta’lim va robototexnika integratsiyasi nafaqat muhandislik bilimlarini shakllantirish, balki bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy, raqamli, kommunikativ va ijodiy kompetensiyalarini kompleks rivojlantirish imkonini beruvchi samarali pedagogik yondashuv hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, STEM-ta’lim va robototexnika integratsiyasi bo‘lajak muhandislarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda katta pedagogik imkoniyatlarga ega bo‘lgan zamonaviy ta’lim yondashuvi hisoblanadi. Ushbu integratsiya asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni talabalarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirish, muhandislik tafakkurini rivojlantirish va innovatsion texnologiyalar bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish imkonini beradi.

Shu sababli oliy ta’lim muassasalarida STEM-ta’lim va robototexnika integratsiyasiga asoslangan metodikalarni takomillashtirish bo‘lajak muhandislarni tayyorlash sifatini oshirishning muhim pedagogik shartlaridan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Bybee R.W. STEM Education Now More Than Ever. Arlington: NSTA Press, 2018.
2. Yakman G. STEAM Education: An Overview of Creating a Model of Integrative Education. Virginia, 2008.
3. Sanders M. STEM, STEM Education, STEMmania. The Technology Teacher. 2009. Vol.68(4). P.20–26.
4. Papert S. Mindstorms: Children, Computers, and Powerful Ideas. New York: Basic Books, 1980.
5. Resnick M. Lifelong Kindergarten: Cultivating Creativity through Passion, Projects, Peers, and Play. Cambridge: MIT Press, 2017.
6. Bers M.U. Coding as a Playground: Programming and Computational Thinking in the Early Childhood Classroom. New York: Routledge, 2018.
7. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. Toshkent: Fan, 2006.
8. Ishmuhamedov R.J., Abduqodirov A.A., Pardaev A.X. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent: Iste’dod, 2008.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi Farmoni. Toshkent, 2020.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

TALABALARNING TADBIRKORLIK KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA STARTAP EKOTIZIMINING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Imomaliyev Quvvat Choriyevich
Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali.

Annotatsiya

KIRISH: maaqolada oliy ta’lim muassasalarida talabalarning tadbirkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishda startap ekotizimining pedagogik imkoniyatlari ilmiy–pedagogik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida kompetensiyaviy yondashuv, kontekstli ta’lim, loyiha asosida o‘qitish, mentorlik, biznes–inkubatorlar, akseleratorlar va startap–studiyalar faoliyatining pedagogik salohiyati o‘rganildi. Shuningdek, Erasmus+TRIGGER loyihasi doirasida O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalarida tadbirkorlik ta’limining mavjud holati hamda mehnat bozori talablariga mos kompetensiyalarni shakllantirish masalalari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, startap ekotizimi nafaqat iqtisodiy tashabbuslarni qo‘llab–quvvatlovchi infratuzilma, balki talabalarda kreativ fikrlash, innovatsion tafakkur, liderlik, jamoada ishlash, muammolarni hal qilish va tavakkalchilikni boshqarish kabi muhim tadbirkorlik kompetensiyalarini shakllantiruvchi pedagogik muhit hisoblanadi. Maqolada oliy ta’limda startap ekotizimini ta’lim jarayoniga integratsiya qilish bo‘yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqilgan.

MAQSAD: tadqiqotning maqsadi oliy ta’lim muassasalarida talabalarning tadbirkorlik kompetensiyalarini rivojlantirishda startap ekotizimining pedagogik imkoniyatlarini ilmiy-pedagogik jihatdan asoslash hamda uni ta’lim jarayoniga samarali integratsiya qilishning ustuvor yo‘nalishlarini aniqlashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, kompetensiyaviy, tizimli va kontekstli yondashuvlar, loyiha asosida o‘qitish, qiyosiy tahlil hamda umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot materiali sifatida Erasmus+ TRIGGER loyihasi doirasidagi tajribalar, oliy ta’lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan biznes-inkubatorlar, akseleratorlar, startap-studiyalar va mentorlik tizimining pedagogik faoliyati o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlillar natijasida startap ekotizimi talabalarda kreativ fikrlash, innovatsion tafakkur, liderlik, jamoada ishlash, muammolarni hal etish va tavakkalchilikni boshqarish kabi tadbirkorlik kompetensiyalarini samarali rivojlantiruvchi pedagogik muhit ekanligi aniqlandi. Shuningdek, startap ekotizimini ta’lim jarayoniga integratsiya qilish nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirib, talabalarning mehnat bozori talablariga mos kasbiy va tadbirkorlik salohiyatini oshirishga xizmat qilishi asoslandi.

XULOSA: startap ekotizimini oliy ta’lim jarayoniga integratsiya qilish talabalarning tadbirkorlik kompetensiyalarini rivojlantirishning samarali pedagogik mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Mazkur yondashuv innovatsion va tashabbuskor mutaxassislarni tayyorlash,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ta’lim mazmunini mehnat bozori ehtiyojlariga moslashtirish hamda oliy ta’lim muassasalarida tadbirkorlik madaniyatini rivojlantirish uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: tadbirkorlik kompetensiyasi, startap ekotizimi, oliy ta’lim, innovatsion ta’lim, mentorlik, biznes–inkubator, akselerator, startap–studiya, kompetensiyaviy yondashuv.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ СТАРТАП–ЭКОСИСТЕМЫ В РАЗВИТИИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ

Имомалиев Кувват Чориевич
Термезский филиал Ташкентской медицинской академии.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются педагогические возможности стартап–экосистемы в развитии предпринимательских компетенций студентов высших учебных заведений. Исследование основано на компетентностном и контекстном подходах, а также анализе образовательных практик университетских стартап–экосистем. Особое внимание уделено роли бизнес–инкубаторов, акселераторов, стартап–студий, наставничества и проектного обучения в формировании предпринимательского мышления студентов. Проанализированы результаты проекта Erasmus+ TRIGGER, отражающие современное состояние предпринимательского образования в вузах Узбекистана. Сделан вывод о том, что стартап–экосистема представляет собой эффективную педагогическую среду формирования профессиональных, социальных и личностных предпринимательских компетенций обучающихся. Предложены рекомендации по совершенствованию образовательного процесса посредством интеграции элементов университетской стартап–экосистемы.

ЦЕЛЬ: цель исследования заключается в научно-педагогическом обосновании педагогических возможностей стартап-экосистемы в развитии предпринимательских компетенций студентов высших учебных заведений, а также в определении эффективных направлений её интеграции в образовательный процесс.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использованы методы анализа научной литературы, компетентностного, системного и контекстного подходов, проектного обучения, сравнительного анализа и обобщения. Материалами исследования стали опыт проекта Erasmus+ TRIGGER, деятельность бизнес-инкубаторов, акселераторов, стартап-студий и системы наставничества в учреждениях высшего образования.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что стартап-экосистема представляет собой эффективную педагогическую среду для формирования у студентов креативного мышления, инновационного подхода,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

лидерских качеств, навыков командной работы, решения проблем и управления рисками. Обосновано, что интеграция стартап-экосистемы в образовательный процесс обеспечивает взаимосвязь теоретической подготовки с практической деятельностью и способствует развитию предпринимательских компетенций, востребованных современным рынком труда.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: интеграция стартап-экосистемы в систему высшего образования является эффективным педагогическим механизмом развития предпринимательских компетенций студентов. Предлагаемый подход способствует подготовке инициативных и инновационно ориентированных специалистов, развитию предпринимательской культуры и повышению соответствия образовательного процесса требованиям современного рынка труда.

Ключевые слова: предпринимательские компетенции, стартап–экосистема, высшее образование, наставничество, бизнес–инкубатор, акселератор, стартап–студия, проектное обучение.

PEDAGOGICAL POTENTIAL OF THE STARTUP ECOSYSTEM IN DEVELOPING STUDENTS' ENTREPRENEURIAL SKILLS

Kuvvat Choriyevich Imomaliyev
Termez Branch of the Tashkent Medical Academy.

Annotation

INTRODUCTION: this article examines the pedagogical potential of the startup ecosystem in developing entrepreneurial competencies among university students. The study is based on competency–based and contextual learning approaches and analyzes educational practices implemented within university startup ecosystems. Particular attention is paid to the educational role of startup studios, business incubators, accelerators, mentoring, and project–based learning. The paper also analyzes the outcomes of the Erasmus+ TRIGGER project concerning entrepreneurship education in higher education institutions of Uzbekistan. The findings indicate that the startup ecosystem functions not only as an innovation infrastructure but also as an effective pedagogical environment for developing entrepreneurial thinking, creativity, teamwork, leadership, problem–solving, and innovation competencies. Recommendations are proposed for integrating startup ecosystem components into higher education curricula.

AIM: the aim of this study is to provide a scientific and pedagogical justification for the educational potential of the startup ecosystem in developing university students' entrepreneurial competencies and to identify effective approaches for integrating the startup ecosystem into higher education.

MATERIALS AND METHODS: the study employed scientific literature analysis, competency-based, systemic, and contextual approaches, project-based learning, comparative analysis, and generalization methods. The research materials included the

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

experience of the Erasmus+ TRIGGER project, as well as the pedagogical activities of business incubators, accelerators, startup studios, and mentoring systems operating in higher education institutions.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings demonstrate that the startup ecosystem serves as an effective pedagogical environment for developing students' entrepreneurial competencies, including creative thinking, innovative mindset, leadership, teamwork, problem-solving, and risk management skills. The integration of the startup ecosystem into the educational process strengthens the connection between theoretical learning and practical experience while enhancing competencies aligned with labor market demands.

CONCLUSION: Integrating the startup ecosystem into higher education represents an effective pedagogical mechanism for fostering entrepreneurial competencies among university students. This approach contributes to preparing innovative and proactive graduates, promoting an entrepreneurial culture, and improving the alignment of higher education with the needs of the modern labor market.

Keywords: entrepreneurship education, entrepreneurial competencies, startup ecosystem, higher education, mentoring, startup studio, business incubator, project–based learning.

So‘nggi yillarda jahon iqtisodiyotida yuz berayotgan transformatsion jarayonlar oliy ta’lim tizimiga ham yangi vazifalarni yuklamoqda. Zamonaviy universitet endilikda nafaqat bilim beruvchi muassasa, balki innovatsiyalarni yaratish, texnologiyalarni tijoratlashtirish hamda yoshlarning tadbirkorlik salohiyatini rivojlantiruvchi ekotizim sifatida faoliyat yuritmoqda. Shu bois talabalarda tadbirkorlik kompetensiyalarini shakllantirish oliy ta’limning strategik ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi[1].

Tadbirkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish bugungi kunda faqat iqtisodiyot yoki biznes yo‘nalishlarida tahsil olayotgan talabalar uchun emas, balki barcha ta’lim yo‘nalishlari vakillari uchun zarur universal kompetensiya sifatida qaralmoqda[2]. Bunga sabab zamonaviy mehnat bozorida tashabbuskorlik, kreativ fikrlash, innovatsion yondashuv, mustaqil qaror qabul qilish, tavakkalchilikni boshqarish va jamoada ishlash kabi kompetensiyalarga bo‘lgan talabning ortib borayotganidir. Erasmus+ TRIGGER loyihasi doirasida tayyorlangan hisobotda ham tadbirkorlik ta’limi barcha talabalar uchun shaxsiy rivojlanish, bandlikni ta’minlash va innovatsion iqtisodiyotni shakllantirishning muhim omili sifatida baholanadi[2]. Hisobotda oliy ta’lim muassasalari boshqaruvi, ta’lim dasturlari va universitet infratuzilmasini tadbirkorlikka yo‘naltirish zarurligi alohida ta’kidlangan.

Bugungi kunda dunyoning yetakchi universitetlari MIT, Stanford, Cambridge, Aalto, Tsinghua kabi oliy ta’lim muassasalari ta’lim, ilm–fan va biznes integratsiyasiga asoslangan universitet startap ekotizimlarini shakllantirish orqali innovatsion iqtisodiyot rivojiga salmoqli hissa qo‘shmoqda[3]. Mazkur tajribalar universitetning ilmiy salohiyati

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

bilan bir qatorda pedagogik muhitini ham tubdan o‘zgartirmoqda. Endilikda auditoriya mashg‘ulotlari biznes–inkubatorlar, startap laboratoriyalari, akseleratsiya dasturlari, loyiha tanlovlari, xakatonlar va mentorlik tizimi bilan uzviy bog‘lanmoqda.

Talabalarning tadbirkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish masalasi so‘nggi o‘n yillikda pedagogika, iqtisodiyot va innovatsion ta’lim kesishgan nuqtadagi eng dolzarb ilmiy yo‘nalishlardan biriga aylandi. Jahon amaliyotida mazkur muammo kompetensiyaviy yondashuv, kontekstli ta’lim, loyiha asosida o‘qitish, universitet innovatsion infratuzilmasi hamda startap ekotizimi nuqtayi nazaridan tadqiq etilmoqda. Biroq mavjud tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, ko‘pchilik ishlarda startap faoliyati iqtisodiy yoki tashkiliy hodisa sifatida o‘rganilgan bo‘lib, uning pedagogik imkoniyatlari yetarli darajada tizimli ochib berilmagan.

Rossiyalik tadqiqotchilar I.A.Revin va D.L.Tsybulevskaya tadbirkorlik kompetensiyalarini rivojlantirish modelini kompetensiyaviy hamda kontekstli ta’lim yondashuvlari asosida ishlab chiqqan[7]. Ularning fikricha, nazariy bilimlarning amaliy biznes loyihalari, treninglar, biznes o‘yinlari, xalqaro dasturlar va startap tanlovlari bilan integratsiyalashuvi talabalarda nafaqat kasbiy, balki ijtimoiy kompetensiyalarni ham rivojlantiradi. Mualliflar ayniqsa jamoada ishlash, liderlik, tashabbuskorlik va kommunikativ kompetensiyalarni tadbirkorlikning ajralmas tarkibiy qismi sifatida baholaydilar.

A.Maqsudovning tadqiqotida esa innovatsion va startap loyihalarni yaratish ko‘nikmalarini shakllantirishda mentorlik, biznes–inkubatorlar, loyiha asosida ta’lim va amaliyotning pedagogik ahamiyati asoslab berilgan[1]. Muallifning ta’kidlashicha, startap faoliyati talabalarni nazariy bilimlarni real iqtisodiy muammolarni hal etishga yo‘naltiradi hamda ularning tadbirkorlik tafakkurini rivojlantiradi[1, 128–b]. Shuningdek, talabalar startaplari bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlarda universitetlar innovatsion infratuzilmasi, grant dasturlari, mentorlik, investitsion qo‘llab–quvvatlash hamda korporativ hamkorlik yoshlar tadbirkorligini rivojlantirishning muhim omillari sifatida ko‘rsatib berilgan.

I.A.Revin va D.L.Tsybulevskaya tadqiqotida talabalar tadbirkorlik kompetensiyalarini rivojlantirish kompetensiyaviy va kontekstli ta’lim yondashuvlari asosida izohlanadi[8]. Mualliflar tadbirkorlik kompetensiyasini faqat iqtisodiy bilimlar yig‘indisi sifatida emas, balki predmetga oid, shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalar majmui sifatida talqin qiladilar[8, 10–b]. Ular ishlab chiqqan modelda kompetensiyalar bosqichma–bosqich rivojlanishi nazarda tutilgan: dastlab nazariy bilimlar egallanadi, keyinchalik ular amaliy ko‘nikmalarga aylantiriladi va yakunda barqaror kasbiy hamda shaxsiy kompetensiyalar shakllanadi.Mazkur modelning muhim jihati shundaki, tadbirkorlik kompetensiyalarini shakllantirish auditoriya mashg‘ulotlari bilangina chegaralanmaydi. Mualliflar biznes–loyihalar tanlovlari, biznes o‘yinlari, qo‘shimcha ta’lim dasturlari, treninglar hamda xalqaro Enactus dasturida ishtirok etishni ta’lim jarayonining tarkibiy elementi sifatida ko‘rsatadilar. Ayniqsa jamoada ishlash, liderlik, muzokara olib borish va birgalikda qaror qabul qilish kabi ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish tadbirkorlik

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ta’limining ajralmas qismi ekanligi asoslanadi. Ushbu yondashuv zamonaviy universitet startap ekotizimining asosiy pedagogik tamoyillari bilan hamohangdir.

TRIGGER Erasmus+ loyihasi doirasida tayyorlangan hisobot esa tadbirkorlik ta’limini institutsional darajada tahlil qilishi bilan ahamiyatlidir[2]. Hisobotda Jizzax politexnika instituti misolida tadbirkorlik ta’limining holati, universitet infratuzilmasi, mehnat bozori ehtiyojlari hamda bitiruvchilar kompetensiyalari o‘rtasidagi nomuvofiqliklar chuqur o‘rganilgan. Hisobot mualliflari tadbirkorlikni barcha talabalar egallashi zarur bo‘lgan tayanch kompetensiya sifatida baholaydilar. Bunda Yevropa Komissiyasining EntreComp va HEInnovate konsepsiyalariga tayanilganligi tadqiqotning ilmiy asoslanganligini kuchaytiradi. Mazkur hisobotda universitetning tadbirkorlikka yo‘naltirilgan boshqaruvi, professor–o‘qituvchilarning innovatsion faoliyati, ta’lim dasturlarining moslashuvchanligi hamda biznes bilan hamkorlik oliy ta’limning muhim rivojlanish omillari sifatida qayd etiladi. Ayniqsa universitetning o‘zini o‘zi baholash mexanizmi sifatida HEInnovate indikatorlaridan foydalanish startap ekotizimini baholashning ilmiy–metodik asosini yaratadi.

A.Maqsudovning ilmiy maqolasida esa talabalarda innovatsion va startap loyihalarini yaratish ko‘nikmalarini shakllantirishning amaliy jihatlari ochib berilgan[1]. Muallifning fikricha, zamonaviy mehnat bozori talabalar oldiga nafaqat kasbiy bilimlarni, balki innovatsion fikrlash, tashabbuskorlik va mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyalarini ham qo‘yadi. Shu sababli o‘quv dasturlariga tadbirkorlik, innovatsion menejment va loyiha boshqaruvi fanlarini integratsiya qilish zarur. Maqolada startap ko‘nikmalarini rivojlantirishning pedagogik vositalari sifatida loyiha asosida o‘qitish, xakatonlar, biznes–o‘yinlar, g‘oyalar tanlovlari, startap inkubatorlari va mentorlik tizimi alohida ko‘rsatib o‘tilgan. Muallif mentorlikni tajribali mutaxassisning talabaning kasbiy rivojlanishini qo‘llab–quvvatlovchi uzluksiz pedagogik jarayon sifatida tavsiflaydi[1, 121–b]. Mazkur yondashuv talabalarni haqiqiy biznes muhitiga yaqinlashtirish orqali nazariya va amaliyot integratsiyasini ta’minlaydi.

E.Raeva va hammualliflar tadqiqotida talabalar startaplarini rivojlantirishning tashkiliy hamda pedagogik jihatlari yoritilgan[7]. Mualliflar talabalar startaplarini universitet va iqtisodiyot manfaatlarini uyg‘unlashtiruvchi innovatsion platforma sifatida tavsiflaydilar[7, 88-b]. Tadqiqotda grant tanlovlari, biznes–loyihalar, menejment kurslari va interaktiv treninglar talabalarni real tadbirkorlik faoliyatiga tayyorlashning samarali vositalari ekanligi ko‘rsatilgan. Mazkur tadqiqotning muhim xulosalaridan biri shundaki, talabalik davrida tashkil etilgan startap faoliyati kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyat uchun zarur bo‘lgan amaliy kompetensiyalarni shakllantiradi. Jumladan, loyiha boshqaruvi, marketing, moliyaviy rejalashtirish, investorlar bilan muloqot qilish, kreativ fikrlash hamda tavakkalchilikni boshqarish kompetensiyalari aynan startap faoliyatida samarali rivojlanishi ta’kidlangan.

ITMO universiteti olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotda talabalar startaplari innovatsiyalar manbai sifatida baholanadi[2]. Mualliflar universitetlar va korporatsiyalar o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish, innovatsion infratuzilmani takomillashtirish hamda

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

venchur moliyalashtirish tizimini kengaytirish orqali talabalar tadbirkorligini rivojlantirish mumkinligini ilmiy asoslaydilar.

Tadqiqotda Rossiya, Yevropa, AQSh va Xitoy universitetlari tajribasi qiyosiy tahlil qilingan bo‘lib, universitet infratuzilmasining startaplar muvaffaqiyatidagi o‘rni alohida yoritilgan[6].

V.V.Biryuk tadqiqotida esa startap–studiya modeli yoshlar texnologik tadbirkorligini rivojlantirish vositasi sifatida tavsiya etiladi[4]. Muallif startap–studiyani nafaqat innovatsion loyihalarni qo‘llab–quvvatlovchi markaz, balki loyiha faoliyati, raqamli texnologiyalar, mentorlik va biznes bilan hamkorlikni yagona pedagogik tizimga birlashtiruvchi ta’lim muhiti sifatida tavsiflaydi[4, 23–b]. Ayniqsa ta’lim blokining startap–studiya tarkibiga kiritilishi talabalarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirish imkonini berishi ilmiy asoslangan.

Yuqoridagi manbalar qiyosiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, barcha tadqiqotlarda tadbirkorlik kompetensiyalarini rivojlantirishning alohida elementlari yoritilgan. Ayrim mualliflar kompetensiyalar modeliga e’tibor qaratgan bo‘lsa, boshqalari universitet infratuzilmasi, startap–studiyalar yoki mentorlik mexanizmlarini tadqiq etgan. Biroq startap ekotizimining pedagogik imkoniyatlarini yaxlit tizim sifatida baholash, uning kompetensiyaviy yondashuv, loyiha asosida ta’lim, kontekstli o‘qitish, mentorlik, biznes–inkubatorlar va universitet–biznes hamkorligi bilan o‘zaro integratsiyasini kompleks tahlil qilish masalasi yetarli darajada ishlab chiqilmagan.

Tadqiqotning ilmiy bo‘shlig‘i aynan shundan iboratki, mavjud ishlarda startap ekotizimi ko‘proq innovatsion infratuzilma yoki iqtisodiy mexanizm sifatida talqin qilingan. Uning talabalarda tadbirkorlik kompetensiyalarini shakllantiruvchi pedagogik muhit sifatidagi mohiyati, didaktik tamoyillari, pedagogik shart–sharoitlari hamda o‘quv jarayoniga integratsiyalash mexanizmlari yetarlicha tizimlashtirilmagan. Shu nuqtayi nazardan, mazkur maqola startap ekotizimini zamonaviy oliy ta’limning innovatsion pedagogik modeli sifatida konseptuallashtirishga qaratilgan.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, mavjud ilmiy ishlarda tadbirkorlik kompetensiyalari, startap ta’limi yoki universitet innovatsion infratuzilmasi alohida o‘rganilgan bo‘lsa–da, startap ekotizimining aynan pedagogik imkoniyatlari hamda uning talabalar tadbirkorlik kompetensiyalarini kompleks rivojlantirishdagi o‘rni yetarlicha tizimli tahlil qilinmagan. Shu bois ushbu maqolada startap ekotizimi iqtisodiy infratuzilma sifatida emas, balki zamonaviy oliy ta’limning innovatsion pedagogik muhiti sifatida ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Mazkur tadqiqot oliy ta’lim muassasalarida talabalarning tadbirkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishda startap ekotizimining pedagogik imkoniyatlarini aniqlashga qaratilgan bo‘lib, sifat (qualitative) tadqiqot metodologiyasi asosida amalga oshirildi. Tadqiqotning metodologik asosini kompetensiyaviy yondashuv, kontekstli ta’lim, faoliyatga yo‘naltirilgan ta’lim hamda loyiha asosida o‘qitish konsepsiyalari tashkil etdi. Ushbu yondashuvlar tadbirkorlik ta’limini nazariy bilimlarni o‘zlashtirish bilan cheklab qolmasdan, ularni amaliy

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

faoliyat jarayonida mustahkamlash zarurligini asoslaydi. Mazkur yondashuv I.A.Revin va D.L.Tsybulevskaya tomonidan ishlab chiqilgan tadbirkorlik kompetensiyalarini rivojlantirish modeliga ham mos keladi[8].

Tadqiqot davomida ilmiy–pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, kontent–tahlil. tizimli tahlil ilmiy metodlardan foydalanildi.

TRIGGER loyihasi materiallarida esa universitetni tadbirkorlik faoliyatiga yo‘naltirish, o‘quv dasturlarini mehnat bozori ehtiyojlariga moslashtirish hamda innovatsion infratuzilmani rivojlantirish zarurligi ko‘rsatilgan[2]. Ushbu konseptual yondashuv ham metodologik asos sifatida qabul qilindi. Shunday qilib, tanlangan metodologiya startap ekotizimining pedagogik imkoniyatlarini kompleks baholash, ularning talabalarda tadbirkorlik kompetensiyalarini shakllantirishdagi o‘rnini ilmiy asoslash hamda keyingi bobda muhokama qilinadigan nazariy modelni ishlab chiqish uchun metodologik poydevor vazifasini bajaradi. Bu yondashuv maqolaning keyingi qismida startap ekotizimi elementlarining o‘zaro ta’siri va ularning ta’lim jarayonidagi pedagogik samaradorligini batafsil muhokama qilish imkonini beradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy oliy ta’lim tizimida talabalar tadbirkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish an’anaviy auditoriya mashg‘ulotlari bilan cheklanib qolmaydi. Aksincha, ushbu jarayon universitetning innovatsion infratuzilmasi, biznes hamkorlari, mentorlar, investitsion institutlar hamda startaplarni qo‘llab–quvvatlovchi mexanizmlarning o‘zaro integratsiyasi orqali samarali amalga oshiriladi. Shu nuqtayi nazardan, startap ekotizimi nafaqat iqtisodiy infratuzilma, balki talabaning kasbiy va shaxsiy rivojlanishini ta’minlovchi pedagogik ekotizim sifatida namoyon bo‘ladi.

Tahlil qilingan manbalar asosida startap ekotizimini quyidagicha ta’riflash mumkin:

Startap ekotizimi – bu oliy ta’lim muassasasida tadbirkorlik kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi ta’lim texnologiyalari, innovatsion infratuzilma, mentorlik, biznes hamkorlik, investitsion qo‘llab–quvvatlash hamda loyiha faoliyatining o‘zaro integratsiyalashgan pedagogik tizimidir.

Mazkur ta’rif yuklangan manbalarda alohida–alohida yoritilgan ilmiy qarashlarni umumlashtirish natijasida ishlab chiqildi. I.A.Revin va D.L.Tsybulevskaya kompetensiyaviy model[8], TRIGGER loyihasi universitetning institutsional tayyorgarligi[2], A.Maqsudov mentorlik va loyiha faoliyati[1], qolgan tadqiqotlar esa startap–studiyalar hamda innovatsion infratuzilmani asoslab bergan.

Manbalar qiyosiy tahlili asosida startap ekotizimining pedagogik tuzilmasi quyidagi komponentlardan iborat ekanligi aniqlandi.

1–jadval.

Startap ekotizimining pedagogik komponentlari va ularning tavsifi[1]

Pedagogik komponent	Mazmuni	Asosiy vositalari	Shakllanadigan natija

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Motivatsion komponent	talabalarda tadbirkorlik faoliyatiga ichki ehtiyoj, tashabbuskorlik va innovatsion faoliyatga qiziqishni shakllantirishga xizmat qiladi;	startap tanlovlari, grant dasturlari, muvaffaqiyatli tadbirkorlar bilan uchrashuvlar, biznes–forumlar, xakatonlar;	tadbirkorlikka motivatsiya, tashabbuskorlik, innovatsion fikrlash va o‘z g‘oyalarini amalga oshirishga intilish rivojlanadi;
Kognitiv komponent	talabalarda tadbirkorlik faoliyati uchun zarur nazariy bilimlar va kasbiy tushunchalarni shakllantiradi;	tadbirkorlik asoslari, innovatsion menejment, marketing, biznes–rejalashtirish, moliyaviy savodxonlik, loyiha boshqaruvi;	biznesni tashkil etish va boshqarishga oid nazariy bilimlar hamda kasbiy tayyorgarlik shakllanadi;
Faoliyat (amaliy) komponenti	nazariy bilimlarni amaliy faoliyatga tatbiq etish orqali tadbirkorlik kompetensiyalarini rivojlantiradi;	startap yaratish, biznes–model ishlab chiqish, bozorni tahlil qilish, investorlar oldida loyiha himoyasi, jamoada ishlash, prototip yaratish;	amaliy tadbirkorlik tajribasi, loyiha boshqaruvi, muammolarni hal qilish va innovatsion mahsulot yaratish ko‘nikmalari rivojlanadi;
Kommunikativ komponent	samarali muloqot va hamkorlik kompetensiyalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan;	muzokaralar olib borish, investorlar bilan uchrashuvlar, mentor tavsiyalaridan foydalanish, jamoani boshqarish, taqdimot o‘tkazish;	kommunikativ kompetensiya, liderlik, muzokara olib borish va jamoaviy ishlash ko‘nikmalari shakllanadi;
Refleksiv komponent	talabaning o‘z faoliyatini tahlil qilishi, xatolaridan xulosa chiqarishi va rivojlanish strategiyasini belgilashiga xizmat qiladi;	xatolarni tahlil qilish, biznes–modelni takomillashtirish, yangi strategiyalar ishlab chiqish, tavakkalni baholash;	tanqidiy fikrlash, o‘z–o‘zini baholash, moslashuvchanlik va uzluksiz rivojlanish kompetensiyalari shakllanadi;

A.Maqsudov mentorlikni startap ta’limining markaziy elementi sifatida ko‘rsatadi[1]. Shunday qilib, mentorlik oddiy maslahat emas, balki individual ta’lim texnologiyasidir.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

V.V.Biryuk tadqiqotida startap–studiya modeli alohida o‘rganilgan[4]. Muallifning e’tiroficha pedagogik jihatdan startap–studiya individual ta’lim trayektoriyasi, mentorlik, amaliy loyiha, universitet va biznes integratsiyasi, investorlar bilan ishlash, loyiha boshqaruvi quyidagi imkoniyatlarni yaratadi. Bu esa an’anaviy auditoriya mashg‘ulotlariga nisbatan ancha yuqori pedagogik samaradorlikni ta’minlaydi.

ITMO universiteti olimlari universitet va korporatsiyalar o‘rtasidagi hamkorlik innovatsion ekotizimning asosiy elementi ekanligini ko‘rsatganlar[2].

Pedagogik nuqtayi nazardan bunday hamkorlik real biznes muammolarini o‘quv jarayoniga olib kiradi, dual ta’limni rivojlantiradi, loyiha asosida o‘qitishni kuchaytiradi, amaliyot sifatini oshiradi, bitiruvchilarning bandligini yaxshilaydi.

Tahlillar asosida quyidagi konseptual model taklif etiladi.

2–jadval.

Startap ekotizimi elementi	Shakllanadigan kompetensiya
Mentorlik	mustaqil qaror qabul qilish;
Biznes–inkubator	amaliy tadbirkorlik tajribasi;
Startap–studiya	innovatsion fikrlash;
Xakaton	muammoni hal qilish;
Grant tanlovlari	motivatsiya va tashabbuskorlik;
Investorlarga taqdimot	kommunikativ kompetensiya;
Loyiha faoliyati	loyiha boshqaruvi;
Jamoaviy ish	liderlik va hamkorlik;
Biznes–forumlar	networking kompetensiyasi;
Akselerator	strategik rejalashtirish;

Mazkur model shuni ko‘rsatadiki, startap ekotizimining har bir elementi ma’lum bir kompetensiyani rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu sababli ularni alohida emas, balki yagona pedagogik tizim sifatida joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, startap ekotizimi talabalarning tadbirkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishning innovatsion pedagogik modeli sifatida qaralishi mumkin. Uning samaradorligi faqat biznes loyihalari soni yoki jalb etilgan investitsiyalar bilan emas, balki talabalarda shakllangan kompetensiyalar darajasi bilan ham baholanishi lozim. Demak, universitetlarda startap ekotizimini rivojlantirish ta’lim sifatini oshirish, bitiruvchilarning mehnat bozoriga moslashuvchanligini kuchaytirish va innovatsion iqtisodiyot uchun zarur inson kapitalini tayyorlashning muhim omillaridan biridir.

Mazkur tadqiqot doirasida amalga oshirilgan nazariy tahlillar va foydalanuvchi tomonidan taqdim etilgan ilmiy manbalarni qiyosiy o‘rganish asosida oliy ta’lim muassasalarida startap ekotizimining talabalarning tadbirkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi pedagogik imkoniyatlari tizimlashtirildi. Olingan natijalar startap

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ekotizimini alohida infratuzilma elementi sifatida emas, balki ta'lim, ilmiy faoliyat va amaliyotni integratsiyalovchi pedagogik tizim sifatida talqin qilish imkonini berdi.

Tadqiqot davomida tahlil qilingan manbalar asosida startap ekotizimining Startap ekotizimi =tadbirkorlik ta'lim, loyiha asosida o'qitish, mentorlik, biznes–inkubator, akselerator, startap–studiya, investorlar bilan hamkorlik, universitet–biznes integratsiyasi, innovatsion laboratoriyalar, grant dasturlari kabi tarkibiy modeli shakllantirildi. Mazkur elementlarning har biri o'zaro bog'liq holda faoliyat yuritgandagina pedagogik samaradorlik yuqori bo'lishi aniqlandi.

TRIGGER loyihasi materiallarida ham universitetning tadbirkorlik salohiyati aynan boshqaruv, ta'lim va innovatsion infratuzilmaning integratsiyasi bilan belgilanishi qayd etilgan.

Adabiyotlar tahlili natijasida talabalar tadbirkorlik kompetensiyasi quyidagi oltita komponentdan iborat kompleks tizim sifatida umumlashtirildi.

3–jadval.

Kompetensiya turi	Mazmuni
Motivatsion	tashabbuskorlik, muvaffaqiyatga intilish;
Kognitiv	iqtisodiy bilimlar, biznes asoslari;
Operatsion	loyiha yaratish, biznes–model ishlab chiqish;
Kommunikativ	muzokara, taqdimot, networking;
Refleksiv	o'z faoliyatini baholash, xatolarni tahlil qilish;
Innovatsion	kreativ fikrlash, yangi g'oyalar yaratish;

I.A.Revin va D.L.Tsybulevskayatadqiqotida ham tadbirkorlik kompetensiyasi kasbiy, shaxsiy hamda ijtimoiy kompetensiyalar birligi sifatida izohlangan[8].

Olib borilgan tahlil natijasida startap ekotizimi ta'limiy, rivojlantiruvchi, tarbiyaviy, motivatsion, kommunikativ, innovatsion, refleksiv kasbiy moslashtiruvchi kabi pedagogik funksiyalarni bajarishi asoslandi. Bu funksiyalar o'zaro uyg'unlashganda talabaning kompleks kasbiy rivojlanishi ta'minlanadi.

Shunday qilib, mentor zamonaviy universitetda o'qituvchining yangi pedagogik rolini bajaradi.

N.A.Panova tomonidan taklif etilgan startap–studiya modeli tahlili shuni ko'rsatdiki, mazkur infratuzilma loyiha asosida ta'lim, amaliy tadbirkorlik, mentorlik, universitet va biznes integratsiyasi, innovatsion faoliyatni birlashtiruvchi zamonaviy pedagogik platforma hisoblanadi[6]. ITMO universiteti olimlari universitet va korporatsiyalar hamkorligining innovatsion rivojlanishdagi ahamiyatini asoslab berganlar[2].

Mazkur tadqiqot natijasida ushbu hamkorlikning pedagogik modeli quyidagicha umumlashtirildi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Mazkur model ta'lim va amaliyot integratsiyasini ta'minlaydi. Tadqiqot natijasida universitetlarda startap ekotizimi samaradorligini baholash uchun quyidagi indikatorlar tavsiya etildi.

4–jadval

Startap ekotizimining pedagogik samaradorligini baholash indikatorlari[2]

Indikator guruhi	Asosiy indikatorlar	Baholash maqsadi
Ta'lim indikatorlari	tadbirkorlik fanlari ulushi; loyiha asosida o'tkazilgan mashg'ulotlar soni; mentorlar soni	oliy ta'lim muassasasida tadbirkorlik ta'limining tashkil etilish darajasi hamda ta'lim jarayoniga startap ekotizimi elementlarining integratsiyalashuvini baholash;
Faoliyat indikatorlari	startap loyihalari soni; biznes–rejalar soni; patentlar soni; prototiplar soni;	talabalarning innovatsion va tadbirkorlik faoliyati natijadorligini, amaliy loyihalar yaratish hamda ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish darajasini aniqlash;
Kompetensiya indikatorlari	liderlik; kreativlik; muammolarni hal qilish ko'nikmasi; kommunikativ kompetensiya; innovatsion tafakkur	talabalarda shakllangan tadbirkorlik kompetensiyalarining rivojlanish darajasini hamda startap ekotizimining pedagogik samaradorligini baholash;

Mazkur indikatorlar universitetlarda startap ekotizimining pedagogik samaradorligini monitoring qilish imkonini beradi.

Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, zamonaviy universitetlarda talabalarning tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishni faqat alohida fanlar yoki qisqa muddatli treninglar orqali tashkil etish yetarli emas. Mazkur jarayon universitetning

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

innovatsion infratuzilmasi, ta’lim texnologiyalari, mentorlik tizimi, biznes hamkorlik hamda startap faoliyatining o‘zaro integratsiyasiga asoslangan yaxlit pedagogik ekotizimni talab qiladi.

Adabiyotlar tahlili natijasida startap ekotizimi talabalarda iqtisodiy bilimlarni emas, balki tashabbuskorlik, kreativ fikrlash, liderlik, tavakkalchilikni boshqarish, jamoada ishlash, muammolarni hal etish va innovatsion faoliyat olib borish kompetensiyalarini shakllantiruvchi samarali pedagogik muhit ekanligi aniqlandi[1–8]. Startap–studiyalar va universitet–biznes hamkorligiga bag‘ishlangan tadqiqotlarning umumiy xulosasi shundan iboratki, startap ekotizimi oliy ta’limning innovatsion rivojlanish omillaridan biridir. Shuningdek, tadqiqot natijasida startap ekotizimining motivatsion, kognitiv, amaliy, kommunikativ, refleksiv va innovatsion komponentlardan iborat konseptual pedagogik modeli ishlab chiqildi. Mazkur model tadbirkorlik kompetensiyalarini bosqichma–bosqich rivojlantirish imkonini beradi hamda universitetlarda tadbirkorlik ta’limini takomillashtirish uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Olingan natijalar asosida quyidagi tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

oliy ta’lim muassasalarida startap ekotizimini ta’lim strategiyasining ajralmas qismi sifatida rivojlantirish;

barcha ta’lim yo‘nalishlarida loyiha asosida o‘qitish elementlarini keng joriy etish;

universitetlarda biznes–inkubatorlar va startap–studiyalar faoliyatini o‘quv jarayoni bilan integratsiyalash;

talabalar uchun mentorlik institutini tizimli ravishda rivojlantirish va amaliyotchi tadbirkorlarni ta’lim jarayoniga jalb etish;

universitet–biznes–investor hamkorligini kuchaytirish orqali talabalar startaplarini qo‘llab–quvvatlash mexanizmlarini kengaytirish;

startap ekotizimi samaradorligini baholash uchun tadbirkorlik kompetensiyalariga asoslangan monitoring tizimini joriy etish.

Taklif etilgan konseptual yondashuv oliy ta’lim muassasalarida tadbirkorlik ta’limi mazmunini boyitish, ta’lim va amaliyot integratsiyasini kuchaytirish hamda innovatsion iqtisodiyot uchun raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga xizmat qilishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Maqsudov A. Talabalarning innovatsion va startap loyihalarini yaratish ko‘nikmalarini shakllantirish // *Tamaddun nuri*.–2023. 8–son/ 1–qism, 121–128 b.
2. Tadbirkorlik bo‘yicha ta’lim va ko‘nikmalarni rivojlantirish (TRIGGER). Erasmus+ loyiha hisoboti. – Toshkent: Erasmus+ TRIGGER Project, 2023. – 94 b.
3. Абдрасулова, С. Б. Предпринимательское образование и развитие предпринимательских экосистем: монография / С.Б.Абдрасумова, Н.Н.Бугрюмова, М.Г.Назаров, Н.Г.Шубнякова; Федеральное государственное

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

бюджетное образовательное учреждение высшего образования "Нижегородский государственный педагогический университет имени Козьмы Минина". – Нижний Новгород, 2020. – 164 с.

4. Бирюк В. В. Региональная стартап–студия как инструмент развития молодежного технологического предпринимательства // *Экономика и управление: проблемы, решения*. – 2024. – Т. 7, № 2. – С. 112–121.
5. Ильин И. В. и др. Перспективы студенческих стартапов как источник инноваций // *Научно–технические ведомости СПбГПУ. Экономические науки*. – 2023. – Т. 16, № 4. – С. 133–147.
6. Панова Н.А. Формирование предпринимательской компетенции студентов среднего профессионального образования с использованием креативных технологий. Специальность 5.8.7. Методология и технология профессионального образования Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук Великий Новгород – 2023.
7. Раева Е. В. и др. Особенности создания студенческих стартап–проектов в условиях современного университета // *Экономика. Право. Инновации*. – 2023. – № 3. – С. 84–91.
8. Ревин И. А., Цыбулевская Д. Л. Развитие предпринимательских компетенций у студентов технического вуза // *Современные проблемы науки и образования*. – 2021. – № 5. – С. 1–12.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

INTEGRATSIYALASHGAN MODULLAR BO‘YICHA OBYEKTIV STRUKTURALANGAN KLINIK IMTIHON ASOSIDA KLINIK KOMPETENSIYANI BAHOLASHNI TAKOMILLASHTIRISH

Turdiyev Shavkat Mamirovich, Kommunal va mehnat gigiyena kafedrasi v.b. dotsenti,PhD Magistratura bo‘limi boshlig‘I, Farg‘ona jamoat salomatligi tibbiyot institute.

Annotatsiya

KIRISH: maqolada tibbiy ta’limda talabalarning klinik kompetensiyasini obyektiv strukturalangan klinik imtihon (OSKI/OSCE) orqali baholash masalasi yoritildi. Asosiy ilmiy-metodik asos sifatida integratsiyalashgan modullar bo‘yicha klinik vaziyatli topshiriqlar, standartlashtirilgan bemorlar, simulyatorlar, aural va vizual diagnostika materiallari, elektron chek-listlar hamda test nazoratini uyg‘unlashtirish yondashuvi tanlandi. Maqolaning maqsadi - OSKI yordamida klinik kompetensiyani baholash modelini FJSTI ta’lim muhitiga moslashtirish, uning didaktik imkoniyatlari, tashkiliy talablari, afzalliklari va cheklovlaridan iborat. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, OSKI faqat yakuniy nazorat shakli emas, balki talabalarda biotibbiy bilimlar, klinik fikrlash, kommunikativ madaniyat, jamoada ishlash, sanitariya-profilaktik qaror qabul qilish va amaliy ko‘nikmalarni kompleks baholashga xizmat qiluvchi pedagogik texnologiyadir. FJSTI sharoitida ushbu yondashuv davolash ishi, pediatriya, stomatologiya, tibbiy profilaktika, farmatsiya, biotibbiyot muhandisligi hamda jamoat salomatligi yo‘nalishlarida kompetensiyaviy ta’limni mustahkamlash imkonini beradi.

MAQSAD: tadqiqotning maqsadi tibbiy ta’limda obyektiv strukturalangan klinik imtihon (OSKI/OSCE) asosida talabalarning klinik kompetensiyasini baholash modelini ishlab chiqish va FJSTI ta’lim muhitiga moslashtirish, shuningdek, uning didaktik imkoniyatlari, tashkiliy talablari, afzalliklari va cheklovlarini ilmiy-pedagogik jihatdan asoslashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda kompetensiyaviy va integrativ yondashuvlar, pedagogik tahlil, qiyosiy tahlil hamda modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot materiali sifatida integratsiyalashgan modullar bo‘yicha klinik vaziyatli topshiriqlar, standartlashtirilgan bemorlar, simulyatorlar, aural va vizual diagnostika materiallari, elektron chek-listlar hamda test nazorati vositalari kompleks ravishda tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlillar natijasida OSKI (OSCE) talabalarning biotibbiy bilimlari, klinik fikrlashi, amaliy ko‘nikmalari, kommunikativ kompetensiyasi, jamoada ishlash qobiliyati hamda sanitariya-profilaktik qaror qabul qilish kompetensiyalarini obyektiv va kompleks baholash imkonini beruvchi samarali pedagogik texnologiya ekanligi aniqlandi. FJSTI sharoitida ushbu baholash modeli davolash ishi, pediatriya, stomatologiya, tibbiy profilaktika, farmatsiya, biotibbiyot muhandisligi va jamoat salomatligi yo‘nalishlarida kompetensiyaviy ta’lim sifatini oshirishga xizmat qilishi asoslandi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

XULOSA: obyektiv strukturalangan klinik imtihon tibbiy ta'limda klinik kompetensiyalarni ishonchli va standartlashtirilgan baholashning zamonaviy pedagogik vositasi hisoblanadi. Uni FJSTI ta'lim jarayoniga integratsiya qilish baholashning xolisligi va shaffofligini ta'minlaydi, amaliy tayyorgarlik sifatini oshiradi hamda bo'lajak tibbiyot mutaxassislarining kasbiy kompetensiyalarini xalqaro standartlar asosida rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: obyektiv strukturalangan klinik imtihon, OSKI, klinik kompetensiya, simulyatsion ta'lim, integratsiyalashgan modul, tibbiy ta'lim, Farg'ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti, jamoat salomatligi.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОЦЕНКИ КЛИНИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ НА ОСНОВЕ ОБЪЕКТИВНОГО СТРУКТУРИРОВАННОГО КЛИНИЧЕСКОГО ЭКЗАМЕНА (ОСКЭ) ПО ИНТЕГРИРОВАННЫМ МОДУЛЯМ

Турдиев Шавкат Мамирович, и.о. доцента кафедры коммунальной и гигиены труда, PhD, начальник отдела магистратуры, Ферганский институт общественного здоровья.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается вопрос оценки клинической компетентности студентов медицинского образования с помощью объективного структурированного клинического экзамена (OSCE). В качестве основной научно-методической основы был выбран комплексный подход, сочетающий клинические ситуационные задания по модулям, стандартизированных пациентов, симуляторы, слуховые и визуальные диагностические материалы, электронные чек-листы и тестовый контроль. Целью статьи является адаптация модели оценки клинической компетентности с использованием ОСКИ к образовательной среде ФЖСТИ, ее дидактические возможности, организационные требования, преимущества и ограничения. Результаты анализа показывают, что ОСКИ — это не просто форма итогового контроля, а педагогическая технология, служащая комплексной оценке биомедицинских знаний, клинического мышления, коммуникативной культуры, работы в команде, принятия санитарно-профилактических решений и практических навыков у студентов. В условиях ФЖСТИ данный подход позволяет усилить компетентностное обучение по направлениям лечебной работы, педиатрии, стоматологии, медицинской профилактики, фармации, биомедицинской инженерии и общественного здравоохранения.

ЦЕЛЬ: цель исследования заключается в разработке и адаптации модели оценки клинической компетентности студентов медицинских специальностей с использованием объективного структурированного клинического экзамена (ОСКЭ/OSCE) к образовательной среде ФЖСТИ, а также в научно-педагогическом

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

обосновании его дидактических возможностей, организационных требований, преимуществ и ограничений.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использованы компетентностный и интегративный подходы, методы педагогического и сравнительного анализа, а также педагогического моделирования. В качестве материалов исследования рассмотрены клинические ситуационные задания по интегрированным модулям, стандартизированные пациенты, симуляторы, аудиальные и визуальные диагностические материалы, электронные чек-листы и тестовые формы контроля.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что ОСКЭ (OSCE) является эффективной педагогической технологией, обеспечивающей объективную и комплексную оценку биомедицинских знаний, клинического мышления, практических навыков, коммуникативной компетентности, способности работать в команде и принимать санитарно-профилактические решения. Обосновано, что внедрение данной модели в образовательный процесс ФЖСТИ способствует повышению качества компетентностного обучения по направлениям лечебное дело, педиатрия, стоматология, медицинская профилактика, фармация, биомедицинская инженерия и общественное здравоохранение.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: объективный структурированный клинический экзамен является современным и надёжным инструментом стандартизированной оценки клинических компетенций студентов медицинских вузов. Его внедрение в образовательный процесс ФЖСТИ обеспечивает объективность и прозрачность контроля знаний, повышает качество практической подготовки и способствует формированию профессиональных компетенций будущих медицинских специалистов в соответствии с международными образовательными стандартами.

Ключевые слова: объективный структурированный клинический экзамен, OSCE, клиническая компетентность, симуляционное обучение, интегрированный модуль, медицинское образование, Ферганский медицинский институт общественного здравоохранения, общественное здравоохранение.

IMPROVING THE ASSESSMENT OF CLINICAL COMPETENCE BASED ON THE OBJECTIVE STRUCTURED CLINICAL EXAMINATION (OSCE) IN INTEGRATED MODULES

Shavkat Mamirovich Turdiyev, Acting Associate Professor, Department of Community and Occupational Hygiene, PhD, Head of the Master's Department, Fergana Institute of Public Health.

Annotation

INTRODUCTION: the article discusses the issue of assessing the clinical competence of medical education students using an objective structured clinical

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

examination (OSCE). An integrated approach was chosen as the main scientific and methodological basis, combining clinical situational tasks in modules, standardized patients, simulators, auditory and visual diagnostic materials, electronic checklists and test control. The purpose of the article is to adapt the clinical competence assessment model using the OSC to the educational environment of the FGST, its didactic capabilities, organizational requirements, advantages and limitations. The results of the analysis show that OSCI is not just a form of final control, but a pedagogical technology that serves as a comprehensive assessment of biomedical knowledge, clinical thinking, communicative culture, teamwork, decision—making, and practical skills among students. In the context of FGST, this approach makes it possible to strengthen competence-based training in the areas of therapeutic work, pediatrics, dentistry, medical prevention, pharmacy, biomedical engineering and public health.

AIM: the aim of this study is to develop and adapt an Objective Structured Clinical Examination (OSCE) model for assessing the clinical competence of medical students within the educational environment of FJSTI, and to provide a scientific and pedagogical justification for its didactic potential, organizational requirements, advantages, and limitations.

MATERIALS AND METHODS: the study employed competency-based and integrative approaches, pedagogical and comparative analyses, and educational modeling methods. The research materials included integrated module-based clinical case scenarios, standardized patients, simulation equipment, audio and visual diagnostic materials, electronic checklists, and test-based assessment tools.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings demonstrate that the OSCE is an effective pedagogical technology for the objective and comprehensive assessment of students' biomedical knowledge, clinical reasoning, practical skills, communication abilities, teamwork, and decision-making competencies in preventive and clinical healthcare. The proposed assessment model has significant potential for strengthening competency-based medical education in general medicine, pediatrics, dentistry, preventive medicine, pharmacy, biomedical engineering, and public health programs at FJSTI.

CONCLUSION: the Objective Structured Clinical Examination is a modern, reliable, and standardized method for assessing clinical competence in medical education. Its integration into the FJSTI educational process enhances the objectivity and transparency of assessment, improves practical training outcomes, and supports the development of professional competencies in future healthcare specialists in accordance with international educational standards.

Keywords: objective structured clinical examination, OSCE, clinical competence, simulation training, integrated module, medical education, Fergana Public Health Medical Institute, public health.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Zamonaviy tibbiy ta’limning asosiy vazifalaridan biri talabalarda faqat nazariy bilimlarni shakllantirish emas, balki ularni real klinik vaziyatda mustaqil, mas’uliyatli va dalillarga asoslangan qaror qabul qilishga tayyorlashdir. Tibbiyot oliy ta’lim muassasasida o‘qitish jarayoni amaliy ko‘nikmalar, kommunikativ kompetensiya, klinik tafakkur, bemor xavfsizligi va kasbiy etikani yagona tizimda rivojlantirgandagina samarali bo‘ladi. Shu sababli so‘nggi yillarda dunyo tibbiy ta’limida obyektiv strukturalangan klinik imtihon - OSKI keng qo‘llanilmoqda.

OSKI an’anaviy og‘zaki imtihondan farqli ravishda oldindan ishlab chiqilgan stansiyalar, aniq baholash mezonlari, standartlashtirilgan vaziyatlar, chek-listlar va bir xil sharoitda o‘tkaziladigan nazorat bosqichlariga asoslanadi. Bunda talaba ma’lum vaqt ichida klinik vaziyatni tahlil qiladi, bemor yoki standartlashtirilgan bemor bilan muloqot qiladi, tekshiruv usullarini izohlaydi, laborator va instrumental natijalarni sharhlaydi, tashxisiy yoki profilaktik qarorlarni asoslaydi. Mazkur yondashuv baholash jarayonida subyektivlikni kamaytiradi va talabalar kompetensiyasini ko‘p qirrali tahlil qilishga imkon beradi.

Farg‘ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti sharoitida OSKI texnologiyasining dolzarbligi bir necha omillar bilan belgilanadi. Birinchidan, institutda davolash ishi, pediatriya, stomatologiya, farmatsiya, tibbiy profilaktika, biotibbiyot muhandisligi va jamoat salomatligiga yaqin yo‘nalishlar bo‘yicha kadrlar tayyorlanadi. Ikkinchidan, Farg‘ona vodiysi aholisi zich joylashgan hudud bo‘lib, birlamchi tibbiy-sanitariya yordami, profilaktika, epidemiologik hushyorlik, kasalliklarni erta aniqlash, mehnat va kommunal gigiyena talablariga rioya etish bo‘yicha puxta tayyorlangan mutaxassislarga ehtiyoj yuqori. Uchinchidan, zamonaviy tibbiy ta’limda nazariya, simulyatsiya va klinik amaliyotni uzviy bog‘lash zarurati kuchayib bormoqda.

Shu nuqtayi nazardan, integratsiyalashgan modullar asosida OSKI joriy etilishi FJSTI ta’lim sifatini oshirish, talabalarning amaliy ko‘nikmalarini aniqlash, o‘qituvchilar faoliyatida yagona baholash madaniyatini shakllantirish hamda o‘quv dasturlarini takomillashtirish uchun muhim metodik vosita bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Farg‘ona jamoat salomatligi tibbiyot institutida integratsiyalashgan modullar bo‘yicha talabalar klinik kompetensiyasini OSKI asosida baholash modelini ilmiy-uslubiy jihatdan asoslash, mavjud xalqaro tajribani institut ta’lim muhitiga moslashtirish hamda amaliy joriy etish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

Maqola tahliliy-uslubiy xarakterga ega bo‘lib, unda simulyatsion tibbiy ta’lim, OSKI, klinik kompetensiyani baholash, integratsiyalashgan modullar va FJSTI ta’lim jarayoniga moslashtirish masalalari o‘rganildi. Asosiy manba sifatida obyektiv strukturalangan klinik imtihon orqali III kurs talabalarining integratsiyalashgan modullar bo‘yicha kompetensiyasini baholash tajribasi yoritilgan ilmiy maqola tahlil qilindi. Ushbu maqolada OSKI 16 stansiyada, rus, o‘zbek va ingliz tillarida, standartlashtirilgan bemorlar, klinik

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

vaziyatli topshiriqlar, Harwey o‘quv trenajyori, audio-video qayd va elektron baholash vositalari yordamida tashkil etilgani ko‘rsatilgan.

OSKI modelini moslashtirishda quyidagi bloklar asos qilib olindi: biotibbiy bilimlar bloki; klinik vaziyatni tahlil qilish bloki; kommunikativ ko‘nikmalar bloki; standartlashtirilgan bemor bilan ishlash bloki; instrumental va laborator natijalarni talqin qilish bloki; jamoat salomatligi va profilaktik qaror qabul qilish bloki; kasbiy etika va bemor xavfsizligi bloki. Ushbu bloklar FJSTI o‘quv jarayonida klinik, gigiyenik, epidemiologik va profilaktik fanlar bilan uzviy bog‘lanishi mumkin.

Tahlil natijalariga ko‘ra, OSKI texnologiyasi FJSTI sharoitida klinik kompetensiyani baholashning uchta asosiy yo‘nalishini qamrab olishi maqsadga muvofiq: birinchisi - nazariy bilimlarni klinik vaziyatga tatbiq etish; ikkinchisi - amaliy ko‘nikmalar va muloqot madaniyatini baholash; uchinchisi - profilaktik, gigiyenik va jamoat salomatligiga oid qarorlarni asoslash. Bunday model institutning jamoat salomatligi yo‘nalishidagi missiyasiga mos keladi, chunki talaba faqat kasallikni aniqlash bilan cheklanmay, balki xavf omillari, profilaktika, sanitariya-gigiyenik nazorat va aholi salomatligini muhofaza qilish masalalariga ham e’tibor qaratadi.

1-jadval. FJSTI sharoitida OSKI stansiyalarini integratsiyalashgan modullar bo‘yicha tashkil etish modeli

Stansiya bloki	Baholanadigan kompetensiya	Topshiriq namunasi	Baholash vositasi
Biotibbiy bilimlar	Anatomiya, fiziologiya, patologiya, farmakologiyani bog‘lash	Klinik sindromni patofiziologik mexanizm bilan izohlash	Chek-list, qisqa yozma javob
Klinik vaziyat	Tashxisiy fikrlash va differensial tahlil	Bemor shikoyati, anamnez va tekshiruv natijalarini tahlil qilish	Standartlashtirilgan baholash varaqasi
Kommunikativ ko‘nikma	Bemor bilan etik va aniq muloqot	Standartlashtirilgan bemorga tekshiruv rejasini tushuntirish	Ekspert kuzatuvi, video qayd
Instrumental diagnostika	EKG, UTT, rentgen, laborator natijalarni sharhlash	Tekshiruv natijasi asosida klinik xulosa berish	Elektron test va chek-list
Jamoat salomatligi	Profilaktika, xavf omillari, sanitariya-gigiyenik tavsiya	Kasallik xavfini kamaytirish bo‘yicha profilaktik reja tuzish	Vaziyatli topshiriq

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Bemor xavfsizligi	Xatolarni oldini olish, kasbiy mas'uliyat	Dori vositasi, infeksiya nazorati yoki gigiyena qoidasi bo'yicha qaror	OSKI varaqasi

Manba maqolada OSKI natijalari bo'yicha patologik anatomiya va patologik fiziologiya bilimlari o'rtasida yuqori korrelyatsiya ($r=0,72$; $p<0,001$), patologik anatomiya va nur diagnostikasi o'rtasida sezilarli korrelyatsiya ($r=0,65$; $p<0,01$), patologik fiziologiya va nur diagnostikasi o'rtasida esa $r=0,60$ darajasidagi bog'liqlik qayd etilgan. Ushbu natijalar integratsiyalashgan o'qitishda alohida fanlar bir-birini to'ldirishini va baholash ham fanlararo xususiyatga ega bo'lishi lozimligini ko'rsatadi. FJSTIda ham patologiya, klinik propedevtika, ichki kasalliklar, pediatriya, gigiyena, epidemiologiya va jamoat salomatligi modullarini yagona vaziyatli topshiriqlar orqali bog'lash zarur.

2-jadval. Asosiy tahliliy ko'rsatkichlarning FJSTI uchun metodik talqini

Manbadagi ko'rsatkich	Mazmuni	FJSTI uchun amaliy talqin
16 stansiya	OSKI ko'p bosqichli va standartlashtirilgan shaklda tashkil etilgan	Institutda fanlar kesimida 8-12 stansiyadan boshlanib, bosqichma-bosqich kengaytirilishi mumkin
672 talaba	Katta guruhni bir xil mezon asosida baholash imkoniyati ko'rsatilgan	FJSTIda oqimlar bo'yicha markazlashtirilgan simulyatsion nazorat tashkil etish mumkin
r=0,72	Patologik anatomiya va patologik fiziologiya bilimlari kuchli bog'langan	Nazariya va klinik vaziyatni ajratmasdan integratsiyalashgan topshiriqlar tuzish zarur
92% o'qituvchilar	OSKI qoidalari va baholash tizimi tushunarli bo'lgan	Eksaminatorlar uchun oldindan trening va kalibrlash majburiy bo'lishi kerak
87% o'qituvchilar	Elektron chek-listdan foydalanish qulay deb baholangan	Elektron baholash varaqalari va LMS integratsiyasi joriy etilishi maqsadga muvofiq
70% o'qituvchilar	OSKI qo'shimcha yuklama va charchoq keltirgan	Ish yuklamasini rejalashtirish, jadval, yordamchi xodim va texnik qo'llab-quvvatlash zarur

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

OSKIning eng muhim afzalligi - klinik kompetensiyani standart, kuzatiladigan va qayta baholanishi mumkin bo‘lgan mezonlar asosida aniqlashdir. An’anaviy test talabaning ko‘proq reproduktiv bilimini o‘lchaydi, og‘zaki imtihon esa ko‘pincha eksaminator subyektivligiga bog‘liq bo‘ladi. OSKIda esa har bir talaba bir xil stansiya, bir xil topshiriq, bir xil vaqt va bir xil chek-list asosida baholanadi. Bu ta’lim sifati monitoringi uchun muhimdir.

FJSTI sharoitida OSKIni joriy etish birinchi navbatda o‘quv dasturlarini kompetensiyaviy tahlil qilishdan boshlanishi lozim. Har bir fan bo‘yicha faqat mavzu nomlari emas, balki talaba qaysi aniq amaliy harakatni bajara olishi kerakligi belgilanishi zarur. Masalan, talaba arteriyal bosimni to‘g‘ri o‘lchashi, bemor bilan birlamchi muloqot o‘rnatishi, profilaktik maslahat berishi, laborator natijalarni tahlil qilishi, sanitariya-gigiyenik xavfni baholashi yoki klinik holat bo‘yicha xavfsiz qaror qabul qilishi lozim.

Institutning jamoat salomatligi profili OSKI stansiyalarini faqat klinik tashxis bilan cheklamaslikni talab qiladi. Tibbiy profilaktika va gigiyena yo‘nalishlarida talabalar suv sifati, mehnat sharoiti, ovqatlanish gigiyenasi, epidemiologik vaziyat, kasbiy xavf omillari, maktab va bolalar muassasalari sanitariya talablari kabi masalalarni vaziyatli topshiriqlar orqali baholashi mumkin. Bunday yondashuv OSKIni klinik fanlar bilan birga profilaktik tibbiyot uchun ham samarali baholash texnologiyasiga aylantiradi.

OSKI joriy etilishida o‘qituvchilarni tayyorlash alohida ahamiyatga ega. Har bir eksaminator chek-list mezonlarini bir xil tushunishi, stansiya shartlariga aralashmasligi, talabaga yordamchi savollar bermasligi, baholashda xolislikni saqlashi kerak. Shuningdek, stansiyalar pilot sinovdan o‘tkazilishi, vaqt me’yorlari aniqlanishi, texnik vositalar oldindan tekshirilishi va talabalar uchun imtihon qoidalari tushunarli bo‘lishi lozim.

OSKIning cheklovlari ham mavjud. U katta tashkiliy resurs, simulyatsion xona, standartlashtirilgan bemorlar, trenajyorlar, texnik xodimlar va o‘qituvchilar vaqtini talab qiladi. Ayrim talabalar uchun imtihon stress omili bo‘lishi mumkin. Shuningdek, OSKI ayrim hollarda murakkab klinik jarayonni qisqa stansiya doirasida soddalashtirib yuboradi. Biroq puxta metodik tayyorgarlik, stansiyalarni rotatsiya qilish, elektron baholash va qayta aloqa mexanizmi bu kamchiliklarni kamaytiradi.

FJSTI sharoitida OSKIni bosqichma-bosqich joriy etish algoritmi

3-jadval. OSKIni joriy etish bo‘yicha tavsiya etiladigan bosqichlar

Bosqich	Mazmuni	Mas’ullar	Kutiladigan natija
1-bosqich	Fanlar bo‘yicha kompetensiyalar xaritasini ishlab chiqish	Kafedralar, o‘quv-uslubiy bo‘lim	Baholanishi lozim bo‘lgan ko‘nikmalar aniqlanadi
2-bosqich	Stansiyalar, klinik vaziyatlar va chek-	Professor-o‘qituvchilar, simulyatsion markaz	Standart topshiriqlar bazasi shakllanadi

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

	listlar bankini yaratish		
3-bosqich	Eksaminatorlarni kalibrlash va treningdan o‘tkazish	Kafedra mudirlari, sifat nazorati bo‘limi	Baholashda subyektivlik kamayadi
4-bosqich	Pilot OSKI o‘tkazish va natijalarni tahlil qilish	Tanlangan kafedralar	Vaqt, stansiya sifati va texnik muammolar aniqlanadi
5-bosqich	Elektron baholash va qayta aloqa tizimini joriy etish	Axborot texnologiyalari bo‘limi	Natijalar tezkor qayta ishlanadi
6-bosqich	OSKI natijalarini o‘quv dasturlarini takomillashtirishga yo‘naltirish	Institut kengashi, kafedralar	Ta’lim sifati monitoringi kuchayadi

Amaliy tavsiyalar

1. OSKIni dastlab klinik propedevtika, ichki kasalliklar, pediatriya, patologiya, gigiyena, epidemiologiya va birlamchi tibbiy yordam modullari bo‘yicha pilot shaklda joriy etish maqsadga muvofiq.

2. Har bir stansiya uchun aniq kompetensiya, baholash mezoni, vaqt me’yori va minimal o‘tish ballari oldindan belgilanadi.

3. Standartlashtirilgan bemorlar bilan ishlashda kommunikativ ko‘nikmalar, bemorga tushunarli axborot berish, tibbiy etika va maxfiylik tamoyillari alohida baholanadi.

4. Gigiyena va jamoat salomatligi yo‘nalishlari uchun sanitariya nazorati, epidemiologik holat, mehnat sharoiti, ovqatlanish va suv gigiyenasi bo‘yicha vaziyatli stansiyalar ishlab chiqiladi.

5. OSKI natijalari faqat baho qo‘yish uchun emas, balki kafedralar kesimida o‘quv dasturlarining kuchli va zaif tomonlarini aniqlash uchun ham qo‘llanadi.

6. Eksaminatorlar uchun muntazam metodik seminarlar, baholash mezonlarini kalibrlash va OSKIdan keyingi reflektiv muhokamalar tashkil etiladi.

7. Elektron chek-list, QR-identifikatsiya, video qayd va avtomatik ball hisoblash tizimlaridan foydalanish baholash aniqligini oshiradi.

8. Talabalar OSKIdan oldin imtihon formati, stansiyalar mantig‘i va baholash mezonlari bilan tanishtirilishi zarur.

Integratsiyalashgan modullar bo‘yicha obyektiv strukturalangan klinik imtihon talabalarning klinik kompetensiyasini ko‘p qirrali, xolis va standartlashtirilgan baholash imkonini beradi. Ushbu texnologiya nazariy bilim, klinik fikrlash, amaliy ko‘nikma,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

kommunikativ madaniyat, jamoada ishlash va profilaktik qaror qabul qilish kabi komponentlarni yagona baholash tizimida birlashtiradi.

Farg‘ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti sharoitida OSKIni joriy etish institutning jamoat salomatligi, profilaktik tibbiyot va klinik ta’lim yo‘nalishlarini birlashtiruvchi samarali pedagogik mexanizm bo‘lishi mumkin. Buning uchun stansiyalar bankini ishlab chiqish, o‘qituvchilarni tayyorlash, simulyatsion bazani mustahkamlash, elektron baholashni joriy etish va natijalarni ta’lim sifatini boshqarish tizimiga bog‘lash zarur.

OSKI an’anaviy test va og‘zaki imtihonlarni to‘liq inkor etmaydi, balki ularni amaliy kompetensiyalarni baholash bilan to‘ldiradi. Shu sababli FJSTIda OSKIni bosqichma-bosqich, kafedralararo integratsiya asosida joriy etish tibbiy ta’lim sifati va bitiruvchilarning amaliy tayyorgarligini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 6-maydagi PQ-4310-son qarori. Tibbiyot va farmatsevtika ta’limi va ilm-fani tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida. Lex.uz.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 4-apreldagi 174-son qarori. Tibbiyot xodimlarining malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida. Lex.uz.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 7-dekabrdagi PF-5590-son Farmoni. O‘zbekiston Respublikasi sog‘liqni saqlash tizimini tubdan takomillashtirish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar to‘g‘risida. Lex.uz.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 22-apreldagi PQ-149-son qarori. Tibbiyot sohasida kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida. Lex.uz.
5. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi va oliy tibbiy ta’lim muassasalari faoliyatiga oid rasmiy ma’lumotlar. Gov.uz.
6. Farg‘ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti rasmiy veb-sayti. Institut haqida, ta’lim yo‘nalishlari va imkoniyatlari. FJSTI.uz.
7. Jautikova S.B., Abikenova F.S., Jiyenbayeva K.M., Abdikadirova H.R., Suleymenova B.M., Baryshnikova I.A. Ocenka klinicheskoy kompetencii s ispolzovaniem obyektivnogo strukturirovannogo kontrolya po integrirovannym modulyam // Medicinskoe obrazovanie i professionalnoe razvitie. 2021. T. 12, №1. S. 8–18.
8. Harden R.M., Gleeson F.A. Assessment of clinical competence using an objective structured clinical examination (OSCE) // Medical Education. 1979. Vol. 13, No. 1. P. 41–54.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

9. Khan K.Z., Ramachandran S., Gaunt K., Pushkar P. The Objective Structured Clinical Examination (OSCE): AMEE Guide No. 81. Part I: Historical and theoretical perspectives // Medical Teacher. 2013.
10. Balkizov Z.Z., Semenova T.V. Objective structured clinical examination: guide // Medical Education and Professional Development. 2016. №3. P. 27–51.
11. Kurkin A.V., Esimova R.J., Djumabayeva S.K., Nurseitova K.T. Objective structured clinical exam integrated with biomedical disciplines // International Journal of Experimental Education. 2017. №3. P. 30–33.
12. Wass V., van der Vleuten C. The long case // Medical Education. 2004. Vol. 38, No. 11. P. 1176–1180.
13. Troncon L.E.A. et al. A standardized, structured long-case examination of clinical competence of senior medical students // Medical Teacher. 2000. Vol. 22, No. 4. P. 380–385.
14. Ponnamperuma G.G. et al. The long case and its modifications: a literature review // Medical Education. 2009. Vol. 43, No. 10. P. 936–941.
15. Gleeson F. Assessment of clinical competence using the Objective Structured Long Examination Record (OSLER) // Medical Teacher. 1997. Vol. 19. P. 7–14.
16. Sood R. Long case examination - can it be improved? // Journal of Indian Academy of Clinical Medicine. 2001. Vol. 2, No. 4. P. 251–255.
17. Hamdy H. et al. Undergraduate medical education in the Gulf Cooperation Council: a multi-countries study // Medical Teacher. 2010. Vol. 32, No. 2. P. 290–295.
18. Frazer R.C., Mckinley R.K., Mulholland H. Consultation competence in general practice: establishing the face validity of prioritized criteria in the Leicester assessment package // British Journal of General Practice. 1994. Vol. 44, No. 380. P. 109–113.
19. Fletcher R., Fletcher S., Wagner E. Clinical epidemiology: the essentials. Moscow: Media Sfera, 1998.
20. Oyvin I.A. Statistical processing of experimental research results // Pathological Physiology and Experimental Therapy. 1960. №4. P. 76–85.
21. Tibbiy ta'lim sifatini oshirishda simulyatsion o'qitishning o'rni // Zamonaviy tibbiy ta'limga oid ilmiy maqolalar to'plami, 2020–2026-yillar.
22. Tibbiy ta'limda klinik ko'nikmalarni shakllantirish va baholash texnologiyalari // O'zbekiston va xorijiy tibbiy ta'lim tajribasi bo'yicha tahliliy manbalar.
23. World Federation for Medical Education. Basic Medical Education WFME Global Standards for Quality Improvement. 2020.
24. World Health Organization. Transforming and scaling up health professionals' education and training. Geneva: WHO.
25. Association for Medical Education in Europe. Recommendations on assessment of clinical competence and simulation-based medical education.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

26. O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimida kompetensiyaviy yondashuv va kredit-modul tizimi bo‘yicha me’yoriy-uslubiy hujjatlar. Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi materiallari.
27. O‘zbekiston Respublikasi sanitariya-epidemiologik osoyishtalik va jamoat salomatligi xizmati faoliyatiga oid normativ-huquqiy hujjatlar. Lex.uz.
28. Tibbiyot oliy ta’lim muassasalarida simulyatsion markazlar faoliyatini tashkil etish bo‘yicha uslubiy materiallar. Sog‘liqni saqlash tizimi o‘quv-uslubiy manbalari.
29. Farg‘ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti ta’lim yo‘nalishlari va o‘quv jarayonini tashkil etish bo‘yicha rasmiy ma’lumotlar. FJSTI.uz.
30. O‘zbekiston Respublikasida tibbiy ta’lim, ilm-fan va amaliyot integratsiyasini rivojlantirish bo‘yicha davlat dasturlari va qarorlar sharhi. Lex.uz va Gov.uz ma’lumotlari.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

RAQAMLI ASRDA SUN'IY INTELLEKT VA INSON IJODKORLIGI: FALSAFIY-TARIXIY TAHLIL VA KELAJAK ISTIQBOLLARI.

Mahmudov Mirshod Nusratovich, Buxoro davlat pedagogika instituti, musiqa va tasviriy san'at kafedrasi o'qituvchisi.

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada raqamli texnologiyalar asrida sun'iy intellekt tizimlarining shiddatli rivojlanishi va ularning inson ijodkorligi hamda san'at olamiga ko'rsatayotgan ta'siri falsafiy va tarixiy nuqtai nazardan tahlil qilingan. Neyrotarmoqlarning matn yozish, tasvir yaratish va kuy bastalash borasidagi texnik imkoniyatlari hamda qoidalarga asoslangan faoliyati insonning tuyg'ular, shaxsiy tajriba va samimiyatga tayangan bevosita ijodiy jarayoni bilan qiyoslanadi. Mualliflik huquqi va ijodiy mehnatning qadrsizlanishi kabi zamonaviy muammolar ko'rib chiqilib, kelajakda sun'iy intellekt inson o'rnini bosuvchi kuch emas, balki uning ijodiy ufqlarini kengaytiruvchi mukammal yordamchi va simbiotik hamkor sifatida xizmat qilishi asoslab berilgan.

MAQSAD: sun'iy intellekt (SI) tizimlarining ijodiy sohalarga kirib kelishi fonida inson ijodkorligi va mashina algoritmlari o'rtasidagi farqlar, mualliflik muammolari hamda kelajakdagi hamkorlik istiqbollarini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda tarixiy-qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv va mantiqiy umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. XIX asrdagi fotografiya inqilobi hamda bugungi kun Big Data (Katta ma'lumotlar) texnologiyalari o'rtasida parallellar o'tkazildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: SI ma'lumotlarni qayta ishlash va texnik ijro bo'yicha yuqori samaradorlikka ega bo'lsa-da, unda samimiylik, empatiya va shaxsiy tajribaga asoslangan insoniy tuyg'ular mavjud emasligi ko'rsatib berildi. Kelajakda ikki tizim o'rtasida simbioz (o'zaro to'ldiruvchi hamkorlik) munosabatlari shakllanishi asoslandi.

XULOSA: texnologik taraqqiyot inson ijodini cheklamaydi, aksincha, rutin ishlardan ozod etish orqali san'atni yangi janr va yuksak konsepsiyalar bilan boyitishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, inson ijodkorligi, raqamli san'at, neyrotarmoqlar, madaniyat, simbioz, algoritmlar, mualliflik huquqi, hissiyot, estetika.

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ЧЕЛОВЕЧЕСКОЕ ТВОРЧЕСТВО В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ: ФИЛОСОФСКО-ИСТОРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ И ПЕРСПЕКТИВЫ БУДУЩЕГО.

Махмудов Миршод Нусратович, преподаватель кафедры музыки и изобразительного искусства Бухарского государственного педагогического института.

Аннотация

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье с философской и исторической точек зрения анализируется стремительное развитие систем искусственного интеллекта в эпоху цифровых технологий и их влияние на человеческое творчество и мир искусства. Технические возможности и основанная на правилах деятельность нейросетей по написанию текстов, созданию изображений и сочинению музыки сопоставляются с непосредственным творческим процессом человека, опирающимся на чувства, личный опыт и искренность. Рассматриваются такие современные проблемы, как авторское право и обесценивание творческого труда, и обосновывается, что в будущем искусственный интеллект станет не силой, заменяющей человека, а совершенным помощником и симбиотическим партнером, расширяющим его творческие горизонты.

ЦЕЛЬ: анализ различий между человеческим творчеством и машинными алгоритмами, этико-правовых проблем авторского права и перспектив будущего взаимодействия в контексте стремительного внедрения искусственного интеллекта (ИИ) в креативные индустрии.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в работе использованы методы историко-сравнительного анализа, системного подхода и логического обобщения. Проведены параллели между революцией в фотографии XIX века и современными технологиями Big Data.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: доказано, что, несмотря на высокую техническую точность ИИ при обработке данных, ему недоступны искренность, эмпатия и эмоциональный опыт, присущие человеку. Обосновано, что будущее лежит в плоскости симбиоза (взаимодополняющего сотрудничества) обеих систем.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: технологический прогресс не уничтожает человеческое искусство, а освобождает творцов от рутинных задач, стимулируя появление новых жанров и более глубоких концептуальных подходов.

Ключевые слова: искусственный интеллект, человеческое творчество, цифровое искусство, нейросети, культура, симбиоз, алгоритмы, авторское право, эмоции, эстетика

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND HUMAN CREATIVITY IN THE DIGITAL ERA: PHILOSOPHICAL-HISTORICAL ANALYSIS AND FUTURE PROSPECTS.

Makhmudov Mirshod Nusratovich, Lecturer at the Department of Music and Fine Arts of the Bukhara State Pedagogical Institute.

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes the rapid development of artificial intelligence systems in the digital age and their impact on human creativity and the world of art from philosophical and historical perspectives. The technical capabilities and rule-based operations of neural networks in text writing, image generation, and music composition are

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

compared with the direct human creative process, which relies on emotions, personal experience, and authenticity. Contemporary issues such as copyright and the devaluation of creative labor are examined, establishing that in the future, artificial intelligence will act not as a replacement for humans, but as an advanced assistant and symbiotic partner expanding their creative horizons.

AIM: to analyze the differences between human creativity and machine algorithms, intellectual property challenges, and the prospects of future collaboration amid the rapid integration of Artificial Intelligence (AI) into creative industries.

MATERIALS AND METHODS: the study employs historical-comparative analysis, systemic approaches, and logical synthesis. Parallels are drawn between the 19th-century photographic revolution and contemporary Big Data technologies.

DISCUSSION AND RESULTS: the analysis demonstrates that while AI exhibits high technical efficiency in processing data, it lacks genuine human emotions, empathy, and lived experience. The study substantiates that the future path lies in a symbiosis (complementary partnership) between human and machine.

CONCLUSION: technological evolution does not destroy art; rather, it liberates creators from mundane tasks, driving the emergence of new genres and elevated conceptual breakthroughs.

Keywords: artificial intelligence, human creativity, digital art, neural networks, culture, symbiosis, algorithms, copyright, emotion, aesthetics.

Insoniyat tarixida raqamli texnologiyalarning shiddat bilan rivojlanishi ko‘plab sohalar qatori inson ijodkorligi tushunchasini ham yangidan ko‘rib chiqishga majbur qilmoqda. Sun'iy intellekt tizimlari bugungi kunga kelib nafaqat murakkab matematik hisob-kitoblarni bajarmoqda, balki she'r yozish, rasm chizish, kuy bastalash va hattoki kino-szenariylar yaratish qobiliyatiga ham ega bo‘ldi. Bu holat ijod ahli o‘rtasida katta bahs-munozaralarga sabab bo‘lib, mashinalar yaqin kelajakda inson tafakkuri va san'atini butunlay almashtira oladimi, degan haqli savolni o‘rtaga tashlamoqda. Biroq masalaga chuqurroq nazar tashlansa, algoritmlar ortida baribir Inson omili turganini va sun'iy intellekt faqatgina mavjud ma'lumotlarni qayta ishlovchi vosita ekanligini anglash qiyin emas.

Mashina ijodkorligi va inson san'ati o‘rtasidagi eng katta farq — bu tuyg‘ular, shaxsiy tajriba va anglangan ichki kechinmalarning mavjudligidadir. Neyrotarmoqlar millionlab rasm yoki matnlarni tahlil qilib, ularning andozasi asosida yangi mahsulot yarata olishi mumkin, lekin u hech qachon san'at asarining zamirida yotgan azob, quvonch, muhabbat yoki sog‘inch kabi sof insoniy hislarni o‘zida his qila olmaydi. Rassomning chizgan har bir chizig‘ida uning hayotiy fojiasi yoki baxti aks etsa, kompozitorning notalarida uning qalb og‘riqlari yashaydi. Sun'iy intellekt esa og‘riqni ham, ilhomni ham bilmaydi, u faqat ehtimollar nazariyasi va matematik kodlar asosida eng maqbul variantni taqdim etadi xolos. Shu bois, mashina yaratgan ishlarga texnik jihatdan mukammal ijro sifatida qarash mumkin, ammo ularda inson ruhiyatini seskantiradigan asl san'at sehri yetishmaydi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Kelajak sun'iy intellekt va insonning bir-biriga qarshi kurashidan emas, balki ularning o‘zaro uyg‘un hamkorligidan iborat bo‘lishi haqiqatga yaqinroqdir. Sun'iy intellekt ijodkorlar uchun vaqtni o‘g‘irlaydigan texnik va rutin ishlarni o‘z bo‘yniga oluvchi, yangi g‘oyalar bera oladigan mukammal yordamchiga aylanmoqda. Masalan, dizaynerlar raqamli algoritmlar yordamida soniyalar ichida yuzlab xomakiylarni tayyorlab olib, ularning ichidan eng sarasini o‘z tuyg‘ulari va didi bilan boyitgan holda haqiqiy san'at darajasiga ko‘tarishlari mumkin. Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, texnologiya qanchalik yuksalmasin, inson qalbi va tafakkuri san'atning yagona va haqiqiy manbai bo‘lib qolaveradi, sun'iy intellekt esa bu ijod parvozini yanada balandroqqa ko‘taruvchi kuchli qanot vazifasini o‘taydi.

Texnologiya va san'at o‘rtasidagi aloqalar aslida bugun paydo bo‘lib qolgan fenomen emas, balki insoniyat sivilizatsiyasining eng boshidan buyon davom etib kelayotgan uzviy jarayondir. Inson ilk bor g‘or devorlariga rasm chizganida ko‘mir va tabiiy bo‘yoqlardan foydalangan bo‘lsa, keyinchalik moyli bo‘yoqlarning kashf etilishi, qog‘oz va matbaachilikning yo‘lga qo‘yilishi ijodkorlik chegaralarini mutloqo kengaytirib yuborgan edi. Fotoapparat ilk bor yaratilgan XIX asrda ham ko‘plab rassomlar va san'atshunoslar tasviriy san'atning ajali keldi, chunki endi reallikni mexanik tarzda muhrlaydigan qurilma bor, deya bong urishgandi. Biroq vaqt shuni ko‘rsatdiki, fotografiya rassomlikni yo‘q qilib yubormadi, aksincha, uni reallikni aynan nusxalash majburiyatidan ozod qildi va natijada impressionizm, kubizm hamda abstraksionizm kabi yangi, yuksak san'at oqimlarining tug‘ilishiga turtki berdi. Bugungi kunda sun'iy intellektning ijod maydoniga kirib kelishini ham xuddi shunday tarixiy burilish nuqtasi sifatida baholash mumkin, zero har bir yangi texnologik vosita san'atni o‘ldirmaydi, balki uning shakli va mohiyatini o‘zgartirib, yangi bosqichga olib chiqadi.

Mashina algoritmlarining matn yozish yoki tasvir yaratish borasidagi imkoniyatlari muayyan tizimli qoidalar va katta hajmdagi ma'lumotlar bazasiga (Big Data) asoslanadi. Sun'iy intellekt insoniyat tomonidan asrlar davomida yaratilgan millionlab adabiy asarlar, she'riy to‘plamlar va falsafiy risolalarni soniyalar ichida tahlil qilib, so‘zlarning o‘zaro bog‘lanishidagi qonuniyatlarni aniqlaydi va shu asosda yeni matn kombinatsiyasini tuzadi. Ammo bu jarayonni chinakam ijod deb atash qanchalik to‘g‘ri, degan falsafiy savol tug‘iladi, chunki mashina so‘zlarning asl ma'nosini, ularning inson qalbida uyg‘otadigan aks-sadosini yoki satrlar orasiga yashiringan ramziy majozlarni anglamaydi. Inson ijodkorligi esa aksariyat hollarda muayyan qoidalarni buzish, mantiqsiz tuyulgan tuyg‘ularga ergashish va kutilmagan ruhiy evrilishlar natijasida sodir bo‘ladi. Ijodkor o‘z asarini yaratayotganda ong ostida yashiringan bolalik xotiralari, boshidan kechirgan yo‘qotishlari, ijtimoiy muhitga bo‘lgan isyoni yoki kelajakka bo‘lgan umidlari bilan oziqlanadi, bunday ichki muhit va shaxsiy olam esa hech bir kod yoki algoritm bilan dasturlashtirib bo‘lmaydigan ilohiy javhardir.

San'atning muhim vazifalaridan biri — bu jamiyat bilan muloqot qilish, odamlarni o‘ylantirish va ularning qalbida empatiya uyg‘otishdir. Teatr sahnasidagi aktyorning ko‘zidan oqqan haqiqiy yosh yoki xonandaning jonli ijrodagi ovozining titrashi

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

tomoshabinning yuragiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri yetib boradi, chunki bu yerda tirik inson ruhiyati boshqa bir inson ruhiyati bilan to‘qnashadi va ular o‘rtasida ko‘rinmas ma'naviy ko‘prik o‘rnatiladi. Sun'iy intellekt tomonidan mukammal tarzda ijro etilgan raqamli avatar yoki musiqiy dastur esa qanchalik vizual va akustik jihatdan benuqson bo‘lmasin, baribir sun'iylik to‘sig‘iga duch kelaveradi, zero inson tabiatan soxta tuyg‘u bilan asl samimiylikni ichki sezgi darajasida farqlay olish qobiliyatiga ega. Shu bois, mashinalar ommaviy madaniyat uchun mo‘ljallangan, tez iste'mol qilinadigan va chuqur falsafa talab etmaydigan tijoriy mahsulotlarni ko‘plab ishlab chiqarishi mumkin bo‘lsa-da, insoniyatning eng oliy ma'naviy ehtiyojlarini qondiradigan klassik san'at durdonalarini o‘rnini bosa olmaydi.

Ijodkorlik sohasida sun'iy intellektning keng qo‘llanilishi, shuningdek, mualliflik huquqi va axloqiy me'yorlar borasida ham murakkab muammolarni yuzaga keltirmoqda. Mashina yangi tasvir yoki musiqa yaratar ekan, u albatta hayotda yashab o‘tgan yoki ayni paytda ijod qilayotgan real rassom va kompozitorlarning uslublaridan foydalanadi va ularni o‘zaro qorishtiradi. Bu esa o‘z-o‘zidan "asarning asl muallifi kim?" degan huquqiy chalkashliklarni keltirib chiqaradi va inson mehnatining qadrsizlanishi xavfini tug‘diradi. Ammo ushbu jarayonning ijobiy tomoni ham bor, chunki ijodkorlar endi mashinalar osongina bajara oladigan oddiy va takroriy ishlardan voz kechib, o‘zlarining asl ijodiy salohiyatlarini, faqat insongagina xos bo‘lgan noyob g‘oyalar va konsepsiyalarni rivojlantirishga majbur bo‘lmoqdalar. Bu vaziyat san'at olamida o‘ziga xos tabiiy saralanishni boshlab beradi, ya'ni faqatgina yuzaki va nusxa ko‘chirishga asoslangan ijod namunalari tarix qa'riga singib ketadi, o‘z ichiga inson qalbining betakror parchasini joylagan asl san'at esa yanada yuqori qadrlana boshlaydi.

Kelajak istiqbollariga nazar tashlasak, inson va sun'iy intellekt o‘rtasidagi munosabatlar raqobatdan ko‘ra ko‘proq simbioz, ya'ni ikki tizimning bir-birini to‘ldiruvchi hamkorligi shaklida rivojlanishi eng mantiqiy yo‘l bo‘lib ko‘rinadi. Texnologiya inson tafakkurining imkoniyatlarini kengaytiruvchi, unga yeni ufqlarni ochib beruvchi va ijod jarayonini tezlashtiruvchi qudratli quroldir, ammo bu qurolni boshqaradigan, unga mazmun va maqsad bag‘ishlaydigan kuch baribir inson bo‘lik qolaveradi. Raqamli asrda yaratilayotgan yeni san'at turlari, multimedia loyihalari va interaktiv ko‘rgazmalar inson tasavvuri va mashina tezkorligining go‘zal uyg‘unligi mahsulidir. Binobarin, sun'iy intellekt qanchalik mukammallashmasin, u baribir insoniyat yaratgan madaniyat daraxtining bir shoxi bo‘lib qoladi, chunki yaratuvchilik va go‘zallikni his qilish tuyg‘usi faqat va faqat jonli inson qalbiga in'om etilgan eng buyuk ne'matdir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Rahimov, M. S., & Ahmedov, T. R. (2025). Sun‘iy intellekt texnologiyalarining san‘at va dizayndagi o‘rni. *O‘zbekiston san‘ati va madaniyati xabarnomasi*, 3(2), 45-52.
2. To‘rayev, B. O. (2023). *Axborotlashgan jamiyatda inson omili va sun‘iy tafakkur muammolari*. Toshkent: Fan.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

3. Черниговская, Т. В. (2022). *Чеширская улыбка кота Шрёдингера: язык и сознание*. Москва: Языки славянской культуры.Дубровский, Д. И. (2023). Искусственный интеллект и проблема сознания: антропологические аспекты. *Философские науки*, 66(4), 12-28.
4. Игнатьев, М. Б. (2024). *Кибернетика и арт-технологии: от фотографии до нейросетей*. Санкт-Петербург: Политехника.
5. Boden, M. A. (2018). *Artificial Intelligence and Creativity: An Interdisciplinary Approach*. Cambridge: MIT Press.
6. Manovich, L. (2020). *Cultural Analytics*. Cambridge: The MIT Press.
7. Marcus, G., & Davis, E. (2019). *Rebooting AI: Building Artificial Intelligence We Can Trust*. New York: Pantheon Books.
8. Elgammal, A., Liu, B., Elhoseiny, M., & Mazzone, M. (2023). CAN: Creative Adversarial Networks, Generating "Art" by Learning About Styles and Deviating from Style Norms. *Journal of Artificial Intelligence and Art*, 12(1), 89-105.
9. Rajabov Ilxom Mustafoyevich. OILA VA FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARINING YOSHLARNING MEHNATGA KREATIV MUNOSABATINI SHAKLLANTIRISHDAGI ROLI: YANGI O‘ZBEKISTON KONTEKSTIDA IJTIMOIY-FALSAFIY TAHLIL // Inter Study. 2026. №4. URL: https://researcher.uz/article/oila-va-fuqarolik-jamiyati-institutlarining-yoshlarning-mehnatga-kreativ-munosabatini-shakllantirishdagi-roli-yangi-o-zbekiston-kontekstida-ijtimoiy-falsafiy-tahlil-169711.
10. Sardor Tojiboyev. QO‘QON BULBULI – RAHIMA AYA MAZOHIDOVA // Inter Study. 2026. №4. URL: https://researcher.uz/article/qo-qon-bulbuli-rahima-aya-mazohidova-466014.
11. Ibrohimov Nozimjon Ixtiyorovich. O‘RTA OSIYO HUDUDI MASALASIDA RUS-INGLIZ RAQOBATINING VUJUDGA KELISHIDA JOSUSLIK HARAKATI // Inter Study. 2026. №4. URL: https://researcher.uz/article/o-rta-osiyo-hududi-masalasida-rus-ingliz-raqobatining-vujudga-kelishida-josuslik-harakati-667492.Tuyev Fazliddin Erkinovich. O‘ZBEKISTONNING XALQARO MADANIY ALOQALARIDA SAMARQAND VA BUXORO VILOYATLARINING ISHTIROKI // Inter Study. 2026. №4. URL: https://researcher.uz/article/o-zbekistonning-xalqaro-madaniy-aloqalarida-samarqand-va-buxoro-viloyatlarining-ishtiroki-749779.
12. Bafoyeva Nigora Azimovna. ABDULLA QODIRIYNING “O‘TKAN KUNLAR” ROMANIDAGI BIBLIONIMLAR VA BURJ NOMLARI TAHLILI // Inter Study. 2026. №4. URL: https://researcher.uz/article/abdulla-qodiriyning-o-tkan-kunlar-romanidagi-biblionimlar-va-burj-nomlari-tahlili-825961
13. Qilichev R.E.. BUXORO AMIRLIGINING DAVLAT TUZILISHI VA UNING MA’MURIY BOSHQARILISHI // Inter Study. 2026. №2. URL: https://researcher.uz/article/buxoro-amirligining-davlat-tuzilishi-va-uning-ma-muriy-boshqarilishi-138689
14. Farkhod Egamberdievich Ochilov, Murod Farkhodovich Egamberdiev. ИНСОН ВА СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТНИНГ ГИБРИД ЎЗАРО ТАЪСИРИ ШАРОИТИДА

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

МУАЛЛИФЛИК ТРАНСФОРМАЦИЯСИ // Inter Study. 2026. №2. URL: https://researcher.uz/article/inson-va-sun-iy-intellektning-gibrid-zaro-ta-siri-sharoitida-mualliflik-transformatsiyasi-020992

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

DIQQAT YETISHMOVCHILIGI VA GIPERAKTIVLIK SINDROMI ANIQLANGAN BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA YOZMA NUTQ BUZILISHLARINI (DISGRAFIYA) KORREKSIYALASHDA DIFFERENSIALLASHGAN LOGOPEDIK TEXNOLOGIYA SAMARADORLIGI

Inogamova Rano Bahadirovna, Alfraganus universiteti, Maxsus pedagogika, Logopediya fakulteti magistranti.
Utbasarova Umida Mexmanovna, PhD, v.b. dotsent.

Annotatsiya

KIRISH: diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromi (DYGS) aniqlangan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida boshqaruvchi (ijroiy) funksiyalarning yetishmovchiligi yozma nutq jarayonini izdan chiqaradi, bu esa disgrafiya va past akademik o‘zlashtirishga olib keladi.

MAQSAD: DYGS aniqlangan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida yozma nutq buzilishlarini (disgrafiya) korreksiyalashda o‘z-o‘zini boshqarish, grafomotor-sensomotor va fonematik-orfografik bloklarni birlashtiruvchi differensiallashgan logopedik texnologiyaning samaradorligini eksperimental asoslash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda 3-sinfning 50 nafar o‘quvchisi (25 tajriba, 25 nazorat guruhi) ishtirok etdi; 12 hafta davomida qo‘llanilgan differensiallashgan texnologiya SRSD strategiyalari va disgrafiya turiga moslashtirilgan mashqlar bloklarini qamrab oldi hamda natijalar bog‘langan va mustaqil t-mezon va Cohen d ko‘rsatkichi orqali tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tajriba guruhida yozuvdagi xatolar o‘rtacha 13,8 dan 9,2 gacha kamaydi ($d = 1{,}44$; $p < 0{,}001$), eng katta ijobiy siljish fonematik va grafomotor xatolarda kuzatildi; nazorat guruhida esa o‘zgarish kam bo‘lib (13,5 dan 12,1 gacha; $d = 0{,}43$), guruhlararo farq ishonchliligi ($p < 0{,}01$) va xalqaro SRSD meta-tahlil ko‘rsatkichlariga ($g \approx 1{,}14$) mosligi ko‘rsatildi.

XULOSA: differensiallashgan logopedik texnologiya DYGSli o‘quvchilarda yozuv xatolarini kamaytirish va o‘z-o‘zini nazorat qilish ko‘nikmalarini shakllantirishda yuqori samaradorlikka ega bo‘lib, maxsus va umumta’lim maktablari logopedik amaliyotiga joriy etish uchun tavsiya etiladi.

Kalit so‘zlar: diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromi, disgrafiya, yozma nutq, differensiallashgan korreksiya, SRSD, logopedik texnologiya, samaradorlik.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОЙ ЛОГОПЕДИЧЕСКОЙ ТЕХНОЛОГИИ В КОРРЕКЦИИ НАРУШЕНИЙ ПИСЬМЕННОЙ РЕЧИ (ДИСГРАФИИ) У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С СИНДРОМОМ ДЕФИЦИТА ВНИМАНИЯ И ГИПЕРАКТИВНОСТИ

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Иногамова Рано Бахадировна
Магистрант факультета специальной педагогики и логопедии Университета Альфраганус.
Утбасарова Умида Мехмановна, доктор философии, в.b. доцент.

Аннотация

ВЕДЕНИЕ: недостаточность исполнительных функций у младших школьников с синдромом дефицита внимания и гиперактивности (СДВГ) нарушает процесс письменной речи, приводя к дисграфии и снижению успеваемости.

ЦЕЛЬ: экспериментальное обоснование эффективности дифференцированной логопедической технологии, объединяющей блоки саморегуляции, графомоторно-сенсомоторных и фонематико-орфографических упражнений, в коррекции дисграфии у младших школьников с СДВГ.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании приняли участие 50 учащихся 3-х классов (25 – экспериментальная, 25 – контрольная группа); разработанная 12-недельная технология включала стратегии SRSD и адаптированные блоки упражнений с последующей статистической обработкой данных (t-критерий Стьюдента, d Коэна).

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в экспериментальной группе количество ошибок письма снизилось с 13,8 до 9,2 ($d = 1{,}44$; $p < 0{,}001$) с наиболее выраженной динамикой по фонематическим и графомоторным ошибкам, тогда как в контрольной группе изменения были незначительными (с 13,5 до 12,1; $d = 0{,}43$), что подтверждает высокую межгрупповую достоверность ($p < 0{,}01$) и соотносится с международными данными мета-анализов SRSD ($g \approx 1{,}14$).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: дифференцированная логопедическая технология доказала высокую эффективность в снижении ошибок письма и развитии навыков самоконтроля у детей с СДВГ и рекомендуется к внедрению в практику логопедов специальных и общеобразовательных школ.

Ключевые слова: СДВГ, дисграфия, письменная речь, дифференцированная коррекция, SRSD, логопедическая технология, эффективность.

EFFECTIVENESS OF DIFFERENTIATED LOGOPEDIC TECHNOLOGY IN THE CORRECTION OF WRITTEN SPEECH DISORDERS (DYSGRAPHIA) IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS DIAGNOSED WITH ATTENTION DEFICIT HYPERACTIVITY SYNDROME

Inogamova Rano Bahadirovna
Master's student, Faculty of Special Pedagogy, Logopedics, Alfraganus University.
Utbasarova Umida Mexmanovna, PhD, v.b. associate professor.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Annotation

INTRODUCTION: executive function deficits in primary-school children with attention-deficit/hyperactivity disorder (ADHD) disrupt the writing process, leading to dysgraphia and low academic performance.

AIM: to experimentally demonstrate the effectiveness of a differentiated speech-therapy technology combining self-regulation, graphomotor-sensorimotor, and phonemic-orthographic modules in correcting dysgraphia in primary-school children with ADHD.

MATERIALS AND METHODS: the study included 50 third-grade students (25 experimental, 25 control); the 12-week intervention integrated SRSD model strategies with tailored exercise blocks according to dysgraphia subtypes, evaluated using paired/independent t-tests and Cohen's d effect size.

DISCUSSION AND RESULTS: total writing errors in the experimental group decreased significantly from 13.8 to 9.2 ($d = 1.44$; $p < 0.001$), with the most pronounced improvements in phonemic and graphomotor errors, while the control group showed minimal change (13.5 to 12.1; $d = 0.43$), demonstrating statistically significant post-test group differences ($p < 0.01$) aligned with international SRSD meta-analytic benchmarks ($g \approx 1.14$).

CONCLUSION: the differentiated speech-therapy technology proves highly effective in reducing writing errors and building self-monitoring skills in children with ADHD, making it strongly recommended for logopedic practice in special and inclusive educational settings.

Keywords: ADHD, dysgraphia, written speech, differentiated correction, SRSD, speech-therapy technology, effectiveness.

Yozma nutq buzilishlari (disgrafiya) diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromi aniqlangan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida eng ko‘p uchraydigan va o‘zlashtirishga jiddiy ta’sir ko‘rsatuvchi kamchiliklardan biridir. diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromining asosiy mexanizmi bo‘lmish boshqaruvchi (ijroiy) funksiyalar – diqqat, ishchi xotira va faoliyatni rejalashtirish yetishmovchiligi yozuv jarayonini, ayniqsa uni rejalashtirish, nazorat qilish va tuzatish bosqichlarini izdan chiqaradi.

Xalqaro tadqiqotlar yozma nutqni rivojlantirishda o‘z-o‘zini boshqarish strategiyasiga asoslangan yondashuv (Self-Regulated Strategy Development, SRSD) diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromi aniqlangan o‘quvchilar uchun eng samarali ekanini ko‘rsatadi: meta-tahlil ma’lumotlariga ko‘ra, ushbu model yozuv sifati bo‘yicha katta effekt hajmini (g≈1,14) ta’minlaydi (Graham va boshq., 2012). Shu bilan birga, an’anaviy grafomotor-sensomotor mashqlar harf shakli, o‘lchami va yozuv ravonligini yaxshilaydi. Biroq amaliyotda bu yondashuvlar ko‘pincha alohida, bolaning disgrafiya turini hisobga olmagan holda qo‘llaniladi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Aynan shu bo‘shliqdan kelib chiqib, mazkur tadqiqotda o‘z-o‘zini boshqarish (SRSD), grafomotor-sensomotor hamda fonematik-orfografik bloklarni birlashtiruvchi va har bir bolaning disgrafiya turiga moslashtiriladigan differensiallashgan logopedik texnologiya ishlab chiqildi hamda uning samaradorligi tekshirildi.

Diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromi aniqlangan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida yozma nutq buzilishlarini o‘rganish zamonaviy maxsus pedagogika, logopediya va neyropsixologiyaning dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur toifadagi bolalarda yozuv faoliyatining shakllanishi faqat grafik ko‘nikmalarni egallash bilan cheklanmay, balki diqqatni jamlash, ishchi xotira, faoliyatni rejalashtirish, o‘z-o‘zini nazorat qilish va xatolarni mustaqil tuzatish kabi ijro funksiyalarining rivojlanganlik darajasi bilan ham chambarchas bog‘liq. Shu sababli diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromi bo‘lgan o‘quvchilarda disgrafiyani korreksiyalash masalasi kompleks va differensial yondashuvni talab qiladi.

Yozma nutq buzilishlari, xususan, disgrafiya muammosi logopediya fanida uzoq vaqt davomida o‘rganib kelinmoqda. R.I. Lalayeva yozma nutq buzilishlarini yozuv jarayonining psixologik, lingvistik va neyropsixologik mexanizmlari bilan bog‘liq murakkab buzilish sifatida tavsiflaydi. Muallifning fikricha, disgrafiya bolaning yozuvni egallash jarayonida tovushlarni farqlash, fonematik tahlil va sintez, so‘zning tovush-harf tarkibini anglash, grafik belgilarni to‘g‘ri qo‘llash hamda yozma faoliyatni nazorat qilishdagi qiyinchiliklar bilan namoyon bo‘lishi mumkin [4, 15–27]. Mazkur yondashuv disgrafiyani faqatgina qo‘l motorikasi yoki imlo xatolari bilan cheklab bo‘lmasligini, balki uning asosida bir nechta psixik va lingvistik funksiyalarning o‘zaro bog‘liq buzilishi yotishini ko‘rsatadi.

M.Yu. Ayupova logopedik amaliyotda yozma nutq buzilishlarini aniqlash va korreksiyalashda bolaning nutqiy rivojlanishi, fonematik eshitishi, tovushlarni tahlil qilish va sintezlash qobiliyati, lug‘at boyligi hamda grammatik qurilmalarni egallash darajasini kompleks ravishda hisobga olish zarurligini ta’kidlaydi. Muallif disgrafiyaning turli ko‘rinishlari turli mexanizmlarga asoslanishini qayd etib, korreksion ta’sirni buzilishning yetakchi mexanizmiga moslashtirish lozimligini ko‘rsatadi [8, 214–228]. Ushbu qarash diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromi bo‘lgan bolalarda differensiallashgan logopedik texnologiyadan foydalanish zarurligini nazariy jihatdan asoslaydi.

L.S. Volkova tahriri ostidagi logopediya bo‘yicha tadqiqotlarda yozma nutq buzilishlarini bartaraf etish jarayoni tizimli, bosqichma-bosqich va kompleks tashkil etilishi kerakligi ko‘rsatiladi. Bunda bolaning fonematik jarayonlari, tovush-harf munosabatlari, grammatik bilimlari, grafik-motor ko‘nikmalari va yozma nutqni amaliy qo‘llash qobiliyatlari o‘zaro bog‘liq holda rivojlantiriladi [9, 458–482]. Mazkur yondashuv disgrafiyani korreksiyalashda faqat bitta mashqlar turiga tayanish yetarli emasligini ko‘rsatadi.

Diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromining yozma nutqqa ta’siri masalasi xorijiy tadqiqotchilar tomonidan ham keng o‘rganilgan. R.A. Barkley diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromining asosiy xususiyatlarini ijro funksiyalarining buzilishi, xususan, o‘z-o‘zini boshqarish, diqqatni nazorat qilish, ishchi xotira va faoliyatni rejalashtirishdagi

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

qiyinchiliklar bilan bog‘laydi [7, 67–95]. Ushbu mexanizmlar yozuv jarayonida alohida ahamiyatga ega, chunki o‘quvchi yozma topshiriqni bajarish jarayonida bir vaqtning o‘zida mazmunni rejalashtirishi, so‘zlarni tanlashi, tovush-harf munosabatlarini nazorat qilishi, grafik harakatlarni amalga oshirishi va yozilgan matnni tekshirishi kerak bo‘ladi. Diqqat yetishmovchiligi mavjud bo‘lgan bolalarda ushbu jarayonlarning bir nechtasi bir vaqtning o‘zida buzilishi mumkin.

E. Sciberras va hamkorlarining tadqiqotlarida diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromi bo‘lgan bolalarda til va kommunikativ muammolar ko‘proq uchrashi ko‘rsatilgan. Mualliflar bunday bolalarda nutqni tushunish, so‘z boyligi, grammatik tuzilmalardan foydalanish va tilni amaliy qo‘llash bilan bog‘liq qiyinchiliklar mavjud bo‘lishi mumkinligini ta’kidlaydilar [5, 793–800]. Bu holat yozma nutqning shakllanishiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi, chunki yozuv bolaning og‘zaki nutqiy tajribasi, fonologik bilimlari va grammatik kompetensiyasi asosida rivojlanadi.

H. Korrel va hammualliflarining adabiyotlar sharhida diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromi bo‘lgan bolalarda til muammolari mustaqil yoki qo‘shimcha ravishda namoyon bo‘lishi mumkinligi qayd etiladi. Tadqiqotchilar til muammolari va ijro funksiyalari buzilishi o‘zaro ta’sir ko‘rsatib, o‘quvchilarning akademik faoliyatini, jumladan, o‘qish va yozish ko‘nikmalarini murakkablashtirishini ko‘rsatadilar [6, 640–654]. Shu nuqtayi nazardan, disgrafiyani korreksiyalash jarayonida faqat yozuvdagi xatolarni kamaytirishga emas, balki bolaning diqqat, rejalashtirish va o‘z-o‘zini nazorat qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga ham e’tibor qaratish lozim.

Yozma nutqni korreksiyalashda o‘z-o‘zini boshqarishga asoslangan strategiyalar alohida ahamiyatga ega. S. Graham va K.R. Harris tomonidan ishlab chiqilgan Self-Regulated Strategy Development — SRSD modeli o‘quvchilarning yozma faoliyatni rejalashtirish, strategiyani qo‘llash, o‘z faoliyatini nazorat qilish va natijani baholash ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan [2, 323–344]. Mazkur yondashuvda o‘quvchi yozuv jarayonining passiv ijrochisi emas, balki o‘z faoliyatini boshqaruvchi faol subyekt sifatida qaraladi. Bu esa, ayniqsa, diqqatni jamlash va faoliyatni nazorat qilishda qiyinchiliklarga duch keladigan bolalar uchun muhimdir.

S. Graham, D. McKeown, S. Kiuhara va K.R. Harris tomonidan olib borilgan meta-tahlil boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida yozma nutqni rivojlantirishga qaratilgan turli metodlarning samaradorligini umumlashtirgan. Mualliflar yozuvni rejalashtirish, strategik yondashuv, o‘z-o‘zini nazorat qilish va aniq yozuv algoritmlaridan foydalanish o‘quvchilarning yozma ishlarini yaxshilashda yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko‘rsatadilar [1, 879–896]. Ushbu natijalar diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromi bo‘lgan bolalar bilan ishlashda SRSD elementlaridan foydalanishning ilmiy asoslanganligini ko‘rsatadi.

K.R. Harris, S. Graham, L.H. Mason va B. Friedlander yozma nutqni o‘rgatishda kuchli strategiyalarni qo‘llashni tavsiya etadilar. Ularning yondashuvida yozuv jarayoni aniq bosqichlarga ajratiladi: maqsad qo‘yish, rejalashtirish, yozish, o‘z-o‘zini nazorat qilish va

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

natijani tekshirish [3, 34–61]. Bunday bosqichma-bosqich tashkil etilgan faoliyat diqqat yetishmovchiligi bo‘lgan o‘quvchilarga murakkab yozuv topshiriqlarini kichik va tushunarli operatsiyalarga ajratish imkonini beradi.

Shuningdek, yozuvdagi qiyinchiliklarni bartaraf etishda grafomotor va sensomotor mashqlar ham muhim o‘rin tutadi. Yozuv jarayoni mayda qo‘l motorikasi, qo‘l-barmoq harakatlarini muvofiqlashtirish, harakatlar aniqligi, yozuv bosimi va tezligini boshqarish bilan bog‘liq. Ayniqsa, diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromi bo‘lgan bolalarda yozuvning notekisligi, harflar o‘lchamining o‘zgarishi, satrga rioya qilmaslik, harflarni tushirib qoldirish yoki almashtirish kabi xatolar kuzatilishi mumkin. Shu sababli grafomotor-sensomotor mashqlarni fonematik va orfografik topshiriqlar bilan birgalikda qo‘llash korreksion ta’sirning kompleksligini ta’minlaydi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, disgrafiyaning turli shakllari turlicha korreksion yondashuvni talab qiladi. Akustik disgrafiyada fonematik eshitish va tovushlarni differensiallash ustida ishlash muhim bo‘lsa, optik disgrafiyada fazoviy tasavvurlar, harf shaklini idrok etish va grafik obrazlarni farqlashga e’tibor qaratiladi. Tahlil-sintez jarayonlarining buzilishi bilan bog‘liq disgrafiyada esa so‘zning tovush-harf tarkibini tahlil qilish, tovushlarni ketma-ketlikda ajratish va birlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirish ustuvor hisoblanadi [4, 52–76; 8, 220–232].

Shunday qilib, ilmiy adabiyotlar tahlili diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromi bo‘lgan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida disgrafiya ko‘p omilli xarakterga ega ekanligini ko‘rsatadi. Bir tomondan, yozma nutq buzilishlari fonematik, lingvistik va grafomotor qiyinchiliklar bilan bog‘liq bo‘lsa, ikkinchi tomondan, diqqat, ishchi xotira, rejalashtirish va o‘z-o‘zini nazorat qilishdagi muammolar yozuv faoliyatining samaradorligini pasaytiradi. Shu sababli korreksion ishni faqat bitta yo‘nalish bilan cheklash maqsadga muvofiq emas.

Mavjud adabiyotlarda SRSD modeli, grafomotor-sensomotor mashqlar hamda fonematik-orfografik korreksiya alohida yo‘nalishlar sifatida yetarlicha o‘rganilgan bo‘lsa-da, ularni bolaning individual disgrafiya turiga moslashtirilgan yagona differensiallashgan logopedik texnologiya tarkibida qo‘llash masalasi alohida ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Aynan shuning uchun o‘z-o‘zini boshqarish, grafomotor-sensomotor va fonematik-orfografik bloklarni yagona korreksion tizimga birlashtirish diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromi bo‘lgan o‘quvchilarda yozma nutq buzilishlarini bartaraf etishning istiqbolli yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralishi mumkin.

Tadqiqot “tadqiqotgacha – tadqiqotdan keyin” (pre-test / post-test) nazorat guruhli eksperimental dizaynda o‘tkazildi. Unda 3-sinfning 50 nafar o‘quvchisi ishtirok etdi: 25 nafari tajriba, 25 nafari nazorat guruhini tashkil qildi. Kiritish mezonlari: diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromi tashxisining tasdiqlanganligi hamda logopedik diagnostika asosida disgrafiya belgilarining aniqlanganligi.

Tajriba guruhi bilan ishlab chiqilgan texnologiya uch blokni birlashtirdi: (1) o‘z-o‘zini boshqarish bloki (SRSD modeli asosida – yozuvni rejalashtirish, o‘z-o‘zini yo‘riqlash va nazorat qilish, maqsad qo‘yish); (2) grafomotor-sensomotor blok (harf shakli, o‘lchami,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

yozuv bosimi va tezligi ustida ishlash); (3) fonematik-orfografik blok (tovush-harf mosligi, fonematik tahlil, orfografik qoidalar). Har bir o‘quvchida bloklar nisbati uning disgrafiya turiga (akustik, optik, tahlil-sintez buzilishi va boshqalar) qarab moslashtirildi. Mashg‘ulotlar 12 hafta davomida, haftasiga 2 marta (jami 24 mashg‘ulot), har biri 30–40 daqiqa o‘tkazildi. Nazorat guruhi an’anaviy dastur bo‘yicha ishladi.

Yozma nutq holati standart topshiriqlar (diktant, ko‘chirish va mustaqil yozuv) bo‘yicha aniqlangan xatolar soni orqali baholandi; xatolar turlarga (fonematik, orfografik, grafomotor, optik, tushirib qoldirish/qo‘shib yozish) ajratildi. Guruh ichidagi o‘zgarish bog‘langan, guruhlararo farq mustaqil t-mezon bilan baholandi; effekt hajmi Cohen d ko‘rsatkichi orqali hisoblandi (0,20 – kichik, 0,50 – o‘rta, 0,80 va undan yuqori – katta).

Tadqiqot yakunida tajriba guruhida yozuvdagi umumiy xatolar soni sezilarli darajada kamaydi, nazorat guruhida esa o‘zgarish kam bo‘ldi. Asosiy ko‘rsatkichlar 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

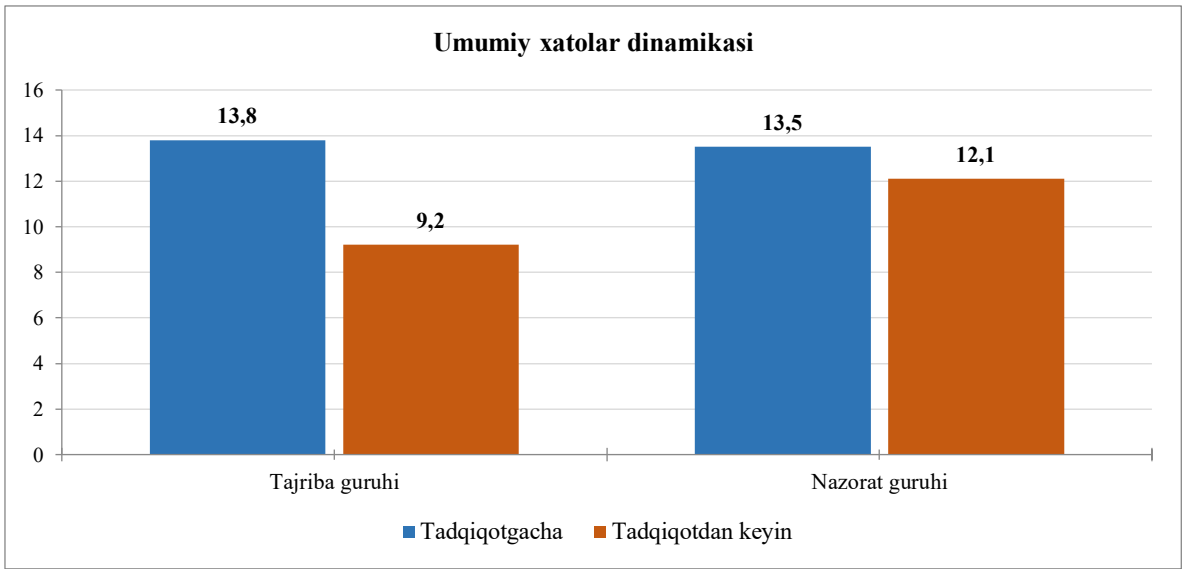
Tajriba va nazorat guruhlarida yozuvdagi xatolar sonining dinamikasi

Ko‘rsatkich	Tajriba guruhi (n=25)	Nazorat guruhi (n=25)
Tadqiqotgacha, o‘rt.±SD	13,8 ± 3,4	13,5 ± 3,3
Tadqiqotdan keyin, o‘rt.±SD	9,2 ± 3,0	12,1 ± 3,2
Kamayish (farq)	4,6	1,4
t-mezon (bog‘langan)	9,2	2,5
P	<0,001	<0,05
Effekt hajmi (Cohen d)	1,44	0,43

1-jadvaldan ko‘rinadiki, tajriba guruhida xatolar o‘rtacha 13,8 dan 9,2 gacha kamaydi (kamayish 4,6; t=9,2; p<0,001; d=1,44 – katta effekt), nazorat guruhida esa atigi 13,5 dan 12,1 gacha (d=0,43 – kichik-o‘rta). Guruhlararo tadqiqotdan keyingi farq ham ishonchli (t=3,3; p<0,01; d≈0,94). Ikki guruh dinamikasi 1-diagrammada aks ettirilgan.

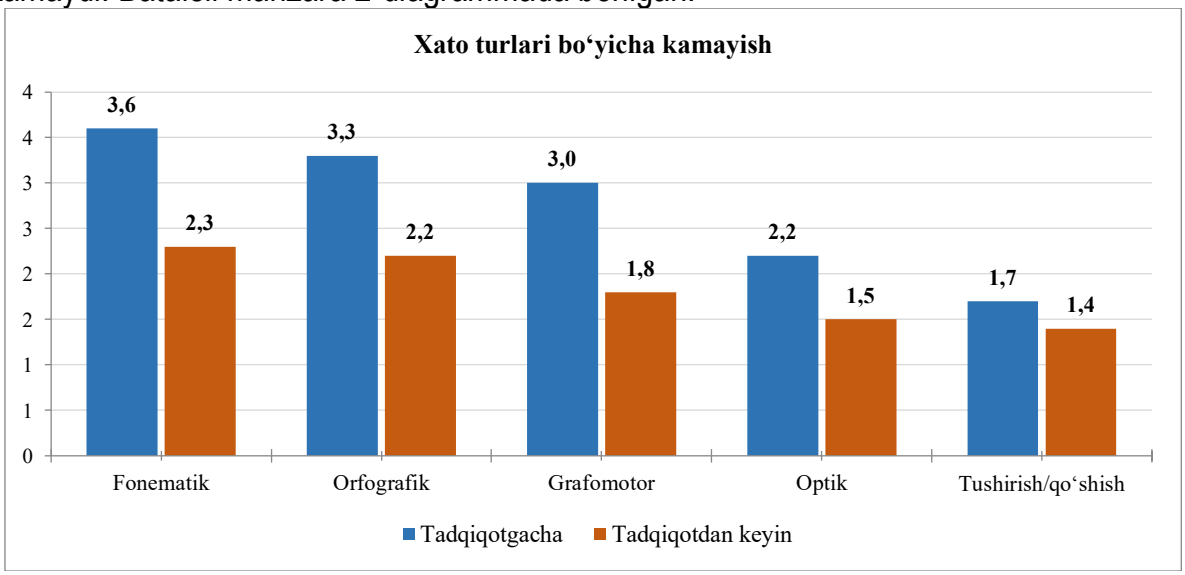
© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

1-diagramma. Yozuvdagi umumiy xatolar sonining tajriba va nazorat guruhlaridagi dinamikasi (kamroq — yaxshiroq)

Xatolar turlari bo‘yicha tahlil korreksiya samarasining tuzilishini oydinlashtiradi: tajriba guruhida eng katta kamayish fonematik (3,6 → 2,3) va grafomotor (3,0 → 1,8) xatolarda kuzatildi; orfografik, optik hamda tushirib qoldirish/qo‘shib yozish xatolari ham kamaydi. Batafsil manzara 2-diagrammada berilgan.

2-diagramma. Tajriba guruhida xatolar turlari bo‘yicha kamayish (tadqiqotgacha va keyin, o‘rtacha)

Tajriba davomida o‘quvchilarning yozma ishlarini sifat jihatidan tahlil qilish korreksion texnologiyaning ta’siri faqat umumiy xatolar sonining kamayishi bilan chegaralanmaganligini ko‘rsatdi. Tajriba guruhi o‘quvchilarida yozuv faoliyatining bajarilish jarayoni ham izchil o‘zgargan. Dastlab o‘quvchilarning aksariyati yozma topshiriqni bajarishda tashqi ko‘rsatma va doimiy nazoratga ehtiyoj sezgan bo‘lsa, mashg‘ulotlar

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

yakuniga kelib topshiriqni bajarish bosqichlarini mustaqil ravishda tashkil etish holatlari ko‘paygan. Xususan, yozishdan oldin topshiriq shartini anglash, asosiy vazifani aniqlash, yozuv jarayonini rejalashtirish va yakuniy natijani tekshirish ko‘nikmalarida ijobiy siljishlar kuzatildi.

O‘quvchilarning yozma ishlarini tahlil qilishda xatolarning takroriyligi ham muhim o‘zgarishlardan biri sifatida qayd etildi. Dastlab bir xil xato bir topshiriq doirasida bir necha marta takrorlangan bo‘lsa, korreksion mashg‘ulotlardan so‘ng bunday xatolarning takrorlanish chastotasi kamaydi. Ayniqsa, tovush va harflarni almashtirish, harflarni tushirib qoldirish, so‘z qismlarini birlashtirib yoki noto‘g‘ri ajratib yozish holatlarida ijobiy dinamika kuzatildi. Bu o‘quvchilarning yozuv jarayonida fonematik tahlil va o‘z-o‘zini nazorat qilish mexanizmlari faollashganini ko‘rsatadi.

Differensiallashgan yondashuvning muhim natijalaridan biri shundaki, korreksion ta’sir barcha o‘quvchilarda bir xil shaklda namoyon bo‘lmagan. Har bir o‘quvchining disgrafiya belgilarining yetakchi turi va diqqat faoliyatining xususiyatlariga qarab, korreksion bloklarning samaradorligi turlicha bo‘ldi. Fonematik qiyinchiliklari ustun bo‘lgan o‘quvchilarda tovush-harf munosabatlarini aniqlash va fonematik tahlil bilan bog‘liq topshiriqlarda ijobiy o‘zgarishlar ko‘proq kuzatildi. Grafomotor qiyinchiliklari ustun bo‘lgan o‘quvchilarda esa harflarning shakli, yozuvning satrga nisbatan joylashuvi, harflar o‘lchami va yozuv harakatlarining muvofiqlashuvida sezilarli yaxshilanish qayd etildi.

Shuningdek, tajriba guruhi o‘quvchilarida yozma topshiriqlarni bajarish jarayonida chalg‘ishlar sonining kamayishi va topshiriqni oxirigacha bajarish qobiliyatining yaxshilanishi kuzatildi. Dastlab ayrim o‘quvchilar topshiriqni bajarish davomida tez-tez faoliyat yo‘nalishini o‘zgartirgan yoki yozuvni tugatmasdan boshqa harakatga o‘tgan bo‘lsa, keyingi mashg‘ulotlarda yozma faoliyatni belgilangan ketma-ketlikda davom ettirish holatlari ko‘paydi. Bu o‘zgarishlar, ayniqsa, o‘z-o‘zini boshqarish va yozuvni rejalashtirish elementlari muntazam qo‘llanilgan mashg‘ulotlarda yaqqol namoyon bo‘ldi.

Korreksion mashg‘ulotlar davomida o‘quvchilarning xatoni aniqlash va uni mustaqil tuzatish qobiliyatida ham ijobiy o‘zgarishlar kuzatildi. Dastlab o‘quvchilar ko‘pincha logoped yoki pedagogning bevosita ko‘rsatmasidan keyingina xatoni tuzatgan bo‘lsa, keyinchalik ayrim xatolarni mustaqil aniqlashga va tuzatishga harakat qila boshladilar. Ayniqsa, yozilgan so‘zni qayta o‘qish, tovushlar ketma-ketligini tekshirish va yozuvni namunaga solishtirish kabi amallar o‘quvchilarning yozma faoliyatida muntazamroq qo‘llanila boshladi.

Natijalarni sifat jihatidan tahlil qilish shuni ko‘rsatdiki, korreksiya samaradorligi yozuvning faqat yakuniy mahsulotida emas, balki yozuv faoliyatining tashkil etilish jarayonida ham namoyon bo‘lgan. O‘quvchilar topshiriqni bajarishga tayyorgarlik ko‘rish, yozuv jarayonini nazorat qilish va bajarilgan ishni tekshirish kabi bosqichlarda ko‘proq faollik ko‘rsatganlar. Bu esa differensiallashgan logopedik texnologiyaning yozma nutq buzilishlarini bartaraf etish bilan bir qatorda, yozuv faoliyatining umumiy boshqarilishini ham rivojlantirishga xizmat qilganini ko‘rsatadi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Tajriba natijalari differensiallashgan korreksion texnologiyaning ta’siri bir nechta o‘zaro bog‘liq yo‘nalishlarda namoyon bo‘lganini ko‘rsatdi: yozuvdagi xatolar kamaygan, xatolarning takroriyligi pasaygan, fonematik va grafomotor jarayonlar yaxshilangan, yozma topshiriqni bajarishdagi mustaqillik oshgan hamda o‘z-o‘zini nazorat qilish ko‘nikmalari shakllangan. Bu natijalar korreksion texnologiyaning kompleks tuzilishi va individual disgrafik qiyinchiliklarga moslashtirilishi uning amaliy samaradorligini oshirganini ko‘rsatadi.

Olingan natijalar differensiallashgan logopedik texnologiyaning diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromi aniqlangan o‘quvchilarda disgrafiyani korreksiyalashda yuqori samaradorligini tasdiqlaydi. Tajriba guruhida qayd etilgan katta effekt hajmi (d=1,44) va guruhlararo ishonchli farq (d≈0,94) xalqaro meta-tahlil ma’lumotlari bilan uyg‘un: SRSD modeli diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromi aniqlangan o‘quvchilarda yozuv sifati bo‘yicha o‘rtacha g≈1,14 effekt beradi (Graham va boshq., 2012).

Texnologiyaning ustunligi uning differensiallanganligida: o‘z-o‘zini boshqarish blokining kiritilishi bevosita diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromining asosiy mexanizmi – boshqaruvchi funksiyalar yetishmovchiligiga ta’sir qiladi, grafomotor va fonematik-orfografik bloklar esa disgrafiyaning konkret ko‘rinishlarini bartaraf etadi. Fonematik va grafomotor xatolardagi eng katta kamayish ham shu bilan izohlanadi.

Namuna hajmi nisbatan kichik (n=50) va tadqiqot bir muassasa doirasida o‘tkazilgan; korreksiya natijasining barqarorligini baholovchi uzoq muddatli (katamnestik) kuzatuv o‘tkazilmagan. Keyingi bosqichda namunani kengaytirish va natijalarning saqlanuvchanligini 6–12 oydan so‘ng tekshirish maqsadga muvofiq.

Olingan natijalarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromi bo‘lgan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida disgrafiyani korreksiyalashda asosiy e’tiborni faqat yozuvdagi xatolarni bartaraf etishga qaratish yetarli emas. Yozuv jarayonining samaradorligi bolaning topshiriqni qanday qabul qilishi, uni qanday rejalashtirishi, bajarish davomida o‘z faoliyatini qanchalik nazorat qilishi va xatolarni qanday aniqlashiga ham bog‘liq. Shu nuqtayi nazardan, korreksion texnologiyada o‘z-o‘zini boshqarish elementlarining qo‘llanilishi disgrafiyaning nafaqat tashqi belgilariga, balki yozuv faoliyatining ichki boshqaruv mexanizmlariga ham ta’sir ko‘rsatadi.

Tajriba guruhida yozuv xatolarining sezilarli darajada kamayishi differensiallashgan texnologiyaning tarkibiy bloklari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik bilan izohlanishi mumkin. O‘z-o‘zini boshqarish bloki o‘quvchiga topshiriqni bajarishning umumiy strategiyasini shakllantirishga yordam bergan bo‘lsa, fonematik-orfografik blok tovush-harf munosabatlarini aniqlashtirish va so‘zning tovush tarkibini nazorat qilishga xizmat qilgan. Grafomotor-sensomotor mashqlar esa yozuvning texnik tomonlarini takomillashtirishga yo‘naltirilgan. Shunday qilib, mazkur bloklar bir-birini to‘ldirgan va alohida qo‘llanilganda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan cheklovlarni kamaytirgan.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Mazkur holat disgrafiyani korreksiyalashda “bir xil mashqlar — barcha o‘quvchilar uchun” tamoyilining cheklanganligini ko‘rsatadi. Diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromi bo‘lgan bolalarda yozma nutq buzilishlarining tashqi ko‘rinishi o‘xshash bo‘lishi mumkin, biroq ularning asosiy mexanizmlari bir xil emas. Bir o‘quvchida fonematik differensiallash qiyinchiliklari ustun bo‘lsa, boshqasida grafik harakatlarni muvofiqlashtirish yoki yozuv jarayonini rejalashtirish muammolari yetakchi bo‘lishi mumkin. Shu sababli korreksion mashg‘ulotlar mazmunini individual diagnostik ma’lumotlarga asoslangan holda moslashtirish yuqori samaradorlikni ta’minlovchi muhim shartlardan biridir.

Tajriba guruhidagi yuqori effekt hajmi korreksion ishning faqat miqdoriy emas, balki sifat jihatdan ham samarali bo‘lganini ko‘rsatadi. Yozuv xatolarining kamayishi bilan bir qatorda, o‘quvchilarning yozma topshiriqni bajarish jarayonidagi mustaqilligi, topshiriqni oxirigacha bajarishga intilishi va o‘z xatolarini tekshirishga tayyorligi ham oshgan. Bu jihat alohida ahamiyatga ega, chunki disgrafiyani bartaraf etishning uzoq muddatli samarasi faqat o‘qituvchi yoki logoped ko‘magida to‘g‘ri yozishga emas, balki o‘quvchining mustaqil ravishda to‘g‘ri yozish strategiyasini qo‘llay olishiga bog‘liq.

Nazorat guruhidagi nisbatan kichik ijobiy o‘zgarishlar esa an’anaviy logopedik yordamning ma’lum darajada foydali ekanligini ko‘rsatadi. Biroq tajriba guruhidagi natijalarning ancha yuqori bo‘lishi differensiallashgan va ko‘p komponentli yondashuvning ustunligini ko‘rsatadi. Bu holat ayniqsa diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromi bo‘lgan bolalarda korreksion jarayonni tashkil etishda umumiy logopedik mashqlarni ijro funksiyalarini rivojlantirishga qaratilgan strategiyalar bilan birlashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Natijalarning yana bir muhim jihati shundaki, korreksion ta’sirning samaradorligi bolaning disgrafiya turi bilan bog‘liq individual xususiyatlarni hisobga olishga bog‘liq bo‘lgan. Korreksion bloklarning nisbatini o‘zgartirish imkoniyati logopedga mashg‘ulotlarni bolaning yetakchi qiyinchiliklariga moslashtirish imkonini beradi. Bu esa differensiallashgan texnologiyaning moslashuvchanligini oshiradi. Ayniqsa, diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromi bo‘lgan o‘quvchilarda individual farqlar yuqori bo‘lishi sababli bunday moslashuvchan yondashuv amaliy jihatdan muhimdir.

Shu bilan birga, olingan natijalarni talqin qilishda ayrim cheklovlarni hisobga olish zarur. Ishtirokchilar sonining nisbatan kamligi natijalarni barcha diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromi bo‘lgan boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga bevosita umumlashtirish imkoniyatini cheklaydi. Bundan tashqari, korreksion ishning 12 hafta davomida olib borilgani qisqa muddatli samaradorlikni baholash imkonini beradi, biroq hosil bo‘lgan ko‘nikmalarning uzoq muddat davomida saqlanib qolishi masalasini to‘liq aniqlash uchun keyingi kuzatuvlar zarur. Kelgusida turli yosh guruhlari, turli disgrafiya turlari va turli ta’lim sharoitlarida texnologiyaning samaradorligini o‘rganish maqsadga muvofiq.

Muhokama qilingan natijalar disgrafiyani korreksiyalash jarayonida bolaning individual yozma-nutqiy qiyinchiliklari bilan bir qatorda, diqqat va o‘z-o‘zini boshqarish xususiyatlarini ham hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi. Differensiallashgan logopedik texnologiyaning samaradorligi uning uch asosiy yo‘nalishni — yozuv faoliyatini boshqarish,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

grafomotor-sensomotor ko‘nikmalarni rivojlantirish va fonematik-orfografik jarayonlarni takomillashtirishni — yagona tizimda birlashtirishi bilan belgilanadi. Shu sababli mazkur yondashuv diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromi bo‘lgan o‘quvchilarda disgrafiyani korreksiyalashning kompleks va individual yo‘naltirilgan modeli sifatida amaliyot uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Tajriba-eksperimental tadqiqot ishlab chiqilgan differensiallashgan logopedik texnologiya diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromi aniqlangan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida yozuvdagi xatolar sonini ishonchli va katta samara bilan kamaytirishini ko‘rsatdi (d=1,44; p<0,001). Texnologiyaning o‘z-o‘zini boshqarish, grafomotor-sensomotor va fonematik-orfografik bloklarni birlashtirgan hamda disgrafiya turiga moslashadigan tuzilishi uning yuqori samaradorligini ta’minladi.

Natijalar amaliy jihatdan quyidagilarni asoslaydi: diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromi aniqlangan o‘quvchilar bilan logopedik ish disgrafiya turini hisobga olgan holda differensiallashtirilishi; korreksiya tarkibiga o‘z-o‘zini boshqarish (SRSD) elementlari kiritilishi; jarayon psixologik-pedagogik hamrohlik bilan uyg‘unlashtirilishi lozim. Texnologiya maxsus va umumta’lim maktablari logopedlari amaliyotida qo‘llashga tavsiya etiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Graham S., McKeown D., Kiuhara S., Harris K. R. A meta-analysis of writing instruction for students in the elementary grades // Journal of Educational Psychology. – 2012. – Vol. 104, № 4. – P. 879–896.
2. Graham S., Harris K. R. Students with learning disabilities and the process of writing: A meta-analysis of SRSD studies // Handbook of Learning Disabilities. – New York: Guilford Press, 2003. – P. 323–344.
3. Harris K. R., Graham S., Mason L. H., Friedlander B. Powerful Writing Strategies for All Students. – Baltimore: Brookes, 2008. – 322 p.
4. Лалаева Р. И. Нарушения письменной речи у младших школьников. – СПб.: Союз, 2018. – 224 с.
5. Sciberras E., Mueller K. L., Efron D. et al. Language problems in children with ADHD: a community-based study // Pediatrics. – 2014. – Vol. 133, № 5. – P. 793–800.
6. Korrel H., Mueller K. L., Silk T. et al. Research review: Language problems in children with ADHD // Journal of Child Psychology and Psychiatry. – 2017. – Vol. 58, № 6. – P. 640–654.
7. Barkley R. A. Attention-Deficit Hyperactivity Disorder: A Handbook for Diagnosis and Treatment. – 4th ed. – New York: Guilford Press, 2015. – 898 p.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

8. Ayupova M. Yu. Logopediya: oliy o‘quv yurtlari uchun darslik. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019. – 320 b.
9. Волкова Л. С. Логопедия: учебник для вузов. – М.: ВЛАДОС, 2018. – 703 с.
10. American Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5). – Washington: APA, 2013. – 947 p.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

KATATONIK-REGRESSIV SINDROMLAR BILAN KECHUVCHI PROTSESSUAL BOLALAR AUTIZMI

Saydaliyeva Xojiya Abdujalil qizi , Alfraganus Universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti Maxsus pedagogika Logopediya yo‘nalishi talabasi.

Annotatsiya

KIRISH: autizm spektr buzilishlari (ASB) bolalar psixik rivojlanishining ijtimoiy muloqot, nutq, xulq-atvor hamda sensor-motor faoliyatdagi o‘ziga xos cheklanishlar bilan tavsiflanuvchi murakkab va ko‘p omilli buzilishlaridan biri bo‘lib, so‘nggi yillarda uning regressiv shakllariga, xususan, katatonik-regressiv sindromlar bilan kechuvchi protsessual bolalar autizmiga qiziqish ortib bormoqda. Ushbu klinik holatda bola ilgari egallagan nutq, ijtimoiy muloqot, o‘yin va o‘z-o‘ziga xizmat qilish ko‘nikmalarining qisqa muddat ichida yo‘qolishi, stereotip harakatlarning kuchayishi hamda katatonik simptomlarning yuzaga kelishi kuzatiladi. Protsessual autizmning eng og‘ir klinik ko‘rinishlaridan biri bo‘lgan katatonik-regressiv sindromda motor qo‘zg‘alishi, negativizm, mutizm, exolaliya, stereotip harakatlar, emotsional befarqlik va muloqotning keskin cheklanishi namoyon bo‘ladi. Regressiv belgilar ayrim hollarda asta-sekin, ba’zida esa bir necha oy davomida tez sur'atlarda shakllanishi sababli, ushbu patologiyani erta aniqlash, differensial diagnostika qilish hamda individual korreksion-pedagogik va reabilitatsiya ishlarini o‘z vaqtida tashkil etish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

MAQSAD: ushbu tadqiqotning maqsadi katatonik-regressiv sindromlar bilan kechuvchi protsessual bolalar autizmining klinik va neyropsixologik xususiyatlarini, regressiv va katatonik belgilarining rivojlanish bosqichlari hamda dinamikasini tahlil qilish, shuningdek, mazkur holatni erta aniqlash va korreksion-pedagogik hamda tibbiy reabilitatsiya ishlarini samarali tashkil etish bo‘yicha nazariy-amaliy asoslarni yoritishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot jarayonida katatonik-regressiv sindromlar bilan kechuvchi protsessual bolalar autizmi muammosini o‘rganish uchun mahalliy va xorijiy olimlarning autizm spektr buzilishlari, regressiv autizm va katatonik sindromlarga oid ilmiy-nazariy hamda neyropsixologik manbalari o‘rganildi. Metodologik baza sifatida ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy-tahliliy usul, tizimli yondashuv hamda tavsifiy (deskriptiv) metodlardan unumli foydalanildi. Manbalar asosida kasallikning klinik belgilari, rivojlanish bosqichlari, nutq hamda xulq-atvordagi regressiv o‘zgarishlar va ularning diagnostik-korreksion ahamiyati har taraflama umumlashtirildi hamda tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, kasallik jarayoni bolaning faolligi pasayishi, quvnoqlik va o‘yinlardagi ijodkorlikning yo‘qolishi, befarqlikning kuchayishi hamda yaqinlariga bo‘lgan reaksiyalarning so‘nishi bilan boshlanib, 3–5 oy davomida shakllanadi. Vaqt o‘tishi bilan bola faoliyatining torayishi, bir xil takrorlanuvchi stereotip harakatlar (qo‘l silkitish, sakrash, aylanish), e’tiborning uzoq vaqt o‘zgarmaydigan

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

hodisalarga (oqar suv, qor) qaratilishi va yaqinlari bilan muloqotga bo‘lgan qiziqishning so‘nishi kuzatiladi. Nutq asta-sekin soddalashib, exolaliya, neologizmlar, autistik pichirlash va oxir-oqibat mutizmga aylanadi hamda o‘z-o‘ziga xizmat ko‘nikmalari yo‘qoladi. 2–5 yosh oralig‘ida holat barqarorlashib, manerali yurish, g‘ayrioddiy mimik harakatlar, motor qo‘zg‘alish va negativizm bilan kechuvchi psevdooligofrenik nuqson shakllanadi. Qo‘zg‘alish davrlari spontan faollikning yo‘qligi va g‘ayrioddiy posture-holatlar bilan almashinib turadi. Psixotik holatdan chiqish juda sekin kechib, dastlab eng sodda muloqot va nutqiy unsurlar qisman tiklansada, autistik yakkalanish va kommunikativ nuqsonlar uzoq yillar davomida saqlanib qoladi.

XULOSA: regressiv belgilar ustun bo‘lgan protsessual bolalar autizmi nutq, ijtimoiy muloqot, emotsional reaksiyalar va harakat faoliyatida chuqur regressiv o‘zgarishlarni keltirib chiqaradigan og‘ir klinik holatdir. Kasallikning keyingi bosqichlarida nutq va ijtimoiy faollikning qisman tiklanish holatlari kuzatilsa-da, aksariyat hollarda autistik yakkalanish va muloqot nuqsonlari uzoq yillar davomida saqlanib qoladi. Shu sababli regressiv autizmni erta bosqichda aniqlash, uning klinik kechishini to‘g‘ri baholash hamda tibbiy, psixologik va korreksion-pedagogik yordamni uzviy ravishda erta boshlash bolalarning rivojlanish istiqbolini yaxshilash va ijtimoiy moslashuvini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: autizm spektr buzilishi, protsessual bolalar autizmi, regressiv autizm, katatonik-regressiv sindrom, regressiv belgilar, stereotip harakatlar, exolaliya, mutizm, kommunikativ buzilishlar, nutq regressiyasi, ijtimoiy muloqot, affektiv buzilishlar, korreksion pedagogika, klinik diagnostika.

ПРОЦЕССУАЛЬНЫЙ ДЕТСКИЙ АУТИЗМ С КАТАТОНИЧЕСКИМИ-РЕГРЕССИВНЫМИ СИНДРОМАМИ

Сайдалиева Ходжия Абдуджалил кызы, факультет социальных наук Университета Альфраганус, студентка факультета логопедии специального педагогического образования.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: расстройства аутистического спектра (РАС) представляют собой одно из сложных и многофакторных нарушений психического развития детей, характеризующееся специфическими ограничениями в социальном взаимодействии, речи, поведении и сенсорно-моторной сфере. В последние годы возрастает интерес к регрессивным формам аутизма, в частности к процессуальному детскому аутизму, протекающему с кататонико-регрессивным синдромом. В данной клинической картине наблюдаются утрата ранее сформированных навыков речи, социального взаимодействия, игры и самообслуживания в короткие сроки, усиление стереотипных движений, а также возникновение кататонической симптоматики. При кататонико-регрессивном синдроме, являющемся одной из наиболее тяжелых клинических форм

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

процессуального аутизма, проявляются двигательное возбуждение, негативизм, мутизм, эхолалия, стереотипные движения, эмоциональное безразличие и резкое ограничение общения. В связи с тем, что регрессивные признаки в одних случаях развиваются постепенно, а в других — стремительно в течение нескольких месяцев, раннее выявление данной патологии, проведение дифференциальной диагностики, а также своевременная организация индивидуальной коррекционно-педагогической и реабилитационной работы имеют актуальное научно-практическое значение.

ЦЕЛЬ: целью данного исследования является анализ клинико-нейропсихологических особенностей, этапов развития и динамики регрессивных и кататонических признаков процессуального детского аутизма с кататонико-регрессивным синдромом, а также освещение научно-практических основ раннего выявления и эффективной организации коррекционно-педагогической и медицинской реабилитационной работы при данном состоянии.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в ходе исследования для изучения проблемы процессуального детского аутизма с кататонико-регрессивным синдромом были изучены научно-теоретические и нейропсихологические источники отечественных и зарубежных ученых, посвященные расстройствам аутистического спектра, регрессивному аутизму и кататоническим синдромам. В качестве методологической базы эффективно использовались методы анализа научной литературы, сравнительно-аналитический метод, системный подход, а также описательный (дескриптивный) метод. На основе источников были всесторонне обобщены и проанализированы клинические признаки заболевания, этапы развития, регрессивные изменения в речи и поведении, а также их диагностико-коррекционная значимость.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показывают, что болезненный процесс начинается со снижения активности ребенка, утраты жизнерадостности и творческого элемента в играх, нарастания безразличия и угасания реакций на близких, формируясь в течение 3–5 месяцев. Со временем наблюдаются сужение сферы деятельности ребенка, появление однообразных повторяющихся стереотипных движений (взмахи руками, прыжки, кружение), фиксация внимания на длительно неизменяющихся явлениях (проточная вода, снег) и угасание интереса к общению с близкими. Речь постепенно упрощается, превращается в эхолалию, неологизмы, аутистический шепот и в конечном итоге приводит к мутизму, утрачиваются навыки самообслуживания. В возрасте 2–5 лет состояние относительно стабилизируется, формируя тяжелый псевдоолигофренический дефект, сопровождающийся манерной походкой, необычной мимикой, двигательным возбуждением и негативизмом. Периоды возбуждения сменяются отсутствием спонтанной активности и необычными позами. Выход из психотического состояния происходит очень медленно; хотя на начальном этапе частично восстанавливаются простейшие коммуникативные и речевые

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

элементы, аутистическая отгороженность и коммуникативный дефект сохраняются на протяжении многих лет.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: процессуальный детский аутизм с преобладанием регрессивной симптоматики является тяжелым клиническим состоянием, вызывающим глубокие регрессивные изменения в речи, социальном взаимодействии, эмоциональных реакциях и двигательной сфере. Хотя на последующих этапах заболевания может наблюдаться частичное восстановление речи и социальной активности, в большинстве случаев аутистическая изолированность и коммуникативные нарушения сохраняются на долгие годы. В связи с этим раннее выявление регрессивного аутизма, правильная оценка его клинического течения и своевременное непрерывное оказание медицинской, психологической и коррекционно-педагогической помощи имеют решающее значение для улучшения перспектив развития детей и повышения их социальной адаптации.

Ключевые слова: расстройство аутистического спектра, процессуальный детский аутизм, регрессивный аутизм, кататонико-регрессивный синдром, регрессивные признаки, стереотипные движения, эхолалия, мутизм, коммуникативные нарушения, регресс речи, социальное взаимодействие, аффективные нарушения, коррекционная педагогика, клиническая диагностика.

PROCESSUAL CHILD AUTISM WITH CATATONIC-REGRESSIVE SYNDROMES

Saydaliyeva Khojiya Abdujalil kizi, Faculty of Social Sciences, Alfraganus University, student of the Special Pedagogy, Logopedics program**.**

Annotation

INTRODUCTION: autism Spectrum Disorder (ASD) represents one of the complex and multifactorial disorders of children's mental development, characterized by specific limitations in social interaction, speech, behavior, and sensorimotor domains. In recent years, interest in regressive forms of autism, particularly processual childhood autism accompanied by catatonic-regressive syndrome, has been increasing. This clinical condition involves the rapid loss of previously acquired speech, social interaction, play, and self-service skills, as well as an increase in stereotypical movements and the emergence of catatonic symptoms. Catatonic-regressive syndromes, which are among the most severe clinical manifestations of processual autism, are marked by motor excitation, negativism, mutism, echolalia, stereotypical movements, emotional indifference, and a sharp restriction in communication. Since regressive signs can develop gradually or rapidly within a few months, early identification, differential diagnosis, and the timely implementation of individualized correctional-pedagogical and rehabilitation interventions hold significant scientific and practical importance.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

AIM: the aim of this study is to analyze the clinical and neuropsychological characteristics, developmental stages, and dynamics of regressive and catatonic features in processual childhood autism with catatonic-regressive syndrome, and to highlight the scientific and practical foundations for early detection and the effective organization of correctional-pedagogical and medical rehabilitation work.

MATERIALS AND METHODS: to examine processual childhood autism with catatonic-regressive syndrome, scientific-theoretical and neuropsychological literature from local and foreign scholars regarding autism spectrum disorders, regressive autism, and catatonic syndromes was analyzed. The methodological framework utilized scientific literature analysis, comparative-analytical methods, a systemic approach, and descriptive methods. Based on these sources, the clinical manifestations, stages of development, regressive changes in speech and behavior, and their diagnostic and correctional significance were comprehensively synthesized and analyzed.

DISCUSSION AND RESULTS: the results indicate that the disease process begins with a decrease in the child's activity, loss of cheerfulness and creativity in play, increasing indifference, and fading reactions toward relatives, developing over a period of 3 to 5 months. Over time, a narrowing of the child's range of activities, repetitive stereotypical movements (hand flapping, jumping, spinning), sustained attention to static natural phenomena (running water, snow), and loss of interest in interacting with loved ones are observed. Speech gradually simplifies, evolving into echolalia, neologisms, autistic whispering, and ultimately mutism, along with a loss of self-care skills. Between the ages of 2 and 5, the condition stabilizes into a severe pseudo-oligophrenic defect characterized by mannered gait, unusual facial expressions, motor agitation, and negativism. Periods of agitation alternate with a lack of spontaneous activity and unusual postures. Recovery from the psychotic state proceeds very slowly; although basic communication and speech elements may partially recover initially, autistic isolation and communicative deficits persist for many years.

CONCLUSION: processual childhood autism dominated by regressive features is a severe clinical condition causing deep regressive changes in speech, social interaction, emotional responses, and motor activity. Although partial recovery of speech and social activity may occur in later stages, autistic isolation and communication impairments generally remain for many years. Therefore, early detection of regressive autism, accurate assessment of its clinical course, and the early, integrated provision of medical, psychological, and correctional-pedagogical assistance are decisive factors in improving developmental prospects and increasing social adaptation in affected children.

Keywords: autism spectrum disorder, processual childhood autism, regressive autism, catatonic-regressive syndrome, regressive features, stereotypical movements, echolalia, mutism, communicative disorders, speech regression, social interaction, affective disorders, correctional pedagogy, clinical diagnostics.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Autizm spektr buzilishlari (ASB) bolalar psixik rivojlanishining murakkab va ko‘p omilli buzilishlaridan biri bo‘lib, ijtimoiy muloqot, nutq, xulq-atvor hamda sensor-motor faoliyatdagi o‘ziga xos cheklanishlar bilan tavsiflanadi. So‘nggi yillarda autizmning regressiv shakllariga, xususan, katatonik-regressiv sindromlar bilan kechuvchi protsessual bolalar autizmiga qiziqish ortib bormoqda. Buning asosiy sababi ushbu klinik holatda bola ilgari egallagan nutq, ijtimoiy muloqot, o‘yin va o‘z-o‘ziga xizmat qilish ko‘nikmalarining qisqa muddat ichida yo‘qolishi, stereotip harakatlarning kuchayishi hamda katatonik simptomlarning yuzaga kelishi bilan izohlanadi. Mazkur regressiv o‘zgarishlar bolaning keyingi psixik va ijtimoiy rivojlanishiga sezilarli darajada salbiy ta'sir ko‘rsatadi.

Katatonik-regressiv sindromlar protsessual autizmning eng og‘ir klinik ko‘rinishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu holatda motor qo‘zg‘alishi, negativizm, mutizm, exolaliya, stereotip harakatlar, emotsional befarqlik va atrof-muhit bilan muloqotning keskin cheklanishi kuzatiladi. Ayrim hollarda kasallik asta-sekin rivojlansa, ayrim bolalarda esa regressiv belgilar bir necha oy davomida tez sur'atlarda shakllanadi. Shu sababli regressiv autizmni erta aniqlash, uni boshqa nevrologik va psixiatrik kasalliklardan farqlash hamda individual korreksion-pedagogik yordamni o‘z vaqtida tashkil etish muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda autizm spektr buzilishlarini o‘rganishda klinik, neyropsixologik va pedagogik yondashuvlar o‘zaro uyg‘unlashib bormoqda. Ayniqsa, regressiv autizmning klinik dinamikasini, katatonik belgilarining rivojlanish bosqichlarini hamda ularning nutq va ijtimoiy faoliyatga ta'sirini chuqur tahlil qilish kasallikning prognozini baholash va reabilitatsiya dasturlarini takomillashtirishda muhim o‘rin tutadi.

Adabiyotlar tahlili

Autizm spektr buzilishlari (ASB) zamonaviy tibbiyot, psixologiya va maxsus pedagogikaning eng dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. So‘nggi yillarda autizmning turli klinik shakllari, jumladan regressiv va katatonik-regressiv kechuvchi variantlari bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar soni sezilarli darajada ortdi. Tadqiqotchilar ushbu holatlarda bolaning nutqi, ijtimoiy muloqoti, emotsional javoblari va xulq-atvorida yuzaga keladigan regressiv o‘zgarishlarni chuqur tahlil qilib, ularni erta aniqlash hamda samarali korreksion yondashuvlarni ishlab chiqishga alohida e'tibor qaratmoqdalar [7, 18–26].

L.R.Mo‘minova autizmni kompleks rivojlanish buzilishi sifatida tavsiflab, uning kelib chiqish omillari, klinik belgilari va pedagogik korreksiya usullarini batafsil yoritgan. Muallif autizmli bolalarda ijtimoiy moslashuv va kommunikativ faoliyatni rivojlantirishning muhim sharti sifatida erta tashxis va individual yondashuvni ko‘rsatadi. Shuningdek, regressiv holatlarda korreksion ishlarni imkon qadar erta boshlash ijobiy natijalarga olib kelishini ta’kidlaydi [1, 32–41].

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

O.I.Bogdashina autizmli bolalarda kommunikatsiya buzilishlarini chuqur tahlil qilib, ularning nutq rivojlanishidagi o‘ziga xos jihatlarini izohlaydi. Muallif exolaliya, mutizm, neologizmlar va kommunikativ nutqning yo‘qolishini autizmning asosiy belgilaridan biri sifatida baholaydi. Ayniqsa regressiv autizmda ilgari shakllangan nutq ko‘nikmalarining yo‘qolishi bolaning keyingi rivojlanishiga jiddiy ta'sir ko‘rsatishi qayd etilgan [10, 56–74].

L.G.Borodina, M.M.Semago va N.Y.Semagolar autistik buzilishlarning tipologiyasini ishlab chiqib, regressiv shakllarni alohida klinik guruh sifatida tavsiflaydilar. Ularning fikricha, regressiv autizm odatda 1,5–3 yosh oralig‘ida namoyon bo‘lib, bola ilgari egallagan nutq, o‘yin va ijtimoiy ko‘nikmalarini yo‘qota boshlaydi. Ushbu regressiv o‘zgarishlar ko‘pincha stereotip harakatlar, negativizm va emotsional befarqlik bilan kechadi [11, 83–101].

Neyropsixologik tadqiqotlarda autizmning rivojlanish mexanizmlari bosh miya funksional tizimlari faoliyatidagi o‘zgarishlar bilan izohlanadi. Bolalar miyasi rivojlanishining neyropsixologik asoslari hamda oliy psixik funksiyalarning shakllanish mexanizmlari batafsil yoritilgan. Mualliflar autizmda kuzatiladigan regressiv holatlar oliy nerv faoliyatining murakkab tizimli buzilishlari bilan bog‘liqligini qayd etadilar [2, 94–108].

T.V.Axutina neyrolingvistik tadqiqotlarida nutqning leksik, semantik va pragmatik komponentlari rivojlanishidagi buzilishlarni tahlil qiladi. Autizmli bolalarda nutqning kommunikativ vazifasi yetarli shakllanmasligi, semantik tizimning buzilishi va pragmatik kompetensiyaning sust rivojlanishi regressiv holatlarning asosiy ko‘rsatkichlaridan biri sifatida izohlanadi [9, 112–130].

A.N.Gvozdev bolalar nutqining tabiiy rivojlanish qonuniyatlarini tadqiq etgan. Uning ishlari autizmli bolalarda kuzatiladigan nutq regressiyasini sog‘lom rivojlanish bilan qiyoslash imkonini beradi. Muallifning ta'kidlashicha, normal rivojlanishda nutq bosqichma-bosqich murakkablashib borsa, regressiv autizmda aksincha, ilgari shakllangan nutq elementlari yo‘qolib boradi [13, 45–63].

Psixodiagnostika yo‘nalishidagi ilmiy ishlarda autizmni baholashning diagnostik mezonlari ham alohida o‘rin egallaydi. A.A.Bodalev va V.V.Stolin shaxs va psixik rivojlanishni baholash metodlarini tavsiflab, bolalar rivojlanishini kompleks tekshirish zarurligini ko‘rsatganlar [3, 118–132]. L.F. Burlachuk esa psixodiagnostik metodlarning ilmiy asoslari hamda ularni rivojlanish buzilishlarini aniqlashdagi ahamiyatini yoritib bergan [4, 67–81; 5, 94–110].

G.V.Burmenskaya va hamkorlari bolalar hamda o‘smirlarni psixologik konsultatsiya qilishda yoshga xos rivojlanish xususiyatlarini hisobga olish zarurligini ta'kidlaydilar. Mualliflarning fikricha, regressiv autizmni tashxislashda bolaning rivojlanish tarixi, ijtimoiy muhit va oilaviy omillarni birgalikda baholash muhim hisoblanadi [6, 53–69].

S.Burlak tilning kelib chiqishi va rivojlanishiga bag‘ishlangan tadqiqotlarida inson nutqining biologik va kognitiv asoslarini tahlil qiladi. Ushbu nazariy qarashlar autizmli bolalarda nutq regressiyasining mexanizmlarini tushuntirishda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi [12, 74–89].

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Shunday qilib, tahlil qilingan ilmiy manbalar autizm spektr buzilishlarining regressiv va katatonik shakllari murakkab klinik hamda psixologik mexanizmlar asosida rivojlanishini ko‘rsatadi. Mavjud tadqiqotlarda regressiv belgilarni erta aniqlash, differensial diagnostikani takomillashtirish, individual korreksion-pedagogik dasturlarni ishlab chiqish va multidisiplinar yondashuvni qo‘llash autizmli bolalarning rivojlanish istiqbollarini yaxshilashning asosiy omillari sifatida e'tirof etilgan [1, 32–41; 7, 18–26; 10, 56–74].

Mazkur maqolada katatonik-regressiv sindromlar bilan kechuvchi protsessual bolalar autizmi muammosini yoritishda ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv hamda tavsifiy (deskriptiv) metodlardan foydalanildi. Mahalliy va xorijiy olimlarning autizm spektr buzilishlari, regressiv autizm va katatonik sindromlarga oid ilmiy ishlari o‘rganilib, ularning nazariy qarashlari o‘zaro taqqoslandi. Shuningdek, kasallikning klinik belgilari, rivojlanish bosqichlari, nutq va xulq-atvordagi regressiv o‘zgarishlar hamda ularning diagnostik va korreksion ahamiyati ilmiy manbalar asosida tizimli tahlil qilindi. Olingan ma'lumotlar umumlashtirilib, katatonik-regressiv sindromlarning klinik kechishi va ularning autizm spektr buzilishlari tarkibidagi o‘rni ilmiy jihatdan yoritildi.

Tadqiqot natijalari

Jarayon o‘z-o‘zidan boshlanib, bolaning faolligi pasayishi, befarqlikning kuchayishi va yaqinlariga bo‘lgan reaksiyalarning asta-sekin so‘nishi bilan namoyon bo‘ladi.

Quvnoqlik, o‘yinlardagi ijodkorlik yo‘qoladi, har qanday faoliyatga tez to‘yinish kuzatiladi. Muhitning o‘zgarishi, yangi o‘yinlar yoki turli tomoshalar ham bolaga avvalgidek quvonch bag‘ishlamaydi. Ota-onalarning bolani qiziqtirish, atrof-muhitga e’tiborini jalb etishga bo‘lgan urinishlari samarasiz yakunlanadi. Qisqa muddatli jonlanish yana befarqlik bilan almashinadi.

Vaqt o‘tishi bilan faollikning beqarorligi yaqqol sezila boshlaydi: sustlik va loqaydlik qisqa muddat davomida yoshiga xos bo‘lmagan yuqori faollik bilan almashinadi, biroq bu faollik ham tez orada pasayadi.

Bolalar vaqtining katta qismini hech qanday mashg‘ulotsiz o‘tkazadilar: yotadilar yoki o‘tiradilar, nigohlarini bo‘shliqqa qadagan holda uzoq vaqt qimirlamay turadilar. Ular faqat ba’zan bir xil tashqi hodisalarga e’tibor qaratadilar. Diqqatni uzoq vaqt davomida o‘zgarmaydigan voqealarga qaratish ular uchun osonroq kechadi. Masalan, oqar suv, yomg‘ir, qor yoki sochiluvchan moddalarni uzoq vaqt kuzatish ularda qiziqish uyg‘otadi.

Ba’zan bola o‘z tashabbusi bilan o‘yinchoq mashinani oldinga-orqaga yurgizadi, uni ritmik ravishda taqillatadi yoki bir qo‘lidan ikkinchi qo‘liga o‘tkazib turadi.

Asta-sekin bolaning faoliyat doirasi tobora torayib boradi. O‘yinlar bir xil tarzda takrorlanib, stereotip xususiyat kasb etadi. Keyinchalik esa ilgari yo‘qolgan, nisbatan ibtidoiy harakat va imo-ishoralar yana paydo bo‘ladi: qo‘l panjalarini silkitish, sakrash, aylanish, gavdani tebratish kabi harakatlar boshqa barcha maqsadga yo‘naltirilgan faoliyatlarni siqib chiqaradi.

Faol norozilik, qarshilik va rad etish reaksiyalari ham asta-sekin yo‘qolib, ularning o‘rnini atrofdagi hamma narsadan uzoqlashish va befarqlik egallaydi. Bolalar iltimoslarga,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

buyruqlarga, tahdidlarga va jazolarga javob bermay qo‘yadilar. Sekin-asta, ammo izchil ravishda yaqinlari bilan muloqot qilishga bo‘lgan qiziqish ham so‘nadi. Agar kasallikning dastlabki oylarida ular ota-onaning e’tiboriga kuchli ehtiyoj sezib, ularni yonidan ketkazmaslikka harakat qilsalar, keyinchalik ota-onaning borligi yoki ketishini umuman sezmaydigandek bo‘lib qoladilar. Tengdoshlariga nisbatan emotsional munosabat ham asta-sekin yo‘qoladi. Bolalar boshqalarning dardiga hamdard bo‘lish, ularning quvonchiga sherik bo‘lish qobiliyatini yo‘qotadilar, iltimos bilan murojaat qilmaydilar va berilgan savollarga javob bermaydilar.

Nutq asta-sekin soddalashib boradi, gaplar qisqaradi. Bola kun sayin bir xil so‘z va iboralarni takrorlaydi, exolaliya va neologizmlar paydo bo‘ladi. O‘ziga nisbatan birinchi shaxs olmoshlari o‘rniga ikkinchi yoki uchinchi shaxs olmoshlaridan foydalanadi, shuningdek, fe’llarning shaxssiz shakllari qo‘llanila boshlaydi. Shu bilan birga kulgi va ovozning tembri hamda intonatsiyasi o‘zgaradi: ovoz ba’zan juda past, deyarli eshitilmaydigan, ba’zan esa vaziyatga mos kelmaydigan darajada baland bo‘ladi. Nutq asta-sekin noaniq, pichirlab yoki ming‘irlab gapirish ko‘rinishidagi autistik nutqqa aylanadi. Kengaytirilgan gaplar o‘rnini oddiy undovlar va ma’nosiz tovushlar egallaydi. Nutqning kommunikativ vazifasi deyarli to‘liq yo‘qoladi. Ayrim bolalar umuman gapirmay qo‘yadi va faqat noaniq tovush birikmalarini talaffuz qiladi. Boshqalari esa faqat zarurat tug‘ilgandagina o‘zlarining kamdan-kam uchraydigan istaklarini ifodalovchi bir so‘zli iboralardan foydalanadilar.

Bolalar o‘z-o‘ziga xizmat qilish ko‘nikmalarini yo‘qota boshlaydilar. Ovqatni tartibsiz iste’mol qiladilar, qoshiqdan foydalanishni unutadilar, ovqatni qo‘llari bilan ushlaydilar, uni yomon chaynab, yirik bo‘laklar holida yutadilar. Ayrim bolalarda ishtaha ham o‘zgaradi: ular bo‘tqa, kisel, go‘sht va sut kabi mahsulotlarni iste’mol qilishdan bosh tortadilar. Kiyim-kechakka nisbatan befarqlik paydo bo‘ladi. Tozalik va ozodalikka oid ko‘nikmalar yo‘qoladi: bolalar tuvakdan foydalanmay qo‘yadilar, istalgan joyda siyadilar va hojat chiqaradilar.

Vaqt o‘tishi bilan atrof-muhitdan to‘liq uzilish holati yuzaga keladi. Ayrim bolalar kunning katta qismini o‘tirib yoki yotib o‘tkazadilar, ba’zan esa «o‘z ichki dunyosiga sho‘ng‘igan» holda yuguradilar yoki qo‘llari bilan o‘ynaydilar, kamdan-kam hollarda esa o‘yinchoqni aylantirib yoki shunchaki qo‘lida ushlab turadilar. Ba’zan ular bir necha soniyaga ko‘z oldiga tushgan buyumlar yoki mebellarga e’tibor qaratadilar va barmoqlarining uchi bilan ularga tegib ko‘radilar. Shu paytda ayrimlari nimanidir ming‘irlab gapirsa, boshqalari mutlaqo jim qoladi. Bunday xatti-harakatlar kun sayin bir xil tarzda takrorlanadi.

Sanab o‘tilgan buzilishlar odatda 3–5 oy davomida shakllanadi, kam hollarda esa bundan uzoqroq muddat davom etadi.

Kuzatuvlarning aksariyatida faollikning pasayishi va regress belgilari tashqi zararli omillar bilan bog‘liq bo‘lmagan holda yuzaga kelgan. Kasallik asta-sekin boshlanadi va bunday hollarda uning yaqqol namoyon bo‘lgan bosqichini qisqa vaqt ichida (3–6 oy ichida) rivojlanadigan og‘ir autistik defitsitar holatdan deyarli ajratib bo‘lmaydi. Bunga sabab juda

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

tez rivojlanadigan umumiy regress bo‘lib, u amalda kasallikning barcha asosiy belgilarini o‘zida mujassamlashtiradi.

2–5 yosh oralig‘ida bolaning holati nisbatan barqarorlashadi. Bu davrda klinik manzarani yaqinlari va atrofdagilar bilan muloqotning buzilishi, affektiv reaksiyalarning kambag‘allashuvi, nutq va avval shakllangan ko‘nikmalarning yo‘qolishi, regressiv turdagi stereotip harakatlar hamda autistik xulq-atvor bilan kechuvchi og‘ir psevdooligofrenik nuqson belgilab beradi.

Kasallik atrof-muhitdan uzoqlashish, sustlik hamda vaqti-vaqti bilan kuzatiladigan qo‘zg‘alish, yurish va yugurishga intilish bilan boshlanadi. Bolalarni atrofdagi voqea-hodisalar qiziqtirmaydi, ular xodimlarga, tengdoshlariga va o‘yinchoqlarga e’tibor bermaydilar. Nigohlari bo‘shliqqa qadalgan bo‘ladi, ba’zan esa go‘yoki o‘z ichki dunyosiga qaratilgandek ko‘rinadi. Ko‘z olmalarining o‘qlari ba’zan burun tomonga yaqinlashadi, ba’zan esa yuqoriga qaraydi, bu esa g‘ilaylikni eslatadi.

Yuzida vaqti-vaqti bilan turli g‘ayrioddiy mimik harakatlar paydo bo‘ladi: bola og‘zini qiyshaytiradi, lablarini xartum shaklida cho‘zadi, yonoqlarini shishiradi, peshonasini tirishtiradi, qoshlarini ko‘taradi, lablarini qimirlatadi.

Doimiy yurishdan tashqari, bolalar turli stereotip harakatlarni ham bajaradilar: qo‘llarini bir-biriga ishqalaydilar, barmoqlarini cho‘zib, darhol musht qiladilar, barmoqlarini bir-birining orasiga kiritadilar, keyin esa barcha barmoqlarini birdan oldinga yozadilar. Ba’zan bu harakatlarni qo‘llarni tashqariga burish (supinatsiya) harakatlari bilan almashtiradilar. Kaftlarini keskin tashqariga buradilar, so‘ng yana barmoqlarini ketma-ket harakatlantiradilar yoki qo‘l panjalarini silkitadilar.

Bolalar qo‘llarini xuddi qanot qoqayotgandek silkitadilar, qo‘llarini g‘ayrioddiy tarzda boshining orqasiga yoki beliga qo‘yadilar, keyin esa qo‘l panjalarini aylantiradilar. Vaqti-vaqti bilan tana mushaklarini taranglashtiradilar. Tirsakdan bukilgan qo‘llarini tanasiga mahkam bosadilar, so‘ng qo‘llarini o‘z o‘qi atrofida aylantirib, kaftlarini keskin tashqariga buradilar, qo‘lning ustki qismini esa sonlariga tirab turadilar.

Qo‘zg‘alish davrida bolalarning yurishi o‘ziga xos va sun’iy (manerali) bo‘ladi. Sakrab yurish odatiy yurish bilan almashinadi, ba’zan esa tanani yon tomonga noto‘g‘ri tutgan holda yurish bilan birga kuzatiladi. Bir maromdagi yurish tezlashgan yurish bilan almashinadi, bunda bolalar vaqti-vaqti bilan qisqa masofaga tez yugurib ketadilar. Ba’zan ular oyoq kaftining butun yuzasi bilan emas, balki faqat ichki yoki tashqi cheti, yoxud oyoq uchlari bilan yuradilar. Ayrim hollarda ular navbatma-navbat bir yoki ikkinchi oyog‘iga oqsab bosadilar va yurishlari oqsoqlanayotgan odam yurishiga o‘xshaydi. Ba’zan esa tizzalari mutlaqo bukilmagan, go‘yoki tizza bo‘g‘imlari qotib qolgandek (ankiloz holatidagi kabi) yuradilar yoki aksincha, tizzalarini haddan tashqari bukib, tovonlarini dumbalariga urgan holda harakat qiladilar. Ko‘pincha bir xil tarzda doira bo‘ylab yoki to‘g‘ri chiziq bo‘ylab yuguradilar. Shu paytda ko‘zlarini ba’zan qisib, ba’zan deyarli yumib, ba’zan esa juda katta ochib yuradilar.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Bolalarda uchraydigan barcha harakat turlarini sanab chiqishning imkoni yo‘q. Ularning barchasiga bir vaqtning o‘zida bo‘shashganlik va qotib qolganlik, harakat amplitudasining haddan tashqari kattaligi yoki aksincha cheklanganligi, ritm va sur’atning nomutanosibligi hamda maqsadga yo‘naltirilmaganligi xos bo‘lib, bu harakatlarga g‘ayrioddiy va sun’iy tus beradi. Har bir bemorning harakatlari faqat o‘ziga xos bo‘lib, ularda individual xususiyat yaqqol namoyon bo‘ladi. Harakatlarning bunday o‘ziga xosligi kuzatuvchini ko‘pincha hayratda qoldiradi va organik kelib chiqishga ega nevrologik buzilishlarni istisno qilish zaruratini tug‘diradi. Harakatlarning maneraligi, ularning o‘ziga xos xususiyatlarining kutilmaganda yo‘qolishi va bir shakldan boshqasiga almashinib turishi ularni organik nevrologik kasalliklardagi o‘xshash patologik simptomlardan ajratib turadigan muhim belgilardir.

Motor qo‘zg‘alishi turli darajada namoyon bo‘ladigan negativizm bilan kechadi. Bunday harakatlarni odatda to‘xtatish qiyin bo‘ladi: bola unga yaqinlashishga, o‘tqazishga yoki yotqizishga uringan har qanday kishidan faol ravishda uzoqlashadi, boshqa biror harakatni bajarish haqidagi iltimoslarga esa umuman e’tibor bermaydi. Agar bolani shunday holatda qo‘lidan ushlashsa, u odatda ushlab turgan odamga qaramasdan va hech qanday iltimos bildirmasdan, tegishdan qutulishga, qo‘lini tortib olishga harakat qiladi. Bu vaqtda bola o‘yinchoqlarni itarib yuboradi, qo‘liga majburan berilgan o‘yinchoqni esa darhol yoki qisqa vaqtdan keyin tashlab yuboradi yoki barmoqlarini yozib qo‘yib, shunchaki tushirib yuboradi. Bunday bolalarni faqat kuch bilan o‘tqazish mumkin. Qo‘yib yuborilgach esa ular darhol o‘rnidan turib, yana yurishni yoki yugurishni boshlaydi; bu harakatlar sakrash, qo‘llarni silkitish, kutilmaganda paydo bo‘ladigan kulgi, yig‘i yoki tomoqdan chiqadigan qichqiriqlar bilan almashinib turadi.

Agar onasi bunday bolani bag‘riga olsa ham, bola baribir undan chiqib ketishga urinadi. Norozilik odatda uzoq davom etmaydi va tezda susayadi; bola onasining qo‘lida bir muddat tinch va sust holatda qoladi, biroq oradan ko‘p o‘tmay yana avvalgi kabi ozod bo‘lishga urinadi. Diqqatga sazovor jihati shundaki, bunday bolalar deyarli butun kun davomida yuradi va sakraydi, faqat juda qisqa muddatlarga tinchlanadi hamda charchoq alomatlarini deyarli namoyon qilmaydi.

Bu holatlar hech qanday aniq sabab bo‘lmasdan to‘satdan tugaydi. Shunda bola sustlashib qoladi, uzoq vaqt davomida hech qanday faoliyat qilmasdan o‘tiradi yoki yotadi, ba’zan esa g‘ayrioddiy holatlarni egallaydi. Masalan, u uzoq vaqt karavotda to‘rt oyoqlab turishi yoki bo‘ynini keskin egib, iyagini ko‘kragiga qattiq bosgan holda ensasi bilan yostiqqa tiralib turishi, belidan bukilib qolishi mumkin. Ba’zan esa belidan ikki bukilib, devorga yonboshlab yarim tik holatda turadi. Ayrim bolalar boshida turadi, boshqalari esa embrional holatni qabul qilmagan holda g‘ujanak bo‘lib yotadi.

Bunday bolalar o‘rnidan turg‘izilganda, ular bir vaqtning o‘zida qarama-qarshi yo‘nalishdagi (ambitendent) harakatlarni bajaradi: joyida depsinadi yoki oldinga bir qadam

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

tashlab, darhol orqaga chekinadi. Tilini chiqarishni so‘rashganda esa lablarini mahkam qisadi va ko‘zlarini yumadi. Ba’zan og‘zini ochmasdan, tushunarsiz tovushlarni chiqaradi.

Mushak tonusi tekshirilganda bolalar ularga berilgan holatda qotib qolmaydi, aksincha avval itaruvchi harakatlarni bajaradi, shundan keyingina kattalarning harakatlariga passiv ravishda bo‘ysunadi. Ba’zi davrlarda ular shu qadar passiv bo‘ladiki, barcha manipulyatsiyalarga to‘liq bo‘ysunadi, onasining ortidan qarshiliksiz ergashadi, o‘tqazilgandan so‘ng esa uzoq vaqt davomida holatini o‘zgartirmaydi. Biroq 3 yoshgacha bo‘lgan bolalarda haqiqiy mumdek egiluvchanlik va karaxtlik holati deyarli kuzatilmaydi. Mushaklarda gipotoniya qayd etiladi, ayrim hollarda esa mushak tonusi o‘zgarib turadi.

Bu davrda bolalar go‘yo kar bo‘lib qolgandek chaqiriqqa, taqillatishga yoki qarsak ovoziga javob bermaydi. Ba’zan faqat ko‘z harakati yoki boshini yengil burishi orqali javob reaksiyasini sezish mumkin. Ular o‘ziga murojaat qilayotgan odamga nigohini qaratmaydi, bo‘shliqqa yoki odamning ustidan qaraydi, ba’zan esa faol ravishda yuzini boshqa tomonga burib oladi.

Kun davomida bolalarda maqsadga yo‘naltirilgan harakatni bajarishga urinishlar paydo bo‘ladi: ular non yoki o‘yinchoqqa qo‘l uzatadi. Ko‘pincha harakatni oxiriga yetkazmasdan, yo‘lning yarmida qo‘lini orqaga tortib oladi, ba’zan esa to‘g‘ri va teskari harakatni bir necha marta takrorlaydi. Agar harakatni to‘g‘ri bajarsa, u ko‘pincha juda tez, keskin va burchakli tarzda amalga oshiriladi, biroq ayrim hollarda o‘z xohishiga ko‘ra murakkab harakatlarni ham bajara oladi.

Bolalarda yaqqol emotsional reaksiyalar deyarli kuzatilmaydi, faqat norozilik, qarshilik va atrofdagilardan uzoqlashishga intilish namoyon bo‘ladi. Ular bilan o‘yin boshlashga urinish javob istagini uyg‘otmaydi, aksincha uzoqlashishga harakat qiladi. Ovqatlantirish va parvarish qilishni ham norozilik bilan qabul qiladi. Yuz ifodasida qiziqish yoki diqqat alomatlari deyarli ko‘rinmaydi, asosan niqobsimon mimika ustunlik qiladi.

Uyqu uzilib-uzilib kechadi: bolalar tong oldidan yoki tunning o‘rtasida uyg‘onib ketadi va uzoq vaqt uxlamay yotadi. Ba’zan tunda karavotdan chiqishga urinadi va xonada tinmay yurib chiqadi. Bunday motor qo‘zg‘alish va spontan faollikning yo‘qligi (aspontanlik) holatlari nisbatan tinchroq davrlar bilan almashinib turadi.

Katatonik holatlar ko‘pincha regressiv turdagi buzilishlar bilan birga kuzatiladi. Kasallikning keyingi rivojlanish bosqichlarida motor buzilishlari rezidual stereotip harakatlar xususiyatini oladi.

Psixotik holatdan chiqish asta-sekin sodir bo‘ladi. Faqat kasallikning uzoq muddatli bosqichlaridagina bemorlarda kuzatilgan motor qo‘zg‘alish faollikning kamroq ifodalangan davriy o‘zgarishlari bilan almashadi. Dastlab qisqa muddatga, keyinchalik esa tobora uzoqroq vaqt davomida bolalar go‘yo «jonlangandek» bo‘ladi. Ularda ota-onasiga, o‘yinchoqlarga qisqa muddatli qiziqish paydo bo‘ladi, asta-sekin eng oddiy harakatlarga va ularga qaratilgan nutqqa bir necha soniya davomida diqqatni jamlay olish qobiliyati qayta tiklanadi, ochlik va noqulaylikka nisbatan reaksiyalar ham tiklana boshlaydi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Avvalo bolalar mustaqil ravishda ovqat izlay boshlaydi, keyinchalik imo-ishoralardan foydalanadi, undan so‘ng esa mutizm buzilib, o‘z istaklarini og‘zaki ifodalay boshlaydi. Odatda birinchi so‘z kuchli hissiy zo‘riqish, murakkab tanlov vaziyati yoki psixoterapevtik mashg‘ulot jarayonida aytiladi. Biroq shundan keyin ham uzoq vaqt davomida nutqni boshlash ularga qiyinchilik tug‘diradi. Ko‘pincha bola pichirlashi, og‘zini biroz ochishi, tilini qimirlatishi, turli mimik harakatlar qilishi kuzatiladi, ammo so‘z aytolmaydi.

Vaqt o‘tishi bilan bolalar erkinroq foydalanadigan so‘zlar zaxirasi asta-sekin ortib boradi. Shu bilan birga, mutizm shakllanishining dastlabki davridagi kabi, nutq sur’ati, tovushlarni talaffuz qilish balandligi o‘zgarib turadi, intonatsiya beqaror bo‘ladi, so‘zlardagi urg‘ular esa g‘ayrioddiy tarzda qo‘yiladi. Kasallikdan oldin, hayotining ilk yillarida o‘zlashtirilgan va keyinchalik qayta tiklangan so‘zlarda bolalar tovushlarni go‘daklarga xos tarzda, noaniq va duduqlanib talaffuz qiladi, yaqinda o‘rgangan so‘zlarida esa ayni shu tovushlarni to‘g‘ri ayta oladi.

Ko‘p yillar davomida ovoz tembri «yog‘ochsimon» ohangni saqlab qoladi, kulgi esa yomon modulyatsiyalangan, haddan tashqari baland, o‘tkir va bir ohangli bo‘lib qoladi. Qo‘l barmoqlari va tana qismlari bilan o‘ynash odati yana tiklanadi. Bemor bolalarning motor rivojlanishi esa sustlashgan holda qoladi.

Autistik yakkalanish saqlanib qoladi. Tengdoshlari bilan muloqot qilishga bo‘lgan qiziqish tiklanmaydi.

Keyingi bir necha yil davomida bolaning holati deyarli o‘zgarmas, bir maromdagi ko‘rinishda kechadi. Bolalar doimiy parvarish va nazoratga muhtoj bo‘ladi. O‘zlariga tanish bo‘lgan uy sharoitida ular atrofdagilarga deyarli e’tibor bermaydi, o‘z ismi bilan chaqirilganda javob qaytarmaydi, ularni o‘yinga yoki boshqa mashg‘ulotlarga jalb qilishning imkoni bo‘lmaydi. O‘z holiga qo‘yib yuborilganda esa ular o‘z ichki dunyosida yashaydi va deyarli hech qanday faoliyat bilan shug‘ullanmaydi.

Odatda ular kun tartibini yaxshi biladi va ovqat berilganda stol tomon intiladi. Ovqatni tartibsiz yeydi. Ayrim bolalarda ishtaha buzilgan yoki pasaygan bo‘lsa, boshqalarida esa aksincha kuchaygan bo‘ladi. Kasallikning barqarorlashuv bosqichida uyqu yetarli darajada bo‘ladi. Ba’zi bolalar kattalarga passiv ravishda bo‘ysunsa, boshqalari odatdagi hayot ritmining o‘zgarishiga tez-tez qarshilik ko‘rsatadi. Bunday bir xil, yakkalashgan autistik holat uzoq yillar davomida saqlanib qoladi va klinik jihatdan “evolyutiv-protsessual turdagi bolalar autizmi (Kanner sindromi tipi)”ga o‘xshash bo‘ladi.

Ikkinchi yosh inqirozi odatdagidan kechroq, ya’ni 8–9 yosh oralig‘ida kechgandan so‘ng, ayrim hollarda juda kichik ijobiy o‘zgarishlar kuzatiladi. Ba’zi bemorlarda exolalik va taqlidiy nutq paydo bo‘ladi, boshqalarida esa qo‘shiq ohanglarini kuylash yoki qo‘shiq hamda she’r matnlarini takrorlay olish qobiliyati rivojlanadi. Biroq ko‘pchilik bolalarda nutqning kommunikativ funksiyasi tiklanmaydi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Ayrim bemorlarda ushbu bosqichda ham vaqti-vaqti bilan yana ijobiy psixopatologik simptomlar paydo bo‘ladi: impulsivlik, g‘ayrioddiy harakatlar, ambivalentlik va negativizm bilan kechuvchi katatonik qo‘zg‘alishlar yoki qo‘rquv, sababsiz xavotir, faollikning noaniq tebranishlari kuzatiladi. Passiv holatlar giperkinez, tajovuzkor mayllarning kuchayishi va qo‘l panjalaridagi stereotip manerizm harakatlari bilan almashinadi.

Regressiv belgilar ustun bo‘lgan protsessual bolalar autizmi bolaning psixik rivojlanishiga kompleks ta'sir ko‘rsatadigan og‘ir klinik holatlardan biridir. Kasallik rivojlanishi davomida nutq, ijtimoiy muloqot, emotsional javoblar, o‘z-o‘ziga xizmat ko‘nikmalari hamda harakat faoliyatida chuqur regressiv o‘zgarishlar kuzatiladi. Katatonik-regressiv sindromlar ushbu jarayonning eng murakkab klinik ko‘rinishlaridan biri bo‘lib, ular stereotip harakatlar, negativizm, motor qo‘zg‘alish va katatonik simptomlar bilan namoyon bo‘ladi.

Kasallikning ayrim bosqichlarida nutq va ijtimoiy faollikning qisman tiklanishi kuzatilishi mumkin bo‘lsa-da, aksariyat bemorlarda autistik yakkalanish va kommunikativ nuqsonlar uzoq yillar davomida saqlanib qoladi. Shu sababli regressiv autizmni erta aniqlash, klinik belgilarini to‘g‘ri baholash hamda tibbiy, psixologik va korreksion-pedagogik yordamni imkon qadar erta boshlash bolalarning rivojlanish istiqbolini yaxshilashda muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur yo‘nalishda multidisiplinar yondashuvni qo‘llash va individual reabilitatsiya dasturlarini ishlab chiqish autizmli bolalarning ijtimoiy moslashuvini oshirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Мўминова Л.Р. Аутизм сабаблари, турлари ва бартараф этиш методикалари. – Тошкент, 2015.
2. Актуальные проблемы нейропсихологии детского возраста : учебное пособие / под ред. Л.С. Цветковой. – Москва : Издательство НПО «МОДЭК», 2001.
3. Бодалев А.А., Столин В.В. Общая психодиагностика. – Москва : Речь, 2000.
4. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психологической диагностике. – Санкт-Петербург : Питер, 2004.
5. Бурлачук Л.Ф. Психодиагностика. – Санкт-Петербург : Питер, 2002.
6. Возрастно-психологический подход в консультировании детей и подростков : учебное пособие / под ред. Г.В. Бурменской, Е.И. Захаровой. – Москва : Академия, 2002.
7. Адаптация образовательной программы обучающегося с расстройствами аутистического спектра : методическое пособие. – Москва : ФРЦ МГППУ, 2016.
8. Ахутина Т.В. Нейролингвистический анализ лексики, семантики, прагматики. – Москва : Изд. дом ЯСК : Языки славянской культуры, 2014.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

9. Богдашина О.И. Вопросы коммуникации при аутизме и синдроме Аспергера. Говорим ли мы на одном языке. – Москва : Наш Солнечный Мир, 2016.
10. Бородина Л.Г., Семаго М.М., Семаго Н.Я. Типология отклоняющегося развития. Варианты аутистических расстройств. – Москва : Генезис, 2020.
11. Бурлак С.А. Происхождение языка. Факты, исследования, гипотезы. – Москва : Альпина нон-фикшн, 2019.
12. Гвоздев А.Н. Вопросы изучения детской речи. – Санкт-Петербург, 2007.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

LOYIHA TEXNOLOGIYALARIGA ASOSLANGAN O‘QITISH UCHUN KOMPETENTLIKKA YO‘NALTIRILGAN LMS MODELINI ISHLAB CHIQISH

Soliyev Baxromjon Nabijonovich, Farg‘ona davlat texnika universiteti katta o‘qituvchisi.

Annotatsiya

KIRISH: oliy ta’limda raqamlashtirish jarayonida an’anaviy LMS platformalari loyiha asosida o‘qitish (PBL) va kompetensiyalarni bosqichma-bosqich monitoring qilish ehtiyojlarini to‘liq qamrab olmaydi.

MAQSAD: loyiha texnologiyalariga asoslangan o‘qitishni qo‘llab-quvvatlash, talabalarning web-texnologik kompetentligini rivojlantirish va o‘quv natijalarini uzluksiz monitoring qilish imkonini beruvchi kompetentlikka yo‘naltirilgan COPBL-LMS modelini ishlab chiqish va ilmiy-metodik jihatdan asoslash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda tizimli yondashuv, pedagogik modellashtirish hamda PBL, kompetensiyaga asoslangan ta’lim va zamonaviy LMS platformalarining funksional imkoniyatlarini qiyosiy va funksional tahlil qilish metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: o‘quv va loyiha faoliyatini boshqarish, hamkorlik, kompetentlik monitoringi, baholash, ta’lim analitikasi va sun’iy intellekt xizmatlarini o‘z ichiga olgan 7 ta o‘zaro integratsiyalashgan modulli COPBL-LMS konseptual arxitekturasi ishlab chiqildi hamda uning web-texnologik kompetentlikni oshirishdagi amaliy imkoniyatlari asoslandi.

XULOSA: taklif etilgan COPBL-LMS modeli loyiha asosida o‘qitish jarayonini raqamli muhitda samarali tashkil etish va talabalarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish uchun poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: learning Management System, LMS, loyiha texnologiyasi, Project-Based Learning, kompetensiyaga asoslangan ta’lim, web texnologik kompetentlik, kompetentlik monitoringi, raqamli ta’lim, o‘quv jarayonini boshqarish.

РАЗРАБОТКА КОМПЕТЕНТНО-ОРИЕНТИРОВАННОЙ МОДЕЛИ LMS ДЛЯ ОБУЧЕНИЯ НА ОСНОВЕ ПРОЕКТНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Солиев Бахромжон Набиджонович, старший преподаватель Ферганского государственного технического университета.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в условиях цифровизации высшего образования традиционные LMS-платформы недостаточно полно охватывают специфику проектно-ориентированного обучения (PBL) и поэтапного мониторинга компетенций.

ЦЕЛЬ: разработка и научно-методическое обоснование компетентностно-ориентированной модели COPBL-LMS, предназначенной для поддержки проектного

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

обучения, развития веб-технологической компетентности студентов и непрерывного мониторинга результатов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовались системный подход, метод педагогического моделирования, а также сравнительный и функциональный анализ концепций PBL, компетентностного обучения и функционала современных LMS.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: разработана концептуальная архитектура COPBL-LMS, объединяющая 7 взаимосвязанных модулей (управление обучением и проектами, сотрудничество, мониторинг компетенций, оценивание, учебная аналитика, ИИ-поддержка), и обоснованы её практические возможности для повышения веб-технологической компетентности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: предложенная модель COPBL-LMS служит методической основой для эффективной организации проектного обучения в цифровой среде и развития профессиональных компетенций студентов.

Ключевые слова: learning Management System, LMS, проектная технология, Project-Based Learning, компетентностное обучение, веб-технологическая компетентность, мониторинг компетенций, цифровое обучение, управление учебным процессом.

TECHNOLOGY FOR DEVELOPING ETHNOPEDAGOGICAL COMPETENCIES THROUGH NATIONAL GAMES IN PHYSICAL EDUCATION LESSONS.

Jurayev Sayidmurat Safarovich, Associate Professor of the Department of Physical Education and Sports, Denov Institute of Entrepreneurship and Pedagogy, Surkhandarya, Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: in higher education digitalization, conventional LMS platforms fall short of comprehensively supporting project-based learning (PBL) and step-by-step competency monitoring.

AIM: to develop and methodologically validate the competency-oriented COPBL-LMS model designed to support project-based learning, foster students' web technology competence, and enable continuous outcome monitoring.

MATERIALS AND METHODS: the research employed a systems approach, pedagogical modeling, and comparative/functional analysis of PBL principles, competency-based education, and modern LMS capabilities.

DISCUSSION AND RESULTS: a modular COPBL-LMS conceptual architecture integrating seven interconnected modules (learning management, project management, collaboration, competency monitoring, assessment, learning analytics, and AI assistance) was developed, demonstrating its practical value in advancing web technology competence.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

CONCLUSION: the proposed COPBL-LMS model provides a solid framework for effectively organizing project-based learning in digital environments and enhancing higher education students' professional competencies.

Keywords: learning Management System, LMS, Project-Based Learning, Competency-Based Education, Web Technology Competence, Competency Monitoring, Learning Analytics, Digital Learning Environment, Higher Education.

So'nggi yillarda oliy ta'lim tizimida raqamli ta'lim texnologiyalarini joriy etish, talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini rivojlantirish hamda ularning kasbiy kompetentligini shakllantirish ustuvor yo'nalishlardan biriga aylandi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida ta'lim jarayonini boshqarish va tashkil etishda Learning Management System (LMS) platformalaridan foydalanish keng ommalashmoqda. Mazkur platformalar o'quv materiallarini taqdim etish, ta'lim jarayonini boshqarish, baholash hamda o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi o'zaro hamkorlikni tashkil etishda muhim vosita sifatida xizmat qilmoqda [1].

Zamonaviy oliy ta'limda bilimlarni o'zlashtirish bilan bir qatorda talabalarning amaliy ko'nikmalarini, ijodiy fikrlashini, muammolarni hal etish qobiliyatini hamda jamoada ishlash kompetentligini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shu nuqtai nazardan loyiha texnologiyalariga asoslangan o'qitish (Project-Based Learning) talabalarning real muammolarni hal etish jarayonida nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan integratsiyalash imkonini beruvchi samarali pedagogik yondashuv sifatida e'tirof etiladi [2]. Mazkur yondashuv ta'lim oluvchilarning mustaqil izlanish olib borishi, axborotlarni tahlil qilishi, jamoada hamkorlik qilishi va yakuniy mahsulot yaratishi orqali kasbiy kompetentligini rivojlantirishga xizmat qiladi [3].

Kompetensiyaga asoslangan ta'lim konsepsiyasining rivojlanishi natijasida ta'lim natijalarini faqat nazariy bilimlar orqali emas, balki talabaning amaliy faoliyati, kasbiy vazifalarni bajarish qobiliyati hamda shakllangan kompetentliklari orqali baholash zarurati yuzaga keldi [4]. Shu sababli zamonaviy ta'lim muhitida qo'llanilayotgan LMS platformalari nafaqat o'quv materiallarini boshqarish, balki kompetentlikni monitoring qilish, individual rivojlanish dinamikasini kuzatish hamda loyiha faoliyatini qo'llab-quvvatlash imkoniyatlariga ham ega bo'lishi lozim [5].

Bugungi kunda Moodle, Canvas, Blackboard va Google Classroom kabi keng tarqalgan LMS platformalari ta'lim jarayonini samarali tashkil etishga xizmat qilayotgan bo'lsa-da, ularning aksariyati loyiha texnologiyalariga asoslangan o'qitishning barcha bosqichlarini yagona tizimda kompleks qo'llab-quvvatlamaydi. Xususan, loyiha faoliyatini rejalashtirish, kompetentlikning bosqichma-bosqich rivojlanishini monitoring qilish, loyiha

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

natijalarini ko'p mezonli baholash hamda ta'lim analitikasini integratsiyalash imkoniyatlari cheklanganligi kuzatiladi [6]. Mazkur holat loyiha asosida o'qitish jarayoniga moslashtirilgan, kompetentlikni rivojlantirish va monitoring qilishga yo'naltirilgan yangi LMS modelini ishlab chiqish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Mazkur tadqiqotning maqsadi loyiha texnologiyalariga asoslangan o'qitish jarayonini samarali tashkil etish, talabalarning web texnologik kompetentligini rivojlantirish hamda o'quv natijalarini uzluksiz monitoring qilish imkonini beruvchi kompetentlikka yo'naltirilgan Learning Management System modelini ishlab chiqishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

So‘nggi yillarda Learning Management System (LMS) platformalari oliy ta’lim muassasalarida raqamli ta’limni tashkil etishning asosiy vositalaridan biriga aylandi. Moodle, Canvas, Blackboard, Google Classroom kabi platformalar o‘quv materiallarini joylashtirish, topshiriqlarni boshqarish, testlarni tashkil etish, baholash hamda o‘qituvchi va talabalar o‘rtasidagi muloqotni yo‘lga qo‘yish imkoniyatlarini taqdim etadi [7]. Ushbu platformalar ta’lim jarayonining raqamlashtirilishiga sezilarli hissa qo‘shgan bo‘lsa-da, ularning aksariyati an’anaviy kurslarni boshqarishga yo‘naltirilgan.

Ilmiy tadqiqotlarda LMS platformalarining o‘quv natijalariga ta’siri, foydalanuvchi faolligi, masofaviy ta’lim samaradorligi va o‘quv analitikasi imkoniyatlari keng o‘rganilgan [8]. Ayrim tadqiqotlarda sun’iy intellekt, adaptiv ta’lim hamda learning analytics texnologiyalarini LMS platformalariga integratsiya qilish bo‘yicha takliflar ilgari surilgan [9]. Shu bilan birga, mavjud platformalarda loyiha faoliyatini kompleks boshqarish, kompetentlikni bosqichma-bosqich monitoring qilish hamda loyiha natijalarini kompetensiyaga yo‘naltirilgan mezonlar asosida baholash imkoniyatlari yetarli darajada rivojlanmagan.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, mavjud LMS platformalari ta’lim jarayonini samarali boshqarishga xizmat qilayotgan bo‘lsa-da, loyiha texnologiyalariga asoslangan o‘qitish uchun zarur bo‘lgan pedagogik va analitik funksiyalarni to‘liq qamrab olmaydi.

Loyiha texnologiyalariga asoslangan o‘qitish (Project-Based Learning) zamonaviy pedagogik yondashuvlardan biri bo‘lib, talabalarni real muammolarni hal etishga, mustaqil izlanishga va jamoaviy hamkorlikka yo‘naltiradi [10]. Mazkur yondashuv talabalarning tanqidiy fikrlashi, muammolarni hal etish ko‘nikmalari, muloqot madaniyati va kasbiy kompetentligini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligi ko‘plab tadqiqotlarda tasdiqlangan [11].

PBL metodikasi odatda muammoni aniqlash, loyiha rejasini ishlab chiqish, ijro etish, natijalarni taqdim etish va refleksiya bosqichlarini o‘z ichiga oladi [12]. Ushbu bosqichlarning samarali amalga oshirilishi uchun o‘quv jarayonini rejalashtirish, vazifalarni taqsimlash, oraliq monitoring, mentorlik va ko‘p mezonli baholashni qo‘llab-quvvatlaydigan raqamli muhit talab etiladi.

So‘nggi yillarda PBLni LMS platformalari bilan integratsiya qilish bo‘yicha ayrim ilmiy ishlar olib borilgan bo‘lsa-da, ularning aksariyatida loyiha faoliyatining faqat alohida

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

elementlari avtomatlashtirilgan. Kompetentlikni uzluksiz monitoring qilish, loyiha davomida shakllanayotgan ko‘nikmalarni tahlil qilish va ularni ta’lim analitikasi bilan bog‘lash masalalari yetarlicha yoritilmagan.

Yuqoridagi tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, loyiha texnologiyalariga asoslangan o‘qitishning samaradorligi ko‘plab tadqiqotlarda isbotlangan bo‘lsa-da, ushbu yondashuvni to‘liq qo‘llab-quvvatlaydigan, kompetentlikka yo‘naltirilgan LMS modellari bo‘yicha tadqiqotlar hali ham cheklangan.

Kompetensiyaga asoslangan ta’lim konsepsiyasi ta’lim natijalarini faqat nazariy bilimlar bilan emas, balki talabaning amaliy faoliyati, kasbiy vazifalarni bajarish qobiliyati va shakllangan kompetentligini baholashga asoslanadi [13]. Shu sababli zamonaviy raqamli ta’lim muhitlari talabaning rivojlanish dinamikasini kuzatish, individual ta’lim trayektoriyasini shakllantirish hamda o‘quv natijalarini tahlil qilish imkoniyatlariga ega bo‘lishi zarur [14].

Learning Analytics va Educational Data Mining texnologiyalarining rivojlanishi kompetentlik monitoringini avtomatlashtirish imkoniyatlarini kengaytirdi [15]. Mazkur texnologiyalar o‘quv jarayonida yig‘ilgan ma’lumotlarni tahlil qilish orqali talabalarning faolligi, o‘zlashtirish darajasi va rivojlanish tendensiyalarini aniqlash imkonini beradi. Biroq mavjud tadqiqotlarning aksariyatida kompetentlik monitoringi loyiha faoliyatining barcha bosqichlari bilan uzviy bog‘lanmagan hamda loyiha natijalari asosida kompleks baholash mexanizmi yetarli darajada ishlab chiqilmagan.

Kompetentlikka yo‘naltirilgan raqamli ta’lim muhitlari bo‘yicha ko‘plab ilmiy izlanishlar mavjud bo‘lishiga qaramay, loyiha asosida o‘qitish, kompetentlik monitoringi, ta’lim analitikasi va LMS modullarini yagona pedagogik model doirasida integratsiyalovchi yondashuvlar yetarli darajada ishlab chiqilmagan.

Yuqoridagi ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, mavjud LMS platformalari ta’lim jarayonini boshqarish imkoniyatlariga ega bo‘lsa-da, ular loyiha texnologiyalariga asoslangan o‘qitishning barcha bosqichlarini, kompetentlik monitoringini, ko‘p mezonli baholashni va ta’lim analitikasini yagona tizimda kompleks qo‘llab-quvvatlamaydi. Shuningdek, mavjud ilmiy ishlarda loyiha faoliyatini boshqarish, kompetentlikni rivojlantirish va uning dinamikasini monitoring qilishni o‘zaro integratsiyalovchi pedagogik LMS modeli yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Mazkur ilmiy bo'shliqni to'ldirish maqsadida ushbu tadqiqotda loyiha texnologiyalariga asoslangan o'qitish uchun kompetentlikka yo'naltirilgan COPBL-LMS (Competency-Oriented Project-Based Learning Learning Management System) modeli taklif etiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda loyiha texnologiyalariga asoslangan o‘qitish uchun kompetentlikka yo‘naltirilgan Learning Management System (LMS) modelini ishlab chiqish maqsadida tizimli yondashuv asosida pedagogik modellashtirish metodidan foydalanildi. Tadqiqot davomida loyiha asosida o‘qitish, kompetensiyaga asoslangan ta’lim va raqamli

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ta’lim muhitlariga oid ilmiy manbalar qiyosiy tahlil qilinib, zamonaviy LMS platformalarining funksional imkoniyatlari o‘rganildi [16].

Tadqiqotning metodologik asosini tizimli tahlil, pedagogik modellashtirish, funksional tahlil hamda ta’lim jarayonlarini loyihalash usullari tashkil etdi. Dastlab loyiha texnologiyalariga asoslangan o‘qitishning asosiy bosqichlari va ular bilan bog‘liq pedagogik jarayonlar tahlil qilindi. Keyingi bosqichda ushbu jarayonlarni raqamli ta’lim muhiti orqali qo‘llab-quvvatlash uchun zarur bo‘lgan funksional modullar aniqlandi. Natijada o‘quv jarayonini boshqarish, loyiha faoliyatini tashkil etish, kompetentlik monitoringi, baholash, hamkorlik, ta’lim analitikasi hamda sun’iy intellekt xizmatlarini o‘zaro integratsiyalovchi kompetentlikka yo‘naltirilgan LMS modeli ishlab chiqildi.

Taklif etilgan modelni ishlab chiqishda quyidagi tamoyillarga asoslanildi:

- loyiha texnologiyalariga asoslangan o‘qitish bosqichlarini to‘liq qo‘llab-quvvatlash;
- kompetentlikni uzluksiz monitoring qilish;
- baholashning shaffofligi va ko‘p mezonliligi;
- o‘qituvchi va talabalar o‘rtasida samarali hamkorlikni ta’minlash;
- ta’lim analitikasi asosida qaror qabul qilishni qo‘llab-quvvatlash;
- sun’iy intellekt xizmatlarini o‘quv jarayoniga integratsiyalash.

Modelning amaliy imkoniyatlarini baholash uchun ishlab chiqilgan komponentlar zamonaviy web texnologiyalar asosida yaratilgan LMS tizimi misolida realizatsiya qilindi. Modelning funksional mosligi loyiha faoliyatini boshqarish, o‘quv materiallarini tashkil etish, kompetentlik monitoringi, baholash va ta’lim analitikasi jarayonlari orqali tahlil qilindi. Olingan natijalar taklif etilgan modelning loyiha texnologiyalariga asoslangan o‘qitish jarayonini raqamli muhitda samarali tashkil etish imkoniyatiga ega ekanligini ko‘rsatdi.

Tadqiqot natijalari va muhokama

Loyiha texnologiyalariga asoslangan o'qitishni samarali tashkil etish nafaqat o'quv materiallarini elektron shaklda taqdim etishni, balki loyiha faoliyatini rejalashtirish, ijrosini monitoring qilish, kompetentlikni baholash hamda ta'lim natijalarini tahlil qilishni yagona raqamli muhitda amalga oshirishni talab etadi. Shu maqsadda mazkur tadqiqot doirasida Competency-Oriented Project-Based Learning Learning Management System (COPBL-LMS) modeli ishlab chiqildi.

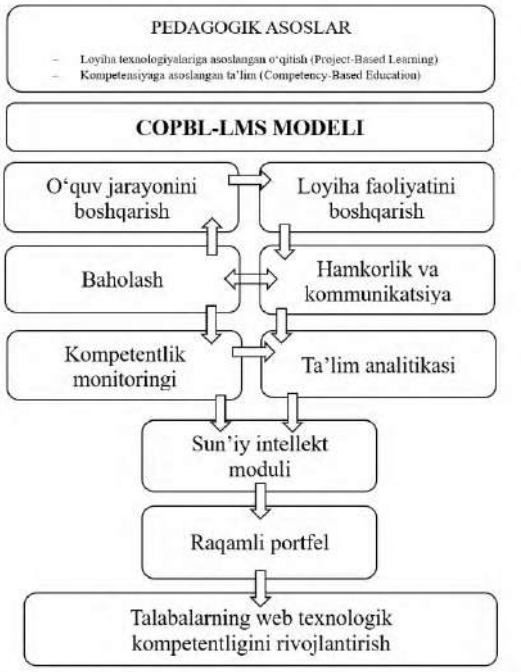
Taklif etilayotgan model loyiha asosida o'qitishning pedagogik tamoyillari hamda kompetensiyaga asoslangan ta'lim konsepsiyasini zamonaviy LMS texnologiyalari bilan integratsiyalashga qaratilgan. Modelning asosiy maqsadi talabalarning web texnologik kompetentligini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash, loyiha faoliyatining barcha bosqichlarini boshqarish va o'quv natijalarini uzluksiz monitoring qilishdan iborat.

Model modulli arxitektura asosida ishlab chiqilgan bo'lib, unda har bir modul o'ziga xos pedagogik vazifani bajaradi. Modullar o'zaro integratsiyalashgan holda ishlaydi hamda ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari o'rtasida uzviy axborot almashinuvini ta'minlaydi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Bunday yondashuv loyiha faoliyatining rejalashtirish bosqichidan boshlab yakuniy baholash va kompetentlik darajasini aniqlashgacha bo'lgan barcha jarayonlarni yagona tizim orqali boshqarish imkonini beradi.

Taklif etilgan COPBL-LMS modeli yettita asosiy funksional moduldan tashkil topgan:

– o'quv jarayonini boshqarish moduli;
– loyiha faoliyatini boshqarish moduli;
– hamkorlik va kommunikatsiya moduli;
– kompetentlik monitoringi moduli;
– baholash moduli;
– ta'lim analitikasi moduli;
– sun'iy intellektni qo'llab-quvvatlash moduli.

Mazkur modullar o'zaro bog'liq holda ishlaydi va har biri loyiha asosida o'qitishning muayyan bosqichlarini qo'llab-quvvatlaydi. Masalan, loyiha faoliyatini boshqarish moduli loyiha mavzusini tanlash, vazifalarni taqsimlash va bajarilish jarayonini nazorat qilishni ta'minlasa, kompetentlik monitoringi moduli talabalar faoliyatini oldindan belgilangan mezonlar asosida baholab boradi. Ta'lim analitikasi moduli esa yig'ilgan ma'lumotlarni qayta ishlash orqali talabalarning rivojlanish dinamikasi hamda o'quv jarayonining samaradorligini tahlil qiladi.

Modelning muhim jihatlaridan biri sun'iy intellekt xizmatlarining ta'lim jarayoniga integratsiyalashganligidir. Ushbu modul loyiha topshiriqlarini shakllantirish, test savollarini generatsiya qilish, o'quv faoliyatini tahlil qilish hamda talabalarga individual tavsiyalar berish imkoniyatlarini yaratadi. Natijada LMS nafaqat o'quv materiallarini boshqaruvchi platforma, balki talabalarning kompetentligini rivojlantirishni faol qo'llab-quvvatlovchi intellektual pedagogik muhitga aylanadi.

COPBL-LMS modelining umumiy arxitekturasi 1-rasmda keltirilgan.

1-rasm. Kompetentlikka yo'naltirilgan COPBL-LMS modelining konseptual arxitekturasi.

Mazkur COPBL-LMS modeli muallif tomonidan loyiha texnologiyalariga asoslangan o'qitishning pedagogik tamoyillari va kompetensiyaga asoslangan ta'lim konsepsiyasini integratsiyalash asosida ishlab chiqilgan konseptual model hisoblanadi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

1-jadval. COPBL-LMS modelining asosiy modullari va ularning funksional vazifalari

Modul	Asosiy funksiyalari	Pedagogik vazifasi
O'quv jarayonini boshqarish	Kurslar, mavzular, o'quv materiallari va topshiriqlarni boshqarish	Talabaning nazariy bilimlarini shakllantirish va mustaqil o'rganish jarayonini tashkil etish
Loyiha faoliyatini boshqarish	Loyiha mavzularini yaratish, bosqichlarni rejalashtirish, vazifalarni taqsimlash, muddatlarni nazorat qilish	Loyiha asosida o'qitishning barcha bosqichlarini tizimli tashkil etish
Hamkorlik va kommunikatsiya	Forum, chat, guruh ishlari, mentor bilan muloqot, fayl almashish	Jamoaviy ishlash, muloqot va hamkorlik kompetentligini rivojlantirish
Kompetentlik monitoringi	Kompetentlik indikatorlari, rivojlanish dinamikasi, individual monitoring	Talabalarning kompetentligini uzluksiz kuzatish va rivojlanish darajasini aniqlash
Baholash	Testlar, rubrikalar, peer assessment, loyiha natijalarini baholash	O'quv natijalarini shaffof va ko'p mezonli baholash
Ta'lim analitikasi	Dashboard, progress monitoring, statistik hisobotlar, Learning Analytics	O'quv jarayoni samaradorligini tahlil qilish va boshqaruv qarorlarini qo'llab-quvvatlash
Sun'iy intellektni qo'llab-quvvatlash	AI yordamchisi, test generatsiyasi, tavsiyalar, avtomatik tahlil	Shaxsiylashtirilgan o'qitish va o'quv jarayonini optimallashtirish
Raqamli portfel (Digital Portfolio)	Loyiha natijalari, sertifikatlar, kompetentlik dalillari, refleksiya	Talabaning kompetentligi va kasbiy rivojlanishini hujjatlashtirish

1-jadvalda keltirilgan modullar o'zaro integratsiyalashgan holda faoliyat yuritadi. Har bir modul loyiha texnologiyalariga asoslangan o'qitishning muayyan pedagogik vazifalarini bajaradi va yagona kompetentlikka yo'naltirilgan ta'lim muhitini shakllantirishga xizmat qiladi. Mazkur modullar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik COPBL-LMS modelining umumiy arxitekturasida aks ettirilgan.

2-jadval. Loyiha asosida o'qitish bosqichlari va COPBL-LMS modullarining o'zaro bog'liqligi

Loyiha asosida o'qitish bosqichlari	COPBL-LMS moduli	Kutilayotgan natija

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Muammoni aniqlash	O'quv jarayonini boshqarish	Muammo va loyiha maqsadini tushunish
Loyihani rejalashtirish	Loyiha faoliyatini boshqarish	Loyiha rejasi va vazifalarni shakllantirish
Loyiha ustida ishlash	Hamkorlik va kommunikatsiya	Guruhli hamkorlik va amaliy faoliyatni tashkil etish
Oraliq monitoring	Kompetentlik monitoringi	Kompetentlik rivojlanishini kuzatish
Baholash	Baholash moduli	Loyiha natijalarini kompleks baholash
Refleksiya va takomillashtirish	Ta'lim analitikasi	Olingan natijalarni tahlil qilish va keyingi rivojlanish yo'nalishlarini belgilash

Taklif etilgan COPBL-LMS modelida kompetentlik monitoringi loyiha faoliyatini boshqarish, baholash va ta'lim analitikasi modullarining o'zaro integratsiyasi asosida amalga oshiriladi. Monitoring jarayonida talabaning nazariy bilimlari, amaliy faoliyati, loyiha topshiriqlarini bajarish sifati, jamoaviy hamkorlikdagi ishtiroki hamda mustaqil ta'lim faoliyati kompleks baholanadi. Olingan ma'lumotlar ta'lim analitikasi moduli orqali qayta ishlanadi va sun'iy intellekt moduli yordamida individual tavsiyalar shakllantiriladi. Natijada talabaning web texnologik kompetentligini rivojlantirish va uning rivojlanish dinamikasini uzluksiz kuzatish imkoniyati yaratiladi.

Xulosa

Mazkur tadqiqotda loyiha texnologiyalariga asoslangan o‘qitish uchun kompetentlikka yo‘naltirilgan COPBL-LMS (Competency-Oriented Project-Based Learning Learning Management System) modeli ishlab chiqildi. Model loyiha texnologiyalariga asoslangan o‘qitish tamoyillari hamda kompetensiyaga asoslangan ta’lim yondashuvlarini zamonaviy Learning Management System imkoniyatlari bilan integratsiyalashga qaratilgan.

Taklif etilgan modelning asosiy ilmiy yangiligi o‘quv jarayonini boshqarish, loyiha faoliyatini boshqarish, hamkorlik va kommunikatsiya, baholash, kompetentlik monitoringi, ta’lim analitikasi, sun’iy intellekt moduli hamda raqamli portfelni yagona pedagogik model doirasida o‘zaro integratsiyalashgan holda taklif etilganidadir. Mazkur yondashuv loyiha faoliyatining barcha bosqichlarini qo‘llab-quvvatlash, talabalarning web texnologik kompetentligini rivojlantirish va o‘quv natijalarini uzluksiz monitoring qilish imkonini beradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ishlab chiqilgan COPBL-LMS modeli loyiha texnologiyalariga asoslangan o‘qitishni raqamli ta’lim muhitida samarali tashkil etish, kompetentlikni baholashning shaffofligini oshirish hamda ta’lim analitikasi asosida individual yondashuvni qo‘llash uchun metodik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Modelni amaliyotga joriy etish oliy ta’lim muassasalarida web texnologiyalarini o‘qitish

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

samaradorligini oshirish va talabalarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, taklif etilgan COPBL-LMS modeli loyiha texnologiyalariga asoslangan o'qitishni tashkil etishda kompetentlikka yo'naltirilgan raqamli ta'lim muhitini shakllantirishga xizmat qiladi. Kelgusidagi tadqiqotlarda taklif etilgan model asosida ishlab chiqilgan LMS tizimining samaradorligini eksperimental sinovdan o‘tkazish, kompetentlik monitoringi algoritmlarini takomillashtirish hamda sun’iy intellekt asosida shaxsiylashtirilgan o‘qitish mexanizmlarini rivojlantirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. UNESCO. ICT Competency Framework for Teachers. Version 3. Paris: UNESCO Publishing, 2018.
2. Thomas J.W. A Review of Research on Project-Based Learning. San Rafael, CA: Autodesk Foundation, 2000.
3. Bell S. Project-Based Learning for the 21st Century: Skills for the Future // The Clearing House. – 2010. – Vol. 83, No. 2. – P. 39–43.
4. Mulder M. Competence-Based Education and Training // Journal of Agricultural Education and Extension. – 2014. – Vol. 20, No. 3. – P. 305–314.
5. OECD. The Future of Education and Skills: Education 2030. Paris: OECD Publishing, 2018.
6. Aljohani N.R., Davis H.C. Learning Analytics in Higher Education: A Review // International Journal of Advanced Computer Science and Applications. – 2012. – Vol. 3, No. 5. – P. 13–26.
7. Dougiamas M., Taylor P. Moodle: Using Learning Communities to Create an Open Source Course Management System // Proceedings of EDMEDIA. – 2003. – P. 171–178.
8. Watson W.R., Watson S.L. An Argument for Clarity: What Are Learning Management Systems? // TechTrends. – 2007. – Vol. 51, No. 2. – P. 28–30.
9. Reisoğlu İ. Artificial Intelligence in Education: A Review of Current Research and Future Directions // Computers and Education: Artificial Intelligence. – 2021. – Vol. 2.
10. Larmer J., Mergendoller J.R. Setting the Standard for Project-Based Learning. Alexandria: ASCD, 2015.
11. Kokotsaki D., Menzies V., Wiggins A. Project-Based Learning: A Review of the Literature // Improving Schools. – 2016. – Vol. 19, No. 3. – P. 267–277.
12. Blumenfeld P.C., Soloway E., Marx R.W., et al. Motivating Project-Based Learning: Sustaining the Doing, Supporting the Learning // Educational Psychologist. – 1991. – Vol. 26, No. 3–4. – P. 369–398.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

13. Muslimov N.A. Kasbiy kompetentlik va uni rivojlantirish asoslari. – Toshkent: Fan, 2015.
14. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2017.
15. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. O‘zbekiston – 2030 strategiyasi to‘g‘risidagi Farmoni. – Toshkent, 2023.
16. Design-Based Research Collective. Design-Based Research: An Emerging Paradigm for Educational Inquiry // Educational Researcher. – 2003. – Vol. 32, No. 1. – P. 5–8.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

TASVIRIY SAN'AT O'QITISH METODIKASI VA UNDA ZAMONAVIY VA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASHNING NAZARIY-AMALIY ASOSLARI.

Fayziyeva Salomat G'aybullayevna, mustaqil tadqiqotchi, Termiz davlat pedagogika instituti.

Annotatsiya

KIRISH: yoshlarning intellektual, ma'naviy-axloqiy va ijodiy salohiyatini yuksaltirishda tasviriy san'at fani hamda uni o'qitish metodikasini takomillashtirish muhim o'rin tutadi.

MAQSAD: tasviriy san'atni o'qitish metodikasining nazariy va tarixiy asoslarini, mashg'ulot turlarini hamda dars jarayoniga zamonaviy va pedagogik texnologiyalarni tatbiq etishning amaliy mexanizmini tadqiq qilishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda Sharq mutafakkirlari (Forobiy, Beruniy, Ibn Sino, Behzod) va G'arb Uyg'onish davri namoyandalarining tarixiy-nazariy manbalari, didaktik tamoyillar, pedagogik tasvir namoyishi, interfaol ("Aqliy hujum", "Klaster", "Keys-stadi") hamda raqamli (Digital Art, 3D-modellashtirish) texnologiyalar qiyosiy-pedagogik jihatdan o'rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tasviriy san'at mashg'ulotlarining asosiy turlari (naturadan, xotira va tasavvur bo'yicha, mavzuli, dekorativ-amaliy rasm chizish, san'at haqida suhbat) tasniflanib, 45 daqiqalik standart amaliy darsning 4 bosqichli tuzilmasi va o'qituvchining interfaol hamda raqamli kompetensiyalari samaradorligi asoslab berildi.

XULOSA: an'anaviy akademik maktab talablarini raqamli va interfaol pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish o'quvchilarning fazoviy tafakkuri va estetik didini rivojlantirishga hamda ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: tasviriy san'at metodikasi, pedagogik texnologiyalar, naturadan rasm chizish, pedagogik tasvir, interfaol usullar, raqamli san'at, fazoviy tafakkur, kompozitsiya.

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМУ ИСКУССТВУ И ПРИМЕНЕНИЯ В НЕЙ СОВРЕМЕННЫХ И ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ.

Файзиева Саломат Гайбуллаевна, независимый исследователь, Термезский государственный педагогический институт.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: совершенствование методики преподавания изобразительного искусства играет важную роль в развитии интеллектуального, духовно-нравственного и творческого потенциала учащейся молодежи.

ЦЕЛЬ: исследование теоретических и исторических основ методики преподавания изобразительного искусства, видов учебных занятий и практических механизмов внедрения современных и педагогических технологий в учебный процесс.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в работе использованы методы сравнительно-педагогического анализа историко-теоретических трудов мыслителей Востока (Фараби, Бируни, Ибн Сина, Бехзад) и мастеров эпохи Возрождения, дидактические принципы, демонстрация педагогического рисунка, а также интерактивные ("Мозговой штурм", "Кластер", "Кейс-стади") и цифровые технологии (Digital Art, 3D-моделирование).

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: классифицированы основные виды занятий (рисование с натуры, по памяти и представлению, тематическое, декоративно-прикладное рисование, беседы об искусстве), и обоснована эффективная 4-этапная структура 45-минутного практического урока с применением цифровых и интерактивных компетенций педагога.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: интеграция традиционных академических требований с цифровыми и интерактивными педагогическими технологиями способствует эффективному развитию пространственного мышления, эстетического вкуса учащихся и повышению качества образования.

Ключевые слова: методика изобразительного искусства, педагогические технологии, рисование с натуры, педагогический рисунок, интерактивные методы, цифровое искусство, пространственное мышление, композиция.

THEORETICAL AND PRACTICAL FOUNDATIONS OF METHODOLOGY FOR TEACHING FINE ARTS AND THE APPLICATION OF MODERN AND PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES.

Fayziyeva Salomat Gaybullayevna, Independent Researcher, Termez State Pedagogical Instituti.

Annotation

INTRODUCTION: enhancing the methodology of teaching fine arts plays a vital role in developing the intellectual, spiritual, moral, and creative potential of youth.

AIM: to examine the theoretical and historical foundations of fine arts teaching methodology, the types of practical sessions, and the mechanisms of integrating modern and pedagogical technologies into the educational process.

MATERIALS AND METHODS: the study implemented comparative pedagogical analysis of historical and theoretical heritage from Eastern thinkers (Farabi, Biruni, Ibn Sina, Behzad) and Renaissance masters, key didactic principles, pedagogical drawing demonstrations, interactive techniques (Brainstorming, Cluster, Case-study), and digital tools (Digital Art, 3D modeling).

DISCUSSION AND RESULTS: main lesson categories (drawing from life, memory, imagination, thematic, decorative-applied drawing, and art discussions) were classified, and a 4-stage structure for a 45-minute practical lesson incorporating digital and interactive teaching competencies was validated.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

CONCLUSION: synthesizing traditional academic drawing standards with digital and interactive pedagogical technologies significantly enhances students' spatial reasoning, aesthetic judgment, and overall quality of arts education.

Keywords: fine arts methodology, pedagogical technologies, drawing from life, pedagogical drawing, interactive methods, digital art, spatial thinking, composition.

Ta’lim tizimini muntazam takomillashtirish va barkamol avlodni tarbiyalash bugungi kun jamiyatining eng muhim strategik vazifalaridan biri hisoblanadi. Yoshlarning intellektual, ma’naviy-axloqiy va ijodiy salohiyatini yuksaltirishda tasviriy san’at fanlari alohida o‘rin egallaydi. Tasviriy san’at faqatgina rasm chizish ko‘nikmalarini shakllantirib qolmay, balki o‘quvchilarning fazoviy tasavvurini, tafakkurini, estetik didini va atrof-muhitga bo‘lgan badiiy munosabatini rivojlantiradi.

Ushbu jarayonda "Tasviriy san’at o‘qitish metodikasi" fani markaziy ahamiyatga ega. Tasviriy san’atni o‘qitish metodikasi pedagogika va san’atshunoslik tutashgan nuqtada shakllangan bo‘lib, o‘quvchilarga tasviriy san’at asoslarini puxta va tizimli o‘rgatishning qonuniyatlari, shakllari, metodlari hamda vositalarini tadqiq etadi. Bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan davrda an’anaviy o‘qitish usullari bilan bir qatorda innovatsion pedagogik texnologiyalar, axborot-kommunikatsiya vositalari va interfaol usullardan foydalanish zarurati yuzaga kelmoqda.

Grafik tasvirlash va rasm solish insoniyat sivilizatsiyasining ilk bosqichlaridanoq shakllangan. Ibtidoiy jamoa tuzumi davriga oid qadimiy qoya tosh suratlari (petrogliflar), hunarmandchilik buyumlaridagi naqshlar insonning o‘z atrofidagi olamni tasvir orqali anglashga bo‘lgan intilishini ko‘rsatadi.

Bu tasviriy san’at va grafik tasvirlashning insoniyat tarixi va madaniyatidagi o‘rni hamda evolyutsiyasini aks ettiruvchi muhim nazariy poydevordir.

Grafik tasvir va rasm chizish insoniyatning yozuv paydo bo‘lishidan ham oldingi dastlabki muloqot va axborot uzatish vositasi hisoblanadi.

Ibtidoiy tasviriy faoliyatning asosiy bosqichlari va ko‘rinishlari:

G‘or va qoya tosh suratlari (Petrogliflar):

Mazmuni: Asosan ov manzaralari, yirtqich va o‘txor hayvonlar (pashsha, bug‘u, mamont, buqa), inson qiyofalari hamda marosimiy harakatlar tasvirlangan.

Maqsadi: Dunyoni anglash, ov omadini chaqirish (magik-diniy qarashlar) va hayotiy tajribani keyingi avlodga yetkazish.

O‘zbekiston hududidagi namoyandasi: Sarmishsoy, Zarautsoy, Surxondaryo va Farg‘ona qoyatosh suratlari dunyo miqyosidagi noyob obidalardan hisoblanadi.

Amaliy san’at va naqshlar (Ornament):

Geometrik simvolizm: Ilk sopol buyumlar va suyaklarga chizilgan chiziqlar, nuqtalar, doira hamda spirallar shunchaki bezak emas, balki tabiat hodisalari (quyosh, suv, yer, olov)ning ramziy ifodasi bo‘lgan.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

Ritm va kompozitsiya: Naqshlardagi takrorlanish insoniyatda tartib, tenglik va go‘zallik (estetik) hissining shakllanishidan dalolat beradi.

Inson tafakkurida yuz bergan o‘zgarishlar:

Bosqich	Tasvirning xarakteri	Inson ruhiyatidagi vazifasi
Ilk ibtidoiy davr	To‘g‘ridan-to‘g‘ri taqlid (hayvon va buyumlar shaklini aynan ko‘chirish)	Borliqni vizual eslab qolish va tanish
Rivojlangan davr	Sxematik va ramziy tasvir (petroglif va sodda harakatlar)	Voqea va hodisalarni hikoya qilish, muloqot qilish
Ibtidoiy so‘ngi davr	Amaliy bezak va naqshlar (geometrik shakllar)	Abstrakt fikrlash, estetik did va bezash ehtiyoji

Ota-bobolarimizning qoyalarga va amaliy buyumlarga tushirgan ushbu ilk chizgilari va naqshlari bugungi zamonaviy tasviriy san’at, grafik dizayn hamda me’morchilikning ilk tamal toshi bo‘lib xizmat qilgan.

O‘rta Osiyo, xususan, O‘zbekiston hududida me’morchilik va tasviriy san’at asrlar davomida yuksak darajada rivojlangan. Tarixiy manbalar va arxeologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, Buxoro, Samarqand, Xiva va Qo‘qon kabi shaharlardagi me’moriy obidalar, masjid va madrasalar, saroylar va maqbaralar yuksak geometrik va badiiy aniqlik asosida barpo etilgan.

Sharqning buyuk mutafakkirlari o‘z asarlarida san’at, geometriya va tasvirlash mahoratiga alohida e’tibor qaratganlar:

Abu Nasr Forobiy o‘z asarlarida geometrik yasashlar va shakllarning mutanosibligi haqida muhim g‘oyalarni ilgari surgan.

Abu Rayhon Beruniy va Muhammad al-Xorazmiy fazoviy shakllarni tekislikda tasvirlash, ko‘pyoqliklarning tuzilishi va xaritashunoslik asoslarini yaratganlar.

Abu Ali ibn Sino o‘zining "Donishnoma" va boshqa asarlarida oddiy mexanizmlarning tuzilishini, asbob-uskunalarni va geometrik shakllarni chizma va grafiklar orqali tushuntirib bergan.

Kamoliddin Behzod va sharq miniatyura maktabi vakillari esa o‘ziga xos rang-baranglik va kompozitsion tizim yaratib, tasviriy san’at rivojiga beqiyos hissa qo‘shganlar.

Jahon va G‘arb san’ati tarixida ham Uyg‘onish davri namoyandalari (Leonardo da Vinchi, Albrext Dyurer, Leon Battista Alberti) tomonidan istiqbol (perspektiva), yorug‘-soya va anatomiya qonuniyatlari ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Ushbu tarixiy tajribalar va nazariy manbalar hozirgi zamon tasviriy san’at metodikasining poydevori hisoblanadi.

Tasviriy san’at o‘qitish metodikasi fan sifatida quyidagi asosiy maqsad va vazifalarni amalga oshirishni nazarda tutadi:

Badiiy-savodxonlikni shakllantirish: O‘quvchilarga narsaning shakli, hajmi, tuzilishi (konstruksiyasi), fazoviy o‘rni, yorug‘-soya munosabatlari va rang xususiyatlarini to‘g‘ri ko‘ra olish va tasvirlay olishni o‘rgatish.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

Ijodiy va fazoviy tafakkurni rivojlantirish: O‘quvchilarda xayol, xotira va fazoviy tasavvurni o‘stirish, obyektlarni turli rakurs va istiqbolda tasavvur qilish ko‘nikmalarini tarkib topdirish.

Ushbu vazifa tasviriy san’at, chizmachilik va dizayn ta’limining markaziy maqsadi bo‘lib, o‘quvchilarda obyektlarni nafaqat yuzaki ko‘rish, balki ularni mantiqiy hamda shaklan anglash imkonini beradi.

1. Rivojlantiriladigan asosiy ko‘nikmalar va ularning mohiyati

Fazoviy tasavvur va istiqbol (perspektiva): Obyektning fazodagi o‘rnini, chiziqli va havo perspektivasi qoidalariga ko‘ra uzoqlashgani sari shakli hamda rangi o‘zgarishini ko‘ra bilish.

Ko‘rish xotirasi (Visual Memory): Buyum va hodisalarning shakli, nisbati, rangi hamda o‘zaro joylashuvini eslab qolish va keyinchalik naturasiz (xotira bo‘yicha) qayta tiklash.

Ijodiy xayol (Tasavvur): Mavjud bilimlarga tayanib, mutlaqo yangi shakl, syujet yoki kompozitsiya yarata olish.

Rakursni his qilish: Obyektni turli kuzatish nuqtalaridan (tepadan, pastdan, yon tomondan yoki burchak ostida) tasavvur qilib, tekislikda (qog‘ozda) to‘g‘ri aks ettirish.

2. Amalga oshirish metodlari va mashqlar

Usul / Mashq turi	Bajariladigan topshiriq xarakteri	Rivojlanadigan ko‘nikma
Transformatsiya mashqlari	Oddiy geometrik shakllarni (kub, shar, silindr) mantiqiy ravishda murakkab maishiy buyumlarga yoki me’moriy shakllarga aylantirish.	Fazoviy modellashtirish va konstruktiv fikrlash.
Rakursni o‘zgartirish	Bitta obyektni (masalan, stul yoki choynakni) ketma-ket uch xil rakursda (ko‘z darajasida, tepadan va pastdan) tasvirlash.	Istiqbol va obyekt hajmini his etish.
Xotira va xayol bo‘yicha tasvirlash	Naturani 2 daqiqa kuzatib, keyin uni olib qo‘ygan holda xotiradan chizish yoki berilgan matn/ertak bo‘yicha vizual obraz yaratish.	Ko‘rish xotirasi va badiiy xayol.
«Kesim va ichki tuzilish»	Murakkab obyektlarning hajm va shaklini ichki konstruksiyasi (shaffof sim kabi) bilan birga tasavvur qilib chizish.	Analitik va mantiqiy-fazoviy tafakkur.

3. Amaliyotdagi pedagogik samaradorligi

O‘quvchilarda ushbu ko‘nikmalarning shakllanishi ularning kelgusida faqat rassomchilikda emas, balki grafik dizayn, me’morchilik, 3D modellashtirish, muhandislik va loyihalash kabi zamonaviy sohalarda ham mantiqiy hamda nodstandard fikrlashini ta’minlaydi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

Estetik va axloqiy tarbiya berish: O‘quvchilarda go‘zallikni his qilish, san’at asarlarini tushunish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni qadrlash tuyg‘usini shakllantirish.

Amaliy ko‘nikmalarni egallash: Turli badiiy materiallar (qalam, akvarel, guash, tush, sous, pastel va b.) va asbob-uskunalar bilan ishlash texnikasini egallash.

Maktab va professional ta’lim tizimida tasviriy san’at mashg‘ulotlari mazmuniga va oldiga qo‘yilgan pedagogik vazifalarga ko‘ra bir nechta asosiy turlarga bo‘linadi. Har bir tur o‘ziga xos xususiyatlarga va o‘qitish metodikasiga ega.

Naturadan qarab rasm chizishning pedagogik va amaliy mantiqi.

Naturadan qarab rasm chizish tasviriy san’at ta’limi tizimining eng asosiy va almashtirib bo‘lmas poydevori hisoblanadi. Ushbu mashg‘ulot turi o‘quvchilarda atrof-muhitdagi ob’ektiv borliqni to‘g‘ri va chuqur idrok etish, vizual savodxonlikni oshirish va akademik amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Real mavjud bo‘lgan jism va obyektlarni bevosita kuzatish orqali tasvirlash jarayoni oddiy mexanik ko‘chirish emas, balki chuqur fikrlash, tahlil qilish hamda obyektning ichki va tashqi xususiyatlarini mantiqiy anglash ketma-ketligidir. Tasviriy san’at ta’limida ushbu usul orqali o‘quvchi obyektning shunchaki tashqi ko‘rinishini ko‘ribgina qolmay, uning konstruktiv tuzilishi, nisbatlari (proporsiya), fazoviy joylashuvi va hajm xususiyatlarini tekislikda qayta yaratishni o‘rganadi.

Naturadan chizish mashg‘ulotlari doim soddadan murakkabga qarab rivojlanuvchi qat’iy izchillik va tizimlilikka tayanadi. Dastlabki bosqichlarda o‘quvchilar oddiy geometrik shakllar (kub, shar, tsilindr, piramida) ustida ishlaydilar. Bu bosqichda chiziqli va havo perspektivasi qonuniyatlari, simmetriya o‘qi, shaklning karkasi va eng asosiy yorug‘-soya gradatsiyalari o‘zlashtiriladi. Geometrik shakllarni anglash orqali o‘quvchida har qanday murakkab buyumni sodda unsurlarga ajratib tahlil qilish ko‘nikmasi hosil bo‘ladi. Masalan, oddiy maishiy buyumlar — ko‘za, choynak yoki mevalardan iborat natyurmortni tasvirlashda geometrik shakllar haqidagi bilimlar bevosita amaliyotga tatbiq etiladi. Natyurmort ustida ishlash jarayoni turli materiallar fakturasini (shisha, kulolchilik, metal, mato), buyumlarning o‘zaro nisbatlarini va ranglar uyg‘unligini aks ettirish mahoratini oshiradi.

Keyingi yanada murakkab va akademik bosqichlarda gips modellari (rozetkalar, antik head, antik büstlar) hamda naturadan odam qiyofasi va figurasini tasvirlash vazifalari qo‘yiladi. Gips asarlar ustida ishlash o‘quvchiga murakkab plastik shakllarni, anatomik asoslarni hamda tonlar va soya-yorug‘ o‘rtasidagi juda nozik munosabatlarni his etishga yordam beradi. Naturadan odam qiyofasini va harakatdagi figursini chizish esa tasviriy san’at ta’limining yuqori cho‘qqisi hisoblanib, u inson anatomiyasi, proporsiyasi, plastikasi va eng muhimi — qahramonning xarakteri hamda ruhiy holatini aks ettiruvchi obrazli fikrlashni talab etadi.

Naturadan rasm chizish amaliyoti muayyan bosqichlar asosida amalga oshiriladi va bu qoidalarga rioya qilish dars samaradorligini ta’minlaydi. Birinchi bosqichda varaqda kompozitsion joylashtirish bajariladi, ya’ni obyektning umumiy o‘rni va o‘lchamlari qog‘oz

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

tekisligida to‘g‘ri belgilab olinadi. Ikkinchi bosqichda obyektning konstruktiv tahlili o‘tkazilib, uning ichki karkasi, simmetriya va perspektiva chiziqlari tortiladi. Uchinchi bosqichda proporsiyalar va qismlarning bir-biriga nisbati aniq solishtirib chiqiladi. To‘rtinchi bosqichda yorug‘-soya va ton plastikasi ustida ishlanib, yorug‘lik, soya, yarimsoya, refleks hamda tushuvchi soyalar yordamida obyektga hajm beriladi. Yakuniy bosqichda esa barcha ikkinchi darajali detallar umumlashtirilib, kompozitsion markaz bo‘rttirib ko‘rsatiladi va tasvir bir xil yaxlitlikka keltiriladi.

Ushbu amaliy jarayonning pedagogik qiymati yana shundaki, u o‘quvchida doimiy ravishda o‘z ishini natura bilan taqqoslash va solishtirish odatini shakllantiradi. Bunga erishish orqali o‘quvchida o‘z-o‘zini nazorat qilish, yo‘l qo‘yilgan xatolarni mustaqil ravishda ko‘ra bilish va ularni o‘z vaqtida tuzatish hissi barqaror rivojlanadi. Qolaversa, naturadan qarab rasm chizish mashqlari o‘quvchining ko‘rish xotirasi, mantiqiy-fazoviy tafakkuri, qo‘l harakati va ko‘z o‘lchagichi (glazomer) aniqligini charxlaydi. Natijada shakllangan ushbu mukammal akademik bazalar kelgusida o‘quvchining nafaqat tasviriy san’atda, balki grafik dizayn, me’morchilik, 3D modellashtirish va loyihalash kabi ko‘plab zamonaviy sohalarda ham erkin va ijodiy fikrlashiga xizmat qiladi.

Bosqichma-bosqichlik qoidasi:

Analiz va kompozitsiya tanlash: Naturani diqqat bilan kuzatish, uning o‘lchamlari va tomonlari nisbatini (proporsiyasini) aniqlash, qog‘oz varag‘ida tasvirni to‘g‘ri joylashtirish (kompozitsiyalash).

Konstruktiv tuzilish (eskizlashtirish): Jismning ichki konstruktiv tuzilishi va istiqbol (perspektiva) qonuniyatlariga ko‘ra asosiy chiziqlarini belgilash.

Yorug‘-soya va hajm yaratish: Yorug‘lik, soya, yarimsoya, refleks va tushgan soyalarni aniqlab, shtrixlash va tus (ton) berish orqali jismga hajm va fazoviy chuqurlik berish.

Umumlashtirish va yakunlash: Tasvirni natura bilan solishtirish, mayda detallarni umumlashtirib, yaxlitlikni ta’minlash.

Xotira va tasavvur bo‘yicha rasm chizish o‘quvchilarning kuzatuvchanligi va badiiy xotirasini mustahkamlashga xizmat qiladi. Mazkur mashg‘ulot turida o‘quvchi avval obyektni muayyan vaqt davomida kuzatadi, so‘ngra obyektni olib tashlangandan so‘ng uni xotirasiga tayanib chizadi. Bu usul vizual xotira, diqqat va tafakkurni faol rivojlantiradi.

Mavzuli rasm chizishda o‘quvchilar berilgan mavzu (masalan, "Mening vatanim", "Bahor nafasi", "Ertaklar olamida") bo‘yicha mustaqil kompozitsiya yaratadilar. Bu jarayonda o‘quvchilarning ijodiy fantaziyasi, badiiy niyati va g‘oyani tasviriy vositalar orqali ifodalash mahorati namoyon bo‘ladi. Mavzuli kompozitsiya ustida ishlashda syujet tanlash, markaziy va yordamchi figuralarni joylashtirish, ranglar gammasini tanlash va muhitni yaratish katta ahamiyatga ega.

Dekorativ-amaliy san’at mashg‘ulotlari o‘quvchilarni milliy hunarmandchilik, naqqoshlik, kashtachilik, sopol buyumlarini bezash va ornament (naqsh) tuzish qoidalari bilan tanishtiradi. Dekorativ rasm chizishda shakllarni shartli (stilizatsiya qilingan)

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

tasvirlash, ritm, simmetriya va asimmetriya, ranglar kontasti va uyg‘unligi asosiy o‘rin tutadi.

San’at haqidagi suhbatlar o‘quvchilarning badiiy dunyoqarashini kengaytiradi. Unda taniqli rassomlar, haykaltaroshlar, me’morlarning hayoti va ijodi, muzey va galereyalar eksponatlari, san’at turlari va janrlari (peyzaj, portret, natyurmort, batal, maishiy va b.) haqida ma’lumot beriladi. Ushbu mashg‘ulotlar o‘quvchilarda asarlarni tahlil qilish va muhokama qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Zamonaviy ta’lim tizimida pedagogik texnologiyalar va interfaol usullardan foydalanish o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, o‘quv materialini o‘zlashtirish samaradorligini ta’minlaydi.

Tasviriy san’atni o‘qitish jarayoni quyidagi fundamental didaktik prinsiplarga asoslanadi:

Ko‘rgazmalilik prinsipi: Tasviriy san’atda asosiy axborot ko‘rish a’zolari orqali qabul qilinadi. Shunga ko‘ra, darsda naturalar, reproduksiyalar, pedagogik rasmlar, sxemalar va slaydlardan keng foydalanish talab etiladi.

Izchillik va tizimlilik: Oddiydan murakkabga qarab borish (masalan, oddiy geometrik jismlardan murakkab natyurmort va odam a’zolari tasviriga o‘tish).

Onglilik va faollik: O‘quvchi shunchaki ko‘chirib chizishi emas, balki jismning ichki tuzilishini va tasvirlash qonuniyatlarini ongli ravishda anglab yetgan holda chizishi lozim.

Mustahkamlik va nazariyaning amaliyot bilan bog‘liqligi: Nazariy bilimlar (perspektiva, rangshunoslik, anatomiya) amaliy mashg‘ulotlarda muntazam qo‘llanilishi kerak.

Pedagogik tasvir — bu tasviriy san’at va chizmachilik darslarida o‘qituvchi tomonidan doskada (taxtada) yoki qog‘ozda o‘quvchilar ko‘z o‘ngida bajariladigan ko‘rgazmali va amaliy namoyish usulidir.

U shunchaki tayyor rasmni ko‘rsatishdan farq qilib, tasvirlash bosqichlarini real vaqt rejimida tushuntirib berish imkonini beradi.

Pedagogik tasvirning asosiy vazifalari:

- Amaliy ko‘rsatib berish: O‘quvchi nazariy qoidalarni (perspektiva, yorug‘-soya, kompozitsiya) amalda qanday qo‘llashni bevosita ko‘radi.
- Bosqichlilikni o‘rgatish: Tasvirning umumiy shakldan xususiy tafsilotlarga qarab qurilish tartibini (konstruksiya, shakl berish, shtrixlash) tushuntiradi.
- Xatolarning oldini olish: Tasvirlash davomida ko‘p yo‘l qo‘yiladigan xatolarni doskaning o‘zida ko‘rsatib, ularni tuzatish yollarini ko‘rgazmali tushuntiradi.

Bajarilish shakllari bo‘yicha tasnifi:

Shakli	Ishlatiladigan qurollar	Afzalligi va xususiyati
Taxtadagi (doskadagi) tasvir	Bo‘r, rangli bo‘rlar, marker	Yirik o‘lchamda bajariladi, butun sinfga yaxshi ko‘rinadi. Tez, tushunarli va chizma (sxematik) ko‘rinishda ishlanadi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

Qog‘ozdagi tasvir (molbertda)	Qalam, molbert, vatman, akvarel/guash	Haqiqiy rassomlik materiallarida bajariladi. Material bilan ishlash texnikasini (shtrix, bo‘yoq surtish) aniq ko‘rsatadi.

O‘qituvchi zimmasidagi asosiy talablar:

- Tezkorlik va aniqlik: Pedagogik tasvir butun dars vaqtini olib qo‘ymasligi, 5–10 daqiqa ichida aniq va tushunarli bajarilishi kerak.
- Chipta va ravshanlik: Tasvir chiziqlari aniq, sinfning eng orqa qatorida o‘tirgan o‘quvchiga ham ko‘rinadigan darajada yirik bo‘lishi lozim.
- O‘qituvchining pozitsiyasi: Namoyish vaqtida o‘qituvchi doska yoki qog‘ozni tanasi bilan to‘sib qo‘ymasdan, yon tomonda turib ishlashi va bir vaqtning o‘zida tushuntirib borishi zarur.

Tasviriy san’at o‘qituvchisining eng muhim kasbiy qurollaridan biri bu pedagogik tasvirdir. O‘qituvchi dars davomida doskada yoki alohida qog‘ozda topshiriqni qanday bajarish kerakligini, xatoliklarni bartaraf etish yo‘llarini va ishlash bosqichlarini amaliy ko‘rsatib berishi shart. Bu o‘quvchilarga jarayonni ko‘rib tushunish va o‘z ishlarida takrorlash imkonini beradi.

Bugungi kunda tasviriy san’at darslarida raqamli texnologiyalardan foydalanish an’anaviy ta’lim usullarini boyitib, o‘quvchilarning ijodiy va texnik ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

Asosiy yo‘nalishlar va vositalar:

- Raqamli rasm chizish (Digital Art): Grafika planshetlari va maxsus dasturlar (Procreate, Adobe Photoshop, ibis Paint X, Krita) yordamida qalam yoki bo‘yoqsiz tasvir yaratish.
- 3D modellashtirish va loyihalash: O‘quvchilarda fazoviy tafakkurni shakllantirish uchun zamonaviy dasturlardan (Blender, Tinkercad, SketchUp) foydalanish.
- Interaktiv doska va displeylar: O‘qituvchi tomonidan pedagogik tasvirni, chizma va kompozitsiya bosqichlarini raqamli formatda aniq va yorqin namoyish etish.
- VR va AR (Virtual va to‘ldirilgan borliq): O‘quvchilarga dunyo muzeylariga virtual sayohat qilish yoki o‘z asarlarini 3D fazoda ko‘rish imkonini beruvchi texnologiyalar.

Darsga tatbiq etishning afzalliklari:

Afzallik	Izoh
Material tejamkorligi	Bo‘yoq, qog‘oz va matolarga ehtiyoj kamayadi, xatolarni tuzatish (Undo/Redo) osonlashadi.
Qiziqish va motivatsiya	Zamonaviy texnologiyalar o‘quvchilarning darsga bo‘lgan vaqtinchalik emas, balki barqaror qiziqishini oshiradi.
Keng Imkoniyatlar	Turli vositalar (akvarel, moybo‘yoq, pastel va h.k.) simulyatsiyasini bitta qurilmada sinab ko‘rish mumkin.
Zamonaviy kasblarga poydevor	O‘quvchilarda grafik dizayn, illyustratsiya, 3D animatsiya va vizual effektlar kabi sohalarga ilk ko‘nikmalar shakllanadi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

Amaliyotda qo‘llash bosqichlari:

1. Nazariya va namoyish: Interaktiv doskada rassomlar asarlari va texnikalarini tahlil qilish.

2. Gibrid yondashuv: Avval qog‘ozda xomaki (eskiz) chizib, so‘ng uni planshetda raqamli ko‘rinishga o‘tkazish.

3. Mustaqil ijod: O‘quvchilarning raqamli dasturlarda mustaqil yoki jamoaviy loyihalarni bajarishi.

Multimedia va prezentatsiyalar: San’at muzeylari bo‘ylab virtual ekskursiyalar tashkil etish, dunyo va milliy rassomlarning asarlarini yuqori sifatda namoyish etish.

Grafik redaktorlar va planshetlar: Raqamli rassomlik (Digital Art) elementlarini o‘rgatish, Adobe Photoshop, CorelDRAW, Paint Tool SAI kabi dasturlarda grafik tasvirlar va vektorlarni yaratish ko‘nikmalarini shakllantirish.

3D-modellashtirish va vizuallashtirish: 3D max, Blender kabi dasturlar orqali jismlarning fazoviy shakli va istiqbolini uch o‘lchamda ko‘rsatib berish.

Tasviriy san’at darslarining nazariy qismi va asarlar tahlilini interfaol, qiziqarli hamda chuqur mantiqiy fikrlashga yo‘naltirilgan tarzda tashkil etish uchun quyidagi usullardan foydalanish samarali hisoblanadi:

1. Interfaol usullar va ularning qo‘llanilishi

«Galereya bo‘ylab sayohat» usuli:

Sinf xonasiga turli rassomlarning asarlari yoki o‘quvchilarning ishlari ilib qo‘yiladi. O‘quvchilar kichik guruhlarga bo‘linib, har bir asar qarshisida to‘xtalishadi va uni berilgan mezonlar (ranglar gammasi, kompozitsiya, g‘oya) bo‘yicha tahlil qilib, o‘z fikrlarini maxsus kartochkalarga yozib qoldirishadi.

«Klaster» (Tarmoqlash) usuli:

Ma’lum bir tasviriy san’at janri, uslubi yoki rassom ijodini atroflicha tahlil qilishda qo‘llaniladi. Masalan, markazga «Manzara» so‘zi yoziladi va o‘quvchilar unga tegishli tushunchalarni (perspektiva, ufq chizig‘i, fasllar, kayfiyat, yetakchi rassomlar) tarmoqlar ko‘rinishida birikib chiqishadi.

«Venn diagrammasi» usuli:

Ikki xil rassom uslubini, tasviriy san’at janrlarini yoki yo‘nalishlarini (masalan, Realizm va Impressionizm, yoki Portret va Naturmort) o‘zaro solishtirish hamda ularning o‘xshash va farqli jihatlarini aniqlash uchun ishlatiladi.

«FSMU» texnologiyasi (Fikr, Sabab, Misol, Umumlashtirish):

Tasviriy san’at asarlarini tahlil qilishda o‘quvchilarning shaxsiy mulohazasini shakllantirishga xizmat qiladi:

F — Fikringizni bayon eting («Meningcha, bu asarda asosiy g‘oya...»).

S — Fikringiz sababini tushuntiring («Chunki rassom ishlatgan ranglar...»).

M — Fikringizni isbotlovchi misol keltiring («Masalan, fondagi to‘q ranglar orqali...»).

U — Fikringizni umumlashtiring.

«Aqliy hujum» (Brainstorming):

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

Yangi mavzu yoki asarni namoyish etishdan oldin o‘quvchilarning diqqatini jalb qilish va vizual savodxonligini oshirish uchun qo‘llaniladi. Masalan, noma’lum asar ko‘rsatilib: «Bu rasmda qanday voqea tasvirlangan deb o‘ylaysiz?» yoki «Muallif qanday kayfiyatni berishga harakat qilgan?» degan savollar beriladi.

2. Asarlar tahlilida interfaol yondashuv bosqichlari

Bosqich	Interfaol faoliyat
1. Vizual idrok (Kuzatish)	Asarga 1–2 daqiqa davomida jim kuzatish beriladi va dastlabki taassurotlar so‘raladi.
2. Tasviriylik va mazmun tahlili	«Sinkveyn» yoki «Kichik tadqiqot» usuli orqali asardagi detallar, obyektlar joylashuvi va syujet aniqlanadi.
3. Texnik va badiiy tahlil	Guruhlarga bo‘lingan holda ranglar, yorug‘-soya, kolorit va kompozitsiya markazi muhokama qilinadi.
4. Xulosa va baholash	«O‘ylab ko‘r — Juftlash — Ulash» texnikasi orqali har bir o‘quvchi asardan olgan xulosasi va hissiyotini sherigi hamda sinf bilan baham ko‘radi.

"Aqliy hujum" (Brainstorming): Yangi mavzuni boshlashda yoki kompozitsiya g‘oyasini qidirishda o‘quvchilarning fikr va takliflarini erkin to‘plash.

"Klaster" usuli: Masalan, "Musavvirlik janrlari" yoki "Issiq va sovuq ranglar" mavzulari bo‘yicha tushunchalarni tizimlashtirish va tarmoqlash.

"Munozara va keys-stadi": San’at asarining g‘oyaviy-badiiy mazmunini va rassomning mahoratini guruhlarda muhokama qilish.

Ta’lim-tarbiya jarayonining muvaffaqiyati va samaradorligi bevosita o‘qituvchining pedagogik mahorati, kasbiy tayyorgarligi va darsni to‘g‘ri tashkil eta olishiga bog‘liq.

Tasviriy san’at o‘qituvchisi faqatgina pedagogik-psixologik bilimlarga ega bo‘lib qolmay, balki yuksak badiiy mahorat sohibi ham bo‘lishi lozim. U quyidagi kompetensiyalarga ega bo‘lishi zarur:

Akademik qalamtasvir, rangtasvir va kompozitsiya qonuniyatlarini mukammal egallash.

O‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olish.

Ijodiy muhit yarata olish va o‘quvchilarda o‘z kuchiga bo‘lgan ishonchni uyg‘otish.

Darsda zamonaviy va pedagogik texnologiyalarni qo‘llay olish.

Standart tasviriy san’at (amaliy) darsi odatda quyidagi bosqichlardan iborat bo‘ladi:

Bosqich

Vaqti (45 min.)

Mazmuni va vazifalari

1. Tashkiliy qism

2–3 min.

O‘quvchilarni inventar (qog‘oz, qalam, bo‘yoqlar, molbert va b.) bilan tayyorligini tekshirish, dars muhitini yaratish.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

2. Nazariy tushuntirish va namoyish

10–12 min.

Yangi mavzuni bayon qilish, ko‘rgazmali vositalarni ko‘rsatish, pedagogik tasvirni taxtada/qog‘ozda bajarib berish.

3. Amaliy mustaqil ish

25–28 min.

O‘quvchilar tomonidan topshiriqni bajarilishi. O‘qituvchining yakka tartibdagi (individual) yordami, xatolarni ko‘rsatish.

4. Yakuniy xulosa va ko‘rgazma

3–5 min.

Bajarilgan ishlarni sinf oldida namoyish etish (mini-ko‘rgazma), yutuq va xatoliklarni muhokama qilish, baholash.

Tasviriy san’atda baholash o‘ziga xos xususiyatga ega. O‘qituvchi o‘quvchining faqatgina tayyor rasmini emas, balki uning mehnatsevarligini, ijodiy yondashuvini, avvalgi holatiga nisbatan o‘sishini va topshiriqni anglab yetganini e’tiborga olishi kerak. Har bir o‘quvchining qobiliyati va badiiy mahorati har xil bo‘lgani sababli, darsda individual va differensial yondashuv juda muhimdir.

Tasviriy san’at o‘qitish metodikasi — bu jamiyatning badiiy-madaniy ehtiyojlari va ta’lim talablari asosida muntazam rivojlanib boruvchi dinamik tizimdir. Sharq mutafakkirlarining boy ilmiy va badiiy merosini o‘rganish, uni zamonaviy pedagogik va didaktik tamoyillar bilan uyg‘unlashtirish ta’lim sifatini yangi bosqichga ko‘taradi.

Dars jarayonida an’anaviy akademik maktab talablarini (kalamtasvir, rangtasvir va kompozitsiya qonuniyatlari) saqlab qolgan holda, raqamli texnologiyalar, multimedia vositalari va interfaol usullardan foydalanish o‘quvchilarning badiiy-ijodiy salohiyatini po‘latday mustahkamlaydi. Shunga ko‘ra, tasviriy san’at o‘qituvchisi doimiy ravishda o‘z kasbiy mahoratini oshirib borishi, yangi pedagogik texnologiyalarni o‘zlashtirishi va o‘quvchilar qalbida go‘zallikka hamda san’atga bo‘lgan mehr va muhabbatni alangalatishi lozim.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Abdullayev N.U. Tasviriy san’at tarixi (2 jildlik). – Toshkent: O‘zbekiston, 2015.
2. Baymetov B.B. Naturadan rasm chizish metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
3. Boymetov B.B., Abdirasilov S.F. Chizmatasvir. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy me’moriy uyi, 2019.
4. Egamov A. Kompozitsiya asoslari. – Toshkent: San’at, 2017.
5. Hasanov R. Maktabda tasviriy san’atni o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.
6. Jabborov R.R. Tasviriy san’at darslarida pedagogik va raqamli texnologiyalarni qo‘llash. – Toshkent: Noshir, 2021.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

7. Nabiyev A. Qalamtasvir va rangtasvir asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
8. Oydinov N. O‘zbekiston tasviriy san’ati tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2014.
9. Sulaymonov A. Tasviriy va amaliy san’atda perspektiva hamda anatomiya. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020.
10. Ro‘ziyev E., Ashirboyev A. Muhandislik va grafik tasvirlash asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.
11. Ростовцев Н.Н. Методика преподавания изобразительного искусства в школе. – Москва: Агар, 2018.
12. Беда Г.В. Основы изобразительной грамоты: Рисунок, живопись, композиция. – Москва: Просвещение, 2017.
13. Ли Н.Г. Рисунок. Основы учебного академического рисунка. – Москва: Эксмо, 2022.
14. Баммес Г. Анатомия для художников (Образ человека). – Москва: АСТ, 2020.
15. Edwards B. Drawing on the Right Side of the Brain. – New York: TarcherPerigee, 2021.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

AMALIYOTCHI PSIXOLOGLARNING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYALARINI TAKOMILLASHTIRISHDA TRENING TEXNOLOGIYALARINING SAMARADORLIGI.

Latibjonov Rahmatillo Abdurashid o‘g‘li, Andijon viloyati Pedagogik mahorat markazi Pedagogika va psixologiya, ta’lim texnologiyalari kafedrasi p.f.f.d (PhD)., v.v.b dotsenti.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada amaliyotchi psixologlarning kommunikativ kompetensiyalarini takomillashtirishda trening texnologiyalarining samaradorligi ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. Maqolada kommunikativ kompetensiyaning tarkibiy komponentlari, ularni rivojlantirishga ta’sir etuvchi omillar hamda trening mashg;ulotlarining kasbiy faoliyat samaradorligini oshirishdagi o‘rni yoritilgan. Shuningdek, interfaol trening metodlari asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarning amaliyotchi psixologlarning faol tinglash, empatiya, samarali muloqot, konstruktiv fikr almashish va nizolarni boshqarish ko‘nikmalariga ta’siri tahlil qilingan.

MAQSAD: amaliyotchi psixologlarning kommunikativ kompetensiyalarini trening texnologiyalari vositasida rivojlantirishning ilmiy-nazariy va metodik asoslarini tahlil qilish hamda ularning kasbiy faoliyat samaradorligiga ta’sirini asoslash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda D. Hymes, B. Spitzberg, W. Cupach, K. Rogers, D. Goleman hamda D. Kolbning tajribaviy ta’lim modeli va K. Levinning guruh dinamikasi nazariyalariga tayangan holda kompetensiyaviy, tizimli va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar hamda ilmiy-nazariy tahlil metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: rolli o‘yinlar, keys-stadi, aqliy hujum, faol tinglash va refleksiya kabi interfaol trening metodlarining psixologlarda empatik munosabatni shakllantirish, emotsiyalarni boshqarish, nizolarni konstruktiv hal etish hamda jamoaviy hamkorlikni yuksaltirishdagi amaliy ustunliklari va mexanizmlari tizimlashtirildi.

XULOSA: trening texnologiyalari nazariy bilimlarni amaliy ko‘nikmalarga aylantiruvchi va amaliyotchi psixologlarning kasbiy moslashuvi hamda psixologik xizmat sifatini oshiruvchi samarali pedagogik vosita bo‘lib, ularni malaka oshirish tizimiga keng joriy etish lozimligi asoslandi.

Kalit so‘zlar: amaliyotchi psixolog, kommunikativ kompetensiya, trening texnologiyalari, psixologik trening, kasbiy rivojlanish, empatiya, faol tinglash, samarali muloqot, kommunikativ faoliyat, psixologik xizmat.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ТРЕНИНГОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ КОММУНИКАТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ПРАКТИЧЕСКИХ ПСИХОЛОГОВ.

Латибжонов Рахматилло Абдурашид огли, доктор философии (PhD) по педагогическим наукам, исполняющий обязанности доцента кафедры педагогики, психологии и образовательных технологий, Андижанский областной центр педагогического мастерства.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье с научно-теоретической и практической точек зрения проанализирована эффективность тренинговых технологий в совершенствовании коммуникативных компетенций практических психологов. Рассмотрены структурные компоненты коммуникативной компетентности, факторы, влияющие на её развитие, а также роль тренинговых занятий в повышении эффективности профессиональной деятельности. Кроме того, проведён анализ влияния занятий, организованных на основе интерактивных тренинговых методов, на развитие у практических психологов навыков активного слушания, эмпатии, эффективной коммуникации, конструктивного обмена мнениями и управления конфликтными ситуациями.

ЦЕЛЬ: научно-теоретический и методический анализ развития коммуникативной компетентности практических психологов посредством тренинговых технологий и обоснование их влияния на эффективность профессиональной деятельности.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в качестве методологической базы использованы компетентностный, системный и личностно-ориентированный подходы, теории Д. Хаймса, Б. Спитцберга, В. Купача, К. Роджерса, Д. Гоулмана, а также модель экспериментального обучения Д. Колба и теория групповой динамики К. Левина.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: систематизированы механизмы и преимущество интерактивных методов тренинга (ролевые игры, кейс-стади, мозговой штурм, рефлексия, обратная связь) в формировании эмпатии, управлении эмоциями, разрешении конфликтов и развитии навыков командного взаимодействия у психологов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: доказано, что тренинговые технологии выступают эффективным педагогическим средством трансформации теоретических знаний в практические навыки, повышения качества психологических услуг и профессиональной адаптации специалистов в системе повышения квалификации.

Ключевые слова: практический психолог, коммуникативная компетентность, тренинговые технологии, психологический тренинг, профессиональное развитие, эмпатия, активное слушание, эффективная коммуникация, коммуникативная деятельность, психологическая служба.

EFFECTIVENESS OF TRAINING TECHNOLOGIES IN ENHANCING THE COMMUNICATIVE COMPETENCIES OF PRACTITIONER PSYCHOLOGISTS.

Latibjonov Rahmatillo Abdurashid o‘g‘li, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences, Acting Associate Professor, Department of Pedagogy, Psychology and Educational Technologies, Andijan Regional Center for Pedagogical Excellence

Annotation

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

INTRODUCTION: this article presents a scientific, theoretical, and practical analysis of the effectiveness of training technologies in enhancing the communicative competencies of practitioner psychologists. It examines the structural components of communicative competence, the factors influencing its development, and the role of training sessions in improving professional performance. Furthermore, the study analyzes the impact of training activities organized through interactive training methods on the development of practitioner psychologists' active listening, empathy, effective communication, constructive exchange of ideas, and conflict management skills. The findings indicate that the systematic application of training technologies contributes significantly to the enhancement of communicative competence and the effectiveness of psychological services.

AIM: to analyze the theoretical and methodological foundations of developing practical psychologists' communicative competence through training technologies and to evaluate their impact on professional performance.

MATERIALS AND METHODS: the study applied competency-based, systemic, and person-centered approaches, drawing upon theoretical frameworks by D. Hymes, B. Spitzberg, W. Cupach, C. Rogers, D. Goleman, D. Kolb's experiential learning model, and K. Lewin's group dynamics theory.

DISCUSSION AND RESULTS: the mechanisms and practical benefits of interactive training methods (role-playing, case studies, brainstorming, active listening techniques, and reflection) were systematized in terms of enhancing empathy, emotional regulation, constructive conflict management, and collaborative skills among psychologists.

CONCLUSION: training technologies serve as an effective pedagogical tool to convert theoretical knowledge into practical skills, accelerating professional adaptation and boosting the quality of psychological services in professional development systems.

Keywords: practitioner psychologist, communicative competence, training technologies, psychological training, professional development, empathy, active listening, effective communication, communicative activity, psychological services.

Globallashuv jarayonlarining jadallashuvi, ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar hamda psixologik xizmatlar sifatiga qo'yilayotgan zamonaviy talablar amaliyotchi psixologlarning kasbiy kompetensiyalarini muntazam rivojlantirib borishni taqozo etmoqda. Xususan, ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan amaliyotchi psixologning kasbiy muvaffaqiyati nafaqat uning nazariy bilimlari va metodik tayyorgarligiga, balki samarali muloqot o'rnatish, tinglay olish, empatik munosabat bildirish, nizoli vaziyatlarni konstruktiv hal etish hamda turli ijtimoiy guruhlar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish kabi kommunikativ kompetensiyalariga ham bevosita bog'liqdir.

Bugungi kunda psixologik xizmat tizimida yuzaga kelayotgan murakkab vazifalar amaliyotchi psixologlardan yuqori darajadagi kommunikativ tayyorgarlikni talab etmoqda. Psixologning o'quvchilar, pedagoglar, ota-onalar va boshqa mutaxassislar bilan samarali

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

hamkorlikni tashkil eta olishi psixologik yordamning sifati va natijadorligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Shu bois kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga xizmat qiluvchi innovatsion pedagogik yondashuvlar va zamonaviy trening texnologiyalarini amaliyotga keng joriy etish dolzarb ilmiy-amaliy vazifalardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Pedagogika va psixologiya fanlarida kompetensiyaviy yondashuv asosida mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish masalalari keng o‘rganilgan bo‘lsa-da, amaliyotchi psixologlarning kommunikativ kompetensiyalarini trening texnologiyalari vositasida rivojlantirishning metodik asoslari, mazmuni va samaradorligini kompleks tahlil qilishga qaratilgan tadqiqotlar hali ham yetarli darajada emas. Ayniqsa, malaka oshirish tizimida interfaol trening metodlaridan foydalanish orqali kommunikativ kompetensiyaning tarkibiy komponentlarini rivojlantirish mexanizmlarini ilmiy asoslash muhim ahamiyat kasb etadi.

Trening texnologiyalari ishtirokchilarning faol ishtiroki, refleksiv tahlil, guruhiy hamkorlik va amaliy mashqlar orqali nazariy bilimlarni real kasbiy vaziyatlarda qo‘llash imkonini yaratadi. Mazkur texnologiyalar kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantirish va takomillashtirish, kasbiy motivatsiyani kuchaytirish, ijtimoiy-psixologik moslashuvni rivojlantirish hamda muloqot madaniyatini yuksaltirishda samarali pedagogik vosita sifatida e'tirof etiladi. Shu nuqtai nazardan, amaliyotchi psixologlarning kommunikativ kompetensiyalarini takomillashtirishda trening texnologiyalarining samaradorligini ilmiy jihatdan tahlil qilish, ularning kasbiy faoliyatdagi imkoniyatlarini baholash hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqish bugungi kunning dolzarb ilmiy masalalaridan biri hisoblanadi. Mazkur maqolada trening texnologiyalarining kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishdagi o‘rni, ularning kasbiy faoliyat samaradorligiga ta'siri hamda psixologik xizmat sifatini oshirishdagi ahamiyati ilmiy-nazariy va amaliy nuqtai nazardan yoritiladi.

Kommunikativ kompetensiya zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarining eng muhim tadqiqot obyektlaridan biri bo‘lib, u mutaxassisning kasbiy faoliyatini samarali tashkil etish, shaxslararo munosabatlarni rivojlantirish hamda ijtimoiy hamkorlikni ta’minlashning muhim omili sifatida e’tirof etiladi. So‘nggi yillarda kompetensiyaviy yondashuv asosida mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish masalalariga alohida e’tibor qaratilib, kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari keng tadqiq etilmoqda.

Kommunikativ kompetensiya tushunchasi dastlab D. Hymes tomonidan ilgari surilib, u til bilimlari bilan bir qatorda muloqot vaziyatiga mos ravishda fikr almashish, ijtimoiy me’yorlarga amal qilish va samarali kommunikatsiyani amalga oshirish qobiliyati sifatida tavsiflangan. Keyinchalik M. Canale va M. Swain ushbu nazariyani rivojlantirib, kommunikativ kompetensiyaning grammatik, sotsiolingvistik, diskursiv hamda strategik komponentlarini ilmiy asoslab berganlar. Mazkur yondashuv kommunikativ kompetensiyani ko‘p komponentli tizim sifatida o‘rganish uchun metodologik asos yaratdi.

Kasbiy kommunikativ kompetensiyani tadqiq etishda B. Spitzberg va W.Cupach tomonidan ishlab chiqilgan model alohida ilmiy ahamiyatga ega. Olimlar kommunikativ

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

kompetensiyani motivatsiya, bilim va amaliy ko‘nikmalarning o‘zaro uyg‘unligi sifatida izohlab, aynan ushbu uch omil samarali kasbiy muloqotni ta’minlashini ta’kidlaydilar. Mazkur konsepsiya psixologlarning kasbiy faoliyatini tashkil etishda kommunikativ tayyorgarlikning ustuvor ahamiyatini ko‘rsatadi.

Psixologik xizmat samaradorligini ta’minlashda empatiya, faol tinglash va refleksiv muloqot ko‘nikmalarining o‘rni K. Rogersning insonparvarlik nazariyasida batafsil yoritilgan. Uning fikricha, mijozni baholamasdan qabul qilish, samimiylik va empatik munosabat psixologik yordamning eng muhim shartlaridan biri hisoblanadi. D. Goleman esa emotsional intellekt konsepsiyasi orqali samarali muloqotning emotsiyalarni boshqarish, boshqalarni tushunish va ijtimoiy munosabatlarni yo‘lga qo‘yish bilan uzviy bog‘liqligini ilmiy asoslab bergan.

Trening texnologiyalarining nazariy va metodik asoslari D. Kolbning tajribaviy ta’lim modeli hamda K. Levinning guruh dinamikasi nazariyalarida o‘z aksini topgan. Ushbu yondashuvlarga ko‘ra, trening jarayonida ishtirokchilarning faol ishtiroki, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, rolli o‘yinlar, refleksiya va fikr almashish kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantirishning samarali mexanizmi hisoblanadi. Ayniqsa, interfaol trening metodlari nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan integratsiyalash imkonini yaratadi.

Mamlakatimizda ham kompetensiyaviy yondashuv asosida pedagog va psixologlarning kasbiy salohiyatini rivojlantirish, ularning kommunikativ madaniyatini yuksaltirish hamda malaka oshirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qator ilmiy izlanishlar olib borilgan. Ushbu tadqiqotlarda mutaxassislarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari, interfaol metodlarning afzalliklari hamda psixologik xizmat sifatini oshirish masalalari yoritilgan. Biroq amaliyotchi psixologlarning kommunikativ kompetensiyalarini aynan trening texnologiyalari vositasida kompleks rivojlantirish mexanizmlari va ularning samaradorligini eksperimental jihatdan baholashga oid tadqiqotlar hali ham yetarli emas. Shu sababli amaliyotchi psixologlarning kommunikativ kompetensiyalarini trening texnologiyalari asosida rivojlantirishning ilmiy-metodik asoslarini takomillashtirish, trening dasturlarining samaradorligini baholash hamda ularni malaka oshirish tizimiga integratsiya qilish dolzarb ilmiy-amaliy vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Mazkur mavzu kompetensiyaviy, tizimli va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar asosida yozilgan. Mavzuning nazariy asosini kommunikativ kompetensiya va trening texnologiyalariga oid mahalliy hamda xorijiy olimlarning ilmiy qarashlari tashkil etdi.

Jumladan, D. Hymes kommunikativ kompetensiyani nafaqat tilni bilish, balki undan turli ijtimoiy vaziyatlarda maqsadga muvofiq foydalanish qobiliyati sifatida izohlaydi. B. Spitzberg va W. Cupach kommunikativ kompetensiyani motivatsiya, bilim va amaliy ko‘nikmalarning o‘zaro uyg‘unligi orqali namoyon bo‘ladigan integrativ sifat deb ta’riflaydilar. K. Rogersning insonparvarlik nazariyasida empatiya, faol tinglash va samimiy muloqot psixologik yordamning asosiy shartlari sifatida e'tirof etilgan. Shuningdek, D. Kolbning tajribaviy ta’lim modeli trening mashg‘ulotlarida amaliy tajriba, refleksiya va faol

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ishtirok etish orqali kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning samarali mexanizmini asoslaydi.

Kommunikativ kompetensiya amaliyotchi psixolog kasbiy kompetentligining asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, psixologik xizmatning samaradorligini belgilovchi muhim omillardan hisoblanadi. Ta’lim muassasalarida psixologning faoliyati o‘quvchilar, pedagoglar, ota-onalar hamda boshqa mutaxassislar bilan samarali muloqotni yo‘lga qo‘yishni talab etadi. Shu sababli kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan trening texnologiyalarining amaliy ahamiyati tobora ortib bormoqda.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, trening mashg‘ulotlari ishtirokchilarning muloqot jarayonidagi faolligini oshirish, fikrni aniq va ravon ifodalash, suhbatdoshni diqqat bilan tinglash hamda o‘zaro ishonchga asoslangan munosabatlarni shakllantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, guruhiy muhokamalar, rolli o‘yinlar, vaziyatli topshiriqlar va refleksiv mashqlar ishtirokchilarning kommunikativ faolligini kuchaytirish bilan birga, ularning kasbiy muammolarni hamkorlikda hal etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Trening texnologiyalaridan foydalanish psixologlarda empatik munosabatni shakllantirish, emotsiyalarni boshqarish, nizoli vaziyatlarda konstruktiv qarorlar qabul qilish hamda samarali fikr almashish imkoniyatlarini kengaytiradi. Bunday mashg‘ulotlarda yaratiladigan ijtimoiy-psixologik muhit ishtirokchilarning o‘z fikrini erkin bayon etishiga, boshqalarning nuqtai nazarini hurmat qilishiga va jamoaviy hamkorlikni rivojlantirishiga xizmat qiladi. Shuningdek, trening mashg‘ulotlari davomida o‘zini-o‘zi tahlil qilish, refleksiya va teskari aloqadan foydalanish kommunikativ kompetensiyaning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko‘rsatadi. Psixologlar o‘zlarining kuchli va rivojlantirilishi lozim bo‘lgan jihatlarini anglay boshlaydilar, bu esa kasbiy o‘sish uchun muhim omil hisoblanadi. Natijada kasbiy muloqot sifati, psixologik maslahat berish madaniyati hamda hamkorlik samaradorligi sezilarli darajada yaxshilanadi. Olib borilgan tahlillar trening texnologiyalarining an'anaviy o‘qitish shakllariga nisbatan interfaolligi bilan ajralib turishini ko‘rsatadi. Ishtirokchilarning bevosita amaliy faoliyatga jalb etilishi, real kasbiy vaziyatlarni modellashtirish va ularni birgalikda tahlil qilish kommunikativ kompetensiyaning barcha tarkibiy komponentlarini kompleks rivojlantirish imkonini beradi. Ayniqsa, faol tinglash, empatiya, muloqot madaniyati, jamoada ishlash va nizolarni boshqarish ko‘nikmalarining rivojlanishi psixologlarning kasbiy faoliyatida muhim natijalarni ta’minlaydi. Mazkur kompetensiyalarni rivojlantirishda trening texnologiyalarining imkoniyatlari keng bo‘lib, ular ishtirokchilarning bilim, ko‘nikma va shaxsiy sifatlarini kompleks ravishda takomillashtirishga xizmat qiladi.

Trening mashg‘ulotlarida qo‘llaniladigan interfaol metodlar kommunikativ kompetensiyaning barcha tarkibiy qismlarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan. Jumladan, rolli o‘yinlar ishtirokchilarga turli kasbiy vaziyatlarni modellashtirish va ularda samarali muloqot usullarini qo‘llash imkonini beradi. Keys-stadi (case study) metodi real hayotiy muammolarni tahlil qilish va maqbul yechimlarni ishlab chiqishga xizmat qiladi. Guruhiy munozaralar va “aqliy hujum” metodlari esa muloqot madaniyatini rivojlantirish, mustaqil fikrlash va jamoaviy qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda faol tinglash mashqlari, empatiyani rivojlantirish texnikalari, teskari aloqa (feedback) hamda refleksiya alohida ahamiyat kasb etadi. Faol tinglash suhbatdoshning fikrini to‘liq anglash va unga nisbatan hurmat bilan munosabat bildirishni shakllantirsa, refleksiya o‘z faoliyatini tahlil qilish va mavjud kamchiliklarni aniqlash imkonini yaratadi. Teskari aloqa esa trening ishtirokchilariga o‘z kommunikativ xatti-harakatlarini baholash va takomillashtirishga yordam beradi.

Trening texnologiyalarining samaradorligi ularning ishtirokchini passiv tinglovchidan faol subyektga aylantirishi bilan izohlanadi. Mashg‘ulotlar davomida yuzaga keladigan ijobiy psixologik muhit, ochiq muloqot va o‘zaro ishonch ishtirokchilarning kommunikativ faolligini oshiradi hamda kasbiy o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan motivatsiyasini kuchaytiradi. Shu sababli trening texnologiyalaridan malaka oshirish tizimida muntazam foydalanish amaliyotchi psixologlarning kommunikativ kompetensiyalarini takomillashtirishning eng samarali usullaridan biri hisoblanadi.

Trening texnologiyalarining asosiy afzalliklari:

Trening texnologiyalarining amaliyotchi psixologlar faoliyatidagi ustunliklari quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

- nazariy bilimlarni amaliy ko‘nikmaga aylantiradi;
- kommunikativ faollik va o‘ziga bo‘lgan ishonchni oshiradi;
- empatiya va faol tinglash ko‘nikmalarini rivojlantiradi;
- nizoli vaziyatlarni konstruktiv hal etish malakasini shakllantiradi;
- jamoada ishlash va hamkorlik madaniyatini takomillashtiradi;
- refleksiya va o‘zini- o‘zi baholash ko‘nikmalarini rivojlantiradi;
- kasbiy moslashuv hamda psixologik xizmat samaradorligini oshiradi.

Mazkur jihatlar trening texnologiyalarining amaliyotchi psixologlarning kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ilmiy va amaliy ahamiyatini yaqqol namoyon etadi hamda ularni malaka oshirish tizimida keng qo‘llash zarurligini asoslaydi.

Olib borilgan ilmiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, trening texnologiyalari amaliyotchi psixologlarning kommunikativ kompetensiyalarini takomillashtirishda samarali pedagogik vosita hisoblanadi. Interfaol metodlar asosida tashkil etilgan trening mashg‘ulotlari psixologlarning faol tinglash, empatiya, konstruktiv muloqot, nizolarni boshqarish hamda jamoaviy hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Natijada ularning kasbiy faoliyat samaradorligi ortib, psixologik xizmat ko‘rsatish sifati yaxshilanadi. Shuningdek, trening texnologiyalarining amaliyotga tatbiq etilishi nazariy bilimlarni real kasbiy vaziyatlarda qo‘llash, kommunikativ muammolarni mustaqil hal etish hamda kasbiy refleksiyani rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratadi. Mazkur texnologiyalar mutaxassislarning kasbiy moslashuvini tezlashtirish, muloqot madaniyatini yuksaltirish va ta’lim jarayoni ishtirokchilari bilan samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu nuqtai nazardan, malaka oshirish tizimida amaliyotchi psixologlarning kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan trening dasturlarini

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

takomillashtirish, zamonaviy interfaol metodlarni keng joriy etish hamda ularning samaradorligini muntazam baholab borish maqsadga muvofiqdir. Bu esa psixologlarning kasbiy kompetentligini yuksaltirish, psixologik xizmat sifatini oshirish hamda ta'lim tizimida sog'lom psixologik muhitni shakllantirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-son Farmoni. *2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi*. – Toshkent, 2022.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF–158-son Farmoni. *"O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida*. – Toshkent, 2023.
3. Andreeva, G. M. *Sotsial'naya psikhologiya*. Aspekt Press, 2018. 352 pp.
4. Goleman, Daniel. *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. Bantam Books, 1995. 352 pp.
5. Hymes, Dell H. *On Communicative Competence*. University of Pennsylvania Press, 1972. 293 pp.
6. Kolb, David A. *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. Prentice Hall, 1984. 256 pp.
7. Leontyev, A. A. *Psikhologiya obshcheniya*. Smysl, 1999. 365 pp.
8. Mitina, L. M. *Psikhologiya professional'nogo razvitiya lichnosti*. Akademiya, 2019. 400 pp.
9. OECD. *Teachers and School Leaders as Lifelong Learners: TALIS 2020 Results*. OECD Publishing, 2020. 238 pp.
10. Raven, John. *Competence in Modern Society: Its Identification, Development and Release*. H. K. Lewis, 1984. 251 pp.
11. Rogers, Carl R. *On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy*. Houghton Mifflin, 1961. 420 pp.
12. Spitzberg, Brian H., and William R. Cupach. *Interpersonal Communication Competence*. Sage Publications, 1984. 315 pp.
13. UNESCO. *Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education*. UNESCO Publishing, 2021. 186 pp.
14. Zeer, E. F. *Psikhologiya professional'nogo obrazovaniya*. Akademicheskii Proekt, 2021. 287 pp.
15. Zimnyaya, I. A. *Klyuchevye kompetentsii kak rezul'tat sovremennogo obrazovaniya*. Issledovatel'skii tsentr problem kachestva podgotovki spetsialistov, 2004. 42 pp.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

A FIVE-STAGE MODEL OF TEACHING PROFESSIONAL TERMINOLOGY THROUGH VTTSS TECHNOLOGY (Illustrated on Architecture-Related Terms).

Sabirova Nilufar Kudratovna, Independent researcher at Uzbekisstan State World Languages University, Teacher at Profi University.
ORCID: 0009-0000-8226-4664

Annotation

INTRODUCTION: this article presents a five-stage model, comprising Vazifa (Task-setting), Topshiriq (Assignment), Tahlil (Analysis), Sinov (Application), and Sharh (Feedback), for teaching professional terminology through VTTSS technology. Terminology in ESP instruction is often taught incidentally, through translated word lists and without systematic visual support, leaving learners underprepared for professional communication. The model integrates dual coding theory, multimedia learning theory, task-based language teaching, and sociocultural theory into a single, replicable classroom sequence. Each stage is described in terms of its function, theoretical grounding, and practical realisation, illustrated with architecture-related terminology. Preliminary observation suggests the model increases learner engagement and terminological accuracy, and that it is transferable to other ESP contexts. Professional terminology in ESP instruction is frequently taught incidentally through bilingual word lists without visual context, leaving students underprepared for real-world professional communication.

AIM: to present, methodologically justify, and illustrate a five-stage model (Vazifa, Topshiriq, Tahlil, Sinov, Sharh) based on VTTSS technology for systemic terminology acquisition.

MATERIALS AND METHODS: the model integrates dual coding theory (A. Paivio), multimedia learning theory (R. Mayer), task-based language teaching (R. Ellis, D. Nunan), sociocultural theory (L. Vygotsky), and Galperin's stage-by-stage formation of mental actions through pedagogical modeling.

DISCUSSION AND RESULTS: the functional mechanics of each stage (Task-setting, Assignment/Visualization, Analysis, Application/Synthesis, and Feedback/Evaluation) were demonstrated using architectural vocabulary (e.g., beam vs. column), revealing enhanced cognitive, operational, and reflective components of terminological competence.

CONCLUSION: the five-stage VTTSS model provides a replicable, structurally sound framework that improves terminological accuracy and learner engagement, offering high adaptability across various ESP domains.

Keywords: english for Specific Purposes (ESP), VTTSS technology, terminological competence, task-based language teaching, multimedia learning, professional vocabulary, five-stage model.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ПЯТИЭТАПНАЯ МОДЕЛЬ ОБУЧЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ НА ОСНОВЕ ТЕХНОЛОГИИ VTTSS (на примере архитектурных терминов).

Сабирова Нилюфар Кудратовна, самостоятельный соискатель Узбекского государственного университета мировых языков, преподаватель Университета Profi (Profi University).

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье представлена пятиэтапная модель обучения профессиональной терминологии на основе технологии VTTSS, включающая этапы Вазифа (постановка задачи), Топшириқ (задание), Таҳлил (анализ), Синов (применение) и Шарҳ (обратная связь). В практике ESP терминология зачастую вводится бессистемно, посредством переводных списков, без визуальной поддержки, что снижает готовность обучающихся к профессиональной коммуникации. Модель объединяет теорию двойного кодирования, теорию мультимедийного обучения, коммуникативно-деятельностный подход и социокультурную теорию в единую практическую последовательность. Каждый этап рассматривается с точки зрения функции, теоретического обоснования и практической реализации на примере архитектурной терминологии. Предварительные наблюдения показывают рост вовлечённости обучающихся и точности использования терминов; модель может быть адаптирована для других направлений ESP. При обучении английскому языку для специальных целей (ESP) терминология часто вводится бессистемно и без визуальной поддержки, что снижает готовность студентов к профессиональной коммуникации.

ЦЕЛЬ: разработка, научно-методическое обоснование и апробация пятиэтапной модели VTTSS (Вазифа, Топшириқ, Таҳлил, Синов, Шарҳ) для эффективного формирования терминологической компетенции.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: методологическую основу исследования составили теория двойного кодирования (А. Пайвио), мультимедийное обучение (Р. Майер), коммуникативно-деятельностный подход (Р. Эллис, Д. Нунан), социокультурная теория (Л. Выготский) и концепция поэтапного формирования умственных действий (П. Гальперин).

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: описана функция каждого этапа модели на примере архитектурных терминов (beam, column и др.), продемонстрированы механизмы развития когнитивного, операционного и рефлексивного компонентов компетентности, а также зафиксирован рост вовлечённости учащихся и точности использования лексики.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: пятиэтапная модель VTTSS является универсальной и эффективной педагогической технологией, обеспечивающей системное усвоение профессиональной лексики с возможностью адаптации к другим направлениям ESP.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Ключевые слова: английский язык для специальных целей (ESP), технология VTTSS, терминологическая компетенция, коммуникативно-деятельностный подход, мультимедийное обучение, профессиональная лексика, пятиэтапная модель.

VTTSS TEXNOLOGIYASI ASOSIDA KASBIY TERMINLARNI O'QITISHNING BESH BOSQICHLI MODELI (arxitektura terminlari misolida).

Sabirova Nilufar Qudratovna, O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti mustaqil izlanuvchisi, Profi University o‘qituvchisi.

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada kasbiy terminlarni o'qitish uchun VTTSS texnologiyasiga asoslangan besh bosqichli model (Vazifa, Topshiriq, Tahlil, Sinov va Sharh) taqdim etiladi. Hozirgi kunda ESP darslarida kasbiy terminlar ko'pincha tizimsiz va vizual qo'llab-quvvatlovsiz o'rgatiladi, bu talabalarning kasbiy muloqotga tayyorligini pasaytiradi. Taklif etilayotgan model dual kodlashtirish, multimedia ta'lim, vazifaga yo'naltirilgan o'qitish va ijtimoiy-madaniy nazariyalarni yagona amaliy izchillikka birlashtiradi. Har bir bosqichning maqsadi, nazariy asosi va amaliy namunasi arxitektura terminologiyasi misolida ko'rsatilgan. Dastlabki kuzatuvlar modelning talabalar faolligini va terminlardan to'g'ri foydalanishni oshirishini ko'rsatdi. Model boshqa kasbiy yo'nalishlarga ham moslashtirilishi mumkin. ESP (maxsus maqsadlarga yo‘naltirilgan ingliz tili) darslarida kasbiy terminlar ko‘pincha an’anaviy tarjima ro‘yxatlari orqali, tizimsiz va vizual qo‘llab-quvvatlovsiz o‘rgatilishi talabalarning real kasbiy muloqotga tayyorgarlik darajasini pasaytirmoqda.

MAQSAD: VTTSS texnologiyasiga asoslangan besh bosqichli modelni (Vazifa, Topshiriq, Tahlil, Sinov va Sharh) ilmiy va metodik jihatdan asoslash hamda uni arxitektura terminologiyasi misolida amaliyotga tatbiq etish imkoniyatlarini ko‘rsatish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqotda dual kodlashtirish (A. Paivio), multimedia ta’limi (R. Mayer), vazifaga yo‘naltirilgan o‘qitish (R. Ellis, D. Nunan), ijtimoiy-madaniy (L. Vygotsky) hamda bosqichma-bosqich aqliy harakatlarni shakllantirish (P. Galperin) nazariyalari va pedagogik modellashtirish metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: VTTSS modelining har bir bosqichi (vizuallashtirish/topshiriq, tahlil, tizimlashtirish, sintez/amaliy qo‘llash va samaradorlikni baholash) arxitektura terminlari (beam, column va b.) misolida yoritilib, u talabalarda terminologik kompetensiyaning kognitiv, operatsional va refleksiv komponentlarini rivojlantirishi hamda ularni faol subyektga aylantirishi ko‘rsatildi.

XULOSA: Taklif etilgan besh bosqichli model kasbiy terminlarni o‘zlashtirishda tizimlilik va yuqori amaliy natijadorlikni ta’minlaydi hamda uni arxitekturadan tashqari boshqa ESP sohalarida ham keng qo‘llash mumkin.

Kalit so'zlar: ESP, VTTSS texnologiyasi, terminologik kompetensiya, vazifaga yo'naltirilgan o'qitish, multimedia ta'lim, kasbiy leksika, besh bosqichli model.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

The ability to use professional terminology accurately is a defining component of communicative competence in any field-specific variety of English: without it, a graduate cannot describe a structure, explain a procedure, or participate credibly in professional discussion, however fluent their general English may be. Despite this, terminology instruction in ESP classrooms is frequently under-theorised in practice: terms are commonly introduced as isolated translation pairs, embedded incidentally within general-topic units, and assessed, if at all, through simple recognition rather than productive professional use.

This article presents, in a form suitable for direct classroom adoption, a five-stage instructional model called VTTSS (Vazifa, Topshiriq, Tahlil, Sinov, Sharh), developed to address this gap. The model was developed as part of a broader study of teaching architecture-related terminology and is illustrated here using architectural examples; its underlying logic, however, is not specific to architecture, and the article concludes by discussing its transferability to other professional domains.

The model draws on four complementary strands of research. Hutchinson and Waters' foundational account of English for Specific Purposes establishes that instruction must be organised around learners' target communicative needs rather than a generic general-English syllabus, a principle reflected in the model's first stage, which frames every lesson in explicitly professional rather than purely linguistic terms.

Dual coding theory, associated with Paivio, holds that information encoded both verbally and visually is retained more effectively than information encoded verbally alone, a principle of particular relevance to technical terms, which are almost always tied to a concrete visual referent. Mayer's cognitive theory of multimedia learning extends this into concrete instructional-design principles, such as presenting corresponding words and images in close spatial proximity, informing the model's visual-presentation stage. Task-based language teaching, developed by Ellis and Nunan, provides the model's account of what it means for a term to be "acquired": not merely recognised, but deployed accurately within a task with a genuine communicative outcome.

Sociocultural theory, associated with Vygotsky, and specifically the concept of the zone of proximal development, informs the model's treatment of feedback as a collaborative, scaffolded process. Research on technology-enhanced learning, associated with Chapelle and Warschauer, cautions that technology is pedagogically valuable only when purposefully integrated into a coherent sequence rather than introduced as an unstructured novelty; this motivates the decision to embed visual and virtual tools within a fixed five-stage structure. While each strand is well established individually, existing ESP literature rarely combines them into a single, replicable classroom procedure for terminology instruction; it is this integration that constitutes the contribution of the model below.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

The Five-Stage VTTSS Model

The model is organised around five sequential stages, summarised in Table 1 together with their theoretical grounding and a representative classroom example.

Table 1. The five stages of the VTTSS model

Stage	Pedagogical function	Theoretical grounding	Example
Vazifa (Task-setting)	The professional aim of the lesson is stated explicitly.	Needs-based ESP course design	"Identify the structural elements of a building."
Topshiriq (Assignment)	Terms are presented together with visual or virtual material.	Dual coding; multimedia learning	Matching terms to a labelled diagram or model.
Tahlil (Analysis)	The meaning, function, and potential confusion of each term are analysed.	Constructivist, scaffolded analysis	Contrasting "beam" and "column".
Sinov (Application)	Students use the terms productively in a communicative task.	Task-based language teaching	Describing a structure to a partner.
Sharh (Feedback)	Structured feedback and reflection are provided.	Sociocultural theory (ZPD)	Teacher or peer feedback; self-reflection.

Each stage is discussed briefly below.

Vazifa (Task-setting). The lesson opens with an explicit professional communicative goal (e.g., "By the end of this lesson, you will be able to name the main structural elements of a building in English") rather than a list of words to be learned, increasing motivation by connecting the lesson to learners' future professional identity.

Assignment. Students first encounter the target terms together with a visual or virtual referent (a photograph, labelled diagram, or 3D model). No analysis or production is required yet; the aim is simply to establish a clear verbal-visual association for each term.

Analysis. Students examine term meaning and function in depth, typically through guided comparison of easily confused items (e.g., "beam" vs "column"), pre-empting errors that commonly arise from translation-based or purely receptive instruction.

Application. Students use the terms productively in a task approximating genuine professional communication, such as describing a structure, justifying a design choice, or presenting a project outline. A term is considered acquired only once it can be deployed accurately under authentic communicative demand.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Feedback. The lesson concludes with structured feedback (from the teacher, from peers, or through self-reflection) in which students identify mastered terms and terms needing further attention, calibrated to what each learner can achieve with support and feeding directly into subsequent independent study.

Illustrative Classroom Example

A condensed example, based on the semantic field of structural elements (column, beam, foundation, wall, roof, arch, dome, facade), illustrates the model in integrated form:

Objective: Students will describe the structural elements of a building and present part of a model to the class.

Assignment: using a virtual model, the teacher introduces the terms, pointing to each element as it is named.

Analysis: in pairs, students contrast easily confused terms ("beam" vs "column"), referring to the model.

Test: pairs describe an element without naming it while a partner guesses; groups then present part of the building using at least six target terms.

Comment: the teacher reviews common errors; each student notes one mastered term and one for further practice.

Preliminary classroom observation of lessons built on this sequence indicated higher spontaneous and accurate use of target terminology when a genuine visual referent was available at the Topshiriq stage, and a visible reduction in confusion between near-synonymous terms following the Tahlil stage; these observations are consistent with, though not a substitute for, formal experimental validation.

Theoretical basis

Effective teaching of professional terminology is considered one of the priority areas of modern competency-based education. As a result of the global labor market and the expansion of international scientific and technical cooperation, the competence of specialists to correctly use professional terms, understand their content, and apply them in practical activities is recognized as an important professional indicator. Therefore, instead of traditional approaches to teaching terms based solely on memorizing their lexical meaning, there is a need to introduce innovative pedagogical technologies that involve the student in the process of active cognition and develop them step-by-step.

The theory of the stage-by-stage formation of knowledge in pedagogical and psychological sciences was developed by P.Ya. It relies on the scientific views of such scholars as Galperin, L.S. Vygotsky, J. Bruner, and B. Bloom. In these theories, it is argued that a student's acquisition of new knowledge is the result of sequentially organized cognitive activity rather than simple information perception. In particular, Vygotsky's theory of the "near zone of development" emphasizes that the methodological assistance created by the teacher leads the student to the level of independent acquisition of new knowledge. From this perspective, teaching professional terms yields effective results only when carried out through consistently organized stages.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Terminological competence is not limited to memorizing a term. It also includes the skills of understanding the semantic content of a term, understanding its connection with other concepts, correct application in scientific and professional speech, and its creative use in new situations. Therefore, in the didactics of modern terminology, the theories of constructivism, the communicative approach, competency-based education, and contextual learning are considered as an important methodological basis. These approaches view the student not as a passive consumer of knowledge, but as an active creator.

According to the constructivist approach, the true meaning of a term is formed through its application in real professional situations. This means that the student deeply assimilates the term not only through definition but also through its analysis in problem situations, group discussion, application in projects, and reflection. This contributes to the long-term preservation of professional terms in memory and their free use in practical activities.

The competency-based approach interprets terminological training as a component of professional competence. In this approach, terminological competence is considered to consist of three main components: the cognitive component (knowledge of the content of the term), the operational component (use of the term in professional activity) and the reflexive component (assessment and improvement of the effectiveness of the use of terms). Therefore, the methodology of teaching terms must ensure the gradual development of these components.

VTTSS technology is characterized as an innovative pedagogical model developed by integrating these theoretical views. This technology involves organizing the process of mastering professional terms based on five sequentially developing interconnected stages. The main idea of the model is that terminological knowledge begins with simple memorization and becomes a perfect competence through the stages of understanding, analysis, practical application, and independent creative use.

The first stage of VTTSS technology is Visualization (V), where new terms are presented through graphic images, infographics, conceptual maps, diagrams, and multimedia tools. According to cognitive psychology research, visual information is processed faster and retained longer in human memory compared to textual information. Therefore, initially associating a term with a visual image significantly enhances its initial perception.

In the second stage - Analysis (T), students analyze the linguistic structure, etymology, semantic features, synonyms and antonyms of the term, as well as its relationship with other professional concepts. This stage corresponds to the "Analysis" level of Bloom's taxonomy and serves to understand the inner essence of the term.

The third stage is the systematization (T) stage. At this stage, terms are grouped based on certain criteria, classified, and their place within the terminological system is determined. Logical connections between terms are formed using conceptual maps,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

clusters, semantic networks, and digital platforms. As a result, students develop a holistic terminological system rather than fragmentary knowledge.

The fourth stage is the Synthesis (S) stage, in which students bring terms into the active speech process by creating scientific texts using newly acquired terms, analyzing professional situations, performing project work, and participating in discussions and presentations. This stage is based on the principles of constructivist and communicative education, ensuring the integration of knowledge with practical activity.

The fifth stage - the Effectiveness Assessment (E) stage - diagnoses the level of development of terminological competence. During the evaluation process, methods such as tests, portfolios, reflective diaries, peer evaluation, and expert evaluation are used. Through this stage, not only are learning outcomes determined but also the methodological information necessary for improving the subsequent learning strategy is obtained.

From a theoretical perspective, the five-stage model of VTTSS technology is an integrated methodological system formed as a result of the integration of Bloom's taxonomy, Galperin's theory of the gradual formation of mental actions, Vygotsky's socio-constructivist concept, Meyer's theory of multimedia learning, and the competence-based educational paradigm. This model serves as a solid theoretical basis for the consistent development of students' professional terminological competence, their preparation for professional communication, and the formation of skills for the effective use of terms in scientific and practical activities.

Thus, the five-stage model developed based on VTTSS technology can be recognized as a competency-oriented, scientifically grounded, and highly effective pedagogical technology that meets modern didactic requirements for teaching professional terms. This model, along with ensuring the logical sequence of acquiring terminological knowledge, also serves to develop students' independent thinking, professional communication, and reflexive activity.

The model's principal advantage over incidental, list-based terminology teaching is systematicity: every term passes through visual presentation, contrastive analysis, and productive use before instruction moves on, rather than being left at the level of passive recognition. A second advantage is transferability: although illustrated here with architecture-related terminology, none of the five stages depend on features specific to architecture, and the same sequence can be populated with the terminology of medicine, engineering, or law, provided suitable visual material can be found for the Topshiriq stage.

A limitation is that the observations reported above derive from a small-scale, non-randomised classroom trial and should be regarded as formative rather than confirmatory. A fuller experimental evaluation, comparing outcomes under the VTTSS model against a traditional control condition using standard pre- and post-test measures, is required before strong comparative claims can be made; such an evaluation lies beyond the scope of the present article but is the subject of ongoing research.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

This article has presented a five-stage model, comprising Vazifa, Topshiriq, Tahlil, Sinov, and Sharh, for teaching professional terminology in ESP contexts, grounded in dual coding theory, multimedia learning theory, task-based language teaching, and sociocultural learning theory. Unlike incidental, translation-based approaches, the model requires every term to pass through visual presentation, contrastive analysis, and productive communicative use within a single structured sequence, with feedback built in as a final, obligatory stage. Illustrated here through architecture-related terminology, the model is proposed as a generalisable framework applicable across ESP contexts; future research should prioritise controlled experimental evaluation and adaptation to professional domains beyond architecture.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Chapelle, C. A. (2001). Computer Applications in Second Language Acquisition: Foundations for Teaching, Testing and Research. Cambridge University Press.
2. Ellis, R. (2003). Task-Based Language Learning and Teaching. Oxford University Press.
3. Hutchinson, T., & Waters, A. (1987). English for Specific Purposes: A Learning-Centred Approach. Cambridge University Press.
4. Mayer, R. E. (2009). Multimedia Learning (2nd ed.). Cambridge University Press.
5. Nunan, D. (2004). Task-Based Language Teaching. Cambridge University Press.
6. Paivio, A. (1986). Mental Representations: A Dual Coding Approach. Oxford University Press.
7. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
8. Warschauer, M. (1996). Computer-assisted language learning: An introduction. In S. Fotos (Ed.), Multimedia Language Teaching (pp. 3-20). Logos International.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

BO‘LAJAK MUSIQA O‘QITUVCHILARINING AKMEOLOGIK CHOLG‘U IJROCHILIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ZARURIYATI.

Muxsinova Mo‘mina Maqsudjon qizi, Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti mustaqil tadqiqotchisi.
ORCID: 0009-0001-0496-0055

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada Respublikamiz iqtisodiyot tarmoq sohalari uchun muhim bo‘lgan bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishda akmeologik cholg‘u ijrochiligi imkoniyatlaridan foydalanishning pedagogik imkonyatlari, zaruriyati hamda kasbiy tayyorgarlikni rivojlantirish usul, metod va vositalari haqidagi ma’lumotlar keltirib o‘tilgan.

MAQSAD: bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarida akmeologik cholg‘u ijrochiligini shakllantirishning pedagogik zaruriyatlari, qarama-qarshiliklari va uning kasbiy tayyorgarlik samaradorligiga ta’sirini ilmiy-metodik jihatdan asoslash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda akmeologik, kompetensiyaviy, tizimli va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar, D. Kolb, P. Galperin, L. Vygotsky hamda V. Medushevskiy va A. Ismailova kabi mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy qarashlari, shuningdek pedagogik modellashtirish va nazariy tahlil metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: akmeologik cholg‘u ijrochiligining shaxsiy va kasbiy yetuklikka erishishdagi o‘rni yoritilib, "ijodiy salohiyat", "ijodiy tayyorlik" hamda "ijodiy salohiyatni o‘z-o‘zi anglash" kategoriyalarining mazmuni, o‘z-o‘zini baholash funksiyasi va kasbiy-pedagogik mahoratni yuksaltirish mexanizmlari tizimlashtirildi.

XULOSA: akmeologik yondashuv asosida cholg‘u ijrochiligini rivojlantirish bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining subyektiv faolligi, ijodiy o‘zini namoyon qilishi va musiqiy-pedagogik ta’lim sifatini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: musiqa, kasbiy tayrgarlik, akmeologik cholg‘u ijrochiligi, cho‘qqi, ijod, pedagogik zaruriyat, musiqiy ta’lim, ijrochilik, repertuar.

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ РАЗВИТИЯ АКМЕОЛОГИЧЕСКОГО ИНСТРУМЕНТАЛЬНОГО ИСПОЛНЕНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МУЗЫКИ

Мухсинова Мумина Максуджон кизи, независимый исследователь Национального педагогического университета Узбекистана имени Низами.
ORCID: 0009-0001-0496-0055

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье представлена информация о педагогических возможностях, необходимости использования возможностей акмеологического инструментального исполнительства в совершенствовании профессиональной подготовки будущих учителей музыки, имеющих важное значение для отраслей

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

экономики нашей Республики, а также о методах, методах и средствах развития профессиональной подготовки.

ЦЕЛЬ: научно-методическое обоснование педагогической необходимости, противоречий и условий развития акмеологического инструментального исполнительства будущих учителей музыки для повышения эффективности их профессиональной подготовки.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использованы акмеологический, системный и личностно-ориентированный подходы, концепции Д. Колба, П. Гальперина, Л. Выготского, В. Медушевского, А. Исмаиловой, а также методы педагогического моделирования и теоретического анализа.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: раскрыта роль акмеологического инструментального исполнительства в достижении профессиональной зрелости, систематизированы категории «творческий потенциал», «творческая готовность», функции самооценки и механизмы развития профессионально-педагогических способностей студентов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: развитие инструментального исполнительства на основе акмеологического подхода стимулирует субъектную активность студентов, их творческую самореализацию и обеспечивают переход качества музыкально-педагогического образования на новый уровень.

Ключевые слова: музыка, профессиональная подготовка, акмеологическое инструментальное исполнительство, пик, творчество, педагогическая необходимость, музыкальное образование, исполнительство, репертуар.

PEDAGOGICAL NEED FOR DEVELOPING ACMEOLOGICAL INSTRUMENTAL PERFORMANCE OF FUTURE MUSIC TEACHERS

Mukhsinova Mumina Maksudjon kizi, Independent researcher at the Nizami National Pedagogical University of Uzbekistan.
ORCID: 0009-0001-0496-0055

Annotation

INTRODUCTION this article presents information on the pedagogical possibilities, necessity of using the possibilities of acmeological instrumental performance in improving the professional training of future music teachers, which is important for the economic sectors of our Republic, as well as methods, techniques, and tools for developing professional training.

AIM: to provide a scientific and methodological justification for the pedagogical necessity, contradictions, and conditions of developing acmeological instrumental performance in future music teachers to enhance professional training efficacy.

MATERIALS AND METHODS: the study applied acmeological, systemic, and person-centered approaches, drawing upon theories by D. Kolb, P. Galperin, L. Vygotsky,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

V. Medushevsky, and A. Ismailova, alongside methods of pedagogical modeling and theoretical analysis.

DISCUSSION AND RESULTS: the role of acmeological instrumental performance in achieving professional maturity was illuminated, systematizing the concepts of "creative potential," "creative readiness," self-assessment functions, and mechanisms for developing student professional-pedagogical abilities.

CONCLUSION: developing instrumental performance through an acmeological approach fosters students' subjective agency and creative self-realization, significantly elevating the overall quality of music teacher education.

Keywords: music, professional training, acmeological instrumental performance, peak, creativity, pedagogical necessity, musical education, performance, repertoire.

Bugungi globallashgan jamiyatda musiqa ta’limi mamlakatning ijtimoiy-ma’naviy hayotida muhim omillardan biri hisoblanadi. Bunday musiqiy ta’limning asosiy fundamental belgisi - bu o‘quv jarayoni ishtirokchilarining shaxsiy individul, kasbiy va akmeologik cholg‘u ijrochiligi faoliyatining individuallik xususiyatlarida ma’naviy dunyoqarashning eng kulminatsion cho‘qqisi sifatida e’tibor qaratish lozimligini ko‘rsatadi.

Akmeologik cholg‘u ijrochiligi nuqtai nazaridan qaralganda ma’naviy materiallar o‘quv jarayoni ishtirokchilarining xususiyatlarida jismoniy, aqliy, akmeologik neoplazma[1]lar bo‘lib, ular ushbu jarayon va ta’lim vositalari ta’siri ostida malaka va mahorat asoslarini rivojlantirishga yordam beradi. Musiqa pedagogik ta’lim bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarning subyektiv ta’lim muammolarini samarali hal etishga kasbiy-cholg‘u ijrochiligi tayyorgarligini rivojlantirish uchun ushbu soha bo‘lajak mutaxassislarining akmeologik cholg‘u ijrochiligini rivojlantirish muammosini pedagogik hal etish zaruratini olib keladi.

Bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarning akmeologik cholg‘u ijrochiligini rivojlantirish muammosi musiqa pedagogikasi ta’limi tizimida yetarlicha keng yoritilmagan. Biroq, unga ko‘rsatilgan e’tibor musiqa ta’lim tizimini isloh qilish va unga cholg‘u ijrochiligi ta’limi jarayoni tamoyillarini joriy etish bilan bog‘liq. Musiqa taxlimi jarayoniga muvofiq, oliy ta’limning istalgan natijasi bakalavriat bosqichi talabalarining akmeologik cholg‘u ijrochiligi bo‘lib, u bo‘lajak maxsus va kasbiy vazifalarni rivojlantirish va hal qilishda mahorat maktabini o‘z ichiga oladi [2].

Akmeologik cholg‘u ijrochiligiga asoslangan muammoni hal qilishda “ta’lim sifati” mohiyatini qayta ko‘rib chiqishni talab qiladi. Musiqa ta’limi tizimida bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarni kasbiy tayyorlash jarayonining mazmunini tushunishga bugshungi globallashgan ta’lim tizimida yangi yondashuvlar zarur. Shuning uchun ham uning ma’nosi

[1] **Akmeologik neoplazma** (akmeologik yangilanish) — shaxsning kasbiy faoliyati va rivojlanishi davomida o‘zini o‘zi anglashi, kasbiy mahorati va samaradorligini yuqori cho‘qqiga (akme) ko‘tarish natijasida shakllanadigan yangi sifatlar, qobiliyatlar, bilim va ko‘nikmalar majmuidir.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

nafaqat maxsus va kasbiy bilimlar tizimini egallash, balki faoliyat usullarini o‘zlashtirish, balki maxsus bilim va ko‘nikmalarning o‘ziga xos xususiyatlarini chuqur anglash, shuningdek, ushbu bilim va ko‘nikmalar tizimining moslashuvchan o‘zini o‘zi boshqarish yo‘nalishi bo‘yicha kasbiy yondashuvni rivojlantirish, zarur ma’lumotlarni tanlash qobiliyati va aloqa vositalari, vazifalarning ijodiy yechimini ta’minlashdan iboratdir.

Akmeologik cholg‘u ijrochiligi - bu bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarning kasbiy yetuklika erishish natijasidir, bu ularga faoliyat maqsadlarini Davlat ta’lim standartlari, musiqa ta’limi yo‘nalishi malaka talablari va bitiruvchilarga qo‘yiladigan talablar (mos ravishda turli darajadagi ta’lim tizimlari) bilan muvofiqlashtirishga imkon beradi. Shu bilan birga, uning vazifasi talabalarning yangi o‘quv yoki kasbiy muhitda akmeologik cholg‘u ijrochiligi vazifalarini samarali hal etishga tayyorligini rivojlanish bo‘yicha samaradorligini o‘rganish, shuningdek, yangi sharoitlar ta’siri ostida faoliyatni qayta tashkil etishdan iboratdir [2].

Belgilangan o‘lchov mezonlaridan farqli o‘laroq akmeologik cholg‘u ijrochiligi musiqa pedagogikasi yoki akmeologiyaning ilmiy va nazariy asoslariga qat’iy kiradi. U faoliyat subyektining shaxsiy rivojlanish sifati va faoliyatining o‘ziga nisbatan keng qo‘llaniladi. Akmeologik cholg‘u ijrochiligi faoliyati murakkab, ko‘p qirrali va ko‘p jarayonlidir. Xususan, bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining akmeologik cholg‘u ijrochiligi faoliyati sohasidagi tadqiqotlarni tahlil qilish barobarida musiqiy ta’limi tizimining o‘zgaruvchanligi bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarning ham kasbiy va ham cholg‘u ijrochilik tayyorgarligi sifatini oshirishga xizmat qilishi bilan bir qatorda, ushbu yo‘nalishlarni hisobga olish uchun talqin qilinishi mumkin bo‘lgan bir qator ilgari surilgan qoidalarning ahamiyatini ta’kidlash kerak deb hisoblaymiz.

Biz tomonimizdan amalga oshirilgan tadqiqot natijalari esa, ushbu qoidalarga quyidagilar kirishini ko‘rsatdi: kasbiy faoliyat mazmuni va ta’lim mazmuni funksiyalarini chuqur o‘zlashtirish; individual va guruhli ishlash, kasbiy tayyorgarlik samaradorligi sifatini baholash va bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishining yangi strategiyalarini yaratish shular jumlasidandir.

Talabalarda akmeologik cholg‘u ijrochiligining eng muhim funksiyalaridan biri – bu o‘zini o‘z baholashning roli, shu jumladan ta’lim sohasidagi mutaxassislarni, shu jumladan musiqiy va pedagogik mutaxassislarni tayyorlash bilan bog‘liq. Baholash, barcha boshqaruv elementlarini bir butunga birlashtirib, zarur qarorlarni qabul qilish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi va tanlangan qarorlarning samaradorligi unda qayd etilgan ma’lumotlarning sifatiga bog‘liq [3]. Uning tarkibiy xususiyatlarini farqlash va aniqlashtirish uchun miqdoriy, sifat va kombinatsiyalangan usul va tizimlardan foydalangan holda boshqaruv faoliyati samaradorligini kompleks musiqiy pedagogik va akmeologik baholash taklif etiladi.

Bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining akmeologik cholg‘u ijrochiligini rivojlantirish zamonaviy jamiyat tomonidan oliy ta’lim tizimiga qo‘yiladigan talablarni amalga oshirishga muvofiq. Bugungi globallashgan jamiyat tomonidan oliy ta’limga nafaqat ijtimoiy-madaniy tajribani ommalashtirish vazifasi, balki yangi ilmiy bilimlarni yaratish, ma’naviy qadriyatlar

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

va axloqiy me'yorlar ideallarini faol rivojlantirish vazifasi ham yuklangan. Jamiyatning intellektual va kasbiy salohiyatini, mutaxassislarning innovatsion faoliyatga tayyorligini tayyorlash uchun javobgarlik hissi mahalliy va mintaqaviy ehtiyojlarga muvofiq iqtisodiyot tarmoq sohalarida musiqa ta'limini rivojlantirishda ishtirok etishga tayyorligi alohida qayd etilgan [2].

Shularni e'xtibolrga olgan holda bo'lajak musiqa o'qituvchilarining akmeologik cholg'u ijrochiligini rivojlantirishda quyidagi pedagogik zarururiyatlar, kasbiy tayyorgarligi mazmunini takomillashtirishda qarama-qarshiliklar mavjud:

akmeologik cholg'u ijrochiligining rivojlantirish muammosini hal qilish va cholg'u ijrochiligi bo'yicha kasbiy tayyorgarlikni rivojlantirishga qaratilgan kasbiy-pedagogik mahoratga ega bo'lish shartlari sifatida kam kam o'rganilgan ta'lim jarayoniligi;

bo'lajak musiqa o'qituvchisining kasbiy faoliyati mazmunining yuqori darajasi va sifatiga qo'yiladigan talablar tizimining mavjudligi va badiiy hamda pedagogik ijodning birligi sharoitida uning o'ziga xos xususiyatlarini to'liq asoslab berish yetarli emasligi;

akmeologik cholg'u ijrochiligida kasbiy mahoratning yuqori darajasiga erishish maqsadlarini amalga oshirishda talabalarning subyektivligini faollashtirish zarurati hamda kasbda ijodiy va o'zini o'zi anglash uchun ideal mezon sifatida kasbiy-pedagogik nuqtai nazarlarni, mezonlar va ko'rsatkichlarni yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi;

bugungi globallashib bolrayotgan dunyo ta'limi tizimida bo'lajak musiqa o'qituvchilarining akmeologik cholg'u ijrochiligini rivojlantirish jarayoni sifatini va talabalarni o'qitishda o'z-o'zidan paydo bo'lishini boshqaradigan texnologik tizimni ishlab chiqishning ob'ektiv ehtiyoji mavjudligi.

Ushbu zaruriyat va qarama-qarshiliklarni bartaraf etishga bo'lajak musiqa o'qituvchilarin kasbiy tayyorlash sharoitida, ularga maqbul bo'lgan va samaradorligini ta'minlashga qratilgan o'rganilayotgan mavzu doirasida akmeologik tahlil zarur bo'ladi. Uning asosida konseptual nazariy qoidalar ilgari surildi, tadqiqotda qo'yilgan maqsad va vazifalarga muvaffaqiyatli erishishga yordam beradigan akmeologik sharoitlar, omillar va akmeteknologik yondashuvlar aniqlandi.

Akmeologik cholg'u ijrochiligining rivojlanishi musiqa ta'limi yo'nalishida kadrlar tayyorlashdagi mavjud muammolarni hal qilish zarurati borasidagi sifat mezonlarini aniqlash bilan bog'liq bo'lib, ular orasida pedagogik faoliyatni tahlil qilishda yetakchi o'rinni egallaydi va qolaversa, bitiruvchilarning bo'lajak kasbiy faoliyatga ijodiy tayyorgarligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Mamlakatimiz oliy ta'lim tizimida bo'lajak musiqa o'qituvchilarini tayyorlash mohiyati va uning tuzilishi to'g'risida mavjud ilmiy yondashuv nuqtai nazaridan uning tarkibiy qismlaridan biri - bu talabalarning tayyorlik darajasidir [5]. Shu munosabat bilan kasbiy yo'naltirish talabalarning tayyorligini o'rganish, bo'lajak mutaxassislarning ijodiy tayyorgarligi akmeologik cholg'u ijrochiligini o'rganishga muvofiq ravishda ko'rib chiqilishi lozimdir.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarning kasbga yo‘naltirishning cholg‘u ijrochiligi bo‘yicha ijodiy tayyorligi uning akmeologik cholg‘u ijrochiligining ko‘rsatkichidir, bu uning kasbiy muammolarni hal qilishda pedagogik tayyorgarligi sifatini, kasbiy muammolarni hal qilishda samarali o‘zini o‘zi rivojlantirish qobiliyatini ifodalaydi. Musiqa pedagogikasi ta’limi tizimida ijodiy tayyorgarlikning rivojlanishi bo‘lajak musiqa o‘qituvchi shaxsining ijodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarish natijasida asoslanadi. Ushbu muammoga yo‘naltirilgan murojaat ijodkorlikni shaxsiyat va aloqa nuqtai nazaridan o‘rgangan mahalliy olimlar (Sh.Mustafoev, A.Ismailova)ning akmeologik tekshiruv tadqiqotlari yuzasidagi natijalar asosida akmeologik cholg‘u ijrochiligini rivojlantirish muammosini asoslashga katta hissa qo‘shadi. Ushbu tadqiqotlarda bo‘lajamk mutaxassislarni tayyorlash sifatini oshirish muammosini hal qilish nuqtai nazaridan talabalarning kasbiy ta’lim faoliyatiga ijodiy tayyorgarligini yuqori mahsuldorlik darajasiga qadar rivojlantirishni o‘rganildi. Bular: “ijodiy salohiyat”, “ijodiy tayyorlik”, “ijodiy salohiyatni o‘z-o‘zini anglash” akmeologiya toifalarining mohiyati asoslandi [1].

Yuqorida tilga oingan tadqiqotchilar “talabaning ijodiy tayyorgarligini rivojlantirish muammosini uning umumiy va maxsus qobiliyatlarini, shuningdek, ong, o‘z-o‘zini anglash va ijodkorlik, fikrlash, tasavvur, his-tuyg‘ular, iroda, xarakterni rivojlantirish muammosi” sifatida o‘rganishga harakat qilganlar [1].

“Ijodiy salohiyat” - bu akmeologik tavsilotga ega bo‘lib, unga bo‘lajak musiqa o‘qituvchisi shaxsining tabiiy xususiyatlari, moyilligi, iste’dodi, shaxsiy qobiliyatlari, fazilatlari va xususiyatlarini rivojlantirish uchun yashirin imkoniyatlarga ega bo‘lgan pedagogik jarayondir. Uning zarurati bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining akmeologik cholg‘u ijrochiligi kasbiy faoliyat talablari bilan bog‘liqdir [3]. Ushbu yondashuvni hisobga olgan holda, ijodiy salohiyat bo‘lajak mutaxassislarning yaxlit rivojlanishi jarayoni (shaxs, faoliyat, individual sifat ko‘rinishi) da akmeologik cholg‘u ijrochiligini rivojlantirish uchun asos sifatida ko‘rib chiqilishi kerak.

Mazkur mavzuda ilmiy tadqiqot ishlarini olib borgan mustaqil davlatlar hamdo‘stligi aksariyat olimlari (V.V.Medushevskiy, A.I.Markov, L.S.Maykovskaya va boshqalar) “talaba shaxsning ijodiy salohiyatini insonning tabiiy va ijtimoiy kuchlarining ajralmas yaxlitligi bilan ko‘rib chiqadilar, bu uning ijodiy o‘zini o‘zi anglashi va o‘zini o‘zi rivojlanishiga hissa qo‘shadi. Bo‘lajak musiqa o‘qituvchilari ijodiy salohiyatining mazmuni pedagogik ijodiy faoliyatda o‘zini o‘zi anglashga qaratilgan bilim, ko‘nikma va qobiliyatlarning uyg‘unligini o‘z ichiga olgan ko‘p komponentli hodisa bilan tavsiflanadi”. Ijodiy salohiyat tarkibiy qismlarining eng muhim xususiyati - bu talaba shaxsining yangi faoliyat sharoitlariga muvofiq harakatlardagi maqbul o‘zgarishlarni ta’minlash, ijodiy natijalarni olishga yo‘naltirish va o‘zini o‘zi anglash va o‘zini rivojlantirishga undashdir [4].

Mavzu yuzasidan biz tomonimizdan olib borilgan tadqiqot mazmunida ilgari surilgan yaxlitlik tamoyiliga asoslangan holda musiqa ta’litmi yo‘nalishi talabalarining xulq-atvori, faoliyati, rivojlanishining hissiy-idrodaviy rivojlanishi tufayli ko‘p darajali tizim sifatida o‘rganish mumkinligini ko‘rsatdi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Bo‘lajak musiqa o‘qituvchisi shaxsining faoliyat subyekti, individuallik sifatida yaxlit rivojlanish jarayonining cholg‘u ijrochiligi faoliyatida samaradorlik va ijodkorlikka erishishni ta’minlaydigan potensiallarning tuzilishini mos ravishda ko‘rib chiqdik. Bo‘lajak musiqa o‘qituvchisi tanasini o‘z ichiga olgan energiya potensiali bilan faoliyat samaradorligining yuqori darajasini asoslaydi. Hayotiylik yangi ilmiy tushunchasini kiritadi, uni chinakam ijodiy faoliyatni amalga oshirishga mos keladigan xususiyatlarning butun majmuasi sifatida tushundi.

Ushbu yondoshuv unga faoliyat samaradorligining energiyasiga bog‘liqligini asoslashga imkon berdi, bu uning tabiiy moyilliklarining o‘ziga xos xususiyatlari, shu jumladan anatomik xususiyatlar, yuqori asabiy faoliyat turi, yoshi va hayot tarzi va atrofdagi dunyo ta’siri ostida rivojlanadigan boshqa xususiyatlar bilan bog‘liq. Talaba shaxsning faoliyat subyekti sifatida individuallik xususiyatlari inson faoliyatining asosiy turlari - bilim, aloqa, mehnat bilan o‘zaro bog‘liqlikni zarur deb hisoblaymiz, bu xususiyatlarning namoyon bo‘lish xususiyatlarini inson rivojlanishidagi tizimni tashkil etuvchi omil sifatida individuallikni rivojlantirish yo‘nalishi bo‘yicha o‘rganib chiqdi [4].

Bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining akmeologik cholg‘u ijrochiligini rivojlanishini o‘rganishda musiqa pedagogik fanida qo‘llaniladigan “aloqa”, “faoliyat” toifalarining ma’nosiga nisbatan kategorik yondashuvni qo‘llash muhimdir. Agar pedagogikada yetakchi kategoriya “aks ettirish” bo‘lsa, unda akmeologiyada yetakchi kategoriya yaratilish bo‘lib, u “kasbiy faoliyat”, “kasbiy-pedagogik aloqa” toifalarini yangi ma’no bilan to‘ldiradi. Farqi shundaki, akmeologiya samarasiz faoliyatdan farqli o‘laroq, samarali ijodiy faoliyatni o‘rganadi. Akmeologiyaning yetakchi toifalaridan biri samaradorlik, cholg‘u ijrochiligning eng avj cho‘qqilari toifasiga erishishdir. Bizning tadqiqotimizda bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining akmeologik cholg‘u ijrochiligi muammolari o‘rganish barobarida uning natijadorligiga erishishga yordam beradigan yoki to‘sqinlik qiladigan omillarni aniqlash pedagogik zaruratidir [2].

Akmeologik cholg‘u ijrochiligini o‘rganishning asosi sifatida “qobiliyat nazariyasi”ni o‘rganish va unga murojaat qilishdir. Ushbu yondashuvga ko‘ra, qobiliyatlar nafaqat faoliyatda namoyon bo‘ladi, balki unda yaratiladi [1], biroq, “qobiliyatlar”ni bir kishini boshqasidan ajratib turadigan va har qanday faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirishni ta’minlaydigan individual pedagogik xususiyatlar sifatida ko‘rib chiqish mumkin bo‘ladi. Aslida ular odamda rivojlangan bilim, ko‘nikma va cholg‘u ijrochiligi tajribadari bilan bir xil emasligini ta’kidlaymiz. Mahalliy musiqa pedagogikasi oliy ta’limi tizimida bo‘lajak musiqa o‘qituvchilardagi “qobiliyat”, “iste’dod” muammolari bir qator ilmiy tadqiqot ishlarida mos ravishda o‘rganilgan.

Bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining akmeologik cholg‘u ijrochiligini rivojlanishi tanlangan faoliyat rivojida amalga oshiriladigan moyilliklarning mavjudligi bilan oldindan belgilanadi. Qobiliyatlarning moyilligi shaxsning ijodiy salohiyati tarkibiga kiradi va shu bilan uning ko‘p qirrali faoliyat turlarida o‘zini o‘zi anglash imkoniyatlarini belgilaydi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Talabalar qobiliyatlarining xilma-xilligi ulardagi “umumiy” va “maxsus” yoki “xususiy” qobiliyatlarni mavjudligi asosida tarkib topib keladi. Umumiy qobiliyatlar turli xil faoliyat turlarida, maxsus yoki xususiy qobiliyatlar esa o‘ziga xos tarkibga ega bo‘lgan turlarda namoyon bo‘ladi. Umumiy qobiliyatlarga aql, ijodkorlik, o‘rganish kiradi. Pedagogik faoliyatdagi intellekt faoliyatda muvaffaqiyatga erishishga hissa qo‘shadigan shaxsning faoliyati va o‘zini o‘zi tartibga solishga asoslangan umumiy intellekt sifatida tavsiflanadi [6].

Musiqa pedagogikasining aql, zehn, iste’dod bilan bog‘liq muammolarni hal qilishda va faoliyatdagi qiyinchiliklarni yengishda muvaffaqiyatga erishishni rag‘batlantiradigan universal qobiliyat sifatida qaraladi. Biz tomonimizdan tadqiq qilingan muammolar qatorida maxsus yoki xususiy qobiliyatlar sohasiga pedagogik qobiliyatlar bir qatorda kasbiy ijrochilik qobiliyatlari kiradi, ularning asosiy maqsadi bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining akmeologik cholg‘u ijrochiligi faoliyatining muvaffaqiyatli natijasini yuqori darajaga yetkazishdan iboratdir.

Pedagogik qobiliyatlar faoliyat obyektiga, o‘quv jarayoniga va uning natijalariga o‘ziga xos sezgirlikka ega bo‘lgan shaxsning individual barqaror xususiyatlari sifatida tavsiflanadi. Ularning eng yuqori vazifasi kasbiy muammolarni muvaffaqiyatli hal qilishning eng maqbul usullarini topishdir, bu o‘qituvchi faoliyatida kasbiy-pedagogiklik va mahoratning namoyon bo‘lishi bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Pedagogik faoliyatning ijodiy ma’nosi, uning mahsuldorligi pedagogik ta’sir natijasida talaba shaxsida yuzaga keladigan ijobiy o‘zgarishlar, o‘zgarishlar bilan bog‘liq [3].

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Ismilova A.A. Bo‘lajak o‘qituvchilarning akmeologik madaniyatini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish. Ped.fan.falsafa doktori dissetratsiyasi. T.: 2024. 138 b.
2. Medushevskiy V.V. Akmeologik cholg‘u ijrochiliginaya forma muzыki: issledovanie / V. V. Medushevskiy. - M.: Kompozitor, 1993. - 262 s.
3. Markov A.I. Pedagogicheskie usloviya ispolzovaniya informatsionnыx kompyuternыx texnologiy v muzыkalnom obrazovanii: avtoref. dis.... kand. ped. nauk : 13.00.08 / A. I. Markov. - Stavropol, 2004. - 20 s.
4. Maykovskaya L.S. Fenomen etnokulturnoy tolerantnosti v muzыkalnoykulture i obrazovanii: monografiya / L. S. Maykovskaya. - M.: Graf-Press, 2008. - 260 s.
5. Muxsinova M.M O`zbek xalq qo`shiqlarini o`rgatishda, Musiqa asarlari taxlili muammolari In Volume 2, Issue 11 of International Bulletin of Applied Sciences and Technology nomli xalqaro jurnal 16.11.22 ISSN: 2750-3402.
6. Panjiyev Q.B. O‘zbek xalq qo‘shiqlari vositasida bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish. Ped fan doktori dissertatsiyasi. T.: 2022. 298 b.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

SIMULYATSION TEXNOLOGIYALAR TARAQQIYOTINING TARIXIY EVOLYUTSIYASI VA TA'LIM TIZIMIGA INTEGRATSIYASI.

Niyozova Dilfuza Rustam qizi, Nizomiy nomli Milliy pedagogika universiteti mustaqil tadqiqotchisi.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada simulyatsion texnologiyalarning nazariy-metodologik asoslari va imkoniyatlari tahlil qilingan. Simulyatsion texnologiyalarning tarixiy evolyutsiyasi, tajribaviy ta'lim nazariyalari bilan o'zaro bog'liqligi hamda zamonaviy raqamli texnologiyalar, jumladan sun'iy intellekt, virtual va kengaytirilgan reallik asosidagi simulyatsion muhitlarning pedagogik salohiyati yoritilgan. O'zbekistonda ta'limni raqamlashtirish jarayonida simulyatsion texnologiyalarni joriy etish bo'yicha olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar tahlil qilinib, maxsus pedagogika yo'nalishida, takomillashtirishga oid ilmiy izlanishlar yetarli darajada rivojlanmaganligi asoslab berilgan.

MAQSAD: simulyatsion texnologiyalarning nazariy-metodologik va tarixiy-evolyutsion asoslarini tahlil qilish, ularning tajribaviy ta'lim nazariyalari va raqamli innovatsiyalar bilan integratsiyasini o'rganish hamda maxsus pedagogika sohasidagi pedagogik salohiyatini asoslab berish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot jarayonida qiyosiy-tarixiy tahlil, kontent-tahlil, tarixiy-genetik hamda tizimli yondashuvlardan, shuningdek J. Dewey, D. Kolb va A. Verbitskiy kabi mahalliy va xorijiy olimlarning tajribaviy va kontekstli ta'lim konsepsiyalaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: simulyatsion texnologiyalarning 1960-yillardan bugungi kungacha bo'lgan 5 ta evolyutsion bosqichi tizimlashtirilib, ularning harbiy va tibbiy sohalardan zamonaviy VR, AR va AI vositalariga transformatsiyalashuvi hamda O'zbekiston ta'lim tizimidagi tutgan o'rni va maxsus pedagogikada ushbu yo'nalish bo'yicha mavjud ilmiy bo'shliqlar yoritildi.

Kalit so'zlar: simulyatsion texnologiyalar, praksiologik tayyorgarlik, maxsus pedagogika, kasbiy kompetensiya, korreksion-pedagogik faoliyat, tajribaviy ta'lim, virtual reallik (VR), kengaytirilgan reallik (AR), sun'iy intellekt (AI), raqamli ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv, pedagogik simulyatsiya, innovatsion ta'lim.

ИСТОРИЧЕСКАЯ ЭВОЛЮЦИЯ СИМУЛЯЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ИХ ИНТЕГРАЦИЯ В СИСТЕМУ ОБРАЗОВАНИЯ.

Ниёзова Дилфуза Рустам кизи, независимый исследователь Национального педагогического университета имени Низами.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье проанализированы теоретико-методологические основы и возможности симуляционных технологий. Освобождены историческая

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

эволюция симуляционных технологий, их взаимосвязь с теориями экспериментального обучения, а также педагогический потенциал симуляционных сред на основе современных цифровых технологий, включая искусственный интеллект, виртуальную и дополненную реальность. Проанализированы научные исследования по внедрению симуляционных технологий в процессе цифровизации образования в Узбекистане, обоснована недостаточность научных изысканий по их совершенствованию в сфере специальной педагогики.

ЦЕЛЬ: анализ теоретико-методологических и историко-эволюционных основ симуляционных технологий, изучение их интеграции с теориями экспериментального обучения и цифровыми инновациями, а также обоснование их педагогического потенциала в сфере специальной педагогики.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в процессе исследования использовались сравнительно-исторический анализ, контент-анализ, историко-генетический и системный подходы, а также концепции экспериментального и контекстного обучения отечественных и зарубежных ученых, таких как Дж. Дьюи, Д. Колб и А. Вербицкий.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: систематизированы 5 эволюционных этапов развития симуляционных технологий с 1960-х годов по настоящее время, освещена их трансформация из военной и медицинской сфер в современные инструменты VR, AR и AI, их роль в системе образования Узбекистана, а также существующие научные пробелы по данному направлению в специальной педагогике.

Ключевые слова: симуляционные технологии, праксиологическая подготовка, специальная педагогика, профессиональная компетенция, коррекционно-педагогическая деятельность, экспериментальное обучение, виртуальная реальность (VR), дополненная реальность (AR), искусственный интеллект (AI), цифровое образование, компетентностный подход, педагогическая симуляция, инновационное обучение.

HISTORICAL EVOLUTION OF SIMULATION TECHNOLOGIES AND THEIR INTEGRATION INTO THE EDUCATION SYSTEM.

Niyozova Dilfuza Rustam qizi, Independent Researcher at the Tashkent State Pedagogical University named after Nizami.

Annatation

INTRODUCTION: this article analyzes the theoretical and methodological foundations and capabilities of simulation technologies. It highlights the historical evolution of simulation technologies, their interconnection with experiential learning theories, and the pedagogical potential of simulation environments based on modern digital technologies, including Artificial Intelligence, Virtual Reality, and Augmented Reality. Furthermore, it analyzes scientific research on the implementation of simulation technologies in the

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

process of educational digitalization in Uzbekistan and justifies the insufficient development of research regarding their enhancement in special education.

AIM: to analyze the theoretical-methodological and historical-evolutionary foundations of simulation technologies, examine their integration with experiential learning theories and digital innovations, and substantiate their pedagogical potential in the field of special education.

MATERIALS AND METHODS: the study utilized comparative-historical analysis, content analysis, historical-genetic, and systems approaches, as well as experiential and contextual learning concepts developed by local and foreign scholars such as J. Dewey, D. Kolb, and A. Verbitsky.

DISCUSSION AND RESULTS: the 5 evolutionary stages of simulation technologies from the 1960s to the present were systematized. Their transformation from military and medical fields into modern VR, AR, and AI tools was detailed, along with their role in Uzbekistan's educational system and existing research gaps within special education.

Keywords: simulation technologies, praxiological training, special education, professional competence, correctional-pedagogical activity, experiential learning, Virtual Reality (VR), Augmented Reality (AR), Artificial Intelligence (AI), digital education, competency-based approach, pedagogical simulation, innovative education.

Simulyatsion texnologiyalar bugungi kunda innovatsion ta’limning muhim tarkibiy qismi sifatida e’tirof etilayotgan bo‘lsa-da, ularning shakllanishi uzoq tarixiy rivojlanish bosqichlarini bosib o‘tgan. Dastlab simulyatsiya usullari harbiy tayyorgarlik, aviatsiya va sanoat sohalarida murakkab jarayonlarni xavfsiz sharoitda mashq qilish maqsadida qo‘llanilgan. Keyinchalik mazkur yondashuv tibbiyot, muhandislik va pedagogika sohalariga kirib kelib, mutaxassislarni amaliy faoliyatga tayyorlashning samarali vositasiga aylandi. Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi natijasida simulyatsiya oddiy rolli o‘yinlardan virtual va kengaytirilgan reallik asosidagi murakkab interaktiv ta’lim muhitigacha takomillashdi.
Pedagogik simulyatsiyaning ilmiy asoslari tajribaviy ta’lim g‘oyalari bilan chambarchas bog‘liq.

XX asr boshlarida amerikalik faylasuf va pedagog John Dewey ta’lim jarayonida amaliy tajribaga tayanish zarurligini ta’kidlab, o‘quvchi faol ishtirok etadigan o‘qitish modeli samaraliroq ekanligini asoslab bergan. Uning fikricha, bilim tayyor shaklda o‘zlashtirilmaydi, balki faoliyat davomida shakllanadi. Mazkur yondashuv keyinchalik simulyatsion ta’lim metodlarining rivojlanishi uchun metodologik asos vazifasini bajardi.

David Kolb tajribaviy ta’lim nazariyasini ishlab chiqib, o‘rganish jarayonini to‘rtta o‘zaro bog‘liq bosqich: aniq tajriba, reflektiv kuzatish, nazariy umumlashtirish va faol eksperimentdan iborat sikl sifatida tavsifladi. Simulyatsion mashg‘ulotlar aynan ushbu bosqichlarning izchil amalga oshirilishini ta’minlaydi. Talaba vaziyatni modellashtiradi, o‘z

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

faoliyatini tahlil qiladi, nazariy xulosalar chiqaradi va keyingi mashg‘ulotlarda yangi yondashuvlarni sinab ko‘radi.

Rus pedagogika maktabida simulyatsion texnologiyalarni kasbiy ta’lim bilan bog‘lagan olimlardan biri A.A.Verbitskiy hisoblanadi. U kontekstli ta’lim nazariyasini ishlab chiqib, o‘quv jarayonini kelajak kasbiy faoliyatiga maksimal darajada yaqinlashtirish zarurligini asoslagan. Verbitskiy nazariyasiga ko‘ra, kasbiy vaziyatlarni modellashtirish talabalarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyatga ko‘chirish jarayonini tezlashtiradi va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish samaradorligini oshiradi.

V.P.Bespalko pedagogik texnologiyalar nazariyasini rivojlantirib, ta’lim natijalarini oldindan loyihalash va kafolatli o‘qitish tamoyillarini ishlab chiqqan. Uning ilmiy qarashlarida simulyatsion mashg‘ulotlar o‘quv maqsadlariga erishishni ta’minlovchi texnologik tizimning tarkibiy elementi sifatida namoyon bo‘ladi. Bespalkoning yondashuvi amaliy mashg‘ulotlarni tizimli rejalashtirish va baholash imkoniyatlarini kengaytirdi.

N.V.Kuzmina pedagogik faoliyatning professional tuzilmasini tadqiq etib, o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasini bilim, ko‘nikma, malaka va shaxsiy sifatlarning integratsiyasi sifatida izohladi. Uning tadqiqotlari pedagoglarni tayyorlash jarayonida kasbiy vaziyatlarni modellashtirish o‘qituvchining reflektiv faoliyatini rivojlantirishini ko‘rsatadi. Bu esa simulyatsion texnologiyalarning pedagogik ta’limdagi ahamiyatini yanada oshiradi.

V.D.Shadrikov kasbiy faoliyatning psixologik tizimini o‘rganar ekan, mutaxassisning muvaffaqiyati faqat nazariy bilimlarga emas, balki murakkab vaziyatlarda qaror qabul qilish, faoliyatni rejalashtirish va natijalarni tahlil qilish qobiliyatiga ham bog‘liqligini ta’kidlagan. Ushbu qarashlar simulyatsion texnologiyalar orqali praksiologik tayyorgarlikni rivojlantirishning ilmiy asoslarini mustahkamlaydi. So‘nggi yillarda simulyatsion texnologiyalar sun’iy intellekt, virtual reallik (VR), kengaytirilgan reallik (AR) va raqamli trenajyorlar bilan integratsiyalashgan holda yangi bosqichga ko‘tarildi.

Endilikda simulyatsiya nafaqat kasbiy harakatlarni takrorlash, balki murakkab pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, individual o‘quv trayektoriyalarini yaratish hamda reflektiv kompetensiyalarni rivojlantirish imkonini beruvchi kompleks ta’lim muhiti sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, bo‘lajak oligofrenopedagoglarni tayyorlashda bunday texnologiyalar korreksion-pedagogik vaziyatlarni modellashtirish, individual yondashuvni shakllantirish va amaliy faoliyat samaradorligini oshirishning muhim omiliga aylanmoqda.

O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida so‘nggi yillarda ta’limni raqamlashtirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish hamda bo‘lajak mutaxassislarning amaliy kompetensiyalarini rivojlantirish masalalariga alohida e’tibor qaratilmoqda. Shu bilan birga, simulyatsion texnologiyalarni maxsus pedagogika yo‘nalishida qo‘llashga bag‘ishlangan fundamental tadqiqotlar hali yetarli darajada shakllanmagan. Mavjud ilmiy ishlarda esa mazkur texnologiyalar ko‘proq raqamli ta’lim, virtual reallik, interaktiv o‘qitish va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish nuqtai nazaridan yoritilgan. Farg‘ona davlat texnika universiteti tadqiqotchilari N.Abdurasulova va S.Karimov virtual reallik texnologiyalarining

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ta’limdagi didaktik imkoniyatlarini tahlil qilib, VR asosidagi mashg‘ulotlar talabalarning motivatsiyasini, mustaqil fikrlashini hamda amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishini ta’kidlaydilar. Ularning fikricha, immersiv ta’lim muhiti o‘quvchining nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog‘lashiga xizmat qiladi, bu esa simulyatsion yondashuvning asosiy maqsadiga mos keladi. B. Shokirov simulyatsiya metodining nazariy asoslarini tahlil qilar ekan, uni kasbiy tayyorgarlikning samarali vositasi sifatida baholaydi. Olim simulyatsiya real kasbiy vaziyatlarni modellashtirish orqali talabalarda tanqidiy fikrlash, kommunikativ kompetensiya va muammolarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirishini ilmiy asoslaydi. Mazkur xulosalar pedagogik ta’lim, jumladan bo‘lajak oligofrenopedagoglarni tayyorlash jarayoniga ham tatbiq etilishi mumkin.

Mazkur tadqiqotda simulyatsion texnologiyalar taraqqiyotining tarixiy evolyutsiyasi va ularning ta’lim tizimiga integratsiyasi nazariy-tahliliy metodlar asosida o‘rganildi. Tadqiqot jarayonida ilmiy adabiyotlar, pedagogik va psixologik konsepsiyalar, zamonaviy raqamli ta’lim texnologiyalariga oid ilmiy manbalar qiyosiy-tarixiy, tizimli tahlil va kontent-tahlil usullari yordamida o‘rganildi. Simulyatsion texnologiyalarning rivojlanish bosqichlarini aniqlashda tarixiy-genetik yondashuvdan, ularning pedagogik imkoniyatlarini baholashda esa kompetensiyaviy va tajribaviy ta’lim yondashuvlaridan foydalanildi. Shuningdek, simulyatsion texnologiyalarning maxsus pedagogika, xususan bo‘lajak oligofrenopedagoglarning praksiologik tayyorgarligini rivojlantirishdagi imkoniyatlari tizimli ravishda tahlil qilindi.

O‘zbek olimlari tomonidan tibbiy ta’limda simulyatsion texnologiyalarni qo‘llash bo‘yicha ham qator ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. I. Hoshimov raqamlashtirilgan ta’lim muhitida virtual bemorlar, VR va sun’iy intellekt elementlariga asoslangan simulyatsion mashg‘ulotlar klinik fikrlash va kasbiy qaror qabul qilish kompetensiyalarini rivojlantirishini ko‘rsatadi. Ushbu yondashuv simulyatsion texnologiyalarning pedagogik yo‘nalishlarda ham katta salohiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi. N. Yarmuhamedova va hamkorlari innovatsion pedagogik texnologiyalarni tibbiy ta’limga tatbiq etish tajribasini tahlil qilib, simulyatsiya, virtual reallik va gamifikatsiya elementlarining amaliy tayyorgarlik sifatini oshirishdagi o‘rnini ilmiy asoslaydilar. Ularning tadqiqotlari simulyatsion o‘qitishning turli sohalarda universalligi va samaradorligini ko‘rsatadi. Umuman olganda, O‘zbekistonda simulyatsion texnologiyalar bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar asosan tibbiy ta’lim, muhandislik va umumiy pedagogika yo‘nalishlarida rivojlanmoqda. Biroq bo‘lajak oligofrenopedagoglarning praksiologik tayyorgarligini aynan simulyatsion texnologiyalar vositasida takomillashtirish masalasi yetarlicha o‘rganilmagan. Shu sababli mazkur tadqiqot maxsus pedagogika sohasidagi ilmiy bo‘shliqni to‘ldirishga hamda simulyatsion texnologiyalarni korreksion-pedagogik faoliyatga moslashtirishning ilmiy-metodik asoslarini ishlab chiqishga qaratilgan. Quyida O‘zbekistonda simulyatsion texnologiyalar va ta’limni raqamlashtirish rivojlanishining asosiy bosqichlarini yorituvchi jadval keltiramiz.

Simulyatsion texnologiyalar evolyutsiyasining 5 bosqichi (1960–2026)

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Bosqich	Davr	Dunyo tajribasi	O‘zbekistagi rivojlanish	Pedagogik ahamiyati
I	1960–1980	Aviatsiya va harbiy tayyorgarlik simulyatorlari	-	Simulyatsion o'qitish konsepsiyasining shakllanishi
II	1980–2000	Tibbiyot va sanoatda kompyuter simulyatorlari	AKTni ta'limga joriy etishning boshlanishi	Amaliy ko'nikmalarni xavfsiz muhitda rivojlantirish
III	2000–2015	Elektron ta'lim, virtual laboratoriyalar	Elektron ta'lim resurslari va LMS tizimlari rivojlandi	Raqamli ta'lim muhitining shakllanishi
IV	2016–2022	VR, AR, STEAM va immersiv ta'lim	Ta'limni raqamlashtirish siyosati jadallashdi	Kompetensiyaviy yondashuv kuchaydi
V	2023–2026	Sun'iy intellekt, generative AI, raqamli egizaklar (Digital Twin), adaptive simulyatsiyalar	AI laboratoriyalari, raqamli kompetensiyalar va simulyatsion ta'limni kengaytirish bo'yicha davlat siyosati	Maxsus pedagogika va kasbiy tayyorgarlikda individual simulyatsion o'qitish imkoniyatlari kengaydi

Mazkur evolyutsiya shuni ko'rsatadiki, simulyatsion texnologiyalar dastlab texnik va harbiy sohalarda xavfsiz amaliy tayyorgarlik vositasi sifatida shakllangan bo'lsa, keyinchalik tibbiyot, muhandislik va pedagogikada kompetensiyaga yo'naltirilgan ta'limning muhim tarkibiy qismiga aylandi. So'nggi bosqichda esa virtual reallik (VR), kengaytirilgan reallik (AR) va sun'iy intellekt asosidagi simulyatsiyalar ta'lim jarayonini shaxsiylashtirish hamda amaliy kompetensiyalarni samarali rivojlantirish imkonini bermoqda. O‘zbekistonda ta'limni raqamlashtirish bo'yicha olib borilayotgan islohotlar simulyatsion texnologiyalarni oliy ta'lim tizimiga joriy etish uchun zarur institutsional va texnologik asosni yaratdi. Shu bilan birga, bo'lajak oligofrenopedagoglarning praksiologik tayyorgarligini simulyatsion texnologiyalar vositasida takomillashtirish masalasi hali yetarli darajada tadqiq etilmagan bo'lib, mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi va dolzarbligini belgilaydi.

Simulyatsion texnologiyalarni pedagogik ta’lim, jumladan maxsus pedagogika yo’nalishlariga integratsiya qilish uchun ilmiy va texnologik asoslar yanada mustahkamlandi. Keltirilgan bosqichlar shuni ko’rsatadiki, O‘zbekistonda simulyatsion texnologiyalar avval elektron ta’lim va raqamli infratuzilmani rivojlantirish yo’nalishida shakllangan bo’lsa, keyingi bosqichlarda ular virtual reallik, kengaytirilgan reallik va sun’iy intellekt bilan integratsiyalashgan holda rivojlanmoqda. Shu bilan birga, maxsus

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

pedagogika yo'nalishida, xususan bo'lajak oligofrenopedagoglarning praksiologik tayyorgarligini simulyatsion texnologiyalar vositasida takomillashtirishga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar hali kam uchraydi.

Simulyatsion texnologiyalar taraqqiyotining tarixiy evolyutsiyasi tahlili shuni ko'rsatadiki, mazkur texnologiyalar dastlab real faoliyatni xavfsiz sharoitda modellashtirish ehtiyojidan kelib chiqqan. Harbiy tayyorgarlik, aviatsiya, sanoat va texnik sohalarda shakllangan simulyatsiya konsepsiyasi vaqt o'tishi bilan inson faoliyatining boshqa sohalariga, xususan tibbiyot, muhandislik, boshqaruv va ta'lim tizimiga keng kirib bordi. Bu jarayon simulyatsiyaning oddiy texnik trenajyor sifatidagi mazmunidan murakkab, interaktiv va adaptiv ta'lim muhitiga aylanganini ko'rsatadi. Shuning uchun simulyatsion texnologiyalar evolyutsiyasini faqat texnik vositalarning takomillashuvi sifatida emas, balki ta'lim mazmuni, metodlari va kasbiy tayyorgarlik paradigmasining o'zgarishi sifatida baholash lozim.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, simulyatsion texnologiyalarning pedagogik mohiyati, avvalo, tajribaviy ta'lim konsepsiyasi bilan chambarchas bog'liq. J. Deweyning faol tajribaga asoslangan ta'lim haqidagi qarashlari hamda D. Kolb tomonidan ishlab chiqilgan tajribaviy ta'lim sikli simulyatsion mashg'ulotlarning nazariy asoslarini tushuntirish imkonini beradi. Simulyatsiya jarayonida talaba muayyan kasbiy yoki pedagogik vaziyatga kiradi, qaror qabul qiladi, o'z faoliyatining natijasini kuzatadi va keyingi harakatlarini takomillashtiradi. Shu jihatdan simulyatsion mashg'ulotlar bilimni passiv o'zlashtirishdan ko'ra, uni amaliy faoliyat orqali shakllantirishga imkon beradi. Ayniqsa, murakkab kasbiy vaziyatlarda xatolardan o'rganish, takroriy mashq qilish va refleksiya jarayonlarining mavjudligi bunday texnologiyalarning pedagogik samaradorligini oshiradi.

A.A. Verbitskiyning kontekstli ta'lim nazariyasi nuqtai nazaridan qaralganda, simulyatsion texnologiyalar talabaning kelajakdagi kasbiy faoliyatini ta'lim jarayonida oldindan modellashtirish imkonini beradi. Bu holat bo'lajak mutaxassisning nazariy bilimlarini amaliy vaziyatlar bilan bog'lashga xizmat qiladi. Ayniqsa, maxsus pedagogika yo'nalishida kasbiy faoliyat ko'pincha oldindan to'liq standartlashtirib bo'lmaydigan, individual va murakkab vaziyatlar bilan bog'liq bo'ladi. Har bir bola rivojlanishining o'ziga xosligi, ta'lim ehtiyojlarining turlicha namoyon bo'lishi hamda korreksion-pedagogik ta'sirning individual xarakterga egaligi bo'lajak oligofrenopedagogdan nafaqat nazariy bilim, balki tezkor tahlil qilish, mos metodni tanlash va pedagogik qaror qabul qilish qobiliyatini ham talab etadi. Simulyatsion texnologiyalar aynan shunday ko'nikmalarni rivojlantirish uchun qulay pedagogik muhit yaratadi.

Simulyatsion ta'limning muhim afzalliklaridan biri – kasbiy xatolarni real faoliyatdagi salbiy oqibatlarsiz tahlil qilish imkoniyatidir. An'anaviy amaliy mashg'ulotlarda talaba real pedagogik vaziyatga duch kelganida uning xatosi ta'lim oluvchiga bevosita ta'sir qilishi mumkin. Simulyatsion muhitda esa talaba murakkab vaziyatni bir necha bor takrorlashi, turli qarorlarni sinab ko'rishi va ularning natijalarini taqqoslashi mumkin. Shu sababli simulyatsiya bo'lajak mutaxassisda mustaqil qaror qabul qilish, muammoli vaziyatlarni

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

tahlil qilish va o‘z faoliyatini baholash ko‘nikmalarini rivojlantiruvchi samarali vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Bo‘lajak oligofrenopedagoglarning praksiologik tayyorgarligini rivojlantirish nuqtai nazaridan simulyatsion texnologiyalarning ahamiyati yanada yuqori bo‘ladi. Praksiologik tayyorgarlik mutaxassisning amaliy faoliyatni samarali tashkil etishi, pedagogik vazifalarni to‘g‘ri belgilashi, mavjud resurslardan oqilona foydalanishi, faoliyat natijalarini baholashi va zarur hollarda o‘z faoliyatini qayta tashkil eta olishi bilan tavsiflanadi. Bunday tayyorgarlikni faqat nazariy ma’ruzalar yoki an’anaviy amaliy mashg‘ulotlar orqali to‘liq shakllantirish qiyin. Chunki praksiologik kompetensiya faoliyat jarayonida, real yoki realga yaqin vaziyatlarda shakllanadi. Simulyatsion texnologiyalar esa mazkur jarayonni tizimli, bosqichma-bosqich va boshqariladigan shaklda tashkil etish imkonini beradi.

Maxsus pedagogika yo‘nalishida simulyatsion vaziyatlar turli korreksion-pedagogik holatlarni modellashtirishga yo‘naltirilishi mumkin. Masalan, rivojlanishida intellektual buzilishlar bo‘lgan bola bilan individual mashg‘ulotni tashkil etish, uning o‘quv topshirig‘ini bajara olmasligi sabablarini aniqlash, xulq-atvoridagi qiyinchiliklarga pedagogik javob berish, ta’lim metodini individual ehtiyojlarga moslashtirish yoki ota-onalar bilan samarali muloqot olib borish kabi vaziyatlar simulyatsion mashg‘ulotlar asosida modellashtirilishi mumkin. Bunday vaziyatlarda talaba nafaqat nazariy bilimlarini qo‘llaydi, balki pedagogik kuzatuv, tahlil, muloqot va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.

Simulyatsion texnologiyalarning zamonaviy rivojlanish bosqichida virtual reallik, kengaytirilgan reallik va sun’iy intellektning integratsiyalashuvi ularning pedagogik imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirmoqda. Dastlabki simulyatorlar asosan oldindan belgilangan ssenariylar asosida ishlagan bo‘lsa, zamonaviy raqamli simulyatsiyalar foydalanuvchining harakatlariga mos ravishda o‘zgaruvchi, interaktiv va adaptiv muhitni yaratish imkonini beradi. Sun’iy intellekt asosidagi tizimlar talabaning qarorlarini tahlil qilishi, xatolarini aniqlashi va individual tavsiyalar berishi mumkin. Bu esa bo‘lajak mutaxassisning individual o‘quv trayektoriyasini shakllantirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, VR va AR texnologiyalaridan foydalanish ta’lim oluvchining o‘quv jarayonidagi ishtirokini kuchaytiradi. Virtual muhit talabaning turli pedagogik vaziyatlarni vizual va interaktiv tarzda boshdan kechirishiga imkon beradi. Kengaytirilgan reallik esa real ta’lim muhitiga qo‘shimcha raqamli obyektlar, ko‘rsatmalar va modellashtirilgan vaziyatlarni kiritish orqali amaliy faoliyatni boyitadi. Biroq bunday texnologiyalarning pedagogik samaradorligi faqat texnik imkoniyatlar bilan belgilanmaydi. Ularning ta’lim maqsadlariga mosligi, metodik jihatdan asoslanganligi va o‘quv jarayonining mazmuni bilan uyg‘unligi muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekiston ta’lim tizimida raqamlashtirish jarayonlarining jadallashuvi simulyatsion texnologiyalarni oliy ta’limga integratsiya qilish uchun muhim shart-sharoitlarni yaratmoqda. Elektron ta’lim resurslari, masofaviy ta’lim platformalari, raqamli laboratoriyalar va interaktiv o‘quv vositalarining rivojlanishi simulyatsion ta’limning texnologik asoslarini mustahkamlamoqda. Biroq mavjud imkoniyatlar ko‘proq umumiy

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ta’lim, texnik yo‘nalishlar va tibbiy ta’lim doirasida rivojlanayotganini ko‘rish mumkin. Maxsus pedagogika, ayniqsa bo‘lajak oligofrenopedagoglarni tayyorlash jarayonida simulyatsion texnologiyalardan foydalanish masalasi esa hali yetarlicha metodik va ilmiy jihatdan ishlab chiqilmagan.

Mazkur holat maxsus pedagogika uchun alohida ilmiy-metodik yondashuv zarurligini ko‘rsatadi. Chunki maxsus pedagogikadagi simulyatsiya oddiy kasbiy vaziyatni modellashtirish bilan cheklanmasligi kerak. Unda bolaning individual rivojlanish xususiyatlari, kognitiv imkoniyatlari, kommunikativ ehtiyojlari, xulq-atvor reaksiyalari va ta’limga moslashish darajasi hisobga olinishi lozim. Shu sababli bo‘lajak oligofrenopedagoglar uchun ishlab chiqiladigan simulyatsion ssenariylar real korreksion-pedagogik faoliyatning murakkabligi va ko‘p komponentli xususiyatini aks ettirishi kerak.

Muhokama natijalari shuni ko‘rsatadiki, simulyatsion texnologiyalar bo‘lajak oligofrenopedagoglarning praksiologik tayyorgarligini rivojlantirishda bir nechta muhim funksiyalarni bajaradi. Birinchidan, ular nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog‘laydi. Ikkinchidan, murakkab kasbiy vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish imkonini yaratadi. Uchinchidan, refleksiya va o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. To‘rtinchidan, individual ta’lim trayektoriyasini shakllantirishga yordam beradi. Beshinchidan, real pedagogik faoliyatga kirishdan oldin kasbiy tajriba to‘plash imkonini beradi.

Shuningdek, simulyatsion texnologiyalarni maxsus pedagogika ta’limiga integratsiya qilishda bir qator muammolarni ham hisobga olish lozim. Jumladan, maxsus pedagogik vaziyatlarni modellashtirish uchun ilmiy asoslangan ssenariylar bazasining yetarli emasligi, texnik infratuzilmaning barcha ta’lim muassasalarida bir xil darajada rivojlanmaganligi, pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini takomillashtirish zarurati hamda simulyatsion mashg‘ulotlarni baholash mezonlarini ishlab chiqish ehtiyoji mavjud. Shuningdek, simulyatsiya real pedagogik tajribaning o‘rnini to‘liq bosa olmaydi. U amaliyot, kuzatuv, pedagogik amaliyot va real ta’lim jarayoni bilan uyg‘unlashtirilgan taqdirdagina yuqori samaradorlikka ega bo‘ladi.

Simulyatsion texnologiyalarning tarixiy rivojlanishi ularning oddiy texnik modellashtirish vositasidan kompetensiyaga yo‘naltirilgan, interaktiv va shaxsiylashtirilgan ta’lim texnologiyasiga aylanganini ko‘rsatadi. Ularning tajribaviy ta’lim, kontekstli ta’lim va kompetensiyaviy yondashuv bilan uyg‘unligi simulyatsiyani zamonaviy kasbiy tayyorgarlikning muhim vositasiga aylantirmoqda. Ayniqsa, bo‘lajak oligofrenopedagoglarni tayyorlashda simulyatsion texnologiyalarni maqsadli va metodik jihatdan asoslangan holda qo‘llash talabalarning amaliy tayyorgarligi, kasbiy mustaqilligi, pedagogik qaror qabul qilish qobiliyati va reflektiv kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, maxsus pedagogika ta’limida simulyatsion texnologiyalarning ilmiy-metodik asoslarini ishlab chiqish va ularni bo‘lajak oligofrenopedagoglarning praksiologik tayyorgarligi bilan integratsiyalash dolzarb ilmiy-pedagogik vazifa sifatida namoyon bo‘ladi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Simulyatsion texnologiyalarning tarixiy taraqqiyoti ularning dastlab harbiy, aviatsiya va sanoat sohalaridagi xavfsiz amaliy tayyorgarlik vositasidan zamonaviy, interaktiv va shaxsiylashtirilgan ta'lim muhitiga aylanganini ko'rsatadi. Tajribaviy ta'lim, kontekstli ta'lim va kompetensiyaviy yondashuv bilan uyg'unlashgan simulyatsion texnologiyalar nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog'lash, kasbiy vaziyatlarni modellashtirish va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish uchun keng imkoniyat yaratadi.

Virtual reallik, kengaytirilgan reallik, sun'iy intellekt va adaptiv raqamli muhitlarning rivojlanishi simulyatsion ta'limning pedagogik imkoniyatlarini yanada kengaytirmoqda. Bunday texnologiyalar talabaning individual xususiyatlarini hisobga olish, kasbiy vaziyatlarni takroriy modellashtirish, xatolarni tahlil qilish va reflektiv faoliyatni rivojlantirish imkonini beradi. Shu jihatdan simulyatsion texnologiyalar zamonaviy kasbiy ta'limning muhim innovatsion vositalaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

O'zbekiston ta'lim tizimida raqamlashtirish jarayonlarining jadallashuvi simulyatsion texnologiyalarni oliy ta'lim, jumladan maxsus pedagogika yo'nalishlariga integratsiya qilish uchun zarur texnologik va institutsional imkoniyatlarni kengaytirmoqda. Biroq bo'lajak oligofrenopedagoglarning praksiologik tayyorgarligini simulyatsion texnologiyalar asosida takomillashtirish masalasi hali yetarlicha metodik jihatdan ishlab chiqilmagan. Shu sababli maxsus pedagogika uchun moslashtirilgan pedagogik ssenariylar, virtual korreksion-pedagogik vaziyatlar, adaptiv simulyatsion mashg'ulotlar va ularni baholash mezonlarini ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

Simulyatsion texnologiyalarni bo'lajak oligofrenopedagoglarni tayyorlash jarayoniga tizimli ravishda joriy etish kasbiy vaziyatlarni xavfsiz muhitda modellashtirish, amaliy harakatlarni takomillashtirish, individual pedagogik qarorlar qabul qilish va reflektiv kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bois mazkur texnologiyalarni an'anaviy ta'lim, pedagogik amaliyot va real korreksion-pedagogik faoliyat bilan uyg'unlashtirish maxsus pedagogika ta'limining amaliy yo'nalishini kuchaytirishning istiqbolli yo'nalishlaridan biridir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Dewey, J. (1938). *Experience and Education*. New York: Macmillan.
2. Kolb, D. A. (1984). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
3. Verbitsky, A. A. (1991). *Aktivnoye obucheniye v vysshey shkole: Kontekstnyy podkhod*. Moskva: Vysshaya shkola.
4. Bespalko, V. P. (1989). *Slagayemyye pedagogicheskoy tekhnologii*. Moskva: Pedagogika.
5. Kuzmina, N. V. (1990). *Professionalizm deyatelnosti prepodavatelya i mastera proizvodstvennogo obucheniya*. Moskva: Vysshaya shkola.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

6. Shadrikov, V. D. (2007). *Psikhologiya deyatelnosti cheloveka*. Moskva: Institut psikhologii RAN.
7. Gaba, D. M. (2004). The future vision of simulation in health care. *Quality and Safety in Health Care, 13*(Suppl 1), i2–i10.
8. Issenberg, S. B., McGaghie, W. C., Petrusa, E. R., Gordon, D. L., & Scalese, R. J. (2005). Features and uses of high-fidelity medical simulations that lead to effective learning: A BEME systematic review. *Medical Teacher, 27*(1), 10–28.
9. Lateef, F. (2010). Simulation-based learning: Just like the real thing. *Journal of Emergencies, Trauma, and Shock, 3*(4), 348–352.
10. Salas, E., Wildman, J. L., & Piccolo, R. F. (2009). Using simulation-based training to enhance management education. *Academy of Management Learning & Education, 8*(4), 559–573.
11. Azuma, R. T. (1997). A survey of augmented reality. *Presence: Teleoperators and Virtual Environments, 6*(4), 355–385.
12. Slater, M. (2018). Immersion and the illusion of presence in virtual reality. *British Journal of Psychology, 109*(3), 431–433.
13. Sherman, W. R., & Craig, A. B. (2019). *Understanding Virtual Reality: Interface, Application, and Design*. Morgan Kaufmann.
14. UNESCO. (2023). *Guidance for Generative AI in Education and Research*. Paris: UNESCO.
15. OECD. (2021). *Digital Education Outlook 2021: Pushing the Frontiers with AI, Blockchain and Robots*. Paris: OECD Publishing.
16. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF–6079-son Farmoni. *“Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida.*
17. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-son Farmoni. *2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi.*
18. Abdurasulova, N., & Karimov, S. Virtual reallik texnologiyalarining ta’limdagi didaktik imkoniyatlari. *Research and Implementation* jurnali.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING PEDAGOGIK TAFAKKURINI KVAZITADQIQOTCHILIK METODI YORDAMIDA RIVOJLANTIRISH PRINSIPLARI.

Davletov Erkaboy Yusubovich, Ma’mun universiteti “Aniq fanlar” kafedrasi mudiri pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagogik tafakkurini kvazitadqiqotchilik metodi yordamida rivojlantirish prinsiplari ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilingan. Pedagogik tafakkur tushunchasi va uning tarkibiy qismlari, A.A. Verbitskiyning kontekstli ta’lim nazariyasi asosida kvazitadqiqotchilik metodining mohiyati yoritilgan. Ushbu metodni qo‘llashning asosiy pedagogik prinsiplari — muammoliylik, kontekstuallik, bosqichma-bosqichlik, refleksivlik va hamkorlikda ishlash — hamda ularning pedagogik tafakkurni rivojlantirishdagi mexanizmi ilmiy-amaliy jihatdan asoslab berilgan.

MAQSAD: A.A. Verbitskiyning kontekstli ta’lim nazariyasi asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagogik tafakkurini kvazitadqiqotchilik metodi vositasida rivojlantirishning pedagogik prinsiplari va ularni amalga oshirish mexanizmlarini ilmiy-amaliy jihatdan asoslash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda kontekstli ta’lim hamda pedagogik tafakkur psixologiyasiga oid ilmiy qarashlar (A.A. Verbitskiy, Yu.N. Kulyutkin, G.S. Suxobskaya, M.M. Levina, R. Yunusov), nazariy tahlil, pedagogik modellashtirish hamda tizimli va kompetensiyaviy yondashuvlardan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: kvazitadqiqotchilik metodini qo‘llashning beshta asosiy prinsipi — muammoliylik, kontekstuallik, bosqichma-bosqichlik, refleksivlik va hamkorlikda ishlash — va ularning pedagogik tafakkurning mantiqiy, amaliy hamda metakognitiv komponentlarini rivojlantirishdagi amaliy mexanizmlari va kutilayotgan natijalari tizimlashtirildi.

XULOSA: kvazitadqiqotchilik metodining prinsiplar tizimini o‘quv jarayoniga yaxlit holda tatbiq etish bo‘lajak o‘qituvchilarni passiv bilim olishdan faol va refleksiv kasbiy faoliyat pozitsiyasiga o‘tkazish hamda ularning pedagogik tafakkurini samarali shakllantirish imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: pedagogik tafakkur, kvazitadqiqotchilik metodi, kontekstli ta’lim, bo‘lajak o‘qituvchi, muammoli ta’lim, refleksiya, pedagogik vaziyat, tadqiqot mantig‘i, kasbiy tayyorgarlik, oliy pedagogik ta’lim.

ПРИНЦИПЫ РАЗВИТИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ С ПОМОЩЬЮ МЕТОДА КВАЗИИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.

Давлетов Эркабой Юсубович, заведующий кафедрой точных наук Университета Мамуна доктор философии (PhD) по педагогическим наукам, доцент.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье с научно-педагогической точки зрения проанализированы принципы развития педагогического мышления будущих учителей с помощью метода квазиисследовательской деятельности. Освещены понятие педагогического мышления и его структурные компоненты, а также сущность метода квазиисследовательской деятельности на основе теории контекстного обучения А.А. Вербицкого. С научно-практической точки зрения обоснованы основные педагогические принципы применения данного метода — проблемность, контекстность, поэтапность, рефлексивность и сотрудничество — а также их механизм развития педагогического мышления.

ЦЕЛЬ: научно-практическое обоснование педагогических принципов и механизмов реализации метода квазиисследовательской деятельности в развитии педагогического мышления будущих учителей на основе теории контекстного обучения А.А. Вербицкого.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использованы концепции контекстного обучения и психологии педагогического мышления (А.А. Вербицкий, Ю.Н. Кулюткин, Г.С. Сухобская, М.М. Левина, Р. Юнусов), а также методы теоретического анализа, педагогического моделирования, системного и компетентностного подходов.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: систематизированы пять основных принципов применения метода квазиисследовательской деятельности (проблемность, контекстность, поэтапность, рефлексивность и сотрудничество), раскрыв их практические механизмы и результаты в развитии логических, практических и метакогнитивных компонентов педагогического мышления.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: комплексное применение системы принципов метода квазиисследовательской деятельности обеспечивает переход студентов от пассивного усвоения знаний к активной и рефлексивной профессиональной позиции, эффективно формируя их педагогическое мышление.

Ключевые слова: педагогическое мышление, метод квазиисследовательской деятельности, контекстное обучение, будущий учитель, проблемное обучение, рефлексия, педагогическая ситуация, логика исследования, профессиональная подготовка, высшее педагогическое образование.

PRINCIPLES OF DEVELOPING THE PEDAGOGICAL THINKING OF PROSPECTIVE TEACHERS THROUGH THE QUASI-RESEARCH METHOD.

Davletov Erkaboy Yusubovich, Head of the Department of Exact Sciences at Mamun University, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences, Associate Professor.

Annotation

INTRODUCTION: this article provides a scientific and pedagogical analysis of the principles for developing the pedagogical thinking of prospective teachers through the

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

quasi-research method. The concept of pedagogical thinking and its structural components, along with the essence of the quasi-research method based on A.A. Verbitsky's theory of contextual learning, are examined. The main pedagogical principles for applying this method — problem-orientation, contextuality, gradualness, reflexivity, and collaboration — and their mechanism for developing pedagogical thinking are substantiated from a scientific and practical perspective.

AIM: to provide a scientific and practical justification for the pedagogical principles and implementation mechanisms of developing prospective teachers' pedagogical thinking using the quasi-research method based on A.A. Verbitsky's contextual learning theory.

MATERIALS AND METHODS: The study utilized concepts of contextual learning and the psychology of pedagogical thinking (A.A. Verbitsky, Yu.N. Kulyutkin, G.S. Sukhobskaya, M.M. Levina, R. Yunusov), employing methods of theoretical analysis, pedagogical modeling, and systemic and competency-based approaches.

DISCUSSION AND RESULTS: five fundamental principles of applying the quasi-research method—problem-orientation, contextuality, gradualness, reflexivity, and collaboration—were systematized, detailing their practical mechanisms and expected outcomes in developing logical, practical, and metacognitive components of pedagogical thinking.

CONCLUSION: the holistic application of the quasi-research method's principles shifts students from passive knowledge reception to an active, reflective professional stance, effectively fostering their pedagogical thinking.

Keywords: pedagogical thinking, quasi-research method, contextual learning, prospective teacher, problem-based learning, reflection, pedagogical situation, research logic, professional training, higher pedagogical education.

Zamonaviy pedagog kasbiy faoliyatida standart, oldindan tayyorlangan yechimlar kamdan-kam uchraydi — har bir pedagogik vaziyat o‘ziga xos, betakror bo‘lib, u pedagogdan tezkor tahlil, muammoni ko‘ra bilish va asoslangan qaror qabul qilish qobiliyatini talab qiladi[1]. Ushbu qobiliyatlar majmui pedagogik tafakkur deb ataladi va u bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashning markaziy natijalaridan biri hisoblanadi. Biroq an’anaviy o‘quv metodlari, ko‘proq nazariy bilim berishga yo‘naltirilgan bo‘lib, pedagogik tafakkurni amaliy, faoliyat davomida rivojlantirish uchun yetarli emas.

Ushbu muammoni bartaraf etishning samarali yo‘llaridan biri kvazitadqiqotchilik metodi hisoblanadi. A.A. Verbitskiyning kontekstli ta’lim nazariyasiga ko‘ra[2], talaba faoliyatining uch asosiy turi mavjud: o‘quv faoliyati, kvaziprofessional faoliyat va o‘quv-professional faoliyat. Kvazitadqiqotchilik faoliyati aynan mana shu kvaziprofessional faoliyat turiga mansub bo‘lib, u talabaga real ilmiy-tadqiqot yoki professional-pedagogik faoliyatning tuzilishini, mantig‘ini o‘quv sharoitida, ammo real vaziyatga yaqin shaklda modellashtirish imkonini beradi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Shu nuqtai nazardan, kvazitadqiqotchilik metodining bo‘lajak o‘qituvchilarda pedagogik tafakkurni rivojlantirishdagi imkoniyatlarini, uni samarali qo‘llashning ilmiy asoslangan pedagogik prinsiplarini tizimli tahlil qilish mazkur maqolaning dolzarbligini belgilaydi[3].

Kontekstli ta’lim nazariyasining asoschisi A.A. Verbitskiy[1]ning tadqiqotlarida o‘quv, kvaziprofessional va o‘quv-professional faoliyat turlarining nazariy-metodologik asoslari, ularning kasbiy tafakkurni shakllantirishdagi o‘rni chuqur asoslangan. Uning konsepsiyasi mazkur tadqiqot uchun asosiy metodologik zamin bo‘lib xizmat qiladi.

Pedagogik tafakkur psixologiyasi masalalari Yu.N. Kulyutkin va G.S. Suxobskaya[2]ning fundamental tadqiqotlarida keng yoritilgan bo‘lib, ularda pedagogik tafakkurning tuzilishi, uning amaliy-tatbiqiy va refleksiv komponentlari asoslangan. M.M. Levina[3]ning ishlarida esa pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirishda talabalarning tadqiqotchilik faoliyatidan foydalanish tamoyillari ishlab chiqilgan. Mahalliy pedagogika fanida esa R. Yunusov[4] va boshqa mualliflarning ishlarida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-pedagogik tayyorgarligini takomillashtirishning umumiy yo‘nalishlari yoritilgan.

Shunga qaramay, olib borilgan ilmiy izlanishlarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, kvazitadqiqotchilik metodini aynan bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagogik tafakkurini rivojlantirish maqsadida qo‘llashning aniq pedagogik prinsiplarini tizimli ishlab chiqib, ularning har birining amalga oshirilish mexanizmini ko‘rsatuvchi maxsus metodik tadqiqotlar mahalliy pedagogika fanida hali yetarli darajada mavjud emas[5]. Ushbu bo‘shliqni to‘ldirish mazkur tadqiqotning ilmiy-amaliy ahamiyatini belgilaydi.

Pedagogik tafakkur tushunchasini tahlil qilishda, uni pedagogning pedagogik vaziyatni tahlil qilish, undagi muammoni aniqlash, mumkin bo‘lgan yechim variantlarini prognozlash va o‘z faoliyatini refleksiv baholash qobiliyatlari majmui sifatida ko‘rib chiqish maqsadga muvofiqdir[1]. Pedagogik tafakkur, oddiy nazariy bilimdan farqli o‘laroq, har doim konkret, betakror pedagogik vaziyat bilan bog‘liq holda namoyon bo‘ladi va u faqat real yoki real vaziyatga yaqin amaliy faoliyat jarayonida to‘liq shakllanadi.

Kvazitadqiqotchilik metodining mohiyatini tushunish uchun A.A. Verbitskiyning kontekstli ta’lim nazariyasiga murojaat qilish zarur[2]. Ushbu nazariyaga ko‘ra, o‘quv faoliyati (nazariy bilim olish) va professional faoliyat (real ishlab chiqarish/pedagogik amaliyot) o‘rtasida katta “bo‘shliq” mavjud bo‘lib, bu bo‘shliqni kvaziprofessional faoliyat orqali bosqichma-bosqich yopish mumkin. Kvazitadqiqotchilik faoliyati talabaga ilmiy-tadqiqot faoliyatining tuzilishini (muammoni qo‘yish, gipoteza, “tekshirish”, xulosa chiqarish) o‘quv sharoitida, ammo pedagogik vaziyatlarni modellashtirish orqali simulyatsiya qilish imkonini beradi — bunda haqiqiy ilmiy tadqiqotdagi kabi yangi ilmiy bilim yaratilmaydi, ammo talaba xuddi shu mantiqiy izchillikni, tadqiqotchilik pozitsiyasini boshdan kechiradi.

Kvazitadqiqotchilik metodini samarali qo‘llashning birinchi asosiy prinsipi — muammoliylik prinsipi[3]. Talabaga tayyor pedagogik yechim taqdim etilmaydi, aksincha, unga real yoki real vaziyatga yaqin, hal qilinishi lozim bo‘lgan pedagogik muammo

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

(masalan, “sinfda motivatsiyasi past o‘quvchi bilan qanday ishlash kerak”) beriladi. Ushbu prinsip talabada pedagogik voqelikni passiv qabul qilish o‘rniga, uni faol, izlanuvchan nuqtai nazardan ko‘rish odatini shakllantiradi, bu esa pedagogik tafakkurning eng muhim, boshlang‘ich komponenti hisoblanadi.

Ikkinchi muhim prinsip — kontekstuallik prinsipi. Kvazitadqiqot mavzusi va uni “tekshirish” jarayoni imkon qadar real pedagogik-professional kontekstga (aniq sinf, aniq o‘quvchi profili, aniq o‘quv fani) yaqinlashtirilishi lozim[4]. Bu prinsip talabaga nazariy bilimni mavhum holatda emas, balki konkret professional vaziyatga tatbiq etishni o‘rgatadi, natijada bilim “passiv” emas, balki “amaliy ishlaydigan” bilimga aylanadi. Uchinchi prinsip — bosqichma-bosqichlik, ya’ni tadqiqot mantig‘iga ergashish prinsipi bo‘lib, u talabani muammoni qo‘yishdan tortib xulosa chiqarishgacha bo‘lgan barcha bosqichlarni izchil, shoshilmasdan bosib o‘tishga undaydi, bu esa tizimli, mantiqiy fikrlash ko‘nikmasini mustahkamlaydi.

To‘rtinchi, ayniqsa muhim prinsip — refleksivlik prinsipi hisoblanadi[5]. Kvazitadqiqotchilik faoliyatining har bir bosqichidan so‘ng talaba o‘z qabul qilgan qarorlari, ularning asoslarini va muqobil variantlarini tahlil qilishi lozim. Aynan mana shu refleksiya orqali talaba o‘z pedagogik faoliyatini “tashqaridan” ko‘rish, uni tanqidiy baholash qobiliyatiga — ya’ni pedagogik tafakkurning yuqori, metakognitiv darajasiga — ega bo‘ladi. Beshinchi prinsip — hamkorlikda ishlash (dialogik) prinsipi bo‘lib, kvazitadqiqotchilik faoliyatini kichik guruhda, turli nuqtai nazarlarni taqqoslash orqali olib borish talabaga pedagogik muammoni ko‘p tomonlama ko‘rish, hamkasblar bilan konstruktiv kasbiy muloqot olib borish ko‘nikmasini beradi.

Kvazitadqiqotchilik metodi yordamida bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagogik tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiluvchi beshta asosiy prinsipning mazmuni, amalga oshirish mexanizmi, rivojlanadigan pedagogik tafakkur komponenti hamda kutilayotgan natijasi tahlil qilinib, quyidagi jadvalda umumlashtirilgan holda keltirilgan:

1-jadval

Kvazitadqiqotchilik metodi yordamida bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagogik tafakkurini rivojlantirish komponenti

№	Prinsip	Mazmuni	Amalga oshirish mexanizmi	Rivojlanadigan pedagogik tafakkur komponenti	Kutilayotgan natija
1	Muammoliylik prinsipi	Talabaga tayyor pedagogik yechim emas, balki hal qilinishi lozim bo‘lgan real yoki real vaziyatga yaqin pedagogik muammo taqdim etiladi	Muammoli pedagogik vaziyatlar banki asosida "kvazitadqiqot" mavzusini shakllantirish	Pedagogik vaziyatni ko‘ra bilish va uni muammo sifatida shakllantirish qobiliyati	Talabada pedagogik voqelikka nisbatan tanqidiy, izlanuvchan munosabatning shakllanishi

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

№	Prinsip	Mazmuni	Amalga oshirish mexanizmi	Rivojlanadigan pedagogik tafakkur komponenti	Kutilayotgan natija
2	Kontekstual lik prinsipi	"Tadqiqot" faoliyati real pedagogik-professional faoliyat kontekstiga (maktab, sinf, o‘quvchi) yaqinlashtirilgan holda tashkil etiladi	A.A. Verbitskiy nazariyasiga ko‘ra kvaziprofessional vaziyatlarni modellashtirish, real pedagogik hujjatlar va holatlardan foydalanish	Nazariy bilimni real pedagogik vaziyatga tatbiq eta olish (amaliy-tatbiqiy tafakkur)	Nazariya va amaliyot o‘rtasidagi bo‘shliqning qisqarishi, bilimning "ishlaydigan" bilimga aylanishi
3	Bosqichma-bosqichlik (tadqiqot mantig‘iga ergashish) prinsipi	"Kvazitadqiqot" haqiqiy ilmiy tadqiqotning barcha bosqichlarini (muammo, gipoteza, "tekshirish", xulosa) izchil takrorlaydi	Muammoni qo‘yish → gipoteza shakllantirish → pedagogik vaziyatni modellashtirish/simulyatsiya qilish → natijalarni tahlil qilish → xulosa chiqarish ketma-ketligi	Tizimli, izchil va mantiqiy fikrlash, gipotetik-deduktiv fikrlash ko‘nikmasi	Talabada ilmiy-tadqiqot mantig‘ini pedagogik muammolarga tatbiq etish ko‘nikmasining shakllanishi
4	Refleksivlik prinsipi	Har bir bosqichdan so‘ng talaba o‘z faoliyati, qabul qilingan qarorlari va ularning asoslarini tahlil qiladi	Yozma refleksiv kundalik yuritish, guruh muhokamasi, pedagog bilan individual tahlil suhbati	O‘z pedagogik faoliyatini tashqaridan ko‘ra olish, uni tanqidiy baholash qobiliyati	Talabaning o‘z pedagogik qarorlarini ongli asoslay olish va zarur bo‘lganda ularni qayta ko‘rib chiqish qobiliyatining oshishi
5	Hamkorlikda ishlash (dialogik) prinsipi	"Kvazitadqiqot" individual emas, balki kichik guruhda, turli nuqtai nazarlarni taqqoslash va muhokama qilish orqali olib boriladi	Guruh ichida rollarni taqsimlash, umumiy gipotezani birgalikda ishlab chiqish, natijalarni jamoaviy taqdim etish	Pedagogik muammoni ko‘p tomonlama, turli nuqtai nazardan ko‘ra olish qobiliyati	Talabada pedagogik hamkasblar bilan konstruktiv kasbiy muloqot va hamkorlik ko‘nikmasining rivojlanishi

1-jadvalda keltirilgan tahlildan ko‘rinib turibdiki, kvazitadqiqotchilik metodining beshta prinsipi pedagogik tafakkurning turli komponentlarini — muammoni ko‘rishdan tortib metakognitiv refleksiyagacha — izchil va bir-birini to‘ldiruvchi tarzda rivojlantiradi. Muammoliylik va kontekstuallik prinsiplari pedagogik tafakkurning “kirish”, ya’ni vaziyatni to‘g‘ri idrok etish komponentini shakllantirsa, bosqichma-bosqichlik va refleksivlik prinsiplari uning “ichki”, protsessual-tahliliy komponentini, hamkorlikda ishlash prinsipi esa pedagogik tafakkurning ijtimoiy-kommunikativ jihatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, ushbu beshta prinsipni alohida-alohida emas, balki bir butun, izchil metodik tizim sifatida qo‘llash eng yuqori pedagogik samara beradi, chunki ular birgalikda haqiqiy ilmiy-tadqiqot faoliyatining to‘liq mantiqiy strukturasini

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

takrorlaydi. Bundan tashqari, refleksivlik prinsipining alohida ahamiyati ta'kidlanishi lozim, chunki aynan shu prinsip orqali talaba boshqa to'rtta prinsip doirasida orttirgan tajribasini ongli, tizimli pedagogik bilimga aylantiradi. Umuman olganda, ishlab chiqilgan prinsiplar tizimi oliy pedagogik ta'lim amaliyotida bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik tafakkurini maqsadli va samarali rivojlantirish uchun ilmiy asoslangan vosita bo'la olishini ko'rsatdi.

Bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik tafakkurini kvazitadqiqotchilik metodi yordamida rivojlantirish A.A. Verbitskiyning kontekstli ta'lim nazariyasiga asoslangan, ilmiy jihatdan puxta zaminga ega, samarali yondashuv hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ushbu metodni samarali qo'llash muammoliylik, kontekstuallik, bosqichma-bosqichlik, refleksivlik va hamkorlikda ishlash kabi besh asosiy pedagogik prinsipga tayanishni talab etadi, ularning har biri pedagogik tafakkurning o'ziga xos komponentini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kvazitadqiqotchilik metodi orqali bo'lajak o'qituvchi nazariy bilimni passiv qabul qilishdan real pedagogik vaziyatlarni faol, izlanuvchan va refleksiv tarzda tahlil qilish pozitsiyasiga o'tadi, bu esa uning kelgusi mustaqil kasbiy faoliyatida muvaffaqiyatli ishlashi uchun muhim zamin yaratadi. Kelgusi tadqiqotlarda kvazitadqiqotchilik metodini turli pedagogik fanlar (didaktika, tarbiya nazariyasi, yosh psixologiyasi) doirasida qo'llashning o'ziga xos xususiyatlarini, shuningdek uning samaradorligini amaliy sinovlar asosida chuqurroq o'rganish maqsadga muvofiqdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. – М.: Высшая школа, 1991. – 207 с.
2. Кулюткин Ю.Н., Сухобская Г.С. Мышление учителя: Личностные механизмы и понятийный аппарат. – М.: Педагогика, 1990. – 104 с.
3. Левина М.М. Технологии профессионального педагогического образования. – М.: Академия, 2001. – 272 с.
4. Yunusov R. Bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish. – Toshkent: O'qituvchi, 2017. – 202 b.
5. Вербицкий А.А., Ларионова О.Г. Личностный и компетентностный подходы в образовании: проблемы интеграции. – М.: Логос, 2009. – 336 с.
6. Tolipov Z.T. Kompetensiyaviy yondashuv asosida ta'lim jarayonini takomillashtirish. – Toshkent: Fan, 2013. – 184 b.
7. G'oziyev E.G'. O'quvchi va talabalar psixologiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2010. – 288 b.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

INTEGRATIV PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR: TARIXIY-NAZARIY TAHLIL VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR.

Masharipova Muqaddas Toxirovna, Urganch davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi.
ORCID:0009-0001-5101-7721

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada integrativ pedagogik texnologiyalarning tarixiy shakllanishi, nazariy asoslari va zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda "integratsiya", "pedagogik texnologiya", "integrativ pedagogik texnologiya", "ta'lim texnologiyasi", "kompetensiyaviy yondashuv" kabi tayanch tushunchalarning mazmun-mohiyati falsafiy, pedagogik va psixologik nuqtai nazardan yoritilgan. Integrativ pedagogik texnologiyalarning rivojlanish bosqichlari, ularning fanlararo integratsiyani ta'minlashdagi ahamiyati hamda zamonaviy ta'lim paradigmalaridagi o'rni tahlil etilgan. Shuningdek, kompetensiyaviy, konstruktivistik, refleksiv, raqamli va sun'iy intellektga asoslangan ta'lim yondashuvlari bilan integrativ pedagogik texnologiyalarning o'zaro bog'liqligi ochib berilgan. Tadqiqot natijalari oliy ta'lim tizimida innovatsion pedagogik faoliyatni takomillashtirish hamda ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

MAQSAD: integrativ pedagogik texnologiyalarning tarixiy shakllanishi va nazariy-metodologik asoslarini tahlil qilish, ularning kompetensiyaviy va raqamli ta'lim yondashuvlari bilan uzviy bog'liqligini hamda zamonaviy ta'lim paradigmalaridagi o'rnini asoslab berish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda klassik hamda zamonaviy mahalliy va xorijiy olimlarning (Ya.A. Komenskiy, J. Dyui, L.S. Vygotskiy, B. Blum, V.P. Bespalko, N.A. Muslimov, O'.Q. Tolipov) nazariy qarashlari, qiyosiy-tarixiy va tizimli tahlil hamda kontent-tahlil metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: integrativ pedagogik texnologiyalarning klassik pedagogikadan raqamli transformatsiyagacha bo'lgan 5 ta evolyutsion bosqichi tizimlashtirildi va ularning kompetensiyaviy, konstruktivistik, STEAM, loyiha va sun'iy intellektga asoslangan ta'lim modellari bilan integratsiyasi yoritildi.

XULOSA: integrativ pedagogik texnologiyalarni oliy ta'lim amaliyotiga yaxlit didaktik tizim sifatida joriy etish talabalarning tanqidiy va kreativ tafakkurini rivojlantirishga hamda raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: integratsiya, pedagogik texnologiya, integrativ pedagogik texnologiya, ta'lim texnologiyasi, kompetensiyaviy yondashuv, konstruktivizm, refleksiya, raqamli ta'lim, innovatsion ta'lim, oliy ta'lim.

ИНТЕГРАТИВНЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ: ИСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ И СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Машарипова Мукаддас Тохировна, независимый исследователь Ургенчского государственного педагогического института.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье проведен научный анализ исторического становления, теоретических основ и роли интегративных педагогических технологий в современной системе образования. В исследовании с философской, педагогической и психологической точек зрения раскрывается сущность таких базовых понятий, как «интеграция», «педагогическая технология», «интегративная педагогическая технология», «образовательная технология», «компетентностный подход». Проанализированы этапы развития интегративных педагогических технологий, их значение в обеспечении междисциплинарной интеграции, а также место в современных образовательных парадигмах. Кроме того, раскрыта взаимосвязь интегративных педагогических технологий с компетентностным, конструктивистским, рефлексивным, цифровым и основанным на искусственном интеллекте подходами к обучению. Результаты исследования могут служить научно-методической основой для совершенствования инновационной педагогической деятельности и повышения качества образования в системе высшего образования.

ЦЕЛЬ: анализ исторического становления и теоретико-методологических основ интегративных педагогических технологий, а также обоснование их взаимосвязи с компетентностным и цифровым подходами и их роли в современных образовательных парадигмах.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использованы концептуальные труды отечественных и зарубежных ученых (Я.А. Коменский, Дж. Дьюи, Л.С. Выготский, Б. Блум, В.П. Беспалько, Н.А. Муслимов, У.К. Толипов), а также методы сравнительно-исторического, системного и контент-анализа.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: систематизированы 5 этапов эволюции интегративных педагогических технологий от классической педагогики до цифровой трансформации, раскрыв их интеграцию с компетентностным, конструктивистским, STEAM, проектным обучением и моделями на базе ИИ.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: системное внедрение интегративных педагогических технологий как целостной дидактической системы в высшее образование способствует развитию критического мышления студентов и подготовке конкурентоспособных специалистов.

Ключевые слова: интеграция, педагогическая технология, интегративная педагогическая технология, образовательная технология, компетентностный подход, конструктивизм, рефлексия, цифровое образование, инновационное образование, высшее образование.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

INTEGRATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES: HISTORICAL AND THEORETICAL ANALYSIS AND MODERN APPROACHES.

Masharipova Mukaddas Tokhirovna, independent researcher at Urgench State.

Annotation

INTRODUCTION: this article provides a scientific analysis of the historical development, theoretical foundations, and the role of integrative pedagogical technologies in the modern education system. The study examines the essence of such key concepts as integration, pedagogical technology, integrative pedagogical technology, educational technology, and competency-based approach from philosophical, pedagogical, and psychological perspectives. It analyzes the stages in the development of integrative pedagogical technologies, their significance in ensuring interdisciplinary integration, and their place within contemporary educational paradigms. Furthermore, the study reveals the interrelationship between integrative pedagogical technologies and competency-based, constructivist, reflective, digital, and artificial intelligence-based educational approaches. The research findings provide a scientific and methodological basis for improving innovative pedagogical practice and enhancing the quality of higher education.

AIM: to analyze the historical formation and theoretical-methodological foundations of integrative pedagogical technologies, and to substantiate their connection with competency-based and digital approaches within modern educational paradigms.

MATERIALS AND METHODS: the study utilized theoretical frameworks from domestic and international scholars (J.A. Comenius, J. Dewey, L.S. Vygotsky, B. Bloom, V.P. Bespalko, N.A. Muslimov, U.Q. Tolipov), employing comparative-historical, systemic, and content analysis methods.

DISCUSSION AND RESULTS: five evolutionary stages of integrative pedagogical technologies from classical pedagogy to digital transformation were systematized, highlighting their integration with competency-based, constructivist, STEAM, project-based, and AI-driven models.

CONCLUSION: implementing integrative pedagogical technologies as a holistic didactic system in higher education fosters students' critical and creative thinking while supporting the preparation of competitive specialists.

Keywords: integration, pedagogical technology, integrative pedagogical technology, educational technology, competency-based approach, constructivism, reflection, digital education, innovative education, higher education.

So‘nggi yillarda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar ta’lim mazmunini yangilash, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish va bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishni ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilab bermoqda. Raqamli transformatsiya, sun’iy intellekt texnologiyalarining jadal rivojlanishi hamda

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

mehnat bozori talablarining o‘zgarishi ta’lim jarayonini yangi metodologik asoslarda tashkil etishni talab etmoqda. Bunday sharoitda alohida fanlar doirasidagi bilimlar bilan cheklanib qolish zamonaviy mutaxassisni tayyorlash uchun yetarli emas. Shu bois fanlararo integratsiyani ta’minlovchi, nazariy bilimlar va amaliy faoliyatni uyg‘unlashtiruvchi integrativ pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish dolzarb ilmiy muammolardan biri hisoblanadi.

Integrativ pedagogik texnologiyalar ta’lim mazmuni, o‘qitish metodlari, shakllari, vositalari va baholash tizimining o‘zaro uyg‘unlashuviga asoslangan yaxlit didaktik tizimni ifodalaydi. Mazkur texnologiyalar talabalarning mustaqil fikrlashi, analitik va tanqidiy tafakkurini rivojlantirish, bilimlarni turli fanlar kesimida integratsiyalash hamda ularni amaliy faoliyatga tatbiq etish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Bugungi kunda kompetensiyaviy yondashuv, konstruktivistik ta’lim, STEAM, loyiha asosida o‘qitish, muammoli ta’lim, blended learning, adaptiv ta’lim hamda sun’iy intellektga asoslangan pedagogik texnologiyalar integrativ ta’limning yangi bosqichini boshlab bermoqda. Shu sababli integrativ pedagogik texnologiyalarning tarixiy taraqqiyotini o‘rganish, ularning nazariy asoslarini tizimlashtirish va zamonaviy yondashuvlar bilan uyg‘unligini aniqlash muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Mavzuning o‘rganilganlik holati. Integrativ pedagogik texnologiyalar muammosi pedagogika, didaktika, psixologiya va ta’lim falsafasi doirasida ko‘plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Ushbu yo‘nalishning nazariy ildizlari klassik pedagogika va falsafaga borib taqaladi.

Pedagogik integratsiya g‘oyalarining shakllanishida Ya.A. Komenskiyning ta’limning tabiiy uyg‘unligi haqidagi qarashlari muhim o‘rin tutadi. Keyinchalik J. J. Russo, I. G. Pestalotssi va A. Disterveg ta’lim mazmunini yaxlit holda tashkil etish zarurligini asoslab berganlar. XX asr boshlarida J. Dyui tajribaga asoslangan ta’lim konsepsiyasini ishlab chiqib, nazariya va amaliyot integratsiyasini samarali o‘qitishning muhim sharti sifatida ko‘rsatdi.

Psixologik yondashuvlarda L. S. Vygotskiy, J. Piaget va J. Bruner bilish jarayonining rivojlanishi hamda fanlararo bog‘lanishlarning shaxs tafakkuriga ta’sirini ilmiy asosladilar. Ayniqsa, Vygotskiyning yaqin rivojlanish zonasi nazariyasi va Brunerning konstruktivistik qarashlari integrativ pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqishda metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Pedagogik texnologiyalar nazariyasining rivojlanishida B. Blum, R. Ganye, M. Klarin, V. Bespalko, I. Lerner, M. Skatkin, V. Slastenin va A. Xutorskoylarning ilmiy ishlari alohida ahamiyatga ega. Ular ta’limni texnologik loyihalash, natijaga yo‘naltirilgan o‘qitish hamda kompetensiyaviy yondashuvning didaktik asoslarini ishlab chiqqanlar.

O‘zbekiston pedagogika fanida ham integrativ pedagogik texnologiyalar masalasi turli yo‘nalishlarda tadqiq etilgan. N. A. Muslimov kasbiy kompetentlikni rivojlantirish metodologiyasini ishlab chiqib, ta’lim mazmunini kompetensiyaviy asosda tashkil etishning ilmiy asoslarini yoritgan. O‘. Q. Tolipov va M. Usmonboyeva pedagogik texnologiyalarni

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ta’lim amaliyotiga joriy etishning nazariy va metodik jihatlarini tadqiq qilganlar. R. H. Jo‘rayev ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, B. X. Xodjayev kompetensiyaviy yondashuvni rivojlantirish, R. J. Ishmuhamedov esa innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llash metodikasini ishlab chiqqan. Shuningdek, Sh. Sharipov, N. Saidahmedov va boshqa olimlarning tadqiqotlarida ham zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ta’lim jarayoniga integratsiyalash masalalari yoritilgan.

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, mavjud tadqiqotlarda integratsiya, pedagogik texnologiya, innovatsion ta’lim yoki kompetensiyaviy yondashuv masalalari alohida o‘rganilgan. Biroq integrativ pedagogik texnologiyalarning tarixiy taraqqiyoti, nazariy evolyutsiyasi hamda zamonaviy raqamli ta’lim, sun’iy intellekt va kompetensiyaviy yondashuv bilan uzviy bog‘liqligini yagona tizim sifatida yoritishga bag‘ishlangan ilmiy tadqiqotlar yetarli emas.

Mazkur tadqiqot aynan ushbu ilmiy bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan bo‘lib, unda integrativ pedagogik texnologiyalarning tarixiy rivojlanish bosqichlari, nazariy asoslari hamda zamonaviy ta’lim paradigmalaridagi o‘rni kompleks tahlil qilinadi. Keyingi bo‘limlarda “integratsiya”, “pedagogik texnologiya”, “integrativ pedagogik texnologiya”, “kompetensiyaviy yondashuv”, “ta’lim texnologiyasi” kabi tayanch tushunchalar alohida ilmiy manbalar asosida tahlil qilinib, ularning o‘zaro bog‘liqligi asosida mualliflik yondashuvi ishlab chiqiladi.

Asosiy qism

Integratsiya tushunchasining ilmiy-nazariy mohiyati.

Integratsiya (lotincha integratio – tiklash, butunlashtirish, birlashtirish) turli elementlar, tizimlar yoki jarayonlarning yagona yaxlit tizimga birlashishini anglatadi. Falsafada integratsiya hodisalar va jarayonlarning o‘zaro bog‘liqligi hamda yaxlit rivojlanishini ifodalovchi dialektik tamoyil sifatida talqin etiladi. Pedagogika fanida esa integratsiya turli fanlar mazmuni, o‘qitish metodlari, ta’lim vositalari va faoliyat turlarining yagona didaktik tizimga uyg‘unlashtirilishini anglatadi.

Ya.A. Komenskiy ta’limning tabiiy uyg‘unligi g‘oyasini ilgari surib, barcha bilimlar o‘zaro bog‘liq holda o‘qitilishi zarurligini ta’kidlagan. J. Dyui esa tajribaga asoslangan ta’lim konsepsiyasida nazariya va amaliyot integratsiyasini samarali ta’limning asosiy sharti sifatida ko‘rsatgan. J. Bruner fanlararo bog‘lanishlarni o‘quvchining bilish faoliyatini rivojlantiruvchi muhim omil deb hisoblaydi.

O‘zbek pedagog olimlari O‘.Q. Tolipov va M. Usmonboyeva integratsiyani ta’lim mazmunini takomillashtirish hamda kompetensiyalarni shakllantirishning muhim didaktik tamoyillaridan biri sifatida baholaydilar.

Pedagogik texnologiya tushunchasi.

Pedagogik texnologiya zamonaviy pedagogika fanining asosiy kategoriyalaridan biri hisoblanadi. YUNESKO ta’rifiga ko‘ra, pedagogik texnologiya ta’lim jarayonini loyihalash, amalga oshirish va baholashning tizimli metodidir.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

V.P. Bespalko pedagogik texnologiyani oldindan loyihalashtirilgan pedagogik jarayonni amaliyotga izchil tatbiq etish tizimi sifatida tavsiflaydi. M.V. Klarin esa pedagogik texnologiyani kafolatlangan natijaga olib boruvchi didaktik tizim deb hisoblaydi.

O‘zbekiston olimlaridan N.A. Muslimov pedagogik texnologiyani kasbiy kompetentlikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodik tizim sifatida talqin etsa, R.J. Ishmuhamedov uni ta’lim samaradorligini oshirishning innovatsion vositasi sifatida baholaydi. O‘.Q. Tolipov va M. Usmonboyeva esa pedagogik texnologiya ta’lim maqsadi, mazmuni, metodlari, vositalari va baholash mezonlarining o‘zaro uyg‘unligiga asoslanishini ta’kidlaydilar.

Integrativ pedagogik texnologiya pedagogik texnologiyaning zamonaviy rivojlanish bosqichi bo‘lib, unda ta’limning barcha komponentlari yagona tizim sifatida tashkil etiladi. Bunday texnologiya fanlararo integratsiyani, kompetensiyaviy yondashuvni, refleksiv faoliyatni, innovatsion metodlarni hamda raqamli ta’lim vositalarini o‘zaro uyg‘unlashtiradi. Integrativ pedagogik texnologiyalarning asosiy vazifasi talabalarda bilimlarni alohida fanlar kesimida emas, balki yaxlit tizim sifatida shakllantirish, nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog‘lash hamda murakkab kasbiy muammolarni hal etishga tayyorlashdan iborat.

Integrativ pedagogik texnologiyalarning tarixiy rivojlanish bosqichlari

Ilmiy manbalar tahlili integrativ pedagogik texnologiyalar rivojlanishini quyidagi bosqichlarga ajratish imkonini beradi.

Birinchi bosqich – klassik pedagogika davri (XVII–XIX asrlar). Ushbu davrda Ya.A. Komenskiy, I.G. Pestalotssi va A. Disterveg tomonidan ta’limning yaxlitligi, izchilligi hamda fanlararo bog‘liqligi haqidagi g‘oyalar ilgari surildi. Integratsiya tushunchasi alohida termin sifatida qo‘llanmagan bo‘lsa-da, uning nazariy asoslari aynan shu davrda shakllandi.

Ikkinchi bosqich – rivojlantiruvchi ta’lim davri (XX asrning birinchi yarmi). J. Dyui, L.S. Vygotskiy va J. Piaget tadqiqotlarida ta’limning faoliyatga yo‘naltirilgan modeli ishlab chiqildi. Ushbu bosqichda o‘quvchining mustaqil fikrlashi va bilish faoliyatini rivojlantirish asosiy maqsad sifatida belgilandi.

Uchinchi bosqich – pedagogik texnologiyalar davri (XX asrning ikkinchi yarmi). B. Blum, R. Ganye, V.P. Bespalko, M.V. Klarin va I.Ya. Lernerlarning ilmiy ishlari ta’limni texnologik loyihalash, natijaga yo‘naltirish hamda didaktik tizimlarni yaratishning ilmiy asoslarini ishlab chiqdi.

To‘rtinchi bosqich – kompetensiyaviy yondashuv davri (XXI asr boshlaridan). Ushbu davrda A.V. Xutorskoy, I.A. Zimnyaya va boshqa olimlar kompetensiyaga asoslangan ta’lim modelini ishlab chiqdilar. Integrativ pedagogik texnologiyalar bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirish vositasi sifatida rivojlandi.

Beshinchi bosqich – raqamli transformatsiya va sun’iy intellekt davri. Zamonaviy ta’limda Learning Management Systems (LMS), adaptiv ta’lim platformalari, sun’iy intellekt, virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalari integrativ pedagogik texnologiyalarni yangi bosqichga olib chiqmoqda. Endilikda integratsiya nafaqat fanlararo bog‘liqlikni, balki real va raqamli ta’lim muhitlarining uyg‘unlashuvini ham anglatadi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Integrativ pedagogik texnologiyalar bugungi kunda bir qator zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan uzviy bog‘liq holda rivojlanmoqda.

Kompetensiyaviy yondashuv ta’lim natijasini bilimlar hajmi bilan emas, balki shaxsning kasbiy faoliyatni samarali amalga oshirish qobiliyati bilan baholaydi.

Konstruktivistik yondashuv bilimlarning tayyor holda berilishini emas, balki talabaning mustaqil izlanishlari orqali shakllanishini nazarda tutadi.

Muammoli ta’lim murakkab pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish orqali analitik va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Loyiha asosida o‘qitish (Project-Based Learning) nazariy bilimlarni real amaliy vazifalarni bajarish jarayonida egallash imkonini yaratadi.

STEAM-ta’lim fanlararo integratsiyani ta’minlab, tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, san’at va matematika yo‘nalishlarini yagona ta’lim maydoniga birlashtiradi.

Blended learning, flipped classroom va adaptiv ta’lim texnologiyalari esa an’anaviy hamda raqamli ta’limning afzalliklarini uyg‘unlashtirib, individual ta’lim trayektoriyasini shakllantirish imkonini beradi.

Yuqoridagi ilmiy tahlillar asosida integrativ pedagogik texnologiyalar quyidagicha ta’riflanadi: integrativ pedagogik texnologiyalar - bu ta’lim maqsadi, mazmuni, metodlari, vositalari, baholash tizimi va raqamli ta’lim resurslarini fanlararo integratsiya hamda kompetensiyaviy yondashuv asosida o‘zaro uyg‘unlashtiruvchi yaxlit didaktik tizimdir. Mazkur texnologiyalar talabalarning analitik, tanqidiy va kreativ tafakkurini rivojlantirish, mustaqil ta’lim kompetensiyalarini shakllantirish hamda kasbiy faoliyatda innovatsion qarorlar qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu jihatdan integrativ pedagogik texnologiyalar zamonaviy oliy ta’limning metodologik asoslaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Tadqiqot natijalari integrativ pedagogik texnologiyalar zamonaviy oliy ta’lim tizimini rivojlantirishning muhim metodologik asoslaridan biri ekanligini ko‘rsatdi. Ilmiy manbalarni tarixiy va nazariy jihatdan tahlil qilish natijasida integratsiya g‘oyasi klassik pedagogika davridan boshlab shakllanib, bugungi kunda kompetensiyaviy, konstruktivistik va raqamli ta’lim yondashuvlari bilan uzviy uyg‘unlashgan holda yangi bosqichga ko‘tarilgani aniqlandi. Bu esa integrativ pedagogik texnologiyalarning mazmuni va amaliy qo‘llanilish doirasini sezilarli darajada kengaytirgan. Maqolada “integratsiya”, “pedagogik texnologiya”, “integrativ pedagogik texnologiya”, “kompetensiyaviy yondashuv” va “ta’lim texnologiyasi” tushunchalarining ilmiy mazmuni qiyosiy tahlil qilinib, ularning o‘zaro bog‘liqligi asoslandi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, integrativ pedagogik texnologiyalar ta’lim jarayonining maqsadi, mazmuni, metodlari, shakllari, vositalari va baholash tizimini yagona didaktik model asosida tashkil etishga xizmat qiladi. Natijada ta’lim jarayonining izchilligi, tizimliligi va samaradorligi ta’minlanadi. Tarixiy taraqqiyot bosqichlarini o‘rganish asosida integrativ pedagogik texnologiyalarning rivojlanishi besh asosiy bosqichga ajratildi: klassik pedagogika davri, rivojlantiruvchi ta’lim davri, pedagogik texnologiyalar davri, kompetensiyaviy yondashuv davri hamda raqamli transformatsiya va sun’iy intellekt davri.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Har bir bosqich ta’lim nazariyasining takomillashuvi bilan bir qatorda integratsiya g‘oyalarining mazmunan boyib borishiga xizmat qilgan.

Shunday qilib, integrativ pedagogik texnologiyalarni oliy ta’lim amaliyotiga tizimli ravishda joriy etish ta’lim sifatini oshirish, innovatsion ta’lim muhitini shakllantirish va xalqaro ta’lim standartlariga mos raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Kelgusidagi tadqiqotlarda integrativ pedagogik texnologiyalarning samaradorligini tajriba-sinov ishlari asosida baholash, ularni sun’iy intellekt, adaptiv ta’lim tizimlari va raqamli ta’lim platformalari bilan integratsiyalashning metodik mexanizmlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida: PF–158-son Farmon. – Toshkent, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – O‘RQ–637-son. – Toshkent, 2020.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Oliy ta’limning davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risidagi qarori. – Toshkent, 2021.
4. Muslimov N.A. Kasbiy kompetentlikni rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017. – 352 b.
5. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006. – 261 b.
6. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2015. – 280 b.
7. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Sano-standart, 2017. – 416 b.
8. Jo‘rayev R.X. Ta’lim menejmenti. – Toshkent: Voris-nashriyot, 2012. – 312.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

INTERFAOL METODLARNING IJODIY FIKRLASH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDAGI O‘ZIGA XOS JIHATLARI.

Ollaberganova Nilufar Quvondiqovna, Urganch davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi.
ORCID:0009-0000-7152-6518

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada pedagogika fanlarini o‘qitish jarayonida talabalarning ijodiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishda interfaol metodlarning o‘ziga xos jihatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Debat, rol o‘yini va divergent topshiriqlar kabi interfaol metodlarning ijodiy va tanqidiy tafakkurni bir vaqtda rivojlantirishdagi imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, interfaol metodlar majmuasini maqsadli va izchil qo‘llash hamda pedagogning kreativligi birgalikda ijodiy fikrlovchi pedagog kadrlarni tayyorlashning asosiy omili hisoblanadi.

MAQSAD: pedagogika fanlarini o‘qitishda interfaol metodlarning (debat, rol o‘yini, divergent topshiriqlar) talabalarning ijodiy va tanqidiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishdagi o‘ziga xos ilmiy-metodologik imkoniyatlarini asoslab berish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda o‘zaro ta’sir pedagogikasi va kasbiy tafakkurni rivojlantirishga oid ilmiy manbalar (Ye.V. Korotayeva, G.V. Terekova, A.D. Gersen, V.V. Lixoletov, N.D. Masko, M.I. Bashmakov), qiyosiy-nazariy tahlil, pedagogik modellashtirish hamda tizimli yondashuvlardan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: interfaol metodlarning subyekt-subyekt munosabatlariga asoslangan afzalliklari tizimlashtirilib, xatoga nisbatan qo‘rquvsiz psixologik muhit yaratish, konvergent topshiriqlardan divergent topshiriqlarga o‘tish va pedagogik kreativlikning ijodiy fikrlash kompetensiyasini shakllantirishdagi amaliy mexanizmlari yoritib berildi.

XULOSA: interfaol metodlar majmuasini maqsadli, izchil va raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalashgan holda qo‘llash pedagogika ta’limida ijodiy va innovatsion fikrlovchi kadrlarni tayyorlashning yaxlit didaktik mexanizmi bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: interfaol metodlar, ijodiy fikrlash kompetensiyasi, pedagogika fanlari, debat metodi, rol o‘yini, divergent fikrlash, pedagogik muhit, kreativ o‘qituvchi, innovatsion ta’lim.

ОСОБЕННОСТИ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ В РАЗВИТИИ КОМПЕТЕНЦИИ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ.

Оллаберганову Нилуфар Кувондиковну, Независимый исследователь Ургенчского государственного педагогического института

Аннотация

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье научно и теоретически анализируются специфические аспекты интерактивных методов в развитии у учащихся компетенции творческого мышления в процессе преподавания педагогических предметов. Рассматриваются возможности интерактивных методов, таких как дебаты, ролевые игры и дивергентные задания, в одновременном развитии творческого и критического мышления. Результаты исследования показывают, что целенаправленное и последовательное использование комплекса интерактивных методов и креативность учителя в совокупности являются основными факторами подготовки творчески мыслящих педагогических кадров.

ЦЕЛЬ: обоснование научно-методологических возможностей интерактивных методов (дебаты, ролевые игры, дивергентные задания) в развитии компетенции творческого и критического мышления студентов при преподавании педагогических дисциплин.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использованы труды ученых по педагогике взаимодействия и развитию профессионального мышления (Е.В. Коротаева, Г.В. Терекова, А.Д. Герсен, В.В. Лихолетов, Н.Д. Маско, М.И. Башмаков), методы сравнительно-теоретического анализа, педагогического моделирования и системного подхода.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: систематизированы преимущества интерактивных методов, основанных на субъект-субъектных отношениях, а также раскрыты практические механизмы создания безошибочной психологической среды, перехода от конвергентных заданий к дивергентным и роли педагогической креативности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: целенаправленное и системное применение комплекса интерактивных методов в интеграции с цифровыми технологиями служит целостным дидактическим механизмом подготовки творчески и инновационно мыслящих педагогических кадров.

Ключевые слова: интерактивные методы, компетенция творческого мышления, педагогические науки, метод дебатов, ролевые игры, дивергентное мышление, педагогическая среда, креативный учитель, инновационное образование.

SPECIFIC ASPECTS OF INTERACTIVE METHODS IN DEVELOPING CREATIVE THINKING COMPETENCE.

Ollaberganova Nilufar Kuvondikovna, Independent researcher at Urgench State Pedagogical Institute.

Annotation

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

INTRODUCTION: this article scientifically and theoretically analyzes the specific aspects of interactive methods in developing students' creative thinking competence in the process of teaching pedagogical subjects. The possibilities of interactive methods such as debate, role-playing, and divergent tasks in simultaneously developing creative and critical thinking are considered. The results of the study show that the purposeful and consistent use of a set of interactive methods and the creativity of the teacher together are the main factors in preparing creatively thinking pedagogical personnel.

AIM: to substantiate the scientific and methodological potential of interactive methods (debates, role-playing, divergent tasks) in developing creative and critical thinking competencies among students in pedagogical disciplines.

MATERIALS AND METHODS: the study examined scientific works on interaction pedagogy and professional thinking development (Ye.V. Korotayeva, G.V. Terekova, A.D. Gersen, V.V. Likholetov, N.D. Masko, M.I. Bashmakov), employing comparative theoretical analysis, pedagogical modeling, and systemic approaches.

DISCUSSION AND RESULTS: the advantages of interactive methods based on subject-subject relationships were systematized, outlining practical mechanisms for creating a psychological environment free from the fear of error, transitioning from convergent to divergent tasks, and leveraging teacher creativity.

CONCLUSION: the targeted and systematic application of an interactive method complex integrated with digital technologies serves as a holistic didactic mechanism for preparing creatively and innovatively thinking educators.

Keywords: interactive methods, creative thinking competence, pedagogical sciences, debate method, role-playing, divergent thinking, pedagogical environment, creative teacher, innovative education.

Zamonaviy ta’lim tizimida faqat bilim berish emas, balki talabalarning mustaqil va ijodiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish ustuvor vazifaga aylanib bormoqda. Ayniqsa, pedagogika ta’limi sohasida kelajakda o‘quvchi-yoshlarni tarbiyalab kamol toptiradigan pedagog kadrlarni kreativ tafakkur egalari sifatida yetishtirish bugungi kunning dolzarb muammolaridan biridir. An’anaviy o‘qitish metodlari, asosan, tayyor bilimlarni etkazish va bir to‘g‘ri javobni topishga yo‘naltirilgan bo‘lib, ular talabada divergent - ko‘p variantli, noan’anaviy fikrlashni yetarli darajada rivojlantira olmaydi.

Shu munosabat bilan oxirgi yillarda dunyo pedagogikasida interfaol o‘qitish metodlariga - dialog, hamkorlik va o‘zaro ta’sirga asoslangan yondashuvlarga qiziqish keskin ortib bormoqda. Ushbu metodlar talabani passiv tinglovchi o‘rnidan chiqarib, faol bilim quriluvchisi sifatida o‘quv jarayoniga jalb etadi, turli nuqtai nazarlarning to‘qnashuvida original g‘oyalar tug‘ilishiga sharoit yaratadi va talabani o‘z fikrlarini asoslash hamda himoya qilishga o‘rgatadi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Ye.V. Korotayeva, G.V. Terekova, A.D. Gersen, V.V. Lixoletov, N.D. Masko va M.I. Bashmakovlarning nazariy tadqiqotlari asosida pedagogika fanlarini o‘qitishda interfaol metodlarning ijodiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishdagi o‘ziga xos jihatlari va metodologik imkoniyatlari yoritib berishdir.

Interfaol metodlar – bu o‘qituvchi va talabalar o‘rtasida doimiy o‘zaro ta’sir, dialog va hamkorlikka asoslangan o‘qitish metodlari majmuasi. Ye.V.Korotayeva o‘zaro ta‘sir pedagogikasini o‘rganib, interfaol metodlarning pedagogika fanlarini o‘qitishda boshqa metodlarga nisbatan uchta asosiy afzalligini ko‘rsatib berdi: birinchidan, ular talabaning passiv tinglovchi bo‘lib o‘tirishiga imkon bermaydi – doimo faol ishtiroki talab etiladi; ikkinchidan, ko‘p nuqtai nazarlarning to‘qnashuvi yangi, original g‘oyalar paydo bo‘lishiga zamin yaratadi; uchinchidan, dialog va munozara jarayonida talabalar o‘z fikrlarini asoslash va himoya qilishni o‘rganadilar. Bu uch afzallik pedagogika fanlarini o‘qitishda ijodiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirish uchun aynan interfaol metodlarni ustuvor qiladi.

G.V. Terekova kasbiy tafakkur rivojlanishini o‘rganib, pedagogika fanlarini o‘qitishda debat metodining ijodiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishdagi o‘ziga xos rolini ta’kidlaydi. Debatda talaba bir tomondan fikrni himoya qilar ekan, shu bilan birga qarama-qarshi nuqtai nazarning kuchli tomonlarini ham ko‘rishi va unga javob topa olishi lozim. Bu ikki tomonlama fikrlash – o‘z pozitsiyasini asoslash va alternativni tushunish – ijodiy va tanqidiy tafakkurni bir vaqtda rivojlantiradi. Pedagogika fanlarini o‘qitishda bu metod ayniqsa pedagogik etika, ta‘lim falsafasi va metodika tanlovi mavzularida samarali qo‘llaniladi.

A.D. Gersen pedagogik ta‘limning rivojlantiruvchi potensialini o‘rganib, pedagogika fanlarini o‘qitishda ijodiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishda rol o‘yini metodiga alohida e’tibor qaratadi. Ushbu metodda talaba boshqa rol – masalan, ota-ona, sinfxona menejeri yoki maxsus ehtiyojli bola – nuqtai nazaridan pedagogik muammolarga yondashadi. Ushbu noodatiy perspektiv o‘zgarishi talabalarda empatik fikrlashni, vaziyatni keng qamrovda anglashni hamda noan’anaviy pedagogik yechimlarni izlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Rol o‘yini metodi pedagogika fanlarini o‘qitishda ayniqsa pedagogik aloqa va muloqot, bolalar psixologiyasi va inklyuziv ta‘lim mavzularida ijodiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishda qo‘llanilishi maqsadga muvofiqdir.

V.V. Lixoletov ijodkorlik texnologiyasini atroflicha o‘rganib, kasbiy ta‘limda “ijodiy imkoniyatlarni cheklovchi” omillarni ham aniqladi. Ularning asosiysi – xatoga nisbatan qo‘rquv muhiti. Pedagogika fanlarini o‘qitishda o‘qituvchi bu bloklovchi omilni bartaraf etish uchun maxsus pedagogik muhit yaratishi zarur: xatoni muammo sifatida emas, kashfiyot yo‘lidagi zaruriy qadam sifatida ko‘rib chiqadigan, talabaning har qanday g‘oyasini dastlab qo‘llab-quvvatlab, so‘ngra birgalikda tahlil qiladigan muhit. Bunday muhit pedagogika fanlarini o‘qitishda ijodiy fikrlash kompetensiyasini erkin va samarali rivojlantirishning asosiy tashkiliy-psixologik shartidir.

N.D. Masko mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga bag‘ishlangan tadqiqotida shuni ko‘rsatdiki, pedagogika fanlarini o‘qitishda talabalar uchun tayyorlangan topshiriqlarning

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

tuzilishi ijodiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Topshiriq “To‘g‘ri javobni ayting” emas, “Eng kamida 5 ta mumkin bo‘lgan yechim toping” shaklida qo‘yilsa, talabalarda divergent fikrlash, ya’ni ko‘p alternativalarni bir vaqtda ko‘ra olish qobiliyati rivojlanadi. Pedagogika fanlarini o‘qitishda an’anaviy konvergent topshiriqlardan (bir to‘g‘ri javob) divergent topshiriqlarga (ko‘p alternativli yechimlar) muqobillashtirish – ijodiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishning metodologik kalit usuli hisoblanadi.

Tahlil qilingan interfaol metodlar, innovatsion shakllar va raqamli vositalar majmuasi pedagogika fanlarini o‘qitish jarayonida ijodiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishning kuchli metodologik usullar majmuasini tashkil etadi. M.I.Bashmakov ta’kidlaganidek, bu metodologik usullar majmuasi pedagogika fanlarini o‘qituvchi qo‘lida faqat vosita bo‘lib qolmasligi – u o‘qituvchining pedagogik kreativligining belgisi va natijasiga aylanishi lozim. Aynan kreativ o‘qituvchi pedagogika fanlarini o‘qitish jarayonida talabalarning ijodiy fikrlash kompetensiyasini eng samarali rivojlantira oladi, chunki u nafaqat metod va vositalardan mohirlik bilan foydalanadi, balki ularni doimiy ravishda yangilaydi, takomillashtiradi va o‘z amaliyotida sinab ko‘radi.

1-jadval

Tadqiqotda tahlil qilingan mualliflar va ularning yo‘nalishlari

Muallif	Tadqiqot yo‘nalishi	Asosiy natija / xulosa
Ye.V. Korotayeva	O‘zaro ta’sir pedagogikasi	Interfaol metodlarning uchta asosiy afzalligini asosladi: faol ishtirok, ko‘p nuqtai nazarlar to‘qnashuvi orqali original g‘oyalar tug‘ilishi, fikrni asoslash va himoya qilish ko‘nikmasi.
G.V. Terekova	Kasbiy tafakkur rivojlanishi	Debat metodining pedagogik etika, ta’lim falsafasi va metodika tanlovi mavzularida ijodiy va tanqidiy tafakkurni bir vaqtda rivojlantirishdagi rolini ochib berdi.
A.D. Gersen	Pedagogik ta’limning rivojlantiruvchi potensiali	Rol o‘yini metodi orqali empatik fikrlash, vaziyatni keng qamrovda anglash va noan’anaviy pedagogik yechimlarni izlash ko‘nikmalarini rivojlantirishni tadqiq qildi.
V.V. Lixoletov	Ijodkorlik texnologiyasi	Xatoga nisbatan qo‘rquv muhitini ijodiy imkoniyatlarni cheklovchi asosiy omil sifatida aniqladi va qo‘llab-quvvatlovchi pedagogik muhit zarurligini asosladi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Muallif	Tadqiqot yo‘nalishi	Asosiy natija / xulosa
N.D. Masko	Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish	Konvergent topshiriqlardan divergent topshiriqlarga o‘tishning (masalan, “kamida 5 ta yechim toping”) divergent fikrlashni rivojlantirishdagi hal qiluvchi ahamiyatini ko‘rsatdi.
M.I. Bashmakov	Metodologik usullar va axborot muhiti	Interfaol metodlar majmuasi faqat vosita emas, balki o‘qituvchining pedagogik kreativligining belgisi va natijasi bo‘lishi lozimligini ta’kidladi.

Interfaol metodlarning ijodiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishdagi o‘rni zamonaviy ta’lim jarayonining muhim pedagogik masalalaridan biri hisoblanadi. Chunki bugungi ta’lim tizimida o‘quvchidan tayyor bilimlarni o‘zlashtirish emas, balki muammoni mustaqil anglash, turli nuqtayi nazardan tahlil qilish, yangicha g‘oyalarni ilgari surish, mavjud bilimlarni noodatiy vaziyatlarda qo‘llash va asoslangan xulosalar chiqarish talab etiladi. Shu jihatdan interfaol metodlar ta’lim oluvchining bilish faoliyatini faollashtiruvchi, uni ijodiy izlanishga undovchi va mustaqil fikrlash imkoniyatlarini kengaytiruvchi pedagogik vosita sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalarining tahlili shuni ko‘rsatadiki, interfaol metodlarning ijodiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishdagi asosiy xususiyati ta’lim jarayonining subyekt-subyekt munosabatlariga asoslanishida namoyon bo‘ladi. An’anaviy ta’limda o‘qituvchi asosan axborot beruvchi, ta’lim oluvchi esa uni qabul qiluvchi sifatida ishtirok etsa, interfaol ta’limda har ikki tomon faol hamkorlik subyekti hisoblanadi. Bunday sharoitda o‘quvchi o‘z fikrini erkin bayon qiladi, boshqalarning mulohazalarini tinglaydi, ularni tahlil qiladi, o‘z nuqtayi nazarini asoslaydi va muhokama jarayonida yangi xulosalarga keladi. Natijada ijodiy fikrlashning muhim ko‘rsatkichlari bo‘lgan fikr ravonligi, moslashuvchanlik, originallik va muammoni turli yo‘llar bilan hal qilish qobiliyati rivojlanadi.

Interfaol metodlarning samaradorligi, avvalo, ta’lim oluvchini faol fikrlash jarayoniga jalb etishi bilan belgilanadi. “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Baliq skeleti”, “Muammoli vaziyat”, “Keys-stadi”, “Debat”, “Loyiha”, “Rolli o‘yin”, “Sinkveyn” kabi metodlar o‘quvchidan tayyor javobni takrorlashni emas, balki muayyan muammoga nisbatan mustaqil yondashishni talab qiladi. Masalan, “Aqliy hujum” metodida qisqa vaqt ichida imkon qadar ko‘p g‘oya ilgari surilishi fikr ravonligini rivojlantirsa, “Klaster” metodida tushunchalar o‘rtasidagi mantiqiy va assotsiativ bog‘lanishlarni aniqlash o‘quvchining tafakkur moslashuvchanligini oshiradi. “Keys-stadi” va muammoli ta’lim metodlari esa nazariy bilimlarni amaliy vaziyatlarga ko‘chirish, muammoning muqobil yechimlarini ishlab chiqish hamda ularning ehtimoliy natijalarini oldindan baholash imkonini beradi.

Ijodiy fikrlash kompetensiyasining rivojlanishida muammoli vaziyatlarning o‘rni ayniqsa muhimdir. Interfaol metodlarning aksariyati ta’lim oluvchini muayyan ziddiyat,

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

noaniqlik yoki yechimi bir xil bo‘lmagan masala bilan yuzlashtiradi. Bunday vaziyatda o‘quvchi mavjud bilim va tajribasini qayta ko‘rib chiqadi, yangi axborot izlaydi, taxminlar ilgari suradi va ularni tekshiradi. Bu jarayon reproduktiv fikrlashdan produktiv va ijodiy fikrlashga o‘tishni ta’minlaydi. Shu sababli interfaol mashg‘ulotlarda topshiriqlar faqat bitta to‘g‘ri javobga yo‘naltirilmasligi, aksincha, bir nechta yechimga ega ochiq muammolar asosida tuzilishi maqsadga muvofiqdir.

Muhokama natijalari shuni ko‘rsatadiki, guruhli va hamkorlikka asoslangan interfaol metodlar ijodiy fikrlashning ijtimoiy xususiyatini ham rivojlantiradi. O‘quvchilar kichik guruhlarda ishlash jarayonida vazifalarni taqsimlaydi, g‘oyalarni umumlashtiradi, o‘zaro kelishadi, qarama-qarshi fikrlarni muhokama qiladi va yakuniy qarorga keladi. Turli qarashlarning to‘qnashuvi esa yangi g‘oyalarning paydo bo‘lishiga olib keladi. Shaxsning individual fikri jamoaviy tahlil jarayonida boyiydi, aniqlashadi yoki qayta shakllanadi. Demak, interfaol metodlar nafaqat individual ijodiy tafakkurni, balki hamkorlikdagi ijodkorlikni ham shakllantiradi.

Interfaol metodlarning yana bir o‘ziga xos jihati ta’lim oluvchining erkin fikr bildirishiga imkon beruvchi psixologik muhitni shakllantirishidir. Ijodiy fikrlash uchun tanqid va xatodan qo‘rqmaslik, o‘z g‘oyasini erkin ilgari surish, noodatiy takliflar berish imkoniyati zarur. Agar mashg‘ulot jarayonida o‘qituvchi faqat an’anaviy yoki o‘ziga ma’qul javoblarni qo‘llab-quvvatlasa, o‘quvchilarning ijodiy faolligi pasayadi. Aksincha, har qanday asoslangan fikrni hurmat qilish, noto‘g‘ri javobni ham izlanish bosqichi sifatida qabul qilish, savol berishni rag‘batlantirish va fikrlar xilma-xilligini qadrlash ijodiy muhitni yuzaga keltiradi. Bunday muhitda o‘quvchi o‘z imkoniyatlariga ishonadi va murakkab vazifalarni bajarishga faol kirishadi.

Interfaol metodlar orqali ijodiy fikrlashni rivojlantirishda o‘qituvchining pedagogik pozitsiyasi ham tubdan o‘zgaradi. O‘qituvchi tayyor bilimni yetkazib beruvchi emas, balki ta’lim jarayonini loyihalashtiruvchi, boshqaruvchi, yo‘naltiruvchi va maslahat beruvchi fasilitator sifatida faoliyat olib boradi. Uning vazifasi o‘quvchilar o‘rniga muammoni hal qilish emas, balki ularni izlanishga olib kirish, to‘g‘ri savollar berish, turli fikrlarni yuzaga chiqarish va xulosaga kelishlariga ko‘maklashishdan iborat bo‘ladi. Shu sababli interfaol metodlarning natijadorligi o‘qituvchining metodik tayyorgarligi, savol tuzish mahorati, guruh faoliyatini boshqarish qobiliyati va refleksiv yondashuviga bevosita bog‘liqdir.

Ta’lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish o‘quvchilarning motivatsiyasiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Faol ishtirok, erkin tanlov, muammoli vazifalar, raqobat va hamkorlik elementlari mashg‘ulotga bo‘lgan qiziqishni kuchaytiradi. O‘quvchi o‘z fikri va g‘oyasining ta’lim jarayonida ahamiyatli ekanini his qilganida, uning ichki motivatsiyasi oshadi. Ichki motivatsiyaning kuchayishi esa ijodiy faoliyatning barqarorligini ta’minlaydi. Bunday sharoitda ta’lim oluvchi faqat baho olish uchun emas, balki muammoning

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

mohiyatini anglash, yangi bilim yaratish va o‘z imkoniyatlarini namoyon etish uchun harakat qiladi.

Shuningdek, interfaol metodlar ijodiy fikrlashning refleksiv jihatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Mashg‘ulot yakunida o‘tkaziladigan o‘z-o‘zini baholash, o‘zaro baholash, fikr almashish, bajarilgan ishni tahlil qilish va xatolar sababini aniqlash kabi faoliyatlar o‘quvchining o‘z tafakkur jarayonini anglashiga yordam beradi. Refleksiya jarayonida ta’lim oluvchi qanday usuldan foydalangani, nima sababli muayyan qarorga kelgani, qaysi bosqichda qiyinchilikka duch kelgani va kelgusida qanday yo‘l tutishi lozimligini tahlil qiladi. Bu esa ijodiy fikrlashning ongli, boshqariladigan va takomillashib boruvchi faoliyatga aylanishini ta’minlaydi.

Biroq interfaol metodlarning qo‘llanishi avtomatik ravishda ijodiy fikrlash kompetensiyasining rivojlanishiga olib kelmaydi. Ularning samaradorligi metodlarning maqsadga muvofiq tanlanishi, o‘quvchilarning yoshi va tayyorgarlik darajasiga moslashtirilishi, topshiriqlarning mazmuni hamda mashg‘ulotning to‘g‘ri tashkil etilishiga bog‘liq. Metodni faqat tashqi shakl sifatida qo‘llash, aniq didaktik maqsadning belgilanmasligi yoki vaqtning noto‘g‘ri taqsimlanishi kutilgan natijani bermaydi. Masalan, “Aqliy hujum” jarayonida g‘oyalar erta tanqid qilinsa, o‘quvchilar faol ishtirok etmay qo‘yadi; guruh ishida vazifalar aniq taqsimlanmasa, ayrim ishtirokchilar passiv holatda qolishi mumkin. Shuning uchun har bir interfaol metodning ichki mexanizmi va pedagogik imkoniyatlarini chuqur anglagan holda foydalanish zarur.

Interfaol metodlardan foydalanishda uchraydigan yana bir muammo barcha o‘quvchilarning faoliyatini teng darajada ta’minlash bilan bog‘liq. Guruhli ishlarda faol va yetakchi o‘quvchilar asosiy vazifalarni o‘z zimmasiga olishi, tortinchoq yoki tayyorgarligi past o‘quvchilar esa chetda qolishi mumkin. Bu holatning oldini olish uchun o‘qituvchi guruh ichida rollarni taqsimlashi, har bir ishtirokchiga alohida vazifa berishi, individual fikr bildirish bosqichini tashkil etishi va natijalarni baholashda shaxsiy hissani hisobga olishi lozim. Shundagina interfaol metodlar barcha ta’lim oluvchilarning ijodiy imkoniyatlarini yuzaga chiqaruvchi vositaga aylanadi.

Ijodiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishda interfaol metodlarning tizimli qo‘llanilishi muhim hisoblanadi. Ularni alohida yoki vaqti-vaqti bilan qo‘llash qisqa muddatli faollikni yuzaga keltirishi mumkin, biroq barqaror kompetensiya shakllanishi uchun mashg‘ulotlarning turli bosqichlarida izchil foydalanish talab etiladi. Darsning motivatsion bosqichida muammoli savol yoki “Aqliy hujum”, yangi mavzuni o‘zlashtirishda “Klaster” yoki “Insert”, bilimlarni amaliyotda qo‘llashda “Keys-stadi” yoki loyiha metodi, yakuniy bosqichda esa refleksiv metodlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bunday izchillik ijodiy fikrlashning barcha tarkibiy ko‘rsatkichlarini bosqichma-bosqich rivojlantirishga yordam beradi.

Interfaol metodlarning raqamli texnologiyalar bilan integratsiyasi ham ijodiy fikrlashni rivojlantirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Onlayn doskalar, virtual munozara maydonlari, taqdimot platformalari, multimedia vositalari, raqamli loyihalar va simulyatsiyalar orqali

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

o‘quvchilar turli shaklda g‘oya yaratish, uni vizuallashtirish va jamoa bilan baham ko‘rish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Biroq texnologiya o‘z-o‘zidan maqsad emas, balki ijodiy faoliyatni tashkil etuvchi vosita sifatida qo‘llanishi zarur. Raqamli vositalarning mazmun bilan uyg‘unlashuvi, topshiriqlarning muammoli va izlanishga yo‘naltirilganligi ularning pedagogik samaradorligini belgilaydi.

Tahlillardan kelib chiqib aytish mumkinki, interfaol metodlar ijodiy fikrlash kompetensiyasining kognitiv, motivatsion, kommunikativ, faoliyatli va refleksiv tarkibiy qismlariga kompleks ta’sir ko‘rsatadi. Kognitiv jihatdan ular muammoni ko‘p tomonlama anglash va muqobil yechimlar ishlab chiqishga yordam beradi. Motivatsion jihatdan o‘quvchini faol izlanish va yangilik yaratishga undaydi. Kommunikativ jihatdan o‘z fikrini ifodalash va boshqalar bilan hamkorlik qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Faoliyatli jihatdan ijodiy g‘oyalarni amaliy mahsulot yoki yechimga aylantirish imkonini beradi. Refleksiv jihatdan esa o‘quvchining o‘z fikrlash jarayonini baholashi va takomillashtirishiga sharoit yaratadi.

qilib aytganda, pedagogika fanlarini o‘qitish jarayonida talabalarning ijodiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishning metod, shakl va vositalari tizimi – bu bir-birini organik tarzda to‘ldiradigan, o‘qituvchining didaktik mahorati va maqsadga yo‘naltirilgan tanloviga asoslangan yaxlit pedagogik mexanizm hisoblanadi. Ushbu mexanizmni to‘g‘ri va izchil qo‘llash pedagogika ta’lim tizimida ijodiy va innovatsion fikrlovchi pedagog kadrlarni tayyorlashning asosiy yo‘lini tashkil etadi.

Umuman olganda, interfaol metodlarning ijodiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishdagi o‘ziga xosligi ta’lim oluvchini faol subyektga aylantirishi, muammoli va hamkorlikka asoslangan ta’lim muhitini yaratishi, g‘oyalar xilma-xilligini rag‘batlantirishi hamda mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatini ta’minlashida namoyon bo‘ladi. Ularning maqsadli, tizimli va metodik jihatdan to‘g‘ri qo‘llanilishi ta’lim oluvchilarda noodatiy fikrlash, yangi g‘oyalarni ilgari surish, muammolarga muqobil yechim topish, o‘z pozitsiyasini asoslash va faoliyat natijalarini refleksiv baholash kabi sifatlarning rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu bois interfaol metodlar ijodiy fikrlash kompetensiyasini shakllantirishning alohida usuli emas, balki zamonaviy ta’lim jarayonining mazmuni, shakli va pedagogik munosabatlarini yangilovchi yaxlit didaktik mexanizm sifatida baholanishi lozim.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Коротаева Е.В. Педагогика взаимодействий. – Екатеринбург: Изд-во УрГПУ, 1999. – 148 с.
2. Терекова Г.В. Теория профессионального мышления и деятельности: развитие личности учителя. – Новосибирск: НГПУ, 2002. – 188 с.
3. Герсен А.Д. Реализация развивающего потенциала педагогического образования. – М.: МГУ, 2003. – 174 с.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

4. Лихолетов В.В. Технологии творчества: теоретические основы, моделирование, практика реализации в профессиональном образовании. – Челябинск: ЮУрГУ, 2001. – 288 с.
5. Маско Н.Д. Развитие логического мышления учащихся на уроках математики в старших классах. – Волгоград: Учитель, 2004. – 96 с.
6. Башмаков М.И. Разработка информационной среды обучения. – СПб.: СВЕМАС, 1999. – 196 с.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

PEDAGOGIK AMALIYOTNING INTENSIV MODELI ASOSIDA BIOLOGIYA TA'LIMIDA ENDOKRIN TIZIM MAVZUSINI O'QITISHDA UZVIYLIKNI TA'MINLASH VA O'Z-O'ZINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Usmonova Mubashira Suvonovna, Buxoro davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi.

Annotatsiya

KIRISH: XXI asrda biologiya ta'limini modernizatsiya qilish, o'quv jarayoniga innovatsion pedagogik texnologiyalarni integratsiya qilish hamda talabalarning ijodiy va fiziologik salohiyatini rivojlantirish ustuvor vazifalardan hisoblanadi. Oliy ta'lim muassasalarida "Yosh fiziologiyasi va gigiyena" fani bilan maktabdagi "Odam va uning salomatligi" bo'limi o'rtasidagi mazmuniy bog'liqlikni kuchaytirish, bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy shakllanishida muhim pedagogik omil bo'lib xizmat qiladi. Ushbu maqola oliy va o'rta maktab ta'limi o'rtasidagi didaktik uzviylikni ta'minlashda pedagogik amaliyotning intensiv modelini joriy etish masalalarini yoritadi. Endokrin tizim mavzusi misolida bo'lajak biologiya o'qituvchilarida kasbiy kompetensiya va o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalarini shakllantirish strategiyalari tahlil qilingan.

MAQSAD: tadqiqotning maqsadi -pedagogik amaliyotning intensiv modeli yordamida biologiya ta'limida endokrin tizim mavzusini o'qitish samaradorligini oshirish, talabalarda o'z-o'zini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish va ushbu jarayonning biologik-ekologik asoslarini ilmiy asoslab berishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: maqolada fiziologik tahlil, tizimli yondashuv, modellashtirish, pedagogik kuzatuv, ekspert baholash, shuningdek, endokrin bezlar faoliyatini tushuntirishda "Zanjirli muloqot" va psixofiziologik diagnostika (tapping-test, Shulte jadvallari) metodlari qo'llaniladi

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, endokrin tizimni "orkestr" modeli asosida o'rgatish talabalarning mavzuni tizimli tushunishiga va o'zlashtirishiga yordam beradi. Talabalar epifiz bezi va melatonin gormoni orqali sirkad ritmlar (uyqu va uyg'oqlik) rejimini tahlil qilishni o'rgandilar, bu ularning o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini shakllantiradi. Qandli diabet (insulin yetishmovchiligi) va endemik buqoq (yod tanqisligi) kabi kasalliklarni hayotiy-ekologik omillar bilan bog'lash talabalarning kasbiy moslashuvchanligini oshirdi. Stress holatida buyrak usti bezlarining faoliyatini tahlil qilish orqali talabalar o'zlarining psixofiziologik chidamlilik darajalarini (tapping-test natijalari orqali) aniqlashga muvaffaq bo'ldilar. Biologik-fiziologik konseptual maydon yaratish orqali bo'lajak o'qituvchilarda o'quvchilar salomatligini asrash bo'yicha ekologik-gigiyenik kompetensiya shakllantirildi.

XULOSA: endokrin tizim mavzusini o'qitishda intensiv modeldan foydalanish talabalarda nazariy bilimlarni shaxsiy-amaliy qadriyat darajasiga ko'taradi. Bu jarayon talabaning kasbiy faoliyatini maktabdagi real ta'lim muhiti bilan bog'lab, bo'lajak

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

pedagoglarning o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetensiyasini mustahkamlaydi va ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: endokrin tizim, pedagogik amaliyot, intensiv model, o’z-o’zini rivojlantirish, biologiya ta’limi, uzviylik, gormonlar, metodik kompetensiya, stress, salomatlik ekologiyasi, sirkad ritmlar.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРЕЕМСТВЕННОСТИ И САМОРАЗВИТИЯ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ ТЕМЫ «ЭНДОКРИННАЯ СИСТЕМА» В БИОЛОГИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ НА ОСНОВЕ ИНТЕНСИВНОЙ МОДЕЛИ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ.

Усмонова Мубашира Сувоновна, самостоятельный соискатель Бухарского государственного педагогического института.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: модернизация биологического образования в XXI веке, интеграция инновационных педагогических технологий в учебный процесс, а также развитие творческого и физиологического потенциала студентов являются приоритетными задачами. Укрепление содержательной взаимосвязи между дисциплиной «Возрастная физиология и гигиена» в высших учебных заведениях и разделом «Человек и его здоровье» в школьной программе служит важным педагогическим фактором в профессиональном становлении будущих учителей. В данной статье освещаются вопросы внедрения интенсивной модели педагогической практики для обеспечения дидактической преемственности между высшим и средним образованием. На примере темы эндокринной системы анализируются стратегии формирования профессиональных компетенций и навыков саморазвития у будущих учителей биологии.

ЦЕЛЬ: целью исследования является повышение эффективности преподавания темы «Эндокринная система» в биологическом образовании с помощью интенсивной модели педагогической практики, совершенствование методики саморазвития у студентов и научное обоснование биологических и экологических основ данного процесса.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в статье применяются методы физиологического анализа, системный подход, моделирование, педагогическое наблюдение, экспертная оценка, а также методы «Цепной коммуникации» и психофизиологической диагностики (tapping-test, таблицы Шульте) при объяснении деятельности эндокринных желез.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что изучение эндокринной системы на основе модели «оркестра» помогает студентам системно понимать и усваивать тему. Студенты научились анализировать режим циркадных ритмов (сон и бодрствование) через эпифиз и гормон мелатонин, что

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

формирует навыки саморегуляции. Связывание таких заболеваний, как сахарный диабет (дефицит инсулина) и эндемический зоб (йододефицит), с жизненно-экологическими факторами повысило профессиональную адаптивность студентов. Анализируя деятельность надпочечников в состоянии стресса, студенты смогли определить уровни своей психофизиологической устойчивости (по результатам tapping-test). Создание биолого-физиологического концептуального пространства способствовало формированию у будущих учителей эколого-гигиенической компетенции по сохранению здоровья учащихся.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: использование интенсивной модели при преподавании темы эндокринной системы переводит теоретические знания студентов на уровень личностно-практических ценностей. Этот процесс связывает профессиональную деятельность студента с реальной образовательной средой школы, укрепляет компетенцию саморазвития будущих педагогов и способствует повышению качества образования.

Ключевые слова: эндокринная система, педагогическая практика, интенсивная модель, саморазвитие, биологическое образование, преемственность, гормоны, методическая компетенция, стресс, экология здоровья, циркадные ритмы.

IMPROVING THE METHODOLOGY OF ENSURING CONTINUITY AND SELF-DEVELOPMENT IN TEACHING THE "ENDOCRINE SYSTEM" TOPIC IN BIOLOGY EDUCATION BASED ON AN INTENSIVE MODEL OF PEDAGOGICAL PRACTICE.

Usmonova Mubashira Suvonovna, Independent Researcher, Bukhara State Pedagogical Institute.

Annotation

INTRODUCTION: modernizing biology education in the 21st century, integrating innovative pedagogical technologies into the learning process, and developing the creative and physiological potential of students are among the priority tasks. Strengthening the substantive connection between the course "Age-related Physiology and Hygiene" in higher education institutions and the "Human and Their Health" section in schools serves as an important pedagogical factor in the professional formation of future teachers. This article highlights the issues of implementing an intensive model of pedagogical practice to ensure didactic continuity between higher and secondary education. Using the endocrine system as a case study, it analyzes strategies for forming professional competencies and self-development skills in future biology teachers.

AIM: the purpose of the research is to increase the effectiveness of teaching the "Endocrine System" topic in biology education using an intensive pedagogical practice model, to improve the methodology of student self-development, and to provide a scientific basis for the biological and ecological foundations of this process.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

MATERIALS AND METHODS: the article employs methods of physiological analysis, a systematic approach, modeling, pedagogical observation, and expert assessment, as well as "Chain Communication" and psychophysiological diagnostic methods (tapping-test, Schulte tables) in explaining the activity of endocrine glands.

DISCUSSION AND RESULTS: the research results showed that studying the endocrine system based on the "orchestra" model helps students systematically understand and master the topic. Students learned to analyze circadian rhythm patterns (sleep and wakefulness) through the pineal gland and the hormone melatonin, which forms self-regulation skills. Connecting diseases such as diabetes mellitus (insulin deficiency) and endemic goiter (iodine deficiency) with life-ecological factors increased the professional adaptability of students. By analyzing the activity of the adrenal glands under stress, students were able to determine their levels of psychophysiological resilience (based on tapping-test results). Creating a biological-physiological conceptual space contributed to the formation of ecological-hygienic competence in future teachers regarding the preservation of student health.

CONCLUSION: utilizing an intensive model when teaching the endocrine system topic elevates students' theoretical knowledge to the level of personal-practical values. This process bridges the gap between a student's professional activities and the real educational environment of schools, strengthens the self-development competence of future educators, and contributes to improving the quality of education.

Keywords: endocrine system, pedagogical practice, intensive model, self-development, biology education, continuity, hormones, methodological competence, stress, health ecology, circadian rhythms.

Mustaqillik yillarida O‘zbekistonda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, pedagog kadrlar tayyorlash sifatini oshirish, biologiya ta’limini zamonaviy ilmiy yutuqlar asosida tashkil etish masalalariga alohida e’tibor qaratilmoqda. Xususan, 2023-yil 28-avgustdagi videoselektor yig‘ilishida davlat rahbari Sh.M. Mirziyoyev tomonidan “Yangi O‘zbekiston – maktab ostonasidan boshlanadi” degan hamda umumta’lim maktablaridagi kimyo va biologiya fanlarini o‘qitish sifati bugungi davr talablariga moslashtirish, o‘qitish metodologiyasi va laboratoriyalar takomillashtirish, o‘qituvchilarning mehnatini munosib rag‘batlantirish mexanizmlari joriy etish asosiy vazifalardan biridir[1] deb o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish, zamonaviy darslik va metodik qo‘llanmalarni joriy etish, pedagoglarning o‘z ustida ishlashi zarurligi alohida ta’kidlandi. Bu esa biologiya fani o‘qituvchisining o‘z-o‘zini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishga bo‘lgan ehtiyojni yanada kuchaytirdi.

[1] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 12.08.2020-yildagi “Kimyo va biologiya yo‘nalishlarida uzluksiz ta’lim sifatini va ilm-fan natijadorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-4805-son qarori. https://lex.uz/docs

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Pedagogik amaliyotning intensiv modeli va didaktik uzviylik tamoyillari Oliy pedagogik ta’lim tizimida bo‘lajak biologiya o‘qituvchilarini tayyorlashda fundamental nazariy bilimlarni amaliy ko‘nikmalarga aylantirish eng murakkab jarayonlardan biri hisoblanadi. Odatda, oliy ta’lim muassasalarida "Yosh fiziologiyasi va gigiyena" fani doirasida talabalar organizmdagi gomeostaz, neyro-gumoral boshqaruv va metabolizm jarayonlarini chuqur molekulyar-fiziologik darajada o‘rganadilar. Biroq, pedagogik amaliyot davomida ushbu bilimlarni umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 8-sinf o‘quvchilariga ("Odam va uning salomatligi" kursi) moslashtirib translyatsiya qilishda turli didaktik to‘siqlarga duch keladilar.

Ushbu muammoni hal etish uchun an'anaviy passiv kuzatuv amaliyotidan voz kechib, pedagogik amaliyotning intensiv modelini joriy etish zaruriyati tug‘iladi. Intensiv model talabani amaliyot obyektida shunchaki dars o‘tuvchi stajyor emas, balki kognitiv, psixofiziologik va metodik jarayonlarni uzviy tahlil qila oluvchi tadqiqotchiga aylantiradi. Uzviylik tamoyili bu o‘rinda ikki tomonlama namoyon bo‘ladi: birinchidan, oliy ta’lim darsliklari va maktab darsliklari o‘rtasidagi ilmiy-mazmuniy aloqadorlik; ikkinchidan, o‘qituvchining o‘z fiziologiyasini bilishi (shaxsiy tajriba) va buni o‘quvchilarga o‘rgata olishi o‘rtasidagi bog‘liqlik.

Endokrin tizimni o'qitishda innovatsion va vizual modellashtirish Organizmning gumoral boshqaruv tizimi biologiya va fiziologiya kursining eng mavhum va o‘zlashtirilishi qiyin bo‘lgan qismlaridan biridir. Chunki gormonlar ko‘zga ko‘rinmas, ammo butun tanani boshqaruvchi kimyoviy xabarchilardir. Amaliyot davrida bo'lajak o'qituvchilarga bu mavzuni tushuntirish uchun "Orkestr" vizual-mantiqiy modelidan foydalanish tavsiya etildi. Ushbu modelga ko‘ra:

1.Gipotalamus - orkestr dirijyori (barcha jarayonlarni asab va endokrin tizim orqali nazorat qiladi).

2.Gipofiz - birinchi raqamli ijrochi (boshqa bezlar faoliyatini stimullaydigan trop gormonlar ishlab chiqaradi).

3.Qalqonsimon bez, buyrak usti bezlari, me'da osti bezi - turli xil cholg‘u asboblari (ularning har biri o'z gormoni bilan umumiy "kuy" - gomeostazni ta'minlaydi).

Shuningdek, amaliy mashg‘ulotlarda "Zanjirli muloqot" (Chain communication) metodi qo'llanildi. Bunda gormonlar ishlab chiqarilishidagi teskari manfiy bog‘lanish mexanizmi interaktiv usulda tushuntiriladi. Masalan, qonda glyukoza miqdorining oshishi (1-halqa) - me'da osti bezidan insulin ajralishi (2-halqa) - hujayralar tomonidan glyukozaning o‘zlashtirilishi (3-halqa) - qonda shakar miqdorining me'yorga tushishi (4-halqa). Bu kabi zanjirli mantiqiy algoritmlar bo‘lajak o‘qituvchilarning nafaqat metodik boyligini oshiradi, balki ularni o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishga tayyorlaydi.

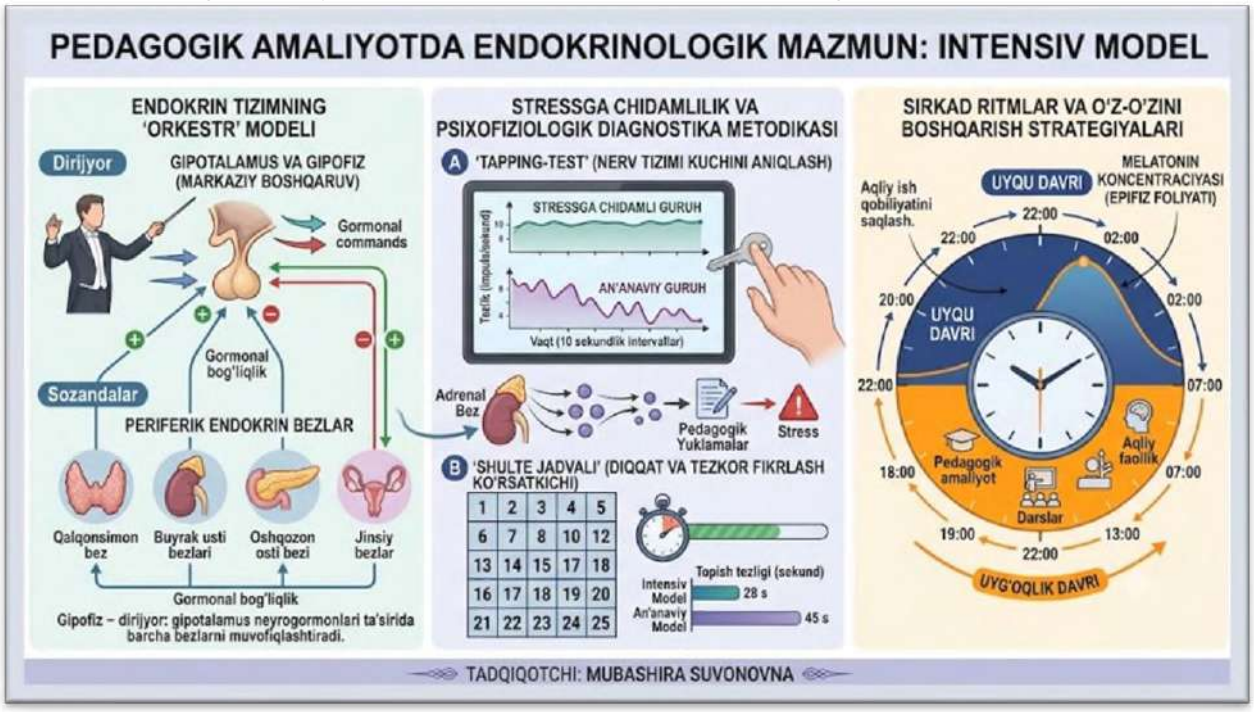
Psixofiziologik diagnostika va bo‘lajak o‘qituvchining o‘z-o‘zini rivojlantirishi Pedagogning kasbiy shakllanishi uning o‘z-o‘zini anglashi va o‘z organizmi zaxiralarini to‘g‘ri baholay olishidan boshlanadi. Intensiv amaliyot modelining o‘ziga xosligi shundaki, u talabalardan o‘zlari o‘qitayotgan mavzuni o'z tanalarida his qilishlarini talab etadi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Endokrin tizim mavzusini o'rganishda stress holati va uning gumoral boshqaruvini tahlil qilish uchun talabalar bilan Tapping-test hamda Shulte jadvallari kabi psixofiziologik diagnostika usullari o‘tkazildi.

Buyrak usti bezlarining mag‘iz qavatidan ajraladigan adrenalin va noradrenalin gormonlari stressga javob reaksiyasini (kurash yoki qoch) ta'minlaydi. Tapping-test orqali talabalar maksimal tezlikda ishlaganda asab tizimining charchash tezligini grafik tarzda chizib chiqdilar. Bu ularga simpatik asab tizimi va buyrak usti bezi faoliyatini bir-biriga bog'lashga, shuningdek, shaxsiy asab tizimi kuchini ob'ektiv baholashga imkon berdi. O‘z stress-reaksiyasini anglagan bo'lajak pedagoggina kelajakda dars jarayonida o‘quvchilarning psixo-emotsional holatini to‘g‘ri baholay oladi va ularga to‘g‘ri gigiyenik maslahatlar bera oladi. Bundan tashqari, epifiz (g‘uddasimon bez) va uning mahsuloti – melatonin gormoni faoliyati chuqur tahlil qilindi. Sirkad ritmlar (uyqu va uyg‘oqlik sikli) faqatgina biologik tushuncha emas, balki shaxsning o‘z-o‘zini rivojlantirishi, intellektual faoliyati va kun tartibini rejalashtirishining asosidir. Pedagogik amaliyotning intensiv modelida qo‘llanilgan barcha vizual modellar va o‘tkazilgan psixofiziologik diagnostika metodikalarining umumiy arxitekturasi 1-rasmda o‘z aksini topgan.

1-rasm. Pedagogik amaliyotda endokrinologik mazmunni intensiv model asosida tashkil etishning konseptual-metodik sxemasi.

Salomatlik ekologiyasi: mahalliy hudud muammolari va kasbiy kompetensiya Biologiya ta'limida nazariyani amaliyot bilan bog'lashning eng samarali yo'li fiziologik jarayonlarni mintaqaning ekologik holati bilan uyg'unlashtirishdir. Endokrin tizim kasalliklari asosan turmush tarzi va ekologik muhit bilan bevosita bog'liq.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Intensiv pedagogik amaliyot davomida talabalar endemik buqoq (qalqonsimon bezning yod tanqisligi sababli kattalashishi) muammosiga alohida to‘xtaldilar. Buxoro kabi yod tanqisligi kuzatiladigan hududlarda bu mavzuni o‘tish alohida ahamiyat kasb etadi. Tiroksin gormoni sintezi uchun yod mikroelementining zarurligi, uning yetishmovchiligi o‘quvchilarda kognitiv faoliyatning pasayishi, diqqat tarqoqligi va xotira susayishiga olib kelishi ilmiy faktlar asosida tushuntirildi. Bo'lajak o'qituvchilar dars jarayonida yodlangan tuz iste'mol qilish, dengiz mahsulotlari va yong'oq kabi oziq-ovqatlarning ahamiyati haqida valeologik ma'lumotlarni berish ko'nikmasini egalladilar.

Shuningdek, qandli diabet (me'da osti bezi inkretor faoliyatining buzilishi) misolida gipodinamiya (kam harakatlilik) va noto‘g‘ri ovqatlanishning organizm gomeostaziga ta'siri tahlil qilindi. Talabalar qandli diabetni shunchaki endokrin kasallik emas, balki zamonaviy sivilizatsiyaning global muammosi sifatida ko‘rsatib beruvchi mantiqiy xaritalar ishlab chiqdilar.

Yuqoridagilardan xulosa qilish mumkinki, pedagogik amaliyotning intensiv modeli bo‘lajak biologiya o‘qituvchilarini passiv ma’lumot yetkazuvchidan faol salomatlik targ‘ibotchisiga aylantiradi. Oliy ta’lim muassasalaridagi fiziologiya kurslari hamda maktab biologiya dasturlari o‘rtasidagi didaktik uzviylikni ta’minlash, talabalarning o‘z-o‘zini rivojlantirish trayektoriyasini aniq belgilab olishlariga va kelajakdagi kasbiy faoliyatlarida yuqori pedagogik mahorat ko‘rsatishlariga mustahkam poydevor yaratadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-avgustdagi "Kimyo va biologiya yo‘nalishlarida uzluksiz ta’lim sifatini va ilm-fan natijadorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi PQ-4805-son qarori.
2. Almatov K.T., Allamuratov Sh.I. Odam va hayvonlar fiziologiyasi. Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. – Toshkent: "Universitet", 2021.
3. Tolipova J.O. Biologiya o‘qitish metodikasi. Oliy o‘quv yurtlari talabalari uchun darslik. – Toshkent: "O‘zbekiston", 2020.
4. Usmonova M.S. Bo'lajak biologiya o'qituvchilarining o'z-o'zini rivojlantirish metodikasi. – Buxoro, 2026. (Tadqiqotchi materiallari va nashrlari asosi).
5. Qodirov B.R., Fiziologiya va maktab gigiyenasi. Pedagogika institutlari uchun o‘quv qo‘llanma. – Toshkent: "Ilm Ziyo", 2019.
6. Shulte jadvallari va Tapping-test metodikalarining psixofiziologik asoslari. O'quv-uslubiy majmua. / Tuzuvchi: psixol.f.n., dotsent M.X.Mahmudova – T.: TDPU, 2022.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

BO‘LAJAK BOSHLANG'ICH SINF O‘QITUVCHILARINING KONSEPTUAL JADVAL VA GRAFIK ORGANAYZERLARDAN FOYDALANISH KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA VIZUAL AXBOROTNI TASHKIL ETISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI.

G'ofurova Shaxrizoda Mirkomiljon qizi, Andijon davlat universiteti 2-kurs tayanch doktoranti.
ORCID: 0009-0004-4055-7804

Annotatsiya

KIRISH: maqolada bo‘lajak boshlang'ich sinf o‘qituvchilarining konseptual jadval va grafik organayzerlardan foydalanish kompetentligini rivojlantirishda vizual axborotni tashkil etishning o‘rni va didaktik imkoniyatlari nazariy-metodologik jihatdan asoslanadi. Mavzuning dolzarbligi oliy pedagogik ta'limni modernizatsiyalash, kompetentlik yondashuvining ustuvorlashuvi hamda zamonaviy ta'lim muhitining tobora vizuallashib borishi bilan izohlanadi.

MAQSAD: tadqiqot maqsadi vizual axborotni tashkil etishni mustaqil kompetentlik sifatida emas, balki mazkur vositalardan samarali foydalanishni ta'minlovchi funksional-tarkibiy komponent sifatida nazariy va metodologik asoslashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot nazariy xarakterga ega bo‘lib, qiyosiy tahlil, kontent-tahlil, sintez, umumlashtirish va pedagogik modellashtirish metodlariga tayandi. Manba sifatida kompetentlik yondashuvi, vizual savodxonlik, grafik organayzerlar didaktikasi hamda kognitiv nazariyalarga oid milliy va xorijiy ilmiy manbalar va me'yoriy-strategik hujjatlar tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: komponentning axborotni tahlil qilish, taqqoslash, tasniflash, tizimlashtirish, vizualizatsiya, interpretatsiya va taqdim etish amallari bilan bog'liqligi ochib berildi. Konseptual jadval va grafik organayzerlarning didaktik imkoniyatlari asoslandi, komponentni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari hamda to‘rt bosqichli metodik model ishlab chiqildi.

XULOSA: vizual axborotni tashkil etish yaxlit kompetentlikning operatsion o‘zagi bo‘lib, motivatsion, kognitiv va refleksiv komponentlar bilan uzviydir; u alohida, mustaqil kompetentlik sifatida joriy etilmaydi. Ilmiy yangilik uni yaxlit kompetentlikning tarkibiy komponenti sifatida asoslashda, amaliy ahamiyati esa o‘qituvchi tayyorlash dasturlari, metodik tayyorgarlik va dars loyihalash sifatini oshirishda namoyon bo‘ladi.

Kalit so‘zlar: kompetentlik yondashuvi, kasbiy kompetentlik, tarkibiy komponent, vizual axborotni tashkil etish, konseptual jadval, grafik organayzer, vizual savodxonlik, ikki tomonlama kodlash nazariyasi, kognitiv yuklama, boshlang'ich ta'lim o‘qituvchisi.

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ВИЗУАЛЬНОЙ ИНФОРМАЦИИ В РАЗВИТИИ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В ИСПОЛЬЗОВАНИИ КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ ТАБЛИЦ И ГРАФИЧЕСКИХ ОРГАНАЙЗЕРОВ.

Гофурова Шахризода Миркомилжон кизи, базовый докторант 2-курса Андижанского государственного университета.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье теоретически и методологически обосновываются роль и дидактические возможности организации визуальной информации в развитии компетентности будущих учителей начальных классов в использовании концептуальных таблиц и графических органайзеров. Актуальность темы обусловлена модернизацией высшего педагогического образования, приоритетом компетентностного подхода и возрастающей визуализацией современной образовательной среды.

ЦЕЛЬ: цель исследования — обосновать организацию визуальной информации не как самостоятельную компетентность, а как функционально-структурный компонент, обеспечивающий эффективное использование указанных средств.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: исследование носит теоретический характер и опирается на методы сравнительного анализа, контент-анализа, синтеза, обобщения и педагогического моделирования. В качестве источников проанализированы отечественные и зарубежные научные публикации и нормативные документы по компетентностному подходу, визуальной грамотности, дидактике графических органайзеров и когнитивным теориям.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: раскрыта связь компонента с операциями анализа, сравнения, классификации, систематизации, визуализации, интерпретации и представления информации. Обоснованы дидактические возможности концептуальных таблиц и графических органайзеров, определены педагогические условия развития компонента и разработана четырёхэтапная методическая модель.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: организация визуальной информации является операционным ядром целостной компетентности и неразрывно связана с её мотивационным, когнитивным и рефлексивным компонентами; она не вводится как отдельная самостоятельная компетентность. Научная новизна состоит в её обосновании как структурного компонента целостной компетентности, а практическая значимость — в совершенствовании программ подготовки учителей, методической подготовки и качества проектирования уроков.

Ключевые слова: компетентностный подход, профессиональная компетентность, структурный компонент, организация визуальной информации, концептуальная таблица, графический органайзер, визуальная грамотность, теория двойного кодирования, когнитивная нагрузка, учитель начальных классов.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

DIDACTIC POSSIBILITIES OF ORGANIZING VISUAL INFORMATION IN DEVELOPING FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS' COMPETENCE IN USING CONCEPTUAL TABLES AND GRAPHIC ORGANIZERS.

Gofurova Shakhrizoda Mirkomiljon qizi, 2nd-year basic doctoral student (PhD),
Andijan State University.

Annotation

INTRODUCTION: the article provides a theoretical and methodological substantiation of the role and didactic possibilities of organizing visual information in developing future primary school teachers' competence in using conceptual tables and graphic organizers. Its relevance stems from the modernization of higher pedagogical education, the priority of the competency-based approach, and the increasing visualization of the modern educational environment.

AIM: the study aims to substantiate the organization of visual information not as an independent competence but as a functional-structural component that ensures the effective use of these tools.

MATERIALS AND METHODS: the study is theoretical in nature and employs comparative analysis, content analysis, synthesis, generalization, and pedagogical modelling. National and international scholarly sources and normative documents on the competency-based approach, visual literacy, the didactics of graphic organizers, and cognitive theories were analysed.

DISCUSSION AND RESULTS: the component's connection with the operations of analysis, comparison, classification, systematization, visualization, interpretation, and presentation of information is revealed. The didactic possibilities of conceptual tables and graphic organizers are substantiated, the pedagogical conditions for developing the component are defined, and a four-stage methodological model is developed.

CONCLUSION: organizing visual information constitutes the operational core of the holistic competence and is inseparably linked with its motivational, cognitive, and reflective components; it is not introduced as a separate, independent competence. The scientific novelty lies in substantiating it as a structural component of the holistic competence, while its practical significance is expressed in improving teacher-training programmes, methodological preparation, and the quality of lesson design.

Keywords: competency-based approach, professional competence, structural component, organization of visual information, conceptual table, graphic organizer, visual literacy, dual coding theory, cognitive load, primary school teacher.

Oliy pedagogik ta'limni modernizatsiyalash jarayoni o‘qituvchining kasbiy portretiga qo‘yiladigan talablarni yangilashni taqozo etadi. O‘zbekiston Respublikasida qabul qilingan

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

strategik hujjatlar — Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi va maktab ta'limini rivojlantirishga oid milliy dasturlarda pedagog kadrlarni kompetentlik hamda shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar asosida tayyorlash ustuvor vazifa sifatida belgilangan [1; 2]. Bu esa bo‘lajak o‘qituvchidan o‘quv axborotini mazmunan tahlil qila olish, uni mantiqiy tuzilmaga solish va o‘quvchi idrokiga mos ravishda taqdim eta olish qobiliyatini talab qiladi.

So‘nggi ikki o‘n yillikda kasbiy tayyorgarlikning bosh o‘lchovi sifatida kompetentlik toifasi mustahkam o‘rin oldi. Kompetentlik yondashuvi ta'lim natijasini o‘zlashtirilgan bilim hajmi bilan emas, balki shaxsning real vaziyatda bilim, ko‘nikma va qadriyatlarni maqsadga muvofiq qo‘llay olishi bilan o‘lchaydi [3; 4]. O‘qituvchi tayyorlash sohasida bu kasbiy kompetentliklarni izchil, tashxislanadigan va rivojlantiriladigan tarkibiy tuzilmalar sifatida ko‘rishga olib keldi [5].

Shu bilan bir vaqtda zamonaviy ta'lim muhiti tobora vizuallashmoqda. Raqamli axborot oqimida o‘quv materialining katta qismi vizual formatda — jadval, sxema, diagramma, tushuncha xaritasi va grafik organayzer shaklida — yetkaziladi. Tadqiqotchilar vizual savodxonlikni XXI asrning, o‘qish-yozish bilan tenglashuvchi, asosiy savodxonligi deb baholaydilar [6; 7]. Vizual o‘qitishning kognitiv negizi ikki tomonlama kodlash nazariyasi [8] va multimedia o‘qitishning kognitiv nazariyasida [9; 10] ochib berilgan: verbal va obrazli kanallar orqali bir vaqtda kodlangan axborot chuqurroq o‘zlashtiriladi va uzoqroq eslab qolinadi.

Aynan shu kontekstda konseptual jadvallar va grafik organayzerlar boshlang'ich ta'limning eng maqbul didaktik vositalaridan biriga aylanmoqda: ular bilimlarni tizimga soladi, tushunchalararo aloqalarni ko‘rgazmali qiladi, taqqoslash, tasniflash va umumlashtirishni osonlashtiradi [11; 12; 13]. Boshlang'ich sinf o‘quvchisi fikrlashining ko‘rgazmali-obrazli xususiyati bu vositalarning aynan shu bosqichdagi qimmatini yanada oshiradi.

Biroq bu vositalardan samarali foydalanish o‘qituvchidan alohida qobiliyatni — o‘quv axborotini vizual shaklda mantiqiy, tanlab va o‘quvchi imkoniyatiga mos tashkil eta olishni talab qiladi. Amaliyot ko‘rsatishicha, bo‘lajak o‘qituvchilar tayyor namunani takrorlay olsalar-da, mazmunni mustaqil tuzilmalashtirish, ortiqcha axborotdan xalos qilish va vizual mantiqni saqlashda qiynaladilar. Bu tadqiqot muammosini belgilaydi: mazkur qobiliyatning konseptual jadval va organayzerlardan foydalanish kompetentligi tarkibidagi o‘rni nazariy-metodik jihatdan yetarlicha aniqlanmagan.

Tadqiqot maqsadi — vizual axborotni tashkil etishni bo‘lajak boshlang'ich sinf o‘qituvchilarining konseptual jadval va grafik organayzerlardan foydalanish kompetentligining funksional-tarkibiy komponenti sifatida nazariy va metodologik asoslash.

Tadqiqot vazifalari: (1) mavzuga oid milliy va xorijiy tadqiqotlarni tahlil qilib, tadqiqot bo‘shlig'ini aniqlash; (2) komponentning intellektual amallar bilan bog'liqligini ochish; (3) konseptual jadval va organayzerlarning didaktik imkoniyatlarini asoslash; (4) komponentni

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

rivojlantirish pedagogik shart-sharoitlarini belgilash; (5) uni tizimli rivojlantirish metodikasini ishlab chiqish.

Tadqiqot obyekti — bo‘lajak boshlang'ich sinf o‘qituvchilarining konseptual jadval va grafik organayzerlardan foydalanish kompetentligini rivojlantirish jarayoni; predmeti — mazkur kompetentlik tarkibida vizual axborotni tashkil etishni rivojlantirishning nazariy asoslari, pedagogik shart-sharoitlari va metodik ta'minoti.

Tadqiqotning konseptual pozitsiyasini ta'kidlaymiz: vizual axborotni tashkil etish mustaqil kasbiy kompetentlik emas, balki foydalanish kompetentligini amalga oshirishni ta'minlovchi funksional-tarkibiy komponent sifatida qaraladi. Shu bois uni yaxlit kompetentlikdan ajratib emas, uning ichida — boshqa komponentlar bilan uzviy aloqada tadqiq etish metodologik jihatdan asoslidir.

Mavzu bir necha tadqiqot maydonlari kesishuvida joylashgan: kompetentlik yondashuvi va kasbiy kompetentlik; vizual savodxonlik va vizual o‘qitish; konseptual jadval va grafik organayzerlar didaktikasi; o‘quv mazmunini loyihalash; o‘qituvchi tayyorlash va ta'lim texnologiyalari. Quyida bu yo‘nalishlar oddiy bayon emas, tanqidiy qiyoslash asosida tahlil qilinadi.

Kompetentlik va kasbiy kompetentlik: yaxlitlik va tarkibiylik muammosi. F. Weinert kompetentlikni bilim, ko‘nikma, motiv va qadriyatlarning kontekstga bog'liq yaxlitligi sifatida ta'riflaydi [3]. M. Mulder uning faqat real kasbiy faoliyatda namoyon bo‘lishini ta'kidlaydi [4]. R. Sancar va hammualliflar o‘qituvchi kasbiy rivojlanishini ko‘p qatlamli, dinamik tizim deb qaraydilar [5]. Bu yerda ikki qarama-qarshi tamoyil to‘qnashadi: bir tomondan, kompetentlikni tashxislash uchun uni tarkibiy komponentlarga ajratish zarur; ikkinchi tomondan, A. Rogers ogohlantirganidek, uni haddan tashqari mayda birliklarga bo‘lish yaxlitlikni yo‘qotishga olib keladi [14]. Aynan shu muvozanat masalasi tadqiqot uchun kalit ahamiyatga ega: har bir qobiliyatni avtomatik ravishda alohida kompetentlik deb e'lon qilish emas, balki uning yaxlit kompetentlikdagi funksional o‘rnini aniqlash to‘g'riroq. Bu — tadqiqot bo‘shlig'ining birinchi qirrasi.

Vizual savodxonlik: umumiylik va aniqlik o‘rtasidagi tafovut. Atama J. Debes tomonidan kiritilgan [15] va vizual axborotni idrok etish, tahlil qilish, baholash, qo‘llash hamda yaratish qobiliyatlari majmui sifatida rivojlantirilgan [6]. ACRL standartlari unga vizual materialni topish, interpretatsiya qilish va etik yaratishni kiritadi [16]; A. Locoro va hammualliflar esa vizual axborot savodxonligi konstruktini o‘lchash modelini taklif etadilar [7]. C. Şentürk aralash o‘qitish sharoitida vizual materiallar bilan ishlash bo‘lajak o‘qituvchilarning XXI asr ko‘nikmalarini oshirishini empirik tasdiqlaydi [17]. Ammo bu ishlarning umumiy cheklovi shundaki, vizual savodxonlik ko‘pincha umumiy, fanlararo qobiliyat sifatida qaraladi va aniq didaktik vosita — konseptual jadval yoki organayzer bilan ishlash bilan bevosita bog'lanmaydi. Bu uzilish — tadqiqot bo‘shlig'ining ikkinchi qirrasi.

Konseptual jadval va organayzerlar: o‘quvchi natijasidan o‘qituvchi qobiliyatiga. Grafik organayzerlar va tushuncha xaritalarining nazariy ildizi D. Ausubelning mazmunli o‘qitish nazariyasidir [18]: o‘qitish samaradorligi yangi bilimni mavjud kognitiv tuzilma bilan

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

bog'lashga bog'liq. J. Novak va D. Gowin buni tushuncha xaritasi metodikasida rivojlantirdilar [19]. Meta-tahliliy dalillar kuchli: J. Nesbit va O. Adesope bilim xaritalari an'anaviy usullardan ustunligini [11], N. Schroeder va hammualliflar esa organayzerni mustaqil qurish uni tayyor o‘zlashtirishdan samaraliroq ekanligini ko‘rsatdilar [12]. H. Ponce, R. Mayer va E. Méndez organayzerni kalit axborotning fazoviy tasviri deb ta'riflab, uning tayyor (facilitative) va generativ turlarini farqlaydilar [13]. Boshlang'ich ta'lim bo‘yicha amaliy ishlar ularning tushunishni chuqurlashtirishdagi rolini tasdiqlaydi [20; 21]. Biroq deyarli barcha tadqiqotlar o‘quvchi natijasiga qaratilgan; o‘qituvchining o‘zi bu vositalarni loyihalash va o‘quv axborotini vizual tashkil etish qobiliyatini qanday egallashi kam o‘rganilgan. Bu — bo‘shliqning uchinchi qirrasi.

Kognitiv nazariy asoslar va ularning metodikaga o‘tkazilmaganligi. Vizual o‘qitishning mexanizmi ikki tomonlama kodlash [8] va kognitiv yuklama nazariyalarida [22; 23] ochilgan; ularning uyg'unligi Mayerning multimedia nazariyasida mujassam [10]. Bu nazariyalar organayzerlar nima uchun samarali ekanligini tushuntiradi, ammo ular ta'lim psixologiyasi doirasida qolib, o‘qituvchi tayyorlash metodikasiga to‘liq o‘tkazilmagan.

Tadqiqot bo‘shlig'i. Uch qirra birlashib yagona qarama-qarshilikni beradi: vizual vositalarning kognitiv-didaktik samaradorligi puxta asoslangan, lekin bu vositalardan foydalanishni ta'minlovchi o‘qituvchi qobiliyati yaxlit kompetentlik tuzilmasi kontekstida aniqlanmagan. Natijada bo‘lajak boshlang'ich sinf o‘qituvchisining vizual tashkil etish qobiliyati aynan qaysi kompetentlik tarkibida va qanday funksional o‘rin egallashi ochilmagan. Ushbu maqola shu bo‘shliqni to‘ldiradi.

Tadqiqotning nazariy-metodologik zamini o‘zaro to‘ldiruvchi yondashuvlar majmuiga tayanadi. Kompetentlik yondashuvi bosh o‘zak bo‘lib, tayyorgarlikni bilim yig'indisi emas, real vaziyatlarda namoyon bo‘luvchi yaxlit kompetentliklar orqali tavsiflaydi [3; 4] va vizual tashkil etishni yaxlit kompetentlikning komponenti sifatida ko‘rishga imkon beradi. Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv o‘quv jarayonini o‘rganuvchining tayanch bilimi va rivojlanish zonasiga moslashtirishni talab qiladi. Faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv kompetentlik faqat faol amaliyotda shakllanishini asoslaydi: komponent kuzatish emas, mustaqil qurish, tahrirlash va qo‘llash orqali rivojlanadi.

Konstruktivistik o‘qitish nazariyasi bilimni faol qurish deb qaraydi; grafik organayzer aynan konstruktivistik vosita bo‘lib, aloqalarni o‘rganuvchining o‘zi o‘rnatadi, Vygotskiyning yaqin rivojlanish zonasi esa hamkorlikdagi vizual modellashtirishni asoslaydi [24; 25]. Ikki tomonlama kodlash [8] va kognitiv yuklama nazariyasi [22; 23] komponentning kognitiv negizini beradi: vizual tashkil etish ikki kanalni uyg'unlashtiradi va ishchi xotiradagi ortiqcha yuklamani kamaytiradi. Tizimli yondashuv esa komponentni yakka qobiliyat emas, kompetentlikning motivatsion, kognitiv, operatsion va refleksiv qismlari bilan bog'liq yaxlit tizim elementi sifatida ko‘rishga imkon beradi.

Metodlar. Ish nazariy xarakterda bo‘lib, qiyosiy tahlil (turli qarashlarni solishtirish), kontent-tahlil (manba va me'yoriy hujjatlar mazmunini o‘rganish), sintez (yondashuvlarni yagona asosga birlashtirish), umumlashtirish (nazariy xulosalar chiqarish) va pedagogik

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

modellashtirish (komponent tuzilmasi va shart-sharoitlarini model shaklida ifodalash) metodlariga tayanadi.

Tadqiqotning markaziy tezisi: vizual axborotni tashkil etish mustaqil kasbiy kompetentlik emas, balki konseptual jadval va grafik organayzerlardan foydalanish kompetentligining funksional-tarkibiy (operatsion) komponentidir. U o‘qituvchining bu vositalarni maqsadga muvofiq va o‘quvchi imkoniyatiga mos qo‘llashini ta'minlovchi ichki mexanizmdir.

Yaxlit kompetentlikni tizimli yondashuv asosida to‘rt komponentga ajratish mumkin: motivatsion-qadriyatli (vositalarga munosabat), kognitiv (ularning turlari va nazariy asoslari haqidagi bilim), operatsion-faoliyatli (loyihalash va qo‘llash ko‘nikmalari) hamda refleksiv-baholovchi (o‘z faoliyatini tahlil qilish). Vizual axborotni tashkil etish aynan operatsion-faoliyatli komponentning o‘zagini tashkil etadi, ammo qolganlari bilan uzviy: bilimsiz to‘g'ri tashkil etib bo‘lmaydi, motivsiz qo‘llanmaydi, refleksiyasiz takomillashmaydi. Aynan shu uzviylik uni alohida kompetentlikka aylantirishga to‘siq bo‘ladi — u faqat foydalanish faoliyati ichida mavjud (1-jadval).

Jadval 1

Yaxlit foydalanish kompetentligining komponentlari va vizual axborotni tashkil etishning o‘rni

Komponent	Asosiy mazmuni	Vizual axborotni tashkil etish bilan aloqasi
Motivatsion-qadriyatli	Vositalarga munosabat, ularning kasbiy qimmatini anglash	Komponentni qo‘llashga undaydi; motivsiz tashkil etish amalga oshmaydi
Kognitiv	Vositalar turlari, funksiyalari va nazariy asoslari haqidagi bilim	To‘g'ri tashkil etishning bilim negizini beradi
Operatsion-faoliyatli	Loyihalash, qurish va qo‘llash ko‘nikmalari	Vizual axborotni tashkil etish — shu komponentning o‘zagi
Refleksiv-baholovchi	O‘z faoliyatini mezon asosida tahlil qilish va tuzatish	Tashkil etilgan mahsulotni ongli ravishda takomillashtiradi

Komponent quyidagi o‘zaro bog'liq intellektual amallar zanjiri orqali amalga oshadi: axborotni tahlil qilish (mazmunni elementlarga ajratish); taqqoslash (mezonlar bo‘yicha qiyoslash — konseptual jadvalning yadrosi); tasniflash (umumiy belgilar bo‘yicha guruhlash); tizimlashtirish (elementlarni ierarxiya yoki tarmoqqa keltirish); vizualizatsiya (tuzilmani grafik shaklga o‘tkazish); interpretatsiya (vizual tasvirdan mazmun o‘qish); taqdim etish (mahsulotni metodik asosli yetkazish). Bu zanjir ikki nazariya bilan bevosita bog'lanadi: tahlil, tasnif va tizimlashtirish materialni bo‘laklarga ajratib tashqi kognitiv

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

yuklamani kamaytiradi [23], vizualizatsiya esa ikki kanalni birlashtirib mazmunli o‘zlashtirishni chuqurlashtiradi [8; 10]. Shu tariqa vizual axborotni tashkil etish yangi kompetentlik emas, foydalanish kompetentligini ichkaridan quvvatlantiruvchi kognitiv-didaktik yadrodir.

Konseptual jadvallarning didaktik imkoniyatlari. Konseptual jadval obyekt yoki tushunchalarni belgilangan mezonlar bo‘yicha satr-ustun tizimida qiyoslaydi. Uning didaktik kuchi mazmunni bir vaqtda ikki o‘lchovda — mezonlar va obyektlar yo‘nalishida tashkil etishida. Jadval, avvalo, bilimlarni tashkil etishga xizmat qiladi: tarqoq axborot yagona ko‘rinadigan tuzilmaga keladi — bu Ausubelning mazmunli o‘qitish g'oyasiga mos [18]. U taqqoslash uchun ideal shakl, chunki mezonlar aniq; tasniflashni osonlashtiradi; to‘ldirilgach sintez va umumlashtirishga zamin yaratadi; mezon tanlash va xulosa chiqarish orqali mantiqiy fikrlashni faollashtiradi. Matritsa va ierarxik tuzilmalar chiziqli qayd etishdan ustunligi meta-tahlilda tasdiqlangan [12; 13]. Boshlang'ich ta'lim uchun jadval mavhum tushunchani bola idrokiga mos ko‘rgazmali shaklga soladi.

Grafik organayzerlarning pedagogik salohiyati. Grafik organayzerlar — tushunchalar va ular aloqalarini fazoviy shaklda ifodalovchi vositalar oilasi (tushuncha xaritasi, aql xaritasi, Venn diagrammasi, baliq skeleti, KWL- va T-jadval, oqim sxemasi); nazariy negizi konstruktivizm va mazmunli o‘qitishdir [18; 19]. Ular vizual fikrlashni rivojlantiradi (mavhum g'oya fazoviy tuzilmaga o‘tadi); konseptual tushunishni chuqurlashtiradi (aloqalarni ko‘rsatib, yodlashdan mazmunli o‘zlashtirishga o‘tkazadi [11]); dars loyihalash vositasi bo‘ladi; mustaqil o‘qishni qo‘llab-quvvatlaydi [20]; hamkorlikdagi o‘qish maydonini yaratadi; refleksiya uchun asos beradi. Tadqiqotlar organayzerni mustaqil qurish samaraliroq ekanligini ko‘rsatadi [12], demak bo‘lajak o‘qituvchi organayzerni loyihalash bilan birga o‘quvchiga uni mustaqil qurishda yordam berishni ham o‘zlashtirishi lozim — bu yerda komponentning kasbiy-metodik o‘lchovi yaqqol namoyon bo‘ladi.

Komponentni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari. Kompetentlikka yo‘naltirilgan o‘qitish — bilim berishdan real vaziyatlarda vosita qo‘llash ko‘nikmasini shakllantirishga o‘tish, bilishdan qila olishga [4]. Vizual vositalardan tizimli foydalanish — jadval va organayzerlarni butun tayyorgarlik davomida turli fanlarda izchil qo‘llash. Raqamli ta'lim resurslari — interaktiv xarita va diagramma platformalari materialni yaratish va tahrirlashni osonlashtiradi, ammo raqamli kompetentlik rivojlanishini talab qiladi [26]. Mustaqil o‘quv faoliyati — komponent faol faoliyatda shakllanadi va o‘z-o‘zini boshqarishni rivojlantiradi [27]. Hamkorlikdagi muhit — guruhda model qurish tanqidiy muhokama va o‘zaro baholashni faollashtiradi [25]. Refleksiv amaliyot — yaratilgan mahsulotning mantiqiy izchilligi va kognitiv yuklama balansini muntazam baholash operatsion ko‘nikmani ongli kompetentlikka aylantiradi. Bu shart-sharoitlar yaxlit tizim sifatida ishlaganda samara beradi.

Komponentni tayyorlash jarayoniga integratsiya qilishning bosqichli metodik modeli to‘rt bosqichni qamrab oladi (2-jadval). Metod va texnologiyalar sifatida muammoli o‘qitish, loyiha metodi, keys-stadi, mikroo‘qitish, aylanma stansiyalar va hamkorlikdagi o‘qitish

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

qo‘llaniladi. Raqamli vositalar sifatida tushuncha xaritasi va diagramma yaratuvchi ochiq platformalar (jamoaviy tahrirlash, tez qayta ishlash) tavsiya etiladi. Baholash mahsulotga yo‘naltiriladi (mantiqiy izchillik, mezonlarning to‘g'riligi, yuklama balansi), analitik rubrikalar, portfolio va refleksiv esse orqali amalga oshiriladi. Jadval va organayzerlar alohida modul emas, Boshlang'ich ta'lim metodikasi, Pedagogik texnologiyalar, Ta'limda axborot texnologiyalari va fan metodikalariga ko‘ndalang (transversal) tarzda singdiriladi.

Jadval 2

Vizual axborotni tashkil etish komponentini rivojlantirishning bosqichli metodik modeli

Bosqich	Maqsad	Asosiy metod va faoliyat
Motivatsion-yo‘naltiruvchi	Vositalarning kasbiy qimmatiga ishonch shakllantirish	Real dars tahlili, muammoli vaziyatlar
Nazariy-o‘zlashtiruvchi	Turlari, funksiyalari va kognitiv asoslarini o‘rganish	Ma'ruza, kontent-tahlil, konsept-xarita
Amaliy-loyihalash	Mustaqil qurish va qo‘llash ko‘nikmasini shakllantirish	Loyiha metodi, mikroo‘qitish; skaffoldingdan mustaqillikka o‘tish
Refleksiv-baholovchi	O‘z-o‘zini va o‘zaro baholashni tashkil etish	Analitik rubrika, portfolio, refleksiv esse

Tadqiqotning ilmiy yangiligi quyidagilarda namoyon bo‘ladi: vizual axborotni tashkil etish bo‘lajak boshlang'ich sinf o‘qituvchilarining konseptual jadval va grafik organayzerlardan foydalanish kompetentligining funksional-tarkibiy komponenti sifatida asoslangan hamda intellektual amallar bilan bog'liqligi ochilgan; uni yaxlit kompetentlik doirasida rivojlantirish pedagogik shart-sharoitlari yaxlit tizim sifatida aniqlangan; uni tayyorgarlikka bosqichli integratsiya qilish metodikasi ishlab chiqilgan. Tadqiqot yangi, mustaqil kasbiy kompetentlik yaratishni da'vo qilmaydi — uning yangiligi mavjud kompetentlik tuzilmasini ichkaridan chuqurlashtirishdan iborat.

Amaliy ahamiyati shundan iboratki, taklif etilgan tavsiyalar o‘qituvchi tayyorlash o‘quv dasturlarini vizual vositalar bilan ishlash bo‘yicha to‘ldiradi, talabalarning metodik tayyorgarligini oshiradi, dars loyihalash mahoratini kuchaytiradi, o‘quv mazmunini loyihalashni kognitiv asosli qiladi va umumiy natijada bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini yaxlit mustahkamlaydi. Bosqichli model va baholash mezonlari o‘qituvchi tayyorlash muassasalarida amaliy joriy etishga mos.

Vizual axborotni tashkil etish mustaqil kompetentlik emas, foydalanish kompetentligining funksional-tarkibiy komponentidir; u yaxlit kompetentlikning operatsion o‘zagi bo‘lib, motivatsion, kognitiv va refleksiv komponentlar bilan uzviydir. Komponent

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

intellektual amallar zanjiri orqali amalga oshadi va ikki tomonlama kodlash hamda kognitiv yuklama nazariyalari bilan asoslanadi.

Kompetentlik, shaxsga yo‘naltirilgan, faoliyatli, konstruktivistik va tizimli yondashuvlar uyg'unligi komponentni yaxlit kompetentlik ichida o‘rganish to‘g'riligini ko‘rsatadi. Konseptual jadval bilimlarni tashkil etish, taqqoslash va umumlashtirishga; grafik organayzer esa vizual fikrlash, konseptual tushunish, mustaqil va hamkorlikdagi o‘qish hamda refleksiyaga xizmat qiladi. Komponentni rivojlantirish kompetentlikka yo‘naltirilgan o‘qitish, tizimli foydalanish, raqamli resurslar, mustaqil va hamkorlikdagi faoliyat hamda refleksiv amaliyotni birga talab qiladi; taklif etilgan metodik model to‘rt bosqichni qamrab olib, mahsulotga yo‘naltirilgan baholashga tayanadi.

Maqola nazariy-metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Kelgusida modelning eksperimental sinovi, komponentni tashxislash vositalarini ishlab chiqish va uning boshqa komponentlar bilan o‘zaro ta'sirini empirik o‘rganish maqsadga muvofiq.

Muallif bayonotlari

Muallif hissasi: Muallif tadqiqot konsepsiyasini ishlab chiqdi, ilmiy manbalar va me'yoriy hujjatlarni tahlil qildi, nazariy modelni loyihaladi va maqola matnini tayyorladi.

Manfaatlar to‘qnashuvi: Muallif manfaatlar to‘qnashuvi mavjud emasligini bildiradi.

Moliyalashtirish: Tadqiqot tashqi moliyaviy yordamsiz amalga oshirilgan.

Etik bayonot: Tadqiqot nazariy-metodologik xarakterga ega bo‘lib, inson ishtirokchilari va shaxsiy ma'lumotlardan foydalanilmagan.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g'risida"gi PF-5712-son Farmoni. — 2019-yil 29-aprel. — URL: https://lex.uz.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022–2026-yillarda maktab ta'limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g'risida"gi PF-134-son Farmoni. — 2022-yil 11-may. — URL: https://lex.uz.
3. Weinert F.E. Concept of competence: A conceptual clarification // Defining and selecting key competencies / D.S. Rychen, L.H. Salganik (eds.). — Göttingen: Hogrefe & Huber, 2001. — P. 45–65.
4. Mulder M. (ed.). Competence-based vocational and professional education. — Cham: Springer, 2017.
5. Sancar R., Atal D., Deryakulu D. A new framework for teachers' professional development // Teaching and Teacher Education. — 2021. — Vol. 101. — Article 103305.
6. Avgerinou M.D., Pettersson R. Toward a cohesive theory of visual literacy // Journal of Visual Literacy. — 2011. — Vol. 30, No. 2. — P. 1–19.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

7. Locoro A., Fisher W.P., Mari L. Visual information literacy: Definition, construct modeling and assessment // IEEE Access. — 2021. — Vol. 9. — P. 71053–71071.
8. Paivio A. Mental representations: A dual coding approach. — New York: Oxford University Press, 1986.
9. The Cambridge handbook of multimedia learning / R.E. Mayer (ed.). — 2nd ed. — Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
10. Mayer R.E. The past, present, and future of the cognitive theory of multimedia learning // Educational Psychology Review. — 2024. — Vol. 36. — Article 8. — DOI: 10.1007/s10648-023-09842-1.
11. Nesbit J.C., Adesope O.O. Learning with concept and knowledge maps: A meta-analysis // Review of Educational Research. — 2006. — Vol. 76, No. 3. — P. 413–448.
12. Schroeder N.L., Nesbit J.C., Anguiano C.J., Adesope O.O. Studying and constructing concept maps: A meta-analysis // Educational Psychology Review. — 2018. — Vol. 30, No. 2. — P. 431–455.
13. Ponce H.R., Mayer R.E., Méndez E.E. Graphic organizers as generative and facilitative learning tools // Educational Psychology Review. — 2025. — Vol. 37.
14. Rogers A.P. Exploring secondary teachers' perspectives on implementing competency-based education // The Journal of Competency-Based Education. — 2021. — Vol. 6, No. 4. — P. 222–232.
15. Debes J.L. The loom of visual literacy // Audiovisual Instruction. — 1969. — Vol. 14, No. 8. — P. 25–27.
16. ACRL Visual Literacy Competency Standards for Higher Education. — Chicago: Association of College and Research Libraries, 2011.
17. Şentürk C. Effects of the blended learning model on preservice teachers' academic achievements and twenty-first century skills // Education and Information Technologies. — 2021. — Vol. 26. — P. 35–48.
18. Ausubel D.P. Educational psychology: A cognitive view. — New York: Holt, Rinehart and Winston, 1968.
19. Novak J.D., Gowin D.B. Learning how to learn. — Cambridge: Cambridge University Press, 1984.
20. Fitria Y., Alwi N.A., Eliasni R., Chandra C., Kharisma A. Graphic organizer-based science literacy learning models in elementary schools // Jurnal Pendidikan IPA Indonesia. — 2023. — Vol. 12, No. 1. — P. 123–134.
21. Fabros B.G., Ibañez E.D. Effectiveness of utilizing graphic organizers in improving conceptual understanding towards operations of fractions // International Journal of Instruction. — 2023. — Vol. 16, No. 1. — P. 507–526.
22. Sweller J. Cognitive load theory // Psychology of Learning and Motivation. — 2011. — Vol. 55. — P. 37–76.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

23. Sweller J., van Merriënboer J.J.G., Paas F. Cognitive architecture and instructional design: 20 years later // Educational Psychology Review. — 2019. — Vol. 31. — P. 261–292.
24. Bruner J.S. Toward a theory of instruction. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1966.
25. Vygotsky L.S. Mind in society: The development of higher psychological processes. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
26. Zhang L., Yang C., Zheng Y. Digital competence for sustainable education of pre-service teachers: A systematic literature review (2014–2024) // Frontiers in Psychology. — 2026. — Vol. 16. — Article 1710983. — DOI: 10.3389/fpsyg.2025.1710983.
27. Zimmerman B.J. Becoming a self-regulated learner: An overview // Theory Into Practice. — 2002. — Vol. 41, No. 2. — P. 64–70.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

RAQAMLI JAMIYAT SHAROITIDA BO‘LAJAK MAXSUS PEDAGOGLARNING FAOL FUQAROLIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI.

Sultonov Muxammadali Fayzulla o‘g‘li, Chirchiq davlat pedagogika universiteti.

Annotatsiya

KIRISH: raqamli transformatsiya fuqarolik ishtirokining mazmuni, shakli va vositalarini o‘zgartirmoqda. Maxsus pedagogning kasbiy faoliyati esa alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan shaxslarning huquqlari, qadr-qimmati, ta’limdagi teng ishtiroki va jamoatchilik hayotiga qo‘shilishini pedagogik jihatdan qo‘llab-quvvatlash bilan bevosita bog‘liq.

MAQSAD: bo‘lajak maxsus pedagoglarning faol fuqarolik kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik-psixologik asoslarini aniqlash, uning raqamli jamiyat sharoitidagi mazmuniy qatlamlari va kasbiy-inklyuziv namoyonlarini tizimlashtirish.

MATERIALLAR VA METODLAR: kompetensiyaviy, faoliyatga yo‘naltirilgan, aksiologik, inson huquqlariga asoslangan, shaxsga yo‘naltirilgan va inklyuziv yondashuvlar doirasida milliy me’yoriy hujjatlar, xalqaro konseptual ramkalar hamda faol fuqarolik, raqamli fuqarolik va inklyuziv pedagogikaga oid ilmiy manbalar kontent-tahlil qilindi; tushunchalar qiyoslandi va kasbiy vazifalar bilan xaritalandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: faol fuqarolik kompetensiyasi huquqiy bilim, qadriyatli munosabat, mas’uliyatli ishtirok, raqamli muloqot va kasbiy refleksiyaning integrativ birligi sifatida asoslandi. Maxsus pedagog uchun uning kasbiy mazmuni kamsitish holatini aniqlash, ta’lim oluvchining ovozi va tanlovini qo‘llab-quvvatlash, manfaatdor tomonlar bilan hamkorlik qilish, foydalanish imkoniyati ta’minlangan raqamli mahsulot yaratish hamda qaror oqibatlarini refleksiv baholashda namoyon bo‘lishi ko‘rsatildi.

XULOSA: faol fuqarolikni faqat siyosiy-huquqiy bilim yoki internet xavfsizligi bilan cheklash metodik jihatdan yetarli emas. Uni rivojlantirish uchun psixologik subyektlik, qadriyatli identifikatsiya, tajribaga asoslangan ishtirok, raqamli mas’uliyat va refleksiv o‘zini boshqarish yagona pedagogik siklda tashkil etilishi lozim.

Kalit so‘zlar: faol fuqarolik kompetensiyasi, bo‘lajak maxsus pedagog, raqamli fuqarolik, inklyuziv ta’lim, inson huquqlari, subyektlik, mas’uliyatli ishtirok, kasbiy refleksiya.

ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ КОМПЕТЕНЦИИ АКТИВНОГО ГРАЖДАНСТВА БУДУЩИХ СПЕЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОГО ОБЩЕСТВА.

Султонов Мухаммадали Файзулла угли, Чирчикский государственный педагогический университет.

Аннотация

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ВВЕДЕНИЕ: цифровая трансформация изменяет содержание, формы и инструменты гражданского участия. Профессиональная деятельность специального педагога непосредственно связана с педагогической поддержкой прав, достоинства, равного участия в образовании и общественной включённости лиц с особыми образовательными потребностями.

ЦЕЛЬ: определить педагогико-психологические основы развития компетенции активного гражданства будущих специальных педагогов и систематизировать её содержательные уровни и профессионально-инклюзивные проявления в цифровом обществе.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: проведён контент-анализ национальных нормативных документов, международных концептуальных рамок и исследований по активному и цифровому гражданству и инклюзивной педагогике; использованы компетентностный, деятельностный, аксиологический, правозащитный, личностно-ориентированный и инклюзивный подходы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: компетенция активного гражданства обоснована как интеграция правовых знаний, ценностных установок, ответственного участия, цифровой коммуникации и профессиональной рефлексии. Для специального педагога она проявляется в распознавании дискриминации, поддержке голоса и выбора обучающегося, межсекторном сотрудничестве, создании доступных цифровых продуктов и рефлексивной оценке последствий решений.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: развитие активного гражданства требует единого педагогического цикла, объединяющего субъектность, ценностную идентификацию, опыт участия, цифровую ответственность и рефлексивную саморегуляцию.

Ключевые слова: активное гражданство, будущий специальный педагог, цифровое гражданство, инклюзивное образование, права человека, субъектность, ответственное участие, профессиональная рефлексия.

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS FOR DEVELOPING ACTIVE CITIZENSHIP COMPETENCE OF PRE-SERVICE SPECIAL EDUCATORS IN A DIGITAL SOCIETY.

Sultonov Mukhammadali Fayzulla ugli, Chirchik State Pedagogical University.

Annotation

INTRODUCTION: digital transformation is reshaping the content, forms, and tools of civic participation. The professional work of special educators is directly connected with pedagogical support for the rights, dignity, equal educational participation, and social inclusion of learners with special educational needs.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

AIM: to identify the pedagogical and psychological foundations for developing active citizenship competence in pre-service special educators and to systematise its content layers and professional-inclusive manifestations in a digital society.

MATERIALS AND METHODS: national regulatory documents, international conceptual frameworks, and research on active citizenship, digital citizenship, and inclusive pedagogy were analysed through content analysis, conceptual comparison, and professional-task mapping within competency-based, activity-oriented, axiological, human-rights-based, learner-centred, and inclusive approaches.

DISCUSSION AND RESULTS: active citizenship competence was substantiated as an integration of legal knowledge, value orientation, responsible participation, digital communication, and professional reflection. For special educators, it is manifested in identifying discrimination, supporting learner voice and choice, collaborating with stakeholders, producing accessible digital content, and evaluating the consequences of professional decisions.

CONCLUSION: active citizenship should not be reduced to political-legal knowledge or online safety. Its development requires an integrated pedagogical cycle combining agency, value identification, participation experience, digital responsibility, and reflective self-regulation.

Keywords: active citizenship competence, pre-service special educator, digital citizenship, inclusive education, human rights, agency, responsible participation, professional reflection

Raqamli jamiyatda fuqarolik faolligi saylovda ishtirok etish yoki huquqiy axborotni bilish bilangina belgilanmaydi. Shaxs davlat va jamoat institutlari bilan elektron muloqot qiladi, ijtimoiy muammoni raqamli vositalar yordamida ko‘rinadigan qiladi, axborotning ishonchliligini tekshiradi, turli guruhlar manfaatini muhokama qiladi, onlayn tashabbus yaratadi va uning ijtimoiy oqibatlari uchun javobgarlikni o‘z zimmasiga oladi. Shu sababli zamonaviy fuqarolik kompetensiyasi huquqiy bilim, demokratik qadriyat, ishtirok tajribasi, media-axborot savodxonligi, raqamli etika va refleksiv mas’uliyatning birligida qaralishi zarur [7–14].

Mazkur masala bo‘lajak maxsus pedagoglarni tayyorlashda alohida mazmun kasb etadi. Maxsus pedagog ta’lim oluvchining nuqsoni yoki tashxisini markazga qo‘yuvchi yordamchi mutaxassis emas, balki uning qadr-qimmati, ovozi, tanlovi, ta’lim olish huquqi va jamoaga teng qo‘shilishini ta’minlashda faol kasbiy subyekt hisoblanadi. BMTning Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi va unga oid inklyuziv ta’lim talqinlari nogironlikni individual kamchilik doirasida emas, shaxs bilan muhit o‘rtasidagi to‘siqlar kontekstida ko‘rishni talab qiladi [5, 6]. Bu yondashuv maxsus pedagogning kasbiy pozitsiyasiga advokatsiya, kamsitishni aniqlash, maqbul moslashtirishni asoslash, o‘quvchi fikrini eshitish va hamkorlikdagi qaror qabul qilish vazifalarini kiritadi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

O‘zbekistonning ta’lim, nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari va raqamli rivojlanish sohasidagi me’yoriy asoslari ham teng imkoniyat, ochiqlik, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish hamda ijtimoiy faollikni qo‘llab-quvvatlashni talab etadi [1–4]. Biroq oliy ta’lim amaliyotida faol fuqarolik ko‘pincha ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar yoki umumiy huquqiy mavzular bilan, raqamli fuqarolik esa xavfsizlik qoidalari bilan cheklanadi. Natijada bo‘lajak maxsus pedagog real kasbiy-inklyuziv vaziyatda huquqiy va axloqiy mezonni uyg‘un qo‘llash, manfaatdor tomonlar bilan muzokara qilish, raqamli tashabbus yaratish va o‘z qarorini dalillar asosida qayta ko‘rib chiqishga yetarlicha tayyor bo‘lmasligi mumkin.

Maqolaning maqsadi bo‘lajak maxsus pedagoglarning faol fuqarolik kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik-psixologik asoslarini aniqlash, uning raqamli jamiyat sharoitidagi mazmuniy transformatsiyasi va kasbiy-inklyuziv namoyonlarini tizimlashtirishdan iborat. Maqola nazariy-metodik xarakterga ega; unda yakunlangan tajriba-sinov natijalari taqdim etilmaydi. Asosiy ilmiy natija faol fuqarolik kompetensiyasining mazmuniy qatlamlari, psixologik mexanizmlari va maxsus pedagog faoliyatida kuzatiladigan ko‘rsatkichlarini bir tizimda izohlashdan iborat.

Tadqiqotning metodologik asosini kompetensiyaviy, faoliyatga yo‘naltirilgan, aksiologik, inson huquqlariga asoslangan, shaxsga yo‘naltirilgan va inklyuziv yondashuvlar tashkil etdi. Kompetensiyaviy yondashuv natijani alohida bilimlar yig‘indisi sifatida emas, muayyan vaziyatda bilim, qadriyat, harakat usuli va mas’uliyatni safarbar etish qobiliyati sifatida talqin qilishga imkon berdi. Faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv kompetensiya real yoki modellashtirilgan fuqarolik-inklyuziv vaziyatlarda qaror qabul qilish, hamkorlik va refleksiya orqali rivojlanishini asoslash uchun qo‘llandi. Aksiologik va inson huquqlariga asoslangan yondashuvlar qadr-qimmat, tenglik, kamsitmaslik, adolat, o‘z ovoziga egalik va javobgarlikni mazmuniy mezon sifatida belgiladi. Manbalar korpusi uch guruhdan tashkil topdi: birinchisi, O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, ta’lim va nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlariga oid qonunlar hamda raqamli rivojlanish bo‘yicha strategik hujjatlar; ikkinchisi, BMT, UNESCO, Yevropa Kengashi va Yevropa Komissiyasining fuqarolik, inklyuzivlik va raqamli kompetensiyaga oid konseptual hujjatlari; uchinchisi, faol fuqarolik, raqamli fuqarolik va inklyuziv pedagogika bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar [1–20].

Kontent-tahlil birligi sifatida quyidagi belgilar olindi: huquq va burchni qo‘llash, qadriyatli tanlov, tashabbus, hamkorlik, raqamli axborotni tekshirish, onlayn etika, foydalanish imkoniyati ta’minlangan kommunikatsiya, ta’lim oluvchining ovozini qo‘llab-quvvatlash, qaror oqibatini tahlil qilish va keyingi harakatni korreksiya etish. Tushunchalar “mazmun – psixologik mexanizm – kasbiy vaziyat – kuzatiladigan harakat – raqamli dalil” matritsasi asosida qiyoslandi. Ushbu matritsa nazariy konstruktni keyinchalik diagnostik mezon va indikatorlarga aylantirish uchun xizmat qiladi.

Tahlilda faol fuqarolikning uchta o‘zaro bog‘langan konteksti ajratildi: tayanch fuqarolik konteksti, raqamli fuqarolik konteksti va professional-inklyuziv kontekst. Bu

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ajratish komponentlarni bir-biridan sun'iy ravishda uzish uchun emas, balki bo'lajak maxsus pedagog faoliyatida ularning integratsiyasini ko'rsatish uchun qo'llandi.

Faol fuqarolik kompetensiyasining mazmuniy chegarasi. Ilmiy adabiyotlarda faol fuqarolik shaxsning jamiyat va jamoa hayotidagi maqsadli, mas'uliyatli va dalillangan ishtiroki sifatida talqin qilinadi. Westheimer va Kahne fuqarolikni shaxsiy mas'uliyat, ishtirok va adolatga yo'naltirilgan pozitsiyalar orqali farqlaydi [11]. Mazkur tasnif pedagogik nuqtayi nazardan muhim bo'lsa-da, maxsus pedagog tayyorlashda faollikning kasbiy himoyaviy va inklyuziv mazmunini ham hisobga olish zarur. Chunki maxsus pedagog ijtimoiy muammoga faqat shaxsiy xayriya bilan javob bermaydi; u to'siqni aniqlaydi, huquqiy va pedagogik yechimni asoslaydi, ta'lim oluvchi hamda uning oilasi bilan birgalikda o'zgarish tashabbusini ishlab chiqadi.

Faol fuqarolik kompetensiyasini "bilim + ko'nikma" formulasi bilan cheklash uning motivatsion va axloqiy tabiatini yo'qotadi. Shaxs huquqiy normani to'g'ri aytishi mumkin, biroq stereotip yoki kamsitishga qarshi pozitsiya bildirmasligi; raqamli vositadan foydalanishi mumkin, biroq axborot manbaini tekshirmasligi yoki uchinchi shaxsning maxfiyligini buzishi mumkin. Shuning uchun kompetensiyada kognitiv resurs, qadriyatli munosabat, amaliy ishtirok, kommunikativ-raqamli vosita va refleksiv javobgarlik bir vaqtda namoyon bo'lishi kerak. Tadqiqot doirasida faol fuqarolik kompetensiyasi bo'lajak maxsus pedagogning fuqarolik-huquqiy bilim va demokratik-inklyuziv qadriyatlarni kasbiy vaziyatda safarbar etib, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan shaxslarning qadr-qimmati, ovozi va teng ishtirokini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan mas'uliyatli tashabbus, hamkorlikdagi va raqamli faoliyatni amalga oshirishi hamda uning oqibatlarini refleksiv baholab takomillashtira olishida namoyon bo'ladigan integrativ kasbiy-shaxsiy sifat sifatida qabul qilinadi.

1-jadval

Faol fuqarolik kompetensiyasining mazmuniy qatlamlari va kuzatiladigan namoyonlari

Mazmuniy qatlam	Asosiy mazmun	Kuzatiladigan kasbiy namoyon
Fuqarolik-huquqiy	Huquq, burch, tenglik, kamsitmaslik, davlat va jamoat institutlari bilan munosabat.	Vaziyatdagi huquq buzilishini aniqlaydi; me'yoriy asosni tanlaydi; qarorni huquq va burch muvozanati bilan izohlaydi.
Motivatsion-qadriyatli	Qadr-qimmat, adolat, empatiya, mas'uliyat, stereotipga qarshi pozitsiya.	Shaxsni tashxisdan ustun qo'yadi; manfaatlar to'qnashuvida axloqiy mezonni asoslaydi; tashabbusni yakuniga yetkazadi.
Faoliyatli-ishtirokiy	Tashabbus, jamoaviy qaror, advokatsiya, ijtimoiy loyiha va ta'sir.	Muammoni manfaatdor tomonlar bilan xaritalaydi; vazifa va mas'uliyatni taqsimlaydi; yechim mahsulini yaratadi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Raqamli-kommunikativ	Axborotni tekshirish, onlayn muloqot, elektron ishtirok, raqamli etika va foydalanish imkoniyati.	Manbani verifikatsiya qiladi; muhokamada dalil va netiketga rioya etadi; turli foydalanuvchi ehtiyojiga mos raqamli material yaratadi.
Refleksiv-professional	Qaror, individual hissa, teskari aloqa, xato va keyingi rivojlanish yo‘lini tahlil qilish.	Dalillar asosida o‘z hissasini baholaydi; fikr-mulohaza asosida mahsulotni qayta ishlaydi; keyingi harakat rejasini tuzadi.

Raqamli jamiyat sharoitidagi mazmuniy transformatsiya. Raqamli fuqarolik internetdan texnik foydalanish yoki kiberxavfsizlik qoidalarini bilishga teng emas. Choi raqamli fuqarolikni etika, media-axborot savodxonligi, tanqidiy qarash va onlayn ishtirokni birlashtiruvchi dinamik tushuncha sifatida izohlaydi [12, 13]. Jones va Mitchell esa onlayn hurmat va fuqarolik faolligini uning muhim o‘lchovlari sifatida ko‘rsatadi [14]. DigComp hamda DigCompEdu ramkalari axborot va ma’lumotlar savodxonligi, muloqot va hamkorlik, kontent yaratish, xavfsizlik, muammo yechish hamda o‘rganuvchini raqamli vositalar orqali qo‘llab-quvvatlashni tizimlashtiradi [9, 10].

Bo‘lajak maxsus pedagog uchun raqamli transformatsiya uch xil o‘zgarishni yuzaga keltiradi. Birinchidan, fuqarolik muammosi to‘g‘risidagi dalil ko‘pincha raqamli shaklda paydo bo‘ladi: murojaat, platforma statistikasi, ijtimoiy tarmoqdagi xabar, video yoki hujjat. Ikkinchidan, ishtirok maydoni forum, elektron murojaat, raqamli kampaniya, hamkorlik doskasi va multimedia mahsulotlariga kengayadi. Uchinchidan, axloqiy javobgarlik kuchayadi: maxfiylik, rozilik, mualliflik, algoritmik tarafkashlik, raqamli iz va foydalanish imkoniyati masalalari kasbiy qarorning tarkibiy qismiga aylanadi. Shu nuqtayi nazardan raqamli vosita faollikni avtomatik hosil qilmaydi. Ochiq forum stereotipni kuchaytirishi, analitika shaxsni noto‘g‘ri yorliqlashi, vizual material ko‘rishida cheklovi bo‘lgan foydalanuvchiga yopiq bo‘lishi, sun’iy intellekt yaratgan matn esa xato yoki tarafkash bo‘lishi mumkin. Pedagogik vazifa talabani vositadan foydalanishga emas, balki uning maqsadi, dalili, auditoriyasi, etik xavfi va ijtimoiy ta’sirini baholashga o‘rgatishdir.

2-jadval

Raqamli jamiyat sharoitida faol fuqarolik kompetensiyasi transformatsiyasi

Faoliyat jihati	An’anaviy ko‘rinish	Raqamli transformatsiya	Baholash dalili
Axborot olish	Tayyor darslik va rasmiy matnni o‘qish.	Ko‘p manbali qidiruv, faktcheking, ma’lumot ishonchliligini taqqoslash.	Manba xaritasi, tekshiruv izohi, iqtibosning to‘g‘ri rasmiylashtirilishi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Muloqot	Auditoriyadagi yuzma-yuz fikr almashish.	Sinxron va asinxron raqamli muloqot, ochiq auditoriya, iz qoldiruvchi kommunikatsiya.	Forumdagi dalillangan javob, netiket, turli fikrni qayta ifodalash.
Ishtirok	Tadbirda qatnashish yoki topshiriq bajarish.	Elektron murojaat, raqamli debat, jamoaviy loyiha, onlayn advokatsiya.	Qaror loyihasi, manfaatdor tomonlar bilan yozishma, raqamli kampaniya mahsuli.
Mahsulot	Matnli hisobot yoki og‘zaki taqdimot.	Multimodal va foydalanish imkoniyati ta’minlangan kontent.	Alt-matn, subtitr, o‘qiladigan tuzilma, klaviatura bilan boshqarish, sodda til.
Javobgarlik	Auditoriya va vaziyat doirasi cheklangan.	Maxfiylik, raqamli iz, mualliflik, algoritmik va reputatsion oqibatlar.	Rozilik, anonimlashtirish, AI yordamidan foydalanishni ochiq ko‘rsatish, xavf tahlili.

Maxsus pedagogning kasbiy-inklyuziv pozitsiyasi. Inklyuziv pedagogika o‘qituvchini har bir ta’lim oluvchining ishtirokini kengaytiruvchi va muhitdagi to‘siqlarni kamaytiruvchi agent sifatida ko‘radi [15–18]. Maxsus pedagog faoliyatida bu rol ta’limiy va korreksion vazifalar bilan bir qatorda konsultativ, koordinatsion, himoyaviy va jamoatchilik bilan hamkorlik funksiyalarini ham qamrab oladi. Shuning uchun uning faol fuqaroligi alohida tadbirda ko‘rinadigan qo‘shimcha sifat emas, kasbiy qaror qabul qilish usulidir.

Kasbiy-inklyuziv pozitsiya to‘rtta mezon bilan ajraladi. Birinchisi – ‘shaxs haqida’ emas, ‘shaxs bilan birga’ qaror qabul qilish; bunda ta’lim oluvchining ovozi va tanlovi qarorning dalili hisoblanadi. Ikkinchisi – individual cheklovni emas, to‘siqni aniqlash va muhitni moslashtirish. Uchinchisi – ota-ona, pedagog, psixolog, mahalla, nodavlat tashkilot va davlat instituti o‘rtasida hamkorlikni boshqarish. To‘rtinchisi – har bir tashabbusning kutilmagan oqibatlari, maxfiylik va qadr-qimmatga ta’sirini refleksiv baholash.

Masalan, eshitishida cheklovi bo‘lgan talabaga oid videomaterial yaratishda faqat subtitr qo‘shish texnik yechim bo‘lib qolmaydi. Talaba auditoriya ehtiyojini aniqlaydi, kontentning ilmiy va huquqiy to‘g‘riligini tekshiradi, tilning stigmalovchi ifodalaridan voz kechadi, videoda uchinchi shaxs tasviri bo‘lsa rozilikni ta’minlaydi, subtitrning o‘qilishi va mazmunini sinovdan o‘tkazadi hamda foydalanuvchi fikri asosida mahsulotni qayta

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ishlaydi. Shu jarayonda raqamli, fuqarolik va maxsus-pedagogik kompetensiyalar bir faoliyatda integratsiyalanadi.

Pedagogik-psixologik mexanizmlar. Faol fuqarolik kompetensiyasining rivojlanishi avvalo subyektlik mexanizmiga tayanadi. Talaba tayyor ko‘rsatmani bajaruvchi emas, muammoni aniqlovchi, maqsad qo‘yuvchi, yechim variantini tanlovchi va natija uchun javob beruvchi subyekt sifatida qatnashgandagina fuqarolik faolligi shaxsiy mazmun kasb etadi. Shu sababli darsda real yoki ishonarli kasbiy keys, manfaatlar to‘qnashuvi va bir nechta maqbul yechim bo‘lishi kerak.

Ikkinchi mexanizm qadriyatli identifikatsiyadir. Qadr-qimmat, tenglik va adolat shior sifatida emas, qaror mezoni sifatida qo‘llanadi. Talaba “qaysi javob to‘g‘ri?” savoliga emas, “kimning ovozi eshitilmayapti?”, “qaysi to‘siq teng ishtirokni cheklamoqda?”, “qarorning kimga qanday oqibati bor?” kabi savollarga javob izlaydi. Bu jarayon stereotipni tanish, empatiya va axloqiy dalillashni rivojlantiradi.

Uchinchi mexanizm tajribaga asoslangan ishtirokdir. Keys, raqamli debat, jamiyatga xizmat qilishga yo‘naltirilgan loyiha ta’limi, elektron murojaat, manfaatdor tomon bilan intervyu va foydalanish imkoniyati ta’minlangan raqamli mahsulot yaratish fuqarolik bilimini real harakatga ko‘chiradi. Faoliyatning natijasi faqat taqdimot bilan emas, muammo yechimiga qo‘shilgan individual hissa, foydalanuvchi fikri va mahsulotning qayta ishlangan varianti bilan baholanadi.

To‘rtinchi mexanizm hamkorlikdagi ma’no qurishdir. Faol fuqarolikda qaror individual fikrning e’lon qilinishi emas, turli manfaat va dalillarni tinglash, muzokara qilish, vazifalarni taqsimlash va umumiy mas’uliyatni qabul qilishdir. O‘qituvchi bahsni ‘g‘olib’ni aniqlashga emas, dalilning ishonchliligi, qarshi fikrni adolatli ifodalash va umumiy yechim sifatiga yo‘naltiradi.

Beshinchi mexanizm refleksiv o‘zini boshqarishdir. Talaba qarorning huquqiy va axloqiy asosini, o‘z hissasi va cheklovini, olingan teskari aloqani, mahsulotdagi foydalanish imkoniyati muammosini hamda keyingi qadamni yozma yoki og‘zaki dalillar bilan tahlil qiladi. Refleksiya jarayon yakunidagi hissiy izoh emas, yangi harakatni rejalashtirish vositasidir.

Birinchidan, bo‘lajak maxsus pedagoglarning faol fuqarolik kompetensiyasi huquqiy bilim, demokratik-inklyuziv qadriyat, mas’uliyatli ishtirok, raqamli kommunikatsiya va kasbiy refleksiyani birlashtiruvchi integrativ kasbiy-shaxsiy sifatdir.

Ikkinchidan, raqamli jamiyat faol fuqarolikning axborot, muloqot, ishtirok, mahsulot va javobgarlik o‘lchovlarini o‘zgartiradi. Shu sababli raqamli fuqarolikni internet xavfsizligi bilan cheklamasdan, faktcheking, elektron ishtirok, multimodal va foydalanish imkoniyati ta’minlangan kontent, maxfiylik, mualliflik va raqamli iz bilan bog‘liq mas’uliyatni qamrab olish zarur.

Uchinchidan, maxsus pedagogning faol fuqarolik pozitsiyasi ta’lim oluvchining qadr-qimmati, ovozi va tanlovini qo‘llab-quvvatlash, muhitdagi to‘siqni aniqlash, kamsitishga

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

qarshi dalillangan yechim ishlab chiqish va manfaatdor tomonlar bilan hamkorlik qilish orqali kasbiy faoliyatda namoyon bo‘ladi.

To‘rtinchidan, kompetensiyani rivojlantirish subyektlik, qadriyatli identifikatsiya, tajribaga asoslangan ishtirok, hamkorlikdagi ma’no qurish va refleksiv o‘zini boshqarish mexanizmlarini yagona pedagogik siklda tashkil etishni talab qiladi.

Beshinchidan, keyingi metodik loyihalashda har bir mazmuniy qatlam “mazmun – funksiya – kuzatiladigan indikator – raqamli dalil” zanjiri asosida operatsionlashtirilishi, baholash esa test bilan cheklanmasdan keys, loyiha, raqamli mahsulot, elektron portfolio, o‘zini va o‘zaro baholash hamda refleksiv dalillarni birlashtirishi lozim.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Yangi tahrir. 2023-yil 30-aprel.
2. O‘zbekiston Respublikasining ‘Ta’lim to‘g‘risida’gi Qonuni. O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.
3. O‘zbekiston Respublikasining ‘Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida’gi Qonuni. O‘RQ-641-son, 2020-yil 15-oktabr.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ‘Raqamli O‘zbekiston – 2030’ strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida’gi PF-6079-son Farmoni. 2020-yil 5-oktabr.
5. United Nations. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. New York: United Nations, 2006.
6. Committee on the Rights of Persons with Disabilities. General Comment No. 4 (2016) on the Right to Inclusive Education. CRPD/C/GC/4. Geneva: United Nations, 2016.
7. UNESCO. Global Citizenship Education: Topics and Learning Objectives. Paris: UNESCO, 2015.
8. Council of Europe. Reference Framework of Competences for Democratic Culture. Vols. 1–3. Strasbourg: Council of Europe, 2018.
9. Vuorikari R., Kluzer S., Punie Y. DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022. DOI: 10.2760/115376.
10. Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. DOI: 10.2760/159770.
11. Westheimer J., Kahne J. What Kind of Citizen? The Politics of Educating for Democracy // American Educational Research Journal. 2004. Vol. 41, No. 2. P. 237–269. DOI: 10.3102/00028312041002237.
12. Choi M. A Concept Analysis of Digital Citizenship for Democratic Citizenship Education in the Internet Age // Theory & Research in Social Education. 2016. Vol. 44, No. 4. P. 565–607. DOI: 10.1080/00933104.2016.1210549.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

13. Choi M., Glassman M., Cristol D. What It Means to Be a Citizen in the Internet Age: Development of a Reliable and Valid Digital Citizenship Scale // Computers & Education. 2017. Vol. 107. P. 100–112. DOI: 10.1016/j.compedu.2017.01.002.
14. Jones L.M., Mitchell K.J. Defining and Measuring Youth Digital Citizenship // New Media & Society. 2016. Vol. 18, No. 9. P. 2063–2079. DOI: 10.1177/1461444815577797.
15. Pantić N., Florian L. Developing Teachers as Agents of Inclusion and Social Justice // Education Inquiry. 2015. Vol. 6, No. 3. Article 27311. DOI: 10.3402/edui.v6.27311.
16. Florian L., Spratt J. Enacting Inclusion: A Framework for Interrogating Inclusive Practice // European Journal of Special Needs Education. 2013. Vol. 28, No. 2. P. 119–135. DOI: 10.1080/08856257.2013.778111.
17. Ainscow M. Promoting Inclusion and Equity in Education: Lessons from International Experiences // Nordic Journal of Studies in Educational Policy. 2020. Vol. 6, No. 1. P. 7–16. DOI: 10.1080/20020317.2020.1729587.
18. European Agency for Development in Special Needs Education. Profile of Inclusive Teachers. Odense: European Agency, 2012.
19. CAST. Universal Design for Learning Guidelines, Version 3.0. Wakefield, MA: CAST, 2024.
20. World Wide Web Consortium. Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.2. W3C Recommendation. 2023.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA BO'LAJAK MAXSUS PEDAGOGLARNING DIAGNOSTIK-KORREKSION KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH MODELINI TAKOMILLASHTIRISH.

Qorayev Samariddin Barakaevich, Chirchiq davlat pedagogika universiteti Yoshlar masalalari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha birinchi prorektori, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor.
ORCID: 0000-0002-2668-723X

Annotatsiya

KIRISH: inklyuziv ta'lim maxsus pedagogdan ta'lim oluvchini tashxis nomi bilan cheklamasdan, uning kuchli tomonlari, individual ehtiyojlari, faol ishtiroki va muhitdagi to'siqlarni birgalikda baholashni talab etadi. Diagnostika natijasini individual korreksion-rivojlantiruvchi qarorga aylantirish esa ko'p manbali dalil, fanlararo hamkorlik, etik mas'uliyat va uzluksiz monitoringni birlashtiradigan kasbiy kompetensiyani taqozo qiladi.

MAQSAD: bo'lajak maxsus pedagoglarning diagnostik-korreksion kompetensiyasini rivojlantirish modelini inklyuziv, kuchli tomonlarga tayanuvchi va dalillarga asoslangan yondashuvlar asosida takomillashtirish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot nazariy va pedagogik loyihalash xarakteriga ega. Milliy me'yoriy hujjatlar, BMT va UNESCOning inklyuziv ta'limga doir hujjatlari, maxsus pedagog kasbiy profili, inklyuziv pedagogika, formativ baholash, refleksiya va validlikka oid ilmiy manbalar kontent-tahlil, kompetensiyalarni xaritalash va pedagogik modellashtirish usullarida o'rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: diagnostik-korreksion kompetensiyaning motivatsion-qadriyatli, diagnostik-tahliliy, korreksion-loyihalash, faoliyatli-texnologik, kommunikativ-hamkorlik va refleksiv-baholash komponentlari operatsionlashtirildi. Maqsadli-metodologik, diagnostik-profillash, korreksion-loyihalash, jarayonli-faoliyatli, monitoring-refleksiv va natijaviy-transfer bloklaridan iborat siklik model, uning pedagogik shart-sharoitlari, baholash dalillari hamda rivojlanish darajalari ishlab chiqildi.

XULOSA: model diagnostikani yorliq qo'yish vositasi emas, ta'lim oluvchining ishtiroki va rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi qaror tizimi sifatida talqin qiladi. Uni joriy etishda autentik keyslar, ko'p manbali baholash, ta'lim oluvchi va oila bilan sheriklik, elektron portfolio, analitik rubrika va inson nazorati zarur.

Kalit so'zlar: bo'lajak maxsus pedagog, diagnostik-korreksion kompetensiya, inklyuziv ta'lim, ko'p manbali baholash, individual dastur, fanlararo hamkorlik, refleksiya, pedagogik model.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МОДЕЛИ РАЗВИТИЯ ДИАГНОСТИКО-КОРРЕКЦИОННОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Qorayev Samariddin Barakaevich, первый проректор по вопросам молодежи и духовно-просветительской работе Чирчикского государственного педагогического университета, доктор педагогических наук (DSc), профессор.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: инклюзивное образование требует от специального педагога комплексно оценивать сильные стороны, особые образовательные потребности, участие обучающегося и барьеры среды, а также переводить диагностические данные в индивидуальные коррекционно-развивающие решения.

ЦЕЛЬ: совершенствовать модель развития диагностико-коррекционной компетентности будущих специальных педагогов на основе инклюзивного, ресурсно-ориентированного и доказательного подходов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: проведены контент-анализ нормативных и концептуальных документов, картирование компетенций, сравнительный анализ профессиональных функций и педагогическое моделирование.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: операционализированы шесть компонентов компетентности и разработана циклическая модель, включающая целевой, диагностический, проектировочный, деятельностный, мониторингово-рефлексивный и результативно-трансферный блоки. Определены педагогические условия, доказательства оценивания и уровни развития.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: модель связывает многоканальную диагностику, индивидуальное планирование, межпрофессиональное сотрудничество, формирующую обратную связь и этическое управление данными, не допуская сведения обучающегося к диагнозу.

Ключевые слова: будущий специальный педагог, диагностико-коррекционная компетентность, инклюзивное образование, многоканальная оценка, индивидуальная программа, сотрудничество, рефлексия, педагогическая модель.

IMPROVING A MODEL FOR DEVELOPING DIAGNOSTIC AND CORRECTIVE COMPETENCE OF PRE-SERVICE SPECIAL EDUCATORS IN INCLUSIVE EDUCATION.

Qorayev Samariddin Barakaevich, First Vice-Rector for Youth Affairs and Spiritual-Educational Work, Chirchik State Pedagogical University, Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor, Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: inclusive education requires special educators to assess learner strengths, individual needs, participation and environmental barriers without reducing the person to a diagnostic label. Translating assessment evidence into an individual corrective-developmental decision requires integrated professional competence.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

AIM: to improve a model for developing diagnostic and corrective competence of pre-service special educators through inclusive, strength-based and evidence-informed principles.

MATERIALS AND METHODS: the study used content analysis of legal and conceptual documents, competence mapping, comparative analysis of professional functions and pedagogical modelling.

DISCUSSION AND RESULTS: six competence components were operationalised and a cyclical model was developed with target-methodological, diagnostic-profiling, corrective-design, activity-implementation, monitoring-reflective and result-transfer blocks. Pedagogical conditions, evidence sources and developmental levels were specified.

CONCLUSION: the model connects multi-source assessment, individual planning, interdisciplinary partnership, formative feedback and ethical data governance while preserving learner voice and common inclusive outcomes.

Keywords: pre-service special educator, diagnostic and corrective competence, inclusive education, multi-source assessment, individual programme, collaboration, reflection, pedagogical model.

O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni rivojlantirish ta’lim olish huquqi, teng imkoniyat, kamsitmaslik va shaxs qadr-qimmatini ta’minlash bilan bog‘liq davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir [1–3]. BMTning Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi va inklyuziv ta’lim huquqiga doir umumiy sharh ta’lim tizimini shaxsdagi cheklovni aniqlashga yo‘naltirilgan modeldan muhitdagi to‘siqlarni kamaytirish, maqbul moslashtirish va teng ishtirokni ta’minlashga yo‘naltirilgan modelga o‘tkazishni talab qiladi [4, 5]. Shu sababli maxsus pedagog faoliyatida diagnostika faqat buzilish turini belgilash yoki standart test natijasini qayd etish vazifasi bilan cheklanmaydi. U ta’lim oluvchining mavjud imkoniyatlari, rivojlanish dinamikasi, kommunikativ ehtiyoji, o‘quv faoliyatidagi qiyinchiligi, muhit resurslari va ishtirok to‘siqlarini birgalikda anglashning boshlang‘ich bosqichi hisoblanadi.

Inklyuziv ta’limda diagnostik xulosa o‘z-o‘zicha yakuniy natija emas. Uning kasbiy qiymati pedagogning olingan ma’lumotni aniq, erishiladigan va etik jihatdan maqbul maqsadlarga aylantirishi; individual korreksion-rivojlantiruvchi dastur, dars moslashtirishi, kommunikativ qo‘llab-quvvatlash va hamkorlik mexanizmlarini loyihalashi; jarayon natijasini muntazam kuzatib, qarorni qayta ko‘rib chiqishi bilan belgilanadi. Demak, diagnostik va korreksion faoliyatni alohida-amallar yig‘indisi sifatida emas, dalil to‘plashdan transfergacha davom etadigan yagona kasbiy sikl sifatida tashkil etish zarur.

Amaliyotda esa ikki qarama-qarshi xavf kuzatiladi. Birinchi xavf – diagnostik ma’lumotning yorliqqa aylanishi: talaba tashxis nomini biladi, biroq u bolaning o‘quv vaziyatidagi real ehtiyojini, kuchli tomonini va muhit to‘sig‘ini tushuntirib bera olmaydi. Ikkinchi xavf – korreksion mashg‘ulotning diagnostik dalildan uzilishi: usul odat yoki tayyor namuna asosida tanlanadi, maqsad kuzatiladigan indikatorga aylantirilmaydi, natija esa

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

umumiy “yaxshilandi” degan ifoda bilan baholanadi. Bunday yondashuv individual dastur va inklyuziv ishtirok o‘rtasidagi bog‘lanishni zaiflashtiradi.

Maxsus pedagogni tayyorlashda kompetensiyaviy yondashuv bilim, qadriyat, faoliyat usuli va kasbiy hukmni real vaziyatda safarbar etishga urg‘u beradi. Shulmanning pedagogik mazmun bilimiga doir qarashi, konstruktiv muvofiqlashtirish tamoyili va inklyuziv pedagogika konsepsiyasi o‘quv natijasi, amaliy topshiriq hamda baholash dalilining bir xil kasbiy harakatni talab etishini ko‘rsatadi [11, 12, 15, 16]. Diagnostik-korreksion kompetensiya shuning uchun nazariy ma’lumotlarni takrorlash orqali emas, kuzatuv, suhbat, hujjat tahlili, vaziyatli hukm, individual dastur loyihasi, mikrodars, fanlararo maslahat va refleksiv qayta ishlash orqali rivojlanadi.

Inklyuziv pedagogika barcha ta’lim oluvchilar uchun mavjud imkoniyatni kengaytirishni, xilma-xillikni muammo emas, o‘qitishni qayta loyihalash uchun axborot manbai sifatida ko‘rishni tavsiya etadi [6–14]. Bu nuqtayi nazar diagnostikani “nima qila olmaydi?” savolidan “qaysi sharoitda, qanday tayanch bilan va qaysi faoliyatda muvaffaqiyat ko‘rsatadi?” savoliga yo‘naltiradi. Korreksion komponent esa faqat alohida mashqni takrorlash emas, ta’lim oluvchining kommunikatsiyasi, o‘zini boshqarishi, akademik ishtiroki va ijtimoiy aloqalarini qo‘llab-quvvatlaydigan muhitiy hamda didaktik o‘zgarishlarni ham qamrab oladi.

Mavjud tadqiqotlarda inklyuziv o‘qituvchi profili, refleksiv amaliyot, formativ baholash, universal ta’lim dizayni va ko‘p dalilli baholashning alohida jihatlari keng yoritilgan [8–24]. Biroq bo‘lajak maxsus pedagogning boshlang‘ich ma’lumotni yig‘ish, uni ehtiyoj profiliga aylantirish, individual korreksion yechimni loyihalash, hamkorlikda amalga oshirish va transferni baholash harakatlarini bir modelda bog‘laydigan operatsion tuzilma yetarli darajada aniqlashtirilmagan. Ayniqsa, ta’lim oluvchi ovozi, oilaning ishtiroki, maxfiylik, inson nazorati va noto‘g‘ri avtomatik xulosalardan himoyalanish kabi etik talablarni modelning barcha bloklariga singdirish zarur.

Maqolaning maqsadi inklyuziv ta’lim sharoitida bo‘lajak maxsus pedagoglarning diagnostik-korreksion kompetensiyasini rivojlantirish modelini takomillashtirish, uning komponentlari, funksional bloklari, pedagogik shart-sharoitlari va baholash dalillarini tizimlashtirishdan iborat. Tadqiqot nazariy-metodik va loyihalash xarakteriga ega; unda yakunlangan tajriba-sinov natijalari yoki sun’iy statistik ko‘rsatkichlar taqdim etilmaydi. Asosiy natija keyinchalik ekspert validatsiyasi, tajriba guruhlarida sinov va statistik tahlil uchun tayanch bo‘ladigan kuzatiladigan indikatorlar tizimidir.

Tadqiqotning metodologik asosini tizimli, kompetensiyaviy, faoliyatga yo‘naltirilgan, shaxsga yo‘naltirilgan, inklyuziv, aksiologik va dalillarga asoslangan yondashuvlar tashkil etdi. Tizimli yondashuv diagnostika, loyihalash, amalga oshirish, monitoring va refleksiyani o‘zaro bog‘langan sikl sifatida qarashga imkon berdi. Kompetensiyaviy yondashuv natijani alohida bilimlar yig‘indisi emas, kasbiy vaziyatda mazmunli qaror qabul qilish qobiliyati sifatida belgiladi. Inklyuziv va aksiologik yondashuvlar qadr-qimmat, kamsitmaslik, ta’lim oluvchi ovozi, kuchli tomonlarga tayanish va teng ishtirokni normativ mezon sifatida kiritdi.

© intereduglobalstudy.com
BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Manbalar korpusi to‘rt guruhdan tuzildi: O‘zbekiston Respublikasining ta’lim va nogironligi bo‘lgan shaxslar huquqlariga oid hujjatlari [1–3]; BMT va UNESCOning inklyuziv ta’lim, huquq va tenglikka doir konseptual hujjatlari [4–7]; maxsus va inklyuziv pedagog kasbiy profili, universal ta’lim dizayni hamda veb-foydalanish imkoniyatiga oid ramkalar [8–14]; pedagogik mazmun bilimi, konstruktiv muvofiqlashtirish, formativ baholash, teskari aloqa, elektron portfolio va validlikka oid ilmiy ishlar [15–26]. Manbalar tanlashda tushunchaning kasbiy faoliyatga bevosita tatbiqi, kuzatiladigan indikatorga aylantirilishi va baholash daliliga bog‘lanishi mezon qilindi.

Analitik birlik “kasbiy vazifa – qaror – kuzatiladigan harakat – dalil – etik cheklov – korreksiya” zanjiri sifatida belgilandi. Birinchi bosqichda maxsus pedagogning diagnostik, loyihalash, korreksion-rivojlantiruvchi, kommunikativ, koordinatsion va refleksiv funksiyalari ajratildi. Ikkinchi bosqichda takrorlanuvchi harakatlar komponentlarga birlashtirildi. Uchinchi bosqichda har bir komponent uchun indikator va dalil manbalari ishlab chiqildi. To‘rtinchi bosqichda komponentlar model bloklari, pedagogik shart-sharoitlar va rivojlanish darajalari bilan muvofiqlashtirildi.

Modelning konseptual adekvatligi ichki mantiqiylik, inklyuziv yo‘nalish, kasbiy autentiklik, ta’lim oluvchi subyektligi, ko‘p manbali dalil, korreksiya mexanizmi, etik boshqaruv va transfer imkoniyati mezonlari bo‘yicha tekshirildi. Keyingi empirik bosqichda ekspert bahosi, mazmuniy validlik koeffitsiyenti, kuzatuvchilararo muvofiqlik, pilot topshiriq tahlili, boshlang‘ich va yakuniy bajarish vaziyatlari hamda yangi keysga transferni o‘lchash rejalashtirilishi lozim [23–25].

Diagnostik-korreksion kompetensiyaning mazmuniy chegarasi. Tadqiqot doirasida diagnostik-korreksion kompetensiya bo‘lajak maxsus pedagogning alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan ta’lim oluvchi haqidagi ko‘p manbali ma’lumotlarni inklyuziv va etik mezonlar asosida tahlil qilib, uning kuchli tomonlari, ehtiyojlari va muhit to‘siqlarini aniqlashi; individual korreksion-rivojlantiruvchi maqsad, vosita va hamkorlik rejasi ishlab chiqishi; amaliy faoliyatni amalga oshirishi; natijani dalillar asosida monitoring qilib, yangi vaziyatga transfer qilishi bilan namoyon bo‘ladigan integrativ kasbiy sifat sifatida qabul qilinadi.

Ushbu ta’rifda “diagnostik” qism ma’lumot yig‘ish bilan emas, ma’lumotlar o‘rtasidagi qarama-qarshilikni aniqlash, dalilning ishonchliligini baholash va ehtiyojni kontekstda talqin qilish bilan bog‘langan. “Korreksion” qism esa shaxsni me’yorlashtirishga urinish emas, o‘quv faoliyati, kommunikatsiya, mustaqillik va ishtirokni kengaytiradigan shaxsiy hamda muhitiy qo‘llab-quvvatlashni loyihalashni anglatadi. Shu ma’noda kompetensiya tibbiy tashxisni takrorlashdan farq qiladi va pedagogik qarorning mas’uliyatini kuchaytiradi.

Kompetensiya oltita o‘zaro bog‘langan komponent orqali operatsionlashtirildi. Ularning har biri alohida baholanishi mumkin, biroq real kasbiy vaziyatda ular bir vaqtda safarbar etiladi. Masalan, talaba kuzatuv natijasini to‘g‘ri tahlil qilishi mumkin, ammo ta’lim oluvchi fikrini hisobga olmasa yoki maxfiylikni buzsa, umumiy kompetentlik to‘liq deb

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

baholanmaydi. Shuning uchun kritik etik indikatorlar yig‘indi ball bilan qoplanmaydigan minimal talab sifatida belgilanadi.

1-jadval

Diagnostik-korreksion kompetensiyaning komponentlari va kuzatiladigan namoyonlari.

Komponent	Mazmun va funksiyasi	Kuzatiladigan indikatorlar
Motivatsion-qadriyatli	Inson qadr-qimmati, tenglik, empatiya, kasbiy mas’uliyat va kuchli tomonlarga tayanuvchi pozitsiyani qaror mezoniga aylantiradi.	Ta’lim oluvchini tashxisdan ustun qo‘yadi; stereotipni aniqlaydi; qarorning turli tomonlarga oqibatini izohlaydi; mas’uliyatni qabul qiladi.
Diagnostik-tahliliy	Kuzatuv, suhbat, topshiriq, portfolio va boshqa ma’lumotlarni qiyoslaydi; ehtiyoj, resurs va to‘siq profilini tuzadi.	Dalil va taxminni farqlaydi; qarama-qarshi ma’lumotni tekshiradi; ehtiyojni vaziyat va faoliyat bilan bog‘laydi; xulosaning cheklovini ko‘rsatadi.
Korreksion-loyihalash	Diagnostik profilni individual maqsad, moslashtirish, korreksion-rivojlantiruvchi usul va natija indikatoriga aylantiradi.	Aniq maqsad qo‘yadi; vosita tanlovini asoslaydi; umumiy va individual natijani muvofiqlashtiradi; xavf va muqobil yo‘lni belgilaydi.
Faoliyatli-texnologik	Mashg‘ulot, mikrodars, maslahat va amaliy vaziyatda tanlangan usulni moslashuvchan amalga oshiradi.	Bosqichli tayanch beradi; ta’lim oluvchi javobiga qarab usulni o‘zgartiradi; foydalanish imkoniyatini ta’minlaydi; bajarishni hujjatlashtiradi.
Kommunikativ-hamkorlik	Ta’lim oluvchi, oila, pedagog, psixolog, logoped va boshqa mutaxassislar bilan umumiy qaror maydonini yaratadi.	Tushunarli va stigmasiz til ishlatadi; ta’lim oluvchi ovozini qayd etadi; rollarni kelishadi; kelishmovchilikni dalil va etik mezon bilan boshqaradi.
Refleksiv-baholash	Natija, individual hissa, xato, teskari aloqa va keyingi harakatni dalillar asosida tahlil qiladi.	Kuchli va zaif dalilni farqlaydi; mahsulot yoki rejani qayta ishlaydi; transfer vazifasini bajaradi; individual rivojlanish rejasini yangilaydi.

Motivatsion-qadriyatli komponent modelning normativ yo‘nalishini belgilaydi. Inklyuziv ta’limda pedagogik yechim texnik jihatdan samarali bo‘lishi, biroq ta’lim oluvchining tanlovi, qadr-qimmati yoki maxfiyligiga zarar yetkazishi mumkin. Shu sababli talaba har bir diagnostik va korreksion qarorni “kimning ovozi eshitildi?”, “qaysi to‘siq

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

kamaydi?", "qaysi kutilmagan oqibat paydo bo'lishi mumkin?" savollari orqali tahlil qiladi. Bu komponent qolgan barcha komponentlar uchun kritik filtr vazifasini bajaradi.

Diagnostik-tahliliy komponentning asosiy mexanizmi triangulyatsiyadir. Bir martalik test, o'qituvchi fikri yoki platformadagi faollik alohida holatda yakuniy xulosa uchun yetarli emas. Vaziyatli topshiriq, tabiiy kuzatuv, ta'lim oluvchining o'z fikri, oila ma'lumoti, o'quv mahsuli va dinamik kuzatuv bir-birini to'ldiradi. Talaba ma'lumot manbaining maqsadini, vaqtini, kontekstini va ehtimoliy tarafkashligini ko'rsatishi kerak. Bu talab diagnostik xulosani oshirib yuborish va tasodifiy natijani barqaror xususiyat sifatida talqin qilish xavfini kamaytiradi.

Korreksion-loyihalash komponentida maqsad umumiy "rivojlantirish" fe'li bilan emas, kuzatiladigan faoliyat orqali ifodalanadi. Masalan, "kommunikativ ko'nikmasini rivojlantiradi" o'rniga "ikki variant orasidan tanlovini muqobil kommunikatsiya vositasida ifodalaydi va suhbatdosh javobiga mos ravishda muloqotni davom ettiradi" kabi natija belgilanadi. Maqsad, faoliyat, tayanch, baholash dalili va chiqish mezoni o'zaro muvofiq bo'lmasa, individual dastur hujjat bo'lib qoladi.

Faoliyatli-texnologik komponent talabaning rejasini real vaqt sharoitida moslashtira olishiga bog'liq. Autentik keys yoki mikrodarsda kutilmagan javob, motivatsiyaning pasayishi, sensor yuklama yoki kommunikativ uzilish yuzaga kelishi mumkin. Kompetent talaba reja buzilganini yashirmaydi; xavfsizlik va maqsadni saqlagan holda tayanch darajasini o'zgartiradi, muqobil vositani tanlaydi va o'zgarish sababini qayd etadi. Bunday moslashuvchanlik faqat tayyor algoritmni eslab qolish bilan rivojlanmaydi.

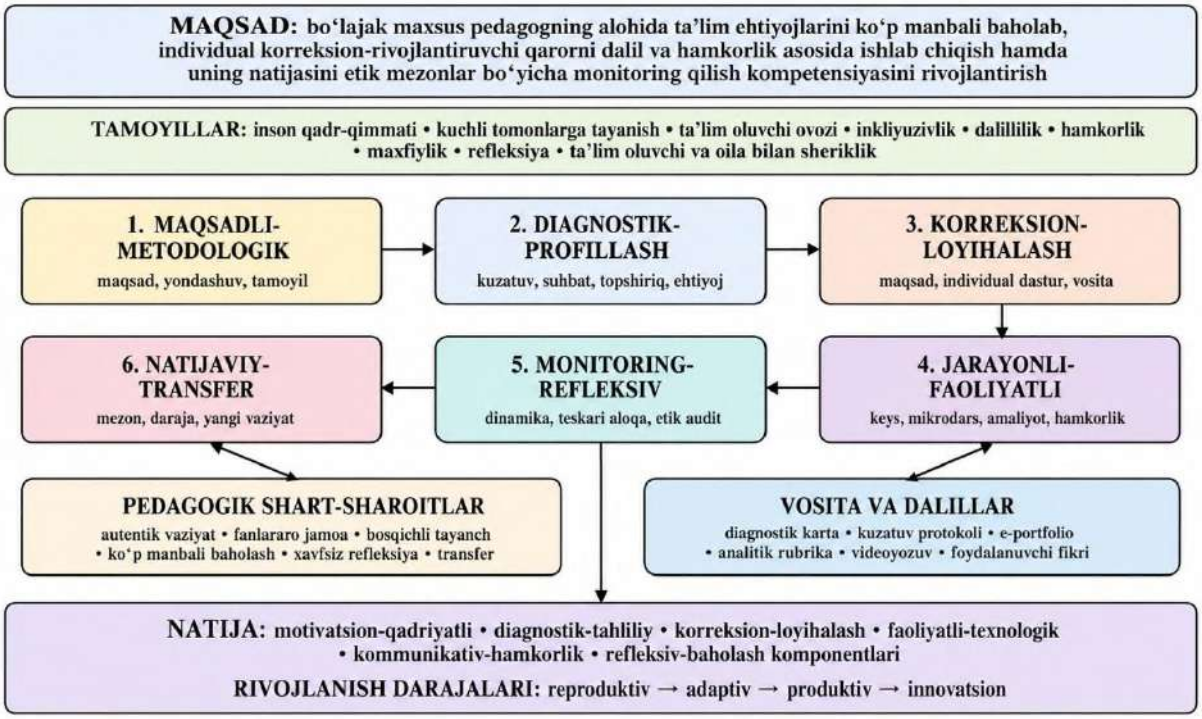
Kommunikativ-hamkorlik komponenti individual qarorni fanlararo kelishilgan qarorga aylantiradi. Maxsus pedagog boshqa mutaxassis fikrini mexanik yig'maydi, balki turli dalil va professional tillarni umumiy maqsadga bog'laydi. Ta'lim oluvchi va uning oilasi ham axborot obyekti emas, qaror hamkori sifatida qatnashadi. Talaba murakkab terminni tushunarli tilda izohlashi, maxfiy ma'lumotni cheklangan doirada almashishi va manfaatlar to'qnashuvini huquqiy-etik mezon bilan boshqarishi lozim.

Refleksiv-baholash komponenti jarayon yakunidagi umumiy taassurot emas, yangi qarorni tayyorlaydigan tahlildir. Refleksiya "nima yaxshi bo'ldi?" savolidan tashqari, dalilning yetarliligi, o'z taxminining ta'siri, ta'lim oluvchi ovozi, qo'llangan tayanchning natijasi va keyingi transfer vazifasini qamrab oladi. Elektron portfolio artefakt, mezon, teskari aloqa va qayta ishlangan versiyani bir joyda bog'lash orqali ushbu komponentning rivojlanish dinamikasini ko'rsatadi [20–22].

Takomillashtirilgan modelning tuzilishi. Model chiziqli ketma-ketlik emas, dalil va refleksiya orqali muntazam yangilanadigan ochiq sikl sifatida ishlab chiqildi. Unda maqsadli-metodologik blok umumiy natija va tamoyillarni, diagnostik-profillash bloki boshlang'ich va joriy dalillarni, korreksion-loyihalash bloki individual maqsad va vositalarni, jarayonli-faoliyatli blok autentik kasbiy faoliyatni, monitoring-refleksiv blok dinamika va korreksiyani, natijaviy-transfer blok esa yangi vaziyatda mustaqil bajarishni ifodalaydi. Modelning umumiy ko'rinishi 1-rasmda berilgan.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

1-rasm. Bo‘lajak maxsus pedagoglarning diagnostik-korreksion kompetensiyasini rivojlantirish modeli.

2-jadval

Model bloklarining funksiyalari, metodik vositalari va mahsullari

Model bloki	Asosiy funksiya	Metodik vosita va mahsul
Maqsadli-metodologik	Kasbiy natija, komponent, yondashuv va etik tamoyillarni belgilaydi.	Kompetensiya xaritasi; muvaffaqiyat mezoni; individual maqsad varag‘i.
Diagnostik-profillash	Ko‘p manbali boshlang‘ich dalilni yig‘adi, kuchli tomon, ehtiyoj va to‘siq profilini tuzadi.	Vaziyatli test; kuzatuv; suhbat; o‘zini baholash; dalil xaritasi.
Korreksion-loyihalash	Profilni maqsad, moslashtirish, korreksion usul, resurs va chiqish mezoniga aylantiradi.	Individual dastur; mashg‘ulot pasporti; UDL/accessibility tekshiruvi; risk rejasi.
Jarayonli-faoliyatli	Autentik keys, mikrodars, maslahat va hamkorlikdagi loyiha orqali qarorni bajaradi.	Keys yechimi; videoyozuv; rol o‘yini; amaliy mahsulot; individual hissa jurnali.
Monitoring-refleksiv	Oraliq dalilni mezon bilan solishtiradi, teskari aloqani izohlaydi va yo‘lni korreksiya qiladi.	Analitik rubrika; o‘qituvchi/tengdosh fikri; refleksiv sharh; qayta ishlangan versiya.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Natijaviy-transfer	Yangi yoki o‘zgargan vaziyatda mustaqil qaror va kasbiy transferni baholaydi.	Transfer keys; kompetensiya profili; elektron portfolio; keyingi rivojlanish rejasi.

Maqsadli-metodologik blokning vazifasi kurs yoki modul maqsadini umumiy “kompetent mutaxassis tayyorlash” ifodasidan kuzatiladigan kasbiy natijaga aylantirishdir. Har bir indikator maxsus pedagogning real vazifasi, baholash dalili va etik cheklov bilan bog‘lanadi. Masalan, “ehtiyojni aniqlaydi” indikatori faqat to‘g‘ri terminni tanlash emas, kamida ikki dalil manbasini qiyoslash, ta’lim oluvchi fikrini kiritish va xulosa cheklovini ko‘rsatishni talab qiladi.

Diagnostik-profillash blokida bir xil yakuniy maqsad saqlangan holda boshlang‘ich tayanch individuallashtiriladi. Talabaning nazariy bilim darajasi, vaziyatli hukmi, kuzatuv aniqligi, refleksiya sifati va maxsus raqamli vositalardan foydalanishi alohida ko‘riladi. Profil oshkora bo‘lishi kerak: talaba qaysi dalil asosida qanday tavsiya berilganini tushunadi va noto‘g‘ri talqinga e’tiroz bildira oladi. Bu yondashuv o‘quvchini avtomatik “kuchli” yoki “zaif” guruhga doimiy biriktirishning oldini oladi.

Korreksion-loyihalash blokida barcha talabalar uchun umumiy kasbiy natija saqlanadi, biroq vazifa murakkabligi, namuna miqdori, axborotni taqdim etish formati, tayanch savollar va qayta urinish imkoniyati o‘zgaradi. Universal ta’lim dizayni turli vositalar orqali idrok etish va ifodalashni ta’minlaydi [9]. Biroq moslashtirish talabni pasaytirishga teng emas: talaba kritik huquqiy, etik va xavfsizlik indikatorlarini har qanday yo‘lda namoyon qilishi shart.

Jarayonli-faoliyatli blok modelning markaziy maydonidir. Unda diagnostik xulosa va individual dastur qog‘ozda emas, keys, mikrodars, maslahat, fanlararo yig‘ilish simulyatsiyasi yoki amaliyot topshirig‘ida sinovdan o‘tkaziladi. Vaziyat bir nechta maqbul yechim, cheklangan vaqt, qarama-qarshi dalil va manfaatdor tomonlarni o‘z ichiga olishi lozim. Aks holda talaba algoritmni takrorlaydi, ammo kasbiy hukm rivojlanmaydi.

Monitoring-refleksiv blokda teskari aloqa xatolar ro‘yxati sifatida emas, keyingi harakatni aniq ko‘rsatadigan axborot sifatida tashkil etiladi [17–21]. Sifatli teskari aloqa kuchli dalilni, muayyan bo‘shliqni, bajarilishi mumkin bo‘lgan keyingi qadamni va qayta baholash mezonini o‘z ichiga oladi. Talaba fikrni qabul qilish yoki rad etish sababini yozadi, mahsulotni qayta ishlaydi va o‘zgarishning natijasini yangi dalil bilan ko‘rsatadi.

Natijaviy-transfer blokida birinchi keysga o‘xshash topshiriqni qayta bajarish yetarli emas. Ta’lim oluvchining yoshi, kommunikativ ehtiyoji, muhit resursi yoki manfaatdor tomonlar tarkibi o‘zgargan yangi vaziyat beriladi. Talaba ilgari o‘rgangan usulni ko‘r-ko‘rona ko‘chirmasdan, tamoyilni yangi sharoitga moslashtirishi kerak. Transfer dalili kompetensiyaning produktiv va innovatsion darajasini reproduktiv bajarishdan ajratadi.

Modelni amalga oshirish uchun oltita pedagogik shart-sharoit zarur. Birinchisi, huquq va inklyuziv ishtirokni qamrab olgan autentik kasbiy vaziyatlar. Ikkinchisi, ko‘p manbali diagnostika va dalil xaritasi. Uchinchisi, ta’lim oluvchi hamda oila ovozini qarorga

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

kiritadigan sheriklik. To‘rtinchisi, bosqichli tayanch va foydalanish imkoniyatini boshidan loyihalash. Beshinchisi, o‘qituvchi, tengdosh, o‘zini baholash va portfolio dalillarini birlashtirgan formativ baholash. Oltinchisi, maxfiylik, ma’lumotni minimallashtirish, mualliflik va inson nazoratiga asoslangan etik boshqaruv.

Pedagogik shart-sharoitlar platforma funksiyalariga tenglashtirilmaydi. Masalan, elektron portfolio mavjudligi avtomatik refleksiyani, analitika paneli esa to‘g‘ri diagnostik xulosani kafolatlamaydi. Har bir vosita aniq topshiriq, mezon, o‘qituvchi orkestratsiyasi va qayta ishlash imkoniyati bilan bog‘lanishi zarur. Platformadagi vaqt, bosishlar yoki urinishlar soni faqat qo‘shimcha jarayon signali bo‘lishi mumkin; ular kasbiy kompetensiyaning bevosita dalili emas.

Baholashda mazmuniy validlik va qarorning adolatliligi markaziy o‘rin tutadi [23, 24]. Test diagnostik termin va asosiy bilimni o‘lchashi mumkin, biroq hamkorlik, ta’lim oluvchi ovozini qo‘llab-quvvatlash, moslashtirish sifati yoki refleksiyani to‘liq ifodalamaydi. Shu bois vaziyatli hukm, individual dastur, mikrodars, suhbat simulyatsiyasi, portfolio, qayta ishlangan mahsulot va transfer keysining triangulyatsiyasi tavsiya etiladi. Kritik indikatorlar – qadr-qimmat, kamsitmaslik, maxfiylik, xavfsizlik va dalilni soxtalashtirmaslik – minimal chegaradan past bo‘lsa, umumiy yuqori ball natijani qoplay olmaydi.

3-jadval

Diagnostik-korreksion kompetensiyaning rivojlanish darajalari

Daraja	Asosiy tavsif	Tavsiya etiladigan dalil
Reproduktiv	Tayyor namunani tanish vaziyatda qo‘llaydi; dalil manbalarini sanaydi, biroq ularni yetarlicha qiyoslamaydi; qaror ko‘proq o‘qituvchi tayanchiga bog‘liq.	Namuna asosidagi diagnostik karta, qisqa keys, yo‘naltirilgan refleksiya.
Adaptiv	O‘zgargan vaziyatda mos vositani tanlaydi; ikki yoki undan ortiq dalilni qiyoslaydi; tayanch asosida individual maqsad va korreksiyani belgilaydi.	O‘zgartirilgan keys, individual dastur loyihasi, tengdosh fikri asosida qayta ishlash.
Produktiv	Murakkab vaziyatda mustaqil profil tuzadi, bir nechta yechimni solishtiradi, hamkorlikni boshqaradi va natijani transfer vazifasida ko‘rsatadi.	Mikrodars yoki simulyatsiya, analitik rubrika, portfolio va yangi keys.
Innovatsion	Noaniq va ko‘p tomonli vaziyat uchun yangi, foydalanish imkoniyati ta’minlangan yechim ishlab chiqadi; uning etik xavfi, samarasi va kengaytirish shartlarini asoslaydi.	Loyiha mahsuli, foydalanuvchi fikri, ekspert bahosi, prototip va refleksiv rivojlanish rejasi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Darajalar talabaning umumiy shaxsiy bahosi emas, muayyan komponent va vaziyatdagi bajarish sifati sifatida talqin qilinadi. Bir talaba diagnostik-tahliliy komponentda produktiv, kommunikativ-hamkorlik komponentida esa adaptiv darajada bo‘lishi mumkin. Shu sababli profil komponentlar kesimida ko‘rsatiladi va keyingi individual vazifa eng muhim rivojlanish zonasiga yo‘naltiriladi. Daraja vaqt o‘tishi bilan qayta ko‘rib chiqiladi; u doimiy yorliq emas.

Taklif etilgan modelning ilmiy-metodik xususiyati diagnostika va korreksiyani ta’lim oluvchi ishtiroki, muhit to‘sig‘i, ko‘p manbali dalil, fanlararo hamkorlik va transfer bilan yagona tizimga birlashtirishidadir. Model “nuqson – mashq – natija” kabi tor zanjirni “dalil – ehtiyoj profili – individual maqsad – inklyuziv faoliyat – monitoring – refleksiya – transfer” sikliga kengaytiradi. Bu o‘zgarish maxsus pedagog kasbiy qarorining pedagogik, huquqiy va etik tomonlarini bir vaqtda ko‘rishga imkon beradi.

Amaliy joriy etish kichik pilot moduldan boshlanishi mumkin: ikki komponent uchun aniq indikatorlar tanlanadi, bitta ko‘p manbali diagnostik keys, bitta individual dastur topshirig‘i va bitta transfer vazifasi tayyorlanadi. O‘qituvchi rubrikani talabalarga oldindan tushuntiradi, namunaviy dalillarni muhokama qiladi, bajarish jarayonini kuzatadi va portfolio orqali qayta ishlashni talab qiladi. Pilot natijalari yuklama, tushunarlilik, foydalanish imkoniyati va baholovchilararo muvofiqlik bo‘yicha tahlil qilinib, keyin model kengaytiriladi.

Kelgusidagi tadqiqotlar modelning mazmuniy validligi, o‘lchov barqarorligi va ta’limiy samaradorligini tekshirishi lozim. Ekspertlar komponent va indikatorlarning dolzarbligini baholashi, pilot topshiriqlar qiyinligi va diskriminativligini aniqlashi, ikki baholovchi rubrika bo‘yicha mustaqil ball berishi, tajriba va nazorat guruhlarida boshlang‘ich-yakuniy transfer vazifalari solishtirilishi mumkin. Miqdoriy natijalar talaba, o‘qituvchi va amaliyot bazasi vakillarining sifatli fikrlari bilan to‘ldirilsa, modelning amaliy adolatliligi va bajariluvchanligi chuqurroq ochiladi.

Birinchidan, diagnostik-korreksion kompetensiya bo‘lajak maxsus pedagogning ko‘p manbali dalilni inklyuziv va etik mezonlar asosida tahlil qilib, individual korreksion-rivojlantiruvchi qaror ishlab chiqishi, uni hamkorlikda amalga oshirishi va natijani transfer vazifasida baholashini birlashtiradigan integrativ kasbiy sifatdir.

Ikkinchidan, kompetensiyaning motivatsion-qadriyatli, diagnostik-tahliliy, korreksion-loyihalash, faoliyatli-texnologik, kommunikativ-hamkorlik va refleksiv-baholash komponentlari o‘zaro bog‘langan holda operatsionlashtirildi. Kritik etik indikatorlar yig‘indi ball bilan qoplanmaydigan minimal talab sifatida qaraladi.

Uchinchidan, takomillashtirilgan model maqsadli-metodologik, diagnostik-profillash, korreksion-loyihalash, jarayonli-faoliyatli, monitoring-refleksiv va natijaviy-transfer bloklaridan iborat siklik tuzilma bo‘lib, dalil va refleksiya asosida muntazam yangilanadi.

To‘rtinchidan, modelning samarali ishlashi autentik keyslar, ko‘p manbali diagnostika, ta’lim oluvchi va oila bilan sheriklik, bosqichli tayanch, foydalanish imkoniyati,

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ko‘p dalilli formativ baholash hamda maxfiylik va inson nazoratiga asoslangan etik boshqaruvni talab qiladi.

Beshinchidan, baholash test natijasi yoki platforma faolligiga emas, vaziyatli hukm, individual dastur, amaliy bajarish, hamkorlik dalili, qayta ishlangan mahsulot, elektron portfolio va yangi keysga transferning triangulyatsiyasiga tayanishi lozim.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Yangi tahrir. 2023-yil 30-aprel.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-641-son, 2020-yil 15-oktabr.
4. United Nations. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. New York: United Nations, 2006.
5. Committee on the Rights of Persons with Disabilities. General Comment No. 4 (2016) on the Right to Inclusive Education. CRPD/C/GC/4. Geneva: United Nations, 2016.
6. UNESCO. A Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education. Paris: UNESCO, 2017.
7. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and Education – All Means All. Paris: UNESCO, 2020.
8. European Agency for Development in Special Needs Education. Profile of Inclusive Teachers. Odense: European Agency, 2012.
9. CAST. Universal Design for Learning Guidelines, Version 3.0. Wakefield, MA: CAST, 2024.
10. World Wide Web Consortium. Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.2. W3C Recommendation, 2023.
11. Florian L., Black-Hawkins K. Exploring Inclusive Pedagogy // British Educational Research Journal. 2011. Vol. 37, No. 5. P. 813–828. DOI: 10.1080/01411926.2010.501096.
12. Florian L., Spratt J. Enacting Inclusion: A Framework for Interrogating Inclusive Practice // European Journal of Special Needs Education. 2013. Vol. 28, No. 2. P. 119–135. DOI: 10.1080/08856257.2013.778111.
13. Pantić N., Florian L. Developing Teachers as Agents of Inclusion and Social Justice // Education Inquiry. 2015. Vol. 6, No. 3. Article 27311. DOI: 10.3402/edui.v6.27311.
14. Ainscow M. Promoting Inclusion and Equity in Education: Lessons from International Experiences // Nordic Journal of Studies in Educational Policy. 2020. Vol. 6, No. 1. P. 7–16. DOI: 10.1080/20020317.2020.1729587.
15. Shulman L.S. Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching // Educational Researcher. 1986. Vol. 15, No. 2. P. 4–14. DOI: 10.3102/0013189X015002004.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

16. Biggs J., Tang C. Teaching for Quality Learning at University. 4th ed. Maidenhead: Open University Press, 2011.
17. Black P., Wiliam D. Developing the Theory of Formative Assessment // Educational Assessment, Evaluation and Accountability. 2009. Vol. 21. P. 5–31. DOI: 10.1007/s11092-008-9068-5.
18. Hattie J., Timperley H. The Power of Feedback // Review of Educational Research. 2007. Vol. 77, No. 1. P. 81–112. DOI: 10.3102/003465430298487.
19. Shute V.J. Focus on Formative Feedback // Review of Educational Research. 2008. Vol. 78, No. 1. P. 153–189. DOI: 10.3102/0034654307313795.
20. Nicol D.J., Macfarlane-Dick D. Formative Assessment and Self-Regulated Learning // Studies in Higher Education. 2006. Vol. 31, No. 2. P. 199–218. DOI: 10.1080/03075070600572090.
21. Boud D., Molloy E. Rethinking Models of Feedback for Learning // Assessment & Evaluation in Higher Education. 2013. Vol. 38, No. 6. P. 698–712. DOI: 10.1080/02602938.2012.691462.
22. Eynon B., Gambino L.M. High-Impact ePortfolio Practice: A Catalyst for Student, Faculty, and Institutional Learning. Sterling, VA: Stylus, 2017.
23. Messick S. Validity of Psychological Assessment // American Psychologist. 1995. Vol. 50, No. 9. P. 741–749. DOI: 10.1037/0003-066X.50.9.741.
24. Kane M.T. Validating the Interpretations and Uses of Test Scores // Journal of Educational Measurement. 2013. Vol. 50, No. 1. P. 1–73. DOI: 10.1111/jedm.12000.
25. Design-Based Research Collective. Design-Based Research: An Emerging Paradigm for Educational Inquiry // Educational Researcher. 2003. Vol. 32, No. 1. P. 5–8. DOI: 10.3102/0013189X032001005.
26. Darling-Hammond L. Powerful Teacher Education: Lessons from Exemplary Programs. San Francisco: Jossey-Bass, 2006.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA HAMJIHATLIKNI SHAKLLANTIRISHDA HARAKATLI O‘YINLARNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI.

Karimova Sadoqat Mamaraimovna, Termiz davlat pedagogika instituti
Jismoniy madaniyat kafedrasi o‘qituvchisi.

Annotatsiya

KIRISH: maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida hamjihatlikni shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik mazmuni hamda harakatli o‘yinlarning mazkur jarayondagi imkoniyatlari tahlil qilinadi. Hamjihatlik umumiy maqsadni anglash, o‘zaro yordam, mas’uliyatni bo‘lishish, tengdosh fikrini hurmat qilish va jamoaviy natija uchun hamkorlikda harakat qilish sifatlarining integrativ birligi sifatida talqin etiladi.

MAQSAD: harakatli o‘yinlarning boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida hamjihatlikni shakllantirishga ta’sir etuvchi didaktik va tarbiyaviy mexanizmlarini aniqlash hamda ularni ta’lim jarayoniga tatbiq etishning pedagogik shartlarini asoslash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda normativ hujjatlar, pedagogika, rivojlanish psixologiyasi va jismoniy tarbiya metodikasiga oid ilmiy manbalarni kontent-tahlil qilish, qiyosiy tahlil, pedagogik modellashtirish, tizimlashtirish va nazariy umumlashtirish metodlaridan foydalanildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA: tahlil natijasida harakatli o‘yinning hamjihatlikni rivojlantiruvchi besh mexanizmi: ijobiy o‘zaro bog‘liqlik, individual mas’uliyat, bevosita qo‘llab-quvvatlovchi muloqot, ijtimoiy ko‘nikmalarni mashq qilish va guruhiy refleksiya ajratildi. O‘yinni faqat musobaqa sifatida emas, balki hamkorlik vazifasi sifatida loyihalash zarurligi asoslandi.

XULOSA: harakatli o‘yinlar maqsad, qoida, rol, natija va refleksiya komponentlari hamjihatlik mezonlari bilan uyg‘unlashtirilganda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining jamoaga mansublik hissi, o‘zaro ishonchi, muvofiqlashtirilgan harakati va umumiy mas’uliyatini rivojlantiruvchi samarali pedagogik vositaga aylanadi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, harakatli o‘yin, hamjihatlik, hamkorlik, o‘zaro yordam, ijobiy o‘zaro bog‘liqlik, jamoaviy refleksiya.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ПОДВИЖНЫХ ИГР В ФОРМИРОВАНИИ СПЛОЧЁННОСТИ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ.

Каримова Садокат Мамараимовна, преподаватель кафедры физической культуры Термезского государственного педагогического института.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются социально-педагогическое содержание сплочённости младших школьников и возможности подвижных игр в её формировании. Сплочённость рассматривается как интегративное единство

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

осознания общей цели, взаимопомощи, распределённой ответственности, уважения к позиции сверстника и согласованных действий ради группового результата.

ЦЕЛЬ: определить дидактические и воспитательные механизмы влияния подвижных игр на формирование сплочённости учащихся начальных классов и обосновать педагогические условия их применения.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: использованы контент-анализ нормативных документов и научной литературы по педагогике, психологии развития и методике физического воспитания, сравнительный анализ, педагогическое моделирование, систематизация и теоретическое обобщение.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ: выделены пять механизмов: положительная взаимозависимость, индивидуальная ответственность, поддерживающее взаимодействие, упражнение социальных навыков и групповая рефлексия. Обоснована необходимость проектировать игру не только как соревнование, но и как совместную задачу.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: подвижные игры становятся эффективным средством развития чувства принадлежности к группе, доверия, согласованности действий и общей ответственности, если их цель, правила, роли, результат и рефлексия согласованы с критериями сплочённости.

Ключевые слова: начальное образование, подвижная игра, сплочённость, сотрудничество, взаимопомощь, положительная взаимозависимость, групповая рефлексия.

PEDAGOGICAL POTENTIAL OF ACTIVE GAMES IN DEVELOPING COHESION AMONG PRIMARY SCHOOL PUPILS.

Karimova Sadoqat Mamaraimovna, Lecturer, Department of Physical Culture, Termez State Pedagogical Institute.

Annotation

INTRODUCTION: the article examines the socio-pedagogical meaning of cohesion among primary school pupils and the potential of active games for its development. Cohesion is interpreted as an integrative unity of shared-goal awareness, mutual assistance, distributed responsibility, respect for peers, and coordinated action for a common result.

AIM: the purpose is to identify the didactic and educational mechanisms through which active games contribute to cohesion and to substantiate the pedagogical conditions for their implementation.

MATERIALS AND METHODS: the study employed content analysis of policy documents and research in pedagogy, developmental psychology, and physical education, together with comparative analysis, pedagogical modelling, systematization, and theoretical generalization.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

RESULTS AND DISCUSSION: five mechanisms were identified: positive interdependence, individual accountability, promotive interaction, practice of social skills, and group reflection. The analysis shows that games should be designed not merely as contests but as structured cooperative tasks.

CONCLUSION: active games become an effective means of developing belonging, trust, coordinated action, and shared responsibility when their goals, rules, roles, outcomes, and reflection are aligned with cohesion criteria.

Keywords: primary education, active game, cohesion, cooperation, mutual assistance, positive interdependence, group reflection.

Boshlang‘ich ta’lim davri bolaning tengdoshlar bilan munosabat qurishi, guruh me’yorlarini qabul qilishi va o‘z xatti-harakatini umumiy maqsadga moslashtirishni o‘rganishi uchun muhim bosqichdir. Mazkur yoshda o‘quv faoliyati jamoaviy shakllarga kengaya boradi, biroq birgalikda ishlashning tashqi ko‘rinishi har doim ham haqiqiy hamjihatlikni anglatmaydi. O‘quvchilar bir guruhda turgan holda alohida maqsadlarni ko‘zlashi, kuchli ishtirokchilarning ustunligi yoki ayrim bolalarning chetda qolishi kuzatilishi mumkin. Shu sababli hamjihatlikni tasodifiy ijtimoiy natija emas, balki maxsus loyihalashtiriladigan pedagogik sifat sifatida qarash lozim [1; 2].

Harakatli o‘yin boshlang‘ich sinf o‘quvchisining tabiiy faolligi, emotsional ehtiyoji va tengdoshlar bilan bevosita muloqotini bir jarayonda birlashtiradi. O‘yinda qoida hammani yagona maydonga kiritadi, vazifa esa harakatlarni muvofiqlashtirishni talab qiladi. Shu jihatdan u jismoniy sifatlarni rivojlantirish bilan cheklanmay, o‘zaro yordam, navbat kutish, sherikni qo‘llash, kelishmovchilikni tartibga solish va umumiy natijani qadrlash uchun real vaziyat yaratadi. Jismoniy tarbiya va sportning ijtimoiy hamda affektiv rivojlanishga ta’siri avtomatik emasligi, natija faoliyat qanday tashkil etilganiga bog‘liqligi ilmiy adabiyotlarda alohida ta’kidlanadi [3; 4].

Hamjihatlik tushunchasi ushbu maqolada o‘quvchilarning jamoaga mansublikni his qilishi, umumiy maqsadni shaxsiy manfaat bilan uyg‘unlashtirishi, sheriklarning imkoniyatlarini hisobga olishi va guruh natijasi uchun mas’uliyatni bo‘lishishi bilan tavsiflanadigan integrativ sifat sifatida qo‘llanadi. Bunday yondashuv ijtimoiy o‘zaro bog‘liqlik nazariyasi, sotsial-konstruktivistik ta’lim va kuzatish orqali o‘rganish g‘oyalariga tayanadi [5; 6]. Hamjihatlik faqat “inoq bo‘lish” yoki nizoning yo‘qligi emas; u maqsadga yo‘naltirilgan hamkorlik, rol va resurslarni adolatli taqsimlash, o‘zaro talabchanlik va guruhiy refleksiyani ham o‘z ichiga oladi.

Maqolaning ilmiy muammosi harakatli o‘yinlarning tarbiyaviy imkoniyati ko‘pincha umumiy tarzda qayd etilishi, ammo hamjihatlikni aynan qaysi o‘yin mexanizmlari orqali shakllantirish mumkinligi yetarli darajada operatsionlashtirilmaganidadir. Shu sababli o‘yinning mazmunini, tashkil etish usulini va natijani baholash mezonlarini yagona pedagogik tizimga keltirish zarur.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Tadqiqot nazariy-metodologik xarakterga ega bo‘lib, unda O‘zbekiston Respublikasining ta’lim va jismoniy tarbiya sohasidagi normativ hujjatlari, harakatli o‘yinlar metodikasiga doir milliy darsliklar hamda kooperativ ta’lim va jismoniy tarbiya pedagogikasi bo‘yicha xalqaro tadqiqotlar tahlil qilindi. Manbalarni tanlashda uch mezon qo‘llandi: boshlang‘ich yoki maktab yoshidagi bolalar rivoji bilan aloqadorlik; jismoniy faollik yoki o‘yin faoliyatining ijtimoiy natijalarini yoritish; hamkorlikni tashkil etish mexanizmlarini tushuntirish imkoniyati.

Kontent-tahlil jarayonida “umumiy maqsad”, “ijobiy o‘zaro bog‘liqlik”, “individual mas’uliyat”, “o‘zaro yordam”, “muloqot”, “refleksiya” va “inklyuziv ishtirok” kategoriyalari ajratildi. Qiyosiy tahlil orqali an’anaviy raqobatga asoslangan o‘yin bilan kooperativ tarzda qayta loyihalangan o‘yin o‘rtasidagi farqlar aniqlandi. Pedagogik modellashtirish yordamida harakatli o‘yin orqali hamjihatlikni shakllantirishning maqsad, mazmun, jarayon va natija komponentlari tizimlashtirildi.

Nazariy tahlilning ishonchliligi turli ilmiy yo‘nalishlardagi manbalarni o‘zaro solishtirish orqali ta’minlandi. Kooperativ ta’lim bo‘yicha meta-tahlillar hamkorlik tuzilmalari o‘quv natijalari va tengdoshlar munosabatlariga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatsa [7; 8], jismoniy tarbiya bo‘yicha sistematik sharhlar mazkur modelning ayniqsa ijtimoiy o‘rganish, guruh iqlimi va motivatsiya sohalaridagi imkoniyatlarini qayd etadi [9; 10].

Boshlang‘ich sinf o‘quvchisida hamjihatlik bir vaqtning o‘zida motivatsion, kognitiv, kommunikativ, emotsional-irodaviy va xulqiy komponentlarni qamrab oladi. Motivatsion komponent bola uchun “biz” natijasining shaxsiy yutuq qadar ahamiyatli bo‘lishini bildiradi. Kognitiv komponent umumiy maqsadni, qoidani va sheriklar vazifasini tushunishga taalluqli. Kommunikativ komponent axborot almashish, yordam so‘rash va yordam taklif qilish, qisqa ko‘rsatmalarni aniq yetkazish ko‘nikmalaridan tashkil topadi. Emotsional-irodaviy komponent muvaffaqiyatsizlikka chidamlilik, navbat kutish va keskin vaziyatda o‘zini boshqarishni ifodalaydi. Xulqiy komponent esa kelishilgan harakat, rolni bajarish va guruh qaroriga rioya etishda namoyon bo‘ladi.

Mazkur yoshdagi bolalar konkret harakat va ko‘rgazmali vaziyatlar orqali ijtimoiy munosabat mazmunini tezroq anglaydilar. Shu bois hamjihatlik haqidagi og‘zaki tushuntirish o‘yin vazifasi, sherik bilan jismoniy muvofiqlashuv va natijani birgalikda tahlil qilish bilan qo‘shilgandagina barqaror ko‘nikmaga aylanadi. Vygotskiyning ijtimoiy vositalangan rivojlanish haqidagi qarashlari bo‘yicha bola kattalar va tengdoshlar bilan hamkorlikda mustaqil bajara olmaydigan faoliyat usullarini egallaydi [5]. Harakatli o‘yinda bu imkoniyat kuchli o‘quvchining boshqalarga yordam berishi, rollarning almashishi va o‘qituvchining bosqichma-bosqich ko‘magida yuzaga keladi.

Hamjihatlikning yoshga mos ko‘rsatkichi jamoada ziddiyat umuman bo‘lmasligi emas. Aksincha, o‘yinda manfaatlar va strategiyalar to‘qnashishi tabiiy. Pedagogik natija nizoni zo‘ravonlik, kamsitish yoki chetlatishsiz hal qilish, qoida va dalilga tayangan holda kelishish, xatodan keyin hamkorlikni davom ettirish qobiliyatidir. Shuning uchun

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

baholashda faqat g‘alaba yoki topshiriq tezligi emas, balki o‘zaro yordamning sifati, barcha a’zolarning ishtiroki va kelishmovchilikni boshqarish usuli ham hisobga olinishi kerak.

Birinchi mexanizm — ijobiy o‘zaro bog‘liqlik. O‘yin vazifasi shunday tuziladiki, jamoa natijasiga bir ishtirokchi alohida erisha olmaydi. Masalan, estafetada faqat eng tez yuguruvchining vaqti emas, barcha a’zolar vazifani qoidaga muvofiq bajarishi, belgilangan belgilarni birgalikda yig‘ishi yoki sheriklarini xavfsiz olib o‘tishi talab qilinadi. Bu tuzilma o‘quvchini “boshqa bola mening raqibim” pozitsiyasidan “uning muvaffaqiyati umumiy natijamizning sharti” pozitsiyasiga o‘tkazadi. Kooperativ maqsad tuzilmalari tengdoshlararo munosabat va o‘quv natijalariga raqobat yoki individualistik tuzilmalarga qaraganda ko‘proq ijobiy ta’sir ko‘rsatishi meta-tahlillarda aniqlangan [7].

Ikkinchi mexanizm — individual mas’uliyat. Hamkorlik umumiy vazifaning ayrim faol bolalar zimmasiga tushib qolishiga yo‘l qo‘ymasligi kerak. Buning uchun rollar aniq belgilanadi: yo‘lboshchi, signal beruvchi, jihozlarni nazorat qiluvchi, xavfsizlik kuzatuvchisi, natijani qayd etuvchi yoki sherikni ruhlantiruvchi. Rollar o‘yinlar davomida almashtiriladi. Har bir ishtirokchining hissasi ko‘rinadigan bo‘lsa, o‘quvchi jamoaga mansublikni passiv qo‘shilish sifatida emas, shaxsiy burch sifatida anglaydi.

Uchinchi mexanizm — bevosita qo‘llab-quvvatlovchi muloqot. Harakatli vazifa tezkor qaror, signal va fazoviy muvofiqlashuvni talab qiladi. O‘qituvchi “tezroq!” kabi umumiy hayqiriqlar o‘rniga vazifaviy muloqot formulalarini o‘rgatadi: “men tayyorman”, “navbat sende”, “chap tomonni yop”, “birga boshlaymiz”, “xato bo‘ldi, qayta urinib ko‘ramiz”. Bunday nutqiy tayanchlar ziddiyatni kamaytiradi va bolalarning maqsadga mos muloqot repertuarini kengaytiradi.

To‘rtinchi mexanizm — ijtimoiy ko‘nikmalarni mashq qilish. O‘zaro yordam, tinglash, navbat kutish, sherik imkoniyatiga moslashish va fikr bildirish o‘yinning “qo‘shimcha” natijasi emas, maxsus o‘rgatiladigan harakatlar sifatida belgilanadi. O‘qituvchi o‘yin oldidan bitta ijtimoiy maqsadni tanlaydi, masalan, “har bir sherikning fikrini so‘rash” yoki “xato qilgan bolani qo‘llab-quvvatlash”. O‘yin yakunida aynan shu ko‘nikma muhokama qilinadi.

Beshinchi mexanizm — guruhiy refleksiya. O‘yin tugagach, jamoa “kim g‘olib bo‘ldi?” savoli bilan cheklanmaydi. “Bizga qaysi kelishuv yordam berdi?”, “kimning hissasi sezilmay qolishi mumkin edi?”, “keyingi safar rollarni qanday taqsimlaymiz?” kabi savollar orqali faoliyat tajribasi umumlashtiriladi. Refleksiya o‘yindagi vaziyatni dars, loyiha va kundalik tengdosh munosabatlariga ko‘chirish imkonini beradi. Ijtimoiy-emotsional o‘rganish dasturlarida ketma-ketlik, faol mashq, aniq maqsad va refleksiv mustahkamlash natijadorlikning muhim sharti ekanligi ko‘rsatilgan [11].

Hamjihatlikni shakllantirish uchun o‘yinning jismoniy mazmuni bilan birga ijtimoiy arxitekturasi ham baholanadi. Birinchi shart — vazifaning yosh va harakat imkoniyatlariga mosligi. Haddan tashqari murakkab vazifa o‘quvchilarni hamkorlikdan ko‘ra natijani tezda qo‘lga kiritishga undaydi; juda sodda vazifa esa o‘zaro bog‘liqlikni yuzaga keltirmaydi. Ikkinchi shart — xavfsizlik va psixologik daxlsizlik. O‘yin qoidasi tana xavfsizligini

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ta’minlash bilan birga masxara qilish, ayblash yoki ishtirokchini uzoq vaqt chetlatishni ham istisno qilishi kerak.

Uchinchi shart — inklyuziv ishtirok. “Yutqazgan o‘yinchi chiqadi” tipidagi qoidalar jismoniy tayyorgarligi past yoki tortinchoq bolalarni mashg‘ulotning katta qismidan chetda qoldiradi. Buning o‘rniga vazifani qayta bajarish, boshqa rolga o‘tish, jamoaga maslahat berish yoki qo‘shimcha imkoniyat yaratish kabi qoidalar qo‘llanadi. Zamonaviy tadqiqotlar kooperativ ta’limning imkoniyati turlicha bo‘lgan o‘quvchilar uchun tengdoshlar ko‘magi va sinfdagi faollikni kuchaytirishi mumkinligini ko‘rsatadi [12].

To‘rtinchi shart — raqobatning boshqarilishi. Raqobatni butunlay chiqarib tashlash shart emas, ammo u hamjihatlikka xizmat qilishi kerak. Jamoalar o‘rtasidagi hisobdan oldin jamoa ichidagi hamkorlik mezonlari e’lon qilinadi: barcha ishtirokchilarning vazifani bajarishi, xavfsizlikka rioya, o‘zaro yordam va halol o‘yin. Ayrim hollarda sinfning umumiy natijasi — barcha jamoalarning birgalikdagi ko‘rsatkichi — asosiy maqsad sifatida belgilanadi.

Beshinchi shart — o‘qituvchining fasilitatorlik pozitsiyasi. U har bir qarorni o‘zi bermaydi, biroq o‘quvchilarni noaniq vaziyatda yolg‘iz ham qoldirmaydi. O‘qituvchi topshiriqni aniq chegaralaydi, o‘zaro muloqot uchun tayanch beradi, kuzatadi, xavfsizlikka aralashadi va refleksiya orqali bolalarning o‘z xulosasini chiqarishiga imkon yaratadi. Kooperativ ta’limda o‘qituvchining guruh jarayonini kuzatishi va kerakli vaqtda sifatli savol berishi modelning muvaffaqiyati uchun hal qiluvchi omillardan biridir [8].

Milliy harakatli o‘yinlar ushbu vazifalar uchun katta didaktik resursga ega. Ularning syujet, qoida va jamoaviy harakatga boyligi bolalarda madaniy mansublik bilan ijtimoiy mansublikni uyg‘unlashtiradi. Biroq an’anaviy shaklni aynan ko‘chirish emas, boshlang‘ich sinf yoshi, xavfsizlik, gender tengligi va barcha o‘quvchilarning ishtirokini hisobga olgan holda metodik moslashtirish zarur [13; 14].

Tahlil natijalari harakatli o‘yinning hamjihatlikka ta’siri o‘yin faktining o‘zidan emas, uning pedagogik tuzilishidan kelib chiqishini ko‘rsatadi. Agar natija faqat tezlik, kuch yoki epchillik bilan o‘lchansa, o‘yin kuchli bolalarning mavqeini oshirib, zaifroq o‘quvchilarni chetlatishi mumkin. Aksincha, jamoa natijasi rollarning o‘zaro bog‘liqligi, barcha a’zolarning ishtiroki va yordam sifati bilan belgilanganda jismoniy farqlar hamkorlik uchun resursga aylanadi.

Jismoniy tarbiya bo‘yicha kooperativ ta’lim tadqiqotlarida ijtimoiy o‘rganish eng ko‘p o‘rganilgan natijalardan biri bo‘lib, guruh iqlimi, motivatsiya, o‘qituvchi-o‘quvchi va o‘quvchi-o‘quvchi munosabatlarida ijobiy o‘zgarishlar qayd etilgan [9]. 2025-yilda e’lon qilingan meta-tahlil ham kooperativ ta’limning jismoniy, kognitiv, affektiv va ayniqsa ijtimoiy natijalarga ijobiy ta’sirini umumlashtiradi [10]. Biroq sistematik sharhlarda qisqa muddatli va fragmentar tajribalar ko‘pligi ta’kidlanadi. Bu holat hamjihatlikni bir martalik o‘yin yoki tadbir bilan emas, muntazam mashg‘ulotlar sikli orqali shakllantirish kerakligini bildiradi.

Taklif etilayotgan yondashuvda o‘yin uch darajada loyihalanadi. Birinchi daraja — motor vazifa: yugurish, uzatish, nishonga olish, muvozanat yoki fazoda yo‘nalish. Ikkinchi

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

daraja — hamkorlik vazifasi: rolni bo‘lishish, sherikni qo‘llash, axborot almashish yoki umumiy strategiya. Uchinchi daraja — refleksiv vazifa: o‘quvchi hamkorlikdagi o‘z hissasini va guruhning samarali usulini tushuntiradi. Uch daraja uyg‘unlashganda jismoniy mashg‘ulot ijtimoiy kompetensiyani rivojlantiruvchi texnologik jarayonga aylanadi.

Mazkur nazariy modelning cheklovi shundaki, maqolada muallifning alohida eksperimental ko‘rsatkichlari keltirilmaydi. Keyingi tadqiqotlarda hamjihatlikning motivatsion-qadriyatli, kommunikativ-amaliy, emotsional-irodaviy va refleksiv-xulqiy mezonlari asosida diagnostika vositalarini ishlab chiqish, o‘yinlar siklini tajriba va nazorat guruhlarida sinash hamda natijalarni yosh va individual farqlar kesimida baholash maqsadga muvofiq.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida hamjihatlikni shakllantirish jamoada shunchaki birga bo‘lishni emas, umumiy maqsadga ongli qo‘shilish, o‘z hissasi uchun javob berish, sherikni qo‘llab-quvvatlash va guruh faoliyatini tahlil qilishni nazarda tutadi. Harakatli o‘yin mazkur sifatlarni konkret, emotsional va takrorlanadigan vaziyatlarda mashq qilish imkonini beradi.

Harakatli o‘yinning pedagogik samaradorligi besh mexanizm orqali yuzaga chiqadi: ijobiy o‘zaro bog‘liqlik, individual mas’uliyat, qo‘llab-quvvatlovchi muloqot, ijtimoiy ko‘nikmalarni faol mashq qilish va guruhiy refleksiya. Ushbu mexanizmlar o‘yinning maqsadi, qoidasi, rollari, baholash mezonlari va yakuniy muhokamasida aniq ifodalangandagina hamjihatlik barqaror rivojlanadi.

O‘yinlarni tanlashda yoshga moslik, jismoniy va psixologik xavfsizlik, inklyuziv ishtirok, boshqariladigan raqobat, rollarning almashishi va o‘qituvchining fasilitatorlik faoliyati asosiy pedagogik shartlar hisoblanadi. Shu asosda harakatli o‘yinlar boshlang‘ich ta’limda jismoniy rivojlanish bilan bir qatorda sinf jamoasining ijtimoiy yaxlitligini ta’minlaydigan maqsadli tarbiya texnologiyasi sifatida qo‘llanishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘RQ-394-son, 2015-yil 4-sentabr.
3. Bailey R. Physical education and sport in schools: a review of benefits and outcomes // Journal of School Health. — 2006. — Vol. 76, No. 8. — P. 397–401. DOI: 10.1111/j.1746-1561.2006.00132.x.
4. Eime R.M., Young J.A., Harvey J.T., Charity M.J., Payne W.R. A systematic review of the psychological and social benefits of participation in sport for children and adolescents // International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity. — 2013. — Vol. 10. — Article 98. DOI: 10.1186/1479-5868-10-98.
5. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. — 159 p.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

6. Bandura A. Social Learning Theory. — Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1977. — 247 p.
7. Roseth C.J., Johnson D.W., Johnson R.T. Promoting early adolescents' achievement and peer relationships: the effects of cooperative, competitive, and individualistic goal structures // Psychological Bulletin. — 2008. — Vol. 134, No. 2. — P. 223–246. DOI: 10.1037/0033-2909.134.2.223.
8. Gillies R.M. Cooperative learning: review of research and practice // Australian Journal of Teacher Education. — 2016. — Vol. 41, No. 3. — P. 39–54. DOI: 10.14221/ajte.2016v41n3.3.
9. Bores-García D., Hortigüela-Alcalá D., Fernandez-Rio F.J., González-Calvo G., Barba-Martín R. Research on cooperative learning in physical education: systematic review of the last five years // Research Quarterly for Exercise and Sport. — 2021. — Vol. 92, No. 1. — P. 146–155. DOI: 10.1080/02701367.2020.1719276.
10. Boke H., Aygun Y., Tufekci S., Yagin F.H., Canpolat B., Norman G., Prieto-González P., Ardigò L.P. Effects of cooperative learning on students' learning outcomes in physical education: a meta-analysis // Frontiers in Psychology. — 2025. — Vol. 16. — Article 1508808. DOI: 10.3389/fpsyg.2025.1508808.
11. Durlak J.A., Weissberg R.P., Dymnicki A.B., Taylor R.D., Schellinger K.B. The impact of enhancing students' social and emotional learning: a meta-analysis of school-based universal interventions // Child Development. — 2011. — Vol. 82, No. 1. — P. 405–432. DOI: 10.1111/j.1467-8624.2010.01564.x.
12. Van Ryzin M.J., Murray C., Roseth C.J. The effects of cooperative learning on self-reported peer relations, peer support, and classroom engagement among students with disabilities // Journal of Educational Research. — 2024. — Vol. 117, No. 6. — P. 355–364. DOI: 10.1080/00220671.2024.2410494.
13. Usmanxodjayev T.S., Isroilov Sh.X., Pulatov A.A., Pulatov Sh.A. Milliy va harakatli o'yinlar. — Toshkent: Iqtisod-moliya, 2015. — 268 b.
14. Usmonxo'jayev T.S., Rahimov M.M., Abdiyev A.B. O'zbek xalq harakatli o'yinlari. — Toshkent: O'qituvchi NMIU, 2004. — 120 b.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

MULTIMODAL TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TALABALARNING O‘QISH VA YOZMA NUTQ KOMPETENSIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH MODELI.

Tursunova Elmira Ulug’bekovna, “Pedagogika va psixologiya” kafedrasi o’qituvchisi, O’zbekiston Davlat Jahon Tillari Universiteti.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada oliy ta’limni raqamlashtirish sharoitida multimodal texnologiyalar asosida talabalarning o‘qish va yozma nutq kompetensiyalarini takomillashtirish modeli yoritilgan. Ta’lim jarayonida multimodal yondashuvni qo‘llashning dolzarbligi hamda uning talabalarning akademik savodxonligini rivojlantirishdagi ahamiyati asoslab berilgan. Muallif tomonidan maqsadli, metodologik, mazmuniy-texnologik, tashkiliy-faoliyat va natijaviy-baholash komponentlaridan iborat model taklif etilgan.

MAQSAD: oliy ta’lim muassasalarida multimodal texnologiyalar asosida talabalarning o‘qish va yozma nutq kompetensiyalarini takomillashtirishning ko‘p komponentli modelini ishlab chiqish va uning pedagogik samaradorligini asoslash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda multimodal pedagogika va raqamli ta’lim tamoyillari, ilmiy-pedagogik adabiyotlar tahlili, pedagogik modellashtirish hamda tizimli va faoliyatli yondashuvlardan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: talabalarning akademik va kasbiy tayyorgarligini oshirishga qaratilgan, o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lgan maqsadli, metodologik, mazmuniy-texnologik, tashkiliy-faoliyat va natijaviy-baholash komponentlaridan iborat takomillashtirilgan model taklif etildi.

XULOSA: multimodal texnologiyalarga asoslangan modelni ta’lim jarayoniga tatbiq etish talabalarning o‘qish va yozma nutq ko‘nikmalarini samarali rivojlantirish hamda ularning akademik savodxonligini oshirish imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: multimodal texnologiyalar, multimodal pedagogika, o‘qish kompetensiyasi, yozma nutq, akademik savodxonlik, raqamli ta’lim, oliy ta’lim, talabalar, model, kasbiy tayyorgarlik.

МОДЕЛЬ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ ЧТЕНИЯ И ПИСЬМЕННОЙ РЕЧИ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ МУЛЬТИМОДАЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ.

Турсунова Эльмира Улугбековна, преподаватель кафедры “Педагогика и психология”, Узбекский государственный университет мирового языка.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ в статье рассматривается модель совершенствования компетенций чтения и письменной речи студентов на основе мультимодальных технологий в условиях цифровой трансформации высшего образования. Обоснована необходимость внедрения мультимодального подхода в образовательный процесс как эффективного средства развития академической

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

грамотности студентов. Представлена авторская модель, включающая целевой, методологический, содержательно-технологический, организационно-деятельностный и результативно-оценочный компоненты.

ЦЕЛЬ: разработка многокомпонентной модели совершенствования компетенций чтения и письменной речи студентов на основе мультимодальных технологий в высших учебных заведениях и обоснование ее педагогической эффективности.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использованы принципы мультимодальной педагогики и цифрового обучения, анализ научно-педагогической литературы, методы педагогического моделирования, а также системный и деятельностный подходы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: предложена усовершенствованная модель, состоящая из взаимосвязанных целевого, методологического, содержательно-технологического, организационно-деятельностного и результативно-оценочного компонентов, направленная на повышение академической и профессиональной подготовки студентов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: внедрение модели на основе мультимодальных технологий в образовательный процесс позволяет эффективно развивать навыки чтения и письменной речи студентов, а также уровень их академической грамотности.

Ключевые слова: мультимодальные технологии, мультимодальная педагогика, компетенции чтения, письменная речь, академическая грамотность, цифровое образование, высшее образование, студенты, модель, профессиональная подготовка.

A MODEL FOR IMPROVING STUDENTS' READING AND WRITING COMPETENCIES BASED ON MULTIMODAL TECHNOLOGIES.

Tursunova Elmira Ulug'bekovna, teacher of the Department "Pedagogy and Psychology", Uzbek State University of World Language.

Annotation

INTRODUCTION: this article presents a model for improving students' reading and writing competencies through multimodal technologies in the context of the digital transformation of higher education. The study substantiates the importance of implementing a multimodal approach as an effective means of developing students' academic literacy.

AIM: to develop a multi-component model for improving students' reading and writing competencies based on multimodal technologies in higher education institutions and substantiate its pedagogical effectiveness.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

MATERIALS AND METHODS: the study applied the principles of multimodal pedagogy and digital education, analysis of scientific and pedagogical literature, pedagogical modeling, as well as systemic and activity-based approaches.

DISCUSSION AND RESULTS: an enhanced model comprising interconnected target, methodological, content-technological, organizational-activity, and outcome-evaluation components was proposed to advance students' academic and professional preparedness.

CONCLUSION: integrating the multimodal technology-based model into the educational process enables the effective development of students' reading and writing skills and elevates their academic literacy.

Keywords: multimodal technologies, multimodal pedagogy, reading competence, writing competence, academic literacy, digital education, higher education, students, model, professional training.

В условиях цифровой трансформации высшего образования особую актуальность приобретает проблема совершенствования компетенций чтения и письменной речи студентов. Современный образовательный процесс требует от обучающихся не только умения воспринимать и анализировать текстовую информацию, но и способности критически осмысливать различные виды информации, представленные в текстовой, визуальной, аудиальной и цифровой формах.

Одним из основоположников теории мультимодальности является Гюнтер Кресс, который рассматривает процесс обучения как взаимодействие различных знаковых систем. По мнению ученого, современное образование не может ограничиваться исключительно текстовой информацией, поскольку смысл формируется посредством совокупности различных модальностей: текста, изображения, звука, видео и цифровых средств коммуникации. Следовательно, обучение чтению и письменной речи должно строиться на комплексном использовании различных способов представления информации.

Данные идеи получили дальнейшее развитие в исследованиях Тео ван Левена, который отмечает, что каждая модальность обладает собственными возможностями передачи смысла, а их интеграция обеспечивает более глубокое понимание учебного материала. Исследователь подчеркивает, что использование визуальных и аудиальных компонентов способствует развитию аналитического мышления, повышению качества понимания текста и формированию коммуникативной компетентности студентов.

Значительный вклад в развитие мультимодального образования внесла Кэри Джуитт, которая рассматривает мультимодальное обучение как средство повышения познавательной активности обучающихся. По мнению ученого,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

применение мультимодальных технологий способствует развитию академической грамотности, критического мышления и навыков письменной коммуникации. Использование цифровых образовательных ресурсов, интерактивных платформ, инфографики и мультимедийных материалов позволяет сделать процесс обучения более эффективным и ориентированным на современные образовательные потребности.

Исследования Ричарда Майера, посвященные теории мультимедийного обучения, доказывают, что одновременное использование текста и визуальной информации значительно повышает качество усвоения учебного материала. Согласно его концепции, информация воспринимается эффективнее при рациональном сочетании различных каналов восприятия, что способствует развитию навыков академического чтения и письменной речи студентов.

Важное значение для исследования имеет концепция Льва Семеновича Выготского, согласно которой развитие речи и мышления осуществляется в процессе активного социального взаимодействия.

Использование мультимодальных технологий создает условия для совместной познавательной деятельности студентов, способствует развитию коммуникативных навыков, формированию академической культуры и совершенствованию письменной речи.

Опираясь на результаты исследований отечественных и зарубежных ученых, можно сделать вывод, что мультимодальные технологии являются эффективным педагогическим инструментом совершенствования компетенций чтения и письменной речи студентов. Вместе с тем анализ научной литературы показывает недостаточную разработанность моделей, адаптированных к условиям современного высшего образования, что определяет научную новизну данного исследования.

Проведенный анализ научных исследований свидетельствует о высокой эффективности применения мультимодальных технологий в процессе формирования компетенций чтения и письменной речи студентов. Интеграция текстовых, визуальных, аудиальных и цифровых образовательных ресурсов способствует развитию академической грамотности, критического мышления, коммуникативной культуры и профессиональных компетенций обучающихся.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Выготский Л. С. Мышление и речь. — М.: Лабиринт, 1999.
2. Кларин М. В. Инновационные модели обучения: исследование мирового опыта. — М.: Луч, 2010.
3. Kress G. Literacy in the New Media Age. — London: Routledge, 2003.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

4. Kress G. Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication. — London: Routledge, 2010.
5. Kress G., van Leeuwen T. Reading Images: The Grammar of Visual Design. — London: Routledge, 2021.
6. Jewitt C. The Routledge Handbook of Multimodal Analysis. — London: Routledge, 2014.
   Mayer R. E. Multimedia Learning. — Cambridge: Cambridge University Press, 2021.
7. Gee J. P. Social Linguistics and Literacies: Ideology in Discourses. — London: Routledge, 2015.
8. Cope B., Kalantzis M. Literacies. — Cambridge: Cambridge University Press, 2020.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA BIOLOGIYA O‘QITUVCHISINING KASBIY-METODIK FAOLIYATIGA QO‘YILADIGAN ZAMONAVIY TALABLAR.

Niyozova Shahlo Abdusaitovna, Shahrisabz davlat pedagogika instituti Tabiiy fanlar kafedrasi dotsenti t.f.f.d (PhD).

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada raqamli transformatsiya sharoitida biologiya o‘qituvchisining kasbiy-metodik faoliyatiga qo‘yiladigan zamonaviy talablar ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilingan. Biologiya ta’limining raqamli platformalar, virtual laboratoriyalar, interaktiv modellar, elektron ta’lim resurslari, biologik ma’lumotlar bazalari va sun’iy intellekt vositalari bilan boyib borishi o‘qituvchining kasbiy faoliyati mazmunini yangilash zaruratini yuzaga keltirayotgani asoslangan. Zamonaviy biologiya o‘qituvchisining fan mazmunini chuqur egallashi bilan bir qatorda, raqamli pedagogik vositalarni didaktik maqsadga muvofiq tanlashi, dars jarayonini loyihalashtirishi, virtual va real tajribalarni integratsiyalashi, ta’lim natijalarini raqamli vositalar orqali baholashi hamda o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olishi zarurligi ko‘rsatib berilgan. Shuningdek, kasbiy-metodik faoliyatning predmetga oid, metodik-loyihaviy, raqamli-texnologik, tadqiqotchilik, kommunikativ, refleksiv va axborot xavfsizligiga oid tarkibiy yo‘nalishlari yoritilgan. Raqamli transformatsiya sharoitida biologiya o‘qituvchisining uzluksiz kasbiy rivojlanishi, pedagogik innovatsiyalarni tanqidiy baholashi va raqamli ta’lim muhitida mas’uliyatli faoliyat yuritishi muhim talablar sifatida belgilangan.

MAQSAD: raqamli transformatsiya sharoitida biologiya o‘qituvchisining kasbiy-metodik faoliyatiga qo‘yiladigan zamonaviy talablarni ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilish, ularning asosiy yo‘nalishlarini aniqlash va raqamli kompetentlikni o‘qitish metodikasiga integratsiyalash imkoniyatlarini yoritish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda sohadagi davlat ta’lim standartlari, O‘zbekiston Respublikasining me’yoriy-huquqiy hujjatlari (qonunlar, farmonlar va qarorlar), xalqaro va mahalliy olimlarning raqamli pedagogika hamda biologiya metodikasiga oid ilmiy manbalari (L. S. Shulman, P. Mishra, M. J. Koehler, C. Redecker, YUNESKO va boshqalar), shuningdek, ilmiy-pedagogik tahlil, tizimli yondashuv va pedagogik loyihalash metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: biologiya o‘qituvchisi faoliyatining predmetga oid, metodik-loyihaviy, raqamli-texnologik, tadqiqotchilik, kommunikativ, refleksiv hamda axborot xavfsizligiga oid yo‘nalishlari tizimlashtirilib, virtual laboratoriyalar, raqamli simulyatsiyalar, raqamli baholash va sun’iy intellekt vositalaridan foydalanishning didaktik hamda huquqiy-etik mexanizmlari yoritildi.

XULOSA: raqamli transformatsiya sharoitida biologiya o‘qituvchisining raqamli kompetentligi alohida texnik ko‘nikma emas, balki ta’lim sifatini ta’minlashga va uzluksiz kasbiy rivojlanishga xizmat qiluvchi integrativ kasbiy sifat sifatida shakllantirilishi lozim.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Kalit so‘zlar: raqamli transformatsiya, biologiya o‘qituvchisi, kasbiy-metodik faoliyat, raqamli kompetentlik, virtual laboratoriya, pedagogik loyihalash, sun’iy intellekt, raqamli baholash, axborot xavfsizligi, uzluksiz kasbiy rivojlanish.

СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К ПРОФЕССИОНАЛЬНО-МЕТОДИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧИТЕЛЯ БИОЛОГИИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ.

Ниёзова Шахло Абдусайтовна, доцент кафедры естественных наук Шахрисабзского государственного педагогического института, (PhD).

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются современные требования к профессионально-методической деятельности учителя биологии в условиях цифровой трансформации образования. Обосновано, что внедрение цифровых платформ, виртуальных лабораторий, интерактивных моделей, электронных образовательных ресурсов, биологических баз данных и инструментов искусственного интеллекта обусловливает необходимость обновления содержания профессиональной деятельности педагога. Показано, что современный учитель биологии должен не только владеть глубокими предметными знаниями, но и уметь педагогически обоснованно выбирать цифровые средства, проектировать учебный процесс, интегрировать реальные и виртуальные эксперименты, осуществлять цифровое оценивание и учитывать индивидуальные образовательные потребности обучающихся. Раскрыты предметный, методико-проектировочный, цифровой-технологический, исследовательский, коммуникативный, рефлексивный компоненты профессионально-методической деятельности, а также требования в области информационной безопасности. Особое внимание уделено непрерывному профессиональному развитию учителя, критической оценке педагогических инноваций и ответственному использованию цифровых технологий в биологическом образовании.

ЦЕЛЬ: научно-педагогический анализ современных требований к профессионально-методической деятельности учителя биологии в условиях цифровой трансформации, определение ее основных направлений и освещение возможностей интеграции цифровой компетентности с методикой обучения.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использованы государственные образовательные стандарты, нормативно-правовые акты Республики Узбекистан (законы, указы и постановления), научные труды зарубежных и отечественных исследователей в области цифровой педагогики и методики биологии (L. S. Shulman, P. Mishra, M. J. Koehler, C. Redecker, ЮНЕСКО и др.), а также методы научно-педагогического анализа, системного подхода и педагогического проектирования.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: систематизированы предметный, методико-проектировочный, цифровой-технологический, исследовательский, коммуникативный, рефлексивный компоненты и направление информационной безопасности деятельности учителя биологии, а также раскрыты дидактические и этико-правовые механизмы использования виртуальных лабораторий, симуляций, цифрового оценивания и инструментов искусственного интеллекта.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: в условиях цифровой трансформации цифровая компетентность учителя биологии должна формироваться не как отдельный технический навык, а как интегративное профессиональное качество, обеспечивающее качество образования и непрерывное профессиональное развитие.

Ключевые слова: цифровая трансформация, учитель биологии, профессионально-методическая деятельность, цифровая компетентность, виртуальная лаборатория, педагогическое проектирование, искусственный интеллект, цифровое оценивание, информационная безопасность, непрерывное профессиональное развитие.

MODERN REQUIREMENTS FOR THE PROFESSIONAL AND METHODOLOGICAL ACTIVITY OF BIOLOGY TEACHERS IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION.

Nizova Shakhlo Abdusaytovna, Associate Professor of the Department of Natural Sciences of Shakhrisabz State Pedagogical Institute, PhD.

Annotation

INTRODUCTION: the article examines modern requirements for the professional and methodological activity of biology teachers in the context of digital transformation in education. It is argued that the increasing use of digital platforms, virtual laboratories, interactive models, electronic learning resources, biological databases, and artificial intelligence tools requires a substantial renewal of teachers' professional practices. A modern biology teacher is expected not only to possess in-depth subject knowledge but also to select digital tools according to pedagogical purposes, design technology-enhanced lessons, integrate real and virtual experiments, conduct digital assessment, and address learners' individual educational needs. The article identifies subject-related, methodological-design, digital-technological, research, communicative, reflective, and information-security dimensions of professional and methodological activity. Continuous professional development, critical evaluation of educational innovations, ethical use of artificial intelligence, and responsible behaviour in digital learning environments are defined as essential requirements for effective biology teaching under conditions of digital transformation.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

AIM: to provide a scientific and pedagogical analysis of modern requirements for the professional and methodological activity of biology teachers under digital transformation, identify its key dimensions, and explore the integration of digital competence into teaching methodology.

MATERIALS AND METHODS: the study utilized state educational standards, regulatory legal framework of the Republic of Uzbekistan (laws, decrees, and resolutions), scientific works of international and domestic researchers in digital pedagogy and biology methodology (L. S. Shulman, P. Mishra, M. J. Koehler, C. Redecker, UNESCO, etc.), alongside methods of scientific-pedagogical analysis, systemic approach, and instructional design.

DISCUSSION AND RESULTS: subject-related, methodological-design, digital-technological, research, communicative, reflective, and information-security dimensions of biology teachers' practice were systematized, highlighting didactic and ethical-legal mechanisms for integrating virtual laboratories, digital simulations, e-assessment, and artificial intelligence tools.

CONCLUSION: under digital transformation, a biology teacher's digital competence should be developed not as an isolated technical skill, but as an integrative professional quality that ensures educational quality and fosters continuous professional development.

Keywords: digital transformation, biology teacher, professional and methodological activity, digital competence, virtual laboratory, instructional design, artificial intelligence, digital assessment, information security, continuous professional development.

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti raqamli texnologiyalarning ishlab chiqarish, ilm-fan, sog‘liqni saqlash va ta’lim tizimiga keng kirib kelishi bilan tavsiflanmoqda. Ta’lim sohasidagi raqamli transformatsiya o‘quv jarayonining tashkiliy shakllari, mazmuni, metodlari, vositalari va baholash mexanizmlarini yangilab, pedagogning kasbiy faoliyatiga qo‘yiladigan talablarni ham tubdan o‘zgartirmoqda. Endilikda o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligi faqat fan mazmunini bilish va an’anaviy metodlardan foydalanish bilan chegaralanmaydi. U raqamli ta’lim muhitini pedagogik maqsadga muvofiq loyihalashtirish, elektron resurslarni tanlash va yaratish, ta’lim ma’lumotlarini tahlil qilish hamda innovatsion texnologiyalarni o‘quv jarayoniga samarali integratsiyalash qobiliyatiga ega bo‘lishi lozim.

Biologiya ta’limi o‘zining kuzatish, tajriba, modellashtirish, tirik obyektlar va murakkab tabiiy jarayonlarni o‘rganishga asoslanganligi bilan boshqa fanlardan ajralib turadi. Biologik jarayonlarning ayrimlarini an’anaviy sinf yoki laboratoriya sharoitida to‘liq namoyish etish murakkab, uzoq vaqt talab qiladigan yoki xavfsizlik nuqtayi nazaridan cheklangan bo‘lishi mumkin. Raqamli texnologiyalar esa hujayraviy jarayonlar, irsiyat qonuniyatlari, fiziologik mexanizmlar, evolyutsion o‘zgarishlar va ekologik tizimlarni interaktiv modellar, animatsiyalar, virtual laboratoriyalar hamda simulyatsiyalar orqali vizuallashtirish imkonini

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

beradi. Shu sababli raqamli transformatsiya biologiyani o‘qitish metodikasini takomillashtirishning muhim omiliga aylanmoqda.

Raqamli platformalar, elektron darsliklar, multimedia vositalari, virtual va masofaviy laboratoriyalar, raqamli mikroskoplar, biologik ma’lumotlar bazalari, mobil ilovalar hamda sun’iy intellektga asoslangan vositalar biologiya darslarining didaktik imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytiradi. Ular o‘quv materialini turli shakllarda taqdim etish, tajriba natijalarini modellashtirish, o‘quvchilarning mustaqil tadqiqot faoliyatini tashkil etish, topshiriqlarni individuallashtirish va tezkor teskari aloqa berish imkonini yaratadi. Biroq ushbu vositalarning mavjudligi o‘z-o‘zidan yuqori ta’lim samaradorligini ta’minlamaydi. Ularning natijadorligi o‘qituvchining pedagogik maqsadni aniq belgilashi, raqamli vositaning mazmun va metodga mosligini baholashi hamda uni o‘quvchilar faoliyatiga oqilona integratsiyalashiga bog‘liq.

Mazkur sharoitda biologiya o‘qituvchisining kasbiy-metodik faoliyati yangi mazmun bilan boyimoqda. Zamonaviy o‘qituvchi fan bilimlarini chuqur egallashi bilan birga biologik mazmunni raqamli formatga moslashtirish, interaktiv dars senariylarini ishlab chiqish, virtual va real tajribalarni o‘zaro uyg‘unlashtirish, raqamli ta’lim resurslarini ekspertizadan o‘tkazish hamda ta’lim natijalarini elektron vositalar yordamida baholash ko‘nikmalariga ega bo‘lishi kerak. Shuningdek, o‘qituvchi raqamli muhitda o‘quvchilarning hamkorlikdagi, ijodiy va tadqiqotchilik faoliyatini tashkil etishi, ularning biologik hodisalarga ilmiy nuqtayi nazardan yondashishini rivojlantirishi zarur.

Raqamli transformatsiya o‘qituvchining metodik qaror qabul qilish jarayoniga ham ta’sir ko‘rsatmoqda. An’anaviy darsda o‘qituvchi ko‘proq tayyor o‘quv mazmunini yetkazuvchi sifatida ishtirok etgan bo‘lsa, raqamli ta’lim muhitida u ta’lim jarayonining loyihachisi, raqamli resurslar selektori, faoliyat moderatori, maslahatchi va o‘quv natijalarini tahlil qiluvchi mutaxassis sifatida namoyon bo‘ladi. Bu holat biologiya o‘qituvchisidan metodik moslashuvchanlik, tanqidiy fikrlash, axborotni tahlil qilish, innovatsiyalarni baholash va yangi pedagogik vaziyatlarga tezkor moslashish qobiliyatini talab etadi.

Raqamli ta’lim vositalarini qo‘llashda o‘qituvchining faqat texnik ko‘nikmalarga ega bo‘lishi yetarli emas. Muhim jihat raqamli texnologiyani didaktik vazifaga mos tanlash va qo‘llashdan iborat. Masalan, virtual laboratoriya real tajribani to‘liq almashtirish uchun emas, balki xavfli, murakkab yoki uzoq davom etadigan jarayonlarni oldindan modellashtirish, tajriba algoritmini o‘rganish va natijalarni qiyosiy tahlil qilish uchun qo‘llanishi mumkin. Shuningdek, sun’iy intellekt vositalaridan dars rejasi, topshiriq yoki baholash materialini tayyorlashda foydalanilganda, o‘qituvchi yaratilgan mazmunning ilmiy aniqligi, pedagogik maqsadga muvofiqligi va etik jihatlarini mustaqil tekshirishi lozim.

Biologiya fanida raqamli ma’lumotlar bilan ishlash alohida ahamiyatga ega. Genetik, ekologik, anatomik va fiziologik ma’lumotlar bazalarining kengayib borishi o‘qituvchidan raqamli axborotni izlash, saralash, tekshirish, qayta ishlash va ilmiy talqin qilish ko‘nikmalarini talab qiladi. O‘qituvchi o‘quvchilarga internetdagi biologik axborotning ishonchliligini baholash, ilmiy va soxta ma’lumotlarni farqlash, manbalardan to‘g‘ri

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

foydalanish hamda dalillarga asoslangan xulosa chiqarishni o‘rgatishi zarur. Bu esa biologiya o‘qituvchisining kasbiy-metodik faoliyatida axborot savodxonligi va media savodxonlikning o‘rni ortib borayotganini ko‘rsatadi.

Raqamli baholash ham zamonaviy biologiya o‘qituvchisining muhim faoliyat yo‘nalishlaridan biriga aylanmoqda. Elektron testlar, interaktiv topshiriqlar, raqamli portfolio, avtomatlashtirilgan teskari aloqa va ta’lim analitikasi vositalari o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini muntazam kuzatish imkonini beradi. Biroq raqamli baholash faqat natijani qayd etish bilan cheklanmasligi, balki o‘quvchining xatolarini aniqlash, individual ehtiyojlarini belgilash va keyingi ta’lim faoliyatini tuzatishga xizmat qilishi kerak. Shu sababli biologiya o‘qituvchisi raqamli ma’lumotlarni pedagogik jihatdan to‘g‘ri talqin qilish va ularni metodik qarorlar qabul qilishda qo‘llashga tayyor bo‘lishi lozim.

Raqamli transformatsiya sharoitida axborot xavfsizligi, mualliflik huquqi, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish va akademik halollik masalalari ham o‘qituvchining kasbiy mas’uliyatiga kiradi. Biologiya o‘qituvchisi elektron resurslardan foydalanishda manbalarni to‘g‘ri ko‘rsatishi, o‘quvchilarning shaxsiy ma’lumotlarini himoya qilishi, sun’iy intellektdan mas’uliyatli foydalanish qoidalarini tushuntirishi va raqamli muhitda etik xulq-atvorni shakllantirishi kerak. Mazkur talablar o‘qituvchining raqamli kompetentligini texnik mahoratdan ko‘ra kengroq, ya’ni pedagogik, huquqiy va axloqiy jihatlarni birlashtirgan integrativ sifat sifatida ko‘rib chiqishni taqozo etadi.

Raqamli vositalar va dasturiy platformalarning muntazam yangilanib borishi o‘qituvchining uzluksiz kasbiy rivojlanishini ham zarur shartga aylantiradi. Biologiya o‘qituvchisi yangi texnologiyalarni kuzatib borishi, ularning didaktik imkoniyatlarini tanqidiy baholashi, kasbiy hamjamiyatlarda tajriba almashishi va o‘z metodik faoliyatini muntazam refleksiya qilishi lozim. Bunda har bir raqamli yangilikni so‘zsiz qabul qilish emas, balki uning ta’lim maqsadi, biologik mazmun va o‘quvchilarning ehtiyojlariga mosligini aniqlash muhimdir.

Shu bilan birga, biologiya o‘qituvchilarining amaldagi kasbiy-metodik tayyorgarligi bilan raqamli ta’lim muhiti talab qilayotgan kompetensiyalar o‘rtasida ayrim nomuvofiqliklar mavjud. Raqamli vositalardan foydalanish ko‘pincha taqdimot namoyish qilish yoki elektron test o‘tkazish bilan cheklanib, ularning tadqiqotchilik, modellashtirish, hamkorlik va individual ta’lim imkoniyatlaridan yetarli darajada foydalanilmaydi. Ushbu holat biologiya o‘qituvchisining kasbiy-metodik faoliyatiga qo‘yiladigan zamonaviy talablarni ilmiy jihatdan aniqlash va tizimlashtirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Mazkur maqolaning maqsadi raqamli transformatsiya sharoitida biologiya o‘qituvchisining kasbiy-metodik faoliyatiga qo‘yiladigan zamonaviy talablarni ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilish, ularning asosiy yo‘nalishlarini aniqlash hamda raqamli kompetentlikni biologiyani o‘qitish metodikasi bilan integratsiyalash imkoniyatlarini yoritishdan iborat. Tadqiqot natijalari biologiya o‘qituvchilarini tayyorlash va ularning malakasini oshirish dasturlarini takomillashtirish, raqamli-metodik kompetensiyalarni rivojlantirish hamda biologiya ta’limining sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Raqamli transformatsiya sharoitida biologiya o‘qituvchisining kasbiy-metodik faoliyatiga qo‘yiladigan talablar nafaqat pedagogik ehtiyojlar, balki mamlakatimizda ta’lim sohasini tartibga soluvchi davlat ta’lim standartlari va normativ-huquqiy hujjatlar bilan ham belgilanadi. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-son “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunida davlat ta’lim standartlari ta’limning mazmuni va sifatiga nisbatan davlat tomonidan belgilanadigan talablar majmui sifatida izohlangan. Qonunning 34-moddasiga ko‘ra, davlat ta’lim standartlari umumiy o‘rta, professional va oliy ta’lim mazmuni hamda sifatiga qo‘yiladigan talablarni belgilaydi va ularni bajarish ta’lim tashkilotlari uchun majburiy hisoblanadi. Mazkur qonunda o‘quv rejalari va dasturlarini amalga oshirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, o‘qitishning innovatsion shakl va usullari hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish zarurligi ham belgilangan. Bu talab biologiya o‘qituvchisining raqamli vositalardan foydalanishini ixtiyoriy qo‘shimcha faoliyat emas, balki ta’lim mazmuni va sifatini ta’minlashga xizmat qiluvchi kasbiy vazifa sifatida talqin etishga asos beradi.

O‘z DSt 3556:2021 “Oliy ta’limning davlat ta’lim standarti. Asosiy qoidalar”da kadrlar tayyorlash sifatiga va ta’lim mazmuniga qo‘yiladigan umumiy talablar, ta’lim oluvchilar tayyorgarligining zarur bilim darajasi, bitiruvchilarga qo‘yiladigan umumiy malakaviy talablar hamda kadrlar tayyorlash sifatini baholash mexanizmlari belgilangan. Mazkur standart oliy ta’lim bitiruvchisining tayyorgarligini faqat nazariy bilimlar hajmi bilan emas, balki kasbiy faoliyatni bajarishga imkon beradigan bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalar majmui orqali baholashni nazarda tutadi. Shunga ko‘ra, bo‘lajak biologiya o‘qituvchisining raqamli ta’lim resurslarini tanlash, biologik jarayonlarni modellashtirish, virtual tajribalarni tashkil etish, elektron baholash vositalaridan foydalanish va o‘quv ma’lumotlarini tahlil qilish ko‘nikmalari uning umumiy kasbiy tayyorgarligi tarkibida qaralishi lozim.

Umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standartlarida biologiya fanini o‘qitish o‘quvchilarda tirik tabiat haqidagi ilmiy bilimlarni shakllantirish, biologik jarayon va qonuniyatlarni anglash, ilmiy dunyoqarash, mantiqiy hamda ijodiy fikrlashni rivojlantirishga yo‘naltirilgan. Ushbu natijalarga erishish biologiya o‘qituvchisidan fan mazmunini oddiy axborot sifatida yetkazish emas, balki kuzatish, tajriba, tahlil, modellashtirish va muammoli topshiriqlar asosida tashkil etishni talab qiladi. Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi 187-son qarorida o‘quv-metodik majmualar tarkibiga darslik, metodik qo‘llanma va mashq daftari bilan bir qatorda multimediali ilovalar ham kiritilgan. Multimediali ilovalar davlat ta’lim standarti va o‘quv dasturiga mos video, ovoz, animatsiya, jadval, matn va interaktiv nazorat materiallarini qamrab olishi kerakligi belgilangan. Demak, biologiya o‘qituvchisi tayyor raqamli materialdan foydalanish bilan cheklanmasdan, uning DTS va o‘quv dasturiga muvofiqligini ekspertiza qila olishi ham zarur.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni bilan tasdiqlangan Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi**da** ta’limni nazariy bilim berishga yo‘naltirilgan modeldan amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

yo‘naltirilgan tizimga bosqichma-bosqich o‘tkazish, ilg‘or ta’lim standartlarini joriy etish hamda ta’lim, fan va innovatsiyani integratsiyalash vazifalari belgilangan. Mazkur talab biologiya o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida raqamli texnologiyalarni faqat axborotni namoyish etuvchi vosita sifatida emas, balki amaliy-tadqiqotchilik faoliyatini tashkil etuvchi didaktik mexanizm sifatida qo‘llash zarurligini ko‘rsatadi. Virtual laboratoriya, biologik simulyatsiya, raqamli mikroskopiya va elektron ma’lumotlar bazalari talabalarda real kasbiy vazifalarni bajarish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qilishi kerak.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son Farmoni bilan tasdiqlangan “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi**da** davlat boshqaruvi, iqtisodiyot, sog‘liqni saqlash bilan bir qatorda ta’lim sohasida ham raqamli texnologiyalarni keng joriy etish ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan. Ushbu strategik vazifa biologiya o‘qituvchisining kasbiy-metodik faoliyatiga elektron ta’lim platformalaridan foydalanish, raqamli kontent yaratish, masofaviy va aralash ta’limni tashkil etish, biologik axborotni raqamli shaklda qayta ishlash hamda ta’lim natijalarini elektron monitoring qilish kabi yangi funksiyalarni kiritadi.

Pedagogik ta’limni bevosita rivojlantirishga qaratilgan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 21-iyundagi PQ-289-son qarorida pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta’lim muassasalarida IT-texnologiyalar infratuzilmasini rivojlantirish, tarmoq jihozlarini modernizatsiya qilish va o‘quv jarayonida foydalanish uchun litsenziyalangan dasturiy ta’minotlarni xarid qilish vazifalari belgilangan. Bunday infratuzilmaning yaratilishi bo‘lajak biologiya o‘qituvchilarini virtual laboratoriyalar, raqamli tajriba platformalari, biologik modellashtirish dasturlari va elektron baholash tizimlari bilan ishlashga metodik jihatdan tayyorlashni talab etadi. Aks holda, texnik bazaning mavjudligi ta’lim sifatining avtomatik ravishda oshishiga olib kelmaydi.

O‘zbekiston Respublikasining 2024-yil 1-fevraldagi O‘RQ-901-son “Pedagogning maqomi to‘g‘risida”gi Qonuni ham zamonaviy pedagogning kasbiy faoliyatiga doir muhim talablarni belgilaydi. Qonunda pedagogga zamonaviy pedagogik texnologiyalar, o‘qitish vositalari va usullarini erkin tanlash hamda ulardan foydalanish huquqi berilgan. Shu bilan birga, pedagogning o‘z malakasini muntazam oshirib borishi va davriy attestatsiyadan o‘tishi uning majburiyati sifatida mustahkamlangan. Bu biologiya o‘qituvchisidan raqamli texnologiyalarni bir marta o‘zlashtirishni emas, balki yangi platformalar, sun’iy intellekt vositalari, biologik ma’lumotlar bazalari va raqamli pedagogika metodlarini uzluksiz o‘rganib borishni talab qiladi.

Mazkur normativ-huquqiy hujjatlardan kelib chiqib, raqamli transformatsiya sharoitida biologiya o‘qituvchisining kasbiy-metodik faoliyatiga qo‘yiladigan zamonaviy talablarni bir necha o‘zaro bog‘langan yo‘nalishda ifodalash mumkin. O‘qituvchi biologiya fanining ilmiy mazmunini chuqur bilishi; DTS, malaka talablari va o‘quv dasturlari asosida ta’lim jarayonini loyihalashtirishi; real va virtual laboratoriya mashg‘ulotlarini uyg‘unlashtirishi; raqamli resurslarning ilmiy, metodik va texnik sifatini baholashi; elektron baholash natijalarini pedagogik qarorlar qabul qilishda qo‘llashi; mualliflik huquqi, shaxsiy

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ma’lumotlarni himoya qilish va akademik halollik talablariga rioya etishi; o‘zining raqamli-metodik kompetentligini muntazam rivojlantirib borishi zarur.

Shunday qilib, biologiya o‘qituvchisining raqamli-metodik kompetentligi alohida texnik ko‘nikmalar yig‘indisi emas, balki davlat ta’lim standartlarida belgilangan ta’lim sifati va bitiruvchi malakasini ta’minlashga xizmat qiluvchi integrativ kasbiy sifatdir. Uning mazmunida biologik bilim, pedagogik loyihalash, raqamli texnologiya, tadqiqotchilik, baholash, axborot xavfsizligi va kasbiy refleksiya o‘zaro uyg‘unlashadi. Shu jihatdan biologiya o‘qituvchilarini tayyorlash va malakasini oshirish dasturlarini DTS hamda zamonaviy normativ-huquqiy talablar asosida qayta ko‘rib chiqish ta’limning raqamli transformatsiyasini samarali amalga oshirishning muhim sharti hisoblanadi.

Raqamli transformatsiya sharoitida biologiya o‘qituvchisining kasbiy-metodik faoliyati o‘zaro bog‘langan bir nechta tarkibiy yo‘nalishlardan tashkil topadi. Mazkur yo‘nalishlar o‘qituvchining biologiya faniga oid bilimlarini pedagogik faoliyatga tatbiq etishi, ta’lim jarayonini loyihalashtirishi, raqamli vositalardan foydalanishi, ilmiy-tadqiqot faoliyatini tashkil etishi, ta’lim ishtirokchilari bilan samarali muloqot qilishi, o‘z faoliyatini tahlil etishi hamda raqamli muhitda axborot xavfsizligini ta’minlashini ifodalaydi. Ularning bir-biri bilan uzviy bog‘liqligi biologiya o‘qituvchisining kasbiy-metodik faoliyatini yaxlit tizim sifatida qarash imkonini beradi.

Predmetga oid yo‘nalish biologiya o‘qituvchisining biologik fanlar mazmuni, asosiy tushunchalar, qonuniyatlar, nazariyalar va ilmiy tadqiqot usullarini chuqur egallaganligini ifodalaydi. Zamonaviy biologiya o‘qituvchisi botanika, zoologiya, odam anatomiyasi va fiziologiyasi, sitologiya, genetika, evolyutsion ta’limot, ekologiya, mikrobiologiya va biotexnologiyaga oid bilimlarni o‘zaro aloqadorlikda tushunishi kerak. Bunda fan mazmunini yodda saqlash emas, balki biologik hodisalarning sabab-oqibat munosabatlarini izohlash, turli darajadagi biologik tizimlar o‘rtasidagi bog‘lanishlarni aniqlash va ilmiy dalillarga tayangan holda xulosa chiqarish muhim hisoblanadi.

Raqamli transformatsiya sharoitida predmetga oid tayyorgarlik biologik axborotning elektron shakllari bilan ishlash ko‘nikmalarini ham qamrab oladi. O‘qituvchi elektron ilmiy jurnallar, ochiq ma’lumotlar bazalari, raqamli atlaslar, genetik va ekologik ma’lumotlar tizimlari hamda biologik modellashtirish dasturlaridan foydalanishi lozim. U internet manbalaridagi ma’lumotlarning ilmiy ishonchliligini tekshira olishi, soxta yoki ilmiy asoslanmagan biologik axborotni aniqlashi hamda o‘quvchilarda dalillarga asoslangan ilmiy tafakkurni shakllantirishi zarur.

Predmetga oid faoliyatning yana bir muhim jihati biologik mazmunni o‘quvchilarning yosh, bilish va psixologik xususiyatlariga moslashtirishdan iborat. Murakkab biologik jarayonlarni ortiqcha soddalashtirmasdan, tushunarli shaklda izohlash, ilmiy terminlardan o‘rinli foydalanish, biologik obyekt va hodisalarni real hayotiy vaziyatlar bilan bog‘lash o‘qituvchining predmetga oid kasbiy tayyorgarligini namoyon etadi.

Metodik-loyihaviy yo‘nalish biologiya o‘qituvchisining ta’lim jarayonini davlat ta’lim standarti, malaka talablari, o‘quv dasturi va kutilayotgan ta’lim natijalari asosida

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

rejalashtirish hamda tashkil etish qobiliyatini ifodalaydi. Mazkur yo‘nalish dars maqsadini aniq belgilash, biologik mazmunni tanlash va tizimlashtirish, o‘qitish metodlari hamda vositalarini asosli tanlash, topshiriqlar tizimini ishlab chiqish va baholash mezonlarini oldindan belgilashni o‘z ichiga oladi.

Biologiya darslarini loyihalashtirishda o‘qituvchi nazariy, amaliy, laboratoriya va tadqiqotchilik faoliyatlarini o‘zaro uyg‘unlashtirishi kerak. Masalan, yangi biologik tushuncha avval muammoli vaziyat orqali kiritilishi, keyinchalik animatsiya yoki model yordamida tushuntirilishi, laboratoriya tajribasi bilan mustahkamlanishi va yakunda o‘quvchilarning xulosalari orqali umumlashtirilishi mumkin. Bunday metodik ketma-ketlik o‘quvchini tayyor axborotni qabul qiluvchi emas, balki biologik bilimlarni faol o‘zlashtiruvchi subyektga aylantiradi.

Metodik-loyihaviy faoliyat individual va differensial yondashuvni ham talab qiladi. O‘qituvchi o‘quvchilarning tayyorgarlik darajasi, qiziqishi va ta’lim ehtiyojlarini hisobga olgan holda turli murakkablikdagi topshiriqlar, qo‘shimcha raqamli resurslar va individual o‘quv yo‘nalishlarini ishlab chiqishi zarur. Shuningdek, alohida ta’lim ehtiyojlariga ega o‘quvchilar uchun vizual, audio va interaktiv materiallardan foydalanish darsning inklyuzivligini oshiradi.

Metodik loyihalashda real va virtual tajribalar o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlash ham muhimdir. Virtual laboratoriya xavfli yoki murakkab jarayonlarni modellashtirish imkonini bersa-da, u real biologik obyekt bilan ishlash, laboratoriya jihozlaridan foydalanish va tabiiy kuzatish ko‘nikmalarini to‘liq almashtirmaydi. Shu sababli o‘qituvchi raqamli va an’anaviy metodlarning didaktik imkoniyatlarini baholagan holda ularni maqsadga muvofiq integratsiyalashi lozim.

Raqamli-texnologik yo‘nalish biologiya o‘qituvchisining raqamli ta’lim vositalarini tanlash, yaratish va pedagogik jarayonga samarali integratsiyalash qobiliyatini ifodalaydi. Mazkur faoliyat elektron ta’lim platformalari, virtual laboratoriyalar, biologik simulyatsiyalar, raqamli mikroskoplar, mobil ilovalar, interaktiv doskalar, elektron test tizimlari va sun’iy intellekt vositalaridan foydalanishni qamrab oladi.

Raqamli vositalardan foydalanishda ularning texnik imkoniyatlari emas, avvalo didaktik qiymati hisobga olinishi kerak. O‘qituvchi raqamli vosita qanday biologik tushunchani anglashga yordam berishi, o‘quvchining qanday faoliyatini tashkil etishi va kutilayotgan natijaga qanday ta’sir ko‘rsatishini aniqlashi lozim. Masalan, hujayra bo‘linishi animatsiyasidan foydalanish jarayon bosqichlarini ko‘rsatish bilan cheklanmasligi, balki o‘quvchilarga bosqichlarni qiyoslash, xatolarni aniqlash va jarayonning biologik ahamiyatini izohlash imkonini berishi kerak.

Raqamli-texnologik faoliyat elektron ta’lim kontentini yaratishni ham nazarda tutadi. O‘qituvchi taqdimot, infografika, interaktiv topshiriq, videodars, virtual tajriba yo‘riqnomasi va elektron baholash materiallarini pedagogik dizayn tamoyillari asosida ishlab chiqishi zarur. Bunda matn, tasvir, audio va animatsiyaning ortiqcha yuklama hosil qilmasligi, axborotning ilmiy aniqligi va o‘quvchilar uchun tushunarliligi ta’minlanishi lozim.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Sun'iy intellekt vositalari biologiya o'qituvchisiga dars rejasini ishlab chiqish, topshiriqlarni differensiallashtirish, matnlarni moslashtirish va tezkor teskari aloqa tayyorlashda yordam berishi mumkin. Biroq o'qituvchi sun'iy intellekt yaratgan materialni tayyor va ishonchli mahsulot sifatida qabul qilmasligi, uning biologik aniqligi, metodik maqsadga muvofiqligi va etik jihatlarini mustaqil tekshirishi kerak.

Tadqiqotchilik yo'nalishi biologiya o'qituvchisining ilmiy va pedagogik muammolarni aniqlash, ma'lumot to'plash, tahlil qilish hamda dalillarga asoslangan xulosa chiqarish qobiliyatini ifodalaydi. Biologiya tajriba va kuzatishga asoslangan fan bo'lganligi sababli, o'qituvchi o'quvchilarning tadqiqotchilik faoliyatini tashkil etish metodikasini egallashi zarur.

Mazkur yo'nalish doirasida o'qituvchi biologik muammoni shakllantirish, tadqiqot savoli va farazini ilgari surish, tajriba rejasini ishlab chiqish, o'zgaruvchilarni aniqlash, natijalarni qayd etish va ularni ilmiy talqin qilish faoliyatlarini boshqaradi. O'quvchilar faqat tayyor tajriba yo'riqnomasini bajarib qolmasdan, tajribaning maqsadini anglashi, natijalarni tahlil qilishi va o'z xulosasini dalillar bilan asoslashni o'rganishi kerak.

Raqamli texnologiyalar biologik tadqiqotlarning ko'lamini kengaytiradi. Elektron sensorlar, raqamli mikroskopiya, mobil o'lchov vositalari, elektron jadvallar va ma'lumotlarni vizuallashtirish dasturlari o'quvchilarga katta hajmdagi ma'lumotlarni yig'ish hamda tahlil qilish imkonini beradi. O'qituvchi ushbu vositalardan foydalanish jarayonida o'lchov aniqligi, ma'lumotlarning ishonchliligi va xulosalarning asoslanganligiga e'tibor qaratishi lozim.

Tadqiqotchilik faoliyati o'qituvchining o'z pedagogik amaliyotini o'rganishini ham qamrab oladi. U dars samaradorligini, o'quvchilar tomonidan yo'l qo'yilgan xatolarni, qo'llangan metodlarning natijadorligini va raqamli vositalarning ta'lim natijalariga ta'sirini tahlil qilishi kerak. Bunday pedagogik tadqiqotlar o'qituvchining metodik qarorlarini subyektiv taassurot emas, balki kuzatuv va dalillar asosida takomillashtirishiga xizmat qiladi.

Kommunikativ yo'nalish biologiya o'qituvchisining o'quvchilar, ota-onalar, hamkasblar va boshqa ta'lim ishtirokchilari bilan samarali pedagogik muloqot o'rnatish qobiliyatini ifodalaydi. Biologik mazmunni ilmiy jihatdan aniq, tushunarli va mantiqiy bayon qilish ushbu yo'nalishning asosiy shartlaridan biridir.

Biologiya darsida kommunikatsiya faqat o'qituvchining ma'lumot berishi bilan cheklanmasligi kerak. U o'quvchilarni savol berish, fikr bildirish, dalillarni muhokama qilish, biologik muammolarga nisbatan o'z pozitsiyasini asoslash va guruhda ishlashga yo'naltirishi lozim. Ochiq, muammoli va izlanishga undovchi savollardan foydalanish o'quvchilarning ilmiy tafakkurini rivojlantiradi.

Raqamli ta'lim muhitida kommunikativ faoliyat elektron platformalar, videokonferensiyalar, forumlar, messenjerlar va hamkorlik vositalari orqali ham amalga oshiriladi. O'qituvchi raqamli muloqotning pedagogik va etik qoidalarini bilishi, topshiriqlarni aniq ifodalashi, o'quvchilarga o'z vaqtida teskari aloqa berishi va virtual muhitda hurmatga asoslangan munosabatni ta'minlashi zarur.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Kommunikativ yo‘nalish ilmiy til madaniyatini rivojlantirishni ham nazarda tutadi. O‘qituvchi biologik terminlarni to‘g‘ri qo‘llashi, o‘quvchilarning oddiy hayotiy tushunchalardan ilmiy tushunchalarga o‘tishini qo‘llab-quvvatlashi va ilmiy dalil bilan shaxsiy fikr o‘rtasidagi farqni tushuntirishi kerak.

Refleksiv yo‘nalish biologiya o‘qituvchisining o‘z kasbiy faoliyatini tahlil qilishi, erishilgan natijalarni baholashi, kamchiliklar sababini aniqlashi va keyingi faoliyatini takomillashtirish qobiliyatini ifodalaydi. Refleksiya o‘qituvchining uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta’minlaydigan asosiy mexanizmlardan biridir.

Refleksiv faoliyatda o‘qituvchi dars maqsadiga erishilganlik darajasini, tanlangan metodlarning samaradorligini, o‘quvchilarning ishtiroki va o‘zlashtirishidagi qiyinchiliklarni tahlil qiladi. Masalan, o‘quvchilar biologik jarayonni noto‘g‘ri tushungan bo‘lsa, o‘qituvchi faqat o‘quvchi xatosini qayd etmasdan, o‘zining tushuntirish usuli, foydalanilgan model yoki topshiriqning aniqligini ham qayta ko‘rib chiqishi lozim.

Raqamli vositalar refleksiv faoliyat uchun keng imkoniyat yaratadi. Elektron baholash natijalari, o‘quv platformasidagi faollik ko‘rsatkichlari, videodars yozuvlari va raqamli portfolio o‘qituvchiga o‘z faoliyatini dalillar asosida tahlil qilish imkonini beradi. Biroq raqamli ma’lumotlarni mexanik tarzda qabul qilish emas, ularning pedagogik mazmunini to‘g‘ri talqin qilish muhimdir.

Refleksiv faoliyat natijasida o‘qituvchi o‘zining individual kasbiy rivojlanish ehtiyojlarini aniqlaydi. U biologik mazmun, metodika, raqamli texnologiya yoki kommunikativ faoliyatning qaysi jihatlarini rivojlantirish zarurligini belgilab, malaka oshirish va mustaqil ta’lim yo‘nalishlarini rejalashtiradi.

Axborot xavfsizligiga oid yo‘nalish biologiya o‘qituvchisining raqamli ta’lim muhitida shaxsiy ma’lumotlar, mualliflik huquqi, akademik halollik va axborotning ishonchliligini ta’minlashga doir bilim hamda ko‘nikmalarini ifodalaydi. Raqamli texnologiyalardan foydalanish kengaygan sari ushbu yo‘nalish o‘qituvchining kasbiy mas’uliyatida muhim o‘rin egallaydi.

O‘qituvchi o‘quvchilarning shaxsiy ma’lumotlari, rasmlari, videoyozuvlari va baholash natijalarini himoya qilishi, ularni ruxsatsiz tarqatmasligi lozim. Elektron platformalarni tanlashda ma’lumotlarni saqlash va himoya qilish shartlariga e’tibor berish, ochiq havolalar va noma’lum dasturlardan foydalanishda ehtiyotkorlikka rioya qilish zarur.

Mualliflik huquqiga rioya qilish ham axborot xavfsizligining muhim tarkibiy qismidir. O‘qituvchi internetdan olingan tasvir, video, matn va boshqa materiallarning manbasini ko‘rsatishi, litsenziya shartlarini hisobga olishi hamda o‘quvchilarga plagiat va noqonuniy nusxa ko‘chirishning mazmunini tushuntirishi kerak. Shu bilan birga, sun’iy intellekt vositalaridan foydalanishda yaratilgan mazmun mualliflig‌i, manbalarning tekshirilishi va akademik halollik masalalari alohida nazorat qilinishi lozim.

Biologik axborot bilan ishlashda noto‘g‘ri, manipulyativ yoki soxta ilmiy ma’lumotlardan himoyalanish ham katta ahamiyatga ega. O‘qituvchi sog‘liq, genetika, ekologiya, vaksinalar, evolyutsiya va biotexnologiyaga oid internet ma’lumotlarini ilmiy

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

mezonlar asosida tekshirishi va o‘quvchilarda manbalarni tanqidiy baholash ko‘nikmasini shakllantirishi zarur.

Shunday qilib, predmetga oid, metodik-loyihaviy, raqamli-texnologik, tadqiqotchilik, kommunikativ, refleksiv va axborot xavfsizligiga oid yo‘nalishlar biologiya o‘qituvchisining kasbiy-metodik faoliyatini yaxlit holda tavsiflaydi. Ushbu yo‘nalishlarning har biri alohida ahamiyatga ega bo‘lsa-da, ular o‘zaro integratsiyada namoyon bo‘lgandagina o‘qituvchining raqamli transformatsiya talablariga mos kasbiy faoliyati shakllanadi. Predmetga oid bilim metodik loyihalash orqali o‘quv faoliyatiga aylantiriladi, raqamli texnologiyalar ushbu faoliyatning imkoniyatlarini kengaytiradi, tadqiqotchilik uning ilmiy asoslanganligini ta’minlaydi, kommunikatsiya ta’lim ishtirokchilarining hamkorligini tashkil etadi, refleksiya faoliyatni takomillashtiradi, axborot xavfsizligi esa raqamli jarayonning huquqiy va etik barqarorligini kafolatlaydi.

Raqamli transformatsiya biologiya o‘qituvchisining kasbiy-metodik faoliyati mazmuni, shakli va natijalariga qo‘yiladigan talablarni sezilarli darajada yangilamoqda. Zamonaviy sharoitda biologiya o‘qituvchisi faqat fan mazmunini yetkazuvchi mutaxassis emas, balki ta’lim jarayonini loyihalashtiruvchi, raqamli resurslarni tanlovchi va yaratuvchi, o‘quvchilarning tadqiqotchilik faoliyatini tashkil etuvchi, ta’lim natijalarini tahlil qiluvchi hamda raqamli muhitda mas’uliyatli faoliyat yurituvchi pedagog sifatida namoyon bo‘ladi.

Tahlillar biologiya o‘qituvchisining kasbiy-metodik faoliyatini predmetga oid, metodik-loyihaviy, raqamli-texnologik, tadqiqotchilik, kommunikativ, refleksiv va axborot xavfsizligiga oid yo‘nalishlar birligida ko‘rib chiqish zarurligini ko‘rsatdi. Ushbu tarkibiy yo‘nalishlar bir-biridan ajratilgan holda emas, balki o‘zaro integratsiyada rivojlantirilgandagina o‘qituvchining zamonaviy kasbiy tayyorgarligi to‘liq shakllanadi.

Predmetga oid yo‘nalish biologik tushuncha, qonuniyat va nazariyalarni chuqur egallashni, ilmiy axborotni tanqidiy baholashni hamda biologik mazmunni o‘quvchilarning yosh va bilish xususiyatlariga moslashtirishni talab etadi. Metodik-loyihaviy yo‘nalish esa davlat ta’lim standartlari, malaka talablari va o‘quv dasturlari asosida dars maqsadi, mazmuni, metodlari, vositalari va baholash mexanizmlarini yaxlit loyihalashtirish qobiliyatini ifodalaydi.

Raqamli-texnologik faoliyatning samaradorligi o‘qituvchining texnik vositalarni ishlata olishiga emas, balki ularni biologiya ta’limining maqsad va mazmuniga muvofiq tanlashi hamda pedagogik jarayonga asosli integratsiyalashiga bog‘liq. Virtual laboratoriyalar, biologik simulyatsiyalar, raqamli mikroskoplar, elektron platformalar va sun’iy intellekt vositalari real tajribani to‘liq almashtiruvchi emas, balki uning imkoniyatlarini kengaytiruvchi didaktik vosita sifatida qo‘llanishi lozim.

Tadqiqotchilik yo‘nalishi o‘qituvchidan biologik va pedagogik muammolarni aniqlash, tajriba va kuzatishlarni tashkil etish, ma’lumotlarni tahlil qilish hamda metodik qarorlarni dalillar asosida qabul qilishni talab qiladi. Kommunikativ yo‘nalish biologik mazmunni ilmiy va tushunarli bayon etish, muammoli savollar asosida o‘quvchilarni fikrlashga undash,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

raqamli hamkorlikni tashkil etish va asoslangan teskari aloqa berish orqali namoyon bo‘ladi.

Refleksiv faoliyat o‘qituvchining o‘z darslarini, qo‘llangan metod va vositalarning samaradorligini, o‘quvchilar natijalari hamda uchrayotgan qiyinchiliklarni muntazam tahlil qilishini nazarda tutadi. Bu jarayon o‘qituvchiga o‘z kasbiy ehtiyojlarini aniqlash, individual rivojlanish yo‘nalishlarini belgilash va metodik faoliyatini uzluksiz takomillashtirish imkonini beradi.

Raqamli muhitning kengayishi axborot xavfsizligi, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, mualliflik huquqi, akademik halollik va biologik axborotning ilmiy ishonchliligiga rioya etishni ham biologiya o‘qituvchisining muhim kasbiy majburiyatiga aylantirmoqda. Ayniqsa, sun’iy intellekt va ochiq internet resurslaridan foydalanishda yaratilgan mazmunni ilmiy, metodik va axloqiy jihatdan tekshirish talab etiladi.

Davlat ta’lim standartlari va ta’lim sohasiga oid normativ-huquqiy hujjatlar biologiya o‘qituvchisining raqamli kompetentligini qo‘shimcha texnik ko‘nikma emas, balki ta’lim sifatini ta’minlashga xizmat qiladigan integrativ kasbiy sifat sifatida shakllantirishni taqozo etadi. Shu sababli pedagogik oliy ta’lim va malaka oshirish dasturlarida biologik bilimlar, metodik loyihalash, raqamli pedagogika, tadqiqotchilik, refleksiya va axborot xavfsizligi mazmunini o‘zaro bog‘liq holda rivojlantirish zarur.

Umuman olganda, raqamli transformatsiya sharoitida biologiya o‘qituvchisining kasbiy-metodik faoliyatini takomillashtirish ta’limga texnologiyalarni shunchaki joriy etish bilan cheklanmaydi. Asosiy vazifa raqamli vositalardan ilmiy asoslangan, didaktik jihatdan maqsadga muvofiq, xavfsiz va mas’uliyatli foydalanishga qodir, o‘z faoliyatini muntazam tahlil qiladigan hamda uzluksiz kasbiy rivojlanishga tayyor biologiya o‘qituvchisini shakllantirishdan iborat.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi. Ta’lim to‘g‘risida: O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-son Qonuni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. – 2020. – URL: https://lex.uz/docs/-5013007
2. Oliy ta’limning davlat ta’lim standarti. Asosiy qoidalar: O‘z DSt 3556:2021. – Toshkent, 2021. – O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirining 2021-yil 19-oktabrdagi 35-2021-son buyrug‘i bilan tasdiqlangan, 2021-yil 27-oktabrda 43-son bilan davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgan. – URL: https://ssuv.uz/uz/pages/view?slug=dts
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus ta’limning davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida: 2017-yil 6-apreldagi 187-son qaror // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. – 2017. – URL: https://lex.uz/docs/-3153714
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida: 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

son Farmon // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – 2019. – URL: https://lex.uz/docs/-4545884
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida: 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son Farmon // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – 2020. – URL: https://lex.uz/docs/-5030957
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Pedagogik ta'lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida: 2022-yil 21-iyundagi PQ-289-son qaror // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – 2022. – URL: https://lex.uz/docs/-6079561
7. O'zbekiston Respublikasi. Pedagogning maqomi to'g'risida: O'zbekiston Respublikasining 2024-yil 1-fevraldagi O'RQ-901-son Qonuni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – 2024. – URL: https://lex.uz/docs/-6786401
8. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Maktabgacha, umumiy o'rta, o'rta maxsus, professional va maktabdan tashqari ta'lim tashkilotlari pedagog kadrlarini attestatsiyadan o'tkazish tartibini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida: 2021-yil 17-sentabrdagi 572-son qaror // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – 2021. – URL: https://lex.uz/docs/-5641270
9. O'zbekiston Respublikasi. Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida: O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-iyuldagi O'RQ-547-son Qonuni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – 2019. – URL: https://lex.uz/docs/-4396419
10. O'zbekiston Respublikasi. Kiberxavfsizlik to'g'risida: O'zbekiston Respublikasining 2022-yil 15-apreldagi O'RQ-764-son Qonuni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – 2022. – URL: https://lex.uz/docs/-5960604
11. O'zbekiston Respublikasi. Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida: O'zbekiston Respublikasining 2006-yil 20-iyuldagi O'RQ-42-son Qonuni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – 2006. – URL: https://lex.uz/docs/-1022944
12. Shulman L. S. Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching // Educational Researcher. – 1986. – Vol. 15, No. 2. – P. 4–14. – DOI: 10.3102/0013189X015002004. – URL: https://doi.org/10.3102/0013189X015002004
13. Mishra P., Koehler M. J. Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge // Teachers College Record. – 2006. – Vol. 108, No. 6. – P. 1017–1054. – DOI: 10.1111/j.1467-9620.2006.00684.x. – URL: https://doi.org/10.1111/j.1467-9620.2006.00684.x
14. Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu / ed. by Y. Punie. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. – 95 p. – EUR 28775 EN. – ISBN 978-92-79-73494-6. – DOI: 10.2760/159770. – URL: https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC107466

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

15. UNESCO. UNESCO ICT Competency Framework for Teachers. Version 3. – Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2018. – 68 p. – ISBN 978-92-3-100285-4. – URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000265721
16. Miao F., Holmes W. Guidance for Generative AI in Education and Research. – Paris: UNESCO, 2023. – 44 p. – ISBN 978-92-3-100612-8. – URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000386693
17. de Jong T., Linn M. C., Zacharia Z. C. Physical and Virtual Laboratories in Science and Engineering Education // Science. – 2013. – Vol. 340, No. 6130. – P. 305–308. – DOI: 10.1126/science.1230579. – URL: https://doi.org/10.1126/science.1230579

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

HARBIY MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMLARI.

Kaxxarov Siyavush Xudoyor o‘g‘li, Namangan Davlat Universiteti mustaqil tadqiqotchisi.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada harbiy madaniyatning mazmun-mohiyati, uning yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashdagi o‘rni hamda ta’lim tizimidagi ahamiyati ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilingan. Harbiy madaniyatni shakllantirishning nazariy asoslari, tarixiy ildizlari va zamonaviy pedagogik mexanizmlari yoritilgan. Tadqiqotda harbiy madaniyatni rivojlantirishda ta’lim muassasalarining o‘rni, chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik tizimining ahamiyati, harbiy-vatanparvarlik tarbiyasining normativ-huquqiy asoslari hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, interaktiv metodlar, keys tahlili va loyiha faoliyatining yoshlar ongida harbiy madaniyatga oid bilim, ko‘nikma va qadriyatlarni shakllantirishdagi samaradorligi asoslab berilgan.

MAQSAD: yoshlarda harbiy madaniyatni shakllantirishning ilmiy-pedagogik va nazariy asoslarini tahlil qilish, uning tarixiy ildizlarini o‘rganish hamda ta’lim tizimida zamonaviy pedagogik mexanizmlar va interaktiv texnologiyalarni qo‘llash samaradorligini asoslash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot jarayonida O‘zbekiston Respublikasining me’yoriy-huquqiy hujjatlari (qonunlar, konsepsiyalar, Hukumat qarorlari), T. Kun va A. A. Samadovning ta’lim paradigmalari haqidagi ilmiy yondashuvlari, Amir Temur harbiy merosi va “Temur tuzuklari” tamoyillari, xalqaro (NATO davlatlari) va milliy tajriba hamda pedagogik tahlil, tizimli yondashuv va kompetensiyaviy modellashtirish metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: harbiy madaniyatni ta’lim bosqichlariga integratsiyalashning o‘quv-metodik, ma’naviy-tarbiyaviy, tashkiliy va axborot-kommunikatsion mexanizmlari tizimlashtirilib, chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik, keys-stadi, loyiha faoliyati, “Vatan tayanchi” harakati hamda “Shunqorlar” va “Vatanparvarlar” musobaqalarining yoshlarda intizom, mas’uliyat va strategik tafakkurni shakllantirishdagi amaliy ahamiyati yoritildi.

XULOSA: harbiy madaniyatni shakllantirish ta’lim tizimining barcha bosqichlarida izchil amalga oshirilishi lozim bo‘lgan, shaxsning ma’naviy yetukligi, fuqarolik mas’uliyati va Vatan himoyasiga tayyorligini ta’minlovchi kompleks ijtimoiy-pedagogik tizim hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: harbiy madaniyat, harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi, ta’lim tizimi, pedagogik mexanizmlar, chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik, vatanparvarlik, kompetensiyaviy yondashuv, interaktiv ta’lim texnologiyalari.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ВОЕННОЙ КУЛЬТУРЫ.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Каххаров Сиявуш Худойор оглы, независимый исследователь Наманганского государственного университета.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье с научно-педагогической точки зрения анализируются сущность военной культуры, её значение в воспитании молодёжи в духе патриотизма и роль в системе образования. Освещены теоретические основы, исторические корни и современные педагогические механизмы формирования военной культуры. Рассмотрены значение системы допризывной подготовки, роль образовательных учреждений в развитии военной культуры, нормативно-правовые основы военно-патриотического воспитания, а также вопросы использования современных педагогических технологий. Особое внимание уделено эффективности интерактивных методов, кейс-технологий и проектной деятельности в формировании у молодёжи знаний, навыков и ценностей, связанных с военной культурой.

ЦЕЛЬ: научно-педагогический анализ теоретических основ формирования военной культуры у молодежи, изучение ее исторических корней и обоснование эффективности применения современных педагогических механизмов и интерактивных технологий в системе образования.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в ходе исследования использованы нормативно-правовые акты Республики Узбекистан (законы, концепции, постановления Правительства), научные подходы Т. Куна и А. А. Самадова о парадигмах образования, военное наследие Амира Темура и принципы «Уложений Темура», международный (страны НАТО) и национальный опыт, а также методы научно-педагогического анализа, системного подхода и компетентностного моделирования.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: систематизированы учебно-методические, духовно-воспитательные, организационные и информационно-коммуникационные механизмы интеграции военной культуры в образовательный процесс, а также раскрыта практическая значимость допризывной подготовки, кейс-методов, проектной деятельности, движения «Ватан таянчи», военно-спортивных соревнований «Шункорлар» и «Ватанпарварлар» в формировании дисциплины, ответственности и стратегического мышления молодежи.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: формирование военной культуры представляет собой комплексную социально-педагогическую систему, которая должна последовательно реализовываться на всех уровнях образования, обеспечивая духовную зрелость, гражданскую ответственность и готовность личности к защите Родины.

Ключевые слова: военная культура, военно-патриотическое воспитание, система образования, педагогические механизмы, допризывная подготовка, патриотизм, компетентностный подход, интерактивные образовательные технологии.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

PEDAGOGICAL MECHANISMS OF MILITARY CULTURE FORMATION.

Kakhkharov Siyavush Khudoyor oglu, independent researcher at Namangan State University.

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes the essence of military culture, its role in fostering patriotism among young people, and its significance within the educational system from a scientific and pedagogical perspective. The theoretical foundations, historical roots, and modern pedagogical mechanisms of military culture formation are examined. The study highlights the role of educational institutions, the importance of pre-conscription training, the legal and institutional framework of military-patriotic education, and the application of modern educational technologies. Particular attention is paid to the effectiveness of interactive methods, case-study approaches, and project-based learning in developing military-cultural knowledge, skills, and values among young people.

AIM: to provide a scientific-pedagogical analysis of the theoretical foundations of military culture formation among young people, explore its historical roots, and substantiate the effectiveness of implementing modern pedagogical mechanisms and interactive technologies in the education system.

MATERIALS AND METHODS: the study utilized the regulatory and legal framework of the Republic of Uzbekistan (laws, concepts, government resolutions), scientific paradigms of T. Kuhn and A. A. Samadov, the military heritage of Amir Temur and the principles of "Temur's Code", international (NATO countries) and national experiences, alongside methods of scientific-pedagogical analysis, systemic approach, and competency-based modeling.

DISCUSSION AND RESULTS: the educational-methodological, spiritual-developmental, organizational, and information-communicative mechanisms of integrating military culture into education were systematized, emphasizing the practical role of pre-conscription training, case studies, project-based learning, the "Vatan Tayanchi" movement, and sports competitions like "Shunqorlar" and "Vatanparvarlar" in fostering discipline, responsibility, and strategic thinking.

CONCLUSION: the formation of military culture serves as a comprehensive socio-pedagogical system that must be implemented consistently across all educational levels to ensure spiritual maturity, civic responsibility, and readiness for national defense.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Keywords: military culture, military-patriotic education, education system, pedagogical mechanisms, pre-conscription training, patriotism, competency-based approach, interactive educational technologies.

Bugungi globallashuv sharoitida dunyo miqyosida kuzatilayotgan murakkab harbiy-siyosiy jarayonlar, geosiyosiy raqobatning kuchayishi hamda xalqaro xavfsizlikka tahdidlarning xilma-xillashuvi jamiyat oldiga yangi vazifalarni qo‘ymoqda. Bunday sharoitda davlat xavfsizligi va barqaror taraqqiyotini ta’minlash faqat harbiy salohiyat yoki texnik imkoniyatlar bilan emas, balki fuqarolarning ma’naviy-axloqiy tayyorgarligi, vatanparvarlik ruhiyati va harbiy madaniyat darajasi bilan ham chambarchas bog‘liqdir. Shu sababli yosh avlodda harbiy bilim, ko‘nikma va malakalar bilan bir qatorda harbiy madaniyatga oid kompetensiyalarni shakllantirish masalasi ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biriga aylanmoqda. Harbiy madaniyatning shakllanishi shaxsda mas’uliyat, intizom, fuqarolik pozitsiyasi, Vatan taqdiriga daxldorlik hissi hamda murakkab vaziyatlarda oqilona qaror qabul qilish qobiliyatining rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu jihatdan harbiy ta’lim va tarbiya tizimi nafaqat mudofaa salohiyatini mustahkamlash, balki ma’naviy yetuk avlodni tarbiyalashning muhim vositasi sifatida namoyon bo‘lmoqda.

So‘nggi yillarda mamlakatimizda harbiy ta’lim tizimini takomillashtirish, harbiy ilm-fan rivojini qo‘llab-quvvatlash va yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga qaratilgan islohotlar izchil amalga oshirilmoqda. Zamonaviy qurolli mojarolar xarakterining o‘zgarishi, axborot texnologiyalarining harbiy sohaga keng kirib kelishi hamda xavfsizlik tahdidlarining murakkablashuvi ta’lim jarayonini yangi mazmun bilan boyitishni talab qilmoqda. Natijada harbiy pedagogika oldiga nafaqat malakali mutaxassis tayyorlash, balki strategik fikrlaydigan, yuksak ma’naviyat va mustahkam fuqarolik pozitsiyasiga ega shaxsni tarbiyalash vazifasi qo‘yilmoqda. Shu nuqtai nazardan harbiy madaniyatni shakllantirishga qaratilgan pedagogik faoliyatning mazmunini yangilash, innovatsion ta’lim texnologiyalaridan foydalanish va mazkur yo‘nalishda faoliyat yuritadigan pedagog kadrlar salohiyatini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “...maxsus ta’lim maskanlarida tahsil olayotgan farzandlarimiz qalbida milliy ruh, ona Vatanga mehr va sadoqat, adolat tuyg‘usini har tomonlama kuchaytirish, buyuk ajdodlarimiz, jumladan, Amir Temur, Jaloliddin Manguberdi, Shohruh Mirzo, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi sarkardalarning boy jang san’atidan keng foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi” [1].

Harbiy madaniyatning shakllanishi o‘zbek davlatchiligi tarixida shakllangan boy harbiy meros bilan uzviy bog‘liqdir. Ayniqsa, Amir Temur tomonidan yaratilgan harbiy boshqaruv tizimida intizom, adolat, mas’uliyat va sadoqat tamoyillariga alohida e’tibor qaratilgani bugungi harbiy ta’lim va tarbiya tizimi uchun ham muhim nazariy manba hisoblanadi. “Temur tuzuklari”da qo‘shin boshqaruvi, harbiy intizom, sarkardalarning

[1] Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – 387 b.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

ma’naviy fazilatlari hamda jangchilarning axloqiy qiyofasiga oid qarashlar o‘z aksini topgan bo‘lib, ular harbiy madaniyatning tarixiy asoslarini tashkil etadi. Davlatimiz rahbari tomonidan Amir Temurning “g‘alaba taqdirini, avvalo, qo‘shinning jangovar ruhi va tayyorgarligi, ma’naviy qudrati va mustahkam irodasi hal qiladi”[2] – degan fikrining keltirilishi ham bejiz emas. Zero, mazkur qarash bugungi kunda ham harbiy xizmat samaradorligini ta’minlashda inson omili, ma’naviy tayyorgarlik va ruhiy barqarorlik hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi. Shu ma’noda harbiy madaniyatni shaxsning harbiy sohaga oid bilimlari, qadriyatlari, kasbiy fazilatlari, fuqarolik mas’uliyati va axloqiy me’yorlarini o‘zida mujassamlashtiruvchi murakkab ijtimoiy-pedagogik hodisa sifatida baholash mumkin.

Bugungi kunda O‘zbekistonda harbiy madaniyatni rivojlantirish va uni yoshlar ongiga singdirishga qaratilgan tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. Harbiy akademiyalar, “Temurbeklar maktablari”, akademik litseylar va umumta’lim muassasalarida tashkil etilgan vatanparvarlik tarbiyasi tizimi yoshlarning harbiy sohaga bo‘lgan qiziqishini oshirish bilan bir qatorda ularda milliy g‘urur, Vatanga sadoqat va fuqarolik mas’uliyatini shakllantirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, ommaviy axborot vositalari, internet tarmoqlari va zamonaviy mediasfera imkoniyatlaridan foydalanish orqali harbiy xizmatchilarning fidokorona faoliyati, mamlakat mudofaa tizimidagi islohotlar va harbiy kasbning ijtimoiy ahamiyati keng targ‘ib etilmoqda. Bunday faoliyat natijasida harbiy sohaga nisbatan ijobiy jamoatchilik fikri shakllanib, yoshlarning kasbiy orientatsiyasi va vatanparvarlik ruhiyati mustahkamlanmoqda. Harbiy madaniyatning yana bir muhim jihati shundaki, u shaxsning nafaqat jangovar tayyorgarligini, balki ma’naviy yetukligi, kasbiy mas’uliyati, kommunikativ qobiliyati va murakkab vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish salohiyatini ham rivojlantiradi. Shu sababli harbiy madaniyatni shakllantirish bugungi kunda ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalari faoliyatining strategik yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda.

Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga qaratilgan amaliy tashabbuslar orasida “Vatan tayanchi” harakati alohida o‘rin tutadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek, mazkur harakat doirasida respublika bo‘yicha yigirma mingdan ortiq yoshlarni qamrab olgan guruhlarning faoliyat yuritayotgani yosh avlod qalbida Vatanga muhabbat va sadoqat tuyg‘ularini mustahkamlashga xizmat qilmoqda[3]. Ushbu tashabbus yoshlarda faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish, ularda milliy g‘urur va daxldorlik hissini kuchaytirish hamda harbiy madaniyatning dastlabki elementlarini bosqichma-bosqich qaror toptirishning samarali mexanizmlaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Natijada harbiy madaniyat shaxsning nafaqat kasbiy tayyorgarligini, balki uning ma’naviy kamoloti, fuqarolik mas’uliyati va jamiyat taraqqiyotiga daxldorlik hissini shakllantiruvchi muhim ijtimoiy qadriyat sifatida namoyon bo‘ladi.

[2] Mirziyoyev Sh.M. Bir bo‘lsak – yagona xalqmiz, birlashsak – Vatanmiz. T.8. – T.: O‘zbekiston, 2024. – B 247.
[3] Mirziyoev Sh.M. Xalqchil islohotlar xalqimiz manfaatlariga xizmat qiladi. T.7. – T.:O‘zbekiston, 2023. –B.251-252.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Harbiy ta'lim rivojlanishining hozirgi bosqichi T.Kun nazariyasida asoslab berilgan paradigmalarning almashinuvi davriga xos xususiyatlarni namoyon etmoqda. Mazkur yondashuvga ko'ra, ilmiy taraqqiyot muayyan bosqichlarda mavjud nazariy qarashlarning imkoniyatlari cheklanib, yangi ilmiy yondashuvlarga ehtiyoj kuchayadigan davrlarni boshdan kechiradi. Shu ma'noda, bugungi harbiy ta'lim tizimi ham an'anaviy metodologik qarashlardan zamonaviy kompetensiyaviy va innovatsion modellarga o'tish jarayonini boshdan kechirmoqda. T.Kun ta'kidlaganidek, "uning atributlari eski fanning inqirozi (mazmun tomondan – yetakchi usullarning ziddiyatlari, hissiy va irodaviy tomondan – ilmiy jamoatchilik tomonidan ishonchni yo'qotish), inqilobiy ilmiy farazlar va yechimlarning mavjudligi bilan ko'zga tashlanadi" [4]. Mazkur fikr bugungi harbiy ta'lim sohasida kuzatilayotgan o'zgarishlarning mohiyatini tushunishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqotchilar fikriga ko'ra, "harbiy ta'limning hozirgi paradigmasi jamiyat va armiyaning uzoq muddatli ijtimoiy-tarixiy va ijtimoiy-madaniy o'zgarishlarining mahsuli, harbiy fanning rivojlanishi esa muhim omillardan biridir. Harbiy ta'lim paradigmasi mohiyatan ilmiy-konseptual sxema bo'lib, harbiy o'qituvchilarning nazariy va amaliy faoliyati uchun me'yoriy asos bo'lib xizmat qiladi, u evristik jihatdan cheklangan vaqt uchun amal qiladi"[5]. Ushbu qarashdan kelib chiqib aytish mumkinki, harbiy ta'limni rivojlantirish masalasi faqat pedagogik muammo emas, balki globallashuv jarayonlari, innovatsion jamiyat shakllanishi, fan va texnologiyalar taraqqiyoti hamda xalqaro xavfsizlik tizimidagi transformatsiyalar bilan uzviy bog'liq bo'lgan murakkab ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Shu bois harbiy ta'lim mazmunini zamonaviy ehtiyojlar asosida takomillashtirish, ta'lim texnologiyalarini yangilash va pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, chaqiriqqacha tayyorgarlik tizimi orqali ma'naviy-axloqiy jihatdan yetuk, jismonan chiniqqan, psixologik jihatdan barqaror va Vatan himoyasiga tayyor bo'lgan yoshlarni tarbiyalash milliy xavfsizlikning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, bo'lajak harbiy mutaxassislarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish, ularda zamonaviy tahdid va chaqiriqlarga mos bilim, ko'nikma hamda malakalarni shakllantirish maqsadida ilg'or pedagogik texnologiyalar va amaliy tayyorgarlik mexanizmlarini joriy etishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu borada NATOga a'zo davlatlarning fuqarolarni harbiy xizmat va davlat mudofaasiga tayyorlash bo'yicha shakllantirgan metodologik tajribasi alohida ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotlarda qayd etilishicha, mazkur davlatlar tajribasini o'rganish va tahlil qilishga bo'lgan qiziqish bugungi kunda jahon miqyosida tobora ortib bormoqda[6]. Chunki zamonaviy xavfsizlik tizimida inson

[4] Кун Т. Структура научных революций. М.: "АСТ", 2020. – С. 89.
[5] Samadov A.A. O'zgaruvchan ta'lim paradigmasi sharoitida harbiy ta'lim o'qituvchisining kasbiy mahoratini takomillashtirish mazmuni.//Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar. 2022 yil № 12. – B 121.
[6] Корытков В.А. Система подготовки к военной службе современной молодежи в государствах - членах НАТО. – Белоруссия: БелГУ, Научные ведомости / С: Гуманитарные науки. 2019. Том 38, № 1. - С.155-160.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

kapitalining sifati va harbiy tayyorgarlik darajasi davlat mudofaa salohiyatining muhim ko‘rsatkichlaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ham yosh avlodni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash, ularda zamonaviy bilim va kompetensiyalarni shakllantirish hamda iqtidorlarini qo‘llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilgan. Xususan, O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi va “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi qonunlari yoshlarning intellektual salohiyatini rivojlantirish hamda ularni zamonaviy standartlar asosida tarbiyalashning mustahkam huquqiy asosini yaratdi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 18-yanvardagi “O‘zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatini 2025-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 23-son qarori[7] mamlakatimizda yoshlar siyosatini yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiluvchi muhim strategik hujjat sifatida qabul qilindi. Mazkur konsepsiya O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, amaldagi qonunchilik hujjatlari va Prezidentimiz tomonidan belgilangan ustuvor vazifalar asosida ishlab chiqilgan bo‘lib, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror rivojlanish maqsadlari hamda xalqaro yoshlar strategiyalarining asosiy tamoyillari bilan uyg‘unlashgan holda yoshlar siyosatini rivojlantirishni nazarda tutadi.

Mazkur huquqiy va tashkiliy mexanizmlar yoshlar ongida Vatan himoyasi, milliy xavfsizlik va fuqarolik mas’uliyatiga oid zamonaviy qarashlarni shakllantirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, yoshlarni harbiy xizmatga tayyorlash, ularning ma’naviy-ruhiy barqarorligini mustahkamlash va Vatan taqdiriga daxldorlik hissini kuchaytirishga qaratilgan ta’lim-tarbiyaviy tadbirlar izchil amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 23-fevraldagi “Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 140-son qarorida[8] yosh avlodni milliy mafkura va davlatga sadoqat tamoyillari asosida tarbiyalash ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Mazkur hujjatga muvofiq, yoshlar ongiga yurt mudofaasini sharafli burch va oliy mas’uliyat sifatida singdirish, ularda ajdodlarimizning ozodlik va mustaqillik yo‘lidagi qahramonliklari bilan faxrlanish tuyg‘usini shakllantirish, tarixiy merosimizga munosib voris bo‘lish hissini rivojlantirish hamda milliy Qurolli Kuchlarimizning jangovar salohiyatiga bo‘lgan ishonchni mustahkamlash vazifalari belgilab berilgan. Mazkur maqsadlar bevosita harbiy madaniyatni ta’lim tizimi orqali shakllantirishning strategik yo‘nalishlari sifatida namoyon bo‘ladi.

Ta’lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri chaqiriqqacha harbiy tayyorgarlik jarayonida yoshlarni davlat mustaqilligi, milliy xavfsizlik, hududiy yaxlitlik va fuqarolar osoyishtaligini ta’minlashdek yuksak maqsadlar yo‘lida ma’nan yetuk, jismonan chiniqqan, keng dunyoqarashli hamda yuksak intellektual salohiyatga ega shaxslar etib

[7] O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 18-yanvardagi “O‘zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatini 2025-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 23-sonli qarori // https://lex.uz/docs/5234746
[8] O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 23-fevraldagi «Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi 140-son Qarori // «Vatanparvar» gazetasi. – 2018. – 2 mart. – № 9 (2760).

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

tarbiyalashdan iboratdir. Chunki zamonaviy taraqqiyot sharoitida davlatlarning qudrati nafaqat texnik imkoniyatlar, balki inson kapitalining sifati, uning bilim darajasi va strategik tafakkuri bilan ham belgilanmoqda. Shu bois harbiy madaniyatni rivojlantirish jarayoni ham yangi mazmun kasb etib, u shaxsning ma'naviy, intellektual va kasbiy kamoloti bilan chambarchas bog'lanmoqda.

Tadqiqotchilar ta'kidlaganidek, "Ta'lim insonni rivojlantirishning eng muhim omili sifatida har qanday mamlakatda hozirgi davr uchun munosib bo'lgan aholi turmush darajasi va sifatiga erishish, ish bilan samarali bandlikni ta'minlash, barqaror rivojlanish, ijtimoiy tengsizlik darajasini pasaytirish, fuqarolik jamiyati tarkibini mustahkamlash, inson huquqlariga rioya etish va ularni samarali amalga oshirish, shaxsning imkoniyatlarini to'la va har taraflama ro'yobga chiqarish uchun shart-sharoitlar yaratish kabi bir qator iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy va gumanitar muammolarni hal qilishga katta ta'sir ko'rsatadi" [9]. Shu nuqtai nazardan qaraganda, harbiy madaniyat ta'limi ham Vatanga sadoqat, qat'iy intizom, mas'uliyat, jamoaviylik va fuqarolik burchi kabi fazilatlarni shakllantiruvchi murakkab ijtimoiy-pedagogik tizim sifatida namoyon bo'ladi. Ilmiy adabiyotlarda qayd etilishicha, "Harbiy madaniyatni pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilish, eng avvalo, uning shakllanish manbalari va ta'lim tizimi bilan uzviy bog'liqligini tushunishni talab qiladi. Bu madaniyat turi nafaqat maxsus harbiy muassasalarda, balki umumiy o'rta va oliy ta'lim muassasalarida ham maqsadli ravishda shakllantirilishi lozim"[10]. Chunki harbiy madaniyat Vatanga muhabbat, uni himoya qilishga tayyorlik va fuqarolik mas'uliyatini o'zida mujassamlashtirgan umummilliy qadriyat sifatida jamiyat taraqqiyotida muhim o'rin tutadi.

Pedagogik strategiya nuqtai nazaridan harbiy madaniyatni qaror toptirish jarayoni o'zaro bog'liq bo'lgan ikki ustuvor yo'nalishni qamrab oladi. Bir tomondan, u yoshlarda vatanparvarlik, fuqarolik mas'uliyati, milliy manfaatlarga daxldorlik hissi hamda jamiyat va davlat barqarorligini ta'minlashga nisbatan ongli munosabatni shakllantiradi. Ikkinchi tomondan esa, shaxsda qat'iy intizom, psixofiziologik barqarorlik, murakkab va ekstremal vaziyatlarda tezkor hamda oqilona qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Mazkur sifatlar majmui harbiy faoliyat samaradorligini ta'minlash bilan birga, barkamol shaxsni shakllantirishning muhim ma'naviy-pedagogik omili sifatida ham namoyon bo'ladi. Shu jihatdan harbiy madaniyat nafaqat harbiy xizmat bilan bog'liq kompetensiyalar yig'indisi, balki shaxsning ijtimoiy mas'uliyati, fuqarolik pozitsiyasi va ma'naviy kamolotini ifodalovchi murakkab ijtimoiy-pedagogik hodisa hisoblanadi.

Harbiy madaniyatni rivojlantirishda ta'lim tashkilotlarining o'rni alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur jarayon faqat nazariy bilimlarni egallash bilan cheklanib qolmay, balki amaliy mashg'ulotlar, simulyatsion vaziyatlar, rolli o'yinlar, harbiy-amaliy tadbirlar va innovatsion

[9] Salimov A.A. Ta'lim sohasida inson taraqqiyoti konsepsiyasining asosiy yo'nalishlari: iqt. fan. bo'yicha fal. dok. (PhD) diss. avtoref. – Samarqand, 2019. – 13 b.
[10] Рукавицын И.М., Алехин И.А., Саханский Н.Б. Альбом схем по истории военной педагогики. М., 1997.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

pedagogik texnologiyalar orqali amalga oshiriladi. Xususan, fuqarolik mudofaasi, hayot faoliyati xavfsizligi va umumiy jismoniy tayyorgarlik mashg‘ulotlari yoshlarning harbiy madaniyatga oid bilim, ko‘nikma va malakalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, tarbiyaviy tadbirlar, tarixiy qahramonlar hayoti va faoliyatini o‘rganish, milliy armiyaning rivojlanish bosqichlari bilan tanishish hamda harbiy qismlarga tashriflar uyushtirish yoshlarda harbiy iftixor, milliy g‘urur va Vatan himoyasiga daxldorlik hissini mustahkamlaydi. Bizningcha, aynan ta’lim muhiti harbiy madaniyatning nazariy asoslarini amaliy ko‘nikmalar bilan uyg‘unlashtirish imkonini beruvchi eng muhim ijtimoiy institutlardan biri hisoblanadi.

Pedagogik jihatdan harbiy madaniyat yosh avlod ongida Vatanga muhabbat, sadoqat va fidoyilik tuyg‘ularini qaror toptiruvchi muhim tarbiyaviy vosita sifatida namoyon bo‘ladi. U shaxsni nafaqat bilimli va yuqori malakali mutaxassis, balki yuksak ma’naviy qadriyatlarga ega, jamiyat va davlat oldidagi burchini chuqur anglaydigan fuqaro sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan harbiy madaniyatni ta’lim tizimiga integratsiya qilish nafaqat harbiy tayyorgarlikning, balki umumiy tarbiya jarayonining ham ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi. Chunki harbiy madaniyatning mazmun-mohiyatida intizom, mas’uliyat, burch, sadoqat, hamjihatlik va jamoaviylik kabi umuminsoniy qadriyatlar mujassam bo‘lib, ular yoshlarning ma’naviy kamolotiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Oliy ta’lim muassasalari bosqichida talabalarda tanqidiy fikrlash, mustaqil dunyoqarash va faol fuqarolik pozitsiyasi ma’lum darajada shakllangan bo‘ladi. Shu bois mazkur bosqichda harbiy madaniyatni rivojlantirish jarayoni faqat axloqiy tarbiya bilan chegaralanib qolmay, balki intellektual va falsafiy yondashuvlar asosida ham olib boriladi. Xususan, “Milliy g‘oya”, “O‘zbekiston tarixi”, huquqshunoslik va siyosatshunoslik fanlari orqali davlat va jamiyat xavfsizligi, Vatan himoyasining huquqiy asoslari, tinchlik va barqarorlikning qadri kabi masalalar keng yoritiladi. Talabalarning o‘z tashabbuslari asosida amalga oshiriladigan loyihalar, volontyorlik faoliyati, harbiy qismlardagi amaliyotlar hamda jamoat ishlaridagi ishtiroki ularda harbiy madaniyat mazmunini yanada chuqurroq anglash imkonini yaratadi. “Ta’limning har bir bosqichida harbiy madaniyatning tarkibiy jihatlari mos ravishda va izchil tarbiyalanishi talab etiladi. Maktabda – asos solish, kollejda – mustahkamlash, universitetda – chuqur idrok va faol hayotiy pozitsiya shakllantirish yo‘lida harbiy madaniyatni ta’lim jarayoniga maqsadli integratsiya qilish milliy va ma’naviy barkamollik sari xizmat qiladi”[11].

Mazkur fikr bugungi kunda ta’lim tizimi oldida turgan ustuvor vazifalardan biri harbiy madaniyatni yoshlarning dunyoqarashi va hayotiy pozitsiyasining tarkibiy qismiga aylantirish ekanligini ko‘rsatadi. Zamonaviy ta’lim tizimida harbiy madaniyat fundamental bilimlardan boshlab, qat’iy irodaviy tayyorgarlik va yuksak insoniy fazilatlarni

[11] O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 22-oktyabrdagi “Oliy harbiylashtirilgan ta’lim muassasalari to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi 655-son Qarori // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz/docs/5688550.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

shakllantirishgacha bo‘lgan barcha bosqichlarni qamrab oladi. Ushbu jarayon shaxsning professional sifatlarini rivojlantirish bilan bir qatorda, harbiy infratuzilma va mudofaa imkoniyatlaridan samarali foydalanish ko‘nikmalarini ham takomillashtiradi. Mohiyatan, bu individual salohiyat va strategik tafakkurni uyg‘unlashtiruvchi kompleks pedagogik model sifatida namoyon bo‘ladi.

Harbiy madaniyatning shakllanishida ta’lim jarayoni alohida o‘rin tutadi. U harbiy jamoalardagi rasmiy-nizomiy va norasmiy munosabatlar uyg‘unligini ta’minlash, g‘oyaviy va ma’naviy qadriyatlarni yoshlar ongiga singdirish hamda ularni mustahkamlashga xizmat qiladi. Ilmiy qarashlarda harbiy madaniyat ko‘pincha harbiy fanlar bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan, ta’lim-tarbiya jarayonida shakllanib, shaxs ongida barqarorlashadigan bilimlar, qadriyatlar va xulq-atvor me’yorlari majmui sifatida talqin etiladi. Shu sababli harbiy madaniyatni shakllantirish jarayoni faqat ma’lum bir fan yoki mashg‘ulot doirasida emas, balki butun ta’lim muassasasining ma’naviy muhitida namoyon bo‘lishi lozim.

Ilmiy-pedagogik kuzatuvlar va empirik tadqiqotlar natijalari yoshlarni chaqiriqqacha tayyorlashning amaldagi holati zamonaviy professional talablarga, xususan, kompetentlik darajasiga to‘liq mos kelmasligini ko‘rsatmoqda. Xususan, Z.Sh. Alimardonov bo‘lajak ofitserlarning kasbiy shakllanishini ijtimoiy-huquqiy va ma’naviy-axloqiy kompetensiyalar, strategik mobillik, operativ-taktik moslashuvchanlik, emotsional barqarorlik hamda vatanparvarlik fazilatlarining uyg‘unligi orqali izohlaydi. Mazkur yondashuv harbiy madaniyatni qaror toptirishda ta’lim tizimining hal qiluvchi va yetakchi o‘rin tutishini ilmiy jihatdan asoslaydi. Chunki zamonaviy harbiy mutaxassisdan nafaqat maxsus kasbiy bilimlar, balki yuqori darajadagi ma’naviy-axloqiy fazilatlar, kommunikativ salohiyat va strategik fikrlash ham talab etiladi.

Bu jarayonda harbiy madaniyatning ta’lim tizimiga integratsiya qilinishi o‘quv-tarbiyaviy muhitni sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadi. Ta’lim muassasalarida bunday muhitni shakllantirish nafaqat harbiy-tarbiyaviy bilimlarni berish, balki yuksak fuqarolik pozitsiyasiga ega bo‘lgan shaxsni tarbiyalashga qaratilgan tizimli faoliyatni ham taqozo etadi[12]. “Ta’lim muassasasidagi ichki tartib, formal ma’lumotlar taqdimoti, vaqtga rioya qilish, yoshlarda harbiy intizomni shakllantiradi. Bunda ustozlar namunasi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi” [13].

Ta’lim muassasalarida ma’naviy-axloqiy muhitni harbiy madaniyat tamoyillari asosida shakllantirish oddiy amaliy mashg‘ulotlar yoki mudofaa yo‘nalishidagi fanlarni o‘qitish bilan cheklanmaydigan murakkab pedagogik jarayon hisoblanadi. Mazkur jarayon ta’lim mazmuni, tarbiyaviy faoliyat, tashkiliy-boshqaruv mexanizmlari hamda ta’lim subyektlari o‘rtasidagi munosabatlar tizimining o‘zaro uyg‘unligini taqozo etadi. Shu bois harbiy madaniyatni qaror toptirish ta’lim muassasasining barcha faoliyat yo‘nalishlarini yagona

[12] "Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 140-son Qaror. O‘zbekiston Respublikasi VM. 23.02.2018-yil. // “Vatanparvar” gazetasi. – 2018. – 2 mart. – № 9 (2760).
[13] Mamarasulov B. Yoshlarda mas’uliyat tuyg‘usini shakllantirishda tartib va intizomning o‘rni. – Samarqand: Ilm-ziyo, 2020.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

maqsad – Vatanga sadoqatli, ma'naviy yetuk va mas'uliyatli shaxsni tarbiyalash g'oyasi atrofida birlashtirishni talab qiladi.

Birinchidan, o'quv dasturlarining mazmun-mohiyatini takomillashtirish va ularga harbiy-vatanparvarlik g'oyalarini izchil integratsiya qilish muhim ahamiyatga ega. Xususan, Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fanlari bilan bir qatorda tarix, adabiyot, falsafa va huquq kabi ijtimoiy-gumanitar fanlar mazmunida milliy qahramonlar merosi, Vatan himoyasi g'oyalari hamda harbiy xizmatning ijtimoiy ahamiyatini yoritish yoshlarning ma'naviy-axloqiy dunyoqarashini boyitadi. Shu bilan birga, jismoniy tayyorgarlik va mudofaa asoslari mashg'ulotlari orqali ularda intizom, iroda, matonat va amaliy tayyorgarlik kabi sifatlar shakllantiriladi.

Ikkinchidan, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning tarbiyaviy salohiyatidan samarali foydalanish lozim. Vatan himoyachilari kuni, xotira va qadrlash tadbirlari, harbiy qismlarga ekskursiyalar, faxriy harbiylar va soha mutaxassislari bilan uchrashuvlar yoshlarning tarixiy xotirasini mustahkamlash, ularda kasbiy sadoqat va fuqarolik mas'uliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bunday interfaol tadbirlar nazariy bilimlarni real hayotiy tajriba bilan bog'lash imkonini yaratadi.

Uchinchidan, ta'lim muassasasida sog'lom ijtimoiy-psixologik muhitni qaror toptirish zarur. Ichki tartib-qoidalarga rioya etish, mas'uliyatning aniq taqsimlanishi va o'zini o'zi boshqarish elementlarining mavjudligi yoshlarda harbiy intizom va tashabbuskorlik sifatlarini rivojlantiradi. Ayniqsa, pedagoglarning shaxsiy namunasi, ularning kasbiy mas'uliyati va fuqarolik pozitsiyasi tarbiyaviy ta'sirning eng samarali vositalaridan biri hisoblanadi.

To'rtinchidan, ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasi ham harbiy madaniyatni shakllantirishning muhim omillaridan biridir. "Vatan himoyachilari burchagi", "Shon-shuhrat kutubxonasi", harbiy texnika maketlari, elektron resurslar va multimedia vositalari asosida yaratilgan ta'lim muhiti yoshlarning qiziqishini oshirish bilan birga nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog'lash imkonini beradi. Shu bilan birga, ota-onalar va jamoatchilik institutlari bilan hamkorlikni rivojlantirish tarbiyaviy ishlarning samaradorligini yanada kuchaytiradi. Bu borada "Ota-onalarni vatanparvarlik tarbiyasiga jalb etish, mahallalardagi faollar bilan hamkorlikda harbiy-ma'rifiy tadbirlar o'tkazish ta'lim muassasasida olinayotgan tarbiyani hayotda mustahkamlashga xizmat qiladi"[14].

Beshinchidan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish orqali harbiy madaniyatni shakllantirish zamonaviy pedagogikaning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Onlayn seminarlar, virtual ekskursiyalar, vatanparvarlik mavzusidagi videomateriallar, mobil ilovalar va interaktiv platformalar yoshlarning harbiy sohaga oid bilimlarini kengaytirish hamda ularning mustaqil ta'lim olish imkoniyatlarini oshirishga xizmat qiladi.

[14] Bekmurodov S. "Oila va ta'lim muassasasi hamkorligida vatanparvarlik tarbiyasi"//"Pedagogika" jurnali, 2023, №2.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 8-noyabrdagi “Ta’lim muassasalarida chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlikni tashkil etish tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi 591-son qarori mamlakatimizda yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ularni Vatan himoyasiga doimo shay turishga hamda harbiy xizmatni o‘tashga tayyorlash ishlarini yanada takomillashtirish maqsadida qabul qilingan[15]. Mazkur hujjat harbiy madaniyatni shakllantirishning pedagogik asoslarini mustahkamlash bilan birga, yoshlarni chaqiriqqacha tayyorlash tizimining samaradorligini oshirishga qaratilgan vazifalarni ham belgilab beradi. Shu bilan birga, “Chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik” fani bo‘yicha Milliy o‘quv dasturida o‘quvchilarda harbiy qasamyodning mazmun-mohiyatini anglash, harbiy ish asoslari, zarur harbiy bilim va amaliy ko‘nikmalarni egallash, harbiy chiniqish, ruhiy barqarorlik, fuqaro muhofazasi hamda tibbiy bilim asoslarini o‘zlashtirish va ularni amaliyotda qo‘llay olish layoqatini shakllantirish ko‘zda tutilgan[16].

Umumiy o‘rta ta’lim tizimida esa o‘quvchilarda fanga oid kompetensiyalar bilan bir qatorda tayanch kompetensiyalarni rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Xususan, kommunikativ kompetensiya, axborot bilan ishlash kompetensiyasi, o‘zini o‘zi rivojlantirish kompetensiyasi hamda ijtimoiy-emotsional va fuqarolik kompetensiyalarini shakllantirish orqali yoshlarda Vatanga muhabbat, huquqiy madaniyat, mustaqil fikrlash, mas’uliyat va fuqarolik burchini anglash kabi fazilatlar rivojlantiriladi. Mazkur kompetensiyalar harbiy madaniyatning asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, yoshlarning Vatan oldidagi burchini ongli ravishda ado etishga tayyor bo‘lib kamol topishiga xizmat qiladi. O‘z navbatida, bu holat zamonaviy ta’lim tizimi zimmasiga intellektual salohiyati yuqori, strategik fikrlay oladigan, tahliliy yondashuvga ega va kasbiy jihatdan yetuk kadrlarni tayyorlashdek muhim vazifani yuklaydi.

Empirik izlanishlar shundan dalolat beradiki, harbiy ta’lim tizimidagi fan dasturlari hamda ishchi o‘quv dasturlarining samarali tatbiq etilishi yoshlarda kelgusida o‘zlari tanlagan kasbiy kompetensiyalarni muvaffaqiyatli egallashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, “Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ishlari samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”[17]gi Hukumat qarori asosida 2023–2027-yillarda yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ishlari samaradorligini oshirish konsepsiyasi hamda uni amalga oshirish bo‘yicha “Yo‘l xaritasi” ishlab chiqilgan. Konsepsiyada nazarda tutilgan tadbirlar yoshlarning psixologik, ijtimoiy va ma’naviy rivojlanish xususiyatlarini inobatga olgan holda besh bosqichda amalga oshiriladi: 1-bosqich (3–7 yosh), 2-bosqich (7–10 yosh), 3-bosqich (11–17 yosh), 4-bosqich (18–21 yosh) hamda 5-bosqich (22–30 yosh).

[15] O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 8-noyabrdagi “Ta’lim muassasalarida chaqiriqqa qadar boshlang‘ich tayyorgarlikni tashkil etish tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi 591-son Qarori // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. https://lex.uz/docs/6656753.
[16] O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi Chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik fanining milliy dasturi. www.uzedu.uz. – B 6.
[17] Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ishlari samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 29-iyundagi 267-son qarori. https://lex.uz/docs/-6518238?ondate=16.01.2024.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Mazkur qarorga muvofiq, yoshlar o‘rtasida vatanparvarlik tuyg‘ularini mustahkamlash, ularni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash maqsadida qator amaliy tadbirlar yo‘lga qo‘yilgan. Jumladan, mahallalardagi kam ta’minlangan va ehtiyojmand oilalar farzandlarini qo‘llab-quvvatlash uchun “Ezgu amal” sahovat karvonlari, “Amir Temur izdoshlari”, “Jaloliddin Manguberdi vorislari” harbiy-sport musobaqalari hamda yoshlar o‘rtasida to‘rt bosqichli (mahalla–tuman–viloyat–respublika) “Shunqorlar” va “Vatanparvarlar” harbiy-sport musobaqalari muntazam ravishda tashkil etilib kelinmoqda[18].

Harbiy madaniyatni shakllantirishga yo‘naltirilgan o‘quv jarayonining tarkibiy asosini strategik yo‘naltirilganlik, professional ixtisoslashuv va amaliy natijadorlik kabi mezonlar tashkil etadi. Ushbu jarayon jismoniy intizom, samarali kommunikativ aloqa vositalari, muloqot strategiyalari hamda jamoaviy hamkorlik tamoyillari bilan uzviy bog‘liqdir. Xususan, chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlikning asosiy maqsadi yoshlarni harbiy xizmatga tayyorlash, ularda kasbiy mahorat va mas’uliyat hissini shakllantirish hamda Vatan himoyasiga tayyorlik darajasini oshirishdan iboratdir.

Harbiy ta’lim tizimida nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishga ham alohida e’tibor qaratiladi. Chunki harbiy madaniyatning asosiy komponentlari amaliy faoliyat jarayonida shakllanadigan ko‘nikma va malakalar majmuasidan iboratdir. Shuningdek, intizom va tartib harbiy madaniyatning eng muhim atributlaridan biri hisoblanadi. Shu sababli pedagogik muloqot ta’lim jarayonini tashkil etish omili sifatida an’anaviy (o‘quv-intizomiy) hamda shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim modellari uyg‘unligida amalga oshiriladi. “Olimlarning fikricha, inson faoliyati davomida eng zarur bo‘lgan kompetensiyalar ichida kommunikativ kompetensiya alohida ahamiyat kasb etib, u boshqa kasbiy kompetensiyalarni egallash uchun ham xizmat qiladi. Umuman olganda, ta’lim va tarbiya sohasida bugungi kunda keng joriy qilinayotgan kompetensiyaviy yondashuv ushbu jarayonning samarali natijasini ta’minlash uchun xizmat qiladi” [19].

Shu bilan birga, pedagogik muloqot jarayonida pand-nasihat, tushuntirish, talab qo‘yish, rag‘batlantirish, ogohlantirish va nazorat kabi turli ta’sir vositalaridan foydalaniladi. Mazkur vositalarning ijobiy yoki salbiy shaklda qo‘llanishi ta’lim jarayoni samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, mustaqil bilim olish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi konstruktiv muloqot shakllari yoshlarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Jamoaviylik tamoyiliga ko‘ra, harbiy xizmatchilar va yoshlar o‘zaro hamkorlik qilishni, jamoa manfaatlarini shaxsiy manfaatlardan ustun qo‘yishni hamda jamoaviy ruh asosida faoliyat yuritishni o‘rganadilar. Hamkorlik pedagogikasida talaba va o‘qituvchi o‘rtasidagi o‘zaro munosabat muloqot samaradorligini ta’minlashning asosiy omili hisoblanadi. Pedagogik hamkorlik umumiy maqsad, o‘zaro ishonch va mazkur maqsadga erishish istiqbollarini anglashga asoslanadi.

[18] “Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash konsepsiya”// Vatanparvar gazetasi № 9 (2760) – son, 2.03.2018; 2023 — 2027-yillarda yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ishlari samaradorligini oshirish. Yo‘l xarita. https: https://lex.uz/docs/-6518238.
[19] Nurmanov A.T., Turganov Yo. Pedagogik mahorat. – Toshkent.: "Zebo print", 2022. - B 5.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

Xulosa qilib aytganda, harbiy madaniyatni shakllantirish yoshlarning ongida Vatanga sadoqat, fuqarolik burchi, milliy xavfsizlik masalalariga daxldorlik hissi hamda qonunlarga hurmat tuyg‘usini qaror toptirishga xizmat qiladi. Bunday fazilatlar ma’naviy barkamol, ijtimoiy faol va mas’uliyatli fuqarolarni tarbiyalashning muhim omili hisoblanadi. Harbiy madaniyat o‘z mohiyatiga ko‘ra faqat harbiy sohaga oid bilim va ko‘nikmalar majmui emas, balki vatanparvarlik, fidoyilik, intizom, mas’uliyat va jamoaviylik kabi qadriyatlarni o‘zida mujassam etgan murakkab ijtimoiy-pedagogik tizimdir. Shu sababli uni shakllantirish ta’limning barcha bosqichlarida izchil va uzviy ravishda amalga oshirilishi zarur.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2023. URL: https://lex.uz/docs/6445145.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – 387 b.
3. Mirziyoyev Sh.M. Bir bo‘lsak – yagona xalqmiz, birlashsak – Vatanmiz. T.8. – T.: O‘zbekiston, 2024. – B 247.
4. Mirziyoev Sh.M. Xalqchil islohotlar xalqimiz manfaatlariga xizmat qiladi. T.7. – T.:O‘zbekiston, 2023. –B.251-252.
5. Кун Т. Структура научных революций. М.: “АСТ”, 2020. – С. 89.
6. Samadov A.A. O‘zgaruvchan ta’lim paradigmasi sharoitida harbiy ta’lim o‘qituvchisining kasbiy mahoratini takomillashtirish mazmuni.//Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar. 2022 yil № 12. – B 121.
7. Корытков В.А. Система подготовки к военной службе современной молодежи в государствах - членах НАТО. – Белоруссия: БелГУ, Научные ведомости / С: Гуманитарные науки. 2019. Том 38, № 1. - С.155-160.
8. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 18-yanvardagi “O‘zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatini 2025-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 23-sonli qarori // https://lex.uz/docs/5234746
9. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 23-fevraldagi «Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi 140-son Qarori // «Vatanparvar» gazetasi. – 2018. – 2 mart. – № 9 (2760).
10. Salimov A.A. Ta’lim sohasida inson taraqqiyoti konsepsiyasining asosiy yo‘nalishlari: iqt. fan. bo‘yicha fal. dok. (PhD) diss. avtoref. – Samarqand, 2019. – 13 b.
11. Рукавицын И.М., Алехин И.А., Саханский Н.Б. Альбом схем по истории военной педагогики. М., 1997.
12. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 22-oktyabrdagi “Oliy harbiylashtirilgan ta’lim muassasalari to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi 655-son Qarori // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz/docs/5688550.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue7

13. "Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 140-son Qaror. O‘zbekiston Respublikasi VM. 23.02.2018-yil. // “Vatanparvar” gazetasi. – 2018. – 2 mart. – № 9 (2760).
14. Mamarasulov B. Yoshlarda mas’uliyat tuyg‘usini shakllantirishda tartib va intizomning o‘rni. – Samarqand: Ilm-ziyo, 2020.
15. Bekmurodov S. “Oila va ta’lim muassasasi hamkorligida vatanparvarlik tarbiyasi”//“Pedagogika” jurnali, 2023, №2.
16. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 8-noyabrdagi “Ta’lim muassasalarida chaqiriqqa qadar boshlang‘ich tayyorgarlikni tashkil etish tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi 591-son Qarori // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. https://lex.uz/docs/6656753.
17. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi Chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik fanining milliy dasturi. www.uzedu.uz. – B 6.
18. Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ishlari samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 29-iyundagi 267-son qarori. https://lex.uz/docs/-6518238?ondate=16.01.2024.
19. “Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash konsepsiya”// Vatanparvar gazetasi № 9 (2760) – son, 2.03.2018; 2023 — 2027-yillarda yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ishlari samaradorligini oshirish. Yo‘l xarita. https: https://lex.uz/docs/-6518238.
20. Nurmanov A.T., Turganov Yo. Pedagogik mahorat. – Toshkent.: "Zebo print", 2022. - B 5.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

MAKTAB DIREKTORLARINING O‘ZGARISHLARNI BOSHQARISH KO‘NIKMALARINI INNOVATSION MENEJMENT ASOSIDA RIVOJLANTIRISHNING AMALIYOTDAGI HOLATI.

Abdullayev Amirulla Xazratovich, A. Avloniy nomidagi PMMI mustaqil izlanuvchisi.

Annotatsiya

KIRISH: zamonaviy ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan tub islohotlar umumiy o‘rta ta’lim muassasalarini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish, rahbarlarning strategik fikrlash qobiliyatini rivojlantirish hamda ularning o‘zgarishlarni samarali boshqarish kompetensiyalarini shakllantirishni dolzarb vazifalardan biriga aylantirdi. Globallashuv jarayonlari, raqamli transformatsiya, sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’limga kirib kelishi, ta’lim sifatini xalqaro mezonlar asosida baholash tizimining keng joriy etilishi va boshqaruvning natijadorlikka yo‘naltirilgan modeli maktab direktorlarining kasbiy faoliyatiga yangicha yondashuvni taqozo etmoqda. Bunday sharoitda ta’lim muassasasini an’anaviy boshqarish usullari o‘zining samaradorligini to‘liq namoyon eta olmaydi, chunki zamonaviy maktab doimiy ravishda o‘zgarib borayotgan ijtimoiy, iqtisodiy va texnologik muhitga moslashishi zarur.

MAQSAD: mazkur tadqiqotning maqsadi umumiy o‘rta ta’lim maktablari direktorlarining o‘zgarishlarni boshqarish ko‘nikmalarining amaliyotdagi holatini innovatsion menejment nuqtai nazaridan kompleks tahlil qilish, ularning kasbiy kompetensiyalarini baholash, boshqaruv samaradorligiga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash hamda ta’lim muassasalarida innovatsion boshqaruv tizimini rivojlantirish bo‘yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot davomida direktorlarning strategik boshqaruv faoliyati, innovatsiyalarni joriy etish tajribasi, pedagogik jamoani o‘zgarishlarga moslashtirish imkoniyatlari, raqamli boshqaruv vositalaridan foydalanish darajasi, liderlik salohiyati hamda qaror qabul qilish jarayonlarining samaradorligi o‘zaro bog‘liqlikda o‘rganildi. Shuningdek, ta’lim tashkilotining ichki va tashqi muhitidagi o‘zgarishlarga moslashish mexanizmlarining amaliy holati hamda innovatsion menejment texnologiyalarining boshqaruv natijadorligiga ta’siri ilmiy jihatdan asoslandi.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot metodologiyasi tizimli, kompetensiyaviy, faoliyatga yo‘naltirilgan hamda innovatsion yondashuv tamoyillariga asoslandi. Tadqiqot jarayonida pedagogika, menejment va ta’limni boshqarish sohasidagi ilmiy adabiyotlar, xalqaro tajribalar, normativ-huquqiy hujjatlar hamda zamonaviy ilmiy manbalar tahlil qilindi. Empirik ma’lumotlarni yig‘ishda anketa so‘rovlari, yarim tuzilgan intervyular, bevosita kuzatish, ekspert baholash va hujjatlar tahlili metodlaridan foydalanildi. Olingan ma’lumotlarning ishonchliligini ta’minlash maqsadida qiyosiy, mantiqiy, statistik va tizimli tahlil usullari qo‘llanildi. Tadqiqotda maktab direktorlarining strategik rejalashtirish, innovatsion loyihalarni boshqarish, pedagogik jamoani motivatsiyalash, kommunikativ faoliyatni tashkil etish, raqamli boshqaruv texnologiyalaridan foydalanish, monitoring va baholash tizimini yo‘lga qo‘yish hamda muammoli vaziyatlarda boshqaruv qarorlarini qabul

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

qilish ko‘nikmalari kompleks mezonlar asosida baholandi. Tahlillar davomida olingan natijalar o‘zaro taqqoslanib, ularning boshqaruv samaradorligiga ta’siri ilmiy jihatdan izohlandi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA: tadqiqot natijalari maktab direktorlarining o‘zgarishlarni boshqarish bo‘yicha kasbiy tayyorgarligi ta’lim muassasasining rivojlanish darajasiga bevosita ta’sir ko‘rsatishini tasdiqladi. Tahlillar davomida direktorlarning aksariyati ta’lim sohasidagi yangilanishlarning mazmuni va maqsadini yetarli darajada anglagan bo‘lsalar-da, innovatsion menejment texnologiyalarini amaliy boshqaruv faoliyatiga tizimli tatbiq etishda ayrim qiyinchiliklar mavjudligi aniqlandi. Strategik rejalashtirish, o‘zgarishlarni bosqichma-bosqich amalga oshirish, pedagogik jamoani innovatsion faoliyatga jalb etish, qarshiliklarni konstruktiv boshqarish hamda natijalarni monitoring qilish bo‘yicha kompetensiyalar barcha rahbarlarda bir xil darajada shakllanmaganligi kuzatildi. Ayniqsa, raqamli boshqaruv vositalaridan foydalanish, loyiha menejmenti elementlarini qo‘llash, innovatsion tashabbuslarni rag‘batlantirish va ma’lumotlarga asoslangan boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayonlarida sezilarli tafovutlar mavjudligi aniqlandi.

XULOSA: Tadqiqot natijalari maktab direktorlarining o‘zgarishlarni boshqarish ko‘nikmalarini innovatsion menejment asosida rivojlantirish ta’lim tizimining barqaror taraqqiyotini ta’minlashda hal qiluvchi omillardan biri ekanligini ilmiy jihatdan tasdiqladi. Ta’lim muassasasining samarali faoliyati rahbarning strategik fikrlashi, innovatsion yondashuvlarni qo‘llay olishi, pedagogik jamoani umumiy maqsad sari safarbar etishi, raqamli boshqaruv vositalaridan oqilona foydalanishi va doimiy o‘zgarishlarga moslasha olish kompetensiyalariga bevosita bog‘liqdir.

Kalit so‘zlar: ta’lim menejmenti; o‘zgarishlarni boshqarish; innovatsion menejment; maktab direktori; tahliliy-strategik ko‘nikmalar; kommunikativ-jamoaviy boshqaruv; tashkiliy-loyihaviy faoliyat; resurslarni boshqarish; risklarni boshqarish; monitoring; refleksiya.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ УПРАВЛЕНИЯ ИЗМЕНЕНИЯМИ У ДИРЕКТОРОВ ШКОЛ НА ОСНОВЕ ИННОВАЦИОННОГО МЕНЕДЖМЕНТА.

Абдуллаев Амирулла Хазратович, независимый соискатель педагогического института повышения квалификации имени А.Авлони.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: масштабные реформы, осуществляемые в современной системе образования, обусловили необходимость совершенствования механизмов управления общеобразовательными учреждениями, развития стратегического мышления руководителей и формирования у них компетенций эффективного управления изменениями. Процессы глобализации, цифровой трансформации,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

внедрение технологий искусственного интеллекта в образовательную деятельность, широкое применение международных стандартов оценки качества образования, а также переход к модели управления, ориентированной на результат, предъявляют принципиально новые требования к профессиональной деятельности директоров школ. В этих условиях традиционные методы управления уже не способны в полной мере обеспечить эффективность функционирования образовательной организации, поскольку современная школа должна постоянно адаптироваться к динамично изменяющимся социальным, экономическим и технологическим условиям.

ЦЕЛЬ: цель настоящего исследования заключается в комплексном анализе современного состояния навыков управления изменениями у директоров общеобразовательных школ с позиций инновационного менеджмента, оценке уровня их профессиональных компетенций, выявлении факторов, влияющих на эффективность управленческой деятельности, а также разработке научно обоснованных рекомендаций по совершенствованию системы инновационного управления в общеобразовательных учреждениях. В ходе исследования были изучены взаимосвязи между стратегической управленческой деятельностью руководителей, опытом внедрения инноваций, возможностями адаптации педагогического коллектива к изменениям, уровнем использования цифровых технологий управления, лидерским потенциалом и эффективностью принятия управленческих решений. Кроме того, научно обосновано влияние технологий инновационного менеджмента на результативность управления и механизмы адаптации образовательной организации к изменениям внутренней и внешней среды.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: методологическую основу исследования составили системный, компетентностный, деятельностный и инновационный подходы. В процессе исследования были проанализированы научные труды в области педагогики, менеджмента и управления образованием, международный опыт, нормативно-правовые документы и современные научные источники. Для сбора эмпирических данных использовались анкетирование, полуструктурированные интервью, непосредственное наблюдение, экспертная оценка и анализ документов. Для обеспечения достоверности результатов применялись сравнительный, логический, статистический и системный методы анализа. В исследовании по комплексным критериям оценивались компетенции директоров школ в области стратегического планирования, управления инновационными проектами, мотивации педагогического коллектива, организации коммуникации, использования цифровых технологий управления, внедрения системы мониторинга и оценки, а также принятия управленческих решений в сложных ситуациях. Полученные данные были подвергнуты сравнительному анализу, а их влияние на эффективность управления получило научное обоснование.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ: результаты исследования подтвердили, что уровень профессиональной готовности директоров школ к управлению организационными изменениями оказывает непосредственное влияние на уровень развития образовательного учреждения. Несмотря на то, что большинство руководителей хорошо понимают содержание и цели современных образовательных реформ, выявлены определённые трудности в системном внедрении технологий инновационного менеджмента в практику управленческой деятельности. Установлено, что компетенции, связанные со стратегическим планированием, поэтапной реализацией изменений, вовлечением педагогического коллектива в инновационную деятельность, конструктивным преодолением сопротивления изменениям и организацией мониторинга результатов, сформированы у руководителей неодинаково. Существенные различия также наблюдаются в использовании цифровых инструментов управления, применении методов проектного менеджмента, стимулировании инновационных инициатив и принятии управленческих решений на основе анализа данных.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования научно подтверждают, что развитие компетенций директоров школ в области управления изменениями на основе инновационного менеджмента является одним из ключевых факторов обеспечения устойчивого развития системы образования. Эффективность деятельности образовательной организации непосредственно зависит от стратегического мышления руководителя, его способности внедрять инновационные подходы, объединять педагогический коллектив для достижения общих целей, рационально использовать цифровые технологии управления и успешно адаптироваться к постоянным изменениям.

Ключевые слова: управление образованием; управление изменениями; инновационный менеджмент; директор школы; аналитико-стратегические навыки; коммуникативное и командное управление; организационно-проектная деятельность; управление ресурсами; управление рисками; мониторинг; рефлексия.

THE CURRENT STATE OF DEVELOPING SCHOOL PRINCIPALS' CHANGE MANAGEMENT SKILLS BASED ON INNOVATIVE MANAGEMENT.

Abdullayev Amirulla Khazratovich, Independent Researcher, A.Avloni Professional Development Institute for Pedagogical Personnel.

Annotation

INTRODUCTION: fundamental reforms being implemented in the modern education system have made it one of the most pressing priorities to improve the management mechanisms of general secondary education institutions, enhance school leaders' strategic thinking abilities, and develop their competencies in effectively managing organizational change. The processes of globalization, digital transformation, the

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

integration of artificial intelligence technologies into education, the widespread implementation of international educational quality assessment standards, and the transition toward performance-oriented management require a fundamentally new approach to the professional activities of school principals. Under these circumstances, traditional management methods are no longer sufficient, as modern schools must continuously adapt to rapidly changing social, economic, and technological environments.

AIM: the objective of this study is to comprehensively analyze the current state of school principals' change management skills from the perspective of innovative management, assess their professional competencies, identify the factors influencing management effectiveness, and develop scientifically grounded recommendations for improving innovative management systems in general secondary education institutions. The study examined the interrelationships among principals' strategic management practices, experience in implementing innovations, capacity to facilitate organizational adaptation among teaching staff, utilization of digital management technologies, leadership potential, and effectiveness in decision-making processes. Furthermore, the study scientifically substantiated the influence of innovative management technologies on management effectiveness as well as the mechanisms through which educational institutions adapt to changes in both internal and external environments.

MATERIALS AND METHODS: the research methodology was based on systemic, competency-based, activity-oriented, and innovative approaches. Scientific literature in pedagogy, management, and educational administration, international best practices, regulatory documents, and contemporary scholarly sources were comprehensively analyzed. Empirical data were collected through questionnaire surveys, semi-structured interviews, direct observation, expert evaluation, and document analysis. Comparative, logical, statistical, and systemic analysis methods were employed to ensure the reliability and validity of the findings. The study evaluated school principals' competencies in strategic planning, innovation project management, staff motivation, organizational communication, application of digital management technologies, implementation of monitoring and evaluation systems, and decision-making in complex managerial situations using comprehensive assessment criteria. The collected data were comparatively analyzed, and their impact on management effectiveness was interpreted scientifically.

RESULTS AND DISCUSSION: the findings confirmed that school principals' professional preparedness for managing organizational change directly influences the level of institutional development. Although the majority of principals demonstrated a clear understanding of the objectives and significance of educational reforms, the study revealed considerable challenges in systematically integrating innovative management technologies into their daily administrative practices. Variations were observed in competencies related to strategic planning, phased implementation of change initiatives, engagement of teaching staff in innovative activities, constructive management of resistance to change, and systematic monitoring of implementation outcomes. Significant

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

differences were also identified in the use of digital management tools, application of project management principles, promotion of innovative initiatives, and evidence-based managerial decision-making.

CONCLUSION: the findings of this study scientifically confirm that developing school principals' change management competencies through innovative management is one of the decisive factors in ensuring the sustainable development of the education system. The effectiveness of educational institutions largely depends on principals' strategic thinking, ability to implement innovative approaches, capacity to mobilize teaching staff toward shared institutional goals, efficient utilization of digital management technologies, and adaptability to continuous organizational change.

Keywords: educational management; change management; innovative management; school principal; analytical and strategic skills; communicative and collaborative management; organizational and project-based activities; resource management; risk management; monitoring; reflection.

Ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan yangilanishlar maktab direktorlarining boshqaruv faoliyatiga yangi vazifalar yuklamoqda. Endilikda direktor faoliyati faqat ta'lim muassasasining joriy ishlarini muvofiqlashtirish, me'yoriy hujjatlar ijrosini ta'minlash yoki tashkiliy tartibni saqlash bilan chegaralanmaydi. Aksincha, rahbarning strategik fikrlashi, jamoani o'zgarishlarga safarbar eta olishi, innovatsion tashabbuslarni amaliyotga moslashtirishi, mavjud resurslarni maqsadli safarbar qilishi hamda natijalarni monitoring asosida baholab borishi boshqaruv samaradorligining muhim shartiga aylanmoqda. Shu nuqtai nazardan, maktab direktorlarining o'zgarishlarni boshqarish ko'nikmalarini innovatsion menejment asosida rivojlantirish masalasini faqat nazariy jihatdan asoslash yetarli bo'lmay, uning amaliyotdagi real holatini aniqlash ham zarur hisoblanadi.

Amaliyotdagi holatni o'rganish zarurati, avvalo, nazariy model bilan real boshqaruv faoliyati o'rtasidagi muvofiqlik darajasini aniqlash ehtiyojidan kelib chiqadi. Chunki ta'lim boshqaruvida muayyan yondashuv, tamoyil yoki modelning ilmiy jihatdan asoslangan bo'lishi uning amaliyotda to'liq va samarali ishlayotganini anglatmaydi. Ko'pincha boshqaruvga oid ilmiy tavsiyalar, metodik qarashlar va zamonaviy talablar maktab amaliyotida turlicha namoyon bo'ladi: ayrim hollarda ular faol qo'llaniladi, ayrim hollarda esa formal darajada qolib ketadi yoki mavjud tashkiliy muhitga moslashmaydi. Shu sababli direktorlarning o'zgarishlarni boshqarish ko'nikmalari amaliyotda qanday namoyon bo'layotgani, qaysi jihatlari nisbatan shakllangani va qaysi jihatlari sust rivojlanganini aniqlash mazkur tadqiqotning muhim diagnostik vazifalaridan biri hisoblanadi.

Mazkur masalani amaliy jihatdan o'rganishning yana bir sababi shundaki, maktabdagi o'zgarishlar odatda murakkab boshqaruviy vaziyatlar fonida yuz beradi. Yangi metodikalarni joriy etish, raqamli vositalardan foydalanish, ichki boshqaruv tartiblarini takomillashtirish, baholash yondashuvlarini yangilash, pedagogik jamoa faoliyatining

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

usullarini o‘zgartirish kabi jarayonlar rahbardan nafaqat tashabbuskorlik, balki puxta rejalashtirish, tushuntirish, muvofiqlashtirish, kuzatish va tuzatish kiritish kabi izchil boshqaruv harakatlarini talab qiladi. Bunday vaziyatda direktorning o‘zgarishlarni boshqarish ko‘nikmalari nazariy bilimlar darajasida emas, aynan amaliy faoliyatda namoyon bo‘ladigan professional salohiyat sifatida baholanishi lozim bo‘ladi.

Amaliyotdagi holatni tahlil qilish zarurati shundan ham kelib chiqadiki, o‘zgarishlarni boshqarish ko‘nikmalarining mavjud darajasi keyingi bosqichda ishlab chiqiladigan rivojlantirish yo‘nalishlari va takomillashtirilgan mexanizm mazmunini belgilashda asosiy manba vazifasini bajaradi. Agar amaliyotdagi muammolar, sust bo‘g‘inlar va rivojlanishga ehtiyoj sezilayotgan komponentlar aniqlanmasa, taklif etiladigan mexanizm umumiy tavsiyalar darajasida qolib ketishi mumkin. Shu bois amaliyot holatini o‘rganish, bir tomondan, mavjud vaziyatni diagnostika qilishga xizmat qilsa, ikkinchi tomondan, keyingi paragraflar va boblarda ilgari suriladigan ilmiy-amaliy takliflarning real ehtiyojga asoslanganligini ta’minlaydi.

Fikrimizcha, maktab direktorlarining o‘zgarishlarni boshqarish ko‘nikmalarini baholashda faqat ularning umumiy rahbarlik tajribasi yoki tashkiliy faolligiga tayangan holda xulosa chiqarish yetarli emas. Chunki rahbarning faol ko‘rinishi har doim ham o‘zgarishlarni boshqarish ko‘nikmalarining rivojlanganligini anglatmaydi. Ba’zan tashabbus mavjud bo‘lsa-da, u strategik asosdan mahrum bo‘ladi; ayrim hollarda rejalashtirish mavjud bo‘lsa-da, jamoani jalb qilish mexanizmlari sust bo‘ladi; yana boshqa vaziyatlarda o‘zgarish joriy etiladi, biroq uning natijalari monitoring qilinmaydi yoki mustahkamlanmaydi. Demak, amaliyotdagi holatni o‘rganishda o‘zgarishlarni boshqarish ko‘nikmalarining alohida namoyon bo‘lish shakllarini, ularning o‘zaro bog‘liqligini va boshqaruv natijasiga ta’sirini kompleks tarzda tahlil qilish talab etiladi.

Shu asosda aytish mumkinki, maktab direktorlarining o‘zgarishlarni boshqarish ko‘nikmalarini innovatsion menejment asosida rivojlantirishning amaliyotdagi holatini o‘rganish nazariy tahlillarni real boshqaruv muhitiga bog‘lash, mavjud muammolarni aniqlash, ko‘nikmalarning shakllanganlik darajasini tavsiflash hamda keyingi bosqichlarda ishlab chiqiladigan rivojlantirish yo‘nalishlari va mexanizmlarini ilmiy asoslash uchun zarur diagnostik bosqich hisoblanadi.

Amaliyot tahlili shuni ko‘rsatadiki, maktab direktorlarining o‘zgarishlarni boshqarish faoliyatida bir qator umumiy tendensiyalar kuzatiladi. Avvalo, ta’lim tizimidagi yangilanishlar rahbarlarni o‘zgarishlarga doimiy munosabat bildirishga majbur qilmoqda. O‘quv jarayonini takomillashtirish, baholash tizimidagi yangilanishlar, raqamli vositalardan foydalanish, ichki boshqaruv tartiblarini qayta ko‘rib chiqish, pedagogik jamoa faoliyatini faollashtirish kabi vazifalar maktab direktori faoliyatida o‘zgarishlarni boshqarish elementlarini tobora kuchaytirib bormoqda. Bu holat rahbarlik faoliyatining mazmuni an’anaviy ma’muriy nazorat doirasidan chiqib, yangilanishlarni muvofiqlashtirish va natijaga yo‘naltirish bilan bog‘liq murakkab boshqaruv funksiyalarini ham qamrab olayotganini ko‘rsatadi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

Shu bilan birga, amaliyotda direktorlarning o‘zgarishlarga munosabati bir xil emasligi kuzatiladi. Ayrim rahbarlar yangilanishlarni maktabni rivojlantirish vositasi sifatida qabul qilib, ularni strategik maqsadlar bilan bog‘lashga harakat qiladi. Boshqa holatlarda esa o‘zgarishlar ko‘proq tashqi topshiriq, normativ talab yoki qisqa muddatda bajarilishi zarur bo‘lgan vazifa sifatida talqin qilinadi. Natijada yangilanishlarning boshqaruv mantig‘i ham turlicha shakllanadi: birinchi holatda rahbar o‘zgarishni rejalashtirish, jamoani tayyorlash va natijani mustahkamlashga intilsa, ikkinchi holatda asosiy urg‘u ijro va tashkiliy tartibni saqlashga qaratiladi. Bu esa amaliyotda o‘zgarishlarni boshqarish ko‘nikmalarining shakllanganlik darajasi va ularning boshqaruv faoliyatida namoyon bo‘lishi sezilarli farqlanishini anglatadi.

Kuzatilayotgan muhim tendensiyalardan yana biri - direktorlarning o‘zgarishlarni boshqarishda, asosan, tashkiliy va nazorat funksiyalariga ko‘proq tayanishidir. Amaliyotda ko‘pincha o‘zgarishlarning mazmuniy asosini ishlab chiqishdan ko‘ra, ularni tezkor joriy etish, vazifalarni taqsimlash, ijro intizomini ta’minlash va hisobot tayyorlash jihatlari ustuvor bo‘lib qoladi. Bu holat rahbarlik faoliyatida tashkiliy jihatlarning nisbatan faol, strategik-tahliliy va reflektiv jihatlarning esa nisbatan sustroq namoyon bo‘layotganini ko‘rsatadi. Boshqacha aytganda, ko‘plab maktablarda o‘zgarishning “amalga oshirilishi”ga e’tibor yuqori, biroq uning “nima uchun aynan shu shaklda joriy etilishi”, “qanday natija berishi” va “qanday mustahkamlanishi” masalalari yetarli darajada chuqur ishlanmasligi mumkin.

Amaliyotda yana bir sezilarli tendensiya - o‘zgarishlarni boshqarish jarayonida kommunikativ jihatlarning ahamiyati oshib borayotganidir. Ayniqsa, pedagogik jamoa bilan ishlash, o‘qituvchilarni yangi tashabbuslarga tayyorlash, ichki tushuntirish ishlarini olib borish, norozilik va noaniqliklarni yumshatish zarurati rahbarning kommunikativ-motivatsion salohiyatini oldingi o‘ringa olib chiqmoqda. Biroq kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, bu yo‘nalish ko‘pincha tizimli strategiya asosida emas, vaziyatga qarab amalga oshiriladi. Natijada kommunikatsiya mavjud bo‘lsa-da, u hamma vaqt ham o‘zgarishlarning ichki qabul qilinishini ta’minlaydigan barqaror boshqaruv mexanizmi darajasiga ko‘tarilmaydi.

Shuningdek, o‘zgarishlarni boshqarish amaliyotida natijadorlikni baholashga bo‘lgan ehtiyoj kuchayib borayotgani ham kuzatiladi. Rahbarlar o‘zgarishlarning samarasini ko‘rishga intiladi, biroq bu ko‘pincha aniq indikatorlar, tizimli monitoring va reflektiv tahlil asosida emas, umumiy taassurotlar yoki tashkiliy bajarilish holati asosida baholanadi. Bu tendensiya shuni ko‘rsatadiki, amaliyotda monitoring va baholashga ehtiyoj mavjud, ammo u hali to‘liq boshqaruv texnologiyasi sifatida shakllanmagan. Demak, direktorlar faoliyatida natijaga yo‘naltirilgan boshqaruvga intilish mavjud bo‘lsa-da, uni amaliy instrumentlar bilan mustahkamlash zarurati saqlanib qolmoqda.

Umuman olganda, maktab direktorlarining o‘zgarishlarni boshqarish faoliyatida kuzatilayotgan umumiy tendensiyalar ikki tomonlama xususiyatga ega. Bir tomondan, rahbarlik faoliyatida yangilanishlarni boshqarishga bo‘lgan ehtiyoj, bu jarayonning amaliy ahamiyati va unga doir boshqaruv harakatlari tobora kuchayib bormoqda. Ikkinchi tomondan, mazkur faoliyatning strategik, kommunikativ, resurs va monitoringga oid

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

jihatlari har doim ham bir xil darajada rivojlanmaganligi sababli, o‘zgarishlarni boshqarish ko‘nikmalari ko‘p hollarda parchalanib namoyon bo‘lmoqda. Shu sababli amaliyotdagi umumiy tendensiyalarni tahlil qilish direktorlarning o‘zgarishlarni boshqarish ko‘nikmalarini yanada aniqroq diagnostika qilish va keyingi bosqichda ularni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash uchun muhim asos bo‘lib xizmat qiladi.

Amaliyot tahlili maktab direktorlarining o‘zgarishlarni boshqarish ko‘nikmalari real boshqaruv faoliyatida bir xil darajada namoyon bo‘lmayotganini ko‘rsatadi. Ayrim rahbarlarda tashkiliy faollik va tezkor qaror qabul qilish jihatlari nisbatan kuchli bo‘lsa, o‘zgarishlarni strategik asoslash, jamoani izchil jalb etish, resurs va risklarni oldindan hisobga olish, natijalarni indikatorlar asosida baholash kabi jihatlar yetarli darajada shakllanmagan holda qolmoqda. Shu sababli amaliyotda o‘zgarishlarni boshqarish ko‘nikmalarining namoyon bo‘lishi ko‘proq fragmentar xarakterga ega bo‘lib, bu holat yangilanishlarning barqaror va tizimli natija berishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi (2.1-jadvalga qarang).

2.1-jadval: Maktab direktorlarining o‘zgarishlarni boshqarish ko‘nikmalarining amaliyotdagi namoyon bo‘lish holati

T/r	Ko‘nikma komponentlari	Amaliyotdagi namoyon bo‘lishi	Kuzatilayotgan holat
1	Tahliliy-strategik	Muammo va ehtiyojlarni tahlil qilish, maqsad va natijalarni belgilash, o‘zgarishni strategik asoslash	Nisbatan sust
2	Kommunikativ-motivatsion	Jamoani jalb etish, tushuntirish, ichki muloqotni tashkil etish, qarshilikni yumshatish	O‘rta darajada
3	Tashkiliy-loyihaviy	Vazifalarni taqsimlash, joriy ishlarni tashkil etish, ijro intizomini ta’minlash	Nisbatan faol
4	Resurs-risklarni boshqarish	Vaqt, kadr, metodik va moddiy resurslarni safarbar etish, ehtimoliy xavflarni hisobga olish	Sust
5	Monitoring-reflektiv	Natijalarni kuzatish, tahlil qilish, refleksiya va korreksiya kiritish	Eng sust yo‘nalishlardan biri

Birinchi muammo - o‘zgarishlarni strategik rejalashtirishdagi yetarli aniqlikning mavjud emasligidir. Amaliyotda ko‘plab yangilanishlar zaruriyat sifatida qabul qilinadi, biroq ularning maqsadi, kutilayotgan natijasi, amalga oshirish bosqichlari va baholash mezonlari har doim ham aniq belgilab olinmaydi. Natijada o‘zgarishlar ko‘proq joriy vazifani bajarish shaklida kechadi, biroq ularning maktab rivojlanish strategiyasi bilan bog‘liqligi sustlashadi. Bu esa boshqaruv qarorlarining izchilligini pasaytiradi, resurslarni tarqoq sarflashga olib keladi va jamoada o‘zgarishning mazmuni haqida to‘liq tasavvur shakllanmasligiga sabab

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

bo‘ladi. Ilmiy nuqtayi nazardan, strategik aniqlikning yetishmasligi o‘zgarishlarni boshqarish ko‘nikmalarining tahliliy-strategik komponenti amaliyotda to‘liq ishlamayotganini anglatadi.

Ikkinchi muammo - jamoani o‘zgarishlarga jalb etish mexanizmlarining yetarlicha rivojlanmaganligidir. Ta’lim muassasasida har qanday yangilanishning real natijasi, avvalo, pedagogik jamoaning uni qanday qabul qilishi va amaliyotda qay darajada qo‘llashiga bog‘liq. Shunga qaramay, amaliyotda o‘zgarishlar ko‘pincha rahbar tashabbusi yoki tashqi topshiriq sifatida joriy etiladi, biroq jamoaning ichki tayyorgarligi, motivatsiyasi va ishtiroki masalalari har doim ham tizimli hal etilmaydi. Bu holat o‘qituvchilarda sustkashlik, ehtiyotkorlik, ichki qarshilik yoki selektiv ijro ko‘rinishlarini yuzaga keltiradi. Demak, kommunikativ-motivatsion ko‘nikmalar rahbarlik faoliyatida mavjud bo‘lsa-da, ularning strategik va boshqaruviy xarakteri yetarli darajada mustahkamlanmagan.

Uchinchi muammo - resurs va imkoniyatlarni o‘zgarish maqsadlariga muvofiq safarbar etishdagi cheklovlardir. Amaliyotda yangilanishlarni joriy etish ko‘pincha mavjud vaqt, kadrlar salohiyati, moddiy-texnik ta’minot va metodik resurslar bilan bevosita bog‘liq bo‘ladi. Biroq rahbarlar bu omillarni har doim ham o‘zgarishlarning real ko‘lami va ehtiyojiga mos ravishda rejalashtira olmaydi. Natijada yaxshi tashabbus amaliy imkoniyat bilan to‘liq ta’minlanmaydi, jamoa yuklamasi ortadi, bajarilish sifati pasayadi yoki yangilik yuzaki joriy etiladi. Bu esa resurs-risklarni muvofiqlashtirish ko‘nikmalari yetarli darajada barqarorlashmaganini ko‘rsatadi. Fikrimizcha, aynan shu jihat ko‘plab o‘zgarishlarning formal tus olib qolishiga sabab bo‘luvchi asosiy omillardan biridir.

To‘rtinchi muammo - risk va qarshiliklarni boshqarishdagi sustlik bilan bog‘liq. O‘zgarishlar jarayonida qarshilikning paydo bo‘lishi tabiiy holat bo‘lsa-da, amaliyotda rahbarlar uni ko‘pincha faqat tashkiliy intizom muammosi sifatida qabul qiladi. Holbuki qarshilikning sabablari ko‘proq noaniqlik, qo‘shimcha yuklama, adolatlilik haqidagi savollar, o‘zgarish maqsadining yetarli tushuntirilmaganligi yoki jamoaning psixologik tayyor emasligi bilan bog‘liq bo‘ladi. Agar bu omillar oldindan aniqlanmasa, qarshilik ochiq e’tiroz shaklida emas, balki passivlik, vaqtni cho‘zish, ijroni yuzaki bajarish shaklida namoyon bo‘ladi. Ilmiy nuqtayi nazardan, bu holat o‘zgarishlarni boshqarish ko‘nikmalarining faqat tashkiliy emas, ijtimoiy-psixologik jihatini ham kuchaytirish zarurligini ko‘rsatadi.

Beshinchi muammo - monitoring va refleksiyaning yetarli darajada boshqaruv texnologiyasiga aylanmaganidadir. Amaliyotda ko‘pincha o‘zgarishning joriy etilgani qayd etiladi, biroq uning haqiqiy natijasi, ta’siri va barqarorligi har doim ham tizimli tahlil qilinmaydi. Monitoring ko‘proq nazorat yoki hisobot mantig‘ida tashkil etilgani sababli, u boshqaruv qarorlarini takomillashtirish vositasi sifatida to‘liq ishlamaydi. Natijada o‘zgarishlar yuzasidan kerakli korreksiya kiritilmaydi, muvaffaqiyat va kamchiliklar tahlili yetarli darajada olib borilmaydi, eng muhimi, yangilikning institutsional mustahkamlanishi sustlashadi. Bu esa monitoring-reflektiv komponentning amaliyotda eng zaif bo‘g‘inlardan biri ekanini ko‘rsatadi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

O‘zgarishlarni boshqarish ko‘nikmalarining amaliy namoyon bo‘lishidagi ushbu muammolar umumiy tarzda ikki asosiy xulosaga olib keladi. Birinchidan, direktorlar faoliyatida o‘zgarishlarni boshqarishga ehtiyoj va unga doir boshqaruv harakatlari mavjud, biroq ular ko‘p hollarda tizimli va izchil modelga birlashtirilmagan. Ikkinchidan, ko‘nikmalar alohida-alohida ko‘rinishda namoyon bo‘lsa-da, ularning o‘zaro integratsiyasi sust bo‘lgani sababli, o‘zgarishlar ko‘pincha strategik chuqurlik, jamoaviy qabul va natijadorlik jihatidan yetarli darajada mustahkamlanmaydi. Shu ma’noda, amaliyotda kuzatilayotgan muammolar maktab direktorlarining o‘zgarishlarni boshqarish ko‘nikmalarini innovatsion menejment asosida tizimli rivojlantirish zaruratini yanada kuchaytiradi (2.2-jadvalga qarang).

2.2-jadval: Maktab direktorlarining o‘zgarishlarni boshqarish faoliyatida aniqlangan asosiy muammolar va ularning oqibatlari

T/r	Asosiy muammo	Mazmuni	Ehtimoliy oqibatlari
1	Strategik rejalashtirishning yetarli emasligi	O‘zgarish maqsadi, bosqichlari va natijalari aniq belgilab olinmasligi	Yangilanishlarning yuzaki va qisqa muddatli bo‘lishi
2	Jamoani jalb etish mexanizmlarining sustligi	O‘qituvchilar va ichki subyektlarning ishtiroki yetarli darajada ta’minlanmasligi	Ichki qarshilik, sustkashlik, selektiv ijro
3	Resurslarni muvofiqlashtirishdagi cheklovlar	Vaqt, kadrlar, metodik va moddiy resurslarning maqsadli safarbar qilinmasligi	Yuklama ortishi, bajarilish sifati pasayishi
4	Risk va qarshiliklarni boshqarishdagi bo‘shliqlar	Ehtimoliy xavflar va psixologik tayyorgarlik oldindan hisobga olinmasligi	Jarayonning beqarorlashuvi, norozilikning kuchayishi
5	Monitoring va refleksiyaning sustligi	Natijalarni tizimli baholash va tuzatish mexanizmlarining yetarli emasligi	O‘zgarishlarning barqaror mustahkamlanmasligi

Amaliyotdagi holatning umumlashtirilgan diagnostik tavsifi shuni ko‘rsatadiki, maktab direktorlarining o‘zgarishlarni boshqarish ko‘nikmalari zamonaviy ta’lim boshqaruvi talablariga nisbatan yetarli darajada yaxlit, tizimli va barqaror shakllanmagan. Rahbarlik faoliyatida o‘zgarishlarni joriy etish, muvofiqlashtirish va ularga munosabat bildirishga doir boshqaruv harakatlari mavjud bo‘lsa-da, bu harakatlar ko‘p hollarda puxta konseptual asos, aniq mezon va indikatorlar, izchil boshqaruv bosqichlari hamda natijadorlikka yo‘naltirilgan monitoring mexanizmlari bilan to‘liq bog‘lanmagan holda amalga oshiriladi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

Boshqacha aytganda, direktorlar faoliyatida o‘zgarishlarni boshqarish ehtiyoji va unga doir amaliy harakatlar mavjud, biroq ular hali professional jihatdan integratsiyalashgan boshqaruv kompetensiyasi darajasiga to‘liq ko‘tarilmagan.

Diagnostik tavsif shuni ko‘rsatadiki, amaliyotda o‘zgarishlarni boshqarish ko‘nikmalarining ayrim komponentlari nisbatan yaqqolroq namoyon bo‘ladi, boshqalari esa sust yoki parchalanib ko‘rinadi. Xususan, direktorlarning tashkiliy-loyihalashga doir ko‘nikmalari nisbatan faolroq uchraydi. Bu holat, avvalo, rahbarlarning kundalik faoliyati vazifalarni taqsimlash, joriy ishlarni tashkil etish, ijro intizomini ta’minlash, ichki tartibni muvofiqlashtirish kabi jarayonlar bilan chambarchas bog‘liq ekanligi bilan izohlanadi. Shu bois ko‘plab direktorlar o‘zgarishlarni amalga oshirishda tashkiliy choralarni ko‘rish, vazifalarni belgilash va ijro jarayonini boshqarish borasida ma’lum darajada amaliy tajribaga ega. Biroq bu ko‘nikmalar ko‘pincha operativ boshqaruv darajasida qolib, strategik chuqurlik va rivojlantiruvchi mantiq bilan yetarlicha boyitilmagan bo‘ladi.

Aksincha, tahliliy-strategik komponentning namoyon bo‘lishida sezilarli cheklovlar kuzatiladi. Amaliyotda o‘zgarishlarning zaruriyati ko‘pincha tashqi talab, me’yoriy topshiriq yoki dolzarb tashkiliy ehtiyoj bilan izohlanadi, biroq ularning maktab rivojlanish strategiyasi bilan uzviy bog‘liqligi, uzoq muddatli natijadorligi va kutilayotgan ta’siri har doim ham puxta asoslanmaydi. Natijada o‘zgarishlar “zarur bo‘lgani uchun joriy etiladigan” boshqaruv amaliyoti sifatida ko‘rinadi, biroq “qaysi muammoni bartaraf etishi”, “qanday sifat o‘zgarishiga olib kelishi” va “qaysi indikatorlar bilan baholanishi” masalalari yetarli darajada aniqlashtirilmaydi. Bu esa tahliliy-strategik ko‘nikmalarning amaliyotda mavjud bo‘lishiga qaramay, ularning boshqaruv jarayonini yo‘naltiruvchi yetakchi komponent sifatida hali to‘liq shakllanmaganini anglatadi.

Kommunikativ-motivatsion komponentning diagnostik tavsifi ham murakkab va ikki tomonlama xarakterga ega. Bir tomondan, direktorlar jamoa bilan ishlash, yangi tashabbuslarni tushuntirish, o‘qituvchilarni muayyan vazifalarga safarbar etish zaruratini anglaydi. Ikkinchi tomondan esa, bu jarayon ko‘pincha strategik kommunikatsiya sifatida emas, balki vaziyatga bog‘liq, epizodik va tashkiliy xarakterdagi muloqot shaklida namoyon bo‘ladi. Amaliyotda o‘zgarishlarni joriy etish jarayonida jamoaning ichki tayyorgarligini shakllantirish, qarshilik sabablarini oldindan aniqlash, qayta aloqa kanallarini yo‘lga qo‘yish, jamoaviy ishtirokni faollashtirish va o‘zgarishning maqsadini ichki qabul darajasiga olib chiqish kabi vazifalar har doim ham tizimli ravishda hal etilmaydi. Shu sababli kommunikativ komponent mavjud bo‘lsa-da, u hali o‘zgarishlarni boshqarishning mustaqil va kuchli boshqaruv instrumentiga to‘liq aylanmagan.

Resurs-risklarni muvofiqlashtirish komponenti amaliyotda eng ko‘p ehtiyoj seziladigan, ammo nisbatan sust shakllangan yo‘nalishlardan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Maktabda har qanday yangilanish ma’lum vaqt, kadrlar salohiyati, metodik ta’minot, moddiy-texnik baza va tashkiliy imkoniyatlar bilan bog‘liq bo‘ladi. Biroq amaliyotda bu omillar ko‘pincha o‘zgarishning real ko‘lami bilan puxta muvofiqlashtirilmaydi. Natijada yangilikni joriy etish tashabbusi mavjud bo‘lsa-da, unga zarur sharoit va resurs yetarli

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

darajada safarbar qilinmaydi, qo‘shimcha yuklama paydo bo‘ladi, ijro sifati pasayadi yoki yangilik yuzaki xarakter kasb etadi. Risklarni boshqarish nuqtayi nazaridan ham o‘xshash holat kuzatiladi: rahbarlar muammoga ko‘proq yuzaga kelganidan keyin javob qaytaradi, biroq ehtimoliy qarshilik, noaniqlik, resurs tanqisligi yoki jamoaviy norozilik kabi xavf omillarini oldindan prognoz qilish va kamaytirish mexanizmlari yetarlicha faol ishlamaydi. Bu esa resurs-risklarni muvofiqlashtirish ko‘nikmalarining amaliyotda sezilarli darajada kuchaytirilishi zarurligini ko‘rsatadi.

Monitoring-reflektiv komponentning diagnostik holati ham alohida e’tiborni talab qiladi. Amaliyotda o‘zgarishlarning joriy etilganligi, ma’lum tashkiliy vazifalarning bajarilganligi yoki muayyan yangilikning ishga tushirilganligi qayd etilishi mumkin, biroq bu hali uning real ta’siri, sifatga qo‘shgan hissasi va barqarorligi tizimli baholanayotganini anglatmaydi. Monitoring ko‘proq nazorat va hisobot mantig‘ida olib borilganda, u boshqaruv qarorlarini takomillashtirish vositasi sifatida o‘zining to‘liq funksiyasini bajara olmaydi. Refleksiya, ya’ni o‘zgarishning kuchli va zaif jihatlarini tahlil qilish, olingan natijalar asosida tuzatishlar kiritish, muvaffaqiyat va kamchiliklarni boshqaruviy xulosaga aylantirish kabi vazifalar ko‘pincha ikkilamchi darajada qoladi. Natijada o‘zgarishlar joriy etiladi, biroq ularning institutsional mustahkamlanishi, takomillashuvi va sifatga ta’siri yetarli darajada boshqarilmaydi. Shu ma’noda, monitoring-reflektiv komponent amaliyotda eng zaif bo‘g‘inlardan biri sifatida tavsiflanishi mumkin.

Amaliyotning umumlashtirilgan diagnostik tavsifi yana bir muhim holatni ko‘rsatadi: direktorlarning o‘zgarishlarni boshqarish faoliyatida “mavjudlik” va “shakllanganlik” tushunchalari bir-biridan farqlanadi. Ya’ni, direktorlar ta’lim tizimida doimiy yangilanishlar bo‘layotgani sababli o‘zgarishlarni boshqarishga majbur bo‘lmoqda, demak, mazkur faoliyat unsurlari amaliyotda mavjud. Biroq bu holat hali ko‘nikmalarning metodologik jihatdan anglangan, o‘zaro integratsiyalashgan, innovatsion menejment tamoyillariga tayangan va natijadorlikka yo‘naltirilgan darajada shakllanganini anglatmaydi. Aynan shu tafovut amaliyotdagi asosiy diagnostik xulosalardan biri hisoblanadi.

Fikrimizcha, amaliyotda kuzatilayotgan mavjud holat maktab direktorlarining o‘zgarishlarni boshqarish ko‘nikmalari alohida komponentlar ko‘rinishida mavjud bo‘lsa-da, ularning yagona boshqaruv mantiqiga birlashtirilmaganini ko‘rsatadi. Tashkiliy faollik mavjud, biroq strategik chuqurlik har doim ham yetarli emas; kommunikatsiya mavjud, biroq jamoani ichki qabul darajasiga olib chiqadigan tizimlilik sust; monitoring mavjud, biroq refleksiya va korreksiya mexanizmlari hali to‘liq boshqaruv texnologiyasiga aylanmagan. Demak, amaliyotdagi real vaziyat direktorlarning o‘zgarishlarni boshqarish ko‘nikmalarini parchalanib namoyon bo‘layotgan, biroq ularni yaxlit va integrativ model asosida rivojlantirish zarur bo‘lgan holat sifatida tavsiflanadi.

Shu asosda aytish mumkinki, amaliyotdagi holatning umumlashtirilgan diagnostik tavsifi maktab direktorlarining o‘zgarishlarni boshqarish ko‘nikmalarini innovatsion menejment asosida rivojlantirishga bo‘lgan ehtiyoj obyektiv xarakterga ega ekanini tasdiqlaydi. Bu ehtiyoj faqat yangi bilim berish bilan emas, balki mavjud ko‘nikmalarni

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

tizimlashtirish, sust rivojlangan komponentlarni kuchaytirish, ularni o‘zaro integratsiyalash, amaliy vaziyatlar asosida shakllantirish va natijadorlikka yo‘naltirilgan boshqaruv mexanizmlari bilan boyitish zarurati bilan izohlanadi. Shu ma’noda, amaliyot holatini diagnostika qilish keyingi paragrafda o‘zgarishlarni boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlarini asoslash, undan keyingi paragrafda esa takomillashtirilgan mexanizmni ishlab chiqish uchun zarur metodologik tayanch vazifasini bajaradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Armenakis, A. A., & Bedeian, A. G. “Organizational Change: A Review of Theory and Research in the 1990s.” Journal of Management, Vol. 25, No. 3, 1999. – P. 293–315.
2. Weiner, B. J. “A Theory of Organizational Readiness for Change.” Implementation Science, Vol. 4, Article 67, 2009.
3. Schein, E. H. Organizational Culture and Leadership. 4th ed. San Francisco: Jossey-Bass, 2010.
4. Cameron, K. S., & Quinn, R. E. Diagnosing and Changing Organizational Culture: Based on the Competing Values Framework. 3rd ed. San Francisco: Jossey-Bass, 2011.
5. Hall, G. E., & Hord, S. M. Implementing Change: Patterns, Principles, and Potholes. 4th ed. Boston: Pearson, 2015.
6. Spillane, J. P. Distributed Leadership. San Francisco: Jossey-Bass, 2006.
7. Leithwood, K., Harris, A., & Hopkins, D. “Seven Strong Claims about Successful School Leadership Revisited.” School Leadership & Management, Vol. 40, No. 1, 2020. – P. 5–22.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

“AMALIY DASTURLAR PAKETI” FANIDA TALABALARNING MUSTAQIL O‘QUV FAOLIYATINI TASHKIL ETISHNING DIDAKTIK MODELI VA BLENDED PROJECT-BASED LEARNING METODIKASI.

Rustamova Shohista Alisher qizi, Chirchiq davlat pedagogika universiteti tayanch doktoranti.
ORCID:0009-0004-2680-5787

Annotatsiya

KIRISH: maqolada oliy ta’lim muassasalarida “Amaliy dasturlar paketi” fanini o‘qitish jarayonida talabalarning mustaqil o‘quv faoliyatini maxsus texnologiyalar vositasida tashkil etishning yaxlit didaktik modeli va uni amalga oshiruvchi Blended Project-Based Learning (aralash loyihaviy o‘qitish) algoritmi taqdim etiladi. Model maqsadli, tashkiliy-mazmunli, jarayonli-metodik va baholovchi-natijaviy komponentlar asosida ishlab chiqilgan bo‘lib, blended learning, project-based learning, flipped classroom va muammoli o‘qitish elementlarini yagona metodik andozaga birlashtiradi. Algoritm besh bosqichda (tayyorgarlik, muammo aniqlash va loyiha tanlash, rejalashtirish va mustaqil izlanish, amaliy ijro, refleksiya va himoya) amalga oshiriladi hamda Google Classroom va MathCad kabi maxsus texnologiyalar bilan integratsiyalashgan holda talabalarning mustaqil ishlash, tahliliy, ijodiy va tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

MAQSAD: “Amaliy dasturlar paketi” fanini o‘qitish jarayonida talabalarning mustaqil o‘quv faoliyatini maxsus texnologiyalar vositasida tashkil etishning yaxlit didaktik modeli va uni amalga oshiruvchi Blended Project-Based Learning (aralash loyihaviy o‘qitish) metodikasi va algoritmini ishlab chiqish hamda ilmiy asoslash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot jarayonida ilmiy-metodik adabiyotlarni qiyosiy-tanqidiy tahlil qilish, xorijiy va milliy tajribani umumlashtirish, pedagogik kuzatuv, suhbat hamda maqsadli, tashkiliy-mazmunli, jarayonli-metodik va baholovchi-natijaviy komponentlarni qamrab oluvchi pedagogik modellashtirish metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: blended learning, project-based learning, flipped classroom va muammoli o‘qitish elementlarini birlashtirgan to‘rt komponentli didaktik model hamda uning Google Classroom va MathCad texnologiyalari bilan integratsiyalashgan besh bosqichli (tayyorgarlik, muammo aniqlash, rejalashtirish, amaliy ijro, refleksiya va himoya) amalga oshirish algoritmi ishlab chiqildi.

XULOSA: taklif etilgan didaktik model va metodik algoritm talabalarning mustaqil ishlash, tahliliy, ijodiy hamda tadqiqotchilik kompetensiyalarini tizimli rivojlantirishga xizmat qiladi hamda ularni boshqa amaliy-texnik fanlarni o‘qitish jarayoniga ham moslashtirib qo‘llash imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: mustaqil o‘quv faoliyati, maxsus texnologiyalar, didaktik model, Blended Project-Based Learning, flipped classroom, Google Classroom, MathCad, “Amaliy dasturlar paketi”.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

ДИДАКТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ В ДИСЦИПЛИНЕ «ПРАКТИЧЕСКИЙ ПАКЕТ ПРОГРАММ» И МЕТОДИКА СМЕШАННОГО ПРОЕКТНОГО ОБУЧЕНИЯ.

Рустамова шахиста Алишер кызы, базовый докторант Чирчикского государственного педагогического университета.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье представлена целостная дидактическая модель организации самостоятельной учебной деятельности студентов с использованием специальных технологий при преподавании дисциплины “Пакет прикладных программ”, а также алгоритм методики Blended Project-Based Learning, реализующий данную модель. Модель включает целевой, организационно-содержательный, процессуально-методический и оценочно-результативный компоненты и объединяет элементы смешанного, проектного, проблемного обучения и технологии «перевернутого класса».

ЦЕЛЬ: разработка и научное обоснование целостной дидактической модели организации самостоятельной учебной деятельности студентов с использованием специальных технологий при преподавании дисциплины «Пакет прикладных программ», а также методики и алгоритма Blended Project-Based Learning.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в ходе исследования использованы методы сравнительно-критического анализа научно-методической литературы, обобщения зарубежного и национального опыта, педагогического наблюдения, беседы, а также педагогического моделирования, охватывающего целевой, организационно-содержательный, процессуально-методический и оценочно-результативный компоненты.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: разработана четырехкомпонентная дидактическая модель, объединяющая элементы смешанного, проектного, проблемного обучения и «перевернутого класса», а также пятиэтапный алгоритм ее реализации (подготовка, определение проблемы, планирование, практическое исполнение, рефлексия и защита), интегрированный с Google Classroom и MathCad.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: предложенная дидактическая модель и методический алгоритм способствуют системному развитию у студентов навыков самостоятельной работы, аналитических, творческих и исследовательских компетенций с возможностью адаптации к другим практико-техническим дисциплинам.

Ключевые слова: самостоятельная учебная деятельность, специальные технологии, дидактическая модель, Blended Project-Based Learning.

THE DIDACTIC MODEL OF THE ORGANIZATION OF INDEPENDENT LEARNING ACTIVITIES OF STUDENTS IN THE DISCIPLINE "PRACTICAL PACKAGE OF PROGRAMS" AND THE METHODOLOGY OF MIXED PROJECT-BASED LEARNING.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

Rustamova Shakhista Alisher kyzy, basic doctoral student at Chirchik State Pedagogical University.

Annotation

INTRODUCTION: the article presents an integrated didactic model for organizing students' independent learning activities using special technologies within the “Application Software Packages” course, together with the Blended Project-Based Learning algorithm that implements it. The model comprises target, organizational-content, procedural-methodological, and evaluative-result components, integrating blended, project-based, problem-based, and flipped-classroom elements.

AIM to develop and scientifically substantiate a comprehensive didactic model for organizing students' independent learning activities through special technologies in the "Application Software Packages" course, alongside the Blended Project-Based Learning methodology and algorithm.

MATERIALS AND METHODS: the study employed comparative-critical literature analysis, generalization of international and national practices, pedagogical observation, interviews, and pedagogical modeling structured around target, organizational-content, procedural-methodological, and evaluative-result components.

DISCUSSION AND RESULTS: a four-component didactic model synthesizing blended, project-based, problem-based, and flipped classroom learning was designed, along with a five-stage implementation algorithm (preparation, problem identification, planning, practical execution, reflection, and defense) integrated with Google Classroom and MathCad.

CONCLUSION: the proposed didactic model and methodological algorithm foster students' independent, analytical, creative, and research competencies, providing a adaptable framework that can be applied to other practical and technical disciplines.

Keywords: independent learning activity, special technologies, didactic model, Blended Project-Based Learning.

Oliy ta’lim muassasalarida talabalarning mustaqil o‘quv faoliyatini samarali tashkil etish ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, matematika va informatika integratsiyasini talab qiluvchi “Amaliy dasturlar paketi” kabi murakkab va abstrakt mazmunga ega fanlarni o‘zlashtirishda an’anaviy metod va vositalarning ustunlik qilishi, raqamli imkoniyatlardan tizimli foydalanilmasligi talabalarning mustaqil izlanish, amaliy qo‘llash va fanlararo integratsiya ko‘nikmalarining yetarlicha rivojlanmay qolishiga olib kelmoqda. Bu holat mazkur fanni o‘qitishda maxsus texnologiyalarga asoslangan, aniq tuzilgan va amalga oshirish algoritmi ishlab chiqilgan yaxlit didaktik yechimga bo‘lgan ehtiyojni keltirib chiqaradi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

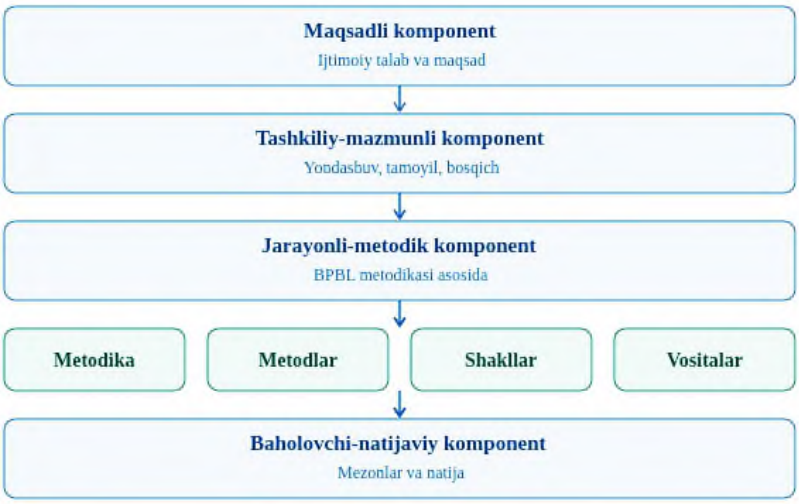
ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

Mustaqil o‘quv faoliyati muammosi pedagogika va psixologiya fanlarida keng o‘rganilgan. Xorijiy tadqiqotchilar mustaqil ta’limni o‘quvchining o‘qituvchi ishtirokisiz, individual qiziqishlar asosida boshqariladigan faoliyati sifatida, shuningdek, o‘z o‘qish jarayonini boshqarish qobiliyati sifatida talqin qiladilar. Metakognitiv strategiyalar, xususan, o‘z-o‘zini samarali boshqarish (self-management) va kognitiv jarayonlarni monitoring qilish (self-monitoring) mustaqil ta’limning ikki muhim dimensiyasi sifatida ko‘rsatiladi. Mustaqil o‘quv faoliyatining tarkibiy qismlari sifatida odatda motivatsion-maqsadli, mazmunli, operatsion-faoliyatli va nazorat-baholash komponentlari ajratiladi.

Maxsus texnologiyalarning didaktik imkoniyatlari borasida olib borilgan tadqiqotlar ta’limni shaxsiylashtirish, interaktivlik va vizuallashtirish, masofaviy ta’lim imkoniyatlari, doimiy monitoring va teskari aloqa hamda hamkorlikda o‘rganishni ta’minlashda raqamli platformalar va amaliy dasturiy paketlarning ahamiyatini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, xorijiy tajriba (AQSh, Buyuk Britaniya, Singapur, Finlandiya, Estoniya, Janubiy Koreya) tahlili shuni ko‘rsatadiki, maxsus texnologiyalar asosida mustaqil ta'limni tashkil etishning yaxlit va tizimli modellari ishlab chiqilgan mamlakatlarda ta’lim samaradorligi yuqori. O‘zbekiston oliy ta’lim amaliyotida esa bunday texnologiyalardan foydalanish hali yetarlicha tizimlashtirilmagan, bu esa mazkur yo‘nalishda maxsus didaktik model ishlab chiqish zaruratini kuchaytiradi.

Model va algoritmni ishlab chiqishda quyidagi metodlardan foydalanildi: muammoga oid ilmiy-metodik adabiyotlarni qiyosiy-tanqidiy tahlil qilish; xorijiy va milliy tajribani umumlashtirish; pedagogik modellashtirish (komponentli yondashuv asosida); pedagogik kuzatuv va suhbat. Model tuzilishi maqsadli, tashkiliy-mazmunli, jarayonli-metodik va baholovchi-natijaviy komponentlarni o‘zaro bog‘liq tizim sifatida ko‘rib chiqish tamoyiliga asoslandi, bunda har bir komponent keyingisi uchun asos vazifasini bajaradi.

Tadqiqot doirasida “Amaliy dasturlar paketi” fanidan talabalarning mustaqil o‘quv faoliyatini tashkil etishning didaktik modeli ishlab chiqildi. Model to‘rt komponentdan iborat (1-rasm):

1-rasm. Mustaqil o'quv faoliyatini tashkil etishning didaktik modeli

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

Maqsadli komponent. Bu komponentda ijtimoiy talab (matematika va informatika mutaxassislariga bo‘lgan ehtiyoj) va model maqsadi – talabalarda amaliy dasturlar paketidan mustaqil foydalanish, kasbiy ko‘nikmalarni rivojlantirish va amaliy muammolarni mustaqil hal qilish qobiliyatini shakllantirish – belgilangan.

Tashkiliy-mazmunli komponent. Ushbu komponent shaxsga yo‘naltirilgan, kompetensiyaviy, tizimli va faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuvlarni; ilmiylik, izchillik, uzluksizlik, nazariya va amaliyot birligi, individuallashtirish va differensiatsiya, interfaollik tamoyillarini; hamda motivatsion-boshlang‘ich, mazmuniy-faoliyat va refleksiv-baholash bosqichlarini o‘z ichiga oladi.

Jarayonli-metodik komponent. Bu komponent mustaqil o‘quv faoliyati jarayonining to‘rtta elementini – aralash loyihaviy metodikani, ta’lim metodlarini (case-study, vizual, muammoli, blended learning, project-based learning, flipped classroom), ta’limning tashkiliy shakllarini (auditoriya mashg‘ulotlari, masofaviy ta’lim, aralash ta’lim, individual va kichik guruhlarda ishlash) va vositalarni (Google Classroom, Kahoot!, video darslar, interaktiv testlar) birlashtiradi. Aynan shu komponent doirasida Blended Project-Based Learning metodikasi jarayonli yechim sifatida taklif etiladi.

Baholovchi-natijaviy komponent. Baholash kognitiv, amaliy, analitik, kreativ va faoliyatli mezonlar asosida amalga oshiriladi, natijalar a’lo, yaxshi, qoniqarli va qoniqarsiz ko‘rsatkichlar bo‘yicha belgilanadi. Modelning kutilgan natijasi – “Amaliy dasturlar paketi” fanidan talabalarning mustaqil o‘quv faoliyati maxsus texnologiyalar asosida samarali tashkil etilishi va ularning kasbiy kompetensiyalarining rivojlanishidir.

Modelning jarayonli-metodik komponentini amalga oshirish uchun Blended Project (aralash o'qitish) va Based Learning (loyihaviy o‘qitish) yondashuvlarini birlashtiruvchi Blended Project-Based Learning metodikasi taklif etildi. Metodika besh ketma-ket bosqichda amalga oshiriladi:

1) Tayyorgarlik bosqichi (flipped classroom elementi). Talabalar darsdan oldin Google Classroom orqali taqdim etilgan videodars, taqdimot va elektron darsliklar asosida nazariy materialni (masalan, MathCad dasturida masalalar yechish, grafiklar qurish) mustaqil o'rganadilar. Auditoriya vaqti nazariyani takrorlashga emas, amaliy faoliyatga ajratiladi.

2) Muammo aniqlash va loyiha tanlash bosqichi. O‘qituvchi real hayotiy yoki kasbiy muammoli vaziyatni (case-study) taqdim etadi, talabalar guruh yoki individual tartibda loyiha mavzusini tanlaydilar (masalan, “MathCad dasturida funksiya grafigini qurish” loyihasi, bu Word, MathCad va PowerPoint integratsiyasini talab qiladi).

3) Rejalashtirish va mustaqil izlanish bosqichi. Talabalar loyiha rejasini (vazifalar taqsimoti, muddatlar, kerakli funksiyalar) tuzadilar; o‘qituvchi facilitator sifatida faqat yo‘naltiruvchi savollar beradi. Talabalar Google Drive, OneDrive kabi bulutli xizmatlardan foydalanib hamkorlikda ishlaydilar, qo‘shimcha manbalarni mustaqil izlaydilar.

4) Amaliy ijro bosqichi (integratsiyalashgan amaliyot). Talabalar loyihani amalga oshiradilar: ma’lumotlar MathCadda qayta ishlanadi, hisobot Wordda rasmiylashtiriladi,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

natijalar PowerPointda taqdimot shaklida tayyorlanadi, zarur hollarda Access yoki Power Query vositalari qo‘llaniladi.

5) Refleksiya va himoya bosqichi. Talabalar loyihani onlayn yoki auditoriyada himoya qiladilar, so‘ngra o‘z-o‘zini va tengdoshlar baholashi o‘tkaziladi. Har bir talaba “Nima yaxshi chiqdi?”, “Qiyinchiliklar qayerda bo‘ldi?”, “Keyingi loyihada nimani o‘zgartirgan bo‘lardim?” kabi savollar asosida faoliyatini tahlil qiladi.

Ushbu algoritm faollashtirish, individuallashtirish, izchillik va ko‘rgazmalilik tamoyillarini bir vaqtning o‘zida amalga oshiradi. Natijada talabalarda nafaqat texnik ko‘nikmalar, balki loyiha boshqarish, jamoaviy ishlash va tanqidiy fikrlash malakalari ham shakllanadi; o‘qituvchi esa nazoratchidan facilitator roliga o‘tadi.

Didaktik modelni to‘ldiruvchi qo‘shimcha yechim sifatida “Amaliy dasturlar paketi” fanidan amaliy mashg‘ulotlarni tashkil etish modeli ham ishlab chiqildi. Model to‘rt bosqichni – motivatsiyani oshirish, ko‘nikmalarni shakllantirish va ijodiy qobiliyatni rivojlantirish, kreativ va kognitiv fikrlashni rivojlantirish hamda tadqiqotchilik ko‘nikmalarini shakllantirishni – qamrab oladi. Bunda topshiriqlar reproduktiv, produktiv, qisman-izlanishli va kreativ darajalarga ajratiladi, bu esa talabalar mustaqilligini bosqichma-bosqich oshirish imkonini beradi.

Taqdim etilgan model va algoritm bir necha jihati bilan mavjud yondashuvlardan farqlanadi. Birinchidan, model mustaqil o‘quv faoliyatini bir-biridan uzilgan alohida usullar yig‘indisi sifatida emas, balki maqsad, mazmun, jarayon va natijani izchil bog‘lovchi yaxlit tizim sifatida taqdim etadi. Ikkinchidan, Blended Project-Based Learning algoritmi blended learning, project-based learning, flipped classroom va muammoli o‘qitishni mexanik qo‘shish emas, balki har bir bosqichda aniq texnologik vosita (Google Classroom, MathCad, bulutli xizmatlar) bilan bog‘langan izchil jarayon sifatida loyihalaydi. Uchinchidan, baholovchi-natijaviy komponent orqali model o‘z-o‘zini nazorat qilish imkoniyatiga ega – bu talabalarning mustaqil o‘quv faoliyati sifatini uzluksiz kuzatib borish va zarur hollarda tuzatish kiritish imkonini beradi.

Taklif etilgan modelning amaliy qo‘llanilishi va samaradorligi alohida pedagogik tajriba-sinov ishlari doirasida (uch oliy ta’lim muassasasi, 335 respondent ishtirokida) tekshirilgan bo‘lib, uning statistik natijalari mazkur maqola doirasidan tashqarida, alohida nashrda batafsil yoritiladi. Shu bilan birga, dastlabki kuzatuvlar model va algoritmning amaliyotga tatbiq etilishi mumkinligini va talabalar faolligini oshirishga xizmat qilishini ko‘rsatdi.

“Amaliy dasturlar paketi” fanini o‘qitish jarayonida talabalarning mustaqil o‘quv faoliyatini tashkil etishning to‘rt komponentli (maqsadli, tashkiliy-mazmunli, jarayonli-metodik, baholovchi-natijaviy) didaktik modeli ishlab chiqildi va ilmiy asoslandi. Modelning jarayonli-metodik komponenti doirasida blended learning, project-based learning, flipped classroom va muammoli o‘qitish elementlarini birlashtiruvchi Blended Project-Based Learning metodikasi taklif etildi hamda uning besh bosqichli (tayyorgarlik, muammo aniqlash va loyiha tanlash, rejalashtirish va mustaqil izlanish, amaliy ijro, refleksiya va

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

himoya) amalga oshirish algoritmi tavsiflandi. Model va algoritm Google Classroom hamda MathCad kabi maxsus texnologiyalar bilan uzviy bog‘langan holda loyihalangani uchun ularni boshqa amaliy-texnik fanlarni o‘qitishda ham moslashtirilgan holda qo‘llash mumkin. Modelning amaliy samaradorligini yakuniy tasdiqlash uchun uni keng miqyosli pedagogik tajriba-sinov natijalari bilan mustahkamlash tavsiya etiladi; bu masala alohida tadqiqot va nashr predmeti sifatida ko‘rib chiqiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Bonk Curtis J., Graham Charles R. (Eds.). The Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs. San Francisco: Pfeiffer, 2006.
2. Bergmann Jonathan, Sams Aaron. Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day. Washington: ISTE, 2012.
3. Larmer John, Mergendoller John R.. Setting the Standard for Project Based Learning. Alexandria: ASCD, 2015.
4. Biggs John, Tang Catherine. Teaching for Quality Learning at University. 4th ed. Maidenhead: Open University Press, 2011.
5. Zimmerman Barry J., Schunk Dale H.. Self-Regulated Learning and Academic Achievement: Theoretical Perspectives. Routledge, 2013.
6. Google. Google Classroom Teacher Center.
7. PTC. Mathcad Prime User Guide. Boston: PTC Inc.
8. Creswell John W.. Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches. 5th ed. Sage Publications, 2018.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

MUSOBAQA OLDI BOSQICHIDA AYOL BOKSCHILARNING MANYOVR HARAKATLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISH METODIKASI.

Mirzayeva Yodgoroy, O‘zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti.

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada musobaqa oldi bosqichida ayol bokschilarning manëvr harakatlari samaradorligini oshirishga qaratilgan metodika ishlab chiqildi va tajribada asoslandi. Tadqiqotning maqsadi texnik-taktik tayyorgarlik jarayonida ring bo‘ylab joy almashtirish, masofa nazorati, hujum va himoya o‘rtasidagi tezkor o‘tish hamda pozitsion ustunlikka chiqish ko‘rsatkichlarini yaxshilashdan iborat bo‘ldi. Tadqiqot pedagogik eksperiment, pedagogik kuzatuv, videoanaliz, ekspert baholash va matematik-statistik tahlil usullari asosida olib borildi. Tajriba guruhida manyovrga yo‘naltirilgan maxsus mashqlar majmuasi qo‘llanildi: qisqa intervalli oyoq ishlari, lateral siljishlar, “kirish-chiqish” kombinatsiyalari, raqib harakatiga javob berish mashqlari va situatsion sparringlar. Natijalar tajriba guruhi bokschilarida harakat tezligi, manëvr aniqligi va himoya-hujum almashinuvi ko‘rsatkichlarining oshganini ko‘rsatdi. Shuningdek, ring markazini nazorat qilish, qulay zarba pozitsiyasiga chiqish va ortiqcha harakatlarni qisqartirish bo‘yicha ijobiy o‘zgarishlar aniqlandi. Xulosa qilib aytganda, musobaqa oldi bosqichida ayol bokschilarning manyovr harakatlarini maqsadli rivojlantirish texnik-taktik tayyorgarlik samaradorligini oshiradi. Taklif etilgan metodika bosqichma-bosqich, nazoratli va individual yondashuvga asoslangan bo‘lib, u bokschilarning musobaqa faoliyatini optimallashtirishga xizmat qiladi.

MAQSAD: musobaqa oldi bosqichida ayol bokschilarning manyovr harakatlari samaradorligini oshirish metodikasini ishlab chiqish hamda uning amaliy samaradorligini tajribada asoslash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot jarayonida O‘zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti mutaxassislari, milliy va xorijiy ilmiy manbalar, shuningdek pedagogik eksperiment, pedagogik kuzatuv, videoanaliz, ekspert baholash va matematik-statistik tahlil usullaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tajriba guruhida qisqa intervalli oyoq ishlari, lateral siljishlar, “kirish-chiqish” kombinatsiyalari va situatsion sparringlarni o‘z ichiga olgan maxsus mashqlar majmuasi qo‘llanilib, ring bo‘ylab joy almashish tezligi (126%), manyovr aniqligi (131%), himoya-hujum almashinuvi (135%) hamda qulay zarba pozitsiyasiga chiqish (128%) ko‘rsatkichlari sezilarli darajada oshdi va ortiqcha harakatlar soni (78% ga) qisqardi.

XULOSA: musobaqa oldi bosqichida ayol bokschilarning manyovr harakatlarini maqsadli va bosqichma-bosqich rivojlantirish texnik-taktik tayyorgarlik samaradorligini oshiradi hamda musobaqa faoliyatini optimallashtirishga xizmat qiladi. Kalit so‘zlar: ayol bokschilar, texnik-taktik tayyorgarlik, musobaqa oldi bosqichi, manyovr, oyoq ishlari, ring bo‘ylab harakat, taktik ustunlik.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

Kalit so‘zlar: bokschi ayollar, texnik-taktik tayyorgarlik, musobaqadan oldingi bosqich, manevr, oyoq harakati, ring bo‘ylab harakatlanish, taktik ustunlik.

МЕТОДИКА ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ МАНЕВРОВЫХ ДЕЙСТВИЙ ЖЕНСКИХ БОКСЕРОВ НА ПРЕДСОРЕВНОВАТЕЛЬНОМ ЭТАПЕ.

Мирзаева Ёдгора, Узбекский государственный университет физической культуры и спорта.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье разработана и обоснована экспериментально методика повышения эффективности маневренных действий боксерок в предсоревновательном периоде. Целью исследования было улучшение показателей перемещения по рингу, контроля дистанции, быстрого перехода от атаки к защите и достижения позиционного преимущества в процессе технико-тактической подготовки. Исследование проводилось на основе методов педагогического эксперимента, педагогического наблюдения, видеоанализа, экспертной оценки и математико-статистического анализа. В экспериментальной группе использовался специальный комплекс упражнений, направленных на маневрирование: короткие интервальные упражнения для ног, боковые смещения, комбинации «вход-выход», упражнения на реагирование на движения противника и ситуационный спарринг. Результаты показали, что у боксеров экспериментальной группы увеличилась скорость передвижения, точность маневрирования и показатели защитно-атакующих действий. Также были выявлены положительные изменения в контроле центра ринга, выходе на удобную ударную позицию и сокращении лишних движений. Таким образом, целенаправленное развитие маневренных действий женщин-боксеров на предсоревновательном этапе повышает эффективность технико-тактической подготовки. Предложенная методика основана на поэтапном, контролируемом и индивидуальном подходе, который служит для оптимизации соревновательной деятельности боксеров.

ЦЕЛЬ: разработка методики повышения эффективности маневренных действий женщин-боксеров на предсоревновательном этапе и экспериментальное обоснование ее практической эффективности.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использованы материалы научных публикаций Узбекского государственного университета физической культуры и спорта, а также методы педагогического эксперимента, педагогического наблюдения, видеоанализа, экспертной оценки и математико-статистического анализа.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: применение в экспериментальной группе комплекса специальных упражнений (короткая интервальная работа ног, латеральные перемещения, комбинации «вход-выход», ситуационные спарринги)

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

привело к повышению скорости перемещения (126%), точности маневрирования (131%), сменяемости защиты и атаки (135%), выхода на удобную ударную позицию (128%), а также к сокращению лишних движений (до 78%).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: целенаправленное развитие маневренных действий женщин-боксеров на предсоревновательном этапе повышает эффективность технико-тактической подготовленности и оптимизирует соревновательную деятельность.

Ключевые слова: женщины-боксеры, технико-тактическая подготовка, предсоревновательный этап, маневр, работа ног, перемещение по рингу, тактическое преимущество.

METHODOLOGY FOR IMPROVING THE EFFICIENCY OF MANEUVERING OF WOMEN'S BOXERS IN THE PRE-COMPETITION STAGE.

Mirzayeva Yodgoroy, Uzbek State University of Physical Education and Sports.

Annotation

INTRODUCTION: this article develops and experimentally validates a methodology aimed at improving the effectiveness of maneuvering movements of female boxers during the pre-competition stage. The aim of the study was to improve the indicators of movement around the ring, distance control, quick transitions between attack and defense, and gaining positional advantage during technical-tactical training. The study was conducted using the methods of pedagogical experiment, pedagogical observation, video analysis, expert assessment, and mathematical and statistical analysis. The experimental group used a special set of exercises focused on maneuvering: short interval leg work, lateral shifts, "entry-exit" combinations, exercises for responding to opponent movements, and situational sparring. The results showed an increase in movement speed, manëvr accuracy, and protection-attack exchange rates in experimental group boxers. Positive changes were also found to control the ring Center, climb into a comfortable impact position, and reduce over-movement. In conclusion, the targeted development of the maneuvering movements of female boxers at the pre-competition stage increases the effectiveness of technical and tactical training. The proposed methodology is based on a step-by-step, controlled, and individual approach that serves to optimize the competition activities of boxers.

AIM: to develop a methodology for enhancing the effectiveness of maneuvering actions in female boxers during the pre-competition stage and to experimentally substantiate its practical efficacy.

MATERIALS AND METHODS: the study drawn upon research from the Uzbek State University of Physical Education and Sports, incorporating pedagogical experiment, pedagogical observation, video analysis, expert evaluation, and mathematical-statistical analysis methods.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

DISCUSSION AND RESULTS: implementing a targeted exercise package (short-interval footwork, lateral shifts, "in-and-out" combinations, situational sparring) in the experimental group led to significant improvements in movement speed (126%), maneuvering accuracy (131%), defense-attack transitions (135%), positioning for strikes (128%), and a reduction in redundant movements (down to 78%).

CONCLUSION: the systematic development of maneuvering skills during the pre-competition stage optimizes the technical and tactical performance of female boxers and enhances overall contest effectiveness.

Keywords: female boxers, technical and tactical training, pre-competition stage, maneuvering, footwork, ring movement, tactical advantage.

Boks zamonaviy sport turlarida yuqori darajadagi tezkorlik, koordinatsiya, kuch, chidamlilik va taktik tafakkurni birlashtirgan murakkab yakkakurash hisoblanadi. Ayniqsa, ayollar boksi rivojlangan sari musobaqalarda nafaqat zarba sifati, balki bokschining ring bo‘ylab harakatlanishi, raqib masofasini boshqarishi va vaziyatga mos qaror qabul qilishi natijaga kuchli ta’sir ko‘rsatmoqda. Musobaqa oldi bosqichida ushbu jihatlarni maqsadli rivojlantirish sportchilarning jangovar tayyorgarligini sezilarli oshiradi. Amaliy kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab bokschilar texnik usullarni bajarishni bilsalar-da, ularni musobaqa sharoitida tez, iqtisodiy va taktik maqsadga muvofiq qo‘llashda qiyinchilikka duch keladi. Ayniqsa, ayol bokschilarda manëvr harakatlari, raqib bosimidan chiqib ketish, masofani o‘zgartirish va qulay hujum holatiga kirish ko‘nikmalari yetarli darajada avtomatlashtirilmagani kuzatiladi. Bu esa musobaqa natijasiga bevosita ta’sir qiluvchi omil hisoblanadi. Mavjud tadqiqotlarda bokschilarning texnik-taktik tayyorgarligi, alohida mashq vositalari va bosqichma-bosqich tayyorlash usullari yoritilgan bo‘lsa-da, musobaqa oldi davrida ayol bokschilarning aynan manyovr harakatlarini oshirishga yo‘naltirilgan maxsus metodika yetarlicha ishlab chiqilmagan. Shu sababli ushbu muammoni ilmiy asosda hal etish dolzarb hisoblanadi. Mazkur tadqiqot maqsadi musobaqa oldi bosqichida ayol bokschilarning manyovr harakatlari samaradorligini oshirish metodikasini ishlab chiqish va uning amaliy samaradorligini aniqlashdan iborat.

Adabiyotlar tahlili. Boks tayyorgarligi bo‘yicha ilmiy manbalarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, texnik va taktik jihatlar ko‘p hollarda o‘zaro bog‘liq holda o‘rganilgan. Yakkakurash sport turlarida yillik sikl bo‘yicha mashg‘ulotlarni rejalashtirishga doir materiallarda bokschilarning musobaqa oldi tayyorgarligi alohida bosqichlarga bo‘linishi, unda maxsus tayyorgarlik va texnik-taktik mahoratni oshirish ustuvor vazifa bo‘lishi ko‘rsatilgan. Ilmiy manbalarda bokschilarning texnik-taktik tayyorgarligi texnik harakatlarni to‘g‘ri bajarish, taktik vaziyatni tahlil qilish va jang davomida to‘g‘ri qaror qabul qilishga bog‘liqligi ta’kidlanadi. Ayrim tadqiqotlarda tayyorlov harakatlari, razvedka harakatlari, hujum va javob zarbalari samaradorligi musobaqa janglarida tahlil qilingan va tayyorgarlik

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

harakatlarining taktik natijaga ta'siri aniq ko'rsatilgan. So'nggi yillardagi ishlar ayol bokschilarni individual mashg'ulot jarayonida texnik-taktik harakatlarga o'rgatish, masofa bilan ishlash va himoyadan hujumga o'tish tezligini oshirish muhimligini tasdiqlaydi. 2024-2025 yillardagi maqolalarda bokschi qizlarning individual tayyorgarligi, texnik-taktik harakatlarni differensial yondashuv asosida shakllantirish va musobaqaga yaqin davrda maxsus mashqlar bilan ishlash zarurligi ko'rsatildi. Shu bilan birga, mavjud ishlarda manyovr harakatlarining o'zi alohida indikator sifatida kam yoritilgan. Ya'ni ringda joy almashish tezligi, pozitsion ustunlikka chiqish, lateral siljishlar, "kirish-chiqish" tizimi va raqib bosimidan chiqish texnikasi yagona metodik tizimga keltirilmagan. Demak, ilmiy bo'shliq musobaqa oldi bosqichida ayol bokschilarning manyovr samaradorligini oshiruvchi kompleks metodikaning yetishmasligida namoyon bo'ladi.

Metodologiya. Tadqiqot pedagogik eksperiment asosida o'tkazildi. Unda musobaqa oldi bosqichida tayyorgarlik ko'rayotgan ayol bokschilar ishtirok etdi. Ishtirokchilar nazorat va tajriba guruhlariga ajratildi; tajriba guruhi bilan manyovr harakatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan maxsus mashqlar tizimi qo'llanildi. Mashqlar haftalik mikrotsiklga integratsiya qilinib, umumiy tayyorgarlikdan maxsus tayyorgarlikka va situatsion mashqlarga bosqichma-bosqich o'tish tamoyiliga asoslandi. Tadqiqotda quyidagi usullar qo'llandi: pedagogik kuzatuv, ekspert baholash, videoanaliz, nazorat testlari va statistik tahlil. Baholash mezonlariga manyovr tezligi, harakat aniqligi, ring markazini nazorat qilish, yo'nalish o'zgarishlarining samaradorligi, himoya-hujum o'tishlari va zarba berish uchun qulay pozitsiyaga chiqish kiradi. Tajriba guruhiga quyidagi mashqlar majmuasi joriy etildi:

- qisqa intervalli oyoq ishlari;
- yonlama va diagonal siljishlar;
- "kirish va chiqish" kombinatsiyalari;
- raqib harakatini kuzatib javob berish;
- juftlikdagi situatsion sparringlar;
- masofani o'zgartirish va pozitsiyani tez tiklash mashqlari.

Tahlil jarayonida dastlabki va yakuniy ko'rsatkichlar solishtirildi. Natijalar foiz, o'rtacha qiymat va dinamik o'zgarishlar asosida talqin qilindi. Ushbu metodika tanlanishining sababi shundaki, musobaqa oldi bosqichida sportchi tayyorgarligi aynan taktik moslashuvchanlik va harakat aniqligini kuchaytirishni talab qiladi.

Natijalar. Tajriba yakunida tajriba guruhida manyovr harakatlari bo'yicha ijobiy o'zgarishlar qayd etildi. Xususan, bokschilarda ring bo'ylab joy almashish tezligi oshdi, masofa nazorati yaxshilandi va yo'nalish o'zgarishlarida xatolar kamaydi. Himoyadan hujumga o'tish va hujumdan himoyaga qaytish ko'rsatkichlari ham aniq yaxshilandi. Videoanaliz natijalariga ko'ra, tajriba guruhidagi bokschilar manëvr epizodlarida ortiqcha qadamlar sonini kamaytirgan, samarali pozitsion chiqishlar ulushini oshirgan va ring markazini ushlab turishda faolroq bo'lgan. Ekspert baholari ham bosim ostida barqarorlik, raqib hujumiga javob berish tezligi hamda qulay zarba pozitsiyasiga chiqishda ijobiy dinamika borligini tasdiqladi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

1-jadval.
Nazorat va tajriba guruhlarida manyovr ko‘rsatkichlarining o‘zgarishi

Ko‘rsatkichlar	Nazorat guruhi boshlang‘ich	Nazorat guruhi yakuniy	Tajriba guruhi boshlang‘ich	Tajriba guruhi yakuniy
Ring bo‘ylab joy almashish tezligi	100	108	100	126
Manyovr aniqligi	100	110	100	131
Himoya-hujum almashinuvi	100	112	100	135
Qulay zarba pozitsiyasiga chiqish	100	109	100	128
Ortiqcha harakatlar soni	100	94	100	78

Muhokama. Olingan natijalar bokschilar tayyorgarligida texnik-taktik yondashuvning ahamiyatini ta’kidlovchi ilgari chop etilgan ishlar bilan mos keladi. Ayol bokschilar uchun masofa bilan ishlash, individual uslubni shakllantirish va jangovar vaziyatda tez qaror qabul qilish muhimligi tasdiqlandi. Ushbu tadqiqotda esa mazkur jihatlar manyovr harakatlari orqali amaliy tizimga aylantirildi. Farqli jihat shundaki, avvalgi ishlar texnik-taktik tayyorgarlikni umumiy ko‘rinishda yoritgan bo‘lsa, bu tadqiqot musobaqa oldi bosqichida aynan ring bo‘ylab harakat, yo‘nalish o‘zgarishi, qulay pozitsiya egallash va bosimdan chiqishni markaziy masala sifatida ko‘rdi. Bu bokschining musobaqadagi moslashuvchanligini oshiradi va taktik ustunlik yaratadi.

Xulosa. Musobaqa oldi bosqichida ayol bokschilarning manyovr harakatlari samaradorligini oshirish uchun maxsus metodika zarur va samarali ekanligi aniqlandi. Tajriba natijalari ringda joy almashish, masofa nazorati va himoya-hujum almashinuvi bo‘yicha ijobiy siljishni ko‘rsatdi. Taklif etilgan metodika texnik-taktik tayyorgarlikni bosqichma-bosqich kuchaytirishga xizmat qiladi va sportchilarning musobaqa faoliyatini optimallashtiradi. Murabbiylar bu yondashuvdan individual va guruhli mashg‘ulotlarda foydalanishi mumkin. Keyingi tadqiqotlarda manyovr samaradorligining biomexanik, psixologik va vazn toifalariga oid xususiyatlarini o‘rganish maqsadga muvofiq.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

1. Xusanboy Mamatqulov, Boks texnikasini takomillashtirish usullari, Maktabgacha va maktab ta'limi jurnali: Том 3 № 12 (2025): "Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali.
2. Matkarimov G'.A. Boks bo'yicha sportchilarni musobaqaga tayyorlashning zamonaviy yondashuvlari. Toshkent: "Sport" nashriyoti, 2020.
3. Rahimov A.S. Havaskor bokschilarning maxsus jismoniy tayyorgarligini rivojlantirish texnologiyalari. Jismoniy tarbiya va sport ilmiy jurnali, 2021, №3, 45–52-betlar.
4. Hamidov M.R. Havaskor bokschilarda portlovchi kuch sifatini rivojlantirish bo'yicha tajriba tadqiqotlari. Sport ilmiy-amaliy jurnali, 2020, №4, 33-40-betlar.
5. Axmedov M.A. Sportchilar jismoniy tayyorgarligi asoslari. Toshkent: O'zDJTI, 2020.
6. Yosh bokschilarning jismoniy tayyorgarligini takomillashtirishning metodik asoslari. Qo'qon DPI. Ilmiy xabarlar, 2025, 11-son, 994–1000-betlar.
7. Vorontsov A. Technical and tactical training of juniors in boxing with consideration of psychological type features. Visnyk Zaporizhzhia National University. 2020.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

CHET TILINI O‘QITISHDA MOTIVATSIYANING O‘RNI

Sirojov Daler Kironboyevich, Nizomiy nomidagi O’zbekiston Milliy Pedagogika Universiteti Assistant.

Annotatsiya

KIRISH: globallashuv sharoitida chet tillarini egallash zamonaviy mutaxassislar uchun muhim kompetensiya hisoblanib, ushbu murakkab jarayonning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan ta’lim oluvchilarning motivatsiyasiga bog‘liqdir.

MAQSAD: chet tilini o‘qitishda motivatsiyaning nazariy asoslarini tahlil qilish, unga ta’sir etuvchi pedagogik-psixologik omillarni yoritish hamda zamonaviy yondashuvlarning motivatsiyani rivojlantirishdagi o‘rnini aniqlash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot jarayonida Nizomiy nomidagi O‘zbekiston Milliy Pedagogika Universiteti mutaxassislari, mahalliy va xorijiy ilmiy manbalar, shuningdek, Gardner, Dörnyei, Deci va Ryan kabi olimlarning ilmiy konsepsiyalari hamda qiyosiy va nazariy tahlil usullaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: ichki motivatsiya uzoq muddatli barqaror o‘zlashtirishni ta’minlashi, tashqi motivatsiya esa faoliyatning dastlabki bosqichlarini rag‘batlantirishi aniqlandi; shu bilan birga, kommunikativ yondashuv, loyihaviy va muammoli ta’lim, gamifikatsiya, aralash ta’lim, raqamli vositalar hamda o‘qituvchining shakllantiruvchi baholash (feedback) va ijobiy psixologik muhit yaratish mahorati o‘quvchilar faolligini oshirib, xato qilishdan qo‘rqish kabi psixologik to‘siqlarni kamaytirishi ko‘rsatib berildi.

XULOSA: chet tili ta’limida ichki va tashqi motivatsiyani uyg‘unlashtirish, zamonaviy va interfaol metodlarni qo‘llash hamda individual yondashuvni yo‘lga qo‘yish o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish va uzluksiz mustaqil ta’limga bo‘lgan ehtiyojini rivojlantirishning asosiy omilidir.

Kalit so‘zlar: motivatsiya, ichki motivatsiya, tashqi motivatsiya, chet tili ta’limi, kommunikativ kompetensiya, interfaol metodlar, raqamli ta’lim, o‘quv motivatsiyasi.

РОЛЬ МОТИВАЦИИ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Сироджов Далер Киронбоевич, ассистент Национального педагогического университета Узбекистана имени Низами**.**

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в условиях глобализации владение иностранными языками является ключевой компетенцией современного специалиста, а успешность этого сложного процесса во многом определяется мотивацией учащихся.

ЦЕЛЬ: анализ теоретических основ мотивации в обучении иностранным языкам, освещение влияющих педагогических и психологических факторов, а также определение роли современных подходов в ее развитии.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использованы материалы Узбекского национального педагогического университета имени Низами, зарубежные и отечественные источники, включая концепции Гарднера, Дёрньеи, Деси и Райана, а также методы сравнительного и теоретического анализа.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: установлено, что внутренняя мотивация обеспечивает долгосрочное усвоение знаний, тогда как внешняя стимулирует начальные этапы; показано, что коммуникативный подход, проектное и проблемное обучение, геймификация, смешанное обучение, цифровые инструменты, а также профессионализм педагога в создании положительной психологической среды и предоставлении конструктивной обратной связи повышают активность учащихся и снижают языковые барьеры.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: гармонизация внутренней и внешней мотивации, применение инновационных интерактивных методов и индивидуальный подход являются базовыми условиями формирования коммуникативной компетенции и потребности к непрерывному самообразованию.

Ключевые слова: мотивация, внутренняя мотивация, внешняя мотивация, обучение иностранным языкам, коммуникативная компетенция, интерактивные методы, цифровое образование, мотивация к обучению.

THE ROLE OF MOTIVATION IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Sirojov Daler Kironboyevich, Assistant Professor, National Pedagogical University of Uzbekistan named after Nizomiy.

Annotation

INTRODUCTION: in the context of globalization, foreign language proficiency is a crucial competence for modern specialists, with learning success heavily relying on student motivation.

OBJECTIVE: to analyze the theoretical foundations of motivation in foreign language teaching, highlight key pedagogical and psychological factors, and determine the impact of modern educational approaches on motivation enhancement.

MATERIALS AND METHODS: the study draws upon research from Tashkent State Pedagogical University named after Nizami, incorporating domestic and international literature, theoretical models by Gardner, Dörnyei, Deci, and Ryan, alongside comparative and analytical methods.

DISCUSSION AND RESULTS: it was identified that intrinsic motivation fosters sustainable, long-term learning while extrinsic motivation triggers initial engagement; furthermore, communicative language teaching, project- and problem-based learning, gamification, blended models, digital tools, constructive feedback, and a positive classroom climate significantly boost student participation and mitigate language anxiety.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

CONCLUSION: harmonizing intrinsic and extrinsic motivational factors through interactive methodology and learner-centered strategies serves as a vital foundation for developing communicative competence and fostering lifelong self-directed learning.

Keywords: motivation, intrinsic motivation, extrinsic motivation, foreign language teaching, communicative competence, interactive methods, digital education, motivation to learn.

Bugungi globallashuv sharoitida chet tillarini egallash zamonaviy mutaxassisning muhim kompetensiyalaridan biri hisoblanadi. Xalqaro ilmiy hamkorlik, akademik almashinuv, raqamli texnologiyalarning rivojlanishi hamda mehnat bozorida raqobatning ortishi xorijiy tillarni puxta o‘zlashtirish zaruratini kuchaytirmoqda. Shu sababli ta’lim tizimida chet tilini o‘qitish sifatini oshirish va o‘quvchilarning ushbu fanga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirish dolzarb pedagogik masalalardan biri sifatida qaralmoqda.

Chet tilini o‘zlashtirish murakkab va uzoq davom etadigan jarayon bo‘lib, uning muvaffaqiyati ko‘plab omillarga bog‘liq. Shulardan eng muhimlaridan biri motivatsiya hisoblanadi. Motivatsiya o‘quvchining bilim olishga bo‘lgan ehtiyoji, o‘z oldiga maqsad qo‘yishi, ta’lim faoliyatini davom ettirishga intilishi va yuzaga keladigan qiyinchiliklarni yengib o‘tishiga yordam beruvchi psixologik omillar majmuasidir. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, yuqori motivatsiyaga ega bo‘lgan o‘quvchilar chet tili ko‘nikmalarini tezroq egallaydi, darslarda faolroq ishtirok etadi va mustaqil ta’limga ko‘proq vaqt ajratadi [1; 2]. So‘nggi yillarda motivatsiya masalasi nafaqat psixologiya, balki chet tillarini o‘qitish metodikasining ham asosiy tadqiqot yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Gardner, Dörnyei, Deci va Ryan kabi olimlarning ilmiy ishlari motivatsiyaning til o‘rganishdagi o‘rnini nazariy va amaliy jihatdan asoslab berdi [3–6]. Ularning tadqiqotlari motivatsiya doimiy emasligini, balki ta’lim muhiti, o‘qituvchining pedagogik mahorati, dars metodlari va o‘quvchining shaxsiy maqsadlariga qarab o‘zgarib borishini ko‘rsatadi. O‘zbekiston Respublikasida ham xorijiy tillarni o‘qitish sifatini oshirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar motivatsiya masalasining dolzarbligini yanada oshirdi. Zamonaviy o‘quv dasturlarini joriy etish, xalqaro standartlarga mos darsliklardan foydalanish, raqamli ta’lim platformalarini keng qo‘llash hamda kommunikativ yondashuvni rivojlantirish o‘quvchilarning ichki motivatsiyasini shakllantirishga xizmat qilmoqda [7].Mazkur maqolaning maqsadi chet tilini o‘qitishda motivatsiyaning nazariy asoslarini tahlil qilish, motivatsiyaga ta’sir etuvchi asosiy omillarni ilmiy manbalar asosida yoritish hamda zamonaviy pedagogik yondashuvlarning motivatsiyani rivojlantirishdagi o‘rnini aniqlashdan iborat.

Asosiy qism

Chet tilini o‘rganishda motivatsiyaning nazariy asoslari

Motivatsiya pedagogika va psixologiya fanlarida shaxsning ma'lum maqsadga yo‘naltirilgan faoliyatini boshlovchi, qo‘llab-quvvatlovchi hamda boshqaruvchi ichki va

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

tashqi omillar majmui sifatida izohlanadi. Ta'lim jarayonida motivatsiya o‘quvchining bilim olishga bo‘lgan qiziqishi, darslarda faol ishtiroki va mustaqil ta'limga munosabatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Ayniqsa, chet tilini o‘rganishda motivatsiya til ko‘nikmalarining izchil rivojlanishini ta'minlovchi muhim psixologik omil hisoblanadi [1]. Ilmiy adabiyotlarda motivatsiya odatda ichki va tashqi motivatsiyaga ajratiladi. Ichki motivatsiya o‘quvchining yangi bilimlarni egallashga bo‘lgan shaxsiy qiziqishi, o‘zini rivojlantirish istagi va o‘rganish jarayonidan qoniqish olishi bilan tavsiflanadi. Tashqi motivatsiya esa yuqori baho olish, ota-onaning rag‘bati, stipendiya, sertifikat yoki kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyat kabi tashqi omillar ta'sirida shakllanadi [2]. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, uzoq muddatli ta'lim natijalari ko‘proq ichki motivatsiya bilan bog‘liq bo‘lsa-da, tashqi motivatsiya ham ma'lum bosqichlarda o‘quvchini faollashtiruvchi omil sifatida muhim ahamiyat kasb etadi [3].

Chet tilini o‘rganish motivatsiyasini ilmiy jihatdan izohlashda Gardner va Lambert tomonidan ishlab chiqilgan motivatsiya modeli alohida o‘rin tutadi. Mualliflar til o‘rganishga undovchi omillarni integrativ va instrumental motivatsiyaga ajratganlar. Integrativ motivatsiya o‘quvchining o‘rganilayotgan til vakillari bilan muloqot qilish, ularning madaniyatini o‘rganish hamda xalqaro hamjamiyatning bir qismi bo‘lish istagini ifodalaydi. Instrumental motivatsiya esa chet tilini oliy ta'lim olish, xalqaro imtihonlardan muvaffaqiyatli o'tish, xorijda ishlash yoki kasbiy faoliyatni rivojlantirish kabi amaliy maqsadlar bilan bog‘liq holda namoyon bo‘ladi [4]. Hozirgi davrda ushbu ikki motivatsiya turi bir-birini to‘ldirishi va tilni muvaffaqiyatli o‘zlashtirishga birgalikda xizmat qilishi ko‘plab tadqiqotlarda qayd etilgan [5]. Motivatsiyani tushuntirishda Deci va Ryan tomonidan ishlab chiqilgan O‘zini o‘zi belgilash nazariyasi (Self-Determination Theory) ham keng qo‘llaniladi. Ushbu nazariyaga ko‘ra, o‘quvchining ichki motivatsiyasi uchta asosiy psixologik ehtiyoj — avtonomiya, kompetentlik va ijtimoiy bog‘liqlik qondirilgan taqdirdagina barqaror rivojlanadi [6]. Chet tili darslarida o‘quvchilarga mustaqil tanlov imkoniyatini yaratish, ularning muvaffaqiyatini e'tirof etish hamda hamkorlikka asoslangan ta'lim muhitini tashkil etish aynan shu ehtiyojlarni qondirishga xizmat qiladi. Dörnyei motivatsiyani dinamik tizim sifatida baholab, u ta'lim jarayonining turli bosqichlarida o‘zgarib borishini ta'kidlaydi. Tadqiqotchining fikricha, o‘qituvchi faqat dars boshida qiziqish uyg‘otish bilan cheklanib qolmasligi, balki semestr davomida motivatsiyani muntazam qo‘llab-quvvatlovchi pedagogik strategiyalarni qo‘llashi lozim [7]. Ushbu yondashuv chet tili ta'limida kommunikativ metodlar, loyiha ishlari, muammoli vaziyatlar va interfaol mashg‘ulotlardan samarali foydalanish zarurligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

So‘nggi yillarda olib borilgan xalqaro tadqiqotlar motivatsiyaning raqamli ta'lim muhiti bilan ham uzviy bog‘liqligini ko‘rsatmoqda. Onlayn ta'lim platformalari, mobil ilovalar, sun'iy intellekt asosidagi til o‘rganuvchi dasturlar va o‘yinlashtirish elementlari o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshirishga yordam beradi. Biroq tadqiqotchilar texnologiyaning o‘zi emas, balki uning maqsadga muvofiq pedagogik qo‘llanilishi motivatsiyaning barqaror shakllanishiga xizmat qilishini alohida ta'kidlaydilar [8]. Shunday

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

qilib, ilmiy manbalar tahlili motivatsiya chet tilini muvaffaqiyatli o‘rganishning asosiy omillaridan biri ekanligini ko‘rsatadi. O‘quvchilarda ichki motivatsiyani rivojlantirish, tashqi rag‘batlantirish vositalaridan oqilona foydalanish hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish chet tili ta'limining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Chet tilini o‘rganishda ichki va tashqi motivatsiyaning o‘rni

Chet tilini o‘zlashtirish jarayoni ko‘p vaqt, muntazam mashq va doimiy faol ishtirokni talab qiladigan murakkab pedagogik jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayonda o‘quvchining bilim olishga bo‘lgan ehtiyoji, maqsadi va qiziqishi uning natijalariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu jihatdan motivatsiya chet tili ta’limining samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo‘ladi [9]. Ta’lim psixologiyasida motivatsiya odatda ichki va tashqi turlarga ajratiladi. Ichki motivatsiya shaxsning faoliyatning o‘zidan qoniqish olishi, yangi bilimlarni egallashga bo‘lgan tabiiy qiziqishi va o‘z imkoniyatlarini rivojlantirish istagi bilan bog‘liq. Chet tilini o‘rganishda ichki motivatsiyaga ega bo‘lgan o‘quvchilar tilni faqat baho yoki majburiyat uchun emas, balki yangi madaniyatni anglash, muloqot qilish va shaxsiy rivojlanish vositasi sifatida qabul qiladilar [10]. Ichki motivatsiyaning kuchli jihati shundaki, u o‘quvchini mustaqil ravishda bilim izlashga undaydi. Bunday o‘quvchilar darsdan tashqari vaqtda ham qo‘shimcha materiallar bilan ishlash, xorijiy filmlarni tomosha qilish, kitob o‘qish yoki ona tilida so‘zlashuvchilar bilan muloqot qilishga intiladilar. Natijada til o‘rganish jarayoni faqat auditoriya bilan cheklanib qolmaydi, balki kundalik faoliyatning bir qismiga aylanadi [11].

Tashqi motivatsiya esa o‘quvchining faoliyatiga tashqi rag‘batlantiruvchi omillar orqali ta’sir ko‘rsatadi. Bunday omillarga yuqori baho olish, imtihondan muvaffaqiyatli o‘tish, xalqaro sertifikatga ega bo‘lish, ota-ona yoki o‘qituvchi tomonidan rag‘bat olish, kelajakdagi kasbiy imkoniyatlarni kengaytirish kabi sabablar kiradi [12]. Tashqi motivatsiya ayrim hollarda qisqa muddatli natijalarga erishishda samarali bo‘lsa-da, faqat tashqi rag‘batlarga asoslangan ta’lim uzoq muddatli qiziqishni shakllantirishda yetarli bo‘lmasligi mumkin. Chet tilini o‘qitish amaliyotida ichki va tashqi motivatsiyani qarama-qarshi qo‘yish emas, balki ularning o‘zaro bog‘liqligini hisobga olish muhimdir. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, tashqi motivlar vaqt o‘tishi bilan ichki motivatsiyaga aylanishi mumkin. Masalan, dastlab xalqaro imtihondan o'tish maqsadida til o‘rgana boshlagan o‘quvchi keyinchalik tilning o‘ziga qiziqib, uni shaxsiy rivojlanish vositasi sifatida qabul qilishi mumkin [13].

Chet tili darslarida motivatsiyani shakllantirishda o‘qituvchining roli katta ahamiyatga ega. O‘qituvchi dars jarayonini shunday tashkil qilishi kerakki, unda o‘quvchi o‘z muvaffaqiyatini his qilsin, xatolarini rivojlanish imkoniyati sifatida qabul qilsin va til o‘rganishning amaliy ahamiyatini tushunsin. Ijobiy fikr-mulohaza, individual yondashuv va o‘quvchining yutuqlarini e’tirof etish ichki motivatsiyani kuchaytiruvchi muhim pedagogik vositalardan hisoblanadi [14]. Shuningdek, kommunikativ yondashuv asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirishda samarali hisoblanadi. Haqiqiy

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

hayotiy vaziyatlarga asoslangan suhbatlar, rolli o‘yinlar, guruhli loyihalar va muammoli topshiriqlar o‘quvchilarga tilning amaliy qiymatini his qilish imkonini beradi [15]. O‘quvchi o‘rganayotgan bilimlarining kundalik hayot va kelajakdagi kasbiy faoliyati bilan bog‘liqligini anglagan sari uning o‘quv jarayonidagi ishtiroki kuchayadi. So‘nggi yillarda raqamli vositalarning rivojlanishi ham chet tili motivatsiyasiga yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Mobil ilovalar, onlayn lug‘atlar, virtual muloqot platformalari va multimedia materiallari o‘quvchilarning mustaqil ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi. Biroq texnologiyalar samarasi ulardan qanday pedagogik maqsadda foydalanilishiga bog‘liq bo‘lib, ular o‘qituvchi metodikasini to‘liq almashtirmaydi, balki uni qo‘llab-quvvatlovchi vosita sifatida xizmat qiladi [16]. Umuman olganda, chet tilini o‘qitishda ichki va tashqi motivatsiya bir-birini to‘ldiruvchi omillar hisoblanadi. Samarali ta’lim jarayonida o‘qituvchi tashqi rag‘batlardan oqilona foydalanishi, shu bilan birga o‘quvchilarda mustaqil bilim olishga bo‘lgan ichki ehtiyojni shakllantirishi zarur. Aynan mana shunday yondashuv chet tilini chuqur va barqaror o‘zlashtirish uchun pedagogik asos yaratadi.

Chet tilini o‘qitishda motivatsiyaga ta’sir qiluvchi pedagogik omillar

Chet tilini o‘qitish jarayonida motivatsiyaning shakllanishi faqat o‘quvchining shaxsiy xususiyatlari bilan belgilanmaydi. Ta’lim muhiti, o‘qituvchining pedagogik mahorati, qo‘llanilayotgan metodlar, baholash tizimi hamda darsning tashkil etilish usullari o‘quvchilarning motivatsion holatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli zamonaviy chet tili metodikasida o‘quv motivatsiyasini rivojlantirishga yo‘naltirilgan pedagogik omillar alohida tadqiq etilmoqda [17].O‘qituvchi shaxsi chet tili ta’limida motivatsiyani shakllantiruvchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Tadqiqotlarda o‘quvchilar bilimdon, darsga qiziqish bilan yondashadigan, ijobiy munosabat o‘rnata oladigan va o‘z faniga mehr bilan qaraydigan o‘qituvchilar bilan ishlaganda yuqori motivatsiya namoyon qilishi aniqlangan [18]. O‘qituvchining o‘z kasbiga bo‘lgan munosabati, darsdagi energiyasi va o‘quvchilarga bo‘lgan ishonchi ta’lim jarayonining psixologik muhitini belgilaydi. Chet tili darslarida o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi ijobiy munosabat ayniqsa muhimdir. O‘quvchi o‘zini hurmat qilingan, qo‘llab-quvvatlangan va erkin fikr bildira oladigan muhitda his qilsa, uning darsdagi ishtiroki va til o‘rganishga bo‘lgan qiziqishi ortadi. Aksincha, xatolar uchun keskin tanbeh berish yoki faqat natijaga yo‘naltirilgan baholash tizimi o‘quvchida qo‘rquv va passivlikni yuzaga keltirishi mumkin [19]. Dars mazmunining amaliy ahamiyatini ko‘rsatish ham motivatsiyani oshirishning samarali usullaridan biridir. Ko‘plab tadqiqotchilar o‘quvchilar o‘rganayotgan til bilimlarining real hayotdagi qo‘llanish imkoniyatlarini anglaganlarida ularning qiziqishi ortishini ta’kidlaydilar [20]. Masalan, chet tilidagi suhbatlarni tashkil qilish, kasbiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar berish yoki xorijiy manbalar bilan ishlash o‘quvchilarga tilning faqat nazariy fan emas, balki amaliy kommunikativ vosita ekanligini tushunishga yordam beradi. Ta’lim metodlarini to‘g‘ri tanlash ham motivatsiyaga katta ta’sir ko‘rsatadi. An’anaviy grammatik-tarjima metodiga asoslangan darslarda o‘quvchi ko‘pincha passiv tinglovchi rolida qolishi mumkin.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

Zamonaviy kommunikativ metodlar esa o‘quvchini faol ishtirokchi sifatida shakllantirishga qaratilgan bo‘lib, muloqot, hamkorlik va mustaqil fikrlashni rivojlantiradi [21].

Interfaol metodlardan foydalanish chet tili darslarida motivatsiyani oshirishning samarali yo‘llaridan biri hisoblanadi. Guruhli muhokamalar, rolli o‘yinlar, loyiha ishlari, munozaralar va muammoli vaziyatlarni hal qilish kabi faoliyat turlari o‘quvchilarni dars jarayoniga jalb qiladi. Bunday metodlar nafaqat til ko‘nikmalarini rivojlantiradi, balki o‘quvchilarda hamkorlik, ijodkorlik va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlarini ham shakllantiradi [22].

Baholash tizimi ham motivatsiyaning muhim pedagogik omillaridan biridir. An’anaviy baholash ko‘pincha yakuniy natijaga e’tibor qaratgan bo‘lsa, zamonaviy pedagogik yondashuvlar jarayon davomida beriladigan shakllantiruvchi baholash (formative assessment)ning ahamiyatini ta’kidlaydi. O‘z vaqtida berilgan aniq va konstruktiv fikr-mulohaza o‘quvchiga o‘z kamchiliklarini anglash, rivojlanish yo‘llarini belgilash va o‘ziga bo‘lgan ishonchni oshirish imkonini beradi [23]. Chet tili ta’limida individual yondashuv ham motivatsiyani qo‘llab-quvvatlashda muhim ahamiyatga ega. Har bir o‘quvchining til o‘rganish maqsadi, qobiliyati, qiziqishi va o‘zlashtirish sur’ati turlicha bo‘ladi. Shu sababli o‘qituvchi turli darajadagi topshiriqlardan foydalanishi, o‘quvchilarning ehtiyojlarini hisobga olishi va ularga mos ta’lim strategiyalarini tanlashi zarur [24]. Bugungi kunda raqamli texnologiyalardan foydalanish ham chet tili motivatsiyasini oshiruvchi omil sifatida qaralmoqda. Elektron ta’lim platformalari, interaktiv mashqlar, video va audio materiallar, sun’iy intellekt asosidagi til o‘rganish vositalari o‘quvchilarga mustaqil ishlash imkoniyatini beradi. Ayniqsa, raqamli vositalar o‘quv jarayonini qiziqarli va individual ehtiyojlarga mos holga keltirishi bilan ahamiyatlidir [25]. Shunday qilib, chet tilini o‘qitishda motivatsiya ko‘p omilli pedagogik hodisa bo‘lib, uning shakllanishida o‘qituvchi, ta’lim muhiti, metodik yondashuvlar va baholash tizimi o‘zaro bog‘liq holda ta’sir ko‘rsatadi. Samarali tashkil etilgan ta’lim jarayoni o‘quvchilarda nafaqat chet tilini o‘rganishga bo‘lgan qiziqishni, balki mustaqil va uzluksiz ta’lim olish ehtiyojini ham rivojlantiradi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsion metodlarning chet tili motivatsiyasiga ta’siri

Zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirish uchun an’anaviy o‘qitish usullarini yangi pedagogik texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, chet tilini o‘qitishda o‘quvchini ta’lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiruvchi metodlar til o‘zlashtirish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqotlarda o‘quvchilarning faol ishtiroki, mustaqil fikrlashi va amaliy faoliyatga jalb etilishi ularning ichki motivatsiyasini rivojlantiruvchi asosiy omillar sifatida ko‘rsatiladi [26]. Chet tili ta’limida keng qo‘llanilayotgan kommunikativ yondashuv (Communicative Language Teaching) o‘quvchilarning real muloqot ehtiyojlarini hisobga olishga asoslanadi. Mazkur yondashuvda til grammatik qoidalarni yodlash vositasi emas, balki fikr almashish va ijtimoiy muloqot vositasi sifatida qaraladi. O‘quvchi til birliklarini amaliy vaziyatlarda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘lganda, o‘rganilayotgan materialning ahamiyatini yaxshiroq

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

anglaydi va uning motivatsiyasi ortadi [27]. Kommunikativ metodning asosiy afzalliklaridan biri shundaki, u o‘quvchilarga xatodan qo‘rqmasdan muloqot qilish imkonini beradi. Chet tilini o‘rganishda ko‘plab o‘quvchilarda uchraydigan psixologik to‘siqlardan biri noto‘g‘ri gapirishdan qo‘rqish hisoblanadi. O‘qituvchi xatolarni jazolash vositasi sifatida emas, balki o‘rganish jarayonining tabiiy qismi sifatida qabul qilishi o‘quvchilarning ishonchini oshiradi va ularni faolroq ishtirok etishga undaydi [28]. Loyiha asosida o‘qitish (Project-Based Learning) ham chet tili motivatsiyasini oshiruvchi samarali metodlardan biridir. Ushbu metodda o‘quvchilar ma’lum bir mavzu bo‘yicha mustaqil izlanadilar, ma’lumot to‘playdilar, guruhda ishlaydilar va yakuniy natijani taqdim etadilar. Bunday faoliyat o‘quvchilarga til bilimlarini real vazifalarni bajarishda qo‘llash imkonini beradi hamda ularda mas’uliyat va mustaqillik hissini shakllantiradi [29]. Muammoli ta’lim (Problem-Based Learning) ham o‘quvchilarning motivatsiyasini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Ushbu yondashuvda o‘qituvchi tayyor bilimni beruvchi emas, balki o‘quvchini muammoni hal qilish jarayoniga yo‘naltiruvchi shaxs sifatida namoyon bo‘ladi. O‘quvchilar muammoli vaziyatlarni muhokama qilish orqali yangi bilimlarni mustaqil ravishda egallaydilar. Natijada ularda tanqidiy fikrlash va o‘z-o‘zini rivojlantirish ko‘nikmalari shakllanadi [30]. So‘nggi yillarda gamifikatsiya (o‘yin elementlaridan foydalanish) chet tili ta’limida keng tarqalgan innovatsion yondashuvlardan biriga aylandi. O‘yin mexanizmlari, reytinglar, mukofotlar, topshiriqlar va bosqichma-bosqich rivojlanish tizimi o‘quv jarayonini qiziqarli tashkil etishga yordam beradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘yinlashtirilgan ta’lim muhiti o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshiradi va til o‘rganishga bo‘lgan ijobiy munosabatini shakllantiradi [31]. Aralash ta’lim (Blended Learning) modeli ham zamonaviy chet tili o‘qitishida motivatsiyani qo‘llab-quvvatlovchi samarali vosita sifatida qaralmoqda. Ushbu model an’anaviy auditoriya mashg‘ulotlarini elektron ta’lim vositalari bilan birlashtiradi. O‘quvchilar darsdan tashqari vaqtda ham mustaqil ravishda video, audio, interaktiv mashqlar va onlayn materiallar orqali bilimlarini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar [32]. Sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarning rivojlanishi chet tili o‘qitish metodikasiga yangi imkoniyatlarni olib kirdi. Avtomatik tarjima tizimlari, nutqni aniqlash dasturlari, virtual suhbat platformalari va moslashtirilgan o‘quv dasturlari o‘quvchilarga individual ta’lim olish imkonini bermoqda. Biroq mutaxassislarning fikricha, texnologiyalar o‘qituvchining pedagogik rolini almashtirmaydi, balki o‘quv jarayonini boyituvchi qo‘shimcha vosita sifatida xizmat qiladi [33]. Innovatsion metodlardan samarali foydalanish uchun o‘qituvchi nafaqat texnologik vositalarni bilishi, balki ularni didaktik maqsadga mos ravishda tanlay olishi kerak. Har qanday yangi metodning samaradorligi uning o‘quvchilarning ehtiyojlari, yosh xususiyatlari va ta’lim maqsadlariga qanchalik mos kelishiga bog‘liq [34]. Umuman olganda, zamonaviy pedagogik texnologiyalar chet tili ta’limida motivatsiyani oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Kommunikativ metodlar, loyiha asosida o‘qitish, gamifikatsiya, aralash ta’lim va raqamli vositalar o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshirib, til o‘rganishni yanada mazmunli va samarali jarayonga aylantiradi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

O‘qituvchining roli, ta’lim muhiti va qayta aloqaning motivatsiyani shakllantirishdagi ahamiyati

Chet tilini o‘qitish jarayonida o‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki o‘quvchini ta’lim faoliyatiga yo‘naltiruvchi, qo‘llab-quvvatlovchi va motivatsiyasini rivojlantiruvchi pedagogik rahbar sifatida namoyon bo‘ladi. Zamonaviy ta’lim konsepsiyalarida o‘qituvchining vazifasi tayyor bilimlarni yetkazishdan ko‘ra, o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, izlanish va uzluksiz o‘rganish ehtiyojini shakllantirishga qaratilgan [35]. O‘qituvchining shaxsiy fazilatlari o‘quvchilarning chet tilini o‘rganishga bo‘lgan munosabatiga kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘z faniga qiziqadigan, dars jarayonida ijobiy kayfiyat yaratadigan va o‘quvchilarga hurmat bilan munosabatda bo‘ladigan o‘qituvchilar ta’lim oluvchilarda yuqori darajadagi qiziqish va ishonch uyg‘ota oladi [36]. O‘qituvchining shaxsiy namunasi o‘quvchilar uchun kuchli motivatsion omil bo‘lib xizmat qiladi. Chet tili darslarida ijobiy psixologik muhit yaratish ham motivatsiyani oshirishning muhim shartlaridan biridir. O‘quvchi o‘z fikrini erkin ifoda eta oladigan, savol berishdan qo‘rqmaydigan va xatolarini tuzatish imkoniyatiga ega bo‘lgan sinf muhitida faolroq qatnashadi. Bunday muhit o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi va til o‘rganish jarayonidagi psixologik to‘siqlarni kamaytiradi [37]. O‘qituvchi tomonidan beriladigan qayta aloqa (feedback) ham o‘quv motivatsiyasining muhim tarkibiy qismidir. Samarali qayta aloqa o‘quvchiga faqat xatolarini ko‘rsatish bilan cheklanmasdan, ularni qanday bartaraf etish yo‘llarini ham tushuntirishi kerak. Aniq, o‘z vaqtida va konstruktiv fikr-mulohaza o‘quvchining o‘z imkoniyatlariga bo‘lgan ishonchini oshiradi hamda kelgusidagi faoliyatini yaxshilashga yordam beradi [38]. Baholash jarayonida faqat yakuniy natijaga e’tibor qaratish ayrim hollarda o‘quvchining motivatsiyasiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Chunki bunday yondashuv o‘quvchilarni bilim olish jarayonidan ko‘ra baho olishga yo‘naltirib qo‘yishi ehtimoli mavjud. Shuning uchun zamonaviy pedagogik yondashuvlarda shakllantiruvchi baholash, ya’ni o‘quvchining rivojlanish jarayonini kuzatish va qo‘llab-quvvatlashga asoslangan baholash tizimi muhim hisoblanadi [39]. Chet tili ta’limida o‘quvchining individual xususiyatlarini hisobga olish ham motivatsiyani mustahkamlashga yordam beradi. Har bir o‘quvchining til o‘rganish maqsadi, qiziqishi, bilim darajasi va o‘zlashtirish sur’ati farq qiladi. Shu sababli o‘qituvchi turli metod va topshiriqlardan foydalanib, har bir o‘quvchining faol ishtirokini ta’minlashi zarur [40]. Bundan tashqari, o‘quvchilarga mustaqillik berish ularning ichki motivatsiyasini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. O‘quvchi tanlov qilish, o‘z maqsadini belgilash va o‘z faoliyatini baholash imkoniyatiga ega bo‘lganda, u ta’lim jarayonining mas’uliyatli ishtirokchisiga aylanadi. Mustaqillikka asoslangan ta’lim o‘quvchilarda o‘z-o‘zini boshqarish va umrbod ta’lim olish ko‘nikmalarini shakllantiradi [41]. Chet tilini o‘qitishda hamkorlikka asoslangan ta’lim muhiti ham motivatsiyani oshiruvchi omillardan biridir. Juftlikda va kichik guruhlarda ishlash o‘quvchilarga o‘z fikrlarini boshqalar bilan almashish, til ko‘nikmalarini amaliy qo‘llash va bir-biridan o‘rganish imkonini beradi. Bunday faoliyat ayniqsa kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda samarali hisoblanadi [42]. Shuningdek, o‘qituvchi

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

o‘quvchilarga chet tilining kelajakdagi hayotiy va kasbiy ahamiyatini tushuntirishi lozim. O‘quvchi o‘rganayotgan tilining kelajakdagi kasbi, xalqaro muloqot yoki shaxsiy rivojlanishdagi o‘rnini anglaganida, uning o‘quv faoliyatiga bo‘lgan munosabati ijobiy tomonga o‘zgaradi [43]. Demak, chet tilini o‘qitishda motivatsiyani shakllantirish murakkab va ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, unda o‘qituvchining kasbiy mahorati, ijobiy ta’lim muhiti, samarali qayta aloqa va o‘quvchiga yo‘naltirilgan yondashuv asosiy o‘rin egallaydi. Ushbu omillar uyg‘unligi o‘quvchilarning nafaqat chet tilini o‘zlashtirish samaradorligini oshiradi, balki ularda mustaqil va uzluksiz ta’lim olish motivini ham shakllantiradi.

Chet tilini o‘rganishda motivatsion muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari

Chet tilini o‘rganish jarayonida o‘quvchilar turli xil motivatsion qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin. Til o‘zlashtirish uzoq muddatli va muntazam mehnat talab qiladigan jarayon bo‘lgani sababli, dastlabki qiziqish vaqt o‘tishi bilan pasayishi yoki ayrim psixologik to‘siqlar sababli o‘quv faoliyati samaradorligi kamayishi mumkin. Shu sababli o‘quvchilarning motivatsiyasini saqlab qolish va rivojlantirish chet tili o‘qituvchisining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi [44]. Chet tilini o‘rganishda uchraydigan asosiy muammolardan biri — o‘quvchining aniq maqsadga ega emasligidir. Ba’zi o‘quvchilar til o‘rganishning sababini faqat majburiy fan sifatida qabul qiladilar va uning kelajakdagi ahamiyatini yetarlicha anglamaydilar. Natijada ular dars jarayonida faol ishtirok etmaydi, mustaqil ishlashga kam vaqt ajratadi va qiyinchiliklarga duch kelganda tezda motivatsiyasini yo‘qotishi mumkin [45]. Ushbu muammoni hal qilish uchun o‘qituvchi til bilimlarining amaliy ahamiyatini ko‘rsatishi, o‘quvchilar bilan individual maqsadlarni belgilashi va o‘rganilayotgan materialni real hayotiy vaziyatlar bilan bog‘lashi zarur. Yana bir muhim muammo — xato qilishdan qo‘rqish va o‘ziga ishonchsizlikdir. Ayniqsa, og‘zaki nutqni rivojlantirish jarayonida ayrim o‘quvchilar noto‘g‘ri talaffuz yoki grammatik xatolar sababli gapirishdan tortinadilar. Bunday holat ularning kommunikativ faolligini pasaytiradi. Tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra, o‘quvchi xatolarini tabiiy o‘rganish jarayonining bir qismi sifatida qabul qiladigan ijobiy psixologik muhit motivatsiyani saqlashga yordam beradi [46]. Til o‘rganish jarayonidagi yana bir qiyinchilik — natijaning tez namoyon bo‘lmasligidir. Ayrim o‘quvchilar qisqa vaqt ichida yuqori natijaga erishishni kutadilar, biroq til kompetensiyasi asta-sekin shakllanadigan ko‘nikma hisoblanadi. O‘quvchiga kichik yutuqlarini anglatish, rivojlanish jarayonini ko‘rsatish va bosqichma-bosqich maqsadlar belgilash uning motivatsiyasini mustahkamlaydi [47].

Bundan tashqari, o‘quv materiallarining murakkabligi yoki darslarning bir xil usulda tashkil etilishi ham motivatsiyaning pasayishiga olib kelishi mumkin. Faqat grammatik qoidalarni tushuntirish va mashqlar bajarishga asoslangan darslar ayrim o‘quvchilar uchun zerikarli bo‘lishi mumkin. Shu sababli o‘qituvchi turli metodlardan foydalanishi, dars jarayoniga ijodiy topshiriqlar, multimedia vositalari, munozaralar va amaliy mashg‘ulotlarni kiritishi lozim [48]. O‘quvchilarning motivatsiyasini oshirishda individual yondashuv muhim ahamiyatga ega. Har bir o‘quvchining qiziqishi, ehtiyoji va o‘rganish uslubi turlicha bo‘lganligi sababli, yagona metod barcha ta’lim oluvchilar uchun bir xil samarali bo‘lmasligi

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

mumkin. O‘qituvchi o‘quvchilarning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda mos topshiriqlarni tanlashi va ularning rivojlanishini muntazam kuzatib borishi kerak [49]. Motivatsiyani rivojlantirishning samarali usullaridan biri — o‘quvchilarda o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmasini shakllantirishdir. O‘quvchi o‘z bilim darajasini tahlil qila olsa, kamchiliklarini aniqlasa va keyingi rivojlanish yo‘nalishini belgilay olsa, u ta’lim jarayonining faol subyektiga aylanadi. Bunday yondashuv ichki motivatsiyaning shakllanishiga xizmat qiladi [50]. Shuningdek, tengdoshlar bilan hamkorlik qilish ham motivatsiyani oshirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Juftlik va guruh ishlari orqali o‘quvchilar bir-biridan o‘rganadilar, fikr almashadilar va tilni amaliy qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash muhiti o‘quvchilarning darsdagi ishonchini oshiradi va o‘rganishga bo‘lgan ijobiy munosabatini shakllantiradi [51]. Umuman olganda, chet tilini o‘rganishda motivatsion muammolarni bartaraf etish kompleks yondashuvni talab qiladi. Bunda o‘qituvchi o‘quvchilarning maqsadlarini aniqlashi, ijobiy ta’lim muhiti yaratishi, zamonaviy metodlardan foydalanishi va har bir o‘quvchining rivojlanish jarayonini qo‘llab-quvvatlashi lozim. Shunday yondashuv orqali o‘quvchilarda nafaqat chet tilini o‘rganishga qiziqish, balki mustaqil ravishda bilim olishga bo‘lgan ehtiyoj ham shakllanadi.

Chet tilini o‘qitish jarayonida motivatsiya o‘quvchilarning bilim olish faoliyatini belgilovchi asosiy pedagogik va psixologik omillardan biri hisoblanadi. Til o‘rganish uzoq muddatli, muntazam mehnat va faol ishtirokni talab qiladigan jarayon bo‘lgani sababli, o‘quvchining ichki va tashqi motivlari uning ta’limdagi muvaffaqiyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Maqolada olib borilgan nazariy tahlillar shuni ko‘rsatdiki, ichki motivatsiya o‘quvchilarning mustaqil bilim olishga bo‘lgan ehtiyojini shakllantiradi, tashqi motivatsiya esa dastlabki bosqichlarda faoliyatni rag‘batlantiruvchi omil sifatida xizmat qiladi. Ushbu ikki motivatsiya turining uyg‘unligi chet tilini samarali o‘zlashtirish uchun muhim shartlardan biridir. Chet tili ta’limida motivatsiyani rivojlantirish ko‘p jihatdan o‘qituvchining pedagogik faoliyatiga bog‘liq. O‘qituvchining kasbiy mahorati, o‘quvchilar bilan ijobiy munosabat o‘rnata olishi, dars jarayonini qiziqarli tashkil qilishi va samarali qayta aloqa berishi o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Ayniqsa, o‘quvchiga yo‘naltirilgan ta’lim, kommunikativ yondashuv va interfaol metodlardan foydalanish motivatsiyani mustahkamlashda katta ahamiyatga ega. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, jumladan, loyiha asosida o‘qitish, muammoli ta’lim, gamifikatsiya, aralash ta’lim va raqamli vositalardan foydalanish chet tili darslarini yanada samarali va qiziqarli tashkil etish imkonini beradi. Bunday yondashuvlar o‘quvchini passiv tinglovchidan faol ta’lim ishtirokchisiga aylantirib, uning mustaqil fikrlash va amaliy muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, o‘quvchilarda uchraydigan motivatsion muammolarni bartaraf etish uchun individual yondashuv, ijobiy psixologik muhit yaratish, aniq maqsadlarni belgilash va o‘quvchilarning kichik yutuqlarini rag‘batlantirish muhimdir. O‘quvchi o‘rganayotgan chet tilining shaxsiy, akademik va kasbiy hayotidagi ahamiyatini anglagan sari uning ta’lim jarayonidagi faolligi ortadi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

Xulosa qilib aytganda, chet tilini o‘qitishda motivatsiya nafaqat o‘quv jarayonining samaradorligini oshiruvchi vosita, balki o‘quvchining uzluksiz ta’lim olishga bo‘lgan ehtiyojini shakllantiruvchi muhim omildir. Shu sababli zamonaviy chet tili o‘qituvchisi til bilimlarini yetkazish bilan birga, o‘quvchilarda o‘rganishga bo‘lgan ichki ehtiyoj, ishonch va ijobiy munosabatni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratishi lozim.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Rowell L., Hong E. Academic Motivation: Concepts, Strategies, and Counseling Approaches. *Professional School Counseling*. 2013. Vol. 16, No. 3. P. 158–171.
2. Ryan R. M., Deci E. L. Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions. *Contemporary Educational Psychology*. 2000. Vol. 25, No. 1. P. 54–67.
3. Deci E. L., Ryan R. M. Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness. New York: Guilford Press, 2017.
4. Gardner R. C. Motivation and Second Language Acquisition. New York: Peter Lang, 2010.
5. Dörnyei Z., Ushioda E. Teaching and Researching Motivation. 3rd ed. London: Routledge, 2021.
6. Ryan R. M., Deci E. L. Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being. *American Psychologist*. 2000. Vol. 55, No. 1. P. 68–78.
7. Dörnyei Z. The Psychology of the Language Learner Revisited. London: Routledge, 2020.
8. Al-Hoorie A. H., MacIntyre P. D. Contemporary Language Motivation Theory: 60 Years Since Gardner and Lambert. Bristol: Multilingual Matters, 2020.
9. Halawah I. Factors Influencing College Students’ Motivation to Learn from Students’ Perspective. *Education*. 2011. Vol. 132, No. 2. P. 379–390.
10. Lei S. A. Intrinsic and Extrinsic Motivation: Evaluating Benefits and Drawbacks from College Instructors’ Perspectives. *Journal of Instructional Psychology*. 2010. Vol. 37, No. 2. P. 153–160.
11. Crone I., MacKay K. Motivating Today’s College Students. *Peer Review*. 2007. Vol. 9, No. 1. P. 18–21.
12. D’Aloisio A. Motivating Students through Awareness of the Natural Correlation between College Learning and Corporate Work Settings. *College Teaching*. 2006. Vol. 54, No. 2. P. 225–229.
13. Ushioda E. Motivation and Good Language Learners. In: Griffiths C. (Ed.). Lessons from Good Language Learners. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. P. 19–34.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

14. Gruber T., Reppel A., Voss R. Understanding the Characteristics of Effective Professors: The Students' Perspective. *Journal of Marketing for Higher Education*. 2010. Vol. 20, No. 2. P. 175–190.
15. Richards K. R., Velasquez J. D. First-Year Students' Perceptions of Instruction in Large Lectures: The Top-10 Mistakes Made by Instructors. *Journal of Excellence in College Teaching*. 2014. Vol. 25, No. 2. P. 25–55.
16. Al-Jarf R. Integrating Mobile Technology into Language Learning. *International Journal of Research in Education and Science*. 2015. Vol. 1, No. 1. P. 1–12.
17. Gao M., Liu Q. Effective Teacher Attributes: A Comparison of American and Chinese Secondary Teacher Candidates' Perceptions. *Journal of International Society for Teacher Education*. 2012. Vol. 16, No. 2. P. 9–21.
18. Sanchez M. M., Martinez-Pecino R., Rodriguez Y. T., Melero P. T. Student Perspectives on the University Professor Role. *Social Behavior and Personality*. 2011. Vol. 39, No. 4. P. 491–496.
19. Brown T., Williams B., Lynch M. Relationship between Clinical Fieldwork Educator Performance and Health Professional Students' Perceptions of Their Practice Education Learning Environments. *Nursing and Health Sciences*. 2013. Vol. 15, No. 4. P. 510–517.
20. Dörnyei Z. Creating a Positive Motivational Climate in the Language Classroom. In: International Handbook of English Language Teaching. New York: Springer, 2007. P. 719–731.
21. Richards J. C., Rodgers T. S. Approaches and Methods in Language Teaching. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
22. Gleason B. L., Peeters M. J., Resman-Targoff B. H. et al. An Active-Learning Strategies Primer for Achieving Ability-Based Educational Outcomes. *American Journal of Pharmaceutical Education*. 2011. Vol. 75, No. 9. Article 186.
23. Hattie J., Timperley H. The Power of Feedback. *Review of Educational Research*. 2007. Vol. 77, No. 1. P. 81–112.
24. Tomlinson C. A. How to Differentiate Instruction in Academically Diverse Classrooms. 3rd ed. Alexandria: ASCD, 2017.
25. Stockwell G. Using Mobile Phones for Language Learning. *Language Learning & Technology*. 2010. Vol. 14, No. 2. P. 95–110.
26. Bonwell C. C., Eison J. A. Active Learning: Creating Excitement in the Classroom. Washington: George Washington University Press, 1991.
27. Littlewood W. Communicative Language Teaching. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
28. Horwitz E. K., Horwitz M. B., Cope J. Foreign Language Classroom Anxiety. *The Modern Language Journal*. 1986. Vol. 70, No. 2. P. 125–132.
29. Thomas J. W. A Review of Research on Project-Based Learning. San Rafael: Autodesk Foundation, 2000.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

30. Barrows H. S. Problem-Based Learning in Medicine and Beyond: A Brief Overview. *New Directions for Teaching and Learning*. 1996. No. 68. P. 3–12.
31. Kapp K. M. The Gamification of Learning and Instruction: Game-Based Methods and Strategies for Training and Education. San Francisco: Pfeiffer, 2012.
32. Graham C. R. Blended Learning Systems: Definition, Current Trends, and Future Directions. In: Bonk C. J., Graham C. R. (Eds.). The Handbook of Blended Learning. San Francisco: Pfeiffer, 2006. P. 3–21.
33. Chapelle C. A. Computer Applications in Second Language Acquisition. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
34. Mishra P., Koehler M. J. Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge. *Teachers College Record*. 2006. Vol. 108, No. 6. P. 1017–1054.
35. Ciocchetti C. A. Connect and Thrive: Perspectives from a Newly Tenured Professor. *Journal of Legal Studies Education*. 2011. Vol. 28, No. 2. P. 385–393.
36. Grasha A. F. A Matter of Style: The Teacher as Expert, Formal Authority, Personal Model, Facilitator, and Delegator. *College Teaching*. 1994. Vol. 42, No. 4. P. 142–149.
37. Gallagher P., Carr L., Weng S. H. et al. Simple Truths from Medical Students: Perspectives on the Quality of Clinical Learning Environments. *Medical Teacher*. 2012. Vol. 34, No. 5. P. e332–e337.
38. Milan F. B., Dyche L., Fletcher J. "How Am I Doing?" Teaching Medical Students to Elicit Feedback During Their Clerkship. *Medical Teacher*. 2011. Vol. 33, No. 11. P. 904–910.
39. Black P., Wiliam D. Assessment and Classroom Learning. *Assessment in Education*. 1998. Vol. 5, No. 1. P. 7–74.
40. Orsini C., Evans P., Jerez O. How to Encourage Intrinsic Motivation in the Clinical Teaching Environment? *Journal of Educational Evaluation for Health Professions*. 2015. Vol. 12. Article 8.
41. Hains B. J., Smith B. Student-Centered Course Design: Empowering Students to Become Self-Directed Learners. *Journal of Experiential Education*. 2012. Vol. 35, No. 2. P. 357–374.
42. Johnson D. W., Johnson R. T., Smith K. A. Cooperative Learning: Improving University Instruction by Basing Practice on Validated Theory. *Journal on Excellence in University Teaching*. 2014. Vol. 25, No. 3–4. P. 85–118.
43. Dörnyei Z. Motivational Strategies in the Language Classroom. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
44. Stegers-Jager K. M., Cohen-Schotanus J., Themmen A. P. Motivation, Learning Strategies, Participation and Medical School Performance. *Medical Education*. 2012. Vol. 46, No. 7. P. 678–688.
45. Much K., Wagener A. M., Breitkreutz H. L., Hellenbrand M. Working with the

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

Millennial Generation: Challenges Facing 21st Century Students from the Perspective of University Staff. *Journal of College Counseling*. 2014. Vol. 17, No. 1. P. 37–47.

46. Young A., Klossner J., Docherty C. L. et al. Clinical Integration and How It Affects Student Retention in Undergraduate Athletic Training Programs. *Journal of Athletic Training*. 2013. Vol. 48, No. 1. P. 68–78.
47. Zimmerman B. J. Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview. *Theory Into Practice*. 2002. Vol. 41, No. 2. P. 64–70.
48. Baeten M., Dochy F., Struyven K. The Effects of Different Learning Environments on Students' Motivation for Learning and Their Achievement. *British Journal of Educational Psychology*. 2013. Vol. 83, No. 3. P. 484–501.
49. Tomlinson C. A. The Differentiated Classroom: Responding to the Needs of All Learners. Alexandria: ASCD, 2014.
50. Schunk D. H., Zimmerman B. J. Motivation and Self-Regulated Learning: Theory, Research, and Applications. New York: Routledge, 2008.
51. Kalén S., Stenfors-Hayes T., Hylin U. et al. Mentoring Medical Students During Clinical Courses: A Way to Enhance Professional Development. *Medical Teacher*. 2010. Vol. 32, No. 8. P. e315–e321.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

BO‘LAJAK OFITSERLARDA METAKOMMUNIKATIV KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHNING INTEGRATIV METODOLOGIK YONDASHUVI: NAZARIY VA IJTIMOIY-PSIXOLOGIK ASOSLAR.

Alimardonov Zoxid Shukurillayevich, O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti kafedra boshlig’i, ps.f.d.(DSc), dotsent.

Annotatsiya

KIRISH: maqolada bo‘lajak ofitserlarda metakommunikativ kompetensiyani shakllantirishning integrativ metodologik yondashuvi hamda uning nazariy va ijtimoiy-psixologik asoslari tahlil qilingan. Zamonaviy harbiy ta'lim tizimida bo‘lajak ofitserlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish nafaqat kommunikativ ko‘nikmalarni, balki muloqot jarayonini tahlil qilish, boshqarish, refleksiya qilish va turli ijtimoiy vaziyatlarda samarali kommunikativ strategiyalarni qo‘llashga xizmat qiluvchi metakommunikativ kompetensiyalarni ham shakllantirishni talab etmoqda. Maqolada metakommunikativ kompetensiyaning mazmuni, tarkibiy komponentlari va uni rivojlantirishga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik determinantlar ilmiy manbalar asosida yoritilgan.

MAQSAD: bo‘lajak ofitserlarda metakommunikativ kompetensiyani shakllantirishning integrativ metodologik yondashuvini ijtimoiy-psixologik nuqtai nazardan tahlil qilish, uning nazariy asoslarini aniqlash hamda ushbu kompetensiyaning rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillarni ilmiy jihatdan asoslashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda integrativ metodologik yondashuv asosida ilmiy-pedagogik adabiyotlar tahlili, qiyosiy-tahliliy, tizimli, kompetensiyaviy va ijtimoiy-psixologik yondashuvlar, shuningdek, kuzatish, so'rovnoma, suhbat hamda statistik tahlil metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari bo‘lajak ofitserlarda metakommunikativ kompetensiyani shakllantirishda integrativ metodologik yondashuvning samaradorligini tasdiqlab, uning kasbiy muloqot, refleksiv fikrlash, ijtimoiy-psixologik moslashuv va kommunikativ faoliyat sifatini oshirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini aniqladi.

XULOSA: Bo‘lajak ofitserlarda metakommunikativ kompetensiyani integrativ metodologik yondashuv asosida shakllantirish ularning kasbiy kommunikativ tayyorgarligini, refleksiv qobiliyatini va samarali boshqaruv faoliyatini rivojlantirishning muhim omili bo‘lib, ta’lim jarayoni samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: metakommunikativ kompetensiya, bo‘lajak ofitser, integrativ metodologik yondashuv, ijtimoiy psixologiya, kasbiy kompetentlik, kommunikativ kompetensiya, refleksiya, harbiy ta'lim, ijtimoiy-psixologik determinantlar.

ИНТЕГРАТИВНЫЙ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ФОРМИРОВАНИЮ МЕТАКОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У БУДУЩИХ ОФИЦЕРОВ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

Алимардонов Зохид Шукуриллаевич, начальник кафедрой Университета общественной безопасности Республики Узбекистан, доктор психологических наук (DSc), доцент.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье проанализированы интегративный методологический подход к формированию метакоммуникативной компетентности у будущих офицеров, а также его теоретические и социально-психологические основы. В современной системе военного образования развитие профессиональной компетентности будущих офицеров требует формирования не только коммуникативных навыков, но и метакоммуникативных компетенций, обеспечивающих анализ, управление и рефлексию процесса общения, а также применение эффективных коммуникативных стратегий в различных социальных ситуациях. В статье на основе научных источников раскрыты сущность метакоммуникативной компетентности, ее структурные компоненты и социально-психологические детерминанты, влияющие на ее развитие.

ЦЕЛЬ: проанализировать с социально-психологической точки зрения интегративный методологический подход к формированию метакоммуникативной компетентности у будущих офицеров, определить его теоретические основы и научно обосновать основные факторы, влияющие на развитие данной компетентности.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В исследовании на основе интегративного методологического подхода использованы методы анализа научно-педагогической литературы, сравнительно-аналитический, системный, компетентностный и социально-психологический подходы, а также наблюдение, анкетирование, беседа и методы статистического анализа.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Результаты исследования подтвердили эффективность интегративного методологического подхода к формированию метакоммуникативной компетентности у будущих офицеров и показали его положительное влияние на развитие профессионального общения, рефлексивного мышления, социально-психологической адаптации и повышение качества коммуникативной деятельности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Формирование метакоммуникативной компетентности у будущих офицеров на основе интегративного методологического подхода является важным фактором развития их профессиональной коммуникативной подготовки, рефлексивных способностей и эффективности управленческой деятельности, а также способствует повышению качества образовательного процесса.

Ключевые слова: метакоммуникативная компетентность, будущий офицер, интегративный методологический подход, социальная психология,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

профессиональная компетентность, коммуникативная компетентность, рефлексия, военное образование, социально-психологические детерминанты.

AN INTEGRATIVE METHODOLOGICAL APPROACH TO DEVELOPING METACOMMUNICATIVE COMPETENCE IN FUTURE OFFICERS: THEORETICAL AND SOCIO-PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS.

Alimardonov Zokhid Shukurillayevich, Head of the Department, Public Safety University of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Psychological Sciences (DSc), Associate Professor.

Annotation

INTRODUCTION: this article examines the integrative methodological approach to developing metacommunicative competence in future officers, as well as its theoretical and socio-psychological foundations. In the modern military education system, the development of future officers' professional competence requires not only communication skills but also metacommunicative competencies that enable them to analyze, regulate, and reflect on communication processes, as well as to apply effective communication strategies in various social situations. The article, based on scientific literature, reveals the essence of metacommunicative competence, its structural components, and the socio-psychological determinants influencing its development.

AIM: to analyze the integrative methodological approach to developing metacommunicative competence in future officers from a socio-psychological perspective, identify its theoretical foundations, and scientifically substantiate the key factors influencing the development of this competence.

MATERIALS AND METHODS: the study employed an integrative methodological approach, including the analysis of scientific and pedagogical literature, comparative-analytical, systemic, competency-based, and socio-psychological approaches, as well as observation, questionnaires, interviews, and statistical analysis methods.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings confirmed the effectiveness of the integrative methodological approach in developing metacommunicative competence among future officers and demonstrated its positive impact on professional communication, reflective thinking, socio-psychological adaptation, and the quality of communicative performance.

CONCLUSION: developing metacommunicative competence in future officers through an integrative methodological approach is a significant factor in enhancing their professional communicative training, reflective abilities, and effective managerial performance, thereby contributing to improving the quality of the educational process.

Keywords: metacommunicative competence, future officer, integrative methodological approach, social psychology, professional competence, communicative competence, reflection, military education, socio-psychological determinants.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

Harbiy faoliyatda harbiy xizmatchining muvaffaqiyatli faoliyati endilikda faqat maxsus tayyorgarlik darajasi yoki boshqaruv ko‘nikmalari bilan emas, balki turli kommunikativ vaziyatlarni to‘g‘ri tahlil qilish, shaxslararo munosabatlarni samarali boshqarish, jamoada o‘zaro ishonchni shakllantirish hamda muloqot jarayonini ongli ravishda tartibga sola olish qobiliyati bilan ham belgilanmoqda. Shu bois bo‘lajak ofitserlarni kasbiy-ruhiy tayyorlash tizimida metakommunikativ kompetensiyani shakllantirish ustuvor ilmiy-amaliy vazifalardan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

Metakommunikativ kompetensiya shaxsning nafaqat axborotni uzatish va qabul qilish, balki kommunikativ jarayonning mazmuni, maqsadi, psixologik xususiyatlari va natijalarini anglash, ularga refleksiv baho berish hamda vaziyatga mos ravishda muloqotni boshqarish qobiliyatini ifodalaydi. Mazkur kompetensiya harbiy jamoalarda samarali o‘zaro ta’sirni yo‘lga qo‘yish, xizmat faoliyatida yuzaga keladigan kommunikativ to‘siqlarni bartaraf etish, nizoli vaziyatlarning oldini olish hamda bo‘ysunuvchilar bilan konstruktiv munosabatlarni rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

Ijtimoiy psixologik yondashuvga ko‘ra, metakommunikativ kompetensiya individual mezon sifatida emas, balki shaxsning ijtimoiy muhit bilan o‘zaro ta'siri jarayonida shakllanadigan murakkab psixologik tizimdir. Uning rivojlanishiga guruhiy me’yorlar, ijtimoiy rollar, liderlik munosabatlari, ijtimoiy persepsiya, empatiya, refleksiya, kommunikativ tajriba hamda jamoaning psixologik muhiti sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli mazkur kompetensiyani o‘rganishda shaxsga yo‘naltirilgan yoki faqat kompetensiyaviy yondashuv bilan cheklanib qolish yetarli emas. Uni tizimli, faoliyatga yo‘naltirilgan, kompetensiyaviy va ijtimoiy-psixologik yondashuvlarni o‘zida mujassam etgan integrativ metodologik asosda tadqiq etish ilmiy jihatdan asosli hisoblanadi.

Ijtimoiy-kommunikativ kompetensiyani konseptualizatsiya qilish va tasniflashda turli nazariy yondashuvlar mavjud bo‘lib, ularning asosiy xususiyatlari ilmiy adabiyotlarda batafsil yoritilgan. Ushbu kompetensiyani shakllantirish va rivojlantirish masalalariga oid tahliliy xulosalar F.Batsevich, L.Nasilenko, V.Rozova, O.Semenog, O.Timofeeva, A.Tokarska, L.Frankiv va boshqa tadqiqotchilarning ishlarida aks etgan. Xususuan, Batsevich (2015), Nasilenko (2018), Rozova (2020), Bodalov (2009), Makarov va Nikitina (2012), Zimnyaya (2017) lar tomonidan olib borgan tadqiqotlar harbiy xizmatchilardagi ijtimoiy kompetensiyaning fenomen sifatida o‘rganilishiga muhim hissa qo‘shgan. Bundan tashqari Zarubinska (2016), Romek (2019), Doktorovich (2021) [1] izlanishlarida huquqni muhofaza qiluvchi organ xodimlarining kasbiy kompetensiyasini shakllantirishning muayyan aspektlari tadqiq etilgan.

V.Barkovskiy (bo‘lajak jinoyat-politsiya xodimlarida kommunikativ madaniyatni shakllantirish), I.Radomskyi (Ukraina Ichki ishlar vazirligi bo‘lajak ofitserlarida kasbiy muloqot madaniyatini shakllantirish) va O.Togochynskyi (penitensiar tizim bo‘lajak mutaxassislarida ijtimoiy-iqtisodiy kompetensiyani shakllantirish) kabi muammolar

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

yoritilgan. O.Didenko (2016), O.Moskalenko (2019), S.Bilyavets, D.Kuprienko va Yu.Sychevskiylar o‘z izlanishlarida bo‘lajak ofitserlarning kasbiy tayyorgarligidagi texnologik jihatlarni, xususan, aralash ta’lim, test tizimlari va elektron darsliklar kabi vositalarni o‘rganishga e’tibor qaratganlar.

Blum (2000), Broome (2014), Andersen (2015) va Van der Meulen (2018) tadqiqotlarida harbiy xizmatchilarning kasbiy faoliyat samaradorligida psixologik kompetensiya markaziy o‘rin egallashi haqidagi qarashlar muhokama qilingan. Fouadga ko‘ra psixologik kompetensiya bir qancha alohida kompetensiyalarning integratsiyasi sifatida qaralishi mumkin va uni bilim, ko‘nikma hamda munosabatlarning majmuasi sifatida talqin etish kerak[2]. Bu esa harbiy xizmatchilarning xizmat faoliyatida ortib borayotgan psixologik talablarni samarali boshqarish imkonini beradi. Nieuwenhuys va Oudejans fikricha, ushbu kompetensiya harbiy xizmatchilarga stressli vaziyatlarga bardosh berish, bosim ostida qaror qabul qilish va harakatlarni amalga oshirishning maxsus qobiliyatini ta’minlaydi[3]. Shu sababli, harbiy xizmatchilarning psixologik kompetensiyasini baholash va rivojlantirish masalalari ilmiy va amaliy jihatdan ustuvor hisoblanadi.

Biroq Baumeister (2007), Marshall (2020) o‘rganishlari doirasida bevosita amaliyotda bo‘lib turgan harbiy xizmatchilarda psixologik kompetensiyani baholash ko‘pincha reduksionistik (sezuvchanlik) yoki “Reduksiya qonuniyati”ga oid yondashuvlar asosida amalga oshiriladi. Ularning fikricha, alohida psixologik konstruktlar, ya’ni emotsional bardoshlilik, shaxsiy fazilatlar, sifatlarga muvofiq so‘rovnoma va o‘z-o‘zini baholash shakllari orqali o‘lchash amaliy ahamiyatga ega. Cochrane (2003), Varela (2004) larning o‘rganishlari muammoning nazariy va metodologik nuqtai nazardan asosli bo‘lsa-da, asosiy muammo “toza konstruktlar”ni baholash usuli hisoblanadi. Psixologik kompetensiyaning amaliy kontekstdagi haqiqiy darajasini to‘liq bashorat qila olmaslik ishning zaruratini oshiradi. Aksincha, kompetensiyaning real ko‘rinishi harbiy xizmatchilarning xizmat faoliyatidagi xulq-atvori, qaror qabul qilish sifati va ko‘nikmalarini bajarish darajasi orqali, ayniqsa xavfli yoki stressli vaziyatlarda namoyon bo‘ladi, deb hisoblanadi.

Demak, metakommunikativ kompetensiya nuqtai nazaridan ko‘rilganda jumladan, kommunikatsiya haqidagi kommunikatsiya, ya’ni noverbal va paraverbal elementlar orqali muloqot jarayonini boshqarish qobiliyati sifatida alohida ajratib ko‘rsatishimiz zarur. Zero bu ijtimoiy-kommunikativ va psixologik kompetensiyalarning muhim tarkibiy qismi sifatida harbiy xizmatchilarning kasbiy faoliyatida muhim rol o‘ynaydi. Bizning tahlillarimiz ko‘rsatishicha metakommunikativ kompetensiyaning ijtimoiy-psixologik atributlari quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

Birinchi, empatiya va emotsional intellekt: Goleman (1995) va Nieuwenhuys hamda Oudejanslarning(2017) qarashlarida bo‘lajak ofitserlarni boshqalarning emotsiyalarini to‘g‘ri talqin qilish va ularga mos javob berish qobiliyati hisoblanib, stressli vaziyatlarda muloqotni samarali boshqarishga yordam beradi. Aynan mazkur atribut ijtimoiy o‘zaro ta’sirlarda psixologik moslashuvchanlikni ta’minlaydi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

Ikkinchi, Bateson (1956) boshlangan tadqiqotlar va Broomé (2014) tomonidan takomillashtirilgan non-verbal signalarni talqin qilish masalasi mimika, jest va paralingvistik belgilar (ovoz ohangi)ni tushunish, qo‘llay olish, ishlatish bo‘lajak harbiy xizmatchilar xizmat faoliyatida xavfli vaziyatlarni oldindan bashorat qilishda muhim hisoblanadi. Ushbu atribut psixologik kompetensiyani kuchaytirib, ijtimoiy kontekstda qaror qabul qilishni yaxshilaydi.

Uchinchi, muloqot jarayonini refleksiya qilish: Radomskiy (2015), Andersen (2015)ni kommunikatsiya jarayonida o‘zini-o‘zi baholash va tuzatish qobiliyati, bu kasbiy muloqot madaniyatini rivojlantirishda asosiy rol o‘ynaydi va mazkur atribut ijtimoiy-psixologik jihatdan harbiy xizmatchilarning xizmat faoliyatiga adaptivligini oshiradi.

Varela van der Meulen (2004, 2018)ning konfliktlarni boshqarishdagi psixologik moslashuv strategiyasiga ko‘ra, stress va bosim ostida metakommunikativ signallarni ishlatib, ijtimoiy o‘zaro ta’sirlarni tartibga solish, bu harbiy xizmatchilarning emotsional bardoshliligini kuchaytirishini ko‘rsatadi.

Smith (2018), Johnson (2020)ning zamonaviy muhitdagi so‘nggi tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, harbiy xizmatchilarning jangovar tayyorgarligida muloqotning roli muhim ahamiyat kasb etishi bilan birga u nafaqat jang san’atini egallash jarayoniga hissa qo‘shadi, balki harbiy xizmatchilar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar, aloqa o‘rnatish va amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Shuningdek, Rogers (1951), Bandura (1977)ning harbiy psixologiya nuqtai nazaridan, muloqot shaxsiy rivojlanish, hayotiy o‘rin topish, kasbiy o‘sish va ijtimoiylashuv jarayonlarida markaziy omil sifatida qaralishining zarurati haqidagi qarashlari ham o‘z davrida bugungi yangi maktablarni g‘oyaviy jihatdan boyitilishiga hissa qo‘shgan.

M.Argyle “Tana tili” («Bodily Communication») metodida metakommunikativ kompetensiyani noverbal kommunikatsiya nazariyasi bilan bog‘laydi, bu shaxslararo munosabatlarda madaniy va psixologik omillarni hisobga olishni talab etadi[4]. Harbiy kontekstda bu kompetensiya fuqarolar bilan munosabatlarda hurmat va ishonchni oshirishi mumkin, ammo tajriba yetishmasligi sababli qiyinchiliklar yuzaga kelishi ehtimoli yuqori, chunki harbiy xizmatchilarning psixologik tayyorgarligi ko‘pincha noverbal signallarni (masalan, tana tili) boshqarishga e’tibor bermaydi.

G‘arb tadqiqotchilarida, jumladan, J.Burgoonning[5] “Og‘zaki bo‘lmagan signallar va shaxslararo muloqot” («Nonverbal Signals and Interpersonal Communication»)da metakommunikativ kompetensiya yetishmasligini “kommunikativ disfunktsiya” deb ataydi va bu psixologik stress va ijtimoiy izolyatsiyaga olib keladi natijada, harbiy muhitda bu muammoni kengayishiga olib kelaadi. Harbiy xizmatchilar uchun metakommunikativ kompetensiya bo‘lajak ofitserlarning jamoaviy ishda emotsional moslashuvini oshiradi, chunki ularning psixologik tayyorgarligi ko‘pincha noverbal signallarni (masalan, tana tili) boshqarishga asoslangan bo‘lib, aynan ekstremal vaziyatlarda qaror qabul qilishni yaxshilaydi.

G‘arb mamlakatlari xususan, AQSh va Buyuk Britaniyada ham metakommunikativ kompetensiya harbiy psixologiya hamda aloqa tizimida keng o‘rganilgan. Masalan, AQSh

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

Armiyasi (ROTC) dasturlarida “faol tinglash” (active listening) va metakommunikativ ko‘nikmalar bo‘lajak ofitserlarni tayyorlashda markaziy o‘rin egallaydi. Tadqiqotchi T.Cummingsning “Harbiy rahbarlikda faol tinglash” (“Active Listening in Military Leadership”) nomli maqolasida metakommunikativ kompetensiyani ofitserlar va askarlar o‘rtasidagi munosabatlarda stressni boshqarish vositasi deb ko‘rsatadi. Bu noverbal signallarni to‘g‘ri talqin qilish orqali jamoaviy barqarorlikni oshiradi. Ushbu yondashuv harbiy xizmatchilarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda, bo‘lajak ofitserlarga ekstremal vaziyatlarda xususan, jangovar operatsiyalarda suhbatdoshning emotsional holatini nonverbal signallar orqali baholashni o‘rgatadi va bu nizolarni oldini oladi hamda qaror qabul qilishni tezlashtiradi.

Yana bir muhim tadqiqot 2020-yilda AQSh Armiyasi Universiteti nashrida chop etilgan “Metakognitsiya va kursant” («Metacognition and the Military Student») nomli maqolasida metakommunikativ kompetensiya harbiy talabalar uchun metacognitive ya’ni, o‘z fikrlashini nazorat qilish ko‘nikma sifatida ko‘riladi. Bu harbiy psixologiyada ijtimoiy-psixologik nuqtayi nazardan muhim, chunki bo‘lajak ofitserlar muloqot jarayonida o‘zlarining va suhbatdoshining noverbal signallarini ya’ni intonatsiya va tana harakatlarini nazorat qilish orqali psixologik chidamlilikni oshirishdan iborat. Tadqiqot tahlili shuni ko‘rsatadiki, metakommunikativ kompetensiya yetishmasligi harbiy xizmatchilar o‘rtasidagi shaxslararo munosabatlarda stressni kuchaytirishi mumkin, ammo maxsus treninglar (masalan, rolli o‘yinlar orqali mashqlantirish orqali rivojlantirish mumkin bo‘lishi mumkin.

Bu boradagi tadqiqotlarda G‘arbda A.Kendonning 2004-yillardagi “Imo-ishora: so‘z sifatida ko‘rinadigan harakat” («Gesture: visible action as utterance») mavzusidagi tadqiqotlarida metakommunikativ kompetensiyani «jestlar va nutq integratsiyasi» deb ta’riflaydi [6]. Uning fikriga ko‘ra, bu psixologik moslashuvni oshiradi. Ta’kidlashimiz joizki, harbiy xizmatchilar uchun ayniqsa, bo‘lajak ofitserlarning jamoaviy ishda emotsional moslashuvini oshirib, ularning psixologik tayyorgarligini ko‘pincha noverbal signallarni (ko‘z aloqasi) boshqarishga asoslanib, ekstremal vaziyatlarda qaror qabul qilishni yaxshilaydi. Bunday ko‘nikmalarning rivojlanganligi harbiy jamoada o‘zaro ishonchni mustahkamlash, kommunikativ xatolarni kamaytirish hamda xizmat vazifalarini muvofiqlashtirilgan holda bajarish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ofitserning vaziyatni tezkor baholashi, bo‘ysunuvchilarning psixologik holatini to‘g‘ri anglay olishi va muloqot strategiyasini sharoitga mos ravishda tanlay bilishi xizmat faoliyatining barqarorligi hamda boshqaruv samaradorligini ta’minlovchi muhim ijtimoiy-psixologik omil hisoblanadi. Bu esa nafaqat xizmat faoliyatida yuzaga keladigan murakkab vaziyatlarni samarali boshqarish, balki jamoada sog‘lom psixologik muhitni shakllantirish, nizoli vaziyatlarning oldini olish va shaxslararo hamkorlikni mustahkamlashga ham ijobiy ta'sir ko‘rsatadi.

Natijada metakommunikativ kompetensiyaning rivojlanganligi bo‘lajak ofitserlarning kasbiy tayyorgarligi, liderlik salohiyati va ijtimoiy-psixologik barqarorligini ta'minlovchi muhim omillardan biri sifatida namoyon bo‘ladi.Yuqoridagilardan kelib chiqib, bo‘lajak ofitserlarda metakommunikativ kompetensiyalarining ijtimoiy-psixologik darajalarini (1-

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

jadvalga qarang) quyidagicha tuzilmasini tizimlashtirishimiz mumkin. Mazkur ishlanmada bo‘lajak harbiy ofitserlardagi asosiy uchta komponent bo‘yicha mezonlarning darajalariga ko‘ra farqlari ajratib ko‘rsatilgan.

1-jadval

Metakommunikativ kompetensiyalarning ijtimoiy-psixologik darajalari
(mualliflik ishlanmasi)

Darajalar	Mezonlar	Ma’lumotlilik komponenti	Motivatsion komponent	Ko‘nikma va malakalar
Yuqori	- muloqotning psixologik qonuniyatlarini bilish; - yuqori darajada intellekt; - o‘z harakatlarini tanqidiy baholay olish qobiliyati	- bilim, ko‘nikma va malakalarni takomillashtirish, shaxsiy shakllantirish istagi; - kasbiy vazifalarni samarali bajarishga e’tibor qaratish	- psixologik muloqot texnikasi va usullarini egallash; - yuqori darajadagi chidamlilik, barqarorlik; - o‘z emotsiyalarini nazorat qilishning faol ko‘nikmasi	-psixologik muloqot texnikasi va usullarini egallash; -yuqori darajadagi chidamlilik, barqarorlik; -o‘z emotsiyalarini nazorat qilishning faol ko‘nikmasi
O‘rta	- juda yuqori bo‘lmagan bilim darajasi; - o‘rta darajadagi intellekt; - tanqidiy tafakkur	- bilim, ko‘nikma va malakalarni takomillashtirish, shaxsiy shakllantirish istagi; - kasbiy vazifalarni samarali bajarishga nisbatan ustanovka	- o‘zining emotsiyalarini nazorat qilish ko‘nikmasi; - o‘zaro ta’sir ishtirokchilariga nisbatan tajovuzkorlikni mavjud emasligi; - muloqotning ba’zi usullari va texnikalariga ega bo‘lish	-o‘zining emotsiyalarini nazorat qilish ko‘nikmasi; - o‘zaro ta’sir ishtirokchilariga nisbatan tajovuzkorlikni mavjud emasligi; -muloqotning ba’zi usullari va texnikalariga ega bo‘lish
Past	- past darajadagi intellekt; - o‘ziniga nisbatan tanqidiy munosabat va refleksiyaning yetishmasligi	- o‘zini o‘zi anglashga nisbatan intilishning yetishmasligi	- psixologik me’yor qonuniyatlariga zid texnikalardan foydalanish; - tajovuzkorlikning jahldorlik, tinglay olmaslik shakllarining ustunligi	-psixologik me’yor qonuniyatlariga zid texnikalardan foydalanish; - tajovuzkorlikning jahldorlik, tinglay olmaslik shakllarining ustunligi

A.I.Yemelinning harbiy moliya sohasidagi jamoat xavfsizligini ta’minlovchi subyektlardagi metakommunikativ kompetensiyalarni ijtimoiy-psixologik metod orqali

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

shakllantirishga qaratilgan tadqiqot ishi doirasida metakommunikativ va metakommunikativ kompetensiyalar tushunchasining o‘rtasidagi o‘zaro munosabat xususiyatlari, metakommunikativ kompetensiyalarining tarkibiy qismlari, harbiy moliyachi shaxsida metakommunikativ kompetensiyalari xizmat vazifalarini bajarishdagi muhim tarkibiy qism ekanligi asoslab berilgan [7]. Shuningdek, olim ilmiy tahlillaridan kelib chiqib, harbiy moliya sohasidagi bo‘lajak ofitserlarda metakommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan ijtimoiy-psixologik dastur ishlab chiqilib, o‘ziga xos yondashuvlarni ilgari suriadi.

Yu.V.Golubev esa ichki ishlar vazirligi ichki qo‘shinlari instituti jamoat xavfsizligini ta’minlovchi subyektlarining metakommunikativ kompetensiyasining fanlararo integratsiyasi asosida shakllantirish masalalari tadqiq qilinib, unda kasbiy tayyorgarlikning maqsadi va natijasi metakommunikativ bilim, ko‘nikma va malaka, qadriyatlar yo‘nalishi hamda amaliyotda qo‘llanilish imkoniyatlari ochib beriladi.

Fikrimizcha, yuqoridagi tadqiqotlar harbiy xizmatchilar o‘rtasidagi kasbiy o‘zaro munosabatlarning o‘ziga xos xususiyatlari va bo‘lajak ofitserlarning metakommunikativ madaniyati bo‘yicha bergan fikrlariga tayangan holda harbiy xizmatchining metakommunikativ kompetentligi har qanday ekstremal vaziyatlarda ham o‘z xulq-atvori va xatti-harakatlarini doimiy nazorat qilishi, hamkasblari (safdoshlari) va keng aholi qatlami bilan vazmin, samimiy munosabat o‘rnata olishi uchun yetarli darajadagi psixologik bilim, ko‘nikma va malakaga ega bo‘lish qobiliyati bo‘lishi mumkin ekan.

P.Watzlawick esa metakommunikativ kompetensiyani “muloqotning pragmatikasi” deb ko‘rib, nonverbal elementlarni nutqiy mazmun bilan integratsiyasiga e’tibor qaratdi[8]. I.V.Siromyatnikov ichki ishlar qo‘shinlari bo‘lajak ofitserlarining metakommunikativ kompetensiyasini shakllantirish imkonini beradigan asosiy ko‘rsatkichlarni ajratib beradi [9]. Bular:

- imkoniyat-faollik;
- vaziyatli - doimiy;
- jarayonli - samarali;
- diqqatni o‘ziga qaratish - suhbatdoshga e’tibor berish;
- o‘rganish, tushunish - boshqarish;
- hisobga olish - suhbatdoshning manfaatlarini e’tiborsiz qoldirish.

Yuqoridagilar asosida bo‘lajak ofitserlarda metakommunikativ kompetensiyani samarali shakllantirishning integrativ jihatlariga ko‘ra quyidagicha xulosalarni berishimiz mumkin bo‘ladi.

Bo‘lajak ofiserlarida metakommunikativ kompetentlikning tarkibiy komponentlarini ajratishda turli nuqtai nazardan yondashish shaxslararo munosabatlarda verbal va noverbal aloqalarni samarali amalga oshirishga asoslanadi.

Tadqiqotimizning konseptual g‘oyasiga ko‘ra “Metakommunikativ determinant” ijtimoiy-psixologik tizimda komponentiv bog‘lanishlarni yuzaga keltirib, harakatli-vizual hamda ongli-ratsional tushunishning oliy shakli orqali o‘z xulq-atvorini to‘g‘ri yo‘naltira olish,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

suhbatdoshini anglash, shaxslararo munosabatlarda psixologik atributlar asosida metatahlil hamda meta xulosalarni amalga oshirishga qaratilganligi bilan ahamiyatlidir.

“Metakommunikativ determinant” tushunchasi ijtimoiy-psixologik tizim doirasida nafaqat shaxslar o‘rtasidagi bevosita muloqot jarayonlarini, balki ushbu muloqotning ichki (kognitiv, emotiv, refleksiv) va tashqi (verbal, neverbal, vizual) komponentlari o‘rtasidagi murakkab, ko‘p bosqichli va o‘zaro bog‘liq munosabatlarni ham tartibga soluvchi integrativ omil sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu determinant shaxsning ijtimoiy muhitdagi faoliyatini anglash, o‘zini va boshqalarni idrok etish, hamda muloqot jarayonida yuzaga keladigan ma’no almashinuvini yuqori darajada muvofiqlashtirishga xizmat qiladi.

Xususan, metakommunikativ determinant harakatli-vizual (ya’ni mimika, pantomimika, kinesika kabi neverbal vositalar) hamda ongli-ratsional (logik tafakkur, tahlil, baholash, qaror qabul qilish) tushunish mexanizmlarining sintezi orqali shaxsning kommunikativ kompetentligini rivojlantiradi. Bu esa o‘z navbatida, sub’ektning o‘z xulq-atvorini ijtimoiy normalar, rollar va vaziyat talablariga mos ravishda samarali tarzda yo‘naltira olishini ta’minlaydi. Shu nuqtai nazardan, mazkur determinant shaxsning refleksiv qobiliyatlari, ya’ni o‘z fikrlari, his-tuyg‘ulari va harakatlarini tahlil qilish va qayta ko‘rib chiqish imkoniyatini ham kengaytiradi.

Bundan tashqari, metakommunikativ determinant suhbatdoshni anglash jarayonida empatiya, identifikatsiya va perseptiv interpretatsiya kabi ijtimoiy-psixologik mexanizmlarni faollashtiradi. Natijada shaxs boshqa insonning ichki holati, niyatlari va kommunikativ signallarini chuqurroq idrok eta oladi. Bu esa shaxslar o‘rtasida ishonch, o‘zaro tushunish va konstruktiv muloqot muhitini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu bilan birga, mazkur determinant shaxslararo munosabatlarda metatahlil va metaxulosalarni amalga oshirish imkonini beradi. Ya’ni, shaxs faqat muloqot mazmunini emas, balki uning konteksti, yashirin ma’nolari, kommunikativ strategiyalari va ta’sir mexanizmlarini ham tahlil qiladi. Bu jarayonda kognitiv sxemalar, ijtimoiy ustanovkalar va stereotiplar qayta ko‘rib chiqiladi, ularning ta’siri baholanadi va zarur hollarda korreksiya qilinadi.

Ijtimoiy-psixologik jihatdan qaraganda, metakommunikativ determinant jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarni optimallashtirish, konfliktlarning oldini olish va samarali hamkorlikni ta’minlashda strategik ahamiyatga ega. U shaxsning ijtimoiy intellekt darajasini oshirish, muloqot madaniyatini shakllantirish va ijtimoiy adaptatsiya jarayonlarini yengillashtirishga xizmat qiladi. Shu sababli, ushbu tushuncha zamonaviy ijtimoiy psixologiyada kommunikatsiya nazariyasi, kognitiv psixologiya va shaxs psixologiyasi kesishmasida joylashgan muhim ilmiy kategoriya sifatida qaraladi.

Bo‘lajak ofitserlarda metakommunikativ kompetensiya xizmat faoliyatiga kirishishning mexanizimi shakllanishiga hamda uning faoliyat samaradorligida individual xususiyatlarni namoyon etishning imkoni bo‘lib xizmat qiladi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 7

Metakommumikativ kompetensiya bo‘lajak ofitserlarda “qattiq ko‘nikma”lar tarzida shakllantirilishiga ahamiyatni kuchaytirishni talab qilish muammoni empirik jihatdan tadqiq etilishini ko‘rsatadi.

Bo‘lajak ofiserlarning shaxslararo munosabatlar jarayoniga faol ravishda kirishishda kommunikativ kompetentlikning emotsional va kognitiv komponentlari ustuvorlik kasb etishi aniqlandi.

Metakommunikativ kompetensiyalarning ijtimoiy-psixologik (yuqori, o‘rta va past) darajalari bo‘lajak ofiser faoliyatida namoyon bo‘lishida differensial yondashuv mavjudligi qayd etiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Hassine J. Masculinity in contention: Performance, language, and gender in the Lebanese Army during the Civil War. International Journal of Middle East Studies, 54(2), 229-250.
2. Hartholt A., Heylen D. Virtual Suspect William. In S. Ouni, F.Nack, L.Guldemond (Eds.), Intelligent Virtual Agents pp. 66-78. Springer. 2015 y. https://doi.org/10.1007/978-3-319-21996-7_7.
3. Nieuwenhuys A., Oudejans R.D. Training with anxiety: Short- and long-term effects on police officers' shooting behavior under pressure. Cognitive Processing–2011 y, 12(3), 277–288. https://doi.org/10.1007/s10339-011-0396
4. Argyle M. Bodily Communication (2nd ed.). London: Routledge.
5. Burgoon J.K., Guerrero L.K., Floyd K. (2016). Nonverbal Communication. 2nd ed. New York: Routledge.
6. Kendon A. Gesture: Visible Action as Utterance. Cambridge: Cambridge University Press–2004.
7. Емелин А.И. Психология цифровой трансформации личности. Москва: Институт психологии РАН–2021 год.
8. Watzlawick P., Beavin J.H., Jackson D.D. Pragmatics of Human Communication: A Study of Interactional Patterns, Pathologies, and Paradoxes. New York: W. W. Norton & Company pp. 48–71.
9. Сыромятников И.В. Психологическое обеспечение профессиональной деятельности военнослужащих. Москва: Военный университет МО РФ –2019.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

Muassis: Buxoro davlat pedagogika instituti
Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2023-yil 08 avgust №-111889-sonli guvohnoma bilan ro‘yxatga olingan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2024 yil 31 yanvardagi 350-son qaroriga asosan pedagogika, san’atshunoslik, psixologiya, fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan “Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxati” ga kiritilgan https://oak.uz/pages/4802

Jurnal 2023 yilda tashkil etilgan bo‘lib bir yilda 8 marta o‘zbek, rus va ingliz tillarida nashr etiladi. Pedagogika, psixolgiya, san’atshunoslik fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan ilmiy jamoatchilikni ilm-fan natijalari bilan tanishtirish; ilm-fan rivojlantirishning dolzarb masalalariga tadqiqotlarining ustuvor yo‘nalishlari doirasida olib borilgan ilmiy ishlarning asosiy natijalari to‘g‘risida ma’lumot berish; yangi istiqbolli loyihalar va texnologiyalarni joriy etish; ta’lim va tarbiya bilan bog‘liq nazariy va amaliy ishlar; fan va ta’limning innovatsion rivojlanishi; fundamental va amaliy tadqiqotlarni qo‘llab-quvvatlash uchun qulay axborot muhitini yaratishning asosiy ilmiy natijalarini o‘z ichiga oladi. Shuningdek, zamonaviy ta’limning muammo va paradigmalarini o‘rganish, rivojlantirish va amaliyotga tadbiq etish bo‘yicha nazariy tavsiyalar berishdan iborat. Nashr qilingan materiallardan O‘zbekiston Respublikasi hamda xorijning yetakchi olimlari, tadqiqotchi izlanuvchilar foydalanishi ko‘zda tutilgan.

Jurnalning kalit so‘zlari:
Oliy pedagogik ta’lim nazariyasi va amaliyoti; umumiy va maxsus pedagogika, psixologiya va san’atshunoslik; pedagogika va innovatsiya, integratsiya; O‘zbekiston va xorijiy mamlakatlarning ta’lim tizimi; ta’lim jarayoni; ko‘p madaniyatli va mintaqaviy ta’lim; III Renessans, XXI asrdagi ta’lim; ta’lim va tarbiya sohasidagi milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar; ta’lim sifatini monitoring qilish; ta’lim dasturlari; oliy, umumiy o‘rta va professional ta’limining davlat ta’lim standartlari; o‘qituvchilarni tayyorlash tizimidagi ta’lim texnologiyalari.

Guvohnoma raqami №-111889
Mas’ul kotib: Toshpulatov F.U.
31.07.2026

Учредитель: Бухарский государственный педагогический институт
Журнал зарегистрирован Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан свидетельством №111889 от 08 августа 2023 года.

Журнал включен в список национальных изданий, рекомендованных для публикации основных научных результатов диссертаций кандидатов на соискание ученой степени доктора философии (PhD), доктора наук (DSc). Согласно решению Президиума ВАК РУз от 31 января 2024 г. №350. По направлении педагогики, искусствоведение и психологии https://oak.uz/pages/4802

Журнал был основан в 2023 году и выпускается в год 8 раз на узбекском, русском и английском языках. Он предназначен для ознакомления научного сообщества с результатами научных исследований соискателей ученых степеней доктора философии (PhD) и доктора наук (DSc) в областях педагогики, психологии и искусствоведения. Журнал информирует о ключевых научных достижениях, проводимых в рамках приоритетных направлений исследований, касающихся актуальных вопросов развития науки. Также в нем рассматриваются новые перспективные проекты, технологии и идеи, связанные с образованием, воспитанием, инновациями, а также созданием благоприятной информационной среды для поддержки фундаментальных и прикладных исследований. Журнал также предлагает теоретические рекомендации по изучению, разработке и внедрению современных подходов к образованию. Материалы, опубликованные в журнале, предназначены для ведущих ученых и исследователей из Республики Узбекистан и других стран, и направлены на стимулирование дальнейших исследований, развитие науки и образования.

Ключевые слова журнала:
Теория и практика высшего педагогического образования; общая и специальная педагогика, психология и искусствоведение; педагогика и инновации, интеграция; система образования Узбекистана и зарубежных стран; образовательный процесс; мультикультурное и региональное образование; образование эпохи Возрождения, XXI веке; национальные и общечеловеческие ценности и ценности в сфере образования и воспитания; мониторинг качества образования; образовательные программы; государственные образовательные стандарты высшего, среднего и профессионального образования; образовательные технологии в системе подготовки педагогических кадров.

Идентификационный номер №-111889
Ответственный редактор: Тошпулатов Ф.У
31.07.2026

Founder: Bukhara State Pedagogical Institute
The journal is registered by the Agency of Information and Mass Communications under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan with certificate No. 111889 dated August 8, 2023.

The journal is included in the list of national publications recommended for publishing the main scientific results of dissertations of candidates for the degree of Doctor of Philosophy (PhD), Doctor of Science (DSc). According to the decision of the Presidium of the Supreme (Higher) Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan dated January 31, 2024 No. 350. In the direction of pedagogy, art science and psychology https://oak.uz/pages/4802

The journal was founded in 2023 and is published 8 times a yeain Uzbek, Russian and English. It is intended to familiarize the scientific community with the results of scientific research of applicants for the degrees of Doctor of Philosophy (PhD) and Doctor of Sciences (DSc) in the fields of pedagogy, psychology and art history. The journal informs about key scientific achievements carried out within the framework of priority research areas related to topical issues of science development. It also examines new promising projects, technologies and ideas related to education, upbringing, innovation, as well as the creation of a favorable information environment to support fundamental and applied research. The journal also offers theoretical recommendations on the study, development and implementation of modern approaches to education. The materials published in the journal are intended for leading scientists and researchers from the Republic of Uzbekistan and other countries, and are aimed at stimulating further research, the development of science and education.

Key words of the journal:

Theory and practice of higher pedagogical education; general and special pedagogy, psychology and art criticism; pedagogy and innovation, integration; education system of Uzbekistan and foreign countries; educational process; multicultural and regional education; Renaissance education, XXI century; national and universal values and values in the field of education and upbringing; monitoring the quality of education; educational programs; state educational standards of higher, secondary and vocational education; educational technologies in the system of teacher training.

Identification number№-111889
Managing editor: Toshpulatov F.U.
31.07.2026

2992-9024
ISSN

BY NC ND